

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MENDERES HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ
TÜRKİYE-AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLİŞKİLERİ
(1950-1960)

Doktora Tezi

Recep Murat GEÇİKLİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU

Erzurum - 2014

ÖNSÖZ

XIX. ve XX. Yüzyıl'da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dış politikasında; bu ülkenin başkanları tarafından belirlenen ve yine onların isimleri ile anılan “*doktrinler*” etkili oldu. Örneğin Başkan James Monroe tarafından 2 Aralık 1823'te ilan edilen “*Monroe Doktrini*”ne göre ABD, Avrupa'nın iç işlerine karışmamayı kendisine ilke edinecekti. Buna karşılık aynı tavrın da Avrupa ülkeleri tarafından ABD'ye karşı takınılması isteniliyordu. Bu dış politika ilkesi tek bir şartla bozulabilirdi. O da ABD'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne herhangi bir devletin ya da devletler topluluğunun saldırgan eylemler içerisine girmesiydi. I. Dünya Savaşı'na ABD 6 Nisan 1917'de katılırken gerekçe olarak Almanya'nın ABD'nin toprak bütünlüğünü hedef almasını göstermişti. II. Dünya Savaşı'na 8 Aralık 1941'de katılmasında ise Japonya'nın saldırıları etkili olmuştu. II. Dünya Savaşı'nın ABD'nin içinde bulunduğu gurubun zaferiyle sonuçlanmasından sonra yine Avrupa'nın iç işlerine karışılmaması yönünde bazı söylemler, ABD'de sıkça dile getirilmişse de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) yayımlacı eylemleri karşısında bu ülke ile geçinilemeyeceği anlaşılmış ve “*hür dünyayı*” korumak adına “*Monroe Doktrini*”nden vazgeçilerek Başkan Truman tarafından yeniden yapılandırılan ve 12 Mart 1947'de ilan edilen “*Truman Doktrini*” ABD Dış Politikası'nda radikal bir değişimin başlangıcı olmuştu. Bu bağlamda yine bu ülke tarafından 5 Haziran 1947'de dönemin Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından ilan edilen ve Avrupa ülkelerinin kendi aralarında ekonomik işbirliğine gitmesi ve ABD'nin de onları desteklemesine yönelik bir program olan “*Marshall Yardımı*”, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan yeni düzende etkili olacaktı.

Dünya artık Doğu ve Batı Bloğu olmak üzere iki kutuplu bir yapıya bürünmüştü. NATO'nun karşısında Varşova Paktı, Marshall Yardımı'nın karşısında ise Molotof Planı yer aldı. Bölgesel işbirliği örgütleri küresel güçler tarafından yönlendirilmeye çalışıldı ve dünya kriz bölgelerine ayrıldı. 1957'nin başlarında Başkan Eisenhower tarafından ilan edilen “*Eisenhower Doktrini*” ise Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardımı öncelikleri arasına aldı ve Doğu Bloğu'ndan gelecek herhangi bir saldırıya ABD Silahlı Kuvvetleri'nin karşılık vermesi esasını içerdi. Dünya adeta ünlü strateji uzmanı Zbignier Brezezinsky'nin de ifade ettiği gibi “*Büyük Bir Santranc*

Tahtasına” dönuştü. Her iki tarafta küresel egemenliğini ilan edebilmek için farklı coğrafyalarda büyük bir mücadeleye girişti.

Türkiye ise “*Soğuk Savaş*”ın sertleştiğı bu dönemde kendisine bir yer edinmeye çalıştı. Geçmişten gelen siyasi gelenekleri onu Batı yanlısı bir dış politika izlemeye yönlendiriyordu. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Batı Bloğu’nun etkin bir üyesi olmak için çaba gösterdi. SSCB tehdidi karşısında ABD’den hem askeri hem de ekonomik yardım almaya çalıştı. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı döneminde izlenilen dış politika, temelde aynı olmak şartıyla Demokrat Parti (DP) döneminde de takip edildi. Türkiye’nin ABD için ne anlama geldiğini ABD Dışışleri Bakanı John Foster Dulles, 24 Mayıs 1955’te şöyle ifade etmekteydi: “*Türkiye gittikçe artan tehlikeli durum içerisinde savunma konusundaki cesur duruşu ile dünyanın geri kalanı için bir ilham kaynağıydı*”. Bölgesel güvenliğin sağlanması çabalarında da “*Türkiye bir numaralı gösterge*” idi. Ortadoğu savunma sisteminde bir başlangıç oluşturması hasebiyle de; “*Türkiye, ABD’nin seçilmiş gemisiydi*”.

Türkiye ile ABD’nin ilişkileri 1950-1960 Aralığında oldukça büyük önem arz etmekteydi. Her iki ülkenin kamuoyu ve akademik çevreleri tarafından konuya yakın ilgi gösterildi. Özellikle, Türkiye’de uluslararası ilişkiler uzmanlarınca ağırlıklı olarak ele alındı. Konuya tarihçilerin de ilgisi olmakla beraber, akademik bir bakış açısıyla sürecin belirli dönemleri incelenmiş ancak dönemin geneline yönelik kapsamlı bir çalışma yapılmamış olduğu Doktora Tez Önerisi’nin hazırlandığı günlerde tespit edildi. Bu gerekçeyle Türkiye-ABD ilişkileri 1950-1960 Aralığında tarih biliminin ilkeleri doğrultusunda sebep-sonuç ilişkisi gözetilerek belgelere dayandırılmak suretiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu ilişkilerin ABD açısından kapsamını değerlendirebilmek için “*Foreign Relations of The United State*” (FRUS) belgeleri konumuz açısından oldukça önemliydi. Bu sebeple 1950-1960 Aralığındaki Türkiye ile ilgili belgeler bütünüyle tercüme edildi ve tamamına yakını kullanıldı. Dipnotta da bu belgeler kullanılırken; yazının, hangi makamlar ve kurumlar arasında gönderildiğı belirtildi. Belgenin aslına uygun olarak yetkililerin isimleri dipnotta parantez içinde alındı. Yine konu ile ilgili olarak ABD’nin önde gelen gazetelerinden de faydalandı. İngiltere’deki “*The National Archive*”den de 1950/ 1957-1958’e ait belgeler temin edildi.

Konunun diğ er muhatabı olan Türkiye kısmında da ilgili arşivlerde çalışma yapıldı. Bu amaçla Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi ve Mikro Film Arşivi’nde araştırmalar yapıldı.

III

Sadece Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Arşivi, “*tasnif yapıldığı gerekçesiyle*” başvurumuzu kabul etmedi. Bu eksikliğin giderilmesinde de yukarıda adı geçen FRUS belgeleri yardımcı oldu. Çünkü ABD’li diplomatlar iki taraf arasında yapılan görüşmelerin tutanaklarını ayrıntılı bir biçimde yazmışlardı. Araştırma safhasında döneme şahitlik etmiş olan kişilerin özel aile arşivlerinden de faydalanıldı. Yine Türk basını kapsamlı olarak tarandı. Konu ile ilgili olarak resmi yayınlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Tutanak Dergisi, yerli ve yabancı hatıralar, araştırma eserler, makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri incelendi. Zabıt Cerideleri ve Tutanak Dergisi dipnotta verilirken; ilk önce “*Devresi*” sonra da cildi, “*Roma Rakamı*” olarak yazıldı.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları dönemin Başbakanı Adnan Menderes tarafından kurulan hükümetlerin ABD ile olan ilişkileri bağlamında oluşturuldu.

Birinci Bölüm’de; 14 Mayıs 1950’de DP’nin iktidara gelmesi, Hükümet Programı ve Dış Politika Esasları, ABD’deki resmi makamlar ve basın organlarıncı yeni Hükümet Programı’nın değerlendirilmesi, SSCB tehdidine karşı Boğazlarda alınacak önlemler, Kore Savaşı’nın başlaması ve Türkiye’nin savaşa katılımı, konuya ABD’nin yaklaşımı, Türkiye-ABD ilişkileri çerçevesinde Türkiye’nin NATO üyesi olmak için yaptığı başvuru, Marshall Planı’nın Türkiye’de uygulanması, ABD ile askeri ve ekonomik yardım konusunda yapılan görüşmeler ve Türkiye’nin ABD’de tanıtım faaliyetlerine değinildi.

İkinci Bölüm’de; yeni Hükümet’in kurulması ve ABD’li yetkililerin değerlendirmelerine yer verildi. Türkiye’nin NATO’ya üyelik sürecinin tamamlanması ABD’deki kurumların buna yönelik görüşleri aktarıldı. Ekonomik sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla Türk Hükümeti’nin ABD’den mali kaynak oluşturmak için gösterdiği çabalara yer verildi. Askeri yardım konusunda yapılan yeni düzenlemelere değinildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın ABD’ye yaptığı gezi ve sonuçları üzerinde duruldu. 2 Nisan 1954’te imzalanan Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması’nın ABD açısından önemi aktarıldı. Yine bu dönemde de Türkiye’nin ABD’deki tanıtım faaliyetlerine yer verilerek eğitim ve kültür alanındaki işbirliğinden bahsedildi.

Üçüncü Bölüm’de; 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri ile iş başına gelen DP Hükümeti’nin Hükümet Programı’na ve Dış Politika Esaslarına değinildikten sonra Başbakan Adnan Menderes’in 30 Mayıs-6 Haziran 1954’te yaptığı ABD gezisi siyasi ve

ekonomik ilişkiler çerçevesinde değerlendirildi. 9 Ağustos 1954'te kurulan Balkan Paktı, hem bölgesel hem de ABD'nin küresel politikaları çerçevesinde incelendi. III. Menderes Hükümeti Dönemi'nin karakteristik özelliklerinden birisi de Kıbrıs sorununun başlamış olmasıydı. ABD'nin konuya bakış açısı ve Türk Hükümeti ile ilişkileri aktarıldı. Bölgesel işbirliği bağlamında önemli gelişmelerden birisi de, 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nın kurulmasıydı. ABD'nin bu Pakt'ın oluşumundaki etkisi ve üye ülkelerle ilişkileri değerlendirildi. Türkiye bir taraftan bölgesel işbirliğine önem verirken diğer taraftan tarafsız ülkelerin izleyeceği siyaseti belirlemek amacıyla 18-24 Nisan 1955'te toplanan Bandung Konferansı'na da katılmış ve ABD'nin politikalarını savunmuştu. Bu konferans, Türkiye ABD ilişkilerinin geldiği seviyeyi göstermesi bakımından dikkate değerdi. Bu sebeple ayrıntılı olarak incelendi. İki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler olumlu bir seyir izlerken, ekonomik ilişkiler için aynı şeyin söylenemeyeceği de bu bölümde işlendi.

Dördüncü Bölüm'de; yaşanan hükümet krizi ile III. Menderes Hükümeti'nin istifası ve yeni Hükümet'i kurma görevinin Adnan Menderes'e verilmesi aktarıldı ve ABD basın organlarında yapılan değerlendirmelere yer verildi. ABD ile ekonomik ve askeri yardım konusunda yaşanan gelişmeler, bu bölümde ağırlıklı olarak yer tuttu. Kıbrıs sorunu halen devam etmekteydi. ABD'nin tavrı yeni gelişmeler doğrultusunda ele alındı. ABD Başkanı Eisenhower'ın Türkiye başta olmak üzere bölge ülkelerini de ilgilendiren doktrininin yansımaları incelendi. Suriye Krizi de Bağdat Paktı ve ABD ile ilişkiler bağlamında değerlendirildi.

Beşinci Bölüm'de; 27 Ekim 1957'de yapılan genel seçimler, öncesi ve sonrası ile incelendi. ABD'nin bakış açısı yansıtılmaya çalışıldı. Bağdat Paktı'nın dağılması ve yerine CENTO'nun kurulması tarihi süreç içerisinde aktarıldı. Kıbrıs sorununun çözümü için Şubat 1959'da toplanan Zürih ve Londra Konferansları'na değinildi. ABD'nin yaşanan bu gelişmelerdeki rolü üzerinde duruldu. Ekonomik ve askeri yardım konusu işlendi ve Ekonomik İstikrar Programı'ndan bahsedildi. ABD Başkanı Eisenhower'ın 6 Aralık 1959'da Türkiye'ye yaptığı gezi bütün yönleriyle aktarılmaya çalışıldı. Eğitim ve kültür alanındaki işbirliğine değinildi. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sürecinde Türkiye'de yaşanan gelişmelerin ABD tarafından nasıl değerlendirildiğinden bahsedildi. Darbe sonrası ABD ile olan ilişkilerden bahsedilerek ABD basınının konuya yönelik yorumlarına yer verildi.

Gerek araştırma ve gerekse yazım safhasında birçok öğretim üyesi ve kurum çalışanından ilgi gördüm. Onların destekleri olmasaydı, bu araştırmayı

tamamlayamazdım. Tez çalışması mükemmellik iddiasında değildir. Ancak konu hakkındaki eksikliklerin giderilmesi açısından katkıda bulunması beklenilmektedir. Bu bağlamda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, TBMM Kütüphanesi ve Mikrofilm Arşivi görevlilerine; konumuz açısından oldukça önemli olan FRUS belgelerinin tarafıma verilmesinde yardımcı olan ABD Ankara Büyükelçiliği çalışanlarına; ellerindeki evrakı benimle paylaşan dönemin DP Milletvekili Mehmet Eyüboğlu'nun ailesine teşekkürü borç bilirim.

Tez konusunun belirlenmesi safhasında beni yönlendiren ve sonrasında da kurulan Tez İzleme Komitesi'nin de üyesi olan Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI'ya ve Yrd. Doç. Dr. Asuman DEMİRCİOĞLU'na bu yorucu süreçte yanımda oldukları ve desteklerini esirgemedikleri için minnettarım. Ekonomi ile ilgili konuların yazımı esnasında kendisine danıştığım Yrd. Doç. Dr. İhsan YILDIZTEKİN'e; yine tez çalışmasının biçimlenmesinde katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Dursun BALKAYA ve Arif KÖKSAL'a; İngiltere'deki "*The National Archive*"den konu ile ilgili belgeleri tarafıma temin eden Arş. Gör. Orhan TURAN'a ayrıca Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Son olarak Yüksek Lisans'tan beri beni bilimsel olarak yönlendiren, Doktora aşamasında da yalnız bırakmayan danışmanım Doç. Dr. İsmail EYYUPOĞLU'na gösterdiği yakın ilgi ve katkılarından ötürü ne kadar teşekkür etsem azdır. Faydalı olması dileğiyle...

Recep Murat GEÇİKLİ

Erzurum-2014

ÖZET

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında sıkıntılar içerisindeydi. Ülke kaynaklarının büyük bir kısmı Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacına ayrılmıştı. Bütçe üzerinde oluşan bu ağır yük, ekonominin diğer alanlarını da derinden etkiliyordu. Genel tüketim maddeleri kolaylıkla bulunamıyordu. Buna karşılık dış politikada da yalnızdı. Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmadı. Savaşın sonuna doğru galip devletlerin safında yer alabilmek için Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiyse de umduğunu bulamadı. Dünya Doğu ve Batı Bloğu olmak üzere ikiye bölündü. Türkiye geleneksel politikası doğrultusunda Batı Bloğu'nu seçti. Onun askeri ve ekonomik imkânlarından faydalanmak istedi. ABD'nin tavrı bu açıdan oldukça önemliydi. Türkiye komşusu SSCB'nin tehdidi altındaydı. Hem güvenlik açısından hem de ekonomik gerekçelerle ABD'den yardım almalıydı. CHP iktidarı döneminde başlatılan Batı Bloğu ile yakınlaşma politikası DP iktidarında daha ileriye götürülmeliydi.

DP, Türkiye'de yapılan üç genel seçimde (14 Mayıs 1950, 2 Mayıs 1954, 27 Ekim 1957) yüksek oranda oy alarak birinci parti oldu. 1950-1960 arasında Adnan Menderes tarafından ilki 22 Mayıs 1950'de olmak beş hükümet (9 Mart 1951, 17 Mayıs 1954, 9 Aralık 1955, 27 Kasım 1957) kuruldu. Bu hükümetlerin tamamına Adnan Menderes Başbakanlık yaptı. Dış politika ilkesi olarak da ABD başta olmak üzere Batı Bloğu ile ilişkilerin geliştirilmesi ve o dönemin en büyük tehdidi olan uluslararası Komünizm tehlikesine karşı mücadeleyi benimsedi. Ancak işi kolay değildi. Ülkenin ekonomik ve askeri sorunlarının çözümü için yüksek miktarda ekonomik desteğe ihtiyaç duyuyordu. Bunu iç ve dış tedbirlerle temin edebilirdi. Fakat Adnan Menderes ülkenin ekonomik yükünü özellikle nüfusun %80'ini oluşturan çiftçiye yansıtmak istemiyordu. Çünkü onlardan oy alıyordu. Bu sebeple başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinden yardım almaya çalıştı. Bununla birlikte yine ABD'nin yönlendirmesiyle bölgesel işbirliği organizasyonlarında yer aldı.

1950-1960 Dönemi “güvenlik” ve “ekonomi” kavramlarının sıkça vurgulandığı yıllardı. NATO üyeliği, Balkan Paketi, Türkiye-Pakistan İşbirliği Antlaşması, Bağdat Paketi, CENTO bu bağlamda değerlendirilmelidir. Türkiye-ABD ile yaptığı görüşmelerde sürekli olarak güvenliği gerekçe gösterecek ve aldığı ekonomik yardımı artırmaya çalışacaktı. Buna karşılık ABD, Türk ekonomisini yakından takip edecek ve

aktarılan kaynakların doğru alanlarda kullanılmasını isteyecekti. Türkiye ekonomisinin istikrarlı olmamasından yakınlarak, Ekonomik İstikrar Programları'nın uygulanmasını ısrarla belirtecekti. Kontrollü bütçe de bir diğler talebiydi. Bütün bunlara rağmen ABD, Türkiye'ye yardım fonlarından kaynak ayırmış ve desteğini sürdürmüştü. Türkiye her defasında daha fazla yardım isteyecek fakat sonuçta ABD kendi planlamaları doğrultusunda hareket edecekti. Kültür, eğitim ve sağlık alanında da ilişkiler geliştirilmeye çalışılacaktı. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar süreç böyle işleyecekti.

Anahtar Kelimeler: ABD, Türkiye, SSCB, DP, NATO, CENTO, Soğuk Savaş

ABSTRACT

Turkey had difficulties in the post-Second World War era. Most of the sources of the country had been stocked for the use of the Turkish Army. This heavy burden on the budget was deeply affecting other areas of the economy. General consumption goods were not found easily. The country was alone in international politics as well. Turkey did not participate in the Second World War. Although it declared war against Germany and Japan towards the end of the war in order to take the side of the victorious states, it did not find what it expected. The world was divided into two blocs as the Eastern Bloc and the Western one following the war. Turkey chose the Western Bloc as its traditional politics required so. It wanted to make use of its military and economic facilities. The attitude of the US was very important in this case. Turkey was under the threat of its neighbour USSR and thus had to take aid from the US for both economic and safety reasons. The policy of approaching the Western Bloc, started in the CHP government, was maintained in the DP government and strengthened.

DP became the winner party of three elections held on 14 May, 1950, 2 May, 1954 and 27 October, 1957 with very high rates of vote. Between 1950 and 1960, Adnan Menderes formed five governments, the first one on 22 May, 1950 and the following ones on 9 March, 1951, 17 May, 1954, 9 December, 1955, and 27 November, 1957. Menderes was the prime minister of all these governments. He tried to develop the relations with the Western Bloc, primarily the US, and struggled against international communism, the greatest threat of the time. However, it was a hard task for him. He needed great economic support for the solution of the economic and military problems of the country. He could have obtained this support through domestic and international measures. However, Menderes did not want to reflect the economic burden on farmers from whom he got greatest support and vote. Therefore, he decided to try to receive aid from the US and some European countries. In addition, he took part in regional cooperation organizations in accordance with the US direction.

The period between 1950 and 1960 was a period in which the terms “*safety*” and “*economy*” were emphasized strongly. The NATO membership, The Balkan Pact, The Cooperation Treaty between Turkey and Pakistan, The Baghdad Pact and CENTO must be evaluated on the basis of this fact. Turkey always tried to receive more support

and aid from the US showing the safety as the main precept. And the US closely monitored Turkish economy and wanted Turkey to use the sources provided by the US properly. It strongly advised Turkey to use economic stabilisation programs warning about the fact that Turkish economy was not stable. Another request of the US was the controlled budget. Although the US continued to support Turkey by providing it with a great share of the aid funds, Turkey required more aid each time. The US shaped its policies on the basis of its own plans. The relations in culture, education and health were also developed between two countries. The process went on like that till the military coup of 27 May 1960.

Key Words: USA, Turkey, USSR, DP, NATO, CENTO, Cold War.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	VI
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER	X
KISALTMALAR.....	XIX
BİBLİYOGRAFYA.....	XXI
GİRİŞ	1
A- TÜRKİYE-ABD İLİŞİKİLERİNİN TARİHSEL KÖKENİ	1
B- TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDAN 1950'YE KADAR TÜRKİYE-ABD İLİŞİKİLERİNİN ANA HATLARI.....	3

I. BÖLÜM

I. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞİKİLERİ (22 MAYIS 1950 - 9 MART 1951)

A- 1950 SEÇİMLERİ VE DP'NİN İKTİDARA GELİŞİ	15
1- 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri.....	15
2- Seçimlerin Dünya Basınında Yankıları	19
3- DP'nin İktidarı Devralması ve I. Menderes Kabinesi'nin Kurulması (22 Mayıs 1950)	22
B- DP'NİN HÜKÜMET PROGRAMI ve DIŞ POLİTİKA ESASLARI	23
1-Hükümet Programı.....	23
2- I. Menderes Hükümeti'nin Dış Politika Esasları	25
C- ABD RESMİ MAKAMLARININ TÜRKİYE'DEKİ SEÇİM SONUÇLARINI DEĞERLENDİRMESİ	26
D- BOĞAZLARIN MAYINLANMASI MESELESİ	27
1- Boğazlarda Rus İstekleri ve Potsdam Konferansı'nda Boğazlar Kararı.....	27
2- Türkiye'nin Boğaziçi Deniz Savunması Projesini Hayata Geçirme Düşüncesi ve ABD'nin Görüşüne Başvurması	29
3- Türkiye'nin Boğaziçi Deniz Savunması Projesi Kapsamında ABD Nezdinde Yaptığı Girişimler.....	30
4- Bölgesel Stratejiler Karşısında ABD'nin Yaptığı Durum Değerlendirmesi.....	31

5- Montreux Boğazlar Sözleşmesi Kapsamında ABD'nin Çizdiği Yol Haritası	33
6- ABD Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın Değerlendirmeleri	34
7- Kontrollü Mayın Sahası Konusunda Yapılan Tartışmaların Son Bulması	36
E- KORE SAVAŞI (25 HAZİRAN 1950) VE TÜRKİYE-ABD YAKINLAŞMASI.....	36
1- Savaşın Başlaması ve Türk Kamuoyundaki Yankıları	36
2- Birleşmiş Milletler (BM)'in Kore'ye Müdahale Edilmesini Öneren Kararı ve ABD'nin Türkiye'de Yaptığı Girişimler	37
3- Kore'ye Asker Gönderilmesi Kararının Alınma Sürecinde Yapılan Görüşmeler .	38
4- DP Hükümeti'nin BM'nin Yaptığı Çağrıya Verdiği Cevap ve Sonrasında Yaşanılan Gelişmeler	41
5- Kore Savaşı'na Katılma Kararına Muhalefetin Tepkisi	43
6- Kore'ye Asker Gönderilmesi Teklifinin ABD Tarafından Resmen Kabulü ve Türkiye'nin Yükselen İtibarı	45
7- Kore Savaşı'na Katılma Kararı'nın TBMM'de Tartışılması ve Kararın Kabulü (1 Aralık 1950)	46
8- Türk Birliği'nin Kore'de Gösterdiği Başarı ve Yapılan Yorumlar.....	48
9- Kore Savaşı'nın Sona Ermesi ve ABD'de Türkiye'nin Lehine Değişen Kanaatler	50
F- TÜRKİYE'NİN NATO'YA KATILIM SÜRECİ VE ABD İLE İLİŞKİLER	53
1- Müttefikliğe Giden Yolda Şartların Oluşumu	53
a) II. Dünya Savaşı Sonrası Bloklaşan Dünyada Türkiye'nin Konumu.....	53
b) Washington Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'in ABD'de Yaptığı Görüşmeler ve Bölgesel Güvenlik Paketi'nin Gündeme Gelmesi	56
2- ABD Genelkurmay Başkanı General J. Lawton Collins İle Yapılan Görüşme (26 Mart 1950) ve Türkiye'nin NATO Üyeliği İçin İlk Başvurusu	59
3- DP Hükümeti'nin NATO'ya Üyelik İçin Yaptığı İkinci Başvuru (1 Ağustos 1950)	62
a) Hükümetin Kararlılığı ve Diplomatik İkna Çabaları.....	62
b) Washington Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'in ABD'de Yeniden Girişimlere Başlaması.....	65
c) ABD Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın Türkiye'nin Üyelik Başvurusuna Yönelik Görüşleri.....	66
d) Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD Büyükelçisi G. Wadsworth İle Yaptığı Görüşme (11 Eylül 1950)	68
e) Türkiye'nin Başvurusuna Verilen Olumsuz Cevap ve Sonrasında Yaşanılanlar	69
f) NATO'ya Üyelik için Yapılan Başvurunun Reddinden Sonra Türk Kamuoyunda Tepkiler	74
4- Türkiye'nin Kendisini Güvence Altına Almak İçin Yaptığı Öneri	75
5- Yunanistan Başbakanı S. Venizelos'un Türkiye'ye Yönelik İşbirliği Teklifi.....	77
6- ABD Merkezi İstihbarat Bürosu (CIA)'nın Türkiye Hakkındaki Raporu (26 Şubat 1951)	78
G- MARSHALL PLANI VE TÜRKİYE'DE UYGULANMASI	81
1- Marshall Planı'nın Ortaya Çıkması (4 Haziran 1947)	81
2- Marshall Planı'nın Türkiye Uygulanmaya Başlanması: Tarım ve Madencilik	83
3- Hükümet'in Kaynak Aktarımı İçin Yaptığı Girişimler ve Mali Planlama Analizleri	86
4- Türk Hava Kuvvetlerinin Lojistik Açısından Desteklenmesi ve Modernizasyonu....	92

H- ABD İLE ASKERİ VE EKONOMİK YARDIM KONUSUNDA YAŞANAN GELİŞMELER.....	94
1- Türkiye'ye Verilmesi Planlanan Savaş Uçakları ve Askeri Hava Alanlarının Durumu.....	94
2- Türkiye-ABD İlişkilerinde Serbest Kur Politikası Tartışmaları	96
3- Türkiye'nin ABD'den 1951 Yılı İçin Daha Fazla Yardım Talebi.....	99
4- Tümgeneral H.L.McBride'nin ABD Dış Askeri Yardım Koordinasyon Komitesi (FMACC)'nde Yaptığı Açıklamalar (25 Eylül 1950)	107
5- ECA Yardımının Halkın Günlük İhtiyaçlarına Yönelik Olması Talebi	109
6- Milli Savunma Bütçesi'nin Durumu Hakkında ABD İle Yapılan Görüşmeler ...	110
7- Yerel Savaş Kavramı, Türkiye-ABD Ekonomik İlişkilerinin ABD Açısından Genel Bir Değerlendirmesi ve Life Dergisinin Yarattığı Kriz	113
8- Türkiye'nin 1951 Mali Yılı Bütçe Açığını Kapatmak İçin ABD Tarafından Yapılan Değerlendirmeler	115
9- Türk Hükümeti'nin ECA'ya Verdiği Muhtıra (28 Şubat 1951)	119
10- TBMM'de Bütçe Görüşmeleri ve ABD Yardımının Gündeme Gelmesi	120
11- ABD'den Tahıl İthalatı Yapılması İçin Başlatılan Girişimler	122
İ- TÜRKİYE'NİN ABD'DE TANITIM FAALİYETLERİ	123

II. BÖLÜM

II. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (9 MART 1951 – 17 MAYIS 1954)

A- II. MENDERES HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI VE ABD DİŞİŞLERİ BAKANLIĞI'NIN YAPTIĞI DEĞERLENDİRME	126
1- I. Menderes Hükümeti'nin İstifası ve II. Menderes Hükümeti'nin Kurulması ...	126
2- ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı B.Y.Berry'nin II.Menderes Hükümeti'nin Kuruluşuna Yönelik Değerlendirmeleri	128
B- TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYELİK SÜRECİNİN TAMAMLANMASI (18 ŞUBAT 1952).....	129
1- Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'in ABD Dışişleri Bakanı D.Acheson ile Yaptığı Görüşme	129
2- ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporu.....	131
3- Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Kararının Çıkması.....	133
4- Türkiye'nin NATO Üyeliğine SSCB'nin Tepkisi	138
5- NATO Üyesi Ülkelerin Parlamentoları İle TBMM'de Türkiye'nin Üyelik Kararının Onaylanması.....	139
6- Türkiye'ye Üst Düzey NATO Yetkililerinin Yaptığı Ziyaretler	141
C- EKONOMİK SIKINTILARIN ÜSTESİNDEN GELMEK İÇİN ABD İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER	143
1- 1951 Mali Yılında Bütçe Açığını Kapatmak İçin ABD İle Görüşmelerin Devam Etmesi	143
2- Ekonomik Yardımın Türkiye Açısından Belirli bir Programa Bağlanması ve Şartların Belirginleşmesi	145
3- Marshall Planı İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr'un Ekonomik İlişkileri Değerlendirmesi (23 Nisan 1951)	149

4- ECA Yetkilileri İle Türkiye'nin Washington Büyükelçi Feridun Cemal Erkin arasında Yapılan Görüşmeler	151
5- ABD'nin Güvenlik Hakkı Kapsamında Doğu Bloğu ile Yapılacak Ticaret.....	155
6- Türkiye'nin Genel Bütçesi Üzerinde Yaşanan Daralma ve ABD'nin Çözüm Önerileri.....	158
7- Türkiye Ekonomisi'nin Planlama Safhasına ABD'nin Müdahalesi	160
8- Ekonomik Yardımın Sonuçlarını Değerlendirmek İçin ABD'li Gazetecilerin Türkiye'ye Yaptıkları Ziyaret	163
9- Türkiye'ye Yatırım Yapmak İsteyen ABD Finans Kurumu.....	164
10- Ekonomik Yardım Konusunda ABD'de Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Tarım İhracatını Artırmak İçin Gösterdiği Çabalar.....	165
11- Türkiye'nin ABD Basınında Yer Almaya Devam Etmesi ve Ekonomik Gelişime Yönelik Olarak Yapılan Yorumlar.....	168
 D- 1952 BÜTÇESİ'NİN TBMM'DE KABULÜ VE MARSHALL YARDIMI'NIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	171
 E- TÜRKİYE'NİN KALKINMASI İÇİN ABD İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE SONUÇLARI	174
1- Havaalanları İnşası ve Sanayileşme İçin Farklı Alanların Gündeme Gelmesi....	174
2- Petrol Üretiminde Yabancı Şirketlerle Ortaklık Yapılması.....	177
 F- ASKERİ VE EKONOMİK KONULARIN BELİRLİ ESASLARA BAĞLANMASI VE YAŞANILAN GELİŞMELER	183
1- Savunma Yardımı ve Veriliş Şartları.....	183
2- TBMM'de 1953 Bütçe Görüşmeleri ve ABD Yardımının Sayısal Veriler Doğrultusunda Değerlendirilmesi	185
3- ABD Yardımının Arttığı Günlerde İngiltere ile İlişkilerin Gerginleşmesi ve Para Piyasalarında Yaşanan Hareketlilik.....	189
4- Yatırımların Yeniden Yapılandırılması	192
5- Askeri İşbirliği'nde Yasal Düzenlemelerin Gündeme Gelmesi ve Yardımların Sürdürülebilirliği	195
6- ABD Basınında Tarım Sektörüne Yönelik Değerlendirmeler	197
 G- CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR'IN ABD GEZİSİ (27 OCAK 1954-27 ŞUBAT 1954)	201
1- ABD Gezisinin Gerekçeleri ve Gidecek Heyetin Belirlenmesi.....	201
2- Heyetin ABD'ye Varış Sürecinde Basında Türkiye İle İlgili Olarak Yayınlanan Haberler.....	205
3- Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Washington'da Yaptığı Görüşmeler	209
4- Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın New York'da Yaptığı Görüşmeler.....	212
5- Celal Bayar'ın Cleveland-Toledo-Chicago-San Francisco- Los Angeles- Las Vegas- Dallas ve Raleigh'da Yaptığı Görüşmeler	216
6- Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Türkiye'ye Dönüşü	219
7- ABD Gezisinin Sonuçları ile ilgili olarak Yapılan Yorumlar.....	220
8- Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD Gezisi Sonrası Ekonomik İlişkilerde Yaşanan Gelişmeler.....	221

H- TÜRKİYE-PAKİSTAN DOSTLUK VE İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI (2 NİSAN 1954) VE ABD ETKİSİ	223
İ- 1954 MALİ YILI İÇİN TBMM'DE YAPILAN BÜTÇE GÖRÜŞMELERİ VE ABD YARDIMININ TÜRK EKONOMİSİ İÇİN ÖNEMİ	229
J- TÜRKİYE'NİN ABD'DE TANITIMI İÇİN YAPILAN EĞİTİM, KÜLTÜR ve DOSTLUK FAALİYETLERİ.....	231

III. BÖLÜM

III. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABDİLİŞKİLERİ (17 MAYIS 1954-9 ARALIK 1955)

A- 1954 GENEL SEÇİMLERİ VE DP İKTİDARININ GÜÇLENDİĞİ YILLAR	237
1- Seçim Öncesi İktidar-Muhalefet İlişkileri	237
2- 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri	239
3- Seçimlerin Dünya Basınında Yankıları	241
B- DP'NİN HÜKÜMET PROGRAMI ve DIŞ POLİTİKA ESASLARI	243
1-Hükümet Programı.....	243
2- III. Menderes Hükümeti'nin Dış Politika Esasları.....	244
C- BAŞBAKAN ADNAN MENDERES'İN ABD GEZİSİ (30 Mayıs-6 Haziran 1954)	245
1- ABD'ye Gidecek Heyetin Belirlenmesi ve Başbakan'ın Programı.....	245
2- Adnan Menderes'in ABD'ye Hareketi ve Washington Temasları	246
3- Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması Kapsamında Stratejik Arayışlar.....	253
4-Görüşmelerin Sona Ermesi ve Türkiye'ye Yapılan Yardımın Artırılması	255
5- Adnan Menderes'in Atina Temasları ve Türkiye'ye Dönüşü.....	257
6- ABD Gezisinin Ardından Yapılan Yorumlar ve Resmi Açıklamalar.....	259
D-BALKAN PAKTI (9 Ağustos 1954)	263
1- II. Dünya Savaşı Sonrası Balkanlar'da Güvenlik Arayışı	263
2- Balkan Pakti'nin İlk Adımı: Türk-Yunan-Yugoslav İşbirliği Anlaşması (28 Şubat 1953)	267
3- Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya Arasındaki İşbirliği ve Dostluk Anlaşması'nın Askeri İşbirliğine Dönüştürülmesi Süreci.....	270
4- Balkanlarda Askeri İttifak Kurulması Düşüncesinin ABD Basınındaki Yansımaları	272
5- Balkan Pakti'nin İmzalanması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	274
6- Balkan Pakti'nin Dağılması	277
E- EKONOMİK GEREKÇELERLE ABD'DEN BORÇ TALEBİ VE YAPILAN GÖRÜŞMELERDEN SONUÇ ALINAMAMASI	279
1- ABD Basınında Türkiye Ekonomisine Yönelik Değerlendirmeler ve Adnan Menderes'in Siyasi Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış.....	279
2-Ekonomik Kriz Tehlikesi ve Çözüm Arayışları	283
a) Türkiye'nin Kredi Talebi karşında ABD'nin Önerdiği Eylem Planı	283
b) TBMM'de 1955 Bütçesi Görüşmelerinde ABD Yardımının Gündeme Gelmesi	286

3- Türkiye'ye ABD Tarafından Yapılan Çözüm Önerileri ve İzlenilen Yol	288
4- Fatin Rüştü Zorlu Başkanlığındaki Heyetin ABD'de Yaptığı Görüşmeler	295
5- Kredi Temini Konusunda Geline Son Nokta ve Enflasyon Baskısı	298
6- Fatin Rüştü Zorlu'nun Yaptığı Görüşmelerin İkinci Safhası ve Kredi Konusunda ABD'nin Verdiği Karar.....	301
7- ABD'nin Aldığı Kararın Değerlendirilmesi ve ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Türkiye'ye Yönelik Öngörülleri	304
F-BAĞDAT PAKTI'NIN KURULMASI (24 Şubat 1955)	309
1- Kuruluş Gerekçeleri	309
2- Bağdat Pakti'nin Kuruluşu İçin Yapılan Ön Hazırlıklar	311
3- Bağdat Pakti'nin İmzalanması ve Yapılan Değerlendirmeler	314
4- ABD'nin Bağdat Pakti'na Üye Olmaması ve Bu Kapsamda Yaşanılan Sorunlar	315
5- Bağdat Pakti'nin Kurulmasından Sonra Ortadoğu Ülkeleri Yetkililerinin Türkiye'yi Ziyaretleri	319
G- BANDUNG KONFERANSI (18-24 NİSAN 1955).....	321
H- KIBRIS SORUNU.....	324
1-Sorunun Ortaya Çıkışı	324
2-Londra Konferansı (29 Ağustos 1955-7 Eylül 1955)	326
3- 6-7 Eylül Olayları	328
4-Kıbrıs Sorunu Karşısında ABD'nin Tutumu	331

IV. BÖLÜM

IV. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (9 ARALIK 1955-27 KASIM 1957)

A- III. MENDERES HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI (30 KASIM 1955) VE YENİ HÜKÜMETİN KURULMASI (9 ARALIK 1955)	336
1- III. Menderes Hükümeti'nin İstifası	336
a) III.Menderes Hükümeti'nin İstifasında Şartların Oluşumu.....	336
b) ABD Basınında Menderes Hükümeti'ne Yönelik Değerlendirmeler	338
2- IV. Menderes Hükümeti'nin Kurulması ve Programı	343
B- ABD İLE EKONOMİK ve ASKERİ YARDIM KONUSUNDA YAŞANAN GELİŞMELER.....	345
1-ABD'li Yetkililerle Yardım Miktarının Artırılması ve Döviz Kuru'nun Yeniden Yapılandırılması Görüşmeleri ve Yaşanan Tartışmalar	345
2- Amiral W.Fechteler'in Türkiye'yi Ziyareti ve Ekonomik Konuların Gündeme Gelmesi (Ocak 1956).....	347
3- Başkan Eisenhower'ın Dış Ekonomik Politika Başdanışmanı C.B.Randall'ın Türkiye Gezisi (1-9 Şubat 1956) ve Türkiye'nin 300.000.000 Dolarlık Kredi Talebi.....	349
a) Gezi Öncesi Yapılan Ön Hazırlıklar	349
b) C.B.Randall'ın Türkiye'ye Geldikten Sonra Yaptığı Görüşmeler ve Yaşanan Gelişmeler.....	352
c) C.B.Randall'ın ABD'ye Döndükten Sonra Türkiye'nin Ekonomik Durumu ile ilgili Olarak Faaliyetlerine Devam Etmesi	357
4- 1956 Bütçe Görüşmeleri (20-28 Şubat 1956)	360

5- ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Türkiye Hakkında Görüşü (14 Mart-17 Mayıs 1956)	362
6- Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği İle ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin Ekonomik Sorunlara Yönelik Girişimleri	366
7- Türkiye Ekonomisinde İflasın Gündeme Gelmesi ve Bu Durumun İç Politika Açısından Değerlendirilmesi	368
8- Askeri Yardım Programının Ekonomik Boyutu Kapsamında Donald A.Quarels'in Türkiye'yi Ziyareti (19-20 Eylül 1956) ve ABD'nin Verdiği Muhtıra (3 Kasım 1956).....	370
9- Türkiye'nin Ekonomik Taleplerinin Kısıtlı Oranda Gerçekleşmesi ve Borcu Zamanında Ödenmeyen Gemilerin Haczedilmesi.....	375
10- 1957 Bütçe Görüşmeleri (20-28 Şubat 1957)	376
11- ABD Ankara Büyükelçisi F.Warren'in Washington Temasları ve Türkiye'nin Ekonomik Durumunun Değerlendirilmesi (Nisan 1957)	378
12- ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'nin Ekonomik ve Askeri Durumuna Yönelik Öngörüler ve Alınan Kararlar (26-29 Haziran 1957).....	379
13- Başkan Eisenhower'ın Türkiye'nin Askeri Harcamalarında Kısıtlamaya Gidilmesi Konusunda General L.Norstad'tan Görüş Alması (15 Temmuz 1957)	383
C- BAĞDAT PAKTI İKİNCİ KONSEY TOPLANTISI (16-19 NİSAN 1956)	385
D- KIBRIS SORUNU'NUN ÇÖZÜMÜ İÇİN YAPILAN ÖNERİLER ve TÜRKİYE'NİN “TAKSİM” SEÇENEĞİNİ BENİMSEMESİ.....	389
1- Kıbrıs Sorunu'nun ABD Basınında Değerlendirilmesi	389
2- ABD-İngiltere ve Türkiye Arasında Kıbrıs'ın Statüsü ile İlgili Tartışmalar ve “Taksim” in Gündeme Gelmesi	393
3- Türkiye ve Yunanistan'ın ABD'de Yaptıkları Kamuoyu Çalışmaları	396
4- Türk Dış Politikasının Kıbrıs'taki Temel Söylemi: “Taksim”	397
E- SÜVEYŞ KRİZİ VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	399
1. Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi (26 Temmuz 1956)	399
2- Türkiye'nin Süveyş Krizi Karşısında ABD Yanlısı Tutumu.....	403
F- EISENHOWER DOKTRİNİ.....	406
1- Eisenhower Doktrini'nin İlanı ve Tepkiler	406
2- Eisenhower Doktrini Hakkında Yabancı Basın Mensuplarının Başbakan Adnan Menderes ile Yaptığı Görüşmeler.....	409
3- Başkan Eisenhower'ın Danışmanı J.Richards'ın Türkiye'ye Yaptığı Ziyaret (21 Mart 1957).....	410
G- KIBRIS SORUNU'NUN BM'DE GÖRÜŞÜLMESİ (ŞUBAT/ARALIK 1957) ...	412
H-SURİYE KRİZİ	414
1- SSCB-Suriye Yakınlaşması ve Türkiye'nin Endişeleri Karşısında ABD'nin Tavrı	414
2-Türkiye-Suriye İlişkilerinin Gerginleşmesi ve Hassas Dengeler Üzerinde Yürütülen ABD Dış Siyaseti	418
3- Bağdat Paktı Üçüncü Konsey Toplantısı (3-6 Haziran 1957) ve ABD'nin Askeri Komiteye Üye Olması	421

4- Ortadoğu İşlerinden Sorumlu ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı L.W.Henderson'un Ankara Ziyareti (24 Ağustos 1957)	422
5- SSCB'nin Türkiye'ye Yönelik Açıklamaları ve ABD'nin Diplomatik Desteği..	425
6- Krizden Çıkış Süreci	427
İ- ABD İLE TÜRKİYE ARASINDA EĞİTİM, KÜLTÜR VE SAĞLIK ALANINDA YAPILAN İŞBİRLİĞİ.....	429

V. BÖLÜM

V. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ VE 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ (27 KASIM 1957-27 MAYIS 1960)

A- 27 EKİM 1957 ERKEN GENEL SEÇİMLERİ VE V.MENDERES HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI	432
1- Seçim Öncesi Yaşanan Tartışmalar ve Seçim Kanunu'nda Yapılan Değişiklik .	432
2- Genel Seçimlerin Olası Sonuçlarına Yönelik ABD'de Yapılan Öngörüler	435
3- Seçim Sonuçları ve ABD Basınında Yapılan Değerlendirmeler	437
4- Adnan Menderes'in Hükümeti Kurmadan Önce ABD'nin Görüşünü Alması....	440
5- V.Menderes Hükümeti Programı'nın TBMM'de Görüşülmesi (4 Aralık 1957).	442
B- BAĞDAT PAKTI DÖRDÜNCÜ KONSEY TOPLANTISI (27-30 OCAK 1958) ve PAKTIN DAĞILMA SÜRECİNE GİRMESİ	444
1- Toplantı Öncesi ABD İle Yapılan Görüşmeler.....	444
2- Bağdat Paketi Dördüncü Konsey Toplantısı'nın Ankara'da Başlaması ve Yaşanan Gelişmeler	446
3- Irak'taki Askeri Darbe (14 Temmuz 1958) Sonrası Bağdat Paketi Çerçevesinde Türkiye-ABD İlişkileri	448
4- Bağdat Paketi'nin Dağılması ve CENTO'nun Kurulması.....	451
C- KIBRIS SORUNU'NA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: ZÜRİH VE LONDRA ANTLAŞMALARI (11 ŞUBAT 1959/19 ŞUBAT 1959)	455
1-Sorunun Çözümü İçin Hazırlanan Planlar	455
2- Basında Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra (19 Şubat 1959) Antlaşmalarının Değerlendirilmesi	458
D- V.MENDERES HÜKÜMETİ'NİN EKONOMİK VE ASKERİ YARDIM KONUSUNDA ÇÖZÜM ARAYIŞI VE ABD UNSURU	462
1-Orta Menzilli Balistik Füzelere (IRBM) Türkiye'ye Konuşlandırılması	462
2- 1958 Bütçe Görüşmeleri ve ABD Yardımının Bütçeye Katkısı.....	467
3-Ekonomik İstikrar Programı (4 Ağustos 1958)	471
a) Ekonomik İstikrar Programı İçin Destek Arayışı.....	471
b) Ekonomik İstikrar Programının Açıklanması	476
c) Ekonomik İstikrar Programı'nın İlanından Sonra Yaşanılan Gelişmeler	481
4- ABD Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin Geniş Kapsamlı Raporu (19 Kasım 1958).....	484
5- Dış Ekonomik İlişkiler Bağlamında 1959 Bütçe Görüşmeleri	487
6- Kısa Vadeli Borçlanma İçin ABD İle Yapılan Görüşmeler (Mart-Ekim 1959)..	489
7- ABD Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin Raporu (16 Aralık 1959).....	492
8- Artan Dış Borç Yükünün Baskısı Altında Gerçekleşen 1960 Bütçe Görüşmeleri	494

XVIII

E- ABD BAŞKANI EISENHOWER'IN ANKARA GEZİSİ (6 ARALIK 1959)	497
1- Başkan Eisenhower'ın Davet Edilmesi ve Gezi Başlamadan Önce Dış Basında Yapılan Yorumlar	497
2- Eisenhower'ın Ankara'da Karşılansması ve Yapılan Görüşmeler	500
3- Geziden sonra Dış Basında Yapılan Değerlendirmeler	505
F- EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER	507
1- Yüksek Okullarda ABD'li Eğitimcilerin Görevlendirilmesi	507
2- Dostluk Dernekleri ve Sergilerin Açılması Kapsamında Türkiye'nin Tanıtımı..	508
G- ASKERİ DARBE (27 MAYIS 1960) SÜRECİNDE GELİŞEN OLAYLARIN ABD İLE İLİŞKİLERE YANSIMASI VE DP İKTİDARININ SONU	510
1- İktidar-Cemaat İlişkileri Nedeniyle Muhalefetle Yaşanan Gerginlik	510
2- Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması (18 Nisan 1960)	512
3- Öğrenci Olayları (28-29 Nisan 1960) ve ABD'nin Yaptığı Değerlendirme	515
4- ABD Büyükelçisi F. Warren'in Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve CHP'lilerle Yaptığı Görüşmeler	518
5- ABD Basınında Türkiye'de Yaşanılan Olaylara Yönelik Değerlendirmeler	521
6- 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve ABD'nin Tutumu	524
a) Askeri Darbe Sonrası Yaşanılanlar ve Cemal Gürsel'in ABD Büyükelçisi F. Warren ile Yaptığı Görüşme	524
b) ABD Basınında 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin Değerlendirilmesi	529
SONUÇ	534
EKLER	567
TABLolar	593
FOTOĞRAFLAR	602

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDT	: Basılmamış Doktora Tezi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BYT	: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
BYY	: Baskı Yeri Yok
CIA	: ABD Merkezi İstihbarat Bürosu
CCBA	: Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
COMECON	: Conseil D'assistance Economique Mutuelle
Çev	: Çeviren
Der	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
ECA	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
EFTA	: Avrupa Serbest Mübadele Bölgesi
EPD	: Avrupa Programı Bölümü
EPU	: Avrupa Tediye Birliği
ERP	: Avrupa İmar ve Kalkınma Planı
FACC	: Dış Yardım Korelasyon Komitesi
FMACC	: ABD Dış Askeri Yardım Koordinasyon Komitesi
FO	: Foreign Office
FRUS	: Foreign Relations of The United States
GSMH	: Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası
GTİ	: ABD Dışişleri Bakanlığı Türk, Yunan ve İran İlişkileri Bürosu
HP	: Hürriyet Partisi
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

ICBM	:	Uzun Menzilli Kıtalararası Füzeleri
IRBM	:	Orta Menzilli Balistik Füze
ISAC	:	Uluslararası Güvenlik Meseleleri Komitesi
JAMMAT	:	Türkiye'ye Yardım Müşterek Amerikan Askeri Misyon Şefliği
KKP	:	Kurumsal Kaynak Planlaması
Kominform	:	Communist Information Bureau
KTKF	:	Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MEAÖKA	:	Mehmet Eyyüpoğlu Ailesi Özel Kütüphanesi Arşivi
MEDO	:	Ortadoğu Savunma Organizasyonu
MEEOC	:	Ortadoğu Olağanüstü Petrol Komitesi
MDAP	:	Karşılıklı Savunma Yardım Programı Fonları
MKP	:	Milli Kalkınma Partisi
MP	:	Millet Partisi
MSA	:	Karşılıklı Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
NAC	:	Ulusal Danışma Konseyi
NATO	:	Kuzey Atlantik Paktı
NEA	:	ABD Dışişleri Bakanlığı Yakındoğu İlişkileri Bürosu
OECD/OCDE	:	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OEEC	:	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TMO	:	Toprak Mahsulleri Ofisi
TMT	:	Türk Mukavemet Teşkilatı
UNICEF	:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
USAF	:	ABD Hava Kuvvetleri
Yay. Haz	:	Yayına Hazırlayan
YSK	:	Yüksek Seçim Kurulu
YTY	:	Yayın Tarihi Yok

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi
Mehmet Eyyüpoğlu Ailesi Özel Kütüphanesi Arşivi
TBMM Mikrofilm Arşivi
The National Archives, Public Record Office (İngiltere)

B- RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Ayın Tarihi
Düstur, III/XXIV.
Düstur, III/XXXIV
Düstur, III/XXXV
Düstur, III/XXXVI
Foreign Relations of The United States
Genelkurmay ATSEB, Ankara, 1989.
Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ankara, 1963.
Marşal Planı ve Siz, Ankara, 1950.
Resmi Gazete, 7.6.1943, S.5423.
Resmi Gazete, 16.06.1954, S.8730.
TBMMTD, VI /XXVIII; TBMMTD, VII/III; TBMMTD, VII/XVIII; TBMMTD, IX/I; TBMMTD, IX/II; TBMMTD, IX/III; TBMMTD, IX/V; TBMMTD, IX/VI; TBMMTD, IX/XIII; TBMMTD, IX/XX; TBMMTD, IX/XXII; TBMMTD, IX/XXIV; TBMMTD, IX/XXVI; TBMMTD, IX/XXVIII; TBMMTD, IX/XXIX; TBMMZC, X/I; TBMMZC, X/V; TBMMZC, X/VIII; TBMMZC, X/X; TBMMZC, X/XII; TBMMZC, X/XV; TBMMZC, X/XVII; TBMMZC, XI/I; TBMMZC, XI/II; TBMMZC, XI/IV; TBMMZC, XI/VII; TBMMZC, XI/XII; TBMMZC, XI/XIII; TBMMZC, XI/XVIII; TBMMZC, XXII/VIII
Türkiye’de Marşal Plânı 19, BYY, 1955.

TBMM, XXIV, Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe Ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, I.

C- SÜRELİ YAYINLAR

1. Gazeteler

Akşam
Chicago Daily Tribune
Cumhuriyet
Dünya
Hürriyet
Los Angeles Times
Milliyet
Tercüman
The New York Times
The Washington Post
The Washington Post and Times Herald (1954-1959)
Ulus
Vatan
Yeni Ulus
Zafer

2. Dergiler

Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi
Akademik Orta Doğu
Akademik Bakış Dergisi
Aksiyon
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Atatürk Yolu Dergisi
Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Belleten
Bilge Strateji Dergisi
Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Eğitim Yönetimi Dergisi
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
History Studies: International Journal of History
Mim
Mülkiye Dergisi
Ortadoğu Etütleri Dergisi
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Tarih Okulu Dergisi
Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Tarih ve Toplum
The Turkish Yearbook of International Relations
Toplumsal Tarih
Turkish Studies
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
Yönetim Bilimleri Dergisi

D- ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960, (Yayın Kurulu: Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay), II, İstanbul, 2002.
Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Ankara, 1999.

E- HATIRALAR VE ARAŞTIRMA ESERLER

Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, (Yay.Haz: Haluk Kılçık), V, Ankara, 1992.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi: Ahmet Fethi), İstanbul, 1996.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, İstanbul, 1976.

Ağaoğlu, Samet, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, 1967.

Akşin, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Ankara, 1996.

Albayrak, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, 2004.

Altun, Ulaş, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, BYT, Ankara, 2007.

Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991.

_____, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Ankara, 2007.

_____, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara 1986.

_____, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara, 1989.

Artvinli, Fatih, **Osman Bölükbaşı**, İstanbul, 2007.

Ataöv, Türkkaya, **Amerika Nato ve Türkiye**, Ankara, 1969.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam III (1950-1964)**, İstanbul, 2011.

_____, **İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli**, İstanbul, 2000.

Bağcı, Hüseyin, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990.

_____, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Ankara, 2007.

Barutçu, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar 1939-1954**, İstanbul, 1977.

Barkay, Gül İnanc, **ABD Diplomasisinde Türkiye (1940-1943)**, İstanbul, 2001.

Basında Türkiye-AB İlişkilerinin 50 Yılı (1959-2009), (Haz: Erdem Denk), I, Ankara, 2011.

- Bayar, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul, 1986.
- Behramoğlu, Namık, **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, İstanbul, 1973.
- Bektaş, Fadime, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi (BYT), İzmir, 2006.
- Bostanoğlu, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, 1999.
- Bulut, Semih, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)**, Ankara, 2010.
- Burçak, Rıfki Salim, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Ankara, 1998.
- _____, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Ankara, 1979.
- Bülbül, Bilgehan, **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (BYT), Diyarbakır, 2006.
- Çakmak, Diren, **Forum Dergisi:1954-1960**, Ankara Üniversitesi (BDT), Ankara, 2007.
- Çakmak, Haydar, **Avrupa Güvenliği**, Ankara, 2003.
- Çaylak, Adem, **Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Ankara, 2010.
- Çiftçi, Kemal, **Türk Dış Politikası**, Ankara, 2010.
- Çizmeli, Şevket, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Ankara, 2007.
- Dikerdem, Mahmut, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, 1990.
- Druşotis, Makarios, **Karanlık Yön Eoka, Lefkoşa**, 2007.
- Ekincikli, Mustafa, **İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, Ankara, 2002.
- Erhan, Çağrı, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara, 2001.
- Erim, Nihat, **Günlükler 1925-1979**, (Haz: Ahmet Demirel), II, İstanbul, 2005.
- Erkin, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968.
- _____, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/I**, Ankara, 1992.
- _____, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/ II**, Ankara, 1999.
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 2003.
- Gaytancıoğlu, Kaan, **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi**, Trakya Üniversitesi (BYT), Edirne, 2008.

Geçikli, Recep Murat, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum’da Siyasi Hayat**, Ankara, 2010.

Geçiş Sürecinde Türkiye, (Der: Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul 2003.

Gönlübol, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, Ankara, 1965.

Gürcan, Gürhan, **6-7 Eylül Olayları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (BYT), Ankara.

Gürün, Kâmuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara, 1983.

Gresh Alain, , Vidal, Dominique, **Ortadoğu Mezopotamya’dan Körfez Savaşı’na**, (çev: Hamdi Türe), İstanbul, 1991.

Hale, William, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul, 1996.

_____, **Türk Dış Politikası 1774-2000** (Çev: Petek Demir), İstanbul, 2003.

Insaf, Atmani Samia, **The Suez Crisis 1956 American Attitudes and Policies**, (BDT). Constantine, 2008.

İhtilalden Sonra İsmet İnönü, IV, (Der: Sabahat Toktamış), İstanbul, 1962.

Judt, Tony, **Savaş Sonrası (1945 Sonrası Avrupa Tarihi)**, İstanbul, 2009.

Kaçmazoğlu, H.Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, İstanbul, 1988.

Karaca, Ferhan, **Türk-Amerikan İlişkileri (1945 Sonrası)**, BYT, Ankara, 2002.

Karatepe, Şükrü, **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul, 1999.

Karavelioğlu, Kâmil, **Bir Devrim İki Darbe**, İstanbul, 2007.

Karpat, Kemal H., **Türk Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2011.

_____, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980**, (Çev: Esin Soğancılar), Ankara, 2007.

Kazgan, Gülten, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul, 2005.

Kazgan, Gülten, **Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1999.

Kızılyürek, Niyazi, **Glaftos Klerides**, İstanbul, 2007.

_____, **Milliyetçilik Kışkacında Kıbrıs**, İstanbul, 2002.

Kili, Suna, Gözübüyük, Şeref, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, İstanbul, 2000.

Koçak, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi II (1938-1945)**, Ankara, 1986.

_____, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, İstanbul, 1996.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, 2006.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Arap Ortadoğu’suna Karşı Türkiye’nin Politikası (1945-1970)**, Ankara, 2010.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara, 1988.

McDermott, Rose, **Risk-Taking in International Politics**, Michigan, 1998.

McGhee, George, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çeviren: Belkıs Çorakçı), Ankara, 1992.

Milli Şef’in Söylev, Demeç ve Mesajları (Derleyen: Kadri Kemal KOP), İstanbul, 1945.

Mütercimler, Erol, Öke, Mim Kemal, **Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2004.

Özkan, Kenan, **Türkiye-ABD İlişkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (BYT), Eskişehir, 2006.

Özmen, Süleyman, **Ortadoğu’da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, İstanbul, 2001.

Pierre, Jean-Marc, **The 1956 Suez Crises and The United Nations**, Kansas, 2004.

Price, Harry Bayard, **The Marshall Plan and Its Meaning**, New York, 1955.

Program for the visit of his excellency the president of the Republic of Turkey to The United States of Amerika, January-February 1954, s.1.

Sander, Oral, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, 1979.

_____, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, 2011.

_____, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965**, Ankara, 1969.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, 1971.

Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları (1945-1990) II**, Ankara, 2000.

Sönmezoğlu, Faruk, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2006.

Sükan, Faruk, **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)**, Ankara, 1991.

Şahin, Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Ankara, 2011.

Şentürk, Ayşegül, **Cento Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)**, (BYT), Isparta, 2001.

Tatoğlu, Emin, **Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi (1951-1995)**, BYT, Ankara, 2006.

Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)**, DP'nin **Altın Yılları (1950-1954)**, Ankara, 1990.

_____, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları-1944-1973, DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, Ankara, 1991.

Topuz, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2003, s.195.

Tunçay, Mete, **Eleştirel Tarih Yazıları**, Ankara, 2006.

Tunçkanat, Haydar, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ankara, 1970.

Türkiye Çalışma Grubu, **50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak**, Ankara, 2010.

Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, (Der:Hayri Bars), İstanbul, 1954.

Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, (Der:Hayri Bars), İstanbul, 1954.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Haz: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Gülnihal Bozkurt, vd), II, Ankara, 2010.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-2010)**, İstanbul, 2008.

Uslu, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 2000.

Yalçın, E.Semih, **Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti**, Ankara, 2007.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim II**, İstanbul, 1997.

F- MAKALELER

Armaoğlu, Fahir, "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", **Belleten**, LX, S.227, (Ankara, 1996), s.203-226.

_____, “Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Paktı’na (1951-1955)”, **Belleten**, LIX, S.224, (Ankara, 1996), s.189-236.

_____, “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIII, S.38, (Temmuz-Ağustos 1997), Ankara, 631-647.

Aslan, Zehra, “Vatan Cephesi Davası (Kararname, Savunmalar ve Karar)”, **History Studies: International Journal of History**, IV, S.2, Samsun, (Temmuz 2012), 1-37.

Atmaca, Ayşe Ömür, “Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri”, **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, III, S.1, (Temmuz-2011), s.157-191.

Aydın, Mustafa, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye,1939-1945”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1(1918-1980)**, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, 2001, s.399-478.

Baş, Arda, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, **History Studies: International Journal of History**, 4/1, Samsun, (Mart-2012), 89-109.

Babaoğlu, Resul, “Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül 1955 Olayları”, **History Studies Dergisi** IV/4, (Kasım 2012), 15-34.

Baban, Cihat, “Eisenhower’in bizi memnun eden beyanâtı”, **Tercüman**, 26 Haziran 1955.

Bulut, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış Dergisi**, II, S.IV, (Yaz-2009), s.125-145.

Can, Talip, “Yükseköğretimde Öğrenci Olayları”, **Eğitim Yönetimi Dergisi**, S.IV, (Güz-1996), s.531-538.

Çolak, Filiz, “Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye Göç Hareketi (1950-1951)”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.14, (İlkbahar-Yaz 2013), s.113-145.

Demir, Şerif, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, **Turkish Studies**, International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic, V.6/3 (Summer-2011), s.691-713.

Demircan, Siverekli Esra, Ener, Meliha, “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, I, S.1-2, (2003-2004), s.83-102.

Duman, Sabit, “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, **Atatürk Yolu Dergisi**, S.35, 36, (Mayıs-Kasım 2005), s.313-332.

Ergin, Feridun, “Amerikan Yardımına Dair”, **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1955.

_____, “Washington Müzakerelerinin Seyri”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1955.

Erhan, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, I (1918-1980)**, (Ed. Baskın Oran), İstanbul, 2001, s.552-575.

Erim, Nihat, “Türkiye Niçin NATO’da Kalmalıdır?”, **Türkiye ve NATO**, s.35-47.

Erkin, Feridun Cemal, “Batı Avrupa Birliği ve NATO’nun Doğuşu, Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, **Türkiye ve NATO**, S.I, Ankara, YTY, s.5-34.

Ertem, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XII, S.21, (Haziran-2009), s.377-397.

Eser, Bahadır, Demirkıran, Özlem, Çiçek, Eda, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasetinin Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.14, (2011/2), Isparta, s.17-38.

Eyyupoğlu, İsmail, “Türkiye’nin Milli Meseleleri Karşısında Atatürk Üniversitesi Gençliği”, **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum, 1.Uluslararası Sempozyumu, (23 Temmuz 2002, Erzurum)**, Ankara, 2003, s.807-839.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler” **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1(1918-1980)**, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, 2001, s.784-807.

Güler, Yavuz, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi”, **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, V, S.1, (Haziran-2004), s.101-112.

Günay, Nejla, “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, **Akademik Bakış**, I, S.5, (Yaz-2008), s.107-119.

İrkiçatal, Eftal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere’nin Çifte Self Determinasyon Teklifi”, **History**

Studies: International Journal of History Prof.Dr.Enver Konukçu Armağanı, Samsun, 2012, s.195-213.

Karacan, Ali Naci, “İçte Buhran! Dışta Buhran!”, **Milliyet**, 20 Eylül 1950.

_____, “Bradley’in Fikirleri”, **Milliyet** 9 Kasım 1950.

_____, “Köprülü’nün Hariciyeden Çekilmesi”, **Milliyet**, 17 Nisan 1955.

Kaştan, Yüksel, “II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.XIX, (2008), s.313-326.

Keser, Ulvi, “Kıbrıs’ta 21 Aralık 1963 Kanlı Noel Sürecinde Kızılai Faaliyetlerine Kesitsel Bir Bakış”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.34, (Ocak-Şubat 2013), s.1-25.

Kılıçdere, Arzu, “İzmir’de 6/7 Olayları”, **Toplumsal Tarih** 74/13, İstanbul, 2000, s.34-41.

Küçükvatan, Mahir, “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye Suriye Bunalımı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XI/XXIII, (2011-Güz), İzmir, s.73-91.

Mahiroğulları, Adnan, “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, II/I, Sivas, 2001, s.161-190.

Mercan, Faruk, “Bombacı da MİT Elemanı da Değildim”, **Aksiyon**, S.457, (8-14 Eylül 2003), s.10-15.

“Olaylar”, **Tarih ve Toplum** VI/33, İstanbul, (Mayıs 1986).

Özçelik, Mücahit, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.29, (2010/2), s.253-269.

Özdemir, Hikmet, “The Turkish-American Relations Toward 1960 Turkish Revolution”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, S.XXXI, (2000-2), Ankara, s.159-181.

Şahinkaya, Serdar, “29 Nisan 1960’da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs”, **Mülkiye Dergisi**, XXXIV, S.267, (Yaz-2010), s.97-121.

Sakin, Serdar, “6-7 Eylül Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:3, S.12, 2010, s.378-386.

Sancaktar, Caner, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası’na Marksist Yaklaşım”, **Bilge Strateji Dergisi** III, S.5, İstanbul, 2011, s.25-98.

Sönmez, Şinasi, “Cemal Abdülnasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 43, (Bahar-2009), s.491-516.

Tellal, Erel, “Sovyet Dış Politikası ve Gremiko”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LXII, S.3, (2007), s.349-377.

Tosun, Ramazan, “Kıbrıs Meselesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.5, Kayseri, (2001), s.95-107.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, “Bağdat Pakı (1955-1959)”, **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.6, (Ekim 2011), s.85-100.

Yılmaz, Türel, “Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze”, **Akademik Orta Doğu**, V, S.1, 2010, s.9-24.

Yüksel, Dilek Yiğit, “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, VIII, S.18-19, (Bahar-Güz-2009), s.161-184.

G- E-Kaynaklar

<http://www.federalreserve.gov/>

<http://tarihdersnotlari.blogcu.com/seato-nedir/7180374>

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulus_\(gazete\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulus_(gazete))

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Pentagon>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tayvan>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Federal_Reserv_Sistemi;

<http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%C4%B1_Para_Fonu

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sri_Lanka

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Hindistan>

GİRİŞ

A- TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL KÖKENİ

ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk ilişkiler, Mağrib¹ olarak adlandırılan bölgede başladı. Bunda ticari ilişkiler etkili oldu. ABD ticaret gemilerine, Mağribli korsanların saldırılar düzenlenmesi üzerine ABD resmi makamları hem gemilerin güvenliğini sağlamak hem de ticareti geliştirmek amacıyla; 1784'te Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bölge ülkeleri ile anlaşmalar imzalamak üzere görevlendirildiler. Bunun üzerine 1795'te Cezayir, 1796'da Trablusgarb ve 1797'de Tunus'la ticaret ve dostluk anlaşması imzalandı. Böylece ilk resmi temaslar başlamış oldu. Buna Babıali'yi de dâhil etmek amacıyla ABD'nin Lizbon Elçisi William Laughton, Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması imzalamak üzere görevlendirildiyse de² elçi bazı gerekçelerle görevine başlayamadı.

1797'de ilk ABD gemisi İzmir'e geldi. O yıllarda iki devlet arasında henüz bir ticaret anlaşması veya resmi bir ilişki olmadığından bu gemiler, İngiliz gemileriymiş gibi kabul edilerek İngiliz "*Levant Company*" gemilerine tanınan haklardan ve ayrıcalıklardan yararlandırıldı. Bunun sonucunda hiçbir güçlükle karşılaşmadıkları gibi İzmir'deki İngiliz Konsolosluğu tarafından da korundular. Bundan sonra birçok ABD gemisi İzmir Limanı'na geldi ve İngiliz gemilerine verilen ayrıcalıklardan ve kapitülasyonlardan yararlanarak İzmir'de ticaret şirketleri kurmaya başladı³.

Ancak 1798'de Fransa'nın Mısır'a asker çıkarması nedeniyle İngiltere desteğine ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti, siyasi dengeleri gözeterek bağımsızlığını yeni kazanmış olan ABD ile dostluk kurmaktan kaçındı. Herhangi bir anlaşma imzalanmamasına

¹ Arapça Batı anlamına gelen "*Garb*" kelimesinden türemiş olan Mağrib "*Gün Batısı*"nı ifade etmek için kullanılmaktaydı. Coğrafi olarak ise Kuzey Afrika'da Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i içine alan bölgeyi ifade etmekteydi. Ancak Trablus, Cezayir ve Tunus'un başkent İstanbul'dan uzak olması ve bölge yöneticilerinin merkezi yönetimle olan ilişkilerinin zayıf olması nedeniyle ABD ile ikili ilişkiler bağlamında siyasileşme süreci başlamamıştı. Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara, 2001, s.33.

² Semih Bulut, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)**, Ankara, 2010, s.13-14.

³ Kenan Özkan, **Türkiye-ABD İlişkileri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (BYT), Eskişehir, 2006, s.1.

rağmen iki ülke arasında ilişkiler ticari olarak başlamıştı. 1802’de İzmir’e başka bir konsolos atandı. Ancak Osmanlı Devleti bu atamayı tanımayınca konsolos İzmir’den ayrılmak zorunda kaldı. Philadelphia tüccarlarından David Offley, 1811’de kişisel bir anlaşma yaparak ABD’li tüccarlar için bazı ayrıcalıklar elde etti. 1816’da Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa ile kurduğu dostlukla ABD konsolosluğunu tanınma imtiyazını almayı başardı⁴.

Daha sonra ülkeye gelen konsolos ve diplomatlar, ikili ilişkilerin gelişmesini sağladı. İki devlet arasındaki ticari ilişkilerin iyice artmasıyla 1830’da ilk ticaret antlaşması imzalandı⁵. Antlaşmaya göre; ABD’ye “*en ayrıcalıklı devletler statüsü*” ve tüm imtiyazlardan yararlanma imkânı tanındı. Öte yandan, antlaşmanın üçüncü maddesiyle ABD’ye, Osmanlı Devleti’nin hiçbir müdahalesi olmadan her milletten ve dinden “*simsar*” kullanabilme hakkı verildi. Böylelikle ABD, Osmanlı Ermenilerine ve Rumlarına yakınlaşma fırsatını elde etti. Giderek ABD’den alınan ve satılan mallar çeşitlendi. Osmanlı–ABD ticaret hacmi arttı⁶. Bu antlaşmayı 1862’de imzalanan diğer bir ticaret antlaşması izledi⁷.

Bu antlaşmalarla ilişkilerin resmen başlamasının ardından ABD’nin Osmanlı Devleti’ne karşı olan ilgisi giderek arttı. Buna karşılık Osmanlı Devleti de “*Yeni Dünyada*” kurulan bu yeni ülkeye yakın ilgi göstermekteydi. Özellikle II.Abdülhamid döneminde daha da bir canlılık kazanan ilişkiler, II.Meşrutiyet döneminde de sürdü. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştı. Ancak I.Dünya Savaşı’na giden süreçte ABD ile olan ilişkiler yavaş yavaş gerilmeye başladı.

⁴ S.Bulut, **Atatürk Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri (1923-1938)**, s.13-14.

⁵ İki ülke arasında ilişkilerin kurulması yönündeki taleplerini yoğunlaştıran ABD Hükümeti, Charles Rind, James Biddle ve D.Offley’i İstanbul’a göndermişti. Yapılan görüşmeler sonucunda 7 Mayıs 1830 tarihli Seyrisefain ve Ticaret Antlaşması imzalandı. Her ne kadar ticari ilişkilerin geliştirilmesi konusunda istek ABD’den gelse de 1827’de Osmanlı donanmasının Navarin’de yakılması, Osmanlı Devleti’nin kendisini Avrupa dışında bir müttefik aramaya sevk ettiği gibi; yok olan donanmasını yeniden inşa ederek ticari faaliyetlere girişmek çabası içine sokmuştu. Bâb-ı Âli, bu doğrultuda Washington’un isteğine olumlu cevap vermişti. 1830’da imzalanan bu antlaşma 5 Ekim 1831’den itibaren yürürlüğe girmiş ve Türkiye-ABD ilişkileri resmen başlamıştı. K.Özkan, **Türkiye-ABD İlişkileri**, s.1.

⁶ Nejla Günay, “Amerikan Misyonerlerine Anadolu Halkının Tepkisi ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, **Akademik Bakış**, I, S.5, (Yaz-2008), s.107-108.

⁷ 23 maddeden oluşan 1862 Anlaşması, ticari konularına son derece ayrıntılı düzenlemeler getirmekteydi. 1830 anlaşmasının hükümlerinin geçerliliğini koruduğu anlaşmada ikinci madde dikkate değerdi. Buna göre ABD vatandaşlarının Osmanlı Devleti’nin her bölgesinde alım-satım yapabileceği kabul edilmekteydi. Ç.Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, s.168.

Bu durumun en önemli nedenlerinden biri ABD'nin Yunanistan'a "*Idaho*" ve "*Missisipi*" adlı iki savaş gemisini satmak istemesiydi. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un Yunanistan Büyükelçiliği'nden gemilerin savaş için değil barış için alındığına dair teminat aldıklarını dile getirmesine rağmen Osmanlı Devleti, iki ülke donanmaları arasındaki dengenin bozulacağını öne sürerek bu duruma karşı çıktı. Çünkü gemi satışı gerçekleştiği takdirde ABD, Osmanlı-Yunan rekabetine dolaylı da olsa karışmış olacaktı. Osmanlı Devleti'nin itirazlarına rağmen Senato'da yapılan oylamada gemilerin Yunanistan'a satılması kabul edilince I.Dünya Savaşı öncesi ilişkiler gerginleşti. 11 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etti. 6 Nisan 1917'de ise ABD, Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya'ya savaş ilan ettiğini açıkladı. Bununla birlikte Osmanlı ile ABD birbirine doğrudan bir savaş ilanında bulunmadı ve iki taraf da ilişkilerin sürdürülmesinden yana bir tavır sergiledi. Ancak Almanya'nın baskılarına dayanamayan Osmanlı Devleti, 20 Nisan 1917'de ABD ile diplomatik ilişkileri kestiğini açıkladı⁸.

B- TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDAN 1950'YE KADAR TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN ANA HATLARI

Türkiye-ABD diplomatik ilişkileri, Şubat 1927'de imzalanan bir geçici anlaşma ile tekrar başladı. Bunun sebebi ABD Hükümeti'nin, Lozan Barış Antlaşması'nı henüz onaylamamış olmasıydı. Bu geçici anlaşma ile Joseph C.Grew, ABD'nin ilk Türkiye Büyükelçisi olarak tayin edildi. J.C.Grew Ekim 1927'de Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunarak Mart 1932'ye kadar sürecek görevine başladı. Woodrow Wilson'un 1921 seçimlerini kaybetmesinden sonra, sırayla Warren G.Harding (1921-1923), Calvin Coolidge (1923-1929), Herbert C.Hoover (1929-1933) ABD Başkanı olmuşlardı. Resmi yazışmaların dışında, bu Başkanlar ile Mustafa Kemal Atatürk arasında herhangi bir yakın temas söz konusu olmamıştı. Ancak H.C.Hoover'den sonra 1932 seçimlerini kazanan Franklin D.Roosevelt'in 1933 Ocak ayında Başkanlık görevine başlamasından sonra, Mustafa Kemal Atatürk ile Roosevelt arasında belirgin bir dostluk kurulmuştu. İki ülkenin önemli günlerinde, milli bayramlarında ve yaşanan doğal afetler gibi

⁸ K.Özkan, *Türkiye-ABD İlişkileri*, s.1-2.

durumlarda karşılıklı gönderilen mesaj ve mektuplarda bu dostluk kendini göstermekteydi⁹.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Türkiye'nin dış politikadaki temel hedefi, Lozan Antlaşması'yla oluşan statükonun devamını sağlamak olmuştur. Gerek komşu devletler gerekse Balkan ve Ortadoğu devletleri ile kurulmaya çalışılan yakın ilişkiler ile mevcut durumun sürdürülmesi amaçlanıyordu¹⁰. Bu dönem Türkiye-ABD ilişkileri açısından ise fazla hareketli değildi. Türkiye daha çok ekonomik sorunlarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Siyasi gelişmeler açısından ise genellikle bölgesel olaylarla ilgilenilmiş, Türkiye'nin konumu güçlendirilmeye çalışılmıştı¹¹. Nisan 1939'da ABD ile ilişkilerin çerçevesini çizen yeni bir ticaret anlaşması imzalandı. ABD, savaşa yönelik politikalar geliştirdikçe Türkiye'ye olan ilgisini de artırdı. Özellikle 1940 sonrası iki ülke arasında bazı sorunların olmasına rağmen Türkiye, ABD için özel bir yere sahip olmaya başladı¹².

1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başladı. Türkiye savaşa girmemekle beraber sanayileşme faaliyetlerine büyük ölçüde ara vermek zorunda kaldı. Bütün ekonomik gücünü savunma harcamaları üzerine yoğunlaştırdı. Dokuz yüz bin kişi silahaltına alındı. Bu büyüklükteki bir ordunun finansmanı bütçe gelirlerinden karşılanamadı ve fiyatlarda %400'lük bir artış ortaya çıktı¹³. İsmet İnönü 29 Ekim 1942'de Cumhuriyet Bayramı törenlerinde halka seslenirken Türk ordusunun desteklenmesi gerektiğini şu sözlerle ifade etti: *“Milletin her şeyini ordusuna vermesi ve vatan selameti için her sıkıntıya katlanmak kabiliyetinde olması, büyük belaya karşı başlıca teminatımızdır”*. 1 Kasım 1942'de TBMM'de yaptığı konuşmada ise savaşı *“cinayet”* olarak değerlendirmekteydi. Ona göre bugün itibarıyla barışı sağlayacak hiçbir delil mevcut değildi. 1943'den de beklentisi yoktu. Bu şartlarda Türkiye; imzaladığı anlaşmalara, ittifaklara ve dostluklara herhangi bir zarar getirmeden milli güvenlik siyaseti takip

⁹ Fahir Armaoğlu, “Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIII, S.38, (Temmuz-Ağustos 1997), Ankara, s.637-647.

¹⁰ Mücahit Özçelik, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.29, (2010/2), s.254-255.

¹¹ Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, 1999, s.328-330.

¹² Gül İnanc Barkay, **ABD Diplomasisinde Türkiye (1940-1943)**, İstanbul, 2001, s.20- 21.

¹³ Bahadır Eser, Özlem Demirkıran, Eda Çiçek, “II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasetinin Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.14, (2011/2), Isparta, s.23.

edecekti. Savaşan tarafların birbirlerine olan tavırlarında şiddet gün geçtikçe artmaktaydı. Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikası hükümet için oldukça yorucu idi. Buna rağmen izlenen siyasette herhangi bir değişiklik söz konusu değildi. Türkiye'nin bu politikasının o günün şartlarında savaşan devletler tarafından da takdir edileceği umuluyordu¹⁴.

Bulgaristan, II. Dünya Savaşında Almanya'nın yanında olduğu için Türkiye bir nevi Almanya ile sınır komşusu olmuştu. Almanya; Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal edince Nazi Almanyası Türkiye'ye daha da yakınlaşmıştı. Ortadoğu petrollerine ulaşma hedefinde olan Adolf Hitler'in Türkiye'ye saldırma ihtimali belirmişti. Ancak Hitler ilk önce SSCB'ye saldırdı. 22 Haziran 1941 günü yani bu saldırı başlamadan 4 gün önce Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalandı. 1941-1942'de Almanya SSCB'nin büyük bir bölümünü istila etti. SSCB, İngiltere ve özellikle ABD'den yardım alıyordu. Almanya'nın gücü gittikçe zayıflamaya başladı. Stalingrat'ın Alman ordularına teslim olduğu Ocak 1943'de Müttefikler Kuzey Afrika'ya egemen oldular ve İtalya'ya çıkarma yaptılar. Başta İngiltere olmak üzere Müttefikler savaşa girmesi için Türkiye'ye baskı yapmaktaydılar. Ocak 1943'de İngiltere Başbakanı Winston Churchill gizlice Adana'ya geldi ve İsmet İnönü ile görüştü. Daha sonra Aralık'ta İsmet İnönü Kahire'ye çağrıldı. Orada W. Churchill ve ABD başkanı Roosevelt ile görüştü. İsmet İnönü üzerinde baskı kurulmaya çalışılıyordu. Balkanlarda yeni bir cephenin açılması için bu gerekliydi. İsmet İnönü ise her defasında Türk ordusundaki silah ve malzeme yetersizliğini gerekçe olarak ileri sürüyordu. 6 Haziran 1944'de ifade edilen yeni cephe Balkan coğrafyasının dışında Avrupa'nın batısında Normandiya kıyısına yapılan çıkarma ile açıldı. 2 Ağustos 1944'de Türkiye, Almanya ile ilişkilerini kesti¹⁵.

Müttefikler, savaş sonrasında Milletler Cemiyeti yerine Birleşmiş Milletler (BM) adında barışı koruyacak yeni bir örgüt kurmaya karar vermişlerdi. Bu teşkilatın hazırlıklarını yapmak amacıyla da San Francisco'da uluslararası bir konferans toplayacaklardı. Bu konferansa katılma şartı Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmektir.

¹⁴ **Milli Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları**, (Der: Kadri Kemal KOP), İstanbul, 1945, s.131-134.

¹⁵ Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Ankara, 1996, s.206-207.; 1944'de Müttefiklerle ilişkilerinde sorunlar yaşayan Türkiye'nin bu olumsuzluğu ortadan kaldırabilmek için bazı girişimlerde bulunduğu da bilinmekteydi. Bu olumlu adımlar iç politikada da görülmekteydi. Ancak tamamen dış politikadaki endişelerin ve gelişmelerin doğrudan sonucuydu. Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi II (1938-1945)**, Ankara, 1986, s.348.

Türkiye 23 Şubat 1945 de bunu yaptı. Ancak fiilen bir savaş söz konusu olmadı. Hitler son anlara kadar batılılarla bir olup Komünizm'e karşı SSCB ile savaşılabileceğini ümit etmesine rağmen Almanya, 7 Mayıs 1945'de kayıtsız şartsız teslim oldu. Savaşın bitmesinden kısa bir süre sonra Batılılarla SSCB'nin arası bozuldu. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmadığı için bazı çevrelerce bir hayli eleştirildi. Almanya ile SSCB savaşa başlayınca hukuken Türkiye'nin de savaşa katılması gerekirdi. Ne var ki Türk ordusunun taarruz gücü yoktu. Belki de İsmet İnönü'nün korkusu; Almanlar karşısında alınacak bir yenilginin Türkiye'yi ve inkılâpları tehlikeye sokacak olmasından kaynaklanmaktaydı. Trakya'nın bir kısmı Alman işgaline uğrayabilirdi. Ayrıca Almanlara karşı askeri harekâtını devam ettirmek isteyen SSCB'nin bu amaca yönelik planları, Türkiye'ye asker göndermesine sebep olabilirdi. Bu olasılıklar beraberinde büyük tehlikeler doğurabilirdi. İsmet İnönü böyle bir maceranın içinde bulunmak istemiyordu¹⁶.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması, zor durumda olan Türkiye ekonomisini daha fazla etkilemeye başladı. Hükümet bu durumu kontrol altında tutma adına bazı önlemler almaya çalışıyordu. Bu durum topluma vergi olarak yansıdığı gibi halkın üzerinde ağır bir yük oluşturmaktaydı. Örneğin yol vergisi, tarım ürünlerinden alınan vergiler, ekonomik durumu bozuk olan halkı daha da zor şartlar altında yaşamaya mecbur etmekteydi. Altı lira olan yol vergisini ödeyemeyenler bu borca karşılık yol yapımında ya da madenlerde çalıştırılmaktaydı¹⁷.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Refik Saydam hükümeti ekonomiyi ve piyasaları denetim altına almak için 18 Ocak 1940'da "*Milli Koruma Kanunu*"nu¹⁸ çıkarmıştı. Kanunun içeriği savaş ekonomisi ve onun uygulamalarıydı. Bu kanunla bir süre piyasalar denetim altında tutulmuşsa da üretim artırılamadığı ve ithalat yapılamadığı için piyasada mal darlığı yaşanmış, karaborsa oluşmuştu. 1942'de Refik Saydam ölünce başbakanlığa 9 Temmuz 1942'de Şükrü Saraçoğlu getirildi. Behçet Us, Ticaret Bakanı oldu. Saraçoğlu Hükümeti uygulamayı tersine çevirerek fiyatları serbest bıraktı ve bir önceki dönemden kalan İaşe Müsteşarlığı gibi bazı kurumları kaldırdı. Bu

¹⁶ S.Akşın, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, s.207.

¹⁷ B.Eser, Ö.Demirkıran, E.Çiçek, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Siyasasının Liberalleşmesi Bağlamında Türk-Amerikan İttifakının Ortaya Çıkışı: Batı Bloğuna Geçiş", s.19-20.

¹⁸ Kanun tasarısının gerekçesinde "*milli hayatımızda bu istisnai ahvalın, savaşın tesirlerini önlemek ve ...iktisadi bakımdan da tahaffuzi ve tedafii tedbirler almak zarureti*" karşısında, tasarının hazırlandığı belirtiliyor ve hükümete yeni ve olağanüstü durumun gerektirdiği yetkilerin tanınması isteniyordu. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, İstanbul, 1996, s.373.

da fiyatların yüksek oranlarda artmasına sebep oldu. Çiftçi, tüccar ve sanayicinin durumu iyileşti. Buna karşılık dar gelirli kentli nüfusun durumu kötüleşti. Enflasyona alışık olmayan geniş halk kitleleri büyük tepkiler gösterdi. Bu olumsuz tabloyu tersine çevirmek için savaş nedeniyle zenginleşmeye başlamış olan kişileri veya bulunması zor olan ürünleri vergilendirme yoluna gidildi. Kasım 1942’de çıkarılan “*Varlık Vergisi Kanunu*”¹⁹ bunun en belirgin örneğiydi. “*Burjuvazinin*” serveti, gelirine dokunmamak kaydıyla bir defaya mahsus ağır bir surette vergilendirilecekti. Komisyonların saptadığı vergiyi bir ay içinde ödemeyenler önce toplama merkezlerine sonra da çalıştırılmak üzere Erzurum’un Aşkale ilçesine sevk edileceklerdi. Bu kanun eşitlik ilkesine aykırıydı. Müslüman olmayanlara Müslümanlardan çok daha ağır vergi yazılmıştı.²⁰

İsmet İnönü 17 Mart 1942’de İzmir’e yaptığı ziyarette konuyu ekonomiye getirerek savaş ortamının yarattığı zorluklara dikkat çekti. Türkiye’nin tarım açısından diğer ülkelere göre daha iyi bir durumda olduğunu belirtti²¹. Bununla birlikte Hükümet, ziraat mahsullerinin fiyatlarını artırarak savaş sebebi ile yaşanan hayat pahalılığının yükünü sadece köylüye çekirmek istememekteydi. Buna rağmen kontrolden uzak ticari hırslar ve yaşanan fiyat artışları ülkeyi bir darboğaza sürüklemekteydi. Sorunlardan çıkışın doğru mercii olarak da TBMM işaret edilmekteydi. Ayrıca resmi görevlilere ve bunların başında olan Hükümet’e her türlü desteği vermenin gerekliliği üzerinde duruluyordu. Çünkü yaklaşık iki yıldır Türk toplumu bu konuda gösterilen gayretlere yeterince destek vermemişti²².

İsmet İnönü, 23 Aralık 1942’de CHP İstanbul İl Kongresi’nde mahsulden alınacak %25’in milli bir fedakârlık olduğunu ifade etti²³. Ekonomik sorunların yükünü

¹⁹ Yasa tasarısının kısa gerekçesinde, “...Vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek, yüksek kazançlar elde ettikleri halde, kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları da, kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede, iştirak ettirmek maksadını gütmektedir”. C.Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, s.481.; İsmet İnönü 21 Aralık 1942’de Bursalılara hitap ederken Varlık Vergisi’ni bütün milletin vicdanında doğru ve haklı bir tedbir olarak değerlendirmişti. Hazinenin güçlenmesine sosyal ve iktisadi düzene faydalı tesirler bırakacağına halkın her tabakasından destek verildiğini ifade etmişti. Bunun için icra makamı olan hükümet millet vicdanında yeterince dayanak bulmaktaydı. **Milli Şef’in Söylev, Demeç ve Mesajları**, s.140.; Yurtiçi ve yurtdışından gelen tepkiler doğrultusunda 1944 başında Varlık Vergisi yürürlükten kaldırıldı. S.Akşın, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, s.208.

²⁰ S.Akşın, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, s.207-208.

²¹ **Milli Şef’in Söylev, Demeç ve Mesajları**, s.114

²² **Milli Şef’in Söylev, Demeç ve Mesajları**, s.135-136.

²³ **Milli Şef’in Söylev, Demeç ve Mesajları**, s.143-144.

elinden geldiğince çiftçiye yansıtılmamaya çalışan Hükümet'in çabaları bir sonuç vermedi. Tarım kesimini vergilendirmek için Haziran 1943'de "*Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu*"²⁴ çıkarıldı. Bu da savaş ortamının olağanüstü bir yasası olarak planlanmıştı. Çiftçiler yetiştirdikleri ürünün %10'unu nakden ya da aynen ödeyeceklerdi. Bu vergi bir ölçüde aşar vergisine benzemektedir. Farklı olan tarafı mültezimin aradan çıkarılarak devlet tarafından toplanmasıydı²⁵. II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Türk ekonomisi yukarıda ifade edildiği üzere büyük bir darboğaz içerisindeydi. Hem ekonomik sorunların üstesinden gelmek hem de siyasi olarak bölgesel yalnızlıktan kurtulabilmek amacıyla ittifak arayışlarına girecekti.

Geçmişten gelen Batılılaşma ideali ve savaş sonrasında oluşacak yenisünya düzeninde yer alarak Batı'nın ekonomik ve siyasi desteğini kazanma isteği, Türkiye'yi Batı'ya yöneltti. SSCB'nin tehdit ve toprak talepleri karşısında ülke güvenliği ve savunması için tek yolun Batı ile ittifak kurmak olduğu düşüncesi her geçen gün güçlenmekteydi. ABD, II. Dünya Savaşı'nda büyük bir başarı elde etmişti. Nükleer silaha sahip olan ABD, SSCB'ye karşı dengeleri eşitleyecek güç olarak görülüyordu. Türkiye'yi askeri ve ekonomik olarak destekleyebilirdi. Bu nedenlerle Türkiye, ABD ile yakınlaşmaya başlayacaktı. ABD ise ittifak kurma fikrine olumlu yaklaşmakla beraber, SSCB'ye karşı oluşturmaya çalıştığı "*çevreleme politikasında*" Türkiye'yi önemli bir merkez olarak görüyordu. Türkiye, Batı için önemliydi ve bu sebeple ekonomik ve askeri açıdan desteklenmeliydi. Bunun yanında Türkiye, Ortadoğu petrolünün Batı pazarına aktarılmasında da çok uygun bir konumdaydı. Ayrıca ABD II.Savaşı sonrasında küresel bir güç haline gelmişti. Dünya ekonomik üretiminin %35'ini elinde bulunduruyordu²⁶.

Özellikle Türkiye'yi Batı ile ittifaka zorlayan en önemli neden kötü olan ekonomik durumdu. Dış yardıma acilen ihtiyaç duyuyordu. Uzun süren seferberlik durumu endüstri ve tarımı kalifiye işgücünden yoksun bırakmıştı. Savunma masrafları nedeniyle bütçeye önemli bir yük gelmişti. II. Dünya Savaşı'nda eksikliği çekilen birçok ürün ithal edilmeye başlanmış ve bu nedenle ticaret dengesi bozulmuştu. Ayrıca

²⁴ Kanun Tasarısının gerekçesinde ekonomik zorlukların toplumda dengeli paylaşılabilmesi için "*maliyet fiyatlarının birkaç misli derecesinde artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasına zaruret görülmüştür*" denilmektedir. C.Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s.519.

²⁵ S.Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, s.208.

²⁶ Ferhan Karaca, *Türk-Amerikan İlişkileri (1945 Sonrası)*, BYT, Ankara, 2002, s.13-14.

savaş, Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) modernize edilmediğini ortaya çıkarmıştı. Bu da Batı İttifakına yönelmesinde önemli bir unsurdur²⁷.

Savaşın sona ermesi ile iki müttefik olan ABD ile SSCB arasındaki anlaşmazlıklar ortaya çıkmış ve çıkar çatışmaları belirginleşmeye başlamıştı. ABD, İngiltere'nin yerine dünyanın süper gücü olmayı hedeflerken, SSCB de Doğu Avrupa ülkelerini tamamen kontrol altına almaya dolayısıyla karşı bloku oluşturmaya başlamıştı. SSCB ile Türkiye arasında 17 Aralık 1925'de imzalanan ve 7 Kasım 1945'de süresi bitecek olan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın yenilenmesi aşamasında SSCB bazı şartlar öne sürmeye başlamıştı. Boğazlarda üs, Türkiye-SSCB sınırında bazı değişiklikler ve Montreux Sözleşmesi'nin de yeniden gözden geçirilmesini talep etmekteydi. SSCB'nin bu istekleri Türkiye tarafından kesin bir dille reddedilmişti. Ayrıca Türkiye bu durum karşısında İngiltere'den yardım istemiş, ancak İngiltere, ABD'nin devreye girmesinin daha iyi olacağı karşılığını vermişti²⁸.

SSCB'nin bu talepleri karşısında ABD önceleri tepkisiz kaldı. BM'nin kuruluşuna yüklenen önemden dolayı 1946'nın ilk günlerine kadar SSCB ile çatışmamayı tercih etti. Savaş sonrasında Aralık 1945'de üç büyüklerin yaptığı son büyük toplantı olan Moskova Konferansı'nda da uzlaşma arayışları başarısız oldu. Bu nedenle ABD Başkanı Truman uzlaşma siyasetinden vazgeçtiğini açıkladı. SSCB'nin Türkiye'yi işgal etmek ve Boğazları ele geçirmek gibi hedefleri olduğundan şüphesi olmadığını ve buna sert bir karşılık verilmez ise bu durumun yeni bir savaş nedeni olacağını ifade etti. SSCB'nin Türkiye'ye baskıları karşısında ABD'nin tutum değiştirdiğini, dikkatini Doğu Akdeniz ve Türkiye'ye yönelttiğini gösteren ilk belirti ise ABD zırlısı Missouri'nin Washington'da vefat eden Türkiye Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini 5 Nisan 1946'da İstanbul'a getirmesiydi²⁹.

SSCB'nin Türkiye'nin yanı sıra İran ve Yunanistan üzerinde oluşturduğu baskı ABD'yi harekete geçirdi. ABD'nin dış politikasını tamamen etkileyen Truman Doktrini bu ortamda ilan edildi. ABD, 1947'den 1952'ye kadar geçen süreçte bu doktrin ile ulaşmaya çalışacağı bazı hedefler vardı. Bunlar, Avrupa'nın askeri, ekonomik ve sosyal

²⁷ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, 1979, s.19-20.

²⁸ F.Karaca, **Türk-Amerikan İlişkileri (1945 Sonrası)**, s.15.

²⁹ Ulaş Altun, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, BYT, Ankara, 2007, s.15-16.

istikrarını sağlamak, Avrupa'yı ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına almak ve Avrupa'nın gücünü ABD önderliğinde savunma ittifakı içinde örgütlemektir³⁰.

Savaş sonrası dönemde ABD, Batı blokunun en güçlü devleti konumuna yükseldi. Demokrasi, adalet ve insan hakları gibi kavramların en iyi uygulayıcısı olarak görülüyordu. Ancak Ortadoğu ve Türkiye ile doğrudan ilgilenmiyor, bu bölgeleri İngiltere'nin nüfuzu içerisinde görüyordu³¹. Ancak gelişen olaylar ABD'nin bölgeye ilgisinin artmasına neden olacaktı. Bu bağlamda ABD Büyükelçisi Lord Inverchapel'in 24 Şubat 1947'de ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a sunduğu iki rapor bölgeye karşı ABD'nin düşüncelerinin değişmesinin önemli nedenlerinden biriydi. Yunanistan ve Türkiye ile ilgili olan raporlarda SSCB'ye karşı bu iki ülkenin korunması gerektiği savunulmaktaydı. Gerekli yardımların artık İngiltere tarafından finanse edilemeyeceği ve bu sorumluluğu ABD'nin üstlenmesi gerektiği belirtilmekteydi³².

Bu raporun ardından ABD Hükümeti Türkiye'deki Büyükelçisi Edvin Wilson'dan Türkiye'nin ihtiyaçları hakkında bir değerlendirme istedi. E.Wilson'un hazırladığı rapora göre, SSCB'nin Türkiye'yi hemen işgal etmek gibi bir niyeti yoktu. Asıl amaçlarının Türkiye'yi büyük bir orduyu hazır durumda tutmaya zorlayarak ülkenin ekonomisini bozmaktı. Bu nedenle yapılacak askeri yardım programının Türkiye'yi ağır bir mali borç altına sokmaması gerektiği, bunun SSCB'nin planını destekleyeceği anlamına geleceğini ifade etmekteydi³³. Bu raporların yanı sıra ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra hava kuvvetleri ve nükleer silah üstünlüğünü elinde bulundurması nedeniyle, diğer devletlerin politikalarını istediği şekilde biçimlendirebileceği görüşü güç kazanmıştı³⁴. Bu durumun ilk işareti ABD Başkanı Truman'ın 12 Mart 1947'de kongrede yaptığı konuşmaydı. Kongre'ye sunduğu raporda

³⁰ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.12.

³¹ Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 2000, s.91.

³² George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çev: Belkıs Çorakçı), Ankara, 1992, s.52.

³³ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.55.; Bu raporlarda belirtilen görüşlere ABD Kuvvet Komutanlarının oluşturduğu Yüksek Askeri Kurul'da katıldı. ABD'nin çıkarlarının korunması ve Türkiye'nin maruz kaldığı SSCB baskılarına direnebilmesi için askeri gücünün artırılması gerekmektedir. Yaklaşık altı yüz bin askerden oluşan kara gücü, üç yüz uçaklık hava kuvveti ve çok az miktarda donanmaya sahip olan Türkiye'nin hava saldırılarına karşı güçlendirilmesine azami önem verilmeliydi. Bu amaçla İngiltere ve ABD, Türkiye'ye uçak ve ağır savaş araçlarının sağlanmasında yardımcı olması gerektiği ifade ediliyordu. Ayrıca eski silahlarında yerli ve yabancı üretim ile yenilenmesi gerektiği belirtilmişti. G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.57-58.

³⁴ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.1

H.Truman, ABD dış politikasının esasının dünya çapında Komünizm'i durdurmak ve çevrelemek olduğunu ilan etmişti³⁵.

Başkan Truman'ın yardım programı, Yunanistan ve Türkiye için toplam 400.000.000 dolarlık ekonomik yardımla beraber askeri ve sivil danışmanların bu ülkelere gönderilmelerini öngörüyordu³⁶. Türkiye ve ABD arasında bu yardımı resmileştirmek için 12 Temmuz 1947'de Türkiye'ye Yardım Antlaşması imzalandı³⁷. Anlaşmaya göre; ABD, Türkiye'ye silah, askeri mühimmat ve askeri uzman gönderecekti. Türk askeri personelinin eğitilmesine destek verecekti. Ayrıca yol, liman ve askeri tesis inşası için mali ve teknik yardımda bulunacaktı³⁸.

Antlaşma ile beraber SSCB tehlikesi kısmen de olsa önlenmişti. Doktrinin açıklanmasının ardından Türkiye'nin dış politikası Batı ile sıkı ilişkilere dayandırılacaktı. Bu bağlamda Türkiye için temel hedef Batı'nın öncülüğünde kurulacak olan tüm siyasi, askeri ve ekonomik organizasyonlara üye olmaktı³⁹. Ancak yapılan antlaşma dönemin şartları düşünüldüğünde kabul edilebilir olsa da ikinci ve dördüncü maddeler Türkiye için sorun teşkil edebilirdi. İkinci maddeye göre; Türkiye'ye yapılan bu yardımlar sadece belirlenen amaçlar için kullanılabilecekti. Dördüncü Madde'de ise; yardımlar hakkında ABD'nin onayı olmadan Türk subayı, memuru veya hükümet yetkilisi olmayanlara bilgi verilmeyecek, belirlenen amacın dışında da kullanılamayacaktı⁴⁰.

İngiltere'nin bölgedeki siyasi ağırlığının sona ermesinden sonra ABD; Türkiye ve Yunanistan'ın ekonomik olarak desteklenmemesi halinde, SSCB'nin etkisi altına girebileceğini ve bu durumun tüm bölgeyi etkileyebileceğini düşünerek hareket etmişti. ABD Dışişleri Bakanı G.Marshall'ın 4 Haziran 1947'de yaptığı konuşma⁴¹, ABD'nin Avrupa'ya yardım programı olan Marshall Planı'nın başlangıcı oldu⁴². İlgili kısımda da genişçe ifade edileceği üzere bu yardım planının üzerinde burada kısaca bahsedilecektir.

³⁵ **Ayın Tarihi**, Mart 1947.

³⁶ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1947.; **Ayın Tarihi**, Mart 1947.

³⁷ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991, s.162-164.

³⁸ N. Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s.98.

³⁹ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Ankara, 2007, s.8.

⁴⁰ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ankara, 1970, s.195.

⁴¹ Konuşmanın metni için F.Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s.165-167.

⁴² Ayşe Ömür Atmaca, "Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri", **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, III, S.1, (Temmuz-2011), s.165-166.

G.Marshall'ın konuşmasında gündeme getirdiği yardım teklifini görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te bir toplantı düzenlendi. Avusturya, Danimarka, Belçika, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Fransa temsilcileri, Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek ve karşılamak için ABD'nin istediği biçimde “*Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı*” toplandı. Yapılan görüşmelerin sonucunda “*Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı*” (OEEC) kuruldu⁴³.

Bu on altı Avrupa ülkesinin ihtiyaçlarını gösteren ortak bir rapor hazırladı. Eylül 1947'de ABD'ye sunulan raporda Türkiye hazırladığı ekonomik kalkınma programını gerçekleştirebilmek için 615.000.000 dolar yardım talep etmekteydi. Ancak ABD, Marshall Planı'nın ülkelerin kalkınma programlarını finanse etmek için değil, savaşta zarar görmüş Avrupa'nın kalkınması için hazırlandığı gerekçesiyle bu talebi geri çevirdi. Ayrıca ABD'ye göre Türkiye'nin altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret dengesi, diğer on beş devlete göre daha iyi durumdaydı. Türkiye'ye bu durumundan dolayı Avrupa ülkelerine hammadde ihraç etme görevi de yükleniyordu. Dolayısıyla kısa vadede sadece Türkiye ekonomisinin mevcut düzenini korumasına yardımcı olacak ürünler gönderilebilirdi. Programın ilk on beş aylık dönemi için tarım ve madencilik sektöründe kullanılacak aletler, elektrik malzemeleri, nakliye kamyonları, petrol ürünleri ve kereste gibi maddeleri kapsayan 59.000.000 dolarlık yardım yapılması öngörülmekteydi. ABD'nin bu tutumu Türkiye'de hayal kırıklığına neden oldu⁴⁴.

Türkiye, Marshall Planı'na dâhil edilmemesi kararı üzerine yeniden ABD Hükümeti'ne başvurarak ikna etmeyi başardı. Marshall Planı çerçevesinde hazırlanan rapor, 3 Nisan 1948'de “*Ekonomik İşbirliği Kanunu*” olarak Kongre'de ele alındı ve kabul edildi. Türkiye, söz konusu yardımdan yararlanabilmek amacıyla ABD ile 4 Temmuz 1948'de Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzaladı. Anlaşma ile Türkiye'ye 1948-1952 döneminde hibe, borç, dolaylı yardım⁴⁵ ve teknik yardım olmak üzere toplam 350.000.000 dolar kaynak sağlandı⁴⁶.

⁴³ Barış Ertem, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, XII, S.21, (Haziran-2009), s.391.

⁴⁴ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası** (Editör: Baskın Oran), I, İstanbul, 2005, s.539-540.

⁴⁵ İktisadi işbirliği çerçevesinde Avrupa ülkeleri birbirlerinden mal satın aldıkları zaman malların bedeli, ABD tarafından ödenecek ve satın alan devlet bunun karşılığını “*Karşılık Fonu*” adı altında ve kendi parasıyla milli bir bankaya yatıracaktı. Satın alan devlet fona yatırdığı paranın %95'ini Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (ECA) onayıyla yine ülke içerisinde ve ekonomik değeri olan

Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ardından Türkiye-ABD ilişkileri genellikle ekonomik çerçevede sürdürülüyordu. Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak 1949'un sonlarına doğru gazetecilerle yaptığı bir basın toplantısında mevcut siyasi gelişmeler hakkında bilgi vererek ABD'nin Akdeniz'deki filolarını güçlendirme kararını uygun gördüklerini ve kendisi ile Yakındoğu ve Güney Asya İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı George C. McGhee arasında tam bir görüş birliği olduğunu vurguladı. Sivas'ta CHP Kongresi'nde yaptığı konuşmada ise, Türkiye'nin bu güvensiz bölgede bir istikrar politikası geliştirme amacıyla olduğunu ve bu nedenle bütçenin %50'sinin hizmetlere ayrıldığını vurguladı. ABD'ye yaptığı yardımlar nedeniyle minnettar olduklarını da sözlerine ekledi. Ayrıca İngiltere ve Fransa ile 1939'da yapılan müttefikliğe büyük önem verilmekteydi. DP'ye yakınlığı ile bilinen "Zafer" gazetesine de bir demeç veren Necmettin Sadak, CHP ve DP'nin dış politika konusunda özdeş olduklarını dile getirdi⁴⁷.

ABD Başkanı Truman, Ortadoğu yetkilileri ile yaptığı toplantıda Türkiye'nin savunma konusunda artık yalnız olmadığını ve bölgesindeki bütünlüğünün ABD'nin savunması için hayati önem teşkil ettiğini vurguladı. Truman 1950 için yayınladığı yeni yıl mesajında ise ABD'nin demokratik ülkelerin lideri olarak özellikle SSCB Komünizmi'ne karşı dik duruşunu sürdürmeye devam ettiğini dile getirdi⁴⁸.

TBMM'de 16 Şubat 1950'de yapılan Bütçe Görüşmeleri'nde Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin dış politikasındaki mihenk taşının İngiltere'nin en zor yıllarında dahi sadık kaldığını ilan ettiği Anglo-Fransız politikasına bağlı olduğunu dile getirdi. ABD ile olan işbirliğinin dış politikada önemli bir nokta olduğunu belirterek ABD ile yapılması planlanan karşılıklı askeri anlaşmaların ABD'nin bu konudaki geleneksel gönülsüzlüğü nedeniyle başarısız sonuçlandığını ifade etti. ABD'nin de katılacağı bölgesel bir düzenlemenin mevcut durumlar göz önüne alındığında mümkün olmadığını ancak Hükümet'in bu konudaki ısrarından vazgeçmeyeceğini de belirtti.

projelere yatıracağından bu yardımda bir türlü hibe ya da borç para yardımı kapsamına girmekteydi. Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", s.392-393.

⁴⁶ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2006, s.41-42.

⁴⁷ **Foreign Office (FO)**, 371/87935.

⁴⁸ **FO**, 371/87935.

Fuat Köprülü'nün bu politikayı DP'nin onayladığını söylemesi üzerine Necmettin Sadak partisine verilen bu destek için kendilerine teşekkür etti⁴⁹.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 1950'nin başlarında Paris'te ABD'li yetkililer Paul G. Hoffman ve Averell Harriman ile bir görüşme gerçekleştirdi. ABD'nin yaptığı yardımların 1952'den sonra da devam etmesinin sağlanması amaçlanıyordu. Türkiye, aldığı yardımları ülke ekonomisinin kalkınmasında kullanıyordu. Bu hedef doğrultusunda yapılan planlamada bunun dört yıl içerisinde tamamlanması hedeflenmekteydi. Bu nedenle de OEEC temelinde değil Dördüncü Maddesi çerçevesinde yardım alması gerekiyordu. Son yapılan OEEC toplantısındaki Türk delegeleri Türkiye'nin istisnai durumu nedeniyle ticaretin liberalleştirilmesinde diğer Avrupa ülkeleri ile aynı adımları atamayacağını dile getirmişlerdi. Avrupa ülkeleri %100'lük bir liberalleşme hedeflemekteydi. Ancak bu hedef Türkiye için gerçekçi bir hedef değildi⁵⁰.

Bu görüşmenin ardından P.G.Hoffman, 21 Şubat 1950'de Kongre'ye yapmış olduğu konuşmada Türkiye'ye 1950-1951 yılları için toplam 44.100.000 dolarlık yardım talebinde bulundu. Türkiye'deki reaksiyonların umulandan daha iyi olduğunu, ancak 1949'da aldığı 55.300.000 dolarlık yardımla istenilen yeni düzenlemelere karşılık vermede zorlandığını ifade etti⁵¹.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası bloklara ayrılan dünyada ABD ve Batı'nın yanında yer alması sadece ekonomik nedenlere dayanmamaktaydı. Türkiye, SSCB tehdidi nedeniyle sürekli tetikteydi. Hem ekonomik hem de güvenlik gerekçeleriyle Türkiye, Batı Bloğu'nun bir üyesi olmaya çalışmakta ve ABD'nin küresel politikalarına destek vermektedir. Bu durum DP'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'den 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar inişli çıkışlı bir grafik çizse de devam edecekti.

⁴⁹ FO, 371/87935.

⁵⁰ FO, 371/87935.

⁵¹ FO, 371/87935.

I. BÖLÜM

I. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

(22 MAYIS 1950 - 9 MART 1951)

A- 1950 SEÇİMLERİ VE DP'NİN İKTİDARA GELİŞİ

1- 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik geçmişinde en önemli olaylardan birisi 14 Mayıs 1950'deki genel seçimlerdi. Seçim sonuçlarına göre yirmi yedi yıl süren Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı sona erdi⁵².

Katılımın çok yüksek olduğu seçim öncesi ülke genelinde bazı hadiseler yaşandı. Zonguldak⁵³ ve Malatya'da⁵⁴ birer DP'li vurularak öldürüldü. Konya'da bir kaymakam baskı yaptığı gerekçesi ile tutuklandı. Yine Diyarbakır'da baskı yaptıkları gerekçesi ile iki kaymakam mahkemeye verildi. Trabzon'da seçimlerde hile yapıldığı iddia edildi⁵⁵. Seçimlerden sonra ise Urfa'nın Birecik, Gaziantep'in Kilis İlçelerinde de olaylar yaşandı. Birecik ilçesinde DP ve CHP'liler arasında çıkan kavgada üç kişi öldü⁵⁶.

CHP ve DP'nin bütün illerde katıldığı seçimlere Millet Partisi (MP); Adana, Afyon, Ankara, Artvin, Aydın, Bolu, Burdur, Çankırı, Edirne, Eskişehir, İçel, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Samsun, Sinop ve Trabzon olmak üzere yirmi iki ilde katıldı⁵⁷. Milli Kalkınma Partisi (MKP); Çanakkale, İstanbul ve Tekirdağ'da; İşçi Çiftçi Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi ve Türk Sosyal Demokrat Partisi ise sadece İstanbul'da seçimlere katıldı⁵⁸.

⁵² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 1988, s.302.

⁵³ **Zafer**, 6 Mayıs 1950.

⁵⁴ **Zafer**, 8 Mayıs 1950.

⁵⁵ **Zafer**, 17 Mayıs 1950.

⁵⁶ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1950.

⁵⁷ Rıfki Salim Burçak, **On Yılım Anıları (1950-1960)**, Ankara, 1998, s.47.

⁵⁸ **Ayın Tarihi**, Mayıs 1950.

Adalet Bakanlığı seçim bürosundan bildirildiğine göre; 14 Mayıs 1950 Pazar günü yapılan Milletvekili seçiminde 8.905.167 seçmenden 7.916.91 seçmen katıldı. Katılım oranı % 88.88'dir⁵⁹. Seçimlerde partilerin aldıkları geçerli oy ve kazandığı milletvekili sayısı şu şekilde dağıldı⁶⁰.

	Alınan Oy	Oy Oranı	M.V Sayısı
DP	4.242.831	%53.59	408
CHP	3.165.096	%39.98	69
MP	240.209	%3.03	1
Bağımsızlar	267.955	%3.40	9

1950 seçimlerinde il sayısı altmış üç idi. DP kırk beş ilde tam liste halinde kazandı. Bu iller: Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çoruh (Artvin), Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Manisa, Maraş, Muğla, Muş, Niğde, Rize, Samsun Seyhan (Adana), Siirt, Sivas, Tekirdağ, Tunceli ve Zonguldak'tı⁶¹.

CHP ise sekiz ilde tam liste halinde kazandı. Bu iller ise; Bitlis, Erzincan, Hakkâri, Hatay, Kars, Malatya, Mardin ve Sinop'tu⁶². Diğer illerde ise milletvekili dağılımı şu şekildeydi⁶³; Bingöl: DP-1, CHP-1; Kastamonu: DP- 9, CHP-1; Kırşehir: DP- 2, MP-1; Kütahya: DP-9, CHP-1; Ordu: DP- 2, CHP-6; Tokat: DP- 8, CHP-1; Trabzon: DP- 4, CHP-7; Urfa: DP- 6, CHP-1; Van: DP-1, CHP- 2.

DP'nin ülke genelinde ezici çoğunluğu aldığı bu seçimlerde, Hakkâri'den hiç oy alamadı. CHP'nin ileri gelenlerinden Nihat Erim, Refet Bele, Şükrü Saraçoğlu ve Falih Rıfkı Atay gibi birçok ünlü isim parlamento dışında kaldı⁶⁴.

⁵⁹ **Aydın Tarihi**, Mayıs 1950; Cumhuriyet 26 Mayıs 1950.

⁶⁰ **Cumhuriyet**, 26 Mayıs 1950.

⁶¹ R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.48; **Akşam** 16 Mayıs 1950; **Aydın Tarihi**, Mayıs 1950.

⁶² **Aydın Tarihi**, Mayıs 1950; R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.47.

⁶³ R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.47.

⁶⁴ Recep Murat Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, Ankara, 2010, s.101-102.

Seçim sonuçlarının belli olmaya başladığı saatlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, CHP’nin önde gelen isimlerini Çankaya Köşkü’ne çağırdı. Bu davette şükrü Saraçoğlu, Hilmi Uran, Fikret Sılay, Faik Ahmet Barutçu ve Cevat Dursunoğlu hazır bulundu. Sonuçların açıklanmasıyla seçimin kaybedildiği belirmeye başlayınca İsmet İnönü bir değerlendirmede bulunarak, alınan sonuçta devrimlerin tam olarak toplumda yer edinememiş olmasını ve bunu DP’nin bir fırsat olarak değerlendirdiğini ifade etti. Bununla birlikte Sovyetler Birliği’nin yurt çapında bazı kesimleri etkisi altına alarak hükümet aleyhine propaganda yaptırdığını da dile getirdi. İsmet İnönü gündeme yönelik değerlendirmesine şu sözlerle devam etti: *“şimdi biz birbirimize düşmemeliyiz. Falan şunu yönetemedi, bunu parti yapamadı dememeliyiz. Bütün suçlar hep benimdir. Abartmayayım ama bir yıl sonra duruma egemen olacağız. Bize teslim olacaklardır. Bu masadaki arkadaşlarımla övünüyorum, biz çarpışmak için yeterliyiz. Ben kendilerinden iç güvenlik, dış güvenlik için güvence isteyeceğim”* diyerek partililer arasında beliren karamsarlığı dağıtmaya alıřtı⁶⁵.

Demokrasiye olan inancını da bir kez daha vurguladı: *“Meclis’i çağırmalıyız. Onlara hükümeti kurmayı önermeliyiz. Ben iktidarı bırakmaya giden bir yolu tutmakla arkadaşlarıma karşı ve belki de tarihe karşı sorumlu bir durumda görülebilirim. Fakat başka türlü bir hareket, rejimi bir ayaklanmayla sona erdirmek olurdu. Gezgın İstiklal mahkemeleriyle bir ülke yönetilemez. Çok istiyorum şu Ankara beni semesin....”*⁶⁶.

İsmet İnönü muhalefet yılları ile ilgili planlarını ise ; *“Bütün yaşamım boyu büyük işlerle uğraşmışımdır. Bu benim talihimdir. Kurduğumuz rejimin iktidar değiştirme geleneğini elimizle yerleştirdik. şimdi muhalefet yapmanın örnek geleneklerini kuracağım. Gücüm ve yaşam sürem yeterse, yine iktidara geldiğimizde, hükümeti yetişmiş ve yetişecek arkadaşlara kurduracağım. Kendim siyasal yaşamdan ekileceğim. Yeni rejimin güzel gelenekler üzerine yerleşmesinin son aşamasını da böyle tamamlayacağım.... Eserimi içim ferahlıkla dolu olarak, böylece tamamlanmış görmek emelimdir....”* sözleriyle dile getirdi⁶⁷.

Seçimlerden büyük bir zaferle çıkan DP tarafından 18 Mayıs’ta bir bildiri yayınlanarak, seçimlerin sakin ve güvenli bir ortamda geçmesinden duyulan

⁶⁵ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar 1939-1954**, İstanbul, 1977, s.416.

⁶⁶ F.A.Barutçu, **Siyasi Anılar**, s.416-417.

⁶⁷ F.A.Barutçu, **Siyasi Anılar**, s.427.

memnuniyet ifade edildi. Ayrıca bu ortamın oluşmasında DP ve CHP'nin katkısı olduğu dile getirildi⁶⁸.

1950 genel seçimleriyle yirmi yedi yıllık CHP iktidarının demokratik yollardan sona ermesi Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi geçmişinde önemli bir olay olarak yerini aldı. Türk Devrimi gerçekleştirilirken siyasi bir araç olarak kullanılan CHP'nin iktidarını kaybetmesinde birçok neden etkili oldu. Uzun süre iktidarda kalan bir parti olarak oldukça yıpranmıştı. II.Dünya Savaşı sırasında uygulanan sıkıyönetim ve baskı ortamı geniş halk kitleleri üzerinde olumsuz etki bırakmıştı. Özellikle savaş uygulamalarından olan Varlık Vergisi⁶⁹ ve Toprak Mahsulleri Vergisi⁷⁰ halkın tepkisine neden oldu. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'nın⁷¹ Meclis'te kabul edilmesi Anadolu'da büyük toprak sahiplerinin CHP'ye karşı başkaldırmalarına neden oldu. Bu kanunla birlikte köylünün gönlünü kazanmaya çalışan CHP amacına ulaşamadı. Ayrıca 1940'lı yıllarda büyümekte olan dini sınıf da değişim istemekteydi. CHP'nin devletçi politikaları ticari sınıfları rahatsız etti ve daha serbest bir ekonomik sistem vadeden DP'ye yönlendirdi. Ağalar, köylüler, dini ve ticari sınıflar 1950 Genel Seçimlerinde DP'nin en büyük destekçileri oldu.

DP'nin iktidara gelmesinde dış etkenlerden de bahsedilmekteydi. İktidar değişiminde ABD'nin etkisi olduğu ileri sürülüyordu. Bu dönem ABD politikaları özel teşebbüs lehinde ve devletçilik aleyhindeydi. Bununla birlikte doğrudan doğruya bir ABD etkisini destekleyen bir kanıt yoktu. DP'nin lehinde bir atmosfer yaratılmasına yardımcı olduklarından daha fazla bir şey söylemek mümkün değildi⁷².

Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'in ABD'de seçimler öncesi yaptığı bir görüşme CHP'nin bu ülkenin desteğini alma gayretlerini ortaya koymaktaydı. Türkiye, Ekonomik İşbirliği Yönetimi (ECA) Misyona Başkanı Russell H. Dorr onuruna Türk Büyükelçiliğinde verilen öğle yemeği esnasında Türk Büyükelçi,

⁶⁸ **Ayın Tarihi**, Mayıs 1950.

⁶⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)**, VI /XXVIII, Ankara, s.29.

⁷⁰ **TBMMTD**, VII/III, s.20-38; **Resmi Gazete**, 7.6.1943, S.5423:5241-5244; **Düstur**, III/XXIV, s.1323.

⁷¹ **TBMMTD**, VII/XVIII, 1946, s.232-235.

⁷² B.Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.314; DP'nin seçim zaferini bir parti değişikliğinden daha fazla plebisit olarak değerlendirilmektedir. Meleklerden kurulu bir partinin bile bu kadar uzun süre sonra iktidardan uzaklaştırılacağını ileri sürmektedir. B.Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.302; Ayrıca CHP'den tekrar milletvekili seçilemeyen Nihat Erim'de bu seçimlerin seçim olarak değil bir plebisit olarak değerlendirilmesinin gerektiğini belirtmektedir. **Milliyet**, 25 Mayıs 1950.

ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Dean Rusk ile bir görüşme gerçekleştirdi. Büyükelçi Feridun Cemal Erkin görüşmede, yaklaşan seçimler öncesi ABD tarafından desteklenecek bir Yakındoğu Paktı'nın oluşturulmasını talep etti⁷³.

Türk İnkılâbı gerçekleştirilirken önemli bir rol üstlenen CHP'ye yönelik halkın bakış açısında, II. Dünya Savaşı'nın da yarattığı olumsuz şartların etkisiyle, bir değişim isteği kendisini iyiden iyiye hissettirmektedir. Siyasi rakibi olan DP'nin ekonomik olarak refah, insanlara daha fazla özgürlük, baskısız bir idare ve eşitlik gibi söylemleri halk nezdinde daha fazla kabul görmektedir. Türk Siyasi Tarihi açısından oldukça önemli olan 1950 Seçimleri sonucunda DP iktidara geldi. DP'nin iktidara gelişi iç politika da olduğu gibi dış politika açısından da büyük önem arz etmekteydi. DP'nin iktidarı devralması ile Türk-ABD ilişkileri yeni bir boyut kazandı. On yıl sürecek olan iktidarı boyunca dış politika ilkeleri, ABD ekseninde gelişecekti.

2- Seçimlerin Dünya Basınında Yankıları

Seçim sonuçları dünya basınından büyük ilgi gördü. Demokratik usûller çerçevesinde hükümetin el değiştirmesi takdirle karşılandı. Birçok gazete sonuçların “sürpriz” olduğunu ileri sürdü. Türkiye'nin izlediği batı yanlısı siyasetin değişmeyeceği yönünde yorumlar yapıldı⁷⁴.

ABD Dışışleri Bakanlığı adına Lincoln White seçim sonuçlarını değerlendirmek için zamanın henüz erken olduğunu, bununla birlikte sürecin kurallara uygun işletildiğini ifade etti. Türkiye'nin 1945'e kadar tek partili bir sistemle yönetildiği, Seçim sonuçları kesinlik kazanması ile birlikte ekonomide farklı bir yol izlemesinin beklenildiğini belirtti⁷⁵.

ABD gazetelerinden “*New York Times*”, 17 Mayıs 1950'deki nüshasında “*Türkiye Demokrasiye Oy Verdi*” başlığıyla bir makale yayınlandı. Bu makalede; “*Türk seçimlerinin hayret verici neticesinden yalnız Türkler değil, batı demokrasileri de hakıyla gurur duyular yeridir. Bir zamanlar Avrupa'nın hasta adamı adıyla anılan bu eski memleket, şimdi bizim inandığımız ve özlediğimiz cihana yeni bir kura efradı gibi*

⁷³ **Foreign Relations of The United States (FRUS)**, 1950, V, s.1231-1232, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısının (Hare) Görüşme Muhtırası, Washington, 15 Şubat 1950.

⁷⁴ **Ayın Tarihi**, Mayıs 1950.

⁷⁵ **The Washington Post**, 16 Mayıs 1950.

katılmış bulunmaktadır.” denilmekte ve dış politikada herhangi bir ayrılığın söz konusu olmadığı vurgulanmaktadır⁷⁶.

ABD basını Türkiye’deki gelişmeleri yakından takip ediyordu. DP kaynaklarından edindikleri bilgilere göre Adnan Menderes’in Başbakan, Fuat Köprülü’nün de Dışişleri Bakanı olarak görevlendirileceği öğrenilmişti. Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan’ın da Meclis Başkanı olması bekleniliyordu⁷⁷.

“*New York Times*” gazetesinin 23 Mayıs 1950’deki nüshasında Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanı seçildiği ve yeni hükümeti kurmak için Adnan Menderes’in görevlendirildiği belirtilmekteydi⁷⁸. Aynı tarihte yayınlanan “*The Washington Post*” gazetesinde ise yeni kabinenin kısa süre içerisinde kurulacağı belirtiliyordu⁷⁹. Türkiye’nin ABD ve batılı müttefikleri ile dostluk politikasını devam ettirmesinin beklenildiği vurgulanıyordu⁸⁰.

ABD basını seçimler hakkında Türk basınında çıkan bazı haberleri de okuyucularına aktardı. CHP’nin yayın organı olan “*Ulus*” gazetesinin, Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanlığı’na seçilmesini Mustafa Kemal ve İsmet İnönü’den sonra “*yetkin tek demokrat lider*” olarak kabul ettiği ifade ediliyordu. Gazetede ayrıca Celal Bayar’ın siyasi geçmişinden ötürü medeni dünyanın övgüsünü kazandığına da değiniliyordu. DP’ye yakınlığı ile bilinen “*Zafer*” gazetesine atfen ise İsmet İnönü’nün ülkeye yaptığı hizmetlerinden dolayı övüldüğünü ve kendisinin milletin kararına saygı duyarak görevinden ayrıldığını belirtiliyordu⁸¹.

Türk basını da dış basında çıkan gazete haberlerini sütunlarına taşıyordu. Mayıs 1950’de yayınlanan “*Ayın Tarihi*”nde ve “*Milliyet*” gazetesinin 25 Mayıs 1950’daki nüshasında; “*Cleveland Plain Dealer*”, “*Cincinnati Enquirer*”, “*Louisville Courier Journal*”, “*Boston Globe*”, “*New Port New Times Herald*”, “*Des Moines Register*”, “*Washington Star*” ve “*Washington Post*” gazetelerinde yayınlanan seçim sonuçlarına yönelik yorumları okuyucularıyla paylaşmaktaydı. Özellikle ekonomide izlenecek yeni politikaların önemine değinilmekteydi. Ayrıca yabancı sermayenin Türkiye’ye girişinin

⁷⁶ **Ayın Tarihi**, Mayıs 1950.

⁷⁷ **The New York Times**, 22 Mayıs 1950.

⁷⁸ **The New York Times**, 23 Mayıs 1950.

⁷⁹ **The Washington Post**, 23 Mayıs 1950

⁸⁰ **Chicago Daily Tribune**, 23 Mayıs 1950.

⁸¹ **The New York Times**, 24 Mayıs 1950.

de önünün açılacağı belirtiliyordu. Türkiye'nin izleyeceği dış politikanın ise değişmeyeceğine değiniliyordu. ABD ile mevcut dostluğun ise kalıcı olduğu vurgulanıyordu. SSCB'ye karşı ise mesafeli duruşun korunacağı yorumunda bulunulmaktaydı⁸².

DP'nin bu seçim zaferi sonrasında ABD basınından Albert Coolidge tarafından 9 Temmuz 1950'de bir makale yayınlandı. Celal Bayar'ın siyasi geçmişinden bahsedildi. Seçim sonuçlarının “*demokrasiye geçiş*” için önemli bir adım olduğu vurgulanıyordu. Yazara göre bu durum, Komünistlerin iddia ettikleri gibi Truman Doktrini'nin sadece sağcı rejimleri iktidarda tutmak için oluşturulduğu savlarının doğru olmadığını ispatlamaktaydı⁸³.

Makalede; Truman Doktrini yardımının yaşanan değişimde önemli bir rol oynadığını, ancak bunun ABD'nin Türkiye'nin iç işlerine karıştığı şeklinde değerlendirilmemesi gerektiği ifade edilmekteydi. ABD silahı ve doları Türkiye'yi dış baskıya, özellikle de Sovyet komşularından gelebilecek baskılara karşı güçlendirip, ekonomik durumunu istikrarlı hale getirecek kadar etkili olmadığı vurgusu yapılmaktaydı. Daha sonra DP'nin kuruluşu hakkında bilgi verilen makalede Celal Bayar'ın bir asker olmayışı nedeniyle Cumhurbaşkanlığı'na “*hakıyla seçilen*” ilk kişi olduğu iddia edilmekteydi⁸⁴.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye'de gerçekleşen genel seçimler dünya basınında da geniş yer buldu. Temel görüş, seçimlerin CHP'nin takip ettiği siyasetin halk üzerinde uyandırdığı memnuniyetsizliğin bir yansımasıydı. Birçok gazete sonuçları ekonomik nedenlere bağlamaktaydı. ABD ve İngiliz gazetelerinin geneli dış politika konusunda Türkiye'nin siyasetinin değişmeyeceği yönündeydi. ABD basın organları Türkiye'nin, yapılan yardımlardan dolayı ABD'ye sıkı sıkıya bağlı olduğu belirtilmekte ve herhangi bir politika değişikliğinin yaşanmayacağı tahmin edilmekteydi. CHP iktidarında Truman Doktrini ile başlayan ABD ile ilişkiler, DP iktidarında daha ileri bir boyut kazanacaktı.

⁸² **Milliyet**, 25 Mayıs 1950; **Ayın Tarihi**, Mayıs 1950.

⁸³ **The Washington Post**, 9 Temmuz 1950.

⁸⁴ **The Washington Post**, 9 Temmuz 1950.

3- DP'nin İktidarı Devralması ve I. Menderes Kabinesi'nin Kurulması (22 Mayıs 1950)

CHP'de bir önceki dönemin başbakanı olan Şemsettin Günaltay dışındaki kabine üyeleri milletvekili seçilemedi. Genel seçimlerin sonuçları resmi olarak açıklanmadan, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve DP Genel Başkanı Celal Bayar arasında bir görüşme gerçekleşti. Görüşmede Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, başbakan ve kabine üyelerinin bir an önce hükümeti devretmek istediklerini Celal Bayar'a ilettiler. Aynı gün içerisinde yapılan bir diğer görüşmede; Celal Bayar mevcut kabinenin Meclis açılıncaya kadar görevinin başında kalmasını istedi⁸⁵. Bu arada DP'de hükümeti kurma görevinin kime verileceği hakkında tartışmalar yaşanmaktaydı⁸⁶. İlerleyen süreçte Celal Bayar Hükümeti kurma görevini Adnan Menderes'e verdi⁸⁷.

TBMM 22 Mayıs 1950 günü en yaşlı üye olan Kars milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında toplandı. Önce milletvekilleri yemin töreni yapıldı. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı seçimlerine geçildi⁸⁸. Yapılan seçimde DP adayı İstanbul milletvekili Celal Bayar, oylamaya katılan 453 üyenin 387'sinin oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçildi. Bu seçimde, diğer adaylar; İsmet İnönü'ye 64, Halil Özyürek'e 1 oy verilirken bir de çekimser oy kullanıldı⁸⁹. Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar'ın Meclis'e gelişi sırasında, 1946'da DP'lilerin yaptıklarının aksine, DP ve CHP'li milletvekilleri ayağa kalkarak kendisini selamladı⁹⁰.

TBMM başkanlığı için yapılan seçimlerde ise; 387 üyenin 385'inin oyunu alan İçel Milletvekili Refik Koraltan Meclis Başkanlığı'na seçildi. Başkan yardımcılıklarına ise 367 oy alan Balıkesir milletvekili Sıtkı Yırcalı, yine 376 oy alan Bursa milletvekili Hulusi Köymen ve 375 oy alan İstanbul milletvekili Fuat Hulûsi Demirelli seçildi⁹¹.

Hükümet kurmakla görevlendirilen İstanbul Milletvekili Adnan Menderes, kabinesini kurarak 22 Mayıs 1950'de Meclise sundu. Birinci Menderes Hükümeti şu üyelerden oluşmaktaydı: Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul), Adalet Bakanı: Halil

⁸⁵ **Ayın Tarihi**, Mayıs 1950.

⁸⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, (Türkçesi: Ahmet Fethi), İstanbul, 1996, s.47.

⁸⁷ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, İstanbul, 1986, s.103-104.

⁸⁸ **TBMMTD**, IX/I, s.2-5

⁸⁹ **TBMMTD**, IX/I, s.7.

⁹⁰ **Milliyet**, 23 Mayıs 1950; **Cumhuriyet**, 23 Mayıs 1950.

⁹¹ **TBMMTD**, IX/I, s.6.

Özyörük (İzmir), Milli Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce (Manisa), İçişleri Bakanı: Rükneddin Nasuhioğlu (Edirne), Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü (İstanbul), Maliye Bakanı: Halil Ayan (Bursa), Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman (İzmir), Bayındırlık Bakanı: Fahri Belen (Bolu), Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeşe (İzmir), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Nihat Reşat Belger (İstanbul), Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri Özsan (Muğla), Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz (Çanakkale), Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri (Samsun), Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir). İşletme Bakanı: Muhlis Ete (Ankara)⁹².

Seçimlerden zaferle ayrılan DP, Cumhurbaşkanlığı'na kurucu üyelerinden Celal Bayar'ı seçti. Celal Bayar hükümet kurma görevini ülkeyi gelişmiş batıyı yakalamak için gerekli olan ilerici ve modern bir liderlik yapacak kişiliğe sahip olduğunu düşündüğü Adnan Menderes'e vererek 27 Mayıs 1960'daki askeri darbeye kadar devam edecek bir dönemin başlangıcını yaptı.

B- DP'NİN HÜKÜMET PROGRAMI ve DIŞ POLİTİKA ESASLARI

1-Hükümet Programı

Adnan Menderes, kabinesini açıkladıktan sonra Hükümet Programı 28 Mayıs 1950 günü Parti Meclis Grubu'na⁹³, bir gün sonra da TBMM'ye sundu. 14 Mayıs seçimlerini, bir devre son veren ve yeni bir devir açan önemli bir olay ve Türk demokrasisinin zafer günü olarak nitelendirdi. Kendilerini aynı partinin birbirini takip eden hükümetlerinden biri değil, millet iradesiyle iktidara gelmiş bir partinin hükümeti olarak vasıflandırdı⁹⁴.

Adnan Menderes CHP'nin uzun yıllardır izlediği politikalardan bahsederek; *“Milli ve siyasi murakabeden mahrum bir idarenin çok uzun yıllar sürüp gitmesi, birçok hataların irtikabına, israflara ve ifratlara yol açmıştır. Eski iktidarın tek parti hâkimiyetinde ifadesini bulan siyasi görüş ve kanaatleri onun iktisadi ve mali politikasına da aksetmiştir. Vatandaş yalnız devletin siyasi ve idari hükmü altında bulundurulmakla iktifa olunmak istenmemiş onu iktisadi sahada da nüfuz altında tutmak temayülüne göre hareket edilmiştir.*

⁹² TBMMTD, IX/I, s.9; Milliyet, 23 Mayıs 1950; Cumhuriyet, 23 Mayıs 1950.

⁹³ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, 2004, s.183.

⁹⁴ TBMMTD, IX/I, s.24-25.

Böylece, zamanla müdahaleci, kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet tipi ortaya çıkmıştır. Bu tip devletin; masrafları mütemadiyen artırarak memleketi borçlanma yoluna sokmuş olmasını ve iş ve istihsal hayatını kısırlaştırarak iktisadi kaynaklarımızın gelişmesine engel olmuş bulunmasını tabii görmek...⁹⁵ gerektiğini belirtti.

Başbakan konuşmasında cari bütçe hakkında; 1950 yılı bütçesinde görülen 174 liralık açığın Marshall Planı Yardımı'ndan kapatılacağını, bunun için gerekli anlaşmaların kendilerinden önceki CHP Hükümeti tarafından yapılmış olması gerektiğini ifade etti. Ancak DP'nin iktidarı aldığı güne kadar bu anlaşmaların yapılmadığını belirterek CHP'yi eleştirdi⁹⁶. İlerleyen süreçte DP Hükümeti'nin de hazırladığı bütçeler büyük miktarlarda açık verecek ve ABD'den sürekli olarak yardım istenecekti.

Adnan Menderes Hükümeti'nin izleyeceği iktisadi ve mali politikaları dört esasa dayanmaktaydı. Devlet hizmetlerinde tasarruf, İktisadi kaynakları hızlandırmak; yatırımları belirli bir programa bağlamak, piyasada üretim yapan bütün kesimleri devletin olumsuz müdahalelerinden ve her çeşit bürokratik engellerden uzak tutmaktı⁹⁷.

Başbakan Adnan Menderes amaçladıkları hedeflerin hayata geçirilmesiyle; hayat pahalılığı önleneceğini, maliyetleri dünya seviyesine yaklaştıracığını, üretimi hayat pahalılığının ve yüksek maliyetlerin baskısından kurtaracağını, iş ve üretim hacmini genişleteceğini savundu. Böyle bir politikayı gerçekleştirdikleri takdirde; hayat standardının yükseleceğini, çiftçi ve işçilerin refaha kavuşacağını ve ülkede “*fakirliğin*” azalacağını ileri sürdü⁹⁸.

Vergi adaletinin sağlanması, gümrük tarifelerinin düzenlenmesi, ulaşırmada karayoluna önem verilmesi, sağlık konusunda ülkeye yeni tesislerin kazandırılması, kamu hizmeti gören devlet işletmeleri hariç olmak üzere bu işletmelerin uygun şartlarda özel teşebbüse devredilmesi. Ayrıca yabancı sermayenin teşvik edilmesi, toplumsal ve iktisadi düzeni aksatmayacak şekilde grev hakkının kanunlaştırılması ve irticai tahrike asla müsaade etmemekle birlikte din ve vicdan hürriyetlerinin gereklerine uyulacağını

⁹⁵ TBMMTD, IX/I, s.25.

⁹⁶ TBMMTD, IX/I, s.26.

⁹⁷ TBMMTD, IX/I, s.26-27.

⁹⁸ TBMMTD, IX/I, s.27.

da belirtti⁹⁹. Açıklanan bu programın hayata geçirilmesinde DP Hükümeti sürekli olarak ABD ile temasta bulunacaktı.

Adnan Menderes'in hükümet programını okumasından sonra CHP'nin teklifi ile görüşmelere iki gün ara verildi¹⁰⁰. 31 Mayıs'ta tekrar hükümet programı görüşülmeye başlandı. Sert tartışmaların geçtiği görüşmelerden sonra program kabul edildi¹⁰¹. Başbakan Adnan Menderes kurduğu hükümetin programını açıklarken devlet yönetiminde yeni bir dönemin başladığını ifade etmekteydi. Türkiye yeni bir dönemin eşiğindeydi.

2- I. Menderes Hükümeti'nin Dış Politika Esasları

Başbakan Adnan Menderes yeni hükümetin programını Meclis'e sunarken dış politikada izlenecek siyaseti de açıkladı. Adnan Menderes Türk dış politikasının, İngiltere, Fransa ve ABD ile işbirliğine dayandırılacağını; Bütün ülkelerin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterileceğini belirtti. Dış politikada en büyük amaçlarının ise, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı'yla Türkiye'ye destek veren ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi olduğunu vurguladı¹⁰².

Doğu Akdeniz'in güvenliğini maddi ve manevi açıdan korumak ve kuvvetlendirmek amacıyla olduklarını ve bu amaç doğrultusunda dost ve müttefik devletlerle temasa geçeceklerini söyledi. Yakındoğu devletleriyle de ilişkiler geliştirilecekti¹⁰³.

Adnan Menderes milli savunma meselesi üzerinde de önemle durdu: *“Çok şerefli tarihi ananelerin sahibi ve milli varlığımızın koruyucusu olan askeri kuvvetlerimizi, son tecrübelerin ve teknik terakkilerin neticelerine göre en yeni silahlar ve en modern usullerle teçhiz ve takviye”* için bütün güçleriyle çalışacaklarını belirtti. ABD'nin askeri alandaki maddi ve teknik yardımlarından, daha fazla yararlanmaya çalışılacaktı¹⁰⁴.

Adnan Menderes'in açıklamalarından sonra İsmet İnönü, yeni hükümetin dış politika hedefleri hakkında bir takım eleştirilerde bulundu: *“ABD'nin dostluğuna*

⁹⁹ TBMMTD, IX/I, s.27-31.

¹⁰⁰ TBMMTD, IX/I, s.32.

¹⁰¹ TBMMTD, IX/I, s.43-79.; TBMMTD, IX/I, s.133-142.; TBMMTD, IX/I, s.143.; TBMMTD, IX/I, s.143-147.

¹⁰² TBMMTD, IX/I, s.31.

¹⁰³ TBMMTD, IX/I, s.31.

¹⁰⁴ TBMMTD, IX/I, s.31.

gereksinim duyuyoruz diye, dostluğu kuvvetlendireceğiz diye, devleti kul durumuna düşürecekler. Biz çekişerek, devletin saygınlığını koruyarak dostluklar sağlıyorduk; her dediklerini yaparak değil, dediklerimizi yaptırarak. Bunun sınırlarını bilmek gerek” ¹⁰⁵ diyerek; ilerleyen süreçte ülkenin karşı karşıya kalacağı olası dayatmalara karşı hükümetin dikkatini çekmeye çalıştı.

C- ABD RESMİ MAKAMLARININ TÜRKİYE’DEKİ SEÇİM SONUÇLARINI DEĞERLENDİRMESİ

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimler ABD’de yakından takip edildi. Dışişleri Bakan Yardımcısı James E.Webb, seçimler hakkında Cumhurbaşkanı Harry S. Truman’a sunduğu raporda Türkiye’deki seçimlerin değerlendirmesini yaptı. J.E.Webb öncelikle seçimlerin serbest ve düzenli olduğunu belirtti. Ana muhalefet partisi olan DP’nin, Cumhuriyetin kurulmasından beri iktidarda olan ve aynı zamanda Atatürk ve İsmet İnönü’nün de partisi olan CHP karşısında “ezici” bir zafer kazandığını ifade etti. Bu seçimlerin Türkiye’deki demokratik gelişimin zirvesini temsil ettiğini vurguladı. Partisinin yenilgiye uğramasına rağmen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün de büyük bir itibar kazandığını ifade etti¹⁰⁶.

J.E.Webb, DP’nin seçim zaferi nedenleri hakkında da bazı yorumlar yaptı: Ülkedeki genel memnuniyetsizliğin, ekonomik koşulların ve CHP’nin tek parti zihniyetine karşı oluşan tepkinin bu sonucu doğurduğunu ileri sürdü. Ayrıca seçimlerde bir milletvekilliği kazanan MP’nin de halk tarafından ilgi görmediği yorumunu yaptı¹⁰⁷.

J.E.Webb yeni hükümetin izleyeceği siyaset hakkında da bazı öngörülerde bulundu. Dış politika konusunda, ABD ve batı demokrasileri ile işbirliği yapılması beklenilmekteydi. İç politikada ise, DP’nin özel teşebbüs ve yabancı sermayeye CHP’den daha fazla önem vereceği değerlendirildi¹⁰⁸.

ABD Başkanı Truman, Cumhurbaşkanlığı’na Celal Bayar’ın seçilmesinden sonra kendisini tebrik etti. Truman, iki ülke halkları ve hükümetleri arasında var olan samimi

¹⁰⁵ F.A.Barutçu, **Siyasi Anılar**, s.423.

¹⁰⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1262-1263, Bakanlık Muhtırası, Cumhurbaşkanına, Washington, 22 Mayıs 1950.

¹⁰⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1262-1263, Bakanlık Muhtırası, Cumhurbaşkanına, Washington, 22 Mayıs 1950.

¹⁰⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1262-1263, Bakanlık Muhtırası, Cumhurbaşkanına, Washington, 22 Mayıs 1950.

ilişkilerin devamlılığına yönelik ümitlerini de sözlerine ekledi¹⁰⁹. ABD Dışışleri Bakanlığı ise DP'nin zaferinde Türkiye'de ekonomik durumdan duyulan hoşnutsuzluğun ve CHP'nin tek parti sisteminden kaynaklanan çözümsüzlüğün etkili olduğu kanaatindeydi¹¹⁰. Anlaşılaacağı üzere ABD ileriye dönük olarak iyimserdi.

D- BOĞAZLARIN MAYINLANMASI MESELESİ

1- Boğazlarda Rus İstekleri ve Potsdam Konferansı'nda Boğazlar Kararı

II.Dünya Savaşı sona erdikten sonra SSCB'nin talebi ile Boğazlar konusu gündeme geldi. Stalin, Montreux Sözleşmesini yenilemek istemekteydi. II.Dünya Savaşı bitmek üzereyken 4-11 Şubat 1945'de Yalta Konferansı toplandı. Savaş sonrası düzenin nasıl olacağı konusu konferansın esas amacıydı¹¹¹. Türkiye, Stalin'in Montreux Sözleşmesi'ni yenilenmesini istemesiyle konferansa müdahil oldu. Roosevelt ve Churchill Rusya'nın isteklerine olumlu yaklaştı. Dışışleri Bakanları'nın Londra'da yapacakları toplantıda konuyu değerlendirip hükümetlerine bilgi vermeleri kararlaştırıldı¹¹². Almanya'nın teslim olmasının ardından SSCB, 17 Aralık 1925 yılında Türkiye ile imzalanan, her on yılda bir yenilenen ve 7 Kasım 1945'de bitecek olan Saldırmazlık Anlaşması'nı yenilenmeyeceğini 19 Mart 1945'de Türkiye'ye bildirdi¹¹³. SSCB, Türkiye'nin doğu sınırında yeni bir düzenlemeye gidilmesini, Kars ve Ardahan illerinin kendisine verilmesini; boğazlar rejiminin düzenlenmesini ve güvenlik için boğazlardan kendisine üs verilmesini istedi¹¹⁴. Japonya ile savaş halinde olan ABD, SSCB'nin bu notası karşısında bir dönem sessiz kaldı¹¹⁵.

¹⁰⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1263-1264, Başkan Truman, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Bayar'a, Washington, 24 Mayıs 1950.

¹¹⁰ George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, (Çev: Belkıs Çorakçı), Ankara, 1992, s.131.

¹¹¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara, 2011, s.193.

¹¹² Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye,1939-1945", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1(1918-1980)**, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, 2001, s.472.

¹¹³ **Ayın Tarihi**, Nisan 1945; O.Sander, **Siyasi Tarih**, s.252; Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, Ankara, 1965,s.199-200; Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, Ankara, 2000, s.91; Kemal Çiftçi, **Türk Dış Politikası**, Ankara, 2010, s.257.

¹¹⁴ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000** (Çev: Petek Demir), İstanbul, 2003, s.111-112; Rıfki Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, Ankara, 1979, s.39; Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968, s.237-264.

¹¹⁵ R.S.Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950**, s.39.

1945 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleştirilen Potsdam Konferansı'nda¹¹⁶ Churchill ve Truman Montreux Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi konusunda Stalin'le anlaşmaya vardı. İki başkanın görüşü şöyleydi: Karalar arasında kalan uluslararası suyollarında gemilerin geçişi serbest olmalıydı ve SSCB serbestçe Karadeniz'i kullanabilmeliydi. Ancak Boğazlarda SSCB'ye üs verilmesi ve Boğazların Türkiye ve SSCB'nin ortak kontrolüne terk edilmesi kabul edilemezdi¹¹⁷. ABD Başkanı Truman boğazların ve tüm uluslararası suyollarının uluslararası denetim altına sokulması gerektiğini belirtti. Konferans tam olarak sonuca bağlanmadan sona erdi¹¹⁸.

Konferansın 1 Ağustos 1945'teki oturumunda şu konuda uzlaşma sağlandı:

*“Üç Hükümet de Montrö'de sonuçlandırılan sözleşmenin günümüz koşullarını karşılamada başarısız olmasından dolayı revize edilmesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Sonraki adım olarak meselenin üç hükümetin her biri ve Türk Hükümeti arasındaki doğrudan görüşmelerde gündeme getirilmesine karar verildi”*¹¹⁹. Bu protokol 7 Ağustos 1946'da sunulan bir nota ile Türk Hükümeti'ne bildirildi¹²⁰.

Bu bağlamda ABD, 2 Kasım 1945'de Türk Hükümeti'ne Boğazlar Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesi için bir nota gönderdi: Boğazlar tüm devletlerin ticaret gemilerine açık olmalı; Boğazlar, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine açık olurken diğer devletlere kapalı olmalı idi¹²¹.

Buna göre ticari gemilere serbestlik tanınırken, savaş gemilerinin geçişinde sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlere bu hak veriliyordu. Boğazlar üzerindeki tartışmalar ilerleyen süreçte SSCB'nin konumuna göre yeni tartışmaları da beraberinde getirecekti. Bunda en büyük etken de Soğuk Savaş döneminde dünyanın siyasi bağlamda iki kutuplu bir yapıya bürünmesi olacaktı.

¹¹⁶ Potsdam Konferansı, 17 Temmuz -2 Ağustos 1945 tarihleri arası toplandı. Konferansın amacı; II.Dünya Savaşı sonrası Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin SSCB ile işbirliğini gerçekleştirmektir. M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.209.

¹¹⁷ N.Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, s.92.

¹¹⁸ W.Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, s.113.

¹¹⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1101-1108, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Bürosunda Hazırlanan Siyasi Gözden Geçirme Belgesi, Washington, 22 Ocak 1951.

¹²⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1101-1108, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Bürosunda Hazırlanan Siyasi Gözden Geçirme Belgesi, Washington, 22 Ocak 1951

¹²¹ Faruk Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2006, s.35; **FRUS**, 1951, V, s.1101-1108, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Bürosunda Hazırlanan Siyasi Gözden Geçirme Belgesi, Washington, 22 Ocak 1951; **Aynı Tarihi**, Kasım 1945.

2- Türkiye'nin Boğaziçi Deniz Savunması Projesini Hayata Geçirme Düşüncesi ve ABD'nin Görüşüne Başvurması

Türk kamuoyunda en çok tartışılan konularının başında SSCB tehdidine karşı Türkiye'nin güvenliğinin nasıl sağlanacağı gelmekteydi¹²². 1950'nin Nisan'ında Boğazların mayınlanması gündeme geldi. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur, Montreux Sözleşmesi'nin ikinci maddesi gereğince boğazların mayınlanmasının Türkiye'den istenilen “*tam geçiş serbestliği ve boğazlardaki deniz trafiği*” konusunda bir ihlal oluşturup oluşturmayacağını ABD Büyükelçisi George Wadsworth'dan araştırmasını istedi. Türkiye'nin Boğazları olası bir saldırı karşısında savunma hakkına sahip olduğu noktasında hiçbir sorun olmamasına rağmen, Türk Hükümeti buraları mayınlamaya başlamadan önce kendisini güvence altına almak istiyordu. Türkiye, Boğazların Karadeniz girişine mayın hattı döşenmesine yönelik planını diğer ABD'li¹²³ yetkililere bildirdi. Bu plana göre; mayınlar, savunma sisteminin bir parçası olarak liman girişinden kontrol edilecekti. Mayınlar harekete geçirilmedikçe deniz trafiği için herhangi bir tehdit oluşturmayacaktı¹²⁴.

Türkiye'nin bu talebi üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı bu isteğin uluslararası bağitlara uygun olup olmadığı konusunda bir araştırma yaptı. Boğazların Karadeniz girişine öngörüldüğü şekilde mayınların yerleştirilmesi konusunun anlaşmalara göre belirsiz olduğu kanısına vardı. Boğazlar rejimi ile ilgili olarak Lozan Barış Antlaşması'nda bölgede belirlenmiş kısımların ve adaların sivilleştirilmesi talep edilmekte ve denizaltı kullanımına karşı hükümler yer almaktaydı. Bu hükümlerin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nden çıkarıldığı da bilinmekteydi. Bununla birlikte Montreux'yü imzalayan devletler, herhangi bir savaş durumunda Boğazlarda askeri tedbirler alma konusunda Türkiye'nin hakkı bulunduğunu kabul ettiler. ABD Dışişleri Bakanlığı SSCB'nin 1946'daki aşırı istekleri karşısında Türkiye'ye verdiği desteğin unutulmaması gerektiğini de vurguladı¹²⁵.

¹²² M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.241.

¹²³ Türkiye'ye Yardım Ortak Askeri Misyonu ABD Donanma Grup Başkanı Tuğamiral Samuel P.Ginder ve Deniz Ataşesi William L.Kabler. **FRUS**, 1950, V, s.1254, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth)'dan Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 29 Nisan 1950.

¹²⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1254, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth)'dan Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 29 Nisan 1950.

¹²⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1260-1262, Dışişleri Bakanlığı Yasal Danışmanı (Fisher)'in Muhtırası, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Daire Başkanı (Jernegan)'na, Washington, 15 Mayıs 1950.

Dışışleri Bakanlığı yaptığı bu değerlendirmeyi Büyükelçi G.Wadsworth'a iletti. O da bunu Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur'a bildirdi. Ancak Büyükelçi Dışışlerinin bu konudaki yorumunun tamamen gayri resmi bir yorumlama olduğunu vurguladı¹²⁶. Anlaşılacağı üzere ABD, Türkiye tarafından Boğaz'ın Karadeniz girişine döşenmesi planlanan mayın savunma sisteminin hayata geçirilmesi konusunda kesin bir açıklamada bulunamadı. Buna da gerekçe olarak uluslararası anlaşmaları gösterdi.

3- Türkiye'nin Boğaziçi Deniz Savunması Projesi Kapsamında ABD

Nezinde Yaptığı Girişimler

19 Ağustos 1950'de Başbakan Adnan Menderes, Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü ve Genelkurmay Başkanı Mehmet Nuri Yamut, ABD Büyükelçisi G.Wadsworth ve ABD'li generaller H.L.McBride ve W.H.Arnold bir araya geldi. Toplantının gündem maddesi ABD askeri yardım programı gözden geçirmektir. Dört saat sürecek olan bu toplantıda Boğazlar konusundaki Türk talebi de ele alındı¹²⁷. 29 Nisan 1950'de Türkiye'ye bir nota vererek mayın konusunun Montreux Sözleşmesi'nin ihlali anlamına geleceği bildirildi. Bu yorum ABD Büyükelçisi'ne de ulaştırıldı. Adnan Menderes, sorunun çözümü için ABD ile İngiltere'nin bir araya gelmesi gerektiğini belirtti¹²⁸.

Hukukçular Boğaz'a mayın döşenmesi konusunda olumsuz bir tavır takınırken, askeri uzmanlar ise farklı bir söylem içerisindeydi. İngiliz askeri yetkililerinin mayın döşeme konusunda görüşü şöyle idi: Savaş ihtimalinin uzak olduğu durumlarda mayın döşemek yerine kıyı savunmasına önem verilmesi isteniliyordu. İngiltere Dışışleri Bakanlığı'ndan Sir Horace Antony C.Rumbold, uzun zamandır devam eden tartışmalara bir son vermek için Türk Hükümeti'ne yazılı bir açıklamada bulunma gereği duydu. İngiltere Büyükelçisi aracılığı ile ABD ve İngiltere'nin hukuki açısından görüşlerinin aynı olduğu ifade edildi¹²⁹.

¹²⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1266-1267, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth), Türk Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri'ne (Akdur), Ankara, 5 Haziran 1950.

¹²⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1299-1300, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth)'den, Dışışleri Bakanı'na, Ankara, 22 Ağustos 1950.

¹²⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1299-1300, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth), Dışışleri Bakanı'na, Ankara, 22 Ağustos 1950.

¹²⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1302-1304, Birleşik Krallık Büyükelçisi (Douglas), Dışışleri Bakanı'na, Londra, 25 Ağustos 1950.

ABD Dışışleri Bakanlığı'ndan da aynı içerikte açıklamalar yapılmasına rağmen farklı yorumlarda da bulunuluyordu. Türkiye'nin bu konuda kendi kararını vermesi gerektiğini düşünenlerin sayısı azımsanmayacak orandaydı.¹³⁰ ABD'li yetkililer gerek Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadan kaynaklanan sorunlar ve gerekse dünya çapında yürüttükleri küresel politikaların karşılaştığı gerilimden sıyrılabilmek için konu hakkında Türkiye ile görüşmelere devam ettiler.

4- Bölgesel Stratejiler Karşısında ABD'nin Yaptığı Durum Değerlendirmesi

ABD, Türkiye'nin bu projeyi uygulama konusunda istekli olduğunun farkındaydı. Türkiye'nin bu isteğinin birtakım aşamalardan geçmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu aşamalar ise; prensipte anlaşma, teknik askeri seviyede projenin dikkatlice detaylandırılması ve son olarak taraflar arasında sağlanacak kesin uzlaşmaydı. Türk Genelkurmay Başkanlığı ve Türkiye'ye Yardım Müşterek ABD Askeri Heyeti (JAMMAT) projenin içeriği hakkında çalışmalara başladı. ABD, İngiltere'nin konu ile ilgili tavrını önemsemekteydi. Yapılan müzakereler zaman alacaktı. Bu sebeple taraflar arasında kesin bir karar alınıncaya kadar Türkiye'nin harekete geçmeyeceğini düşünüyordu. Aksi bir durum krize sebep olabilirdi. Hatta İngiltere Büyükelçisi'nin Hükümeti'ne, mayınların döşenmesi konusunda Türkiye'nin serbest olduğu bilgisi ulaşıncaya kadar böyle bir şeyin vuku bulacağına ihtimal dahi vermiyordu¹³¹.

ABD, bu konuyu yakından takip etti. Yapılan ortak çalışmalar "*Boğaziçi Deniz Savunması*" projesi kapsamında askeri seviyede tutuldu. Ancak Kasım 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Büyükelçi G.Wadsworth ve Amiral Ginder ve Amiral Rees¹³² arasında gerçekleşen görüşmelerde, Celal Bayar'ın İngilizlerin davranışlarından endişeye kapıldığı anlaşılmaktaydı. ABD, prensipte İngilizlerle işbirliği yapılarak sorunun üstesinden gelinebileceği görüşündeydi¹³³.

ABD için Boğazlar yoluyla SSCB'nin Karadeniz'den çıkışının engellenmesi, herhangi bir düşmanlığın başlamasından ziyade, Akdeniz'in güvenliği için Türkiye'nin

¹³⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1305, Dışışleri Bakanı'ndan Türkiye Büyükelçiliği'ne, Washington, 1 Eylül 1950.

¹³¹ **FRUS**, 1950, V, s.1332-1333, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth) Dışışleri Bakanı'na, Ankara, 18 Kasım 1950.

¹³² Tuğamiral William L.Rees, 2 Kasım 1950'de Türkiye'ye geldi. 12 Kasım'da Türkiye'den ayrılarak ABD'ye dönen Tuğamiral Samuel P. Ginder'in yerine 9 Kasım 1950'de Türkiye'ye Yardım Ortak Askeri Misyonu ABD Donanma Grubu Şefi olarak görevine başladı. **FRUS**, 1950, V, s.1334-1335, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth)'nden, Dışışleri Bakanı'na, Ankara, 1 Aralık 1950.

¹³³ **FRUS**, 1950, V, s.1334-1335, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışışleri Bakanı'na, Ankara, 1 Aralık 1950.

konumundan kaynaklanan bir durumdu. ABD’li yetkililere göre Türkler, meselenin Washington ve Londra arasında müzakere konusu olmasından ötürü, bir sonraki hamlenin ABD’den gelmesi gerektiğine inanmaktaydı¹³⁴.

18 Aralık 1950’de Boğazların mayınlanması için önerilen proje hakkında bir toplantı gerçekleştirildi. Toplantıya JAMMAT Deniz Kuvvetleri eski başkanı Amiral Samuel P.Ginder, Raymund Yingling, Richard Davis, John Howard, William M.Rountree, C.Robert Moore ve Lucille Snyder katıldı. Amiral S.P.Ginder, Boğaziçi’nin savunması için mayın döşenmesi hakkında önerilen Türk planını ana hatlarıyla açıkladı. Bunun JAMMAT tarafından önemsendiğini ve Türk ordusu tarafından da güçlü bir şekilde desteklendiğini belirtti. Ancak İngilizlerin 1950 Haziran’ında verdiği muhtıra nedeniyle, Türk Dışişleri Bakanlığı’nın tereddütleri olduğunu ifade etti¹³⁵.

Daha sonra söz alan R.Yingling ve R.Davis ise İngilizlerin projenin uygulanması ile ilgili tereddütlerinin daha güçlü bir sebebe dayandığı görüşünü ileri sürdü. R.Yingling İngilizlerin muhtemelen SSCB’nin tepkisinden korktuklarını ifade etti. S.P.Ginder’e göre bu proje hayata geçerse SSCB denizaltıları boğazlardan geçemezdi. Bunun mali boyutu da Askeri Savunma Yardım Programı fonlarıyla finanse edilebilirdi. Bu amaçla 400.000 dolar ayrıldığını da ifade etti. W.M.Rountree ise projenin hayata geçirilmeden önce Moskova ve Ankara Büyükelçiliği ile Türk Dışişleri’nin fikrinin de alınması gerektiğini belirtti¹³⁶.

Bu doğrultuda ABD Dışişleri Bakanlığı’nca Moskova Büyükelçiliği’nin görüşleri talep edildi. Büyükelçilik cevap olarak SSCB Hükümeti’nin bu olasılığa “*en azından yüksek sesle*” tepki vereceği öngörüsünde bulundu. SSCB Hükümeti’nin Türkiye’ye karşı yürüttüğü “*sinir harbini*” daha da yoğunlaştırmak için çaba göstereceğini de ifade etti. Bu sebeple zorunluluk olmadığı sürece Boğaziçi’nin mayınlanması önerisine sıcak bakılmamalıydı. Ayrıca olası bir savaşta kullanılmak üzere şimdiden mayın stokuna gidilmesi de SSCB’yi kışkırtmaya yetebilirdi¹³⁷.

¹³⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1334-1335, Türkiye Büyükelçisi’nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı’na, Ankara, 1 Aralık 1950.

¹³⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1341-1343, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi’nden. Lucille Snyder’in Görüşme Muhtırası, Washington, 18 Aralık 1950.

¹³⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1341-1343, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi’nden. Lucille Snyder’in Görüşme Muhtırası, Washington, 18 Aralık 1950.

¹³⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1343, Dışişleri Bakan Yardımcısı’ndan Türkiye Büyükelçiliği’ne, Washington, 19 Aralık 1950.

5- Montreux Boğazlar Sözleşmesi Kapsamında ABD'nin Çizdiği Yol Haritası

Türk ve ABD askeri uzmanlar arasında Boğazların savunmasına ilişkin müzakerelere 1950'nin Aralık'ın da devam edildi. Ocak 1951'de konu Ankara Büyükelçisi ve Dışişleri arasında da tartışılmaktaydı. ABD Dışişleri meseleye askeri ve siyasi açıdan yaklaşmaktaydı. Askeri açıdan mutabakat sağlanmıştı. Ancak siyasi açıdan bakıldığında Montreux Boğazlar Sözleşmesi kapsamındaki hükümlerle uyumlu olabilecek bir eylem olup olmadığı yönünde kararsızlık yaşanmaktaydı. Ayrıca SSCB tepkisi de hesap edilmekteydi¹³⁸.

ABD, Montrö Sözleşmesini imzalayanlardan biri değildi. Boğazlarla ilgili ilk antlaşmaların herhangi birine de taraf olmadı. Ancak bölgeye yönelik siyasi, askeri ve ekonomik ilgisi II. Dünya Savaşı'ndan itibaren gitgide arttı ve Boğazların rejimine önem vermeye başladı. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yenilenmesinin gündeme getirilmesi ABD için arzu edilebilir bir şey olarak değerlendirilmiyordu. İngiliz ve Fransızların da böyle bir girişimde bulunacaklarına dair hiçbir gösterge yoktu. Ancak, SSCB meseleyi gündeme taşıyabilirdi. Çünkü Sözleşme maddeleri kapsamında bulunan bir karar onlara bu imkânı verebilirdi. Taraf ülkelerden birisi diğerlerinin de desteğini sağlayarak sözleşme metninde herhangi bir değişikliği teklif edebilirdi. Ancak bu zamana tabi idi. Böyle bir talep olacaksa 9 Ağustos 1951'den önce sözleşmeyi imzalayan devletlere bildirilmeliydi. Aksi bir durumda 1956'ya kadar beklenilecekti¹³⁹.

Şüphesiz SSCB tarafından sunulan herhangi bir değişiklik önerisi Karadeniz'de yer alan devletlerin yetkileri kapsamında olacaktı. Bu şartlar içerisinde SSCB'nin de söz hakkı vardı ve mevcut şartları kendi lehine dönüştürmek için ısrarcı davranacağına da şüphe yoktu. Bu durum ABD tarafından kabul edilemezdi. Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandıktan sonra SSCB'den bu yönde teklifler önceden de vuku bulmuştu. 1946'daki teklifleri ABD, İngiltere ve Türkiye tarafından reddedildi, yine reddedilecekti. Bu devletler SSCB'ye karşı aşağıda belirtildiği gibi hareket edebilirdi: ABD, karşı taraftan gelecek teklifleri reddetme yoluna giderek 1936 Sözleşmesi temelinde mevcut rejimin devamlılığını destekleyecekti. Bununla birlikte 1945'de ABD

¹³⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1353-1354, Türkiye Büyükelçisinden (Wadsworth) Dışişleri Bakanına, Ankara, 12 Ocak 1951.

¹³⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2010)**, İstanbul, 2008, s.762-766.

tarafından belirtilen ve İngiltere ile Türkiye tarafından da kabul edilen ilkelere bağlı kalınabilirdi¹⁴⁰.

Yine bu bağlamda ABD, konu ile ilgili herhangi bir tartışmaya girmemeli, İngiliz ve Fransızların da meseleyi gündeme getirmemeleri konusunda çaba sarf etmeliydi. Ancak SSCB'nin olası bir teklifi halinde ABD'nin şu yolu izlemesi Dışişleri'nce öneriliyordu; Birbirine sözleşme gereğince bağlı olan devletlerin haklarına saygılı olunacağı ifade edilmeliydi. Ancak Türkiye'nin özel konumu unutulmamalıydı. Sözleşmenin geneline yönelik Türk Hükümeti'nin yapacağı değerlendirmelerin göz ardı edilemeyeceği vurgulanmalıydı. Tek taraflı olarak SSCB'den gelebilecek herhangi bir teklif reddedilmeliydi. Ayrıca ABD, Boğazların mevcut rejiminin devamlılığına katkı sağlamalıydı¹⁴¹. Böylece atılacak adımlarda SSCB'nin takınacağı tavır üzerinden saptamalarda bulunuluyordu. Taraflar arasında diplomatik dengeler gözetilerek bir çıkış yolu aranılıyordu.

6- ABD Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın Değerlendirmeleri

ABD Dışişleri Bakanlığı, Türk Hükümeti mayın döşemeye başlamadan önce kendilerinden herhangi bir güvenlik taahhüdü isterse buna olumlu cevap verilecekti. Türkiye ABD'nin bu projede kendisini desteklemesini talep ediyordu. İngiltere'yi de bu bağlamda yanında görmek istiyordu¹⁴².

Bu proje için mayınların tedarikine Karşılıklı Savunma Yardım Programı Fonları (MDAP) kullanılarak Şubat 1951'de izin verildi¹⁴³. ABD Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ile ortak bir çalışma yürütecekti. Savunma Bakanlığı projeyi olumlu bulmakla birlikte, bu durumun SSCB'nin lehine olacağı yönünde şüpheler taşıyordu. Sözleşmenin yenilenmesi için aradıkları fırsatı böylece yakalayabilirlerdi. Yukarıda da ifade edildiği üzere SSCB 1945'te Boğazların zaman sınırlaması olmadan sadece Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin savaş gemilerine açık olması yönünde görüş bildirmiş ve geçen

¹⁴⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1101-1108, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Bürosu'nda Hazırlanan Siyasi Gözden Geçirme Belgesi, Washington, 22 Ocak 1951.

¹⁴¹ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.141; **FRUS**, 1951, V, s.1101-1108, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Bürosu'nda Hazırlanan Siyasi Gözden Geçirme Belgesi, Washington, 22 Ocak 1951.

¹⁴² **FRUS**, 1951, V, s.1113-1115, Dışişleri Bakan Yardımcısının (Matthews) Uluslararası Güvenlik Meseleleri Savunma Sekreter Yardımcısı'na (Burns), Washington, 31 Ocak 1951.

¹⁴³ **FRUS**, 1951, V, s.1127-1129, Uluslararası Güvenlik Meseleleri Savunma Sekreter Yardımcısı'ndan (Burns) Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (Matthews), Washington, 2 Mart 1951.

yıllar içerisinde bu politikasından vazgeçtiğini gösterir hiçbir eylemde de bulunmamıştı. Bu durum doğal olarak ABD tarafından hiç hoş karşılanmamaktaydı. Türk Hükümeti'nin güvenlik gerekçesiyle ifade ettiği Boğaz'da kontrollü bir mayın sahasının oluşturulması talebi oldukça anlamlıydı. ABD Savunma Bakanlığı'nın görüşü bu açıdan oldukça önemliydi. Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda; ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilmesi amacıyla Akdeniz Bölgesi'nde mayınların ve tamamlayıcı ekipmanın stoklanması önerildi. Bununla birlikte Dışişleri Bakanlığı'nın Türk ve İngiliz Hükümetleri ile meseleyi yeniden gözden geçirmesi yönünde tavsiyede de bulundu¹⁴⁴.

Boğazlar konusunda ABD'nin politikası mevcut durumun devam ettirilmesi yönündeydi. SSCB ise Boğazlar rejiminde değişiklik yapılması gerektiğini her fırsatta dile getiriyordu. Paris'te toplanacak Dört Büyükler Konferansı SSCB için yeni bir fırsat olacaktı. ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB arasında yapılması planlanan konferans öncesi ABD, delegelerine bir talimat göndererek Rusların konuyu gündeme getirmemeleri için her türlü çabanın gösterilmesi istendi¹⁴⁵.

ABD Genelkurmay Başkanlığı da kendi hükümetlerinin bu konudaki politikasına destek verirken SSCB'nin ısrarcı taleplerinin bir yere kadar ertelenebileceğini düşünüyordu. Çünkü ABD Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf değildi. Potsdam Protokolü'ne uymamasına rağmen, ABD'nin rızası olmaksızın sözleşmenin yenilenmesi müzakere edilebilirdi. Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı bu konuda ABD'nin karşı duruşunu geçici bir çözüm olarak düşünmekteydi. Şayet ABD mevcut Boğazlar rejiminin devamını sağlayamazsa mevcut konumunu kaybedebilirdi. Askeri açıdan bu stratejik bir yıkım olurdu. Boğazların rejimi ile ilgili muhtemel bir konferansta ABD mutlaka kendisine bir yer bulmalıydı¹⁴⁶. ABD Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı her türlü ihtimali göz önünde bulunduruyor ve buna göre hareket ediyordu. Değişmeyen tek şey; Türkiye'nin içerisinde bulunduğu şartların zorluğu ve dış politikadaki açmazlardı. Elbette bunda etkili olan unsur, iki kutuplu dünyanın varlığıydı.

¹⁴⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1127-1129, Uluslararası Güvenlik Meseleleri Savunma Sekreter Yardımcısı'ndan (Burns) Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (Matthews), Washington, 2 Mart 1951.

¹⁴⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1133-1134, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın (Berry) Dışişleri Bakanı'na Muhtrısı, Washington, 20 Mart 1951.

¹⁴⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1166-1169, Savunma Bakanı'ndan (Marshall) Dışişleri Bakanı'na, Washington, 1 Haziran 1951.

7- Kontrollü Mayın Sahası Konusunda Yapılan Tartışmaların Son Bulması

Türkiye tarafından Boğazların Karadeniz çıkışında oluşturulması düşünülen kontrollü mayın sahası için başlatılan girişimler, ABD, Türkiye ve İngiltere üçgeninde tartışılmış ve sonuçta SSCB'nin tahrikine imkân tanımayacak çözümler üzerinde durulmuştur. Çünkü SSCB tarafından resmi olarak 1946 yılında verilen notadan başka vuku bulan herhangi bir istek bulunmamaktaydı. Ancak bu durum Türkiye ile ABD'nin kaygılarını ortadan kaldırmıyordu. SSCB'nin her türlü eylemine kuşku ile yaklaşılıyordu. Her an Türkiye'ye karşı gerek diplomatik ve gerekse askeri açıdan harekete geçebilirdi. Yaşanılan gerilim Türkiye'nin 1952'de Kuzey Atlantik Paktına (NATO) katılmasından sonra SSCB'nin 30 Mayıs 1953'de Türkiye'den herhangi bir toprak talebinin olmadığını ifade etmesiyle son buldu¹⁴⁷.

Böylece Boğazların güvenliği konusunda SSCB, Türkiye ile eşit koşullar içerisinde yapacağı görüşmeleri ve burada alınacak kararları tanıyacağını belirtmekteydi. Fakat kontrollü mayın sahası ile ilgili olarak Türkiye, ABD ve İngiltere arasında yapılan görüşmeler, Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla gündemdeki yerini kaybetmeye başladı.

E- KORE SAVAŞI (25 HAZİRAN1950) VE TÜRKİYE-ABD YAKINLAŞMASI

1- Savaşın Başlaması ve Türk Kamuoyundaki Yankıları

DP'nin iktidara gelişinin ikinci ayında, 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başladı. Kuzey Kore uçakları ani bir saldırı ile Seul'un kenar mahallelerini bombaladılar. Bu saldırı anında Güney Kore'de beş yüz kişilik bir ABD gücü bulunmaktaydı¹⁴⁸.

28 Haziran'da ABD Başkanı Henry Truman ABD Hava Kuvvetlerine Güney Kore'nin korunması emrini verdi. Ancak Truman'ın verdiği bu emir hava koşullarının elverişli olmaması nedeniyle yerine getirilemedi. Bunun üzerine Seul, Kuzey Kore kuvvetleri tarafından işgal edildi. ABD kuvvetleri işgalin ertesi günü Genaral Mac Arthur komutasında Güney Kore'ye ulaştı¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Türkkaya Ataöv, **Amerika Nato ve Türkiye**, Ankara, 1969, s.191-192.

¹⁴⁸ **Aydın Tarihi**, Haziran 1950.

¹⁴⁹ **Aydın Tarihi**, Haziran 1950.

Kore'ye müdahale edilmesi konusunda Başkan Truman kendi başına karar vermişti. Bu durum usul tartışmalarına sebebiyet verdi. Bazı Senatörler Başkan'ın böyle bir yetkisinin olmadığı görüşündeydi. Ancak halk Başkan'ın yanındaydı. ABD'nin Komünizm tehdidi karşısında gösterdiği tepki Türkiye'nin geleceğe daha güvenle bakmasına sebebiyet veriyordu¹⁵⁰.

Başkan Truman Kore'de vuku bulan saldırının bir baskın şeklinde olacağını beklememekteydi ve bundan dolayı konuya aşırı hassasiyet gösterdi. ABD Haber Alma Teşkilatı Başkanı Amiral Hilenkoter'in görevden alınacağı bile ileri sürülmekteydi. Öyle ki John Foster Dulles saldırıdan bir hafta evvel Pasifik gezisinde bölgede herhangi bir hareketin meydana gelmeyeceğine dair gazetecilere beyanat vermektedir. Bu istihbarat eksikliğinin sonucu olarak yanlış adımlar atıldı ve Japonya'da dâhil olmak üzere Pasifik'teki ABD kuvvetlerinin mevcutları azaltıldı. Bölgedeki ABD deniz ve hava kuvvetlerinin her bakımdan bir harekâta hazır değildi¹⁵¹.

Türkiye'nin Washington Basın Ataşesi Nüzhet Baba ABD'de meydana gelen bu gelişmeler hakkında Türkiye'yi sürekli bilgilendirmekteydi: ABD'nin bu harekâttan istediği sonucu alamaması büyük bir itibar kaybına sebep olacaktı. ABD bu mücadeleyi sonuna kadar sürdürmede kararlıydı¹⁵².

2- Birleşmiş Milletler (BM)'in Kore'ye Müdahale Edilmesini Öneren Kararı ve ABD'nin Türkiye'de Yaptığı Girişimler

BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin, Güvenlik Konseyi'nin Güney Kore'ye yardım edilmesini öneren 27 Haziran 1950 tarihli kararı Türk Hükümeti'ne de iletildi. Genel Sekreter'in Türk Hükümeti'ne gönderdiği kararda *“Silahlı tecavüzü püskürtmek ve bu bölgede emniyeti tekrar tesis etmek için Birleşmiş Milletler üyesi olan devletlerin Kore Cumhuriyeti'ne gereken yardımı sağlamalarını tavsiye eder”* denilmekteydi¹⁵³. Ayrıca bölgenin meşru hükümetinin Güney Kore Hükümeti olduğunu ve üye devletlerin Kuzey Kore'ye yardım etmekten çekinmelerinin istendiği de belirtilmekteydi¹⁵⁴.

¹⁵⁰ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 030.01.102.630.6.

¹⁵¹ **BCA**, 030.01.102.630.6.

¹⁵² **BCA**, 030.01.102.630.6.

¹⁵³ **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1950; **Milliyet**, 1 Temmuz 1950; **Hürriyet**, 1 Temmuz 1950; **TBMMTD**, IX/I, s.312.

¹⁵⁴ **Ayın Tarihi**, Haziran 1950.

Kore Savaşı konusunda bu gelişmeler yaşanırken 28 Haziran 1950'de JAMMAT Başkanı Tümgeneral H.L.McBride, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile bir görüşme gerçekleştirdi. Türk Dışişleri Bakanı'nın Kore hakkındaki düşüncesi öğrenilmek istendi. Fuat Köprülü, ABD'nin attığı olumlu adımlar dolayısıyla SSCB'nin herhangi bir askeri eylemde doğrudan yer almayacağını belirtti. Kore Savaşı'nı dünya çapında bir askeri eylem olarak görmediğini ifade etti. Fuat Köprülü, SSCB'nin bir dünya savaşı başlatmak için Kore'yi seçmeyeceği görüşündeydi¹⁵⁵.

Fuat Köprülü, savaşın başladığı haberini alır almaz hükümeti bilgilendirdiğini ifade etti. Yapılan görüşmenin ABD'li yetkililerde bıraktığı izlenim şöyle idi: Türk yetkilileri bunu az ya da çok yerel mesele olarak görüyordu. Savaşın Kore dışına yayılmadığı ve ABD tarafından atılan adımların olumlu karşılandığıydı¹⁵⁶.

Görüşmede daha sonra askeri konulara geçildi. Fuat Köprülü, H.L.McBride'den ABD Heyeti ile Genelkurmay arasındaki ilişkilerin yüksek komutada yapılan son değişikliklerden sonra gelişip gelişmediği konusunda bilgi vermesini istedi. H.L.McBride, Nuri Yamut'un Genelkurmay Başkanlığı'na atanmasından duyduğu memnuniyeti Bakan'a iletti. Onun bu göreve atanmasıyla birlikte iki taraf arasındaki işbirliğinin daha da gelişeceğine şüphelerinin olmadığını ifade etti¹⁵⁷. Yaşanılan bu gelişmeler tarafların birbirlerine karşı olan samimi ilişkilerinin bir yansımasıydı. Burada dikkat çekici olan DP Hükümeti'nin Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan değişiklikten sonra Türkiye ile ABD arasındaki askeri ilişkilerin gidişatını öğrenmek istemesiydi. Anlaşılan bir önceki dönemde bu konuda sıkıntılar yaşanmıştı. DP'nin iktidara gelmesinden sonra yaşanan değişim, bu alanda da kendisini hissettirecekti.

3- Kore'ye Asker Gönderilmesi Kararının Alınma Sürecinde Yapılan Görüşmeler

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, H.L.McBride ile yaptığı bu görüşmeden sonra konuyu 30 Haziran 1950 günü TBMM'nin gündemine getirdi. Fuat Köprülü önce BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin gönderdiği iki telgrafı okudu. Daha sonra Hükümet'in ABD ile sıkı ve samimi işbirliğine değindi. İngiltere ve Fransa ile barışın korunmasına

¹⁵⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1275-1277, Türkiye'ye Yardım Müşterek Amerikan Askeri Misyon Başkanı (McBride)'in Görüşme Muhtırası, Ankara, 28 Haziran 1950.

¹⁵⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1275-1277, Türkiye'ye Yardım Müşterek Amerikan Askeri Misyon Başkanı (McBride)'in Görüşme Muhtırası, Ankara, 28 Haziran 1950.

¹⁵⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1275-1277, Türkiye'ye Yardım Müşterek Amerikan Askeri Misyon Başkanı (McBride)'in Görüşme Muhtırası, Ankara, 28 Haziran 1950.

hizmet eden dürüst bir siyaset izlendiğini belirtti. Ayrıca, Kore'deki mevcut duruma müdahale etmek için harekete geçen ABD Hükümeti'nin bu davranışı, barış isteyen bütün devletlerce memnuniyetle karşılanmalıydı. Fuat Köprülü, BM Genel Sekreteri Trygve Lie'ye gönderdiği telgrafı okudu. Telgrafta Genel Sekreter'e, *"Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Kurulu'nun bir üyesi olması sıfatıyla yaptığı taahhütleri yerine getirmeye hazır olduğu"* cevabı verildiğini açıkladı¹⁵⁸.

Başbakan Adnan Menderes NATO'ya girebilmek için bunu bir fırsat olarak değerlendirdi. Bu fikrini Fuat Köprülü ile yaptığı görüşmede kendisine ifade etti; *"Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO'ya kabul edilmemize köprü olabilir. İngiltere ve diğer milletler bunu baştan savma karşılarlar ve suya düşürürlerse, fırsat bizim içinde, hür dünya içinde elden gider. İşte bu yüzden herkesten evvel çağrıya olumlu yanıt vermek ve diğer milletleri olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz..."*¹⁵⁹. Adnan Menderes asker gönderme konusunda TBMM'nin fikrinin alınmasının vakit kaybı olacağını düşünmekteydi. Sorumluluğu kendi üzerlerine alarak bir karar vermek ve verilen bu kararı BM ile ABD'ye bir an önce bildirmek zorunda olduklarını düşünüyordu¹⁶⁰.

Başbakan Adnan Menderes daha sonra konuyu Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ile de görüştü. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve TBMM Başkanı Refik Koraltan'ın da bulunduğu görüşmede Adnan Menderes, Büyükelçi'den Kore'ye asker gönderilmesi hakkında fikrini sordu. Büyükelçi konuya farklı bir açıdan yaklaşarak, San Francisco Konferansı'na katılarak alınan kararlara taraf olduğunu resmen beyan eden Türkiye'nin doğal olarak bu yükümlülüğü kabul ettiğini ifade etti. Bu görüşmeye sonradan katılan BM Başdelegesi Büyükelçi Selim Sarper'e de konu hakkındaki görüşü soruldu. O da ABD'nin Türkiye'yi NATO üyeliğine kabul ettirmesi şartıyla Kore'ye asker gönderilmesinin uygun olacağını ileri sürdü¹⁶¹.

Bu günlerde NATO'nun kendi üyeleri dahi Kore'ye müdahale için Türkiye kadar istekli değildi. Türkiye mevcut tavrını sürdürdüğü takdirde, NATO üyeliğine pek de olumlu yaklaşmayan devletlerin direncini zayıflatabilirdi. Bunun için de Kore'ye askeri

¹⁵⁸ TBMMTD, IX/I, s.312.

¹⁵⁹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim II*, İstanbul, 1997, s.227.

¹⁶⁰ A.E.Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim II*, s.227.

¹⁶¹ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği II/I*, Ankara, 1992, s.152-154.

birlik gönderilmeliydi. Böyle bir kararın Meclis tarafından onaylaması gerekiyordu. Ancak bu durum süreci uzatabilirdi. DP’lilere göre Türkiye’nin güvenliği milli bir davaydı ve kimsenin buna itiraz etmemesi gerekirdi¹⁶². 18 Temmuz 1950’de Yalova’da bir toplantı gerçekleşti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın başkanlık ettiği toplantıya, Başbakan, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Hava Kuvvetleri Komutanı Muzaffer Göksenin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Sadık Altuncan ve Genelkurmay Harekât Başkanı Yusuf Egeli katıldı¹⁶³. Toplantıdan Kore’ye asker gönderme kararı çıktı¹⁶⁴. Kamuoyuna yapılan açıklamada; “*Dışişleri Bakanlığı’nca hazırlanan metin üzerinde görüşmeler olmuş ve konu bütün ayrıntılarıyla etraflı bir şekilde incelenmiştir.*” deniliyordu¹⁶⁵.

Hükümetin davetlisi olarak o günlerde Türkiye’de bulunan ABD Senatosu Silahlı Kuvvetler Komisyonu üyelerinden Harry Pulliam Cain’in¹⁶⁶ Kore Savaşı ve Türkiye hakkındaki düşünceleri, bu kararda etkili oldu. Senatör H.P.Cain, Kore’ye Türk askerinin gönderilmesi kararının açıklanmasından bir gün önce Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’yü makamında ziyaret etti. H.P.Cain, General H.L.McBride ve Büyükelçi G.Wadsworth ile Türkiye Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı ile bir toplantı düzenledi. Toplantıya Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de katıldı. Toplantıda Fuat Köprülü, “*tüm kalbiyle*” kara kuvvetlerinin derhal Kore’ye gönderilmesinden yana olduğunu ifade etti. Ayrıca, konuyu ilk fırsatta Bakanlar Kurulu’na taşıyacağını da sözlerine ilave etti. Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnecise, Fuat Köprülü ile aynı görüşte olduğunu belirtti. Genelkurmay Başkanı’nın ise askeri

¹⁶² F.Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s.391.

¹⁶³ **Milliyet**, 19 Temmuz 1950; **Hürriyet**, 19 Temmuz 1950.

¹⁶⁴ C.Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s.118,119; Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)**, **DP’nin Altın Yılları (1950-1954)**, Ankara, 1990, s.82; F.Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s.391.

¹⁶⁵ Mustafa Ekincikli, **İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, Ankara, 2002, s.195.

¹⁶⁶ Harry Pulliam Cain; Amerikan Ayan Meclisi’nde Washington Eyaleti’ne bağlı olan Tacoma’yı temsil etmektedir. Bu şehirden iki defa belediye başkanı seçilen Cain, bu görevinden 1943’te izin aldı. Gönüllü olarak Amerikan Ordusuna girdi. Afrika, Sicilya ve İtalya’da arazi, İngiltere’de denizasıırı kuvvetlerde karargâh komutanlığı yaptı. Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya ve Almanya’da hava yoluyla nakledilen XVIII. Birliğin Kurmay Başkan Yardımcılığı görevinde bulundu. Ardenes savaş alanında Albay rütbesine terfi etti. Gösterdiği yararlılıklardan dolayı kendisine bronz yıldız, Legion of Merit, Fransa ve Belçika savaş madalyaları verildi.1945’in Aralık’ında ordudaki görevinden ayrılan Cain, başkanlık görevine devam etmek üzere Tacoma şehrine geri döndü. 5 Kasım 1946’da altı yıllık bir devre için ABD Senatosu’na seçildi. **Milliyet**, 25 Temmuz 1950.

açından bazı çekinceleri vardı. Fakat siyasiler baskın çıktılar. ABD’li yetkililere göre Genelkurmay Başkanı toplantıda “bertaraf” edilmişti¹⁶⁷.

H.P.Cain, 25 Temmuz’da bir basın toplantısı düzenledi. Türk Hükümeti’nin, Kore’ye askeri birlik göndereceğini ümit ettiğini ifade etti. Kore Savaşı’nın sadece ABD’nin katılacağı bir savaş olmadığını, BM teşkilatının bir bütün olarak bunun içinde yer alması gerektiğini ileri sürdü. Senatör diğer ülkelerin istenilen seviyede askeri katkıda bulunmadığını söyledi. H.P.Cain’e göre, Türkiye asker gönderme konusunda hızlı davranırsa, uluslararası alanda itibarını fazlasıyla artıracaktı¹⁶⁸.

H.P.Cain’in yaptığı bu açıklamalar ABD’de tepkiyle karşılandı. Büyükelçi G.Wadsworth, 29 Temmuz’da Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve 30 Temmuz’da Başbakan Adnan Menderes ile yaptığı görüşmelerde ABD’nin bu rahatsızlığını dile getirdi. ABD makamları, bu ifadelerin Türk Hükümeti’nin beklentilerini artırmaktan başka bir işe yaramayacağı görüşündeydi. Senatörün açıklamaları talihsizlik olarak ifade edilmekteydi. H.P.Cain’in ABD halkının görüşlerini Türk kamuoyu ile paylaşıırken, kendi partisinde dahi azınlık görüşünü temsil eden bir Senatör olarak konuştuğunu, hiçbir suretle ABD Hükümet politikası resmi sözcüsü olarak konuşmadığını vurgulaması ise sağduyulu bir davranış olarak takdir edilmekteydi¹⁶⁹.

ABD’nin kaygısı Türkiye’nin askeri yardımın dışında ekonomik açıdan da büyük beklentiler içine girmesiydi ki, bu durum sadece Türkiye için değil diğer müttefikleri için de geçerliydi. ABD’de resmi ve sivil birçok kesim ülkenin bu mali yükü kaldıramayacağı endişesini taşıyordu.

4- DP Hükümeti’nin BM’nin Yaptığı Çağrıya Verdiği Cevap ve Sonrasında Yaşanılan Gelişmeler

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, 25 Temmuz 1950’de BM Genel Sekreteri Trygve Lie’nin 15 Temmuz tarihli telgrafına hükümeti adına cevap verdi: “*Birleşmiş Milletler paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi’nin kararlarına uymayı vecibe*

¹⁶⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1281-1282, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth)’dan, Dışişleri Bakanı’na, Ankara, 24 Temmuz 1950.

¹⁶⁸ **Milliyet**, 26 Temmuz 1950; **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1950; Ancak 29 ve 30 Temmuz 1950’de ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth ile Başbakan ve Dışişleri Bakanı arasında gerçekleşen görüşmelerde H.P.Cain’in bu görüşlerinin kendisine ait olduğunu ifade etti. **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth)’nden, Dışişleri Bakanı’na, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

¹⁶⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth), Dışişleri Bakanına, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkında yardım talebini itina ile tetkik etmiştir.

Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartlar içinde umumî barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vazetmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrik olarak Kore’de hizmet etmek üzere 4.500 mevcutlu silahlı bir savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeğe karar vermiştir”¹⁷⁰. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore’ye asker gönderen ilk BM üyesi oldu.

BM Genel Sekreteri Trygve Lie aynı gün Fuat Köprülü’ye gönderdiği telgrafla; “Güvenlik Konseyinin 27 Haziran tarihli kararı gereğince hükümetiniz tarafından yapılan kıymetli yardımlar hakkında Lake Success’e muvasallat eden Büyükelçi Selim Sarper ile görüşmek zevkine nail oldum. Size ulaştırılmak üzere Büyük Elçi Selim Sarper’e göndermiş olduğum mesaj mumaileyhin Ankara’dan ayrılışından sonra vasıl olmuştur. Hükümetiniz tarafından yapılan kıymetli yardımdan dolayı size ve sizin vasıtanızla hükümetinize derin şahsî takdirlerimi arz etmek ve Birleşmiş Milletlerin bu suretle desteklenmesi keyfiyetinin Birleşmiş Milletlere mensup diğer aza devletler tarafından ittihaz edilmiş olan hattı hareket üzerinde son derece müsait tesir icra ettiğini bilhassa belirtmek isterim”¹⁷¹ diyerek karardan duyduğu memnuniyeti dile getirdi.

Kore Savaşı’na Türkiye’nin yaptığı katkı BM adına ABD tarafından resmi olarak kabul edilen üçüncü teklifti. Diğerleri ise Tayland ve Filipinler tarafından yapılmıştı. Bunun dışında ABD Dışişleri Bakanlığı basın sözcüsü Michael J.McDermott tarafından yapılan açıklamaya göre; Büyük Britanya, Yeni Zelanda ve Avustralya’dan bu tarz teklifler gelmiş ve kabul edilmişti. Kanada da Kore’de hizmet verecek bir piyade tugayı için gönüllüleri eğitmeye başlamıştı. McDermott, ABD’li ve Türk yetkililerin Kore’de görev alacak olan askeri birliklerin konuşlanmasına ilişkin ayrıntıları görüştüğünü de ifade etti. Bundan öncekiler ise Savunma Bakanı Louis Johnson ile Melih Esenbel arasında yapılmıştı. Türkiye’nin bu kararı ilk olarak 26 Temmuz’da açıklandı, ancak öneriyi BM ve ABD’nin gündemine aldirmek yaklaşık iki hafta sürdü. Öneri ABD tarafından ağustosun ikinci haftasında kabul edildi, ancak bunu kimin ilan edeceğine

¹⁷⁰ **Milliyet**, 26 Temmuz 1950; **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1950; **Hürriyet**, 26 Temmuz 1950; **Zafer**, 26 Temmuz 1950.

¹⁷¹ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1950.

dair kararsızlık bir süre daha devam etti. Bu ertelemeler Kore'deki BM kuvvetlerini komuta eden General Douglas MacArthur tarafından talihsizlik olarak değerlendirildi¹⁷².

Türkiye için artık yeni bir dönem başlıyordu. Kore Savaşı'na Türkiye her ne kadar barışın korunması amacı ile katılıyorsa da öncelikli beklentisi NATO'ya girmektir. Kore Savaşı bu açıdan Türkiye için bir fırsattı.

5- Kore Savaşı'na Katılma Kararına Muhalefetin Tepkisi

Hükümet'in TBMM'ne danışmadan aldığı bu karar, birçok eleştiriyi de beraberinde getirdi. Muhalefet bu karara büyük tepki gösterdi. İsmet İnönü, Meclis'te karar alınmamasına ve kendi düşüncesinin sorulmamasına tepkisini dile getirdi¹⁷³. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve MP lideri Hikmet Bayur yayınladıkları birer bildiri ile verilen bu kararı kınadılar¹⁷⁴. Nihat Erim, 27 Temmuz 1950'da yayınlanan "*Ulus*" gazetesindeki "*Hükümetin Son Kararı*" başlıklı yazısında, üç milyondan fazla vatandaşın oyuna dayanan muhalefetin görüşü alınmadan verilen bu kararı eleştirdi. Nihat Erim; "*Hükümetin bundan da ağır hatası Büyük Millet Meclisi'nden karar almamış olmasıdır... Mesele Anayasa ve kanunlar bakımından inceden inceye tetkik ve tahlile muhtaçtır. Şahsi kanaatimizce Anayasa ve kanunlar bakımından Meclis kararı şarttır. Düşünmeli bir kere: Askerlik hizmeti için silâh altına alınan gençler doğrudan doğruya Türkiye sınırlarının korunması ile mükelleftirler. Onlara, bunun yanında veya dışında başka bir vazife yükleyebilmek için Büyük Millet Meclisi'nden kanun veya karar çıkmalıdır. Bu derece ağır bir mesuliyetin altına ne cesaretle girmiştir...*"¹⁷⁵ sözleriyle alınan kararın hukuki olarak eksikliğini dile getirmekteydi.

Hükümet ise verdiği kararın arkasındaydı. Gazetelerde yayınlanan eleştiriler ve muhalefet partilerinin yaptıkları açıklamalara karşı Başbakan Adnan Menderes 28 Temmuz'da bir basın toplantısı düzenledi. Hükümetin aldığı kararın savaş anlamına gelmediğini, aksine barışı korumak gibi bir amaç taşıdığını ifade etti. O'na göre bu kararı aslında muhalefet de tasvip etmekteydi. CHP'nin yıllardır takip ettiği siyasetin en tabii sonucu olduğunu belirtti. Başbakan bu konuda muhalefetten beklentisini de;

¹⁷² **The New York Times**, 19 Ağustos 1950.

¹⁷³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam III (1950-1964)**, İstanbul, 2011, s.297; F.A.Barutçu, **Siyasi Anılar**, s.459-460.

¹⁷⁴ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, s.412.

¹⁷⁵ **Ulus**, 27 Temmuz 1950.

“Gönül istiyor ki en ehemmiyetli bir memleket meselesi karşısında rakibini vurmak ve iktidara yaklaşmak gayesi ile sapmış oldukları bu nahoş yolun kendilerini memlekete zararlı olmak mevkiine düşürebileceğini kavrayarak bir an evvel memleket menfaatlerinin gösterdiği istikamette bizimle bir hizaya gelsinler....”¹⁷⁶ sözleriyle dile getirdi. “Cumhuriyet”, “Milliyet”, “Son Posta”, “Yeni İstanbul” ve “Vatan” gibi gazeteler de hükümetin bu kararını destekler nitelikte yayınlar yaptı¹⁷⁷. Ayrıca DP İl Teşkilatlarından destek telgrafları gönderildi¹⁷⁸.

Bu kararın ülkede meydana getirdiği siyasi kriz ABD basınına da yansdı. Muhalefet partisi olan CHP’nin Genel Sekreteri Kasım Gülek’in eleştirilerine yer verildi. Konunun bir soruşturma komisyonunda tartışılmasına yönelik tekliflerinin gerçekçi bulunmadığı ifade edildi. Başbakan Adnan Menderes’e atfen; Kore’ye gönderilecek birliklere yönelik menfi propagandalarda bulunacak kişilerin, hapse mahkûm edileceği uyarısında bulunduğu da ifade edilmekteydi. Tartışmanın Başbakan Adnan Menderes ile İsmet İnönü arasında yaşanan gerilimden doğduğu belirtilmekteydi. Muhalefete danışılmadan bu kararın alınmış olması bunda etkiliydi. Atatürk’ün daima müttefiklere karşı iyi ilişkilerde bulunulması yönünde uyarıda bulunduğu, İsmet İnönü’nün de İngiltere ve ABD’den gelecek yeterli askeri yardım ve destek olmadan II.Dünya Savaşı’na girmeyi reddettiği vurgulandı. İsmet İnönü’nün parti sözcüsü “Komünistlerin ordusu Kafkas sınırı boyunca güçlü kalmaya devam ettiği sürece bir askerin bile ülkeyi terk etmesine izin verilmemesi gerektiği konusunda” uyarıda bulunduğu ifade ediliyordu. Muhalefete göre ABD’nin askeri yardımı artırması ve Türkiye’nin NATO’ya dâhil edilmesi Kore Savaşı’na katılmadan önce alınması gereken önlemlerdi. Savaş başladıktan sonra şartlar değişebilirdi. Olası bir SSCB saldırısı durumunda Türkiye’yi koruyacak kesin hükümlerin kayıt altına alınması bir zorunluluktur¹⁷⁹.

Kore Savaşı’na katılma kararına en şiddetli eleştiri ise Nazım Hikmet’ten geldi. 20 Temmuz 1951’de Moskova Radyosu’nda yaptığı konuşmada hükümete ağır eleştirilerde bulundu. Ordu, donanma, bütün silahlı kuvvetler, genelkurmay planları, iktisadi hayat, iç ve dış politikanın ABD kontrolü altına girdiğini ifade etti. Türkiye’nin

¹⁷⁶ **Aydın Tarihi**, Temmuz 1950.

¹⁷⁷ Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara, 1990, s.28.

¹⁷⁸ **BCA**, 030.01.17.98.34.

¹⁷⁹ **Chicago Daily Tribune**, 27 Ağustos 1950.

artık bir ABD sömürgesi olduğunu ileri süren Nazım Hikmet, yeni bir dünya savaşının altyapısını hazırlayanın SSCB değil ABD olduğunu sözlerine ekledi¹⁸⁰. Avrupa, Asya ve Afrika’da üsler kurarak buralardaki milletlerin içişlerine karışan Amerikalıların dünya liderliğinden bahsettiğini ancak SSCB’nin böyle amaçlarının olmadığını ve uluslararası barıştan yana olduğunu vurguladı. Ona göre ABD ve onun gibi devletler dünyayı sömürüyordu. Türkiye bu oyuna gelmemeli ve onurunu korumalıydı. Onun hayal ettiği dünyanın eşitlik ve özgürlük üzerine temellendirildiği ve o günün şartlarında kendince buna en yakın ülkenin SSCB olduğunu düşündüğüne şüphe yoktu¹⁸¹. Fakat geçen yıllar içerisinde onunda diğerlerinden bir farkı olmadığı yaşanmışlıklarla sabitlenecekti. “*Soğuk Savaş*”ın hüküm sürdüğü dünyada her şey tartışmalı bir hale bürünüyordu. Savaş, ekonomi, siyaset ve sanatta bundan payını alıyordu.

6- Kore’ye Asker Gönderilmesi Teklifinin ABD Tarafından Resmen Kabulü ve Türkiye’nin Yükselen İtibarı

Hükümet Güney Kore’ye gidecek birlik olarak Ankara’nın Ayaş ilçesinde bulunan piyade alayının gönderilmesi kararını verdi. Birliği bir tuğgeneral komuta edecekti. Ayrıca bir alay komutanı, bir alay komutan vekili, iki doktor, iki veteriner, dört yargıç ve dört tabur imamı bulunacaktı¹⁸². Kore’ye gidecek bu birliğe Tümen Komutanı yetkisi ile 2. Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komuta edecekti¹⁸³.

Başbakan Adnan Menderes’e ABD’den de destek geldi. Başbakan’ın 28 Temmuz tarihli basın toplantısında söyledikleri ABD Senatosu’nda büyük takdir topladı. ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi üyesi senatörler; A.H. Vanderberg, H. Alexander Smith, Theodore Francis Green, J.W. Fulbright ve Homer Ferguson, başbakanın bu demeciyle iki ülke arasında var olan dostluk ve işbirliğini kuvvetlendireceği ifade edildi¹⁸⁴.

Başbakan Adnan Menderes, ABD “*International News Service*” Avrupa Genel Müdürü Kingsbury Smith ile bir röportaj yaptı. Smith’in Türk Hükümeti’ni böyle bir karar almaya hangi güçlerin sevk ettiği sorusuna Başbakan, BM’ye üye bütün devletlerin yerine getirmeleri gereken bir görev olduğunu söyleyerek kararın alınma

¹⁸⁰ **BCA**, 030.01.133.864.1.

¹⁸¹ **BCA**, 030.01.133.864.1.

¹⁸² **Milliyet**, 15 Ağustos 1950.

¹⁸³ **BCA**, 030.11.1.216.30.6.

¹⁸⁴ **BCA**, 030.10.268.806.21.

gerekçesini ortaya koydu. Hiçbir temele dayanmadan saldırıya uğramış herhangi bir devletin yardım talebine olumlu cevap vermenin, BM'ye üye bütün devletlerin görevi olduğunu vurguladı. Başbakana göre bütün üye devletler aynı tutumu sergilediğinde dünya barış sağlanacak ve yeni saldırılar önlenmiş olacaktı¹⁸⁵.

11 Ağustos 1950'de ABD Hükümeti, Türk Hükümeti'nin BM'ye sunduğu Kore'ye asker gönderme teklifini kabul ettiğini bildirdi. Teklifin uygulanmasıyla ilgili görüşmelerin Ankara'da, Türk Hükümeti, ABD Büyükelçisi ve Türkiye'ye Yardım Misyon yetkilileri arasında gerçekleşecekti¹⁸⁶. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmak için BM nezdinde yaptığı teklif daha ilk günden uygulama safhasına geçmiş ve ABD ile yapılan görüşmeler bu çerçevede cereyan etmişti. Dünya kamuoyunun ve özellikle ABD basınının konuya büyük bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktaydı. İşin sadece resmi kısmı 11 Ağustos 1950'de tamamlanmıştı.

7- Kore Savaşı'na Katılma Kararı'nın TBMM'de Tartışılması ve Kararın Kabulü (1 Aralık 1950)

Hükümetin Kore'ye askeri birlik gönderme kararı TBMM'de tartışılmadan alınmıştı. Bu durum DP dışındaki siyasi çevreleri rahatsız etmiş ve iktidara sert eleştirilerin yapılmasına sebebiyet vermişti. Muhalefet, hükümet hakkında gensoru verdi. Bunların ilki CHP lideri İsmet İnönü'den geldi¹⁸⁷. 1 Aralık 1950'de önerge Meclis'e sunuldu¹⁸⁸. Ardından MP'nin tek milletvekili olan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ve Mardin Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu da 1 Aralık 1950'de Meclis'e gensoru önergesi verdiler. Önergede hükümetin kararının meşru olmadığı, Meclis'e danışmadan, muhalefet ve kamuoyu aydınlatılmadan böyle bir karar verildiği belirtildi. Anayasaya aykırı bir şekilde alınan bu karardan sonra hükümetin istifa etmesi

¹⁸⁵ **BCA**, 030.01.5.26.29; **Aynı Tarihi**, Ağustos 1950.

¹⁸⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1296, Dışişleri Bakanından Türkiye Büyükelçisi (Erkin)'e, Washington, 19 Ağustos 1950.

¹⁸⁷ İsmet İnönü meclise verdiği gensoru önergesinde, *"Dış politika ve memleketin siyasi ve askeri emniyeti meseleleri hakkında Büyük Millet Meclisi'nde umumi bir müzakere açılmasını temin etmek üzere, bu meselelere dair İç Tüzük hükümlerine göre, Başbakan'dan gensoru açılmasını arz ve teklif"* etti. **TBMMTD**, IX/III, s.4.

¹⁸⁸ **TBMMTD**, IX/III, s.4.

gereği vurgulandı. Önergenin Meclis gündemine alınması Halide Edip Adıvar'ın tek ret oyuna karşılık çoğunlukla kabul edildi¹⁸⁹.

Meclis'te görüşmeler 6 Aralık 1950'de başladı ve 11 Aralık'a kadar devam etti. Bu toplantılara İsmet İnönü katılmadı¹⁹⁰. Muhalefetin sözcüsü olarak kürsüye gelen Faik Ahmet Barutçu, Hükümeti Anayasa'nın 26. Maddesini¹⁹¹ ihlal etmekle suçladı¹⁹². İktidar adına Başbakan Adnan Menderes söz aldı. BM kararlarının üye devletleri böyle bir karar almaya zorladığını ileri sürdü. Hükümet'in verdiği kararın BM Güvenlik Konseyi'nin çağrısı üzerine alındığını söyledi. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 26. Maddesine değinerek Kore'ye asker gönderme kararının bir savaş kararı olmadığını ifade etti. Adnan Menderes, Türkiye'nin herhangi bir savaş kararı almadığını dolayısıyla da Anayasa'nın ihlalinin söz konusu olmadığını vurguladı¹⁹³.

Başbakandan sonra kürsüye önerge sahibi Osman Bölükbaşı geldi. BM'nin yardım çağrısının bir tavsiye niteliğinde olduğunu, Türkiye'nin böyle bir yükümlülüğünün olmadığını savundu. Ayrıca *"Anayasamızın ruhuna göre memleket çocukları fiilen çarpışmaya gönderilirken bu Meclisten karar almak lâzımdır...."* sözleriyle bu olayın Meclis'in sorumluluğunda olduğunu belirtti¹⁹⁴.

Yapılan oylama sonucunda gensoru reddedildi. Hükümet'in Kore'ye asker gönderme kararı da 311 olumlu oya karşı 39 olumsuz ve 1 çekimser oyla kabul edildi¹⁹⁵. Muhalefet Anayasa'nın ihlâl edildiğini ileri sürdü. Hükümet ise ifade edilen Anayasa maddesine atfen yapılan işin savaş kararı olmadığı yönünde açıklamada bulunuyordu. Bütün Türk kamuoyu Kore'ye gidecek Türk birliğinin karşılaşacağı güçlükleri biliyordu. Hükümet önüne çıkan bu fırsatı değerlendirerek kendisine NATO'da bir yer edinmek istiyordu. Anayasa'nın ihlâlüne yönelik tartışmalar DP'nin iktidarı boyunca sadece bu konuda değil, başka alanlarda da sıkça gündeme gelecekti.

¹⁸⁹ **TBMMTD**, IX/III, s.4; Adem Çaylak, **Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Ankara, 2010, s.151-152.

¹⁹⁰ Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam III (1950-1964)**, s.302.

¹⁹¹ Yürürlükte olan 1924 Anayasasının 26. Maddesi, "Devletlerle mukavele, muahede ve sulh akdi, harb ilanı...." gibi kararların alınmasını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkileri arasında kabul etmektedir. Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, İstanbul, 2000, s.125.

¹⁹² **TBMMTD**, IX/III, s.57.

¹⁹³ **TBMMTD**, IX/III, s.137-139.

¹⁹⁴ **TBMMTD**, IX/III, s.139-144.

¹⁹⁵ **TBMMTD**, IX/III, s.199.

8- Türk Birliği'nin Kore'de Gösterdiği Başarı ve Yapılan Yorumlar

Türk Birliği Kore'ye 24 Ocak 1951'de ulaştı. Bu kuvvet bir sonraki ay savaşta sağlanan en büyük zaferlerden birine tanıklık edecekti. Kunuri bölgesindeki çarpışmalarda gösterilen başarı takdirle karşılandı. ABD II.Tümeni'yle birlikte çarpışan Türk Tugayı, sergilediği büyük cesaretle büyük bir direnç gösterdi¹⁹⁶. Daha sonra Kumyongjangni'de gerçekleşen çarpışmalarda yine Türk kuvvetleri üstün geldi¹⁹⁷.

Milliyet gazetesinin 29 Ocak 1951'deki nüshasında ABD'de yayınlanan “*Orlando Sentinel*” gazetesinden aldığı makalede dikkate değer yorumlara yer verilmişti: “*Bu ne biçim envanter- Bunlar nasıl dost- Bu ne aldanış*” Kore'ye BM adına asker gönderen ülkeler ve katkıları liste halinde yayınlandı. Ayrıca ABD'nin adı geçen ülkelere yaptığı yardımlarda yer aldı:

“İngiltere; 1940 yılından itibaren ABD'nin bu ülkeye yaptığı yardım, 36.248.000.000 dolardı. 1950 yılında iki milyar dolar daha verilecekti. Buna karşılık İngiltere'nin Kore'de, 6.000 asker, bir uçak gemisi, dört kruvazör, yedi destroyer, sekiz fırkateyni bulunmaktaydı. Bunların tamamı güvenlikteydi.

Fransa; ABD'nin bu ülkeye yaptığı yardım, 9.468.000.000 dolardı. Buna karşılık Fransa'nın Kore'ye yaptığı katkı; 1000 asker, bir gambot ve tıbbi malzeme seklindeydi.

Türkiye; ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardım 294.000.000 dolardı. Buna karşılık Türkiye'nin Kore'de savaşmasını bilen ve savaşmaktan korkmadıklarını göstermiş olan 5.000 askeri vardı.

Hindistan; ABD'nin bu ülkeye yaptığı yardım 200.000.000 dolardı. Hindistan Kore'ye asker göndermedi. Bir hasta nakliye birliği gönderdi. 400.000 jütten yapılmış çuval göndermesi için de görüşmeler devam etmekteydi.” şeklindeydi. Listenin sonunda yer alan ilginç yorum Türkiye'nin Kore'ye yaptığı asker yardımının ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi: “Ne denir, Allah Türklerden razı olsun!”¹⁹⁸.

ABD'nin tanınmış gazetecilerinden olan Drew Pearson, Türk Hükümeti'nin davetlisi olarak 21-26 Şubat 1951 tarihlerinde eşiyle birlikte Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. ABD'nin ABC radyosunda 1-4 Mart tarihleri arasında yayınlanmak üzere İstanbul Radyoevi'nde bir konuşma yaptı. SSCB'nin dünyayı yeni bir savaşa sürüklemek için hazırlıklar yaptığı yönündeki duyumların artması üzerine böyle bir

¹⁹⁶ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.142,143.; **Milliyet**, 29 Kasım 1950.

¹⁹⁷ **Milliyet**, 29 Ocak 1951.

¹⁹⁸ **BCA**, 030.01.102.631.4.

geziye başladığını ifade etti. Basında çıkan haberlere göre SSCB'nin 1951 İlkbaharında harekete geçmesi kuvvetle muhtemeldi. Avrupa'nın henüz yeniden silahlanmaya vakit bulmamış olması da bu olasılığı güçlendiriyordu. yeniden silahlandığı takdirde Avrupa'nın savaşıp savaşmayacağı konusu da ayrı bir tartışmaydı. Türkiye'nin bu durumda sonuna kadar savaşacağına dair izlenimlerini dinleyicileriyle paylaştı¹⁹⁹.

D.Pearson'da bu kanaatin oluşmasında Kore Savaşı'na katılan Türk Birliği'nin gösterdiği cesaret etkili oldu. Türkiye talep olduğu takdirde 30.000 kişilik bir takviye yapılabilirdi. Çünkü daha şimdiden zikredilen rakam kadar gönüllü Kore'ye gitmek için müracaatta bulunmuştu²⁰⁰.

Truman Doktrini gereğince Türkiye gönderilen ABD askeri personeli ile Türk Ordusu arasındaki işbirliğinden de bahseden D.Pearson, bu ilişkiyi mükemmel olarak nitelemekteydi. Bu konuda diğer Avrupa ülkelerinde bazı anlaşmazlıklar ve tartışmalar olmasına rağmen Türkiye'de böyle bir durumun yaşanmadığını belirtti. D.Pearson, Türkiye'de yaptığı diğer temaslardan sonra 26 Şubat 1951'de Türkiye'den ayrıldı²⁰¹.

ABD Başkan Yardımcısı Alben W.Barkley, Kore'ye yaptığı inceleme gezisi sırasında Türk birliğini de ziyaret etti. *“Türk askerlerinin tek tek elini sıkarak şeref duyduğunu”* ifade etti. Türkleri gerek ülkelerinde ve gerekse dış görevde insanlığa hizmet eden bir millet olarak tanıdığını belirten A.W.Barkley böyle bir milletin dostu olmakla gurur duyduğunu da sözlerine ekledi²⁰².

Türkiye Kore Savaşı'na büyük bir başarı sağladı. Gönderilen Türk Tugayı kendisine verilen görevi başarıyla yerine getirdi. ABD'nin dost bildiği eski müttefikleri savaşa Türkiye kadar katkıda bulunamadı. Bu durum ABD başta olmak üzere dünya kamuoyunun dikkatinden kaçmamıştı. Burada öne çıkan bir diğer gelişme ise *“Soğuk Savaş”* döneminde Batı Bloğu'nun sürekli olarak bir SSCB saldırısını bekliyor olmasıydı. Aynı şey diğer taraf içinde geçerliydi. Korku ve endişenin uluslar ve devletler üzerinde egemen olduğu günlerdi. Bilgi kirliliği hat safhadaydı. Bunun üstesinden gelmek ve dünyada barışı hakim kılmak çok zordu.

¹⁹⁹ **Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi (CCBA)**, 3/20. 544/3.

²⁰⁰ **CCBA**, 3/20. 544/3.

²⁰¹ **CCBA**, 3/51. 544/1-3.

²⁰² **CCBA**, 3/53.598.

9- Kore Savaşı'nın Sona Ermesi ve ABD'de Türkiye'nin Lehine Değişen

Kanaatler

27 Ocak 1951'de Türk Hükümeti Kore'de BM komutasında savaşan askerlerinin yerine yeni birlikler gönderdi. Bu hareket Türkiye açısından tartışmalı bir karardı. Çünkü Kore'de savaşan Türk birlikleri ağır kayıplar vermektedir ve Türkiye, NATO'ya üye olma çabalarından bir sonuç alamamaktaydı. Bu doğrultuda Türk Tugayı üç kez yenilendi. Kore Savaşı'nda Güney Kore ve ABD'lilerden sonra en ağır kayıpları Türk birliği vermektedir²⁰³.

Türk Tugayı'nda 1951 yılı itibariyle görev değişimi yaşandı. Kore BM Türk Silahlı Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Tahsin Yazıcı'nın görev yeri Kara Kuvvetleri Komutanlığı Zırhlı Birlikler Dairesi Başkanı olarak değişti. 27 Ekim 1951'de yapılan tayinle X.Tümen Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Namık Arguç getirildi²⁰⁴. 9 Mart 1953'de yine bir atama yapıldı. IV. Kore Değiştirme Tugay Komutanlığı refakatinde 3. Sınıf Askeri Adli Hâkim olarak görev yapan Zihni Pergünt, Savaş Esirleri Komisyonu Türk Temsilciği'ne atandı²⁰⁵.

Kore'de devam eden savaş esnasında ülke içerisinde bazı rahatsızlıklar meydana geldi. Muhafız siyasi çevreler, Türkiye'nin savaştan çekilmesi ve bağımsız bir politika izlenmesi gerektiği yönünde açıklamalar yapmaktaydılar. Başbakan Adnan Menderes konu hakkında bir açıklama yapma gereği duydu: Türkiye'deki bazı kesimler tarafından son günlerde deklare edilen “*Ülke Kore'den geri çekilmeli ve soğuk savaşta bağımsız bir politika izlenmelidir*” tarzındaki yorumların gerçeği yansıtmadığı ifade etti. Hükümet'in askeri ve diplomatik alanlarda ABD ile yakından işbirliği yapma kararlılığını doğruladı ve Türkiye'nin büyük güçlere güvenmemesi önerisini reddetti. Hükümet'in ABD yardımı için Kore'de “*Türk kanını sattığı*” yönündeki açıklamalara cevaben Başbakan Adnan Menderes Türklerin sadece Kore'de kolektif bir güvenlik zaferi ile sınırlarını güvence altına alacaklarının farkında olduklarını söyledi ve dini öğretiler adına bu kişilerin kin ve fesatı teşvik ettiğini ileri sürdü. Türkiye'de komünist bir parti kurmak isteyen kesimlerin başarılı olamayacağını, çünkü Hükümet'in

²⁰³ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.143.

²⁰⁴ **BCA**, 030.11.1.227.38.4.

²⁰⁵ **BCA**, 030.11.1.236.7.4.

vatandaşlar arasında düşmanlık yaratmaya çalışan herhangi bir grup konusunda yasalardan kaynaklanan haklarını uygulamaya devam edeceğini belirtti²⁰⁶.

Türkiye, Kore Savaşı boyunca dört kfile halinde toplam 24.882 kişilik bir kuvvet gönderdi. Birinci kfilede 5.100, ikinci kfilede 5.600, üçüncü kfilede 7.002 ve dördüncü kfilede 7.100 asker bulunmaktaydı. Milli Savunma Bakanlığı verilerine göre; otuz beş ay Kore’de kalan Türk Birliği, bu süre içerisinde subay, astsubay ve erlerden bulunan 885 şehit verdi. Tokyo hastanelerinde 178 ve Kore’deki Sıhhiye Bölüğü’nde 15 olmak üzere toplam 193 de yaralı vardı²⁰⁷.

Değiştirme birliğine mensup 201 Türk askerine de çeşitli madalyalar verildi. Dört subayımıza ABD ordusunun en yüksek nişanı olan “*Liyakat*” madalyası takdim edildi. 109 subay, astsubay ve erimize “*Gümüş Yıldız*”, 81 subay, astsubay ve erimize de “*Bronz Yıldız*” madalyası layık görüldü. Türk Birliğine mensup 7 havacıya da “*Hava Madalyası*” takıldı. Ayrıca Kore’deki çarpışmalara katılan bütün askerlere de BM tarafından “*Hizmet Madalyası*” verildi²⁰⁸.

ABD Başkanı tarafından, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut’a “*Komutanlık Liyakat Nişanı*” verildi. Konu hakkında açıklamada bulunan ABD’li General W.H.Arnold; Nuri Yamut’un samimi işbirliği ve mesleki yeteneği ile Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişmesinde yaptığı hizmetler nedeniyle bu nişanın kendisine verildiğini ifade etti. W.H.Arnold, Kore Savaşına Türk Silahlı Kuvvetlerinin katılması ile alakalı olarak gösterdiği yüksek derecede bağlılık ve BM’nin “*hürriyet mücadelesindeki*” başarılı çalışmalarıyla Nuri Yamut’un takdir edildiğini belirtmekteydi. Orgeneral Nuri Yamut ise aldığı bu nişandan sonra ABD Ankara Büyükelçisi aracılığı ile ABD Başkanı’na bir teşekkür yazısı gönderdi. ABD Başkanı’nın Türk Silahlı Kuvvetleri hakkında yüksek takdir ve ilgisini göstermesi bakımından bu değerli nişanın büyük anlam taşıdığını ifade etti²⁰⁹.

²⁰⁶ **The New York Times**, 30 Haziran 1953.

²⁰⁷ **Milliyet**, 28 Temmuz 1953; Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığının verilerine göre Türk birliklerinin Kore’deki kaybı; 937 şehit ve 2068 yaralı idi. **Genelkurmay ATSEB**, Ankara, 1989, s.134; ABD Ankara Büyükelçiliği görevinde de bulunmuş olan G.C.McGhee ise Türk birliklerinin 706 şehit, 2.111 yaralı, 168 kayıp olduğunu iddia etmektedir. Bu rakamların ise Türk kuvvetlerinin %66’sını temsil ettiğini de ifade etmektedir. G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.143.

²⁰⁸ **Milliyet**, 28 Temmuz 1953.

²⁰⁹ **CCBA**, 3/53. 599/1.

ABD ise savaşa 1.600.000 kişilik bir kuvvetle katıldı. Savaşın ABD ordusuna bilançosu; 24.586 ölü, 99.200 yaralı ve 11.483 esir idi. Kuzey Kore kuvvetleri kaybı ise ölü ve yaralı olarak 1.400.000 civarında olduğu tahmin edilmekteydi²¹⁰. 25 Haziran 1950’de başlayan, yaklaşık üç yıl süren ve 2.000.000’a yakın insanın ölümüne neden olan Kore Savaşı, 27 Temmuz 1953 tarihinde imzalanan ateşkes ile sona erdi²¹¹.

Kore’de Türk kuvvetlerinin gösterdiği başarı, Türkiye karşıtı fikirlere sahip olan ABD’li yetkililerin de görüşlerinin değişmesine neden oldu. Nisan 1947’de ABD tarafından Türkiye’ye askeri ve mali yardım yapılması meselesi ABD Senatosu’nda görüşülürken Colorado Senatörü Edwin C.Johnson, Türkiye aleyhinde açıklamalarda bulunurken²¹² Kore Savaşı’nda gösterilen üstün başarıdan sonra görüşleri tamamen değişti. 23 Mart 1951’de Senato’da yaptığı konuşmada; ABD’nin Türkiye ile askeri bir ittifakı olduğunu ve bunun bir gereği olarak olası bir SSCB saldırısına karşı korumayı kabul ettiğini belirtti. Böyle bir saldırıyı savuşturacak silahlı kuvvetlerin güçlendirilmesi için de Türkiye’ye askeri uzmanlar gönderildiğini ifade etti. Senatör, savunma gayretine yardım etmek üzere Türkiye’ye yüzlerce milyon dolar verdiklerini ve uçaksavar topları dâhil olmak üzere en modern ve etkili ağır toplarla donattıklarını dile getirdi. Bunlardan başka Türkiye’nin savunması için gerekli görülen havaalanlarının yerini seçmek, bu alanları planlamak ve inşa etmek üzere uzman ABD’li mühendisler gönderildiğini de ekledi²¹³.

Senatöre göre Türkiye, NATO’nun tam üyesi olmasa da bu paktla ilgili bir devlettir. Kore Savaşı’nda kendileriyle yan yana savaşan nadir ülkelerden biriydi. Askerleri büyük başarılar kazanmıştı. Bölge haritası incelendiğinde Türkiye’nin SSCB

²¹⁰ **Milliyet**, 28 Temmuz 1953.

²¹¹ **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1953; **Hürriyet**, 28 Temmuz 1953; **Milliyet**, 28 Temmuz 1953.

²¹² Türkiye’nin yardım programından çıkarılmasını en ağır ve hatta düşmanca bir ifade ile talep etti. Senatörün bu isteğinde kendince önemli nedenleri vardı. O’na göre Türkler, Hristiyanlara bin yıldır zulmetmişlerdi. I.Dünya Savaşı’nda ABD’ye düşmanca tavırlar sergilemişler, Nazi Almanyası ve SSCB ile dostluk anlaşmaları imzalamışlardı. Senatör, Türkleri sadece kendini düşünen ve menfaatleri doğrultusunda hareket eden bir millet olarak tarif etmekteydi. Ayrıca, ABD’li ve diğer ülke gençlerini imha eden silahların yapımında kullanılan krom madenini Almanyaya satması nedeniyle de Türkiye’yi suçlamaktaydı. Türkiye’nin boğazlar rejimini de ihlal ettiğini, Almanyanın savaşı kaybedeceğinin anlaşılması üzerine Türkiye’nin saf değiştirdiğini ve Nazileri ABD’ye tercih ettiğini ileri sürmekteydi. Bunlardan dolayı ABD vatandaşları ağır vergiler altında ezilip, kanını dökerken Türkiye’ye yardım yapamazdı. Senatör ayrıca Türkiye’de demokrasi olmadığını, yirmi dört yıldan beri devam eden bir diktatörlük rejimi bulunduğunu, basın hürriyetinden bahsedilemeyeceğini ve polisin hükümetle hemfikir olmayan siyasi parti ve grupları takibat altında tuttuğunu iddia etmekteydi. **CCBA**, 3/151.2225/1-4.

²¹³ **CCBA**, 3/151.2225/1-4.

ve Ortadoğu açısından ne kadar stratejik bir konumda olduğu anlaşılabilecekti. Senatör E.C.Johnson’a göre ABD, kara, hava ve deniz kuvvetlerini bu bölgede hazır tutmalıydı. Türkiye’de “*her tepenin her yamacında uçaksavar toplarının fazlaca yer alması*” gerektiğini, havada hâkimiyet sağlamak için de çok sayıda avcı uçağı bulundurulmasının bir zorunluluk olduğunu ifade etti. Senatör daha da ileri giderek SSCB’nin herhangi bir noktadan saldırıya geçmesi ihtimaline karşılık, bu ülkedeki her şehri bombalayacak uçak filolarının teyakkuzda tutulmasını istedi²¹⁴.

BM’in kurucu üyelerinden birisi olan Türkiye, dünya barışına katkı sağlamak için taraf olmuştu. NATO üyeliği ise bir diğer beklentiydi. SSCB tehdidine karşı Batılı devletlerin ve ABD’nin yardım ve desteği kazanılmak isteniyordu. DP bu kararını, Mustafa Kemal Atatürk döneminden itibaren dış politika esasları içerisinde yer alan “*Yurtta Barış, Dünyada Barış*” ilkesine uygun bir davranış olarak değerlendirmekteydi. Kore’ye asker gönderme kararında SSCB tehlikesi, ABD ile ilişkiler ve NATO önemli etkenlerdi. Yabancı olduğu bir coğrafyada Türk Ordusu, üstün bir başarı kazandı. Bu durum Türkiye-ABD ilişkilerini geliştirdi. Başta NATO’ya üyelik olmak üzere birçok kazanımları da beraberinde getirdi.

F- TÜRKİYE’NİN NATO’YA KATILIM SÜRECİ VE ABD İLE İLİŞKİLER

1- Müttefikliğe Giden Yolda Şartların Oluşumu

a) II. Dünya Savaşı Sonrası Bloklaşan Dünyada Türkiye’nin Konumu

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB karşısında ABD’nin desteğini almak için yoğun çaba harcayan Türkiye, başından itibaren bu ülkenin liderliği altında oluşturulan NATO örgütlenmesi içerisinde de yer almaya çalıştı. Bunun temel sebebi, coğrafya ve tarihten kaynaklı bir denge arayışıydı. Uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti üzerinde hissettiği Rus baskısına karşı önceleri İngiliz daha sonra da Alman desteğini aradı. Özellikle de Milli Mücadele Dönemi’nde Sovyetler ile İngilizlere karşı işbirliğine gidildi. İlişkilerde kısmen sorunlar yaşanmasına rağmen 1939’a kadar düzgün bir seyir izledi. Savaş sonrası değişen şartlarla birlikte Türkiye, ABD ve NATO teşkilatına

²¹⁴ CCBA, 3/151.2225/1-4.

yöneldi. Nükleer silahlara sahip ve Stalin'in sert liderliği altındaki SSCB eskisinden de ciddi bir tehdit olarak algılanmaya başlandı²¹⁵.

Türkiye'nin bu endişelerinin yanı sıra Doğu Bloğu'nda da bazı gelişmeler yaşanmaktaydı. Avrupa ülkelerinde kurulmuş Komünist partiler SSCB'nin öncülüğünde 5 Ekim 1947'de Polonya'nın Szklovska Poreba kentinde bir araya gelerek Kominform'u (Communist Information Bureau) ilan ettiler. Belirlenen amaç şu idi: *"Bütün dünyayı içine alan Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması"*, *"Dünya işçilerinin tek vatanı Sovyet Rusya'dır"* düşüncesinin kabul edilmesini sağlamak, ABD'nin önderliğini yaptığı emperyalizme karşı mücadele etmek ve batı ülkelerinin kalkınmasını sağlayacak Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (OECD daha sonra OCDE olarak değişti) karşı bir teşkilat oluşturulması²¹⁶ idi.

Daha sonra 24 Aralık 1947'de *"Geçici Hür Yunanistan Demokratik Hükümeti"* kurulması ve 1948 başlarında Çekoslovakya'nın bir hükümet darbesi sonucu komünist idaresi altına geçişi, gerginliği artıran diğer olaylardı. Bütün bu gelişmeler Batı Avrupa'da gerilimi daha da artırıyordu. İşte bu ortamda İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in Avam Kamarası'nda dış politika ile ilgili yaptığı konuşma bu açıdan önemliydi. E.Bevin, Komünist hareketlerden kısaca bahsettikten sonra kuvvetli bir Batı Avrupa oluşturma zamanının geldiğini ve bu amaçla Fransa ve Benelux ülkeleriyle görüşmelere başladığını duyurdu. Bu görüşmelerin daha sonra İtalya ve OEEC Komitesinde birlikte çalışan diğer dost ülkeleri de içine alacak şekilde genişleyeceğini ifade etti ²¹⁷.

Bu teklif olumlu karşılandı ve Brüksel Antlaşması 17 Mart 1948'de imzalandı. Buna göre, taraflardan herhangi birinin Avrupa'da saldırıya uğraması halinde anlaşmayı imzalayan devletler, BM yasasının 51. Maddesi gereğince birbirine yardım edecekti. Bu anlaşma Türkiye'de de olumlu karşılandı. Ancak o tarihte Roma Büyükelçisi olarak görev yapan Feridun Cemal Erkin farklı bir yorumda bulunuyordu: Bu anlaşmanın SSCB'ye *"Bize dokunma, buna mukabil Türkiye ve Yunanistan'ı sana bırakıyoruz"*

²¹⁵ F.Sönmezoglu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s.43.

²¹⁶ Haydar Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, Ankara, 2003, s.118; Sovyetler kurdukları bu teşkilatın amaçları arasında gösterdikleri OECD'ye karşı bir ekonomi teşkilatı kurmak yönündeki düşüncelerini, 8 Ocak 1949'da Moskova'da COMECON'u (Conseil D'assistance Economique Mutuelle) kurarak gerçekleştirdi. Bu teşkilatın üyeleri; SSCB, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Demokratik Almanya, Bulgaristan ve Arnavutluk idi. Teşkilata 1962'de Moğolistan'da dâhil oldu. H.Çakmak, **Avrupa Güvenliği**, s.118-119.

²¹⁷ Feridun Cemal Erkin, "Batı Avrupa Birliği ve NATO'nun Doğuşu, Türkiye'nin NATO'ya Girişi", **Türkiye ve NATO**, S.I, Ankara, YTY, s.5-6.

anlamına geldiğini ileri sürdü. Görüşünü Ankara'ya da bildirdi. Kendisi hemen Türkiye'ye davet edildi. Ankara'da birtakım görüşmelerde bulunan Feridun Cemal Erkin, Roma'ya döndükten kısa bir süre sonra Mayıs 1948'de Washington Büyükelçiliği'ne tayin edildi. Kendisine verilen görev, Türkiye'nin Batı Bloğu'na veya ABD'nin katılacağı bir ittifaka girmesini sağlamaktı. Ancak Türkiye'nin NATO üyeliğine giden süreçte Brüksel Antlaşması birçok güçlüklerle ve gecikmelere yol açan başlıca sebeplerden biri olacaktı²¹⁸.

II.Dünya Savaşı sonrasında zor bir dönem yaşayan Türkiye için NATO üyeliği önemli bir çıkış yolu olarak görülmekteydi. Çünkü savaş daha bitmeden SSCB'nin Türkiye'ye karşı pek de dostça bir politika izlemeyeceğine dair birtakım belirtiler ortaya çıkmaya başlamıştı. Savaş bittikten sonra Türkiye'nin doğu sınırlarında yeni taleplerde bulunması ve boğazlarda üs istemesi, Türkiye'nin SSCB'nin etki alanı içerisinde olduğunu ortaya koydu²¹⁹.

1946'da çok partili rejime geçen, Truman ve Marshall yardımlarından yararlanan Türkiye, 1949'da Batılıların oluşturdukları Avrupa Konseyi'ne katıldı. Aynı yıl kurulan NATO üyeliği için girişimlere başladı. Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı bir güvence olarak gördüğü NATO'ya girmesi, II. Dünya Savaşı sırasında izlemiş olduğu oyalama politikası sonucunda, savaşın galip devletleri tarafından yenedünya düzeninde yalnız kalma endişesinin giderilmesi olarak görülebilir²²⁰. Esas itibarıyla 1950'li yıllarda CHP ve DP bu konuda uyum içerisindeydi. Ortak noktalarını ise, her türlü “sol” faaliyete karşı olmak, SSCB karşıtı politika izlemek, ABD'nin siyasi çizgisini takip etmektir. 14 Mayıs 1950'ye yani DP'nin yönetimi ele almasına kadar Türkiye'nin NATO içerisinde yer alması konusu daha çok bir arzu olmaktan öteye gitmemişti. Türkiye NATO'nun henüz kuruluş aşamasında kendisinin bu paktın dışında bırakıldığını öğrendi. Bunun üzerine Akdeniz Paktı gibi bölgesel bir pakt içerisinde ABD ile beraber olmak istedi²²¹.

DP'nin iktidara gelir gelmez NATO üyeliği ve ABD'nin yanında olmayı bir hedef haline getirmesinde; Türkiye'nin maruz kaldığı SSCB baskısı ve duyulan güvenlik endişesi kadar, bunu bir iç politika malzemesi olarak görmesi de etkiliydi. DP liderleri, 1950 seçim kampanyası sırasında yaptıkları konuşmalarda, NATO'ya katılmayı aynı

²¹⁸ F.C.Erkin, “Batı Avrupa Birliği ve NATO’nun Doğuşu, Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, s.6-9.

²¹⁹ Nihat Erim, “Türkiye Niçin NATO’da Kalmalıdır?”, **Türkiye ve NATO**, , s.40.

²²⁰ K.Çiftçi, **Türk Dış Politikası**, s.261.

²²¹ M.Ekincikli, **İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, s.174.

zamanda demokratik düzenin geleceğini güvence altına almak için de kaçınılmaz bir teşebbüs olarak görmekteydiler²²². II.Dünya Savaşı'nın ağır şartları içerisinde savaş dışı kalmayı başaran Türkiye'nin bu politikası, savaş sonrasında kendisine sorun çıkaracaktı. Değişen dünya düzeninde kendisine bir yer arayan Türkiye, tarihsel paradigmlar doğrultusunda Batı Bloğu'na yakındı ve orada olmalıydı. NATO güvenlik açısından gerekliydi ve Türkiye'nin dünya siyasetindeki yerini sağlamlaştıracağı yönünde yaygın bir görüş hâkimdi.

b) Washington Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'in ABD'de

Yaptığı Görüşmeler ve Bölgesel Güvenlik Paktı'nın Gündeme Gelmesi

Türkiye, 30 Eylül 1949'da ABD ile yapılan görüşmelerde, kendilerinin de içinde bulunduğu bölgesel bir savunma paktına girmek isteğini bildirdi. ABD bu konu hakkında ön çalışma yapılması gerektiğini ifade ederek aceleci davranmadı. 27 Nisan 1950'de, SSCB'nin oldukça etkin olduğu bir dönemde teklif yinelenildi. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, J.E.Webb ile yaptığı görüşmede; SSCB'ye karşı Akdeniz Güvenlik Paktı'nın kurulması gerektiğini ifade etti. J.E.Webb ise ilgili talebe bu aşamada cevap veremeyeceğini ancak bu düşüncenin ciddi olarak ele alınacağı konusunda garanti verdi²²³.

Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, J.E.Webb'e yaptığı teklifi, Yakındoğu ve Güney Asya İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı George C.McGhee'ye de ilettili. Büyükelçi asıl amaçlarının Atlantik Paktı'na girmek olduğunu ancak Avrupa'nın bu pakta genişletmek istemediğini belirttikten sonra karşı bir teklifte bulundu. Buna göre, Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Ekim 1939'da imzalanan ittifak anlaşmasının hükümlerine ilave madde konularak Yunanistan'ın da bu ittifaka dâhil edilip yeni bir ittifak oluşturulacaktı. G.C.McGhee, Büyükelçi'nin bu teklifine hemen cevap vermedi ve incelemeye tabi tutulacağını söyledi. Bugünlerde Dışışleri Bakanlığı Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'e yeni bir talimat verdi. ABD Dışışleri Bakanlığı ile temasa geçip, Türkiye'nin derhal pakta alınıp alınmayacağını sormasını istemekteydi. Eğer olumsuz bir cevap alınırsa, yapılan girişimlerin bir süreliğine durdurulması talimatı verildi. Bu süreç DP'nin iktidara gelişine kadar devam etti²²⁴.

²²² M.Ekincikli, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, s.204.

²²³ **FRUS**, 1950, V, s.1252-1253, ABD Dışışleri Bakanı Danışmanı (Webb)'in Görüşme Muhtırası, Washington, 27 Nisan 1950.

²²⁴ F.C.Erkin, *Dışışlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/I*, s.93-100.

DP'nin iktidara gelmesinden sonra Feridun Cemal Erkin görüşmelere tekrar başladı. 2 Haziran 1950'de ABD Dışışleri Bakanlığı yetkililerinden R.A.Hare ile öğle yemeğinde bir araya geldi. Görüşmenin konusu Türkiye'nin de dâhil olduğu bir pakt kurulmasıydı. Büyükelçi, bunun Londra Görüşmeleri²²⁵ programına bir madde olarak dâhil edilmesi konusunda ısrarcıydı. Görüşmede İngiltere ve Fransa'nın da konuya yaklaşımı değerlendirildi. Feridun Cemal Erkin bir saptamada bulunarak; Yunanistan, Türkiye ve İran ile ilgili Londra kaynaklı²²⁶ bilgilerin güncelliğini sorgulamaktaydı. Bu bağlamda D.G.Acheson ve E.Bevin'in ifadelerinin bir önceki politikayı kapsadığı düşünölmekteydi²²⁷.

R.A.Hare, bu görüşmede Londra toplantılarının, öncelikli amacının NATO'nun etkinliğinin daha da artırılması olduğunu ifade etti. Bu konuda diğer üye ölkelerinde aynı görüşte olduğunu belirtti. Toplantı gündeminin yoğun olduğunu, bu şartlarda böylesine tartışmalı bir konunun gündeme alınıp alınamayacağı hakkında çekincesinin bulunduğunu dile getirdi. Ancak bu durumdan Yunanistan, Türkiye ve İran'ın önemsenmediğı anlamının çıkarılmaması gerektiğini de vurguladı. Feridun Cemal Erkin Türkiye ve Batılı Güçlerin dâhil olduğu bir pakt fikrinin aslında Ankara'dayken ilk olarak kendisi tarafından öne süröldüğünü, Washington Büyükelçisi olarak atandığında meseleyle ilgili olarak neler yapabileceğine ilişkin kendisine tam yetki verildiğini ifade etti. İlk olarak Hükümeti'nin bu fikir ile aşırı derecede ilgilenmediğini, ancak zaman geçtikçe ilgi duymaya başladığını ve kendisinin bir sonuca ulaşma konusunda baskı altında olduğunu belirtti. Sözlerine devam ederek; kendisinden bilgi talep edildiğini ve bu amaçla Ankara'ya çağrıldığını ve 16 Haziran'da ABD'den ayrılacağını ifade etti. Hükümet'ine konu hakkında değışen bir şey olmadığını söyleyeceğini, geri götürebileceğı yeni ve yapıcı bir şeylerin olmasını ümit ettiğini, eğer olursa ayrılmadan önce ABD Dışışleri Bakanı ile bir görüşme yapmaktan dolayı oldukça müteşekkirdi.

²²⁵ Fransa, İngiltere ve ABD Dışışleri Bakanlarının 11-13 Mayıs'ta Londra'da gerçekleştirdikleri toplantılardır. **FRUS**, 1950, V, s.1264-1266, Yakınoğı, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Hare) Görüşme Muhtırası, Washington, 2 Haziran 1950.

²²⁶ Dışışleri Bakanları toplantılarının ardından 19 Mayıs'ta Londra'dan ayrılışında Dışışleri Bakanı D.G.Acheson toplantılar hakkında bir beyanat verdi: "ABD Hükümeti'nin Yunanistan, Türkiye ve İran'ın güvenliği için verilen desteğe devam edileceğı" idi. İngiltere Dışışleri Bakanı E.Bevin de 19 Mayıs'ta İngiliz Hükümeti adına benzer bir açıklama yayımladı. **FRUS**, 1950, V, s.1264-1266, Yakınoğı, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Hare) Görüşme Muhtırası, Washington, 2 Haziran 1950.

²²⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1264-1266, Yakınoğı, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Hare) Görüşme Muhtırası, Washington, 2 Haziran 1950.

olacağını ilettili. R.A.Hare, kendisine bu bağlamda izlenilen politikada bir değışiklik olmadığını, herhangi bir gelişme olması halinde kendisiyle irtibata geçeceğini söyledi²²⁸.

Büyükelçi Feridun Cemal Erkin 14 Haziran 1950’de ise Dışışleri Bakan Yardımcısı J.E.Webb ve Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore ile bir görüşme gerçekleştirdi. Türkiye Büyükelçisi’nin bu görüşmede ki amacı Türkiye’ye vardığında özellikle son Londra toplantılarıyla ilgili olarak yeni Hükümet’e aktarılmak üzere bir isteklerinin olup olmadığını sormaktı. J.E.Webb, Türkiye’nin bölgesel bir anlaşmaya dâhil edilmesi ile ilgili sorunun Londra toplantıları gündeminde yer almasının mümkün olmadığını, ancak ilgili talebin Bakanlığa iletildiğini belirtti²²⁹. Büyükelçi, daha sonra Türkiye’nin ABD ile bir güvenlik anlaşmasına dâhil olmasının sadece bir zaman meselesi olduğu konusunda Hükümeti’ni bilgilendirip bilgilendiremeyeceğini sordu. J.E.Webb, böyle bir değerlendirme yapma konumunda olmadığını söyledi. Feridun Cemal Erkin’e göre bu durum ABD ile güvenlik organizasyonları kapsamında olmayan ülkelerin cesaretinin kırabilirdi. Bu iddia karşısında ABD’li yetkililerin tezi ise Türkiye’nin güvenliğine olan ABD ilgisiydi. Türkiye’nin ABD’den sadece doğrudan yardım almadığını, dolaylı olarak ABD’nin diğer bölgelerdeki güvenlik önlemlerinden de yararlandığıydı²³⁰.

Türkiye’nin Washington Büyükelçisi olarak görev yapan Feridun Cemal Erkin, kendi fikri olduğunu iddia ettiğı Türkiye ve Batılı Güçlerin dâhil olduğu bir pakt fikrinin hayata geçirilmesi konusunda oldukça fazla mesai harcamıştı. Dışışleri Bakanlığı nezdinde yaptığı ilk girişimler NATO’nun henüz tam anlamıyla kendi sorunlarını çözemediğı gerekçesiyle reddedilmekteydi. Türkiye’nin pakta girmesinde önemli etkisi olacak olan büyükelçi, üyeliğe kadar geçen süreçte çalışmalarını yoğun bir şekilde sürdürecekti.

²²⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1264-1266, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı’nın (Hare) Görüşme Muhtırası, Washington, 2 Haziran 1950.

²²⁹ Büyükelçi Feridun Cemal Erkin’in 27 Nisan’a ait Türkiye’nin bölgesel bir güvenlik paktına dâhil edilme meselesinin Londra’daki Dışışleri Bakanları toplantısı Mayıs gündemine yer almasını talep etmişti. Büyükelçinin bu talebiyle ilgili olarak G.C.McGhee, 1 Mayıs muhtırasında Webb’e “toplantılar sırasında meselenin ortaya çıkmasının sürekli olası olması nedeniyle cevabın Dışışleri Bakanları toplantılarından sonrasına kadar ertelenmesini” teklif etti. Bu durum radikal kararların alınması konusunda Feridun Cemal Erkin’in umutsuzluğa kapılmasına neden oldu. **FRUS**, 1950, V, s.1272-1273, Dışışleri Bakan Yardımcısının (Webb) Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Haziran 1950.

²³⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1272-1273, Dışışleri Bakan Yardımcısının (Webb) Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Haziran 1950.

2- ABD Genelkurmay Başkanı General J. Lawton Collins İle Yapılan Görüşme (26 Mart 1950) ve Türkiye'nin NATO Üyeliği İçin İlk Başvurusu

Türkiye ilk başvurusunu yapmadan önce birtakım girişimlerde de bulunmaktaydı. 26 Mart 1950'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman N. Gürman ve Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İzzet Aksalur ile ABD'li yetkililer ABD Genelkurmay Başkanı General J.L.Collins, Büyükelçi G.Wadsworth, Tümgeneral H.L.McBride ve Albay Douglas Johnson'un katıldığı bir görüşme gerçekleşti. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ABD'li General J.L.Collins'e Batı Avrupa'nın savunma sorununun nasıl çözüleceği konusunda fikrini sordu. J.L.Collins NATO bünyesinde bu konunun ayrıntılı olarak incelendiğini söyledi. İsmet İnönü bu konuda ümitli olmakla beraber Batı Avrupa ülkelerinin kararlılık gösteremediğini belirtti. General J.L.Collins NATO'nun Batı Avrupa'da etkin bir güç olacağını vurguladı. Bunun ne kadar zaman alacağını sorusuna ise, üç ya da dört yıl cevabını verdi²³¹.

İsmet İnönü, ABD ve onun güçlü müttefiklerinin çabası ortadayken bu işin sürüncemede kalmaması gerektiğini, ciddi bir şekilde karar alındığı takdirde, sürenin kısılacağını ifade etti. J.L.Collins ise bunun için gerekli insan gücünü oluşturabileceklerini ancak donanım konusunda bu süreye ihtiyaçları olduğunu ileri sürdü. İsmet İnönü, bunun bir sorun teşkil etmeyeceğini donanım eksikliğinin zamanla ortadan kalkabileceğini söyledi. General, İsmet İnönü'nün bu fikrine katılmakla beraber Batı Avrupa için en az iki ya da üç yıla gereksinim duyulacağını yineledi. Türk yetkililer bu konuda bir karar verilmesi gerektiğini, ABD'li yetkililer ise kararın verildiğini ama belirli bir süreye ihtiyaçları olduğu fikrini savunmaktaydı. İsmet İnönü, General'in gösterdiği iyimserlikten dolayı memnun olduğunu, ancak ilerlemenin yavaş olmasından ötürü tedirginlik duyduklarını, bunun böyle devam etmesi halinde meselenin zamanında çözülemeyeceğini söyledi. Türkiye bu konuda oldukça sabırsızdı. General J.L.Collins Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ellerinden geleni yaptıklarını belirtti²³².

²³¹ **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

²³² **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

Daha sonra Büyükelçi G.Wadsworth söz aldı. Türkiye'nin bölgesel bütünlüğü ve ulusal savunmasını önemsediklerini, General J.L.Collins'in "*elimizden gelen yardımı yapıyoruz*" derken, kastettiği şeyin bu olduğunu belirterek D.G.Acheson'dan aldığı muhtırayı özetledi. Bunun yanı sıra Batı Avrupa devletleri arasında işbirliğinin nispeten uzun bir zaman alacağı, dışişleri bakanlarının politikalarda mutabık kalmaya çok az zaman ayırdıkları, savunma bakanlarının ise daha kolay anlaştıklarını ifade etti. D.G.Acheson'un yakında toplanacak olan NATO Dışişleri Bakanları toplantısında konu hakkında mesafe alınabileceği beklentisi içerisinde olduğunu aktardı²³³.

İsmet İnönü muhtemel bir savaşın yakın olduğunu ve zaman kaybedilmemesi gerektiğini ifade etti. Buna karşılık General J.L.Collins ise onunla aynı fikirde olmadığını söyledi. SSCB'nin atom bombası depolamadığını, deniz filosuna sahip olmayıp, şu an için uzun menzilli bir hava kuvveti oluşturmaya çalıştığını, SSCB'nin şu ana kadar birçok şeyi savaşmadan hallettiğini bundan sonra da böyle hareket etmek isteyeceğini söyledi. İsmet İnönü, ABD ile birlikte çalıştıklarını ve saklayacak bir şeylerinin olmadığını ifade ederek kendi planları hakkında bilgi verdi²³⁴.

General J.L.Collins'in ABD'nin yeni bir yardım programı hazırlayacağına da şüphesi yoktu. General J.L.Collins, Türk Savaş planları konusunda, General H.L.McBride'in Türk Genelkurmayı ile birlikte çalışıyor olmasından memnuniyet duyduğunu ifade ederek, karşılıklı işbirliğinden büyük faydalar sağlanacağını vurguladı²³⁵.

General J.L.Collins, güvenlik konusunda bazı teminatlar verdi. İsmet İnönü'ye Türk savaş planlarının ABD Kongresi'nde tartışılmayacağı, üst düzey askeri yetkililerce değerlendirileceği konusunda garanti verdi. J.L.Collins daha sonra, Türkiye'yi hedef alacak olası bir saldırı karşısında, SSCB'ye yönelik büyük bir hava saldırısı gerçekleştireceklerini de belirtti²³⁶.

İsmet İnönü'ye göre bu oldukça önemli bir durumdu. Özellikle de SSCB'nin Türkiye'ye saldırması durumunda, ABD'nin vereceği karşılık konusunda daha fazla

²³³ **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

²³⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

²³⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

²³⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

bilgi talep etti. General J.L.Collins, Kongre'nin savaş ilan etmesi durumunda bunu yapacaklarını söyledi. Kişisel fikrini de beyan etmekten çekinmedi: Şayet SSCB Türkiye'ye saldırırsa bunun karşılığı misliyle verilecekti. SSCB'ye karşı birden fazla cephe açılacaktı. Bu da Dünya Savaşı demekti. ABD Başkanının “*Türkiye'nin güvenliği Birleşik Devletlerin güvenliği için hayatidir*” sözünü de hatırlattı²³⁷. Yapılan bu görüşmeden her iki tarafta memnuniyet duydu²³⁸.

Türkiye NATO'ya başvurmadan önce alternatif bir çözüm olarak ileri sürülen Akdeniz Savunma Pakti'nin bir sonuca bağlanması gerekmekteydi. Bu girişimden olumlu bir sonuç alınması beklenmiyordu. Ancak verilecek olumsuz bir cevap, Türkiye'nin elini “*pazarlık masasında*” güçlendirebilirdi. Türkiye beklentilerinde haklı çıktı. Akdeniz Savunma Pakti teklifi kabul edilmedi. Gerekçe olarak; Arap devletleriyle İsrail arasında devam eden ve Mısır ile İngiltere arasındaki 1936 anlaşmasının yerine geçebilecek yeni bir anlaşma yapılmadığı sürece, bir Akdeniz Savunma Pakti'nin kurulamayacağı ileri sürülmekteydi²³⁹. Bundan dolayı Türkiye'nin güvenliğinin NATO içinde sağlanması gerektiği açıkça ortadaydı. Böylece 11 Mayıs 1950'de ilk başvuru yapıldı. Bu sırada CHP iktidardaydı ve yirmi yedi yıllık iktidarının son günlerindeydi. Ancak Türkiye'nin NATO'ya üyeliği için yaptığı bu müracaat sadece İtalya²⁴⁰ tarafından desteklendi. Ancak bir sonuca ulaşmadı²⁴¹.

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte dış politikada köklü bir değişim yaşanmadı. Kore Savaşı'na asker gönderilme kararından sonra ABD'nin Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth ile 29 Temmuz 1950'de Dışişleri Bakanı ve 30 Temmuz'da da Başbakan arasında iki görüşme gerçekleşti. Büyükelçi Kore kararının açıklandığı gün Senatör H.P.Cain'in yaptığı basın toplantısında kullandığı ifadelerin kendi görüşü olduğunu ve ABD'nin politikasını yansıtmadığını ifade etti. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü,

²³⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

²³⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1241-1247, ABD Genelkurmay Başkanı'nın (Collins) Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Mart 1950.

²³⁹ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara, 1979, s.70-71.

²⁴⁰ 23 Mart 1950 tarihinde Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, İtalyan devlet adamlarıyla görüşmelerde bulunmak üzere Roma'ya gitti. Necmettin Sadak'ın Roma'da yaptığı görüşmeler sırasında 24 Mart 1950'de Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk ve hakemlik anlaşması imzalandı. İki ülke arasında 1935 yılından sonra görülen gerginliği gideren bu görüşmeler sırasında Türkiye'nin NATO'ya katılması sorununun da söz konusu edildiği anlaşılmaktadır ki ziyaretin üzerinden bir ay geçmeden Türkiye NATO'ya girmek için ilk resmi müracaatını yapacak ve sadece İtalya tarafından desteklenecekti. M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.244.

²⁴¹ M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.244-245.

Büyükkelçi'ye eski ve yeni Hükümet'in isteklerinin aynı olduğunu belirterek NATO'ya katılımın gerekliliği üzerinde durdu²⁴².

Başbakan ile büyükkelçi arasında gerçekleşen görüşmede ise Adnan Menderes, NATO'ya Türkiye'nin katılması için yönlendirmeye ihtiyaç duyulduğunu söyledi. ABD ile yapılan askeri ve ekonomik işbirliğinin siyasi alana da yansıtılmasını talep etti. Kore Savaşı'na katılma kararının ülkede memnuniyetle karşılandığını ifade ederek iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin daha da geliştirilmesi için bunun “*çağ açan*” büyük fırsat olarak değerlendirdi²⁴³.

3- DP Hükümeti'nin NATO'ya Üyelik İçin Yaptığı İkinci Başvuru (1 Ağustos 1950)

a) Hükümetin Kararlılığı ve Diplomatik İkna Çabaları

İktidara geldiği günden itibaren NATO'ya girmek için çabalayan DP, Kore Savaşı'nın başlaması ile bu amacına bir adım daha yaklaştı. 1 Ağustos 1950'de NATO'ya ikinci başvurusunu yaptı. ABD, Fransa ve İngiltere büyükelçilikleri de konu hakkında bilgilendirildi²⁴⁴. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, “*France Presse*” muhabirine verdiği beyanatta Türkiye'nin NATO'ya girmesinin barış için zorunlu olduğunu belirtmekteydi²⁴⁵. Adnan Menderes'e göre Türkiye'nin mevcut dünya şartları içerisinde pakta girmesinin güçlendirici bir etkisi olacaktı²⁴⁶. MP Genel Başkanı Hikmet Bayur'da iktidarla aynı yönde fikir beyan etmekteydi. “*Vatan*” gazetesine verdiği röportajda; Kore Savaşı'nda BM'ye üye devletlerin gerektiği gibi katkıda bulunmadığını ve BM Anayasası'na göre hareket etmediklerini ifade etti. NATO'da böyle bir durum söz konusu bile olamazdı. Çünkü üye devletler benzer bir saldırı halinde, müdahale etmeyi peşinen kabul etmekteydi. Hikmet Bayur, BM ne kadar iyi çalışırsa çalışsın bir işe yaramayacağı kanaatindeydi²⁴⁷.

²⁴² **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

²⁴³ **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

²⁴⁴ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950; **Milliyet**, 3 Ağustos 1950.

²⁴⁵ **Milliyet**, 8 Ağustos 1950.

²⁴⁶ **Milliyet**, 7 Ağustos 1950.

²⁴⁷ **BCA**, 490.1.204.811.3.

Türkiye zaman kaybetmeden diplomatik girişimlerine hız verdi. Bu günlerde Yunanistan'da NATO üyeliği için başvuruda bulunmaya hazırlanıyordu. Her iki ülkede aynı amaç doğrultusunda çaba gösterecekti. Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü ile Yunanistan Dışışleri Bakan Yardımcısı M.Politis Fransa'da bir araya gelerek Fransa Dışışleri Bakanı Robert Schuman ile görüştüler. Ülkelerinin NATO'ya girme konusunda ki taleplerini iletiler. Fuat Köprülü ayrıca İngiltere Dışışleri Bakanı E.Bevin nezdinde de teşebbüslerde bulundu. Bu pakta girmenin her iki devletin de güvenliğine katkı sağlayacağı Türkiye tarafından sıkça vurgulandı. Fuat Köprülü ve M.Politis'in yaptıkları girişimler özellikle Fransız yetkililerden ve basından destek gördü²⁴⁸.

Türkiye'nin bu müracaatı, pakta üye on iki devlet tarafından değerlendirilecek ve bir ortak karar verilecekti. İngiltere, bu konuda yapılacak toplantı öncesi kararını kamuoyuna açıklamayacağını bildirdi²⁴⁹. İngilizlerin görüşü, üyelik konusunu Türkiye'nin lehine çevrilmesi ABD'nin kararına bağlıydı. Çünkü Türkiye'nin üye olarak kabul edilmesi ABD'ye yeni sorumluluklar getirecekti²⁵⁰.

Bu doğrultuda Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur, ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth ile görüşme yaptı. Büyükelçi, İngiltere Dışışleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin başvurusu üzerinde çalışıldığını ifade etti. Tatmin edici bir açıklamada bulunmadı. Faik Zihni Akdur verilen cevabın pek umut verici olmadığını düşünüyordu. Türkiye'nin bu isteğinin; Yakındoğu istikrarı, Akdeniz ve Avrupa'nın güvenliği ve mevcut SSCB tehdidi için hayati önemi olduğunu savunuyordu²⁵¹.

19 Ağustos 1950'de Başbakan Adnan Menderes, Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü ve Genelkurmay Başkanı Mehmet Nuri Yamut, ABD Büyükelçisi G.Wadsworth ve ABD'li generaller H.L.McBride ve W.H.Arnold'un katıldığı bir görüşme gerçekleşti. Gündem maddesi ABD askeri yardım programının başlıca sorunlarını gözden geçirmektir. Boğazlar konusu da ele alındı. 21 Ağustos 1950'de ABD Büyükelçisi G.Wadsworth ile yeni bir toplantı yapıldı. Konu yine Türkiye'nin NATO'ya yaptığı üyelik başvurusuydu. Görüşmelere Başbakan Adnan Menderes de katıldı. Dışışleri

²⁴⁸ **BCA**, 490.1.204.811.3.

²⁴⁹ **BCA**, 490.1.204.811.3.

²⁵⁰ **Milliyet**, 9 Ağustos 1950.

²⁵¹ **FRUS**, 1950, V, s.1296-1299, Türkiye Büyükelçisinden (Wadsworth), Dışışleri Bakanına, Ankara, 22 Ağustos 1950.

Bakan, Büyükelçi'ye 5 Ağustos 1950'de Fransa'da İngiltere Dışişleri Bakanı E.Bevin ve Fransa Dışişleri Bakanı R.Schuman ile gerçekleştirdiği görüşmelerden bahsetti. R.Schuman'ın konu hakkında destek sözü verirken, E.Bevin'in çekimser kaldığı ifade edildi. Fuat Köprülü, İngiliz yetkililerle yaptığı daha sonraki görüşmesinde İngiliz Hükümeti'nin hiçbir şekilde taahhüt vermediğini büyükelçiye ilette. 7 Ağustos 1950'de Avrupa Konseyi Danışma Meclisi İngiltere Temsilcisi Hugh Dalton ile gerçekleşen görüşmenin ise Türkiye adına daha cesaret verici olduğunu sözlerine ekledi. Ancak ABD'nin tutumundaki belirsizliğin endişe verici olduğunu söyledi²⁵².

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı ve Dışişleri Bakanı'nın ABD Büyükelçisi ile yaptığı bu toplantıda Türk tarafı, NATO'ya yapılan üyelik başvurusunun gerekçelerini beş madde ile yazılı olarak beyan etti:

“1- Genel olarak Avrupa savunmasında doğal bir ortak ve askeri açıdan güçlü bir ülke olan Türkiye, bunun resmi olarak kabul edilip, bu tür bir savunmaya katkıda bulunmasının sağlanması gerektiği düşüncesindeydi. Kore'deki gelişmeler ile tetiklenen dünya krizinde varılan son noktaya kadar Türkiye, NATO'nun örgütsel evresinin tamamlanmasını beklerken aktif eylem için günün koşullarının elverişli olmadığı şeklindeki ABD görüşünü kabul etmekteydi.

2- Türkiye'nin yaklaşımı esas olarak gerçekçiydi. Türkiye Avrupa savunmasını entegre etmek için hâlâ yapılacak çok şey olduğunun farkındaydı.

3-Türkiye'nin ilgisi korumaya yönelikti. Aynı zamanda bunun maddi olarak siyasi alanlara da katkıda bulunacağı fikrindeydi. Türk Hükümeti zaten Arap ülkelerinde olumlu rol oynamak konusundaki isteğini ifade ettiği bilinmekteydi. Taslak kabul edilirse Libya'daki müttefik konumu daha etkili biçimde desteklenebilecek, Anglo-Mısır uzlaşmasına olanak sağlanabilecek, Yunanistan gibi İran ile de özel personel görüşmeleri sürdürülebilecekti.

4-Türkiye'nin oyalanması halk üzerinde çok olumsuz bir etki yapacaktı.

5-Türk politikası açık, anlaşılır, dürüst ve gerçekçidir. Bu nedenle uluslararası barışa etkili bir şekilde katkıda bulunabilir. Türkiye kendi silahlı kuvvetlerine güvenmektedir. Saldırıya uğradığında batı desteği olsun olmasın direnç gösterecektir.

²⁵² **FRUS**, 1950, V, s.1296-1299, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 22 Ağustos 1950.

Ancak olumlu ortak eylem için pakta Türkiye'nin kabulü daha mantıklı görülmektedir"²⁵³.

Görüşmede Fuat Köprülü, Büyükelçi'ye Fransa, Kanada, İtalya ve Norveç'in prensip olarak Türkiye'yi destekleyeceğini, ABD'nin de karşı çıkmaması halinde Türkiye'nin NATO'ya kabul edileceğini ifade etmekteydi. Büyükelçi bunun NATO için faydalı olacağı görüşündeydi. Ayrıca olumsuz bir kararın çıkması halinde Türkiye-ABD ilişkilerinin zarar göreceğini düşünmekteydi. G.Wadsworth, Türkiye'nin başvurusunu kesin olarak reddetmek yerine bunun bir erteleme olduğunu Türkiye'ye garanti etmesi fikrindeydi²⁵⁴.

Hükümet'in kurulmasından hemen sonra NATO'ya tam üyelik için yapılan başvuru sonrası gerçekleşen görüşmelerde, Türk tarafının hayal kırıklığına uğradığına şüphe yoktu. Buna rağmen Hükümet yılgınlık göstermeyerek konunun takipçisi olacaktı. Ankara, Washington ve Avrupa merkezli girişimlerine devam edecekti. Ancak bu hiç de kolay olmayacaktı. Üyelik beraberinde NATO'ya, doğal olarak da ABD'ye yeni bir yük demektir. Onun bu konudaki çekincelerinin bir şekilde üstesinden gelinmeliydi.

b) Washington Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'in ABD'de Yeniden Girişimlere Başlaması

Başbakan ve Dışişleri Bakanı Türkiye'de ABD Büyükelçisi'yle görüşürken Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'den de ABD'li yetkililerle iletişime geçmesi istendi. O sırada Türkiye'de bulunan Feridun Cemal Erkin, ABD'ye varır varmaz Hükümet'in bu isteği doğrultusunda harekete geçti. ABD'li yetkililere Hükümet'in talebini ilettiler. NATO kurulduğunda, Türkiye'nin itirazlarına rağmen, Doğu Akdeniz ülkelerini kapsamı dışında bırakmıştı²⁵⁵.

ABD'nin, NATO'nun genişlemeden önce düzenlemeler yaparak organizasyon evrelerini tamamlaması gerekliliği fikri, Türkiye'nin ilk başvurusunun reddedilme gerekçesiydi. Büyükelçi, Türkiye'ye son gidişi esnasında Türk liderler ve halk arasında *"Türkiye'nin ortak güvenlik düzenlemesine dâhil edilmesi gerekir"* düşüncesinin gitgide

²⁵³ **FRUS**, 1950, V, s.1296-1299, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 22 Ağustos 1950.

²⁵⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1296-1299, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 22 Ağustos 1950.

²⁵⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1300-1302, Dışişleri Bakanlığı'nın Görüşme Muhtırası, Washington, 25 Ağustos 1950.

güçlendiğini gözlemlediğini yetkililere ilettiler. Feridun Cemal Erkin, Avrupa’da üç önemli organizasyonun; Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Konseyi ve NATO olduğunu, Türkiye’nin ilk ikisine kabul edildiğini ancak üçüncüsüne kabul edilmeyişinin bir tutarsızlık göstergesi olduğunu ifade etmekteydi. Büyükelçi, Türk Hükümeti’nin gayri resmi olarak ABD’nin kabul etmesi durumunda İtalya, Fransa ve Kanada’dan da destek sözü aldığını ilettiler²⁵⁶.

Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, konunun Eylül ayında yapılacak olan New York toplantısında ABD, İngiltere ve Fransa temsilcileri arasında müzakere edileceği görüşündeydi. ABD’li yetkililer de konunun bu toplantıda görüşüleceğini belirttiler²⁵⁷. Türkiye bu defa farklı bir yol izlemekteydi. Ancak bu meselenin kolayca hallolunamayacağı Türk Dışişleri’nin gözünden kaçmamaktaydı. Yapılan her yeni görüşme karşılıklı iyi niyetlerin bildirilmesi ile sona eriyor, fakat kesin bir sonuç alınamıyordu.

c) ABD Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı’nın Türkiye’nin Üyelik Başvurusuna Yönelik Görüşleri

Türkiye’nin bu girişimlerinden sonra konu ABD’nin yetkili makamlarında tartışılmaya başlandı. ABD Dışişleri Bakanlığı, ABD Genelkurmay Başkanlığı’nın görüşlerini sordu. Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay’ın görüşünü sorarken kendi görüşlerini bildirdi. Üzerinde mutabık kalındığı takdirde aşağıdaki tekliflerin Türkiye’ye sunulacağını ifade etti. Buna göre;

- “a) Yunanistan ve Türkiye’ye NATO’da bir danışmanlık statüsü verme,*
- b) Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’da bölgesel bir pakt kurulması*
- c) Yunanistan, Türkiye ve İran’a karşı silahlı saldırıya izin verilmeyeceği konusunda ABD’nin tek taraflı olarak veya bunun İngiltere ve Fransa’nın da katılımı ile ortaklaşa açıklanması”²⁵⁸ idi.*

Bunun üzerine ABD Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı Tümamiral A.C.Davis, ABD Genelkurmay Başkanlığı adına konu hakkındaki resmi görüşü bildirdi: Türkiye ve Yunanistan’a danışmanlık statüsü verilmesini geçici bir tedbir olarak görmekte ve

²⁵⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1300-1302, Dışişleri Bakanlığı’nın Görüşme Muhtırası, Washington, 25 Ağustos 1950.

²⁵⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1300-1302, Dışişleri Bakanlığı’nın Görüşme Muhtırası, Washington, 25 Ağustos 1950.

²⁵⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1306-1309, ABD Genelkurmay Başkanlığının Savunma Bakanına (Johnson) Olan Muhtırası, Washington, 9 Eylül 1950.

desteklemekteydi. Türkiye hariç bölgedeki diğer devletlerin askeri açıdan kendi topraklarını bile savunamayacak kadar zayıf oldukları için Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da bölgesel paktın kurulmasını askeri açıdan geçersiz görmekteydi. Genelkurmay Başkanlığı, görüşünü gayri resmi olarak Türkiye'ye bildirme kararı aldı: Kendisine karşı bir SSCB saldırısı olursa bu küresel savaşın başlangıcı anlamına gelecekti. ABD, müttefiki olan İngiltere ve Fransa'nın buna göre hareket edeceğini garanti de ediyordu²⁵⁹.

Bunun dışında Genelkurmay'dan ikinci bir açıklama yapıldı. Öncelikle Türkiye'nin statüsünün tespit edilmesi gerektiği, NATO bölgesindeki savunma gücünün bazı yetersizliklerinin tam olarak giderilemediği, Bu sorunun çözülmesi halinde Türkiye'nin üyeliği meselesinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmekteydi. Bu yönde ABD'li yetkililerin Türk makamlarını bilgilendirilmesi isteniyordu²⁶⁰.

8 Eylül 1950'de G.C.McGhee ile Büyükelçi Feridun Cemal Erkin arasında gerçekleşen görüşmede, G.C.McGhee, Büyükelçi'ye çok iyimser olmamasını söyledi. Bu durum Türk tarafı için tam bir hayal kırıklığı idi. Zaman kaybedilmeden yeni bir toplantı talep edildi. Türkiye Büyükelçisi ile Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinde Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Burton Y.Berry arasında görüşme gerçekleşti. Görüşmede Feridun Cemal Erkin, Fransa Dışişleri Bakanı R.Schuman'ın Strazburg'da Türk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye; Fransa'nın Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesini destekleyeceği konusunda söz verdiğini iletti. Aynı bilgi Ankara'daki Fransız Büyükelçi Jean Lescuyer tarafından Türk Dışişleri Bakanlığı'na da aktarıldığını sözlerine ekledi²⁶¹.

Ancak R.Schuman daha sonra Paris'teki Türk Büyükelçisi'ne NATO'nun bazı üyelerinin Türkiye'nin kabulüne itiraz ettiklerini söyledi. Bu nedenle R.Schuman Türkiye'nin yanı sıra Fransa, İngiltere ve ABD'nin de dâhil olacağı bölgesel bir pakt oluşturmayı düşünülebileceğini ileri sürdü. Büyükelçi, bu konu hakkında Türk Hükümeti'nin R.Schuman'ın NATO'ya üyelik konusunda farklı bir seçenek olmak üzere bölgesel bir paktın oluşturulması önerisine katılmadığını ifade etti. Türkiye bu

²⁵⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1306-1309, ABD Genelkurmay Başkanlığının Savunma Bakanına (Johnson) Muhtırası, Washington, 9 Eylül 1950.

²⁶⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1306-1309, ABD Genelkurmay Başkanlığının Savunma Bakanına (Johnson) Muhtırası, Washington, 9 Eylül 1950.

²⁶¹ **FRUS**, 1950, V, s.1310-1311, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı (Berry) *Görüşme Muhtırası, Washington, 11 Eylül 1950.*

talebin küçük devletlerin uhdesinde değil, büyük güçlerin, yani Fransa, İngiltere ve hepsinden önemlisi ABD'ye bağlı olacağı görüşündeydi²⁶².

Türk Hükümeti'nin görüşlerini bu surette bildiren Feridun Cemal Erkin daha sonra, meselenin geçen yıla oranla daha acil olduğunu ifade etti. Bu arada Türk halkının kendilerine Avrupa topluluğunun ikinci sınıf üyesi olarak davranılmasından oldukça rahatsız olduklarını da ilettiler. Ayrıca ABD'nin Türkiye'ye yaptığı bütün yardımlara rağmen, ABD'nin ilgi odağını Batı Avrupa'ya kaydırmasının, Türk halkı üzerinde terk edilmişlik hissi uyandırdığını söyledi. Hükümet bu durumu izale edebilmek için NATO'ya başvuruda bulunulduğunu, aksi halde ülkede SSCB'ye yönelik bir eğilimin oluşacağını da iddia etti²⁶³.

Türkiye'nin başvurusu için ABD Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın yorumları, beklentileri karşılamaktan oldukça uzaktı. Sadece danışmanlık statüsünün verilmesi, gösterilen çabaların karşılığı olmamalıydı. Türkiye'nin gündeme getirdiği bölgesel savunma paktının da, bu ülkelerin mevcut askeri kapasiteleri değerlendirildiğinde uygulanabilir değildi. İddia edilenin aksine NATO üyelerinin bir kısmının da üyeliğe karşı olduğu duyumları, Türkiye'nin hareket kabiliyetini engellemeye yönelik gelişmelerdi. Buna karşılık ülkede SSCB yanlısı bir havanın oluşması ihtimalinin de ileri sürülmesi Türkiye'nin politik bir tepkisi olarak değerlendirilebilir.

d) Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD Büyükelçisi G. Wadsworth İle Yaptığı Görüşme (11 Eylül 1950)

Türkiye'nin üyeliği konusunda olumlu görüşleri olan ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth, Türk Deniz ve Hava kuvvetlerinin ortaklaşa gerçekleştirdiği bir tatbikat esnasında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile bir görüştü. Türk yetkililer buldukları her fırsatta üyelik meselesini gündeme getirmekteydi. Celal Bayar da bu bağlamda ABD Büyükelçisi ile özel görüşmesinde konuyu Türkiye'nin başvurusuna getirdi. ABD'nin tam üyelik konusunda istekli olmadığı hakkında duyumlar almaktaydı. Bu söylentileri büyükelçi ile paylaştı. Türkiye'nin konuya verdiği önemi şu sözlerle ifade etti:

²⁶² **FRUS**, 1950, V, s.1310-1311, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısının (Berry) Görüşme Muhtırası, Washington, 11 Eylül 1950.

²⁶³ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.136; **FRUS**, 1950, V, s.1310-1311, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısının (Berry) Görüşme Muhtırası, Washington, 11 Eylül 1950.

“Askeri alanda ülkeniz ile olan işbirliğimizden fazlasıyla memnunuz, göreceli olarak konuşursak Hükümeti’nizin Yunanistan ve İtalya gibi ülkelere olan ekonomik yardıma aşırı derecede ağırlık verdiği hissinde olmamıza rağmen ekonomik alanda ulusal gücümüze sağladığınız oldukça önemli katkıdan dolayı samimi olarak minnettarız. Ancak üçüncü ve bugün daha da önemli olan bir alan var: siyasi–stratejik alan ki bunda sizin açınızdan bir çekimserlik hissindeyiz. Bunu anlamıyoruz. Sadece Başkan olarak değil özellikle bir Türk olarak da konuşuyorum. Atlantik Paketi’na katılmak ve samimi olarak bir parçası olduğumuzu hissettiğimiz batı demokratik dünyasının ortak savunmasına tam işbirliğimizi getirmek istiyoruz.

... Kore krizini karşılamaya yönelik samimi eylemle iyi niyetimizi gösterdik. Açıkçası Atlantik Paketi Dışışleri Bakanları Konseyi talebimizi geri çevirirse moralimizin ciddi olarak etkileneceğinden korkuyorum. Propagandadan anında etkilenen bir halk değiliz. Ancak bu meselede yaygın bir endişe ve belirsizlik var. Geleceğimizin tehlikede olduğu hissindeyiz”²⁶⁴.

Celal Bayar, Türkiye’nin NATO’ya katılma başvurusunun reddedilmesi halinde Türkiye’nin eşit bir ortak olarak kabul edilmediği izlenimini yaratacağını belirtiyordu²⁶⁵. Celal Bayar Büyükelçi’den ABD’ye konunun önemini bir kez daha anlatmasını istedi²⁶⁶.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın yaptığı bu görüşmede de Türk dış politikasının NATO konusunda belirlediği genel siyasetin izlerini bulmak mümkündür. Olumsuz bir karar karşısında ikili ilişkilerin genelinde kaygı ve güvensizliğin hâkim olacağını her fırsatta ABD yetkililerine ifade ediliyordu.

e) Türkiye’nin Başvurusuna Verilen Olumsuz Cevap ve Sonrasında Yaşanılanlar

18 Eylül 1950’de gerçekleştirilen Dışışleri Bakanları toplantısında Türkiye’nin başvurusu değerlendirildi. Toplantıdan çıkan karar Türkiye ve Yunanistan’ın pakta katılmalarının şu aşamada uygun olmadığı idi²⁶⁷. ABD Savunma Bakanlığı, Doğu

²⁶⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1312, 1313, Türkiye Büyükelçisi (Wadsworth), Dışışleri Bakanlığı’na, İstanbul, 12 Eylül 1950.

²⁶⁵ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.136.

²⁶⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1312, 1313, Türkiye Büyükelçisi’nden (Wadsworth), Dışışleri Bakanlığı’na, İstanbul, 12 Eylül 1950.

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1950; **Hürriyet**, 19 Eylül 1950; **Milliyet**, 19 Eylül 1950.

Akdeniz paktı oluşturulmasına, Türkiye dışındaki ülkelerin askeri yetersizliklerinden ötürü karşı çıkmaktaydı. Bakanlık ayrıca Yunanistan, Türkiye ve İran'a yapılan askeri yardım konusunda da “*afaki*” rakamlarda taahhütte bulunulmasına karşıydı. Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmemesi ABD'nin konumu üzerinde olumsuz bir etki yaracaktı. ABD; bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için “*kapının henüz kapanmadığını*” ve uygun şartlarda durumun yeniden gözden geçirileceğini açıkladı²⁶⁸.

G.C.McGhee, bu karar hakkında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Sir H.A.C.Rumbold ile bir görüşme gerçekleştirdi. Yine aynı bakanlıktan M.R.Wright'da orada hazır bulundu. Yetkililer hükümetlerinin bu konudaki görüşlerini dile getirerek Türkiye ve Yunanistan'ın güvenliği ile ilgili yapılabilecekler hakkında fikir beyanında bulundular. G.C.McGhee, NATO Genel Sekreterliği görevini de yürütmekte olan Dışişleri Bakanı D.G.Acheson'un NATO'nun üye sayısı artırılırken bunun dengeli bir surette yapılmasını, aksi takdirde güvenlik konusunun zaafa uğrayacağı yönünde bir açıklama yapmayı planladığını ifade etti. G.C.McGhee ABD Hükümeti'nin Türkleri NATO'nun bir üyesi olarak görmek istediğini söyledi, ancak mevcut durumun ağırlığı karşısında, bu zor görünüyordu²⁶⁹.

ABD, NATO'nun genişleme süreci olgunlaşınca, Türkiye'nin de üyeliğini kabul etmeye hazır olduğunu ilettili. H.A.C.Rumbold ise, Türkiye'nin üyelik meselesinden ötürü gereksiz yere gerilim yaşandığını belirterek, Türklerin NATO planlamasına dahil edilmesine rağmen tam üyelik hakkı edinmedikçe tatmin olamayacaklarını ifade etti. M.R.Wright, İngiliz Hükümeti'nin Türkiye ile birlikte mevcut antlaşma taahhütlerini yürüttüğünü, acil bir durumun ortaya çıkması halinde, Hükümeti'nin kesinlikle müdahale edeceğini belirtti²⁷⁰. Dışişleri bakanlarının aldıkları karar, 19 Eylül'de Türkiye Büyükelçiliği'ne iletildi. Gerekçe beş madde olarak yazılmıştı:

“1) *Talep Konsey tarafından ciddi olarak değerlendirildi.*

2) *Konsey özgür dünya içerisinde Türkiye'nin rolünün ve Yakındoğu bölgesindeki öneminin farkındadır.*

²⁶⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1313-1315, Dışişleri Bakan Yardımcısı'ndan Türkiye'deki Büyükelçiliğe, Washington, 13 Eylül 1950.

²⁶⁹ **FRUS**, 1950, V s.1316, 1317, Birleşik Krallık Büyükelçiliği'nde Hazırlanan Muhtıra, 19 Eylül 1950.

²⁷⁰ **FRUS**, 1950, V s.1316, 1317, Birleşik Krallık Büyükelçiliği'nde Hazırlanan Muhtıra, 19 Eylül 1950.

3) *Konsey oy birliğiyle, mevcut organizasyon çerçevesi içerisinde gelişim gücü hayati derecede önem taşıdığından, bundan dolayı ilave taahhütlerde bulunma veya antlaşma düzenlemelerinin süresinin uzatılması mümkün değildir.*

4) *Konsey, Türkiye'nin pakta verdiği uluslararası destekten, Türk bağımsızlığı konusunda ABD'nin hassasiyetini gösteren resmi açıklamalardan ve Türkiye'nin ABD'den almaya devam ettiği kayda değer askeri yardımdan memnundur.*

5) *Bununla beraber Konsey, Türkiye'nin bir ölçüde güvenceyi hak ettiğine, bundan dolayı görevlendirilen Sekreterin Türkiye'ye davette bulunması gerektiğine, Türk Hükümetinin istekli olması durumunda Akdeniz bölgesinin savunmasıyla ilgili NATO'nun askeri planlama çalışmasının uygun safhaları ile ortak çalışma yürütmesi gerektiğine inanıyordu.*"²⁷¹

Türkiye Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, yukarıdaki kararlar kendisine ulaştıktan sonra şu sorunun cevabını aradı. Önemli bir siyasi taahhüt olmaksızın Türkiye nasıl Akdeniz bölgesinin savunmasına katılacaktı? Aldığı cevap şöyleydi: NATO Konseyi'nin Türkiye'nin "*planlamaya*" katılması önerisinde bulunduğunu, bunu bir zayıflık olarak görmediği ifade edildi. Siyasi ortam göz önünde bulundurulduğunda o gün itibarıyla Türkiye üzerine bir SSCB saldırısını düşünmek zordu. SSCB, ilk önce ABD'yi devreden çıkarmalı sonrada genel saldırıya geçmeliydi. Saldırı gerçekleştiği takdirde, muhtemelen eş zamanlı olarak ABD, Batı Avrupa ve Türkiye'yi hedef alacaktı. Türk Büyükelçi'ye göre Konsey'in cevabı Türk Hükümeti için yeterli olmayacaktı. Ayrıca NATO Konseyi'nin kararına Türk halkının büyük tepki göstereceğini vurguladı. SSCB'nin de bu fırsatı kaçırmayacağını ve Türkiye'nin dostluğunu kazanmak için girişimde bulunacağını belirterek bundan duyulan rahatsızlık ifade edildi. Ancak NATO Sekreteri, Türkiye Büyükelçisi'nin görüşlerine katılmamaktaydı. Bu karar SSCB'de uyarıcı bir etki yaratabilirdi. Bazı şeylerin farkına varılmasına neden olabilirdi²⁷².

Feridun Cemal Erkin bu konuda daha fazla bir şey yapıp yapılamayacağını araştırdı. Sekreter, Büyükelçinin Konsey tarafından verilen kararın yeniden gözden geçirilme ihtimalini sorması üzerine "*hayır*" cevabı aldı. Böyle bir şey olsa bile mevcut karardan dönülemeyeceğini ifade etti. Bunun üzerine Türkiye Büyükelçisi,

²⁷¹ **FRUS**, 1950, V, s.1320-1322, Dışişleri Bakanlığından, Dışişleri Bakan Yardımcısına, New York, 19 Eylül 1950.

²⁷² **FRUS**, 1950, V, s.1320-1322, Dışişleri Bakanlığından, Dışişleri Bakan Vekiline, New York, 19 Eylül 1950.

ABD'nin tek taraflı taahhütte bulunmasının mümkün olup olmadığını sordu. Buna da olumsuz cevap verildi. Gerekçe olarak da ABD'nin zaten çok fazla taahhüdü olduğu, buna karşılık ABD'nin üç yılı aşkın bir zamandan beri Türkiye'ye yardım ettiğini ve bunun da kendileri açısından büyük bir özveri olduğu ifade edildi. Bununla birlikte NATO'nun işleyişinden kaynaklanan bazı sorunlardan bahisle; bir ya da bir buçuk yıl içerisinde herhangi bir genişlemeye gidilmezse mevcut sıkıntıların çözüleceği vurgulandı. Sonuç olarak Konsey'in iyi bir öneride bulunduğu ve Türk Hükümeti'nin bu öneriyi kabul etmesinin umulduğu yineledi²⁷³.

Feridun Cemal Erkin bunun üzerine memnuniyetsizliğini belirtti ve böyle bir kararın Hükümeti tarafından kabul edilemeyeceğini ifade etti. D.G.Acheson, NATO gücünü toplayana kadar Türkiye'nin üyeliği konusunun en az on iki ya da on altı aylık bir süre için *"rafa kaldırıldığını"* tekrarladı. Sonuç olarak Türkiye kendisine sunulan sınırlı teklifleri kabul etti. Bu görüşmenin gerçekleştiği gün G.C.McGhee de İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan H.A.C.Rumbold ve M.R.Wright ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmenin temel konusu, Türkiye'nin son durumunu değerlendirmektir. M.R.Wright, yürürlükte olan mevcut anlaşmaların Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda, İngiltere'yi harekete geçirmeye yeterli olduğuna işaret etti. G.C.McGhee ise ABD'nin *"Türkiye'nin düşmesinin tüm Ortadoğu'nun düşmesi anlamına geldiğini bildiğini"* bu nedenle de Türkiye, Yunanistan ve İran'a yardımların 1951 mali yılı için 193.000.000 dolar artırıldığını ifade etti. NATO'nun eksikliklerini giderinceye kadar Türkiye'nin tam üyeliğinin düşünülmediğini ABD Hükümeti'nin görüşü olduğunu İngiliz yetkililere aktardı²⁷⁴.

Türkiye'ye, 19 Eylül'de Akdeniz bölgesi ile ilgili savunma sorunları üzerine NATO'ya danışmanlık rolü teklif edildi. 4 Ekim 1950'de NATO Konseyi adına Dışişleri Bakanı D.G.Acheson tarafından, Akdeniz'de NATO ile bağlantılı yeni bir savunma organizasyonun düşünüldüğü açıklandı. Türkiye ve Yunanistan bu oluşumda etkin rol üstlenecekti. Atina'dan henüz bir cevap alınamamıştı. Basına yansıyan bilgilere göre Başbakan Sophocles Venizelos; *"Yunanistan böyle bir organizasyona katılmaktan gurur duyacaktır"* demişti. Türkiye'nin Akdeniz savunma organizasyonuna katılması Dışişleri Bakanı D.G.Acheson ile Türkiye'nin Washington Büyükelçisi

²⁷³ **FRUS**, 1950, V, s.1320-1322, Dışişleri Bakanlığında, Dışişleri Bakan Vekiline, New York, 19 Eylül 1950.

²⁷⁴ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.137.

Feridun Cemal Erkin arasındaki nota alışverişinin ilanında açıklandı. Türkiye kendisine teklif edilen danışmanlığı 2 Ekim’de kabul etti. Bu arada Yunanistan kendisine ait ve Türkiye’ye açık olan bir Akdeniz paktı önerdi²⁷⁵.

Dışişleri Bakanlığı basın sözcüsü Michael J.McDermott, Yunanistan’ın önerisi konusunda resmi bir teklif olmadığını, Bakanlığın bu aşamada bir değerlendirmede bulunamayacağını ifade etti. NATO Konseyi Türkiye’nin tam üyeliği konusunda hiçbir öneride bulunmadı. Ancak “*Türk Hükümeti Akdeniz’in savunması ile ilgili NATO’nun askeri planlamasının uygun safhalarına yönelik düzenlemeler yapmasına olanak sağlarsa üyelik kabul edilir*” yorumunda bulundu. “*uygun savunma safhalarının*” ne olduğu sorulduğunda M.J.McDermott; NATO savunma bakanlarının bu konuda Türkiye ile bağlantı halinde olacağı cevabını verdi. Türkiye Hükümeti de “*Konsey’in arzusuna riayet etmeye ve yukarıda belirtilen askeri planlama ile ortak çalışma yürütmeye karar vermiştir*”²⁷⁶ açıklamasında bulundu.

Yetkililer bu bağlantının ilerleyen süreçte Türkiye’nin NATO’ya tam üyeliği konusunda önemli bir aşama olduğu görüşündeydi. Türkiye bu ittifakın gelecekte bölgedeki diğer ülkelerin de dâhil olduğu bir pakta dönüşmesini en doğru hareket tarzı olarak değerlendiriyordu. DP’nin Mayıs ayında iktidara gelmesinden sonra Türkiye’nin daha dinamik bir dış politika izlediğine şüphe yoktu. Yaşanan son gelişmeler bunun ilk olumlu sonucuydu²⁷⁷.

Bu arada aynı zamanda Dışişleri Bakanı da olan Yunanistan Başbakanı S.Venizelos, Hükümeti’ne Akdeniz güvenlik Anlaşması’nda yer almasına yönelik yapılan davetten dolayı gurur duyduğunu ifade etti. Venizelos davetin Dışişleri Bakanı D.G.Acheson’dan geldiğini söyledi. Venizelos Yunanistan’ın dünya barışı için Kore’ye askeri bir birlik göndermeye karar vermesiyle, bu konudaki hassasiyetini gösterdiğini de sözlerine ekledi²⁷⁸.

18 Eylül 1950’de Türkiye’nin NATO üyeliği için yaptığı başvuru görüşülerek karara bağlandı. Çıkan karar olumsuzdu. Sonuç Türkiye’ye bildirilirken oldukça dikkatli davranılmış ve diplomatik bir gerilimin yaşanmaması için hassasiyet gösterilmişti. Ancak bu durum Türkiye’yi kaygılandırmaya yetmişti. Yapılan bir dizi

²⁷⁵ The New York Times, 5 Ekim 1950.

²⁷⁶ The New York Times, 5 Ekim 1950.

²⁷⁷ The New York Times, 5 Ekim 1950.

²⁷⁸ The New York Times, 5 Ekim 1950.

görüşme de mevcut kararın değişmesini sağlayamamıştı. Türkiye'nin yapabileceği pek fazla bir şey yoktu. Teklif edilen şey Akdeniz'in savunmasına yönelik bir oluşumda işbirliğiydi. Bu sırada Türkiye'nin Kore'ye asker göndermek için hazırlık yaptığı düşünülürse, artık dünyanın bu uzak köşesinde gerçekleştirilen işbirliğinin sonuçları beklenilmeye başlanacaktı. Bütün bu gelişmeler Türkiye'de gerek siyasi ve gerekse sivil kamuoyunda etraflıca tartışıldı.

f) NATO'ya Üyelik için Yapılan Başvurunun Reddinden Sonra Türk Kamuoyunda Tepkiler

NATO'nun kararı ülke basınını ikiye böldü. Basında iktidarı eleştiren veya destek veren yazılar yer aldı. Bir kesim diplomatik temasların yeterince yapılmadığına dikkat çekerken, diğer kesim Türkiye'de artık yeni bir dönem başladığını, eski diplomatik usullerin artık terk edildiğini, yeni hükümetin doğru bir iş yaptığını ifade etmekteydi²⁷⁹.

NATO Askeri Komitesi Başkanı General Omar Nelson Bradley'in "*Combat Forces Journal*" ve "*Readers Digest*"de yayınlanan "*ABD'nin 1950'lerde Askeri Politikası*" başlıklı makalesi Türkiye'de büyük tepkilere yol açtı. General makalesinde ABD'nin Türkiye politikasındaki değişikliğe işaret etmekteydi. Türkiye; İran, Irak, Afganistan, Burma, Siyam, Hindi Çin ve Kore gibi ülkelerle aynı kategoride gösterilerek buralarda bölgesel savaşların çıkma olasılığının daha fazla olduğu ileri sürülmekteydi. ABD'nin bu tehlikeli bölgenin dışında kalması gerektiği ifade ediliyordu. Buna kamuoyu ve basın büyük tepki gösterdi. ABD ile temasa geçilerek bu görüşlerin Hükümet'in resmi görüşü olup olmadığı soruldu. Alınan cevap, açıklamanın bir yanlış anlaşılardan ibaret olduğuydu. Türkiye'nin güvenliğinin ABD için hayati bir önem taşıdığı belirtiliyordu²⁸⁰.

Alınan bu cevaba rağmen basın, konunun üzerinde hassasiyetle durmaktaydı. Türkiye'nin, ABD'nin dışında da seçenekleri olduğu ifade ediliyordu. İkili antlaşmalar gereğince; İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye karşı yapılacak bir saldırı karşısında askeri yardım ile mükellefti. Böyle bir durum karşısında ABD'nin de kayıtsız davranacağı düşünülemezdi²⁸¹. ABD'li yetkililer bir açıklama daha yaparak Truman Doktrini'nden itibaren Türkiye'ye karşı olan maddi ve manevi desteğini hiç kesilmediğini ve Boğazlar

²⁷⁹ Ali Naci Karacan, "İçte Buhran! Dışta Buhran!", *Milliyet*, 20 Eylül 1950.

²⁸⁰ Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, Ankara, 2007, s.26-29.

²⁸¹ Ali Naci Karacan, "Bradley'in Fikirleri", *Milliyet* 9 Kasım 1950.

konusunda da aynı eylemin sergilendiği hatırlatıldı. Türkiye’yi hedef alacak bir saldırı karşısında ABD, Kore’dekinden daha sert bir tepki gösterecekti. En azından resmi ağızlar bunu ifade ediyordu. Yapılan açıklama da “*General’in açıklamalarında ki kastın böyle bir saldırı ihtimali karşısında müttefik ve dost devletlerin askeri gücünü artırma zarureti*” işaret ettiği belirtiliyordu²⁸².

Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkan devletler; başta İngiltere²⁸³ olmak üzere Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika'ydı. İngiltere'nin itirazının ardındaki en büyük neden Ortadoğu'daki çıkarlarıydı. SSCB ile Ortadoğu’da rekabet halindeydi. Bu politika çerçevesinde bölgesel savunma organizasyonlarına katılması şartı ile Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar verdi. Hollanda, Belçika, Danimarka gibi devletler ise, SSCB’nin tepkisinden çekinmekteydi²⁸⁴. Türkiye 1 Ocak’tan başlamak üzere iki yıl süreyle Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği’ne kabul edildi²⁸⁵. ABD’deki en yetkili makamlardan yapılan açıklamalar Türkiye’de yakından takip ediliyor ve kamuoyunu derinden etkiliyordu.

4- Türkiye’nin Kendisini Güvence Altına Almak İçin Yaptığı Öneri

Washington büyükelçisi Feridun Cemal Erkin 1939 İngiliz-Fransız-Türk Karşılıklı Yardım Antlaşması’na ABD’nin de güvenlik taahhüdüyle katılması için birtakım girişimlerde bulundu. Bu amaçla Büyükelçi ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı G.C.McGhee ve Dışişleri Bakanlığı Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore ile bir görüşme gerçekleştirdi: Burada kısa bir değerlendirmede bulunarak; 1940’lı yılların sonlarında Türkiye’nin NATO’ya girme konusundaki girişimlerinden bahsetti. Ülkedeki temel amacın NATO’ya tam üyelik olduğunu, bunun dışındaki bölgesel savunma sistemlerine katılım konusunda baskı kurulmaması gerektiğini söyledi. Ağustos 1950’de yapılan başvurunun reddedilmesinin yarattığı hayal kırıklığını da henüz atlatmaya başladıklarını dile getirdi. Bunun üzerine bir kez daha ABD tarafından da kabul göreceği yeni bir sürecin başlatılması gerekliliğine olan inancını kendisi ve Hükümeti adına dile getirdi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın konuyu birkaç hafta önce

²⁸² **Milliyet**, 9 Kasım 1950.

²⁸³ İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ın doğrudan doğruya Avrupa yerine, Ortadoğu Savunma Planı içine alınmasını istemekteydi. O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri**, s.71.

²⁸⁴ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Ankara,2007, s.519.

²⁸⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1322-1324, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili’nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950; **Ayın Tarihi**, Ekim 1950.

Amiral Carney'in Ankara'ya ziyareti sırasında gündeme getirdiğini ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün de Büyükelçi G.Wadsworth ile müzakere ettiğini iletti. Daha sonra ABD'nin 1939 İngiliz-Fransız-Türk Karşılıklı Yardım Antlaşması'na bağlı olması konusundaki önerisini yetkililerle paylaştı²⁸⁶. Bu öneri beş madde halinde sunuldu:

“1) Türkiye'nin NATO'ya tam üyeliğinin gerçekleşmesi ya da çerçevesi belirlenmiş yeni bir bölgesel organizasyon oluşturulması uzun süreli tartışmaları ortadan kaldıracaktı.

2) Organizasyon geniş anlamda bölgesel olmayacaktı; Böylece başka bir ülke katılma talebinde bulunmayacaktı.

3) Organizasyonun faaliyet alanı ve amacı sınırlandırılacaktı; Türkiye'nin ve Yunanistan'ın güvenliği dışında hiçbir yeni taahhütte bulunulmayacaktı.

4) Bu anlaşmaya henüz Yunanistan taraf değildi. Buna rağmen Yunanistan'ın güvenliği garanti edilecekti. Fransa ve İngiltere tarafından 13 Nisan 1939'da Yunanistan'a verilen garantilerin yürürlükte kalması, Türkiye'nin kendilerine her tür yardım ve desteği sağlamasına olanak tanımaktaydı.

5) Bu şartlar Yunanistan ve Türkiye arasında ilerleyen süreçte karşılıklı bir anlaşmaya zemin hazırlayacaktı”²⁸⁷.

Feridun Cemal Erkin yukarıda ifade edilen maddelerin herkesçe kabul görür bir metne dönüştürülmesinin bir zorunluluk olduğunu ifade etti. Son gelişmelerin olağandışı önlemler gerektirdiğini, yapılan tekliflerin tek taraflı hazırlanmadığını, Avrupa'nın güvenliğine katkıda bulunacak bir öneri olduğunu vurguladı. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı G.C.McGhee ise; ABD'nin Türklere askeri güçlerini geliştirmede yardım etmede asla ilgi eksikliği göstermediğini ve güvenlik taahhüdünün pratik bir önemi olmadığını kişisel bir düşünce olarak büyükelçiye iletti. Ancak öneriye ilişkin tüm değerlendirmeleri yaparak kendilerini bilgilendireceklerini ifade etti²⁸⁸.

Feridun Cemal Erkin'in bu teklifi ABD'li yetkililerce tartışıldı. 1939 Antlaşması, saldırıya maruz kalması halinde Fransa ve İngiltere'nin Türkiye'ye yardım edeceği yönünde bir hüküm içermekteydi. Türkiye'nin güvenliği ABD için önem taşıdığından,

²⁸⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1110-1113, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısının (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Ocak 1951.

²⁸⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1110-1113, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısının (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Ocak 1951.

²⁸⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1110-1113, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Ocak 1951.

ona bu bağlamda verilecek resmi bir garanti, siyasi ilişkilerde büyük bir rahatlığa sebebiyet verebilirdi. Hatta Akdeniz savunmasına Türkiye'nin katkısı en üst seviyeden sağlanabilirdi. Şayet ABD, Türkiye'yi; Yunanistan, Yugoslavya veya Akdeniz bölgesindeki başka bir ülke ile karşılıklı ya da bölgesel işbirliğine yönlendirmek istiyorsa, bu konuda hazırlanan yazılı bir taahhütname her iki taraf içinde bir çıkış yolu olabilirdi. Bu sebeple uzmanlar, Türkiye için güvenlik taahhüdü konusunda dört olasılık üzerinde durdular; ABD'nin 1939 İngiliz-Fransız-Türk Antlaşması'na bağlılığı; Türkiye NATO üyeliğine kabul edilmesi; Türkiye'nin dâhil edilmesi adına ABD desteği ile birlikte bir Akdeniz güvenlik paktının hayata geçirilmesi; Türkiye ve ABD arasında doğrudan bir karşılıklı yardım anlaşması yapılmasıydı²⁸⁹. İhtimaller arasında hep Türkiye'nin NATO'ya üyeliği var idi. Ama bu çözüm sürekli olarak erteleniyor ve NATO'nun kontrollü bir şekilde genişlemesi gerekçe olarak ileri sürülüyordu. Bunun dışında bölgesel organizasyonlar sıkça dile getiriliyor ve sözlü garantiler veriliyordu.

5- Yunanistan Başbakanı S.Venizelos'un Türkiye'ye Yönelik İşbirliği Teklifi

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya jeopolitik açıdan oldukça sorunliydu. Yanı başında SSCB'nin olması ve ABD ile bu ülke arasındaki güç yarışı, doğrudan doğruya Türkiye üzerinde etkili oluyordu. II.Dünya Savaşı bittikten sonra güvenlik amaçlı başlatılan girişimler de bunun bir sonucuydu. NATO'ya yapılan sonuçsuz başvurular, Kore'ye asker gönderilmesi hep Batı'nın güvenlik sistemine dâhil olmak içindi. Türkiye'nin komşusu Yunanistan'da da benzer siyasi koşullar hüküm sürmekteydi. Onun da NATO'ya üye olmak gibi bir amacı vardı. Fakat başta ABD olmak üzere NATO üyelerinin bir kısmı Türkiye gibi Yunanistan'ın da üyeliğine karşıydı. Yine bu örgütün güvencesi altında bölgesel güvenlik seçenekleri üzerinde durulmaktaydı. Bunun üzerine Yunan Hükümeti de Türkiye ile birlikte yeni bir ittifak oluşturmak için harekete geçti.

Yunanistan Başbakanı S.Venizelos tarafından bu fikir ortaya atılmıştı. Balkanlarda barışın korunması için Türkiye ile bir anlaşmanın yapılmasının zorunlu üzerinde duruyordu. S.Venizelos'un bu fikri ABD tarafından ilgiyle karşılandı. *“International News Service of America”* Ajansı Avrupa Genel Müdürü Kingsbury

²⁸⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1117-1119, Henry S.Villard'ın Politika Planlama Karargâh Müdürü'ne (Nitze) Muhıtrası, Washington, 5 Şubat 1951.

Smith, Başbakan Adnan Menderes'e 20 Şubat 1951'de bir telgraf göndererek konu hakkındaki fikrini sordu²⁹⁰.

Adnan Menderes, K.Smith'e verdiği cevapta Venizelos'un fikrine katıldığını, zaten NATO'nun Akdeniz'in savunmasına Türkiye ve Yunanistan'ı davet ettiğini bildirdi. Bölgeye yapılması muhtemel bir saldırıyı önlemek için bu tarz oluşumların elzem olduğunu ifade etti. Bu konu büyük ilgi uyandırmış olmalı ki, Başbakan'ın görüşleri dünya üzerinde iki bin gazete ve radyoda yayınlandı²⁹¹. Adnan Menderes, NATO'ya girmek için yoğun mesai harcadığı bir dönemde, Yunanistan Başbakanı'nın ortaya attığı bu öneriye verdiği cevapla, hem batı kamuoyundan destek gördü hem de Türkiye'nin Batı Bloğu'nun bir parçası olduğunu bir kez daha ifade etmiş oldu.

6- ABD Merkezi İstihbarat Bürosu (CIA)'nın Türkiye Hakkındaki Raporu (26 Şubat 1951)

Türkiye'nin güvenlik konusunda ABD'den garanti istemesi ABD'li yetkilileri meşgul eden bir konu idi. CIA, konu ile ilgili bir araştırma yaptı. Sonuçlarını "*Milli İstihbarat Öngörüsü*"²⁹² başlığı ile bir rapor halinde ABD Başkanı'na sundu. Buna göre; Türkiye, SSCB tehdidine karşı koymaya ve bu konuda Batı ile birlikte hareket etmeye kararlıydı. Türkiye'nin elindeki yegâne seçenekte bu idi. Türk dış politikasının ana hedeflerinden birisi, saldırı halinde Türkiye'nin savunmasını gerçekleştirebilmek için ABD'nin güvencesi altına girmekti. Türkiye'ye yönelik tek taraflı bir saldırı olursa, bu durumda da BM'in güvenlik koruması devreye girecekti. TSK savaşa hazır hale getirilmesi için ABD, her türlü desteği birinci elden vermeli ve gereken sorumluluğu üstlenmeliydi. Türkiye'ye de bu konuda açık bir teminat verilmeliydi²⁹³.

²⁹⁰ **BCA**, 030.01.132.855.4.

²⁹¹ **BCA**, 030.01.132.855.4.

²⁹² Milli İstihbarat Öngörüsü (NIE), CIA tarafından 1950'nin ilk aylarında yayımlanan üst seviye bölümler arası raporlardan biriydi. Her bir öngörü politikacılar için oldukça önemliydi. Birçok kaynaktan bilgi toplanmış olması değerini daha da artırıyordu. Öncelikler CIA tarafından belirlenmişti. Bu Komitede başkan olarak hizmet eden Merkezi İstihbarat Müdürü, Bakanlık İstihbarat Özel Yardımcısı, Kara Kuvvetleri, Donanma, Hava Kuvvetleri Müsterek Kurmay Başkanları, Atom Enerji Komisyonu ve Federal Araştırma Bürosu İstihbarat Şeflerinden, oluşuyordu. CIA ile işbirliği içerisindeki kurumlar kendi sorumluluk alanları ile uyumlu olarak raporun bölümlerini hazırlamışlardı. Dışişleri Bakanlığı da siyasi ve ekonomik bölümleri yazmıştı.. Taslak belge müzakere edilip kapsamlı olarak incelenirdi. Bir Milli İstihbarat Öngörüsü CIA tarafından onaylandıktan hemen sonra hem bu kurum tarafından yayımlanır hem de Başkan'a, ordunun üst kademesine ve Ulusal Güvenlik Konseyi'ne iletilirdi. **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

²⁹³ **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

Türkiye olası bir saldırıya direnç gösterecekti. Bütün göstergeler buna işaret ediyordu. Şayet Dünya Savaşı çıkarsa ve Türkiye'ye de herhangi bir saldırıya maruz kalmazsa, o zaman Türkiye öncelikli olarak savaş dışı kalmaya gayret edecekti. Bu durumda da Batı ile eş zamanlı olarak hareket edecek ve onun savaşı kazanması için el altından destek verecekti. Yukarıda da ifade edildiği üzere Türk dış politikasının temel hedeflerinden birisi; savaşta ABD'den savunma amaçlı garanti edinmektir. Bunun için şöyle bir yol haritası çiziliyordu: ABD tarafından yapılacak açıklamalarda; Türkiye'nin güvenliğinin önem verildiğine dair ifadeler kullanılacak ve askeri ve ekonomik yardımının genişletilmesi için çalışmalar yapılacaktır. Bu durum Türklere geniş ölçüde teminat sağlayacaktır. Türklere göre “*Akdeniz savunma planlaması*” NATO'ya tam üyelik öncesi kapsamı dar bir ortaklıktır. Hedefe giden yolda sadece bir safha idi. Türkiye, ABD'nin katılımı olmaksızın Akdeniz savunma sisteminin oluşturulmasını veya ABD teminatı olmaksızın komşuları ile karşılıklı yardım anlaşmaları yapmayı büyük bir “*dezavantaj*” olarak görmekteydi. Bu durum onlar için çözümsüzlükle eş anlamlıydı ve kabul edilemezdi. Her ne kadar 1939'da Fransa ve İngiltere ile yaptıkları yardım antlaşmalarına zaman zaman atıfta bulunuyorlarsa da, dolaylı yoldan elde edecekleri ABD garantisini daha çok önemsiyorlardı²⁹⁴.

Aynı raporda CIA yetkilileri; Türkiye, ABD desteği konusunda herhangi bir şüphe ya da kaygıya kapılmazsa, işbirliğine devam edeceği ifadesine yer verdi. Şayet bu konuda teminatlar elde edemezse, muhtemelen tarafsızlık politikası benimseyecekti. Bu süreçte oldukça sıkıntı verici olabilirdi. Boşlukta kalan bir ülke olarak, SSCB taleplerine bazı ayrıcalıklar tanıyabilirdi. Tabii ABD gerekli garantileri verdiği takdirde, Türkiye mevcut işbirliğini daha da güçlü bir şekilde devam ettirecekti²⁹⁵.

Raporda Türkiye'nin konumunun güçlü ve zayıf yanları da ele alındı. Yetkililere göre; Türkiye'nin düşük yaşam standardı ve bazı iç meselelerde şiddetli anlaşmazlığa sebep olmasına rağmen, konu SSCB olduğunda birlik ve beraberlik sergileme kapasitesine sahipti. Bu bağlamda halk Hükümet'in Batı ile işbirliği yapma politikasını tamamen desteklemekteydi. Türklerin Ruslara yönelik temel düşmanlığı hala devam etmekteydi. Kürt, Rum ve Ermeni azınlık unsurların yanı sıra Türklerin kendi aralarındaki iç sorunları Komünist propagandanın zemin tutmasına sebebiyet verebilirdi. Türkiye'nin bölgedeki varlığının diğer önemli bir kaynağı da ordu idi. ABD

²⁹⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

²⁹⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

yardımları ile birlikte Türk Ordusu yaklaşık 280.000 kişilik modern bir kuvvete dönüştü. Seferberlik gücü ise 1.500.000 kişiye ulaşmaktaydı²⁹⁶.

Yukarıdaki ifadeler Türkiye'nin avantajları olarak sıralanmaktaydı. Türkiye'nin dezavantajlı olduğu konular ise raporda şöyle anlatılmaktaydı: TSK'nın lojistik imkânları güçlü değildi. Nitelikli astsubay sıkıntısı vardı. Ayrıca etkili bir hava kuvvetinden yoksundu. Türkiye'nin ekonomisi ağır bir savunma yükünü kaldıramamaktaydı. Çünkü ekonomi geniş oranda tarımsaldı ve ağırlıklı olarak dışa bağımlıydı. Endüstriyel gelişim eksikliğinden dolayı eğitilmiş teknik eleman sayısı kısıtlıydı. Türkiye coğrafi konum olarak SSCB'ye komşuydu. Batı Bloğu'ndan uzaktaydı. SSCB'nin kolayca etkisi altında kalabilecek zayıf ve istikrarsız ülkelerle aynı bölgedeydi. Balkanlar ve Kafkasya'dan ulaşan bu tehdit, savaş durumunda Türkiye'nin iki cephede birden mücadele etmesini gerektirecekti. Bu da lojistik açıdan büyük bir sıkıntı yaratacaktı²⁹⁷.

CIA raporunda ABD için Türkiye'nin stratejik önemine de değinilmekteydi. TSK, SSCB'nin Ortadoğu'ya inmesini engellemekteydi. Türkiye'nin ABD ile yakın ilişkiler kurmuş olması da SSCB üzerinde caydırıcı bir rol oynamaktaydı. Türkiye'yi hedef alacak olası bir saldırının, ABD'ye yapılmış gibi kabul edileceği ve karşılık bulacağı SSCB tarafından gayet iyi biliniyordu. Türkiye Boğazları kontrol ettiği sürece, SSCB denizaltılarının ve su üstü gemilerin geçişini önleyebilecekti. Her şeye rağmen uzak bir ihtimalin de üzerinde durulmalıydı. Türkiye ABD müttefikliğini terk ederse bunun sonuçları çok ağır olabilirdi. ABD'nin Yakındoğu'daki çıkarları ve beklentileri telafisi mümkün olmayan büyük kayıplara uğrayabilirdi²⁹⁸.

Rapora göre olası bir savaşta Türkiye direnç gösterecekti. Bu çerçevede askeri yardım için ABD, İngiltere, Fransa ve BM'den yardım isteyebilirdi. Yugoslavya, İran ya da Yunanistan'a karşı SSCB saldırısı olursa bu durumda Türkiye, askeri açıdan işe karışmayacaktı. Sınır güvenliğini artıracaktı. Bir SSCB saldırısını tetiklememek için oldukça dikkatli davranacaktı. BM veya ABD'nin, Türkiye'deki üsleri kullanmayı talep etmesi halinde, ABD yardımı karşılığında buna rıza gösterecekti. Avrupa ve Asya'nın diğer bölgelerine yapılacak SSCB saldırısı durumunda Türkiye, BM toplu güvenlik önlemlerine destek verecekti. Kendisine saldırılmadığı sürece Türkiye, muhtemelen ilk

²⁹⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

²⁹⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

²⁹⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

aşamada savaş dışı kalmaya çalışacaktı. Böyle bir durumda bile Türkiye, Batı ile işbirliği yapabiliyordu. Ama bu el altından gizli bir destek olabiliyordu²⁹⁹.

Bu rapordan sonra da 19 Ekim 1939'da imzalanıp, 1949'da İngiltere ve Fransa tarafından tekrar teyit edilen; İngiltere, Fransa ve Türkiye arasındaki “*Karşılıklı Yardım Antlaşması*” hakkında, ABD’li uzmanların değerlendirmelerine yer verildi: Antlaşma gereğince İngiltere ve Fransa bir savaşa girerse, Türkiye kendilerine elinden gelen her türlü yardımı yapacaktı. Antlaşmanın diğer hükümlerinde ortak bir eylemden bahsedilmekte ve doğrudan yardım belirtilmemekteydi. Genel olarak 1939 Antlaşması, Doğu Akdeniz’in savunması için oldukça yetersizdi³⁰⁰.

Milli İstihbarat Öngörüsü’nde Türkiye’nin güçlü ve sadık bir müttefik olarak değerlendirilmesi, ABD’nin Türkiye’nin NATO’ya üye olmasını desteklemesinde çok önemli rol oynadı. Yunanistan ve Türkiye’nin NATO’ya üyeliğini hızlandırdı. Her iki ülke de bu konuda kamuoyu oluşturma çalışıyordu. Sonuçta 15 Mayıs’ta ABD, İngiltere ve Fransa’ya resmi bir teklifte bulunacaktı³⁰¹.

CIA tarafından hazırlanan raporda Türkiye’nin ABD’ye ve Batı Bloğu’na yakınlığı sürekli vurgulanmakta idi. Jeopolitik açıdan yapılan değerlendirmeler oldukça yerinde idi. Türkiye’nin karşı karşıya kalacağı bütün olasılıklar ayrıntılı olarak analiz edildi. ABD’nin Türkiye’ye güvenlik konusunda bağlayıcı garantiler vermesinin birçok tartışmayı ortadan kaldıracağı vurgulanmaktaydı.

G- MARSHALL PLANI VE TÜRKİYE’DE UYGULANMASI

1- Marshall Planı’nın Ortaya Çıkması (4 Haziran 1947)

II. Dünya Savaşı sona erdiği zaman, Batı Avrupa ülkeleri ekonomik açıdan oldukça zor durumda idi. Savaşın bu kıtada en çok zarar verdiği alanların başında endüstri ve ticaret gelmekteydi. Avrupa kalkınmak için ihtiyaç duyduğu gücü kendinde bulamadığı için ABD’yi kaynak olarak görmekteydi. Savaş sonunda Avrupa’nın verdiği

²⁹⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1119-1126, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 26 Şubat 1951.

³⁰⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1126-1127, Henry S.Villard’ın Politika Planlama Karargâh Müdürü’ne (Nitze) Muhtrası, Washington, 1 Mart 1951.

³⁰¹ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.156.

kayıp sekiz milyon ölü ve yirmi milyona yakın yaralıydı. Ekonomik açıdan ise 172.398.000.000 liralık bir zarar söz konusuydu³⁰².

Avrupa devletlerinin içinde bulunduğu bu ekonomik sıkıntılarla ABD yakından ilgilenmekteydi. Krizden çıkış için ABD bir plan teklif etti. Marshall Planı olarak da bilinen bu ekonomik yardım programı; dönemin ABD Dışışleri Bakanı olan George C.Marshall tarafından 4 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada gündeme geldi. Planın amacı, katılımcı ülkelerin girişecekleri karşılıklı yardım ve işbirliğinin sistemli bir hale getirilmesiydi. Marshall konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: “ *Siyasetimiz herhangi bir memleket veya doktrin ile değil ve fakat açlık, ümitsizlik ve karışıklığa karşı mücadele etmektir. Bunun için ilk iş olarak kendi memleketlerinin ve sonra Avrupa'nın iktisadi geleceği hakkında Avrupa milletlerinin itimatlarını sağlamaktır. Birleşik Devletler, bu iktisadi kalkınma yolunda elinden gelen her yardımı yapacaktır. Fakat kanaatimce, bu hususta ilk teşebbüs Avrupa'nın kendisi tarafından yapılmalıdır. Bu memleketin rolü, Avrupa kalkınma programının tespitinde dostane bir yardım ve tatbikatında da mümkün olduğu kadar takviyesini sağlamaktır*”³⁰³.

Bu açıklamadan sonra İngiltere Dışışleri Bakanı E.Bevin ve Fransa Dışışleri Bakanı Georges Bidault, SSCB de dâhil olmak üzere bütün Avrupa ülkelerini 1947 Ekim ayında yapılacak olan toplantıya çağırdı. Amaç Avrupalıların tespit edecekleri karşılıklı yardım programını destekleyecek “*Amerikan para verme*” teklifini incelemektir. SSCB ve etkisindeki devletler bu öneriyi reddettiler. Avrupa devletleri, ihtiyaç ve kaynaklarını tespit ve tanzim edecek bir plan üzerinde anlaşmak üzere bir araya geldiler. Bu ilk toplantı sonrası ortaya çıkan teşkilat OEEC adını aldı. Teşkilatın merkezi olarak Paris belirlendi. OECC'nin Eylül 1947'de düzenlediği ilk rapor “*Marshall Planı*” olarak bilinen Milletlerarası İktisadi İşbirliği Planı'nın temelini teşkil etti. Buna dâhil olan devletlerin sayısı on dokuz olup nüfusları yaklaşık olarak 270.000.000'du. Plana dâhil olan devletler; Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Trieste bağımsız bölgesi, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Batı Almanya idi³⁰⁴.

³⁰² **Marşal Planı ve Siz**, Ankara, 1950, s.1.

³⁰³ **Marşal Planı ve Siz**, s.2-3.

³⁰⁴ **Marşal Planı ve Siz**, s.3-4.

ABD, Avrupa'nın bu kalkınma programını destekleyerek iktisadi gelişimine katkıda bulunmayı politika olarak benimsedi. II.Dünya Savaşı'ndan sonra daha Marshall Planı ortada yokken ABD, Avrupa devletlerine hibe veya borç olarak 21.000.000.000 dolar verdi. ABD'nin verdiği bu para sadece zaruri ihtiyaçların karşılanması için harcandı. Savaşın Avrupa ekonomisine verdiği zararı gösteren en büyük örnek ise ABD'nin Avrupa'ya kömür ihraç etmesiydi. Çünkü savaştan önce Avrupa kömür ihraç eden bir ülke konumundaydı³⁰⁵.

Marshall Planı, 30 Haziran 1950'ye kadar ABD'ye 9.501.390.000 dolara mal oldu. Bunu karşılamak için her ABD ailesi senede 558 Türk Lirasına denk gelen bir vergiye tâbi tutuluyordu. Bu miktar, orta sınıf bir ailenin üç haftalık kazancı demektir. ABD'nin uyguladığı bu vergi sistemi ile Marshall Planı finanse edilmekteydi. Amaç ise 1952 yılı sonuna kadar Avrupa'nın iktisadi dengesini sağlamaktı³⁰⁶.

2- Marshall Planı'nın Türkiye Uygulanmaya Başlanması: Tarım ve Madencilik

ABD'nin yaptığı bu yardımdan Türkiye'ye ayrılan miktar 30 Haziran 1950'ye kadar 558.000.000 dolardı. Gelen yardımın büyük bir kısmı yurdun dört bir yanında üretimi artırmak ve endüstriyi geliştirmek için kullanılmaktaydı. Kömür, demir, krom, tuz, pamuk, buğday, mısır, yağlı tohumlar, pamuk makineleri, tarım makineleri, sulama işleri, et, balık, soğuk hava depoları, mezbahalar, elektrik transmision hatları, çelik ve çimento fabrikaları, demiryolları, karayolları, gemiler ve kamyonlar gibi Marshall Yardımı ile sağlanan malzeme ve teknik yardımlar, yeni üretim sahaları meydana getirilmesinde önemli rol oynayacaktı. Türkiye nüfusunun %80'i tarımla uğraştığı için gelen yardımların büyük bir kısmı da bu alanda kullanılmaktaydı. İlk olarak kuraklık yüzünden 1948 yılında meydana gelen kıtlığı önlemek için Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye 30.000.000 lira değerinde buğday ve un yardımı yapıldı³⁰⁷.

Marshall Planı ile Türkiye'ye iki şekilde yardım temin edilmekteydi. Birincisi parasal yardım, ikincisi ise malzeme ve teknik yardımdan oluşuyordu. 1948-1949 yıllarında Marshall Planından Türkiye'ye yapılan 47.700.000 dolarlık yardımın %44,5 i olan 22.148.000 dolarlık kısmı tarıma ayrıldı. 1949-1950 yıllarında ise Marshall

³⁰⁵ **Marşal Planı ve Siz**, s.5- 6.

³⁰⁶ **Marşal Planı ve Siz**, s.6.

³⁰⁷ **Marşal Planı ve Siz**, s.10.

Yardımları Türkiye'ye 59.000.000 dolar para ve 58.000.000 dolar tutarında da malzeme ve teknik yardımda bulundu. Bunun 16.134.000 doları tarıma ayrıldı. Bu miktar genel yardımın %13,8'ini oluşturmaktaydı. Bunun sonucu olarak tarımda makineleşme başladı. 1950 yılına kadar 6.176 traktör, 9.079 traktör pulluğu, 3456 çiftçi tırımı, 1262 biçer-döver, 1439 tohum atma aracı, 2732 pamuk tohumu atma aracı, 2516 “*One-Way*” pulluğu ve 104 adet pikap-kamyonet alındı. Marshall Planından getirtilen bu alet ve makineler firmalar aracılığı ile ithal edilmekte ve satılmaktaydı³⁰⁸.

Marshall Planı ile ithal edilen traktör, ziraat alet ve makineleri önce illere gönderiliyordu. İl Tevzi Komisyonları aracılığıyla da çiftçilere dağıtılmaktaydı. Yeteri miktarda araziye sahip olan bir çiftçi valiliğe başvurarak işletme büyüklüğünü ve satın alacağı aletin cinsi gibi bilgileri gösterir bir beyanname vermekte ve tedarik belgesi almaktaydı. Bunu edinen çiftçi o yıl içinde, herhangi bir zaman aralığı olmadan %37,5 peşin ve geri kalanını dört taksitte ödemek üzere ihtiyaç duyduğu aleti almaktaydı. Ancak bu tahsis sisteminin birçok sakıncası görüldüğünden 1949 yılı Ağustos ayında bu uygulamadan vazgeçildi ve satışlar tamamen serbest bırakıldı. Bu yardımdan yararlanmak için çiftçi olmak ve bir çiftçi belgesine sahip olmak şartı getirildi. Çiftçi belgesini idari amirliğe tasdik ettiren herkes istediği büyüklükte traktör ve diğer aletleri satın almakta tamamen serbestti. Ödeme şekli ise çiftçiye bırakıldı. Çiftçi ister peşin isterse taksitle bu aletlere sahip olabilecekti³⁰⁹.

Kredili satışlar ya doğrudan doğruya firma tarafından veya Ziraat Bankası'nın iştiraki ile yapılmıyordu. En fazla taksit süresi altı yıldır. Satışta peşin olan birinci taksit %20 idi. Geri kalan beş taksit ise ilki %20, diğer dördü %15 şeklindeydi. Taksitler ise her yıl o bölgedeki esas mahsulün toplanma ve satış mevsiminde tahsil ediliyordu. Bu satışları gerçekleştiren firmalara ise %20 kâr oranı tanınmıştı. Daha sonra bu oran %25'e çıkarıldı. Yedek parça satışlarında ise satış fiyatı imalatçı fabrikanın yedek parça liste fiyatı esas alınarak yapılmaktaydı. ABD'den ithal edilen yedek parçaların satış fiyatı, liste fiyatının 4,5 katına, Kanada'dan ithal edilen parçalar ise 4,3 katına satılacaktı. Sadece “*John Deere*” fabrikası için bu oran 4,8 olarak hesaplandı. İthal edilen traktör lastiklerinde kâr oranı %25 olarak kabul edildi³¹⁰.

³⁰⁸ BCA, 030.01.80.507.5.

³⁰⁹ BCA, 030.01.80.507.5.

³¹⁰ BCA, 030.01.80.507.5.

Marshall Planı ile getirilen bu zirai alet ve makineleri kullanma, bakım ve onarım işlerini çiftçilere öğretmek için ise makinist kursları açıldı. Kurslar ilk olarak 1949 yılı başlarında Türkiye'nin on iki yerinde başladı. Altı ay devam eden bu kurslarda yaklaşık olarak 12.000 kişiye eğitim verilmekteydi. Ayrıca şeker fabrikaları da bu eğitime katkıda bulunarak 450 kişiye kurs verdi. 1950 yılında kurs sayısı yirmiye çıkarıldı ve 2.000 kişiye eğitim verilmesi planlandı. Alet ve makinelerin verimliliğini artırmak için ise ithalatçı firmaları ile işbirliği yapılmaktaydı. Bu firmalar tarafından sabit ve seyyar olmak üzere tamirhaneler kuruldu. Zirai Donatım, Çukurova, Koç, Türk İnter, Yakınoğlu, Neptün ve Mataş firmaları; İstanbul, Ankara, Adana, Konya, Kayseri, Diyarbakır, Eskişehir, Manisa, İzmir, Antalya, Gaziantep, Trakya ve Kocaeli'nde on bir sabit ve on sekiz seyyar olmak üzere toplam yirmi dokuz tamirhane kurdu. Bu firmalar ayrıca 1950 yılından sonra otuz bir tamirhane daha kurmayı planlıyorlardı. Yeni kurulacak tamirhanelere bu illerin yanı sıra Bursa, Balıkesir ve Urfa illeri de dâhil edilecekti³¹¹.

Marshall Planı'ndan ithal edilen makinelerin verimliliğinin artırmada yedek parçaya büyük önem verilmekteydi. 1949 yılında ithal edilen traktör ve zirai alet ve makinelerinin bedelinin %10'u oranında yedek parça getirildi. 1950 yılında ise bu oran %20'ye çıkarıldı. 1950 yılına kadar 2.213.000 dolarlık yedek parça ithal edildi. 2.000.000 dolarlık yedek parça ise sipariş edildi. Alet ve makinelerin bakımı için el kitaplarından da faydalanıldı. Bütün ithalatçı firmalar getirttikleri makinelerin kullanma, bakım ve onarımları hakkında ABD'de yazılmış olan kitapları Türkçeye çevirterek çiftçilere ücretsiz olarak dağıttılar³¹².

İthal edilen makinelerden en yüksek verimi almak için düşünülen uygulamalardan biride, makinelerin takım halinde çiftçilere satılmasıydı. Şeker fabrikaları üç veya altı çiftçiden oluşan çiftçi gruplarına, traktör ve beraberindeki ekipmanın satılmasını temin edecekti. Ayrıca firmaların satış temsilciliklerinin uygun bölgelerde kurulması isteniyordu. Böylece servis işi de kolaylaşmış olacaktı³¹³.

Marshall Yardımı kapsamında ABD'den teknik destek de sağlanmaktaydı. 1950'de Tarım Bakanlığı, yirmi sekiz Yüksek Ziraat Mühendisi, Ziraat Fakültesi'nden iki profesör ve bir doçent, beş Veteriner, bir pamuk uzmanı melez mısır yetiştiriciliği

³¹¹ **BCA**, 030.01.80.507.5.

³¹² **BCA**, 030.01.80.507.5.

³¹³ **BCA**, 030.01.80.507.5.

üzerine bilgilendirilmesi için beş ay süreyle ABD'ye gönderdi. Beş Yüksek Orman Mühendisi ile Ziraat Fakültesi'nden bir profesörün ormancılık alanında ABD'ye gönderilmesi konusunda yapılan müracaat ECA tarafından incelenmekteydi. Buna karşılık teknik konularda Türkiye'de iki yıl incelemede bulunmak üzere ABD'den sekiz uzman gönderilmesi için yapılan başvuru da kabul edildi. Bu uzmanların yedisi 28 Mart 1950'de Türkiye'ye gelerek göreve başladılar. Tarım Bakanlığı 1951 yılı için ise ABD'ye elli ziraatçı, on beş veteriner ve on beş ormancı göndermeyi planlamaktaydı³¹⁴.

1950 yılı itibariyle Marshall Yardımı'ndan yapılan ilk tahsisata göre, Türkiye, Avusturya, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'ya 9.949.000 dolar ayrıldı. Türkiye bu ödeneğin 1.165.000 dolarını alacaktı. Bu paranın 1.099.000'i maden işlerinde, geri kalan 65.000 dolarlık kısmı ise teknik yardımda kullanılacaktı³¹⁵. Daha sonra batı linyit maden ocaklarının geliştirilmesi amacıyla Türkiye'ye ek bir ödenek ayrıldı. Soma, Tunçbilek ve Değirmisaz ocaklarının geliştirilmesi için ayrılan ödeneğin tutarı 1.268.000 dolardı. İlk ödenekle birlikte maden ocakları için alınan toplam yardım 2.136.000 doları bulmaktaydı³¹⁶.

İktisadi İşbirliği İdaresi Türkiye İcra Komitesi Başkan Yardımcısı Orren R. McJunkins, bu madenlerin geliştirilmesi ile 1952'ye kadar ortalama üretimin %50 oranında artacağını Türkiye'ye gönderdiği raporla bayan etmekteydi. O.R.McJunkins, yine aynı tarihe kadar bu üç maden ocağının 1.140.000 ton işleyeceğini bunun da 1948'e oranla 440.000 ton artış anlamına geldiğini belirtti. O.R.McJunkins, bu seviyenin yakalanması halinde Türkiye'nin kömür ihraç eden ülke konumuna geleceğini ifade etti. Soma, Tunçbilek, Değirmisaz maden ocaklarının eksikliklerinin giderilmesi de hedeflenmekteydi³¹⁷.

3- Hükümet'in Kaynak Aktarımı İçin Yaptığı Girişimler ve Mali Planlama Analizleri

1 Şubat 1950 tarihinde Paris'te Türkiye Büyükelçiliği'nde bir toplantı gerçekleştirildi. Toplantıya Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ve Fransa'nın Türkiye Büyükelçisi Numan Menemencioğlu ile ECA Başkanı Paul G.Hoffman ve Averell

³¹⁴ **BCA**, 030.01.80.507.5.

³¹⁵ **Ayn Tarihi**, Ocak 1950.

³¹⁶ **Ayn Tarihi**, Şubat 1950.

³¹⁷ **Ayn Tarihi**, Şubat 1950.

Harriman katıldı. Görüşmeye başlamadan önce Necmettin Sadak Paris'te P.G.Hoffman ve A.Harriman ile buluşma fırsatını bulduğundan dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Bakan daha sonra, artık Türkiye'nin Marshall Planı ilişkileri için bir Bakanlığı olduğunu, kendisinin sadece siyasi çıkarımlar değil konunun teknik yönleri ile de yetkili olduğunu ilettili. Necmettin Sadak, Türkiye'nin SSCB tehdidinden ötürü oldukça ağır askeri harcama yükü altında olduğunu belirterek sözlerine başladı. Örneğin Belçika, bütçesinin %8'ini milli savunmaya harcıyordu. Fransa gelecek yıl %18 ile %20 arasında harcama yapacaktı. Türkiye'de ise bu oran ulusal bütçenin yarısından fazlasına denk geliyordu. Bu durum on bir yıldır devam ettiği için Türkiye yatırım projelerini finanse edemiyordu. Türkiye gerçekten de ekonomik gelişimini henüz başlatamamıştı³¹⁸.

ABD mevzuatı ve Kongre'nin onayını alma gerekliliğinden dolayı mevcut askeri yardım programları dışındaki bir ülkeye doğrudan yardım etmenin ABD için mümkün olmadığını Bakan'a iletildi. Bunun üzerine Necmettin Sadak, Türkiye'nin savunma bütçesinin yükünü hafifletecek bazı askeri tüketim mallarının edinebilmenin mümkün olup olmadığını ABD'li yetkililere sordu. Bakan, eğer bu mümkün değilse ABD'nin Marshall Planı kredileri ile geliştirilecek projeleri finanse ederken bunun bir kısmını tüketim mallarına ayırma olasılığını sordu. Necmettin Sadak daha sonra Dışişleri Bakanlığı'nın ABD'deki özel finans kurumlarından kredi garantisi sağlama çabasında olduğunu, bu konuda da destek istediklerini yetkililere ilettili³¹⁹.

ABD'li yetkililer Bakan'ın ilk sorusuna cevaben, talep edilen bu tüketim mallarının sağlanmasının ABD için mümkün olmadığı, ancak kendileri tarafından yapılacak olan 20.000.000 dolarlık buğday hibesini bu doğrultuda kullanılabileceğini belirttiler. İkinci soruyla ilgili olarak ise, Dışişleri Bakanlığı'nın ABD'li bankacılardan randevu aldığı, ziyaret esnasında kendilerine eşlik etmesi için ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan bir yetkili verildiği ifade edildi. ABD'li yetkililer, Türkiye'nin altın rezervlerini ipotek ettirmesinin kredi teminini kolaylaştıracağını belirttiler³²⁰.

Türk yetkililer Marshall Planı kredilerinin yıldan yıla azalacağını farkındaydı. Birkaç yıllık süreçte bu rakamların azalmaması için destek talep ediliyordu. Planlanan yardımın kesintiye uğramaması bu açıdan çok önemliydi. En azından P.G.Hoffman'dan 1951 için söz alınabilirdi. Necmettin Sadak şunun da farkındaydı ki, ABD yardım etsin

³¹⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1224-1228, Görüşme Muhtırası, Paris, 1 Şubat 1950.

³¹⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1224-1228, Görüşme Muhtırası, Paris, 1 Şubat 1950.

³²⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1224-1228, Görüşme Muhtırası, Paris, 1 Şubat 1950.

ya da etmesin Türkiye, SSCB tehdidi olduğu sürece ordusunu güçlü tutmaya devam edecekti. Bunun yardım olmaksızın nasıl yapılacağını bilmiyordu ama ülke olarak mecburdular. Daha sonra P.G.Hoffman, Necmettin Sadak’a teşekkür etti. OEEC ile ilgili konularda Büyükelçi A.Harriman söz sahibiydi. O da arz-talep dengesinin iyi kurulması gerektiğini ifade etti³²¹.

Büyükelçi A.Harriman, P.G.Hoffman’ın Türkiye’ye imkânsız her şeyi temin etse bile bunun çözüm olarak hiçbir kalıcılığının olmayacağını söyledi. Türkiye’nin ABD sermayesini ülkeye getirebilecek tedbirleri almasının daha doğru bir davranış olacağını düşünüyordu. Necmettin Sadak, Türk Hükümeti’nin TBMM’ye yabancı yatırımları güvence altına alan, bir yasa tasarısı sunduğunu ifade etti. Bütün bu çabalara rağmen ABD sermayesinin Türkiye’ye girişi oldukça yavaştı. A.Harriman uzmanların bu konuda çalışmalarının devam ettiğini belirtti³²².

Sonuç olarak; Türk yetkililer, askeri harcamaların büyük bir meblâğ tuttuğunu ifade etti. Marshall Planı fonlarından Türkiye’nin payına düşen miktarı garanti etme çabası içindeydi. Yardım olsun veya olmasın Türkiye’nin silahlı kuvvetlerinin mevcut konumunun devam ettirileceği belirtiliyordu³²³. Bütçenin büyük bir kısmının ordunun giderlerine harcanması aslında Türk ekonomisi için büyük bir açmazdı. Dış kaynak oluşturulmadığı takdirde ilerleyen süreç sıkıntı verici bir hâl alabilirdi.

Paris’te gerçekleşen bu görüşmenin ardından 14 Şubat 1950’de Türkiye’nin “*Mali Politikasına İlişkin Kalkınma Programı*” hakkında ABD’li yetkililer arasında bir toplantı gerçekleşti. Toplantıya Dışişleri Bakan Yardımcısı G.C.McGhee, Büyükelçi G.Wadsworth, ECA Türkiye Misyon Şefi R.H.Dorr, ECA Program Koordinasyon Müdürü E.T.Dickinson, ECA, Program Yardımcı Yönetici Dairesi Maliye ve Ticaret Politikası Bölümü görevlisi William M.Blaisdell, ECA Avrupa Özel Temsilci Carter DePaul, Yönetici Yardımcısı W.M.Rountree, Ekonomik İlişkilerden Sorumlu Yetkili George Woodbridge, Mali İstikrar Dairesi Başkan Vekili Saul R.Srole, Mortimer Goldstein ve Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore katıldı. Türkiye’nin ekonomik programından kaynaklanan iç finansal istikrarına yönelik tehditler bu toplantının ana gündem maddesiydi. ECA yetkilileri, toplantıya katılan ABD Dışişleri

³²¹ **FRUS**, 1950, V, s.1224-1228, Görüşme Muhtırası, Paris, 1 Şubat 1950.

³²² **FRUS**, 1950, V, s.1224-1228, Görüşme Muhtırası, Paris, 1 Şubat 1950.

³²³ **FRUS**, 1950, V, s.1224-1228, Görüşme Muhtırası, Paris, 1 Şubat 1950.

Bakanlığı yetkililerinden, Türkiye'nin mümkün olduğunca kendi kalkınma programını finanse etmesi için Türk Hükümeti'ni ikna etmesini istediler³²⁴.

ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr, Türk Hükümeti ile ECA arasında imzalanan 1948 tarihli İkili Anlaşması'na değinerek; Türk Hükümeti'nin bu anlaşma kapsamındaki taahhüdünü gerçekleştirmek için ciddi bir çaba sarf etmediğine yönelik eleştirisini dile getirdi. R.H.Dorr, Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal ile gerçekleştirdiği görüşmede Bakan'ın kendisine 1 Mart 1950'de başlayacak mali yılın bütçe açığının 155.000.000 lira³²⁵ olduğunu ancak, 1 Mart 1951 mali yılında bu rakamın yaklaşık olarak 250.000.000 liraya yükseleceğini ilettiğini ifade etti. Türkiye'nin bütçesi, harcamalar konusunda milli savunma ve ekonomik kalkınma olmak üzere iki başlıkta ifade edilmekteydi. Savunma bütçesinde azalma beklenmediği, ekonomik kalkınma bütçesinin ise kesinti açısından en hassas bütçe olacağı konusunda genel bir kanaat vardı. R.H.Dorr, hazırlanan 1950 bütçesinin mevcut şartlar içerisinde gereksiz bir dizi kalkınma projesi içerdiğini belirtti³²⁶.

Büyükelçi G.Wadsworth, kendisi ve R.H.Dorr'un Türk Hükümeti'nden ayrıntılı bilgi edinmeye çalıştıklarını ifade etti. Bu kapsamdaki çalışmaların devamı konusunda karar alındı. Büyükelçi G.Wadsworth, gelecekteki ECA yardımının hibe bazında olacağı konusunda Türklerin bilgilendirilmesi halinde, ek teşviklerin gündeme geleceğini bildirdi. 1951-1952 yılları için ECA ödenekleri üzerinde Kongre'nin ne karar alacağı bilinmediğinden, Türkiye'ye yardım konusunda artık garanti verilemeyeceği kararlaştırıldı³²⁷.

G.C.McGhee ise, önemli bir ekonomik kalkınma programı üstlenen ülkeler için “açık finansmanına” başvurmanın yaygın olduğunu, ancak enflasyon etkilerinin dikkatli bir şekilde hesaplanması gerektiğini vurguladı. R.H.Dorr'a ise Türkiye'nin daha

³²⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1228-1231, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Şubat 1950.

³²⁵ 1950 bütçe açığı ile ilgili olarak 15 Şubat'ta bütçesini TBMM'ye sunması gereken Türk Hükümeti'nin yatırım projeleri için bu paradan detaylı tahsis yapılacağı açıklaması ile bütçenin alındı kısmında 155.000.000 liralık eş fon göstermesi tavsiye edildi. 27 Şubat'ta TBMM tarafından kabul edilen Türkiye'nin 1950 bütçesi 154.949.000 TL'si doğrudan ECA yardımı ve OEEC çekme hakları ile oluşturulan eş fonların karşılanması için planlanmak üzere 173.939.000 TL'lik bir açık gösterildi. **FRUS**, 1950, V, s.1228-1231, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Şubat 1950.

³²⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1228-1231, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Şubat 1950.

³²⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1228-1231, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Şubat 1950.

gerçekçi bir kalkınma programını benimsemesi ve gereksiz olan projeleri ertelemeleri için ikna çabalarına ABD'nin verdiği destek belirtildi³²⁸.

J.E.Webb, ABD'nin 1948 yılı anlaşmalarına dayalı olarak Türkiye ve Yunanistan'a yapılan askeri yardımın 265.000.000 dolara mal olduğunu ve bu yardımın bir kısmının 1950 mali yılı esnasında gerçekleştiğini söyledi. 1951 mali yılı için ise Türkiye'nin ihtiyacının 45.000.000 dolar düzeyinde olacağını düşünüldüğü de ifade etti³²⁹.

Malzeme ve eğitim şeklindeki ABD askeri yardımı Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu için ayrılmıştı. Silahlı kuvvetlerin mevcudunda sayısal olarak indirime gidilmesi bu açıdan olumlu sonuçlar verebilirdi. Asker sayısının 500.000'den 300.000'e indirilmesi ile yardım programlarından gelen kaynakların sivil ekonomiye yansıtılması söz konusu olabilirdi. Ancak Türkiye bütçesinin %35 ile %40'lık kısmı savunma harcamalarına ayrılmakta bu da ekonomi üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktaydı. Türkiye, NATO ya da benzeri savunma organizasyonlarına girmek için ısrar ediyordu³³⁰.

1950 mali yılındaki doğrudan ECA yardımı 59.000.000 dolar olacaktı, buna ek olarak Türkiye'nin Kurumsal Kaynak Planlaması (KKP) fonundan da 55.000.000 dolar alması beklenmekteydi. 1951 yılında Türkiye'nin doğrudan ECA yardımı için 46.000.000 dolar, KKP'den de 30.000.000 dolar alacağı tahmin edilmekteydi. Bu fonlar Türkiye'nin tarımsal üretiminde olası bir artış sağlayacak olan modern tarım donanımları satın almak; kömür madenlerini modernleştirerek genişletmek; oldukça yetersiz olan iç taşımacılık sistemini geliştirmek için kullanılacaktı. Bu projeler yaşam seviyesini yükseltme ve savunma yükünü destekleme konusunda katkıda bulunacak ve Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hasılası'nı (GSMH) arttırmaya da hizmet edecekti³³¹.

ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr'un 24 Mart 1950'de Ankara'da yaptığı açıklamaya göre Türkiye 4.175.000 dolarlık ziraat aleti satın alacaktı. Marshall Planına göre vize verilen ziraat makineleri arasında; lastik, tekerlekli traktörler, traktör

³²⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1228-1231, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Şubat 1950.

³²⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1236-1238, ABD Dışişleri Bakanı Danışmanının (Webb) Milli Güvenlik Kurulu İcra Sekreterine (Lay) Muhtırası, Washington, 6 Mart 1950.

³³⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1236-1238, ABD Dışişleri Bakanı Danışmanının (Webb) Milli Güvenlik Kurulu İcra Sekreterine (Lay) Muhtırası, Washington, 6 Mart 1950.

³³¹ **FRUS**, 1950, V, s.1236-1238, ABD Dışişleri Bakanı Danışmanının (Webb) Milli Güvenlik Kurulu İcra Sekreterine (Lay) Olan Muhtırası, Washington, 6 Mart 1950.

parçaları, pulluklar, çiftçi tırmıkları, pamuk ve mısır ekme makineleri ve diğer makineler bulunmaktaydı. Satın alınacak makinelerin teslim tarihi olarak ta 31 Mart 1951 kararlaştırıldı. 280.000 dolara Kanada'dan satın alınan lastikli traktörler ise 31 Ocak 1951'de teslim edilecekti. Kanada'dan alınmasına izin verilen makineler toplam olarak 670.000 dolar tutmaktaydı. Geri kalan 2.500.000 dolarlık makineler ise ABD'den satın alınacaktı³³².

ECA 1951 mali yılı için yardımdan yararlanacak ülkelere ödenecek miktarları hazırlayarak ABD Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu'na sundu. Buna göre 1951 yılı için Türkiye'ye ödenmesi düşünülen miktar 49.100.000 dolardı³³³. Bir sonraki yıl yapılacak olan yardımın planlaması sonucunda ortaya çıkan rakam idi. 1950 için ayrılan kaynaklar belirli bir program dâhilinde ödenmekteydi.

1950'nin Nisan ayında Marshall Planı kapsamında; yedi Avrupa ülkesi ve Kuzey Afrika için 9.969.000 dolar yardım ödeneği ayrıldı. Ödenekten Türkiye de yararlanacaktı. Bununla; kauçuk, kimyasallar ve çeşitli endüstri maddeleri alınacaktı. Bu ürünlerin tamamı ABD'den gelecekti³³⁴.

Marshall Planı'ndan tarımın yanı sıra deniz ulaştırmacılığının geliştirilmesi içinde yararlanılmaktaydı. Devlet Denizyolları İdaresi bu amaçla elli iki adet gemi alarak deniz ticaret filosunu geliştirmek istiyordu. Sipariş verilecek olan gemiler için çeşitli ülkelere teklifler alınmaktaydı. Bu işlemin 1952 yılına kadar tamamlanması planlanıyordu³³⁵. ECA, 1950 Nisan'ın Marshall Planı kapsamındaki ülkelere yeni bir kredi verdi. Türkiye'ye deniz nakliyatı masrafları için 46.000 dolarlık bir kaynak oluşturulacaktı³³⁶. Ayrıca Erzurum'da kurulmakta olan et kombinası ve konserve tesislerinin buzhanesi için 75.000 dolarlık bir ödenek ayırdı. Bu ödeneğin; 57.000 doları kombina ve konserve tesislerinin makinelerine, 16.000 doları motor ve jeneratörlere, 1000 doları türbinlere ve diğer 1000 doları da elektrik malzemesine ayrılacaktı³³⁷.

1948-1950 yılları arası Marshall Planı'na dâhil ülkelere 1.000.000.000 dolarlık makine verildi. En çok makine alan ülkeler arasında Türkiye 35.400.000 dolarla altıncı

³³² **Ayn Tarihi**, Mart 1950.

³³³ **Ayn Tarihi**, Mart 1950.

³³⁴ **Ayn Tarihi**, Nisan 1950.

³³⁵ **Ayn Tarihi**, Mart 1950.

³³⁶ **Ayn Tarihi**, Nisan 1950.

³³⁷ **Ayn Tarihi**, Nisan 1950.

sıradaydı. Makinelerin çok büyük bir kısmını tarım makineleri oluşturmaktaydı. Ziraat yapılan sahalara genişletilerek üretim fazlası elde etmek amaçlanmaktaydı³³⁸.

Nisan ayı içerisinde yedi Avrupa ülkesine 11.416.000 dolarlık yeni bir ödenek ayrıldı. Yapılan bu son ödemeye birlikte Marshall Planı yardım miktarı toplamda 8.857.571.000 doları bulmaktaydı. Bu son yardımdan Türkiye'ye ayrılan 75.000 dolarla ABD'de üretilen endüstri makineleri, yedek parçalar, enerji jeneratörleri, motorlar, makineler, türbin ve elektrik malzemesi temin edilecekti. Bu ödeneğe ilave olarak 150.000 dolarlık bir yardım daha yapıldı. Bu ödenekle sahile yakın yerlere yapılan soğuk hava depolarının genişletilerek deniz ürünleri için de yararlanılması sağlanacaktı³³⁹.

4- Türk Hava Kuvvetlerinin Lojistik Açıdan Desteklenmesi ve Modernizasyonu

Türkiye'nin ekonomik yardım fonlarını kullanmak istediği alanlardan biri de hava sahasının korunması ile ilgiliydi. 3 Kasım 1949'da konu hakkında dönemin Savunma Bakanlığı'ndan bakanlıklar arası Dış Yardım Korelasyon Komitesi'ne (FACC)³⁴⁰ sunulan muhtıra yapılacak çalışmaların yönünü belirleyecekti. Buna göre; Türk Hava Kuvvetlerine, Türk hava sahasının kontrolü konusunda yardım edilebilmesi için 1950 bütçesine ek ödenek konulması istenilmekteydi. Büyükelçi G.Wadsworth ile Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, ABD yetkililerinin onayına tabi olmak üzere 21 Ekim 1949'da gerekli tesislerin yeniden inşası konusunda prensipte anlaşmışlardı³⁴¹.

ABD Hükümeti yetkilileri durumu ayrıntılı olarak inceledi. Türk Hava Kuvvetlerinin ihtiyaçları ile uyumlu olarak projenin hayata geçirilmesi bir gereklilikti. Ancak böyle bir durum karşısında SSCB'nin takınacağı tavır sert olabilirdi. Böyle bir durum karşısında tepkiyi en aza indirmek için Türkiye'nin bu sisteme olan ihtiyacı vurgulanacaktı³⁴². Adana ve Antalya'da iki yeni üs kurulması için de ABD'li yetkililerle

³³⁸ **Ayın Tarihi**, Nisan 1950.

³³⁹ **Ayın Tarihi**, Nisan 1950.

³⁴⁰ Dış yardım konusunda bakanlıklar arasında herhangi bir ihtilafın çıkmaması için bu komite oluşturuldu. Amaç ilgili kurumların uyum içerisinde çalışmasıydı.

³⁴¹ **FRUS**, 1950, V, s.1234-1235, Dışişleri Bakanlığı Karşılıklı Savunma Yardım Program Müdürü'nün (Bruce) Muhtırası, Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Daire Başkanı'na (Lemnitzer), Washington, 28 Şubat 1950.

³⁴² **FRUS**, 1950, V, s.1234-1235, Dışişleri Bakanlığı Karşılıklı Savunma Yardım Program Müdürü'nün (Bruce) Muhtırası, Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Daire Başkanı'na (Lemnitzer), Washington, 28 Şubat 1950.

temasa geçildi³⁴³. Verilen cevapta konu ile ilgili herhangi bir engelin olmadığı ifade edildi³⁴⁴.

Türkiye; Diyarbakır, Kayseri ve Eskişehir’de hava operasyonları güvenliğinin tehlikede olduğunu ve gerekli eğitim faaliyetlerinin yürütülememesini gerekçe göstermekteydi. Bundan başka Bandırma, Erzincan, Afyon ve Balıkesir’deki havaalanlarında barınma ve kamu hizmeti eksikliği olduğu, bundan dolayı Türk Hava Kuvvetleri personelinin buralara yerleştirilemeyeceği ileri sürülmekteydi. Türk Hükümeti, pistlerin onarımını ve bahsedilen barınma ve kamu hizmetlerinin temini istemesine rağmen, sınırlı bütçe nedeniyle bu projelerle ilgili tüm masrafların üstlenilemeyeceği belirtilmekteydi³⁴⁵.

Türkiye Hükümeti’nin gereken masrafı üstlenmesi istenilmekteydi. Arazi devri, nakliye masrafı, Hava kontrol birimlerinin hizmete geçirilmesi buna dâhildi. ABD yardımıyla alınan tüm donanımların hizmete sunulması da bu kapsamdaydı. Türkiye tarafından ithal edilen malzemelerin vergi dışı tutulması konusunda garanti verildi³⁴⁶.

ABD Büyükelçiliği; bu projelerin geri kalan maliyetlerini yani gerekli yapı malzemeleri ile teknik konularda personel hizmetlerini sağlayabileceğini ifade etti. Konu ile ilgili olarak Türk Dışişleri Bakanlığı bilgilendirildi³⁴⁷.

ABD Büyükelçiliği, ABD Dışişleri Bakanlığı’na projede mutabakat sağlandığını, koordinasyonu sağlamak üzere bir irtibat bürosunun kurulması için çalışmalarına başlanacağını bildirdi. ABD’den gelecek olan yetmiş kişi savuma sistemleri konusunda yetkindi. İnşaat işlerini yürütecek olan teknik personelin sayısı ise yüz elli idi. Bu grubun komutanlığı ise General H.L.McBridge’ye üstlenmişti. Milli Savunma Bakanlığı’nda bir İrtibat Bürosu kurularak yapılan çalışmalar organize edildi³⁴⁸.

³⁴³ **FRUS**, 1950, V, s.1250, Dışişleri Bakanlığı Karşılıklı Savunma Yardımlaşma Genel Müdür Yardımcısı’nın (Ohly) Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Daire Başkanı’na (Lemnitzer) Muhtırası, Washington, 26 Nisan 1950.

³⁴⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1256-1257, Türkiye Büyükelçiliği’nden Türkiye Dışişleri Bakanlığı’na, Ankara, 4 Mayıs 1950.

³⁴⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1256-1257, Türkiye Büyükelçiliği’nden Türkiye Dışişleri Bakanlığı’na, Ankara, 4 Mayıs 1950.

³⁴⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1256-1257, Türkiye Büyükelçiliği’nden Türkiye Dışişleri Bakanlığı’na, Ankara, 4 Mayıs 1950.

³⁴⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1256-1257, Türk Büyükelçiliği’nden Türk Dışişleri Bakanlığına, Ankara, 4 Mayıs 1950.

³⁴⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1257-1258, Türk Elçiliğinden Türk Dışişleri Bakanlığına, Ankara, 4 Mayıs 1950.

Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Faik Zihni Akdur, ABD Büyükelçisi G.Wadsworth ile bir görüşme gerçekleştirdi. Projenin hayata geçirilmesinden ötürü duyulan memnuniyeti dile getirdi. Açılan irtibat bürosunun ortaklaşa faaliyetler için faydalı olacağını ifade etti. General H.L.McBridge komutasında çalışacak olan personelin emir komuta zincirinde herhangi bir ayrıcalığa sahip olmadan Türk personelle birlikte mesai harcaması yönünde, ABD makamlarınca alınan karara saygı duyulduğunu da belirtti³⁴⁹.

H- ABD İLE ASKERİ VE EKONOMİK YARDIM KONUSUNDA YAŞANAN GELİŞMELER

14 Mayıs genel seçimlerinden sonra kurulan yeni hükümetin ilgilenmesi gereken en önemli meselelerin başında ABD yardımı gelmekteydi. Hem askeri hem de ekonomik yönden ABD yardımı, 23 Mayıs'ta ilk defa toplanan Adnan Menderes kabinesinin ilk gündem maddesiydi. Askeri problemlere yönelik yaklaşıma Milli Savunma Bakanı olarak bir sivilin atanmasıyla kısmen çözüm bulundu. Yeni sistemlerin kullanılmasında bazı üst düzey subayların zorluk çekmeleri ayrı bir sorundu. Onların emekli olması ile teknolojinin hayata geçmesi daha kolay olacaktı. Bu hem DP hem de CHP'nin ortak görüşüydü³⁵⁰.

Bu tür değişikliklere yetki veren mevzuat bir önceki dönemde TBMM'de kanunlaştırılmıştı. Ancak neredeyse hiç uygulanmamıştı. Önceki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün görevden ayrılması örneği, kararı kabul etmede diğer eski askerlere kolaylık sağlayacaktı. Marshall Planı Yardımı Devlet Bakanlığı makamı uygun bir kişi bulunana kadar boş kalacaktı. Bu esnada Başbakan Adnan Menderes bu büyük sorumluluğu üstlenecekti³⁵¹.

1- Türkiye'ye Verilmesi Planlanan Savaş Uçakları ve Askeri Hava Alanlarının Durumu

ABD, Türkiye için jet uçakları sağlanması hakkında da bir çalışma yapmaktaydı. Bu çalışmanın yukarıda ifade edilen projeleri de hızlandıracağı düşünülmekteydi.

³⁴⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1258-1259, Türkiye Büyükelçisi'nin (Wadsworth) Elçilik Danışmanı'na (Perkins) Muhtrası, Ankara, 5 Mayıs 1950.

³⁵⁰ **The New York Times**, 24 Mayıs 1950.

³⁵¹ **The New York Times**, 24 Mayıs 1950.

Ancak bu durumdan henüz Türk Hükümeti'nin bilgisi yoktu. Türkiye'de artık başka bir partinin iktidara gelmiş olması bunda etkiliydi. ABD ile ilişkilerin ne olacağı da tam olarak bilinmiyordu. Şayet jetlerin gönderilmesi konusunda aceleci davranılırsa, bu yeni Hükümet'e güven işareti olarak algılanabilirdi³⁵².

Bu nedenlerden dolayı, havaalanlarının iyileştirilmesi projesinde; Türk Hükümeti'ne kaynak aktarımı için zamanın erken olduğu düşünülüyordu. SSCB'nin takınacağı tavrın da hesaba katılması gerekiyordu. Türkiye şayet daha modern jet uçakları talep ederse, hava kuvvetlerinin modernizasyonu için şimdiden kapsamlı bir planlamanın yapılması zorunluydu. Özellikle bu proje 1952'ye kadar bir daha üzerinde çalışılmayacak surette halledilmeliydi. Jetlerin iniş yapacağı pistlerin uzunluğu dönemin teknolojisi göz önünde bulundurularak inşa edilmeliydi. Yapılacak çalışma gizli kalmalıydı³⁵³.

Jet uçaklarında görev alacak Türk personelin ABD'de eğitilmesi de bu açıdan önemliydi. Dolayısıyla gayri resmi olarak, Türk öğrencilerin Ocak 1951'de yapılacak eğitimlere katılabilmesine de imkân tanınıyordu. Bu amaçla Türkiye Hükümeti'nin şimdiden gönderilecek öğrencilerin belirlenmesine yönelik bir çalışma yapması öneriliyordu³⁵⁴.

Takip eden aylar içerisinde siyasi gelişmelere bağlı olarak Türkiye'ye ihtiyaç duyulan jetlerin teslimine onay verileceği düşünülüyordu. Bu süreçte Türkiye hem havaalanlarının ıslahına yönelik planlamasını yapabilir hem de SSCB'nin göstereceği tepkiyi değerlendirebilirdi³⁵⁵. Türk Hava Kuvvetleri'nin modernizasyonu için başlatılan bu çalışmalar, ABD ile eşzamanlı olarak yürütülecekti. Askeri alandaki bu işbirliği ilerleyen süreçte Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile daha da güçlenecekti.

³⁵² **FRUS**, 1950, V, s.1270-1271, Dışişleri Bakanlığı Ortak Savunma Yardımı Genel Müdür Yardımcısı (Ohly)'nin Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Daire Başkanı (Lenmitzer)'e Muhtırası, Washington, 14 Haziran 1950.

³⁵³ **FRUS**, 1950, V, s.1270-1271, Dışişleri Bakanlığı Ortak Savunma Yardımı Genel Müdür Yardımcısı (Ohly)'nin Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Daire Başkanı (Lenmitzer)'e Muhtırası, Washington, 14 Haziran 1950.

³⁵⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1270-1271, Dışişleri Bakanlığı Ortak Savunma Yardımı Genel Müdür Yardımcısı (Ohly)'nin Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Daire Başkanı (Lenmitzer)'e Muhtırası, Washington, 14 Haziran 1950.

³⁵⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1270-1271, Dışişleri Bakanlığı Ortak Savunma Yardımı Genel Müdür Yardımcısı (Ohly)'nin Savunma Bakanlığı Askeri Yardım Daire Başkanı (Lenmitzer)'e Muhtırası, Washington, 14 Haziran 1950.

2- Türkiye-ABD İlişkilerinde Serbest Kur Politikası Tartışmaları

1950'nin Mayıs'ın da ECA, Marshall Yardımı ödeneğinden Avrupa devletlerine 27.572.000 dolar verileceğini duyurdu. Bu ödmeden Türkiye'nin payına 1.133.000 dolar ayrıldı. Bu yardımla alınacak ürünlerin %95'i ABD'den, geri kalan kısmı ise Kanada ve Latin Amerika ülkelerinden temin edilecekti. Türkiye için ayrılan paranın 800.000 doları ile Zonguldak Kömür Havzası için malzeme, 200.000 doları ile endüstri makineleri, 34.000 doları ile çeşitli aletler alınacaktı ve bunların tamamı ABD'de üretilen ürünler olacaktı. Geriye kalan 99.000 dolar ise nakliye için ayrıldı. Bu yardımla beraber yardımın toplam tutarı 9.180.175.000 dolara ulaştı³⁵⁶.

ABD ile Türkiye arasında karşılıklı para transferinde sorun yaşandı. Bu konunun çözüme kavuşması için Washington'da bir görüşme yapıldı. Türkiye adına Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, ABD adına da ECA Başkanı Paul G. Hoffman ve Foster katıldı. Görüşmede Foster, Türkiye'nin ABD'ye sunduğu her projenin kabul edileceği yönünde bir kanaat oluştuğunu ifade ederek bundan duyulan rahatsızlığı dile getirdi. P.G.Hoffman, ise ECA'nın rolüne değinerek; bu kurumun üyelere hem kaynak hem de danışmanlık hizmeti verdiğini belirtti. ECA'nın bir diğer görevinin de ABD dolarının gerçek amacına uygun olarak kullanılmasını takip etmek olduğunu söyledi. Ayrıca bu işten sorumlu üst düzey ECA yetkilisinin para transferi konusunda farklı teklifler sunmaya da yetkisi olduğunu vurgulandı³⁵⁷.

ABD ile ilişki içerisinde olan hükümetler ekonomik konulardan ziyade siyasi projeler ele almaya eğimliydi. ABD bu projeler için milyonlarca dolar harcamaktaydı. Bu amaçla ABD, Ankara ile karşılıklı müzakere veya mevcut anlaşmalarda düzenlemeler yapılması için ısrar etmekteydi. Feridun Cemal Erkin ise bu sorunların bilinen gerçekler olduğunu, ancak mevcut durum itibarıyla ABD'nin Türkiye'ye ayrıcalık tanıyarak bir kolaylık sağladığını belirtti. Karşılıklı anlaşmalarda yapılması istenen düzenlemelerin görüşme gündeminden çıkarılması için ısrarcı davrandı. Bundan üç hafta önce ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr ile yapılan görüşmede ise herhangi bir sıkıntının olmadığından bahisle aniden ortaya çıkan bu sorunu anlamlandıramadığını söyledi³⁵⁸.

³⁵⁶ **Aynı Tarihi**, Mayıs 1950.

³⁵⁷ **BCA**, 030.01.66.413.6.

³⁵⁸ **BCA**, 030.01.66.413.6.

ABD Dışışleri Bakanlığı Yakındoğu İlişkileri Bürosu'ndan (NEA) R.A.Hare, Türk, Yunan ve İran İlişkileri Bürosu'ndan (GTI) Görevli Subay George Woodbridge, GTI Ekonomik İlişkilerden Francis F.Lincoln, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore ile bakanlık yetkilileri bir toplantı gerçekleştirdi. Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, Türk Hükümeti ile ECA arasında ortaya çıkan, sorunların ortadan kaldırılması için Dışışleri Bakanlığı'nın yardımını talep etti. Bir dizi görüşmeden sonra şimdiye kadar izlenmiş olan yolda ısrar edilmemesi kararı alındı. Konu hakkında ECA tarafından Ankara Büyükelçiliği bilgilendirildi. Bu yılın bütçesinde 155.000.000 lira tutan tüm yatırım projelerinin ilk önce R.H.Dorr'a sunulması, daha sonra da nihai onay için ECA yönetimine iletilmesi kararlaştırıldı³⁵⁹.

Feridun Cemal Erkin, uygulamada eğer bir hata yapıldıysa bunun ECA'dan kaynaklandığını; karşılıklı görüşmeler yoluyla sorunların üstesinden gelinebileceğini ifade etti. Başbakan Adnan Menderes'in TBMM'ye yeni Hükümet programını sunarken önceki Hükümetin, ABD'li yetkililerle Türkiye'nin bütçe açığını kapatmak için serbest kur politikasına geçilmesi konusunda anlaşmaya varıldığını iddia etmişti. Oysa gerçekte böyle bir anlaşma yapılmamıştı. Sadece ABD'li yetkililer tarafından hazırlanan bir raporda böyle bir ifadeye yer verilmişti. Kişisel bir görüştü. Yukarıda ifade edilen çözüm yolunun takip edilmesi konusunda ısrarcı olunması istenildi³⁶⁰.

Bu görüşmede Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore, ECA adına konuşma konumunda olmadığını ve kendisine nasıl cevap vereceklerini bilmediğini ifade etti. Ancak, muadil fonların serbest bırakılması konusundaki bazı kıstasların belirlendiğini sadece Türkiye değil, Avrupa İmar ve Kalkınma Planı (ERP) kapsamındaki ülkeler için uygulanabilir olduğunu belirtti. Sonuç olarak ECA, işlemiş olabileceği herhangi bir yanlış telafi etmek isterken karşılık paraların serbest bırakılması ile ilgili olarak Türk Hükümeti'nin isteklerini karşılama durumunda da olmayabilirdi. Feridun Cemal Erkin'e konu hakkında ECA'yı bilgilendireceğini ifade etti. O da kısa sürede tatmin edici bir cevap alınmadığı takdirde; ABD Dışışleri Bakanı D.G.Acheson'dan bir randevu talep edeceğini beyan etti³⁶¹.

³⁵⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1267-1269, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 7 **Haziran** 1950.

³⁶⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1267-1269, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 7 Haziran 1950.

³⁶¹ **FRUS**, 1950, V, s.1267-1269, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 7 Haziran 1950..

Büyükelçi Feridun Cemal Erkin bir durum değerlendirmesi yaptı. Buna göre; ECA verdiği ilk kararda Türkiye'ye bir ayrıcalık tanımış ve serbest kur politikası uygulanmasının önünü açmıştı. Bu durum ABD ile ekonomik ilişkiler içerisinde olan diğer ülkeler tarafından duyulması halinde, onlar da aynı taleple karşılırlarına çıkabilirdi. Ayrıca Türkiye'ye tanınan bu ayrıcalık konusunda pek de istekli olmayabilirlerdi. Zaten bu durum resmîyette kazanmamıştı. Türkiye'de seçimlerin yeni sonuçlanmış olması ve konunun kurulacak yeni Hükümet'le etraflıca görüşülmesi gerekliliği de işleri bu noktaya taşımıştı. ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr, sorumluluk alanı ile ilgili bütün çalışmaların, Türk Hükümeti ile kendisi arasında görüşülmesi ve karara bağlanması konusunda ısrarcıydı. Feridun Cemal Erkin, R.H.Dorr'un kendi itibarını korumak için de böyle davranış içine girmiş olabileceğini de düşünüyordu³⁶².

Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'in serbest kur politikası konusunda ABD yetkilileri ile yaptığı görüşmeden sonra ECA Başkanı P.G.Hoffman bir açıklama yaptı. Fon kaynaklarının kullanılmasında belirleyici olan ilke ve esaslar ile ilgili, karşılıklı anlayışı zorlaştıran, bir yanlış anlaşılmanın mevcut olduğunu belirtti. Bu durumdan dolayı üzgün olduğunu ifade etti. Bu bağlamda Paris'te Fuat Köprülü ve Fatin Rüştü Zorlu'nun ECA Avrupa Özel Temsilci Vekili Milton Katz ve A.Harriman ile gerçekleştirdiği toplantıya dikkatleri çekti. P.G.Hoffman, sorunun kendi içerisinde çözülmesi gerektiğine olan inancını dile getirdi³⁶³.

Konu hakkında Türk Hükümet yetkilileri ile ECA arasında gerçekleşen tüm müzakerelerde ECA yetkililerinin tutarlı davrandıklarını savunan P.G.Hoffman, Feridun Cemal Erkin ve Fatin Rüştü Zorlu'nun McDaniel ile gerçekleştirdiği toplantılar hakkında; Foster ve McDaniel ile müzakereler yaptığını ifade etti. P.G.Hoffman, McDaniel'in Türkiye hakkındaki "*sempatizan anlayışının*" Türk yetkililere ECA politikaları hakkında yanlış görüşlere meyletmesine sebebiyet verdiğini dile getirmekteydi. Daha yapıcı bir tavırla, şu anda Ankara'da R.H.Dorr ile Türk Hükümet yetkilileri arasında gerçekleşen müzakerelerin devam etmesinin gerekliliği üzerinde durmaktaydı. Foster'ın da defalarca belirttiği gibi, ABD'deki ilgili kurumların, dost

³⁶² **BCA**, 030.01.66.413.6.

³⁶³ **FRUS**, 1950, V, s.1273-1275, ECA Başkanı'ndan (Hoffman), ABD Türkiye Büyükelçisi (Erkin)'e, Washington, 15 Haziran 1950.

Ülkelerin bütçe açıklarının karşılanması için eş fonların otomatik veya yarı otomatik kullanımını kabul etmeye müsaade etmeyeceğini yineledi³⁶⁴.

ECA'nın dikkat ettiği husus şu idi: *“Bir yatırım programı kapsamında geliştirilen ve finansal istikrarın devam ettirilmesi amacına fazlasıyla önem veren, kapsamlı muadil harcama programının ibrazı idi”*. Bu durum ABD'deki yetkili kurumlarca önceden planlanmış ve karar altına alınmıştı. Bilindiği gibi, eş fonlar sadece Ulusal Danışma Konseyi ile görüşüldükten sonra yöneticiler tarafından ilan edilebilirdi. ABD ile ilişki içerisinde olan herhangi bir ülkeden para transferi yapılacaksa, ECA'nın üst düzey yönetiminin tavsiyelerine bağlı kalınmalıydı³⁶⁵.

ECA'nın hem Washington hem de Avrupa zel Temsilciliği, bu konuda R.H.Dorr'a yardım etmek için her türlü çabayı gösterecekti. ECA temsilcileri çalışmalarını bitirinceye kadar bağlayıcı bir karar alınmayacaktı. Bundan dolayı Ankara'daki görüşmeler devam etmeliydi. P.G.Hoffman bu meselenin kısa sürede çözüleceğine de inanmıyordu. Çünkü Türkiye'nin ekonomik kalkınma verileri yeterince güçlü deęildi³⁶⁶. Türkiye ile ABD arasında mali dentilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmıştı. Türkiye, serbest kur politikasına taraftardı. Bu durum bütçe açığının kapanmasına yardımcı olabilirdi. Anlaşılacağı zere ABD'de borç ödeme konusunda Türkiye'ye bu ayrıcalığı resmi olmasa da tanıdı. Fakat sonradan bu uygulamaya yönelik ABD'den eleştiriler gelmeye başladı. Bu da bir dizi diplomatik görüşmelerin yapılmasına sebebiyet verdi. Sonuçta ECA temsilcilerinin görüşü alınarak sürecin işletilmesi yönünde çalışmalar yapıldı.

3- Türkiye'nin ABD'den 1951 Yılı İçin Daha Fazla Yardım Talebi

1950 Haziran'ın da Marshall Planı'ndan Avrupa devletleri için 8.217.000 dolarlık bir denek daha verildi. Türkiye için ayrılan miktar 249.000 dolardı. Bu deneğin 100.000 doları ile demir ve elik fabrikaları için malzeme, 79.000 doları ile bronz ve diğer madeni ürünler, 66.000 doları ile elektrik malzemesi ve 4.000 dolarla çeşitli demir

³⁶⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1273-1275, ECA Başkanı'ndan (Hoffman), ABD Türkiye Büyükelçisi (Erkin)'e, Washington, 15 Haziran 1950.

³⁶⁵ **FRUS**, 1950,V, s.1273-1275, ECA Başkanı'ndan (Hoffman), ABD Türkiye Büyükelçisi (Erkin)'e, Washington, 15 Haziran 1950.

³⁶⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1273-1275, ECA Başkanı'nından (Hoffman), ABD Türkiye Büyükelçisi (Erkin)'e, Washington, 15 Haziran 1950.

ve çelik malzemesi temin edecekti. Türkiye gelecek olan bu ürünler yine ABD ve Kanada kökenli olacaktı³⁶⁷.

Marshall Yardım Planı dâhilinde Türkiye’de yolların geliştirilmesi için de ödenekler tahsis edilmekteydi. 1948-1949 yıllarında bu amaç için 5.000.000 dolar ayrılmışken bu rakama 1949-1950 yıllarında 9.000.000 dolar daha ilave edilerek 14.000.000 dolara ulaşıldı³⁶⁸. Temmuz 1950’de dokuz Batı Avrupa ülkesine Marshall Planı yardımından ilave olarak 21.227.000 dolar daha yardım yapılması kararlaştırıldı. Türkiye’nin payına 735.000 dolar ayrıldı. Türkiye, bu durumda en az yardım alan ikinci ülkeydi³⁶⁹.

Türk Hükümeti, 1951 mali yılı için hazırlık yaparken ECA’dan sağlanan yardımlarda artış talep etti. Bu doğrultuda ABD’li yetkililerle bir toplantı gerçekleştirildi. Türkiye’yi Melih Esenbel, ABD’yi ise Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı G.C.McGhee, Büyükelçilik Danışmanı Gerald Keith, Francis F.Lincoln ve C.R.Moore temsil etti³⁷⁰.

Melih Esenbel, 1951 mali yılı ile ilgili olarak ECA’nın yardım miktarında oldukça fazla bir azalma olması olasılığı konusunda, Türk Hükümeti’nin ciddi endişesini dile getirdi. Türkiye tarafından talep edilen hibe bazında yardım miktarının 65.700.000 dolar olduğunu, buna karşılık Türkiye için kredi bazında başlangıç olarak 25.000.000 dolar, 35.000.000 dolar da doğrudan ECA yardımını gündeme getirdi. Başından beri ECA’nın Türkiye’ye bakışının diğer ülkelerle kıyaslandığında daha farklı bir temele oturduğu izlenimi vermeye çalıştı. Diğer ülkeler ECA fonlarını kullanarak üretimlerini arttırdıkları için buna gereksinimleri eskisi kadar değildi. Ancak Türkiye’nin durumu farklıydı. Yardım hacminin azaltılması durumunda ekonomik gelişim projeleri aksayabilirdi. Melih Esenbel doğrudan yardım ödeneği konusunda “*Snoy-Marjolin*” formülüne³⁷¹ karşı çıkıp, Yunanistan’a ne yapılıyorsa aynı ayrıcalığın Türkiye’ye de uygulanmasını istedi³⁷².

³⁶⁷ **Ayın Tarihi**, Haziran 1950.

³⁶⁸ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1950.

³⁶⁹ **The Washington Post**, 4 Temmuz 1950.

³⁷⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1278-1279, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısının (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 21 Temmuz 1950.

³⁷¹ Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ile ekonomik yardım tahsis edilmesi konusunda bir formül. Baron Jean-Charles Snoy et d’Oppuers daha önceki Konsey Başkanı, Robert E.Marjolin ise organizasyonun Genel Sekreteri’ydi. Snoy-Marjolin formülü kapsamındaki Türk paylaşımı 1951 mali yılı için

ABD’li yetkililer ECA ve OEEC tarafından alınan kararlara müdahale etmek istemediklerini belirttiler. Bunun kendileri için zor olduğunu ve Türkiye’ye daha fazla yardımda bulunamayacaklarını söylediler. Böyle bir durum karşısında sadece Türkiye’nin değil, diğer ülkelerin de mali analizlerini gözden geçirmek zorunda kalacaklarını ifade ettiler. Türkiye açısından, yatırım projelerinin hayata geçirilmesi için bütçenin durumu önemli bir unsurdu. Ayrıca, Yunanistan’ın ECA yardımına olan ihtiyacı *“bu ülkenin hayatta kalması için”* zorunlu idi ve bu bağlamda durumu Türkiye’den hiç de farklı değildi. Melih Esenbel’in karşı çıkışlarına rağmen Türkiye’nin talebini inceleyeceklerini söylediler³⁷³.

Türkiye 21 Temmuz 1950’de ABD’ye sunduğu muhtıradan 1951 mali yılı için yatırım programının daha geniş kapsamlı olması amacıyla; ECA’nın doğrudan yardımı ve bu çerçevede Avrupa Ödeme Birliği (EPU)’nin imkânlarından faydalanma konusunda ABD Dışişleri Bakanlığı’ndan destek talep etti. Askeri harcamalar konusunda bir istekte bulunulmadı. ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin yardım miktarının artırılması için yaptığı girişimi gereksiz bulmaktaydı. ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’nin ekonomik sorunlarını tamamen anlamasına rağmen, ileriye dönük olarak savunma harcamalarında belirgin bir artış olacağını düşünüyordu³⁷⁴.

ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile ekonomik konularda temmuz ayında bir dizi toplantı gerçekleştirdi. 29 Temmuz’da Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Türkiye ile ABD arasındaki işbirliğinin ortak hedeflere ulaşma yolunda daha fazla mali kaynağa ihtiyaç duyduğunu ifade etti. Generaller H.L.McBride ve Nuri Yamut askeri konularla ilgili önerilerde bulundular. Ekonomik açıdan Büyükelçi’ye diplomatik usüllere göre

doğrudan ülkelere yapılan ekonomik yardımın %1.507’sini oluşturmaktaydı. **FRUS**, 1950, V, s.1278, 1279, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısının (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 21 Temmuz 1950; Sney-Marjolin formülü, ECA yoluyla ekonomik yardımın tahsis edilmesine yönelik bir plandı. Bu plan Ağustos 1949’da Avrupa İşbirliği Organizasyon Konseyi çeşitli üyeleri tarafından dile getirilen, katılımcı Avrupa devletleri arasında Marshall Planı yardım fonları dağıtımının eşit olmadığı yönündeki şikâyetleri susturmak için oluşturuldu. **FRUS**, 1951, V, s.1143-1144, Türkiye Büyükelçisi’nden (Wadsworth) Dışişleri Bakanlığı’na, Ankara, 19 Nisan 1951.

³⁷² **FRUS**, 1950, V, s.1278-1279, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı’nın (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 21 Temmuz 1950.

³⁷³ **FRUS**, 1950, V, s.1278-1279, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı’nın (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 21 Temmuz 1950.

³⁷⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1284-1285, Dışişleri Bakanlığı’ndan Türkiye Büyükelçiliği’ne, Washington, 26 Temmuz 1950.

yazılmış bir muhtıra teslim edildi. ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr ile birlikte bu muhtırayı inceleyip sonucun Başbakan Adnan Menderes'e bildirilmesi istendi. G.Wadsworth ve R.H.Dorr kendi aralarında yaptıkları görüşmenin sonucunda Türkiye'nin 21 Temmuz tarihli muhtırasıyla aynı içerikte olduğu kanısına vardılar³⁷⁵.

G.Wadsworth, Adnan Menderes ile bir araya geldi. Silahlı kuvvetlerin yeniden yapılanması için çalışmalar yapıldığını ifade eden Adnan Menderes, bunun derhal uygulanması için harekete geçilmesinin gerekliliğinden bahsetti. Üzerinde durulan bir diğer konu ise askeri havaalanı projelerinin acilen tamamlanması meselesiydi. Adnan Menderes ABD ile birlikte yapılacak olan savunma planlanmasına öncelik verilmesi konusunda talimat verdiğini belirtti. ABD'nin bu amaçla ne tür bir çalışması olduğunu öğrenmek istedi. Olası bir savaş durumunda müttefiklik adına her şeyi yapmaya hazır olduklarını dile getirdi³⁷⁶.

Adnan Menderes daha sonra Büyükelçi'ye Dışişleri Bakanlığı'nın muhtırasını sundu. Buna göre; askeri ve ekonomik yardımın gereksinimlere cevap vermesi konusunda ısrar edilmekte; zararlı propagandalara karşı durabilmek için Türk kamuoyunun ahlaki açıdan güçlendirilmesinin ortak faydaları vurgulanmakta; Türkiye'nin savunma bütçesini azaltmak yerine artırmak gerektiği; astsubay ve teknisyen kadrolarının güçlendirilmesi için yaklaşık 20.000.000 liraya ihtiyaç duyulduğu ve bu konuda çeşitli formüller geliştirildiğini; bunlar içerisinde en mümkün olanın ise ekonomik yardım programında kesintiler yapılarak genel savunmaya kaynak aktarmak olduğunu; bu durumda ise Sarıyer Hidroelektrik Barajı gibi bazı projelerin aksayacağını; ihtiyaçların karşılanması konusunda ABD Hükümeti'nin görüşünü Büyükelçi'ye sordu³⁷⁷.

ABD Büyükelçisi G.Wadsworth da bir öneride bulundu: İki generalin yani H.L.McBride ile Nuri Yamut'un askeri konular üzerinde ortak çalışma yürütmesini teklif ederken R.H.Dorr ile Türkiye Dışişleri Bakanı'nın ECA'nın genel ilkeleri doğrultusunda, Türk Hükümeti'nin mevcut mali yıl konusundaki yatırım programını birlikte değerlendirmelerini önerdi. Adnan Menderes bunu kabul etti ve görüşme tarihi

³⁷⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanlığına, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

³⁷⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanlığı'na, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

³⁷⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanlığı'na, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

8 Ağustos olarak belirlendi. Ancak Türk Hükümeti'yle birlikte çalışan bazı ABD'li yetkililerin görev yerlerinde yaşanan değişiklikten ötürü bu görüşme birkaç gün gecikmeli gerçekleşti³⁷⁸.

RH.Dorr 17 Ağustos 1950'de basına verdiği beyanatta; Ereğli kömür madenleri için gerekli olan bazı malzemenin temini için bir İngiliz firması ile yapılan anlaşmayı gazetelerden okuduğunu ve bundan çok memnun olduğunu dile getirdi. Bunun Marshall Planı tarafından finanse edildiğini belirtti. Ayrıca Marshall Planı yardım fonundan temin edilen paralarla 2.000.000 sterlinlik İngiliz malını Türkiye'nin alabilmesinin ECA'nın faaliyetlerine de iyi bir örnek teşkil ettiğini sözlerine ekledi³⁷⁹.

Tümgeneral H.L.McBride'in ABD'ye geri çağırılması üzerine Tümgeneral W.H.Arnold Türkiye Yardımı Ortak Askeri Misyon Şefi oldu ve 19 Ağustos 1950 Cumartesi günü Başbakanlık'ta Türk yetkililerle bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıya, Başbakan Adnan Menderes, Milli Savunma Bakanı³⁸⁰, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Zekai Okan, Büyükelçi G.Wadsworth, görev yeri değişmiş olmasına rağmen bu toplantıda hazır bulunan Tümgeneral H.L.McBride ve iki tercüman katıldı. Büyükelçi G.Wadsworth, normal seyrinde devam ettiği takdirde yardım programının iki üç yıl içerisinde sona ereceğini, ancak Türkiye ile ilişkilerde yeni bir yapılanmaya gidilerek mevcut güç birliğini kuvvetlendirmeleri gerektiğini belirtti. General H.L.McBride ise Türkiye'nin coğrafi konumuna değinerek iki kıta arasındaki köprü vazifesi görmesine dikkat çekti. Gerekli iletişimin sağlanması durumunda İtalya ile olan ilişkilerin ECA yoluyla güvence altına alınmasının mümkün olacağını dile getirdi³⁸¹.

Orgeneral Nuri Yamut, ECA'dan konu ile ilgili bir mektup geldiğini ve Türkiye'nin yavaş davranarak bazı fırsatları kaçırdığını ifade etti. Büyükelçi G.Wadsworth, 1.500.000 liralık harcama ile askeri öneme haiz yolların genişletilmesi ve köprülerin inşası için 200.000 liralık ilave kaynak oluşturulması yönünde görüş

³⁷⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1285-1289, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanlığı'na, İstanbul, 31 Temmuz 1950.

³⁷⁹ **Ayın Tarihi**, Ağustos 1950.

³⁸⁰ Başbakan Vekili ve Devlet Bakanı olan Samet Ağaoğlu sağlık nedenlerinden dolayı altı haftalığına ayrılan Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce'nin yokluğu sırasında Milli Savunma Bakan Vekili olarak görev yapmaktaydı. **FRUS**, 1950, V, s.1293-1296, Tümgeneral W.H.Arnold'un Görüşme Muhtırası, Ankara, 19 Ağustos 1950.

³⁸¹ **FRUS**, 1950, V, s.1293-1296, Tümgeneral W.H.Arnold'un Görüşme Muhtırası, Ankara, 19 Ağustos 1950.

bildirdi. Söz konusu yol, İskenderun–Erzurum karayolu idi. Bütçenin durumuna göre 1951 mali yılı yerine 1950 bütçesinden kaynak ayrılabilirdi. Adnan Menderes karşılık fonlardan 2.000.000 liranın bulunması halinde işe derhal başlanacağını ifade etti. Konu ile ilgili olarak uzlaşma sağlandı³⁸².

General H.L.McBride bundan sonra yapılması gerekenler hakkında görüşlerini ifade etti. Türkiye'nin ABD'den daha fazla yardım talebinde bulunduğu dair Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün basın mensuplarına yaptığı açıklamalara değindi. Büyükelçi G.Wadsworth, hâlihazırda üzerinde mutabık kalınan bir program olmadıkça, kamusal faaliyetler için düşünülen kaynakların hayata geçirilemeyeceğini belirtti. Askeri Havaalanları Programını gündeme taşıyarak Türkiye'ye 1951 itibarıyla jetlerden oluşan bir savaş uçağı filosu gönderileceğini belirtti³⁸³. Pilot ve uzmanların eğitimi için ABD'nin yardımcı olacağını ama bu konunun gizli tutulması gerektiğini ifade etti. Eğitim için ABD'ye gönderilecek pilotların dışında, yurtiçinde de Adana bu amaç doğrultusunda kullanılacaktı. Büyükelçi G.Wadsworth ABD'nin, Türkiye'nin savunma bütçesini 458.000.000 liradan 500.000.000 liraya çıkarması konusunda kendilerine verdiği güvenceyi memnuniyetle karşılayacağını belirtti³⁸⁴.

Diğer bir görüşme de Türkiye Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'in talebi üzerine 25 Ağustos'ta D.G.Acheson ile yapıldı. Toplantını gündem maddeleri Türkiye'nin NATO'ya katılma isteği ile ECA fonlarının yetersizliği idi. Büyükelçi NATO ile ilgili isteklerin görüşülmesinden sonra ekonomik yardım konusunda Türkiye'nin gereksinimlerinin, önerilen ECA yardım tahsislerinden daha fazla olduğunu belirtti. Türkiye için planlanan fonların yeterli olmadığı ifade edildi. Bu konuda Türk Hükümeti'nin çabalarına destek verilmesi ümit edilmekteydi³⁸⁵.

G.C.McGhee bu yıl için ECA ödeneğinin ABD Kongresi tarafından büyük ölçüde azaltıldığını vurguladı. Mevcut fonların tahsisinde, Türkiye'nin de temsil edildiği OEEC'nin tavsiyelerine bağlı kalmak istediklerini söyledi. Diğer Avrupa ülkelerine

³⁸² **FRUS**, 1950, V, s.1293-1296, Tümgeneral W.H.Arnold'un Görüşme Muhtırası, Ankara, 19 Ağustos 1950.

³⁸³ 1950 mali yılı programında; havaalanlarının eksiklerinin giderilmesi, pilot eğitiminin tamamlanması ve 15 Kasım 1951'de gönderimi planlanan Yirmi beş adet F-84E jet uçağının da alınmasını içeriyordu. **FRUS**, 1950, V, s.1293-1296, Tümgeneral W.H.Arnold'un Görüşme Muhtırası, Ankara, 19 Ağustos 1950.

³⁸⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1293-1296, Tümgeneral W.H.Arnold'un Görüşme Muhtırası, Ankara, 19 Ağustos 1950.

³⁸⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1300-1302, Dışişleri Bakanlığının Görüşme Muhtırası, Washington, 25 Ağustos 1950.

nazaran Türkiye'nin fonlardan çok büyük meblağ aldığı vurgulandı. D.G.Acheson, hem G.C.McGhee hem de şahsı adına Dışişleri Bakanlığı'nın konuyu dikkatle ele alacağı konusunda garanti verdi³⁸⁶.

Türk Hükümeti ile Marshall Planı Türkiye İcra Komitesi arasında Sakarya Nehri üzerinde Sarıyer mevkiinde 80.000 kilovatlık bir hidroelektrik enerji santrali, bu enerjiyi nakletmek için gerekli nakil hattının inşası ve finansmanı için anlaşmaya varıldı. Antlaşma Devlet Bakanı Fevzi Lütü Karaosmanoğlu ve R.H.Dorr tarafından imza edildi. Anlaşma Washington'daki Marshall Planı İdaresi tarafından da tasdik edildi³⁸⁷.

J.E.Webb'in Ulusal Güvenlik Konseyi'nden Lay'e gönderdiği İkinci İlerleme Raporu, *"Birleşik Devletler Güvenliğine Yönelik Sovyet Tehditlerine Karşı Koymak Adına Yunanistan ve Türkiye'ye İlişkin ABD Hedefleri"*ni içermekteydi. Bu raporda; Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımlar hakkında bilgi verildi. Buna göre; ABD'nin Türkiye'ye olan askeri yardımı 1950 mali yılı boyunca yaklaşık 91.800.000 dolar idi. Türkiye ve Yunanistan için 211.000.000 dolar ayrılmıştı. 1950 mali yılı sonu itibarıyla askeri yardım için taahhüt edilen toplam fon yaklaşık olarak 252.900.000 dolara ulaştı. 1951 Mali Yılı için ABD Karşılıklı Savunma Yardımı Kanunu'nun II. Başlığı mucibince verilecek tahsisatın onaylanması halinde, miktarın 67.400.000 dolara ulaşacağı tahmin ediliyordu³⁸⁸.

ABD ile Türkiye arasındaki askeri ilişkiler 31 Mart 1950'de Kara Kuvvetleri Komutanı General J.L.Collins'in Türkiye'yi ziyareti ile daha da gelişmişti. Bu ziyaretin sonucu olarak JAMMAT stratejik planlama konusunda Türk Genelkurmayı'na yardımda bulunacak, ordunun güçlendirilmesine çalışılacak, astsubay sayısı iki katına çıkarılacak, savaş ve seferberlik planlamalarına daha fazla vurgu yapılacaktı. Türkiye'ye yönelik en önemli olası tehdit SSCB tarafından desteklenen bir Bulgar saldırısıydı. Buna yönelik bir planlamanın gerekliliği ifade edilmişti³⁸⁹. İşte altı ay önce yapılan bu görüşmeden sonra ilişkiler farklı bir boyuta ulaşmıştı.

³⁸⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1300-1302, Dışişleri Bakanlığının Görüşme Muhtırası, Washington, 25 Ağustos 1950.

³⁸⁷ **Ayın Tarihi**, Eylül 1950.

³⁸⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1317-1320, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin (Lay)'e Muhtıra, Washington, 19 Eylül 1950.

³⁸⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1317-1320, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin (Lay)'e Muhtırası, Washington, 19 Eylül 1950.

Türkiye bütçesinin büyük bir kısmı milli savunma projelerine aktarıldığı için bu konuda ciddi atılımlar yapılması gerekiyordu. 1950 mali yılında Türkiye, 59.000.000 dolarlık doğrudan ECA yardımı aldı. Bunun 35.000.000 doları borçların yapılandırmasına ayrılacaktı. Diğer ödemelerle birlikte Türkiye'nin payına 46.000.000 dolarlık bir meblağ düştü. 1951 itibarıyla da alacağı rakam önemli bir seviyeye ulaşacaktı. Türkiye'ye 25.000.000 dolarlık bir kredinin verilmesi gündemdeydi. Diğer yardımların tutarı da 30 ile 35.000.000 dolar arasındaydı. Ancak Türk Hükümeti bu rakamları yukarıya çekmek için baskı yapmaktaydı³⁹⁰.

Türkiye'ye yapılan ekonomik yardım tarımsal üretimi geliştirebilmek için makine alımına, kömür madenlerinin modernize edilmesine, yol yapımına ve enerji kaynaklarından faydalanılması için kullanılıyordu. Bu projeler savunma giderlerini karşılamaya, halkın yaşam seviyesini yükseltmeye ve Türkiye'nin milli gelirinin artmasına da hizmet edecekti. ABD yardımı siyasal alanda da etkisini göstermiş ve Türkiye'nin demokratikleşmesine ve siyasi istikrarın güçlenmesine de katkıda bulunmuştu. Yeni Hükümet de bir öncesi gibi ABD ile yakın işbirliği içerisindeydi³⁹¹.

DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte ABD ile ilişkiler gündemin birinci maddesi oldu. CHP iktidarı döneminde gelişmeye başlayan ilişkilerin yeni hükümetle birlikte daha ileri bir seviyeye ulaşması için çaba gösterileceği ifade edildi. Bu bağlamda ABD'nin görüşlerine önem verildiği ve ortak bir çalışmanın mevcut sorunların üstesinden gelinmesi için şart olduğu vurgulandı. Türkiye'nin hem milli savunma hem de ekonomik konularda yığınla sorunu bulunmaktaydı. Kendi öz imkânları ile bunun üzerinden gelmesi o günün şartlarında oldukça zordu. Ekonomik darboğazdan çıkabilmek için daha fazla ekonomi yardımı ihtiyaç duyuyor ve bunu edinmek için en küçük bir fırsatı dahi değerlendirmekten geri durmuyordu. ABD ise artık Türkiye'de yaşanan olumlu her gelişmede kendi payı olduğunu ifade ediyordu. Bunu da yaptığı ekonomik yardımlarına bağlamaktaydı.

³⁹⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1317-1320, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin (Lay)'e Muhtırası, Washington, 19 Eylül 1950.

³⁹¹ **FRUS**, 1950, V, s.1317-1320, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin (Lay)'e Muhtırası, Washington, 19 Eylül 1950.

4- Tümgeneral H.L.McBride'nin ABD Dış Askeri Yardım Koordinasyon Komitesi (FMACC)'nde Yaptığı Açıklamalar (25 Eylül 1950)

Eski JAMMAT şefi Tümgeneral H.L.McBride, 25 Eylül 1950 tarihli FMACC toplantısına katılarak Türkiye'ye yardım konusunda görüşlerini bildirdi. Komite tarafından kendisine yöneltilen soruları yanıtlarken olası bir savaş durumunda TSK'dan etkin bir şekilde faydalanabilmek için üç madde sıraladı³⁹². Bunlar;

a) TSK'ya yardım programı kapsamında ABD tarafından sağlanan ekipmanı etkili bir şekilde kullanabilmesi için daha fazla ABD'li teknisyen görevlendirilmeliydi. Yapılan çalışmalar 1950 yazına kadar ağırlıklı olarak eğitim ve öğretim merkezliydi. Ordunun taşra birliklerinin ihtiyaç duyduğu yardım ulaştırılmamıştı. Mevcut personel sayısına üç yüz elli kişi daha eklenmeliydi. Ona göre Türkiye rakamsal artışı şüphesiz memnuniyetle karşılayacaktı³⁹³.

b) Türk ordusunun gerek silah ve gerekse lojistik açıdan yeniden yapılandırılması gerekliydi. Mevcut stoklar göz önünde bulundurulduğunda Türk Ordusu sadece üç haftalık mücadele kapasitesine sahipti. General H.L.McBride Orduya en az altı aylık mücadele imkânı sağlayacak bir seferberlik planı oluşturulmasını ısrarla tavsiye etti. Bu sadece, savaş durumunda seferber olacak güçler için değil, mevcut kara kuvvetlerinin teçhizatıyla da ilgili olacaktı. Bu tür bir programın maliyetini bilmiyordu³⁹⁴.

c) Astsubay sayısının artırılması gerekmekteydi. Mevcut sayı gereksinimlerin yaklaşık %20'si kadar olup ilave olarak 30.000 kişiye ihtiyaç vardı. Türkiye'ye ilk yıl için maliyeti yaklaşık 5.000.000 dolar, üçüncü yıl için ise maliyeti 30.000.000 dolara ulaşmaktaydı. Bu giderin karşılanması için vakit geçirilmeden bir çözüm yolu bulunmalıydı. General H.L.McBride, Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden yaklaşık 15.000.000 liranın sağlandığını bunun önemli bir adım olduğunu, bu bakanlığa mali kaynak açısından yardım yapılması gerektiğini ifade etti³⁹⁵.

Yardım Programı kapsamında oluşturulan bütçede doğrudan askeri giderler için bir pay bulmak zordu, General H.L.McBride, Astsubay programı konusundaki fonlar

³⁹² **FRUS**, 1950, V, s.1322-1325, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950.

³⁹³ **FRUS**, 1950, V, s.1322-1325, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950.

³⁹⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1322-1325, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950.

³⁹⁵ **FRUS**, 1950, V, s.1322-1325, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950.

MSB bütçesinden sağlandığı sürece ABD'nin hangi ögeleri finanse edeceğinin kendisi için önemli olmadığını belirtti. Türkiye'nin 5.000.000 dolarlık ilk yıl programını finanse edebileceğini iddia etti. Ancak silahlı kuvvetlere ayrılan bütçenin zaten Türk ekonomisi üzerinde ağır bir yük oluşturduğunu, bu sebeple birinci yıldan sonra maliyeti karşılanamayacağını ifade etti. Adnan Menderes'in kendisine mevcut uluslararası gerilimin devam etmesi durumunda 1950 mali yılında 458.000.000 liraya karşılık 1951'de Milli Savunma Bakanlığı için 500.000.000 lira talep etmeyi düşündüklerini söylemişti. Bu durum bakanlığın diğer ihtiyaçları da göz önünde bulundurulursa sadece 15.000.000 dolarlık bir artış demekti³⁹⁶.

General H.L.McBride'nin Hava Kuvvetlerinin gereksinimleri ile ilgili olarak endişeleri bulunmaktaydı. Askeri yardım programından hava kuvvetleri oldukça az bir pay almaktaydı. Yardım miktarını artırmaktan başka bir seçenek yoktu. General H.L.McBride, 14 Mayıs 1950'deki seçimlerden sonra kurulan yeni Hükümet'ten umutluydu. Hatta yeni Genelkurmay Başkanı'na da güven duyuyordu. Onunla yaptığı görüşmede; Orgeneral Nuri Yamut Balkan Savaşı (1912-1913) günlerinde ordunun gençleştirilmesinin doğru bir iş olduğunu ifade etmişti. General H.L.McBride, Türkiye'de siyasi ve askeri liderlerin ABD yardımının en etkili şekilde kullanılmasını sağlamak için ciddi olarak çaba gösterdiklerinden bahsetti. Ayrıca eksikliklerin giderilmesi için yukarıda ifade edilen önlemlerin alınması halinde mevcut sorunların çözülmesi konusunda iyimserdi³⁹⁷.

Türkiye, İran ve Yunanistan arasında savunma işbirliğinin sağlanıp sağlanamayacağı da gündeme geldi. General H.L.McBride, Türkiye'de iktidara gelen yeni siyasi zihniyetin bu konuda girişimlerde bulunmaya istekli olacağını düşünüyordu. Askeri açıdan İran'a çok fazla güven duymamakla beraber Yunanistan için iyimserdi. Kendi görev süresi sırasında bu tarz bir işbirliği için teşvik edici bir rol üstlendiğini ve yakın bir gelecekte de olumlu sonuçların alınabileceğini ifade etti³⁹⁸.

FMACC komitesinin General H.L.McBride ile yaptığı görüşmede ele alınan konular Türkiye'nin içinde bulunduğu şartları göstermesi açısından oldukça önemliydi.

³⁹⁶ **FRUS**, 1950, V, s.1322-1325, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950.

³⁹⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1322-1325, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950.

³⁹⁸ **FRUS**, 1950,V, s.1322-1325, Türk İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Muhtırası, Washington, 25 Eylül 1950.

Çünkü komite ABD'nin askeri alanda yapacağı yardımların belirlenmesinde birinci elden yetkiliydi. TSK'nın bütün birimlerinin modernizasyonunda sıkıntılar yaşandığı, ABD'li personelin sayıca artırılması gerekliliği, Türk ordusundaki astsubay sayısının yetersizliği, hava kuvvetlerinin modernizasyonu için zaman kaybedilmeden harekete geçilmesi gerektiği vurgulandı. Ayrıca Türkiye, İran ve Yunanistan'ın askeri konularda işbirliği sağlanması yönünde çalışmalar yapıldığı kaydedilen ifadelerden anlaşıyordu. Amaç SSCB'yi stratejik olarak güneyden kuşatmaktı. Bir blok oluşturularak SSCB'nin siyasi ve askeri yayılmacılığının önüne geçmek istiyorlardı.

5- ECA Yardımının Halkın Günlük İhtiyaçlarına Yönelik Olması Talebi

Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, 11 Eylül 1950'de Türkiye'ye yapılan ekonomik yardım ile ilgili talep ve görüşleri ifade eden bir mektubu ABD resmi makamlarına ulaştırdı. Bu mektuba Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı B.Y.Berry cevap verdi. Türkiye'nin ekonomik yardımdan daha fazla faydalanması konusunun öncelikli olarak ECA'nın sorumluluğunda olduğunu ama ABD Dışişleri Bakanlığı'nın da meseleyi yakından takip ettiğini ifade etti. Güçlü bir orduya sahip olmanın Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin ekonomisine büyük bir yük oluşturduğunu belirtti. Aynı zamanda ekonomik açıdan da Türkiye'nin yardıma ihtiyaç duyduğunun da farkındaydı. Ancak ABD'nin dış ekonomik fonlarının sınırlı olduğu da vurgulanıyordu³⁹⁹.

ECA yardım ödenekleri istenilenden az olarak değerlendirilse de, Türkiye'nin oldukça adil bir muamele gördüğüne, diğer birçok ülkeye oranla kendisine geniş ölçüde sağlanan yardımdan daha kalıcı fayda elde edebildiğine inanılmaktaydı. ECA yardımı bundan faydalanan ülkelerin ekonomik kalkınmasına hizmet etmekteydi. Birçok ülke gıda maddesi ve tüketilebilir mal talep etmekteydi. Hâlbuki yardımın neredeyse tamamı “*sermaye mallarından*” oluşuyordu. Bu da Türkiye'nin üretim kapasitesini önemli derecede artırmaktaydı⁴⁰⁰.

Feridun Cemal Erkin mektubunda bahsettiği, Türkiye'deki ortalama bir vatandaşın ECA yardımını doğrudan edinemediği ifade edilmişti. Verilen cevapta halka tüketim malı ulaştırmaktansa, uzun vadede refah düzeyini artıracak olan projelere

³⁹⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1325-1327, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Berry'den, ABD Türk Büyükelçisi Erkin'e, Washington, 13 Ekim 1950.

⁴⁰⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1325-1327, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Berry'den, ABD Türk Büyükelçisi Erkin'e, Washington, 13 Ekim 1950.

destek vermeyi daha akılcı buldukları belirtilecekti. Zonguldak Kömür Havzası, linyit madenleri ve enerji yatırımları bu politikanın en anlamlı göstergeleriydi⁴⁰¹.

ECA ödeneklerindeki azalmadan ötürü Türkiye'ye tahsis edilecek yardımın önceki yıla oranla daha az olması kaçınılmazdı. Ancak B.Y.Berry, uluslararası gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, ECA yardım miktarının tüm mali yıl boyunca değişmeden kalacağını söylemenin gerçekçi olmayacağı görüşündeydi. Yakın gelecekte ECA'nın Türkiye'ye olan yardımının arttırılacağını ima etmediğini belirten B.Y.Berry ancak, Türkiye'nin ihtiyaçlarına önem verileceğini garanti etmekteydi⁴⁰². Ayrıca çok yakın bir zamanda muadil fonların serbest bırakılması yönünde karara varılacağına umulduğu yönünde de duyumlar aldığını da ifade etti⁴⁰³. Son olarak Türk Hükümeti'nin ekonomik kalkınma programına verdiği önemin ABD'deki yetkili makamlarca değerlendirileceğini de belirtti⁴⁰⁴.

Türkiye, ECA yardımını doğrudan halka yansıtmak istiyordu. Sorun yardımın türüydü. ABD ise yardımı yatırım projelerinde kullanmaktaydı. Bir sonraki yıl için verilecek miktarın azalması Türkiye'yi tedirgin etmekteydi. Anlaşılacağı üzere ekonomi planlanırken ABD yardımı önemli bir yer tutmaktaydı. Miktarla belirgin bir düşüş olması bütçeyi zora sokabilirdi.

6- Milli Savunma Bütçesi'nin Durumu Hakkında ABD İle Yapılan Görüşmeler

ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth 1 Kasım 1950'de Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnec ile bakanlığın bütçesi üzerine bir görüşme gerçekleştirdi. TSK'nın 1951 mali yılı ihtiyaçları detaylı olarak değerlendirildi. Görüşmede Milli Savunma Bakanı, Türk ordusunun hali hazırdaki sefer durumunun %50 düzeyinde olduğunu ifade etti. Astsubay sayısını 260.000'den 300.000'e çıkarmak istediklerini iletti. Ayrıca Türk Genelkurmayı'nın acil ihtiyaçlarının yerine getirilmesi için ayrılan 458.000.000 liralık bütçenin yetersiz olduğu, 580.000.000 liraya gereksinim olduğunu belirtti. Türk

⁴⁰¹ **FRUS**, 1950, V, s.1325-1327, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı Berry'den, ABD Türk Büyükelçisi Erkin'e, Washington, 13 Ekim 1950.

⁴⁰² **FRUS**, 1950, V, s.1325-1327, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı Berry'den, ABD Türk Büyükelçisi Erkin'e, Washington, 13 Ekim 1950.

⁴⁰³ **FRUS**, 1950, V, s.1325-1327, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı Berry'den, ABD Türk Büyükelçisi Erkin'e, Washington, 13 Ekim 1950.

⁴⁰⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1325-1327, Yakınoğu, Güney Asya ve İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı Berry'den, ABD Türk Büyükelçisi Erkin'e, Washington, 13 Ekim 1950.

Hükümeti'nin bütçe dengesini sağlamak için her türlü çabayı gösterdiğini ve bu amaçla başlatılan çalışmaların büyük bir ciddiyetle devam ettirileceğini söyledi. Milli savunma için mümkün olandan daha fazla bir bütçe ayırmanın zorluğunu da dile getirdi. Bütçenin geneli tam olarak hazırlanmadığı için ayrıntılar konusunda fazla bir bilgi veremedi. Ancak; bütçede %7 oranında bir kesintiye gidileceğini de sözlerine ekledi⁴⁰⁵.

ECA Misyonu 1951 yılı için yaptığı değerlendirmede; 1950'de savunma harcamaları, mülteci masrafları, genel hükümet giderleri ve yatırım harcamalarının Türk Hükümeti üzerinde mali baskı yarattığına değindi. Hükümet'in tahmini toplam yatırım harcamalarının hangisinin yurtdışı kaynaklardan sağlanacağı halen açıklığa kavuşmamıştı. ECA, emeklilik giderlerinin bütçe üzerinde ne kadar yer tuttuğunu ve bunun Milli Savunma Bütçesi'ne ne oranda etkide bulunduğunu öğrenmek istiyordu. Refik Şevket İnce bu konuda da tam bir açıklamada bulunamadı. ABD Büyükelçisi, bütçenin 174.000.000 lira borç gösterdiğini bunu karşılayanın en kısa yolunun da çalışanlardan yapılacak emeklilik kesintileri olduğunu düşünmekteydi. Bu doğrultuda ortalama 100.000.000 liranın toplanabileceğini bunun da devlet tahvilleri yolu ile yatırıma aktarılabilceğini akılcı bir yol olarak görmekteydi. Ancak, bu toplamın bir kısmı hâlihazırda Sarıyer Barajı ve diğer projeleri finanse etmek için tahsis edilmişti, ancak Türk Hükümeti'nin çözmeye çalıştığı bir diğer konuda Bulgaristan Türklerinin göç meselesiydi⁴⁰⁶. Mali açıdan bu durum sorun yaratmaktaydı. Bütçenin dengesi bozulacak gibiydi. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 250.000 mültecinin Türkiye'ye yerleşmesi için en az 120.000.000 liraya gereksinim duyulacağı yönünde raporu mevcuttu⁴⁰⁷.

⁴⁰⁵ Milli Savunma Bütçesi'nin toplam devlet bütçe ödeneklerinin %30.8'ine karşılık olarak %36.5 olacağı tahmin ediliyordu. **FRUS**, 1950, V, s.1328-1331, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 4 Kasım 1950.

⁴⁰⁶ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Bulgar çetelerinin imha hareketiyle karşılaşan Rumeli Türkleri yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmışlardı. 1912-1913 Balkan Savaşları ertesinde Rumeli'den gelen göçler tekrar başlamıştı. I.Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bu göç olgusu aralıklarla devam etmiş ve zaman zaman genç cumhuriyet için çözülmesi güç siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar yaratmıştı. Bulgaristan Türklerinin uzun bir zamana yayılan bu göç hareketi kimi zaman artmış, kimi zaman azalmış ama hiç eksilmemişti. Bulgaristan Türklerinin XX.Yüzyıl'daki ikinci büyük kitlesel göç hareketi 1950-1951 yılları arasında gerçekleşti. Dönemin Bulgar yönetiminin uyguladığı "*Tek bir ulusun yaratılması*" siyasetine en büyük engel, Bulgaristan'da yaşayan Türkler olarak görülmüş ve yaklaşık 200.000 Türk vatandaşı zorunlu göçe tabii tutulmuştu. Filiz Çolak, "*Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)*", **Tarih Okulu Dergisi**, S.14, (İlkbahar-Yaz 2013), s.113.

⁴⁰⁷ **FRUS**, 1950, V, s.1328-1331, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 4 Kasım 1950.

Mali tabloya bakıldığında durum oldukça kötüydü. Devlet kurumlarının yıllık harcama giderleri oldukça fazlaydı. Bunu yerel kaynaklardan karşılamamanın imkânsızlığı ortadaydı. ABD'nin Türkiye'nin askeri potansiyelini arttırma konusunda harekete geçmesini talep etmesi durumunda, Türk Hükümeti ile ABD arasında ortak bir yol bulunması gerekecekti. Milli Savunma Bakanlığı, General W.H.Arnold'a 1950 ve 1951'i içeren milli savunma bütçesinin ayrıntılı raporunu vermek üzere Türk Genelkurmay Başkanı'nı yetkilendirdi⁴⁰⁸.

1951 mali yılı için teçhizat ve eğitim konusunda ABD'nin onaylanan programında Türkiye'ye Kara Kuvvetleri için 36.600.000, Deniz Kuvvetleri için 9.800.000, Hava Kuvvetleri için 22.100.000 toplamda 68.500.000 dolarlık bir ödenek ayrıldı. Buna ek olarak 6.500.000 dolarlık bir tahsis daha düşünülmekteydi. JAMMAT'ın geçici raporu taslak olarak hazırlanmıştı. General W.H.Arnold'un Türkiye Genelkurmay Başkanı ile gerçekleştireceği toplantının ardından ABD'ye gönderilecekti. Türkiye için 87.000.000 dolar tahsis edileceğini, bu miktarın kara, deniz ve hava kuvvetlerine harcanması konusunda bir çalışma yapıldığı ifade edilmekteydi. ABD bu miktarın iki katını dahi SSCB'ye karşı koymasına için programına alabilirdi⁴⁰⁹.

Yapılan önerilerin amacı uzun vadeli ABD programının genişlemesini ve hızlandırılmasını mümkün kılmaktı. Özellikle bazı projeler zaman geçirilmeden uygulanmalıydı. Bunların arasında; astsubay programı, personel eğitimi, Boğaziçi Deniz Savunma sistemi, İskenderun deniz üssü ile mevcut havaalanlarının yeniden düzenlenmesi, haberleşme sistemleri, levazım hizmetleri askeri havaalanlarının yapılması projelerinin hızlandırılmasıydı⁴¹⁰.

ECA kesin olmamakla birlikte şu anki 260.000 ile 300.000 silahlı kuvvetin tarımsal ve endüstriyel üretim üzerinde ciddi yük olduğu düşüncesinde değildi. Türkiye'nin kendi ihtiyaçlarını yeterince karşılayamamaktaydı. Bu konuda Türkiye kendi iç kaynaklarıyla sorunun üstesinden gelmeye çalıştığında da vergi artırımından başka bir çıkar yol bulunmamaktaydı. Bunun da siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları umulanın da ötesinde kötü olabilirdi. ECA'nın yetkili makamları ise vergilerin

⁴⁰⁸ **FRUS**, 1950, V, s.1328-1331, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 4 Kasım 1950.

⁴⁰⁹ **FRUS**, 1950, V, s.1328-1331, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 4 Kasım 1950.

⁴¹⁰ **FRUS**, 1950, V, s.1328-1331, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 4 Kasım 1950.

artırılmadan bütçenin dengelenmesi durumunda, yatırım programında büyük kesintilere gerek kalmayacağı görüşündeydi⁴¹¹.

G.Wadsworth'a göre, bu zorlu süreçte vergilerin artırılması ekonomiye zarar verecek ve Türk Hükümeti'nin konumunu zayıflatacaktı. Ancak Hükümet'in dengeli bir bütçe için çalışmalar yürüttüğünü ifade etti. Ona göre 1951 bütçesinin TBMM'ye sunulması ile durum daha da açıklık kazanacaktı⁴¹².

Milli Savunma bütçesi ABD tarafından yüksek öncelikli olarak kabul edilmekteydi. Ancak bu fasılda yapılacak bir artış, halka vergi yükü olarak geri dönecekti. Bunun da sonuçları Türkiye'de yeni gerilimlere sebebiyet verebilirdi. ABD kaynaklı fonların kullanımında da kısıtlamalara gidilmekteydi. Bu sebeple Türkiye'nin kendi imkânları ile bu sorunu çözmesi bekleniyordu.

7- Yerel Savaş Kavramı, Türkiye-ABD Ekonomik İlişkilerinin ABD Açısından Genel Bir Değerlendirmesi ve Life Dergisinin Yarattığı Kriz

NATO Askeri Komitesi Başkanı O.N.Bradley 10 Kasım 1950'de Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Korgeneral Yusuf A.Egeli ile bir toplantı yaptı. Konu hakkında "Reader's Digest"de⁴¹³ bir makale yazdı. Burada "yerel savaş" kavramı ortaya atıldı. Bu SSCB'nin katılmadığı bir savaş anlamına geliyordu. Örneğin Türkiye'ye SSCB değil de Bulgaristan saldırırsa bu durum "yerel savaş" olarak tanımlanıyordu. Böyle bir durumda Türkler bunun üstesinden gelebilirlerdi. Ayrıca ABD Hükümeti Türkiye'nin güvenliğinin kendileri için hayati derecede önemli olduğunu ifade ediyordu. Bu bağlamda ABD'nin Türkiye'ye yardımlarının devam edeceğini vurguluyordu. Korgeneral Yusuf A.Egeli, O.N.Bradley'in açıklamalarından memnun kaldı ve Türkiye'ye döndüğünde yapılan görüşmeyi rapor etti⁴¹⁴.

⁴¹¹ **FRUS**, 1950, V, s.1328-1331, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 4 Kasım 1950.

⁴¹² **FRUS**, 1950, V, s.1328-1331, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth), Dışişleri Bakanı'na, Ankara, 4 Kasım 1950.

⁴¹³ General Bradley'in Reader's Digest'de, "ABD Askeri Politikası: 1950" başlıklı bir makalesine ilişkin olarak Melih Esenbel; Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı B.Y.Berry ve Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore arasında 10 Kasım'daki bir görüşme kaynak gösteriliyordu. Makalede General O.N.Bradley Türkiye'den bir yerel savaş bölgesi olarak bahsetti. Komünist saldırıya direnç göstermek isteyen ülkelere yardım edilmesi gerektiğini belirtti. **FRUS**, 1950, V, s.1332, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye'deki Büyükelçiliğe, Washington, 15 Kasım 1950.

⁴¹⁴ **FRUS**, 1950, V, s.1332, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye'deki Büyükelçiliğe, Washington, 15 Kasım 1950.

Yukarıda da ifade edildiği üzere görüşmenin içeriği yayınlanan bir dergiden anlaşıldı. ABD Genelkurmayı çeşitli savaş senaryoları üzerinde çalışmakta ve yeni kavramlar üretmekteydi. Yapılan her görüşmede konu temenniler kısmına geldiğinde ümit verici açıklamalar geniş yer tutuyordu. Ancak bu durum Türkiye'nin ne askeri ne de ekonomik sorunlarının tam olarak çözülmesine yardımcı olmuyordu.

ECA Türkiye Misyon Şefi R.H.Dorr, 1950'nin sonlarına doğru Türkiye'ye yapılan yardımlar konusunda bir açıklamada bulundu. Marshall Planı'nın Türkiye'de uygulanması hakkında genel bir değerlendirme yapan R.H.Dorr, planın amacını; ülke ekonomilerini geliştirmeye yardımcı olmak ve uyumlu bir işbirliği sağlamak olduğunu ifade etti. R.H.Dorr, daha sonra kömür işinde istenilen noktaya vardıklarını, tarım ve yol işlerinde ise her şeyin istedikleri gibi gittiğini, üretimi de artırmayı hedeflediklerini belirtti. Tütün sorununun çözüldüğünü, maden işlerinin ise planlandığı gibi devam ettiğini, pamuk ve krom üretiminin memnuniyet verici bir gelişme içerisinde olduğunu açıkladı. R.H.Dorr ayrıca Marshall Planı'na dâhil ülkeler arasında Türkiye'nin, İngiltere'den sonra teknik yardımdan en çok faydalanan ülke olduğunu da sözlerine ekledi⁴¹⁵.

ABD'ye göre ekonomik açıdan büyük gelişmeler sağlanmıştı. Yapılan işlerin Türkiye açısından önemi büyüktü. Bu bir süreçti ve gelecek ümit vaat ediyordu. Ancak Türkiye için durumun bu kadar iyi olduğunu söylemek pek de mümkün değildi. 1951 bütçesinin gelir-gider dengesi içerisinde hazırlanması en önemli konuydu.

Bu günlerde ABD'de yayınlanan "*Life*" dergisinin 11 Aralık 1950'deki nüshasında Nerin Gün tarafından yazılan bir makale Türkiye'de tepki ile karşılandı. Makale ECA yardımı hakkında yanıltıcı bilgiler içermektedir. ECA yardımı kapsamında bulunan maddelerin "*sahte*" bir listesini yayınlanmıştı. Radyo, elektrikli tıraş makinesi, Hollywood kozmetik ürünleri, fırınlanmış fasulye, konserve et, konserve kutusu açacakları, buzdolabı gibi eşyaların Türkiye'ye ECA yardımı çerçevesinde verildiği ifade edilmekteydi. Orta sınıf bir Türk ailesi için herhangi bir yenilik teşkil etmeyen bu eşyaların hiçbirisi ECA yardımından temin edilmemektedir. Yazarın bir diğer iddiası ise devlet memurlarına Marshall Planı ile yılda üç kez zam verildiği idi. Hâlbuki 1945'den itibaren normal terfiler dışında hiçbir memura zam yapılmamıştı⁴¹⁶.

⁴¹⁵ **Aydın Tarihi**, Kasım 1950.

⁴¹⁶ **BCA**, 030.01.102.631.1.

“Life” dergisinde bu makalenin yayınlanmasından sonra Türkiye girişimlerde bulunarak yazıyı 8 Ocak 1951’de tekzip ettirdi. Makalenin esaslı hatalar içerdiği kabul edilmekte, Kore’de BM kuvvetleri ile kahramanca savaşan bir milleti fazla incitmediği ümit edilmekte ve özür dilenmekteydi. Tekzipte ayrıca ECA’nın Washington’da bulunan Haber Alma Bürosu Müdürü Robert R.Mullen’in bir yazısı da yayınlandı. R.R.Mullen yazısında, ECA’nın Türkiye’ye lüks maddeleri ihraç etmediğini, sadece iktisadi şartları geliştirdiğini ve bu sayede de Türkiye’nin batı dünyasının “*maddi nimetlerinden*” istifade ettiğini ifade etmekteydi. R.R.Mullen ayrıca P.G.Hoffman’ın son seyahati esnasında ziyaret ettiği ülkelerden en ümit verici olanının Türkiye olduğunu kendisine bizzat söylediğini de belirtti⁴¹⁷.

Bu tekzipten sonra girişimlerini sürdüren Türkiye, “Life” dergisinde Türkiye lehinde yazı ve resimlerin yayınlanması için gerekli telkinleri yaptı. Bunun ilk sonucu olarak 25 Aralık 1950’de Ayasofya ile ilgili bir yazı yayınlandı. 26 Şubat 1951’deki sayısında ise Kore’de savaşan BM kuvvetlerine ait haberde Türk askerleri haber yapıldı⁴¹⁸. Bu olay ECA yardımlarına Türk halkının güveninin nasıl sarsılabileceğinin mükemmel bir örneği olarak algılandı.

8- Türkiye’nin 1951 Mali Yılı Bütçe Açığını Kapatmak İçin ABD Tarafından Yapılan Değerlendirmeler

Türk Hükümeti 27 Ocak 1951’de ECA yardımlarıyla ilgili görüşleri içeren bir muhtıra hazırlandı. Bu belge daha sonra R.H.Dorr’a iletildi. Avrupa İktisadi İşbirliği Anlaşması ve ABD ile imzalanan Ekonomik Yardım Anlaşması çerçevesinde diğer ülkeler kadar yararlanmakta olduğu ve aldığı yardımın her dolarını kendi kalkınması için kullandığı ifade edilmekteydi. Türkiye’nin, ekonomik sıkıntılara rağmen milli savunmasına güçlendirmek için büyük bir sarf ettiği vurgulanmaktaydı. ECA tarafından yayınlanan çeşitli raporlar incelendiğinde; Türkiye’nin diğer yardım alan devletlere oranla hayat seviyesinin en düşük ülke olduğu görülmekteydi. Çeşitli gıda maddeleri bakımından en az tüketimin olduğu ülkeydi. Bütün bunlara rağmen Türkiye, milli savunma için yapılan hazırlığı ihmal etmemekteydi. 500.000’i aşan ama hiçbir zaman 300.000’den aşağı olmayan bir askeri kuvveti sürekli hazır vaziyette tutmaktaydı. Bu

⁴¹⁷ BCA, 030.01.102.631.1.

⁴¹⁸ BCA, 030.01.102.631.6.

sebeple Marshall Planı'ndan elde ettiği yardım, diğer ülkelerle kıyaslandığında yetersiz bulunmaktaydı⁴¹⁹.

Muhtıradaki şikayet edilen konulardan biri de; ECA'nın onuncu raporunda verilen rakamlar dikkate alındığında Türkiye'ye yapılan yardım oranının genel yardıma göre sadece %2.2 olduğu ve bu oranın doğrudan yardım oranında %1.1'e gerilediği idi. Sadece 1949-1950 döneminde gereği gibi yardımda bulunulduğu ileri sürülüyordu. Bu dönemde Türkiye'ye 59.000.000 dolar doğrudan ve 74.500.000 dolar “*tiraj*” hakkı sağlanmıştı. Türkiye bu dönemde ayrıca 30.000.000 dolar da borçlanmıştı. Bu durum 1950-1951 döneminde değişmiş ve “*Snoy-Marjolin*”⁴²⁰ formülüne göre Türkiye bu dönemdeki payı özel durumu dikkate alınmadan kesintiye uğramıştı. Muhtıradaki, Türkiye'nin 1951'de askeri konularda, ABD Askeri Yardım Heyeti ile ortak bir çalışma yürütmüştü. Türk Hükümeti, ABD Büyükelçisi, ABD Askeri Yardım Heyeti ve ECA Misyonu arasında görüşmelerin devam ettiği de belirtilmişti. Görüşmelerde, 1951 Bütçesi'ne giren bütün “*kalemler*” ve özellikle yatırımlara ait cetvellerin tek tek araştırıldığı ve prensip olarak taraflar arasında anlaşmanın sağlandığı belirtilmekteydi. Türkiye Hükümeti kendisinden istenilen bilgilere ait olan bir mektubu da, 9 Ocak 1951'de ECA'ya teslim etti⁴²¹.

Hükümet gerek bütçe tasarruf gerekse askeri planlamalar konusunda kendi üzerine düşen görevi yapmaktaydı. ECA idaresinden ekonomik dengenin zarara uğramaması amacıyla yapılacak yeni bir yardım beklenmekteydi. ABD Hükümeti'nin de Türkiye'nin durumunu tekrar incelediği ve yardımın, Türkiye'nin dünya barışı ve güvenliği için gösterdiği çabayla uyumlu olmasına çalıştığı haberleri Türkiye'de memnurlukla karşılanmaktaydı. Bu doğrultuda ECA Misyona Şefi R.H.Dorr, önce Devlet Bakanları ve Maliye Bakanı ile daha sonra Başbakanla bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmelerde Türk yetkililer, ABD yardımının bütçe açığını kapatmak

⁴¹⁹ **BCA**, 030.01.60.373.3.

⁴²⁰ Yardım ilk yıl temel olarak bütçe açıklarının dengeli olarak karşılanmasına dayalı olarak dağıtıldı. İkinci yıl ise OEEC “*Snoy-Marjolin*” formülü olarak bilinen bir yaklaşım benimsedi. Bu formül yardım paylaşımında kapsamlı bir yüzdeler azalmayı içeriyordu. Bu durum ise ülkelere bütçe açıkları konusundaki ödemelerinde azalma sağladı, bunu da daha az miktardaki yardımla yaptılar. İlk iki yılın ardından azaltılmış yardım miktarına dayalı temeller yeniden düzenlendi, ABD de “*Snoy-Marjolin*” formülünü dikkate alarak önemli bir sorumluluk üstlendi. Harry Bayard Price, **The Marshall Plan and Its Meaning**, New York, 1955, s.311.

⁴²¹ **BCA**, 030.01.60.373.3.

için kullanılmayacağını, ülkenin askeri ihtiyaçlar nedeniyle ekonomik olarak zayıflamasının engellenmesinde kullanılacağını ifade ettiler⁴²².

Türkiye'nin ek ekonomik yardım ihtiyacı nedeniyle ECA yetkilileri arasında bir görüşme gerçekleşti. Paul R.Porter, ECA Ankara Bürosu'dan Henry Wiens, G.C.McGhee, W.M.Rountree ve C.R.Moore katıldı. H.Wiens, Türkiye'nin 1951 mali yılı için kamu sektöründeki 481.000.000 liralık/175.000.000 dolar açığa ilişkin Ankara'daki ECA temsilciliğinden gelen son telgraflara değinerek sözlerine başladı. ECA ile üst düzey Türk yetkililer arasında, azalan harcamalar, artan vergiler ve diğer kaynaklarla bu açığı kapatabilmek adına yaptıkları görüşmelerin sonuçsuz kaldığını söyledi. Türk yetkililerin ECA'nın bu sorunu ek yardım kapsamında vereceği 100.000.000 dolar ile çözebileceğini ifade ettiklerini dile getirdi. Yeni bütçe 1 Mart 1951'de yürürlüğe girecekti. Bu bağlamda R.H.Dorr, Türkiye'ye yeni bir teklifte bulunulmasını önerdi. Verilecek olan askeri ve ekonomik ek yardım miktarının birkaç ay içerisinde kararlaştırılması halinde, Türkiye ile kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayabileceği bir anlaşma metni üzerinde tartışabileceklerini iddia etti⁴²³.

G.C.McGhee ise, R.H.Dorr'un önerisinin yeni bütçe yürürlüğe girmeden gerçekleşemeyeceğini vurguladı. Diğer taraftan ABD, Türk Silahlı Kuvvetlerinde sayısal artış sağlamak amacıyla milli savunma bütçesinde, yaklaşık 88.000.000 liralık/32.000.000 dolarlık bir artışın karşılanması için bir kaynak sorunu ile karşı karşıya kalındığını ifade etti. Ona göre ABD politikasının dikte ettiği askeri gücü gerçekleştirmesi adına Türkiye'ye daha fazla ekonomik destek sağlamak gerekirse, bu amaç doğrultusunda fonlar bulunabilirdi⁴²⁴.

Yatırım programları ve mülteci harcamalarının yanı sıra 88.000.000 liralık ek savunma harcamaları da göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan 491.000.000 liralık mevcut tahmini bütçe açığı ile ilgili olarak H.Wiens, R.H.Dorr'un önerdiği teklifin göz ardı edilmemesi gerektiğini söyledi. P.R.Porter, H.Wiens'e, artan savunma harcamalarını finanse etmek için ek 30.000.000 dolardan daha fazla destek sağlayıp sağlamayacağını sordu. Ankara Büyükelçiliği'nin detaylı incelemesi gelir gelmez, ek ABD yardımı konusunun çözüm sürecinin hızlanacağını ifade etti. Toplantıda

⁴²² **BCA**, 030.01.60.373.3.

⁴²³ **FRUS**, 1951, V, s.1108-1110, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakanı Yardımcısı'nın (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 22 Ocak 1951.

⁴²⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1108-1110, Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakanı Yardımcısı'nın (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 22 Ocak 1951.

88.000.000 liranın bulunmasına çalışılması ve sonucun olumlu olması halinde Türklerle tatmin edici bir anlaşmanın yapılması gerektiği konusunda mutabık kalındı⁴²⁵.

G.C.McGhee ile Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdür Yardımcısı Ohly Türk Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde öngörülen artışa ilişkin ABD desteği konusunda bir görüşme gerçekleştirdi. Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth da konu ile ilgili olarak yetkilileri bilgilendirmekteydi. 1 Mart 1951’de başlayan mali yıl için Devlet bütçesi ile ilgili olarak Türk Hükümeti’nin, Türk Genelkurmayı ve ABD Ortak Askeri Misyonu tarafından önerilen 558.000.000 liranın aksine Milli Savunma Bakanlığı için 470.000.000 liralık bir ödenek arayışında olduğunu bildirmekteydi. Bütçedeki bu 88.000.000 liralık/ 31.500.000 dolarlık ilavenin sadece fonların ABD tarafından sağlanması durumunda dâhil edilmesi planlanıyordu. Büyükelçi ABD’nin, *“Türkiye’nin yıl içerisindeki olası bir saldırganlığa direnç göstermeye hazır olması için”* bütünüyle bu rakamı karşılaması gerektiğine inandığını belirtmekteydi⁴²⁶.

Yukarıda ifade edilen 88.000.000 lira, Türk Silahlı Kuvvetleri mevcudunun 260.000 er ile 24.000 subaydan, subay sayısı sabit kalmak şartıyla, 300.000 ere çıkarılmasını mümkün kılacaktı. Türkiye 1951 mali yılı konusunda ciddi bir bütçe problemi ile karşı karşıyaydı. Karşılanmayan açık, milli savunma bütçesinin 88.000.000 lira arttırıldığı farz edilerek şimdi de 491.000.000 lira olarak tahmin ediliyordu. Türkiye, ABD’ye sadece bu miktarı karşılamak için değil, bu açığın geniş bir kısmının karşılanmasına yardımcı olmak için de başvurmakta idi. Aşırı savunma harcamaları, sert bir yatırım programı ve Bulgaristan’dan gelen Türk mültecilerin yeniden iskânından kaynaklanan olağandışı harcamalar bütçeye yük oluşturmaktaydı⁴²⁷.

Türkiye yaklaşık on yıldır bütçe harcamalarının % 30–50’sini milli savunma için harcıyordu. Türkiye, BM’nin yanı sıra savaş alanında da ABD’nin sadık müttefiklerinden biri olduğunu kanıtlamıştı. G.C.McGhee, ABD yaklaşık 30.000.000 dolarlık bir harcama ile Türkiye’nin askeri gücünü daha ileri taşımasına yardım edebilirse, bu ek yardımı sağlamak için yollar bulmak adına yapılacak her türlü çabayı

⁴²⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1108-1110, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakanı Yardımcısı’nın (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Washington, 22 Ocak 1951.

⁴²⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1115-1116, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı’nın (G.C.McGhee) Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdür Yardımcısına (Ohly) Muhtırası, Washington, 1 Şubat 1951.

⁴²⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1115-1116, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Dışışleri Bakanı Yardımcısı’nın (G.C.McGhee) Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdür Yardımcısına (Ohly) Muhtırası, Washington, 1 Şubat 1951.

gösterebileceğini belirtmekteydi. Türkiye’de bu amaç doğrultusunda harcanan 30.000.000 doların ABD için daha fazla güvenlik sağlayacağı kanaatindeydi⁴²⁸.

Türkiye 1951 mali yılına girmek üzereyken bütçesini denkleştirememekte idi. Buna karşılık ABD’den gerek milli savunma ve gerekse bütçenin diğer fasıllarının desteklenmesini istemekteydi. ABD’nin bu işle ilgilenen kurumları da bir an önce gereken parayı bulmak için toplantılar yapıyor ama bir türlü kesin sonuca ulaşamıyorlardı.

9- Türk Hükümeti’nin ECA’ya Verdiği Muhtıra (28 Şubat 1951)

Türk Hükümeti tarafından ECA Özel Misyon Başkanı R.H.Dorr’a 28 Şubat 1951’de bir muhtıra verildi. Türkiye’nin, ERP yardımı almaya başladığından itibaren OECC ve ECA çerçevesinde diğer katılımcı ülkeler gibi yararlanmakta ve “*aldığı yardımın her dolarını*” kendi kalkınması için kullanmaktaydı. ECA raporları incelendiğinde, bu teşkilata katılan diğer ülkeler arasında hayat seviyesi en düşük ülkenin Türkiye olduğu anlaşılmaktaydı. Bütün bunlara rağmen Türkiye, milli savunmasını sağlamak için 500.000’i bulan ve hiçbir zaman 300.000’den az olmayan askeri bir kuvveti silahaltında tutmaktaydı. Bu durum ekonomik olarak büyük bir yükü. Bu şartlar altında Marshall Planı’ndan alınan yardım ise diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye açısından yetersizdi. ECA’nın ilk raporlarında verilen rakamlar dikkate alındığında Türkiye’nin genel yardımdan %2.2 oranında pay aldığı, bu oranın doğrudan yardımda %1.1’e indiği görülmekteydi. Bu durum Türkiye’nin gerek ekonomik gerekse siyasi öneminin Marshall yardım programı tarafından iyi anlaşılmadığını göstermekteydi⁴²⁹.

Marshall yardımı kapsamında Türkiye’ye 1949-1950 döneminde önem verilmeye başlandığı belirtildi. Bu dönemde 59.000.000 dolarlık doğrudan yardım ve 74.500.000 dolarlık “*tiraj*” hakkı temin edilmişti. Ayrıca 30.000.000 dolarlık da borçlanma imkânı verildi. 1950-1951 döneminde ise ABD Kongresi’nin aldığı karar gereği, yardımlarda “*Snoy-Marjolin*” formülüne uygun olarak kesintiye gidildi. Türkiye, yardım almaya başladıktan sonra sürekli olarak karşı karşıya bulunduğu dış tehditlere ve bununla orantılı olan yüksek milli savunma harcamalarına dikkat çekti. Başlangıçta üzerinde

⁴²⁸ **FRUS**, 1951,V, s.1115-1116, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Dışişleri Bakanı Yardımcısı’nın (G.C.McGhee) Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdür Yardımcısına (Ohly) Muhtrası, Washington, 1 Şubat 1951.

⁴²⁹ **CCBA**, 3/72. 969/2-3.

durulmayan bu duruma daha sonra ECA tarafından gereken önem verilmeye başlanmış ve olumlu sonuçları 1950 yardımına yansımıştı⁴³⁰.

Türkiye, 1951’de askeri konularda yaptığı planlamaları, ABD askeri yardım heyetiyle yapılan görüşmelerle daha etkili bir hale getirmek üzereydi. Hükümet, askeri yardım heyeti, ABD Büyükelçisi ve ECA arasında bazı görüşmeler gerçekleştirildi. Türkiye’nin askeri ihtiyaçları 1951 bütçesinde yer alan bütün harcamalar ve yatırımlara ait cetveller büyük bir ciddiyetle incelenmekteydi. Yapılan görüşmelerin sonucunda; Türkiye’nin askeri planlamaları için ekonomik kalkınma ve mali istikrar programını sarsmadan yardım miktarının artırılması konusunda prensip anlaşmasına varıldı. Hükümet, görüşmeler esnasında kendisinden istenilen bilgileri içeren mektubu 9 Ocak 1951’de ECA’ya gönderdi. Bu yardımın, Türkiye’nin içinde bulunduğu askeri ve ekonomik duruma göre enflasyonist bir eğilimin belirmesine engel olmak için ithalat şeklinde yapılması kararlaştırıldı⁴³¹. Türkiye’nin herhangi bir enflasyon tehdidi ile karşı karşıya bulunmadığı ve bu konuda oluşabilecek bir eğilimin yapılacak ithalat sonucunda önleneyeceği konusunda ABD’li yetkililer bilgilendirildi. Türkiye’nin para basarak bütçe açığını kapatma yoluna gitmeyi hiçbir zaman düşünmediği de gönderilen mektupta belirtilen bir başka konuydu⁴³².

Sonuç olarak Türkiye, tamamen değişen dünya şartları karşısında ülkenin askeri harcamalar nedeniyle ekonomik zarara uğramaması ve başlatılan yatırım programlarının kesintiye uğramaması için harcamaların bir kısmının ABD yardımı ile karşılanmasını istemekteydi⁴³³. Türkiye ile ABD arasında yardım programlarının geliştirilmesi konusu ağırlıklı olarak gündeme gelmekteydi. Türk ordusunun kalabalık mevcudu ve ülkede yapılması düşünülen yatırımlar doğal olarak kabarık bir bütçeye ihtiyaç duymaktaydı. Enflasyon tehdidi de ABD yetkililerinde ayrı bir endişe kaynağıydı. Bu şartlar içerisinde ABD’nin yeni mali desteklemeler yapması kararlaştırıldı.

10- TBMM’de Bütçe Görüşmeleri ve ABD Yardımının Gündeme Gelmesi

TBMM’deki bütçe görüşmelerinde 21 Şubat 1951’de Maliye Bakanı Hasan Polatkan milletvekillerini bilgilendirdi. ABD’den sağlanan yardımlar konusunda sayısal

⁴³⁰ CCBA, 3/72. 969/3.

⁴³¹ CCBA, 3/72. 969/4.

⁴³² CCBA, 3/72. 969/5.

⁴³³ CCBA, 3/72. 969/6-7-8.

verilerden bahsetti. Yatırımlar ile yatırım dışı hizmetler bütçesi karşılaştırıldığında gelir-gider arasındaki farkın 235.298.827 lira olduğunu belirtti. Bu farkın 146.640.000 lirasının ABD yardımından sağlandığını ifade etti. 1950’de gerçekleşen ABD yardımının 154.000.000 lira olduğunu ancak bunun tamamının zamanında elde edilemediğini, 82.000.000 liralık kısmının kullanıldığını belirtti. Ayrıca göçmenler hakkında tapulama, topraklandırma, iskân konularının bir bütün halinde inceleyip, bir programa bağlanmak üzere çalışma yaptıklarını; göçün doğurabileceği sorunlar karşısında ABD Hükümeti’nin anlayış göstererek Türkiye’ye yardımda bulunduğunu söyledi⁴³⁴.

CHP adına söz alan Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, DP’nin iç borçlanma imkânlarının sınırlanması karşısında mevcut açığın ve yeni ihtiyaçların karşılanması konusunda bütün ümitlerini ABD yardımına bağlamasını eleştirdi. CHP iktidarı olarak 1950 yılı bütçe görüşmelerinde Marshall Planı’nın ve OEEC’nin amaçlarına uygun olarak bütçeye koyduğu ödenekler dolayısıyla maruz kaldığı eleştirilerini hatırlattı. O dönem muhalefet partisi olan DP’nin bu durum karşısında *“Marshall Planı olmasaydı halimiz nice olurdu?”* şeklinde bir soru sorduğunu, aynı sorunun muhatabının bu kez kendileri olduğunu ifade etti⁴³⁵.

Eleştirilere cevap veren Hasan Polatkan, yapılan açıklamaları CHP’nin *“anlamadığını veya anlamak istemediğini”* belirtti. Kendilerinin o dönemde *“ABD yardımının bütçeye karşılık olarak konmuş olması değil, hiçbir anlaşmaya varılmadan kendiliklerinden bir hareketle bütçeye karşılık gösterilmesiydi. Ancak kendi hükümetlerinin ABD yardımını bütçeye, Amerikalılarla tam mutabık kalmak suretiyle karşılık olarak koyduklarını”* ifade etti. Bundan dolayı CHP için yapılan eleştirilerin kendileri için yapılamayacağını ileri sürdü. Eğer CHP’nin iddia ettiği şekilde *“bütün ümitler”* ABD yardımına bağlanmış olsaydı bu yardımı bütçe rakamlarına ilave edeceklerini ve bütçe açığını da bu şekilde kapatabileceklerini belirtti. Hasan Polatkan, dost olarak ifade ettiği ABD’den alınması beklenen yardımlarla gelir-gider arasındaki dengenin sağlanabileceğini ve bütçe açığının ortadan kalkacağını vurguladı. Bu suretle 1951 bütçesinin 1952’ye açiksız olarak devredilebileceğini ümit etmekteydi. Hasan Polatkan daha sonra yardımın miktarının açıklanmaması nedeniyle yapılan eleştirilere de cevap verdi. Bu konuda yapılan temaların ümit verici olduğunu ancak henüz

⁴³⁴ TBMMTD, IX/V, s.208-211.

⁴³⁵ TBMMTD, IX/V, s.241.

imzalanmış bir anlaşmanın olmayışı nedeniyle rakam vermekten kaçındıklarını dile getirdi⁴³⁶.

Bütçe görüşmeleri oldukça sert bir ortamda geçmekteydi. CHP ve DP milletvekilleri ardı ardına söz alarak ABD yardımı üzerinden karşılıklı suçlamalarda bulunuyordu. 20 Şubat 1951’de yapılan görüşmelerde DP Zonguldak Milletvekili Yunus Muammer Alakant diğer Avrupa devletlerinin Marshall Planı’ndan aldığı yardımları hakkında bilgi verdi. İngiltere 5.861.000.000, Fransa 3.317.000.000, Almanya 2.880.000.000, İtalya 1.949.000.000 ve Yunanistan 1.021.000.000, Türkiye’nin ise 145.000.000 dolar yardım aldığını belirtti. Türkiye’nin bu kadar düşük miktarda yardım almasının sebebinin ise CHP’nin kusuru olduğunu ileri sürdü⁴³⁷.

TBMM’de yapılan bütçe görüşmelerinde her iki tarafta kendi politikalarını haklı gösterecek söylemlerde bulunmaktaydı. Gerek CHP ve gerekse DP, ABD yardımını kendi iktidarları döneminde gündemin birinci maddesi olarak belirlemişlerdi. Yapılan eleştiriler yardımın mali boyutu ile ilgiliydi. Muhalefet bütçe dengesini ön plana çıkarırken DP ise sayısal veriler üzerinde duruyordu. Ancak bir gerçek vardı ki, o da henüz ABD 1951’de Türkiye’ye yapacağı yardımı açıklığa kavuşturmamıştı. Bu günlerde iç siyasette yaşanan kabine krizi gündemi tamamen değiştirecekti.

11- ABD’den Tahıl İthalatı Yapılması İçin Başlatılan Girişimler

Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, 1 Mart 1951’de bütçe açığını kapatmaya yardımcı olacak ek yardımı ve Türkiye’nin acil tahıl ihtiyacı konusunda ABD’li yetkililerle bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıya J.E.Webb, William Conrad ve C.R.Moore katıldı. Büyükelçi, Türkiye’nin askeri harcamalarının milli gelirin neredeyse %45’ini kullanarak bütçe üzerinde daimi bir mali yük oluşturduğunu ve mevcut tüm yerli kaynakları tüketmekte olduğunu belirtti. Türk Hükümeti, 300.000.000 dolar oranındaki bütçe açığını kapatmada mevcut mali yıl içerisinde ciddi bir problemle karşı karşıyaydı. Bu açığın 180.000.000 dolarlık kısmı vergi programının genişletilmesi, iç ve dış borçlanma, EPU payları ve ECA muadil fonlarının kullanımı ile karşılanacaktı. Türk Hükümeti geri kalan 120.000.000 dolarlık açığı kapatmak için ECA’dan ek yardım talebinde bulunmaktaydı⁴³⁸.

⁴³⁶ TBMMTD, IX/V, s.363-365.

⁴³⁷ TBMMTD, IX/V, s.282.

⁴³⁸ FRUS, 1951, V, s.1129-1131, Dışişleri Bakanı’nın Görüşme Muhtırası, Washington, 5 Mart 1951.

J.E.Webb, Türkiye'nin zor bir süreçten geçtiğinin farkında olduklarını söyledi. Bildiği kadarıyla Büyükelçilik ve Ankara ECA Misyonu, bu sorunun üstesinden gelmek için Türk makamları ile sürekli temas halindeydi⁴³⁹.

Feridun Cemal Erkin Türkiye'de ciddi bir tahıl kıtlığı olduğunu, şu anda Toprak Mahsulleri Ofisi stoklarının 1 Nisan 1951'e kadar ülkenin tahıl gereksinimini karşılayamayacak düzeyde olduğunu açıkladı. Haziran sonuna kadar bu ihtiyacı karşılamak için Türk Hükümeti'nin acilen 100.000 ton tahıla, 25.000 ton da mısıra ihtiyacı vardı ve ABD'den bu talebin ücreti mukabili karşılanması istendi. Karşı ödeme içinde birkaç seçenek ileri sürdü. Henüz kullanılmamış ECA fonlarının bu fasıla aktarılması ve ek yardım yapıldığında da açığın kapatılması ya da yardım miktarı belirlenince, altın rezervlerini kullanarak ECA'dan geri ödeme sağlanması idi⁴⁴⁰.

J.E.Webb, ABD'ye son altı ay içerisinde birçok ülkeden bu tarz taleplerin sıkça gelmeye başladığını, hepsini karşılamalarının çok zor olduğunu ifade etti. Ancak gelecek için umutluydu. İlerleyen süreçte bu taleplerin yerine getirilebileceğini söyledi. Şu an itibariyle kendilerine ne yapılması gerektiğine ilişkin herhangi bir güvence verilemeyeceğini, bununla birlikte soruna duyarsız kalmayacaklarını belirtti. Tahıl tedarikinin ECA'nın faaliyet alanının dışında olduğunu da vurguladı.⁴⁴¹

Türk Hükümeti bu konuda ivedi olarak sonuca ulaşılması için Washington Büyükelçisi'ni sıkıştırmaktaydı. 1951'in Nisan'ına kadar belirli bir miktar tahılın gönderilmesi isteniyordu. Şayet bu gerçekleşmezse durum gittikçe kötüleşecekti⁴⁴². Bu konudaki girişimler devam edecekti. Fakat Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak kendi kendisine yetemediği bu taleple açıkça ortaya çıkmıştı.

İ- TÜRKİYE'NİN ABD'DE TANITIM FAALİYETLERİ

Türkiye-ABD ilişkileri DP'nin iktidara gelmesinden sonra yeni bir boyut kazandı. Siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra Türkiye'nin tanıtımı içinde harekete geçildi. Ağustos 1950'de Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü tarafından Chicago'da bir sergi açıldı. Nezih Manyas ve İhsan Atakent bu faaliyetten sorumluydu.

⁴³⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1129-1131, Dışişleri Bakanı'nın Görüşme Muhtırası, Washington, 5 Mart 1951.

⁴⁴⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1129-1131, Dışişleri Bakanı'nın Görüşme Muhtırası, Washington, 5 Mart 1951.

⁴⁴¹ **FRUS**, 1951, V, s.1129-1131, Dışişleri Bakanı'nın Görüşme Muhtırası, Washington, 5 Mart 1951.

⁴⁴² **FRUS**, 1951, V, s.1129-1131, Dışişleri Bakanı'nın Görüşme Muhtırası, Washington, 5 Mart 1951.

Sergide Türkiye resimleri, Türk öğrencilerin karakalem ve sulu boya çalışmaları ile Türk elişleri teşhir edilmekteydi. Chicago şehir kütüphanesinde de Türk öğrencilerin eserlerinden oluşan bir sergi açıldı. “*The Greek Press*” adlı gazetede Türkiye’yi tanıtan yazılar yayınlandı. Chicago Belediye Başkanı Martin J. Kennely ziyaret edilerek kendisine Türkiye’den getirilen hediyeler takdim edildi. Blackstone Oteli’nde bir kokteyl düzenlendi. Chicago’da yayın yapan “*Where is Magazine*” dergisinde ve “*Federation News*” gazetesinde de Türkiye’ye ait resimler ve yazılar yayınlandı. Birçok radyo ve televizyon kanallarında Türkiye ile ilgili yayınlar yapıldı⁴⁴³.

Chicago’da Ağustos ayı içerisinde yapılan bu sergi gerek ülkenin gerekse Türk ürünlerinin tanıtımı açısından oldukça başarılı oldu. ABD devlet adamları ve özellikle de Marshall Planı yetkilileri sergiye büyük ilgi gösterdi. ABD halkının dış ülkelere karşı ilgisini artırmak ve ABD Hükümeti’nin yardım programını destekleyecek bir kamuoyu yaratılması açısından sergiye özel bir önem verilmekteydi. Bunun ekonomik sonuçları olacağına da inanılıyordu. Bu amaçla bazı girişimlerde de bulunuldu. ABD’nin Ortadoğu ile ilgili fikrinin mimarı olarak görülen ve 1949’da Türkiye’yi de ziyaret etmiş olan Albay McCormick ile temas kuruldu⁴⁴⁴.

Bunun sonucunda “*Chicago Tribune*” gazetesinde Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmesinin gerekliliği yönünde bir makale yayınlandı. Toplumun farklı kesimlerinden olumlu tepkiler aldı. Özellikle basın mensuplarının Türkiye’ye bakışında farklılık yarattı. Barışçıl bir dış politika izleyen Türkiye’nin diplomatik ilişkilerdeki tavrı ABD’de de yankı buldu⁴⁴⁵.

Türkiye’yi tanıtmaya yapılan çalışmalar arasında radyolar da kullanıldı. On beş günlük süre zarfında dönemin en önemli yayın ve propaganda aracı olan radyolar da; İngiltere’ye sekiz ve Fransa’ya altı programda yer verilirken Türkiye’ye yirmi yedi program ayrıldı. Kültürel, siyasi ve ekonomik konuların dışında Chicago sergisinde teşhir edilen ürünlerinde reklamı yapıldı. Ayrıca daha sonra yayınlanması için “*Turkey Today*” ve “*Istanbul*” filmleri ile Türk Müziği plakları radyo ve televizyon istasyonlarına bırakıldı⁴⁴⁶.

⁴⁴³ BCA, 030.10.173.196.17.

⁴⁴⁴ BCA, 030.10.173.196.17.

⁴⁴⁵ BCA, 030.10.173.196.17.

⁴⁴⁶ BCA, 030.10.173.196.17.

Chicago'daki bu serginin ardından bir dönem İstanbul İngiliz High School'da görev yapmış olan ABD'li tarihçi I.C.Gordon Campbell, 27 Ekim 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir mektup göndererek Türkiye'yi tanıtmak amacıyla ABD'de bir mağaza kurulmasını teklif etti⁴⁴⁷. I.C.G.Campbell, Celal Bayar'ın *“iki torununa birkaç yıl hocalık ettiğini ve İngiliz High School'da kendisiyle defalarca görüştüğü için bu mektubu yazma cesaretinde bulunduğunu”* ifade etti. ABD'ye döndüğü günden itibaren birçok konferans vererek ABD'nin ortabati bölgesinde Türkiye'yi daha iyi tanıtmak için çalıştığını dile getirdi. I.C.G.Campbell'a göre dünya siyasetinde modern Türkiye'nin önemli bir yeri vardı. Bununla orantılı olarak ABD halkının ilgisini Türkiye'ye yönlendirmek için her şey yapılmalıydı. Türk mağazası açılması bu sebeple gerekliydi. Bu mağazanın nasıl faaliyet göstereceği de şöyle ifade edilmişti⁴⁴⁸:

Mağazanın ana bölümü Kapalı Çarşı tarzında tasarlanmalıydı. Fiyatlar halkın ilgisini çekecek şekilde olmalıydı. Mağazanın açılışını ve ürün çeşitliliğini duyurmak için ABD'nin büyük şehirlerinde reklam verilmeliydi⁴⁴⁹.

I.C.G.Campbell'a göre açılan mağaza veya sergilerde ABD halkının ilgisini çekecek ürünler olarak; Kütahya el sanatları, Trabzon'da yapılan gümüş takılar, ceviz çekmeceler, kakmalı masalar, Kur'an rahleleri, Sinop'ta yapılan dikiş kutuları, Türk seccadeleri, Türk pulları, Türk hayatını, sanatını, mimarisini gösteren kartpostallar, Türk, Yunan ve Roma sikkeleri, Karagöz tasvirleri, pirinç bakır kaplar, sigara tabakaları, işlemeli eski Türk havluları gösterildi. I.C.G.Campbell'e göre, bu ürünlerin satılmasıyla hem Türkiye'nin iyi bir tanıtımı yapılacak hem de satışlardan önemli bir gelir elde edilecekti⁴⁵⁰.

Türkiye bu dönemde dış politika hedefleri doğrultusunda ABD ile yakın ilişkiler içerisine girerken, tanıtım faaliyetlerini de ihmal etmemekteydi. Ülke tanıtımı için sergi açma, gazetelerde Türkiye ile ilgili yazılar çıkarma ve reklam sektörünü kullanıyordu. Bu konuda her türlü öneriye de açıktı.

⁴⁴⁷ CCBA, 3/20. 179/5.

⁴⁴⁸ CCBA, 3/20. 179/7.

⁴⁴⁹ CCBA, 3/20. 179/8.

⁴⁵⁰ CCBA, 3/20. 179/8-9.

II. BÖLÜM

II. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

(9 MART 1951 – 17 MAYIS 1954)

A- II. MENDERES HÜKÜMETİ’NİN KURULMASI VE ABD DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI’NIN YAPTIĞI DEĞERLENDİRME

1- I. Menderes Hükümeti’nin İstifası ve II. Menderes Hükümeti’nin Kurulması

Türkiye dış politikada oldukça zorlu bir süreçten geçiyordu. İç politikada da gündeme yönelik tartışmalar hükümet krizine sebep oldu. I.Menderes Hükümeti’nde istifalar yaşandı. Bunların bazıları özel sebeplerden ötürü, bazıları da başbakanla yaşanan anlaşmazlıklardan ötürü gerçekleşti: Sırasıyla sağlık sorunu nedeniyle Milli Eğitim Bakanı Avni Başman⁴⁵¹, Başbakan ile anlaşmazlığa düşen Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger⁴⁵², ve Fahri Belen görevinden ayrıldı⁴⁵³. Daha sonra 14 Aralık 1950’de Maliye Bakanı Halil Ayan istifası gerçekleşti. Halil Ayan’ın yerine Çalışma Bakanı Hasan Polatkan ondan boşalan bakanlığa ise Meclis Başkan Vekili Bursa Milletvekili Hüseyin Köymen getirildi. Bütçe görüşmelerinden önce Maliye Bakanı’nın istifası çeşitli söylentilere yol açtı⁴⁵⁴.

Kabine bunalımının yaşandığı bu günlerde bütçe görüşmeleri gerçekleşti. Hükümet için bir güven oylaması niteliğinde olan müzakereler sonucunda oylamaya katılan 403 milletvekilinin 58 ret oyuna karşılık, 375 kabul oyuyla DP iktidarının ilk bütçesi Meclis’ten geçti⁴⁵⁵.

Hükümet içerisinde yaşanan gerginlik iktidar-muhalefet ilişkilerine de yansdı. Meclis’te dil konusu tartışılırken DP Milletvekilleri, 1950 öncesini gündeme

⁴⁵¹ **Milliyet**, 3 Ağustos 1950; **Cumhuriyet** 3 Ağustos 1950.

⁴⁵² Ali Naci Karacan, “İçte Buhran! Dışta Buhran!”, **Milliyet**, 20 Eylül 1950.

⁴⁵³ **Milliyet**, 29 Ekim 1950; **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1950.

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1950; **Milliyet**, 15 Aralık 1950.

⁴⁵⁵ **TBMMTD**, IX/V, s.1201-1215.

getirerek CHP'yi ağır bir dille eleştirdi⁴⁵⁶. Yaşanan tartışmalar CHP'lilerin genel kurulu terk etmeleriyle sonuçlandı. Başbakan Adnan Menderes, CHP'nin yıkıcı muhalefetine karşı önlem alınmasını öngören yasa teklifi konusunda, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüş ayrılığına düştü. Yaşanan kriz, Başbakan Adnan Menderes'in 8 Mart 1951'de istifasına sebebiyet verdi⁴⁵⁷.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kabineyi yeniden kurmakla Adnan Menderes'i görevlendirdi. Yeni kabine 9 Mart 1951'de açıklandı⁴⁵⁸. II.Menderes Kabinesi şu isimlerden oluştu: Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Samet Ağaoğlu (Manisa), Devlet Bakanı: Refik Şevket İnce (Manisa), Adalet Bakanı: Rükneddin Nasuhioğlu (Edirne), Milli Savunma Bakanı: Hulusi Köymen (Bursa), İçişleri Bakanı: Halil Özyörük, Dışişleri Bakanı: Fuad Köprülü (İstanbul), Maliye Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir), Milli Eğitim Bakanı: Tevfik İleri (Samsun), Bayındırlık Bakanı: Kemal Zeytinoğlu (Eskişehir), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Ekrem Hayri Üstündağ (İzmir), Gümrük ve Tekel Bakanı: Rıfık Salim Burçak (Erzurum), Tarım Bakanı: Nedim Ökmen (Maraş), Ulaştırma Bakanı: Seyfi Kurtbek (Ankara), Çalışma Bakanı: Nuri Özsan (Muğla), İşletmeler Bakanı: Hakkı Gedik (Kütahya)⁴⁵⁹.

Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu, Zühtü Velibeşe ve Nihat Eğriboz kabinede yer almazken, Rıfık Salim Burçak, Nedim Ökmen ve Hakkı Gedik II.Menderes Hükümeti'nin yeni bakanları oldular. I.Menderes Hükümeti'nde yer alan altı bakanın da yeri değişti⁴⁶⁰. Yeni Hükümet'in programı 30 Mart 1951'de Meclis'e sunuldu. Eskisine göre önemli değişiklikler içermemekteydi. Adnan Menderes, Hükümet

⁴⁵⁶ DP Afyon Milletvekili Gazi Yiğitbaş'ın “*Türk dili namı altında dilimize karıştırılan kelimeler hakkındaki*” sorusu üzerine başlayan tartışmalarda kürsüye gelen Yiğitbaş, CHP iktidarı döneminde dil alanında yapılan inkılaplarla ilgili olarak; “*inkılâp değil lisanda ihtilâl, yani yeni tabirle anarşi. Bu suretle Halk Partisi hükümetleri ve güya dil mütehassısları Anayasamızın ikinci maddesindeki altı umdeyi de böylece yanlış tatbik ettiler. Şöyle ki Cumhuriyetçiliği istibdatçılık, milliyetçiliği milliyetsizlik, devletçiliği inhisarcılık, halkçılığı kölecilik, lâiykliği dinsizlik olarak tatbik ve icra ettikleri gibi dilimizi de ıslah değil, ifsat ettiler....*” sözleri Meclis'te tartışmalara yol açtı. **TBMMTD**, IX/II, s.106-107.

⁴⁵⁷ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, s.203-204.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1951; **Milliyet**, 10 Mart 1951.

⁴⁵⁹ **TBMMTD**, IX/VI, s.28-29.

⁴⁶⁰ **Milliyet**, 10 Mart 1951.

Programı'nı Meclis'te okurken dış politika konusunda; bir önceki programda yer alan hedefleri takip edeceklerini ifade etti⁴⁶¹.

DP dış politikada da etkin bir rol oynamak için oldukça aktif bir siyaset uyguluyordu. Bütün bu olumlu şartlar parti içi siyaset açısından yeterli görünmüyordu. Çünkü kurulan ilk Hükümet, uyumlu bir çalışma ortamı yakalayamamıştı. Gerek Bakanlar Kurulu'nda ve gerekse Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi ilişkilerde sıkıntı yaşandığı ortadaydı. II.Menderes Hükümeti bu darboğazdan çıkmak için kuruldu. İç politikada bunun bir etkisi olsa da dış politikada herhangi bir değişiklik olacağı o gün için pek düşünülüyordu.

2- ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı B.Y.Berry'nin II.Menderes Hükümeti'nin Kuruluşuna Yönelik Değerlendirmeleri

II.Menderes Hükümeti'nin kuruluşu ABD'de de yakından takip edildi. Hem resmi makamlar hem de kamuoyunun sesi olan gazetelerde, Türkiye'ye ağırlıklı olarak yer aldı. ABD Dışışleri Bakanlığı'nın konuya özel bir ilgisi vardı. ABD Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı B.Y.Berry ilk kurulan Hükümet'in acele ile oluşturulduğunu ifade etmekteydi. Ona göre Başbakan Adnan Menderes, içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak bu kararı almıştı. İşlerin aksamaması için yeni bir kabinenin oluşturulması gereğine inanmıştı⁴⁶². Adnan Menderes'in başında bulunduğu kabineye ABD tam destek veriyordu. Türkiye'nin kendileri ile şu ana kadar olan ilişkileri de bu savı destekler nitelikteydi. İyi ilişkiler kurdukları bir Hükümet'in yapısında yaşanan değişiklikler, ABD'nin bölgesel siyasetinin belirlenmesi açısından oldukça önemliydi.

Yeni kurulan kabinenin önceki kabineye göre nispeten zayıf olduğunu ifade eden B.Y.Berry, bunun genel olarak Türkiye'de bir hayal kırıklığı yarattığını ileri sürmekteydi⁴⁶³. O halde yapılan değişikliklerden ötürü hem iç hem de dış kamuoyunda bir rahatsızlık olabilirdi. ABD için de bu durum geçerliydi.

⁴⁶¹ **TBMMTD**, IX/VI, s.65-66.

⁴⁶² **FRUS**, 1951, V, s.1131-1132, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Berry) Dışışleri Bakanı'na olan Muhtırası, Washington, 15 Mart 1951

⁴⁶³ **FRUS**, 1951, V, s.1131-1132, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Berry) Dışışleri Bakanı'na olan Muhtırası, Washington, 15 Mart 1951

B.Y.Berry’e göre kabinede yapılan değişikliklerin en dikkat çekici olanı ise Marshall Planı İlişkilerinden Sorumlu Devlet Bakanı Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu’nun kabinede yer almamasıydı. Halbuki B.Y.Berry ECA Heyeti ile olan ilişkileri samimi ve yapıcı idi. Buna rağmen Başbakan’ın, kendisinin Türkiye için ek ECA yardımını sağlama konusundaki yetersizliğinden hoşnutsuz olduğu yönünde bir değerlendirmede bulunmaktaydı. Ayrıca bir diğer neden olarak da ikili arasında var olan rekabetinde etkili olabileceğine vurgu yapmaktaydı. B.Y.Berry, Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu’nun kabinede olmamasıyla artık Adnan Menderes’in Hükümet’in “*güçlü adamı*” olarak tek kaldığı yorumunu yapmaktaydı⁴⁶⁴.

B.Y.Berry’nin bu konuda yaptığı değerlendirmelerde haklılık payı yok da değildi. Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu, Devlet Bakanlığı dışında İçişleri Bakanlığı görevlerinde de bulundu. “*Basına Özgürlük*” için başlatılan kampanyalara destek verdi. Adnan Menderes’in ise basın ile ilişkileri iyi değildi. Özellikle de muhalif basınla sorunlar yaşıyordu. Bu sebeple karşıt bir fikre sert tepkiler gösterebiliyordu. Hükümet’in içinden bir bakanın böyle bir tavır takınması ise onun görevinin sonlanması anlamına geliyordu. Süreç Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu’nu partiden ayrılma noktasına getirecekti. Fakat kendisi verdiği mücadeleden asla vazgeçmeyecek ve milletvekili olarak konunun takipçisi olacaktı⁴⁶⁵.

İç politikada yaşanan bu gelişmeler, DP’nin ABD ve NATO ile olan ilişkilerine olumsuz bir katkıda bulunmayacaktı. Ancak ABD’nin Türkiye’deki siyaseti en küçük bir ayrıntıya kadar takip ettiğinin göstergesi olacaktı.

B- TÜRKİYE’NİN NATO’YA ÜYELİK SÜRECİNİN TAMAMLANMASI (18 ŞUBAT 1952)

1- Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin’in ABD Dışişleri Bakanı D.Acheson ile Yaptığı Görüşme

Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken Fransa Cumhurbaşkanı Vincent Auriol, Fransa Dışişleri Bakanı R.Schuman ile birlikte Washington’u ziyaret etti. Fransa

⁴⁶⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1131-1132, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısının (Berry) Dışişleri Bakanına olan Muhtırası, Washington, 15 Mart 1951

⁴⁶⁵ **TBMMTD**, IX/XX, s.158

Büyükelçiliği'nde 29 Mart 1951'de bir basın toplantısı gerçekleştiren R.Schuman, Türkiye'nin NATO'ya alınması ihtimalinin zayıf olduğunu ileri sürmekteydi. Fransız Bakan'ın bu beyanatı ve ABD Dışışleri Bakanı D.Acheson ile yaptığı görüşmeye ait haberler ABD basınında yer aldı. Ancak basında Türkiye'nin bu pakta girmesi yönünde olumlu görüş hâkimdi. Bu nedenle Fransız Bakan'ın bu konudaki görüşleri basında pek ilgi uyandırmadı⁴⁶⁶.

II.Menderes Hükümeti'nin kurulmasından kısa bir süre sonra Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin Türkiye'ye çağrıldı. Bir dizi görüşme yaptıktan sonra geri döndü ve ABD Dışışleri Bakanı D.Acheson ile bir araya geldi. Görüşmede ABD Dışışleri Bakanlığı'nın Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore'da hazır bulundu. Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, bölgesel gelişmelerden bahsederek Türk halkının endişelerini dile getirdi. Güvenlik konusunda Türkiye'nin ABD'ye olan önerilerine kesin bir cevap alınamadığı belirtti. Cevabın olumsuz olması halinde dahi, bunun mevcut belirsizliği ortadan kaldırmaya yardımcı olacağını ifade etti. Bakan, Türkiye'nin ABD'de 1947'dekinden çok daha farklı bir konuma sahip olduğunu ve Kore'ye asker gönderme kararı ile ülkede Türkiye'ye yönelik olumlu bir havanın oluştuğunu ifade ederek sözlerine başladı⁴⁶⁷.

D.Acheson, NATO'nun kapsamını genişletmenin zaman alacağını, ama kendisinin de büyümeden yana olduğunu, her şeye rağmen bu konuda kısa sürede ilerleme kaydedeceklerini düşündüğünü ifade etti. Feridun Cemal Erkin, NATO'nun diğer üyeleri ile de bu meselenin ele alınıp alınmadığını sordu. D.Acheson, kendisinin böyle bir görüşmesinin olmadığını, hükümetin diğer üyelerinin de gayri resmi görüşmeler yapsalar dahi bundan da haberi olmadığını söyledi. D.Acheson, NATO'ya Türkiye'nin dâhil edilme meselesinin son kez görüşüldüğü Eylül 1950'den itibaren şartların önemli ölçüde değiştiği kanısındaydı. Konuyu çeşitli yönleriyle düşündüklerini ve bir karara varmadan önce müttefiklerine danışacaklarını da sözlerine ekledi. Eğer bir sorunla karşılaşırlarsa, diğer seçenekleri değerlendireceklerini ifade etti. Bakan Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunun ABD için önemli olduğunu⁴⁶⁸.

⁴⁶⁶ **BCA**, 030.01.102.632.2.

⁴⁶⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1144-1146, Dışışleri Bakanı'nın Görüşme Muhtırası, Washington, 27 Nisan 1951.

⁴⁶⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1144-1146, Dışışleri Bakanı'nın Görüşme Muhtırası, Washington, 27 Nisan 1951.

Feridun Cemal Erkin'in ABD Dışışleri Bakanı ile yaptığı bu görüşmede NATO'ya üyelik konusunda bazı şeylerin değişmeye başladığı anlaşılmaktaydı. Bunu Dışışleri Bakanı D.Acheson'da ifade ediyordu ki, Türkiye'nin geldiği noktayı göstermesi açısından oldukça önemli bir gelişmeydi.

2- ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporu

Dışışleri Bakanı'nın da belirttiği gibi Türkiye'nin güvenlik konusu ABD'nin öncelikli meselelerinden biriydi. Bu konu sürekli olarak tartışılmakta, bir çözüm aranmaktaydı. 8 Mayıs 1951'de ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan ve Türkiye için uygulanması önerilen politika⁴⁶⁹, Türkiye ile ilgili görüşlerini açıklaması bakımından önemlidir. Rapora göre; ABD, Türkiye'nin güvenlik meselesine gösterdiği hassasiyette haklıydı. Çünkü Türkiye, SSCB'ye komşu olan en güçlü anti-komünist ülke olmakla beraber, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da olası bir SSCB saldırısına karşı direnç gösterebilecek tek ülkeydi. Türkiye, uluslararası komünizme karşı verilen mücadelede özgür dünyanın bir müttefiki olarak kalmalıydı. Bu durum ABD için oldukça önemliydi. Mevcut askeri gücü, özgür dünya ile olan işbirliği, Boğazlarının denetimini yürütüyor olması bunda etkiliydi. Raporda önerilen politika şöyleydi⁴⁷⁰:

- a) Türkiye'nin siyasi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne eskiden olduğu gibi saygı duymalı ve Truman ilkesine desteğini açıkça göstermeye devam etmeli
- b) Türkiye'ye uluslararası siyasi destek kesintisiz sürdürülmeli
- c) Türkiye'nin siyasi, askeri ve ekonomik açıdan güçlendirilmesi için gösterilen çabalara, bu ülkenin iç işlerine karışılmadan devam edilmeli
- d) Başta İran olmak üzere Ortadoğu'nun diğer ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirmesi teşvik edilmeli
- e) ABD, Türkiye'nin sadece askeri durumuyla değil, ekonomik durumuyla da ilgilendiğini her fırsatta ifade etmeli ve "*hür dünyanın*" savunulması için ekonomik ve teknik yardımı sürdürmeli
- f) Türkiye'yi doğrudan ya da dolaylı yollarla hedef alacak olan bir SSCB saldırısına karşı, Türk ordusunun kapasitesi artırılmalı

⁴⁶⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1148-1151, Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından önerilen Politika, Washington, Mayıs 1951.

⁴⁷⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1148-1151, Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından önerilen Politika, Washington, Mayıs 1951.

g) Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için Türkiye'ye gerekli askeri materyal, mühimmat temin edilmeliydi.

ABD savaş durumunda Boğazları SSCB'ye kapatabilmek için Türkiye ile müttefik olmalı ve onun tam üye olarak NATO'ya dâhil edilmesi için baskı yapmalı idi. Eğer bu karar gerçekleşmezse diğer seçenekler üzerinde yoğunlaşmalıydı. Türkiye'ye karşı olası bir SSCB saldırısı küresel savaş tehlikesini arttıracaktı. Bu durumda ABD; siyasi önlemlerle saldırıyı durdurma ve statükoyu eski haline getirme arayışında olmalıydı⁴⁷¹.

Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, raporun Türkiye'deki olumlu etkisini ifade etmek için Dışişleri Bakan yardımcısı G.C.McGhee ve Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili C.R.Moore ile bir görüşme gerçekleştirdi. Feridun Cemal Erkin, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın karardan duyduğu memnuniyeti belirtti. Büyükelçi, BBC kaynaklı bir haberden duyulan rahatsızlığı ifade etti. Buna göre İngilizler NATO'nun daha fazla genişlemesini istemiyorlardı. Feridun Cemal Erkin, karar olumlu olsa bile Türk halkının NATO'ya dâhil olma konusundaki heyecanını kaybettiğini söyledi. Bunu birkaç faktöre bağladı; Türkiye, NATO üyesi Avrupalı ülkelerin kararlılığına veya gücüne güvenmiyordu; ayrıca bazı NATO ülkelerinin Türkiye'yi, eşit üye olarak kabul etme konusundaki isteksizliklerinden ötürü ulusal onurları da yaralanmıştı. G.C.McGhee ise hükümet kararının önemli bir faktör olduğunu vurgulayarak bu tür raporlardan çıkarılan sonuçlara karşı uyarıda bulundu. G.C.McGhee durumdan oldukça umutlu olduğunu ve sorunun Temsilciler Konseyi'nde müzakere edileceğine yönelik duyumları olduğunu söyledi⁴⁷².

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan rapor, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda büyük bir ilerleme sağlandığının göstergesi oldu. Türkiye uzun zamandır bunun için çabalıyordu. Geçen yıllar umutsuzluğu da beraberinde getirdi. Heyecan kayboldu. Artık uğruna hem iç hem de dış politikada mücadele verilen NATO'ya tam üyelik için alınması gereken az bir yol kalmıştı.

⁴⁷¹ **FRUS**, 1951, V, s.1148-1151, Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından önerilen Politika, Washington, Mayıs 1951.

⁴⁷² **FRUS**, 1951, V, s.1169-1172, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1951.

3- Türkiye'nin NATO'ya Üyelik Kararının Çıkması

ABD Hükümeti'nin prensip kararı olarak Türkiye ve Yunanistan'ın pakta katılması onay vermesi diğer üye ülkelerde “şaşkınlıkla” karşılandı. Bu geçici durum atlatıldıktan sonra ilgili devletler, görüşlerini Türk Hükümeti'ne bildirdiler. 16 Mayıs 1951'de gazetecilerin, “*müttefiklerin ABD'nin kararını nasıl karşıladıkları*” sorusuna cevap veren ABD Dışişleri Bakanı D.Acheson; İngiltere ve Fransa ile yeni temasa geçtiklerini, diğer üye devletlerin görüşleri hakkında ise bir bilgiye sahip olmadığını ifade etti. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin Londra Büyükelçiliği'ne 18 Mayıs 1951'de yaptığı bilgilendirmede; ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a ek garanti vermeyi kararlaştırdığını bildirdi. Bunun kapsamı ya tam üyelik ya da 13 Ekim 1939 tarihli Türk-Fransız-İngiliz Karşılıklı Yardım Anlaşması'ndan başka bir çıkar yol bırakmadığı idi⁴⁷³. Yapılan bu değerlendirme Türkiye'de tepkiyle karşılandı.

28 Mayıs'ta Ankara'daki İngiltere Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'nı ziyaret etti. İngiltere'nin yanlış anlaşılmasından dolayı Londra'nın duyduğu endişeleri dile getiren Bakan Herbert Morrison'un mesajını ilettiler. Fransa ise İngiltere'ye oranla ABD'nin kararını olumlu karşılamaya daha eğimliydi. Ancak yine de bu karara kayıtsız şartsız olumlu cevap veremeyeceğini, Paris Büyükelçiliği aracılığıyla Ankara'ya bildirildi. Fransa'nın Türkiye ve Yunanistan'a verilmesi düşünülen garanti için üzerinde durduğu formül bölgesel pakt oluşturulması düşüncesi idi⁴⁷⁴.

ABD Dışişleri Bakanı D.Acheson 14 Haziran'da yaptığı basın toplantısında, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üyelik konusunun, üye ülkeler tarafından ciddi bir şekilde müzakere edildiğini söylemekteydi⁴⁷⁵. Bu kadar olumlu gelişmelere rağmen, İngiltere'nin hâlâ “*Ortadoğu Komutanlığı projesinden*” vazgeçmek istemediği anlaşıyordu. İngiltere'nin NATO ile ilgili biriminde yetkili olan E. Shuckburgh ile Zafer Gazetesi Başyazarı ve DP milletvekili M. Faik Fenik arasında gerçekleşen görüşmede bu tutum daha açık bir şekilde anlaşıyordu. Görüşmede E.Shuckburgh, Rusya tarafından tehdit edilen her devletin, bu pakta üye olması gibi gerekliliğin olmadığını ve NATO'nun bölgesel bir pakt olduğunu ifade ediyordu.

⁴⁷³ F.C.Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği I/II*, s.230-232.

⁴⁷⁴ F.C.Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği I/II*, s.230-232.

⁴⁷⁵ *Milliyet*, 15 Haziran 1951.

İtalya'nın bu pakta yer almasını ise, “*yönetim biçimi, kültürü ve dini ile Avrupa topluluğunun bir parçası olduğu*” gerekçesine dayandırıyor⁴⁷⁶.

Türkiye'nin NATO'ya alınmasına itiraz eden en önemli güç İngiltere olarak görülmekteydi. Etkisinin giderek azaldığı Ortadoğu'da tutunabilme, Mısır ve Süveyş'teki çıkarlarını koruyabilme amacındaki İngiltere, bölgede bir “*Ortadoğu Kumandanlığı Projesi*” üzerinde durmaktaydı. Bunun için Türkiye'yi kilit ülke olarak görmekteydi. Proje kapsamında İngiltere ve Türkiye dışında Yunanistan ve Mısır'da yer almaktaydı. NATO'ya üye olan bir Türkiye'nin bölgeye gereken ilgiyi göstermeyeceği endişesi ile Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkıyordu. Türkiye'nin bu konudaki mevcut endişeleri gidermesi üzerine İngilizler tutumlarını değiştirdiler ve Türkiye'nin üyeliğini kabul ettiler⁴⁷⁷.

18 Temmuz 1951'de Avam Kamarası'nda bir açıklama yapan İngiltere Dışişleri Bakanı H.Morrison Türkiye ve Yunanistan'ın pakta alınması gerektiğini belirtti. Bakan, bunun İngiliz Hükümeti'nin resmi görüşü olduğunu ifade etti⁴⁷⁸. ABD, Bu açıklamadan sonra Türkiye'nin pakta kabulündeki en büyük engel ortadan kalkmış oluyordu. Türkiye'de pakta giriş tarihi olarak Temmuz sonu veya Ağustos ayının ilk haftası olarak bir beklenti oluştu⁴⁷⁹.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliğine ABD basını da destek veriyordu. Ünlü bir diplomatın, “*Savaş gelecekse, Paris'te düğmeye basmanın önemini düşünün, Yunanistan ve Türkiye'nin Rusya kanadına sızmasını görün...*” görüşünü paylaşan basın, bu iki Yakındoğu ülkesini NATO üyesi olmakla sağlayacakları büyük katkıyı vurgulamaya çalışıyordu. Son savaşta tarafsız olduğu için eleştirilen Türkiye'nin asla geçmiş ile yargılanmaması gerektiğine vurguda bulunuluyordu⁴⁸⁰.

Türkiye artık bölgede yalnız kalmak istemiyordu. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün sözleriyle “tarafsızlık Ütopik bir rüyadır. Gelecekteki bir savaşta Komünist olmayan dünya ya tam zafer ya da tam yenilgi görecektir. Tarafsızlık sadece silip süpürülmüş olma ayrıcalığını elde etmek anlamına gelecek. Hitler özgür dünyayı bölüp ulusları bir bir silip süpürebilirdi. Stalin'e böyle bir fırsat

⁴⁷⁶ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, s.421.

⁴⁷⁷ F.Sönmezoğlu, **II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s.46.

⁴⁷⁸ **Milliyet**, 19 Temmuz 1951; **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1951; G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.157.

⁴⁷⁹ **Milliyet**, 19 Temmuz 1951.

⁴⁸⁰ **The Washington Post**, 11 Eylül 1951.

vermemeliyiz. Komünist olmayan dünyadaki mutlak dayanışma barış için tek cevaptır. Kolektif güvenlik duvarındaki herhangi bir gedik zayıflık işaretidir ve saldırıya davetiye çıkarır...’’ demektedir⁴⁸¹.

“*The Washington Post*”un 11 Eylül 1951’deki nüshasında şu görüşlere yer veriliyordu: Türkiye’nin Komünizmi büyük bir tehdit olarak algılaması, NATO’ya katılmak istemesinin ana sebebi olarak değerlendiriliyordu. Pakta üye olmak demek Türkiye’ye anti-komünist savunma stratejisinde doğru bir yere sahip olmak anlamına geliyordu. Olası bir savaşta ABD yardımını garanti etmek demektir. Bunun karşılığında ise Türkiye; SSCB’nin Avrupa’ya saldırması halinde savaş girmeyi taahhüt ediyordu. Çanakkale de dâhil olmak üzere Türkiye önemli bir stratejik bölgeyi elinde bulunduruyordu ve sınırları Rusya’nın güney sınırı ile komşu durumundaydı. ABD, milli ruhu ve mücadele azmi nedeniyle Türkiye’nin Batı Bloğu’na olumlu bir katkı yapacağı görüşündeydi.⁴⁸²

İlgili yazıda ayrıca şu konulara değinilmekteydi: SSCB’nin saldırgan tutumundan dolayı Türkiye son on iki yıldır milli gelirinin en az üçte birini savunmasına harcamaktaydı. Truman Doktrinin hayata geçmesinden sonra Yunanistan ve Türkiye’ye yapılan yardımlar orduyu makul bir seviyeye getirmişti. Türkiye dünyanın mevcut durumundaki hassasiyet devam ettiği sürece, ekonomik olarak tasarruf tedbirleri almaya hazırdı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar Türkiye NATO’ya kabul edilirse, birlikleri herhangi bir yere göndermeye ya da ortak savunma için gerekli olan her şeyi yapmaya hazır oldukları sözünü vermektedir⁴⁸³.

İngiltere, Türkiye’nin pakta alınmasının gerektiğini her ne kadar ifade etmişse de; Temmuz ayında Ottawa’da gerçekleşen toplantıda Fransa ile birlikte bazı şartlar ileri sürdü. Fransa olumlu oy vermesine karşılık, yeni kurulacak Akdeniz Saha Komutanlığı’na bir Fransız amiralin getirilmesini istedi. İngiltere ise Türkiye’nin üyeliğin bedeli olarak, savaş durumunda İngiltere’nin komutasında bir Ortadoğu savunma gücü oluşturulmasını ve Türkiye’nin bu oluşuma asker vermesini istedi⁴⁸⁴.

İngiltere’nin bu önerisi yeni değildi. Türkler ve Araplar tarafından reddedilmişti. ABD’li yetkililer İngilizlerin bu isteğine; eğer Türkiye kabul ederse

⁴⁸¹ **The Washington Post**, 11 Eylül 1951.

⁴⁸² **The Washington Post**, 11 Eylül 1951.

⁴⁸³ **The Washington Post**, 11 Eylül 1951.

⁴⁸⁴ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.157-159.

kendilerinin bir itirazlarının olmayacağı ancak herhangi bir baskı da da bulunmayacaklarını ifade ettiler. ABD’li yetkililer Ottawa’da bulunan Türk yetkililerle temasa geçip İngilizlerin bu isteğini iletiler ama reddedildi. D.Acheson, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları ile birlikte yaptığı görüşmeden sonra yapılan oylamada Yunanistan ile Türkiye’ye NATO üyeliği için gerekli davetin yapılmasına oybirliği ile karar verildi⁴⁸⁵.

Bu karar 20 Eylül 1951’de NATO’ya üye devletlerin Ottawa’da gerçekleştirdiği toplantıda alındı. Üye on iki devletin oybirliğiyle Türkiye ve Yunanistan NATO üyeliğine kabul edildi⁴⁸⁶. Bu toplantı devam ederken ABD Başkanı Truman, yetkililere birer mektup göndererek Türkiye ve Yunanistan’ın pakta kabul edilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştu⁴⁸⁷. Bu karar Türkiye’de olumlu karşılandı. Başbakan Adnan Menderes “*Associated Press*”, “*Agence France Presse*” ve “*Reuter*” ajanslarının Ankara temsilcilerine verdiği beyanatta duyulan memnuniyeti dile getirdi⁴⁸⁸.

Türkiye’nin, NATO üyeliğine kabulünden sonra ABD Başkanı Truman, Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a bir tebrik mesajı gönderdi: Türkiye’nin NATO’ya tam üye olmaya davet edilmesinden hem kendi hem de hükümetinin büyük bir mutluluk duyduğunu iletti⁴⁸⁹. Türkiye’nin savaş sonrası bağımsızlığını korumak için sarf ettiği gayretlerin tanınması anlamına geldiğini ifade etti. NATO’nun amaçlarına Türkiye’nin de önemli hizmetlerde bulunacağını söyledi. Türkiye’nin de diğer ülkelerle aynı haklara sahip olacağını ve aynı sorumluluğu taşıyacağını belirtti. Türkiye’nin ekonomik ve askeri kuvvetini destekleme konusunda ki mevcut işbirliğinin NATO üyeliği ile daha da büyüyeceğini vurguladı⁴⁹⁰.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından verilen cevapta; “*insan haklarının korunması uğrunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Amerikan Milleti ve Truman’ın Türk Milleti’ne karşı beslediği gerçek dostluk duygularını bu vesile ile teyit eden mesajından dolayı duyduğu memnuniyeti*” ifade etti. “*ABD’ye karşı Türk insanının*

⁴⁸⁵ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.157-159.

⁴⁸⁶ **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1951; **Ulus**, 21 Eylül 1951; **Milliyet**, 21 Eylül 1951; **Zafer**, 21 Eylül 1951; **Hürriyet**, 21 Eylül 1951.

⁴⁸⁷ **The Washington Post**, 26 Eylül 1951.

⁴⁸⁸ **Milliyet**, 22 Eylül 1951; **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1951.

⁴⁸⁹ **The Washington Post**, 26 Eylül 1951.

⁴⁹⁰ **CCBA**, 1/196. 3100/1-13; **Milliyet**, 25 Eylül 1951; **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1951.

beslediği sevgi ve güvene tamamıyla tekabül eden bu mesajın ülkenin her tarafında çok derin yankılar uyandırdığını ve insanların kalplerinde silinmez izler bıraktığını, bağımsız ülkelerin ortak güvenlik davasına Türkiye'ye yardımda bulunmak suretiyle de göstermiş olan ABD Hükümeti'nin NATO'ya üyelik konusunda da büyük çaba sarf ettiğini, bu nedenle de gerek kendisinin gerek de hükümetin teşekküllerini” iletti. Genel barış ve refah yolundaki siyasete bütün varlığı ile bağlı olan dost ülkeler arasındaki işbirliğinin önemini, Türkiye'nin gerçek manasıyla idrak ettiğini vurguladı. Truman'ın bu işbirliğinin NATO'nun daha geniş çerçevesi içerisinde daha sıkı ve daha verimli olacağı hakkındaki görüşünü de paylaşıyordu. Türkiye'nin girmek üzere olduğu NATO'da üzerine düşen görevi yerine getirmekten asla geri kalmayacağını bildirdi. Türk Hükümeti'nin “hür dünyanın” korunması konusunda ABD ile çalışmak için sabırsızlandığını da ifade etti⁴⁹¹.

Ottawa'da alınan bu kararı muhalefet de olumlu karşıladı. 23 Eylül 1951'de “Hürriyet” ve “Vatan” gazeteleri muhabirlerine bir beyanatta bulunan CHP lideri İsmet İnönü; *“Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmesi, dünyada sulh ihtimalini artıracak kıymetli bir unsur olabilir. Memleketimizin emniyeti milletlerarası büyük bir teşekkülün kader birliğine katılmış olmak bakımından, siyaseten artmış denilebilir. Bu itibarla Birleşik Amerika'nın ve bütün üye devletlerinin anlayışına müteşekkirdir. Bundan sonra, dünya sulhü bakımından vazifelerimiz de artmış oluyor. Eşit haklarla, milletimizin kendisine teveccüh edecek vazifeyi en iyi şekilde ifa edeceğine şüphe yoktur”* demektedir⁴⁹².

Türkiye'nin pakta kabul edilmesinden sonra 14 Ekim'de ABD Genelkurmay Başkanı General O.N.Bradley başkanlığındaki NATO askeri heyeti ile Türk heyeti arasında üç toplantı gerçekleşti. Toplantıya Başbakan Adnan Menderes, Feldmareşal Sör William Slim ve Fransa'dan General Charles Lecheres'de katıldı. Bu toplantıların ardından bir tebliğ yayınlanarak dünyanın bu bölgesindeki güvenlik kaygısının ortak sorun olduğunu ve bu bağlamda bir “Ortadoğu Komutanlığı”nın kurulması gerekliliği dile getirilmekteydi. Bu görüş Türkiye'nin bir Yakındoğu savunma sistemi oluşumunda yer alma konusundaki isteğinin ilk açık göstergesiydi.

⁴⁹¹ CCBA, 1/196. 3100/1-13.

⁴⁹² Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam III**, s.311.

Yayınlanan bu bildiriyle Türkiye'nin herhangi bir saldırıya karşı Yakınoğu'nun savunmasında öncü bir rol oynamayı kabul ettiği görölmekteydi⁴⁹³.

Türkiye artık resmen NATO üyesiydi. ABD'nin tavrı başvurunun olumlu sonuçlanmasında etkili oldu. Türkiye İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik stratejilerinde de tartışma konusu idi. General O.N.Bradley'in ziyareti ile Türkiye'nin desteği sağlandı. Artık bölgesel dengeler değişmeye başladı. SSCB ve onun uzantıları, Türkiye ile ilişkilerinde daha dikkatli olacaklardı.

4- Türkiye'nin NATO Üyeliğine SSCB'nin Tepkisi

Türkiye'nin NATO üyeliğine en sert tepki SSCB'den geldi. Türkiye'ye bir nota vererek bu karardan duyduğu rahatsızlığı dile getirdi⁴⁹⁴. SSCB kendi yanı başında komşusu olan bir devletin NATO ittifakına resmen girmesini tehdit olarak algıladı. Türkiye II.Dünya Savaşı'ndan sonra Batı yanlısı bir politika izlemiş ve bulunduğu her siyasi ortamda ifade etmişti. SSCB, Türkiye'nin Batı Bloğu'na doğru kaydığını görmekteydi. Fakat bunun kısa zamanda gerçekleşmeyeceği öngörüsünde bulunmuştu. ABD ile arasındaki dengelerin bozulabileceğini hesaba katmaktaydı. Bunda haklılık payı da yok değildi. ABD'nin uzun süre Türkiye'yi NATO'ya tam üye olarak almamasında bu seçenek oldukça etkindi. Ancak sonuçta Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılımı süreci hızlandırmıştı. Bu sebeple Rusya'nın bu notası ABD tarafından tepkiyle karşılandı.

Amerika Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü Michael McDermott'a göre; NATO'ya yeni üye olacak bir üyeyi "*korkutmaya*" yönelik bir teşebbüstü. SSCB bu tutumu daha öncede Norveç'e karşı takınmıştı. Şimdi yine aynı durum Türkiye için söz konusuydu. SSCB diplomasisi ile nasıl mücadele edileceğini bilen Türk Hükümeti'ne güvenlerinin tam olduğu ifade etti⁴⁹⁵.

Türk Hükümeti'nin izlediği siyasetin oldukça akılcı olduğunu belirterek SSCB'nin NATO'nun kurumsal amaçlarını bozma ve pakta dâhil olması muhtemel olan yeni üyeleri "*korkutmak*" gayesiyle hareket ettiğini ifade etti⁴⁹⁶. "*Soğuk Savaş*"ın en belirgin özelliği "*korkunun*" hüküm sürmesiydi. Doğal olarak SSCB

⁴⁹³ **The New York Times**, 15 Ekim 1951.

⁴⁹⁴ **Ayın Tarihi**, Kasım 1951.

⁴⁹⁵ **Ayın Tarihi**, Kasım 1951.

⁴⁹⁶ **Ayın Tarihi**, Kasım 1951.

Türkiye üzerinden diğer ülkelere de gözdağı vermeye çalışmaktaydı. Türkiye'nin NATO üyeliği için ilgili kurullardan gerekli karar çıktı ve sıra TBMM ile diğer ittifak üyelerinin onaylamasına geldi.

5- NATO Üyesi Ülkelerin Parlamentoları İle TBMM'de Türkiye'nin Üyelik Kararının Onaylanması

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması konusundaki karar üye ülkelerin parlamentolarında oylanmaya başlandı. İlk olarak 30 Aralık 1951'de Kanada Parlamentosu'nda⁴⁹⁷, 29 Ocak 1952'de ABD Senatosu'nda⁴⁹⁸, 30 Ocak'ta karar Portekiz Milli Meclisi'nde⁴⁹⁹, 7 Şubat'ta Hollanda Parlamentosu, daha sonra Fransa Meclisi, Belçika Meclisi ve İtalya Meclisi'nde kabul edildi⁵⁰⁰.

Türkiye'nin NATO üyeliğini öngören antlaşma hakkındaki yasa tasarısı, Dışişleri komisyonunda oybirliği ile kabul edildikten sonra 18 Şubat 1952'de TBMM'ye sunuldu. Tasarı hakkında söz alan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, ABD Hükümeti'nin, NATO üyesi olan bütün devletler adına Türkiye'yi pakta katılmaya resmen davet ettiğini ifade etti. NATO'yu tanımlarken *“Toplumsal, iktisadi ve fıkri sahalarda iş birliği yapmayı; anlaşmazlıklarını daima barış ve adalet yoluyla halletmeye çalışmayı; içlerinden bir tanesinin bile toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını veya emniyetini tehdit eden bir durum meydana geldiğinde derhal toplanıp çaresini almayı ve nihayet aralarından birine yönelen silahlı bir saldırıyı hepsine yönelmiş kabul edip ona göre, silaha müracaat etmek de dâhil olmak üzere gereken tedbirleri almayı birbirlerine taahhüt etmiş devletlerin oluşturduğu bir pakt”* ifadelerini kullandı. Bu hedeflerin Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefleriyle herhangi bir tezat oluşturmadığı dile getirdi. Konuşmasına; *“hürriyet, istiklâl, demokrasi ideallerine bütün hürriyet aşığı milletler gibi samimiyetle bağlı olan milletimizin arzu ve iradesine ve onun mümessili olan muhterem Meclis'in isabetli direktiflerine tamamen uygun olduğu kanaatindeyiz”* sözleriyle bitirdi⁵⁰¹.

Muhalefet adına söz alan Faik Ahmet Barutçu ise, bu daveti memnuniyetle karşıladıklarını söyledi. Türkiye'nin ideallerine uygun olan bu daveti, CHP olarak

⁴⁹⁷ **Milliyet**, 31 Aralık 1951.

⁴⁹⁸ **Milliyet**, 30 Ocak 1952.

⁴⁹⁹ **Milliyet**, 31 Ocak 1952.

⁵⁰⁰ **Milliyet**, 8 Şubat 1952.

⁵⁰¹ **TBMMTD**, IX/XIII, s.313-315.

ülkenin güvenliğini ortak bir antlaşmaya bağlaması nedeniyle değerli gördüklerini belirtti. Türkiye'nin paktı bir barış unsuru olarak gördüğü için girdiğini ifade ettikten sonra NATO'yu *“milli bir eser”* olarak uygun bulduklarını ifade etti⁵⁰².

Oylamaya sunulan yasa tasarısı kabul edildi. Olumsuz oyun kullanılmadığı oylamada sadece Seyhan Milletvekili Cezmi Türk çekimser kaldı⁵⁰³. Böylece Türkiye'nin NATO'ya resmen katılmasını sağlayan bütün aşamalar tamamlanmış oldu.

Başbakan Adnan Menderes, Türkiye'nin NATO'ya katılımı sebebiyle TBMM'de yaptığı konuşmada; *“Muhterem arkadaşlar; bu tarihi günün büyük ehemmiyetini ona layık olan bir birlik ve tesanüt manzarasıyla ve azmi kararlar tecelli ettirmiş bulunuyorsunuz. Bu güzel azim ve tesanüt manzarasını hiçbir sebeple gölgelemeyelim... Eser hiç şüphe yok, Türk Milleti'nindir! Yine hiç şüphe yok ki, Türk Milleti'nin iradesini tıpkı yine Türk Milleti'nin kendisi gibi, en geniş salâhiyetle yürütmekte olan sizlersiniz, binaenaleyh eser sizlerindir...”* sözleriyle başarıyı bütün meclisle ve dolayısıyla Türk Milleti'ne mal etti⁵⁰⁴.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmaları ABD basınında büyük ilgi uyandırdı. Olası bir SSCB saldırısına karşı daha etkili bir cephe oluşturmak için kurulan bu teşkilatı, yeni katılımların kuvvetlendirdiği belirtildi. ABD basını Türkiye'yi bu teşkilatın önemli ve güçlü bir üyesi olarak görmekteydi. Özellikle SSCB ve Türkiye arasında son yıllarda meydana gelen sorunların Türkiye'nin bu durumunu teyit eder nitelikte olduğu görüşü hâkimdi⁵⁰⁵. Kararın NATO üyesi devletlerin Parlamentolarında onaylanma süreci sorunsuz olarak tamamlandı. Batı Avrupa ülkelerinden bazılarında karar, tamamen *“sindirilmemiş”* olsa da ABD'nin varlığı bu konudaki kararda belirleyici bir rol oynadı. TBMM'de yapılan görüşmelerde ise gerek iktidar ve gerekse muhalefet milletvekilleri arasında tam bir uyum vardı. Bunu Türk Milleti'nin bir başarısı olarak kabul ettiler.

⁵⁰² TBMMTD, IX/XIII, s.318, 319.

⁵⁰³ TBMMTD, IX/XIII, s.343-345.

⁵⁰⁴ Faruk Sükan, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)*, Ankara, 1991, s.117-118.

⁵⁰⁵ BCA, 030.01.103.640.7.

6- Türkiye'ye Üst Düzey NATO Yetkililerinin Yaptığı Ziyaretler

Türkiye'nin NATO üyesi olmasından sonra Ankara önemli bir misafiri ağırladı. NATO Başkomutanı Mareşal Dwight D. Eisenhower 3 Mart'ta Ankara'ya bir ziyarette bulundu. Generale Bayan Eisenhower ile Kurmay Başkanı General Alfred M. Gruenther da dâhil olmak üzere ABD'den de on dört siyasetçi eşlik etti⁵⁰⁶. Generali havaalanında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut ve askeri erkân karşıladı. Ayrıca ABD, İngiltere, Fransa, Kanada ve İtalya Büyükelçileri ile ABD Askeri Yardım Heyeti Başkanı General W.H.Arnold ile deniz, hava ve kara ataşeleri de hazır bulundu⁵⁰⁷.

Eisenhower'ın yaptığı bu ziyaret Türkiye'nin üyeliğine verilen önemi göstermekteydi. Eisenhower basına; *"bu ziyaretinden dünyayı sallayacak haberler beklememelerini"* beyanatını verdi. Türkiye'nin üyeliğinin önemine değindi⁵⁰⁸.

Bir gün sonra Başbakan Adnan Menderes ile Eisenhower yaklaşık bir buçuk saat görüştü. Eisenhower'a Kurmay Başkanı General Gruenther refakat etti. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi Büyükelçi Cevat Açıkalın, Genelkurmay İkinci Başkanı Şahap Gürler, NATO Daimi Komitesi nezdindeki Türk Askeri temsilcisi General Aziz Ulusan da hazır bulundu. Ardından Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ve kurmayların katıldığı iki saat süren bir toplantı yapıldı. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Eisenhower onuruna öğle yemeği verdi. Bu yemeğe de büyük bir katılım oldu⁵⁰⁹.

Öğleden sonra ise askeri kurumlar ve Ankara'nın tarihi yerleri ziyaret edildi. Eisenhower daha sonra beraberindeki küçük bir grupla Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a nezaket ziyaretinde bulundu. 5 Mart'ta İstanbul'a, daha sonra Selanik'e ve Atina'ya hareket etti. Eisenhower'ın bu ziyareti genel olarak, diğerleriyle eşit şartlarda Batılı bir güç olarak ABD'nin Türkiye'yi kabul etmesinin bir göstergesi olarak yorumlanıyordu⁵¹⁰. Üst düzey ziyaretler Eisenhower'ın bu gezisinden sonra da devam etti. Bu durum Türkiye ile NATO arasındaki mevcut ilişkileri geliştirdi.

⁵⁰⁶ **The New York Times**, 4 Mart 1952.

⁵⁰⁷ **Milliyet**, 4 Mart 1952.

⁵⁰⁸ **The New York Times**, 4 Mart 1952.

⁵⁰⁹ **Milliyet**, 5 Mart 1952.

⁵¹⁰ **The New York Times**, 4 Mart 1952.

Türkiye NATO üyesi olduktan sonra ittifak bünyesinde görev yapan bazı üst düzey komutanlar, Kars ve Ardahan'ı ziyaret etti. Heyette General Mattheu Ridgway, Mareşal Feld Montgomery ve NATO Güney Avrupa Kuvvetleri Komutanı General William Wyman bulunmaktaydı. Türkiye'nin mevcut savunma sistemini yerinde inceleyerek yapılması gerekenler hakkında görüş alışverişinde bulundular⁵¹¹. Yapılan bu çalışmalar NATO'nun Kafkaslara yönelik savunma planları üzerinde etkili olacaktı. İşte SSCB'nin de rahatsızlığı bundan kaynaklanmaktaydı. Artık SSCB'nin Kars ve Ardahan'ı talep etmesi söz konusu değildi.

NATO heyetinin ziyaretinden sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da bölgeye gitti. Ardahan'da vatandaşların dertlerini dinleyen Celal Bayar, halka yaptığı konuşmada Hükümet'in kendilerine daha fazla ilgi göstereceği sözünü verdi. *"Türkiye'nin bir karış toprağına bir taarruz vuku bulduğu takdirde, gittikçe artan kuvveti şahlanacak ve topraklarını muvaffakiyetle müdafaa edecektir. Ve biz bugün bunu yapabilecek güçteyiz..... Türkiye'ye yapılacak herhangi bir tecavüz, mütecavizin mecburi olarak umumi bir harp çıkarmasına sebep olacaktır"* diyerek Türkiye'nin artık eskisinden daha güçlü olduğunu vurguladı⁵¹².

23 Nisan 1953'de NATO'nun Dışışleri Bakanları seviyesinde yapılan toplantısına Türkiye'den Dışışleri Bakanı Fuat Köprülü'nün başkanlığında Dışışleri Bakanlığı Umumi Kâtip Muavini İ.Şadi Kavur, Bakanlık Özel Kalem Müdürü Büyükelçilik Müsteşarı Sadi Eldem ve delegasyon sekreteri olarak da NATO Dairesinden Üçüncü Kâtip Ali Coşkun Kırca'dan oluşan heyetle katıldı⁵¹³.

Türkiye pakta üye olduktan sonra NATO Genel Sekreteri Lord Hastings Ismay Ankara'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye'ye bu ilk resmi ziyaretini NATO Genel Sekreteri sıfatıyla yaptığını ifade eden H.Ismay, Ankara'da bulunduğu süre içerisinde başta Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışışleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı ile görüştü⁵¹⁴. Daha sonra İstanbul'u da ziyaret eden Genel Sekreter 18 Mayıs 1953'de Türkiye'den ayrıldı⁵¹⁵. H.Ismay, daha sonra Başbakan Adnan Menderes ve eşine bir teşekkür mektubu gönderdi. Ankara ziyaretinin beklediğinden çok daha

⁵¹¹ **BCA**, 030.01.103.640.7.

⁵¹² **BCA**, 030.01.103.640.7.

⁵¹³ **BCA**, 030.18..131.28.17.

⁵¹⁴ **Milliyet**, 16 Mayıs 1953.

⁵¹⁵ **Hürriyet**, 19 Mayıs 1953; **Milliyet**, 19 Mayıs 1953.

verimli geçtiğini belirtti. Kendisine gösterilen yakın ilgiden dolayı teşekkür etmekteydi. Ankara'nın çok güzel bir şehir olduğunu ve büyük gelişme gösterdiğini ifade etti⁵¹⁶. 1950 Genel Seçimleri sonrasında iktidarı CHP'den devralan DP, dış politikada oldukça aktif bir siyasete yöneldi. Menderes hükümetlerinin dış politikada aldığı kararlar günümüze kadar gelen tartışmaların da başlangıcını oluşturmaktaydı. Bu eleştirilerin ekseninde, öncelikle DP'nin izlediği ABD yanlısı dış siyaset yer almaktadır. DP'nin gerek parti programında gerekse de açıklanan hükümet programlarında Batı ile olan ilişkilerin daha da geliştirilmesi hususu önemle vurgulanmaktaydı. NATO üyeliği hem DP'nin itibarını arttırdı, hem de Türkiye'yi Batı'ya iyice yaklaştırdı.

C- EKONOMİK SIKINTILARIN ÜSTESİNDEN GELMEK İÇİN ABD İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER

1- 1951 Mali Yılında Bütçe Açığını Kapatmak İçin ABD İle Görüşmelerin Devam Etmesi

1951 mali yılında Türkiye'ye yapılacak ABD yardımı açıklığa kavuşmamıştı. Bazı rakamlar telaffuz edilmiş ama kaynak olarak dışarıdan gelecek krediler gösterilmişti. Bu durum TBMM'deki bütçe görüşmelerine de yansımıştı. Türk Hükümeti bu belirsiz ortamdan kurtulmak için bir çıkış yolu arıyordu. ECA yardımı konusunda Türkiye'nin talepleriyle ilgili olarak 16 Mart 1951'de Washington'da Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, B.Y.Berry ve C.R.Moore arasında bir toplantı gerçekleşti⁵¹⁷.

Feridun Cemal Erkin ,Türkiye'nin 1950 bütçesine yönelik genel bir değerlendirme yaptıktan sonra 1951 bütçesine yönelik açıklamalarda bulundu. ECA Heyeti ve ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth ile kurulan yakın işbirliğini ifade etti. Hükümet'in hem savunma hem de yatırım programına ait harcama fasıllarının asgari düzeyde olduğunu, devlet gelirlerinin ise arttırılamadığını belirtti. Yaklaşık 400.000.000 liralık bir açıktan bahsetti⁵¹⁸.

⁵¹⁶ **BCA**, 030.01.5.26.3.

⁵¹⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1132-1133, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 16 Mart 1951.

⁵¹⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1132-1133, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 16 Mart 1951.

Bu bağlamda ECA'nın Türkiye'ye yaptığı ve yapacağı yardımın önemine değindi. Türk lirasına ivme kazandırılarak halkın alım gücü artırılmalıydı. Bu amaçla alınması gereken önlemler üzerinde ABD'li uzmanlar çalışmaktaydı. Türk Hükümeti'ne bu konuda en kısa zamanda bilgilendirmede bulunulacağı ABD'li yetkililer tarafından ifade edildi. R.H.Dorr'un bundan önceki açıklamalarıyla şimdiki söylemleri arasında ciddi farklar olduğu Feridun Cemal Erkin'in dikkatinden kaçmamıştı. R.H.Dorr'un Türkiye'ye yapılacak yardım miktarı konusunda, sürekli olarak indirime gidilmesini istemesi kabul edilebilir bir şey değildi. Her görüşmede yatırım giderleri için daha az bir rakam ifade ediliyordu.⁵¹⁹

Bu tartışmalar içerisinde yeni mali yılı başlamış ve ek yardım meselesi halen çözülememişti. Başbakan Adnan Menderes verilebilecek her türlü ek yardımı memnuniyetle karşılayacağını ABD makamlarına iletmesi için Feridun Cemal Erkin'i görevlendirmişti. 16 Mart 1951'de yapılan toplantıda dolar ile Türk lirası arasındaki fark da tartışılan bir diğer konu oldu. Bu durum Türkiye açısından büyük bir sorundu. Paranın "*emtiaya*" dönüştürülmesinde sıkıntı yaşanıyordu.⁵²⁰

Bütün olumsuzluklara rağmen TSK'nın personel sayısını artırması da söz konusuydu. Doğal olarak bu durum ABD yardımı ile mümkün olabilirdi. Bu amaçla Hükümet, ABD'nin masrafları finanse etmesi şartıyla mevcut asker sayısının 40.000 arttırılmasını önerdi. Söz konusu miktarın 88.000.000 lira/31.500.000 dolar olacağı tahmin ediliyordu. 9 Mart 1951'deki Uluslararası Güvenlik Meseleleri Komitesi (ISAC) toplantısında da bu konu gündeme gelmiş ve bunun gerekliliği üzerinde durulmuştu. Mali kaynağın bulunması için de Dış Yardım Komitesi'nin (FAC) ISAC ile birlikte ortak bir çalışma yürütmesi kararlaştırılmıştı.⁵²¹

Bugünlerde Türkiye'nin geniş kapsamlı bir dış alım yapabilmesi için ABD'de çalışmalar yürütülüyordu. Bu projenin giderleri de ECA kaynakları ile karşılanacaktı. Ayrıca iç maliyet giderleri Türk lirası ile yapılabilecekti.⁵²² FAC, ISAC ve ECA yetkilileri geniş kapsamlı raporlar hazırladılar. Ekonomik ve askeri konularda

⁵¹⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1132-1133, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 16 Mart 1951.

⁵²⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1132-1133, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 16 Mart 1951.

⁵²¹ **FRUS**, 1951, V, s.1132-1133, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 16 Mart 1951.

⁵²² **FRUS**, 1951, V, s.1135-1136, George H. Emery'nin Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü'ne (Cabot) Muhtırası, Washington, 31 Mart 1951.

Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için çözümler üretmeye çalıştılar. Buna göre;

Türk Silahlı Kuvvetlerinin personel sayısında öngörülen artış uygulama safhasına geçtiği takdirde; Türkiye'nin milli savunma bütçesi toplamda 101.000.000 lira/36.000.000 dolar idi. Bu rakama dış alım da eklendiğinde rakam 558.000.000 liraya çıkmaktaydı. Dış alım için belirlenen fasıllarda hiçbir surette abartıya yer verilmemişti⁵²³. Uygulanabilirliği yüksekti⁵²⁴. Bu dışalım programı, şayet ABD tarafından finanse edilirse, silahlı kuvvetlerin ihtiyaçları karşılanabilecekti. Buna karşılık ABD toplam ithalatı finanse ederse Türkiye bunu dövizle ödemekte zorluk yaşayabilirdi. Türkiye'ye yapılacak ABD ekonomik yardımı konusunda şu önerilere yer verildi. 31.500.000 doları personel sayısında öngörülen artışa, 13.000.000 doları astsubay programı ve 7.000.000 doları da mühimmat ve ham madde olmak üzere yaklaşık 51.500.000 dolar etmekteydi. Bütün bunların karşılanması halinde 15.500.000 dolarlık yeni bir kaynağa ihtiyaç duyulacaktı⁵²⁵. Gerek bütçe açığını kapatmak ve gerekse savunma ihtiyaçlarını karşılamak için ABD ile Türkiye arasında yapılan görüşmeler uzun bir süre devam edecekti. ABD bir taraftan ekonomik krediler açmakta, diğer taraftan da Türkiye'ye yeni savunma giderleri için etkide bulunmaktaydı. Bu şartlar içerisinde 1952 mali yılı için bütçe çalışmaları başladığında da yine ABD yardımı belirleyici bir rol üstlenmekteydi.

2- Ekonomik Yardımın Türkiye Açısından Belirli bir Programa

Bağlanması ve Şartların Belirginleşmesi

1952 mali yılı için Türkiye'ye ECA yardımı kapsamında verilecek olan yardım 60.000.000 dolar idi. Sonradan buna 42.000.000 dolarlık bir ilave daha yapılması gündeme geldi. Şayet ikincisi de kabul edilirse toplamda 108.000.000 dolara karşılık gelen bir rakam Türkiye'nin payına düşecekti⁵²⁶.

ABD'li yetkililere göre, ilave ECA yardımı olmazsa, Türkiye 120.000.000 dolarlık bütçe açığını kapatamayacaktı. Askeri harcamalarda herhangi bir kısıtlamaya

⁵²³ **FRUS**, 1951, V, s.1135-1136, George H. Emery'nin Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü'ne (Cabot) Muhırası, Washington, 31 Mart 1951.

⁵²⁴ ABD'den ithal edilecek ürünler ve fiyatları için bakınız Tablo: 9.

⁵²⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1135-1136, George H. Emery'nin Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü'ne (Cabot) Muhırası, Washington, 31 Mart 1951.

⁵²⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1138-1140, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanının (Rountree) Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü'ne (Cabot) Muhırası, Washington, 3 Nisan 1951.

gidilmesine de karşı çıkmaktaydı. Bundan dolayı bütçe kısıtlaması öncelikle yatırım harcamalarında uygulanmalıydı. ECA fonlarından faydalanan ülkeler arasında en düşük GSMH oranı Türkiye’deydi. Ona verilen ECA yardımı, ödemeler dengesini sağlamaktan ziyade kalkınma programını finanse etmek için idi. Bütçe açığının kapatılmasına yardımcı olmak amacıyla; iç talebin karşılanmasında kullanılması planlanan ithal ürünlerin durumu ile ilgili olarak alınacak kararların, kişi başına tüketim üzerinde nispeten az etkisi olacaktı. İlave ECA yardımı Türkiye’nin para rezervlerinde bir artışa neden olmayacaktı. Askeri alanın yanı sıra ekonomiye de destek verilmesi gerekiyordu⁵²⁷.

Yetkililere göre yatırım programında yapılacak bir kısıtlama DP’nin mevcut konumunu etkileyebilirdi. Bunun Türkiye-ABD ilişkilerine olumsuz bir katkı yapacağına hiç şüphe yoktu. Türk halkı Kore’de olduğu gibi dünya barışı için büyük bir özveride bulunurken, diğer müttefiklerine nazaran daha az ekonomik yardım aldığını düşünüyordu. Bu söyleme ABD tarafından ECA’nın kuruluş amacıyla cevap verilebilecekken, bunun Türk halkı açısından tam olarak anlaşılabilceği pek mümkün görülüyordu. Gelineen noktada ABD’nin 120.000.000 dolarlık yardımının askeri yardımlar hariç olmak üzere, 60.000.000 dolarını ya da en azından bunun üçte birinin finanse edilmesi doğru bir çözüm gibi duruyordu. Bu formüle ilave olarak 42.000.000 dolarlık ECA yardımı ya da 1952 mali yılı için planlanan 108.000.000 dolarlık bir toplam da eklenebilirdi⁵²⁸.

Türk silahlı kuvvetlerine yapılacak askeri yardımla ilgili sorunları müzakere etmek üzere Uluslararası Güvenlik İlişkileri Komitesi’nin asker üyesi *Georhe H. Emery* ile Albay Ofsthun biraya geldi. Program üzerinde ECA yetkililerinin iki tane çekincesi vardı. Bunlardan birinci verilen kaynağın askeri personelin aylık giderine kullanılması, ikincisi ise ECA fonlarının ülke rezervlerini arttırmak için dolaylı olarak kullanılabilir olmasıydı. G.H.Emery, meseleye ilişkin olarak gerçekleşen birçok görüşmenin sonucunda ,ABD’nin Türkiye’ye yaklaşımında bir algılama hatası olduğu yargısına vardı. Asker sayısındaki artış ile ilgili olarak çok fazla vurgu yapılırken ithalat konusuna pek değinilmemekteydi. ABD, ithalat konusunda Türk parasının piyasa değerini artırıcı önlemler almalıydı. Böylece Türk Hükümeti

⁵²⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1138-1140, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanının (Rountree) Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü’ne (Cabot) Muhtırası, Washington, 3 Nisan 1951.

⁵²⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1138-1140, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanının (Rountree) Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü’ne (Cabot) Muhtırası, Washington, 3 Nisan 1951.

gereken ödemeyi sorun yaşamadan yapabiliirdi. Diğer taraftan üniforma, tıbbi araç-gereç gibi malzemelerin temininde Türkiye sıkıntı çekmekteydi. O'na göre ECA fonları esnetilerek TSK'nın ihtiyaçlarına kullanılmalıydı. Şayet Türk lirasının piyasa değeri yükselirse, Türkiye ek yardım konusunda daha rahat hareket edebilirdi. Astsubay projesi ile ordudaki asker sayısının artırılması için kaynak oluşabilirdi⁵²⁹.

G.H.Emery'nin 31 Mart tarihli muhtırasının içeriğinde yer alan görüşler doğrultusunda Türkiye'nin Washington Büyükelçisi aracılığı ile ABD makamlarına ulaştırılan belgede⁵³⁰; yapılacak ithalata dair iki kategorinin bulunduğunu ifade edilerek A sütununda; 22.200.000 dolar tutan ürünlerin Türk dövizini ile ithal edilmesi öneriliyor, B sütununda ise 13.800.000 dolar tutarındaki “*emtianın*” ABD'nin finans sağlaması halinde karşılanabileceği belirtiliyordu⁵³¹.

2 Nisan 1951'de ECA tarafından Türkiye'nin ithal edeceği ürünlerin bir kısmının 13.800.000 dolara mal olduğu ve bunun ABD tarafından karşılanmasında bir engel olmadığı belirtildi. Ancak ürünlerin bir kısmını da Türkiye karşılasa bu mümkün olabilirdi. Türk lirası ile 40.000.000 lira verilecekti. Türkiye'nin talebi olan 88.000.000 liradan az bir tutardı. Ancak ilave 40.000 eri bir yıllığına tutmanın toplam maliyeti 23.200.000 liraya denk gelmekteydi. 88.000.000 liranın içerisine havaalanları ve inşaat işleri de eklenmişti⁵³².

Askeri malzeme programları dışında ABD, 1951 ve 1952 mali yılında Türkiye'ye yapacağı finansal desteğin seviyesini belirlemek için yetkili kurumları ile ortak bir çalışma yürüttü. Sonuçta; Carter N.Paul (Ekonomik İşbirliği Yönetimi Avrupa Programı Bölümü EPD/ECA), Norman S.Paul (ECA), John O.Bell (Dışişleri Bakanlığı), P.R.Porter (ECA), Richard M.Bissell (ECA) ve Alb. Sidney A.Ofsthun (ABD Hava Kuvvetleri, Savunma Bakanlığı USAF) tarafından bir karar alındı⁵³³. Buna göre; Türk Silahlı Kuvvetlerinin asker mevcudunu 40.000 arttırması için

⁵²⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1137-1138, George H.Emery'nin Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü'ne (Cabot) *Muhtırası*, Washington, 3 Nisan 1951.

⁵³⁰ Bkz Tablo-9.

⁵³¹ **FRUS**, 1951, V, s.1137-1138, George H.Emery'nin Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü'ne (Cabot) *Muhtırası*, Washington, 3 Nisan 1951.

⁵³² **FRUS**, 1951, V, s.1137-1138, George H.Emery'nin Uluslararası Güvenlik İlişkileri Müdürü'ne (Cabot) *Muhtırası*, Washington, 3 Nisan 1951.

⁵³³ **FRUS**, 1951, V, s.1140-1141, ECA Temsilcisi'nden (*Bissell*) ECA Türkiye Heyeti'ne, Washington, 12 Nisan 1951.

gereken desteği sağlamak; Astsubay programına devam ettirmek; Hali hazırda devam etmekte olan projelerin tamamlanmasına katkıda bulunmaktı⁵³⁴.

Yukarıdaki belirtilen programların gerçekleştirilmesi için 1951 ve 1952’de 140.000.000 dolar verilmesine karar verildi. Bu miktarın üst sınırı sabitti. Ancak bu her yıl için 70.000.000 doların verilmesi demek değildi. Şimdiye kadar ABD, ECA fonlarından 1951 mali yılı için 42.600.000 doları şu şekilde tahsis etti: 13.600.000 dolar verilen yardım, 25.000.000 EPU kaynaklarından ve Astsubay projesi için 4.000.000 dolar idi⁵³⁵.

İçinde bulunulan mali yıl için ABD tarafından yapılacak hibe ise 27.400.000 dolardı. Öncelik 30 Haziran 1951’den önce 40.000 ere ve Astsubay programına verilmeliydi. İlave yardım ise bazı şartlara bağlıydı: Mevcut bütçe sınırları içerisinde askeri harcamaların devam ettirilmesi ve bir sonraki yılda bu konuda herhangi bir kısıtlamaya gidilmemesi; TSK mevcudunun 40.000 er arttırılması, astsubay programının devam ettirilmesi ve “*minimal*” askeri yatırım programının sürdürülmesi; askeri olmayan kamu harcamalarının düşürülmesi; vergi gelirlerinin de artırılmasına çalışmalı idi⁵³⁶.

ECA ve JAMMAT yukarıda belirtilen plan çerçevesinde Türkiye ile işbirliği yapılmasını öneriyordu⁵³⁷. ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth alınan kararlar doğrultusunda bir rapor hazırladı: “*Türk Hükümeti 40.000 erlik artışı ve astsubay programlarının zorunlu masraflarını karşılamak için ek askeri yardım talebinde bulundu. Bu iki program konusundaki yeterli fonun, 1951 mali yılı ECA fonlarından tahsis edildiği belirtiliyordu. Türk Hükümeti, Snoy Marjolin formülü ile aynı çizgide 1951 mali yılı ECA ekonomik yardımına ilişkin en azından 27.000.000 dolar alacağını, ECA’nın bu bağlamda üst düzey Türk yetkililer ile ortaklaşa planlama yaptığını ısrarla vurguluyorlardı. Bu miktarın sadece 13.600.000 doları tahsis edildi. Geriye kalan 13.400.000 dolarlık tahsilat için herhangi bir hükümde bulunmuyordu... Türk Hükümeti aylardır yatırım programının maliyetini karşılamak*

⁵³⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1140-1141, ECA Temsilcisi’nden (Bissell) ECA Türkiye Heyeti’ne, Washington, 12 Nisan 1951.

⁵³⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1140-1141, ECA Temsilcisi’nden (Bissell) ECA Türkiye Heyeti’ne, Washington, 12 Nisan 1951.

⁵³⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1140-1141, ECA Temsilcisi’nden (Bissell) ECA Türkiye Heyeti’ne, Washington, 12 Nisan 1951.

⁵³⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1140-1141, ECA Temsilcisi’nden (Bissell) ECA Türkiye Heyeti’ne, Washington, 12 Nisan 1951.

için ilave ekonomik yardım talebinde bulundu. Sürekli olarak savunma çabasını desteklemek adına etkin bir şekilde minimum gereksinimi üzerinde ısrar etmekteydi"⁵³⁸.

ABD Ankara Büyükelçisi G.Wadsworth göre bu karar, 1951 mali yılında sadece ilave askeri harcamaları karşılama imkânı sağlıyordu ki, bu tür fonların yokluğunda Türkiye bunu gerçekleştiremeyecekti. Aslında ekonomik yardım programı yarıya indiriliyordu. Askeri açıdan ise hiçbir katkı sağlamıyordu. Bunun Türkiye-ABD ilişkileri üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını düşünüyordu⁵³⁹.

Özellikle 1952 yılı için yapılan planlamada Türkiye'nin ödeme gücü göz önünde bulundurularak farklı bir yol izlenecekti. Artık hibe tarzında yapılacak yardımlar gündeme gelmeye başlayacaktı. Ancak Türkiye'nin içerisinde bulunduğu mali güçlük, ABD'nin yetkili kurumlarını daha fazla mesai yapmak zorunda bırakacaktı.

3- Marshall Planı İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr'un Ekonomik İlişkileri Değerlendirmesi (23 Nisan 1951)

Marshall Planı İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr, 23 Nisan 1951'de Ankara'da yaptığı açıklamada Türkiye'yi "*Hür dünyanın bir ön kalesi*" olarak değerlendirdi ve ekonomiyi güçlendirmek için Marshall Planı fonundan ek olarak 165.840.000 liranın serbest bırakıldığını ifade etti. Bu ilave tahsisatla birlikte Türkiye'de zirai üretimi artırmayı, endüstrileşmeyi hızlandırmayı ve dünyanın diğer ülkeleriyle mal değişimini kolaylaştırmayı hedeflediklerini açıkladı. Serbest bırakılan bu para, sanayi ve tarımı modernleştirecek projelerin gerçekleşmesine ve bu alanda çalışacak elamanların yetiştirilmesine harcanacaktı. Bu rakama 1950 Ekim ayında tahsis edilen 125.000.000 lira da eklendiğinde toplamda 289.840.000 liraya ulaşıldı. Amaç Türk halkının yaşam seviyesini yükseltmekti. Bulgaristan göçmenleri için 30.000.000, çiftçilere borç verilmek üzere 8.000.000, hastane ve doğumevleri inşası için 7.300.000, kuyu sondajları için özel teşebbüse 5.000.000, su ve elektrik işleri için 5.900.000 lira verildi⁵⁴⁰.

⁵³⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1143-1144, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 19 Nisan 1951.

⁵³⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1143-1144, Türkiye Büyükelçisi'nden (Wadsworth) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 19 Nisan 1951.

⁵⁴⁰ **Ayın Tarihi**, Nisan 1951.

R.H.Dorr, ABD ile Türkiye arasında Marshall Planı'nın işleyişini tanzim eden anlaşma gereğince; Türk Hükümeti tarafından hazırlanmış olan programa göre, kaynak aktarımı yapılacaktı. Karşılık Paralar Fonu⁵⁴¹, Marshall Planı çalışmalarının önemli bir kısmını teşkil etmekteydi. Marshall Planı fonlarından hibe olarak verilen dolar, Türkiye'ye gönderilen makine, traktör, ilâç ve diğer malzemenin satışı sonucunda elde edilen Türk lirası, Merkez Bankası'ndaki özel bir hesaba yatırılmaktadır ki, bunlara karşılık paralar fonu ismi verilmekte ve bu paralar ülkenin genel çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılmaktaydı⁵⁴².

Ayrıca paraların karşılıklı olarak serbest bırakılmasıyla gerçekleştirilecek projelerin yanı sıra ülkenin ekonomik kalkınması için özel sektör tarafından kurulacak olan endüstri kurumlarının geliştirilip modernleştirilmesi amacıyla borç verilen 12.000.000 lira; Marshall Planı'nın bir parçası olarak getirilmiş olan ABD'li teknik uzmanların Türkiye'deki masraflarını karşılamak üzere 1.000.000 lira; İstanbul'da inşası tasarlanan Hilton Oteli finansmanına yardımcı olmak üzere 4.500.000 lira; işlenmemiş arazilerin zıraate açılması projesi, çiftçinin eğitimi programının geliştirilmesi, tarım tecrübe istasyonlarının genişletilmesi, hayvan üretme ve diğer hizmetler için 60.640.000 lira; enerji ve yakıt projeleriyle Hükümet'e bağlı diğer sanayi projeleri için ise 30.500.000 lira ayrıldığını da açıkladı⁵⁴³.

Marshall Planı Türkiye Misyonu tarafından 2 Mayıs 1951'de bir açıklama yapıldı. Buna göre İstanbul'da inşa edilecek ve İstanbul'un fethinin 500'üncü yıldönümü münasebetiyle 1953'e kadar tamamlanacak olan üç yüz odalı otelin yapımında emeği geçen mimar ve mühendislik firmasının ücret ve masraflarını karşılamak üzere Marshall Planı yardımından 210.000 doların kullanılmasına izin verildi. Bu otelin finansmanına katkı yapmak üzere karşılık paralar fonundan 4.500.000 lirayı serbest bırakılması da kabul edildi. Finansmanın büyük bir kısmını

⁵⁴¹ Marshall Yardım Plânı çerçevesi içinde yapılan yardımlardan hibe ve tiraj haklarının kullanılabilmesi için muadili Türk liralарının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında açılan % 5 ve %95'ler hesabına yatırılması gerekmektedir. Bunlardan % 5'ler hesabında biriken paralar, ABD Hükümeti'nin Türkiye dâhilinde yapacağı masraflar için ECA İdaresi tarafından kullanılmaktaydı. % 95'ler hesabında biriken paraların ise Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında yapılan anlaşmalar çerçevesinde belirli amaçlara tahsis ve bu amaçlar için harcanması gerekmektedir. Bu paralar sarf mahalleri şu alanlarda kullanılmaktaydı: Umumi Muvazeneye dâhil daireler; katma bütçeli daireler, devlet ekonomi kurumları; özel teşebbüs sahası. Hususi teşebbüs sahasına yapılan tahsislerin istimali tamamen ECA İdaresiyle imzalanan anlaşmalar gereğince tanzim ve idare edilmektedir. **TBMMTD**, IX/V, s.1227.

⁵⁴² **Ayın Tarihi**, Nisan 1951.

⁵⁴³ **Ayın Tarihi**, Nisan 1951.

Türkiye Emekli Sandığı temin edecekti ve bunun yaklaşık olarak 14.000.000 lirası inşaat ve mefruşat için kullanılacaktı. Otelin inşasından sonra Türkiye'nin turizm bakımından cazibesini artırmak ve Akdeniz'e çıkan yolcu gemilerinin de İstanbul'a uğramaları ve bu limanda daha fazla kalmalarını sağlamak hedeflenmekteydi⁵⁴⁴. R.H.Dorr'un yukarıda yaptığı açıklamalar, ABD'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ne kadar etkin olduğunun bir göstergesiydi. “İstanbul’un Fethi’nin 500.Yılı” münasebetiyle İstanbul’da yaptırılan otelin finansmanında dahi ABD kredileri var idi.

4- ECA Yetkilileri İle Türkiye’nin Washington Büyükelçi Feridun Cemal Erkin arasında Yapılan Görüşmeler

Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin 27 Nisan 1951’de, ABD Dışişleri Bakanı D.Acheson ve C.R.Moore ile bir görüşme yaptı. Ağırlıklı olarak güvenlik konularının tartışıldığı toplantıda, ekonomik yardımda gündeme geldi. Ağır savunma harcamalarından dolayı Türkiye’nin karşılaştığı ciddi finansal problemi vurgulayarak kısa zamanda olumlu bir yanıtın verilmesini istedi. D.Acheson ise 1952 mali yılı Dış Yardım Tasarısı konusundaki gayri resmi tartışmaların kısa süre içerisinde sonlanmayacağını, önümüzdeki mali yılda Türkiye’ye ne kadar yardımda bulunulacağına dair şimdiden bir şey söylenemeyeceğini belirtti. Ancak meseleyi incelemekten memnuniyet duyacağını da sözlerine ekledi⁵⁴⁵.

Feridun Cemal Erkin bu görüşmeden bir sonuç alamayınca, özellikle 1951 mali yılının geri kalan kısmı için, ne kadar ilave yardımda bulunulacağını öğrenmek amacıyla ECA’dan R.M.Bissell ile bir görüşme gerçekleştirdi. 30 Nisan’da gerçekleşen görüşme öncesi ABD’li yetkililer kendi aralarında bir araya gelerek Türkiye Büyükelçisi’ne ne cevap verecekleri konusunu tartıştılar ve cevabın muhtıra suretinde verilmesini kararlaştırdılar. Bu Görüşmeye R.M.Bissell’in yanı sıra Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanı W.M.Rountree de katıldı. Türkiye mali yılbaşında öngörülenin aksine 1951 mali yılında bugüne kadar ECA yardımından yaklaşık 17.200.000 dolar daha fazla almıştı. Yani toplam meblağ 70.000.000 dolara ulaşmaktaydı. Er sayısındaki artış ile astsubay programı onaylanmıştı. Yapılacak ithalatında büyük bir kısmı da bu kapsamda hayata geçirilecekti. 1952 mali yılında

⁵⁴⁴ **Ayın Tarihi**, Mayıs 1951.

⁵⁴⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1144-1146, Dışişleri Bakanı’nın Görüşme Muhtırası, Washington, 27 Nisan 1951.

planlanan ECA yardımının, 70.000.000 dolar civarında olması bekleniyordu. Rakamlar henüz ABD Kongresi'ne sunulmadığı ve alınacak kararın ne olacağı şimdiden bilinmediği için 1952 mali yılı için herhangi bir bilgi verilmeyecekti⁵⁴⁶. Bununla birlikte Feridun Cemal Erkin'e ekonomik yardımın askeri kısmının önemine vurguda bulunması ve 1952'den itibaren ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla yapılan yardımın kısıtlanacağını da dile getirilmesi istenmekteydi⁵⁴⁷.

R.M.Bissell ile Feridun Cemal Erkin'in görüşmesi 30 Nisan'da gerçekleşti. Feridun Cemal Erkin yardım miktarı konusunda hayal kırıklığına uğradı, ancak R.M.Bissell 52.200.000 dolarlık yardımın arttırılacağını vurgulayarak Feridun Cemal Erkin'i Hükümeti'ne 70.000.000 doların 30 Haziran'dan önce kullanılması konusunda baskı yapmaya teşvik etti. R.M.Bissell ayrıca muhtırada öne sürülen genel siyasi açıklamaları da vurguladı. Görüşmenin ardından Feridun Cemal Erkin, 70.000.000 dolara 4.000.000 dolar astsubay projesinin dâhil olup olmadığını öğrenmek için Ankara ile irtibata geçti⁵⁴⁸.

Feridun Cemal Erkin, R.M.Bissell'e Türkiye'nin taleplerinin ABD yetkili makamlarınca kabul görmesi için kısa bir muhtıra verdi. Verilen cevapta; bu konuda herhangi bir taahhüt verme konumunda olmadığını belirterek 70.000.000 doların ABD tarafından Türkiye'ye verilecek yardımın üst limiti olduğunu vurguladı. Ancak R.M.Bissell EPU yardımını da gündeme getirerek Türkiye'nin hareket alanını genişletmek istedi. Yardımın büyük kısmının EPU'dan, diğerinin ise doğrudan ABD doları olarak verileceğini belirtti. Bu bağlamda R.M.Bissell tarafından herhangi bir rakamdan bahsedilmedi⁵⁴⁹. Yapılan bu görüşmelerde alınan kararlar Türkiye'de tartışmalara sebebiyet verdi. Çünkü Hükümet, yatırım programı için 70.000.000

⁵⁴⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1146-1147, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanı'nın (Rountree) Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (G.C.McGhee) Muhtırası, Washington, 30 Nisan 1951.

⁵⁴⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1146-1147, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanı'nın (Rountree) Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (G.C.McGhee) Muhtırası, Washington, 30 Nisan 1951.

⁵⁴⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1147, Ekonomik İşbirliği Yöneticisi'nden (Foster) ECA Türkiye Heyeti'ne, Washington, 2 Mayıs 1951.

⁵⁴⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1147, Ekonomik İşbirliği Yöneticisi'nden (Foster) ECA Türkiye Heyeti'ne, Washington, 2 Mayıs 1951.

dolar askeri yardım içinde 30.000.000 dolar beklemekteydi. Ancak karşılımlarına çıkan tabloda kesintiler olduğu anlaşıyordu⁵⁵⁰.

ABD Dışişleri Bakanı D.Acheson tarafından Türkiye Büyükelçiliğine ilgili kurum temsilcilerince üzerinde çalışılan ve W.M.Rountree tarafından da onaylanan bir muhtıra gönderdi. D.Acheson hazırlanan rapordan ne anladığını da şu cümlelerle ifade etti. ABD 1951'den başlamak üzere 1952 mali yılına kadar planlanan mevcut 140.000.000 doların; 58.000.000'unu askeri yardım 82.000.000'unun da yatırım programlarına ayrılacağı notunu düşti. Tek sorunun askeri yardım miktarından ne kadarının 1951 mali yılı fonlarından karşılanacağı konusu olduğunu ifade etti. Sorunun üstesinden gelirken ABD Kongresi'nin de buna engel çıkarabileceği imasında bulundu⁵⁵¹.

ECA'nın 1952 fonlarından ziyade 1951 fonları üzerine yoğunlaşacağını ve yatırıma yönelik ithal ürünlere destekleme yapacağını belirtti. Bu da Türkiye'nin yatırım programının zayıflaması anlamına geliyordu. Sonuç olarak şu rakamsal ifadelerle yer verdi: İlave 1951 yatırım programı için 13.100.000 doların kullanılması halinde askeri programa 17.800.000 dolar kalacaktı. ABD Türkiye'nin 1952'de ise yatırım programı için yaklaşık olarak 43.300.000 dolar verebileceğini ve bu durumda anlayışla karşılanması gerektiğini vurguladı. Ayrıca 1951'de ilave askeri yardım programlarının 34.100.000 dolar yerine 31.400.000 dolar olacağını ve yine bu yıl için Türkiye'nin ECA fonlarından istediği ek 5.000.000 doların verilebilmesi için öne sürülen siyasi ve askeri gerekçelerin de sağlam esaslara dayanmasını ifade etti⁵⁵².

Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, 4 Haziran 1951'de G.C.McGhee ve C.R.Moore ile siyasi ve ekonomik konularda bir görüşme gerçekleştirdi. Feridun Cemal Erkin ECA ile Türk Hükümeti arasındaki ilişkilerin memnuniyet verici bir düzeyde olmadığını belirtti. Türk Hükümeti'nin tarım sektörüne yeni vergiler koyamamasından ötürü ECA yardımında olası bir kesintiden bahsediliyordu. Türk bankalarının uyguladığı faiz oranlarında herhangi bir düşüşe

⁵⁵⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1164, ECA Türkiye Heyeti Şefi'nden (Dorr) Ekonomik İşbirliği Yöneticisi'ne (Foster), Ankara, 18 Mayıs 1951.

⁵⁵¹ **FRUS**, 1951, V, s.1164-1166, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye Büyükelçiliği'ne, Washington, 18 Mayıs 1951.

⁵⁵² **FRUS**, 1951, V, s.1164-1166, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye Büyükelçiliği'ne, Washington, 18 Mayıs 1951.

imkân tanınmaması için ısrarcı davranılıyordu. Ayrıca ECA, ETİ Bank'a devri söz konusu olan Su İşleri'nin kontrolü ile sulama projelerinde ihtiyaç duyulan fonların yakın bir zamanda sağlanamayacağı da ifade ediyordu⁵⁵³.

G.C.McGhee yapılan eleştirilerden ötürü kişilerin mi yoksa kurumların mı hedef alındığını sordu. Verilen cevapta gerek Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın ve gerekse Dışişleri Bakanı'nın ne R.H.Dorr'dan ne de ECA'nın üst yönetiminden şikâyetçi olmadıklarını ifade etti. Duyulan rahatsızlığın ECA'nın alt kademelerinde çalışan uzmanlarından kaynaklandığını söyledi. Bu kişilerin Türkiye ekonomisinin sadece kontrolü ile vakit geçirdiklerini ve asıl çözülmesi gereken sorunlara ağırlık vermediklerini belirtti. Karşılıklı ilişkilerde de son sözü bu kesimin söylediğini vurguladı⁵⁵⁴.

G.C.McGhee bu durumu öğrenmekten duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. İki ülke arasındaki ilişkilerin güven ve iyi niyete dayalı olduğunu, ECA bünyesinde yapılan çalışmaların sorun yaratmak yerine çözüm üretici olması gerektiğini belirtti. Bu mesele ile yakından ilgileneneceğini de sözlerine ekledi. Ancak Türkiye'ye yapılacak ECA yardımının miktarının belirlenmesinde birçok faktörün etkili olduğunu; vergi meselesinden ötürü yardımda hiçbir kesintiye gidilmediğini; yanlış anlaşılmanın enflasyonu önlemek adına alınması gereken önlemlerden kaynaklandığını; bu meselenin de Türk Hükümeti ile ECA arasında çözüleceğini ifade etti⁵⁵⁵.

Feridun Cemal Erkin daha sonra yapılan askeri yardımın yetersizliğinden bahsetti. G.C.McGhee, Türkiye'ye oldukça önemli miktarda malzeme sağlandığını ve programın tatmin edici olduğunu belirtti. Bunun üzerine kendisine Türk Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan bir rapor sunuldu⁵⁵⁶. ABD ile Türkiye arasında yardımların niteliği ve miktarı konusunda yaşanan sıkıntılar, diplomatik ilişkilere de yansımaya başlamıştı. Türkiye bu konudan duyduğu rahatsızlığı her fırsatta ifade ediyordu. Bir orta yol bulunmaya çalışılıyordu. Bu şartlar içerisinde

⁵⁵³ **FRUS**, 1951, V, s.1169-1172, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1951.

⁵⁵⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1169-1172, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1951.

⁵⁵⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1169-1172, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1951.

⁵⁵⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1169-1172, Türkiye İlişkilerinden Sorumlu Yetkili'nin (Moore) Görüşme Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1951.

ECA Türkiye'ye verilecek bir miktar yardımı serbest bıraktı. R.H.Dorr'da Sarıyer Barajı inşaat çalışmalarını yerinde inceledi.

Türkiye Haziran 1951'de ECA programı kapsamında yaklaşık 230.000.000 dolar aldı⁵⁵⁷. Daha sonra ECA, 1 Temmuz 1951'de Türkiye'ye Marshall Planı ve askeri yardım programı kapsamında 17.692.000 dolarlık ödenek ayırdığını bildirdi. Ziraat malzemeleri için 2.680.000, dokuma imalatı için 1.146.000, kullanılmış traktör ve yedek parçaları için 1.540.000, zirai haşeratlarla mücadele için 92.000, motorlu nakil araçları için 500.000, tıbbi ve kimyevi ilaçlar için 500.000, değirmenlerde kullanılmak üzere demir-çelik malzeme için 2.500.000, besicilik için 250.000 ve matbaa gereçleri için 400.000 dolar tahsis edildi⁵⁵⁸.

ECA Özel Misyonu Başkanı R.H.Dorr, 15 Temmuz 1951'de beraberinde Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürü Emin Yümer, Etibank İnşaat Şubesi Müdürü ve ABD'li mühendislerle birlikte, Marshall Yardımı'ndan temin edilen ödeneklerle inşa edilmekte olan Sarıyer Barajı ve hidroelektrik santrali inşaatını tetkik etti. R.H.Dorr, inşa edilmekte olan servis yolları, Sakarya nehri üzerindeki köprü ve tünelleri ve yakında inşasına başlanacak olan baraj ve santral yerlerini gezerek gerekli bilgileri aldı. İthal edilecek makine, teçhizat ve malzemesi ile teknik hizmetlerin tutarı 27.200.000 dolar idi. Bunun 8.200.000 doları doğrudan, 19.000.000 doları ise Avrupa Tediye Birliği'nde (EPU) başlangıç kredisi olarak temin edilecekti⁵⁵⁹. Yapılan bu çalışmalar Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan oldukça uzaktı.

5- ABD'nin Güvenlik Hakkı Kapsamında Doğu Bloğu ile Yapılacak Ticaret

ABD tarafından Türkiye'ye 1951'de yapılacak ilave yardım konusunda bir yasa çıkarıldı. "*Üçüncü Ek Ödenek Yasası*" 2 Haziran 1951'de onaylandı. Bu süreç içerisinde Türkiye yeni bir durumla karşı karşıya kaldı. BM Güvenlik Konseyi Doğu Bloğu'na bazı hammaddelerin ihraç edilmesine yasak getirmişti. Bunu yapan ülkelere de hiç bir finansal yardımda bulunulmayacağına dair bir yaptırım kararı da alınmıştı. Konuyla ilgili olarak hazırlanan listenin bu kapsamdaki ülkelere

⁵⁵⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

⁵⁵⁸ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1951.

⁵⁵⁹ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1951.

ulaştırılması gerekiyordu. 5 Haziran 1951’de liste yayınlandı⁵⁶⁰. Konu Türkiye’yi de bağlamaktaydı. ABD ile siyasi ve ekonomik ilişkiler oldukça yoğunlu. Bu kapsamda Doğu Bloğu ile ekonomik ilişkilerinde dikkatli davranmak zorunda idi.

Türkiye’nin II.Dünya Savaşı sonrası Doğu Bloğu ülkeleri ile olan ticareti % 8 ila %12 oranında artış gösterdi. 1950’de Türkiye’nin bu ülkelere ihracatı 18.000.000 dolar idi. Bu rakam toplam ihracatın yaklaşık %7’si oranında idi. Yapılan ithalat ise 23.000.000 dolar idi ve genel toplamın %8’i kadardı. SSCB ile olan ticaret bu rakamlar arasında ağırlıklı bir yere sahip değildi. Sadece Çekoslovakya ile yapılan alım-satım, SSCB ile karşılaştırıldığında neredeyse yarısı kadardı. Ham pamuk, yaprak tütün, post, deri, bakır ve palamut başlıca ihracat ürünleri idi. Daha az miktarda hurda demir, mangan ve krom cevheri ki, SSCB’de yeterli miktarda mevcuttu, başta Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan’a olmak üzere Doğu Bloğu ülkelere ihraç ediliyordu. Bu ihraç mallarının bazıları Milli Savunma Bakanlığı’na onaylanan mallardı. Bunun karşılığında Türkiye ekonomisi için gerekli olan çelik ürünleri, makine, tekstil ve kâğıt ürünleri almaktaydı⁵⁶¹.

ABD’ye göre Türkiye, Doğu Bloğu ülkelere silah, cepkane, savaş gereçleri ve nükleer materyal ihracatına asla müsaade etmezdi. Ancak diğer alanlarda ticari ilişkileri mevcuttu. Bu koşullar içerisinde Ulusal Güvenlik Konseyi, Türkiye’ye yapılacak tüm ekonomik ve finansal yardımın kesilmesine ya da “*ABD’nin güvenlik hakkı*” çerçevesinde devam ettirilmesine karar vermek durumundaydı⁵⁶².

Türkiye Batılı demokrasiler ile yakın ilişkiler kurmayı kendisine dış politika olarak belirlemiştir. Hâlihazırda 1939’da sonuçlandırılıp 1949’da yeniden onaylanan “*Karşılıklı Yardım Antlaşması*” ile İngiltere ve Fransa’ya bağlıydı. ABD ile olan ilişkileri ise dostluk çerçevesinde karşılıklı güvene dayalı olarak gelişmekteydi. Ayrıca Türkiye, BM’nin temel ilkelerine bağlı olarak Kore’ye askeri birlik de göndermişti⁵⁶³.

⁵⁶⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

⁵⁶¹ **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

⁵⁶² **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

⁵⁶³ **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

Türkiye'nin diplomatik ve ekonomik ilişkilerinin büyük bir kısmı Batı Bloğu'yla idi. Yasa, Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılandı. Zaten uzun zamandan beri Türkiye, Doğu Bloğu ile olan ticari ilişkilerini en alt seviyede yürütmekteydi. Aksi bir durumda ekonomik yardımın kesilmesi demek, batıdan gelen malların finansal kaynağının yok olması ile eş anlamlı olacaktı. Bu şartlar içerisinde yapılabilecek tek şey Doğu Bloğu ile olan ticaretin arttırılması idi. Bu da ekonomik daralma demekti. Örneğin Türkiye'nin mineral ihracatının yaklaşık %95'ini Batılı ülkelere gerçekleştirmekteydi. Doğal olarak artık böyle bir gelirden söz edilemeyecekti. ABD yardımı, öncelikle sermaye gelişimi, Türkiye'nin ekonomisini güçlendirmek için tasarlanan projeler ve ortak güvenlik ağında yer alma olanağı sağlamaktaydı⁵⁶⁴.

“ABD'nin güvenlik hakkı” 1947 başlarında Yunanistan ve Türkiye'ye yardım programının ABD Kongresi'nde kanunlaşmasından beri yürürlükte idi⁵⁶⁵. Türkiye Rusya'nın güneye doğru genişleme çabalarına karşıydı. Hem “*Komünist emperyalizmine*” karşı direnç göstermesi hem de BM'nin güvenlik sisteminde yer almaya devam etmesi açısından Türkiye'ye olan ekonomik ve finansal yardımın devamlılığı zorunluydu. Ulusal Güvenlik Konseyi bu değerlendirmeyi göz önünde bulundurarak, Türkiye'ye yönelik bir ayrıcalık oluşturmanın “ABD'nin güvenlik hakkı” olacağına karar verdi. Türkiye ile Doğu Bloğu arasındaki ticareti incelemeye devam edeceklerini ve ABD ulusal güvenlik çıkarları ile uyumlu olarak stratejik malların mübadelesini önlemek için gereken önlemleri alma gayreti içerisinde olacaklarını da ifade ettiler⁵⁶⁶.

Türkiye üzerinde bulunduğu coğrafyanın bir gereği olarak Doğu Bloğu ile komşuydu. Sınırlı da olsa ekonomik ilişkileri mevcuttu. Kore Savaşı'nın da gündemde olduğu bu günlerde BM ve ABD konuya yakın ilgi gösteriyordu. Özellikle savaş sanayide kullanılacak hammaddelerin ticaret kapsamında olmaması gerekiyordu. Aslında Doğu Bloğu ülkeleri ile ticari ilişkilerin tamamen kesilmesi söz konusuydu. Ancak bu konuda Türkiye'ye bir ayrıcalık tanınması gündemdeydi.

⁵⁶⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

⁵⁶⁵ Yunanistan ve Türkiye, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım sağlamak konusunda bir yasa, 22 Mayıs 1947'de “75.Kamu Yasası” olarak onaylandı. **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

⁵⁶⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1172-1175, Ulusal Güvenlik Konseyinin Taslak Raporu, Washington, 18 Temmuz 1951.

Uluslar arası antlaşmalardan doğan “*ABD’nin güvenlik hakkını*” çiğnetmeden Doğu Bloğu ile kontrollü olarak ticaret yapılabilecekti.

6- Türkiye’nin Genel Bütçesi Üzerinde Yaşanan Daralma ve ABD’nin Çözüm Önerileri

Demokrat ve Cumhuriyetçi partiye mensup ABD’li dokuz senatör 14 Temmuz 1951’de Ankara’ya geldi. Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesinden Theodore F.Green, Alexander Wiley, Brien McMohan, H.Alexander Smith, John J.Sparkman, Bourke B. Hickenlooper, Guy M.Gillete, Owen Brewster ve Dışişleri Bakanlığı’nın Senato ile ilişkilerini düzenlemeden sorumlu Bakan Yardımcısı Jack K.Maciall bu heyetin içerisindeydi. ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr, Sefaret Müsteşarı, Amerikan Askeri Yardım Heyeti Başkanı General W.H.Arnold, Yardım Heyeti Kara Gurubu Başkanı General Robert Canhon ve basın mensupları tarafından karşılandı⁵⁶⁷.

Heyet Başkanı Theodore F.Green, hava alanında basın mensuplarına verdiği demeçte; ABD Senatosu’nun kendilerini her iki tarafı ilgilendiren konuları müzakere etmekle vazifelendirdiğini ifade etti. ABD’nin iki haftaya kadar yeni bir askeri ve ekonomik yardım programını görüşmeye başlayacağını belirtti⁵⁶⁸. İki ülke arasında ilişkileri güçlendirecek bu tarz ziyaretlerin içerik itibarıyla oldukça önemli olduğu ortadaydı. Çünkü yapılan yardımların onaylandığı kurumların başında ABD Senatosu gelmekteydi.

ECA Genel Sekreterliği ile ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanlığı tarafından 20 Temmuz 1951’de ortak bir rapor yayınlandı. Tekel idaresi tarafından genişletilmekte olan İzmir’deki Çamaltı ve Konya civarındaki tuzlaların yol sorununun çözülmesi için harekete geçildi. Marshall Planı kapsamında 403.500 liranın aktarılması için bir anlaşma imzalandı. 807.112 liraya mal olacak bu proje tamamlandığında tuz üretimi kolaylıkla ve süratle nakledilebilecekti. Marshall Planı fonlarından EPU kanalı ile 1951’de 495.000 dolarlık malzeme yardımı alan tuzlalar, projenin tamamlanması ile Türkiye’nin tuz ihtiyacını karşılamakla birlikte, yaklaşık 200.000 ton da ihracat kapasitesine ulaşacaktı⁵⁶⁹.

⁵⁶⁷ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1951.

⁵⁶⁸ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1951.

⁵⁶⁹ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1951.

Yine 23 Temmuz 1951’de imzalanan bir anlaşma ile karşılık paralar fonundan 1.000.000 lira, İstatistik Genel Müdürlüğü’ne tahsis edildi. Bu para Tarım ve hayvancılık sektörü ile ilgili sayım faaliyetlerinde kullanılacaktı. Ayrıca ABD’li İstatistik uzmanları da Türk meslektaşlarına yardımcı olacaktı⁵⁷⁰. Bunun dışında askeri konularda gündemdeki yerini kaybetmemişti.

ECA ile Türk Hükümeti temsilcileri askeri destek programını görüşmek üzere 28-31 Ağustos 1951’de Ankara’da bir araya geldiler⁵⁷¹. ABD’nin Türkiye’deki hedeflerine ulaşabilmek için ayırdığı mevcut fonlara benzer yeni kaynaklar oluşturmaya çalışıyordu. Genel olarak, ECA’nın öncelikli hedefi Türkiye’ye yönelik askeri programın genişletilmesini doğrudan desteklemektir. Astsubay projesi, mesleki yeterlilik eğitimi, Ordu mevcuduna 40.000 er daha ilave yapılması gibi konuların yılda yaklaşık 100.000.000 liralık bir maliyet gerektireceği tahmin ediliyordu. Bu miktar ABD 1951-52 mali yılı yardımına karşı yatırılacak muadil fonlardan karşılanmalıydı. ECA bu programları finanse etmeyi bu yılın nisan ayında üstlenmişti. Yardım miktarı düşük bir seviyede olursa programda daralma söz konusu olabilirdi⁵⁷².

Mevcut askeri programa ek olarak JAMMAT yetkilileri, ABD finansal yardımı ile birlikte TSK’nın savaş kabiliyetinin de artacağını ifade ettiler. Bu sebeple Türk Hükümeti’nin gerçekçi bir ithalat programı geliştirip uygulaması için çaba sarf edilmeliydi. Zaten bu günlerde de Türkiye bu konu üzerinde çalışmaktaydı⁵⁷³.

Türkiye’de mali yıl başlangıcı ile ABD’ninki farklıydı. Bu da Türkiye’ye yönelik programı etkilemekteydi. Çünkü mali yıl 28 Şubat 1952’de bitiyordu. Bu da bütçede 40.000.000 liralık bir açığa sebep olmaktaydı. ABD bu sorunu çözebilmek için şu önerilerde bulundu: Alınan yardımlar kredi olarak verilmekte ve karşılığında da teminat sunulmaktaydı. Türkiye teminatı hızlandırıp geri ödeme konusunda bir plan yapmalı ve bunu bildirmeliydi; doğrudan ödeme yapabilme konusunda teşvik edilmeliydi. Eş mevduatların hızlandırılması ile mali yılın ilk aylarında meydana

⁵⁷⁰ **Ayın Tarihi**, Temmuz 1951.

⁵⁷¹ Konferans Ankara’da 28-31 Ağustos 1951’de düzenlendi. **FRUS**, 1951, V, s.1177-1180, Kahire Hazine Temsilcisi Yardımcısı’ndan (Ghiardi) Judd Polk’a, Kahire, 15 Eylül 1951.

⁵⁷² **FRUS**, 1951, V, s.1177-1180, Kahire Hazine Temsilcisi Yardımcısı’ndan (Ghiardi) Judd Polk’a, Kahire, 15 Eylül 1951.

⁵⁷³ **FRUS**, 1951, V, s.1177-1180, Kahire Hazine Temsilcisi Yardımcısı’ndan (Ghiardi) Judd Polk’a, Kahire, 15 Eylül 1951.

gelen açıkların kapatılabileceği, diğer aylar içinde EPU içerisinde geriye dönük alımlar yapılabilirdi. Bu konuda ECA'dan gelen yönlendirmeleri de dikkate almalıydı. Öngörülen mevduatlar ile önerilen karşılığın serbest bırakılması arasındaki boşluğun yaklaşık 40.000.000 lira olacağı tahmin edildiği için Türk mali yılı sona ermeden Acil olarak EPU'dan 10 ya da 12.000.000 lira tahsil edilmesi gerekiyordu. Ancak ABD'nin hem Ankara hem de Washington'daki yetkilileri geçmiş tecrübelerine dayanarak Türk Hükümeti'nin bu konuda pek de istekli olmayacağını düşünüyorlardı⁵⁷⁴.

ECA temsilcileri, sadece 363.000.000 lirasının serbest bırakılması şartıyla 440.000.000 liranın Haziran 1952 sonuna yetiştirilebileceği tahmininde bulundu. Hatta ilave olarak 40.000.000 liranın da Haziran 1952'den sonraya kalabileceği ifade edildi. Özellikle Büyükelçi G.Wadsworth ABD yardımının Türkiye'de enflasyondan etkilenmemesi için çaba gösteriyordu. Türkiye'nin takip eden aylar içerisinde oldukça dikkatli bir şekilde izlenmesi gerekiyordu. Özellikle 1951-52 mali yılı açığını finanse ederken, enflasyonun yarattığı olumsuz etkiyi doğru değerlendirmek gerekiyordu. Bu açığın 450.000.000 liradan 730.000.000 liraya kadar değişkenlik gösterebileceği tahmin edilmekteydi. 1951-52 mali yılı bütçe tahminlerinde büyük bir belirsizlik mevcuttu. Hükümet, buğday ve benzeri tarım ürünlerinin satın almasını finanse edememekteydi⁵⁷⁵.

ECA'nın ülke kalkınmasına yönelik projeleri, bazı aksamalar olmasına rağmen uygulanmaktaydı. Büyük bir sorun olan bütçe meselesi bir türlü çözüme kavuşmamaktaydı. ABD'den aktarılan fonların yetersizliğinin yanı sıra iki ülke arasındaki mali yılın başlangıç farklılığı bile, bu kaynağın serbest bırakılmasında sorun yaratıyor ve bütçe açığı olarak topluma yansıyor. Önerilen çözümler ise Türkiye'nin uygulayabileceği türden değildi.

7- Türkiye Ekonomisi'nin Planlama Safhasına ABD'nin Müdahalesi

ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanı W.M.Rountree ile ECA'nın faaliyetleri hakkında bir görüşme yaptı. Türkiye, hazırlanmakta olan 1952 mali yılı bütçesinin ilk üç aylık periyodunda

⁵⁷⁴ **FRUS**, 1951, V, s.1177-1180, Kahire Hazine Temsilcisi Yardımcısı'ndan (Ghiardi) Judd Polk'a, Kahire, 15 Eylül 1951.

⁵⁷⁵ **FRUS**, 1951, V, s.1177-1180, Kahire Hazine Temsilcisi Yardımcısı'ndan (Ghiardi) Judd Polk'a, Kahire, 15 Eylül 1951.

şimdiden açık vermişti. Bu sebeple EPU ile koordineli bir çalışma başlattı. İthalat verilerini dengeleyecek bir çalışma yapılması için Türk yetkililer üzerinde baskı kuruldu. ECA, 1952 mali yılında Türkiye'nin EPU'ya olan borçlarının vadesinin dolduğunu bildiğinden Temmuz 1952'de verilmek üzere 12.500.000 dolar temin etti. Ağustos ayındaki açık 9.800.000 dolar kadardı. Eylül ayındaki açık ise yaklaşık 9.500.000 dolardı. Türk Hükümeti, hesap dengesini sağlamak için altın satmak zorunda kalmamak adına bu miktarın sağlanması için ECA'ya başvurdu⁵⁷⁶.

Eylül ayı açığının tasfiye tarihi 22 Ekim 1951 idi. Türkiye muhataplarını memnun edici bir surette ithalat programı üzerinde çalışmakta ve ödemeler dengesini kontrol altına almaya çalışmaktaydı. Bu durum karşısında ECA Türk Hükümeti'nin talebini olumlu olarak karşıladı. R.H.Dorr'un daha sonra Washington'a gitmesiyle EPU giderlerine yönelik olarak ECA'nın 9.500.000 dolarlık ek bir tahsisatı temin edildi. ECA Başkanı R.M.Bissell konu hakkında Türkiye Büyükelçisi'ni resmen bilgilendirecekti. R.H.Dorr'a da yine aynı kapsamda bir mektup gönderecekti. Mektup R.H.Dorr'un, bundan önceki raporlarının adeta bir değerlendirmesiydi. Kaynak harcamalarını düzenlemek, ithalat programlarına askeri ve diğer öncelikli malları da dâhil etmek için Türk Hükümeti tarafından alınan önlemler sıralanıyordu. ECA durumdan oldukça memnundu. Ancak Türkiye açısından durum hiç de öyle değildi. Çünkü alınan önlemler zorlama ile yapılmıştı. Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, ECA'ya karşı her fırsatta oldukça sert bir söylem kullanmaktaydı⁵⁷⁷.

Türkiye'ye ayrılmış eş fonlardan 81.500.000 liralık ilavenin serbest bırakılması konusu ve önceden onaylanan programlardan gelecek 71.400.000 liranın yeniden programlanması ABD Ulusal Danışma Konseyi'nde (NAC) görüşüldü⁵⁷⁸. Türkiye'nin bütçe denkliliğine ilişkin bir diğer görüşme ise 28 Mart 1951'de gerçekleştirilmişti. O günlerde Türkiye'de mali yılın kapanması sebebiyle yatırımları finanse etmek için 165.000.000 liralık kaynak kullanıma açıldı. Ancak ECA,

⁵⁷⁶ **FRUS**, 1951, V, s.1181-1182, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanı'nın (Rountree) Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na(G.C.McGhee) olan Muhtırası, Washington, 24 Ekim 1951.

⁵⁷⁷ **FRUS**, 1951, V, s.1181-1182, Yunan, Türk ve İran İlişkileri Dairesi Başkanı'nın (Rountree) Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na(G.C.McGhee) olan Muhtırası, Washington, 24 Ekim 1951.

⁵⁷⁸ **FRUS**, 1951, V, s.1184-1187, Ulusal Danışma Konsey Komitesi'nin Ulusal Danışma Konseyi'ne Muhtırası, Washington, 6 Aralık 1951.

72.900.000 liralık ek askeri yardım programını kapatmayı gerekli görmekteydi. Türk Hükümeti de mevcut bütçe içerisindeki askeri üretim, yapım, mühimmat ve malzemeyi finanse etmek için 80.000.000 liralık yeni bir ilave talebinde bulundu⁵⁷⁹. Buna göre şu plan hazırlandı:

Mevcut 165.000.000 liralık eş program 93.600.000 lira oranında daraltılacaktı. Böylelikle serbest kalan 71.400.000 lira bütçede yer alan askeri üretim, yapım gibi konularda önceden planlanmış olan 80.000.000 liralık programa uygulanacaktı. Böylece geriye 8.600.000 lira kalacaktı. Yine 165.000.000 liradan da 72.900.000 liralık bir boşluk oluşmaktaydı ki, bu iki rakamın toplamı 81.500.000 liraya denk düşmekteydi. Bu durumun üstesinden gelmek için yeni bir para hareketliliği gerekecekti⁵⁸⁰.

Türk Hükümeti önceden onaylanan programdan çıkarılacak önemli projelerin, diğer fonlardan sağlanacağı konusunda güvence verecekti. Aynı zamanda askeri üretim için 30.000.000 lira ilavenin dâhil edilmesi için anlaşmaya varacaktı. Türk Hükümeti, mevcut ödeme açıkları ile ölçülen ithalat fazlalıklarının yaklaşık 165.000.000 lira civarında olabileceğini gösteren rakamları ABD sundu. 1952 mali yılında bu oranın yaklaşık 220.000.000 lira olacağı tahmininde bulundu. Üretim ve iş faaliyetindeki artış önemliydi. Bunun büyük bir kısmı tahıl ve pamuk üretimi idi. kömür, krom, bakır, demir ve çelik üretiminde de artış olacaktı. Tahıl üretimi 350.000.000 liraya ulaşacaktı. Türkiye’de paraya büyük bir talep vardı. Çiftçiler git gide market ekonomisinin içerisine çekiliyordu. ABD Elçiliği, ECA Heyeti ve JAMMAT tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen bir çalışmanın sonuçlarına göre finansal baskıların iki yıl içerisinde artması olası idi. Bu da beraberinde enflasyonu getirecekti⁵⁸¹. Türkiye’nin bütçesi her yıl açık vermekte idi. Bu durum dışarıdan kredi almayı zorunlu kılıyordu. ABD kaynakları dışında da Türkiye’nin pek bir şansı yoktu. Bu da Türkiye’nin ekonomisi üzerinde yabancı müdahalesine yol açıyordu. Paraya duyulan ihtiyaç, üretimle bir araya geldiğinde enflasyon kaçınılmazdı.

⁵⁷⁹ **FRUS**, 1951, V, s.1184-1187, Ulusal Danışma Konsey Komitesi’nin Ulusal Danışma Konseyi’ne Muhtırası, Washington, 6 Aralık 1951.

⁵⁸⁰ **FRUS**, 1951, V, s.1184-1187, Ulusal Danışma Konsey Komitesi’nin Ulusal Danışma Konseyi’ne Muhtırası, Washington, 6 Aralık 1951.

⁵⁸¹ **FRUS**, 1951, V, s.1184-1187, Ulusal Danışma Konsey Komitesi’nin Ulusal Danışma Konseyi’ne Muhtırası, Washington, 6 Aralık 1951.

8- Ekonomik Yardımın Sonuçlarını Değerlendirmek İçin ABD’li Gazetecilerin Türkiye’ye Yaptıkları Ziyaret

Avrupa Kalkınma Programı’na katılan ülkelerde ECA’nın oynadığı rolü incelemek üzere ABD Savunma Bakanlığı tarafından düzenlenen geziye on dört gazeteci katıldı. Bu gazeteciler; Wright Bryan “*Atalanta Journal*”, John Cline “*Washington Evening Star*”, Frank R.Ford “*Evansville Press Company*”, Bruce Gould “*Ladies Home Journal*”, Robert Granning “*Brooklyn Eagle*”, Martin Hayden “*Detroit News*”, Vance Johnson “*San Francisco Chronicle*”, Raymond Lawrence “*Ockland Tribune*”, Paul Martin “*Gannet News Service*”, Harlan Millet “*Des Moines Reguster Tribune*”, Merrill Panitt “*Philadelphia Inguirer*”, Gideon Setmour “*Minneapolis Star and Tribune*”, James Thrasher “*Colliers Magazine*” ve Richard Sherman idi. 6 Eylül 1951’de Esenboğa Havaalanına gelen heyet aynı gün çalışmalarına başladı. General W.H.Arnold’u ziyaret eden heyet, akşam generalin verdiği davete katıldı. 7 Eylül’de Ordu Donatım Okulu ve 28.Tümen ziyaret edildi. Daha sonra ECA’nın Türkiye’deki temsilciliğine gidildi. Büyükelçi tarafından verilen akşam yemeğinde mevcut ilişkiler değerlendirildi. Heyet 9 Eylül’de Türkiye’den ayrıldı. Heyetin ziyaret programında, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Yunanistan, Hollanda ve Belçika da bulunmaktaydı⁵⁸².

Eylül ayında gerçekleşen bu ziyaretin ardından 28 Kasım 1951’de ABD’li gazetecilerden oluşan bir başka heyet incelemelerde bulunmak üzere Ankara’ya geldi. Heyet on beş kişiden oluşmaktaydı. Ziyarete katılan gazeteciler şunlardı: Radyo ve Televizyon yorumcusu Marquis W.Childrens, “*Western Newspaper Union*” Yazı İşleri Müdürü Farnham F.Dudgeon, “*Ogden Standart Examiner*” Yazı İşleri Müdürü Darrel J.Geenwell, “*Seattle Times*” siyasi yazarı Edward Guthman, “*National Broadcasting*” radyo yorumcusu Richard Harkness, radyo yorumcusu Joseph C.Harsch, “*Syracuse Herald Journal*” Yazı İşleri Müdürü Alexander F.Jones, “*Tulsa Tribune*” Yazı İşleri Müdürü Jenkin L.Jones, “*Philadelphia Evening Bulletin*” Washington Bürosu Müdürü Carl W.McCardle, “*St.Louis Post Dispatch*” askeri yazarı emekli tuğgeneral Thomas R.Phillips, “*Toleda Blade*” yazarı J.Lacey Reynolds, “*Nashville Banner*” gazetesi sahibi ve başyazarı James G.Stahlman, “*Topeka State Journal*” Yazı İşleri Müdürü Oscar Stauffer ve “*McCall*” dergisi

⁵⁸² BCA, 030.01.102.632.6.

sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Otis L.Wiese'den oluşmaktaydı. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı temsilcisi James Boughton, ABD Savunma Bakanlığı daire müdürlerinden Edward F.Thomas ve ABD Denizcilik Bakanlığı'ndan Thomas O.King de gazetecilere refakat etmekteydi⁵⁸³.

28 Kasım'da Ankara'ya gelen heyet akşam General W.H.Arnold'un evinde verdiği yemeğe katıldı. 29 Kasım'da Muhabere Okulu ve 5. Zırhlı Tümeni ziyaret eden gazeteciler daha sonra Kayaş Silah Fabrikası ve Marshall Planı temsilciliğine ziyarette bulundu. Akşam Büyükelçi'nin verdiği davete katılan heyet, 30 Kasım'da İstanbul'a hareket etti. 1 Aralık'ta da İstanbul'dan ayrılarak Atina'ya hareket etti⁵⁸⁴.

Yapılan bu gezi her iki tarafın birbirini anlamasına yardımcı oldu. Karşılıklı görüş alış-verişinde bulunuldu. Yapılan yardımların Türkiye'nin savunmasına ve ekonomisine nasıl bir katkıda bulunduğunu ABD kamuoyunda anlatıldı.

9- Türkiye'ye Yatırım Yapmak İsteyen ABD Finans Kurumu

1952 yılının başında Washington'da bulunan "*International Bank For Reconstruction and Development*" bankası adına R.L.Garner, Türkiye'nin finans ve ekonomi konularıyla ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes'e bir mektup gönderdi. Banka görevlilerinin yaptıkları son Türkiye ziyaretinde edindikleri izlenimler oldukça olumlu idi. Türkiye'ye gelen İliff başkanlığındaki heyet, bankanın Türkiye'nin ekonomik gelişimine mali açıdan katkısının devam etmesini tavsiye etmekteydi. Bu olumlu rapor üzerine banka, kurulması düşünülen her biri 18.000 kilowatlık iki hidroelektrik santral projesi için görüşmelere hazır olduklarını Türkiye'ye bildirdi. Türk Hükümeti'nin yetkilendireceği teknisyenler Washington'a davet edildi. Banka, kredi anlaşmasında bir zorluk çıkacağını beklememekteydi. Ankara'dan gönderilecek temsilciler ya da Washington Büyükelçisi ile kredi görüşmelerine başlanabileceği ifade edildi⁵⁸⁵.

Bu bankanın Türkiye'ye olan ilgisi bu kadarla sınırlı değildi. Başka ziyaretler de söz konusu oldu. Üst düzey ekonomist olan Lieftinc'in özel temsilci sıfatıyla Türkiye'ye yapmak istediği ziyaretten ötürü duyulan memnuniyet Türk Hükümeti tarafından dile getirildi. Ekonomik ve mali konularda büyük tecrübe sahibi olan

⁵⁸³ BCA, 030.01.102.632.9.

⁵⁸⁴ BCA, 030.01.102.632.9.

⁵⁸⁵ BCA, 030.01.5.25.6.

Lieftinc, kalkınma projeleri ve iki taraf arasındaki işbirliğinin kurulması için görevlendirilmişti. Lieftinc'in 1 Temmuz'da Ankara'da görevine başlayacağı bildirildi. R.L.Garner, Başbakan Adnan Menderes ve hükümete banka idarecilerinden Black, İliff, Diamond ve Ross'un Türkiye'de bulunduğu dönemde kendilerine gösterilen dostane davranışdan dolayı teşekkür etti⁵⁸⁶.

Türk Hükümeti ülkeye maddi kaynak sağlayacak her kurumla ilişki kurmaktaydı. Özellikle yatırım projeleri için bu şarttı. ABD kaynakları ile yapılan Sarıyer Barajı bunun olumlu bir örneğiydi. Elektrik üretimi sanayileşme açısından gerektiydi. Bunun gibi birçok baraj projesine Türkiye'nin ihtiyacı vardı.

10- Ekonomik Yardım Konusunda ABD'de Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Tarım İhracatını Artırmak İçin Gösterdiği Çabalar

10 Şubat 1952'de Başbakan Adnan Menderes'in davetiyle o günlerde Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri olan ve politikada gelecek vaad eden Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ve ABD Büyükelçisi G.C.McGhee bir araya geldi. Büyükelçi ABD'deki ağır vergi yükünün halk üzerinde yarattığı olumsuz etkilere değindi. 1953 mali yılı bütçe açıklarının yaklaşık olarak 15.000.000.000 dolara ulaşacağını tahmin edildiğini ifade etti. Savaş sonrası bütçe açıklarının, Türkiye ve birçok ülkeden daha kötü bir enflasyona sebep olacağını ve Kongre'nin bu açığı gidermenin bir yolunu aradığını dile getirdi. ABD bütçesinin 3/4'ünü savunma harcamalarının oluşturduğunu ve bir kısıtlama yapılacaksa bunun savunma dışı harcamalar ve yabancı ekonomi alanlarında olacaktı. Kongre'deki birçok üye; ABD'nin yabancı ekonomilere yaptığı yardımı tamamen terk etmesi gerektiğini düşünüyordu⁵⁸⁷.

ABD Kongresi'nin bu tavrı 1951'de ekonomik işbirliği içerisindeki ülkelere dağıtılması düşünülen toplam rakamda 1.000.000.000 dolarlık bir azalmaya neden olmuştu. Bunun sonucu olarak Türkiye 45.000.000 dolar yardım almıştı. Türkiye 1952'de ise toplamda 300.000.000 dolar verilecekti. Türkiye'nin aldığı askeri yardım diğer ülkelerle kıyaslandığında çok yüksekti. Büyükelçi, tüm yardım programları gerçekleştirildiğinde Türkiye'nin yaklaşık 1.000.000.000 dolar alacağını belirtti. Marshall Planı'nın 1952'de bitirilmesi planlandığı için bazı azalmalar meydana

⁵⁸⁶ **BCA**, 030.01.5.25.6.

⁵⁸⁷ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye'deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

gelecekti. Batı Avrupa ülkelerinin Türkiye’den daha fazla milli gelir, bütçe ve dış ticarete sahip oldukları bir vaka idi. Ancak olası bir gerilemede bu ülkelerin ekonomik dengeleri bozulursa, Türkiye’den daha fazla etkilenecekleri de G.C.McGhee’nin vurguladığı bir diğer noktaydı. Ona göre Türkiye dünya ülkeleri arasında oldukça şanslıydı. II.Dünya Savaşı’ndan ötürü ne bir zarara ne de sermaye kaybına uğramıştı. Kendi kendisine yetebilirse ve dengeli bir bütçeye sahip olursa döviz konusunda da sıkıntı çekmeyebilirdi⁵⁸⁸.

ABD Büyükelçisi G.C.McGhee’den sonra Başbakan Adnan Menderes Türkiye’nin ekonomik durumuyla ilgili bir sunum yaptı. Türkiye’nin Ortadoğu’da adeta bir “*kale*” görevi gördüğünü belirtti. Türk ordusu Ortadoğu’yu bu noktaya kadar korumuştur. Eğer Türkler SSCB tehdidine karşı direnmeye ve Anadolu’da hayat sürmeye devam edeceklerse, ekonomik güçlerini artırmaları gerekliydi. Endüstriyel potansiyeli ve yaşam standartları düşüktü ve diğer Ortadoğu ülkelerinin ayakta kalmasını garanti altına almak için bunları artırılması gerekliydi. Oldukça kısa bir sürede milli gelirini ikiye katlayabilirdi. Yeni teknolojik gelişmeler doğrultusunda diğer ülkeler gibi, Türkiye’nin kalkınması uzun zaman almayacaktı. Türkiye ekonomik ve endüstriyel olarak ne kadar güçlü olursa, askeri açıdan da o kadar kuvvetli olacaktı. Türkiye bütçesinin %40’ını askeri konularda harcamaktaydı⁵⁸⁹.

Başbakan Adnan Menderes, ABD’nin yaptıklarından dolayı hem kendisinin hem de hükümetinin minnettar olduğunu Büyükelçi’ye iletti. Askeri yardımlarla birlikte 70.000.000 doları bulan yardımın artırılacağı yönündeki ümidini de ifade etti. ABD Büyükelçisi G.C.McGhee, Türkiye’nin mümkün olan en fazla ödeneği alması için elinden geleni yapacağına dair Başbakan’a söz verdi. Daha sonra kendisine sunulan ithalat ve ihracat programını inceledi. Fatin Rüştü Zorlu’nun mükemmel bir iş çıkardığını ifade ederek kendisini ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’yü tebrik etti⁵⁹⁰.

Dünyadaki birçok ülke özellikle de İngiltere ithalatı azaltarak, tasarruf politikaları takip ederken, Türkiye’nin ithalat programı geçen yıla göre %40 ile %50

⁵⁸⁸ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye’deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

⁵⁸⁹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye’deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

⁵⁹⁰ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye’deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

oranında artmıştı. İthalat listesindeki ürünlerin birçoğu ekonomik açıdan hayati önem taşıyordu. İhracat programı ise geçen yıl önemli bir artış sağlamıştı. Başbakan Adnan Menderes ihracat fiyatları konusunda bir değerlendirme yaptı. Buğday'ın 500.000 tonu satılmıştı ve 300.000 tonun daha satılması hedeflenmekteydi. Pamuğun fiyatı dünya piyasaları ile karşılaştırıldığında Türk pamuğu ucuza gitmekteydi. Pamuk üretiminin 200.000 tona yükseleceği tahmin edilmekteydi. Yakın bir zamanda bu konuda 50.000 tonluk bir artış beklenmekteydi. Türkiye'de yetiştirilen pamuk için geçmişte çok iyi fiyatlar verilmekteydi. Şimdi ise beklentilerin altında teklifler yapılmaktaydı. G.C.McGhee, dünya pamuk pazarının rekabete dayalı olduğunu, yine de fiyatlardaki uyumsuzluğun yakın zamanda düzeltilebileceğini belirtti⁵⁹¹.

ABD Büyükelçisi G.C.McGhee bu konuda Türkiye pazarına girmeyi düşünen “Anderson Clayton Şirketi”ne değindi. Bu şirket sadece pamuk ve pamuk tohumu geliştirmiyordu. Ticari kapasitesi de üst seviyede idi. Türk pamuğunun standart hale getirilmesine ve dünya pazarında satılmasına yardımcı olabilirdi. Böyle firmalar küçük birim kârından ziyade, büyük ölçüde alım ve satım yapmakta ve tüm dünya pazarlarına ulaşmaktaydı. Başbakan Adnan Menderes, “Anderson Clayton Şirketi” ile ilgilenebileceklerini ifade etti. Büyükelçi'den bu şirkete Türkiye'de faaliyet göstermesi için kendi özel davetini iletmesini rica etti⁵⁹².

“Anderson Clayton Şirketi” bundan bir yıl önce Türkiye'de ticari faaliyette bulunmak için girişimde bulunmuştu. Fakat DP'nin daha yeni iktidara geldiği günlere rastladığı için konuya gereken önem verilmemişti. Şimdi ise şartlar değişmişti. Başbakan Adnan Menderes serbest piyasa ekonomisinden yana olduğunu ve özel girişimi desteklediğini ifade etti. DP'yi iktidara taşıyan temel unsurlardan birisi de bu idi⁵⁹³.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Türkiye'nin ekonomik durumuna yönelik değerlendirmede bulundu. Hem nüfus hem de işlenmemiş birçok kaynağa sahip olan Türkiye, dünyadaki diğer ülkeler arasında farklı bir konuma sahipti. Ekonomik göstergelerdeki artışlarda mevcut Hükümet'in başarısı olarak değerlendiriliyordu.

⁵⁹¹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye'deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

⁵⁹² **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye'deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

⁵⁹³ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye'deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

ABD Büyükelçisi G.C.McGhee'ye göre, Türkiye “*ekonomik bir patlamanın*” eşiğindeydi. Devlet, özel sektörle rekabete girmemeliydi. Teşvik edici ve destekleyici olmalıydı. Ekonomi liberal sistemin kurallarına göre idare edilmeliydi. Eğer Türk ekonomisi bu yönde gelişirse, ABD’li yatırımcıların ilgisi de artacaktı. “*Anderson Clayton Şirketi*” gibi birkaç firma Türk piyasasına girip başarılı olursa diğerleri de bunu takip edecekti⁵⁹⁴.

Yukarıdan da anlaşılacağı üzere ABD’nin II.Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik işbirliği programları çerçevesinde yaptığı yardımlar, bu ülkeyi zor durumda bırakmış ve artan vergiler de halkın tepkisi ile karşılanmıştı. ABD Kongresi’nde de konu sıkça gündeme gelmişti. Bunun üzerine bütçede kısıtlamalara gidilmişti. Bütün olumsuzluklara rağmen Türkiye, Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında hepsinden daha fazla yardım almaktaydı. Türkiye mevcut ihracatını özellikle tarım alanında artırmak istiyordu. Fakat ürünü dünya piyasalarına taşıyacak büyük şirketlerin Türkiye’de faaliyet göstermesi gerekiyordu. ABD firmaları bunu yapabiliirdi.

11- Türkiye’nin ABD Basınında Yer Almaya Devam Etmesi ve Ekonomik Gelişime Yönelik Olarak Yapılan Yorumlar

Yardım fonlarından Türkiye’ye aktarılan kaynakların kullanımı ve ABD’nin dünya siyasetinde geldiği seviye hakkında ABD basınında sürekli haberler yayınlanmakta ve bununla orantılı yorumlar yapılmaktaydı. Özellikle 1951’in Sonbaharı’nda Türkiye’ye basın mensuplarından oluşan iki farklı heyet geldi. Bunun sonucu olarak da ABD basınında Türkiye’ye ağırlıklı olarak yer verilmeye başlandı.

Bu doğrultuda 1952’de Gazete ve radyo temsilcilerinden oluşan üçüncü bir heyet, Mart ayı içerisinde Türkiye’yi ziyaret edecekti. İnceleme gezisine katılan basın mensuplarının sayısı elli kişi idi. Frankfurt, Berlin, Leipzig, Bonn, Viyana, Belgrad ve Atina’yı ziyaret edildikten sonra 14 Mart’ta İstanbul’a varacaktı. 15 Mart’ta İstanbul’da bazı temaslarda bulunacak heyet, 16 Mart’ta Ankara’ya gelerek program dâhilinde bazı ziyaretlerde bulunacaktı. Heyet 17 Mart’ta Türkiye’den ayrılarak Tahran, Tel Aviv, Kudüs, Roma, Paris ve Londra’da temaslara devam edecekti. Başkanlığını “*Daily Times*” gazetesinden James L.Wick’in yaptığı heyet,

⁵⁹⁴ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.873-880, Türkiye’deki Büyükelçilik Tarafından Tutulan (G.C.McGhee) Görüşme Tutanağı, Ankara, 10 Şubat 1952.

Türkiye ziyaretleri sırasında Başbakan, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı ile görüşmek istiyordu⁵⁹⁵.

Gazeteciler 16 Mart'ta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile bir görüşme gerçekleştirdi. Celal Bayar, Amerikalı gazetecileri Türkiye'de görmekten duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Heyet başkanı James L.Wick ise, *"Kore'de savaşan ülkeler arasında kahramanlıklarıyla dikkat çeken birliğe teşekkür ve aynı zamanda herhangi bir saldırı olması durumunda kendisini savunma azminde olan Türk milletine saygılarını sunma amacıyla Türkiye'ye geldiklerini"* belirtti. Türkiye'nin bu konudaki azim ve kararından kesinlikle emin olduklarını ve Türkiye ile müttefik olmaya büyük önem verdiklerini ifade etti. James L.Wick'in bu sözlerine karşılık Cumhurbaşkanı, Türkiye halkının bağımsızlıklarını korumak konusunda azimli olduğunu belirterek *"Kore'deki askerlerin demokrasi ve medeniyet dünyasına mensup diğer cesur askerler ile beraber savaş ve bağımsızlık kavramını korudukları için askerleriyle gurur duyduğunu"* dile getirdi⁵⁹⁶. Gezi her iki taraf içinde oldukça verimli geçti. Bugünlerde ABD basın ve yayın kuruluşlarında Türkiye ile ilgili yazılar çıkmaya devam etti.

Princeton Üniversitesi'nde Türkçe ve Türkiye Tarihi alanlarında ders veren ve Türkiye ve Ortadoğu üzerine çalışmaları bulunan Dr. Lewis V.Thomas, tarafından yazılan makale; ABD dış politika kurumu *"Foreign Policy Association"* tarafından çıkarılan *"Foreign Policy"* bülteninde *"Türkiye: Garbın Ortağı"* ismiyle yayınlandı⁵⁹⁷:

Türkiye'nin II.Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında tek başına SSCB tehdidine karşı koyduğunu; Türkiye'nin jeopolitik olarak önemli bir konumda bulunduğunu ve Batı Bloğu'na katılımının ne kadar kıymetli olduğunu artık her müttefikin idrak ettiğini vurgulamaktaydı. Bunun bir sonucu olarak da azımsanmayacak miktarda yardım almaya başlamıştı. Batının bu ülkeye olan ilgisi, Kore Savaşı'nda yer almasıyla kuvvetlendiği; Türkiye'de çok partili bir demokrasinin hayata geçmesiyle, II.Dünya Savaşı öncesi iktidarda bulunan CHP'nin Devletçilik politikalarının uygulama dışı kaldığı; İktidara gelen DP'nin, Türkiye'nin maddi kaynak ve teknik konulardaki eksikliğine daha gerçekçi bir gözle bakmaya başladığını; Sanayileşme

⁵⁹⁵ BCA, 030.01.102.633.4.

⁵⁹⁶ Milliyet, 17 Mart 1952.

⁵⁹⁷ BCA, 030.01.102.636.2.

politikasından vazgeçilmediği; özel teşebbüsün devreye sokulduğu ve yabancı sermayenin ülkeye girişinin teşvik edildiğinden bahsetmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti Dönemi'nde kötü bir iz bırakan kapitülasyonlarından kalan çekincelerin de ortadan kalktığını göstermekteydi⁵⁹⁸.

Lewis V.Thomas ekonomik ve askeri alanlarda ABD'nin yaptığı yardımın Türkiye için önemine de değindi. Özellikle ekonomik yardımın sonuçları görmek için henüz erken olduğunu ifade etmekten de geri durmadı. Doğrudan doğruya yapılan askeri yardımın nispeten etkili olduğu, kısa vadeli sonuçlar üzerine yapılan tahminlere göre de TSK'yı hızlı bir şekilde modernize edeceği yönündeydi. Ancak yazara göre bu hedef yanıltıcı olabilirdi. Elde edilen sonuçlar Türk ve Amerikan basınında abartılı bir şekilde verilmekteydi. ABD'nin Türkiye savunmasına harcadığı her dolar, Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmaktaydı. Türkiye'nin pek çok bakımdan geri kalmış bir bölgede bulunduğunu ancak bu gerilikten kurtulmak için kendi programını uygulamaya çalıştığını vurguluyordu. 1945'den itibaren motorlu araçların zirai alanlara girmesi ile gelişim süreci hız kazanmıştı. Bununla beraber Lewis V.Thomas'a göre Türkiye, hâlâ geri kalmış ve fakir bir ülkedir. Türkiye'ye verilecek en uygun rol; *“acil bir tehlike olmadığı müddetçe, batı kalesinin bir burcu olmakla kalacaktı”*. Türkiye, zengin kaynakları olmadığı için etkin bir güç haline gelemezdi. Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecinde karşılaşılan zorlukların temelinde de bu durum yatmaktaydı⁵⁹⁹.

Türkiye'nin ekonomisi hakkında bir değerlendirme de 1952'de Büyükelçi G.C.McGhee'den geldi. New York Haberler Bürosu'nun radyoda yayınlamak üzere gerçekleştirilen görüşmede büyükelçi şahsi görüşlerini dile getirdi. Türkiye'nin son otuz yıllık süre içerisinde hızlı bir gelişim gösterdiğini vurguladı. Bunun bir sonucu olarak Ortadoğu'nun en güçlü devleti haline geldiğini belirtti. Marshall Planı ve ECA kaynaklarından her ne kadar yardımda bulunmuşsa da Türkiye'de son on beş yılda görülen ekonomik gelişmenin esas nedeni insan unsuruydu yani Türk milleti idi. Bununla birlikte ABD yardımı bu ilerlemeyi gerçekleştirmek için gerekli şartları hazırlamıştı. Büyükelçi bu düşüncesini desteklemek için traktör ithalatını örnek verdi. İlk traktör ithalatını ABD'nin finanse ettiğini ifade etti⁶⁰⁰.

⁵⁹⁸ BCA, 030.01.102.636.2.

⁵⁹⁹ BCA, 030.01.102.636.2.

⁶⁰⁰ BCA, 030.01.102.639.15.

Türkiye’de satılan ABD ürünlerine de değinen büyükelçi; bu ürünlerin beğenildiğini ve piyasada yer edindiğini belirtti. Bununla birlikte ürün bedelini ödemek için ihtiyaç duyulan doların azlığı nedeniyle talep sınırlıydı. ABD’lileri sermaye yatırımı konusunda büyük fırsatların beklediğini, yabancı sermayenin ülkeye girişi için yeni kanunların çıkarıldığını söyledi.⁶⁰¹.

ABD basın ve yayın kuruluşlarının Türkiye ile ilgili olarak yaptıkları yorumlar çoğunlukla “*Soğuk Savaş*” döneminin genel karakteristiğini taşımaktaydı. Türkiye’nin Batı Bloğu’na olan yakınlığına atıfta bulunulmakta, Jeopolitik konumuna değinilmekte, demokratik sisteminden bahsedilmekteydi.

D- 1952 BÜTÇESİ’NİN TBMM’DE KABULÜ VE MARSHALL YARDIMI’NIN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ

20 Şubat 1952’de TBMM’de bütçe görüşmelerinde milletvekillerini bilgilendiren Maliye Bakanı Hasan Polatkan ABD ile olan ekonomik ilişkilere de değindi. Devlet giderlerinin büyük bir kısmının savunmaya ayrıldığını ifade etti. 1952’de Milli Savunma Bakanlığı’na 500.000.000 liralık bir bütçe ayrıldı. Jandarma Genel Komutanlığı, Başbakanlık ve Milli Savunma Yüksek Kurulu gibi askerlikle doğrudan ilişkili devlet organlarının giderleri, askeri malzeme bedelleri ve silahlanma kredileri de 541.714.236 liraya karşılık gelmekteydi. Aynı esaslara göre hesaplanan savunma giderlerinin 1951’deki tutarı 529.000.000 lira idi. 1950’de ise 500.000.000 lira civarındaydı. Ayrıca ek destek olarak 1951’de ABD’den 83.000.000 lira yardım alındı. 1952 bütçe tasarısında da ABD’den 100.000.000 liralık bir yardım alınacağı öngörülmekteydi. Hasan Polatkan, Truman Doktrini gereğince alınmakta olan askeri yardımların bu miktarın dışında tutulduğunu da belirtti⁶⁰².

Meclis görüşmeleri sırasında CHP adına söz alan Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, devlet borçlarının son iki yıl içerisinde önemli artışlar kaydettiğini belirterek, hükümeti bu konuda gerekli tedbirleri almaya davet etti. ABD’nin ekonomik ve askeri yardımlarının ister borç ister bağış olsun, bütçeyi oluşturan öz kaynaklardan gösterilmesinin kabul edilemez olduğunu ileri sürdü. DP’nin

⁶⁰¹ BCA, 030.01.102.639.15.

⁶⁰² TBMMTD, IX/XIII, s.364-365.

muhalefetteyken eleştirdiği bir konuyu, iktidara gelince unuttuğunu sözlerine ekledi⁶⁰³.

TBMM’de bu tartışmalar sürüp giderken mali kaynağın temini hususunda önemli bir kurum olan ECA’da kurumsal bir değişime gidildi. Kore Savaşı’nın getirdiği güvenlik ihtiyaçlarındaki artış nedeniyle ECA, Karşılıklı Güvenlik Yardımları (MSA) olarak yeniden örgütlendi. 1952’de bu fondan 67.000.000 dolarlık hibe yardımı sağlandı. Bu yardımın 12.000.000 doları silahlı kuvvetleri takviye etmek amacıyla kullanıldı. Kalan 55.000.000 doların 33.000.000 doları doğrudan, 22.000.000 doları ise dolaylı yardımdı⁶⁰⁴.

1952 yılı içerisinde kabul edilen projeler ve ayrılan para miktarları aşağıdaki tabloda belirtildiği gibidir⁶⁰⁵:

Türleri	Adet	Kredi Miktarı(TL)
Gıda Maddeleri Sanayi	10	2.559.600
Mensucat Sanayi	12	11.916.700
Kimya Sanayi	11	3.558.850
Taş, Toprak, Cam, Çini Sanayi	3	13.447.000
Tamir ve Bakım Atölyesi	32	3.211.000
Nakliye Vasıtaları	6	755.450
Elektrik Santralleri	1	25.000
Madencilik	1	90.000
Diper Sanayi	8	1.546.200
TOPLAM	84	37.139.800

1952’de maden işletmeleri için 40.275.000 lira tahsis edildi. Ancak bunun 37.401.983 lirası kullanıldı. Sarıyer Hidroelektrik Santrali içinse 1.636.646 lira kullanıldı. ECA Türkiye İcra Komitesi Başkanı R.H.Dorr 1952’de Marshall Planı

⁶⁰³ **TBMMTD**, IX/XIII, s.380.

⁶⁰⁴ Bilgehan Bülbül, **Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (BYT), Diyarbakır, 2006, s.106.

⁶⁰⁵ B.Bülbül, **Marshall Planı ve Türkiye’de Uygulanışı**, s.106.

kapsamında yapılan yardımlar hakkında bilgi verdi. Türkiye'nin tarımda 1948'de 9.042.000 tonla tarihinin en yüksek rekoltesini elde ettiğini ama şimdi ise 16.693.000 tona ulaşıldığını vurguladı. Pamuk üretiminde %150 oranında bir artış sağlanarak 1945-1950 yılları arasındaki ortalama ürün değerine göre 77.000.000 dolar tutarında bir artış kaydedildiğini belirtti⁶⁰⁶.

Marshall Yardımı'nın kullanıldığı belli başlı kömür ve demir üretim projelerinin henüz tamamlanmamış olmalarına rağmen 1948 rakamları ile kıyaslandığında kömür üretiminde %12, demir üretiminde %43, pik demir üretiminde %80, çelik üretiminde %17, krom üretiminde %57 ve bakır üretiminde %118'lik artışın sağlandığını ifade etti. Son üç yılın rakamlarına bakıldığında Türkiye'de motorlu taşıt sayısı %54, traktör sayısının ise %640 gibi oldukça yüksek bir oranda artış gösterdiğine işaret etti. İhracat rakamlarının ise 1947-1948 yıllarına oranla %55 arttığını belirtti⁶⁰⁷.

R.H.Dorr'un verdiği bilgilere göre Zonguldak kömür projesinin tamamlanmasıyla kömür miktarında %40'lık bir artış yaşanacak, aynı zamanda da üretim masraflarında %20 oranda tasarrufa gidilecekti. Divriği demir ve Karabük kok madenlerindeki gelişmelerle orantılı olarak pik demir üretiminde %200'lük bir artış sağlanacaktı. 294 kilometrelik Çatalağzı-İstanbul enerji hattının tamamlanmasıyla birlikte Kuzeybatı Anadolu ile İstanbul'a yılda 710.000.000 kilowatsaat ucuz elektrik temin edilecekti. Ayrıca ilerleyen süreçte yeni traktörler, ziraat malzemesi ve yol makineleri gelecekti. Yapılan bu yardımların yanı sıra ziraat, karayolları, kimya endüstrisi, elektrik işleri, madencilik, havacılık, ormancılık, ulaştırma ve demiryolları gibi çeşitli alanlarda görev yapan yüzlerce Türk teknisyen, mühendis ve idarecinin Amerika'ya gönderildiğini ve dönüşlerinde modern yöntemleri Türkiye'de uygulamaya başladıklarını ifade etti⁶⁰⁸. 1952 Bütçesi yine ABD yardımı ile desteklenmişti. Bu durum daha sonraki yıllarda da aynı sorunun yaşanması anlamına geliyordu. Türkiye'nin güçlü bir ekonomik yapısının olmaması bunda oldukça etkiliydi. Özellikle enerji kaynakları ve tarım projeleri ABD kaynakları oldukça etkiliydi. Rakamsal olarak bir gelişmeden bahsedilebilirdi. Ancak bu durum ne kadar gerçekçi idi.

⁶⁰⁶ B.Bülbül, **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı**, s.107.

⁶⁰⁷ B.Bülbül, **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı**, s.107.

⁶⁰⁸ B.Bülbül, **Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı**, s.108.

E- TÜRKİYE’NİN KALKINMASI İÇİN ABD İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER VE SONUÇLARI

1- Havaalanları İnşası ve Sanayileşme İçin Farklı Alanların Gündeme Gelmesi

ABD, havaalanı inşası ile ilgili düzenlemeler konusunda Türk Hükümeti ile anlaşmaya varmıştı ve yapım işini üstlenmişti. ABD Dışişleri Bakanlığı, uçak yakıtının depolanması konusunda faaliyete geçilmesi konusunda kararlıydı. ABD’nin Ankara Büyükelçiliği uçak yakıtı projesi ile ilgili olarak Türk yetkililerle temasa geçmenin zamanı geldiğini rapor etti. Moskova’daki ABD Büyükelçiliği ise askeri açıdan SSCB’nin göstereceği tepkiyi araştırmaktaydı. Bunun sonucu olarak SSCB’nin takınacağı tavrın belirleyici bir faktör olduğu yönünde karar verildi⁶⁰⁹.

21 Nisan 1949’daki Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında Türkiye’de havaalanlarının inşası ve uçak yakıtı depolanması için Türk Hükümeti ile temasa geçilmesi önerisi o günün şartlarında uygun görülmemişti. Ancak ABD’nin bu konuya ilgisi Dışişleri Bakanlığı nezdinde devam edecekti. Uygun bir ortamın oluşması halinde yeniden gündeme alınabilecekti. 1952’de ilgili kurumlarca başlatılan hazırlık çalışmaları belirli bir seviyeye geldi. 17 Nisan 1952’de Ulusal Güvenlik Konseyi konuyu yeniden inceledi. Havaalanları inşası ile ilgili olarak Türk Hükümeti ile temasa geçildiği ve yapım işinin üstlenildiğini rapor edildi. ABD, Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları tarafından belirlenecek şartlar kapsamında Türk Hükümeti ile ön çalışmaların başlatılması kararı alındı. Sonuçta Ulusal Güvenlik Konseyi, Türk Hükümeti ile anlaşmaya varıldığını, işin üstlenildiğini, Türkiye’deki havaalanı inşasına ABD’nin Türkiye’ye olan yardımı çerçevesinde olanak sağlandığı ifade edildi⁶¹⁰.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar; ABD Askeri Yardım Heyeti Başkanı General W.H.Arnold ve Büyükelçi G.C.McGhee’yi 6-8 Mayıs 1952’de Çankırı Piyade Okulu’ndaki askeri tatbikatı izlemek için yaptığı gezi esnasında özel treninde misafir etti. Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, ve Cumhurbaşkanı Sekreteri de hazır bulunmaktaydı. Çankırı’ya Bayındırlık Bakanı,

⁶⁰⁹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.881-882, Dışişleri Bakanı’nın Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri’ne (Lay) Muhtırası, Washington, 17 Nisan 1952.

⁶¹⁰ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.884-885, Ulusal Güvenlik Konsey Sekreteri’nin Ulusal Güvenlik Konseyi’ne Raporu, Washington, 29 Nisan 1952.

Sanayi Bakanı, Ulaştırma Bakanı'nın yansıra Çankırı valisi, Millet Partisi üyesi Çankırı Belediye Başkanı, Çankırı'dan üç milletvekili, DP üyeleri, Kara Kuvvetleri Komutanı da geldi⁶¹¹.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile G.C.McGhee arasında Türkiye'nin geçen bir konuşma kalkınma konusunda önemli bilgiler sunmaktaydı. ABD Büyükelçisi'ne göre; sahip olduğu nüfusa göre mineral kaynakları açısından Türkiye büyük güce sahipti. Diğer ülkeler arasında yalnızca Brezilya gelişim adına benzer özellikler taşımaktaydı. Celal Bayar yapılan yoruma katıldı. Türkiye'nin kalkınmasının tarım üretimini artırılıp, yüksek oranda ham madde işlenmesi ile başarılabilceğine inandığını belirtti. Bu durum DP'nin ekonomik programının şimdiye kadar uygulanan sisteminden farklı bir söylemdi. Çünkü sanayileşme konusunda sadece yapay bir destekten bahsedilebilirdi⁶¹².

Celal Bayar'ın yaptığı bu değerlendirmeye G.C.McGhee de katıldı. Türkiye'nin ekonomik gelişimi için tarım üretimi artırılmalıydı. ABD de buna benzer bir süreçten geçmişti. ABD'nin güneyinde tarımsal üretim daha çok pamuğa dayalıydı. Endüstri ise tarım sektöründen geçinen tüketici taleplerinin dışında gelişmişti. Ancak bu durum 1952'nin şartlarında değerlendirildiğinde; G.C.McGhee'ye göre Türkiye'de endüstrileşmenin başlangıç safhası yaşanıyordu. Bu konuda yabancı şirketlerle de işbirliği yapılabilirdi. ABD ve Türk sermayesinin ortaklaşa kurduğu bazı şirketler bu konuda iyi bir örnek oluşturmaktaydı. Squibb İlaç Fabrikası ve General Elektriğin ampul üretiminden bahsetti. Diğer Amerikan firmalarının da benzer yatırımlar yapacağını umduğunu söyledi⁶¹³.

Celal Bayar bu tür yatırımların faydalı olacağına katıldığını ifade etti. Fakat General Elektrik Şirketi'nin girişimini onaylamadı. Çünkü geniş çaplı bir ekonomik analizi yapılmadan sadece araçların araya girmesiyle bu iş başlamıştı. Öncelikleri kısa sürede büyük kârlar yapmaktı. Tüketiciyi korumak adına önceden belirlenmiş tarifeleri kabul etme konusunda da sıkıntı çıkarmışlardı⁶¹⁴.

⁶¹¹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.885-890, Türk Cumhurbaşkanı'nın Treninde Türkiye Büyükelçisi'nin (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Ankara, 6-8 Mayıs 1952.

⁶¹² **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.885-890, Türk Cumhurbaşkanı'nın Treninde Türkiye Büyükelçisi'nin (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Ankara, 6-8 Mayıs 1952.

⁶¹³ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.885-890, Türk Cumhurbaşkanı'nın Treninde Türkiye Büyükelçisi'nin (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Ankara, 6-8 Mayıs 1952.

⁶¹⁴ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.885-890, Türk Cumhurbaşkanı'nın Treninde Türkiye Büyükelçisi'nin (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Ankara, 6-8 Mayıs 1952.

G.C.McGhee daha sonra Cumhurbaşkanı'na Mersin, Adana, İskenderun, Antakya ve Gaziantep'e yakın bir zamanda yaptığı gezi hakkında bilgi verdi. Pamuk şirketleri tarafından yeni iş sahaları kurmak için gösterilen çabaları anlattı. Celal Bayar eski bir bankacı olarak Adana'daki pamuk yetiştiricileri hakkında daha dikkatli olunması gerektiğini söyledi. G.C.McGhee, özellikle Seyhan barajından bahsetti ve Adana'daki yetkililerin kendisine, baraj projesi konusunda Washington'daki Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile müzakerelerin bozulduğunu bildirdiğinden bahsetti⁶¹⁵.

Celal Bayar bu konu hakkındaki görüşlerini muhatabı ile paylaştı. İngiltere, Türkiye'nin önceden aldığını iddia ettikleri savaş kredisini ödemesi için Türkiye'yi zorluyorlardı. Bu sebeple baraj için kullanılan krediyi engelliyorlardı. Olağanüstü şartlarda Türkiye'ye transfer edilen araçların miktarı ya da değeri için hesap vermenin hiçbir anlamı yoktu. İngilizler araçlar konusunda çok keyfi davranmıştı. Türkiye sorunun çözülmesi için üzerinde uzlaşılabilir bir formül arayışına girmek istemiş ama İngilizler bu konuda onlarla tartışmayı reddetmişti⁶¹⁶.

Cumhurbaşkanı, geçmişte iki taraf arasında vuku bulmuş olan böyle bir kredinin ödenmesi tartışmalarının, IBRD ile ilişkilendirmesini hiç de uygun bulmadığını ifade etti. G.C.McGhee ise konuya farklı bir yönden ele aldı. O, Seyhan projesine İngilizlerin bu gerekçe ile karşı çıkmalarını ihtimal dışı görmekteydi. İngiltere IBRD'nin yönetim kurulunda idi. Sadece bir oy hakkı vardı. Şayet durum Celal Bayar'ın belirttiği gibi ise o zaman oylama sırasında çekimser oy kullanmaktan başka bir eylemde bulunamazlardı. Bu sorunun kısa zamanda çözülmesini ümit ettiğini dile getirdi. Görüşmede daha sonra siyasi konulara geçildi⁶¹⁷.

ABD 1952'den itibaren Türkiye ile olan ilişkilerinde farklı bir süreç izlemeye başlayacaktı. Yapılan yardımların şekli değişecek ve hibe tarzında uygulamalar gündeme gelecekti. Bununla birlikte Türkiye'nin kalkınması için yeni bir yöntem söz konusu idi. Bu henüz fiiliyata geçmese bile iki ülke arasında tartışılmaya başlanmıştı.

⁶¹⁵ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.885-890, Türk Cumhurbaşkanının Treninde Türkiye Büyükelçisinin (G.C.McGhee)Görüşme Muhtırası, Ankara, 6-8 Mayıs 1952.; 1944'te Bretton Woods'ta kırk beş devletin katılımıyla bir takım kararlar alındı. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)'nin kurulması kararlaştırıldı. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası %C4%B1_Para_Fonu](http://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_%C4%B1_Para_Fonu)

⁶¹⁶ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.885-890, Türk Cumhurbaşkanının Treninde Türkiye Büyükelçisinin (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Ankara, 6-8 Mayıs 1952.

⁶¹⁷ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.885-890, Türk Cumhurbaşkanının Treninde Türkiye Büyükelçisinin (G.C.McGhee)Görüşme Muhtırası, Ankara, 6-8 Mayıs 1952.

Tüketicinin talep ettiği ürünleri piyasaya sürebilecek sanayi kuruluşlarının faaliyete geçmesi bu açıdan oldukça önemliydi. Tarım sektörü oldukça önemliydi. Ancak tarımsal endüstrinin yanında bu tarz sanayi kuruluşlarına da ihtiyaç vardı. Bu teknoloji yabancı firmalarla ortaklıklar kurularak gerçekleştirilebilirdi. ABD firmaları bunu başarabilirdi. İşte işin bu kısmında ABD Büyükelçileri adeta taşeronluk vazifesi görerek bu şirketleri Türk piyasasına sokmaya çalışıyorlardı.

2- Petrol Üretiminde Yabancı Şirketlerle Ortaklık Yapılması

Türkiye petrol işletmelerinin yabancı sermayeye açılmasının gündemdeydi. ABD, Ankara Büyükelçisi'ne konu hakkındaki görüşlerini ilettiler. ABD Dışişleri Bakanlığı, Türk Hükümeti'ne atılacak adımlar bağlamında tavsiyelerde bulunuyordu⁶¹⁸.

Türkiye'nin her bakımdan istikrarlı bir yapıya kavuşması, ABD'nin yeni yatırımlara olan ilgisini arttıracaktı. Ancak kendi çıkarları açısından böylesine önemli bir konuda karşı tarafın takınacağı tavrı da dikkate almak zorundaydı. Türk Hükümeti'nin fazla iyimser olmaması gerektiğini düşünülüyordu. Çünkü petrole olan ihtiyaç onu üreten ülkelere zenginlik getiriyordu. Türkiye'nin rezervleri hakkında kesin bir bulguya henüz rastlanılmamıştı. Fakat komşularından daha az bir kaynağa sahip olduğu hesap ediliyordu. Ayrıca bu çalışma oldukça maliyetliydi. Türk Hükümeti'nin ABD'li petrol şirketleriyle birlikte konuyu tam olarak araştırılması istenilmekteydi. Petrol ruhsatı verilirken tek yetkili Türk Hükümeti idi. ABD Dışişleri Bakanlığı sadece bir yabancı şirket yerine, farklı şirketlerden oluşan bir ortaklığa bu ruhsatın verilmesinin daha uygun olacağını gerekli görmekteydi⁶¹⁹. ABD Ankara Büyükelçiliği Washington'dan gerekli talimatı aldıktan sonra harekete geçti.

Üç yabancı petrol şirketi “*Socony Vacuum*”, “*Standard of New Jersey*” ve “*Royal Dutch Shell*”, Türkiye'nin güneydoğusunda bulunan Raman ile Hatay ve Adana Havzası'nda yüzey araştırmaları yapmak üzere ön çalışma başlattı. “*Caltex*” şirketi de maden kaynaklarını araştırmak için hazırlık yaptı. ABD yardım programı kapsamında Türkiye, otuz beş binden fazla traktörü ithal etti. Silahlı kuvvetlerin

⁶¹⁸ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.893-894, Dışişleri Bakanı'ndan Türkiye Büyükelçiliği'ne, Washington, 3 Haziran 1952.

⁶¹⁹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.893-894, Dışişleri Bakanı'ndan Türkiye Büyükelçiliği'ne, Washington, 3 Haziran 1952.

modernizasyonu için yapılan çalışmalar devam etmekteydi. Ulaşım konusunda rakamsal olarak büyük ilerlemeler vardı. Sanayileşme için hızlı adımlar atılıyordu. Petrol ürünleri ithalatı 1951’de 45.375.000 liraya yükselmişti⁶²⁰.

Hükümet sanayi ve tarım programının yavaşlama ihtimaline karşı farklı seçenekler üretmek zorundaydı. Bunun için de Yabancı sermaye ile ortaklık yapmayı tercih edecekti. Buna karşılık Ortadoğu’da petrol üreten birçok ülkede milliyetçi söylemler yükselmiş ve petrolün millileştirilmesi için kampanyalar başlatılmıştı. Bu eğilime rağmen Türkiye farklı bir yol izleyecekti. ABD Büyükelçisi G.C.McGhee’ye göre Türkiye’nin bu kararı, bölgedeki diğer ülkeler üzerinde olumlu bir etki bırakabilirdi⁶²¹. Bugünlerde ABD tarafından tahsis edilecek olan yüklü miktardaki bir kredinin tamamen hibe olarak verilmesi gündemdeydi. Farklı sektörler olmasına rağmen Petrol konusunda da yeni açılımlara sebebiyet verebilirdi. Çünkü şimdiye kadar Türkiye’ye kredi açılırken karşılığı ülke kaynaklarından temin ediliyordu.

1 Temmuz 1951-30 Haziran 1952 yardım döneminde ABD tarafından Türkiye’ye tahsis olunan 70.000.000 dolarlık yardımın, 11.200.000 doları kredi olarak kullanılacaktı. Ancak Türkiye yardımın tamamının hibe şeklinde verilmesini istiyordu. Bu amaçla Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin’e gereken yetki verildi⁶²². Yine bu bağlamda Gerek MSA ile görüşmeler yapmak ve gerekse NATO ile ekonomik konuları müzakere etmek üzere Uluslararası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Fatin Rüştü Zorlu’nun başkanlığında Burhan Ulutan, Şefik İnan ve Hurşit Çalıka’nın da yer alacağı bir heyet oluşturuldu. Türkiye gerek Washington’da ve gerekse Paris’te mali konularda lehine karar çıkartabilmek için yeni bir girişim başlattı⁶²³. ABD ise sürekli olarak Türk Hükümeti’nin yanında olduğunu gerek bakanlıkları ve gerekse ABD Ankara Büyükelçisi aracılığı ile ifade ediyordu⁶²⁴. 1952’nin Kasımı’nda petrol ile ilgili görüşmeler gündemde önemli bir yer tutacaktı.

⁶²⁰ **The New York Times**, 17 Mayıs 1953.

⁶²¹ **The New York Times**, 17 Mayıs 1953.

⁶²² **BCA**, 030.18.01.128.18.8.

⁶²³ **BCA**, 030.18.01.128.21.6.

⁶²⁴ ABD Ankara Büyükelçisi G.C.McGhee, Başbakan Adnan Menderes’e 29 Eylül 1952’de bir mektup gönderdi. Türkiye ile ABD arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesi için elinden gelen her türlü çabayı göstermeye devam edeceğini ifade etmekteydi. Erzurum’a yaptığı son ziyaret hakkında da bilgi veren büyükelçi, Erzurum Et Kombinası’nın bitirilmesi için ABD’nin yapmakta olduğu ekonomik katkıyı yakından takip ettiğini belirtti. Bu proje için ABD

ABD Büyükelçisi, 10 Kasım 1952'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Türkiye'nin petrol rezervinin yerinde tespiti ve işletilmesi ile ilgili toplantıya davet edildi. Başbakan ile Dışişleri Bakanı da hazır bulundu. Adnan Menderes daha önce Dışişleri Bakanı tarafından büyükelçiye Hükümet'in yabancı petrol şirketleri ile çalışma kararını hatırlattı. Petrol kaynaklarını araştırma konusunda Türkiye'nin uzun yıllardır çalışma yürüttüğünü, ancak başarılı olamadıklarını, bu sebeple yabancı şirketlerle ortaklık kurma yoluna gideceklerini belirtti. Bu amaçla mevzuat üzerinde ayrıntılı inceleme yaptıklarını ve 1926 Petrol Yasası'nın imkân tanımadığı bir durumla karşılaşılması halinde ya Bakanlar Kurulu kararı ya da yeni bir kanunun Meclis'ten geçirilmesi ile sorunu çözeceklerini söyledi⁶²⁵.

ABD Büyükelçisi G.C.McGhee, ülkesi için büyük öneme sahip olan bu mesele hususunda Türk Hükümeti'nin verdiği karardan duyduğu memnuniyeti ifade etti. Büyükelçiye göre, bu durum Hükümet'in kendilerine olan güveninin göstergesiydi. Ayrıca hem yerli hem de yabancı şirketleri yatırım konusunda teşvik edici bir rol üstlenecekti. Türkiye'nin stratejik ve ekonomik durumuna da olumlu etkisi olacaktı⁶²⁶. G.C.McGhee, sadece ABD şirketlerine değil, iş yapabilme kapasitesine sahip diğer şirketle de önem verilmesi gerektiğini ifade etti. Adnan Menderes ise ABD'nin teknik konuların yanında siyasi desteğini de esirgememesini vurguladı⁶²⁷. Toplantı bittikten sonra büyükelçi konu hakkındaki düşüncelerini Washington'a iletti. G.C.McGhee, Türk Hükümeti'nin petrol kaynaklarını geliştirmek amacıyla; yabancı petrol şirketlerini davet etme konusundaki kararının gerek kamuoyuna ve gerekse ilgili bakanlıklara duyurulması için harekete geçilmesinin gerekliliği üzerinde durdu⁶²⁸.

Türkiye'de petrol işletmelerinin yabancı sermayeye açılması tartışmalarının yaşandığı bir dönemde, ABD basınından konu hakkında ilginç bir yorum geldi. 10

yardımlarının geliştirilmesi için çalışmaları şahsen destekleyeceğini de sözlerine ekledi. **BCA**, 030.01.5.25.31.

⁶²⁵ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.906-907, Türkiye Büyükelçisi'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 12 Kasım 1952.

⁶²⁶ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.906-907, Türkiye Büyükelçisi'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 12 Kasım 1952.

⁶²⁷ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.906-907, Türkiye Büyükelçisi'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 12 Kasım 1952.

⁶²⁸ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.906-907, Türkiye Büyükelçisi'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 12 Kasım 1952.

Aralık 1952 tarihli “*Telegraph Herald*” gazetesinde “*Türkiye Uyanıyor*” başlığı ile yayınlanan makalede; Türkiye’nin devletleştirme politikasından vazgeçtiğini ve bu durumun İran ve İngiltere’ye de örnek olması gerektiği iddia ediliyordu. Türkiye’nin petrolü devlet tekelinden çıkarmayı planladığını ve yerel işletmelerin bir hata olduğunu kabul ederek yabancı sermayeyi ülkeye davet ettiği belirtiliyordu. Bir ülkenin petrol kuyularını geliştirmeye başladıktan sonra böyle bir uygulamaya gitmesi ilk idi. Makaleye göre Türkiye, I.Dünya Savaşı’ndan sonra sosyal ve ekonomik alanda yaptığı inkılâplar ile birçok maden ve sanayi işletmesini millileştirmiş, kısmen başarılı olmuşsa da dünya rekabeti karşısında yetersiz kalmıştı⁶²⁹. Son iki yılda yeni sanayi alanlarına özel teşebbüsün yaptığı yatırımın 51.000.000 dolar olduğu bilgisi de verilmekteydi. Petrol konusunda Türkiye’nin başarısız olduğunu ve bunun içinde yabancı uzmanların ülkeye gelmesini samimiyetle istediği belirtilmekteydi. Türkiye petrol üretiminde karşılaştığı teknik zorluklar nedeniyle kendi rezervleri olmasına rağmen, petrol ihtiyacının tamamını ülke dışından karşılamaktaydı⁶³⁰.

“*Abbuquercie N.M.Journal*”, “*Financial World*” ve “*Norwich Bulletin*” gazeteleri de konuyla yakından ilgilenmekteydiler. “*Abbuquercie N. M. Journal*” gazetesinde “*Türkiye’nin İleriye Attığı Adım*” başlığıyla çıkan haberde; takip edilen bu politikanın dünyada örneği olmadığı vurgulanıyordu. Batı’nın ekonomik değerlerine uyum sağlamak için atılan bir adım olarak değerlendiriliyordu. Türkiye’nin kararı bu ülkede uzun süre bulunmuş olan ABD vatandaşlarını dahi hayrete düşürmüştü. Petrol konusunda yabancı ortaklığı kabul etmeyen İran ve Mısır ile tam bir tezat teşkil etmekteydi. Ekonomik açıdan geri kalmış ülkelere durumlarını düzeltmeleri için iyi bir fırsattı. Türkiye bu haliyle onlara örnek olmaktadır⁶³¹.

“*Financial World*” gazetesi ise, Türkiye’nin petrol kaynaklarını araştırmak ve geliştirmek amacıyla uzun zamandır çalışmalar yaptığını ve bunun sonucu olarak iki adet petrol sahası edindiğini, şimdi bu alanları daha iyi işletebilmek için özel teşebbüs ile işbirliği yaptığını okuyucularına duyurmaktaydı. İlgili kanunun⁶³² da

⁶²⁹ BCA, 030.01.103.640.6.

⁶³⁰ BCA, 030.01.103.640.6.

⁶³¹ BCA, 030.01.103.641.3.

⁶³² Petrol İşletmelerini yabancı sermayeye açan kanun 7 Mart 1954 tarihinde TBMM’de görüşüldü. Kanun, oylamaya katılan 273 milletvekilinin 256 kabul oyuyla yasalaştı. Oylamada 17

yakında çıkarılacağını yazmaktaydı. Ayrıca gazetede G.C.McGhee ile yapılan bir röportaja da yer verilmişti: “... *Bu alanda büyük fırsatların mevcut olduğunu söyleyen Büyükelçi, bunu en iyi bilen insanlardan biri idi. Çünkü diplomasi mesleğine başlamadan önce petrolden büyük bir servet edinmişti*”⁶³³. Anlaşılacağı üzere ABD’nin Türkiye’deki büyükelçisi petrol ticareti konusunda bayağı deneyimliydi.

“*Norwich Bulletin*” gazetesi de 10 Aralık 1952’deki nüshasında konuyu ele aldı. Dikkat çekici bir iddia da bulundu. Türkiye’nin Yakındoğu’daki konumundan bahsedilmekte ve komşu ülkelerde bulunan petrol sahalarında payı bulunabileceğini iddia etmekteydi. Özel sektörün bu alana girmesiyle devletin büyük bir yükten kurtulduğunu da aktarmaktaydı. Bu karar, İran petrolünün uluslararası bir soruna dönüştüğü günlerde alınmıştı. İngiltere, İran petrolünün kendisine ait olduğunu ileri sürmekte ve buradan yapılacak herhangi bir nakliyata engel olacağını beyan etmekteydi. Tankerlerin büyük bir kısmı da yine İngiltere’ye aitti. Bu sebeple İran’da üretim durma noktasına geldi. Türkiye bu kararı ile ekonomik zorluklar içerisindeki İran’a örnek olabiliyordu⁶³⁴.

Ocak 1953’de “*Springfield News*” gazetesi, Türkiye’nin kararından duyulan memnuniyet dile getirdi. Devletçilik politikasından 1951 itibarıyla vazgeçildiğini; bu nedenle de ticaret filolarının özel bir şirket olan Deniz Bankası’na devredildiğini; petrol kaynaklarının gelişimi için yabancı sermayenin ülkeye davet edildiğini ve şeker sanayinin de özel sermaye ile büyümeye başladığı ifade ediliyordu. 1951’den itibaren yüz elli dokuz yeni fabrika ve imalathane kurulduğu belirtiliyordu. 26.071.000 dolarlık sermayesi olan bu şirketlere hükümet, 24.642.000 dolar kredi verdi. 1952 yılının ilk on ayında yirmi beş anonim ve yüz iki de limited şirket kuruldu. Yabancı şirketlere de eşit haklar tanındı. Sermaye ve kazançlarını ülke dışına çıkarabiliyorlardı. Gazete, Türkiye’nin bu siyasetiyle kalkınma yolunda büyük ilerleme gösterdiğini ve kapitalist geçinen ülkelere kapitalizmi öğrettiğini ileri sürüyordu⁶³⁵.

milletvekili de aleyhte oy kullandı. **TBMMTD**, IX/XXIX, s.436; **Cumhuriyet**, 8 Mart 1954; **Milliyet**, 8 Mart 1956.

⁶³³ **BCA**, 030.01.103.641.3.

⁶³⁴ **BCA**, 030.01.103.641.3.

⁶³⁵ **BCA**, 030.01.103.641.8.

“*Spracuse Post Standart*” gazetesi ise, diğer gazeteler gibi bu karardan oldukça memnundu. Gazeteye göre Türkiye, batı dünyasına bağlılığını bir kez ispat etmişti. Türkler öngörülü insanlar oldukları için Arap Birliği ile ilgilenmemişlerdi. ABD ve batı demokrasilerinden gördükleri yardımlara karşılık vermek istiyorlardı⁶³⁶.

21 Ocak 1953’de Amerikan “*Ralph M.Parsons*” şirketiyle Maden Tetkik Arama Enstitüsü arasında bir anlaşma imzalandı. Raman ve Garzan’dan çıkarılan ham petrolü arıtmak üzere rafineri tesisi kurulacaktı. Anlaşmayı Maden Tetkik Arama Enstitüsü adına Genel Müdür Emin İplikçi, ABD şirketi adına ise Earl W.Gard imzaladı. Raman ve Garzan’daki petrol tesisi bu şirket tarafından yapılacak ve bunun için 425.000 dolarlık sabit bir ücret ödenecekti. Diğer masraflar ile tesisat, malzeme ve inşaat bedellerinin toplamı tahmini olarak 6.905.000 dolardı. Ancak anlaşma şartlarına göre şirketin sabit ücreti dışında her türlü malzeme ve tesis bedelleriyle masraflar, önce Türkiye tarafından incelenecek; fiyat ve kalite bakımından onayı alındıktan sonra ödenecekti ve tesis iki yıl içerisinde bitirilecekti. Bir yıl yüklenici firma gözetiminde çalıştırıldıktan sonra teslim alınacaktı. Bu tesiste günde 6250 varil ham petrol işlenecek ve bundan çeşitli miktarlarda gaz, benzin, jet yağı ve motorin elde edilecekti. Ekonomiye katkısının ise yıllık 27.000.000 lira olacağı hesaplanmaktaydı⁶³⁷.

Anlaşmanın imzalanmasından üç gün sonra “*Plain Dealer*” gazetesi 24 Ocak 1953 tarihli nüshasında; Türkiye’nin devletçilikten uzaklaşmak için büyük gayret sarf ettiğini ve bu siyasetin takdir edilmesi gerektiğini ileri sürülmekteydi⁶³⁸. “*Los Angeles Times*” ise Robert T.Hartmann tarafından “*Başka Memleketler Petrolü Devletleştirirken Türkiye Serbest Bırakmaktadır*” başlığıyla bir makale yayınlandı. Türkiye’nin petrol siyasetindeki değişikliği; İran’da petrolün devletleştirilmesi kararının alındığı döneme rastladığını; bağımsızlıklarına “*inatla*” bağlı olan Türklerin “*Batılı Emperyalistleri*” ülkelerine davet ettiğini okuyucularına aktarmaktaydı. Türkiye’nin henüz ne kadar petrole sahip olduğu bilinmiyordu. I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti tarafından terk edilen İran Körfezi havzasının, dünya petrol üretiminin %17 ve dünya petrol rezervlerinin %50’sini oluşturduğu bilgisine de yer verilmekteydi. Türkiye 1952’de 55.000.000 dolarlık

⁶³⁶ BCA, 030.01.103.641.8.

⁶³⁷ *Milliyet*, 23 Ocak 1953.

⁶³⁸ BCA, 030.01.103.641.8.

petrol ithal etmek zorunda kalmıştı. Bu durum, “Avrupa’nın hasta adamını canlandırmak” için Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün aldığı önlemin yani; petrolün devlet tekeli altında bulundurmasının terk edilmesine neden olmuştu⁶³⁹.

Yazar Robert T. Hartmann, Osmanlı Türkiye’sinin son günlerinde yabancı sermayenin fazla olduğunu ve bunun insanları rahatsız ettiğini belirterek Atatürk’ün bu durum karşısında verdiği tepkiyi de dile getirdi. Atatürk’ün “*Türkiye Türkler İçin*” parolasıyla bütün yeraltı kaynakları da dâhil olmak üzere her şey ya millileştirildiği ya da devlet kontrolü altına alındığı ifade etmekteydi. Yazar, bölge haritasına bakıldığında medeniyetin yükseldiği bu bölgenin, Türkiye’nin Güneydoğu bölgesinden başlayıp, Irak’ın ortasından geçerek İran Körfezine uzandığı bilgisini de vermektedir. Ortadoğu petrolü ve hatta Bakü civarındaki başlıca SSCB petrol alanlarının jeolojik bakımdan bu geniş nehir havzası ile bağlantısı olabileceği ihtimalinin de varlığından bahsetmekteydi. ABD’li uzmanların Türkiye’nin Kuzeydoğusu’nda petrolün mevcut olması ihtimaline inandıklarını ve ülkenin birçok yerinde petrol sızıntıları gözlemlediklerini bildirmekteydi. Raman ve Garzan’daki petrol rezervinin mevcudu 25.000.000 ile 250.000.000 varil civarında olduğu tahmin edildiğini belirtti⁶⁴⁰.

Türkiye’nin petrol rezervlerinin işletilmesi ile ilgili olarak aldığı karar özellikle ABD’de büyük yankılara sebep oldu. Türkiye kendi petrol üretimine başlamış olmasına rağmen bunu artık yabancı şirketler aracılığı ile yapmaya karar verdi. Ortadoğu’da petrolün millileştirme çalışmalarının hız kazandığı bir dönemde bu kararın alınması ABD’yi oldukça memnun etmişti. Bunu bir dış politika malzemesi olarak kullanacaklardı.

F- ASKERİ VE EKONOMİK KONULARIN BELİRLİ ESASLARA BAĞLANMASI VE YAŞANILAN GELİŞMELER

1- Savunma Yardımı ve Veriliş Şartları

Türkiye’ye yapılmakta olan savunma yardımının geldiği son safha, iki ülke arasındaki bağitlar doğrultusunda ilgili kurumlarca değerlendirildi. Hazırlanan rapor

⁶³⁹ BCA, 030.01.103.642.5.

⁶⁴⁰ BCA, 030.01.103.642.5.

ABD Büyükelçiliği'ne ulaştırıldı. Buna göre 30 Haziran 1953'e kadar yapılacak yardım miktarına ilişkin karar, NATO'nun Yıllık Gözden Geçirme Toplantısı tamamlandıktan sonra verilecekti. ABD Büyükelçiliği rakamın 45.000.000 dolardan az olmayacağı konusunda garanti vermekteydi. Bu yardım paketi ile Ödemeler Birliği'nden sağlanacak özel kaynağın nasıl irtibatlandırılacağı da hükümet temsilcileri tarafından kararlaştırılacaktı⁶⁴¹.

Özel kaynaklar; Türkiye'nin bütçe açığı ile uyumlu olmaktan ziyade önemli askeri ve ekonomik kalkınma programları için gerekli olan ithalatın temin edilmesine bağlı olacaktı. ABD dolar ve özel kaynakların teminatına ilişkin miktarı karşılayacak bir programın geliştirilmesine yardım etmeye hazırdı. Mali istikrar ve dış ticaret dengesi konusundaki önlemler Türk Hükümeti'nin sorumluluğundaydı. Bu bağlamda ABD Büyükelçiliği konu hakkında çeşitli görüşler ileri sürüyordu⁶⁴².

Buna göre; Türk Hükümeti ithalat ile döviz kuru arasındaki dengeyi gözetmeliydi. Bu amaçla ithalatta kredi kısıtlaması ile birlikte geri ödeme vadesinin sınırlandırılması ve ithalat mallarının kayıt altına alınması gerekliydi. Hammaddelerin satılması ve ihraç edilmesi için çaba gösterilecekti. Bu bağlamda fiyatlar da ayarlanmalıydı. İthalat ve ihracatın nakliyesinde karşılaşılan sorunların çözülmesi için harekete geçilmeliydi. Enflasyonla mücadelede de Türk Hükümeti'nin oldukça kararlı olduğu edinilen intibalar arasındaydı⁶⁴³.

Milli Savunma Bakanlığı, 1 Mart 1953'de başlayacak mali yılı için 716.000.000 liralık bir savunma bütçesi belirledi. ABD'li yetkililer bu miktarın yeterli olacağı görüşündeydi. Karşılık fonların kullanımı yukarıda belirtilen ve resmi surette iletilen önerilerin uygulanmasına bağlıydı. Mevcut yardım programından aktarılacak 100.000.000 lira bu amaç doğrultusunda kullanılmalıydı⁶⁴⁴.

Türkiye'ye yapılacak olan savunma yardımının; ekonomik göstergeler içerisinde daha istikrarlı bir süreçte değerlendirilmesi ABD açısından oldukça

⁶⁴¹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.908-909, Büyükelçilik ve Türkiye'deki Karşılıklı Güvenlik Ajans Heyeti'nden Türk Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 28 Kasım 1952.

⁶⁴² **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.908-909, Büyükelçilik ve Türkiye'deki Karşılıklı Güvenlik Ajans Heyeti'nden Türk Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 28 Kasım 1952.

⁶⁴³ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.908-909, Büyükelçilik ve Türkiye'deki Karşılıklı Güvenlik Ajans Heyeti'nden Türk Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 28 Kasım 1952.

⁶⁴⁴ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.908-909, Büyükelçilik ve Türkiye'deki Karşılıklı Güvenlik Ajans Heyeti'nden Türk Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 28 Kasım 1952.

önemliydi. Bu sebeple yukarıda da ifade edildiği üzere Türk Hükümeti'nin izleyeceği politikalar hakkında da belirleyici rol üstleniyorlardı. Hatta yapılması planlanan yardımın devamlılığını da bu kapsamda değerlendiriyorlardı.

2- TBMM’de 1953 Bütçe Görüşmeleri ve ABD Yardımının Sayısal Veriler Doğrultusunda Değerlendirilmesi

16 Şubat 1953’de TBMM’de 1953 yılı bütçe görüşmeleri yapılırken Maliye Bakanı Hasan Polatkan kürsüye gelerek konu hakkında milletvekillerine bilgi verdi. Konuşmasında ABD’den sağlanan ekonomik ve askeri yardımlarla ilgili olarak da açıklamalarda bulundu. 1952 yılı bütçe açığının 199.400.000 lira olduğunu ve bunun herhangi bir borçlanmaya gidilmeden EPU, Amerikan yardımı ve bütçe fazlalarıyla kapatıldığını ifade etti. Türkiye-ABD işbirliğinin bir sonucu olarak “*büyük dost*” diye nitelendirdiği ABD’den milli savunma hizmetleri için 145.000.000 liralık bir yardım temin edildiğini, böylelikle bütçenin 1952 yılına oranla 132.500.000 liralık artışla 732.500.000 liraya yükseldiğini belirtti. Ayrıca 1953’de bütçe dışı olmak üzere yaklaşık 250.000.000 dolar tutarında savaş malzemesi yardımı alınacağını da sözlerine ekledi⁶⁴⁵.

Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken Bakan Fuat Köprülü’de Amerikan yardımları konusunda milletvekillerine açıklamalarda bulundu; 1952’de kabul edilen bir kanunla Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nın Dışişleri Bakanlığı’na bağlandığını, bundan dolayı MSA’dan bahsetmeyi gerek duyduğunu ifade etti. Amerikan yardımının biri doğrudan doğruya askeri, diğeri askeri gücü destekleyici iktisadi yardım şeklinde yapıldığını belirtti. Türkiye’nin 1947’den itibaren askeri yardımdan yararlandığını ifade etti. ABD’nin yıllar itibarıyla yaptığı askeri yardımlar konusunda bilgiler verdi⁶⁴⁶:

DÖNEM	MİKTAR (dolar)
1947-1948	100.000.000
1948-1949	95.000.000
1949-1950	102.000.000
1950-1951	178.000.000
1951-1952	260.000.000

⁶⁴⁵ TBMMTD, IX/XX, s.310-316.

⁶⁴⁶ TBMMTD, IX/XX, s.830.

Verilen rakamlardan da anlaşılacağı üzere askeri yardım, 1948-1949 döneminin dışında düzenli olarak artmıştı. 1952-1953 döneminde alınacak yardımlarla birlikte toplamda 1.000.000.000 doları aşacaktı. Bunun dışında yine milli savunma giderlerini karşılamak ve askeri yardım programının devam ettirilmesi sağlamak için karşılık paralar fonundan 269.000.000 lira temin edildiği bilgisini de vermektedir. ABD ekonomik yardımı ise 30 Haziran 1952'ye kadar toplam 352.396.000 dolardı. Bunun 175.000.000 doları doğrudan doğruya ABD'den mal ve hizmet alınmasına imkân veren yardımdı. 174.000.000 dolar ise Avrupa üzerinden kullanılan kaynaktı. Geriye kalan yaklaşık 3.500.000 dolar ise teknik yardım olarak elde edilmekteydi. 1951-1952 yardımı 70.000.000 dolar olarak belirlenmişti. ABD'nin yardım ettiği diğer ülkelerde kısıtlamaya gidilmiş olmasına rağmen Türkiye'ye yapılan yardımda herhangi azalma olmamıştı. 1952-1953 döneminde ise yardım miktarı 67.000.000 dolar olarak belirlendi. Bunun 45.000.000 doları belirli bir program dahilinde kurumlar arasında dağıtıldı. Bu miktarın yarısı doğrudan, yarısı ise özel kaynak ismi verilen ve EPU kanalıyla kullanılan yardımdı⁶⁴⁷:

Kurum	Doğrudan Yardım	Dolaylı Yardım
Bayındırlık	-	1.000.000
Karayolları	4.200.000	2.400.000
Hava Meydanları İnşaat ve Ekipmanı	500.000	-
Devlet Demir Yolları	400.000	5.100.000
Denizcilik Bankası	-	1.600.000
Sümerbank	-	1.100.000
Etibank	3.400.000	4.600.000
Makine Kimya Endüstrisi	1.300.000	1.500.000
Maden Tetkik ve Arama Endüstrisi	500.000	-
Toprak Mahsulleri Ofisi	2.600.000	1.500.000
Petrol Ofisi	-	600.000
Piyasa İhtiyaçları	2.200.000	2.100.000
Tarım	5.200.000	1.100.000
Nakliye	2.400.000	-
TOPLAM	22.700.000	22.500.000

⁶⁴⁷ TBMMTD, IX/XX, s.830.

ABD teknik konularda da yardım etmekteydi. Bu amaçla çeşitli konularda Amerikalı uzmanlar Türkiye'ye gelmekteydi. Buna karşılık Türk uzmanlarda Avrupa ve ABD'ye gönderilmekteydi. Bu değişim programının maddi boyutunu karşılamak için Türkiye'ye 3.500.000 dolar verilmekteydi. Fondan faydalanan diğer on beş Avrupa ülkesinin verileri değerlendirildiğinde, Türkiye bu programdan en çok faydalanan ülke olmuştu. 1952 mali yılında kırk sekiz ABD'li uzman gelmiş ve yüz otuz Türk de ABD'ye gönderilmişti⁶⁴⁸.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ABD yardımlarını anlatırken MSA yoluyla sağlanan yardıma paralel olarak BM teknik yardımından yararlanıldığından da bahsetti. Devlet hizmetlerinin rasyonalizasyonu için gerekli idarecilerin yetişmesini sağlamak üzere Türk Hükümeti ile BM Teknik Yardım Bürosu arasında imzalanan ek anlaşma gereğince Ankara'da kurulması kararlaştırılan Amme İdaresi Enstitüsü alınan bu teknik yardımın bir örneği olarak gösterildi. Bir diğer örnek ise Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri İşgücü Merkezi idi. Türk Hükümeti ile Uluslararası Çalışma Teşkilatı arasında yapılan anlaşma ile İstanbul'da kurulmuştu. BM'ye bağlı kuruluşlardan Dünya Sağlık Teşkilatına bağlı BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ile birlikte Türkiye, binlerce dolar değerinde BCG verem aşısı, çeşitli alet ve malzeme yardımı sağlayacaktı. Ayrıca Atatürk Orman Çiftliği'nde kurulacak Pastörize Süt Fabrikası için 160.000 dolarlık yardım ve inşasına prensip olarak karar verilen DDT Fabrikası, BM Teknik Yardım Bürosu tarafından yapılan yardımların önemi hakkında bir fikir vermeye yeteceğini ifade etti. MSA yardımlarını anlatmaya devam eden Fuat Köprülü, "*Moody*" ismiyle anılan bir projeden bahsetti. Bu tarım ve sanayi alanlarında üretim verimliliğinin artırılmasına yönelik işçi ve idareci yetiştirmek üzere bir fonun tahsis edilmesiydi. Bu fon 1953 yılı hibe yardımlardan 1.000.000 doların karşılığına denk gelecek surette tesis olunacaktı. Ödenek için MSA ile prensip anlaşmasına varılmıştı⁶⁴⁹.

Karşılıklı paralar fonu hakkında da bilgi veren Fuat Köprülü, hibe şeklinde verilen ABD yardımları kullanıldıkça bunun karşılığının, Merkez Bankası'nın "*Karşılıklı Paralar Hesabı*"nda bulunacağını ifade etti. Bu paranın 471.900.000 liralık kısmı hesapta mevcut kılınmış ve 459.593.000 lirasının da serbest bırakılmıştı.

⁶⁴⁸ TBMMTD, IX/XX, s.831.

⁶⁴⁹ TBMMTD, IX/XX, s.831.

1952-1953 dönemi yardımlarının da kullanılması ile hesaptaki 183.900.000 liranın 1953 dönemi içerisinde serbest bırakılacağını belirtti. Dışişleri Bakanı'nın verdiği bilgilere göre bu paranın 111.400.000 lirası milli savunma masraflarına, 72.500.000 lirası da çeşitli ekonomik sektörlere tahsis edilecekti. Amerika'dan sağlanan bu yardımlara ilave olarak Adana civarında yapılacak Seyhan Barajı projesinin finansmanı için IBRD ile 18 Haziran 1952'de bir anlaşma imzalandığını, bunun gereği olarak bankanın, projenin dış finansmanında kullanılmak üzere 25.200.000 doları yirmi beş yıl vade ile borç vermeyi kabul ettiğini dile getirdi. Son olarak ABD'nin yaptığı askeri ve ekonomik yardımların milli savunmanın takviyesi ve milli savunma gücünün temelini teşkil eden ekonominin güçlenmesinde etkili bir şekilde kullanıldığını, böylelikle de hem Türkiye'nin güvenliğine hem de dünya barışına hizmet edildiğini ifade etti⁶⁵⁰.

1953'de milli savunma faaliyetleri için destekleyici yardımlar da tahsis edildi. Bu yardımların tutarı 46.000.000 dolar civarındaydı. Dağılım ise şu şekilde yapıldı⁶⁵¹:

Piyasada kullanımı için	11.141.000
Karayolları Genel Müdürlüğü	5.700.000
Etibank	
Tunçbilek: 432.000	
Sarıyer : 3.311.000	
Bursa-Eskişehir Enerji Nakil Hattı: 417.000	4.260.000
Asma Ocak Tesisatı: 50.000	
Teknik Hizmet: 50.000	
Ziraat Vekâleti	9.436.000
Makine Kimya Endüstrisi	999.000
Devlet Su İşleri	206.000
Sınai Kalkınma Bankası	3.000.000
Et ve Balık Kurumu	400.000
Hava Alanları İnşaatı	275.000
Nakliye	4.673.000
TOPLAM	46.003.000

⁶⁵⁰ TBMMTD, IX/XX, s.831-832.

⁶⁵¹ B.Bülbül, *Marshall Planı ve Türkiye'de Uygulanışı*, s.110.

Bütçe görüşmeleri sırasında ABD’den alınan yardımlar hakkında özellikle Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü’nün verdiği rakamsal veriler, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin geldiği boyutu göstermesi açısından oldukça önemliydi. Askeri yardım kapsamında alınan miktarların milli savunma ile ilintili sahalarda da kullanıldığı tespit edilmektedir ki, bunun bir kısmı özellikle altyapı giderlerine ayrılmıştı. Buradan sağlanan kaynakla milli kalkınma için hayati önem taşıyan projeler desteklenmekteydi.

3- ABD Yardımının Arttığı Günlerde İngiltere ile İlişkilerin Gerginleşmesi ve Para Piyasalarında Yaşanan Hareketlilik

Eisenhower Hükümeti’nin, Türkiye’ye yapılmakta olan yıllık 43.000.000 dolarlık yardımın 33.000.000 dolar artırarak, 76.000.000 dolara çıkarma kararı aldığı haberi büyük ilgi uyandırdı. Hükümet, ABD’den ekonomik yardım alan ülkeler içerisinde gelecek mali yıl için kongreden ne kadar talep edeceğine dair henüz bir açıklamada bulunmamıştı. Zaten basın, taleplerin kongreye gönderilmesinden önce böyle bir açıklama yapılmayacağını farkındaydı. Kamuoyu bu yardımları, üretim maliyetini düşürerek ihracatı artırma gayesi güden bir iktisadi programın parçası olarak görmekteydi. Bu programın uygulanmasıyla ileriki yıllarda ABD’den herhangi bir yardım almadan kendisini idare edeceğini düşünmekteydi⁶⁵².

Dışişleri Bakanlığı Ekonomik İlişkilerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Melih Esenbel ile ABD Büyükelçisi G.C.McGhee Türkiye’nin ithalat ve ihracattan kaynaklanan banka borçlarına yönelik bir görüşme gerçekleştirdi. Büyükelçiye Türkiye’nin daha fazla borç alımı konusundaki önerisine İthalat-İhracat Bankası’ndan henüz cevap alınamadığı söylendi. O günlerde Melih Esenbel 90.900.000 dolar tutarındaki bir listeyi bankaya sunmuştu. G.C.McGhee, bankanın bu talebi değerlendirdiğinden emin olmadığını söyledi. Türkiye’ye proje safhasında borç yoluyla ekonomik yardımda bulunulması gerektiği konusunda taraflar fikir birliğine vardı. Mevcut yabancı döviz kazanımlarının sadece %7’si ile dış borcunu karşılayan Türkiye’nin en az 100.000.000 dolarlık ilave borcunun olduğuna inanılmaktaydı. Bununla birlikte Türkiye’nin uzun vadeli dolar ve altın kazanımı konusunda çok iyi bir fırsatı vardı. Türkiye’de IBRD’nin mevcut konumunun İthalat-İhracat Bankası’nın borç vermesini önleyeceğine inanılmıyordu. IBRD Türkiye’ye

⁶⁵² **Ayın Tarihi**, Şubat 1953.

47.000.000 dolar temin etmesine rağmen, gerekli oranda fon sağlayacağına dair hiçbir kanıt yoktu. G.C.McGhee, Türk yetkililerin gelecekte de borç almayı tercih edeceğini tahmin etmekteydi⁶⁵³.

1953'ün ekonomik olaylarından birisi de Kore Savaşı devam ederken İngiltere'nin SSCB'den tahıl ithal etmesiydi. İngiltere'nin yaptığı bu ithalat, ABD ve Türkiye'yi oldukça rahatsız etti. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Enver Güreli, İngilizlerin Türkiye yerine elindeki fazla mahsulü Londra'ya teklif eden SSCB'den tahıl almalarını şiddetle eleştirdi. İngiliz mallarının ithalatını durdurmanın artık bir mecburiyet haline geldiğini, ihtiyaç olan malların Türk ürünlerini satın alan ülkelere temin etme yoluna gidileceğini ifade etti⁶⁵⁴. Ekonomi ve Ticaret Bakanı'nın bu beyanatı üzerine İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Alexander Knox Helm, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü ziyaret etti. Türk-İngiliz ticari ilişkilerinin konuşulduğu görüşmede Enver Güreli'nin beyanatı da gündeme geldi. Büyükelçi, Türkiye'nin İngiltere ile olan ekonomik ilişkileri durma noktasına gelirse, konunun OEEC'ye taşınacağını söylediği ileri sürüldü⁶⁵⁵.

Bundan önce İngiltere'nin Kuzey Kore ve Çin ile ekonomik ilişkilerde bulunmasını ABD protesto etmişti. SSCB ile yapılan bu tahıl ticareti sonrası ABD basınında Türkiye'nin tutumunun haklı olduğu yönünde haberler çıkmaya başladı. "Sioux City Journal" gazetesi, 30 Mart 1953 tarihli sayısında "Haklı Şikâyet" başlığıyla verdiği haberde ABD'nin ekonomik yardım konusunda gösterdiği çabalar göz önünde bulundurulduğunda; İngiltere'nin SSCB ve Çin ile ticari ilişki içerisine girmesini kabul edilemez bir eylem olarak değerlendirmekteydi. Kore'de kahramanca savaşan Türkiye, BM'ye İngiltere'den daha fazla katkıda bulunmuştu. Bu kapsamda Türkiye'nin Rusya ile İngiltere arasındaki ekonomik işbirliğine karşı duyduğu memnuniyetsizliğe şaşırmmamak gerektiğini belirtiyordu⁶⁵⁶.

2 Nisan 1953 tarihli "Greenville News" gazetesi de konu hakkında bir haber yayınladı. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Enver Güreli'nin verdiği beyanatın ayrıntılarına da değinilen haberde; ABD'nin iki müttefiki arasında beliren bu

⁶⁵³ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.917-918, Türkiye Büyükelçiliği'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 25 Mart 1953.

⁶⁵⁴ **BCA**, 030.01.103.643.6.

⁶⁵⁵ **Milliyet**, 1 Nisan 1953.

⁶⁵⁶ **BCA**, 030.01.103.643.6.

anlaşmazlıktan üzüntü duyduğu belirtildi. Ancak bu anlaşmazlıkta ABD'nin Türkiye'nin tarafında olduğu ifade edildi. 4 Nisan 1953 tarihli "*Economist*" gazetesi ise İngiliz ithalatçı firmalar tarafından ileri sürülen, mevcut anlaşmazlığın Türk mallarının fiyat ve kalitesinden ileri geldiği iddiasına yer verdi. Bu ticari anlaşmazlığın iki ülke arasındaki dostane ilişkileri bozmasına müsaade edilmemesi gerektiği; Türkiye'den tahıl alımı için İngiltere ile yeni bir anlaşma yapılabileceği vurgulandı⁶⁵⁷.

İngiltere ile bu anlaşmazlık yaşanırken ABD ile de fındık ithalatı konusunda bir sorun ortaya çıktı. ABD'nin fındık ihtiyacının %99'unu temin eden Oregon ve Washington çevresindeki fındık üreticileri, ABD Başkanı Eisenhower ile bir görüşme gerçekleştirerek isteklerini iletiler. Buna göre; Üreticiler, 1953 mahsulünden 2.250.000 kilo fındık ithal edilmesini istediler. Eisenhower, üreticilerinin bu taleplerine olumlu yanıt verdi. ABD, 1952'de sadece Türkiye'den 3.000.000 kilo fındık ithal etmişti⁶⁵⁸.

Türk Hükümeti'nin döviz ve tarım politikalarında kritik kararlar alması gerekiyordu. Türk lirası uzun süredir tehdit altındaydı. EPU'da 9 Nisan 1953'te Yunanistan'ın para biriminde yapılan devalüasyon ile sıkıntılı bir sürece girmişti. Bazı Türk ve ABD'li uzmanlar Rumların Türk tütününü, kuşüzümünü, kuru inciri gibi ABD pazarındaki benzer ürünleri ucuza satmasından endişe etmekteydi. Başbakan Adnan Menderes ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın liranın değerinin düşmesi ile ilgili olarak yaptıkları itirazlara rağmen para piyasalarındaki göstergeler, ABD doları karşısında yaklaşık 2.80 liralık resmi oranın neredeyse beş liraya çıkabileceğini gösteriyordu. İthalatçılara ise dolar karşısında yedi lira önerilecekti⁶⁵⁹.

Devalüasyon karşıtları bu durumun makine ve malzeme ithalini masraflı kılacağını ve iç piyasada enflasyona katkıda bulunacağı görüşündeydi. Tahıl fiyatları da Adnan Menderes Hükümeti için ekonomik bir problem idi. Türkiye 1952'de Arjantin'i dünyanın dördüncü büyük tahıl ihracatçısı olarak geçmişti. Ancak ithal edilebilir sermaye fazlalığı hala satılamaz durumdaydı. Çünkü Türk Hükümeti dünya fiyatlarının %20 altındaki tahılı satmak için isteksizdi. İspanya ile bu miktarın 300.000 tonluk kısmının satışı için yapılan müzakereler sonuçlanmak üzereydi.

⁶⁵⁷ BCA, 030.01.103.643.6.

⁶⁵⁸ BCA, 030.01.103.645.6.

⁶⁵⁹ *The New York Times*, 19 Nisan 1953.

Köylüye ürettiği için daha düşük bir ödeme yapılması mevcut hükümet için büyük bir sorundu. DP, 1954’de yapılacak genel seçimlerde köylünün desteğini kaybetmek istemiyordu⁶⁶⁰.

Sorun, geçen yılın pamuk fiyatlarındaki düşüşün ardından, içinden çıkılamaz bir hale geldi. Bazı yetkililer Türkiye’nin, daha gerçekçi bir fiyat politikası benimsemesi halinde, Batı Avrupa tahıl ihtiyacını daha fazla karşılayacağına inanıyordu. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Hükümet’in bir an önce tahıl fiyatları konusunda karar alması gerekiyordu⁶⁶¹.

DP Hükümeti bir taraftan dünya piyasalarına entegre olurken, diğer taraftan da seçmen desteğini kaybetmemek istiyordu. Bunun için gösterilen çabalar iç ve dış siyaset dengesini sarsmaya başlamıştı. Bu durumda bir orta yol bulunmaya çalışılacaktı. Kendisine oy veren kesimlerin başında köylüler gelmekteydi. Onların memnuniyeti bir sonraki seçim için elbette önemliydi. Günü kurtarmak için ekonomik politikalarda esnek davranılmaya başlanması, o an için bir çıkış yolu olarak görülse de uzun vadede Türkiye için sorun yaratacaktı.

4- Yatırımların Yeniden Yapılandırılması

2 Mayıs 1953’de ABD Büyükelçisi G.C.McGhee ve MSA’dan Şef L.Dayton, Başbakan Adnan Menderes’i ziyaret etti. L.Dayton, Washington’dan yeni dönmüştü ve oradaki yetkililerle yaptığı görüşmelerin sonucunu Başbakan’a sunmak istediğini söyledi. Kendisi Washington izlenimlerinin Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin ulaştığı nokta açısından ümit verici olduğunu ve Türkiye’nin projelerine de olumlu yaklaşıldığını ifade etti. Temel Maddeler, Sanayi Kalkınması ve para akışını teşvik etme programlarının taslağını çıkardı. Başbakan bu programların onay görmesinden memnun kaldığını söyledi. L.Dayton, iyi haberlerin beraberinde bazı problemleri getirdiğini dile getirdi⁶⁶².

Türkiye’deki önemli projelerden Zonguldak Kömür Havzası ve Sarıyer Hidroelektrik Projesi bazı sıkıntıların ortaya çıktığını söyledi. Eti Bank ile ortaklaşa görüşmeler yürütmekte başarısız olduğunu ifade etti. Bununla birlikte projeler için programlanmış para yardımlarından etkili biçimde faydalandığını da sözlerine

⁶⁶⁰ **The New York Times**, 19 Nisan 1953.

⁶⁶¹ **The New York Times**, 19 Nisan 1953.

⁶⁶² **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.920-925, ABD’nin Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee’nin Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

ekledi. Bu projelerin gerek mühendislik ve gerekse ekonomik kaynaklı olarak yürütülüp yürütülmediğini merak etmekteydi. Mühendis olmadığını; bu yüzden kendisinin teknik konularda yeterince söz sahibi olamayacağını belirtti. Bu sebeple Her iki projede de görev alacak uzmanların istihdam edilmesi için Washington'da girişimlerde bulunduğunu vurguladı. Bu kapsamda MSA'nın da benzer bir araştırma yürüttüğünü sözlerine ekledi⁶⁶³.

L.Dayton, yukarıda ifade edilen konularla ilgili olarak MSA'nın görüşünü aktardı: Yeniden Projelerin yapılandırılması için mevcut üzerinde köklü değişikliklere gidilecekti. Mühendislik hizmetleri ile projelerin gerçekleşmesi için yapılacak finans yardımı durdurulacaktı. Proje için yaklaşık 24.500.000 dolar ekonomik yardım gerekiyordu. Eti Bank'ın finanse ettiği 19.500.000 dolar bu proje için kullanılmıştı. Ayrıca yapılan son tahminlere göre projeyi tamamlamak için 21.000.000 dolar daha ihtiyaç vardı⁶⁶⁴.

Teknik hizmet sözleşmesi 30 Mayıs 1953'te sona eriyordu. Bu sebeple Türk Hükümeti ve Eti Bank bu projeleri sağlam esaslara dayandırmak istiyordu. G.C.McGhee ve L.Dayton'da hazırlıkların mümkün olduğunca en kısa zamanda bitmesi gerektiği yönünde görüş bildirdi. Eğer Türk Hükümeti öneriyi kabul ederse sorun çözülecek, her iki proje yeniden planlanacak, maliyet fiyatları yapılandırılacak ve tek bir ABD mühendislik firması plana bağlı kalarak projeyi yürütme sorumluluğunu üstlenecekti⁶⁶⁵.

Bu toplantıda gündeme gelen önemli bir konuda Sarıyer Barajı için aktarılan paranın geri ödenmesi meselesiydi. Proje yeniden yapılandırılacağı için bundan önce verilmiş olan paranın Türk Hükümeti tarafından iadesi söz konusuydu. Büyükelçi G.C.McGhee, buna karşı çıktı. Nakit ihtiyacı içerisindeki Türkiye'den bu talepte bulunulması doğru değildi. Buna tepki olarak yaptığı girişimlerden de bir sonuç alamadığını vurguladı. Bundan sonrası içinde ellerinden gelen her türlü gayreti göstereceklerine belirtti. 15 Mayıs 1953 öncesine dair proje maliyetlerinin yeniden

⁶⁶³ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.920-925, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee'nin Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

⁶⁶⁴ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.920-925, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee'nin Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

⁶⁶⁵ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.920-925, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee'nin Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

yapılandırılması halinde, borcun geri ödenmesi konusundaki kararın yeniden gözden geçirilebileceğini ifade etti⁶⁶⁶.

ABD'nin de durumdan rahatsız olduğunu ve beklentilerinin karşılanmaması halinde Sarıyer projesine verilen desteğini çekebileceklerini bunda mevcut işbirliğine zarar verebileceği yorumunu yaptı. Bununla birlikte gerçek şuydu ki; Türk hükümeti böylesi projeleri uygulamada daha etkili bir idare oluşturmazsa, maliyet yükselecekti. Temel hareket noktası yüksek verimlilik ve düşük maliyet idi. Başbakan Adnan Menderes, böylesi bir öneriye hazır olduğunu, yeniden planlama, fiyat belirleme ve vasıflı mühendislik şirketlerine sorumluluk verme önerisini kabul ettiğini söyledi. Başbakan Adnan Menderes, Zonguldak'ta ve Sarıyer'de yaşanan güçlüklerin, Türkiye için iyi bir tecrübe olacağını vurguladı. L.Dayton, Türk hükümetinin verdiği kararın ayrıntılarını görüşmek üzere Eti Bank'tan üst düzey bir yetkili ile iletişime geçmeyi teklif etti. Başbakan da bu öneriyi kabul etti⁶⁶⁷.

Bunun sonucu olarak ABD, Sarıyer projesi için doğrudan hibelerde 10.200.000 ve EPU yoluyla da 17.300.000 dolarlık bir kaynak sağladı. 12 Mayıs 1953'de santralin bir tüneli tamamlanarak törenle açıldı. Törene Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, ABD Büyükelçisi G.C.McGhee, L.M.Dayton, kabine üyeleri ve diğer üst düzey yetkililer katıldı. 1955 yılı sonlarına doğru tamamlanması hedeflenen proje ilk etapta; İstanbul, Ankara, Bursa, Eskişehir, İzmir ve Adapazarı şehirlerini de kapsayan Kuzeybatı endüstri bölgesi için düşük maliyetli elektrik sağlayacaktı⁶⁶⁸.

Yukarıda ifade edilen görüşmede gündeme gelen konulardan birisi de petrol idi. Büyükelçi G.C.McGhee, Amerikan petrol şirketi "*Sinclair Company*"nin Türkiye'de petrol aramak istediğini ve haziran ayı içerisinde saha taraması yapmak üzere teknik bir elemanın gönderileceğini Başbakan Adnan Menderes'e bildirdi. Yabancı petrol şirketleri ile ilgili hukuki altyapının ne durumda olduğunu sordu. Hükümet'in Maxwell Ball⁶⁶⁹ ile yaptığı görüşmelerin sonucunu öğrenmek istiyordu.

⁶⁶⁶ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.920-925, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee'nin Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

⁶⁶⁷ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.920-925, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee'nin Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

⁶⁶⁸ **The New York Times**, 13 Mayıs 1953.

⁶⁶⁹ İsrail'in mevcut petrol programını hazırlamada yardımcı olan ABD'nin önemli petrol uzmanlarından Maxwell Ball, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Sıtkı

Başbakan, M.Ball ile on gün süren görüşmelerin sonuçlandığını ve ifade edilen rakamların yüksek olduğunu belirtti. Büyükelçi G.C.McGhee, sağlam bir yasa olmadan mesafe kat edeceklerine inanmıyordu. TBMM mümkün olan en hızlı surette yasal düzenlemeyi sonuçlandırmalıydı. Aksi takdirde yabancı şirketlerin konuya ilgisi kaybedilebilirdi. M.Ball da Türk yetkililerle yaptığı görüşmede bu durumu dile getirmişti. Başbakan ihtiyaç halinde gerek duyulan yasaları çıkarmada bir zorluk yaşamayacaklarını vurguladı⁶⁷⁰.

Petrol konusunda yapılacak çalışmalar zaman alacak gibiydi. Yabancı şirketler yeni petrol sahaları arayışı içerisindeydi. Özellikle ABD bu konuda oldukça ısrarcıydı. Enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktaydı. Türkiye'nin dünya petrolünün büyük bir kısmını karşılayan Arap ülkelerine olan coğrafi yakınlığı, bu durumun en büyük sebebini teşkil ediyordu.

5- Askeri İşbirliği'nde Yasal Düzenlemelerin Gündeme Gelmesi ve Yardımların Sürdürülebilirliği

Ekonomik konuların görüşüldüğü 2 Mayıs 1953'te gündeme gelen bir diğer konu askeri işbirliğiydi. Bunun için ayrı bir toplantı yapıldı. ABD Büyükelçisi G.C.McGhee, Başbakan Adnan Menderes ile bir görüşme daha gerçekleştirdi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Fatin Rüştü Zorlu, W.M.Rountree ve L.Dayton General Shepard da hazır bulundu. SSCB tehdidine karşı yapılacak işbirliğinin ve hazırlanan planların nasıl uygulanacağına ilişkin bir kararın gerekliliği üzerinde duruldu. Öncelikli mesele konunun gizlilik derecesi ile orantılı olarak Türk Hükümeti'nin TBMM'den hangi talepte bulunacağıydı. 1953'ün Şubat'ından beri bu konu üzerinde çalışma yapılıyordu. Büyükelçi, Başbakan'dan anlaşmanın gizli tutulmasını istedi. Anlaşma sonrası bazı konuların kamuoyu ile paylaşılacak olmasına rağmen SSCB'nin tepkisinden çekiniliyordu. İki ülke arasındaki sorunlara yeni bir sorun daha eklemek istemiyorlardı. Başbakan konunun kabinede değerlendirildiğini ve görüşmelerin başlanması yönünde bir karar alındığını söyledi. Ancak yine de süreç içerisinde bazı konuların belirginlik kazanması gerekiyordu. Bakanlar Kurulu'nun düşüncesi bir tür yasamanın gerekli olduğu yönündeydi.

Yırcalı, Türk jeologlar ile görüşmek üzere Türkiye'ye geldi. **The New York Times**, 17 Mayıs 1953.

⁶⁷⁰ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.920-925, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee'nin Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

Başbakan bu müzakerelere devam etmesi için Nuri Birgi'yi görevlendirmek istiyordu⁶⁷¹.

G.C.McGhee'ye göre temel problem, anlaşmanın bütünüyle nasıl uygulanacağına karar vermektir. Sonrasında ayrıntılar üzerinde görüşmeler yapılması gerekiyordu. Büyükelçi, NATO'nun süreç içerisinde antlaşma metninde yeni yapılanmalara gittiğini ve bu statünün ABD Dışışleri Komitesi tarafından onaylandığını belirtti⁶⁷².

18 Mayıs 1953'de Türkiye'nin aynı yıl için askeri planlama ve güç hedeflerine ilişkin olarak William H.Draper, Türk dışışleri ve milli savunma bakanları ile bir araya geldi. Askeri uzmanlarda görüşmede hazır bulundu. W.H.Draper ve beraberindeki General Shepard ve Cincsouth, Türkiye'nin ileriye dönük askeri gereksinimlerinin değerlendirildiğini ifade etti. Türk Hükümeti'nin 1953 mali yılı kapsamında savunma ihtiyaçları için 81.000.000 liralık ilave kaynağa ihtiyaç duyulduğu belirtildi. W.H.Draper, karşılıklı güvenlik programı konusunda 1954 yılı mali yılı için ödenek talebinin ABD Kongresi'ne bizzat Başkan tarafından iletildiğini vurguladı. Bu talep geçen yıl yaklaşık 499.000.000 dolar miktarında olan ilgili fasıl için 469.000.000 doları içeriyordu. Ancak W.H.Draper, bu fonların paylaşılmasına ilişkin hiçbir bilgiye sahip değildi. Ayrıca NATO ülkelerine bütçe yardımını içeren savunma desteği konusunda talep edilen miktarın geçen yıla göre azaldığı da bilinen bir gerçektir. Sonuç olarak 1954 için Türkiye'ye sağlanacak bu tür yardımın miktarı, bir önceki yıldan daha az olacaktır⁶⁷³.

NATO Türkiye Daimi Temsilcisi Fatin Rüştü Zorlu, herhangi bir NATO ekipman havuzu olmadığını ve olası çözümlerinde gerçekçi görünmediğini ifade etti. ABD'li yetkililer de bu konuda tam olarak bilgi sahibi olmadığı gibi ekipmana dair herhangi bir teminat da söz konusu değildi. General Shepard'dan ABD Savunma Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunarak ekipman meselesini açıklığa kavuşturması istendi. Ayrıca Kongre'den yasa geçer geçmez, 1954'te gönderilmesi planlanan bazı eğitim araçlarının ivedilikle ulaştırılması için ABD yetkilileri çaba sarf edecekti.

⁶⁷¹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.918-920, Türkiye Büyükelçisi'nin (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

⁶⁷² **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.918-920, Türkiye Büyükelçisi'nin (G.C.McGhee) Görüşme Muhtırası, Ankara, 2 Mayıs 1953.

⁶⁷³ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.925-926, ABD Türkiye Büyükelçiliği'nden Türk Dışışleri Bakanlığı'na Diplomatik Muhtıra, 19 Mayıs 1953.

Türk Hükümeti'nin silahlı kuvvetleri güçlendirme konusundaki gayreti büyük oranda ABD tarafından yönlendiriliyordu. Ancak bu çabanın Türk Hükümeti ve JAMMAT tarafından geliştirilen planlar doğrultusunda gerçekleştirilmesi öngörülüyordu⁶⁷⁴.

ABD ile yapılan savunma işbirliğinde Türk tarafı, konuları Meclis'e götürmeden kabine içerisinde çözmeye çalışıyordu. Bu durum yasal açıdan bazı aksaklıklara sebebiyet verebiliyordu. Buna karşılık ABD'nin de kendi yasama sürecinde yapması gerekenler vardı. Acil ihtiyaçların karşılanması için çözüm yolları aranıyordu.

6- ABD Basınında Tarım Sektörüne Yönelik Değerlendirmeler

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik yardımlar ABD basını tarafından ilgiyle takip edilmekteydi. 23 Haziran 1953 tarihli "*N.Y.Herald Tribune*" gazetesinde "*Amerikan Yardımının Semeresi Görülüyor*" başlığıyla verilen makalede; zirai üretimin büyük bir artış göstermesiyle, Türkiye'nin Ortadoğu'da örnek bir ülke olduğu; buğday, pamuk, kömür, manganez, krom, demir, petrol üretimi, yol ve liman inşası, ihracat, banka yatırımı ve milli gelirin son dört yıl içerisinde tahminlerin üzerinde seyrettiğini; üç yıl öncesine kadar Türkiye bir kilo buğday ihraç edemezken, 1953 yılı itibarıyla yaklaşık 1.000.000 ton buğday ihraç edeceğinden bahsedilmekteydi. 1954 yılı için ise buğday ihracatı 1.500.000 ton olarak tahmin edilmekteydi. Türkiye üç yıl içerisinde dünyanın buğday ihraç eden ülkeleri arasında sıfırdan dördüncülüğe kadar yükselmişti. 1948'de Türkiye'de 3000 traktör varken, 1953 itibarıyla bu sayının 35.000'e yükseldiği bilgisini vermektedir. Traktörlerin yanı sıra 4000 de biçer-döver olduğu ve bu sayıların her geçen gün arttığı ifade edilmekteydi. Makineleşme sonrası pamuk üretiminin 1947'de 55.000 ton iken 1953'de 170.000 tona yükseldiği dile getirilmekteydi⁶⁷⁵.

Türkiye'deki madencilik sektörü hakkında da kapsamlı bir değerlendirme yapılmaktaydı. ABD yardımlarının bu alanda meydana getirdiği olumlu değişimler şöyle sıralanıyordu: 1948'den itibaren, demir üretimi 184.000 tondan 481.000 tona, bakır 11.000 tondan 23.000 tona, krom 285.000 tondan 675.000 tona, manganez 8.327 tondan 106.395 tona yükselmişti. Dört yıl içerisinde kömürün üretim ve tüketimi iki katına çıkmıştı. GSMH'nin ise 1949'da 8.600.000 lira civarındayken,

⁶⁷⁴ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.925-926, ABD Türkiye Büyükelçiliği'nden Türk Dışişleri Bakanlığı'na Diplomatik Muhtıra, 19 Mayıs 1953.

⁶⁷⁵ **BCA**, 030.01.103.646.1.

1953'te 12.300.000 liraya ulaşmıştı. Gazeteye göre ABD'nin yardım politikasının başarısına en büyük örnek Türkiye idi. Marshall Planı'ndan elde edilen 7.000 traktörün, Türkiye'nin ziraatı geliştirme programına yeterli geldiği ve artan buğday ihracatı ile 25.000 traktör daha alma yoluna gidildiği belirtilmekteydi⁶⁷⁶.

Türkiye'nin ekonomik gelişimi hakkında değerlendirmelerde bulunmaya devam eden gazete, bunun sadece “birkaç kişiye değil, en ücra köşelerdeki vatandaşlara da” yansıdığına dikkat çekmekteydi. Türkiye'nin 21.000.000 olan nüfusunun %84'ünü oluşturan köylünün yıllık ortalama geliri 390 liradan 500 liraya yükselmişti. Bu rakamlar küçük gibi görünse de Ortadoğu'daki diğer ülkelerle kıyaslandığında Türk köylüsünün durumu gayet iyi idi. “N.Y.Herald Tribune” gazetesinde yayınlanan bu makalede muhtemel olumsuzluklara da değinildi. Ekonomik kalkınma programı kapsamında ithal edilmesi gereken araç ve gereçlerin bedeli, Türkiye'nin ihracat kapasitesini aşmaktaydı. Ancak bu olumsuzluğun üstesinden gelebilecek imkânlar da mevcuttu. Genişleyen buğday ve pamuk ihracatı ile sanayi imalatı kendi kendine yetecek bir duruma gelirse, Türkiye iki yıl içerisinde dış ticaret dengesini sağlayabilirdi. Ancak makalede belirtildiğine göre; bu durum yine ABD'nin desteği ile mümkün olabilirdi. Fakat uzmanlar, Amerikan yardımının uzun yıllar devam etmeyeceği yönünde genel bir kanaate sahipti. Onlar bu konuda Türkler kadar iyimser değildi⁶⁷⁷.

Konu ile ilgili bir diğer makale ise “The New York Times” gazetesinde Howard A.Reed tarafından yazıldı. Kendisi Türkiye'yi oldukça iyi tanıyan bir araştırmacıydı. Hatta eğitiminin bir kısmını da Türkiye'de tamamlamıştı. McGill Üniversitesi İslami Tetkikler Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yapmaktaydı. Özellikle Türk köylüsünün ele alındığı makalede; ekonomik gelişmenin köy ve köy halkının yaşamı üzerindeki etkileri incelenmekteydi. Türkiye otuz yıl gibi kısa bir sürede hızlı bir gelişme

⁶⁷⁶ BCA, 030.01.103.646.1.

⁶⁷⁷ BCA, 030.01.103.646.1.; ABD'nden sağlanan bu yardımların geleceği konusunda ise kesin bir bilgi yoktu. ABD'deki farkı kaynaklardan edinilen bilgilere göre ise; Avrupa'ya yapılan yardımın miktarında azalma olacak ve bazı hallerde tamamen durdurulacaktı. Diğer taraftan ABD'li uzmanlar Batı Avrupa ekonomisinin 1953'de gösterdiği kalkınma karşısında hayretlerini belirterek II. Dünya Savaşı'ndan itibaren en parlak gelecek vadeden yılın 1954 olacağını ifade etmekteydiler. Özellikle Almanya, Belçika ve İngiltere hızla kalkınıyordu. Ancak uzmanlar, 1953'e oranla yardımlarda Temmuz 1954'ten itibaren %50'lik bir azalmanın olacağını da vurgulamaktaydılar. 1954 mali yılı için ABD'nin Batı Avrupa ülkeleri için yapacağı yardım 800.000.000 dolardı. ABD makamlarının verdiği bilgilere göre, Avrupa'ya yapılan yardım azaltılırken Yakın ve Uzak Doğu bölgelerine yapılacak yardım arttırılacak ve Güney Amerika'ya yapılan yardım ise aynı oranda devam edecekti. **Aynı Tarihi**, Ekim 1953.

göstermişti. Türk ekonomisi, ziraat alanında %7 oranında bir ivme yakalamıştı. Bu durum en ücra köyler de dâhil olmak üzere bütün Anadolu’da gözlemlenmekteydi. Halkta bu kalkınma hareketinin bir parçası olma gayreti içerisindeydi. *“Bu uyanış, sadece son bir asır zarfında Türk reform, ihtilal ve inkılap hareketlerinin somut bir örneğini teşkil etmekle kalmamakta, aynı zamanda son otuz yıl içerisinde sergilenen sabırlı eğitim çalışmalarını da aksettirmekteydi”*⁶⁷⁸.

Yazar, Türkiye’nin bu gelişimini tamamen siyasi, ekonomik ve askeri gelişmelere bağlanmaması gerektiğini ifade ediyordu. Elbette bu unsurlar temel etkendi ama asıl sebep; hızla yayılan ulaşım ağı ve köylünün ekonomik durumunun iyileştirilmesiydi. Türkiye nüfusunun %80’ini oluşturan köylüler yaklaşık 35.000 köyde yaşamaktaydı. Tarım ürünleri artık daha kolay kendisine Pazar bulmasına rağmen, çiftçilik metotları, aletleri ve evleri ilkeldi⁶⁷⁹.

1919’da yaşananlar Atatürk’ün şahsiyeti ile birlikte köy halkını derinden etkilemişti. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra halk kendi geleceğini modern ve milli bir Türkiye’nin menfaatleriyle birleştirmekteydi. Ancak Atatürk’ün ölümünden sonra özellikle 1939-1945 arasında sıkıntılı bir sürece giren Türk Hükümeti, *“gerek askerlik ve gerekse ekonomik açıdan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Atatürk dönemine oranla köylünün zayıf kaynaklarına çok daha fazla el atmak zorunda kalmıştı. Tek parti iktidarının şartları altında dayatılan bu tedbirler, köylüler ve yerel liderler tarafından hoşnutsuzlukla karşılandı ve unutulmadı”* denilmekteydi. Yazının devamında halkın 1950 Genel Seçimlerinde tepkisini DP’yi iktidara getirerek gösterdiğinden bahisle; çok partili sistemle birlikte daha demokratik usuller uygulandığını belirtti. Köylünün durumu bütün siyasi partilerin söylemlerinde ağırlıklı olarak yer almaya başladı. Bunun sonucu olarak oylarının ne kadar önemli olduğunun farkına varan köylüler artık iktidar partisinden daha çok şey talep ediyordu. İktidar partisi de köylünün bu taleplerine karşılık verebilmek için birçok hizmette bulunuyordu. Bu hizmetler; ihtiyaç olduğu takdirde arazi, yol, ziraat makineleri, temiz ve bol su, hafif vergiler, okullar, öğretmen, sağlık memuru, daha iyi ev ve hatta radyo, bisiklet ve zaman zaman şehre yapılacak seyahatin bedelini ödemek için para teminine kadar varıyordu⁶⁸⁰.

⁶⁷⁸ BCA, 030.01.103.643.6.

⁶⁷⁹ BCA, 030.01.103.643.6.

⁶⁸⁰ BCA, 030.01.103.643.6.

H.A.Reed, Türk köylüsünün son dönemde hava şartlarının uygun olmasıyla rekor seviyede mahsul elde ettiğini ve bunun sonucunda hububat ithal ederken, ihraç etmeye başladığını belirtmekteydi. Bu durum birçok köylüyü zenginleştirirken bazılarını da “*cüretkâr kumarbazlar*” yaptığını ileri sürmekteydi. Mahsullerini artırmak isteyen bir kesim köylü, sınır arazileri ile kamuya ait arazileri kullanmaktaydı. Üretimdeki artışın yükselmesinin sebeplerinden biri de Hükümet’in hububat için tayin ve garanti ettiği yüksek asgari fiyattı. Türk ve yabancı uzmanlar tarafından endişe ile karşılanan bu fiyat, dünya cari fiyatlarının üstündeydi. Ancak köylünün ciddi oranlara varan oyunu kaybetmek istemeyen hükümet, fiyatı düşürmedi. Gelirin artması ile köylü, ihtiyacını karşılayabilecek bir traktöre ve bazı yeni ziraat aletlerine sahip olabilecekti. Nispeten ucuz satılmasına rağmen traktör, köylüye 10.000 ile 20.000 liraya mal olmaktaydı. Bu da 3.500 ile 7.000 dolara denk düşmekteydi ki, yıllık geliri 250 doları nadiren aşan ortalama bir Türk köylüsü için büyük bir rakamdı. Durum böyle olunca da zengin köylüler ve büyük emlak sahipleri traktörlerin büyük bir kısmını satın alıp kendi işlerinde kullanmakta ve ortalama olarak yarım hektar başına dört dolara kiralamaktaydı⁶⁸¹.

Yazar, ulaşılması zor olan bölgelere; karayolu, demiryolu, liman, sahil ulaşım servisleri ile gittikçe genişleyen havayolu ağı kurulmakta olduğundan bahsetmekteydi. Örnek olarak da Diyarbakır’ı vermektedir: Diyarbakır’ın üç yıl öncesine kadar iki dolardan daha az değeri olan yarım hektar arazisi, 1952 Ağustosunda 65 dolara kadar yükseldi. 1950’de Türkiye’ye gönderilen “*Uluslararası Banka*” heyetine bağlı uzmanlar, ağırlıklı olarak verimli arazinin ekilmekte olduğunu ve zirai yayılmadan dolayı verim olarak zayıf arazilerinde ekilmesine ihtiyaç duyulacağını belirtmekteydi. Tarım alanlarının genişletilmemesi arazi davalarında artışa sebebiyet vermektedir. Hükümet, adliyelerdeki yoğunluktan dolayı bu davalara bakan hâkim sayısını önce iki, daha sonra dört katına çıkarma mecburiyetinde kaldı. H.A.Reed, makalesinin sonunda 1952’de yaptığı seyahatte dönemin köylüleri ile ilgili bir değerlendirmede bulundu: “*Köylünün artık tatmin edilemez bir vaziyette, ne kadar hizmet görürse o kadar fazla istemekte ve elde ettiklerini de beğenmemekte*”⁶⁸² olduğunu belirtti.

⁶⁸¹ BCA, 030.01.103.643.6.

⁶⁸² BCA, 030.01.103.643.6.

ABD'nin II.Menderes Hükümeti döneminde Türkiye'ye yaptığı yardımlar kesintisiz devam etti. 1953-1954 dönemi için Marshall Planı çerçevesinde Tarım Bakanlığı'na 9.517.000 dolarlık yardım gerçekleşti. Ayrıca belirli sahalarda staj ve kurs görerek uzmanlıklarını artırmak üzere altmış idareci ve yetmiş beş teknik eleman ABD'ye gönderildi. İdareciler üç ay, teknik elemanlar ise on ile on iki ay süresince bu ülkede kalacaklardı. Sulama, hayvancılık, çayır ve mera, tavukçuluk, enformasyon, toprak, pamuk ve ev ekonomisi sahalarında çalışmakta olan on ABD'li uzman da Türkiye'de bulunmaktaydı. Karayolları için ise 5.700.000 dolarlık bir yardım gerçekleşti. Ayrıca devlet yollarında iş alan müteahhitlerin makine ihtiyaçlarına karşılık 500.000 dolarlık yardım yapılacaktı. Hava meydanları için de 315.000 dolar tahsis edildi. 1953-1954 devresi için Marshall Yardımı'ndan piyasa ihtiyaçları için de 11.171.000 dolarlık yardım yapıldı⁶⁸³.

Türkiye'nin nüfusunun büyük bir kesimi kırsalda yaşamaktaydı. Ekonomik kalkınmanın göstergelerinde de bu durum ağırlıklı yer tutmaktaydı. ABD'li gazeteciler de doğal olarak diğer sektörlerle birlikte tarımsal üretim ve pazarlama sürecine ilgi göstermekteydi. “*N.Y.Herald Tribune*” ve “*The New York Times*” gazetelerinde yayınlanan yorumlar, Türkiye'de de yankı bulmakta ve devletin en üst makamlarına kadar sunulmaktaydı.

G- CUMHURBAŞKANI CELAL BAYAR'IN ABD GEZİSİ (27 OCAK 1954-27 ŞUBAT 1954)

1- ABD Gezisinin Gerekçeleri ve Gidecek Heyetin Belirlenmesi

1953'te Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyebilecek bir dizi faktör vardı. Taraflar arasında askeri, diplomatik ve ekonomik ilişkilerde bazen sorunlar da yaşanmaktaydı. Gerek hükümet ve gerekse Türk kamuoyu, uyum eksikliğinden rahatsız idi. Kurumlar arası iletişim sorunu resmi açıklamalara da yansıyor ve çelişkili durumlara sebebiyet veriyordu. ABD'nin “*anti-Komünist*” dünyadaki liderlik konumunu kaybedebileceğinden endişe ediyorlardı. Türk yetkililer geçmişte yapılan ABD yardımını takdir ediyordu. NATO'nun Türkiye'ye yapacağı askeri

⁶⁸³ Türkiye'de Marşal Plânı 19, BYY, 1955, s.9-38.

yardım miktarını artıracaklarını da kuvvetle ümit ediyordu. Ancak ilgili kurumlarla yapılan görüşmelerde belirsizlikler yaşanıyordu⁶⁸⁴.

ABD'nin Türkiye büyükelçi olan G.C.McGhee de doğal olarak bu durumdan rahatsızlık duyuyordu. Büyükelçiye göre gerginliğe sebep olan etkenlerden biri de Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı'nın ABD'ye ziyaret için davet edilmemeleriydi. Türkiye'deki görevinden ayrılarak Washington'a dönecek olan Büyükelçi, bu gerginliğin ortadan kaldırılması için her türlü önlemin alınması gerekliliğini Dışişleri Bakanlığı'na iletti⁶⁸⁵.

Büyükelçiye göre ilişkilere zarar veren başka faktörlerde vardı. Türkiye ortak meselelerde ABD ile görüş alışverişine oldukça önem vermekteydi. ABD'nin görüşlerini öğrenme arayışındaydı. Bununla beraber muhataplarınca kendileri için hayati olan meselelere istenildiği gibi dikkat gösterilmediğini düşünüyordular. Büyükelçi, özellikle İngiltere ve Almanya'nın saygınlığının Türkiye'de arttığını gözlemliyordu. G.C.McGhee, Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın Londra'da görüştükleri İngiliz liderlerden etkilendiklerini düşünmekteydi. 27 Temmuz-3 Ağustos arasında Amiral Mountbatten'ın İstanbul'u ziyareti İngilizlerin itibarını yükseltmişti. Türk-Alman ticari ilişkileri de Almanya'nın itibarını arttırmıştı.⁶⁸⁶

Bu gelişmeleri yakından takip eden Büyükelçi G.C.McGhee'ye göre sorunların çözümü hiç de kolay değildi. ABD'nin harekete geçmesi gerekiyordu. Büyükelçi, NATO ve Ortadoğu politikalarında Türk Hükümeti ile görüş alışverişinde bulunulmasını, NATO veya ABD kaynaklı yardımlar konusunda NATO'nun uyguladığı yöntemlerin takip edilmesini ve uygun olan en kısa sürede Cumhurbaşkanı'nı veya Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nı ABD'ye davet etmenin en doğru yol olacağını ilgili makamlara öneriyordu. Siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda Türkiye ile olan bağların sürdürülüp geliştirilmesi için bu konulara dikkat edilmesi gerektiğini ifade ediyordu⁶⁸⁷.

⁶⁸⁴ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.931-933, Türkiye Büyükelçisinden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığına, Ankara 18 Haziran 1953.

⁶⁸⁵ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.931-933, Türkiye Büyükelçisi'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara 18 Haziran 1953.

⁶⁸⁶ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.931-933, Türkiye Büyükelçisi'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara 18 Haziran 1953.

⁶⁸⁷ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.931-933, Türkiye Büyükelçisi'nden (G.C.McGhee) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara 18 Haziran 1953.

ABD Büyükelçisi G.C.McGhee Türkiye'den ayrıldıktan sonra yerine Avra M.Warren atandı. 18 Eylül 1953'de göreve başladı. A.M.Warren, göreve başladığı gün Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret etti. ABD, önceki büyükelçinin tavsiyelerine önem vermiş olmalı ki, yeni büyükelçisini Ankara'ya gönderirken Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı da ülkelere davet etti. Yeni atanan Büyükelçi, ABD Başkanı Eisenhower'un davetini Cumhurbaşkanı'na iletti. Celal Bayar bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Ziyaret 27 Ocak 1954'de başlayacaktı⁶⁸⁸.

Yukarıda da ifade edildiği üzere ABD'nin yardım politikasında özellikle 1953'ün başlarından itibaren bazı aksamalar meydana gelmeye başladı. Yardımın ne surette olacağı ve miktarının belirlenmesi konusunda sorunlar vardı. TBMM'deki bütçe görüşmelerine de bu durum yansdı. Bu durum Türk Hükümeti ve kamuoyunda eleştirel bir yaklaşıma neden oluyordu. Türkiye konusunda oldukça deneyimli olan Büyükelçi G.C.McGhee'nin önerileri ciddiye alınacak türdendi. Karşılığını bulmakta da gecikmeyecekti.

Başkan Eisenhower'ın daveti üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar bir açıklama yayımlayarak; Eisenhower ile Türkiye'ye yaptığı ziyaret esnasında tanıştığını ve Amerikalı dostlarıyla tekrar buluşacağı için büyük bir mutluluk duyduğunu ifade etti. Müttefik ve dost olarak tanımladığı Amerika halkına Türk halkının sevgi ve "hayranlığını" ve aynı zamanda bu dost ülkenin yapmakta olduğu yardımlar dolayısı ile Türkiye'nin teşekkürlerini ifade etmek görevini üstlendiğini belirtti. Aynı amaçlar doğrultusunda kader birliği yapmış olan Türkiye ve ABD'nin BM ve NATO'da da sıkı bir işbirliği içerisinde olduğunu ifade etti⁶⁸⁹.

Türkiye'nin barış, hürriyet ve ortak güvenlik prensiplerine bütün varlığı ile bağlanmasında en küçük bir çekincenin olmadığına dikkat çekti. Bu durumun sonucu olarak da her geçen gün hızlı bir şekilde gelişmekte olan ekonomik imkânları ve bununla orantılı olarak artan askeri gücünü bu prensiplerin korunmasına adanmış olduğunu belirtti. Türkiye'nin gösterdiği bu gayretlerin diğer dost ülkeler tarafından yakından takip edilmesiyle da aradaki bağların daha kuvvetleneceğini dile getirdi. Bu seyahatin kendisine sunacağı fırsatlardan faydalanarak Türkiye'yi ve Türk halkını daha iyi tanıtmaya imkânını bulacağından ümitliydi⁶⁹⁰.

⁶⁸⁸ **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1953; **Milliyet**, 18 Eylül 1953; **The New York Times**, 18 Eylül 1953.

⁶⁸⁹ **BCA**; 030.01.40.238.15.

⁶⁹⁰ **BCA**; 030.01.40.238.15.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ABD'yi ziyaret eden ilk Türk devlet adamı olacaktı. 27-29 Ocak arasında üç gün süreyle Başkan Eisenhower'ın özel misafiri olarak Beyaz Saray'da kalacak olan Cumhurbaşkanı'nın daha sonra New York, Detroit, Chicago, Texas ve West Coast'ı ziyaret etmesi bekleniyordu. Kral Paul ile Yunanistan Kraliçesi Frederika'nın Ekim ayı sonunda Başkan Eisenhower'a bir ziyarette bulunacaklarının ilan edilmesinden sonra ABD Başkanı'nın bu daveti Türkiye'de memnuniyetle karşılandı. Askeri ve ekonomik yardımın devam etmesi için muhteşem bir fırsattı⁶⁹¹.

Cumhurbaşkanı'nın bu ziyareti ABD'de bazı çevreleri rahatsız etti. *"The Armenian Mirror-Spectator"* gazetesinde Armen Ohanesian tarafından yayınlanan bir makalede; Yapılan ziyaret, Ermeni neslinden olan her ABD vatandaşına *"acı bir meydan okumak"* olarak görülmektedir. Bir milletin şerefi ve geleneklerinin ayaklar altına alındığını ileri sürülmektedir. Türkiye'ye itibar kazanmasına engel olunması istenilmektedir. Yazar daha da ileri giderek geçmişte Türkler ve Ermeniler arasında yaşananlar nedeniyle Ermeni milletine yüklü bir tazminat ödemesi ve Türkiye'nin bu konuda zorlanması gerektiğini ısrarla belirtiyordu⁶⁹².

Armen Ohanesian'a göre Massachusetts Başrahibi Nersoyan, Michigan ve California Başpapazları Badvelis Bedikian, Hadidian, General Serkis Zartarian, Richard K.Gregory, Avedis Derounian, Leon Sürmelian ve Ermeni başyazarları Edna Bogosian ile Kongre üyesi Steven Deronian ve Ermeni nüfusunun fazla olduğu eyaletlerdeki siyasi liderlerin bir dernek kurmaları gerektiğini ifade etti. Bu birliktelik sağlandıktan sonra senatör Santolstall, Ferguson ve Knowland ile görüşülüp, tekliflerinin Celal Bayar ABD'ye gelmeden Başkan Eisenhower'a iletilmesi sağlanmalıydı. ABD bu teklifi kabul etmezse, Kasım 1954 seçimlerinde kendilerine oy vermemekle tehdit edeceklerdi⁶⁹³. Ermenilerin bu tavrı aşağıda ifade edileceği üzere ABD'nin Celal Bayar'ın gezisine gösterdiği önemle tam bir tezat oluşturunca. ABD resmi çevrelerinde Ermenilerin talepleri sonuçsuz kalacaktı.

ABD'ye Cumhurbaşkanı ile birlikte gidecek heyet 11 Ocak 1954'de belli oldu. Celal Bayar'a Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Cevat Açıkalın, NATO Türkiye Daimi Delegesi Fatin Rüştü Zorlu, Korgeneral Rüştü Erdelhun, Başyaver

⁶⁹¹ **The New York Times**, 18 Eylül 1953.

⁶⁹² **BCA**, 030.01.103.646.8.

⁶⁹³ **BCA**, 030.01.103.646.8.

Kurmay Yarbay Nurettin Alpkartal, Dışışleri Bakanlığı İkinci Daire Genel Müdürü Orhan Eralp ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Fikret Belbez refakat edecekti⁶⁹⁴. Ayrıca Emniyet Teşkilatı'ndan Nevzat Emrealp ve Reşat Hallı ile Cumhurbaşkanlığı görevlilerinden Emin Sönmez de heyetle birlikte ABD'ye gidecekti⁶⁹⁵. Heyete daha sonra Vadide Pars da tercüman olarak katılacaktı⁶⁹⁶. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve mevcut çekincelerin ortadan kaldırılması için bu gezi oldukça faydalı olabilirdi. ABD'nin tavrı bu açıdan oldukça önemliydi. Şimdiye kadar yaşanan gelişmelerde bunun bir işaretiydi.

2- Heyetin ABD'ye Varış Sürecinde Basında Türkiye İle İlgili Olarak Yayınlanan Haberler

İlk önce İstanbul'a trenle, oradan da İngiltere'ye uçakla gidilecekti. Ankara Tren Garı'nda Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut, Çin Büyükelçisi Li-ti, İngiltere Maslahatgüzarı Fox, Ankara Valisi, generaller, milletvekilleri, bürokratlar ve büyük bir halk kitlesi tarafından Celal Bayar 14 Ocak 1954'te uğurlandı. İngiltere üzerinden ABD'ye gidecek olan Cumhurbaşkanı, 18 Ocak'ta İngiltere'ye hareket etmek üzere Yeşilköy Havaalanı'ndan bir İngiliz firmasının Argonaut tipi "Altair" isimli uçağıyla saat 11.10'da İstanbul'dan ayrıldı. Celal Bayar hareketinden önce havaalanına kendisini uğurlamaya gelen ABD Büyükelçisi A.M.Warren ve eşiyle bir süre görüştü⁶⁹⁷.

Daha sonra alanda bulunan gazetecilere bir beyanatta bulunarak, "Büyük dost" olarak vasıflandırdığı ABD'ye yaptığı bu ziyaretin iki ülke ilişkilerinin daha da gelişmesi için iyi bir fırsat olduğunu vurguladı. Bu dost ülkenin Türkiye'ye yaptığı yardımdan dolayı teşekkürü bizzat ifade etmek görevini üzerine almaktan duyduğu memnuniyeti yineledi⁶⁹⁸ ve İngiltere'ye hareket etti⁶⁹⁹.

ABD'nin yapılacak olan bu ziyarete büyük önem verdiğinden yukarıda bahsedilmişti. ABD Dışışleri Bakanı J.F.Dulles'in "milletlerarası davalarda geniş

⁶⁹⁴ BCA, 030.18.01.134.105.7; Mehmet Eyyüpoğlu Ailesi Özel Kütüphanesi Arşivi (MEAÖKA), (Program for the visit of his excellency the president of the Republic of Turkey to The United States of Amerika, January-February 1954, s.1).

⁶⁹⁵ BCA, 030.18.01.134.105.7.

⁶⁹⁶ BCA, 030.18.01.134.112.4.

⁶⁹⁷ Ayın Tarihi, Özel Sayı, 14 Ocak- 11 Mart 1954, Ankara, 1954, s.1-8.

⁶⁹⁸ CCBA, 3/198. 3131-3131/1.

⁶⁹⁹ Ayın Tarihi, Özel Sayı, 14 Ocak- 11 Mart 1954, Ankara, 1954, s.1-8.

anlayışa sahip bir müttefik” olarak vasıflandırdığı Türkiye Cumhurbaşkanı’nın bu ziyareti için ciddi hazırlıklar yapıyordu. Washington Belediyesi’nin önüne özel tribün yapıldı. Bu tribünün arkasına Celal Bayar ve eşi Reşide Bayar’ın büyük resimleri asıldı. Resmigeçidin yapılacağı caddeler Türk Bayrakları ile donatıldı. Washington’da devlet daireleri saat 14.30’da tatil edildi. Halka Türk Bayrakları dağıtıldı. Şehirdeki birçok mağazaya Türk bayrağı asıldı. Washington bölgesinde 27 Ocak tarihi “*Bayar Günü*” olarak ilan edildi⁷⁰⁰.

Celal Bayar’ın bu ziyareti nedeniyle ile ABD basınında da Türkiye’yi tanıtan bilgiler yayınlanmaktaydı: Nüfusun %80’inin geçimini tarımdan sağladığı 21.000.000 nüfuslu bir ülke olan Türkiye’nin, Mustafa Kemal Atatürk’ün 1922’de saltanatı kaldırdıktan sonra büyük bir ilerleme gösterdiği; Halifeliği kaldırdığı, Latin Alfabeti’ne geçildiği, kılık-kıyafet inkılabı yapıldığından övgüyle bahsedilmekteydi. Türkiye’nin siyasi, ekonomik ve askeri durumuna da değinilerek çok partili demokratik yapının sağlam esaslar üzerinde ilerlediğini, II. Dünya Savaşı’ndan uzak durduğu ve Alman istilasından etkilenmediğine yer veriliyordu. Ayrıca II.Dünya Savaşı’ndan sonra BM’nin kuruluşuna yardımcı olduğu, Marshall Planı yardımıyla faydalanan on altı ülkeden biri olduğu, 1950’de Kore’ye askeri birlik gönderdiği ve 1952’de ise NATO’ya üye olduğuna da değinilmekteydi⁷⁰¹.

Basında Türkiye’nin stratejik konumunun önemine de yer verilmekteydi. Pakistan ile benzer özelliklere sahip bir ülke olduğundan bahisle iki ülke karşılaştırılıyordu. Bununla birlikte; Ortadoğu sınırlarının İran, Irak ve Suriye’ye, Avrupa sınırlarının ise Yunanistan ile Bulgaristan’a komşu olduğu belirtiliyordu. Rusya sınırı 590 km. idi. her iki taraftan da iyi korunan dağlık bir bölgeydi. Atatürk’ün Ankara’yı başkent yapması jeopolitik bir gereklilikten kaynaklanmıştı. Hem Avrupa hem de Asya’da toprağı olan Türkiye’nin, Boğaziçi ve Çanakkale boğazlarının denetimini elinde bulunduruyor olması da vurgulanıyordu. Ayrıca Türkiye’nin İsrail’i tanımakta geç kalmadığına işaret edilmekteydi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın ekonominin gelişimi için sürekli olarak çalıştığı ve bu konuda ABD’den önemli yardımlar elde ettiği belirtiliyordu. Türkiye’nin nasıl iyi tahıl yetiştirileceğini öğrendiğini ancak artık ülke ihtiyacını karşılamadığından önemli bir

⁷⁰⁰ Türkiye III. Reiscumhuru Sayın Celal Bayar’ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, (Der:Hayri Bars), İstanbul, 1954, s.25-30.

⁷⁰¹ The Washington Post, 24 Ocak 1954.

ithalatçı durumuna geldiği ifade ediliyordu. ABD ve NATO yardımı ile birlikte yeni hava limanları, haberleşme ağları, petrol boru hatları inşa etmek üzere olan Türkiye için bu ziyaret dış politika açısından oldukça önemliydi⁷⁰².

Cumhurbaşkanı Celal Bayar Washington'a gidişi sırasında iki günlük mola için 18 Ocak'ta uçakla Bournemouth'a geldi. ABD'den farklı kesimler tarafından Celal Bayar'ın bu ziyaretinde hedeflenen amacın ABD yardımı olduğu ve bunun genişletilmesi için çaba gösterilmesi olarak yorumlanıyordu. Türkiye'nin mevcut döviz kıtlığını çözecek kısa vadeli bir kredi arayışında olan Celal Bayar'ın bu sıkıntısını giderecek gerekli girişimlerde bulunacağı da ifade ediliyordu⁷⁰³.

ABD basını Yakındoğu'daki müttefik ve dostlarının önde gelen temsilcisi olarak gördükleri Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ağırlayacak olmalarından dolayı memnundu. Onun özgeçmişine de geniş yer ayırıyorlardı: Altmış dokuz yaşında, yakışıklı ve mütevazı bir beyefendi, ekonomist, bankacı ve 1920'deki kuruluşundan bu yana ilk kabine üyelerinden biri olarak tanıdıkları Celal Bayar'ı, *“lideri ve çalışma arkadaşı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün partisine karşı bir muhalefet partisi kuran kişi”* olarak tanımlamaktaydılar. 1950 genel seçimlerinde ezici bir zafer kazanan bu kişinin oldukça seçkin bir bayan olan Reşide Bayar ile evli ve iki çocuğunun olduğuna yer verildi. Beş torun sahibiydi. Bu bilgilerin dışında Türkiye hakkında da değerlendirmeler yapılmaktaydı⁷⁰⁴:

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar geçen otuz dört yıl içerisinde büyük ilerleme kaydettiğini söylemenin abartılı olmayacağını ve sahip olduğu yüzölçüm göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin neredeyse Texas ve Kaliforniya'nın birleşimi kadar geniş bir toprağa sahip olduğu belirtiliyordu. Ülkenin ekonomik gelişiminin de eş zamanlı olarak büyüdüğü ve tüm bunların sebebinin ise yoğun çalışma ile birlikte 1947'den itibaren ABD'den alınan ekonomik yardımın etkili olduğu ifade edilmekteydi. Türkiye'nin stratejik konumunun son derece hayati öneminin olduğu da belirtilmekteydi. Kuzeyde Karadeniz'i Rus gölü haline getirmek için her türlü çabayı gösteren SSCB ile Kafkaslar da karşı karşıya bulunduğu değinilmekteydi⁷⁰⁵.

⁷⁰² **The Washington Post**, 24 Ocak 1954.

⁷⁰³ **The Washington Post**, 19 Ocak 1954.

⁷⁰⁴ **Los Angeles Times**, 23 Ocak 1954.

⁷⁰⁵ **Los Angeles Times**, 23 Ocak 1954.

Türkiye’de nüfusun büyük bir kısmı Müslüman olmasına rağmen, İslam’ın etkili olduğu diğer ülkelerdeki dinsel aşırılıkların görülmediği de dile getiriliyordu. İran ve Pakistan gibi Türkiye’nin de laik politikalar izlediği ifade ediliyordu. Askeri açıdan ise, tam teçhizatlı yirmi tugayın olduğu ve bunların Türkiye’ye yıllık maliyetinin 750.000.000 dolara denk düştüğü, Türkiye’nin güçlenmesine yönelik ABD katkısının her Türk tarafından takdir edildiği ileri sürülüyordu. Türkiye’nin dış politika ilkeleri ise Yunanistan ile olan yakın ortaklığı, NATO’ya olan bağlılığı ve ABD ile istikrarlı işbirliği kapsamında veriliyordu⁷⁰⁶.

Washington’un “*Gerçek Jön Türklerden Biri*” olarak nitelendirdiği Celal Bayar’ı ağırlayacak olması bazı yorumları da beraberinde getiriyordu. Celal Bayar resmi ziyaret için gelecekti ve Washington’da geçireceği üç gün boyunca Beyaz Saray’da Başkan Eisenhower’ın misafiri olacaktı. Daha sonra üç haftalık ABD turuna başlayacaktı⁷⁰⁷.

Türkiye ABD’de 1 Temmuz’da başlayan yeni mali yıl içerisinde ekonomik yardım almaya devam eden birkaç ülkeden biriydi. Bundan dolayı ABD Türklerden sürekli olarak askeri bir kuvveti hazır bulundurmasını istiyordu. Celal Bayar’ın bunun için yaklaşık olarak 76.000.000 dolar talep etmesi bekleniyordu. Bu rakamın ABD tarafından olumlu karşılanması büyük bir olasılıktı. ABD’nin Türkiye’ye daha fazla ekonomik yardım yapması için birçok sebebi vardı: Gelişmiş bir NATO üssüne sahip olması, Türkiye’nin konumu, Kafkasya’daki petrol sahasına yakınlığı, ABD’nin yeni bir savunma bloğu olarak oluşturmayı düşündüğü Irak, Pakistan, İran ve Suudi Arabistan ile bağlantılı hale gelebileceği umudu, siyasi ve ekonomik çalkantıların egemen olduğu bir bölgede Türkiye’nin sahip olduğu istikrarın örnek olma özelliği yardım konusunda belirleyici olumlu faktörlerdi⁷⁰⁸.

Celal Bayar ve beraberindekiler İngiltere’nin Bournemouth şehrinde iki gün kaldıktan sonra 20 Ocak 1954’de “*Mauretenia*” isimli transatlantik ile New York’a hareket etti. Transatlantik 26 Ocak’ta New York limanına ulaştı. Cumhurbaşkanı’nı limanda ABD Hükümeti’ni temsilen ABD Dışişleri Bakanlığı Protokol Genel Müdürü John Simmons ve New York şehrinin temsilen eski büyükelçi Richard Patterson karşıladı. Bunların arasında Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Feridun

⁷⁰⁶ **Los Angeles Times**, 23 Ocak 1954.

⁷⁰⁷ **The Washington Post**, 24 Ocak 1954.

⁷⁰⁸ **The Washington Post**, 24 Ocak 1954.

Cemal Erkin de bulunuyordu⁷⁰⁹. Celal Bayar yolculuğu esnasında yaşadıklarından oldukça memnundu. Fakat kendisini yoğun bir program bekliyordu.

3- Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Washington'da Yaptığı Görüşmeler

27 Ocak'ta Washington'a giden Celal Bayar'ı havaalanında ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon başkanlığında heyetçe karşıladı. Cumhurbaşkanı'na halk yol boyunca yoğun ilgi gösterdi. Başkan Eisenhower'ın misafiri sıfatıyla ABD'ye gelen Türk Devlet Başkanı'na, Columbia Eyaleti Hükümet Konağı'nda törenle şehrin anahtarı verildi. Celal Bayar, *“Harika şehrinizin anahtarını yüksek insanlık ideallerinin kalesine giden kapının sembolü olarak kabul ediyorum”* dedi⁷¹⁰. Başkan Eisenhower, misafirini Beyaz Saray'ın merdivenlerinde karşıladı. Burada yaptığı konuşmada, Celal Bayar ve eşine milleti ve devleti adına *“hoş geldiniz”* diyerek, büyük ve dost Türk Devleti'nin Cumhurbaşkanı'nı ağırlamaktan duyduğu mutluluğu dile getirdi. Celal Bayar ise, ABD geldiği andan itibaren gördüğü ilgiye teşekkür ederek Eisenhower'ı *“büyük asker ve devlet adamı olarak nitelendirdi”*⁷¹¹.

Aynı gün Başkan Eisenhower, Celal Bayar şerefine Beyaz Saray'da akşam yemeği verdi. Yemeğe, ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon, Temsilciler Meclisi Başkanı Joseph Martin, Savunma Başkanı Charles Wilson'ın dışında üst düzey altmış yedi kişi katıldı. Yemekte Türk misafirler arasında ise Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Dışişleri Bakanlığı Umum Kâtibi Cevat Açıkalın ve NATO Konseyi Türkiye Temsilcisi Fatin Rüştü Zorlu bulunuyordu⁷¹².

Başkan Eisenhower yaptığı konuşmada; Elli yıl öncesine kadar Türkiye ile ilişkilerin yok seviyesinde olduğunu belirterek geçen bu süre zarfında Türkiye'nin kendileri için müttefik bir devlet haline geldiğini ifade etti. 1923'ten itibaren Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından takip ve takdir ettiklerini; bu değişimde Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra büyük emeği olanlardan Celal Bayar'a bu takdir hislerinin bir ifadesi olarak ABD liyakat nişanlarının en yükseği olan *“Legion of Merit Başkumandan Rütbesi”*ni takdim etti. Bu nişan, ABD Hükümeti'nin Amerikan

⁷⁰⁹ **Dünya**, 27 Ocak 1954.

⁷¹⁰ **The Washington Post**, 28 Ocak 1954.

⁷¹¹ **Vatan**, 28 Ocak 1954; **Hürriyet**, 28 Ocak 1954; **Zafer**, 28 Ocak 1954; **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1954; **Milliyet**, 28 Ocak 1954; **Dünya**, 28 Ocak 1954.

⁷¹² **The Washington Post**, 28 Ocak 1954; **Zafer**, 29 Ocak 1954; **Türkiye III. Reiscumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.50.

vatandaşı olmayan bir kişiye barış zamanında verebileceği en yüksek nişandı. Başkan Eisenhower'dan sonra söz alan Celal Bayar; teşekkürlerini sunduktan sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ile ilk günden sonuna kadar birlikte olmasının manevi zevkini yaşadığını belirtti. Liyakat Nişanı'nın kendisini onurlandırdığını ve bu nişanı bütün Türk Milleti adına kabul ettiğini söyledi⁷¹³.

Geceyi Beyaz Saray'da geçiren Celal Bayar, ertesi gün Blair House geçti. Daha sonra Mount Vernon'da bulunan ABD'nin ilk Başkan'ı George Washington'un mezarını ve müze haline dönüştürülmüş evini ziyaret ederek anı defterini imzaladı⁷¹⁴.

Celal Bayar daha sonra ABD'li basın ve yayın kuruluşlarının temsilcileri ile Mayflower Oteli'nde öğle yemeğinde buluştu. Burada yaptığı konuşmada, Komünizm'e karşı verilen mücadelede Türkiye'nin ABD'ye verdiği destekten söz ederek, bazı ülkelerin kendilerini tarafsız olarak tanımlamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Bağımsızlık mücadelesi günlerinden bahisle; Türkiye'nin egemenliğine karşı yapılan her türlü eyleme “*hayır*” diyen ilk ülke olduğunu, SSCB'nin izlediği politikalarından duyduğu rahatsızlığı ifade etti⁷¹⁵.

Türkiye'nin güçlü kalmak için elinden gelenin en iyisini yapmak zorunda olduğunu dile getirdi. “*Doğru ve yanlış kuvvetlerin ölümcül savaş için sıralandığı bir dünyada sınır çizgilerinde dolaşp avantaj aranan hiçbir yerin olmadığını*” vurguladı. Petrol bölgelerinin korunması gerektiği konusunda uyarıda bulunarak Ortadoğu'nun durumuna dikkat çekti. Celal Bayar'dan sonra Paul Wooten, Frances Bolton, ABD'nin eski Japonya büyükelçisi Joseph Grew ve ABD BM Büyükelçisi Henry Cabot Lodge gündemle ilgili değerlendirmelerde bulundu. Büyükelçi H.C.Lodge, dünya zenginliklerinin çoğunu elinde bulunduran ve dünya nüfusunun sadece % 6'sını oluşturan ABD'nin yeni müttefiklere ihtiyaç duyduğunu belirtti⁷¹⁶.

Cumhurbaşkanı aynı akşam ABD Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi Bedell Smith'in kendi ve eşi onuruna verdiği akşam yemeğine katıldı. Türk ve ABD'li üst

⁷¹³ Zafer, 29 Ocak 1954; Türkiye III. Reiscumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, s.50.

⁷¹⁴ Türkiye III. Reiscumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, s.62; MEAÖKA, Program for the visit of his excellency the president of the Republic of Turkey to The United States of Amerika, s.3.

⁷¹⁵ The Washington Post, 28 Ocak 1954.

⁷¹⁶ The Washington Post, 28 Ocak 1954.

düzey yetkililer de hazır bulundu⁷¹⁷. Dışışleri Bakanı J.F.Dulles'in olmaması nedeniyle yemeğe ev sahipliği yapan Bedell Smith, J.F.Dulles adına söz alarak bir konuşma yaptı. Celal Bayar da karşılıklı iyi niyet ilişkileri içerisinde gelişen Türkiye-ABD ilişkilerine atıfta bulunarak teşekkür etti⁷¹⁸.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 29 Ocak'ta ABD Temsilciler Meclisi ve Senato'da bir konuşma yaptı. Türkiye'ye yapılan yardımlar nedeniyle Türk halkının ABD'ye karşı şükran hisleri ile dolu olduğunu; ABD Hükümeti ve halkının bu asil hareketi dolayısıyla da her Türk'ün kalbinde yaşayacağını ifade etti. Konuşmasının büyük bir kısmını yapılan yardımlara ayıran Cumhurbaşkanı, verilen desteğin Türkiye'yi tehdit eden kuvvetlere karşı koymada kullanıldığını ve bunu en iyi şekilde değerlendiren ülkelerden birinin Türkiye olduğunu vurguladı. Ekonomik kalkınma hızında rekor kırıldığını ifade eden Celal Bayar, sahip olunan askeri imkânlarla birlikte, günden güne önemli bir bölgesel güç haline geldiklerini belirtti. Amerikan askeri yardımının TSK'yı modern silahlarla donatma ve bunların kullanılmasını öğrenme imkânını verdiğini dile getirdi. Ona göre ekonomik yardım, güçlü bir ordunun muhafaza edilebilmesi için şarttı⁷¹⁹.

Celal Bayar daha sonra, BM, NATO ve Kore Savaşı hakkında düşüncelerini dile getirdi. Türkiye'nin Kore'ye BM Anayasası'nda yer alan prensiplere uygun olarak asker gönderdiğini belirtti. Türkiye'nin üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmek gayret gösterdiğini, ortak tehlike karşısında Türk Milleti'nin dünyanın en kritik noktalarından birinde maddi ve manevi kuvvetleriyle hazır bulunduğunu ifade etti. Mevcut tehlikeler karşısında BM ve NATO'nun oldukça önemli teşkilatlar

⁷¹⁷ Büyükelçi Feridun Cemal Erkin ve büyükelçilik personelinin Danışman Dr.Fehmi Nuza da oradaydı. Ayrıca aralarında Hazine Sekreteri Stanley Reed, Senatör George Humphrey, Senatör Alexander Wiley, Temsilci Mike Mansfield, Temsilci Robert Chipfield, Kurmay Ordu Başkanı A.S.J.Carnahan, Donanma Operasyonları Şefi Matthew Ridgway, Robert Carney, ABD NATO temsilcisi General J. Lawton Collins de hazır bulundu. İlçe Komisyon Üyesi Samuel Spencer, Tümgeneral Norris B.Harbold, Edgar Morris, ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi Edwin C.Wilson, yine ABD'nin eski Türkiye Büyükelçilerinden Joseph C.Grew da misafirler arasındaydı. Dışışleri Bakanlığından Protokol Şefi John F.Simmons, Dışışleri Yardımcı Sekreteri Henry Byroade, Dışışleri Bakanlığı Yunan, Türk ve İran İlişkilerinden Sorumlu Yönetici Vekili William O.Baxter, basından Fred Zusy, Anthony Ullstein, John Reichmann'da yemekte hazır bulundu. Türk basınından ise Ahmet Emin Yalman, Mümtaz F.Fenik ve Habip Edip Turehan; Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın, Fatih Rüştü Zorlu, Korgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun, Fikret Belbez, Yarbay Nurettin Alpkartal ve Orhan Eralp da yemeğe katılanlar arasındaydı. **The Washington Post**, 28 Ocak 1954.

⁷¹⁸ **Ayın Tarihi**, Özel Sayı, 14 Ocak-11 Mart 1954, s.36.

⁷¹⁹ **Vatan**, 30 Ocak 1954; **Hürriyet**, 30 Ocak 1954; **Zafer**, 30 Ocak 1954; **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1954; **Milliyet**, 30 Ocak 1954; **Türkiye III.Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.83-84.

olduğunu belirtti. Türkiye'nin olası bir saldırıya karşı koymak için savaşıacağını da garantisini verdi. Ortak amaçların haklılığına samimi bir şekilde inandığını belirterek konuşmasını bitirdi⁷²⁰.

Cumhurbaşkanı'nın bu konuşması ABD basınında geniş yer buldu. Celal Bayar'ın ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmanın Ortadoğu ve özellikle de Hindistan'da iyi analiz edilmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin, II.Dünya Savaşı'nda tarafsızlık siyaseti izlediğini ancak “soğuk savaş” döneminde Batı tarafında olması gerektiğini anladığı ifade edilmekteydi. Türkiye ile Pakistan arasında Karaçi'de yapılması planlanan görüşmeleri, Hindistan ihtiyatla karşılıyordu. Askeri, ekonomik ve kültürel paktın kurulması halinde ABD'nin Türkiye'nin yanı sıra Pakistan'a da yardımda bulunacağı belirtilmekteydi. Yapılacak bu anlaşmanın bütün “hür dünya” ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanacağı ileri sürülmekteydi⁷²¹. Cumhurbaşkanı daha sonra IBRD tarafından verilen öğle yemeğine katıldı⁷²².

Washington'da Celal Bayar'a gösterilen ilgi ABD'nin Türkiye'ye verdiği önemin bir göstergesiydi. Yapılan görüşmelerde ve basında çıkan yazılarda Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemine değinilmekteydi. Ekonomik ve askeri yardım programlarının devam edeceği yönünde güçlü işaretler verilmişti. Bu gezi aynı zamanda Türkiye'nin tanıtımı için de iyi bir fırsat olmuştı.

4- Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın New York'da Yaptığı Görüşmeler

Celal Bayar Washington ziyaretini tamamladıktan sonra New York'a gitmek üzere ayrılırken New Jersey'e uğradı. Princeton Üniversitesi Rektörü Harold Bodds tarafından verilen bir öğle yemeğine katıldı. Daha sonra gerçekleştirilen basın toplantısında çok önemli bir konuya temas edildi. Washington ziyaretinde ABD Hükümeti'nden de resmen talep edildiği üzere doğu illerinde kurulacak olan Atatürk Üniversitesi'nin Amerikan eğitim sistemi doğrultusunda temellendirilmesine

⁷²⁰ **Vatan**, 30 Ocak 1954; **Hürriyet**, 30 Ocak 1954; **Zafer**, 30 Ocak 1954; **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1954; **Milliyet**, 30 Ocak 1954; **Türkiye III. Reiscumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.84-85.

⁷²¹ **The New York Times**, 30 Ocak 1954.

⁷²² **Türkiye III. Reiscumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.85.

yardımcı olacak bir eğitim uzmanının gönderilmesi istenildi. Celal Bayar daha sonra New York'a hareket etti⁷²³.

Celal Bayar yirmi gün sürecek ABD eyaletleri gezisine 31 Ocak'ta New York'tan başladı. BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'un onuruna verdiği yemeğe katıldı. Celal Bayar daha sonra Crary Falkenburg isimli gazeteci ile üç yüz radyo istasyonundan yayınlanacak bir röportaj gerçekleştirdi. Cumhuriyet İnkılâbı, Türk kadınlarının sosyal hayatı ve ekonomi üzerine gerçekleşen görüşmede Celal Bayar'ın sürekli olarak Mustafa Kemal Atatürk'ten bahsetmesi gazeteciyi oldukça etkiledi. Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği doğrultusunda kendisinin kurduğu İş Bankası'nın "*Türk Bankacılığının Mektebi*" olduğunu ifade etti. Gazetecinin Başkan Eisenhower'a getirdiği en değerli hediye ne olduğu sorusuna da "*Türk Milleti'nin ABD Milleti'ne samimi muhabbeti*" karşılığını verdi. Daha sonra Özgürlük Anıtı hakkında da görüşlerini belirten Cumhurbaşkanı, bunun ABD halkının bir sembolü iken artık özgürlüğü seven her milletin sembolü durumuna geldiğini belirtti⁷²⁴.

Celal Bayar gazetecilerin sorularını cevapladı. Stalin'in ölümünden sonra SSCB'nin izlediği siyasette herhangi değişiklik olmadığını, BM'nin bir üyesi olarak bu kapsamdaki faaliyetleri yakından takip ettiklerini ifade etti. Başkan Eisenhower ile yaptığı görüşmede gündeme gelen nükleer silahların kullanımı konusuna değindi. Barışçıl çalışmalarda bu enerjiden faydalanılması gerektiği yönünde Başkan tarafından yapılan teklif üzerinde durdu. Bu planın gayet basiretli ve insanlığın geleceğine yararlı bir plan olduğunu söyledi. Tarihin, Başkan Eisenhower'ın bu muhteşem teklifini tekdire kaydedeceğini ifade etti. Celal Bayar ayrıca Kore'de tam teçhizatlı bir tugay bulundurdıklarını, 1954'e kadar Kore'de 20.000 Türk askerinin dönüşümlü olarak BM saflarında hizmet ettiğini sözlerine ekledi⁷²⁵.

1 Şubat'ta Türk göçmenlerle ve başka bir toplantıda da Amerikan-Musevi Komitesi ile bir araya geldi⁷²⁶. New York Belediyesi tarafından düzenlenen törende Belediye Başkanı Robert F.Wagner tarafından kendisine şeref madalyası takdim

⁷²³ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.88.

⁷²⁴ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.98.

⁷²⁵ **Milliyet**, 2 Şubat 1954.

⁷²⁶ **Ayın Tarihi**, Özel Sayı, 14 Ocak- 11 Mart 1954, s.44.

edildi⁷²⁷. Daha sonra New York Belediye Başkanı Robert Wagner tarafından onuruna bir yemek verildi. R.Wagner yaptığı konuşmada, ABD'nin Türklerle sadece ortak çıkarları değil, ortak idealleri de paylaştığını belirtti. DP'nin, 1950 seçimlerinde CHP'nin yirmi yedi yıllık iktidarını sonlandırdığını öğrendiğinde büyük memnuniyet duyduğunu ifade etti⁷²⁸.

Cumhurbaşkanı aynı gün Columbia Üniversitesini ziyaret etti. Celal Bayar'a Fahri Hukuk Doktoru unvanı St.Paul Kilisesi'nde yapılan törenle verildi⁷²⁹. Burada yaptığı konuşmada ABD ile Türkiye arasında ideal birliği olduğunu belirten Cumhurbaşkanı, her iki ülkenin de yeryüzünde barışın devamını sağlamak çabası içerisinde olduğunu ifade etti. ABD ile Türkiye'nin eğitim amaçları arasında büyük benzerlikler olduğu ve ABD üniversitelerinin kapılarını Türk öğrencilere açmasından dolayı duyduğu memnuniyeti açıkladı⁷³⁰.

Celal Bayar, 2 Şubat'ta Türk-Amerikan Cemiyeti tarafından yapılan yemekli toplantıya katıldı. New York'un diplomasi, siyaset ve ekonomi çevrelerine mensup binden fazla davetli de hazır bulundu⁷³¹. Yemeğe katılanlar arasında olan Başkan Yardımcısı R.Nixon, yaptığı konuşmada; Türkiye'nin diğer ülkeler gibi yayılcı emeller taşımadığını belirterek izlediği siyasetin ve birikiminin örnek alınması gerektiğini vurguladı. Türkiye'nin Kore hakkında verdiği kararı ise *"Türk devlet adamlarının Kore'deki bağımsız halka karşı yapılan saldırıyı idrak ederek verdikleri cesur bir karar"* olarak değerlendirdi. ABD'nin Türkiye'ye karşı gerçek bir hayranlık ve büyük bir saygı beslediğini ifade etti⁷³².

Celal Bayar da; Tarih boyunca birbirlerine daima yakınlık duymuş olan bu iki milletin ilişkilerinin, Truman Doktrini ve NATO çerçevesinde zirveye ulaştığını; kendilerinin de ABD gibi bağımsızlığa önem verdiklerini; Türkiye'nin dünya siyasetinde üstlendiği rolü devam ettirebilmesi için ekonomik yardıma ihtiyacı olduğunu; Liberalizmi ortadan kaldırmak isteyen ve saldırgan amaçlar güden bir

⁷²⁷ **Vatan**, 2 Şubat 1954.

⁷²⁸ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.105.

⁷²⁹ **Ayın Tarihi**, Özel Sayı, 14 Ocak- 11 Mart 1954, s.55.

⁷³⁰ **Zafer**, 2 Şubat 1954.

⁷³¹ **Ayın Tarihi**, Özel Sayı, 14 Ocak- 11 Mart 1954, s.56-57.

⁷³² **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.114.

sistemin dünya barışını tehdit ettiğini belirtti. Ekonomik olarak geri kalmış ülkeler için yabancı sermayenin önemine işaret etti⁷³³.

Türkiye'nin bu konuda her türlü tedbiri almaya başladığını, bu bağlamda yabancı sermayeye ve teknik bilgiye ihtiyaç duyduklarını ifade etti. ABD'nin dünyadaki küresel fakirlikle mücadelesine değinerek, Marshall Planı ile ABD'nin ekonomik yardım programlarının bunun en büyük göstergesi olduğuna dikkatleri çekti⁷³⁴.

Türkiye'deki ekonomik gelişimden bahisle şu rakamları açıkladı: 1953 hububat üretiminin 1950'ye oranla %94, Hayvan mevcudunun da%15 oranında artmıştı. Madencilik alanında da büyük bir gelişim gözlemlenmekteydi. 1949'a nazaran 1952'de maden kömürü ve linyit üretimi %25, krom üretimi %79, demir üretimi %130 ve bakır üretimi de %131'lik artış gerçekleşmişti. Sanayi alanında da özel teşebbüsün ülke içerisinde gösterdiği ve hükümetin teşvikiyle önceki yıllara oranla büyük gelişmeler yaşanmaktaydı. Çimento üretimi 1950 ile kıyaslandığında %156'lık bir artış yaşandı. İnşaatına başlanmış fabrikalarla üretim yakın bir zamanda iki katına varacaktı. 1950'de dört şeker fabrikası bulunurken, 1954 itibariyle bu sayı on dörde ulaşacaktı. Elektrik enerjisi üretiminde de %25 oranında bir gelişimden söz edilebilirdi⁷³⁵.

Hidroelektrik santrallerinin tamamlanmasıyla %300'lük bir artış daha gerçekleşecekti. Dış ticaret sahasında da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Türkiye'nin ithalat ve ihracat ile dış ticaret hacmi 1949 ve 1950 yıllarıyla karşılaştırıldığında 1952-1953 döneminde %152 oranında bir artış gerçekleşmişti ve 1953-1954 döneminde de %94'lük bir artış beklenmekteydi. Bütün bu gelişmelerle doğru orantılı olarak Türkiye'nin milli geliri de artmaktaydı. 1938'e kıyasla %54.7 ve 1949'a göre de %35'lik artış görülmekteydi. Devlet gelirlerinde de %51 oranında yükselmişti. Türkiye'nin milli savunma masraflarına bütçesinin %43.5'ini ayırdığını ifade etti. Ülkenin milli savunma masraflarının ekonomik gelişmeyle doğru orantılı olarak artış gösterdiğini ve ABD'nin bu konuda Türkiye'ye yaptığı yardımları da şükranla anmayı ihmal etmedi⁷³⁶.

⁷³³ **Zafer**, 2 Şubat 1954.

⁷³⁴ **Zafer**, 2 Şubat 1954.

⁷³⁵ **Zafer**, 2 Şubat 1954

⁷³⁶ **Zafer**, 2 Şubat 1954

Türkiye'nin 400.000 kişilik bir orduya sahip olduğu ve ekonomisinin bu yükü taşıyacak kadar güçlü olmadığı; daha fazla yardıma ihtiyaç duyulduğu; ekonomik oranlarda ilerleme olmasına rağmen, kişi başına düşen milli gelirin sadece 170 dolar olduğunu vurguladı. Bu sebeple ABD'nin öncülüğünde özel teşebbüsün devreye girmesi gerektiğini istediklerini belirtti⁷³⁷.

Türkiye'nin bu alanda gerekli tedbirleri almak için çalışma başlattığını ifade eden Celal Bayar, bu amaçla yasal altyapının oluşturulduğunu ifade etti. Yabancı sermaye girişine bütün alanlarda tam serbestlik kazandırıldığını; gerek anapara ve gerekse kârın kolayca transfer edilebileceğini dile getirdi. Petrol kaynaklarının işletilmesi için de bu çerçevede bir hazırlık yapıldığını ve bu konuda başlatılan çalışmaların ABD'li uzmanlarla birlikte yürütüldüğünü de sözlerine ekledi⁷³⁸.

Celal Bayar'a New York gezisi sırasında ABD'li yetkililer yoğun ilgi girdi. Burada gerek kurum temsilcileri ve gerekse basın ile iyi ilişkiler kuruldu ve Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin geleceğine yönelik önemli açıklamalar yapıldı. Özellikle ekonomik yardımın devamı ve artırılması konusu yapılan her açıklamada ön plana çıktı.

5- Celal Bayar'ın Cleveland-Toledo-Chicago-San Francisco- Los Angeles- Las Vegas- Dallas ve Raleigh'da Yaptığı Görüşmeler

Celal Bayar ve beraberindeki heyet daha sonra New York'tan ayrılarak trenle Cleveland'a hareket etti. Cleveland'da Ohio eyaleti valisi Frank J.Lausche, Belediye Başkanı Antony J.Celebreeze ve şehrin ileri gelenleri tarafından karşılandı. 2 Şubat 1954 "*Türkiye Günü*" ilan edildi. Celal Bayar onuruna verilen öğle yemeğinde sonra Cleveland Ticaret Odası, Karşılama Komitesi ve diğer kurum ve kuruluşların temsilcileri ile bir toplantı yaptı. Celal Bayar, dünyanın en büyük fabrikalarından birisi olan "*Republic Steel Corporation*" Fabrikası'nı ziyaret etti. Daha sonra bölgede yaşayan Türklerle bir araya geldi⁷³⁹.

3 Şubat'ta Toledo'ya geçti. Cleveland'da olduğu gibi Cumhurbaşkanı'nın Toledo'yu ziyaret ettiği gün "*Türkiye Günü*" olarak adlandırıldı. Beraberindekilerle birlikte Toledo Müzesini ve "*Willys Motor*" Şirketi'ni gezen Cumhurbaşkanı

⁷³⁷ Zafer, 2 Şubat 1954.

⁷³⁸ Zafer, 2 Şubat 1954.

⁷³⁹ Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, s.119.

akşamda şirketin verdiği yemeğe katıldı. Yemeğe Türk öğrencilerin yanı sıra şehrin önde gelen sanayicilerinden “*Wilys*” otomobil şirketinin müdürü Royce Martin, otomobil bataryaları imal eden “*Autolite*” şirketi müdürü ve dünyanın en büyük cam eşya imalatçısı olan “*Libbey Own*” Cam Sanayi Şirketleri temsilcileri ile “*Champion*” bujileri temsilcileri katıldı. Celal Bayar’a, Edgar Kaiser tarafından üzerinde “*Wilys Motor Fabrikalarını Ziyaretin Hatırası*” yazısı bulunan bir jeep hediye edildi⁷⁴⁰.

ABD gezisine devam eden Celal Bayar 5 Şubat’ta Chicago’ya geçti. 1953’te Türkiye ekonomisi üzerinde araştırmalarda bulunmuş olan Clarence B.Randall’ın İdare Heyeti Başkanı olduğu, ABD’nin en büyük demir-çelik üretim fabrikasını ziyaret eden Celal Bayar, burada verilen öğle yemeğine katıldı⁷⁴¹. Chicago gezisinde “*International Harvester*” Şirketi’nde incelemelerde bulundu. Şirket Başkanı John I.McCaffrey ile görüştü. Türkiye’deki traktör yedek parça sıkıntısının giderilmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı yönünde bir taahhüt aldı. Ayrıca teknik uzmanlarından oluşan bir heyetin Türkiye’ye gönderilmesi konusunda karar birliğine varıldı⁷⁴².

Celal Bayar ve beraberindeki heyet 8 Şubat’ta trenle San Francisco’ya geçti. Burada yazılı bir açıklama yaparak genel bir değerlendirme de bulundu. Türkiye-ABD ilişkilerinin daha da gelişeceğine olan inancını bir kez daha ifade etti. ABD’nin küresel bir güç olmasını ve her bakımdan gösterdiği ilerlemeyi büyük bir hayranlıkla takip ettiğini ifade etti. Kendisi ve eşi onuruna Basın Kulübü tarafından verilen akşam yemeğine katıldı. Yaptığı konuşmada Türkiye’nin Kore’de verdiği mücadelenin ABD’li dostları tarafından desteklenmesinin kendileri için bir iftihar sebebi olduğunu söyledi. BM’nin savunduğu ilkeler doğrultusunda Türkiye’nin mevcut işbirliğini devam ettireceğini vurguladı⁷⁴³.

Cumhurbaşkanı yaptığı açıklamalara San Francisco “*Commonwealth*” Kulübü’nde devam etti. SSCB’yi ima ederek kuzeyden gelecek herhangi bir saldırıya

⁷⁴⁰ **Milliyet**, 4 Şubat 1954; **Vatan**, 4 Şubat 1954; **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar’ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.131-132.

⁷⁴¹ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar’ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.143.

⁷⁴² **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar’ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.153.

⁷⁴³ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar’ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.159-197.

müdahale için Türkiye'nin elverişli bir konumda bulunduğunu; Türkiye'nin Batı Bloğu'nun bir üyesi olarak üzerine düşen sorumluluk ve görevleri idrak ettiğini hatırlattı. Celal Bayar, 10 Şubat'ta California'da "*Douglas*" uçak fabrikasının ziyaret etti. Onuruna verilen yemeğe katılan Cumhurbaşkanı, eğer Türkiye ile ABD arasındaki işbirliğinin diğer ülkeler tarafından da örnek alınması gerektiğini söyledi⁷⁴⁴.

Celal Bayar 9 Şubat'ta Los Angeles'a gitti. "*Los Angeles Times*" gazetesinde konu ile ilgili bir makale yayınladı: Celal Bayar'ın dost bir ortamda olduğu; 1947'de Türkiye'nin gerek SSCB tehdidi yüzünden zor günler yaşadığı; ABD'nin sağladığı, ekonomik ve askeri yardım ile bu olumsuzluğun üzerinden gelmeye başladığı ifade edilerek Türkiye'nin Kore Savaşı'na yaptığı olumlu katkıdan bahsedildi⁷⁴⁵.

Celal Bayar Los Angeles ziyaretinde Batman'da rafine kurmakta olan "*Ralph M.Parsons*" Şirketi'ni de ziyaret etti. Rafinerinin küçük bir modelini inceledi. Cumhurbaşkanı'na, Raman'dan Batman'a kadar inşa edilen petrol borusundan temin edilen ilk numuneden bir şişe armağan edildi⁷⁴⁶.

11 Şubat'ta Nevada Eyaleti sınırları içerisinde yer alan Las Vegas'a geldi. Cumhurbaşkanı'nı havaalanında Nevada Senatörü Pat McCarron karşıladı. Hoover ve Boulder barajlarını gezen Celal Bayar, Las Vegas belediye başkanı C.D.Beker'i makamında ziyaret etti ve Dallas'a hareket etmeden önce Ticaret Odası'nın düzenlediği akşam yemeğine katıldı⁷⁴⁷. Cumhurbaşkanı'nın bu bölgeye yaptığı ziyareti fırsat bilen Ohio'lu tarihçiler Celal Bayar'a bir telgraf çekerek bir konuda yardım istediler. Ohio Tarihi Araştırmalar Merkezi Başkanı Eugene Rigney, 1872'de İstanbul'da ABD elçiliğinde tercüman ve kâtip olarak görev yaptığı sırada ölen John Porter Brown'un mezarının bulunması konusunda yardım talep etti. Kendilerine yardımcı olundu. Osmanlı ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına hizmet eden Brown'un mezarının Feriköy mezarlığında idi⁷⁴⁸.

⁷⁴⁴ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.159-197.

⁷⁴⁵ **Los Angeles Times**, 9 Şubat 1954.

⁷⁴⁶ **Milliyet**, 11 Şubat 1954; **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.172.

⁷⁴⁷ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.181-188.

⁷⁴⁸ **Milliyet**, 12 Şubat 1954

14 Şubat'ta Dallas'a gelen Cumhurbaşkanı'nı tren istasyonunda içerisinde orada eğitim gören Türk subayları ile şehrin ileri gelenleri karşıladı. Celal Bayar'a, Texas Eyaleti Valisi Alan Shivers'in özel bir kararnamesiyle Texas Eyaleti Fahri Hemşeriliği törenle verildi. Ticaret Odası Başkanı Jerome K.Crossman ve eski baro başkanı Robert G.Storey de birer konuşma yaptı. Cumhurbaşkanı'nı davetlilere takdim eden ABD'nin eski Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee, "*ABD'nin Türkiye'den, Türkiye'nin de ABD'den çok şey öğrendiğini*" dile getirdi. Cumhurbaşkanı 17 Şubat'ta Barksdale Hava Üssü'nü ziyaret etti⁷⁴⁹.

Dallas'ta iki gün kalan Cumhurbaşkanı 18 Şubat'ta Raleigh'e geldi. Gezisine Nükleer Reaktörü ziyaretle başladı. Nükleer enerjinin barış amaçlı kullanımının önemi üzerine bir konuşma yaptı. Daha sonra North Carolina Eyalet Koleji, North Carolina Üniversitesi ve Duke Üniversitesi'nde incelemelerde bulundu⁷⁵⁰. Wilson ve Rocky Mount şehirlerini de ziyaret etti⁷⁵¹. Celal Bayar'ın ABD'ndeki gezi programı burada sonlandı.

6- Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Türkiye'ye Dönüşü

Celal Bayar "*Andrea Doria*" transatlantiği ile ABD'den ayrıldı. Sekiz gün süren yolculuktan sonra Napoli'ye vardı. Burada Tümamiral Fahri Korutürk komutasındaki Gemlik ve Gelibolu isimli iki Türk savaş gemisi karşıladı. Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler Gemlik savaş gemisine geçerek Napoli'den ayrıldı. 9 Mart'ta Çanakkale Boğazı yakınlarına vardıklarında heyeti taşıyan gemilere Gayret, Sultanhisar ve Demirhisar isimli üç Türk savaş gemisi daha katıldı⁷⁵².

10 Mart'ta İstanbul'a ulaşan Cumhurbaşkanı'nı karşılamak üzere büyük bir kalabalık sabahın erken saatlerinden itibaren limanı doldurdu. Başbakan Adnan Menderes, Milli Savunma Bakanı Kenan Yılmaz, Gümrük ve Tekel Bakanı Emin Kalafat, Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Muzaffer Ersu, Deniz Kuvvetleri

⁷⁴⁹ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.195-201.

⁷⁵⁰ **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.207-210.

⁷⁵¹ **Bailey Bugle**, 17-26 Şubat, XIV/6, Bailey, North Carolina, Şubat 1954.

⁷⁵² **Türkiye III. Reisicumhuru Sayın Celal Bayar'ın Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.213-219.

Komutanı, Garnizon ve Donanma Komutanları, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Nurullah Torun, ABD Ankara Büyükelçisi A.M.Warren, milletvekilleri ve İstanbul Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay'da Celal Bayar'ı karşılamak üzere limanda hazır bulundu. Gemlik savaş gemisi Sarayburnu'na demirlediğinde Adnan Menderes ve beraberindekiler gemiye çıkarak Cumhurbaşkanı'nı karşıladı⁷⁵³.

Halkın yoğun sevgi gösterileri içerisinde Dolmabahçe Sarayı'na geçen Celal Bayar, burada kendisini bekleyen gazetecilere kısa bir konuşma yaptı. Ziyaretini yerli ve yabancı basının büyük bir ilgi ile takip ettiğini ve her şeyin kamuoyunun bilgisi dahilinde cereyan ettiğini belirterek, duygularını tek bir cümleyle özetledi. *“Türklerin Amerikalıları sevip güvendiği gibi Amerikalılarında toplu olarak Türkleri sevip, güveniyordu”*⁷⁵⁴. Celal Bayar'ın ABD gezisi oldukça yoğun geçmişti. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin kapsamını değerlendirebilmek için önemli bir geziydi.

7- ABD Gezisinin Sonuçları ile ilgili olarak Yapılan Yorumlar

Celal Bayar'ın gerçekleştirdiği bu ziyaret sonrası gerek basında ve gerekse resmi makamlarca pek çok değerlendirme yazısı yayınlandı. ABD gezisine de katılan gazetecilerden Ahmet Emin Yalman; ABD'nin mevcut tehlikelere karşısında dünyayı daha yakından takip etmekten başka çaresinin olmadığını anladığını; güvenecek bir dost aradıklarını ve bunu da Türkiye'de bulduklarını iddia etmekteydi. Türkiye ile ABD arasındaki yakın işbirliğinin ABD açısından örneğine az rastlanır bir ilişki olduğunu belirtmekteydi⁷⁵⁵.

Yine bu ziyarete katılan gazetecilerden olan Mümtaz Faik Fenik; Celal Bayar'ın Kore'ye asker gönderilmesi kararından sonra yaptığı bu ziyaretle, *“ABD'yi ikinci defa fethettiğini”* belirtmekte ve bunun tartışılacak tarafının olmadığını ileri sürmekteydi. Sadece büyük şehirlerde değil, küçük kasabalarda bile Türklere karşı duyulan ilgi ve sevgiyi tarif etmenin mümkün olmadığını dile getirmekteydi. ABD basınının da kendilerine büyük bir ilgi gösterdiğini ifade ettikten sonra bazı kesimlerin yaptığı eleştirileri haksız bulduğunu belirtti. *“Yeni Ulus”* gazetesinde ajans *“France Presse”* kaynak gösterilerek bir yorum yayınlanmıştı. Buna göre ABD gezisi DP'nin seçim propagandası olarak değerlendirilmekteydi. Mümtaz Faik Fenik

⁷⁵³ **The New York Times**, 11 Mart 1954.

⁷⁵⁴ **Milliyet**, 11 Mart 1954.

⁷⁵⁵ **Vatan**, 1 Mart 1954.

bu haberin hiçbir ABD gazetesinde yer almadığını okuyucularıyla paylaşmaktaydı. Muhalefetin bu haberi yaptırarak milli itibarı düşürmekten başka bir amaç gütmeyeceğini dile getirdi⁷⁵⁶.

Yunus Nadi ise bu seyahatin Türkiye-ABD ilişkileri için büyük bir dönüm noktası olduğunu vurguladı. ABD’de de yıllarca çalışılsa bile başarılamayacak bir propagandanın birkaç hafta içerisinde gerçekleştiğini belirtti⁷⁵⁷.

ABD Eski Türkiye Büyükelçisi G.C.McGhee’ye göre Türkiye Cumhurbaşkanı’nın ABD’yi ziyareti, dönemin en önemli siyasi olaylarından birisiydi. Türkiye’nin Batı Bloğu’nun vazgeçilmez bir üyesi olduğunun göstergesiydi. Dostluk ilişkilerinin gelişmesinde yapılan ekonomik yardım büyük rol oynamıştı. Son zamanlara kadar ABD’nde ortaya çıkan Türkiye karşıtı görüşler içinde I.Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu’nun İttifak Bloğu’nda yer almasına ve Ermeni sorununu bağlamaktaydı. Bunun da sebebi yanlış tarih bilgisiydi. Gelineen noktada Türkiye haklı olarak en güvenilir müttefiklerden birisi olarak değerlendirilmekteydi. G.C.McGhee’ye göre, ABD için çok az ülke böyle bir saygınlığa sahip olabilirdi⁷⁵⁸.

Yapılan yorumların ortak tarafı bu gezinin başarılı olduğu yönündeydi. Hem siyasi hem de ekonomik açıdan büyük getirileri olacağı kanaati oldukça yaygındı. Ayrıca Türkiye’nin tanıtımı için de büyük fırsatlar sunmuştu. Muhalif kesim ise geziyi iç siyaset malzemesi olarak değerlendirmekteydi.

8- Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın ABD Gezisi Sonrası Ekonomik İlişkilerde Yaşanan Gelişmeler

Türk hükümeti, ABD sermayesini Türkiye’ye çekebilmek için başlatılan çalışmaları hızlandırdı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın ABD’ye yaptığı gezi ve TBMM’de özel yabancı yatırımını teşvik eden yeni yasa çıkarıldığından beri Türk ve ABD’li yetkililer her iki tarafında iş hacminde büyük bir gelişme olduğunu ifade ediyordu. Adnan Menderes bu yasanın hızlı ve kararlı bir şekilde uygulanmasını istiyordu. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı’ndan üst düzey bir yetkili Hükümet’in

⁷⁵⁶ **Zafer**, 3 Mart 1954.

⁷⁵⁷ **Cumhuriyet**, 10 Mart 1954.

⁷⁵⁸ Hikmet Özdemir, “**The Turkish-American Relations Toward 1960 Turkish Revolution**”, The Turkish Yearbook of International Relations, s.167.

yabancı iş adamlarına yardımcı olmak için bir merkez kurmayı planladığı açıklamasında bulundu⁷⁵⁹.

New York'ta bir organizasyon oluşturulacaktı. Türkiye'deki ABD Dış Operasyonlar Birimi Şefi L.M.Dayton, ABD tarafından yapılan bir araştırmanın sonucuna atfen, son iki buçuk ay içerisinde Türkiye'ye olan ilgide belirgin bir artış olduğunu açıkladı. Birçok şirket Türkiye'ye gezi planlıyordu. L.M.Dayton Türkiye'de petrol sektöründe faaliyet göstermek isteyen yabancı şirketlere yetki verecek bir yasanın ABD'de olumlu yansımaları olacağını, bunun sadece petrol şirketleri arasında değil diğer sektörler için de büyük fırsatlar sunacağını ifade etti. Türkiye bu konuda üzerine düşeni yerine getirmek istiyordu. Çünkü ülkede halkın alım gücü oldukça düşüktü⁷⁶⁰.

Maden Tetkik Arama Enstitüsü tarafından yapılan araştırmalar sonucunda Raman ve Garzan'da bulunan ham petrolün değerlendirilmesi için Batman'da bir rafineri kurulması kararlaştırıldı. Bu iş Los Angeles'ta "*Ralph M.Parsons*" Şirketi'ne verildi. Doğu illerinin 1960'a kadar yapacağı akaryakıt tüketimi, hava kuvvetlerinin ve demiryollarının bir kısım yakıtı ve karayollarının asfalt ihtiyacı dikkate alınarak rafinerinin kapasitesi günde 6.250 varil ve yılda yaklaşık 310.000 ton ham petrol işleyecek şekilde kurulacaktı. İlk tahminlere göre bu rafineride yılda 55.000 ton benzin, 20.000 ton gazyağı, 45.000 ton jet yakıtı, 12.500 ton motorin, 25 bin ton asfalt ve 140.000 ton fueloil üretilecekti. Rafinerinin yıllık geliri 27.000.000 lira olacaktı ve ileride gerek görülürse kapasitesi artırılabilirdi. Kurulmasına başlanılan rafinerinin bazı malzemeleri Batman'a getirildi. Raman üretim bölgesini Batman'a bağlayacak olan boru hattı tamamlanmıştı. Rafinerinin yaklaşık 55.000.000 liraya mal olacağı hesaplanmaktaydı⁷⁶¹. Raman ve Garzan havzasındaki petroleri işletmek üzere devlet ve özel sektörün katılımı ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı hakkındaki kanun 7 Mart 1954'de kabul edildi⁷⁶².

Cumhurbaşkanı'nın bu ziyaretinde yardım konusunun da görüşüldüğü ve ek yardım için karar alındığı ifade edilmekteydi. Celal Bayar'ın ABD Başkanı

⁷⁵⁹ **The New York Times**, 12 Mart 1954.

⁷⁶⁰ **The New York Times**, 12 Mart 1954.

⁷⁶¹ **Milliyet**, 13 Mart 1954.

⁷⁶² **TBMMZC**, IX/XXIX, s.440.

Eisenhower, Dışışleri Bakanı J.F.Dulles ve Dış Faaliyetler İdare Müdürü Harold Stassen ile yaptığı görüşmelerin sonucu olarak 30.000.000 dolarlık ek yardım yapılması kararlaştırıldı. ABD Hükümeti, yapılacak olan bu ek yardımın kaynağını belirledikten sonra resmen ilan edilecekti. ABD Hükümeti 1954’de ekonomik yardım olarak vermeyi kararlaştırdığı 40.000.000 dolara, Şubat 1954’de 36.000.000 dolar ilave ederek 76.000.000 dolara yükseltmişti. 1954 Haziran’ına kadar bu yardımla birlikte, aynı yıl için ABD’den elde edilen yardımın toplamı 106.000.000 dolara ulaşacaktı⁷⁶³.

Bu iddiaların konuşulduğu günlerde Dış Faaliyetler İdare Müdürü H.E.Stassen bir basın toplantısı gerçekleştirerek ABD yardımları ile ilgili açıklamalar yaptı. Yardımlar geçen yıla oranla %37 oranında azalma göstermesine rağmen teknik yardımlar artırılacaktı. ABD yardımından yararlanan ülkelere Kongre’nin onadığı fakat henüz vermediği ödenek, 1954 mali yılı sonuna kadar 9.500.000.000 dolar olacaktı. 1953’de bu rakam 10.200.000.000 dolardı. ABD Hükümeti 1954-1955 yılı için Kongre’den 3.500.000.000 dolar daha istemekteydi. Bu tutarın askeri, ekonomik ve teknik yardım olarak kullanılması planlanmaktaydı. H.E.Stassen, yardımların azalmasına rağmen Batı Bloğu’nun genelinde askeri ve ekonomik gücün geliştiğini ve 1954’te bu ülkelerdeki ücretlerde de artış kaydedileceğini ileri sürmekteydi⁷⁶⁴. Celal Bayar’ın ABD gezisinin öncelikli amacı ekonomik konularda ilerleme sağlamaktı. ABD yardımından faydalanan ülkelerin payına düşen genel yardım miktarı azalmış olmasına rağmen, mevcut imkânlar zorlanarak kısmi bir artış sağlanmış oldu.

H- TÜRKİYE-PAKİSTAN DOSTLUK VE İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI (2 NİSAN 1954) VE ABD ETKİSİ

Türkiye’nin NATO’ya katılım sürecinde ortaya çıkan gelişmelerden birisi de Ortadoğu’nun savunmasıydı. Türkiye’nin üyeliğine İngiltere’nin karşı çıkmasındaki sebep, Türkiye’yi Ortadoğu savunma sistemine dâhil etmek istemesiydi. Ancak Kore Savaşı’nın başlamasıyla ABD devreye girerek İngiltere’yi ikna etti. Ayrıca İngiltere’ye Türkiye’nin gelecekte Ortadoğu savunmasında aktif rol üstleneceğine

⁷⁶³ **Ayın Tarihi**, Mart 1954.

⁷⁶⁴ **Ayın Tarihi**, Mart 1954.

dair güvence de vermişti. Kore Savaşı'nın Ortadoğu'daki yansıması Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıydı⁷⁶⁵.

Bu bağlamda süreç 1952'de başladı. İngiltere Başbakanı Churchill ve Dışişleri Bakanı Anthony Eden; Başbakan Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü Londra'ya davet etti. Temmuz ayında gerçekleştirilmesi planlanan bu resmi geziye Türk tarafının olumlu cevabı gecikmedi⁷⁶⁶. Ancak Dışişleri Bakanı A.Eden'in rahatsızlığı nedeniyle görüşme ertelendi⁷⁶⁷. Ekim ayı içerisinde İngiliz ve Türk yetkililer gecikmeli olarak bir araya geldi. Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, İngiltere Dışişleri Bakanı A.Eden, Savunma Bakanı Earl Alexander, Feldmareşal Sör William Slim, Genelkurmay Başkanı ve diğer İngiliz yetkililerle görüşmelerde bulundu. Bu Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri İngiltere'yi ziyaret eden ilk delegasyondur. Ancak yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadı⁷⁶⁸.

Görüşmeler sona erdikten sonra bir basın açıklaması yapan Başbakan Adnan Menderes; İngiltere ile Türkiye'nin bu konuda görüş alış-verişinde bulunmaya devam edeceklerini söyledi. Ortadoğu savunma sisteminin kurulup kurulmayacağına dair soruyu ise yanıtlamaktan kaçındı. Sadece *“dünyanın bu kesiminde hiçbir boşluğun kalmaması gerektiğini, bundan dolayı da savunma planları konusunda kararlı olduklarını”* belirtti. Böylesine bir yapılanmaya hangi ülkelerin katılacağı konusunda da ön çalışma yapılmamıştı. Katılması muhtemel ülkelere birisi Mısır'dı. Türk yetkililerin Londra'da yaptığı görüşmeler bu kapsamda oldukça cesaretlendiriciydi. Bugünlerde Mısır, Süveyş Kanalı konusunda İngiltere ile sorunlar yaşıyordu. Türk delegasyonunun Londra'da bulunduğu günlerde Mısır ile İngiltere arasında ikili müzakereler gerçekleşti. Yapılan açıklamada; Avrupa ve Ortadoğu sorunlarıyla ilgili olarak faydalı ve kapsamlı görüş alışverişlerinde bulunulduğu ve her iki taraf yetkililerinin bütün konularda fikir birliği içerisinde oldukları ifade edildi⁷⁶⁹.

⁷⁶⁵ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.269.

⁷⁶⁶ *The New York Times*, 12 Haziran 1952.

⁷⁶⁷ *Milliyet*, 9 Temmuz 1952.

⁷⁶⁸ *The New York Times*, 19 Ekim 1952.

⁷⁶⁹ *The New York Times*, 19 Ekim 1952.

ABD’de yirmi yıllık bir aradan sonra 1952’de Cumhuriyetçilerin iktidara gelmesi ile 1947’den beri izlenilen konvansiyonel silahların kullanımı politikasından vazgeçileceğine dair yaygın bir kanaat oluşmaya başladı. Stratejik olarak ABD’nin SSCB’ye karşı nükleer güçten faydalanması planlandı. Eisenhower “*Yeni Bakış*” adı verilen bir savunma politikası uygulamaya başladı. Politikanın amacı, SSCB hava üslerini çevreleyerek ABD bombardıman uçaklarının bu üslere kolayca saldırılarını sağlayacak bir ağ kurmaktır. Dışişleri Bakanı J.F.Dulles’in 1953’de Ortadoğu turuna çıkmasının asıl amacı da bu idi⁷⁷⁰. Özellikle yerel ülkelerin Ortadoğu Savunma Organizasyonu (MEDO) hakkındaki düşüncelerini öğrenerek bunun gerçekleşme ihtimalini görmek istemekteydi⁷⁷¹. 1952-53 yıllarında MEDO’nun kurulması tartışılmış, ancak Arap ülkeleri Türkiye ile işbirliği yapmaya şüpheyle yanaşınca bir sonuç alınamamıştı⁷⁷².

Bu amaçla J.F.Dulles Dış Yardımlar Yöneticisi H.E.Stassen ile yirmi gün sürecek olan inceleme gezisine 10 Mayıs 1953’te başladı. Ortadoğu ülkelerini kapsayan bu ziyaret, ABD dış politikası için yeni bir dönemin başlangıcı oldu⁷⁷³. J.F.Dulles Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, İran, Hindistan, Pakistan, Yunanistan, Türkiye ve Libya’da bazı temaslarda bulundu. Gezi planında Türkiye olmamasına rağmen sonradan programa dâhil edildi⁷⁷⁴. Ortadoğu, ABD’nin dünya stratejisi içerisinde 1947’den itibaren “*çevreleme politikası*” kapsamında değerlendiriliyordu. Geliştirilen yeni stratejiyle “*SSCB’ye vurulacak darbede*” hayati öneme sahip bir konuma geldi. Böylece Süveyş Kanalı bölgesi ABD’nin stratejisinin merkezi olmaktan çıktı. Yeni merkez daha yukarıya J.F.Dulles’in deyişi ile “*Kuzey Kuşak*” ülkelerine kaydı. NATO ile ortak kullanılacak on bir adet yeni hava ve deniz üssünün kurulmasıyla birlikte Türkiye; İzlanda’dan Himalayalara kadar uzanan batı savunma sisteminin merkezi olacaktı. Bu özelliğiyle Süveyş Kanalı’ndan daha değerli bir konuma yükseldi. Buradaki İngiliz üssünün bin millik yarıçapı sadece Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’i kapsamaktaydı. Oysa Ankara ve Peshawar’daki üslerin aynı mesafeli yarıçapları; Budapeşte’den Kharkov ve Stalingrad’a, Bakü ve Taşkent’ten

⁷⁷⁰ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.126-127.

⁷⁷¹ Fadime Bektaş, *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, Dokuz Eylül Üniversitesi (BYT), İzmir, 2006, s.43.

⁷⁷² W.Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, s.126-127.

⁷⁷³ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.269-270.

⁷⁷⁴ F.Bektaş, *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, s.43-44.

Don, Dinyester ve Dinyeper vadileri ile Bombay'a kadar uzanan geniş bir alanı içerisine almaktaydı⁷⁷⁵.

J.F.Dulles'in Ortadoğu'ya yaptığı bu gezi esnasında edindiği izlenimler, Washington'a döndükten kısa bir süre sonra uygulamaya konuldu. Bölgenin en güçlü devleti olması ve bütün kuvvetlerini NATO'nun emrine vermesi nedeniyle Türkiye, bu bölgede kurulacak yeni oluşumun temel taşı olacaktı. J.F.Dulles'in Ankara ziyaretinde de kendisine Türk Hükümeti'nin görüşlerini bildiren bir muhtıra verilmişti. Artık yapılacak iş, bu oluşuma katılacak diğer devletleri bulmaktı⁷⁷⁶.

ABD'nin Ankara Büyükelçisi A.M.Warren de Ankara'da bu bağlamda görüşmeler gerçekleştirmekteydi. SSCB'nin zayıf olan güney bölgesi için bir tür bölgesel savunma oluşturmaya çalışan ABD, bölgedeki SSCB tehdidine karşı Türklerin caydırıcılığını kullanmaktaydı. Türkiye'ye bu işin sorumluluğunu üstlenmesi önerildi. Bu arada ABD, Türkiye'den kendisine yük getirecek sorumluluklar üstlenmesini de istememekteydi. Ekonomik gerekçeler bu konuda ön plandaydı. Şayet ABD 1954 mali yılı içerisinde Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettiği yardımı eksiksiz yerine getirirse, bu sonraki yıllar içinde olumlu bir gösterge olacaktı⁷⁷⁷.

A.M.Warren'e göre, Pakistan meselesinde Türkiye uzlaşımçı olmasına rağmen bazı çekinceleri vardı. ABD ile tam anlamıyla güvenilir bir işbirliğinden başka bir şey istemiyordu. Balkanlar ile güney bölgesini ilgilendiren konularda etkin rol üstlenmek amacındaydı⁷⁷⁸.

Ortadoğu savunma sistemi için Türkiye gibi bir diğer istekli ülke Pakistan'dı. Doğrudan bir SSCB tehlikesi ile karşı karşıya olmayan Pakistan, Keşmir sorunu nedeniyle Hindistan ile bir gerginlik yaşamaktaydı. Bu nedenle savunmasını güçlendirerek kendisini Batı Bloğu'na bağlamak istiyordu. ABD Başkan Yardımcısı R.Nixon Aralık 1953'te yaptığı ziyaretin ardından Pakistan Başbakan'ı Muhammed Ali Bogra bir açıklama yaparak ABD'den askeri yardım talebinde bulunduklarını

⁷⁷⁵ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.127.

⁷⁷⁶ M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.271.

⁷⁷⁷ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.940-941, Türkiye Büyükelçisi'nden (Warren) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 21 Ocak 1954.

⁷⁷⁸ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.940-941, Türkiye Büyükelçisi'nden (Warren) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 21 Ocak 1954.

ifade etti. Bununla birlikte yabancı bir ülkenin Pakistan'da üs kurmasının söz konusu olmadığını da sözlerine ekledi. Pakistan'ın askeri yardım talebinin ardından Başkan Eisenhower, bu isteğin yerine getirilmesi için bölgesel savunma sisteminin bir parçası olmasını şart koştu. Bunun sonucunda iki ülke, Mayıs 1954'de bir yardım anlaşması imzaladı⁷⁷⁹.

ABD ile Pakistan arasındaki görüşmeler anlaşma ile sonuçlanmadan önce ABD Büyükelçisi A.M.Warren, 5 Şubat 1954'te ABD Dışişlerine sunduğu raporda Türkiye'nin 1955 mali yılı savunma bütçesindeki açığın acilen kapatılması için harekete geçilmesi gerektiğini bildirdi. Kalıcı bir çözüm için genel bir plan oluşturulmasını önerdi. ABD, Türkiye'ye hem Balkan Paketi'nin, hem de Pakistan'a kadar uzanan savunma işbirliğinin geliştirilmesinde liderlik üstlenmesi konusunda güvenmekteydi. Bütçe açığının giderilmesi bu açıdan önemliydi⁷⁸⁰. Bir diğer önemli konu da; Yurtdışı görevde bulunan ABD askeri kuvvetlerinin statüsü ile ilgiliydi. Hukuki sorunların nasıl çözüleceği belirsizdi. Türkiye NATO'nun uyguladığı esasları hayata geçirmek istiyor ve bunun yasal altyapısını hazırlamaya çalışıyordu. Bu konuda da ABD kendisine düşen katkıyı zaman kaybetmeden sağlamalıydı. A.M.Warren, bu sorunların Şubat ayının son haftasına kadar çözülmesinin gerekliliğini, ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi⁷⁸¹.

Türkiye'nin Pakistan ile iyi ilişkileri mevcuttu. İki ülke arasında 26 Temmuz 1951'de bir dostluk anlaşması imzalanmıştı⁷⁸². 1953'ün sonundan itibaren iki ülke arasında temaslar sıklaştı. Bu görüşmelerin ardından bölgesel bir ittifakın temelleri atılarak 19 Şubat 1954'de ortak bir bildiri yayınlandı⁷⁸³. Bildiride 1951'de yapılan

⁷⁷⁹ M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.271.

⁷⁸⁰ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.942-943, Türkiye Büyükelçisi'nden (Warren) Dışişleri Bakanlığı'na, Ankara, 5 Şubat 1954.

⁷⁸¹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.942-943, Türkiye Büyükelçisinden (Warren) Dışişleri Bakanlığına, Ankara, 5 Şubat 1954.

⁷⁸² Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan bu Dostluk Anlaşmasını bazı çevrelerde ABD'nin, Ortadoğu Savunma Sistemi kurma konusunda Mısır'ın muhalefeti nedeniyle uğradığı başarısızlığa karşılık imzalanan bir anlaşma olarak nitelendirildi. Mısır, Sovyet Rusya için stratejik açıdan önemli olan hassas bölgede "*Kuzey Hattı*" olarak isimlendirilen başka bir teşkilat kurmuştu. Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, İstanbul, 1976, s.87.

⁷⁸³ F.Bektaş, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, s.46.

dostluk anlaşmasına vurguda bulunularak her iki hükümetin siyasi, ekonomik ve kültürel alanda işbirliği yapmak konusunda anlaştığı belirtildi⁷⁸⁴.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü yapılan anlaşmanın bir ittifak veya askeri bir anlaşma olmadığını, iki devletin barış ve güvenliğin güçlendirilmesi için neler yapılabileceği üzerinde durulduğunu vurguladı. Bu konudaki çalışmaların sadece iki ülkenin değil bütün barışsever ülkelerin yararına olacağını da dile getirdi⁷⁸⁵.

Türkiye ile Pakistan'ın yayınladığı bu ortak bildiride bahsedilen anlaşma; 2 Nisan 1954'te Pakistan Dışişleri Bakanı Zafirullah Han ile Türkiye'nin Karaçi Büyükelçisi Selahattin Refet Arbel tarafından Karaçi'de imzalandı. Yapılan basın açıklamasında; Anlaşmanın bölgesel barış ve güvenliği esas aldığını, bu amaca uygun hareket eden diğer bölge ülkelerinin de katılabileceğini ifade edildi⁷⁸⁶.

Türkiye ile Pakistan arasında anlaşmanın imzalanmasının ardından SSCB Türkiye'ye 20 Nisan 1954'de bir nota verdi. Verilen notada, bu anlaşma ile birlikte sınırlardaki gerginliğin artacağı ve mevcut dengenin bozulacağı ileri sürülerek durum protesto edilmekteydi. SSCB'nin esas rahatsız olduğu konu, diğer Ortadoğu devletlerinin de bu anlaşmaya dâhil olabilmesi ihtimaliydi. Ne Türkiye ne de Pakistan herhangi bir saldırı tehlikesiyle karşı karşıya değildi. O halde bu anlaşmanın bir savunma anlaşması olmadığı iddia ediliyordu. Ancak NATO askeri planlarına göre hazırlanması ve Ortadoğu ile Güneydoğu Asya'yı ilgilendiren güvenlik konularını içermesi diplomatik alanda krize sebebiyet vermişti⁷⁸⁷.

SSCB hükümeti, bundan üç yıl önce de Türkiye'ye verdiği 24 Kasım 1951 ve 28 Ocak 1952 notalarında; Ortadoğu'da işbirliği ve güvenlik gerekçeleri ile kurulacak birlikteliklerin; bölge ülkelerini “*saldırgan NATO silahlı kuvvetleri için birer üs haline getirme projesi*” olarak değerlendirmekteydi. Şimdi de durum “*malumun ilanı*”ndan başka bir şey değildi. SSCB'nin dikkat çektiği bir diğer nokta ise anlaşmanın zamanlamasıydı. Çünkü bu tarihlerde SSCB uluslararası gerginliğin azaltılması için bazı girişimlerde bulunmaktaydı. Ona göre Türkiye var olan gerginliği daha da artırmak için çok tehlikeli bir yola girmişti. SSCB Hükümeti böyle

⁷⁸⁴ **Cumhuriyet**, 20 Şubat 1954; **Milliyet**, 20 Şubat 1954.

⁷⁸⁵ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1954; **Milliyet**, 21 Şubat 1954.

⁷⁸⁶ **Ayın Tarihi**, Nisan 1954; **Milliyet**, 3 Nisan 1954; Anlaşmanın tam metni için Bkz, **Düştur**, III/XXXV, s.1222-1224; **Resmî Gazete**, 16.06.1954, No: 8730, s.9635.

⁷⁸⁷ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1954; **Milliyet**, 21 Mart 1954.

bir siyasetin Türkiye ile olan mevcut ilişkilerine zarar vereceği uyarısında bulunuyordu. Sorumluluk Türkiye'ye aitti⁷⁸⁸. Bu şartlar içerisinde Türkiye, SSCB'nin güçlü tepkisiyle karşı karşıya idi. ABD ile ilişkiler bu kapsamda bir kat daha önem kazanmıştı.

İ- 1954 MALİ YILI İÇİN TBMM'DE YAPILAN BÜTÇE GÖRÜŞMELERİ VE ABD YARDIMININ TÜRK EKONOMİSİ İÇİN ÖNEMİ

TBMM'de 18 Şubat 1954'de bir konuşma yapan Maliye Bakanı Hasan Polatkan, ABD yardımı hakkında bilgi verdi. 1953'de 587.000.000 lira olan Milli Savunma Bütçesi'nin 1954'te 600.000.000 liraya çıkarıldığını ifade etti. ABD'den gelecek olan 200.000.000 liralık yardımda eklenince toplamda 800.000.000 liraya yükselecekti. NATO kapsamında da ABD'den savaş malzemesi yardımı da alınmaktaydı⁷⁸⁹.

Bunun miktarı da 1953'te olduğu gibi 1954'de 250 ile 300.000.000 dolar arasında tahmin edilmekteydi. Bu yardımın Türk lirası karşılığı yaklaşık 800.000.000 liraya tekabül etmekteydi. Gelen yardım bunlarla sınırlı değildi. Karşılık paralar fonundan 534.000.000 lira ile askeri yardımlardan sağlanan yüklü miktardaki malzemenin maddi değerinin de bütçeye dâhil edilmediğini de vurgulamaktaydı⁷⁹⁰.

Muhalefet adına söz alan CHP Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, son beş yıl içerisinde doğrudan ve dolaylı olarak yapılan ABD yardımının 400.000.000 doları aştığını belirtti. Ona göre *“milli savunma bütçesinin yükünü geniş ölçüde rahatlatan bu yardımlar nedeniyle ABD'nin minnetle yâd edilmesi gerekiyordu”*⁷⁹¹.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de 1950-1954 arası yapılan ABD yardımının genel bir değerlendirmesini yaptı: Yapılan aynı yardım 1950-1951'de 181.000.000 dolar iken 1953-1954'de 253.000.000 dolara ulaştı. Ordunun takviyesi ve modernleştirilmesi için alınan bu yardımlara ilave olarak karşılık paralar fonundan da bu dönem içerisinde 380.000.000 lira elde edilmişti. ABD'den sağlanan ekonomik

⁷⁸⁸ **Cumhuriyet**, 21 Mart 1954; **Milliyet**, 21 Mart 1954.

⁷⁸⁹ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.522-523.

⁷⁹⁰ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.522-523.

⁷⁹¹ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.540.

yardımlar ise 237.000.000 dolardı. Bu rakama 1953-1954 döneminde alınacak yardım miktarı belli olmadığından dâhil edilmedi. Miktar belli olmamakla birlikte şimdiden temin edilen 21.000.000 doların kurumlar arasında dağıtımı yapılmıştı. Bu bağlamda DP iktidarının ilk dört yılında yapılan askeri aynî yardımın toplamı 954.000.000 dolar idi. Fuat Köprülü, 1952-1953'de yapılan 67.000.000 dolarlık yardımın hibe şeklinde olduğunu ve 1953-1954 içinde aynı durumun söz konusu olacağını belirtti⁷⁹².

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, konuşmasında Marshall Yardımına da değinerek; 1950'den önce alınan yardımın kredi mahiyetinde olduğunu ancak kendi iktidarları döneminde bu yardımın hibeye dönüştürüldüğünü belirtti. Fuat Köprülü ayrıca ABD Hükümeti'nce yapılan ekonomik yardımların ileriki yıllarda sona ereceğini, ancak Türkiye'ye yapılan yardımların bir süre daha devam edeceği bilgisini de milletvekilleriyle paylaştı⁷⁹³.

Fuat Köprülü NATO'nun desteği ile birkaç yıl içerisinde beş deniz üssü ile on bir hava sahasının inşa edileceğini açıkladı. NATO'nun Türkiye'ye 59.000.000 lira katkıda bulunduğunu ve bunun 379.285.000 lirasını/135.458.000 dolarını kullanıma açtığını belirtti. Program ayrıca ülke çapında bir radar ağı ile Türkiye'nin jet yakıtını sağlayacak üç temel boru hattının inşasını da kapsıyordu. Fuat Köprülü 1950'den bu yana Türkiye'ye olan ABD askeri yardımının 954.000.000 dolar, toplam ekonomik hibenin de 237.000.000 dolara ulaştığını söyledi. Birçok ülkenin yardım miktarı azalırken Türkiye'nin payı artmıştı. Türkiye'ye bu yıl için yapılacak ekonomik yardımın 76.000.000 dolar olması bekleniyordu. Bu süreç esnasında ABD'den askeri teçhizat ve teknik destek olarak da yaklaşık 200.000.000 dolar alacaktı⁷⁹⁴. Başbakan Adnan Menderes ise eğer ABD'nin yardım programı mevcut seviyede devam ederse Türkiye'nin dört yıl sonunda kendi kendine yeter hale gelebileceğini ileri sürmekteydi⁷⁹⁵.

Anlaşılabacağı üzere Türk Hükümeti'nin ABD yardımından beklentileri büyüktü. Muhalefet temsilcileri de benzer yorumlarda bulunuyordu. Bu durum Türkiye'nin

⁷⁹² **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.781.

⁷⁹³ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.781.

⁷⁹⁴ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.774-780; **The New York Times**, 25 Şubat 1954; **Milliyet**, 25 Şubat 1954.

⁷⁹⁵ **The New York Times**, 25 Şubat 1954.

bundan sonraki hükümetleri döneminde de inişli çıkışlı bir seviye göstermesine rağmen kesintisiz devam edecekti.

J- TÜRKİYE’NİN ABD’DE TANITIMI İÇİN YAPILAN EĞİTİM, KÜLTÜR ve DOSTLUK FAALİYETLERİ

DP iktidara geldikten sonra Türkiye’nin ABD’de de tanıtımı için başlattığı faaliyetlere II.Menderes Hükümeti döneminde de devam edildi. Chicago sergisinde aktif görev alan New York Türk Haberler Bürosu Müdürü Nuri Eren Türkiye’nin tanıtımı çalışmalarını sürdürdü. 1951’de Cumhuriyet Bayramı nedeniyle ABD’nin en büyük radyo ağı ile temasa geçti. “*Mutual Broadcasting System*” Başbakan Adnan Menderes’in ABD’ye hitaben yapacağı bir konuşmayı bütün Amerika’yı kapsayacak şekilde beş yüz on iki istasyonda yayınlattı. Radyo idaresi, konuşmanın iki-üç dakikalık olmasını, ABD’nin Türkiye ile gelişen ilişkilerine temas etmesini, Türkiye’nin NATO ülkelerinin savunmasına sağlayacağı faydaları, yeni hükümetin özel sektör ve yabancı sermayeye verdiği önemini vurgulamasını ABD kamuoyu açısından yararlı görmekteydi. Başkan Truman’ın konuşmalarını dahi ücretli olarak yayınlayan radyolar, Adnan Menderes’ten herhangi bir ücret talebinde bulunmadı⁷⁹⁶.

Başbakan radyoya yaptığı konuşmada, Türklerin aynı Amerikalılar gibi bağımsızlığına düşkün olduğunu ve diğer ülkelerin de hak ve hürriyetlerine büyük saygı gösterdiklerini dile getirdi. Türklerin, topraklarını korumak için kanlarının son damlasına kadar savaşabileceğini ve dünya barışının korunması uğrunda canla başla işbirliği yapabileceğini ifade etti. Türk ve ABD askerlerinin BM emrinde dünya barışı için Kore’de omuz omuza çarpışmakta olmaları bu durumun en yakın örneğiydi. Türkiye’nin eşit haklarla NATO’ya davet edilmesi ise bunun doğal bir sonucuydu. Adnan Menderes bu konuda ABD’nin gösterdiği gayretleri de takdir etmekteydi. Daha sonra Türkiye’nin askeri ve ekonomik durumu hakkında bilgi verdi⁷⁹⁷.

Türkiye’nin 20.000.000 nüfusu, 400.000 kişilik ordusu olduğunu ve bu ordunun NATO üyesi ülkeler içerisinde vatan savunmasına tahsis edilmiş en büyük

⁷⁹⁶ BCA, 030.01.13.76.8.

⁷⁹⁷ BCA, 030.01.13.76.8.

kuvvetlerden biri olduğunu belirtti. Türkiye bütçesinin yaklaşık %50'si askeri amaçlar için kullanılmaktaydı. Giderlerin karşılanmasında ABD askeri yardımının büyük katkısı vardı. Başbakan, Marshall Planı gereğince ilgili ülkelere yapılan yardımdan Türkiye'nin o gün itibarıyla %1-2 oranında pay almasına rağmen, ileride bunun artacağını ümit ettiğini dile getirdi. Ekonomik kalkınma programında özel teşebbüs ve yabancı sermayeye özel bir önem verildiğini ifade etti. Marshall Planı'ndan elde edilen 252.000.000 dolarlık yardımın yarısı özel teşebbüse tahsis edilirken yabancı yatırımların transferi de hazinece garanti altına alındığından bahsetti. İki ülke arasındaki işbirliği arttıkça Türklerin daha iyi anlaşılacağını ve ABD'ye karşı besledikleri sevgi hakkında daha fazla bilgi edinileceğini ifade ederek konuşmasını bitirdi⁷⁹⁸.

Radyo o günlerin en yaygın iletişim aracıydı. Bu bağlamda Türkiye'nin tanıtımı için büyük fırsatlar sunmaktaydı. Bunun dışında sergiler açılarak bu faaliyetin kapsamı genişletilmeye çalışıldı. Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'nün girişimiyle 1952'de ABD Kongre Kütüphanesi'nde bir sergi açıldı. “*Eski ve Yeni Türkiye*” isimli özel sergi, başta Washington gazetelerinin başyazarları olmak üzere birçok kişinin takdirini kazandı. Türkiye'yi “*Doğu Akdeniz bölgesinde demokratik bir medeniyetin örneği*” olarak nitelendiren “*Evening Star*” gazetesi, bu serginin Türkiye ile ABD arasındaki dostluğun bir sembolü olduğunu dile getirdi. “*Washington Post*” gazetesi başyazarı Marie McNair ise, serginin Türk Büyükelçisi ve Kongre Kütüphanesi Müdürü'nün de katıldığı törenle açılmasını, günün en önemli sosyal haberi olarak okuyucularına aktardı. “*Camileri, okulları, hidroelektrik santrallerinin inşaatını, spor faaliyetlerini ve askerleri gösteren fotoğrafların sergilendiğini belirterek serginin insanlarda fotoğraflarla Türkiye'yi geziyor hissini uyandırdığını*” ifade etti. Sergide görülecek çok şey olduğunu, bunlar arasında eski el yazması eserlerinde bulunduğunu belirtti⁷⁹⁹. Modern Türkiye ile ilgilenenlerin sanat hakkında yeni kitapları ve Kur'an-ı Kerim'in yeni basılmış nüshasını da görmelerini tavsiye etti⁸⁰⁰.

⁷⁹⁸ BCA, 030.01.13.76.8.

⁷⁹⁹ Bunlar arasında Maimonides'in 1309'da İbranice yazdığı bir felsefe kitabı, Rashi'nin 1523'te yazdığı kitabı ve 1568'de doğudaki deniz yolları hakkında yazılmış bir eserin de sergilenmekteydi. CCBA, 3/153.2384/1.

⁸⁰⁰ CCBA, 3/153.2384/1.

“*Evening Star*” gazetesinin başmakalesinde ise; klasik Türk eserlerinin Osmanlı’nın en iyi devirlerini temsil ettiği ifade edilmekteydi. Sergideki fotoğraflarda dikkat çeken bir husus vardı ki, o da Türkiye’nin hızla gelişmekte olduğuydu. Elbette bunda ABD’nin büyük katkısı vardı. Özellikle Marshall Planı’nın sonuçları bu açıdan dikkate değerdı. Düzenlenen serginin de bunun bir kanıtı olduğu yorumunda bulunmaktaydı⁸⁰¹.

Türkiye bir taraftan ABD’de tanıtım faaliyetlerinde bulunurken diğer taraftan da eğitim konusunda işbirliğine gitmekteydi. 1952’de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde İktisat dersi vermek üzere ABD uyruklu Prof. Erwin Graue, Maliye dersi vermek üzere Prof. Roy G.Blakey ve İngilizce okutmanı olarak da Hallam görevlendirildi⁸⁰². Yine bu yıl içerisinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Bölümü’nde ders vermek üzere Prof. William Heston Pherson Türkiye’ye geldi⁸⁰³. Gazi Eğitim Enstitüsü’nde açılan Özel Eğitim Bölümü’nde de Prof. William Kvaraceus’tan faydalanılma yoluna gidildi⁸⁰⁴.

1953’de ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Bölümü’ne Prof. William Wait⁸⁰⁵, İşletme İktisatı Bölümü’ne Prof. Robert E.Stone⁸⁰⁶, Gazi Eğitim Enstitüsü Özel Eğitim Bölümü’ne George Arthur Prescott⁸⁰⁷, yine aynı enstitüde Prof. Christine P.İngram⁸⁰⁸ ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Okulu İngilizce Okutmanlığı’na da James A.Walker görevlendirildi⁸⁰⁹.

ABD’li akademisyenlerin Türk üniversitelerinde görev almasıyla birlikte entelektüel çevrelerde de bazı tartışmalar yaşanmaya başladı. Konu TBMM’de de gündeme geldi. 1953 yılı bütçe görüşmeleri yapılırken söz alan Halide Edip Adıvar, eğitim alanında gördüğü bir eksikliği dile getirdi. Türkiye’de aynı dili konuştukları için İngilizlerle Amerikalıların zihniyetlerinin, geleneklerinin ve edebiyatlarının aynı

⁸⁰¹ CCBA, 3/153.2384/2.

⁸⁰² BCA, 030.18.01.128.119.15

⁸⁰³ BCA, 030.18.01.130.69.4.

⁸⁰⁴ BCA, 030.18.01.130.69.3.

⁸⁰⁵ BCA, 030.18.01.131.11.15.

⁸⁰⁶ BCA, 030.18.01.133.87.13.

⁸⁰⁷ BCA, 030.18.01.131.18.14.

⁸⁰⁸ BCA, 030.18.01.132.45.19.

⁸⁰⁹ BCA, 030.18.01.134.92.1.

olduğu yönünde bir düşüncenin var olduğunu belirtti. Kraliyete isyan ederek göç eden bir kısım İngiliz'in ABD'yi kurmalarına rağmen Amerika'nın İngiltere olmadığını, hatta aynı dili bile konuşmadıklarını ifade etti. Türkiye mademki ABD ile yakın bir işbirliği içerisinde, o halde Amerikalıları da anlamak mecburiyetindeydi. Birçok idealist insanın olduğu ve kendisinin de hayranlıkla takip ettiği Ankara Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı Bölümü'nde Amerikan kültürünü, edebiyatını ve bütün hayatını anlatabilecek bir hocanın olmadığını dile getirdi. Bunun yapılmasının Amerikan propagandası olarak algılanmaması gerektiğini de sözlerine ekledi⁸¹⁰. Bu bağlamda 1954'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Okulu İngilizce Okutmanlığı'nda çalıştırılmak üzere Pearl Drubeck⁸¹¹ ve Amerikan Edebiyatı derslerini okutmak üzere de Prof. Howard C.Key görevlendirildi⁸¹².

1953'de ABD'nde Türkiye hakkında birçok konferans düzenlendi. Bu konferanslar, Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği, elçiliğe bağlı ataşeler, haberler bürosu, öğrenciler, Türkiye'yi ziyaret etmiş Amerikalılar ve Amerika'da bulunan Türkler tarafından gerçekleştirildi. Yapılan faaliyetler ABD basınında da geniş yer buldu. Konferanslarda konuşulan konular birçok gazetede haber olmakta ve bunların sayısı her geçen artmaktaydı. ABD Dışişleri Bakanlığı da belirli aralıklarla yayınladığı bültenlerde de Türkiye'ye yer ayırmaktaydı⁸¹³.

ABD ile yoğun ilişkilerin yaşandığı bir dönemde TBMM'de Türk-Amerikan Parlamento Dostluk Grubu kuruldu. 1953'te kurulan grup on dört milletvekilinden oluşmaktaydı. Refik Koraltan, Kasım Küfrevi, Celal Türkgeldi, Sani Yaver, İsmail Berkok, Enver Karan, Burhanettin Onat, Saip Özer, Ziyad Ebuzziya, Ahmet Tokuş, Nihat Reşat Belger, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Cemal Köprülü ve Salih Fuat Keçeci kurucu üyelerdi. Ethem Vassaf, Mükerrerem Sarol, Hamdi Bozbağ, Tahsin İnanç, Muzaffer Kurbanoglu, Ömer Mart, Ali Ocak, Nadir Nadi, Celal Sait Siren, Rıfat Özdeş, Sedat Barı, Server Somuncuoğlu, Mümtaz Kavalcıoğlu, İbrahim Kirazoğlu, Behzat Bilgin, Necdet Açıanal, Namık Gedik, Ali Çobanoğlu, Abbas Gigin, Necdet İncekara, Hulusi Köymen ve Saffet Gürol'da gruba daha sonra katılacaktı. Grubun tüzüğünde, asırlardır devam eden tarihi ilişkilere bağlanan

⁸¹⁰ **TBMMTD**, IX/XX, s.362.

⁸¹¹ **BCA**, 030.18.01.134.105.10.

⁸¹² **BCA**, 030.18.01.135.31.10.

⁸¹³ **CCBA**, 3/151.2250/4-5.

komşuluk, kader birliği, ortak menfaatler, dünya barışını korumak yolundaki ortak amaçlar ve iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesi için hükümetlerin gösterdiği gayretler bu grubun kurulmasına etkili olan başlıca sebepler olarak gösterildi. Bu amaçla kurulan grup, kendisine şu hedefleri belirlemişti:

- a) İki dost ülke parlamentoları arasında temas kurarak ilişkileri geliştirmek
- b) Her iki parlamentonun üyelerini tanıştırmak ve ülkeleri tanıtmak için karşılıklı seyahat ve ziyaretler düzenlemek
- c) Dostane ilişkilerin geliştirilmesi için gerek parlamento içinden, gerekse dışından mevcut olan bütün imkânlardan faydalanmak, yayınlar yapmak, konferanslar düzenlemek, kültürel ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine yardım etmek ve iki ülke arasındaki dostluğu bozacak hareketlere karşı önleyici tedbirler almak,
- d) Grubun çalışmaları sonucunda elde edilen başarılarından dost parlamentoyu haberdar ederek ortak tedbirler alma konusunda gerekli görüş alış-verişinde bulunmaktı⁸¹⁴. Milletvekilleri yıllık 12 liradan az ve 120 liradan çok olmamak kaydıyla aidat alınacaktı⁸¹⁵.

ABD ile işbirliği sadece yukarıda ifade edilenlerle sınırlı değildi. 9-10 Nisan 1954'de Kopenhag'da on dört üye ülkenin temsilcilerinin katılımı ile gerçekleştirilen konferansta alınan karar gereğince Amerika Sivil Havacılık İzci Teşkilatı ile Türk Hava Kurumu arasında 1953'de yapıldığı gibi 1954'de de öğrenci değişimi yapılacaktı. Alınan karara göre, Türk Hava Kurumu'ndan sekiz öğrenci ile iki idareci, 21 Temmuz-14 Ağustos arasında ABD'ye gönderilecekti. Amerika Sivil Havacılık İzci Teşkilatı Başkanı Lucas V.Beau'un daveti üzerine ABD'ye gidecek heyete kurum Genel Başkanı Gümüşhane Milletvekili Halit Zarbun başkanlık edecekti. ABD'den gelecek heyet ise gezisine başkentten başlayacaktı. Ankara gezisinde heyetin programında Belediye Başkanı, Dışişleri Bakanı ve Cumhurbaşkanı'nın ziyaret edilmesi de bulunmaktaydı. Heyet daha sonra sırasıyla İstanbul, Bursa, Eskişehir ve İzmir'de incelemelerde bulunacaktı⁸¹⁶.

ABD'li arkeologların da bu dönemde Türkiye'ye olan ilgisi artmıştı. Zengin bir kültürel mirasa sahip olan Türkiye'nin bu özelliğinden daha önce ağırlıklı olarak Alman ve İngiliz arkeologlar yararlanma yoluna gitmişti. 1954'te ABD'li arkeologlar

⁸¹⁴ BCA, 030.01.49.290.6.

⁸¹⁵ BCA, 030.01.49.290.6.

⁸¹⁶ BCA, 030.01.100.621.1.

Malatya'nın Kâhta ilçesinde kazı yapmak için başvuruda bulundu. ABD'lilerin Nemrut Dağı'nda bulunan "*Antiochos Tümülsü*"nde Theresa Geoll idaresinde kazı yapmak için yaptıkları başvuru, Milli Savunma ve Dışışleri bakanlıklarının uygun görmesi üzerine onaylanarak kendilerine gereken izin verildi⁸¹⁷.

Sonuç olarak II.Menderes Hükümeti Dönemi'nde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri geliştirmek ve Türkiye'nin tanıtımını yapmak için yoğun bir faaliyet gösterildi. Bizzat Adnan Menderes ABD'deki radyolar aracılığı ile Amerikan halkına seslendi. Türkiye'yi tanıtıcı sergiler düzenlendi. Eğitim alanında işbirliğine gidilerek özellikle üniversitelerde ABD'li öğretim üyelerine çalışma imkânı verildi. Öğrenci değişim programları hayata geçirildi. Parlamentolar arası dostluk grupları kuruldu.

⁸¹⁷ BCA, 030.18.1.136.48.13.

III. BÖLÜM

III. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

(17 MAYIS 1954-9 ARALIK 1955)

A- 1954 GENEL SEÇİMLERİ VE DP İKTİDARININ GÜÇLENDİĞİ YILLAR

1- Seçim Öncesi İktidar-Muhalefet İlişkileri

1954 Genel Seçimleri öncesinde iktidar ile muhalefet arasında ilişkiler gergindi. Bu gerginliğin en büyük nedenlerinden biri 8 Temmuz 1953’de Millet Partisi’nin (MP) inkılâpları ve cumhuriyeti kötüleyen, devlet düzenini hiçe sayan gerici faaliyetleri nedeniyle Ankara Sulh Mahkemesi kararı sonucu kapatılmasıydı⁸¹⁸. CHP bu olay karşısında 15 Temmuz’da bir bildiri yayınladı. Bildiride, Cumhuriyet’in ve inkılâpların korunmasının ana prensipleri olduğu, MP’nin mahkeme kararıyla kapatılmasını gerektiren durumun yürütülen gizli soruşturma nedeniyle bilinmediği belirtilerek partilerin “*yönetim kararıyla*” kapatılmasını kınanmaktaydı⁸¹⁹. CHP’nin yayınladığı bu bildiri sonrası 16 Temmuz’da DP Meclis Grubu olağanüstü toplandı. Grupta söz alan Adnan Menderes, “*MP’nin ülkede ekmek istediği irtica tohumları*”, kurulmasına karar verilen gizli cemiyet ve inkılâpları tehdit eden tehlikenin meydana geldiği halde “*Millet Partisi ne yaptı?*” diyerek bu partiyi savunan CHP’yi eleştirdi. Başbakan, MP’nin mahkeme kararına kadar faaliyetlerinin engellenmesine adalet sisteminin gerek gördüğünü belirterek irticai tahriklere karşı alınan tedbirlerden bahsetti. Dini politikaya alet eden zihniyetlere, inkılâplara zarar verecek hareketlere karşı iktidarın tutumunun çok sert olacağını ifade eden Adnan Menderes, artık CHP’ye bu konuda hoşgörü gösterilmeyeceğini açıkladı⁸²⁰.

MP’nin kapatılması sonrası oluşan bu gerginliğin hemen ardından iktidar bir hamle daha yaparak “*Vicdan ve Toplanma Hürriyetinin Korunması hakkında*

⁸¹⁸ **Milliyet**, 9 Temmuz 1953.

⁸¹⁹ **Ulus**, 16 Temmuz 1953; **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1953; **Milliyet**, 16 Temmuz 1953.

⁸²⁰ **Milliyet**, 17 Temmuz 1953; **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1953.

Kanunu’nda değişiklik yaptı. Basın tarafından “*Milli Selâmet Kanunu*” olarak adlandırılan kanun, 23 Temmuz 1953’de TBMM’de görüşüldü ve kırk altı ret oyuna karşın iki yüz elli iki kabul oyu alarak kanunlaştı. Buna göre; siyasi ve şahsi nüfuz veya menfaat temin etmek maksadıyla dini veya dini hisleri veya dince mukaddes tanınan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunanlara birden beş yıla kadar hapis cezası verilecekti⁸²¹. İktidar, Üniversiteler Kanunu’nda da bazı değişiklikler yaparak öğretim üyelerinin siyasetle uğraşmalarını yasakladı⁸²².

DP, seçimler yaklaştıkça muhalefet üzerindeki baskıyı iyice artırdı. 14 Aralık 1953’de Antalya Milletvekili Akif Sarıoğlu ve doksan bir milletvekilinin imzasıyla “*CHP’nin haksız kazanımlarının iadesi hakkında kanun teklifi*” TBMM’ye sunuldu⁸²³. Yapılan görüşmede CHP adına söz alan İsmet İnönü, tasarının metniyle, ruhuyla ve usulüyle Anayasa’ya aykırı olduğunu ileri sürdü. Ayrıca bu tasarımı vermekle hukuk kurallarına, insan haklarına ve Cumhuriyet’in itibarına kastedildiğini iddia etti. Hukuk dışı bir rejimin kurulmasıyla karşı karşıya olunduğunu belirten İsmet İnönü, bu yeni rejimle vatandaşın sorgusuz, müdafaasız mahkûm edildiğini ifade etti. “*Tarih kürsüsünden DP’lileri izlediğini ve kendilerinin suçlu telaşı içerisinde olduğunu*” belirtti. Hukuk dışı davranışlarda bulunmayı alışkanlık haline getirmiş bir iktidarın düşmemek için her türlü araca başvuracağını da ileri sürdü. İsmet İnönü’nün bu konuşması Meclis’te tartışmalara sebep oldu ve gösterilen tepkiler sonucunda CHP’li milletvekilleri salonu terk etti⁸²⁴. Verilen kanun teklifi, CHP’nin sahip olduğu bütün menkul ve gayrimenkul varlığı kapsamında, para, haklar ve alacakların hazineye devrini öngörmekteydi. Ancak parti binası olarak kullanılan binalardaki eşyadan, parti faaliyeti için gerekli oldukları Maliye Bakanlığı’nca kabul edilenler CHP’ye bırakılacaktı. Yapılan oylama sonucunda kanun tasarısı beş ret oyuna karşılık iktidar milletvekillerinin üç yüz kırk bir kabul oyuyla yasalaştı⁸²⁵.

⁸²¹ TBMMTD, IX/XXIV, s.1109.

⁸²² TBMMTD, IX/XXIV, s.969-975.

⁸²³ TBMMTD, IX/XXVI, s.160.

⁸²⁴ TBMMTD, IX/XXVI, s.169-170.

⁸²⁵ TBMMTD, IX/XXVI, s.234.

Bu kanunla birlikte CHP maddi kaynaklarından yoksun bırakıldı. Seçimler öncesinde gerçekleşen bu olayla muhalefet maddi olarak güçsüzleştirilerek etkisiz hale getirildi. CHP en gerekli ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanacaktı. Bu durum CHP'nin kurumsal itibarına vurulan büyük bir darbeydi. MP'nin kapatılmasının ardından CHP'nin de mal varlıklarının hazineye devrini sağlayan kanunla muhalefetin tamamen saf dışı bırakıldığı bir siyasi ortamda seçimler gerçekleşecekti.

2- 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri

Hükümet genel seçimlerin 2 Mayıs 1954'te yapılması yönünde karar aldı. Konu Meclis gündemine alındı. 12 Mart 1954'de TBMM'de yapılan görüşmede yukarıda belirtilen tarih üzerinde karar kılındı. Böylece Meclis tatile girdi. Yeni yasama yılı 14 Mayıs 1954'te başlayacaktı. Artık Türkiye seçim sürecine girmişti⁸²⁶.

Seçimler öncesi kapatılan MP yeni bir partinin kurulması için çalışmalara hız verdiler. Hilafetçi, saltanatçı yakıştırmalarını ve gericilik ithamlarını önlemek amacıyla partinin başına “*Cumhuriyetçi*” sıfatını ekledi. 9 Şubat 1954'de Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kuruldu⁸²⁷. On altı maddeden oluşan parti programında; “*Türkiye’de insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet düzeni olarak Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu’nun kurulmasından*” bahsedilmekteydi. Programın 16.Maddesi’nde ise Komünizm karşıtı oldukları belirtiliyordu⁸²⁸.

CHP ise seçim kampanyasına Malatya’dan başlayacaktı. İsmet İnönü kendi seçim bölgesi de olan bu şehirde yaptığı konuşmada iktidarın çıkardığı bazı yasalar hakkında eleştirilerde bulundu ve hükümetin “*partizanca*” davrandığını ileri sürdü. İsmet İnönü de Anayasa Mahkemesi kurulması fikrini dile getirerek yapılan haksızlıkların ancak bu yolla önleneceğini belirtti⁸²⁹. Niğde’de yaptığı konuşmada ise hükümetin ekonomi politikasını sert bir dille eleştirdi. Yabancı Sermaye Yasası ve Petrol Yasası’nın “*ülkenin can evine dokunduğunu ve bunu kapitülasyon niteliğinde*

⁸²⁶ F.ve B.T.Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s.120.

⁸²⁷ A.Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, s.211.

⁸²⁸ A.Çaylak, *Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi*, s.213; *Milliyet*, 11 Şubat 1954; *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1954.

⁸²⁹ *Yeni Ulus*, 10 Nisan 1954.

gördüklerini; bu yasalarla daima uğraşacaklarını ve hükümetin yakasına yapışacaklarını” ifade etti⁸³⁰.

Başbakan Adnan Menderes ise seçim kampanyasını 19 Nisan 1954’de Erzurum’da başlattı. Başbakan burada yaptığı konuşmada CHP tarafından kendilerine yöneltilen eleştirilere cevap verdi. İsmet İnönü’nün yabancı sermaye ve petrol yasaları hakkında ileri sürdüğü iddiaların asılsız olduğunu belirterek, CHP liderinin “*jurnalcilik*” yaptığını söyledi. DP seçim kampanyasında büyük miktarda ABD yardımıyla gerçekleştirilen liman, baraj, tarım politikası, köy yolları ve köprü projelerinden bahsetmekteydi. DP’nin bu propaganda çalışmalarına Cumhurbaşkanı Celal Bayar’da katıldı. Yurt gezilerine çıkarak iktidarın yaptığı faaliyetler hakkında halkı bilgilendirmekteydi⁸³¹.

2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılan seçimlere katılım, hiçbir yasal zorunluluk olmamasına rağmen %88.63 oranında gerçekleşti. DP oyların %58.42’sini alarak beş yüz üç milletvekili ile meclise girdi. CHP ise %35.11 oranında oy alarak sadece otuz bir milletvekilliği, CMP ise sadece Kırşehir’den beş milletvekilliği kazandı. İki bağımsız aday da meclise girmeyi başardı⁸³².

Sonuçların belli olmaya başlamasından sonra Başbakan Adnan Menderes, kendisini ziyaret eden ve sonuçlar hakkında görüşlerini soran yabancı gazetecilere bir açıklamada bulundu. “*Frances Press*”, “*United Press*”, “*Reuter*”, “*Associated Press*” ajansları ile “*Le Monde*” ve “*New York Times*” gazetelerinin muhabirlerine beyanat veren Başbakan, seçim sonuçlarını demokratik prensiplerin bir zaferi olarak değerlendirdi. Adnan Menderes bu sonuçların DP’nin icraatlarını, Türk Milleti’nin de onayladığının bir göstergesi olduğunu belirtti⁸³³.

Seçimlerin ardından TBMM ilk toplantısını DP’nin iktidara gelişinin yıldönümü olan 14 Mayıs 1954’de yaptı. Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanlığı’na seçildi. Meclis Başkanlığı seçimini ise Refik Koraltan kazandı. Aynı gün Adnan Menderes Hükümeti istifa etti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar hükümeti kurma görevini yine aynı gün yeniden Adnan Menderes’e verdi⁸³⁴. Adnan Menderes üçüncü

⁸³⁰ **Yeni Ulus**, 22 Nisan 1954.

⁸³¹ R.M.Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum’da Siyasi Hayat**, s.131-132.

⁸³² **BCA**, 030.01.51.309.7.

⁸³³ **Adnan Menderes’in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, (Yay.Haz: Haluk Kılçık), V, Ankara, 1992, s.1; **Aydın Tarihi**, Mayıs 1954.

⁸³⁴ **TBMMZC**, X/I, s.2-9.

kabinesini 17 Mayıs 1954 tarihinde ilan etti. Yeni kabine şu isimlerden oluşuyordu⁸³⁵:

Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale); Devlet Bakanı: Mükerrerrem Sarol (İstanbul); Devlet Bakanı: Osman Kapani (İzmir); Adalet Bakanı: Osman Şevki Çiçekdağ (Ankara); Milli Savunma Bakanı: Ethem Menderes (Aydın); İçişleri Bakanı: Namık Gedik (Aydın); Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü (İstanbul); Maliye Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir); Milli Eğitim Bakanı: Celal Yardımcı (Ağrı); Bayındırlık Bakanı: Kemal Zeytinoğlu (Eskişehir); Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Sıtkı Yırcalı (Balıkesir); Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Behçet Uz (İzmir); Gümrük ve Tekel Bakanı: Emin Kalafat (Çanakkale); Tarım Bakanı: Nedim Ökmen (Kahramanmaraş); Ulaştırma Bakanı: Muammer Çavuşoğlu (İzmir); Çalışma Bakanı: Hayrettin Erkmen (Giresun); İşletmeler Bakanı: Fethi Çelikbaş (Burdur).

DP, beş yüz üç milletvekili ile parlamentonun yaklaşık %92,98'ini oluşturmaktaydı. 1954 Genel Seçimleri DP iktidarının zirve noktasını ifade etmekteydi⁸³⁶. 1954 Genel Seçimleri öncesi DP, iç politikada önemli uygulamaları hayata geçirmiş, dış politikada ise Kore Savaşına katılarak NATO üyeliğini kazanmış ve Marshall Yardımı ile ülkede ekonomik olarak hareketlilik sağlayarak 1950 seçimlerini gölgede bırakan bir zafer kazanmıştı.

3- Seçimlerin Dünya Basınında Yankıları

Seçimlerin DP tarafından büyük bir çoğunlukla kazanılmış olması ABD'de memnuniyetle karşılandı. Seçim kampanyası sırasında CHP'nin DP'yi özellikle yabancı sermaye ve petrol ile ilgili olarak çıkarılan kanunlardan ötürü şiddetle eleştirmesi, ABD tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Seçimleri CHP'nin kazanması halinde bu kanunlarda yeni bir düzenlemeye gidilmesi kaçınılmazdı. ABD basınında çıkan haberlere göre; seçimler tam bir dürüstlük içinde geçmiş, halkın büyük bir olgunlukla bu sürece katıldığı gözlemlenmişti. Seçimlerin DP tarafından kazanılmış olmasının Türkiye için hayırlı sonuçlar doğuracağı iddia edilmekteydi. "The New York Times" gazetesi, seçimlerin Türk milletinin bağımsızlık ve demokrasiye olan bağlılığını bir kez daha kesin bir şekilde ortaya koyduğu yorumunu

⁸³⁵ TBMMZC, X/I, s.17-18.

⁸³⁶ R.M.Geçikli, 1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat, s.135.

yapmaktaydı. Seçimler, Türk demokrasisinin geldiği seviyeyi göstermesi, Batı Bloğu'yla olan yakın ilişkilerin izlediği seyir ve BM prensiplerine dayanan dış siyasetin onaylanması bakımından anlamlıydı⁸³⁷.

DP tarafından kazanılan seçim zaferi, İngiltere tarafından sürpriz olarak değerlendirilmedi. Bununla birlikte İngiltere basını ve siyasi çevreler muhalefetin daha fazla milletvekili ile Meclis'e gireceğini tahmin etmekteydi. İngiliz gazeteleri Türk milletinin tam bir serbestlik içerisinde ikinci kez oy kullandığını ve alınan sonuçların, her ne kadar muhalefeti memnun etmemiş olsa da, saygı ile karşıladıklarını yazmaktaydı. Sonuçlar Fransa'da ise "*malumun ilanı*" olarak değerlendirildi. Başlıca Fransız gazeteleri seçimleri hangi parti kazanırsa kazansın dış politika üzerinde herhangi bir etki meydana getirmeyeceğini belirtti. Asıl önemli olan konunun, Türk milletinin demokrasiye olan bağlılığının, Batı Bloğu için ne kadar memnuniyet verici bir durum olduğuydu. Seçimleri yakından takip eden ülkelerden biri de SSCB'ydı. DP'nin kazandığı başarı büyük memnuniyetsizlik yaratmıştı. Her ne kadar dış politikada muhalefet partisi CHP'nin de aynı çizgide olduğu SSCBC bilinmekte ise de muhatapları DP idi⁸³⁸.

Seçim sonuçları Arap dünyasında da ilgiyle takip edildi. Arap Birliği, seçimlerin sadece Türkiye için değil, bütün Ortadoğu ülkeleri için önem taşıdığını ifade etti. Başlıca Mısır gazeteleri DP hükümetinin, Ortadoğu politikasının Arap ülkeleri üzerinde yaptığı etkiyi tahlil etmekte ve seçimleri aynı partinin kazanmasından sonra bu politikanın aynen devam edeceği fikrine işaret etmekteydi. Mısır Hükümeti'nin yayın organı olan "*el-Cumhuriyye*" gazetesi, Türk milletince DP'nin iç ve dış siyasette takip ettiği politikaların desteklenmesinin, Mısır için çok büyük önem taşıdığı yorumunu yapıyordu. Pakistan'da da seçim sonuçlarının sürpriz olmadığı belirtilmekte ve memnuniyetle karşılanmaktaydı. Siyasi çevrelerde hâkim olan düşünce, DP'nin bu başarısı özellikle Ortadoğu ve Yakındoğu'nun güvenliği için büyük önem taşımaktaydı. Çünkü bu sonuçlarla Türkiye'nin dış politikasında hiçbir değişiklik olmayacağı kesinleşmişti⁸³⁹.

DP'nin seçim başarısı başta ABD olmak üzere batılı devletler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandı. Ortadoğu güvenliği için önemli bir konumda

⁸³⁷ **Milliyet**, 4 Mayıs 1954.

⁸³⁸ **Milliyet**, 4 Mayıs 1954.

⁸³⁹ **Milliyet**, 4 Mayıs 1954.

olan Türkiye’de gerçekleşen seçimler, DP ile iyi ilişkiler kurmuş olan Arap devletleri tarafından da yakından takip edildi. Arap dünyasında da sonuçlar oldukça olumlu karşılandı. Seçim sonuçlarından memnun olmayan devletlerin başında ise SSCB gelmekteydi. DP; ABD, Ortadoğu ülkeleri ve batılı devletlerin bu memnuniyetini karşılıksız bırakmayacak hamleler sergileyecekti.

B- DP’NİN HÜKÜMET PROGRAMI ve DIŞ POLİTİKA ESASLARI

1-Hükümet Programı

Hükümetin programı 23 Mayıs’ta DP Meclis Grubu’nda okundu. Programa bazı eleştiriler getirilse de sonuçta kabul edilecekti⁸⁴⁰. Başbakan, Hükümet Programı ile ilgili olarak yaptığı konuşmada; Meclis’e yeni bir programla gelmediğini, çünkü seçimlerde herhangi bir iktidar değişikliğinin yaşanmadığını ifade etti. DP’nin iktidara geldiği günden itibaren uygulamaya başlanan programın devam ettirileceğini, büyük farkla kazanılan seçimin sonuçlarının da böyle olması gerektiğini gösterdiğini belirtti. Başbakan daha sonra iktidarlarının ilk dört yılında gerçekleştirdiklerini anlattı. Muhalefetin, “*bilinçsiz ve yıpratıcı kavgalarına, yalan ve iftiraya dayanan siyasetine artık izin vermeyeceklerini*” dile getirdi⁸⁴¹.

Başbakan muhalefet tarafından Hükümet’e yöneltilen iddialara da cevap verdi. Mahkemelerin iktidar baskısında olduğu ve çıkarılan kanunlarla üniversite özerkliğini ortadan kaldırdığı yönündeki söylemlerin gerçeği yansıtmadığını belirtti. Baskı rejiminin tek parti döneminin genel karakteri olduğunu ileri sürdü. Ekonomik alanda ise yabancı sermaye girişi ve petrolün işletilmesi konusunda oldukça kararlı olduklarını vurguladı. Özel teşebbüsün yaygınlaşması ve Hükümet’in de desteği ile ülkenin yakın zamanda daha da kalkınacağını belirttikten sonra zirai alandaki hedefler hakkında bilgi verdi⁸⁴².

Herkesin gelirine göre vergi ödeyeceğini, Türk parasının değerinin korunacağını, üretim hacmini artırmak için ithalatın artırılması yoluna gidileceğini belirtti. Toprak dağıtımının önceki dönemlere oranla on iki kat arttığını, tapulu arazilerin sayında da yükselme görüldüğünü, sağlık hizmetlerinde yakaladıkları

⁸⁴⁰ M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, s.265.

⁸⁴¹ TBMMZC, X/I, s.21-23.

⁸⁴² TBMMZC, X/I, s.25-30.

başarıyı köylere kadar götürme kararında olduklarını, eğitim alanında önemli yatırımlar yapacaklarını ve bütün ülke çapında başlattıkları kalkınma hamlelerinin devam ettirileceğini de dile getirdi⁸⁴³.

III.Menderes Hükümeti için 26 Mayıs 1954’de güven oylaması yapıldı ve yeni hükümet resmen göreve başladı⁸⁴⁴. Hükümet yapılan çalışmaların aksamaması için yeni dönemde de belirlenen hedefler doğrultusunda programını devam ettirmeyi ve daha da geliştirmeyi ilke edindi. Seçim sonuçları da önceki programın başarısına işaret ediyordu.

2- III. Menderes Hükümeti’nin Dış Politika Esasları

Başbakan, TBMM’nde hükümet programı hakkında milletvekillerini bilgilendirirken dış politikada izlenecek siyaseti de açıkladı. İktidarlarının ilk dört yılında takip ettikleri dış siyasetin başarısının herkesçe bilindiğini belirtti. İktidara geldiklerinde NATO üyesi olmadıklarını vurgulayarak iki yıldan daha az bir sürede bu teşkilat içinde yer aldıklarını dile getirdi. Böylelikle de Türkiye’nin savunma ve güvenlik imkânlarını geliştirmekle kalmayıp, NATO’ya da önemli bir kuvvet unsuru temin ettiklerini ifade etti. Başbakan, dünya güvenliğinin sağlanması konusundaki faaliyetlerini devam ettirirken, aynı zamanda barışı temin içinde çalıştıklarını belirtti. Yunanistan ve Yugoslavya ile imzalanan Ankara Antlaşması’nı daha da güçlendirmeye çalıştıklarını dile getirdi. BM’nin yüksek idealleri doğrultusunda barış ve güvenlik için yeni adımlar attıklarını vurguladı⁸⁴⁵.

Dünya barışını tehdit eden tehlikeler karşı güvenlik önlemleri alınmalıydı. Barış ve bağımsızlık taraftarı bütün ülkeler gibi kendilerinin de başlıca hedefi bu idi. Bundan dört yıl önce BM tarafından Kore’de ortak güvenlik cephesinin kurulması sürecinde, Türkiye’nin takip ettiği siyaset başarılı olmuş ve karşılığı alınmaya başlamıştı. Adnan Menderes konuşması sırasında ortak güvenlik konularından bahsederken “*maddi ve manevi büyük fedakârlıklar yapmış ve yapmakta olan ABD’ye karşı minnettarlığını*” da dile getirdi⁸⁴⁶.

⁸⁴³ TBMMZC, X/I, s.29-32.

⁸⁴⁴ TBMMZC, X/I, s.83-86.

⁸⁴⁵ TBMMZC, X/I, s.32-33.

⁸⁴⁶ TBMMZC, X/I, s.33.

İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya ile her alanda yapılmakta olan işbirliğinin her gün daha da güçlendiğini belirtti. Bu kapsamdaki çalışmaları devam ettireceklerini vurguladı. Sadece dost ve müttefik devletler değil, iyi niyet sahibi ve barış taraftarı bütün devletlerin DP'nin dört yıldan beri takip ettiği gerçekçi dış politikasını anladığını ve takdir ettiklerini söyledi. Türkiye'nin artık yalnız olmadığını, *“samimi ve kuvvetli dostları ve müttefikleri olduğunu”* belirtti. Türkiye'nin ortak güvenlik sistemi içerisinde *“şerefli bir mevki sağlamasını başaran ve dünyada büyük bir itibar kazandıran”* siyasetin geliştirilip devam ettirileceğini sözlerine ekledi. *“Büyük dost”* olarak gördüğü ABD'nin maddi ve teknik yardımlarından ortak anlayış içerisinde daha geniş ölçüde yararlanma konusunda çalışılacağını da ifade etti⁸⁴⁷.

Anlaşılabacağı üzere Türkiye, yeni hükümet döneminde de Batı Bloğu'nun bir parçası olmaya devam edecek ve ABD'nin sağladığı yardımlardan geniş ölçüde yararlanmayı hedefleyecekti. Bu açıdan her iki tarafın askeri ve ekonomik ilişkileri yeni bir ivme kazanacaktı.

C- BAŞBAKAN ADNAN MENDERES'İN ABD GEZİSİ (30 Mayıs-6 Haziran 1954)

1- ABD'ye Gidecek Heyetin Belirlenmesi ve Başbakan'ın Programı

Başbakan Adnan Menderes, seçimlerin hemen ardından ABD Hükümeti'nin resmi daveti üzerine bu ülkeye bir gezi gerçekleştirdi. Başbakan'a bu ziyaretinde, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Muharrem Nuri Birgi, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nurettin Baransel, Dışişleri Bakanlığı II.Daire Genel Müdürü Melih Esenbel, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersu, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü Burhan Ulutan, İstatistik Genel Müdürü Şefik İnanc ve Anadolu Ajansı Genel Müdürü Şerif Arzık eşlik edecekti. Heyette ayrıca Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Başmüfettiş Nevzat Erenalp ile Müfettiş Vural Kakmacı da yer alacaktı⁸⁴⁸. *“Vatan”* gazetesinden Ahmet Emin Yalman, *“Cumhuriyet”*

⁸⁴⁷ TBMMZC, X/I, s.33-34.

⁸⁴⁸ BCA, 030.18.1.136.49.18.

gazetesinden Doğan Nadi ve “*Milliyet*” gazetesinden Ercüment Karacan da bu resmi ziyarete basından katılan isimlerdi⁸⁴⁹.

Hazırlanan programa göre Adnan Menderes 30 Mayıs 1954’de ABD’ye hareket edecek ve 4 Haziran’a kadar resmi görüşmelerde bulunacaktı. Başbakan 1 Haziran 1954’ten itibaren, Washington’da Dışişleri Bakan Yardımcıları Robert Murphy ve Henry A.Byroade ve Dış Yardımlar Yöneticisi H.E.Stassen ile görüşecekti. Blair House’ta öğle yemeğine katılacak, daha sonra H.E.Stassen ile bir görüşme gerçekleştirecekti. Akşam ise Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin’in akşam yemeği davetine katılacaktı. 2 Haziran’da ABD Ticaret Bakanı ile bir görüşme yaptıktan sonra Dışişleri Bakanı J.F.Dulles ile bir araya gelecekti. Öğle yemeğini gazetecilerle yiyecek olan Başbakan akşam yemeğinde ise Türkiye Büyükelçiliği’nde bulunacaktı⁸⁵⁰.

3 Haziran’da Savunma Başkanı Charles E.Wilson ile Pentagon’da bir görüşme gerçekleştirdikten sonra H.E.Stassen’in Anderson House’ta verdiği akşam yemeğine katılacaktı. 4 Haziran’da ABD’nin ilk başkanı olan Washington’un mezarını ziyaret ettikten sonra Başkan Eisenhower’ın Beyaz Saray’da verdiği öğle yemeğine katılacaktı. Yemeğin ardından H.E.Stassen ile bir görüşme daha gerçekleştirdikten sonra Türkiye Büyükelçiliğine geçecekti. 5 Haziran’da Washington’dan ayrılarak New York’a hareket edecek ve 6 Haziran’da da buradan hareketle Türkiye’ye dönecekti⁸⁵¹. Gerek geziye katılacak heyetin belirlenmesi ve gerekse gezi esnasında yapılacak görüşmelerin programı dikkate alındığında güvenlik ve ekonomi konularının ağırlıklı olarak yer aldığı anlaşılabacaktır. Adnan Menderes’in ABD yardımını artırmak için çaba içerisine gireceğini de tahmin etmek zor olmasa gerekti.

2- Adnan Menderes’in ABD’ye Hareketi ve Washington Temasları

Başbakan Adnan Menderes ve beraberindekiler 30 Mayıs 1954’de Ankara Etimesgut Askeri Havaalanı’ndan hareket etti. Heyet; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, bakanlar, milletvekilleri, Başbakanlık Müsteşarı, Danıştay, Yargıtay ve Sayıştay başkanları, generaller, ABD Büyükelçiliği Müsteşarı, İtalya ve Yunanistan büyükelçileri ile yerli ve yabancı basın mensupları tarafından

⁸⁴⁹ BCA, 030.01.3.17.3.

⁸⁵⁰ BCA, 030.01.3.17.3.

⁸⁵¹ BCA, 030.01.3.17.3.

uğurlandı. Başbakanı taşıyan uçak, Yunanistan'ın Hellenion Havaalanı'na uğradı. Burada Yunanistan Başbakanı Aleksandros Papagos ile Balkan Paktı hakkında bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmeye daha sonra Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos da katıldı. Başbakan, A.Papagos ile yaptığı görüşmeden memnun kaldığını, ABD'den dönüşte Yunanistan'da bir gün kalarak bir basın toplantısı düzenleyeceğini dile getirdi⁸⁵².

Yunanistan'dan İtalya'nın Napoli şehrine hareket eden Başbakan, burada NATO Güney Avrupa Başkomutanı Amiral W.Fechteler ile bir süre görüştü. Bu görüşmeden sonra Başbakan ve beraberindekileri taşıyan uçak ABD'ye hareket etti. Başbakan'ın bu gezisi ile ilgili olarak Washington'daki yetkililer, genel olarak iki ülkenin ticari ilişkileri üzerinde durmaktaydı. ABD ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin arttığından bahisle; bunun daha da geliştirilebileceği ifade ediliyordu. 1954'ün ilk üç ayında ABD'nin Türkiye'den yaptığı ithalat yüksek değildi. Bunun başlıca sebeplerinden biri ABD iş hayatında yaşanan durgunluk ve Türkiye'den alınan bazı madenleri işleyen endüstri kollarında, üretimin istenilen seviyeye ulaşmamış olmasıydı. Bununla birlikte yılın ikinci üç aylık devresinde durum düzelmeye başlamıştı. Bu nedenle Türkiye ile ABD arasındaki mevcut ticari ilişkiler yeniden yapılandırılmalıydı. Bazı önemli maddelerin Türkiye'den ithali düzenli bir hale getirilmeliydi⁸⁵³.

Başbakan 31 Mayıs'ta New York'a vardı. Kendisini ABD'nin Ankara Büyükelçisi A.M.Warren, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, BM Daimi Delegatesi Selim Sarper ve New York'ta yaşayan Türkler karşıladı⁸⁵⁴. Alanda kendisini bekleyen gazetecilere bir açıklama yaptı. Başkan Eisenhower ile hangi konular hakkında görüşeceğine dair bilgilendirmede bulundu. ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kapsamının oldukça geniş olduğundan bahisle, gündemin yoğunluğuna atıfta bulundu. Balkan Paktı tasarısının görüşmelere dâhil olup olmadığı yönündeki soruya ise ortak çıkarlar doğrultusunda bu konunun da görüşmelere dâhil edildiğini dile getirdi. ABD'yi ilk kez ziyaret ettiğini ifade eden Başbakan, ancak Eisenhower ile Başkan olmadan önce Türkiye'ye yaptığı bir ziyaret

⁸⁵² **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, (Der:Hayri Bars), İstanbul, 1954, s.9.

⁸⁵³ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.9.

⁸⁵⁴ **The New York Times**, 1 Haziran 1954.

esnasında tanıştığını belirtti⁸⁵⁵. Adnan Menderes, Başkan Eisenhower'ın davetine karşılık verirken, iyi bir hazırlık süreci geçirdiklerini de ifade etti. Ayrıntıları belirtmemesine rağmen, konuşmasının yoğunlukla ekonomi ve güvenlik meseleleri ile alakalı olduğu anlaşılmaktaydı. Başbakan'a gezisinde dört ekonomi danışmanın eşlik etmesi de bu düşüncenin doğruluğunu ispat etmekteydi⁸⁵⁶. Başbakan, geceyi New York'ta geçirecek ve ertesi gün Washington'a gidecekti⁸⁵⁷.

ABD'deki basın-yayın kuruluşları ülkelerini ziyaret eden Türk heyetine yakın ilgi gösterdi. Adnan Menderes'i; ülkesini özgürleştiren ve batılılaştıran Mustafa Kemal Atatürk'ün izlediği politikalara destek veren "*Genç Türkler*"den biri olarak tanımlıyorlardı. O'nun İzmir Amerikan Koleji'ndeki günlerinden bu yana ABD'ye yakın bir kişi olduğunu ifade etmekteydiler. Bu gezinin, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1954'te gerçekleştirdiği ABD gezisinin doğal bir sonucu olduğunu ve Başkan Eisenhower'ın Başbakan'ı ekonomik ve askeri konuları görüşmek üzere davet ettiğini yazmaktaydılar⁸⁵⁸. Başbakan'ın "*zengin bir pamuk çiftçisinin oğlu ve kendisini toprağının adamı olarak saymayı sevdiği*" belirtilirken iktidardaki dört yıl süresince, Türkiye'nin buğday ithalatı yerine, ihracatına başladığını vurgulanmaktaydı. Yine bu dönemde Türkiye'nin pamuk üretimini %165 artırdığı, yabancı sermayeyi Türkiye'ye yatırım yapması için teşvik ettiği ve Türkiye'nin maden zenginliği ile ilgilendiği yorumlarına yer vermekteydi. Türkiye'de on adet yabancı petrol şirketinin faaliyet gösterdiği de ifade edilmekteydi⁸⁵⁹.

Adnan Menderes'in izlediği liberal politikalar, onun ABD'de birçok farklı kesimle iyi ilişkiler kurmasına sebebiyet vermişti. Basında yapılan yorumlara göre Türkiye'nin son yıllarda gösterdiği ilerlemede bu siyasetin büyük etkisi olmuştu. Bu bağlamda Türk heyeti, başta ABD olmak üzere bağımsızlığı savunan bütün ülkelerin dostu idi⁸⁶⁰.

Başbakan Adnan Menderes New York'a vardığında "*Amerika'nın Sesi Radyosu*" aracılığı ile Türkiye'ye hitaben bir konuşma yaptı. New York'a indiğinde

⁸⁵⁵ **Milliyet**, 1 Haziran 1954; **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1954.

⁸⁵⁶ **The New York Times**, 1 Haziran 1954.

⁸⁵⁷ **Milliyet**, 1 Haziran 1954; **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1954.

⁸⁵⁸ **Chicago Daily Tribune (1923-1963)**, 1 Haziran 1954.

⁸⁵⁹ **Chicago Daily Tribune (1923-1963)**, 1 Haziran 1954.

⁸⁶⁰ **The New York Times**, 1 Haziran 1954.

bir “gazeteci ordusu” ile karşılaştığını kendisine her konuda sorular sorulduğunu ifade etti. ABD’deki gezi programına hemen başlayacağını belirterek vatandaşlarına sevgi ve saygılarını gönderdi. Daha sonra televizyon aracılığıyla ABD halkına hitap etti: Türk milletinin ABD halkına olan dostane hislerini ileterek başladığı konuşmasında, dünya barışının sağlanması yolunda ABD’nin yaptıklarını millet olarak büyük bir hayranlıkla takip ettiklerini ifade etti. Askeri ve ekonomik yardımın değerini Türk halkının takdir ettiğini dile getirdi. Başbakan, Türkiye-ABD işbirliğinin sağlam temellere dayandığını ve NATO teşkilatı çerçevesini aştığını vurguladı⁸⁶¹.

NATO Güney Avrupa Başkomutanı Amiral W.Fechteler’in özel uçağı ile seyahat eden Başbakan, 1 Haziran’da Washington’a geldi. Başbakan’ı havaalanında, Dışişleri Bakan Yardımcıları R.Murphy ve H.A.Byroade ve Dış Yardımlar Yöneticisi H.E.Stassen karşıladı. H.E.Stassen yaptığı açıklamada, Adnan Menderes’i başkentlerinde ağırlamaktan şeref duyduklarını belirtti. İki ülkeyi birbirine bağlayan dostluğun yapılacak görüşmelerle daha da güçleneceğini ileri sürdü. Başbakan ise, New York’a vardığında ülkesinin, dostu ve müttefiki ABD halkına beslemekte olduğu derin bağlılık ve güven duygularını ifade etme fırsatını elde ettiğini belirtti. Washington’da kalacağı dört gün boyunca yapacağı temasların faydalı olacağına ve bu dostluğun ileride daha da güçleneceğine olan inancını dile getirdi. Yapılan açıklamaların ardından Başbakan ve beraberindekiler Beyaz Saray’ın karşısında bulunan ve ABD’nin seçkin misafirlerinin ağırladığı “Blair House” geçti⁸⁶².

Adnan Menderes 2 Haziran’da Dış Yardımlar Yöneticisi H.E.Stassen ile görüştü. Yapılan basına açıklamasında; Türkiye’nin ekonomik geleceği ile ilgili planlara dair görüş alışverişinde bulunduğu; Türk yetkililerin dört yıllık dönem içerisinde ekonomilerini doğrudan yardıma ihtiyaç duymayacak bir seviyeye getirmek istediklerini ve bu bağlamda Türkiye’ye yatırım yapmak isteyen yabancı şirketlerin ilgisini çekecek şartları sağlamak konusunda kararlı olduklarını ifade edildi. Mayıs ayında yapılan genel seçimlerin hemen ardından gerçekleşen bu gezinin yukarıda ifade edilen amaçlara ulaşmak için atılan ilk adım olarak değerlendirilebileceği vurgulandı⁸⁶³.

⁸⁶¹ **Milliyet**, 2 Haziran 1954.

⁸⁶² **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1954; **Milliyet**, 2 Haziran 1954.

⁸⁶³ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes’in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.22.

Aynı gün Dışışleri Bakanı J.F.Dulles ziyaret etti. Adnan Menderes, ülkesinin gelecek dört yıl içerisindeki askeri ve ekonomik planlarına destek sağlamak amacıyla olduğunu; ABD ekonomik yardımlarının devamını; uzun vadeli kredi verilmesi ve Türkiye'ye yatırım yapacak özel sermayenin teşviki görüşme esnasında gündeme gelecekti. Adnan Menderes, bu gezisi esnasında Türkiye'nin tek başına 400.000 askerin mali yükümlülüğünü üstlenemeyeceğini girdiği her resmi ortamda dile getirecekti⁸⁶⁴.

Adnan Menderes, aynı gün Başkan Eisenhower ile kısa bir görüşme yaptı. Düzenlenen basın toplantısında; Adnan Menderes'in Türkiye ile ABD arasındaki bağları daha da güçlendirmek için burada bulunduğu ve yapılan görüşmenin her iki taraf içinde oldukça verimli olduğu ifade edildi⁸⁶⁵.

Başbakan 3 Haziran da H.E.Stassen ile bir görüşme daha gerçekleştirdi. Daha sonra Senato Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Cumhuriyetçi Senatör Alexander Wiley'in onuruna verdiği öğle yemeğine katıldı. Burada Uzakdoğu'ya yaptığı seyahatten dönen Savunma Bakanı C.E.Wilson ile bir görüşme yaptı. Yemekten sonra ABD Senatosu ziyaret edildi. Cumhuriyetçi Parti'den Senatör W.Knowland bir konuşma yaparak; ABD'nin Türkiye'yi gerçek bir müttefik olarak gördüğünü söyleyerek, Türkiye'nin Kore'ye gönderdiği askeri birlikten övgü ile bahsetti. Bir diğer Cumhuriyetçi Senatör Capehad ise misafirlere *"hoş geldiniz"* dedikten sonra *"Türkiye'ye inanç ve güvenleri olduğunu ve bunun Türkler tarafından bilinmesini istediklerini"* belirtti⁸⁶⁶.

Başbakan 4 Haziran da, Başkan Eisenhower'ın Beyaz Saray'da düzenlediği öğle yemeğine katıldı. Yemeğe ABD'den sivil ve askeri on iki yetkili de katıldı. Bunlar; Meclis Başkanı Josef Martin, Maliye Bakanı George Humphrey, Dış Yardımlar Yöneticisi H.E.Stassen, Senatör A.Wiley, Demokrat Senatör Walter George, Temsilci R.Chiperfield, Demokrat Temsilci Thomas Gordon, Dışışleri Bakan Yardımcısı H.A.Byroade, ABD Ankara Büyükelçisi A.M.Warren, Ekonomi Müşaviri Gabriel Hauge ve Türkiye'deki ABD Askeri Heyet Şefi W.P.Chepard'tı⁸⁶⁷.

⁸⁶⁴ **The New York Times**, 2 Haziran 1954.

⁸⁶⁵ **Chicago Daily Tribune (1923-1963)**, 3 Haziran 1954.

⁸⁶⁶ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.22.

⁸⁶⁷ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.26-29.

Başbakan Menderes'e ise yemekte Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Savunma Bakanı Ethem Menderes, Dışişleri Bakanlığı Sekreteri Nuri Birgi, Türk Kara Kuvvetleri Komutanı General Nureddin Baransel ve beraberindekiler katıldı⁸⁶⁸.

Başbakan yemeğin ardından Dışişleri Bakanı J.F.Dulles ile bir saat süren bir görüşme yaptı. Ardından Dış Yardımlar Yöneticisi H.E.Stassen ile bir araya geldi. Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, görüşme hakkında yaptığı açıklamada; Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmayı ön gördüklerini, verilecek olan kredinin ABD'nin güvenliğini doğrudan doğruya ilgilendirdiğini dile getirdi. Bu krediyi Türkiye dışında bir yere harcamalarının da hiçbir anlamı olmadığını belirtti. Türkiye'nin konumunun bunu gerekli kıldığını, askeri varlığını devam ettirebilmek için bu yardımın zorunlu olduğunu ifade etti⁸⁶⁹.

Başbakan Adnan Menderes'in yaptığı ABD gezisinin temel amaçlarından biri yardım konusuydu. Adnan Menderes, ABD'de Dış Yardım Yöneticisi H.E.Stassen ile birçok kez yardım konusunda toplantı yaptı. 2 Haziran 1954'te ekonomik konularla ilgili olarak yetkililerle bir araya gelen Başbakan ülkesinin taleplerini dile getirdi. Yardım yetkilileri, Adnan Menderes'in ABD'den ileriki birkaç yıl ülkesi için finansal destek temin etmesi yönündeki talebini üstlerine rapor etti. Adnan Menderes, H.E.Stassen'in 1954'te 76.000.000 dolar olan yardımını 1955'te 70.000.000 dolara düşürmesi planlarından pek endişe duymadığını ifade etti. H.E.Stassen, *"Türk delegasyonun bizden Türkiye'nin üç-dört yıllık ekonomik gelişimini, genel görünüşünü incelememiz ve NATO'yu da içeren dış ekonomik yardımları gereksinimlere göre planlayıp ve bunların geleceğine yönelik değerlendirmeler yapmamızı istediler"* yönünde açıklamada bulundu. Bu görüşme yaklaşık üç saat sürdü. Bu oturumlarda, Türk yetkililer ABD'den istedikleri finansal desteğin ana hatlarını muhataplarına aktardılar⁸⁷⁰.

Başbakan ve beraberindekiler 3 Haziran'da Ticaret Bakanı Sinclair Weeks ve Dışişleri Bakanı J.F.Dulles ile bir araya geldi. Başbakan, gezi programına devam ederken Türkiye'de, üç yıllık kredi için en az 300.000.000 dolarlık ekonomik yardıma imza atmaya hazırlandığını iddia ediliyordu. Bu tutar, mali yıl için verilen

⁸⁶⁸ **The New York Times**, 2 Haziran 1954.

⁸⁶⁹ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.26-29.

⁸⁷⁰ **Chicago Daily Tribune(1923-1963)**, 3 Haziran 1954.

76.000.000 dolarlık yardımı da içeriyordu. Ayrıca Türkiye'nin 1 Temmuz'dan başlamak üzere istediği 70.000.000 dolarlık ekonomik hibe ile İthalat ve İhracat Bankası'ndan önerilen uzun vadeli 150.000.000 dolarlık krediyi de kapsadığı belirtiliyordu. Bu üç yıllık program, Başbakan Adnan Menderes ve yardımcılara, Başkan Eisenhower ve Washington'daki diğer ABD yöneticilere finansal ve ekonomik görüşmelere başlamadan önce bildirilmişti. Başbakan, ziyaretinin son gününde New York'taki iş yöneticileriyle görüşecekti⁸⁷¹.

Adnan Menderes, uzun vadeli ekonomik yardım programı oluşturarak bunun sürekliliği üzerinde çalışmaktaydı. Ancak ABD'li yetkililere eğer Kongre ekonomik yardımı gelecek yıl 1 Temmuz'dan sonra onaylanmazsa, 300.000.000 doları ABD'nin Türkiye'nin kalkınması ve savunma giderleri için asgari yardım olarak kabul edeceğini belirttiği ifade edilmekteydi⁸⁷².

1947'de Amerikan yardımlarının başlamasından itibaren, Türkiye 277.500.000 dolar ekonomik ve 1954 yılının sonuna dek olan 6.000.000 dolarlık teknik desteği de içeren yaklaşık 1.500.000.000 dolarlık doğrudan yardım almıştı. Aynı dönemde, dünya bankasından 60.000.000 dolar kredi alınmıştı. Adnan Menderes'in ABD gezisinin sonucunda beklenen ek yardım Türkiye'de bazı olumlu gelişmelerin yaşanmasına neden oldu. İstanbul piyasasında liranın değerini %10-12 yükseldi. Daha önceleri lira, dolar karşısındaki 2,8'lik oranının yarısının altında değer görüyordu. ABD'deki bazı güvenilir haber kaynaklarına göre ise Adnan Menderes'in ziyaretinin diğer bir amacı; Türkiye'nin ticaret zararları ve ödenmemiş borçlarının "korkuya" neden olduğu bu sebeple EPU ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi'nde ABD'nin desteğini sağlamak olarak açıklanmaktaydı⁸⁷³.

4 Haziran'da ise Savunma Bakanı C.E.Wilson ile bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmelerde Türkiye'ye ekonomik yardım için TSK'nın durumuna değinildi. Türk yetkililer askeri yardım temelli bir programın, onunla eş değer olmayan ekonomiye büyük zorluklar yükleyeceğini belirtti. Geçen mali yılda Türkiye, ABD'den 76.000.000 dolar ekonomik yardım almıştı. Şimdi de bu rakama eş ya da bundan daha fazla miktarı temin etmek arayışı içerisindeydi. ABD'li yetkililer ise 1947'den itibaren Türkiye'ye yapılan yardımın, diğer ülkeler dikkate alındığında,

⁸⁷¹ **The NewYork Times**, 4 Haziran 1954.

⁸⁷² **The NewYork Times**, 4 Haziran 1954.

⁸⁷³ **The NewYork Times**, 4 Haziran 1954.

“*en çarpıcı başarı hikâyelerinden*” biri olduğunu ifade ediyorlardı. Türkiye’nin ihracatı 1949’dan 1954’e gelinceye kadar iki katına çıkmıştı. Dünya’daki en büyük dördüncü buğday ihracatçısı ülkesi olduğu hatırlatıldı⁸⁷⁴.

Bununla birlikte ABD’li uzmanlar Adnan Menderes’e Türkiye’deki enflasyon tehlikesinden endişe ettiklerini ifade ettiler. Türkiye’nin pamuk ve buğday ihracatının devam ettirilebilmesi için Türk lirasının devalüe edilmesinin gerekliliği, Tarım ürünleri için ödemeleri düşürerek dünya pazarı ile uyumlu hale getirilmesi ve iç kredileri kısıtlamak için faiz oranlarının da yükseltilmesi gerektiği belirtildi. Başbakan ise, savunma sorunlarını ve yaşam standartlarını gerekçe göstererek yıllık gelirin 170 doların altında olduğu ülkede, hükümetinin “*ekonomik devrim*” yapmaya çalıştığını söyledi⁸⁷⁵.

Türkiye bu şartlar içerisinde ordusunun bütçe üzerindeki yükünü hafifletebilmek için ABD’den aldığı yardımın miktarını artırmanın bir yolunu arıyordu. Gelişmekte olan ekonomisi için de destekleme yapılması şarttı. Taraflar arasındaki görüşmelerin ana çerçevesini bu durum belirliyordu.

3- Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması Kapsamında Stratejik Arayışlar

Başbakan Adnan Menderes’in 1954’ün Haziran’ında ABD’ye yaptığı gezi sırasında da Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması gündem maddelerinden birisini oluşturdu. Başbakan 2 Haziran 1954’de ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles ile bir görüşme yaptı. Bakan bunun son birkaç aydaki “*en kıskırtıcı*” gelişmelerden biri olduğunu söyledi. Bir yıl önceki Ortadoğu gezisi sırasında ifade edilen öngörüler gerçekleşmekteydi. Böyle bir düzenleme sadece bölge ülkelerinin isteği doğrultusunda kalıcı olabilirdi. Dışarıdan dayatılacak bir zorlamayla yapılamazdı. Türkiye ve Pakistan bulundukları bölgedeki SSCB tehlikesini karşılama konusunda istekliydi. Zaman içerisinde bu iki devlete İran ve Irak’ın da katılmasını umuyordu⁸⁷⁶.

Taraflar 4 Haziran 1954’de tekrar bir araya geldi. J.F.Dulles sözlerine Türkiye-Pakistan Anlaşması’nın hayata geçirilmesinde Türkiye’nin üstlendiği öncü

⁸⁷⁴ **The New York Times**, 2 Haziran 1954.

⁸⁷⁵ **The New York Times**, 6 Haziran 1954.

⁸⁷⁶ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.945-946, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı’nın (Jernegan) Görüşme Muhtırası, Washington, 2 Haziran 1954.

rolden ötürü teşekkürlerini ileterek başladı. ABD'nin bunu son derece önemsedğini belirtti. Daha sonra Irak ve İran'ın da bu işbirliğine katılabilme olasılığı üzerinde duruldu. Her iki tarafta böyle bir gelişmenin ne kadar önemli olduğunun farkındaydı. J.F.Dulles, petrolün bu iki ülkedeki önemine dikkat çekti. Adnan Menderes ise ABD'nin bu iki ülkeyi kazanmak adına baskı uygulamada tereddüt etmeyeceğini umduğunu ifade etti. Toplantıda ayrıca İsrail'in Pakt'a üyeliğinin değerlendirilmesi için henüz erken olduğu da belirtildi. Başbakan Afganistan ve Pakistan arasındaki zorluklara ilişkin endişesini ifade ettikten sonra diğer konulara geçildi⁸⁷⁷.

Başbakan Adnan Menderes, ABD temaslarında bu konuyu Başkan Eisenhower ile de görüştü. Adnan Menderes, Türkiye-Pakistan Paktı'nın, Afganistan'ı da kapsamak üzere birkaç ülke dâhil edilerek güçlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Bu oluşuma İtalya'nın da katılması gerektiğine inanmaktaydı. Eisenhower da Başbakan ile aynı doğrultuda, İtalya'nın iki cephe arasında bir tür stratejik oyuncu olacağını düşünmekteydi. Türkiye, NATO ve doğu ülkeleri arasında nasıl bir bağ oluşturmuşsa, İtalya'nın da bu anlamda bir rol üstlenebilirdi. Adnan Menderes konuyu daha da ileri götürerek, Yugoslavya'nın NATO'ya dâhil olmasının bölgenin güvenliği için olumlu bir adım olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmesine rağmen, mevcut koşullar içerisinde böyle bir gelişmenin mümkün olmadığını da vurguladı⁸⁷⁸.

SSCB'nin tepkisine rağmen Pakistan Başbakanı Muhammed Ali Bogra, Haziran 1954'de Türkiye'ye bir gezi gerçekleştirdi. Yapılan anlaşmanın onaylanmasına dair TBMM'de gerçekleştirilen görüşmeleri de takip etti. Türkiye'den 15 Haziran 1954'de ayrıldı. TBMM'de yapılan oylama sonucu Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan işbirliği anlaşması onaylandı⁸⁷⁹. Yapılan bu görüşmeler sonucunda Türkiye'nin bölgesel olarak yaptığı girişimler Bağdat Paktı'nın oluşumuna sebebiyet verecekti. Bunda Pakistan ile yapılan anlaşma sırasında yaşanan diplomatik ilişkiler ve ABD merkezli politikaların büyük etkisi olacaktı.

⁸⁷⁷ **FRUS**, 1952-1954, VII, s.946-949, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Byroade) Görüşme Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1954.

⁸⁷⁸ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.944, Başkan'ın Dışışleri Bakanı'na Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1954.

⁸⁷⁹ **TBMMZC**, X/I, s.156, 157.

4-Görüşmelerin Sona Ermesi ve Türkiye'ye Yapılan Yardımın Artırılması

ABD'deki siyasi çevreler, Başbakan'ın bu gezisinin büyük bir başarı ile sonuçlandığı görüşündeydi. Türkiye tarafından ileri sürülen asgari isteklerin kabul edildiğine işaret edilmekteydi. Verilen bilgilere göre Türkiye'nin ABD'den talepleri şu şekildeydi⁸⁸⁰:

a) Her yıl Türkiye'ye yapılmakta olan 76.000.000 dolarlık ekonomik yardımın dört yıl boyunca yani 1958 yılına kadar devam ettirilmesi

b) ABD Kongresi'nin aldığı "*ekonomik yardım yapılan ülkelere 1955 itibarıyla bu yardımları kesme*" kararının, Türkiye için uygulanmaması veya kesilmesi halinde "*Export-Import Bank*"tan uzun vadeli bir kredinin açılması

c) Türkiye'nin 1954-1958 arası asgari ihtiyacı olan 300.000.000 doların bütün ihtiyaçları karşılamayacağı tahmin edildiğinden; ABD'nin Türkiye'den daha fazla mal satın alması, Türkiye'ye özel Amerikan sermayesinin yatırımını teşvik etmesi, sanayi araç-gereçleri için Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ABD'nin de Türkiye'ye uzun vadeli krediler açması.

Yapılan gezide gerçekleştirilen resmi görüşmelerin sonuncusu 4 Haziran'da gerçekleşti. H.E.Stassen'in Başbakan'a ABD'nin görüş ve kararlarını bildirdi. Toplantı sonrası Başbakan'a bir diplomatik muhtıra sunuldu. Bu muhtıradan ABD'nin görüşleri yer almaktaydı: ABD, Türkiye'nin kaynaklarını dikkate alarak savunma giderlerinin bütçe üzerinde yarattığı olumsuzluğun farkındaydı. ABD, NATO'nun yakın ve uzak hedeflerini karşılamaya dayalı olarak Türkiye'ye olan askeri yardım programını devam ettirme niyetindeydi. Dünya çapındaki askeri yardım programı konusunda Kongre'nin onayını alan ABD Hükümeti, NATO hedeflerinin gerçekleştirilmesinde TSK'nın gereksinimlerini karşılayacak askeri yardım programını arttırmaya hazırdı. 1955 mali yılı askeri yardım programı daha önce planlanan 87.000.000 dolar yerine yaklaşık 200.000.000 dolar olacaktı⁸⁸¹.

Yapılan görüşmelerin ardından her iki devlet ortak bir bildiri yayınladı. Görüşmelerin memnuniyet verici, yapıcı ve çok olumlu geçtiği belirtilmekteydi. ABD gezisinin başından beri gerek Başbakan'ın gerekse ABD yetkililerinin basın

⁸⁸⁰ **The New York Times**, 6 Haziran 1954.; Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, s.38.

⁸⁸¹ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.949-950, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye'deki Büyükelçiliğe, Washington, 5 Haziran 1954.

mensuplarına yaptıkları açıklamalarda daima kullandıkları bu üç sıfat, yayınlanan ortak bildirinin metninde de yer almaktaydı. Bildiride, her iki ülkeyi ilgilendiren konular için bu gezinin önemli bir fırsat teşkil ettiği belirtilmekteydi. Askeri yardım sadece artırılmakla kalmamış aynı zamanda devam etmesi de sağlanmıştı. Yardımın sona ereceği tarih belirtilmemişti. NATO tarafından TSK için tayin edilen hedeflere ulaşabilmek için geniş kapsamlı planlamalar belirlenecek ve buna göre hareket edilecekti⁸⁸².

Bu gezi vesilesiyle dışişlerinde faaliyet gösteren alt kurullar birbirleriyle tanışma fırsatı elde etmişti. NATO üyesi olsun ya da olmasın dost ülkeler ile daha yakın siyasi ve askeri ilişkiler kurulması; dünya barış ve güvenliğine ABD'nin verdiği desteğin boyutuna yönelik Türkiye'nin bakış açısı anlatılabilmişti. TSK'nın modernizasyonu konusunda ihtiyaç duyulan yardımların yaşamsal önemi aktarılmıştı. ABD Hükümeti, Türkiye'ye yapacağı askeri yardımı NATO'nun belirlediği hedefler doğrultusunda vermeye devam edecekti. 1955'de ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için ABD Hükümeti kongrenin kararına bağlı olmak şartıyla Türkiye'ye yaptığı askeri yardımı artıracaktı. Mevcut 500.000.000 dolarlık yardımdan askeri malzeme kapsamında olanların teslimi hızlandırılacaktı. Türkiye'nin dış yardım almadan büyük bir savunma kuvvetini oluşturması ve devam ettirmesi ekonomik olarak imkânsızdı. ABD, Türk ekonomisini kendine yeter bir hale getirmek için gereken şartları da oluşturmaya çalışacaktı⁸⁸³.

ABD'den, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı 200.000.000 liralık yardımın devam ettirilmesi konusunda teminat alınmıştı. 210.000.000 dolarlık araç-gereç yardımı bu rakama dâhil değildi. Bu yardım mevcut durum devam ettiği sürece verilecekti. Türkiye'nin devlet bütçesi arttıkça askeri bütçesinin de artacağı ve 1958 itibarıyla askeri masraflarını kendiliğinden karşılayabileceği konusunda Türkiye'nin taahhüdü, ABD'li yetkiler üzerinde olumlu bir etki bırakmıştı. Bu nedenle ABD'li yetkililer, 1958'e kadar dört yıllık süre içerisinde Türkiye'nin ihtiyaçlarını dikkate almayı kararlaştırdı⁸⁸⁴.

⁸⁸² **The New York Times**, 6 Haziran 1954.; **Milliyet**, 6 Haziran 1954.

⁸⁸³ **The New York Times**, 6 Haziran 1954.; **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.29.

⁸⁸⁴ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.38-39.

Washington’da yaptığı görüşmeleri tamamlayan Adnan Menderes, tekrar New York’a geçerek “*Valdorf Astoria*” oteline yerleşti. Başbakan burada, basın ve işadamlarının katıldığı öğle yemeğinde “*Amerika’nın Sesi Radyosu*” muhabirine Türkiye’ye hitaben bir konuşma yaptı. ABD gezisinin çok faydalı olduğunu belirtmekten mutlu olduğunu, kısa sürmesine rağmen önemli sonuçlar elde ettiklerini ifade etti. ABD halkının Türkiye hakkında beslemekte olduğu samimiyet ve güveni anlatmanın zor olduğunu ve Türk halkının bundan memnuniyet duyacağına emin olduğunu dile getirdi⁸⁸⁵.

Başbakan Adnan Menderes, askeri yardımı iki katına çıkarmayı başarak, altı günlük ABD ziyaretinden sonra New York uluslararası havaalanı “*Idlewild*”den ayrılacaktı. Yolculukta NATO’nun Güney Avrupa Komutanı Amiral W.Fechteler’in özel uçağı kullanılmaktaydı⁸⁸⁶. Hareketinden önce havaalanında bulunan gazetecilere bir açıklama yapan Başbakan, ABD’nin saldırgan ülkelere karşı son aylarda yürüttüğü siyasete büyük hayranlık duyduğunu belirterek bu devletlere “*dur*” deme zamanının geldiğini dile getirdi. Washington’da yaptığı görüşmelerin önemine değinerek Türkiye-ABD ilişkilerini ilgilendiren tartışmalı bütün konuların görüşüldüğünü ve görüş birliği sağlandığını belirtti. Türkiye’ye yüksek miktarda bir askeri yardımın yapılması konusunda anlaşmaya varıldığını ve bunu destekleyecek olan ekonomik yardımla ilgili faydalı ve yapıcı tedbirler alındığını vurguladı⁸⁸⁷.

Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, BM Daimi Delegatesi Selim Sarper ve New York Başkonsolosu tarafından uğurlanan heyet, Atina’da bir gün geçirdikten sonra Türkiye’ye hareket edecekti. ABD’deki programını tamamlayan Başbakan Adnan Menderes ve beraberindekiler, 6 Haziran’da bu ülkeden ayrıldı⁸⁸⁸. Her iki tarafta yapılan görüşmelerin sonucunda birbirini anlamıştı. Türkiye yardım miktarını artırmış ve güven tazelemişti.

5- Adnan Menderes’in Atina Temasları ve Türkiye’ye Dönüşü

Adnan Menderes Atina’da yapacağı temasların içeriği hakkında ABD’den ayrılmadan önce bilgilendirmede bulundu. Atina’da Yunanistan Kralı I.Paulos ile

⁸⁸⁵ **Milliyet**, 7 Haziran 1954.

⁸⁸⁶ **The New York Times**, 7 Haziran 1954.

⁸⁸⁷ **Milliyet**, 7 Haziran 1954; **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1954.

⁸⁸⁸ **Milliyet**, 7 Haziran 1954; **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1954.

öğle yemeğinde bir araya geleceğini; bu görüşmede Türk-Yunan-Yugoslav Anlaşması üzerinde durulacağı; bu anlaşmayı bir ittifaka dönüştürmeyi ve Pakistan ile yapılan anlaşmayı da genişletmeyi düşündüklerini ifade etti. Bu konularda ABD ile tam bir görüş birliği içerisinde olduklarını vurguladı. Ekonomik ve askeri alanda ABD ile her konuda yapılan işbirliğinin semeresinin yakın bir gelecekte alınacağından emin olduğunu ifade etti⁸⁸⁹.

Başbakan ve beraberindeki heyeti taşıyan özel uçak 7 Haziran 1954'de Atina'ya vardı. Havaalanı'nda, Yunanistan Başbakanı A.Papagos, Milli Savunma Bakanı Panagiotis Kanellopulos, Dışişleri Bakanı Stefanos Stefanopulos, Yunanistan Genelkurmay Başkanı ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Lappas, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Cemal Hüsnü Taray, ABD'nin Atina Büyükelçisi Cavendis Cannon, Yugoslavya Büyükelçisi Rados Jovanoviç, büyükelçilik çalışanları ve basın mensupları tarafından karşılandı. Başbakan, Yunanistan Başbakanı ile beraber havaalanından ayrılarak "*Grand Bretagne*" oteline geçti. Yunanistan Hükümeti tarafından onuruna "*Hipodrom*" yakınlarında verilen akşam yemeğine katıldı. Ertesi gün Başbakan A.Papagos ve Dışişleri Bakanı ile iki ülkeyi ilgilendiren konular hakkında bir görüşme yapacak olan Adnan Menderes, daha sonra öğle yemeğinde "*Tatoi*"deki yazlık ikametgâhında Yunanistan Kralı I.Paulos tarafından ağırlandığı⁸⁹⁰.

8 Haziran'da gerçekleşen görüşme yaklaşık bir buçuk saat sürdü. Görüşmelere Türkiye'den, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Birgi ile Orhan Eralp katıldı. Yunanistan'dan ise, Yunanistan Başbakanı A.Papagos, Milli Savunma Bakanı P.Kanellopulos, Dışişleri Bakanı S.Stefanopulos, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Kiru ve Siyasi Daire Başkanı Hristopolos katıldı. Başbakan Adnan Menderes tarafından basına bir açıklama yapıldı. Bir günlük Atina gezisinden ötürü duyduğu memnuniyeti dile getirerek konuşmasına başladı. İki ülke arasındaki ilişkilerin çok yakın olduğunu belirterek "*görüşme konusunda hiçbir fırsatı kaçırmadıklarını ve bundan sonra da kaçırmayacaklarını*" ifade etti. Türk ve Yunan hükümet yetkilileri arasında bu görüşme gerçekleşirken Türkiye Genelkurmay Başkanı Nurettin Baransel de

⁸⁸⁹ Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, s.46.

⁸⁹⁰ Milliyet, 8 Haziran 1954.

Yunanistan Genelkurmay Başkanı ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Lappas’a bir ziyarette bulundu⁸⁹¹.

Kısa bir zaman dilimini kapsayan bu görüşmelerin kapsamlı olmaktan ziyade, bir iyi niyet gösterisinden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Türkiye, Yunanistan ve Yugoslav arasında imzalanan işbirliği antlaşması 29 Mayıs 1953’de yürürlüğe girmişti⁸⁹². Bunun çerçevesini daha da güçlendirmek için Adnan Menderes Atina ziyaretini gerçekleştirmişti. Yunanistan’ın bu konudaki tavrı da her iki taraf için güven vericiydi.

Atina’da gerçekleşen görüşmelerin ardından bu ülkedeki programını da tamamlayan heyet, 8 Haziran’da Türkiye’ye döndü. Yeşilköy Havaalanı’nda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Devlet Bakanı Mükerrrem Sarol, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoglu, milletvekilleri, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, askeri ve mülki erkân, parti temsilcileri ve kalabalık bir vatandaş kitlesi tarafından karşılandı. Başbakan havaalanında gazetecilere seyahati hakkında bir açıklama yaptı. Başta ABD Başkanı Eisenhower olmak üzere ABD’nin Dışişleri, Maliye, Milli Savunma bakanları, dış yardımdan sorumlu kurumların yetkilileri, Senato ve Kongre üyeleri ile yaptığı görüşmelerde; Türkiye hakkında büyük güven, sevgi ve anlayış içerisinde olduklarını gözlemlediğini ifade etti. ABD basının da aynı yönde fikirler beyan etmesi bu açıdan oldukça önemliydi⁸⁹³. Yunanistan’a yapılan bu ziyaret SSCB tehdidine karşı her iki ülkenin kararlılığının ve iyi ilişkilerinin göstergesiydi. Bu durum Kıbrıs konusunda yaşanacak tartışmalara kadar devam edecekti.

6- ABD Gezisinin Ardından Yapılan Yorumlar ve Resmi Açıklamalar

Başbakan’ın ABD ziyareti Türk Basını tarafından yakından takip edilmekteydi. Birçok gazetenin başmakaleleri bu ziyaret üzerineydi. “*Zafer*” gazetesi başyazarı Mümtaz Faik Fenik, ziyaretin dünya barışı açısından önemine değinmekteydi. NATO üyesi ülkelerden sadece Türkiye’nin SSCB’ye sınırı olduğunu ve SSCB’nin NATO üyesi ülkeler içerisinde sadece Türkiye’den üs ve arazi talebinde bulunduğunu hatırlatarak, Türkiye’nin özel konumuna vurgu yapmaktaydı. Türkiye’nin “*çelik*”

⁸⁹¹ Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes’in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, s.62.

⁸⁹² İsmail Soysal, Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990) II, Ankara, 2000, s.471.

⁸⁹³ Milliyet, 9 Haziran 1954.

gibi sağlam olmasına karşın üzerine aldığı sorumluluklar ve barışı koruma yükü nedeniyle zorluklar yaşadığını; II.Dünya Savaşı ve sonrasında insani yardımlarıyla insanlığa en büyük hizmeti ABD'nin yaptığını belirten Mümtaz Faik Fenik, bu yardımları nedeniyle bu ülkenin takdir edilmesi gerektiğini ileri sürmekteydi.⁸⁹⁴

“Cumhuriyet” gazetesi başyazarı Doğan Nadi ise, bu gezinin sadece Türkiye için değil Balkanlar ve Ortadoğu'nun güvenliği bakımından önemine dikkat çekti. Türkiye'nin son on yıl içerisinde batı demokrasileriyle özellikle de ABD ile her alanda işbirliğine gittiğini ifade etti. Mevcut işbirliğinde geç bile kaldığını ileri sürdü. DP iktidara geldiğinde bu durumu göz önünde bulundurarak I.Menderes Hükümeti'nin ilk icraat olarak Kore Savaşı'nda BM'nin yanında yer almasını, üzerine düşen görevi yerine getirmek olarak nitelendirdi. Ekonomik yardımlar, karşılıklı anlaşmalar ve diğer ilişkilerin bu noktaya gelmesinde hükümetin Kore kararının büyük etkisi olduğunu ileri sürdü⁸⁹⁵.

“Vatan” gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman ise Washington görüşmelerinden olumlu sonuçlar beklediğini, esas davanın dünyanın geleceğini kurtarmak olduğunu ve bu konuda da Türkiye'ye büyük görevler düştüğünü ileri sürmekteydi. Askeri ve ekonomik alandaki toplu yardım ve *“bunu beş-on yıla bölünmesini mümkün kılacak birkaç 100.000.000 dolarlık bir borç alması”* Türkiye'yi bağımsız dünyanın en önemli kalelerinden biri haline getirecekti. *“ABD'li dostlar bunun farkındaydı; Başbakan da bu davaya bütün varlığı ile inanan bir devlet adamıydı”*⁸⁹⁶.

“Hâkimiyet” gazetesi başyazarı Burhan Belge de bu ziyaretin iki dost ülke ve millet arasındaki dava ve işbirliğini takviye edeceğini vurguladı. Bu düşüncesini de Adnan Menderes'in arkasına aldığı büyük halk desteğiyle kurduğu Hükümet'in başkanı olması ve Türkiye'nin özelliklerine dayandırmaktaydı. Dünya barışının sağlanması için Türkiye'nin büyük fedakârlıkları göze aldığını, bununda bütün dünya devletleri tarafından bilindiğini belirtti. Türkiye'nin bütçesinin yarısını ordu giderlerine harcadığını belirten Burhan Belge, Kore örneğinde olduğu gibi *“tehlike nerede ise orada bu ordunun özel savaş yeteneğini”* hemen gösterdiğini hatırlatmaktaydı. Bu bağlamda; *“Hissesine düşen maddi ve manevi yardımları*

⁸⁹⁴ BCA, 030.01.3.17.3.

⁸⁹⁵ BCA, 030.01.3.17.3.

⁸⁹⁶ BCA, 030.01.3.17.3.

inandığı davanın uğrunda ödeyen bir ülke olan Türkiye'nin Başbakanı'nın mensubu olduğu medeni camianın maddi ve manevi karargâhı olan ABD'yi ziyaret etmesinin çok doğal olduğunu" ifade etti⁸⁹⁷.

"Hürses" gazetesi de; ABD'nin Eisenhower gibi "enerjik" bir devlet adamı tarafından idare edildiğini ve Türkiye hakkında oldukça geniş bilgiye sahip olduğunu belirtmekteydi. Birbirini şahsen tanıyan Eisenhower ve Adnan Menderes'in iki ülkenin ilişkileri üzerinde karşılıklı yapacakları görüşmelerin olumlu siyasi sonuçlar vermesi kaçınılmazdı. Dünya siyasetinin istikrarsız durumu dikkate alındığında; ideallerde ve milli menfaatlerde birleşmiş bu iki ülkenin, siyasi ilişkilerinin gittikçe daha da kuvvetleneceği ve sağlamlaşacağını beklenilmesinden daha tabii bir şeyin olmayacağı ifade edilmekteydi. Türkiye'nin hızla kalkındığı, ülkenin her tarafında bunun izlerinin görüldüğü ve ABD tarafından da takdir edildiği belirtilmekteydi⁸⁹⁸.

ABD basınında ise özellikle verilen yardımların nasıl kullanıldığı üzerinde duruluyordu. Buna "Washington Daily News" gazetesinde yazılan bir yorum örnek olarak verilebilir: ABD yardımı alan ülkeler arasında, ABD'de saygınlığı en yüksek ülkenin Türkiye olduğu belirtilmekteydi. Bu durumun nedeni ise, yardımları en iyi şekilde kullanması ve en hızlı ilerlemeyi göstermesiydi. Türkiye'nin askeri kuvvetlerini, bu yardım ile modern ve etkili bir kuvvet haline getirdiği ifade ediliyordu. Türk askerlerinin Kore'de gösterdiği başarının da bu gelişmenin bir sonucu olduğu ileri sürülüyordu. "Türkiye'nin başlangıçta askeri bakımdan olduğu kadar ekonomik olarak da zayıf olduğu, bu durum değiştirilmedikçe askeri ne kadar cesur ve ABD'nin verdiği teçhizat ne kadar bol olursa olsun Türkiye'nin güvenilir bir savunma kalesi teşkil etmesinin mümkün olmadığı" iddia ediliyordu. Bu nedenle Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımın, askeri yardımdan daha faydalı olduğu, yeni yollar, limanlar ve endüstri kuruluşlarının inşası ile ülkenin canlandığı belirtiliyordu. Bu son derece etkili gelişimin sebebinin, Türk milletinin kendine hâkim, çalışkan ve korkusuz vasıfların da aranması gerektiği dile getiriliyordu. Gazeteye göre bu durumun oluşmasında diğer bazı ülkelerde mevcut olan ABD'ye karşı şüphe ve güvensizliğin Türkiye'de olmayışı ve istikrarlı bir Hükümet'in ileri görüşlü siyaseti de etkili idi⁸⁹⁹.

⁸⁹⁷ BCA, 030.01.3.17.3.

⁸⁹⁸ BCA, 030.01.3.17.3.

⁸⁹⁹ **Ayın Tarihi**, Haziran 1954.

Bu durum resmi açıklamalarda da kendisini gösteriyordu: Başbakanın seyahati sonrası ortak bir tebliğ yayınlandı: her iki ülkenin dünya siyaseti ve ortak yüksek menfaatler üzerinde tam bir uyum içerisinde bulunduğu; iki hükümet arasında sıkı ve samimi ilişkilerin mevcut olduğu; Türkiye-ABD dostluğu, işbirliği ve hatta kader birlikteliğinin her bakımdan her iki millete mal olması sebebiyle, ABD yetkili kurumlarının imkânlarını zorlayarak, askeri ve ekonomik yardım konusunda uzun yıllara yayılan taahhütler verdiği belirtiliyordu. ABD'nin örneğine az rastlanan bu tarzdaki askeri ve ekonomik işbirliğinin, Türkiye ve ABD arasında dostluk bağlarının mevcudiyetine “*en parlak delil*” olduğu ifade ediliyordu⁹⁰⁰.

Tebliğde, Dışişleri Bakanı J.F.Dulles'in Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nda yaptığı konuşmaya da vurguda bulunuluyordu: Türkiye'ye sağlanan askeri ve ekonomik yardımın tam olarak yerine ulaştığı; ABD'nin çıkarları doğrultusunda “*bu paraların Türkiye'ye harcanmasının hiç harcanmamasından veya başka bir yere harcanmasından çok daha iyi olduğu*” ifade edilmekteydi. Ayrıca bir taraftan askeri yardım devam ettirilirken, diğer taraftan da miktarın artırıldığına işaret ediliyordu. Yapılan yardımın ne zaman son bulacağı ile ilgili olarak kesin bir tarihten de henüz söz edilemeyeceği vurgulanıyordu. Bunun zamana göre değil, NATO tarafından belirlenen hedeflere göre tayin edileceği ifade ediliyordu⁹⁰¹.

Adnan Menderes'in seyahatinin ikili ilişkiler açısından önemini gösteren diğer bir gelişme, H.E.Stassen'in Dış İlişkiler Komisyonu'na verdiği beyanattı: ABD Hükümeti'nin Türkiye'ye silah ve askeri malzeme yardımını arttırmak konusunda Başbakan Adnan Menderes'e söz verdiğini ileri sürmekteydi. H.E.Stassen, 3.400.000.000 dolarlık dış yardım bütçesinden Türkiye'ye ayrılacak tutarın, Türkiye'nin askeri kuvvetini devam ettirmeye yeteceği gibi ekonomik olarak da gelişimine katkıda bulunacağını belirtiyordu. Adnan Menderes'in ABD resmi makamlarıyla yaptığı görüşmelerde, TSK'nın “*talim, terbiye ve teçhizat*” açısından NATO kriterlerine uygun bir şekilde modern hale getirileceğini söylediğini de ifade etti⁹⁰².

“*Yabancı Ülkelere Ekonomik Yardım Dairesi*”, eylül ayında yaptığı açıklamada, bazı ülkelerde sivil havacılığın geliştirilmesi amacıyla bir program

⁹⁰⁰ **Ayın Tarihi**, Haziran 1954.

⁹⁰¹ **Ayın Tarihi**, Haziran 1954.

⁹⁰² **Ayın Tarihi**, Haziran 1954.

üzerinde çalışıldığını bildirdi. Bundan ilk olarak yararlanacak ülkeler ise Türkiye ve Pakistan olacaktı. Buralara ABD havacılık uzmanları gönderilecek ve gerekli hava personelinin eğitilmesine başlanacaktı⁹⁰³.

ABD ile yapılan ekonomik anlaşmanın başlangıç tarihinden itibaren Türkiye'ye yapılan yardımlar; 190.551.118 dolar doğrudan ve 140.422.000 dolar dolaylı malzeme yardımı idi. Ayrıca 1.513.965 dolar hibe ve 966.730 dolar kredi olmak üzere toplam 2.480.695 dolarlık teknik yardım yapılmıştı. Askeri ve diğer yardımlarla birlikte başlangıç tarihi olan Nisan 1948'den 30 Haziran 1954'e kadar toplam olarak 495.848.000 dolarlık bir yardım gerçekleşmiş idi⁹⁰⁴.

Marshall Planı özel teşebbüs fonundan yararlanmak üzere 3 Haziran 1954 tarihine kadar Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Anonim Ortaklığı'na bine yakın başvuru yapılmıştı. Sadece yüz elli ikisi kabul edilmişti. Projeler arasında; gıda maddeleri, dokuma, içki, kereste ve tahta mamulleri, selüloz, deri ve mamulleri, kimya, taş, toprak, cam, çini, makine ve malzeme sanayileri, nakliye araçları, tamir ve bakım atölyeleri, elektrik santralleri ve madencilik bulunmaktaydı. Bu projeler için 53.483.932 lira kredi verildi⁹⁰⁵.

Bu bağlamda Adnan Menderes'in ABD gezisinden özellikle Türk tarafının beklentileri fazla idi. Yukarıda verilen sayısal değerler göz önünde bulundurulduğunda yapılan yardım miktarının askeri ve ekonomik alandaki işlevselliği yadsınamaz boyuttaydı. Gezi sonrasında yapılan açıklamalar ve basında çıkan haberler dikkate alındığında Başbakan'ın yaptığı görüşmelerden olumlu sonuç alınmıştı.

D-BALKAN PAKTI (9 Ağustos 1954)

1- II. Dünya Savaşı Sonrası Balkanlar'da Güvenlik Arayışı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra egemenliği altına aldığı Balkanlar, etnik ve dini çatışmaların, sosyal karışıklıkların yaşandığı ve siyasi olarak da Avrupa'daki büyük güçlerinin mücadele alanıydı. Çarlık Rusya, I.Dünya Savaşı öncesi "*sıcak denizlere açılmayı*" milli hedef olarak benimseyince ve boğazları da

⁹⁰³ **Ayın Tarihi**, Eylül 1954.

⁹⁰⁴ **Türkiye'de Marşal Plânı 19**, s.5.

⁹⁰⁵ **Türkiye'de Marşal Plânı 19**, s.9-10.

kontrol edemeyince yeni hâkimiyet alanı olarak Balkanlar'ı seçmişti⁹⁰⁶. Türkiye, jeopolitik konumu itibariyle Balkanlar'ın güvenliğini kendi güvenliği için önemli görmekteydi ve Rusya'nın bu tutumundan rahatsızdı. İlerleyen süreçte Yunanistan, Yugoslavya, Türkiye ve Romanya arasında 9 Şubat 1934'te Balkan Antantı imzalandı⁹⁰⁷.

II.Dünya Savaşı sonrası başlayan “*Soğuk Savaş*”ın etki alanlarından birisi Balkan yarımadasıydı. Bölge, SSCB'den destek alan sosyalist ülkeler ve ABD'den destek alan Türkiye ve Yunanistan olmak üzere iki bloğa ayrılmıştı⁹⁰⁸. Savaşın sona ermesinden sonra ülke güvenliğini korumak adına Batı eksenli bir politika izleyen Türkiye'nin dış siyasetinde, 1950'de DP'nin iktidara gelmesinden sonra da herhangi bir değişiklik yaşanmadı. NATO üyeliği Türkiye için dış politikada aktif bir dönem başlatmıştı. SSCB tehdidinin artması üzerine iyice Batı'ya yönelen DP iktidarının ilk döneminde dış politikada en çok meşgul olduğu konulardan biri de Balkanlar oldu. Bu dönemde Türkiye, Yunanistan ile anlaşarak Yugoslavya'yı dolaylı yoldan NATO'ya bağlayan bir ittifak oluşturma adına olağanüstü bir çaba harcadı⁹⁰⁹.

1947-1952 arası Balkanlar'da işbirliği talebi genellikle Yunanistan'dan geldi. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmalarından sonra bu girişimleri Türkiye devam ettirdi⁹¹⁰. 1948'de SSCB ile Yugoslavya arasında gerginlik ortaya çıktı. Yugoslavya, Stalin'in kararıyla Kominform'dan uzaklaştırıldı. SSCB baskısı altına giren Yugoslavya'nın Devlet Başkanı Josip Broz Tito 1953'de Avrupa Savunma Topluluğu'yla yakından ilgilenmeye başladı⁹¹¹. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyelikleri sonrası üç ülke arasında temaslar başladı. Haziran 1952'de başlayan bu temaslar daha sonra Eylül ayında Türk ve Yugoslav askeri heyetlerinin karşılıklı ziyaretleri ile devam etti⁹¹².

⁹⁰⁶ M.Ekincikli, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, s.280.

⁹⁰⁷ E.Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara, 2007, s.282.

⁹⁰⁸ Melek Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler” *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1(1918-1980)*, (Editör: Baskın Oran), İstanbul, 2001, s.588.

⁹⁰⁹ *Geçiş Sürecinde Türkiye*, (Der: Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul 2003, s.122.

⁹¹⁰ Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965*, Ankara, 1969, s.94.

⁹¹¹ Erol Mütercimler, Mim Kemal Öke, *Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2004, s.301.

⁹¹² C.Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, 2003, s.119.

Atina-Belgrad-Ankara arasında görüşmelerin sıklaştığı Ağustos 1952’de ABD Kara Kuvvetleri Müsteşar Yardımcısı Frank Pace bu üç başkenti ziyaret etti. F.Pace’in bu gezisi ABD’nin Balkan işbirliğinin arkasındaki desteğinin açık bir ifadesiydi⁹¹³. Aralık 1952’de Roma’ya giden Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü burada basına yaptığı bir açıklamada Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında herhangi bir resmi anlaşmanın olmamasına rağmen bu üç ülkenin işbirliği için temaslarda bulunduklarını ifade etti⁹¹⁴. 26-29 Ocak 1953’de yaptığı Atina ziyaretinde de yapılan çalışmaların olgunlaşması halinde üç dışişleri bakanının, paktın metnini kaleme alacaklarını ifade ederek anlaşmanın imzalanacağını belirtti⁹¹⁵.

Konminform’dan çıkarılan Yugoslavya sadece SSCB’nin değil, Doğu Bloğu’na mensup komşularından kaynaklı sıkıntıları da karşılamak durumunda kaldı. ABD ve İngiltere’den askeri kredi temin etmesine rağmen bu ülkelerle herhangi bir bağı yoktu. Yugoslavya’nın rejimi gereği böyle davranıyordu. Bununla birlikte Balkan Yarımadası’ndaki devletlerle yapacağı bölgesel savunma paktı, iki büyük blok arasında tercih yapması şeklinde algılanmayacaktı⁹¹⁶. Yugoslavya Devlet Başkanı J.B.Tito, NATO üyesi ve Balkan devleti olan Türkiye ve Yunanistan ile işbirliğinde yarar görmekteydi. Yunanistan’da II.Dünya Savaşı sonrası Yugoslavya ile savaşta bozulan ilişkilerinin düzelmesini ve iki devlet arasındaki güvensizliğin ortadan kaldırılmasını istemekteydi. Türkiye ise bu işbirliği anlaşması ile Balkanlar’daki güç dengesinin değişeceğini ve Türkiye’nin lehine bir durum yaratacağını düşünmekteydi⁹¹⁷.

Diğer taraftan ABD, kendi çıkarları doğrultusunda bir Balkan İttifakı kurulmasından yana idi. Bu sebeple ilk önce bunun altyapısını hazırlamaya çalıştı. Yani Türk-Yunan ilişkilerine müdahale ederek mevcut sorunları yumuşatmak istedi. Sonuçta Mayıs 1947’de Türk-Yunan İşbirliği Komitesi oluşturuldu. Eylül 1948’de Türk-Yunan Ticaret Antlaşması imzalandı ve 5 Şubat 1952’de Türk-Yunan Daimi

⁹¹³ M. Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler” s.588.

⁹¹⁴ **Milliyet**, 24 Aralık 1952.

⁹¹⁵ **Ayın Tarihi**, Ocak 1953; **Milliyet**, 30 Ocak 1953.

⁹¹⁶ Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara, 1983, s.353.

⁹¹⁷ M.Ekincikli, **İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti**, s.281-282.

Karma Komisyonu kuruldu. Komisyon, “*bölgesel güvenliğin sağlanması için Yugoslavya ile görüşme*” kararı alarak Balkan İttifakı girişimini başlattı⁹¹⁸.

ABD’nin Türk-Yunan sorunlarına ilgisi 1940’lı yılların sonlarından itibaren artmaya başlamıştı. Fener Rum Patrikhanesi bunlardan birisi idi. II.Dünya Savaşı sonrasında Fener Rum Patrikhanesi’nin statüsü, görevleri, yetkileri, patriğin nasıl seçileceği ve kimin patrik olacağı konularında Yunanistan ve Türkiye arasında ciddi sıkıntılar bulunmaktaydı. ABD önce, Yunanistan İç Savaşı sırasında komünist partizanların lehine demeçler vermiş olan SSCB yanlısı Fener Rum Patriği Maksimos Vaporcis’i, “*psikolojik sorunları olduğu*” gerekçesi ile istifa ettirdi. Ardından boşalan makama, 1 Kasım 1948’de sıkı bir anti-komünist ve SSCB düşmanı olan ABD vatandaşı Kuzey Amerika Rum Ortodoks Başpiskoposu A.S.Athinagoras’ın seçilmesini sağladı. Yeni patrik 26 Ocak 1949’da Başkan Truman’ın özel uçağı ile İstanbul’a geldi ve 1972’ye kadar Fener Rum Patriği olarak görev yaptı. Böylece Türk-Yunan ilişkilerini olumsuz etkileyen “*Patrikhane Sorunu*” ABD tarafından -geçici bir süreliğine- çözülmüş oldu. ABD’nin, Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunları çözüp, bu iki ülkeyi ve Yugoslavya’yı içine alacak bir Balkan İttifakı’nı kurmak istemesinin üç temel nedeni vardı. Bunlar; Truman Doktrini, Marshall Planı ve NATO ile başlayan SSCB’yi kuşatma politikasını güçlendirmek, Balkanlar’da Sosyalizm’in yayılmasını engellemek ve 1948’de Kominform’dan ihraç edilen ve SSCB ile ilişkilerini koparmak zorunda kalan Sosyalist Yugoslavya’yı kendi nüfuz alanına çekmekti⁹¹⁹.

ABD’nin “*Soğuk Savaş*” döneminde amacı; gerek Avrupa’da ve gerekse Asya’da SSCB’yi ve ona bağlı “*uydu devletleri*” güneyden bir blok halinde kuşatmaktı. İşte Balkanlarda da uygulamaya koyduğu plan bu doğrultuda işlemektedir. Yugoslavya’nın o günkü durumu ABD için büyük bir fırsattı. Bu durum Türkiye gibi bölge ülkelerinin de çıkarına idi. Mevcut SSCB tehdidi böylece en aza indirgenmiş olacaktı.

⁹¹⁸ Caner Sancaktar, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası’na Marksist Yaklaşım”, **Bilge Strateji Dergisi** III, S.5, İstanbul, 2011, s.42-43.

⁹¹⁹ C.Sancaktar, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası’na Marksist Yaklaşım”, s.42-43.

2- Balkan Paktı'nın İlk Adımı: Türk-Yunan-Yugoslav İşbirliği Anlaşması (28 Şubat 1953)

Balkanlarda güvenlik arayışında olan üç devlet; Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında yapılan görüşmelerin sonucunda bu konuda birlikte hareket etmeye karar verdi. 25 Şubat'ta Atina'da parafe edilen⁹²⁰ anlaşma üç gün sonra 28 Şubat 1953'de Ankara'da dışişleri bakanları tarafından imzalandı⁹²¹. Tam ismi, *“Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti arasında Dostluk ve İşbirliği Anlaşması”* idi. Taraflar; bütün milletlerle barış içerisinde yaşamaya; aralarında mevcut dostane ilişkileri artırarak devam ettirmeye; ülkelerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü hedef alacak bir saldırı karşısında gereken önlemleri almaya ve daha etkin bir savunma için ortak çalışmalar yapmaya; barış ve güvenliğin korunması için BM Anlaşması'nın 51.Maddesi'ne uygun olarak gereken tedbirleri almaya karar vermişlerdi⁹²².

Anlaşmanın tamamı on maddeden oluşmaktaydı. Metnin içeriği 18 Mayıs 1953'te TBMM'de görüşüldü. Konu hakkında milletvekillerini bilgilendiren Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü; yapılan bu anlaşmanın, BM Anlaşması'na uygun olarak imzalandığını, bazı çevrelerin iddia ettikleri gibi herhangi bir gizli tarafının da olmadığını ifade etti⁹²³. Dışişleri Komisyonu adına söz alan Niğde milletvekili Necip Bilge ise, anlaşmanın doğrudan doğruya Balkanlar ile Ortadoğu'da barış ve güvenliğin korunması amacıyla imzalandığını dile getirdi. Dünya barışı için de oldukça önemli bir ittifak olduğunu söyledi⁹²⁴. TBMM'de, anlaşmanın onaylanmasına dair kanun, oylamaya katılan milletvekillerinin tamamının oyunu alarak kabul edildi⁹²⁵. Balkan ittifakının oluşturulması için ilk ciddi adım olan bu anlaşma, onay işlemlerinin tamamlanmasının ardından 29 Mayıs 1953'de yürürlüğe girdi⁹²⁶.

⁹²⁰ **Ulus**, 26 Şubat 1953; **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1953.

⁹²¹ **Zafer** 1 Mart 1953; **Hürriyet**, 1 Mart 1953; **Ulus**, 1 Mart 1953.

⁹²² **TBMMTD**, IX/XX, s.1376; Anlaşmanın tam metni için Düstur, III/XXXIV, s.1347-1350.

⁹²³ **TBMMTD**, IX/XXII, s.298.

⁹²⁴ **TBMMTD**, IX/XXII, s.301.

⁹²⁵ **TBMMTD**, IX/XXII, s.309.

⁹²⁶ İ.Soyсал, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990) II**, s.471.

Balkan ittifakının kurulmasında ABD önemli bir rol oynadı. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olmalarıyla birlikte, Kuzey Atlantik'ten başlayan ve İran'a kadar uzanan savunma hattının içersinde artık Yugoslavya'da yerini almıştı. Bu nedenle ABD, ittifakın kurulması aşamasında etkili bir rol oynadı. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği Mayıs 1953'de bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, ABD'nin, Yugoslavya'nın Avrupa savunma sistemine dâhil edilmesi yönündeki isteğini dile getirerek, Türk yetkililere bu konuda her türlü yardım ve işbirliğinde bulunacaklarını ifade etti⁹²⁷.

Türkiye de Kominform'a karşı ortak savunma teşkilatı kurulmasıyla, ekonomik ve askeri yardım konusunda ABD'ye karşı pazarlık gücünü yükseltmeyi amaçlıyordu. Uzmanlar ise, hem SSCB tehdidine karşı hem de ABD'den alınacak askeri ve ekonomik yardımdan ötürü bu ittifakın kurulduğunu ileri sürüyordu⁹²⁸.

Anlaşmanın imzalanmasının ardından İsrail'in de ittifaka dâhil olacağı iddiaları Ortadoğu ülkeleri arasında rahatsızlığa sebebiyet verdi. Buna göre; Batılı devletler, Ortadoğu'nun savunması için Arap dünyası ile iyi ilişkiler kurma imkânı aramak yerine, Mısır'ın kuzeyinden itibaren askeri üsler oluşturarak bu zinciri Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve İsrail ile tamamlamayı düşünmekteydiler. Bu iddianın ortaya atılmasından sonra bir açıklama yapan Mısır Hükümeti Sözcüsü Muhammed Fuad Gallal, "*Arap devletlerini dışarıda tutacak bir Ortadoğu savunması kadar manasız ve yersiz bir düşüncenin olamayacağını*" ifade etti. Balkan Paketi ülkelerinin İsrail ile böyle bir işbirliğine girmelerini gerektirecek herhangi bir durumun olmadığını; Balkanlarda işbirliğine giden ülkeler ile Arap devletleri arasında yakın bir işbirliğinin olduğunu ve Arap dünyasının düşmanı olan bir devletle olası bir ittifakın bu ülkelere herhangi bir fayda sağlamayacağını dile getirdi. Kimler tarafından teklif edilirse edilsin İsrail'in içinde bulunacağı bir ittifaka Pakistan ile diğer Müslüman ülkelerin katılmasının mümkün olmadığını da sözlerine ekledi⁹²⁹.

Muhammed Fuad Gallal, "*Üç Küçükler Paketi*" olarak adlandırılan bu paktın, Ortadoğu'nun savunması için yeterli olmayacağını, sadece Batılı devletlerin İskandinav ülkelerinden Hazar Denizi'ne kadar uzatmayı düşündükleri savunma hattını bir dereceye kadar tamamlayacağını ifade etti. Ortadoğu ülkeleri genel

⁹²⁷ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.123-124.

⁹²⁸ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.124-125.

⁹²⁹ BCA, 030.01.103.645.6.

savunma sistemine dâhil edilmediği sürece bunun bölge ile herhangi bir ilgisi olmayacaktı. Ona göre; İsrail'i de Türk-Yunan-Yugoslav ittifakına dâhil etme konusunda yapılan görüşmelerin amacı, Arap ülkelerini ve özellikle de Mısır'ı baskı altında bulundurmaktı. Gerçek bir Ortadoğu savunma teşkilatının kurulması için öncelikle İngiliz askerlerinin Mısır'dan çekilmeleri gerekiyordu⁹³⁰.

Anlaşmanın imzalanması ABD basınında da geniş yer tuttu. Türkiye ve Yunanistan NATO üyesi idi ve Yugoslavya da dolaylı olarak bu birliktelik ile bağ kurmuştu. Bu durum birçok olumlu gelişmeyi de beraberinde getirebilirdi. Komünist bir ülke olan Yugoslavya'nın batı güvenlik sistemine bağlanması "*Demirperde*" devletlerinin saf değiştirmesinde hızlandırıcı bir etki yaratabilirdi⁹³¹.

ABD Dışişleri Bakanlığı ise anlaşmanın imzalanmasından memnundu. Dünya barışı için önemli bir belge olarak değerlendirdiklerini ifade etti. Bu niyetlerini anlaşmaya taraf olan devletlere de bildirdi. Anlaşmanın askeri yönü hakkında ise, uzmanlar tarafından hazırlanacak raporlara dikkat çekildi⁹³².

Balkanlar'da varılan bu anlaşma ABD kamuoyunda farklı değerlendirilmekteydi. İki farklı görüş ortaya çıkmıştı. Anlaşmayı olumlu bulan kesim, yine de bu ittifaka temkinli yaklaşıyordu. Kamuoyunda oluşan bu görüş ayrılığının nedeni ise Yugoslavya Devlet Başkanı J.B.Tito'nun Komünizm yanlısı olmasıydı. Bazı ABD'lilere göre bir Komünist'e hiçbir zaman güvenilmezdi. Askeri ve siyasi sırların alışverişinde dikkatli davranılmalıydı. Anlaşmanın, J.B.Tito ile Moskova arasındaki uzaklaşmayı daha da artıran yeni bir adım olması ise farklı görüşlerin birleştiği tek noktaydı⁹³³.

ABD'nde anlaşmaya genellikle olumlu yaklaşılsa da Türkiye'nin bu birlikteliğin kurulmasında üstlendiği aktif rol yeterince takdir edilmiyordu. Başbakan Adnan Menderes ve Hükümeti için ABD'nin "*süper güç*" olarak liderliği tartışılmaz bir gerçektir. Ancak, bu süreçte yaşananlar Adnan Menderes'te kırgınlığa sebep olmuştu. ABD Ankara Büyükelçiliği'nin ABD Dışişleri Bakanlığı'na 30 Temmuz 1953'de gönderdiği raporda; Türk temsilcileri ile ne zaman uluslararası sorunlar

⁹³⁰ BCA, 030.01.103.645.6.

⁹³¹ Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/II*, Ankara, 1999, s.412.

⁹³² F.C.Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/2*, s.414.

⁹³³ F.C.Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/2*, s.414.

görüşülse, her zaman ABD ile aynı fikirde olduklarını söyledikleri ifade edilmekteydi. Büyükelçiye göre bu durumun iki nedeni vardı. Birincisi, Türklerin dünyanın durumu karşısında aldıkları tavır ABD ile benzerdi. İkinci olarak ise, batı ülkelerinin bazı konularda birlikte hareket etmemeleri Türk liderleri endişelendirmekteydi. Büyükelçi, Türklerin her şartta ABD liderliğini kabul ettiklerini vurgulamaktaydı. Bununla birlikte Türklerin, ABD'nin kendilerine yeteri kadar önem vermediği düşüncesinde haklı olduklarını da belirtmekteydi. Türkiye, ABD'nin Yugoslavya ile yaptığı dördümlü görüşmelerden Yugoslav yetkililer aracılığı ile haberdar olmuştu. Buna karşılık Türkiye; Yunanistan ve Yugoslavya ile yaptığı görüşmeleri bütün ayrıntılarıyla kendilerine iletmisti. Bu nedenle Türkiye'ye hak verilmekteydi. Türk Hükümeti, kendileri için hayati önem arz eden Balkan Paketi kurma fikrine ABD'nin yeteri kadar önem vermediği ve ilgi göstermediği hissine kapılmaktaydı⁹³⁴.

3- Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya Arasındaki İşbirliği ve Dostluk Anlaşması'nın Askeri İşbirliğine Dönüştürülmesi Süreci

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 24 Şubat 1954'de TBMM'de yaptığı konuşmasında konu hakkında bilgi verdi: Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın Balkanlar'da barış ve güvenliğin sağlanması konusunda önemini vurguladı. Anlaşmanın dünya barışına hizmet edeceğini ve bu bağlamda NATO ile BM'nin savunduğu yüksek ideallere bağlandığını ifade etti. Avrupa güvenliği için de önemli olan bu anlaşmayı her alanda geliştirmek için çalışmaların devam ettiğini belirterek bunun NATO ile bağlantılı hale gelmesi konusunda taşıdığı ümidini dile getirdi⁹³⁵.

Türk-Yunan-Yugoslav İşbirliği Anlaşması imzalandıktan sonra Yugoslavya Devlet Başkanı J.B.Tito, 12-16 Nisan 1954'de Ankara'ya resmi bir ziyarette bulundu. J.B.Tito yaptığı açıklamada; üç Balkan devletinin ittifak anlaşması imzalamasının zamanının geldiğini belirterek Yugoslavya'nın NATO üyesi olmamasının bu anlaşmayı imzalamaya engel teşkil etmeyeceğini ifade etti⁹³⁶. J.B.Tito daha sonra 2-6 Haziran 1954'de Atina'ya bir ziyaret gerçekleştirdi. Burada

⁹³⁴ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.58.

⁹³⁵ **TBMMTD**, IX/XXVIII, s.775.

⁹³⁶ **Ayın Tarihi**, Nisan 1954.

yaptığı görüşmelerde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içerisindeki yükümlülüklerinin imzalanacak ittifakla nasıl bağdaştırılacağı konusunda görüş birliğine varıldı⁹³⁷.

J.B.Tito'nun Atina ziyareti ile aynı tarihlere denk gelen Başbakan Adnan Menderes'in 1 Haziran'da başlayan ABD ziyareti ittifakın imzalanması açısından önemliydi. Başbakan Adnan Menderes'in Haziran 1954'te gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde de konu gündeme geldi. Bu tarih tam da Yunanistan'a giden J.B.Tito'nun bu üçlü anlaşmanın yakında askeri ittifaka dönüşeceğini rapor etmesine denk geldi. Türkiye, Güneydoğu Avrupa'daki en güçlü “*özgür savunma kalesi*” olarak görülüyordu⁹³⁸. Türkiye; Yunanistan ve Yugoslavya ile kurulacak paktın kısa zaman içerisinde etkili bir ittifaka dönüşeceğini ümit etmekteydi⁹³⁹.

Başbakan Adnan Menderes Haziran 1954'de ABD'de Türkiye-Pakistan anlaşması ve Balkan Paktı hakkında ABD Dışişleri Bakanı ile 2 Haziran 1954'de bir toplantı yaptı. Başbakan bu iki konuda J.F.Dulles'in görüşlerini sordu. Balkan Paktı'nı ABD'nin desteklediğini ancak, askeri bir ortaklığa dönüşümünün zamanlaması konusunda dikkatli olunması gerektiğini söyledi. ABD, Güney Avrupa ve Yugoslavya'nın savunmasının güçlendirilmesine büyük önem veriyordu. Adnan Menderes ise gerek kendilerinin ve gerekse diğer iki ülkenin savunma işbirliğine gayet temkinli yaklaştıklarını söyledi. Yapılan çalışmaların savunma gücüne katkı sağlayacağı konusunda çekincelerinin bulunmadığını; İtalyanların da bu işbirliğine geç kalmadan dahil edilmesinin gerekliliğini vurguladı⁹⁴⁰.

Taraflar 4 Haziran 1954'de tekrar bir araya geldi. J.F.Dulles, temel politikalar üzerinde herhangi bir yanlış anlama olmadığını bununla beraber zamanlama konusunda endişeli olduğunu tekrarladı. Balkan Paktı düzenlemesinin “*şu andan daha da ileriye gideceğine inanmadığını*” ifade etti. Görüşme sırasında Başbakan iki kez “*30 gün beklemek*” ifadesini kullandı. ABD'nin Yugoslavya'ya yönelik konumu farklı idi. Cenevre Konferansı konusuna dönen Başbakan, Türkiye'nin öneminin Batı Bloğu'nda gün geçtikçe arttığını; şayet Asya'daki ülkeler bir şekilde SSCB

⁹³⁷ **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1954.

⁹³⁸ **The Washington Post and Times Herald (1954-1959)**, 2 Haziran 1954.

⁹³⁹ **The Washington Post and Times Herald (1954-1959)**, 3 Haziran 1954.

⁹⁴⁰ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.945, 946, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın (Jernegan) Görüşme Muhtırası, Washington, 2 Haziran 1954.

güdümüne girerse, bunun “*deprem etkisi*” yaratacağını; SSCB’nin bu amaca ulaşmak için bir program dahilinde çalıştığını dile getirdi. J.F.Dulles ise, Türkiye’nin o güne kadar kendilerine beyan ettiği sözler ve bağitlar doğrultusunda bütün gücüyle savaşıacağını hatırlatarak Türkiye’nin bu duruşuyla özgür dünyanın saygı ve güvenini kazandığını belirtti⁹⁴¹.

Durumun aciliyeti göz önünde bulundurularak, Türkiye’nin Türk-Yunan-Yugoslav ittifakını NATO ile işbirliği içerisinde askeri anlaşmaya dönüştürme çabaları başladı. Başbakan, bunun NATO üyesi olmayan Yugoslavya ile NATO üyesi olan İtalya arasındaki Trieste Sorunu’nu⁹⁴² dikkate almadan gerçekleştirilmesinin en doğru yol olacağını belirtti. Kapsamlı bir güvenlik ağı oluşturabilmek için hiçbir boşluğa meydan verilmemesi gerektiğini düşünüyordu⁹⁴³.

Adnan Menderes ABD seyahati dönüşünde Atina’ya uğrayarak Türk-Yunan-Yugoslav İşbirliği Anlaşması’nın askeri ittifaka dönüştürülmesi hakkında görüşmeler yapmayı planlıyordu⁹⁴⁴. Bu konuda bazı çekinceler olmasına rağmen süreç işliyordu.

4- Balkanlarda Askeri İttifak Kurulması Düşüncesinin ABD Basınındaki Yansımaları

Başbakan’ın ABD ziyareti sırasında da gündeme gelen Balkan Paktı düşüncesi ABD basını tarafından büyük destek gördü. Bunun gerçekleşmesi halinde Türkiye’nin Akdeniz havzasında askeri ve siyasi açıdan bölgesel bir lider haline geleceği yaygın görüştü. Adnan Menderes’in kurulacak Balkan Paktı’nı NATO ile tamamlama düşüncesine de destek verilmekteydi. Bu durumda Yugoslavya, karşısına

⁹⁴¹ **FRUS**, 1952-1954, VII, s.946-949, Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı’nın (Byroade) Görüşme Muhtırası, Washington, 4 Haziran 1954.

⁹⁴² Trieste Sorunu, Soğuk Savaş döneminde İtalya milli tarihinin önemli bir parçasını oluşturmaktaydı. Konu, İtalyan milliyetçiliği ile yakından ilgiliydi. Sorunun devlet bazında iki tarafı varken bölgede yaşayan halkın beklentileri de dikkate alınmalıydı. Fakat o günün şartlarında bu pek de mümkün değildi. Bu sorun sırasında yaşananlar özellikle Soğuk Savaş döneminde İtalya’nın demokratik kültürünü de ortaya koyması açısından dikkate değerdı. Geleneksel İtalyan milliyetçileri Adriyatik bölgesine doğru genişlemeyi amaçlıyordu. Burasının kendilerine geçmişten gelen bir miras olduğunu iddia ediyorlardı. Bölge savaş sonrası dönemde milli kimliklerin şekillenmesi kapsamında karmaşık bir yapı sunmaktaydı. İtalyan nüfusun varlığı kadar göçmenlerinde yerleştirildiği bir yerdı. 1945-1954 yılları arasında İtalyan Hükümeti’nin diplomatik girişimleri bu konuya yoğunlaşmıştı. <http://www.unomaha.edu/esc/2009Proceedings/Nationalism20thCentEurope.pdf>

⁹⁴³ **The NewYork Times**, 6 Haziran 1954.

⁹⁴⁴ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes’in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.39-46.

Rusya'yı almış olacaktı⁹⁴⁵. Bölgesel savunma için her zaman “*tetikte*” olan Türkiye'nin güçlü bir blok oluşturmak için harekete geçtiği ifade edilmekteydi⁹⁴⁶.

“*New York Herald Tribune*” gazetesi 8 Haziran 1954'deki sayısında; Güneydoğu Avrupa'daki en önemli müttefik olan Türkiye'nin, Yunanistan ve Yugoslavya ile yaptığı işbirliğinin askeri ittifaka dönüşmek üzere olduğunu ve bunun gerçekleşmesi durumunda Avrupa'daki Komünist tehdidine karşı oluşturulan savunma duvarının bir kat daha güçleneceğine dikkat çekilmekteydi. Ohio Eyaleti'nde yayın yapan “*Coshocton-Tribune*” gazetesi ise, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra SSCB'nin tepkisine maruz kaldığını aynı durumun şimdi de Yugoslavya için söz konusu olabileceğini ve bölgesel güvenliğin tartışmalı bir hâl alacağını yazmaktaydı⁹⁴⁷.

Philadelphia'da yayınlanan “*Inquirer*” gazetesi'nde bir makale yayınlayan Edgar A.Mowrer; Türkiye'yi, Komünist saldırısına karşı BM'ye üye ülkeler arasında “*dimdik, korkusuz ve kendinden emin bir kaya gibi duran*” ülke olarak tanımladı. Türkiye'nin diğer NATO ülkelerine nazaran çok farklı bir konumda olduğunu, ezeli düşmanı SSCB'ye karşı oluşturulan savunma hattının kilit noktasında bulunduğunu vurguladı. Adnan Menderes'in kurulacak paktın NATO tarafından desteklenmesi isteğinin; Yugoslavya'nın bu örgüte üye olmaması ve “*Trieste*” anlaşmazlığı nedeniyle İtalya'nın muhalefet edeceği tahmininde bulundu. E.A.Mowrer, Türkiye'nin üstlendiği rolün bu şartlarda daha da önemli bir hale geldiğini ifade etti. “*Albuquerque Journal*” gazetesi ise Türkiye'ye yapılan ABD yardımının artma sebebi olarak, kurulması düşünülen Ortadoğu ve Balkan paktlarını göstermekteydi⁹⁴⁸.

“*Houston Post*” gazetesi ise tarih boyunca birbirleriyle mücadele içerisinde olmuş olan bu üç devletin şimdi bu pakt ile birbirlerine bağlanmasına dikkat çekti. Bunlardan en güçlü ve sarsılmazı olan Türkiye'nin Başbakan'ı Adnan Menderes'in

⁹⁴⁵ **The Washington Post and Times Herald(1954-1959)**, 4 Haziran 1954.

⁹⁴⁶ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.69.

⁹⁴⁷ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.70-71.

⁹⁴⁸ **Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri**, s.74-76; Yugoslavya ile İtalya Trieste konusundaki anlaşmazlığı sona erdirmek için 1954'ün Sonbaharı'nda harekete geçeceklerdi. 1954 Ekim'inde ABD ve İngiltere tarafından hazırlanan bir anlaşmayla Trieste kenti İtalya'da kalırken Slovenlerin yaşadığı merkezden uzak bölgeleri Yugoslavya'ya geri verecekti. Bu yıllarda sık görüldüğü üzere Trieste uzlaşmasının da geçici olarak görülmesi sonuca ulaşılmasını kolaylaştırmıştı: İtalya'nın ABD Büyükelçisi Alberto Tarchiani'nin sözleriyle, Trieste ile ilgili anlaşma, aslında nihai olmasına rağmen geçici gibi gösterilmişti. T.Judt, **Savaş Sonrası**, (Çev. Dilek Şendil), İstanbul, 2009. s.305-306.

bu paktı NATO'ya bağlama düşüncesinin ise “*çok cüretkâr*” olduğu ifade edilmektedir. “*Richmond Times Display*” gazetesinin 12 Haziran 1954'deki sayısında; kurulması planlanan pakt ile Rusya'nın Güneybatı kanadında bir kilit noktası oluşturulacağı ve olası bir savaş durumunda buradan çok önemli faydalar sağlanacağı ileri sürülmektedir. Bu nedenle ABD'nin yaptığı yardımdan önemli bir miktarın Türkiye'ye verilmesinin bu bağlamda çok yerinde bir hareket olacağı vurgulanmaktaydı. Michigan Eyaleti'nin “*Pontiac Press*” gazetesi de konu hakkında yaşanan gelişmeleri olumlu bulmaktaydı. İtalya ile Yugoslavya arasındaki anlaşmazlığın çözümlenmesi halinde SSCB'nin “*uydu devletleri*” olan Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinde önemli bir etki yaratacağı ifade edilmektedir⁹⁴⁹.

Basın'da yapılan yorumlar ile resmi makamların çekinceleri tek bir noktada buluşuyordu. Türkiye'nin bölgesel önemi üzerinde durulurken, Yugoslavya ile işbirliğine gidilmesinin başta SSCB olmak üzere İtalya ile olan ilişkiler üzerinde nasıl bir etki yaratacağın tartışılmasıydı.

5- Balkan Paktı'nın İmzalanması ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Adnan Menderes ABD ziyaretinden dönerken 7 Haziran'da Atina'da yaptığı açıklamada, Ankara'ya döndüğünde ittifak tasarısını hazırlamakla görevli siyasi ve askeri uzmanlardan oluşan bir komisyonun kurulması için harekete geçeceğini ifade etti⁹⁵⁰. 17 Temmuz 1954'de yapılması planlanan Dışişleri Bakanları toplantısı, hazırlıklar tamamlanmadığı için ertelendi⁹⁵¹. Yunanistan Başbakanı A.Papagos, 16 Temmuz'da Yunanistan ve Türkiye hükümetlerine ertelemenin meydana getireceği olumsuzlukları ilettiler. İttifakın en kısa zamanda toplanılıp imzalanması gerektiğini ifade etti⁹⁵².

Yaşanan bu gelişmelerden sonra Yugoslavya'nın Bled kentinde toplanan dışişleri bakanları, 9 Ağustos 1954'de on dört maddeden oluşan “*Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında İttifak, Siyasal İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması*”nı imzaladı.

⁹⁴⁹ Türkiye Başvekili Sayın Adnan Menderes'in Birleşik Amerika Devletlerini Ziyaretleri, s.74-76.

⁹⁵⁰ *Ayın Tarihi*, Haziran 1954.

⁹⁵¹ *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1954.

⁹⁵² *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1954.

Anlaşmanın 1. Maddesi’nde taraflar, içine girebilecekleri uluslararası anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmeyi ve BM Antlaşması’nın amaçlarıyla bağdaşmayacak bir kuvvete başvurmaktan kaçınmayı kabul ettiler. 2.Maddesi’nde ise, bu üç ülkenin herhangi birine yapılacak saldırı tarafların tamamına yapılmış bir saldırı sayarak, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülecek tüm önlemleri gecikmeksizin alacaklardı⁹⁵³.

Anlaşmanın 4. Maddesi’nde, dışişleri bakanlarının iki yıl arayla bir araya gelmesi kararlaştırıldı. Bu kurulun ismi “*Sürekli Konsey*” olacaktı. Bu konsey toplanamadığı takdirde “*Ankara Anlaşması Sürekli Sekreterliği*” aracılığıyla paktın gereği yerine getirilecekti⁹⁵⁴.

Şubat 1955’te Bled Anlaşması Dışişleri Bakanları ilk toplantısı gerçekleşti. Anlaşmayı imzalayan Yugoslavya ve Yunanistan dışişleri bakanlarını 27 Şubat’ta havaalanında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri, Ankara Valisi ve Belediye Başkanı, Garnizon Komutanı ve Emniyet Müdürü karşıladı. Misafirler Ankara Palas Oteli’nde ağırlandı. Gelen heyetler 28 Şubat’ta Cumhurbaşkanı ve Başbakanı ziyaret ettikten sonra Fuat Köprülü’nün Dışişleri Bakanlığı Köşkü’nde verdiği öğle yemeğine katıldı⁹⁵⁵.

Konsey 28 Şubat’ta çalışmalarına başladı⁹⁵⁶. Başbakan Adnan Menderes başkanlığında başlayan toplantıya Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Yugoslavya Dışişleri Bakanı Koço Popovic ve Yunanistan Dışişleri Bakanı S.Stefanapulos katıldı. Toplantıda ayrıca Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu’da yer aldı. Başbakan Adnan Menderes, Türk dış politikası hakkında bir konuşma yaptı. Daha sonra söz alan K.Popovic; Yugoslavya’nın Batı ve SSCB arasında tarafsız bir siyaset takip etmesinin nedenlerini ve Devlet Başkanı Mareşal J.B.Tito’nun Uzak Doğu’ya yaptığı ziyaret hakkında bilgi verdi. Yunanistan Dışişleri Bakanı S.Stefanapulos’un Yunanistan’ın izlediği dış politika ve Kral I.Paulos’un

⁹⁵³ M. Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler” s.590; Anlaşmanın tam metni için **Düştur**, III/XXXVI, s.286-290; İ.Soyşal, **Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990) II**, s.428-432.

⁹⁵⁴ M. Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler” s.590-591.

⁹⁵⁵ **BCA**, 030.01.26.155.1.

⁹⁵⁶ **BCA**, 030.01.26.155.1.

Avrupa gezisi hakkında yaptığı konuşmanın ardından toplantı sona erdi⁹⁵⁷. 1 Mart ve 2 Mart tarihlerinde dört toplantı daha gerçekleştirildi⁹⁵⁸.

Toplantıların ardından ortak resmi bildiri yayınlandı: Bled Anlaşması'nın 4. Maddesi gereğince “*Daimi Konsey*” ilk toplantısını 28 Şubat-2 Mart tarihlerinde gerçekleştirdiğini ve toplantıya Dışişleri Bakanlarının yanı sıra Başbakan Adnan Menderes ve yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun katıldığı belirtilmekteydi. Toplantının önemli sonuçlarından biri; müttefik üç devlet arasında mevcut olan ilişkilerin daha da güçlenmesini sağlayacak olan “*Danışma Meclisi*”nin kurulmasına karar verilmesiydi. Ayrıca bu üçlü işbirliğinin takviyesi için bazı tedbirler alınması da kararlaştırılan bir diğer konuydu. Bu amaçla bakanlar; üçlü ekonomik işbirliğinin imkân ve şartlarını incelemek üzere bir ekonomi konferansının toplanmasına karar verdi. Ayrıca “*Balkan Etütleri Enstitüsü*” kurulması için karma bir komisyonun en yakın zamanda oluşturulması da uzlaşılan bir diğer konuydu⁹⁵⁹.

Başbakan Adnan Menderes 2 Mart akşamı, Ankara Palas Oteli'nde resmî kabul gerçekleştirdi⁹⁶⁰. “*Sürekli Meclis*”i kuran bir anlaşma imzalandı. Üç üye ülkenin her birinin kendi meclisinden seçeceği yirmi üyeden oluşacak meclis, her alanda işbirliğini geliştirmek için çalışmakla yükümlüydü. 19 Mart 1955'te posta haberleşmesiyle ilgili bir anlaşma imzalayan “*Sürekli Meclis*” bu tarihten sonra bir daha toplanmadı⁹⁶¹.

Balkan Paktı, imzalayan ülkelerin yanı sıra Avrupa ülkelerinde de memnuniyetle karşılandı. Fransa, üç ülke arasında yeni bir dostluk dönemi açacak anlaşma olarak nitelerken İngiltere Hükümeti de Türkiye ve Yunanistan'ın paktı NATO üyesi ülkelere danışmasından sonra imzalanmasından ötürü tarafları kutladı. ABD ise Dışişleri Bakanı J.F.Dulles aracılığıyla görüşünü ifade etti. Yapılan açıklamada; anlaşmanın daha geniş bir uygulama alanı bulması konusundaki ümitler dile getirildi. Bu imkânı bulunmasa dahi mevcut haliyle bile Güney Avrupa'nın güvenliği açısından önemine dikkat çekilmekteydi⁹⁶².

⁹⁵⁷ **Milliyet**, 28 Şubat 1955.

⁹⁵⁸ **BCA**, 030.01.26.155.1.

⁹⁵⁹ **Milliyet**, 3 Mart 1955.

⁹⁶⁰ **BCA**, 030.01.26.155.1.

⁹⁶¹ M. Fırat, “Yunanistan’la İlişkiler” s.591.

⁹⁶² **Ayın Tarihi**, Ağustos 1954.

Balkan Paktı'nın kurulma sürecinde Batılı devletler ile Türkiye ilişkilerinde hareketlilik gözlemlendi. Avrupa ülkelerinin parlamento üyeleri ve askeri yetkililer Türkiye'ye ziyaretler gerçekleştirdi. Bunların ilki 13-23 Ocak 1955'te Fransız parlamento üyeleri tarafından yapılan ziyaretti. Heyet, İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da temaslarda bulundu. Fransa heyetinin ardından İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden 16 Mart 1955'te eşi ile birlikte Ankara'ya geldi. Antony Eden'i Esenboğa Havaalanında, Bakanlar, Ankara Valisi, Ankara Belediye Başkanı, İngiltere Büyükelçisi ve askeri yetkililer karşıladı. 20 Mart'a kadar Türkiye'de kalan Eden, Ankara ve İstanbul'da temaslarda bulundu. 4-9 Temmuz 1955 tarihleri arası ise İngiltere Genelkurmay Başkanı John Harding'in ziyareti gerçekleşti. Ankara, İstanbul, Diyarbakır, Erzurum ve Çanakkale'de askeri birliklere ziyaretlerde bulundu⁹⁶³.

Adnan Menderes'in ABD gezisi ile Balkanlarda yapılacak işbirliğinin kapsamının genişletilmesine karar verildi ve bu amaç doğrultusunda çalışmalar hızlandırıldı. Askeri işbirliği konusu tartışmalara sebebiyet vermiş olsa da ilgili ülkelerin mevcut anlaşmayı ekonomik alanda da temellendirmek istedikleri yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır.

6- Balkan Paktı'nın Dağılması

Balkan Paktı bütün bu olumlu yaklaşımlara rağmen beklentileri karşılayamadı. Kıbrıs anlaşmazlığı nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmaya başlaması, SSCB'nin Stalin'in 1953'te ölümünden sonra Yugoslavya'ya karşı izlediği politika değişikliği ve J.B.Tito'nun tarafsızlık politikasına yönelişi bu durumun başlıca nedenleriydi⁹⁶⁴.

Yugoslavya, Batı'ya en başından beri mesafeli yaklaşmaktaydı. Adnan Menderes ise bu pakta NATO'nun Balkanlar'daki uzantısı olarak görmekteydi. Pakta imzalanması ile başlayan yakınlaşma sonrası Yugoslavya'nın Batı'ya yönelmesini beklemekteydi. J.B.Tito ise bu görüşün tamamen karşısındaydı. Kendilerinin asla herhangi bir ülkenin zorla müttefiki olmayacaklarını, eğer bir ülke

⁹⁶³ BCA, 030.01.26.155.1.

⁹⁶⁴ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.58-59.

kendileriyle müttefik olmak istemiyorsa başka çıkış yollarının olduğunu belirtmekteydi⁹⁶⁵.

Yunanistan ise, NATO’da Türkiye’nin müttefiki olmasına rağmen paktın kurulduğu ilk günlerden itibaren soğuk bir tavır takındı. 1954’de Kıbrıs sorunu nedeniyle BM’ye yaptığı başvurudan istediği sonucu alamaması bu tutumunun başlıca nedeniydi. Kıbrıs’ın uluslararası bir konu olarak belirmesinin ardından Mısır ve Yugoslavya ile ikili ilişkilerini güçlendirme yoluna gitti⁹⁶⁶.

Adnan Menderes kısa bir süre sonra bu paktın geçerliliğini kaybettiğini anlayacaktı. Tarafsızlık siyasetini kesin bir şekilde reddetmekteydi ve SSCB’nin politikasındaki yumuşamanın bir taktik değişikliği olduğu görüşündeydi. 1955 Mayıs’ında SSCB Başkanı Khrushchev ve Başbakan Bulganin’in Yugoslavya’yı ziyareti, iki ülke arasındaki gerginliği ortadan kaldırdı⁹⁶⁷.

1955 sonlarında bir açıklama yapan J.B.Tito, Balkan Paktı’nın askeri alanda işlevini tamamladığını ileri sürmekteydi. Paktın, bölgedeki gerginlik nedeniyle, Balkanlar’da doğabilecek bir tehlikeye karşı kurulduğunu ancak artık böyle bir tehlike ihtimalinin kalmadığını ifade etti. Yugoslavya’nın dış politikasındaki bu değişiklikler, Yunanistan’ın Kıbrıs sorunu nedeniyle Balkan Paktı’nın planlı toplantılarına ve Türkiye ile ortak NATO manevralarına katılmayı reddetmesi paktı işlemez hale getirdi. Türkiye’nin paktı tekrar işler hale getirmek için verdiği mücadele sonuçsuz kaldı. Ortadoğu’daki gelişmeler ve Yunanistan ile olan Kıbrıs sorunu, Türkiye’nin dikkatinin bu bölgelere kaymasına neden oldu⁹⁶⁸.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki Kıbrıs gerginliği, ileride de ifade edileceği üzere 1959 Zürih ve Londra anlaşmalarıyla geçici olarak giderilmesine rağmen Yugoslavya’nın uluslararası ilişkilerinde izlediği “*tarafsızlık ve barış içerisinde bir arada yaşama*” politikasından vazgeçmemesi pakt ile ilişkilerini tamamen kesmesine neden oldu. Pakt, yirmi yıllık bir süre için kurulmuş olmasına rağmen daha üzerinden bir yıl bile geçmeden, hukuken var olan ancak uygulama alanına aktarılamayan bir

⁹⁶⁵ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.58-59.

⁹⁶⁶ M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.268.

⁹⁶⁷ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.59-60.

⁹⁶⁸ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.59-60.

kuruluş durumuna düştü. Bu durumuyla “*kâğıt üzerinde*” varlığını devam ettiren pakt, Haziran 1960’da resmen sona erdiği açıklandı⁹⁶⁹.

Bu süreçte Kıbrıs sorunu ve Yugoslavya’nın gerek iç ve gerekse dış politika izlediği siyasetin belirsizliği etkili olmuştu. Ayrıca ABD’nin bu ülkeye karşı takındığı tavrında katkısı yadsınamazdı. “*Soğuk Savaş*” sırasında değişen dengeler ve bölgesel sorunlarda yaşanan çözümsüzlükler, uzun yıllar sürecektir tartışmaları da beraberinde getirecekti.

E- EKONOMİK GEREKÇELERLE ABD’DEN BORÇ TALEBİ VE YAPILAN GÖRÜŞMELERDEN SONUÇ ALINAMAMASI

1- ABD Basınında Türkiye Ekonomisine Yönelik Değerlendirmeler ve Adnan Menderes’in Siyasi Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış

ABD basını yaşanan sıkıntıların sorumlusu olarak Adnan Menderes’i görmekteydi. Onun sıklıkla gündeme getirdiği demokrasi kavramının “*basit bir gösterişten başka bir şey*” olmadığını kanıtladığı ileri sürülmekteydi. Başbakan’ın “*dikta ve dogmatik kalıplara geri döndüğü*” iddia ediliyordu. Adnan Menderes’in basın özgürlüğü ile çatışması ve İzmir’de dört gün yürüyüş yapan beş yüz elli altı sendika üyesini tutuklatıp yargılatması bu uygulamalardan bazılarıydı. Fakat Adnan Menderes ve diğer üst düzey DP’liler 1950 ve 1954 seçimlerinde başarılı olduğunda, düşünce, konuşma, basın ve dernek özgürlüğünü garanti eden 1924 Anayasası’nda şimdiye kadar yasaklanmış olan işçi sendikaları için grev hakkı⁹⁷⁰ sözü vermişti.

⁹⁶⁹ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.268.

⁹⁷⁰ Türkiye’de sendikacılık, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu’nda “*Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz.*” ifadesinin metinden çıkarıldığı 4919 sayılı 5 Haziran 1946 değişikliği ile yasallık kazanmıştı. Sendikal hareketin yasallık kazanmasını takip eden aylarda sendikalar kurulmuşsa da, ilk kurulan sendikaların çoğunluğunun Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi sosyalizmi benimseyen partiler öncülüğünde kurulması dönemin hükümetini kuşkulandırmış; sendikacılığın daha başlangıçta “*ideolojik boyut*” kazanacağı endişesiyle söz konusu sendikalar 17 Aralık 1946’da sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştı. Türkiye, 1945’in sonlarında çok partili hayata geçmesine rağmen, kısa sürede “*çoğulcu demokrasi*” nin tüm kural ve kaidelerine işlerlik kazandıramamıştı. Başka bir deyişle, çoğulcu demokrasiye geçiş, şeklen 1945 sonlarında gerçekleşmişse de, uzun bir süre (1961’e kadar) “*geçiş dönemi*” yaşanmış; tek parti döneminin “*otoriter karakteri*”, özgürlüklerin gerektiğinde kısıtlanması ya da “*sınırlı özgürlük*” alışkanlıkları sürdürülmüştü. Dolayısıyla, dönemin iktidar partileri sendikalar hakkında özgürlükçü bir davranış sergileyememişlerdi. İşin ilginç yanı, muhalefetteyken grev hakkının verilmesini ısrarla savunan DP, 1950 seçimleriyle iktidara geldikten sonra “*grev hakkın kolaylıkla verilemeyeceğini, derin tetkiklere ihtiyaç olduğunu*” belirtmişti. Adnan Mahiroğulları, “Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve

Bunun yerine, kendisini eleştiren basın mensuplarını yasa değişikliğiyle hapsettirmesi ve toplu yürüyüş yapmak isteyen işçilere dava açması ABD’de olumsuz karşılandı⁹⁷¹.

ABD’nin amacı “*Yeni Türkiye*”yi demokratik bir ülke olarak görmektir. Bütün bu olumsuzluklar “*soğuk duş*” etkisi yaratmaktaydı. Halbuki Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar ve genç Adnan Menderes’in içinde olduğu XIX.yüzyıl Pozitivizm⁹⁷²’inden etkilenen “*Jön Türk*” hareketinin felsefesini hatırlamak gerekiyordu. Başbakan, Türkiye’nin geleceğine yönelik Hükümet tarafından yapılan planlamaları her kim eleştiriyorsa onu “*vatan haini*” olarak gösteriyordu. Kâğıt üzerindeki planlama kesin ve netti. Bunun dışındakiler tartışmaya bile değmezdi. İşte bu pozitivist bir bakış açısından başka bir şey değildi⁹⁷³.

Dogmatizm ve gericilik, yüzyıllardır Türkiye’yi bilimden ve uygarlıktan yoksun bırakmıştı. Siyasal ve askeri gücü de çağdaşlarından oldukça geri idi. Bu durum Osmanlı Devleti’nin yıkılmasına sebebiyet verecekti. Şimdi ise Başbakan aynı şekilde kendini “*zırh daraltıcı elbise*” ile örtmekteydi. O, Türkiye için neyin en iyi olduğunu bildiğine emindi. Onun sanayileşme çabaları ülkeyi borca sürüklüyordu. 1946’da kendisi muhalefet yapmasına rağmen, şimdi muhalefetle çatışmıyordu. Bu durum ise Türkiye’nin Batı’daki dostları için üzücü bir durumdu⁹⁷⁴.

Kırsalda yaşayan çiftçiler ülke nüfusunun yaklaşık %80’ini oluşturmakta ve milli gelirin %60’ını üretmekteydi. Çiftçilerin politik baskısı ile 1950’de değerinin çok üstünde fiyatlarla toplu buğday ve hububat alımı yapılmıştı. Bu politikaların mali sonuçları “*rejimin en sadık üyeleri arasında bile*” hoşnutsuzluk yaratmıştı.

Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, II/I, Sivas, 2001, s.162-166.

⁹⁷¹ **The New York Times**, 29 Aralık 1954; İzmir Limanı’nda tahliye işçisi olarak görev yapan yaklaşık altı yüz işçi 15 Temmuz 1954’de yevmiyelerinin artırılmaması nedeniyle grev başlattı. Türkiye’de bir ilk kez meydana gelen bu greve Valilikçe el konuldu ve olayın sorumluları olarak görülen bazı işçiler hakkında soruşturma açıldı. **Milliyet**, 16 Temmuz 1954.

⁹⁷² Pozitivizm, her şeyden önce bir bilim felsefesidir ve doğrudan ampirist geleneğin içinde yer alır. Pozitivizmde metafizik spekülasyon reddedilmiş, onun yerine sistematik gözlem ve deneye dayanan “*pozitif*” bilgi almıştır. Toplumsal dünyaya uyarlanmış haliyle pozitif yöntem, her bilgi dalının geçmesi gereken bir ardışık durumlar yasası tespit eder; birincisi, teolojik; ikincisi, metafizik; sonuncusu pozitiftir. Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev: Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Ankara, 1999, s.598-599.

⁹⁷³ **The New York Times**, 29 Aralık 1954.

⁹⁷⁴ **The New York Times**, 29 Aralık 1954.

Hükümetin 1954'deki uygulamaları sonucunda Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)'nin kısa vadeli borç miktarı 696.500.000 liraya/248.750.000 dolara ulaştı. Hükümet, TMO'nun sermayesini 30.000.000 liradan yaklaşık 600.000.000 liraya çıkarmak için çalışma yapıyordu. Bu rakamlar yaklaşık olarak Türkiye'nin mevcut borçlarının çok büyük kısmına karşılık gelmekteydi. Gelecekte oluşabilecek zararları Merkez Bankası tarafından karşılamak yerine genel bütçe içerisinde eritilecekti. Benzeri bir önlem de Ziraat Bankası sermayesinin 300.000.000 liradan 750.000.000 liraya çıkarılması şeklinde ön görülmekteydi. Hükümet aynı zamanda Türk hububatının kalitesini ve yurt dışında pazarlama imkânını artırmak için çaba göstermekteydi. Yüksek kalitede buğday, arpa, yulaf ve diğer ürünlerin Avrupa pazarında talep görmesi için üreticiyi desteklemek adına çiftçilere ödenen prim miktarı iki katına çıkarıldı⁹⁷⁵.

İktidar ile muhalefet arasındaki siyasi krizin temel sebeplerinden birisi basın üzerindeki baskılardı⁹⁷⁶. Bu durum 1955'in Ocak ayı başlarında gözle görülür biçimde azaldı. Hem DP hem de CHP'nin önde gelen isimleri, iç siyasetteki *“tansiyonu azaltmak”* ve partiler arasında uzlaşmayı sağlamak için çalışıyordu. Başbakan Adnan Menderes ile CHP lideri İsmet İnönü arasında bir görüşme ayarlamak için yapılan girişimler oldukça olumlu karşılanmaktaydı. Eski milletvekillerinden Nihat Erim; 1954 Genel Seçimlerinden sonra siyasi partiler arasında gerilen bu ilişkileri normalleştirmek için Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile bazı toplantılar düzenlendi. Nihat Erim'in Başbakan'a CHP'nin sergilediği sert muhalefetten vazgeçeceğini söylemesi üzerine, bu parti tarafından eleştirilen bazı konuların yeniden ele alınacağını bildirilmesi siyasi çevrelerde memnuniyet yarattı. Yargıya müdahale edilmemesi ve üniversite özgürlüğünün kısıtlanmamasının yanı sıra, muhalefet yanlısı yazarlara karşı

⁹⁷⁵ **The New York Times** 22 Nisan 1955.

⁹⁷⁶ 1954'ün ilk aylarında DP Meclis'e bir yasa tasarısı getirdi. *“Neşir yoluyla veya Radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun tasarısı”* büyük tartışmalara sebep oldu. DP taraftarı gazeteler tasarıyı savundu. Tarafsız gazeteler ise *“basın hürriyeti nereye gidiyor?”* diye yazılar yayınladılar. Meclis çoğunluğu DP'den yana olduğu için muhalefet bu tasarıyı engelleyemedi. Kanun 9 Mart 1954'te kabul edilerek yürürlüğe girdi. Bu kanunla basın özgürlüğü önemli ölçüde kısıtlandı. Dış basında DP'nin basın politikasını eleştiren yazılar çıktı. Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, 2003, s.195-196.

yürütülen baskıların da sonlanması için yeni bir basın kanunu teklifi bile gündeme geldi⁹⁷⁷.

Burada Adnan Menderes'in tavrı önemliydi. Gerek mevcut kanunlarda değişikliğe gitme düşüncesi ve gerekse uygulamada rahatsızlık uyandıran bazı yaptırımlarda kendisinin de üzüldüğünü ifade etmesi olumlu karşılanmaktaydı. Bu gelişmelerin sonucunda 1954'de "*Halkçı*"⁹⁷⁸ gazetesinde kendisi ile ilgili olarak "*iftira haber*" yazıldığına dair mahkemeye açılan davayı geri çekti. Bunun öncesinde de, Adnan Menderes, CHP'nin Genel Sekreteri Kasım Gülek'e, ABD gezisindeki başarısından ötürü kutlama telgrafı çekti. "*Yeni Sabah*"dan Safa Kılıçoğlu ve "*Dünya*"dan Falih Rıfkı Atay gibi muhalif gazetecilere Başbakan'a yurtdışı gezilerinde eşlik etmesi için davet gönderildi⁹⁷⁹. "*Halkçı*" gazetesinde yazdığı yazılarla, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü hakkında ağır ithamlarda bulunan ve yirmi altı ay hapis cezasına çarptırılan, seksen yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın, cezaevindeydi⁹⁸⁰.

Onun tutuklu olması büyük bir huzursuzluk kaynağı idi. Yurtiçinden ve yurtdışından gelen tepkiler nedeniyle cezaevinden alınarak İstanbul'daki bir hastaneye kaldırıldı⁹⁸¹. Ya buradaki tedavisi tamamlandıktan sonra ya da çıkarılması muhtemel yeni basın kanunu ile serbest kalacağı ümit ediliyordu⁹⁸². Bugünlerde Hükümet'in Ortadoğu siyaseti gündemde ağırlıklı yer tutuyordu. Mısır'ın Türkiye'ye Bağdat Paketi'nden ötürü destek vermemesi muhalefetin elini güçlendirmişti. Fakat ilişkilerin düzelmesi ümidiyle fazla ön plana getirilmeyecekti⁹⁸³. 1955'in Mart

⁹⁷⁷ **The New York Times**, 30 Ocak 1955.

⁹⁷⁸ Gazete; 28 Kasım 1934'e kadar "*Hakimiyet'i Milliye*" ismiyle yayınlandı. Bu tarihten sonra "*Ulus*" adını aldı. 1953'de DP ile CHP arasında yaşanan tartışmaların bir sonucu olarak gazete kapatıldı. 1954'de "*Yeni Ulus*" ve "*Halkçı*" isimleriyle yayınlandı. 1955'de yeniden "*Ulus*" adı ile yayınlandı. [http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulus_\(gazete\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulus_(gazete))

⁹⁷⁹ **The New York Times**, 30 Ocak 1955.

⁹⁸⁰ **The New York Times**, 30 Ocak 1955. Hıfzı Topuz Hüseyin Cahit Yalçın'ın tutuklanmasını şöyle anlatıyordu: "*Yalçın'ın tutuklanması herkese şaka gibi geliyor ve yaşı yetmiş aşkın, mesleğinin piri sayılan bir gazetecinin yakalanıp hapse atılabileceğine kimse inanmıyordu. Hiç de öyle olmadı. Günün birinde 1 Aralık 1954'de yalçın Şişli'deki evinden alınarak Üsküdar Cezaevi'ne gönderildi. Ertesi gün bütün gazetelerde ak saçlı Yalçın'ın sivil polislerin arasında hapisaneye götürülürken çekilmiş resimleri çıktı. Yabancı gazeteler de Türkiye'de basının zincire vurulduğunu belirten yazılar yayınlamaya başladılar. Yalçın'ın affı için çeşitli bildiriler yayınlandı*". H.Topuz, **Türk Basın Tarihi**, s.197.

⁹⁸¹ H.Topuz, **Türk Basın Tarihi**, s.197.

⁹⁸² **The New York Times**, 30 Ocak 1955.

⁹⁸³ **The New York Times**, 30 Ocak 1955.

ayında Hüseyin Cahit Yalçın cezasını tamamlamadan hastaneden salıverildi. Ancak olan olmuş, Hükümetle basın arasındaki bağlar kopmuştu⁹⁸⁴.

1954'ün sonları ile 1955'in başlarında basın üzerindeki baskıların azaltılması ve iktidarla muhalefet arasındaki sorunların giderilmesi için yapılan girişimler, kısmen başarılı olmuşsa da genele yönelik herhangi bir çözüm getirmemişti. Yeni bir basın yasasından henüz daha söz etmek için erkendi. Hükümet ile muhalif basın arasındaki tartışmalar DP iktidarının sonuna kadar devam edecekti.

2-Ekonomik Kriz Tehlikesi ve Çözüm Arayışları

a) Türkiye'nin Kredi Talebi karşısında ABD'nin Önerdiği Eylem Planı

Adnan Menderes'in Haziran 1954'te gerçekleştirdiği ABD gezisinde ekonomik konularda bazı kararlar alınmıştı. Uygulama hakkında bilgi almak isteyen Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, 14 Ekim 1954'de ABD Dışişleri yetkilileri ile ekonomik yardım konularını görüşmek üzere bir araya geldi. Toplantıya, J.D.Jernegan, Francis F.Lincoln ve F.Dixon katıldı. H.E.Stassen-Adnan Menderes'in aldıkları kararlarla uyumlu olarak 1955 mali yılı için yapılacak yardım miktarının ilgili fasıla dâhil edildiği vurgulandı. Askeri yardım konusunda karşılaşılan güçlüklerin ekonomik yardımdan daha karmaşık olduğu belirtildi. Talep edilen fonlar Kongre tarafından kesilmişti. Aynı zamanda Güneydoğu Asya ile ilgili problemler de ekonomik yardım programındaki gibi zordu. Pentagon⁹⁸⁵ şu anda Kongre planlamasıyla uyumlu şekilde askeri yardımı yeniden programlamaya çalışıyordu⁹⁸⁶.

Feridun Cemal Erkin daha sonra Ankara'da Adnan Menderes ile yaptığı bir görüşmeyi yetkililere aktardı. Başbakan'ın J.F.Dulles'e Türkiye'de herkesin mutlu olduğunu, Türkiye ve geleceğine yönelik güçlü bir güven hissiyatları olduğunu iletmesini istediğini belirtti. Bununla birlikte *"Türkiye'nin parlak resminin bir gölgeyle karşılaştığını"* da eklemesini istedi. Bahsedilen gölge; Türkiye'nin kredileri ve döviz eksikliği sorunuydu. Büyükelçi daha sonra Başbakan Adnan Menderes'in Haziran 1954'de Türkiye'ye 300.000.000 dolar verilmesi talebini hatırlattı.

⁹⁸⁴ H.Topuz, **Türk Basın Tarihi**, s.197.

⁹⁸⁵ ABD'deki askeri işlerle ilgili tüm resmi kurumlar Pentagon kapsamında ele alınır. Adını Washington'da üstlendiği binanın biçiminden alır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pentagon>

⁹⁸⁶ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.950-953, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Bürosu'nda Hazırlanan Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Ekim 1954.

Toplantıda Büyükelçi; Türkiye Denizcilik Bankası'ndan iki temsilcinin birkaç gemi almak üzere Washington'da olduğunu ifade ederek yetkililerin konuyla ilgilenmesini rica etti. Gemilerin maliyeti yaklaşık 2.000.000 dolar olacaktı. J.D.Jernegan, meseleyi inceleyeceğini belirtti. Londra Anlaşması ile ilgili birkaç değerlendirmenin ardından toplantı sona erdi⁹⁸⁷.

Türkiye ekonomisinin gidişatı ABD'li yetkililer tarafından yakından takip edilmekteydi. Uzmanlar, konu hakkında raporlar hazırlamakta ve çözüm yolları aramaktaydı. ABD Büyükelçiliği ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileri; Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na konunun uzmanı olan Henry Heuser tarafından hazırlanan raporu iletti. Raporda; ekonomik durumun kötüye gittiği, bu durumun ileriki aylarda da devam edeceği ileri sürülmekteydi. İstikrar aracı olarak devalüasyonun kullanılması ile birlikte üç farklı çözüm yolu üzerinde duruldu⁹⁸⁸.

Bunlardan ilki; Türkiye'nin kalkınma hızını sürdürmesi karşılığında ABD'nin gereken yardımı sağlaması idi. Bu durumda da yardım miktarında artışa gereksinim duyulacaktı. Doğal olarak ABD'nin belirleyeceği ekonomik politikaların kabulüne yönelik bir müzakere süreci de olacaktı. İkincisi; Planlanan mevcut yardımlarla uyumlu ekonomik politikalar benimsemesi konusunda Türkiye ikna edilmeli idi. Bu ise ekonomik büyüme oranının düşmesi anlamına gelebilirdi. Savunma harcamaları ağırlıklı olarak yer tutmaktaydı. Üçüncüsü ise; Türkiye içte istikrarlı bir yapıya kavuşmadığı gibi dış ödemede de dengeli bir siyaset takip etmezse, ABD şimdiye kadar bu ülkeye vermiş olduğu askeri ve ekonomik desteği yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaktı⁹⁸⁹.

ABD, Türkiye hakkında belirleyeceği politikayı NATO'ya bildirmeden önce konuyu kendi yetkilileri arasında görüştü. Ortadoğu savunma sisteminin geliştirilmesinde Türkiye'nin oynadığı rol, TSK'nın güçlendirilmesine yönelik ABD'nin taahhüdü ve Türkiye ekonomisinin mevcut zorlukları müzakere edilen konulardı. Ekonomik güçlüklerle ilgili olarak Türkiye enflasyon olmadan finanse

⁹⁸⁷ **FRUS**, 1952-1954, VIII, s.950-953, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkileri Bürosu'nda Hazırlanan Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Ekim 1954.

⁹⁸⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.609-610, Yönetici Sekreterliği Müdürü'nün (Scott) Dışişleri Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'na (Hoover) olan Muhtırası, Washington, 5 Ocak 1955.

⁹⁸⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.609-610, Yönetici Sekreterliği Müdürü'nün (Scott) Dışişleri Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'na (Hoover) olan Muhtırası, Washington, 5 Ocak 1955.

edebileceğinden daha hızlı bir oranda ekonomisinin pek çok bölümünü geliştirmişti. Fiyatlar 1954 yılına oranla en az %20 oranında artmıştı. Türkiye dış kaynaklardan gelen ödemeler sayesinde aşağı yukarı 150.000.000 dolar birikim yapmıştı. Ancak ekonomik zorluk içerisinde olduğunu ileri sürerek ABD'den 300.000.000 dolar bir kredi istemekteydi. ABD'li yetkililere göre ise Türkiye'nin böyle bir krediye ihtiyacı yoktu⁹⁹⁰.

Adnan Menderes Haziran 1954'de yaptığı ABD gezisinde özellikle H.E.Stassen ile birlikte Türkiye'nin askeri ve ekonomik sorunlarını görüşmüştü. Adnan Menderes, ABD'den Türkiye'ye gönderilecek askeri mamul maddelerin miktarını arttırmasını istedi. Bu sayede dört yıl içerisinde TSK eksiklerini gidermiş olacaktı. Dört yılın her bir yılı için talep edilen yardım miktarı 200.000.000 dolar olarak tahmin ediliyordu. ABD'li yetkililer Adnan Menderes'e cevap olarak; NATO'nun gereksinimlerini karşılamaya yönelik Türkiye'ye olan askeri yardımı devam ettirme niyetinde olduğunu; TSK'yı NATO standartlarına ulaştıracak gereksinimlerin dörtte birini 1955 Mali Yılında karşılamaya hazır olduğunu bildirdi⁹⁹¹.

Ancak Savunma Bakanlığı yetkilileri, askeri yardım konusunda ABD'nin Türkiye'ye yaptığı taahhüttün yeterince açık ve anlaşılır olmadığını düşünüyordu. ABD'li yetkililer bu konuda ikiye bölündü. Bürokratlar ileri dönük planlamalar yapılırken stratejik kaygıların ön plana alınmasını ve belirlenen miktarın bir şekilde teminini en doğru hareket tarzı olarak benimserken, askerler ise ilk önce eldeki para miktarının kesinleştirilmesini daha sonra da bunun az ya da çok olmasına bakılmaksızın verilmesini ön görüyordu⁹⁹².

⁹⁹⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.610-612, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Jernegan) Dışışleri Bakan Yardımcısı'na (Hoover) olan Muhtırası, Washington, 21 Şubat 1955.

⁹⁹¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.610-612, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Jernegan) Dışışleri Bakan Yardımcısı'na (Hoover) olan Muhtırası, Washington, 21 Şubat 1955.

⁹⁹² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.610-612, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı'nın (Jernegan) Dışışleri Bakan Yardımcısı'na (Hoover) olan Muhtırası, Washington, 21 Şubat 1955.

b) TBMM’de 1955 Bütçesi Görüşmelerinde ABD Yardımının Gündeme Gelmesi

TBMM, 1955 bütçesini görüşmek üzere 18 Şubat 1955’te toplandı. Maliye Bakanı Hasan Polatkan yaptığı konuşmada; Türkiye’deki kalkınma hamlelerine, 1954 yılının mali durumuna ve son olarak da 1955 bütçe tasarısına değindi. Encümen tarafından yapılan değişikliğin ardından 1955 mali yılı devlet bütçesinin ödenek teklifleri toplamı 2.976.056.419 liraya, gelir tahminleri de 2.976.060.001 liraya varıyordu. İlk defa 1954 bütçesinde ulaşılan “*denk bütçe*” esası 1955 bütçesinde de korunmuştu. Bakan, bu başarılı sonucun DP Hükümeti’nin işbaşına geldiği tarihten itibaren izlediği yapıcı politikaların bir ürünü olduğunu ifade etmekteydi. 1953 yılının son üç ve 1954 yılının ilk üç ayında ABD’de meydana gelen ekonomik gerilemenin, Batı Avrupa ülkelerindeki etkisinin az olduğunu dile getiren Hasan Polatkan uluslararası politikada mevcut istikrar havasını bozacak yeni gelişmeler yaşanmadığı sürece, bu durumun devam edeceği yönünde kuvvetli göstergeler olduğunu belirtti⁹⁹³.

Borç toplamının 1.580.000.000 liradan 1.748.000.000 liraya yükseldiğini ve 168.000.000 liralık bir artışın gerçekleştiğini belirtti. Bu artış, ABD yardımlarının borç kısmını teşkil eden yaklaşık 85.000.000 dolarla birlikte EPU ile IBRD’den temin edilen kredilerden ve bütçe açığını karşılamak üzere yapılan iç borçlanmadan kaynaklandığını ifade etti⁹⁹⁴. Her yıl olduğu gibi 1955 bütçesinin büyük bir kısmının milli savunma giderlerine ayrıldığını ve bu miktarın 725.000.000 liraya ulaştığını dile getirdi. Bu rakama ABD’den milli savunma masrafları için alınacak 200.000.000 liranın da eklenmesiyle 925.000.000 liraya yükseleceğini de ekledi. Ayrıca ABD tarafından geçmiş yıllarda TSK’ya tahsisi kararlaştırılmış ancak henüz teslim edilmemiş olan malzeme yardımından kalan 500.000.000 dolarlık kısmın verilmesi için Adnan Menderes’in ABD ziyareti esnasında girişimlerde bulunduğunu belirtti. Başbakan’ın Türkiye’ye dönüşünün ardından önemli bir miktarın tesliminin de yapıldığını ifade etti. Bu nedenle konuşmasında sıklıkla ABD’ye teşekkür ve minnetlerini tekrarladı⁹⁹⁵.

⁹⁹³ TBMMZC, X/V, s.196, 197.

⁹⁹⁴ TBMMZC, X/V, s.220.

⁹⁹⁵ TBMMZC, X/V, s.223, 224.

CHP Meclis Grubu adına söz alan Nüvit Yetkin, DP iktidarının izlediği politikaları eleştiren bir konuşma yaptı. Dost ve müttefik olarak nitelediği ABD ve Avrupa'daki ilgili kurumlardan yapılan yardımları memnuniyetle karşıladıklarını, bunun milli gelire önemli katkı yapmasına rağmen, iktidarın plansız ve programsız bir ekonomi siyaseti nedeniyle israf edildiğini ileri sürdü. Milli ekonomi üzerinde bir koordinasyonun olmayışı ve kendilerinin yaptığı bütün uyarılara rağmen tedbirsizliklerde ısrar edilmesiyle enflasyonist bir politikanın içine girildiğini ve ülkenin ekonomik bir krize doğru sürüklendiğini iddia etti⁹⁹⁶.

TBMM'de bütçe görüşmelerine 27 Şubat 1955 günü Dışişleri Bakanlığı bütçesinin görüşülmesiyle devam edildi. Bakanlığın bütçesi hakkında söz alan Fuat Köprülü; Dünyadaki gerginliğin giderilmesi için ortaya atılan her türlü fikir ve projeye önyargıyla yaklaşmadıklarını belirterek soruna gerçekçi bir yaklaşımla çözüm üretmeye çalıştıklarını ifade etti. ABD ile olan ilişkilerin de iki ülke halkının samimi duygularına uygun olarak iyi bir şekilde devam ettiğini dile getirdi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in ABD'ye yaptıkları ziyaretlerle de bu ilişkilerin iyice pekiştiğini ileri sürerek ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlar nedeniyle şükranlarını sundu⁹⁹⁷.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü daha sonra ABD yardımları hakkında bilgi verdi. Buna göre ABD; 1955'e kadar Türkiye'ye 565.848.000 dolarlık bir yardımda bulunmuştu. Bu yardımın 70.000.000 doları 1954-1955 dönemine aitti. Diğer ülkelere yapılan yardımlarda kesintiler yapılması hatta bazı ülkelere yapılan yardımların tamamen kesilmesine rağmen Türkiye'ye karşı böyle bir tasarrufa gidilmediğini vurguladı. Alınan yardımların 366.003.000 doları doğrudan, 192.022.000 doları ECA'ya üye ülkeler için kullanılan dolaylı ve 3.823.000 doları da teknik yardımdı. Ayrıca bunun 405.648.000 doları hibe ve 160.200.000 doları ise kredi şeklinde sağlanmıştı. Türkiye'ye yapılan hibe mahiyetindeki yardımların Türk lirası karşılığının Merkez Bankası'ndaki "*Karşılık Paralar*" hesabına yatırıldığı ve burada biriken paranın da yapılan "*liberasyon*" anlaşmalarıyla milli savunma ihtiyaçları ve ekonomik kalkınma harcamalarına ayrıldığını belirtti. Karşılık paralar hesabından 665.410.315 lira serbest bırakılmıştı. Bu tutarın 424.424.000 lirası milli

⁹⁹⁶ TBMMZC, X/V, s.230-233.

⁹⁹⁷ TBMMZC, X/V, s.910-915.

savunma, 186.486.315 lirası çeşitli kalkınma harcamalarına ve 54.500.000 lirası da özel sektör ihtiyaçlarına tahsis edildi⁹⁹⁸.

Anlaşılabacağı üzere Hükümet, ABD ile mevcut ekonomik ilişkilerden rakamsal olarak memnun olduğunu ifade ediyordu. Bunda bütçe görüşmelerinin TBMM'deki muhalefet partileri önünde yapılması başlıca etkendi. Halbuki iki devlet arasında yapılan görüşmeler hiç de öyle cereyan etmiyordu. Türk Hükümeti memnuniyetsizliğini ABD resmi temsilcilerine ifade etmekten geri durmuyordu.

3- Türkiye'ye ABD Tarafından Yapılan Çözüm Önerileri ve İzlenilen Yol

ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımı, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin önemli gündem maddelerinin başında gelmekteydi. Yetkililer tarafından 24 Şubat 1955'teki toplantıya konu ile ilgili olarak hazırlanmış bir rapor sunuldu: Türkiye'nin ABD'ye askeri ve ekonomik olmak üzere birbiriyle ilişkili iki temel sorunundan bahsedildi. 1955 mali yılında yapılacak yardıma ilişkin Türkiye'ye verilen taahhüt ile ilgili görüş farklılıkları ortaya kondu.⁹⁹⁹.

Brifingin sonunda Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü istendi. ABD'nin Türk Hükümeti'ne kesin bir taahhüde bulunduğu "*hissinde*" oldukları ifade edildi. Başkan Eisenhower, diplomatik muhtıralara bakılmaksızın ABD ve müttefikleri arasındaki ilişkilerin bir bütün olarak ele alınmasını ve müttefik bir ülkenin ne kadar miktar yardım alacağına önem verilmesi gerektiğini belirtti. Bu nedenle Türkiye'ye yardım meselesine tümünden bakmak gerektiğini savunmaktaydı. Eğer Türkler parayı işleterek kâr edeceklerine dair kendilerini ikna ederlerse, Başkan bu miktarı kendilerine vereceğini, ancak "*daha fazla para*" tarzında istekte bulunmak, Türkiye'ye yarardan çok zarar verebilirdi¹⁰⁰⁰.

Amiral Arthur W.Radford ise, Başkan'ın bu konudaki hissiyatını paylaştığını belirtti. Elbette ABD, Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada güçlü olmak istemekteydi. Bunun içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne her türlü yardımı yapmak istiyordu. Üç ay önce Türkiye'ye yaptığı gezide ABD'nin Haziran 1954'te Türkiye'ye yapmış olduğu taahhütten bahsedilmemişti. Amiral A.W.Radford daha sonra Türk ordusundaki

⁹⁹⁸ TBMMZC, X/V, s.918.

⁹⁹⁹ FRUS, 1955-1957, XXIV, s.612-619, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 238. Toplantısındaki Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Şubat 1955.

¹⁰⁰⁰ FRUS, 1955-1957, XXIV, s.612-619, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 238. Toplantısındaki Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Şubat 1955.

teknik donanımı kullanacak asker, denizci ve havacı sayısındaki eksikliği vurguladı¹⁰⁰¹.

Toplantıda söz alan General Porter Başbakan Adnan Menderes'in Washington ziyaretinden bahsetti. H.E.Stassen'in kendisine ABD'nin Türk Başbakanı'na önemli bir taahhütte bulunduğuna inandığı yönündeki düşüncesini kendisiyle paylaştığını söyledi. Ayrıca TSK'nın modernleştirilmesine ilişkin programa da tam olarak bir netlik kazandırılmadığını ifade etti. Başkan, General Porter'ın sözlerine genel olarak katıldığını söyledi. Toplantının sonucunda Başkan ve Amiral A.W.Radford, Konsey üyelerini Türkiye'nin ekonomik durumunu eleştirirken gerçeği göz ardı etmemeleri konusunda uyardı¹⁰⁰². Burada kastedilen “*Soğuk Savaş*”ın etkisinin bölge ülkeleri ve ABD politikaları üzerinde ne kadar baskın olduğuydu.

Türk Hükümeti, Washington'un “*yeni bir Türkiye*” politikası düzenlemesinin gereğine giderek ikna olmaktaydı. ABD'nin Türkiye'deki uzun vadeli hedeflerindeki belirsizlikler hâlâ geçerliliğini korumaktaydı. Bu karışık ortam Türkiye'yi Batı savunma sisteminin kendi kendine yeten bir üyesi yapma çabalarında engel çıkarmaktaydı. Washington'un gelecek on yıldaki yardım programlarının yapısı ve büyüklüğü başlı başına bir sorundu. ABD, her türden yaklaşık 1.500.000.000 dolar yatırım yapmıştı. 1955 yılı için yaklaşık 200.000.000 dolarlık askeri teçhizat yardımı belirlenmiş ve ekonomik yardım ise yıllık olarak 70.000.000 doları biraz aşmıştı. Buna ilaveten ABD'nin Türkiye'deki kendi askeri varlığı da hızla artırmaktaydı¹⁰⁰³.

Adana'da ABD tarafından yapılan hava üssü yaklaşık 4000 metrelik beton pistiyle, ABD askeri hava araçlarının hizmetinde olacaktı. İskenderun deniz üssü genişletilmekte idi. Türkiye'nin güneyi ve doğusunda konuşlanmış olan hava üslerine jet yakıtı sağlamak için bir boru hattı inşa edilmekteydi. ABD'lilerin Karadeniz sahili boyunca yeni radar istasyonları kurdukları da bilinmekteydi. Türk basını güdümlü füze fırlatma bataryalarının yerleştirileceğinden bahsetmekteydi. SSCB egemenliğindeki Kırım'dan jetle sadece on dört dakikalık bir mesafede olan

¹⁰⁰¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.612-619,Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 238. Toplantısındaki Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Şubat 1955.

¹⁰⁰² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.612-619,Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 238. Toplantısındaki Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Şubat 1955.

¹⁰⁰³ **The New York Times**, 13 Mart 1955.

Türkiye'nin, olası bir savaşta savunma üssü olarak da kullanılacağı bilinen bir gerçektir¹⁰⁰⁴.

ABD Milli Güvenlik Konseyi hali hazırda Pakistan ve Formoza¹⁰⁰⁵ için ayrılan kaynakların oldukça fazla olduğunu, benzer bir kararın Türkiye için de alınması gerektiğini ısrarla vurguluyordu. Türkiye'nin 1954 itibarıyla 401.600.000 lirayı/143.000.000 dolar bulan 1954 yılı dış ödemeler açığının ne kadarını ABD'nin karşılayacağını da belirlenmesi gerekliydi. 1952 dönemi bir kenara bırakılırsa Türkiye tarihindeki en büyük açıktı. ABD yetkilileri teslimi yapılmış olan yedek parçaların montajı dâhil olmak üzere daha fazla askeri yardım yapılması konusuna temkinli yaklaşılması gerektiği görüşündeydi. Türkiye'nin kendi ihracat gelirleri ile askeri modernizasyonunu sağlaması bekleniyorsa, bu durum onun dış ödemeler bütçesine yeni bir yük getirecekti¹⁰⁰⁶.

Stratejik gerekçelerle bir taraftan tam donanımlı yirmi iki tane tümen oluşturmasını, diğer taraftan da dış yardımda bulunmaksızın kendi ekonomisini güçlü kılmasını istemek hiç de akılcı değildi. Türk Hükümeti'nin mali politikalarına yapılan eleştirilerinden birisi, kısa veya uzun vadeli kredilerle ekonomik kalkınma hamlelerine girişmekti. Bunun sonucunda oldukça yüklü, ödenmemiş ticari borçlarla karşı karşıya kalabilirdi. İhracat gelirlerinin %30'unu da dış borçları karşılamak için kullanabilirdi. Bunun da bütçeye ayrı bir yük getireceğine şüphe yoktu. Yakın bir gelecekte Türkiye dış yardım almadan ekonomisini yürütecekmiş gibi görünmüyordu¹⁰⁰⁷.

Türkiye'nin bozulan ekonomik durumu ABD'yi endişelendiriyordu. Bu durum devam etmesi halinde yatırım ve savunma hedefleri tehlikeye girebilirdi. Bu amaçla ABD Hükümeti ekonomik ve mali konularda yardımcı olmak adına Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu tarafından yapılan bir öneriyi kabul etti. Buna göre; mevcut durumu inceleyecek bir Türkiye-ABD Ekonomik Danışma Grubu kurulacaktı. Bununla birlikte her iki ülkedeki kurumlar arasında işbirliğini sağlayacak bir komite de oluşturulacaktı. Şu an itibarıyla yardım konusunda herhangi bir artış beklenmemeliydi. Adnan Menderes, ABD'nin bu sınırlamasından haberdar

¹⁰⁰⁴ **The New York Times**, 13 Mart 1955.

¹⁰⁰⁵ Günümüzde Tayvan olarak bilinen ülke. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tayvan>

¹⁰⁰⁶ **The New York Times**, 13 Mart 1955.

¹⁰⁰⁷ **The New York Times**, 13 Mart 1955.

olur olmaz oldukça sert bir tepki verdi. Bunun mevcut duruma olumlu hiçbir katkıda bulunmayacağını, şimdiye kadar yapılan yatırımları da zora sokacağını açıkladı. Başbakan, ABD'nin yaklaşımını doğru bulmamasına rağmen görüşmelere devam edeceğini ABD'ye ilettili¹⁰⁰⁸.

Türk yetkililer, kalkınmanın devam etmesi için uzun vadeli kredilerin zorunlu olduğuna inanmaktaydı. ABD'den 300.000.000 dolarlık uzun vadeli kredi istenmekteydi. Bunun elde edilmesi için ikna turlarına devam edilmekteydi. Bu görüşmelerde *“Türkiye'nin henüz ergenlik çağında olduğu”* ve kalkınma hamlesinin devamı için acil ihtiyaçların karşılanması gerektiğini dile getirildi. ABD'li yetkililer ise Türkiye'nin artan dış borcunu karşılayabilmek için çaba göstermesi gerektiğine vurgulamaktaydı. IMF, Türk Hükümeti'nin 1954 ihracat gelirlerinin %30'unu faiz borçları ile dış ödemelere ayırdığını belirtmişti. Etibank yetkilileri ile birlikte bir grup işadamı, krom cevheri karşılığında ABD'den buğday ve yün almaya çalışmaktaydı. Adnan Menderes Haziran 1954'te gerçekleştirdiği Washington ziyareti esnasında 300.000.000 dolarlık bir kredi isteğinde bulunmuş fakat bu durum yönetim tarafından *“kıbarca”* reddedilmişti. Söz konusu kredi üzerinde görüşmelerin devamı için söz verilmiş ve 1954'ün Sonbahar'ına programlanan görüşme her iki tarafın kapsamlı ekonomik veriler toplamasını sağlamak için ertelenmişti¹⁰⁰⁹.

Görüşmenin ertelenmesinin ardından Federal Rezerv Sistemi (FED)¹⁰¹⁰ ekonomisti H.Heuser, Türkiye'nin Finansal pozisyonun analizi için 1955'in Ocak'ında Türkiye'ye geldi. Yapılan görüşmelerde Türkiye'nin üretim planları, milli geliri, dış ticareti, dış ödemeler durumu ve yatırım programları üzerinde duruldu. Türk yetkililer bu durumu ABD'den istenilen kredinin yeniden gözden geçirilmesi olarak yorumlamaktaydı. Kredi vadesinin en az yirmi yıl olacağını beklenmekteydi. ABD, Türkiye'nin yıllık 75.000.000 dolar civarında olan sınırlı dolar kazancı üzerinde böyle bir kredinin yük getireceğini düşünüyordu. Bu sebeple ilgili talebe olumlu yaklaşılmıyordu. Türk Hükümeti'ne ek kredi verilmeden önce yatırım

¹⁰⁰⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.628-629, Siyasi İşlerden Sorumlu Bakan Yardımcısından (Murphy) Genelkurmay Başkanına (Radford), Washington, 15 Mart 1955.

¹⁰⁰⁹ **The New York Times**, 20 Mart 1955.

¹⁰¹⁰ Federel Rezerv Sistemi (Kısaca FED olarak bilinir) 23 Aralık 1913'te kurulan ABD'nin merkez bankasıdır. Zamanla Federel Rezerv Sistemi'nin rolleri ve sorumlulukları genişletilmiş ve yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. http://tr.wikipedia.org/wiki/Federal_Reserv_Sistemi; <http://www.federalreserve.gov/>

öncelikleri ile enflasyon baskısını kontrol altına alması gerektiğini ısrarla vurguluyorlardı¹⁰¹¹.

Bu şartlar içerisinde ABD'nin Ankara Büyükelçisi A.M.Warren de 21 Nisan 1955'de Adnan Menderes ile bir görüşme daha gerçekleştirecekti. Görüşmeyi “*kariyerinin en sert toplantısı*” olarak niteleyen büyükelçi, ekonomik konularda ülkesinin görüşlerini Başbakan'a iletti. Özellikle enflasyon tehlikesine dikkat çekilmekteydi. Yapılan bu değerlendirme toplantının gergin bir havada devam etmesine sebebiyet verdi. A.M.Warren'e göre; Türkiye, ABD ile dostluğunu her şart altında devam ettirmeliydi. Mevcut yardım fonları kesilse dahi iki ülke arasındaki ilişkiler sürdürülmeliydi. Türkiye her şartta ABD'ye bağlıydı. Parası olsa bile gerekli materyali başka ülkelerden temin edemezdi. Türkiye şimdi de 12.000.000 dolarlık özel bir yardım arayışı içerisinde girmişti. Buna karşılık 1952'de hazırlanan bir rapora göre Türkiye'de yakın bir gelecekte mali bir çöküşle karşı karşıya kalabilirdi¹⁰¹².

Adnan Menderes ise bu öngörüü kabul etmemekteydi. Türkiye'de önemli düzeyde bir enflasyonun olmadığını büyükelçiye ifade etti. Türkiye'nin 1954'de kıtlık yaşamayıp aksine “*bereketli mahsulleri*” olsaydı, şu anda böyle bir yardım arayışında olmayacağını kendisine iletti. A.M.Warren ABD'nin konuya “*mantıklı*” bir çözüm getirmesi için şunu öneriyordu: “*politikasını değiştiremediğimizden dolayı hükümeti değiştirmek zorunda kalacağız*”¹⁰¹³. Bu cümle ABD'nin Türkiye'nin gerek iç, gerekse dış politikasında kendisine ne kadar güvendiğinin göstergesiydi.

Bütün bu olumsuzluğa rağmen ABD Ankara Büyükelçisi A.M.Warren Türkiye'nin bir an önce borçlarının ertelenmesinin gerekliliği üzerinde duruyordu. 21 Nisan 1955'te Türkiye'den ayrılarak ülkesine gitti. A.M.Warren, hem hükümet yetkilileriyle hem de kongre üyeleriyle Türkiye'ye verilecek ek yardım talebini de görüşecekti. ABD'den ekonomik yardımın yıllık 90.000.000 dolar civarında devam ettirilmesi gerektiğine yönelik duyumlar alınmaktaydı. Aynı zamanda TSK'nın ABD

¹⁰¹¹ **The New York Times**, 20 Mart 1955.

¹⁰¹² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.630-632, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 21 Nisan 1955.

¹⁰¹³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.630-632, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 21 Nisan 1955.

ve Kanada teçhizatı ile donatımının hızlandırılması gerekliliği basına yansıyan haberler arasındaydı¹⁰¹⁴.

Türkiye, ABD ilişkilerinin yoğunlaştığı bu dönemde Washington Büyükelçisi değişti. Hükümet, Feridun Cemal Erkin'i geri çekmeye karar verdi. 1955'in Nisan'ında Türk basını Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başdanışmanı olarak hizmet veren ekonomi uzmanı Haydar Gök'ün bu göreve atanacağını yazmaktaydı. Türk Hükümeti, Feridun Cemal Erkin'in ABD yardımını artırmak için yaptığı görüşmelerden memnun kalmamıştı. ABD'liler arasında da popülerlik kazanamadığı ve ekonomik bilgidен yoksun olduğu görüşü hâkimdi. Haydar Gök ise Dışişleri Bakanlığında üst düzey ekonomik bir görev üstlenmeden önce ABD'ye giden Türk heyetleri ile birlikte çalışmıştı. Daha önce Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ile EPU ilişkilerini 1954 yılına kadar sürdürmüştü¹⁰¹⁵. 21 Nisan 1955'te bu değişiklik Feridun Cemal Erkin'e bildirildi. Kendisi Madrid Büyükelçiliği'ne tayin edildi¹⁰¹⁶.

Bu günlerde ABD basınındaki mevcut iyimser havanın kaybolduğu gözlemlenmekteydi: Türk Hükümeti, kredi konusunda yapılacak ikili görüşmelerin, uzun vadede Türkiye-ABD ilişkilerini tehdit eden kritik bir noktaya varacağını düşünüyordu. Hatta Adnan Menderes'in Fatin Rüştü Zorlu'nun uzun vadeli ek yardım talebi için Washington'a ilettiği önerisine, ABD Büyükelçiliği'nin önem göstermemesinden dolayı ilişkilerin gerginleştiği ifade ediliyordu¹⁰¹⁷.

1955'in Mayıs'ında üzere ilgili ABD'deki ilgili bakanlık temsilcilerinden oluşturulan komite toplandı. Türkiye'nin ekonomik sorunları görüşülecekti. Hazine Bakanlığı'ndan Bakan Yardımcısı Andrew N.Overby ve Uluslararası Finans

¹⁰¹⁴ **The New York Times**, 22 Nisan 1955.

¹⁰¹⁵ **The New York Times**, 27 Nisan 1955.

¹⁰¹⁶ **BCA**, 030.18.01.139.44.6; Feridun Cemal Erkin'in tayini ile ilgili olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yukarıda verilen tarih belirtilmiş olmasına rağmen Washington Büyükelçiliği'nin resmi web sitesinde görev süresinin bitim tarihi olarak 15 Haziran 1955 verilmektedir. Anlaşılan kararname 21 Nisan 1955'de çıkmış fakat yerine tayin edilen Haydar Gök 15 Haziran'dan sonra göreve başlamıştır. <http://www.washington.emb.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>; F.C.Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Washington Büyükelçiliği II/2**, s.524; Washington Büyükelçiliğinde yapılan bu değişiklik Washington Büyükelçiliği Basın Ataşeliği'nden Altemur Kılıç tarafından olumlu karşılanmıştı. Altemur Kılıç, Haydar Gök'ün ABD'nin iç durumunu iyi bildiğini, Feridun Cemal Erkin'in klasik diplomasiye hâkim olmakla beraber Amerikalıları iyi tanımadığını ve buna göre hareket etmediği içinde başarısız olduğunu ileri sürmekteydi. Feridun Cemal Erkin'in gazete ve gazetecilere önem vermediğini, "*şahsi kaptisleri*" nedeniyle propaganda açısından birçok fırsatı kaçırdığını iddia ediyordu. ABD'de kamuoyu ve basının yanında kişisel temas ve dostlukların büyük rol oynadığını, resmi yollardan yapılamayan birçok işin şahsi dostluklarla halledildiğini vurguluyordu. **BCA**, 030.01.127.822.7.

¹⁰¹⁷ **The New York Times**, 26 Nisan 1955.

Bürosu'ndan C.Dillon Glendinning, Savunma Bakanlığı Uluslararası Güvenlik İşlerinden Sorumlu Bakan Yardımcısı H.Struve Hensel ve Politika Bölümü Şefi Charles A.Sullivan katılırken Dışişleri Bakanlığı'ndan D.A.FitzGerald, NEA Direktörü Cedric Seager ve General William E.Riley katıldı. Toplantıya katılanlara, Fatin Rüştü Zorlu'nun ABD'ye gelerek bir program dâhilinde yetkililerle görüşme yapacağı bilgisi verildi. Daha sonra “*Türkiye'nin Ekonomik Sorunları*” üzerine bakanlıklar arası komitenin hazırladığı rapor hakkında açıklama yapıldı. Yine aynı komite tarafından 17 Mayıs 1955'te hazırlanan “*Türkiye'ye ABD Yardımı*” başlıklı bir diğer rapor okundu: Reform yapılması gereken alanlar şu şekilde özetlenmekteydi; krediler konusunda Merkez Bankası'nın denetimi, bütçe dengesinin sağlanması, Türk ürünlerinin ihracatını artırmaya yönelik önlemler, dünya pazarlarında Türk ihraç ürünlerini rekabet edebilir bir konuma erdirmek ve ithalat ve döviz kontrolü idi. Bu konuların gayri resmi olarak IMF temsilcileriyle müzakere edildiği ve mutabık kalındığı ifade edildi. Ayrıca IMF, Merle Cochran başkanlığındaki bir heyeti 2 Haziran 1955'te Türkiye'ye gönderecekti¹⁰¹⁸.

Bakan Yardımcısı A.N.Overby, asıl sorunun ABD'nin Türkiye'nin savunma planlamasında hangi güçlere ağırlık vereceğini belirlemesi olduğunu ve bu kapsamda ne kadar ödeme yapılacağıydı. Ayrıca miktarın bütçede olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusuydu. A.N.Overby, Türkiye'nin kendi iç siyasi gerekçelerinden ötürü, kalkınma programında kesinti yapmaya hazır olmadığını düşünüyordu. Bu şartlarda Türkiye'nin savunma sorunu yıllarca devam edecekti. Borç vermekte çözüm değildi. Türk ekonomisi bundan ağır yara alabilirdi. Bu sebeple ABD'nin vereceği yardım Türkiye'nin savunma planlamasıyla uyumlu olmalıydı¹⁰¹⁹.

TSK'nın mevcudunda sayısal bir azalma, savunma bütçesi üzerinde çok etkili olmayabilirdi. 1954'de toplam savunma masrafları 912.000.000 liraydı. Buna rağmen ekonomik yatırıma harcanan toplam miktar ise 2.236.000.000 liraya tekabül ediyordu. Mamul madde programı ve bağlantılı harcamalar konusunda önerilen ilave 800.000.000 dolar hakkında ABD Genelkurmay Başkanlığı kesinlikle bir taahhütte

¹⁰¹⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.632-637, Dışişleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 18 Mayıs 1955.

¹⁰¹⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.632-637, Dışişleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 18 Mayıs 1955.

bulunmamıştı. Türkiye'nin modern bir orduyu yönetip yönetemeyeceğine dair ABD Savunma Bakanlığı'nda şüpheler mevcuttu¹⁰²⁰.

D.A.FitzGerald'ın Türkiye'ye yapılacak yardım konusunda paranın nereden geleceğine dair cevabı, Kongre'den ilave onay istenene kadar, bilmediğini ifade etti. Petrol ithalatı ödemesi, üretimde yaşanan düşüş, hammadde ithalatında yaşanan sorunlardan ötürü sanayinin içine düştüğü darboğaz, kısa vadeli problemler olarak değerlendirildi. Savunma Bakanlığı Uluslararası Güvenlik İşlerinden Sorumlu Bakan Yardımcısı H.Struve Hensel ise Haziran 1954'de verilen taahhütlerden hiçbirinin henüz karşılanmadığını bununla birlikte 1956 mali yılın için belirlenen 1.400.000.000 dolarlık askeri yardım bütçesinden Türkiye için tahsis edilecek ek bir paranın olmadığını vurguladı. Askeri konular için para bulmak her zaman mümkündü, ancak bu da diğer ülkelere verilecek paydan alınacağı için sorun yaratmaktaydı. A.N.Overby, ise Türkiye'ye bu konuda öncelik tanınması gerektiğini düşünüyordu¹⁰²¹.

4- Fatin Rüştü Zorlu Başkanlığındaki Heyetin ABD'de Yaptığı

Görüşmeler

Mayıs 1955'te Fatin Rüştü Zorlu başkanlığında bir heyet ABD'nin Türkiye'ye yapacağı ekonomik yardımla ilgili olarak görüşmelerde bulunmak üzere Washington'a gitti. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'yu Washington'da ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Herbert H.H.Hoover ve ABD Genelkurmay Başkanı Arthur Radford karşıladı. Fatin Rüştü Zorlu, "*Associated Press*"e yaptığı açıklamada; konuyu ABD'li idarecilerle görüştüğünü ancak henüz bir anlaşmaya varamadıklarını ifade etti. Türkiye'nin istediği borç miktarı 300.000.000 dolar civarındaydı. Türk sanayisinin verimli bir şekilde çalışması sağlanıncaya kadar vadeleri gelen kredilerin bu borçla karşılanması hedeflenmekteydi¹⁰²².

Dışişleri Bakanlığı Bakan Yardımcısı George W.Allen ve diğer Bakanlık temsilcileri Fatin Rüştü Zorlu ve Melih Esenbel ile ilk toplantıyı 19 Mayıs 1955'te

¹⁰²⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.632-637, Dışişleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 18 Mayıs 1955.

¹⁰²¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.632-637, Dışişleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 18 Mayıs 1955.

¹⁰²² **Milliyet**, 22 Mayıs 1955.

gerçekleştirdi. Fatin Rüştü Zorlu, amacının Türkiye'ye kredi sağlamak olduğunu, bu gerçekleşinceye kadar uzun bir süre ABD'de kalabileceğini ifade etti. Talep edilen yardımın verilmesi halinde Türkiye ekonomisinin dengeleneceğini; sorunun basit olduğunu ve ABD'nin prensipte Türkiye'ye yardım etmeye hazır olup olmadığı konusunda karar vermesi gerektiğini ileri sürdü¹⁰²³.

G.W.Allen, askeri ve ekonomik yardımın devam edeceğini, ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikasının değişmeyeceğini belirtti. Kredi talebiyle ilgili olarak ise, hazırlanan raporlar doğrultusunda ayrıntılı bir çalışma yürütüleceğini garanti etti. “*Holcombe Raporu*”nda halen eksiklikler olduğunu ancak yakın zamanda tamamlanmasını beklediğini belirtti. ABD, Türkiye'nin enflasyonu kontrol etmeyi henüz başaramadığını düşünmekteydi. Bundan dolayı mevcut ekonomik zorlukların nakit kredi ile düzeltilemeyeceğine inanmaktaydı. Ciddi finansal zorlukların giderilmesine yönelik olarak Türkiye tarafından yeterli önlemlerin alınıp alınmadığına dair farklı görüşler olması sebebiyle toplantının bir gün sonra yeniden kaldığı yerden devamına karar verildi¹⁰²⁴.

20 Mayıs 1955'te G.W.Allen, Fatin Rüştü Zorlu'ya 300.000.000 dolar kredi alma konusunda beklenti içerisine girmemesi gerektiğini söyledi. Bu rakam umulandan daha az olacaktı. Miktarın artırılması ancak Türkiye'nin ekonomik hedeflerinin değerlendirilmesiyle mümkün olabilirdi. Türkiye'deki enflasyon tehdidi ve uzun vadeli yatırım projelerine ilişkin derin kaygılar bir kez daha ifade edildi. Fatin Rüştü Zorlu ise; dile getirilen konuların çözüme kavuşabilmesi için 300.000.000 doların verilmesini önerdi. Daha az oranda verilecek kredi sadece yarım kalmış bir önlem olacaktı. Türkiye'deki enflasyonu önleyebilmek için gerekli tüm adımları atmaya hazır olduklarını söyledi. Ülkedeki tahıl kıtlığının bütçede 300.000.000 liralık bir açığa sebebiyet verdiğini vurguladı¹⁰²⁵.

ABD Hükümet temsilcileri ise Türkiye'nin durumunu takdir etmekle birlikte; enflasyonun mevcut sorunu tetiklediğini, yüksek fiyatların ihracat sektörüne darbe vurduğunu belirtti. Fatin Rüştü Zorlu fiyat konusunun Avrupa ile yapılan ticarete

¹⁰²³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.637-639, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe olan Telgrafi, Washington, 21 Mayıs 1955.

¹⁰²⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.637-639, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe olan Telgrafi, Washington, 21 Mayıs 1955.

¹⁰²⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.637-639, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe olan Telgrafi, Washington, 21 Mayıs 1955.

sorun yaratmayacağını hatırlattı. ABD’den ödünç alınan miktarın, bu borçların ödemesinde kullanılmayacağına dair güvence verdi. Dışışleri Bakanı J.F.Dulles, Türkiye’nin Bandung Konferansı’nda çok iyi iş çıkardığını ifade etti. Her iki ülkenin çıkarına uygun olarak “*sağlam bir Türk ekonomisi*” görmek istediğini söyledi. Ancak 300.000.000 dolar borç veremeyeceklerini dolaylı olarak imâ etti¹⁰²⁶.

Bu görüşmenin ardından taraflar bir kez daha bir araya geldi. Toplantıya Fatin Rüştü Zorlu, Melih Esenbel, G.W.Allen ve William O.Baxter katılacaktı. Fatin Rüştü Zorlu, ABD’li yetkililerden, bugünlerde Türkiye’ye gidecek IMF heyetinden bağımsız hareket etmelerini ümit ettiklerini ifade etti. IMF heyeti Haziran ayında Türkiye’de birkaç hafta geçirecek, daha sonra da bir rapor hazırlayacaktı. Bu süreç birkaç ayı bulabilirdi. Halbuki önlerindeki birkaç hafta oldukça kritik idi. Türkiye’nin durumu gittikçe kötüleşiyordu. Bir an önce harekete geçilmeliydi. Aslında IMF’nin bu ziyareti yıllık olağan bir faaliyetti¹⁰²⁷.

Türk Hükümeti ile ABD arasında temelde bir fikir ayrılığı olduğu görülüyordu. Fatin Rüştü Zorlu bu çıkmazdan çıkış için bir yol olduğunu düşünüyordu. O’na göre ABD’li uzmanlar enflasyonu büyük bir sorun haline getirmişti. Türkiye’den “*sanki yatırım programını geliştirmiş*” gibi bahsediyorlardı. Oysa Türkiye sadece hâlihazırda başlamış olan projeleri bitirip yenilerine başlama niyetinde değildi. Türk Hükümeti dengeli bir bütçeye sahip olması gerektiğinin farkındaydı. Yapılacak ilk iş; ABD’nin vereceği borç miktarının belirlenmesi ve ardından bunun ne şekilde kullanılacağını müzakere edilmesiydi¹⁰²⁸.

G.W.Allen, Fatin Rüştü Zorlu’ya ABD’nin ne kadar kredi sağlayacağı konusunda kesin bir cevap veremeyeceğini söyledi. ABD Türkiye’nin bölgede önemli bir rol oynaması için her anlamda güçlenmesini istemekteydi. Fatin Rüştü Zorlu ABD’nin borç talebi konusundaki kararı ne olursa olsun, ABD–Türkiye ilişkilerini hiçbir surette kesintiye uğramayacağını vurguladı. Görüşme boyunca Fatin Rüştü Zorlu sıklıkla Dışışleri fonları ile Exim Bank’dan sağlanan kredilerin

¹⁰²⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.637-639, Dışışleri Bakanlığı’nın Türkiye’deki Büyükelçiliğe olan Telgrafı, Washington, 21 Mayıs 1955.

¹⁰²⁷ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.639-642, Dışışleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 21 Mayıs 1955.

¹⁰²⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.639-642, Dışışleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 21 Mayıs 1955.

Türkiye’yi ileri götüreceğinden bahsetti. Türk Hükümeti’nin aslında ihtiyaç duyduğu tek şey istikrarlı bir ithalat programı için gerekli olan nakit krediydi¹⁰²⁹.

J.F.Dulles, 24 Mayıs 1955’te Türkiye’nin Washington Büyükelçisi ile olan görüşmesinde övücü sözler sarf etmekteydi: *“Türkiye’nin gittikçe artan tehlikeli durum içerisinde savunma konusundaki cesur duruşu ile dünyanın geri kalanı için bir ilham kaynağıydı”*. J.F.Dulles, savunma konusunda *“Türkiye’nin bir numaralı gösterge”* olduğunu ileri sürmekteydi. Türkiye’nin ayrıca, Ortadoğu savunma sisteminde bir başlangıç oluşturduğunu da hatırlatmaktaydı. *“Türkiye ABD’nin seçilmiş gemisiydi”*. Eğer Türkiye ekonomik olarak iflas ederse diğer ülkeler, özellikle de Ortadoğu’dakilerin ABD’ye bakış açısı değişebilirdi. ABD’nin varlığından kuşku duymaya başlayabilirlerdi. Türkiye’nin ilerleyen süreçte ekonomik olarak *“daha pahalıya patlayacağı”* gerçeğiyle yüzleşilmeliydi.¹⁰³⁰.

Fatin Rüştü Zorlu’nun yaptığı görüşmeler oldukça sıkıntılı geçmekteydi. ABD’nin üst düzey yetkilileri Türkiye’nin dile getirdiği rakamları borç olarak vermekten sakınıyordu. Enflasyon tehdidi görüşmelerin tamamında en çok dile getirilen sorundu. Buna rağmen Türkiye, kredi veren bütün kuruluşlardan borç talep ediyordu. Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkiye ithalat giderini karşılayabilmek için girişimlerde bulunuyordu.

5- Kredi Temini Konusunda Geline Son Nokta ve Enflasyon Baskısı

Türk heyetinin Washington temaslarına devam ederken Adnan Menderes ile Ankara Büyükelçisi A.M.Warren arasında 7 Haziran 1955’te üçüncü kez bir araya geldi. O günlerde Fatin Rüştü Zorlu da ABD’li yetkililerle görüşmüş ama ekonomik durumun düzene sokulması ile ilgili olarak yaptığı önerilere herhangi bir olumlu karşılık alamamıştı. A.M.Warren ile yapılacak toplantıda da bu durum kendisini hissettirecekti: Başbakan görüşme boyunca oldukça durgundu. A.M.Warren, Washington’da Türkiye’nin içinde bulunduğu durumun geniş kapsamlı olarak

¹⁰²⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.639-642, Dışişleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 21 Mayıs 1955.

¹⁰³⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.643-644, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Bürosu Müdürü’nün (W.O.Baxter) Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı’na (G.W.Allen) olan Muhtırası, Washington, 25 Mayıs 1955.

incelendiğini; ilgili raporun henüz tamamlanmadığını, ABD'nin Türkiye'ye karşı konumunun bu çalışma tamamlanana kadar açıklığa kavuşamayacağını söyledi¹⁰³¹.

Adnan Menderes Türkiye'deki durumun hem finansal hem de siyasi olarak hızla kötüye gittiğini belirtti. Ardından petrol durumu müzakere edildi. Başbakan konuyu yakından takip ettiğini; petrol şirketlerinin ihtiyaçlarının karşılanmaması halinde ülkedeki kaynakların 30 Haziran'dan önce tükeneceğini ifade etti. Zaman kaybedilmeden IMF'den 11.000.000 dolar borç almayı umduğunu; ancak yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamadığını; bu borç verilse bile bunun ülkenin gereksinimlerini karşılamaktan uzak olduğunu söyledi¹⁰³².

Başbakan siyasi durum konusunda da karamsardı. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in İzmir'de yaptığı bir konuşmaya değinerek Menderes Hükümeti'nin ülkenin ekonomik meselelerini yönetmek konusunda yetersiz olduğunu ve ekonomiyi felaketin eşiğine getirdiğini iddia ettiğini söyledi. Genel seçimden önce bu hükümetin hala üç yıl görevde kalacağını göz önünde bulundurarak Türkiye'nin dostlarının bu süre zarfında “üzgün bir hükümet” ile çalışmak zorunda kalacağını vurguladı. Ancak bu duruma sevinen tek bir ülke vardı o da SSCB idi¹⁰³³.

A.M.Warren, Türkiye'deki muhalefet partilerinin ekonomik kriz sebebiyle halka açık toplantılar yapıp, durumu eleştirmelerini doğru bulmuyordu. Eğer bu süreç devam ederse, Türk basını ABD'yi de bu işin içine çekmeye başlayacaktı. Bunun da iki ülkenin ilişkilerine hiçbir katkısı olmayacaktı. Büyükelçiye göre bunu kontrol etmenin tek yolu ABD'li yetkililerin muhalefet partilerini ziyaret ederek onlara bilgilendirmede bulunmalarıydı. İktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler, bozuk olsa da; ana muhalefet partisi bu duruma olumlu yaklaşabilirdi¹⁰³⁴.

Görüşmenin tamamlanmasından sonra A.M.Warren, ekonomik konularla ilgili olarak Başbakan dâhil birçok üst düzey yetkiliyle görüşmekte olan Max Thornburg'a çalışmalarına devam etmesi talimatını verdi. Başbakan'ın ikna olması halinde ekonomik ve mali denetimi sağlayacak özel bir komisyonun oluşturulmasının en

¹⁰³¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.644-646, Türkiye Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na Telgraf, Ankara, 7 Haziran 1955.

¹⁰³² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.644-646, Türkiye Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na Telgraf, Ankara, 7 Haziran 1955.

¹⁰³³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.644-646, Türkiye Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na Telgraf, Ankara, 7 Haziran 1955.

¹⁰³⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.644-646, Türkiye Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na Telgraf, Ankara, 7 Haziran 1955.

doğru yol olacağını ifade etti. M.Thornburg ise ekonomik ve mali denetimin üstlenilmesi halinde kamu iktisadi teşebbüsleri ile özel sektöre yönelik geniş kapsamlı bir planlama yapılmalı idi. Kurumlar arası koordinasyon sağlanıncaya kadar birkaç yıl geçebilirdi¹⁰³⁵.

Başbakan Adnan Menderes kabul etmese de 1954'ten beri Türkiye'de ciddi boyutta enflasyon baş göstermişti. Durumu ABD'de yakından takip etmekteydi. Hükümet yoğun olarak tüccarın çıkar amaçlı mal stoklaması ve enflasyonla mücadele ediyordu. Adnan Menderes Hükümeti, bu sorunu azalan döviz mevcuduna ve yükselen kur'a bağlamaktaydı. Daha fazla fiyat artışı beklentisiyle, tüccarlar ve ithalatçılar stok yapmaya başlamışlar ve vitrinlerindeki temel ürünleri indirmişlerdi. Çimento, kereste, elektrikli araç-gereçler ve diğer ihraç ürünlerinin “*karaborsası*” oluşmuştu. Özellikle büyük şehirlerde yaşayanlar, sürekli artan fiyatlar karşısında, şeker, kahve, çay ve giyim gibi temel gereksinimleri depolamaktaydı¹⁰³⁶.

Hükümet spekülörlere karşı büyük bir mücadele başlattı. İstanbul'daki yirmi iki adet ithalatçı firmaya “*aşırı kâr sağlama suçuyla*” dava açıldı. Hükümet ayrıca yasadışı kâr elde etmeyi önlemek için yeni bir yasa hazırlığı içerisindeydi. İstanbul'da gıda fiyatlarını kontrol etmek amacıyla yeni bir yapılanmaya gidildi. Piyasaların içine düştüğü bu darboğazdan kolayca çıkılabileceğine inananların sayısı oldukça azdı. Yılın ilk beş ayında, 1953'e oranla daha fazla artış gerçekleşti. 1954'ün Mayıs'ında Ankara ve İstanbul'daki yaşam maliyeti 1953 ile kıyaslandığında iki katına yükselmişti¹⁰³⁷.

Ekonomik kriz Türkiye'nin mali sistemini tartışmalı bir şekilde yabancıların denetimine açık bir hale getirmek üzereydi. Hükümet ısrarla ABD'den ekonomik yardım talep etmekteydi. ABD ise bunu oldukça temkinli karşılıyordu. Türk ekonomisi ile ilgili raporlar hazırlatarak denetim mekanizması kurmayı düşünüyordu. ABD basınında da Türkiye'nin durumu yakından takip ediliyordu. Ekonomik sorunlar iktidar-muhalefet ilişkilerini de gerginleştirdi. Bu durum doğal olarak iç siyasette de olumsuz gelişmelere sebebiyet vermekteydi. Yardım akışını sağlamaktan başka çare görülüyordu.

¹⁰³⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.644-646, Türkiye Büyükelçiliği'nden Dışişleri Bakanlığı'na Telgraf, Ankara, 7 Haziran 1955.

¹⁰³⁶ **The NewYork Times**, 25 Haziran 1954.

¹⁰³⁷ **The NewYork Times**, 25 Haziran 1954.

6- Fatin Rüştü Zorlu'nun Yaptığı Görüşmelerin İkinci Safhası ve Kredi Konusunda ABD'nin Verdiği Karar

Yaşanılan bütün olumsuzlara rağmen Türk heyeti temaslarına devam etmekteydi. 8 Haziran 1955'te ABD Dışişleri yetkilileri ile Türkiye'nin borç talebi hakkında bir toplantı yapıldı. Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı'ndan Melih Esenbel, ABD Dışişleri Bakan Yardımcı G.W.Allen, Bakan Yardımcısı Robert Murphy, Ekonomik İlişkilerden Sorumlu Bakan Yardımcısı Thorsten V.Kalijarvi ve Yönetici W.O.Baxter toplantıya katıldı. G.W.Allen birkaç haftadır Fatin Rüştü Zorlu ile yürütülen müzakerelerin faydalı geçtiğini belirtti. Türkiye'nin ekonomik durumu ve Türk Hükümeti'nin görüşlerine değer verildiğine dair teminat verildi. Konunun 7 Haziran'da Devlet, Savunma, Hazine ve Dışişleri bakanlıklarının en üst düzey yetkilileri tarafından ele alındığını ilettili. Alınan karar bu sabah Başbakana iletildi. ABD Hükümetinin nihai konumu G.W.Allen'in okuduğu ve daha sonra Fatin Rüştü Zorlu'ya teslim edilen mektupta ifade edildi¹⁰³⁸.

Türkiye'nin kredi talebi reddedildi. G.W.Allen Türkiye'nin durumunu son derece dikkatli bir şekilde inceledikten sonra ABD'nin, daha fazla uluslararası finansal taahhütü sağlayacak bir eylem planını Kongre'ye sunamayacağını söyledi. ABD'li yetkililere göre bu taahhütler herhangi bir çözüm getiremezdi. Yakın gelecekte de bu beklenti içerisinde girilmemeliydi. Türkiye'nin endüstriyel kalkınmasını sağlam esaslara dayandırıp, halkın yaşam standardını iyileştirme konusundaki arzusuna son derece duyarlı olduklarını belirtti. Ancak böyle bir amacın nasıl gerçekleştirileceği konusunda iki Hükümet arasında görüş ayrılığı vardı. Türk Hükümeti geniş kapsamlı bir borca ihtiyaç duyarken, ABD Hükümeti ise borçlanmanın fayda yerine zarar getireceği görüşündeydi. Bu sadece ekonomide alınması gereken radikal önlemlerin geciktirirdi¹⁰³⁹.

Fatin Rüştü Zorlu yukarıda ifade edilen ek yardımın verilmesi halinde Türk Hükümeti'nin minnettarlık duyacağını belirtti. Ancak kendisi ve Hükümeti son gelişmelerden ötürü "*hayal kırıklığına*" uğramıştı. Sorunun büyüklüğünü bir kez daha dile getirdi. Bundan önce yapılan görüşmelere değindi. Türkiye'nin ilave

¹⁰³⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.647-648, Dışişleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 8 Haziran 1955.

¹⁰³⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.647-648, Dışişleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 8 Haziran 1955.

yardımdan ziyade, borç talebinde bulunduğunu vurguladı. Ayrıca Türkiye'nin asla pazarlık yapmaya çalışmadığını açıkça belirtti¹⁰⁴⁰.

Daha sonra Fatin Rüştü Zorlu ve Melih Esenbel Dışışleri Bakanlığı kredi garantisi hükmünün Türkiye'de faaliyette olan Amerikan petrol şirketlerine olan kısmının derhal uygulanması gerektiğini ileri sürdü. Önerilen bu çözüm Ankara'daki petrol şirketleriyle önceden görüşülmüştü. Şimdi de ABD'li yetkililere iletilmekteydi. Ancak bu öneride reddedildi. Melih Esenbel'e kredi garantisi hükmünün Kongre tarafından Amerikan kuruluşlarına olan borçların '*kurtarılması*' için değil yurtdışındaki yeni yatırımları teşvik etmek için oluşturulduğu vurgulandı. Dahası, Dışışleri Bakanlığının politikası petrol alımlarını finanse etmek veya petrol için borç teminatı vermek değildi. Fatin Rüştü Zorlu Yunanistan için bir ayrıcalıkta bulunulduğundan haberdar olduğunu söyledi. Bunun üzerine G.W.Allen bu konunun yeniden değerlendirmeye alınacağı yönünde söz verdikten sonra toplantı sona erdi¹⁰⁴¹.

Türk basınında ise yardım konusunda iki farklı görüş bulunmaktaydı. İlk görüşe göre; "*Marshall Planı, savaştan galip çıkan bir devletin barışı korumak üzere ödediği bedeldi*". Bu bedel ödenirken elde edilecek menfaatler dikkatle incelenmişti. ABD bu yardımlarla en büyük iyiliği kendisine yapmaktaydı. Yapılan yardımlarla Avrupa'da döviz sıkıntısı azalmış, üretim artmış ve refah içinde yaşayan bir nüfus kitlesi ortaya çıkmıştı. İthal ürünlere rağbet artmıştı. Bu da tüketime yönelik yeni pazarlar demektir. Yardım eden ve yardım edilen ülkelerin iktisadi ve siyasi sahalarda kazandıkları faydalar, harcanan para toplamını kat kat aşmıştı¹⁰⁴².

Burada dikkate alınması gereken bir konu vardı ki, o da iktisadi konularla ilgili görüşmelerin ağırlıklı olarak siyasetçiler tarafından yürütülmesiydi. Dünya siyasetine bir dönem hükmetmiş olan İngilizlerin bu konudaki yetkinlikleri herkesçe malum idi. Buna rağmen ekonomik konular her zaman iktisatçıların kontrolünde yönlendirilirdi. Bu bağlamda Türkiye hata yapmıştı. Dış ödemeler dengesinin gözetilmesi, para ve kredi hacminin tayini, bütçe ihtiyaçlarının ayarlanması, yatırım finansmanı ve borç alma sözleşmelerinin yapılması gibi çok önemli konular siyasetçilerin takdirine

¹⁰⁴⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.647-648, Dışışleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 8 Haziran 1955.

¹⁰⁴¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.647-648, Dışışleri Bakanlığı Görüşme Muhtırası, Washington, 8 Haziran 1955.

¹⁰⁴² Feridun Ergin, "Amerikan Yardımına Dair", **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1955.

bırakılması Türk basınında belirli bir kesim tarafından eleştirilmekteydi. Görüşmelerde siyasi bir başarı elde edilse bile, teknik konularda yaşanan aksaklıklar nedeniyle anlaşma hükümlerinin uygulanmasında sorunlar yaşanabilirdi¹⁰⁴³.

ABD yardımlarıyla ilgili bir diğer görüşte ise Amerikan dostluğu ve işbirliğine verilen öneme değinilmekteydi. Hatta biraz daha ileri gidilerek bütün dünyada, Türkiye-ABD dostluğundan daha özel ve kuvvetli bir örneğin bulunmadığı ileri sürülmekteydi. İki devlet arasında en küçük bir görüş ayrılığının olmadığı iddia edilmekteydi¹⁰⁴⁴.

Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin görevden alındıktan sonra yerine Haydar Görk atanmıştı. Adnan Menderes'in bu değişiklikten beklentisi ABD'den borç para bulmakta başarılı olunması idi¹⁰⁴⁵. Haydar Görk görevine başlamasının ardından, bir sonuca ulaşmayan, 300.000.000 dolarlık borç talebine ilişkin yeni girişimlerde bulundu. Dışişleri yetkilileri H.H.Hoover ile G.W.Allen'in daveti üzerine bir görüşme gerçekleştiren büyükelçi, ekonomik yardım konusundaki görüşmeleri tekrar başlatmaya çalıştı. Kendisine borç talebinin reddedildiği, Fatin Rüştü Zorlu ile müzakere edilen ekonomik önlemler alınıncaya kadar görüşmelerin yeniden başlatılmayacağı konusunda bilgi verildi¹⁰⁴⁶.

H.H.Hoover Türkiye'nin, dış yardım olmaksızın kendi kendine yeten bir ekonomik kalkınma programı benimsemesi gerektiğini vurguladı. Türkiye'nin hâlâ ABD'den büyük oranda yardım elde etmeyi umması gerçekçi değildi. Büyükelçiye, Türkiye için ekonomik yardımın kişi başına yaklaşık 3.50 dolar, Pakistan için yaklaşık 1.00 dolar, Hindistan için yaklaşık 3.00 dolar olacağını hatırlatıldı. Bunun Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına ABD'nin verdiği önemin bir göstergesi olduğu vurgulandı¹⁰⁴⁷.

Türkiye Adnan Menderes'in ABD gezisinden itibaren tam bir yıllık süreçte ABD'den borç almak için yoğun bir faaliyet sergiledi ancak amacına ulaşamadı. ABD istenilen miktarı kendine göre gerekçelerle vermeyi reddetti. Ama ucunu da

¹⁰⁴³ Feridun Ergin, "Washington Müzakerelerinin Seyri", **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1955.

¹⁰⁴⁴ Cihat Baban, "Eisenhower'in bizi memnun eden beyanatı", **Tercüman**, 26 Haziran 1955.

¹⁰⁴⁵ F.C.Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/2**, s.524.

¹⁰⁴⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.649, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 2 Temmuz 1955.

¹⁰⁴⁷ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.649, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 2 Temmuz 1955.

açık bıraktı. Türk ekonomisinin istikrarlı bir yapıya kavuşmasından sonra yeni bir başlangıç yapılabilirdi. Türkiye ise ancak istenilen borcun alınması halinde ekonomide istikrara yönelik olumlu adımlar atılabileceğini iddia ediyordu. Bu dönem itibarıyla önemli bir gelişmede Türk Hükümeti'nin ABD ile olan ilişkilerinde adeta bir bağlantı noktası oluşturan Washington Büyükelçiliği'nde değişikliğe gidilmesi idi. Anlaşılan borcun tedarik edilememesinde bir başarısızlıktan söz edilecekse, bunun bedeli Feridun Cemal Erkin'e çoktan kesilmişti.

7- ABD'nin Aldığı Kararın Değerlendirilmesi ve ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Türkiye'ye Yönelik Öngörülleri

Fatin Rüştü Zorlu ABD'deki resmi görüşmelerini tamamladıktan sonra Türkiye'ye döndü. 14 Eylül 1955'de Adnan Menderes ve ABD'li yetkililerin de katıldığı bir toplantı gerçekleştirildi. ABD'nin dış yardımdan sorumlu idarecisi John B.Hollister, Ankara Büyükelçisi A.M.Warren, Orgeneral Riley, Melih Esenbel ve o günlerde Türkiye'de bulunan Washington Büyükelçisi Haydar Görk görüşmede hazır bulundu. Fatin Rüştü Zorlu, Başbakan'a 300.000.000 dolarlık kredi talebinin kesin olarak reddedildiğini söyledi. Gerekçe olarak da ABD'nin dünya çapında üstlendiği yükümlülüğü gösterdi. Ayrıca Türkiye'nin ekonomik durumundan kaynaklanan sorunlarında bunda etkili olduğunu vurguladı: Fon kaynaklarının ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığı; bütçedeki gelir-gider dengesizliği; vergi gelirlerinde yaşanan düşüşler de bu sonucun alınmasında etkili olmuştu. J.B.Hollister altmış dört ülkede ekonomik program yürütmekte olduklarını ve ilgili fonları dengeli bir surette dağıtmakla sorumlu olduklarını ifade etti¹⁰⁴⁸.

Toplantıda ABD'nin SSCB tehdidine karşı Türkiye'yi önemli bir müttefik olarak gördüğü; askeri ve ekonomik yeterlilikler çerçevesinde desteklemeye de devam edeceği vurgulandı. Bu samimi açıklamalara rağmen, süreç içerisinde ABD'nin küresel ihtiyaçları ve yükü arttıkça Türkiye'ye verdiği destekte şüphesiz azalacaktı. İyi bir ortaklık için gerekli olan tek şey dürüstlüktü. Her iki taraf da birbirinden ne beklediğini bilecekti. Bununla birlikte birçok devlet askeri giderlerini karşılamakta zorlanmaktaydı. Bu durum ABD içinde geçerliydi. Yapılan yardımlar kesilmese de onunla işbirliği içerisinde olan bütün devletlerin kendi kendilerine yetebilme zamanı yaklaşmaktaydı. Adnan Menderes, ABD'nin şimdiye kadar

¹⁰⁴⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.650-653, Görüşme Muhtırası, Ankara, 14 Eylül 1955.

kendilerine göstermiş olduğu yakın ilgiyi takdirle andıklarını ve gelecekte de umutlu olduklarını ifade etti¹⁰⁴⁹.

J.B.Hollister, dış yardım programı kapsamında fonların dağıtımını yapılırken o ülkedeki hükümetin halkıyla olan ilişkisinin de önemli bir kriter olduğunu hatırlattı. Türkiye’de 6-7 Eylül’de meydana gelen olayların beraberinde bazı ciddi soruları da getirdiğini söyledi. ABD’nin şu an için herhangi bir görüş bildirmediğini, “*tablonun bütünü*” görmesi gerektiğini ifade etti. Adnan Menderes ise yaşanan olaylardan ötürü son derece üzgün olduğunu belirtti¹⁰⁵⁰.

Toplantıya öğle yemeği için ara verildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’da kendilerine katıldı. Celal Bayar, ülkesinin 300.000.000 dolarlık kredi talebinin reddedilmesinden ötürü rahatsızlığını ifade etti. Geçmişte bir bankacı olduğu için kredinin reddedilmesi kendisi için son derece önem arz ediyordu. ABD’li yetkililer Cumhurbaşkanı’na; Başbakan’la yapılan görüşmelerde kredi talebinin neden reddedildiğine dair geniş kapsamlı açıklamalarda bulunulduğunu söyledi. Adnan Menderes’ten konuyu Cumhurbaşkanı’na tam olarak anlatmasını istediler. Öğle yemeğinin ardından ABD heyeti, Cumhurbaşkanı’ndan önemli bir mesele için özel olarak görüşme talebinde bulundu. Celal Bayar ile J.B.Hollister baş başa görüştü¹⁰⁵¹.

J.B.Hollister Cumhurbaşkanı’na kredi meselesinin Türkiye’nin istediği gibi sonuçlanmamasından ötürü üzüntü duyduğunu ifade etti. Cumhurbaşkanı ise, Washington’daki üst düzey yetkililerin, Türkiye’nin konumunu değerlendirmede hatta yanlış yönlendirildiklerini vurguladı. J.B.Hollister, Cumhurbaşkanı’na bu konuda yanlış bilgilendirildiğini, Başkan Eisenhower başta olmak üzere diğer yetkililerin de durumun arz ettiği hassasiyetin farkında olduğunu, yanlış yönlendirilmediklerini belirterek ABD’nin kendi dengeleri açısından bunun gerçekleşmediğini söyledi¹⁰⁵².

Türkiye’nin ekonomik sorunları ABD’yi meşgul etmeye devam etmekteydi. Ulusal Güvenlik Konseyi’nin 7 Eylül 1955’deki toplantısında önemli gündem maddelerinden birisi idi. Konsey toplantısına Dışişleri Bakan Yardımcısı Herbert H.H.Hoover, Savunma Bakanı Yardımcısı Robert B.Anderson, Uzak Doğu

¹⁰⁴⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.650-653, Görüşme Muhtırası, Ankara, 14 Eylül 1955.

¹⁰⁵⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.650-653, Görüşme Muhtırası, Ankara, 14 Eylül 1955.

¹⁰⁵¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.650-653, Görüşme Muhtırası, Ankara, 14 Eylül 1955.

¹⁰⁵² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.650-653, Görüşme Muhtırası, Ankara, 14 Eylül 1955.

İşlerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı Walter S.Robertson, Ulusal Güvenlik Konseyi üyesi Arthur Sherwood Flemming, Müsteşar Nelson Rockefeller ve Amiral A.W.Radford katıldı. Konu hakkında ABD Hükümeti yetkilileri görüşlerini dile getirdi. İlk sözü alan R.B.Anderson askeri yardım programı ve Türkiye'nin ekonomik durumu olmak üzere iki temel problemi vurgulayarak *"İlerleme Raporu"*'na ilişkin Konsey'e bilgi verdi. Brifinginin sonuç kısmında R.B.Anderson, W.S.Robertson'un konuyla ilgili birkaç söz söylemek istediğini belirtti. W.S.Robertson Türkiye için 1950-1960 arasını kapsayan askeri yardım programının finanse edilmesi konusundaki mevcut durumu vurguladı. 1957 mali yılı için yapılacak yatırım konusunda çalışmaların devam ettiğini belirtti. Daha sonra H.H.Hoover, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Türkiye'ye olan yardım programının karşılaştığı zorlukların farkında olduğunu belirterek değerlendirmelerini mevcut durumu göz önünde bulundurarak yapacağını söyledi. Dışışleri Bakanlığı; Türkiye'nin, ABD'nin kendilerine hâlihazırda sağlanan 200.000.000 dolardan daha fazla verileceğine inandığını belirtti. H.H.Hoover Türkiye'nin ekonomik durumunun oldukça ciddi boyutta kötü olduğunu söyledi. Bundan dolayı ABD gelecek üç hafta içerisinde Türkiye ile ilgili ne yapacağına karar vermeliydi¹⁰⁵³.

A.S.Flemming ise, Türkiye'nin uzun yılları kapsayacak şekilde, ABD'ye krom madeni satmasına yönelik bir eylem planı üzerinde çalışmakta olduklarını dile getirdi. Başkan'ın da bunu desteklediğini belirtti. H.H.Hoover, Türkiye ile krom madeni dışındaki diğer yer altı zenginliklerinin durumunu da görüştüğünü hatırlattı. ABD, bu konuda Türkiye'ye sermaye desteği sağlamazsa, krom üretimi istenilen seviyeye çıkamayacaktı. Yapılacak destekleme ABD'ye 25.000.000 dolara mal olacaktı. A.S.Flemming ise bu plan şayet başarısız olursa sorumluluğun ABD'den ziyade Türkiye'ye ait olacağını belirtti. H.H.Hoover da aynı fikirdeydi¹⁰⁵⁴.

Amiral A.W.Radford, sürecin olumsuz işlemesi halinde Türkiye'nin NATO'dan ayrılarak tarafsızlığını ilan edebileceğini söyledi. Bu da ABD'nin dünya üzerindeki mevcut konumunu sarsabilirdi. Bununla birlikte meselenin diğer boyutu göz önünde bulundurulduğunda; Türkiye için belirlenen hedeflere ulaşmasında, sorumluluğun onlara ait olduğunu vurguluyordu. 1950'den beri ABD, askeri yardım

¹⁰⁵³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.653-657, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 264. Toplantısındaki Müzakere Muhtırası, Washington, 3 Kasım 1955.

¹⁰⁵⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.653-657, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 264. Toplantısındaki Müzakere Muhtırası, Washington, 3 Kasım 1955.

konusunda bazı yükümlülükler altına girmişti. Aksi bir durumda ABD'nin ciddi sorunlar karşısında müttefiklerini yarı yolda bıraktığı suçlaması ile karşı karşıya kalınabilirdi. ABD'nin bu konuda saygınlığını koruması gerektiğini vurguladı. W.S.Robertson Savunma Bakanlığı'nın; Türkiye'nin savunma konusunda bu kadar fazla ABD'ye bağlı olmasının çok büyük bir hata olacağı görüşünde olduğunu ifade etti. Gerekli ekonomik reformların maliyeti konusunda Türkiye üzerine düşen sorumluluğu üstlenirse, kendilerine verilenin dışında 100.000.000 dolarlık gerçekçi bir programın da tasarlanabileceğini belirtti¹⁰⁵⁵.

Türkiye en iyi işbirliği sergileyen müttefiklerden birisi idi. Hayal kırıklığına uğramalarına müsaade edilmemeliydi. H.H.Hoover, Türkiye ile makul bir ilişki kurulması gerektiğini savunuyordu. A.S.Flemming ise Türkiye ile ilgili politikaların yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulması yönünde Planlama Komitesi'nin çalışma başlatıp başlatmayacağını merak ediyordu. H.H.Hoover gerek duyulduğu takdirde bunu yapılabilecekleri yönünde bir cevap verdi. Amiral A.W.Radford'un açıklamasına katıldığını belirterek ABD'nin askeri teçhizatını kullanan personel için ödeme yapmak zorunda olduğunu hatırlattı¹⁰⁵⁶.

Türkiye'nin gerçekleştirmek zorunda olduğu reformların önemine dikkat çekildi. R.B.Anderson, Türkiye'nin askeri yardım programları çerçevesinde sorun yaşanan ülkelerden birisi olduğunu belirtti. ABD'li üst düzey yetkililer bu toplantıda Türkiye'nin hassas durumdan ötürü bir hareket planı belirlemeye çalışıyordu. Bunu yaparken de Ortadoğu siyaseti ile birlikte değerlendiriyorlardı. ABD'yi bu bağlamda zora sokacak hiçbir teklifi kabul edemezlerdi. Örneğin H.H.Hoover, Türkiye'nin askeri alanda yapacağı her eylemin, beraberinde ekonomik bir yük getireceği yorumunda bulundu. Amiral A.W.Radford'da onunla aynı fikirdeydi. Toplantıda öne çıkan görüşlerden birisi de; Türkiye'ye yapılan askeri yardım programını kesip, ekonomik yardımı arttırmaktı¹⁰⁵⁷.

Ulusal Güvenlik Konseyi'nin bu toplantısından sonra ABD Dışişleri Bakanlığı, Ankara Büyükelçisi'ni Celal Bayar ile yapacağı muhtemel toplantılarda ekonomik

¹⁰⁵⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.653-657, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 264.Toplantısındaki Müzakere Muhtırası, Washington, 3 Kasım 1955.

¹⁰⁵⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.653-657, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 264.Toplantısındaki Müzakere Muhtırası, Washington, 3 Kasım 1955.

¹⁰⁵⁷ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.653-657, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 264.Toplantısındaki Müzakere Muhtırası, Washington, 3 Kasım 1955.

konularda dikkatli olması konusunda uyardı. Ayrıca Büyükelçi'nin göz önünde bulundurması gerekenleri de kendisine bildirdi¹⁰⁵⁸:

a) ABD, Türkiye'nin ekonomik problemlerini Ankara'daki ABD yetkilileri ile en üst düzeyde müzakere etme isteğini memnuniyetle karşılamaktaydı. Böyle bir görüş alışverişi Komünist tehdidine karşı sergilenen birliktelikle uyumluydu.

b) ABD, yoğun olarak ilgisini Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sorunlara yönlendirmişti. Yaşanılan sıkıntılar büyük oranda Hükümet'in geniş çaplı harcamaları, iç kaynak yetersizliği, özel sektörün sorunları ve bütçedeki gelir-gider dengesizliğinden kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte banka kredilerinin yüksekliği ve özellikle de Türk ekonomisinin savunma giderleri karşısında bocalaması, temelde yaşanan sıkıntıların özünü oluştuyordu.

c) ABD'li yetkililer, yüksek enflasyonun doğuracağı ekonomik ve sosyal gerilimleri Türk yetkililere açıklamak için çaba gösteriyordu.

d) Türk Hükümeti bütçenin dengelenmesi konusunda üzerine düşeni yapacağını ifade etti. Türkiye'nin talebi doğrultusunda ABD, alınması gereken önlemlerle ilgili olarak "*Rahatlatıcı Önlemler*" başlığıyla bir açıklamada bulundu. Ancak Türkiye tarafından şimdiye kadar alınan önlemler yeterli değildi. Bu kapsamda Türkiye'nin 1956 bütçesi, onun bu konudaki iyi niyetinin bir göstergesi olarak kabul edilecek ve "*özel*" bir ilgiye tabi tutulacaktı.

e) ABD, ekonomik zorlukların çözümü için bir kez daha bütçenin dengelenmesi konusunda ısrarcı davranıyordu. G.W.Allen'in Fatin Rüştü Zorlu'ya yazdığı mektupta "*gelecekteki ekonomik yardım, ekonomik ve finansal istikrarı gerçekleştirmek için Türk Hükümeti tarafından alınacak önlemlerin etkinliğine ve ABD Kongresi'nin dış yardım konusundaki ödeneklerine dayanacaktır.*" denmekteydi.

f) ABD Hükümeti, Türkiye'nin ekonomik durumunu sürekli gözetim altında tutmaya hazırdı.

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi Türkiye'nin durumunu geniş kapsamlı olarak değerlendirmiş ve mevcut sorunların üstesinden gelebilmek için ilk eylemin Türkiye'den gelmesini kararlaştırmıştı. Buna karşılık Türkiye'nin ekonomisini yakından takip edeceklerini de belirtmekten geri durmamışlardı.

¹⁰⁵⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.658-659, Dışişleri Bakanlığının Türkiye'deki Büyükelçiliğe olan Telgrafi, Washington, 17 Kasım 1955.

F-BAĞDAT PAKTI'NIN KURULMASI (24 Şubat 1955)

1- Kuruluş Gerekçeleri

Ortadoğu tarihsel süreç içerisinde jeopolitik açıdan önemini hiçbir zaman kaybetmedi. “Soğuk Savaş” döneminde de gerek Doğu ve gerekse Batı Bloğu’nun mücadele alanlarından birisi oldu. Bunda hem stratejik konumu hem de yer altı zenginlikleri etkiliydi. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere Batılı devletler burada siyasi bir boşluk bırakmamak için çaba içerisindeydi. SSCB tehdidi yerel siyasi hareketlerle işbirliği halinde kendisini hissettiriyordu. İngiltere’nin önerisi olan Ortadoğu Komutanlığı’ndan farklı olarak yeni bir savunma sisteminin kurulması konusunda sıkıntılar yaşanıyordu. ABD ve İngiltere bölgesel tepkiler yüzünden bu konuda öncülüğü üstlenemeyeceklerinin farkındaydı. Bu nedenle hem Batı Bloğu’nun bir üyesi hem de Arap devletleriyle iyi ilişkiler içerisinde olan Türkiye, bu oluşumda başat rol üstlenebilirdi. Türkiye bu konuda geçmişte de başarılı olmuştu. Balkan Pakti’nin kurulmasındaki başarısı ortadaydı. Bütün bunlara ek olarak bir de Adnan Menderes unsuru bulunmaktaydı. Çünkü Başbakan, bölgesel paktlar aracılığı ile kendisini dünya çapında bir devlet adamı olarak kabul ettirmek istemekteydi¹⁰⁵⁹.

Bütün bunlara rağmen Adnan Menderes’in, J.F.Dulles’in Mayıs 1953’te Türkiye’yi ziyareti esnasında yaptığı bir konuşmada ABD ile aynı fikirde olmadığı anlaşılmaktaydı. Başbakan “*Türk Hükümeti’nin Arap ülkelerinin MEDO etrafında toplama düşüncesinin şimdilik terk edilmesi sonucuna vardığını*” ifade etmekteydi. Yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Yeni bir arayış içerisine girilmesi gerekiyordu. Arap ülkelerinin MEDO’ya katılmamalarının üzücü olduğunu ancak bu durumdan ümitsizliğe kapılmamak gerektiğini de belirterek; Ortadoğu’nun savunulmasında Türkiye’nin ana merkez olması gerektiği, yeni savunma sisteminin Türkiye etrafında kurulmasının zorunluluğunu vurgulamaktaydı. Adnan Menderes’e göre kurulacak pakta bölge devletlerinin katılma olasılığını çok düşük zayıftı¹⁰⁶⁰. J.F.Dulles, Başbakan’ın bu görüşleri karşısında şaşkınlığını belirterek, Türkiye’nin liderliğinde kurulacak pakta, diğer Arap devletlerinin o gün olmasa bile yakın bir

¹⁰⁵⁹ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.128, 129.

¹⁰⁶⁰ Fahir Armaoğlu, “Ortadoğu Komutanlığından Bağdat Pakti’na (1951-1955)”, *Belleten*, LIX, S.224, (Ankara, 1996), s.222.

zamanda katılacağını düşünmekteydi. Bu açıklamalardan, Bağdat Paketi'nin kurulması fikrini ortaya atan kişinin J.F.Dulles olduğu anlaşılmaktaydı. Mısır'ın lideri Cemal Abdülnasır'a göre böyle bir oluşumun hayata geçmesi halinde, SSCB'nin bölgeye sızması için şartlar oluşacaktı. Bunun da tek sorumlusu da J.F.Dulles idi¹⁰⁶¹.

Olumsuz görüşlere rağmen ABD bölgenin Komünizm'in etki alanı içerisine girmesini engellemek istiyordu. Bu amaçla SSCB'yi Batı'ya bağlı devletlerle kuşatma düşüncesi çözüm olarak ileri sürüldü. Bu gerçekleştirildikten sonra ABD sermayesinin bölgeye girişi temin edilecek ve ekonomik egemenlik sağlanacaktı. “Soğuk Savaş”ın fikir babası olarak görülen ABD'li diplomat George Frost Kennan'ın “Containment” olarak adlandırılan Komünizm'e set çekme teorisi, Eisenhower'ın Başkan olmasından sonra daha da geliştirilerek “Rolling Back Communism” yani komünizmin geri itilmesi şekline dönüştürüldü. Bu fikre uygun olarak kurulması düşünülen paktın doğal üyeleri SSCB'ye komşu olmaları nedeniyle Türkiye ve İran'dı. Hindistan ile gerginlik yaşayan Pakistan da üye devletlerden biri olabilirdi. Diğer Arap devletlerini Komünizm tehlikesine inandırıp pakta girmelerini sağlama görevini de Türk Hükümeti üstlendi¹⁰⁶².

Türkiye, İran, Pakistan, Irak ve İngiltere'nin böyle bir paktın kurulmasını zorunlu kılan gerekçeleri vardı. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına rağmen bazı savunma problemleri bulunmaktaydı. İran, II.Dünya Savaşı'nda İngiltere ve SSCB tarafından işgale uğramıştı. Savaşın sona ermesinden sonra yapılan anlaşmaya rağmen SSCB bölgeyi uzun süre boşaltmamıştı. Bölgede tamamen bir güç çatışması yaşanmıştı. Şartlar değişmiş olmasına rağmen tehdit devam etmekteydi. Pakistan ise, sorunlar yaşadığı Hindistan'ın SSCB ile yakın ilişkiye girmesini kendisine yönelik bir eylem olarak algılamaktaydı. O da böylesine bir oluşuma karşı kendisini güvence altına almak istemekteydi. Mısır ile rekabet halinde olan Irak ise, Mısır kaynaklı olarak yaşanan son gelişmelerden rahatsızdı. İngiltere de böyle bir paktın içerisinde yer alarak Irak'taki üslerini korumayı ve bu pakt içinde Ortadoğu'daki liderlik politikasını devam ettirerek yerini ABD'ye kaptırmamayı planlıyordu¹⁰⁶³.

¹⁰⁶¹ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.129.

¹⁰⁶² Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, 1990, s.161-162.

¹⁰⁶³ K.Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, s.354-355.

ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan G.McGhee, 1952'nin sonlarına doğru, Arap ülkelerindeki ABD büyükelçilikleri arasında bir anket düzenledi. *“Bulundukları ülkenin Türkiye ile daha iyi ilişkiler kurma ihtimallerini değerlendirmeleri ve Türkiye'nin bölgede yapıcı bir etki sağlayabilme kapasitesine ilişkin görüşlerini bildirmelerini”* istedi. Büyükelçinin aldığı cevaplar pek olumlu değildi. Türkiye'nin bu konuda karşılaşılabilecek sorunlar oldukça fazlaydı. İki büyük sorun söz konusuydu. Bölge ülkelerinde genel olarak *“Türkiye'nin kendilerine sırt çevirdiği”* yönünde yaygın bir kanaat oluşmuştu. Ayrıca Türkiye'nin *“Batı'nın ajanı”* olduğuna dair şüpheler bulunmaktaydı. Batı ile yoğun ilişkileri olan Türkiye'nin kendilerini *“küçük gördüğü”* algısına kapılmışlardı¹⁰⁶⁴.

Bağdat Paktı, Ortadoğu'da ABD ile ortak çıkarlar izleyen Türk Dış Politikası'nın temel yönelimlerinden birisini teşkil etmekteydi. ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, paktın kurulmasından önce Batı Avrupa'nın savunulması için Ortadoğu'nun güvenliği arasında doğrudan bağlantı olduğunu düşünmekteydi. Bunun için de NATO'nun güney kanadını oluşturan Türkiye'nin bu konuda önemli bir rol üstlenmesi gerekiyordu. Adnan Menderes Hükümeti de bu düşüncüyü desteklemekteydi. J.F.Dulles'a göre; mevcut durum itibarıyla Ortadoğu bölgesel bir gruplaşmaya uygun değildi. ABD; Türkiye, Pakistan ve mümkün olursa İran ile işbirliği yaparak buradaki kaynaklardan ve özellikle de petrolden faydalanmalı idi. SSCB ve uyduları bundan mahrum edilmeliydi¹⁰⁶⁵.

Anlaşılabileceği üzere ABD, Ortadoğu'da kendi güvenlik ağını oluşturarak SSCB'ye karşı üstün bir konuma geçmek istiyordu. Bunun nasıl yapılacağı ve Türkiye'nin üstleneceği role ilişkin tartışmalar yaşanıyordu. Türk Hükümeti bu konuda aktif bir siyaset izlemek isterken, Arap ülkeleri ise mesafeli yaklaşıyordu. Adnan Menderes'in 1954 Haziran'ın da ABD'ye yapacağı gezi bu açıdan oldukça önemliydi

2- Bağdat Paktı'nın Kuruluşu İçin Yapılan Ön Hazırlıklar

Başbakan Adnan Menderes'in Haziran 1954'te gerçekleştireceği ABD gezisinde gündem maddelerinden birisi de Bağdat Paktı idi. ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ve ABD arasında güvenlik konularıyla ilgili ortak çıkarlar

¹⁰⁶⁴ G.McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, s.236.

¹⁰⁶⁵ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.71-72.

doğrultusunda “*geniş kapsamlı*” görüşmeler yapılacağını açıkladı. ABD’nin teşviki ile yakın dönemde imzalanan Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile ABD’nin SSCB’ye karşı konumunu güçlendirdiğini vurguladı. Bu durum Türkiye’nin neler yapabileceğinin de göstergesiydi. Türkiye Arap ülkelerine liderlik edebilecek bir kapasiteye erişmişti. Zengin petrol kaynaklarına sahip Ortadoğu’daki savunma boşluğunu doldurabileceği umut edilmekteydi¹⁰⁶⁶. ABD Asya’nın doğusunda Pakistan’ı; batısında da Türkiye’yi yeni savunma sisteminin merkezi olarak görmekteydi. Ancak Türkiye, Irak ve İran gibi diğer ülkelerin bu pakta katılmasının biraz zaman alacağını düşünmekteydi¹⁰⁶⁷.

Adnan Menderes’in ABD ziyaretinden kısa bir süre sonra bölgenin en güçlü ülkelerinden biri olan Mısır, İngiltere ile 27 Temmuz 1954’de Süveyş Kanalı’ndan İngilizlerin çekilmesini öngören bir anlaşma imzaladı. Bu olumlu ortamdan yararlanmak isteyen Türkiye, Mısır’ı Ortadoğu savunma sistemi içerisine çekmek için bazı girişimlerde bulundu. Mısır’ın olumsuz tavrı nedeniyle başarıya ulaşamadı. Mısır’dan beklediği cevabı alamayan Türkiye, bu defa bütün dikkatini Irak üzerinde yoğunlaştırdı¹⁰⁶⁸.

Türkiye’nin Irak ile yaptığı görüşmeler oldukça olumlu geçti. Bunda Irak’ta yaşanan hükümet değişikliği ve ülkenin uzun zamandır yürüttüğü Batı’ya yaklaşma çabaları etkili oldu. 12 Eylül 1954’de Irak’ta hükümeti kuran Nuri Said Paşa, Batı ile işbirliğini önemsemekteydi. Bu politika başarılı olursa; ülkesinin ekonomik olarak rahatlayacağına, bölgede lider ülke konumuna ulaşabileceğine ve İsrail’e karşı Irak’ın durumunun güçleneceğine inanmaktaydı¹⁰⁶⁹.

Türkiye ve Irak’ın 1955 itibarıyla bir ittifak oluşturmaları ihtimali Mısır lideri Cemal Abdunhasır’ı tedirgin etti. Nuri Said Paşa’yı vazgeçirmek için girişimlerde bulundu. Fakat bir sonuca ulaşamadı. Cemal Abdunhasır’a göre güvenlik bölge ülkelerinin görevi olmalı idi. Yabancı bir ülkenin dayatmasına bırakılmamalıydı. Nuri Sait Paşa ise bölge ülkelerinin SSCB tehdidinden ancak Batı’nın yardımıyla korunabileceğini iddia ediyordu. Bu iki zıt görüş nedeniyle Bağdat Paketi kurulurken

¹⁰⁶⁶ **The Washington Post and Times Herald (1954-1959)**, 2 Haziran 1954.

¹⁰⁶⁷ **The Washington Post and Times Herald (1954-1959)**, 3 Haziran 1954.

¹⁰⁶⁸ Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1(1918-1980)**, (Ed. Baskın Oran), İstanbul, 2001, s.622.

¹⁰⁶⁹ Süleyman Özmen, **Ortadoğu’da Etnik, Dini Çatışmalar ve İsrail**, İstanbul, 2001, s.288.

Cemal Abdulnasır ve Nuri Sait Paşa arasında propaganda savaşı yaşandı. Bu mücadelede Türk Hükümeti ve basını Nuri Sait Paşa'nın yanında yer aldı¹⁰⁷⁰.

Irak Başbakanı Nuri Said Paşa Londra'ya yaptığı ziyaretin dönüşünde 9 Ekim 1954'de Türkiye'ye uğradı¹⁰⁷¹. Kaldığı on günlük süre içerisinde çeşitli temaslarda bulunan Nuri Said Paşa'nın gündemi, Ortadoğu'nun güvenliği konusuydu. Yapılan görüşmelerin ardından ortak bir bildiri yayınlandı: *“Mevcut şartlar göz önüne alındığında; ayrılmaz bir bütün olan dünya barışı ve istikrarının kurulmasının, ancak BM Anlaşması'na bağlı devletleri baskı altına almak ve varlıklarını yok etmek amacıyla olanlara karşı aralarında tam bir dayanışma halinde ve ortak bir güvenlik cephesi kurmalarıyla mümkün olacağı”* belirtilmekteydi. Böyle bir ortak cephenin Ortadoğu'da kurulabilmesi için daha fazla zaman kaybedilmeden harekete geçilmesinin gerekliliği üzerinde duruldu¹⁰⁷².

Irak Başbakanı'nın bu ziyaretinin ardından Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile birlikte Irak Hükümeti'nin davetlisi olarak 6 Ocak 1955'te bu ülkeye bir ziyaret gerçekleştirdi¹⁰⁷³. 12 Ocak'ta ortak bir bildiri yayınlandı: Yapılan görüşmelerin sonucunda her iki tarafın gündemdeki konulara dair uzlaşısı içerisinde oldukları; Irak Başbakanı'nın Ekim 1954'de İstanbul'da yaptığı görüşmelerde üzerinde anlaşılan ve Ortadoğu'nun güvenliği için ilan edilen işbirliğinin bir an önce hayata geçirileceği ifade edildi. BM Anlaşması'na uygun olarak yapılması düşünülen işbirliği anlaşmasının çok yakın bir gelecekte son şeklini alacağı da vurgulandı¹⁰⁷⁴.

Adnan Menderes, Irak ziyareti dönüşünde 14 Ocak 1955'te Şam'da Suriye Başbakanı Faris el-Hururi ile bir görüşme gerçekleştirdi. Aynı gün Beyrut'a hareket etti. Burada da Lübnan Hükümeti yetkilileri ile bir araya geldi. Onları Türkiye-Irak Anlaşmasına katılmaya davet etti¹⁰⁷⁵. Türkiye ve Irak'ın dışındaki devletler, pakta girme konusunda aceleci davranmadı.

¹⁰⁷⁰ Şinasi Sönmez, “Cemal Abdül Nasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S.43, (Ankara, 2009), s.496.

¹⁰⁷¹ *Milliyet*, 10 Ekim 1954.

¹⁰⁷² *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1954.

¹⁰⁷³ *Milliyet*, 7 Ocak 1955.

¹⁰⁷⁴ İ.Soyсал, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990) II*, s.490; *Milliyet*, 13 Ocak 1955.

¹⁰⁷⁵ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.275.

3- Bağdat Paktı'nın İmzalanması ve Yapılan Değerlendirmeler

Adnan Menderes'in Irak Hükümeti ile başlayan Ortadoğu ülkelerini gezi programı tamamlandıktan sonra 24 Şubat 1955'de Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta işbirliği anlaşması imzalandı¹⁰⁷⁶. Anlaşma aşağıdaki esasları içeriyordu:

Tarafların güvenlik ve savunmaları için BM Anlaşmasının 51.Maddesi'ni esas alacakları; ilk maddede belirtilen esasların gerçekleşmesi için taraflarca alınması gereken önlemleri belirlemeleri ve bunların anlaşmaya taraf hükümetlerce onaylanmasının ardından uygulamaya konulacağı belirtilmesi; tarafların birbirlerinin içişlerine karışmamayı, oluşacak uyuşmazlıkların BM yasalarına göre çözecekleri; bu anlaşma ile bağdaşmayan hiçbir uluslararası yükümlülüğün üstlenilmeyeceği; Arap Birliği'ne üye devletlerin de katılabileceği; anlaşmaya üye devletlerinin sayısı dörde ulaştığında bakanlar seviyesinde sürekli bir konseyin kurulacağı; anlaşmanın beş yıllık bir süre için geçerli olacağı ve bunun sonunda beşer yıllık sürelerle yenilenebileceği; anlaşmadan çekilmek isteyen devletin, sürenin bitimine altı ay kala taraflara yazılı olarak bildireceği; anlaşmayı üye devletler onayladıktan sonra protokollerin karşılıklı değişimi ile yürürlüğe gireceği ifade edilmekteydi¹⁰⁷⁷.

Anlaşma, imzalanmasından iki gün sonra TBMM'de görüşüldü. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü bir konuşma yaptı: Bağdat Paktı'nın sadece bir savunma anlaşması olduğunu ifade etti¹⁰⁷⁸. TBMM'de yapılan oylama sonucu anlaşma onaylandı¹⁰⁷⁹.

Bu paktın iki ana amacı vardı. Birincisi; herhangi bir yerden gelecek muhtemel saldırılardan Ortadoğu'yu korumaktı. İkincisi ise ekonomik işbirliği idi¹⁰⁸⁰. Pakta; 4 Nisan 1955'te İngiltere¹⁰⁸¹, 17 Eylül 1955'te Pakistan ve 23 Ekim 1955'te İran katıldı¹⁰⁸². Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1955'te TBMM'yi açış konuşmasında anlaşmanın önemine değinen bir konuşma yaptı¹⁰⁸³.

¹⁰⁷⁶ Cumhuriyet 25 Şubat 1955; Milliyet, 25 Şubat 1955.

¹⁰⁷⁷ Düstur, III/XXXVI, s.423-424.

¹⁰⁷⁸ TBMMZC, X/V, s.807-810.

¹⁰⁷⁹ TBMMZC, X/V, s.894.

¹⁰⁸⁰ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat Paktı (1955-1959)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.6, (Ekim 2011), s.89.

¹⁰⁸¹ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.283.

¹⁰⁸² T.Ataöv, *Amerika Nato ve Türkiye*, s.247-248.

¹⁰⁸³ TBMMZC, X/VIII, s.18.

Anlaşmaya muhalefet de olumlu yaklaşmaktaydı. İsmet İnönü, Bağdat Paktı ile ilgili olarak 18 Mart 1955’de görüşlerini dile getirdi. Dış politikada esas amacın barış ve güvenlik olduğunu belirterek Hükümet’in Irak ile yapmış olduğu anlaşmayı bu doğrultuda değerlendirdiklerini ifade etti. Arap ülkelerinde oluşan memnuniyetsizliğin kısa sürede giderileceğini dile getirdi. Ortadoğu bölgesinde barış ortamının oluşmasının önemine dikkat çekti. Bu ortam oluşturulduğunda bağımsız ülkeler için bu bölgenin endişe kaynağı olmaktan çıkacağını ileri sürdü¹⁰⁸⁴.

Paktın kurulmasının ardından SSCB ilk tepkisini 16 Nisan 1955’te verdi. Yapılan resmi açıklamada; Batılı güçler tarafından kurdurulan bu tarz askeri gruplaşmalar tümünden reddediliyordu. Mevcut ilişkilere zarar verdiği belirtiliyordu. 1951’deki Ortadoğu Komutanlığı projesinin başarısız olmasının ardından Türkiye’nin hem Pakistan hem de Irak ile yaptığı anlaşmaların olumsuz sonuçlarına dikkat çekiliyordu. Bu üç ülkenin, diğer Arap ülkelerinden soyutlandığını ve gerginliği artırıcı eylemlerin barışa hizmet etmeyeceğini vurgulamaktaydı. Bölgesel anlaşmazlıkları fırsat bilerek kendi stratejik çıkarlarını egemen kılmak isteyen ABD gibi ülkelerin amaçlarına hizmet etmekten başka bir anlam taşımayacağı ifade edilmekteydi. Türkiye’nin tavrından da rahatsız olunduğu açıkça görülmekteydi. Bölgesel olarak maruz kaldığı iddia edilen SSCB tehdidinin önlenmesi için askeri bir anlaşmanın gerekli olduğu yönündeki görüşler de kesin bir dille reddedilmekteydi. Ayrıca kendilerine çok yakın bir mesafede bulunan ülkelerde askeri üsler kurulmasına da kayıtsız kalınmayacağı belirtilmekteydi¹⁰⁸⁵.

Bağdat Paktı başlangıçta iki devlet arasında imzalanmış olmasına rağmen, daha sonra buna İngiltere, İran ve Pakistan’da katılacaktı. Paktın genişlemesi Doğu Bloğu’nda endişe ile takip edilmekteydi. ABD ise bu oluşumun arkasındaki asıl güç olmasına rağmen, bazı iç ve dış gelişmeler ile stratejik kaygılardan ötürü pakta katılmamıştı.

4- ABD’nin Bağdat Paktı’na Üye Olmaması ve Bu Kapsamda Yaşanılan Sorunlar

Pakistan, İran ve İngiltere’nin Bağdat Paktı’na katılmasına rağmen ABD, tam üyeliği kabul etmemekteydi. Washington bu konuda oldukça dikkatliydi. Mısır ve

¹⁰⁸⁴ Namık Behramoğlu, **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, İstanbul, 1973, s.102-103.

¹⁰⁸⁵ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.69-70.

Suudi Arabistan'ı kazanmak için bu konuda az olan şansını, pakta üye olarak kaybetmek istemiyordu. SSCB'nin de kışkırtılmaması için bunu gerekli görüyordu. Pakt, İsrail'i dışarıda bırakmış ve bu durum İsrail'de iyi karşılanmamıştı. Bu nedenle ABD, pakta katılarak İsrail'in hassas olduğu bir konuda daha fazla ileri gitmeyi uygun bulmamaktaydı. ABD'nin böyle bir pakta katılması Senato'nun kararına bağlıydı. Yapılacak görüşmelerde bütün Ortadoğu politikasının tehlikeye düşebilirdi. Ayrıca bunun bir iç politika malzemesi yapılması da istenmemekteydi¹⁰⁸⁶.

ABD'nin bu çekincelerine rağmen Irak Büyükelçisi Waldemar Gallman, pakta katılma konusunda ısrarcıydı. W.Gallman'a göre; "*Kuzey Kuşak*" kavramını ABD ortaya koymuştu. Ayrıca Türkiye ile Irak arasındaki anlaşmanın imzalanmasında da temel etmen ABD idi. Ortadoğu'da İngiltere ile işbirliği yapılması, ABD'nin bağımsız dünya için çalıştığı algısını güçlendireceği gibi onun bölgedeki etkinliğini artıracaktı. Maddi olarak da ABD'ye herhangi yük getirmeyecekti. NATO üyeliği nedeniyle zaten bazı yükümlülükler üstlenilmişti. Paktın İsrail'in aleyhine kullanılacağı endişelerini de ortadan kaldırabilirdi. Iraklı liderlerin Musul'un Türkiye tarafından ilhak edileceğine yönelik endişelerini de giderebilirdi. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa, Arap komşuları ile mevcut ilişkilerini riske atma pahasına, Türkiye ve Batı ile işbirliği yaparak ABD'nin desteğini hak etmişti. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın da pakta katılması ABD'nin isteğiydi. ABD, bu ülkeler olmaksızın paktın etkisiz kalacağı öngörüsünde bulunuyordu¹⁰⁸⁷.

Paktın imzalanmasının ardından Türk Hükümeti, diğer Arap ülkelerinin de anlaşmaya katılımını sağlama adına bazı girişimlerde bulundu. Ürdün ve Lübnan'da gösterilen çabalar sonuçsuz kaldı. Hatta Ürdün'de çok büyük bir tepkiye sebep oldu. Bir haftada üç hükümet görevi bırakmak zorunda kaldı. Anlaşmaya üye ülkeler arasında, ABD olmadan paktın hiçbir anlam taşımayacağı görüşü yer edinmeye başladı. Bu fikrin en büyük destekçilerinden birisi Adnan Menderes'ti. Çünkü Başbakan'a göre ABD, Ortadoğu'da vazgeçilmez bir güç unsuruydu¹⁰⁸⁸.

Adnan Menderes Hükümeti, paktın kuruluşunda gösterdiği diplomatik etkinliğini yitirmek zorunda kaldı. Mısır ve SSCB bölgede karşısına engel olarak çıktı. Siyasi gelişmeler Türkiye'nin tavrını olumsuz yönde etkiledi. İngiltere ile Mısır

¹⁰⁸⁶ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.286-287.

¹⁰⁸⁷ H.Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politika*, s.72-73.

¹⁰⁸⁸ H.Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politika*, s.73-75.

arasında yaşanan Süveyş Kanalı anlaşmazlığında İngiliz tezini savundu. Kıbrıs sorununda ise Mısır Hükümeti, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilmesini savununca Mısır ile olan gerginlik daha da arttı. Hatta Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Mısır lideri Cemal Abdunasır'ı, Türkiye'nin ve İngiltere'nin düşmanı olarak gösterdi¹⁰⁸⁹.

Bağdat Paktı'nın kurulmasının ardından ABD'nin Ankara Büyükelçisi A.M.Warren, Ortadoğu'da Türkiye ile beraber hareket edilmesi konusundaki düşüncesini 1 Nisan 1955'de ABD Dışişleri Bakanlığı'na ilettili. Büyükelçi, “*Kuzey Kuşak*” projesinin ABD tasarrufu olduğunu ve bunun gelecekte güçlü bir caydırıcılığa dönüşeceğini vurguladı. Türkiye'nin paktlar konusunda desteklenmesi gerektiğini aksi takdirde; Suriye Hükümeti'nin ABD ile yaşadığı gerginliğin uzayacağı, Mısır'ı tarafsız olmaya teşvik edeceği ve oluşturulmaya çalışılan Ortadoğu ile ilgili savunma planlarının uzun süre alacağını ifade etti. A.M.Warren'e göre sadece bu nedenlerden ötürü Adnan Menderes'in gözlem ve görüşlerine önem verilmeliydi¹⁰⁹⁰.

Bağdat Paktı'na ABD'nin katılıp katılmayacağı konusundaki belirsizlik devam ederken Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin konu hakkında ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı G.W.Allen ile 1955 Nisan'ında bir görüşme gerçekleştirdi: ABD Hükümeti'nin İngiltere'yi üyelik konusunda takip etmeyeceği yönündeki rivayetlerin doğru olup olmadığını sordu. G.W.Allen bu durumun doğru olduğunu ifade ederek gerekçesini açıkladı: Buna göre Dışişleri Bakanlığı'nın son zamanlarda bu konu ile yeterince ilgilenme imkânı bulamamış ve ABD'nin pakta katılımı için şartlar henüz yeterince olgunlaşmamıştı¹⁰⁹¹.

Büyükelçi, bu sebeplerin kendini ikna etmediğini söyleyince G.W.Allen düşüncelerini açıkladı. Olayın iki açıdan değerlendirilmesi gerektiğini belirtti. Birincisi ABD ile Arap ülkeleri, ikincisi ise Arap ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkiydi. ABD önceden açıkça İsrail'i desteklerken şimdi iki taraf arasında adalet ve dengeyi gözettiğini ifade etti. Bağdat Paktı'nın hazırlanması ve imzalanması esnasında İsrail'in ABD'ye bütün ağırlığıyla baskı yaptığını belirtti. Bu baskının pakta katıldıkları takdirde en üst seviyeye çıkacağını dile getirdi. Ortadoğu'da

¹⁰⁸⁹ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.73-75.

¹⁰⁹⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.629-630, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na olan Telgrafi, Ankara, 1 Nisan 1955.

¹⁰⁹¹ F.C.Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/2**, s.514.

istikrarı korumanın tek yolu, İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki gerginliği ortadan kaldırmaktı¹⁰⁹².

ABD'nin pakta üye olması için yapılan bütün girişimler olumsuz sonuçlandı. Bağdat Paktı Konseyi ilk toplantısını Kasım 1955'te gerçekleştirdi. ABD 19 Kasım 1955'te Washington'da yapılan resmi bildiri gereğince toplantıya bir gözlemci gönderdi. Toplantı sonrası 22 Kasım 1955'te yayınlanan bildiride; Askeri Komite ile birlikte Ekonomik Komite'nin kurulması ve teşkilatın merkezinin de Bağdat'ta olması kararlaştırıldı. ABD'nin konseyle daimi surette askeri ve siyasi bağlantı kuracağı, Ekonomik Komite ile ilgili toplantılarda da bir gözlemci bulundurma kararı aldığı açıklandı¹⁰⁹³.

Bağdat Paktı, Türkiye'nin Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleri ile ilişkilerinin bozulmasına sebep oldu¹⁰⁹⁴. Yaşanan gelişmeler sonrası Türk dış politikası olumsuz yönde etkilendi. II.Dünya Savaşı sonrası bölgede ortaya çıkan Arap milliyetçiliği Türkiye tarafından tam olarak anlamlandırılmadı. Bu durum Arap dünyası ile Türkiye'nin ilişkilerinin bozulmasının temel sebeplerinden biriydi. Ortadoğu'da her Batı karşıtı davranışı SSCB taktiği olarak değerlendiren Türkiye, Arap devletlerini Batı ile işbirliğine zorlayan bir politika takip etti. Paktnın kurulmasından sonra izlediği Ortadoğu politikasının temeli, Komünizm tehdidine önlem almak, bölgede lider ülke olmak ve Mısır'ı uluslararası politikada yalnız bırakmaktı. Bu süreçte Türkiye'nin yaşadığı bir diğer olumsuz etki ise Balkan Paktı'nın ortadan kalkmasıydı¹⁰⁹⁵.

Bağdat ve Balkan paktları, Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz yönde etkiledi. Her iki düzenleme sonrası gerek bölge ülkeleri ve gerekse SSCB ile ilişkilerin gerginleşmesi, bu başarısızlığının bir göstergesiydi¹⁰⁹⁶.

ABD kendi çıkarları doğrultusunda Bağdat Paktı'nı kurdurmuş, fakat pakta gözlemci statüsünde katılmıştı. Yukarıda da ifade edilen gerekçelerden ötürü böyle bir siyaset benimsemişti. Bu durum başta Türkiye olmak üzere diğer üye ülkeleri tedirgin etmişti. Paktnın işlevselliğini kaybetmesinin temel sebeplerinden birisi bu idi.

¹⁰⁹² F.C.Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Vaşington Büyükelçiliği II/2*, s.514.

¹⁰⁹³ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.286.

¹⁰⁹⁴ Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı", *Belleten*, LX, S.227, (Ankara, 1996), s.204.

¹⁰⁹⁵ O. Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.132-133.

¹⁰⁹⁶ O. Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.133-134.

5- Bağdat Paktı'nın Kurulmasından Sonra Ortadoğu Ülkeleri Yetkililerinin Türkiye'yi Ziyaretleri

Bağdat Paktı'nın kurulmasıyla birlikte Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler yoğunlaştı. 1955'de bölge ülkeleri Türkiye'ye üst düzey ziyaretlerde bulundular. Bu ziyaretlerin ilki 31 Mart 1955'de Lübnan Başbakanı Sami El-Solh gerçekleştirildi ve ondan bir gün sonra da Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun geldi¹⁰⁹⁷. 4 Nisan'a kadar Ankara'da kalan heyet 5 Nisan'da İstanbul'a geçti. Burada Şale Köşkü'nde ağırlanan Cumhurbaşkanı ve beraberindekiler 11 Nisan'da Beyrut'a gitmek üzere İzmir'e hareket edecekti¹⁰⁹⁸.

Lübnan heyetinin Türkiye ziyareti esasen Bağdat Paktı ile ilgiliydi¹⁰⁹⁹. İki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzalandı¹¹⁰⁰. C.Chamoun Türkiye'den ayrılırken Anadolu Ajansı muhabirine bir açıklama yaptı: Türklerle Arapların kader birliği yaptıklarını ve birine gelecek zarardan diğerinin de etkileneceğini belirterek bozulan Türk-Arap ilişkilerini düzeltme adına kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getireceğini dile getirdi¹¹⁰¹.

Lübnan heyetinin Türkiye'den ayrılmasından sonra Irak'lı milletvekillerinden oluşan bir heyet 14 Nisan 1955'te Ankara'ya geldi. Heyet yirmi iki kişiden oluşmaktaydı. Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın, Balıkesir milletvekili Ahmet Kocabıyıkoglu, Erzurum milletvekili Bahadır Dülger, İzmir Milletvekili Cihad Baban ve İstanbul Milletvekili Lütfi Kırdar heyete refakat etti. Irak heyetinin Türkiye programı oldukça yoğundu. 15 ve 16 Nisan'ı Ankara'da geçiren heyet, TBMM ve Harp Okulu'na bir ziyaret gerçekleştirdi. 17 Nisan'da Adana, 18 Nisan'da Kırıkkale, 19 Nisan'da Konya, 20 Nisan'da İzmir, 22 Nisan'da Bursa'da temaslarda bulunduktan sonra 24 Nisan'da tekrar Ankara'ya geçti. 25 Nisan'da İstanbul'a gelen heyet 30 Nisan'a kadar burada temalarını sürdürdü ve Türkiye'den ayrıldı¹¹⁰².

26 Haziran 1955'de ise Irak Kralı II.Faysal ve Prens Abdülillah'ın resmi ziyaretleri gerçekleşti. Kral'a bu ziyaretinde Başbakan Nuri Said Paşa eşlik etti.

¹⁰⁹⁷ BCA, 030.01.26.155.1.

¹⁰⁹⁸ BCA, 030.01.26.155.1.

¹⁰⁹⁹ Cumhuriyet, 4 Nisan 1955.

¹¹⁰⁰ Milliyet, 3 Nisan 1955.

¹¹⁰¹ Cumhuriyet, 11 Nisan 1955.

¹¹⁰² BCA, 030.01.26.155.1.

Heyeti İstanbul'da Başbakan Adnan Menderes karşıladı. 27 Haziran'da Ankara'ya geçen heyet burada Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından ağırlandı¹¹⁰³. Akşam Celal Bayar'ın verdiği yemeğe katılan Kral II. Faysal burada yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Bandung Konferansı'ndaki tavrından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Türkiye ile yapılan ittifakın Arap ülkelerine “*yeni ufuklar*” açtığını ileri sürdü¹¹⁰⁴. 1 Temmuz'a kadar Ankara'da temaslarda bulunan heyet, daha sonra Kırıkkale'ye hareket etti. 2 Temmuz'da Karabük ve Zonguldak'ta incelemelerde bulunuldu. Resmi ziyaret 5 Temmuz 1955'te sona erdikten sonra Ağustos'a kadar Türkiye'de kalan Kral II.Faysal ve beraberindekiler, 19 Ağustos 1955'te İzmir'den denizyoluyla ayrıldı¹¹⁰⁵.

Temmuz ayında gerçekleşen bir diğer ziyarette Afganistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Serdar Naim Han'ın 9-13 Temmuz 1955'te gerçekleştirdiği ziyaretti. İstanbul ve Ankara'da temaslarda bulunuldu¹¹⁰⁶.

Bu süreçte askeri heyetler de bazı ziyaretlerde bulundu. İlk olarak Lübnan askeri heyeti 20 Mart 1955'te geldi. Gezi 9 Nisan'a kadar sürdü. Ankara, Eskişehir ve İstanbul'da temaslarda bulunuldu. 21 Mart-6 Nisan 1955'de Tuğgeneral Feridun Kuşeyşi başkanlığındaki İran askeri heyet Kayseri, Ankara, Konya, İzmir, Eskişehir, İstanbul ve Gölcük'te incelemede bulundu. 1-9 Nisan 1955'te ise Irak askeri heyetinin ziyareti gerçekleşti. Bağdat Garnizon Komutanı Tarık Sair başkanlığında Diyarbakır'dan gezisine başlayan heyet, Ankara ve İstanbul'da da temaslarda bulundu. 31 Mart-9 Nisan 1955'te Ürdün askeri heyeti Albay Saad Essakar başkanlığında Türkiye'ye geldi. 1 Haziran-9 Haziran 1955'de Ürdün Milli Savunma Bakanı Enver Nuseybeh; 6-17 Haziran 1955'de Irak Genelkurmay Başkanı Tümgeneral Refik Arif Kaymakçı başkanlığındaki askeri heyet Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum ve Diyarbakır'ı kapsayan bir ziyaret gerçekleştirdi¹¹⁰⁷. Bağdat Paktı sonrasında gerçekleştirilen bu ziyaretlere; üye olmayan devletlerden de yetkililerinin katılması aslında Türkiye'nin bölgede başat rol oynadığının göstergesiydi.

¹¹⁰³ BCA, 030.01.26.155.1.

¹¹⁰⁴ Milliyet, 28 Haziran 1955.

¹¹⁰⁵ BCA, 030.01.26.155.1.

¹¹⁰⁶ BCA, 030.01.26.155.1.

¹¹⁰⁷ BCA, 030.01.26.155.1.

G- BANDUNG KONFERANSI (18-24 NİSAN 1955)

II.Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa devletlerinin sömürgesinde bulunan birçok Asya ve Afrika ülkesi bağımsızlığını kazanmıştı. Ancak yeni kuruldukları için yönetsel eksiklikler ve uluslararası ilişkiler bakımından da tecrübesizlikleri söz konusuydu. Bu sebeple tekrar sömürge olma tehlikesi ile karşı karşıyaydılar. Bu konudaki endişeleri gidermek adına kendi aralarında işbirliği yapmaya karar verdiler. Bunun ilk örneği BM'de sergilendi. 1954 yılından itibaren BM dışında da örgütlenme yoluna gittiler¹¹⁰⁸.

Endonezya Başbakanı Ali Sastroamidjojo, 1954 Ocak'ın da bağımsız Asya ve Afrika devletlerinin bir toplantı yapmalarını teklif etti. 1954 Mayıs'ında Birmanya, Seylan¹¹⁰⁹, Hindistan, Pakistan ve Endonezya arasında Seylan'ın en büyük şehri ve ticari merkezi Kolombo'da yapıldı. Hindi-Çini¹¹¹⁰'deki durumu incelemek üzere yapılan konferansta; daha geniş kapsamlı bir Asya-Afrika devletleri konferansının toplanmasının gerekliliği üzerinde duruldu. Bu beş devlet tarafından 1954'ün sonlarında düzenlenen bir diğer toplantıda; 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde bir konferansın toplanması kararı alındı¹¹¹¹.

Konferans 18 Nisan 1955'te Bandung'da "*Asya-Afrika Konferansı*" adı altında toplandı. Yirmi dokuz devleti temsilen yaklaşık bin beş yüz delege katıldı. Konferans, Endonezya Devlet Başkanı Ahmet Soekarno'nun konuşmasıyla açıldı¹¹¹². Türkiye'yi Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu temsil etti. 21 Nisan'da konferansta bir konuşma yapan Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin görüşünü açıkladı. Kore Savaşı esnasında Çin'e konulan ambargonun kaldırılmaması gerektiğini savunan Türkiye'ye bu konuda Filipinler ve Tayland da destek verdi. Fatin Rüştü Zorlu, tarafsızlık siyasetinin tehlikeli bir yol olduğunu, Çekoslovakya'nın içinde bulunduğu durumun buna "*canlı bir örnek*" oluşturduğunu belirtti. Bağımsızlık ve

¹¹⁰⁸ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.291.

¹¹⁰⁹ Şimdiki adı Srilanka, 1972'den önce Seylan olarak bilinirdi. http://tr.wikipedia.org/wiki/Sri_Lanka

¹¹¹⁰ Güneydoğu Asya'da Hindistan'ın doğusu ve Çin'in güneyinde kalan bölge. Myanmar, Taylanda, yarımada Malezya'sı, Laos, Kamboçya ve Vietnam'ı kapsar. Bu kavram daha çok tarihte Fransız sömürgesi olan Laos, Kamboçya ve Vietnam'ı tanımlamak için kullanılır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hindi%C3%A7in>

¹¹¹¹ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.291.

¹¹¹² *Milliyet*, 19 Nisan 1955.

adalet gibi kavramların ancak ağır sorumluluklar yüklenilerek elde edileceğini ifade etti¹¹¹³.

II.Dünya Savaşı sonrası bazı ülkelerin askerlerini terhis ederek sorunların barış içerisinde çözülmesi yönünde tavır koyduklarını belirtti. BM'nin varlığı bunun en büyük dayanağıydı. Ancak “*kurtarıcı*” olarak görünen bir ülkenin uluslararası taahhütleri ihlal ederek Doğu Avrupa ülkelerini nüfuzu altına alması ile bu ümitlerin kısa bir zamanda kırıldığını anlaşıldı. Fatin Rüştü Zorlu SSCB'nin Türkiye üzerine büyük baskılarda bulunduğunu ancak Türkiye'nin buna tek başına karşı koyduğunu ifade etti. Meşru müdafaa hakkının bütün dünyaca tanınan inkâr edilemez bir hak olduğunu ve BM Anayasası'nda da yer aldığını vurguladı¹¹¹⁴.

Asya'da saldırgan eylemlere son verilmesi gerektiğini savundu. Sürekli bir barışın sağlanması için her ülkenin kendi bölgesini koruması gerektiğini belirtti. “*Eski emperyalizmin*” kalıntıları olan sömürgecilik ve ırkçılığın artık yeryüzünden tamamen silinmesi gerektiğine inandığını söyledi¹¹¹⁵.

NATO, Balkan Paktı, Türkiye-Pakistan ve Türkiye-Irak anlaşmaları gibi ittifaklarda yer almalarının sebebini “*saldırı tehlikesi*” olarak açıkladı. Türkiye'nin NATO üyesi olmasındaki asıl amacın, “*varlığını sürdürebilmesini güven altına almak*” olduğunu belirtti. O'na göre Türkiye, barışın bir kalesiydi¹¹¹⁶. Bununla beraber ABD'yi bağımsız dünyanın savunucusu, NATO ve SEATO¹¹¹⁷ gibi paktları ise bu savunmanın sağlandığı kalkanlar olarak görmekteydi¹¹¹⁸.

Konferans 24 Nisan'da sona erdi. Yayınlanan sonuç bildirisinde, sömürgecilik kınanmaktaydı. Türkiye, Pakistan ve Filipin heyetleri başta olmak üzere “*Komünist Sömürgeciliği*”nin de kınanması için harekete geçti. Ancak bütün ısrarlara rağmen bu istek bildiride yer almadı. Buna rağmen konferansın son toplantısında konuşan Fatin

¹¹¹³ **Milliyet**, 22 Nisan 1955.

¹¹¹⁴ **Milliyet**, 22 Nisan 1955.

¹¹¹⁵ **Milliyet**, 22 Nisan 1955.

¹¹¹⁶ F.Bektaş, **Türkiye'nin Ortadoğu Politikası**, s.71.

¹¹¹⁷ ABD'nin güney doğu Asya'yı Komünizm tehdidinden korumak için yaptığı ilk iş; Tayland, Laos, Kamboçya ve Güney Vietnam'a askeri ve ekonomik yardımı artırmak oldu. İkinci olarak da SEATO ya da Manilla Paktı denilen Güney-Doğu Asya Anlaşma Teşkilatı'nın yani SEATO'nun kurulmasıydı. Bu savunma sistemi Eylül 1954'de ABD, İngiltere, Fransa ile Uzak Doğu ülkelerinden Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ile Pakistan'ın katılmasıyla kurulmuştur. <http://tarihdersnotlari.blogcu.com/seato-nedir/7180374>

¹¹¹⁸ **Vatan**, 26 Nisan 1955.

Rüştü Zorlu her şeye rağmen “*Komünist yayılma*” tehdidinin konferansta gündeme gelmiş olmasına memnuniyetini ifade etti¹¹¹⁹.

II.Dünya Savaşı sonrası sorunların çözümünde dünya ikiye bölünmüştü. Bir taraf sorunları barışçıl yollarla çözmeyi amaçlarken diğer taraf ise silahlanmayı seçmişti. Türkiye’nin konferanstaki tavrının nedeni ilk grupla hareket etmesiydi. Türkiye’nin de dâhil olduğu bu grup, barışçı amaçları için BM’yi oluşturmuş ve saldırılardan korunmak için sadece savunma amaçlı olarak NATO’yu kurmuştu¹¹²⁰. Türkiye zaten Batı yerine tarafsızların yanında yer alsaydı, bir çelişki meydana gelecekti. Çünkü tarafsızlar hareketinin lideri Nehru, Türkiye’nin katıldığı ortak savunma anlaşmalarına karşıydı. Bu tür oluşumların yeni savaşlara sebep olacağı düşüncesindeydi. Bağdat Paketi’nin Arap Birliği’ni böldüğüne inanmaktaydı¹¹²¹. Türkiye’nin Batı tarafında yer almasının bir diğer sebebi de Kıbrıs sorunuydu. Çünkü SSCB bu konuda Makarios’un yanında yer almaktaydı. Türkiye ise konferans Kıbrıs meselesinde kendi görüşünü destekleyeceği düşüncesiyle, Batı yanlısı bir görüntü sergiledi¹¹²².

Her türlü bloklaşmayı reddederek tarafsızlığı kabul eden devletlere karşı Türkiye, NATO ve Batı’yı savunuyordu. Bu nedenle Türkiye Batı’nın sözcüsü olarak görülmüş ve katılımcı ülkelerin büyük bir çoğunluğu bu durumdan memnun olmamışlardı¹¹²³. Fatin Rüştü bunun sebebinin şöyle açıklamaktaydı: Bandung Konferansı’nın iki farklı şekilde düşünen devletlerin bir toplantısı olduğunu, SSCB dâhil bütün komünist ülkelerle dost geçinmek isteyen bir grup devletle karşılaştıklarını dile getirdi. Bu ülkeler Hindistan başta olmak üzere Çin ve Endonezya idi. Bununla birlikte henüz politikasını belirlememiş, tarafsızlığı savunan ülkelerinde bulunmaktaydı¹¹²⁴.

Konferansa katılmaya son anda karar verdiklerini bu nedenle de hazırlıksız olduklarını vurguladı. Ancak yine de kendi politikalarını savunduklarını ve dost ülkelerden de bu yönde destek aradıklarını ifade etti. Başbakan Adnan Menderes ise

¹¹¹⁹ **Milliyet**, 25 Nisan 1955.

¹¹²⁰ **Vatan**, 26 Nisan 1955.

¹¹²¹ **Hürriyet**, 18 Nisan 1955.

¹¹²² **Hürriyet**, 19 Nisan 1955.

¹¹²³ M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.294.

¹¹²⁴ **TBMMZC**, X/X, s.737.

bu konuda müttefik devletlerin gitmeleri yönünde çok istekli olduklarını belirtecekti¹¹²⁵.

Bandung Konferansının uluslararası alanda önemli bazı sonuçları oldu. Asya ve Afrika devletlerinin kendi aralarında bir teşkilatlanmaya gitmemekle beraber, BM içerisinde yeni ve etkili bir grup olarak belirdiler¹¹²⁶. Türkiye'nin konferansta sergilediği tavır Türkiye-Hindistan ilişkileri açısından olumsuz bir dönüm noktası oldu. İki farklı görüşü savunmaları nedeniyle bu iki ülke arasında uzun bir süre soğukluk yaşandı. Türkiye-Hindistan ilişkileri konusunda 2003 yılında TBMM'de bir konuşma yapan Onur Öymen, iki ülke arasında yaşanan gerginliği bu konferansa bağlamakta; daha sonraki yıllarda BM'deki oylamalarda, özellikle de Kıbrıs konusunda, Hindistan'ın tamamen Türkiye'nin karşısında yer aldığını belirterek; Türkiye'nin bu durumu düzeltmek için çaba göstermesine rağmen uzun bir süre sonuç alamadığını ifade edecekti¹¹²⁷.

H- KIBRIS SORUNU

1-Sorunun Ortaya Çıkışı

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs; Türkiye'ye 40 mil, Yunanistan'a ise 600 mil uzaklıktadır¹¹²⁸. Lozan Anlaşması'yla¹¹²⁹ adadaki Türklerin konumu hakkında bir durum saptamasında bulunulmuştu. Ancak siyasi gündemde yer edinememişti. Hatta Türkiye 1950'li yılların ortalarına kadar böyle bir sorunun olmadığı tezini ileri sürmekteydi. Uzun diplomatik çabalar sonucu elde edilen NATO üyeliği, Yunanistan ve İngiltere ile karşı karşıya gelmeme isteği, Ortadoğu güvenliği için oluşturulmaya çalışılan pakt projesinde Türkiye'nin İngiltere'ye olan yakınlığı bu tezin ileri sürülmesinde önemli rol oynadı¹¹³⁰.

¹¹²⁵ TBMMZC, X/X, s.737.

¹¹²⁶ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.294.

¹¹²⁷ TBMMZC, XXII/VIII, s.308.

¹¹²⁸ M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, s.424.

¹¹²⁹ Lozan Anlaşması'nın 20. Maddesine göre, Kıbrıs üzerindeki Türk egemenliğinin 5 Kasım 1914'den itibaren sona erdiği ve İngiltere'ye katıldığı kabul edilmişti. 21.Madde ile de Kıbrıs'taki Türklerin konumu belirlenmişti. Ayın Tarihi, *Şubat* 1957.

¹¹³⁰ M. Ekincikli, *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*, s.264.

Temelleri Atatürk ile Venizelos tarafından atılan Türk-Yunan dostluğu, 1930'larda hızla gelişerek bir ittifaka dönüştü. Her iki ülke arasındaki iyi niyete dayalı komşuluk ilişkileri II.Dünya Savaşı sonrasında da devam etti¹¹³¹. “*Soğuk Savaş*” sürecinde Türkiye’nin izlediği politikalar beraberinde NATO üyeliğini getirmişti. Yunanistan ve Türkiye, NATO’nun doğu kanadını oluşturmaktaydı. Bu iki ülkenin SSCB tehlikesine karşı geliştirilen savunma sistemi içerisinde büyük bir önemi vardı. Türk-Yunan ilişkilerinin olumlu bir havada sürdürülmesi için dönemin politikacıları büyük bir çaba harcamaktaydı. Yunanistan ile Türkiye arasındaki bu yakınlaşma, özellikle her iki ülkedeki Türk ve Rum azınlığı olumlu yönde etkiledi. Hükümetler, mevcut ilişkileri devamı için azınlık topluluklarının hayat şartlarında belirgin iyileştirmeler yapmanın önemli olabileceğini düşünmekteydi. Dış politikadaki bu olumlu tabloyu daha da ileri götürmek adına bazı adımlar atıldı. Ortodoks din adamlarının okullara girişine tekrar izin verildi ve bütün İstanbul’da birçok kilise okulu organize edildi. Lozan Barış Antlaşması’nın Fener Rum Patrikhanesi’yle ilgili maddesine aykırı olmasına rağmen Türkiye, 1948 yılında Patrik Athenagoras’ın ABD’nin desteğiyle patrik seçilmesine engel çıkarmadı. Adnan Menderes, 6 Haziran 1952’de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile birlikte Patrikhane’yi ziyaret etti. Böylece burayı ziyaret eden ilk Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı oldu¹¹³².

Yunanistan’ın Kıbrıs’ı kendi topraklarına katma gayreti ve adaylı Helenleştirme iddiaları, II. Dünya Savaşı’ndan sonra güçlenmeye başladı. Yunanistan, 1951’den itibaren uluslararası platformlarda Kıbrıs meselesini gündeme taşıdı. Mesele, önce Yunanistan Parlamentosu’na getirilerek “*Kıbrıs’ın mutlaka Yunanistan’a ilhakının gerçekleştirilmesi gerektiği*” vurgulandı. Aynı yılın Kasım ayında adanın fiili sahibi olan İngiltere ile görüşmeler başlatıldı. Yunanlılar, Kıbrıs’ın kendilerine terk edilmesi karşılığında, İngiltere’ye üs vaadinde bulundu, fakat bu teklif reddedildi¹¹³³.

1952’ye kadar, Türkiye için en önemli mesele, SSCB tehdidine karşı kendi güvenliğini garanti altına almaktı. Türkiye, 1952 Şubatı’nda NATO’ya girmek suretiyle bu önemli sorunu çözdü. 1952-1954 arasında Yunanistan, İngiltere’ye

¹¹³¹ “Olaylar”, **Tarih ve Toplum** VI/33, İstanbul, (Mayıs 1986), s.11.

¹¹³² Resul Babaoğlu, “Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül 1955 Olayları”, **History Studies Dergisi** IV/4, (Kasım 2012), s.16.

¹¹³³ R.Babaoğlu, “Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül 1955 Olayları”, s.17.

birçok kez müracaat ederek, Kıbrıs'ın kendisine verilmesini istedi. İngiltere ise bu isteğe her defasında olumsuz cevap verdi. Türkiye Balkan Paktı'nı gerçekleştirinceye kadar bir süre daha meseleden uzak durdu. Balkan Paktı 9 Ağustos 1954'te kuruldu. Ancak, bu ittifak da Yunanistan'ın Kıbrıs politikasında bir değişiklik meydana getirmede. 16 Ağustos 1954'de, eski iddialarını tekrarlayarak, Kıbrıs'ta “*self-determination*” hakkı istedi. Bu müracaat da BM tarafından reddedildi. Bu gelişmeler üzerine, Kıbrıs'ta kanlı olaylar yaşanmaya başladı. Adaya gelen Grivas, EOKA¹¹³⁴ terör örgütünü harekete geçirdi. Bu olayların şiddetlenmesi üzerine, İngiltere Haziran 1955'de, ilgili tarafları 29 Ağustos 1955'de Londra'daki konferansa davet etti. Türkiye, bu çağrıyı 2 Temmuz 1955'te kabul etti¹¹³⁵.

Böylece, Türkiye de meseleye müdahil oldu. Başlangıçta Türkiye'nin “*keskin çizgilerle belirlenmiş, olmazsa olmaz*” bir tavrı yoktu. Bunun sebebi de sorunun bir an önce kapanması ve büyümemesi içindi. Türk Hükümeti'ne göre, adanın mevcut durumunun korunması, Doğu Akdeniz'deki genel barış düzeni için olduğu kadar, ilgili tarafların menfaatleri bakımından da faydalı ve gerekliydi. Türkiye adanın İngiltere'de kalmasına taraftardı¹¹³⁶. Anlaşılabacağı üzere SSCB tehdidi sebebiyle; uluslararası ilişkilerde müttefikleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, artık uzun yıllar sürecek bir sorunun taraflarından birisi olmaya başlayacaktı.

2-Londra Konferansı (29 Ağustos 1955-7 Eylül 1955)

Londra Konferansı toplanmadan önce Başbakan Adnan Menderes kabinede değişikliği gitti. 15 Nisan 1955'de Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü görevinden alınarak Devlet Bakanlığı görevine getirildi¹¹³⁷. Başbakan Adnan Menderes mevcut konumuna ek olarak Dışişleri Bakanlığı görevini de üstlenecekti. Ancak, yurtdışında bulunan Fatin Rüştü Zorlu'nun Türkiye'ye dönmesinin ardından Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilmesi bekleniyordu¹¹³⁸. Bu durum basında, kişisel çekişmelerin

¹¹³⁴ “*Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü*” ismiyle Kıbrıslı Rumlar tarafından kurulan örgüt ilk silahlı eylemini 1 Nisan 1955'te gerçekleştirdi. Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kışkırcısında Kıbrıs**, İstanbul, 2002, s.102; Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü TBMM'de yaptığı konuşmada EOKA örgütünü, “adadaki Rumlar ile Yunanistan'dan Kıbrıs'a gizlice sivil olarak gönderilmiş olan Yunan subayların oluşturduğu tedhiş faaliyetlerinde bulunan bir örgüt” olarak tanımlamaktaydı. **TBMMZC**, X/XII, s.300.

¹¹³⁵ F.ve B.T.Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.138.

¹¹³⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Ankara 1986, s.530-531.

¹¹³⁷ **Aydın Tarihi**, Nisan 1955.

¹¹³⁸ **The New York Times**, 16 Nisan 1955.

devlet sorunlarının önüne geçmesi olarak değerlendirildi¹¹³⁹. Fuat Köprülü ise görevden alınmasından yaklaşık bir yıl sonra 19 Haziran 1956'da Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etti. Görevden ayrılma sebebinin Başbakan ile dış politikada görüş ayrılığından değil, onun gittikçe artan otoriter eğiliminden kaynaklandığını ifade etti¹¹⁴⁰.

28 Temmuz 1955'te ise Dışişleri Bakanlığına vekâleten Fatin Rüştü Zorlu atandı¹¹⁴¹. Konferans yaklaştıkça Türkiye'nin Kıbrıs politikası da netleşmekteydi. Adnan Menderes 24 Ağustos'ta gazetecilere verdiği beyanatta izleyeceği siyaseti açıkladı: *“mevcut düzenin aynen devam etmesi, ırkdaşların tahrikçiler karşısında savunmasız bırakılmayacağı ve çoğunluk prensibinin kabul edilmeyeceğiydi”*. Yunan dostluğuna ve işbirliğine önem vermekle birlikte durumun daha da kötüleşmemesi için bu açıklamayı yaptığını belirtti. Yunanistan'ın sadece Türkiye için değil bütün dünya için bir sorun ortaya çıkardığını ifade eden Adnan Menderes, bunu büyütmenin kimseye bir yarar getirmeyeceğini vurguladı¹¹⁴².

Londra Konferansı, 29 Ağustos 1955'de çalışmalarına başladı. Konferans, Kraliçe'nin ikamet ettiği Buckingham Sarayı yakınında yer alan *“Lancaster House”*da saat 17.00 de başladı¹¹⁴³. İlk olarak İngiltere Dışişleri Bakanı Harold MacMillan söz aldı. H.MacMillan İngiltere'nin, NATO ve Bağdat Paktı içinde üstlenmiş olduğu görevleri yerine getirebilmesi için Kıbrıs'ın İngiltere'nin elinde kalması gerektiğini ileri sürdü. Yunanistan Dışişleri Bakanı S.Stefanopulos ise ada halkına *“self-determination”* hakkının tanınmasının zorunlu olduğunu belirtti. Ancak bunun İngiliz askeri gücünün adadan çıkarılması anlamına gelmediğini, İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarlarını koruması için askeri üslerin varlığının yeterli olacağını savundu. Türkiye'nin görüşlerini Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu dile getirdi. Coğrafi yakınlık, Kıbrıslı Türklerin varlığı, adanın Türkiye ile tarihi, ekonomik ve kültürel bağlarına değindikten sonra Türkiye açısından Kıbrıs'ın stratejik önemini açıkladı. Hiçbir devletin kendi güvenliğini ne kadar dost, müttefik olursa olsun,

¹¹³⁹ Ali Naci Karacan, “Köprülü'nün Hariciyeden Çekilmesi”, **Milliyet**, 17 Nisan 1955.

¹¹⁴⁰ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.112.

¹¹⁴¹ F.ve B.T.Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.139; **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1955; **Milliyet**, 28 Temmuz 1955.

¹¹⁴² **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1955; **Milliyet**, 25 Ağustos 1955.

¹¹⁴³ Gürhan Gürcan, **6-7 Eylül Olayları**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (BYT), Ankara, 2006, s.66.

başka bir devlete teslim edemeyeceğini ifade etti. Türkiye'nin mevcut durumdan memnun olduğunu ve bunun korunması gerektiğini, ancak İngiltere egemenlik haklarını devredecekse, en doğru yolun adanın eski sahibi Türkiye'ye geri verilmesi olduğunu ifade ederek konuşmasını bitirdi¹¹⁴⁴.

Görüşmeler oldukça zorlu geçiyordu. 2 Eylül 1955'de konferansa ara verilerek 6 Eylül'de tekrar toplanması kararlaştırıldı. Konferansın ikinci bölümünde İngiltere muhataplarına bazı teklifler sundu. Kıbrıs'ta asgari şartlarda, adayı muhtariyete götürecek bir anayasa hazırlanmasını ve adanın gelecekteki statüsünü belirlenmesinin gerekliliği üzerinde durdu. Bu konuda Türkiye ve Yunanistan'ın desteğini istedi¹¹⁴⁵.

Türkiye, İngiltere'nin muhtariyet teklifini kabul etmedi. Yunanistan ise ilk önce buna tepki vermedi. İlerleyen süreçte konuyu BM'ye taşımak düşüncesiyle olumsuz cevap verdi. Bu gelişmelerden sonra konferans, 7 Eylül'de hiçbir sonuca ulaşmadan sona erdi¹¹⁴⁶.

Londra Konferansı'nda Türkiye, Kıbrıs'ta mevcut statükonun devamından yana olduğunu, aksi takdirde adanın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini ifade ederek, görüşmeler esnasında olumsuz bir görüntü vermemeye özen gösterdi. Yunanistan'ın özellikle birkaç yıldır Kıbrıs konusuna tamamen müdahil olduğunun farkındaydı. Ancak gerek güvenlik sorunları gerekse Balkan Paketi içerisinde Yunanistan'la bu meseleyi kendi aralarında çözebilecekleri düşüncesi, Türkiye'nin tavrında etkili oldu. İlerleyen süreçte ABD bu soruna müdahil olacaktı.

3- 6-7 Eylül Olayları

Londra Konferansı devam ederken Kıbrıs'tan da iyi haberler gelmiyordu. Yunanistan için de aynı durum geçerliydi. Yaşanılan gelişmeler Türk toplumunda milli duyguları artırdı¹¹⁴⁷. 5 Eylül 1955 gecesı Selanik'te, Atatürk'ün doğduğu evin bahçesinde bir bomba patladı. Bu haberi "*İstanbul Ekspres*" gazetesi yaptığı ek baskı ile duyurdu. 6-7 Eylül olaylarının ortaya çıkmasına neden olan bu ani gelişme Türkiye'de duyulunca halk sokağa döküldü¹¹⁴⁸. Ankara, İzmir ve İstanbul'da olaylar

¹¹⁴⁴ M. Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler" s.600-602.

¹¹⁴⁵ G.Gürcan, **6-7 Eylül Olayları**, s.67-68.

¹¹⁴⁶ G.Gürcan, **6-7 Eylül Olayları**, s.67-68.

¹¹⁴⁷ R.Babaoğlu, "Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül 1955 Olayları", s.20.

¹¹⁴⁸ G.Gürcan, **6-7 Eylül Olayları**, s.69.

çıktı, ancak en şiddetlileri İstanbul'da yaşandı. Saat 17.20'de Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın önünde toplanan göstericilerin sayısı her geçen saat arttı. “*Kıbrıs Türk'tür Derneği*”nin gerçekleştirdiği bu gösteriler kısa bir süre sonra, Rumlara yönelik bir saldırıya dönüştü. Polisin müdahale etmekte zorlandığı olaylarda; Rumlara ait birçok ev, işyeri, okul, eğlence yerleri ve kiliselerin hedef alındığı yıkma, yakma ve yağmalama eylemlerine dönüştü¹¹⁴⁹. Olaylardan habersiz Ankara'ya gitmekte olan Başbakan Adnan Menderes, durumu İzmit'te haber alınca İstanbul'a geri döndü¹¹⁵⁰. Olayların büyümesi üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edildi¹¹⁵¹. Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 86. Maddesi gereğince ilan edilen sıkıyönetim, ertesi gün kaldırılrsa da olayların devam etmesi üzerine tekrar uygulanmaya konuldu. Kurulan Sıkıyönetim Komutanlığı'na Nurettin Aknoz atandı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar TBMM'yi 12 Eylül 1955'te olağanüstü toplantıya çağırdı¹¹⁵².

İstanbul'un çeşitli semtlerinde yirmi biri kilise, diğerleri ev ve işyeri olmak üzere elli bir yangın meydana geldi. Bu yangınlarda yedi kilise tamamen yandı¹¹⁵³. Ayrıca yetmiş üç kilise, üç manastır, sekiz ayazma ve 5538 ev ve işyerinde maddi zararlar oluştu¹¹⁵⁴. Maliyet yaklaşık 300.000.000 dolardı. Olaylarda otuz beş Rum da yaralandı. “*Barbar Türkler*” sloganı uluslararası kamuoyunda çeşitli vesilelerle dile getirildi¹¹⁵⁵. Olaylardan sorumlu tutulan İçişleri Bakanı Namık Kemal Gedik istifa etti. Yerine Etem Menderes getirildi. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay hakkında soruşturma açıldı. Ankara ve İzmir Vali ve emniyet müdürleri değiştirildi. Ayrıca Şişli Kaymakamı ve on sekiz komiser de olaylarla ilgili olarak mahkemeye sevk edildi¹¹⁵⁶. Milli Savunma Bakanlığı da 9 Eylül'de, 15.Kolordu Komutanı Korgeneral Vedat Kuran, 3.Kolordu Komutanı Korgeneral Fazıl Bilge ve Tuğgeneral Nedim Erensu'yu görevden alarak bu yetkililer hakkında soruşturma başlatıldı¹¹⁵⁷.

¹¹⁴⁹ **Milliyet**, 7 Eylül 1955.

¹¹⁵⁰ R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.313.

¹¹⁵¹ **Milliyet**, 7 Eylül 1955.

¹¹⁵² **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1955.

¹¹⁵³ **Hürriyet**, 8 Eylül 1955.

¹¹⁵⁴ Arzu Kılıçdere, “İzmir'de 6/7 Olayları”, **Toplumsal Tarih** 74/13, İstanbul, 2000, s.38.

¹¹⁵⁵ M. Fırat, “Yunanistan'la İlişkiler” s.601.

¹¹⁵⁶ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, s.434.

¹¹⁵⁷ R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.324.

Ayrıca “*Kıbrıs Türk’tür Derneği*” bütün şubeleriyle birlikte kapatılarak evrak ve paralarına el konuldu¹¹⁵⁸.

12 Eylül 1955’te toplanan TBMM’de Adnan Menderes olaylar hakkında bir konuşma yaptı. Konuşmasına geçmiş olsun dilekleriyle başlayan Başbakan, “*toplanma amaçlarının sıkıyönetim kararının devam edip etmeyeceği yönünde bir karara varmak*” olduğunu ifade etti. Kendisinin görüşü devam etmesi yönündeydi. Ona muhalefet partileri de destek verdi. Daha sonra olaylara değinen Başbakan, emniyet kuvvetlerinin görevini yapmadığına dair ileri sürülen iddiaların asılsız olduğunu belirtti. Konunun artık mahkemeye intikal ettiğini ve bunun aydınlanması için Hükümet’in her türlü desteği vereceğini ifade etti. Hükümet olarak mağdur olan vatandaşların güvenliklerini sağlamak ve maddi zararlarını hızlı bir şekilde karşılamak için her türlü tedbiri alacaklarını açıkladı¹¹⁵⁹.

Yunanistan’ın iddiasına göre ise olaylar; Türk Hükümeti tarafından düzenlenmişti. Yunanistan’ın bu tezine göre, bombayı diplomatik çanta içinde Türkiye’den getiren kişi Selanik Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp’ti. Bunu evin bahçesine atan ise Türk Başkonsolosluğu’nda kavalardan Hasan Uçar’dı. Onu azmettiren kişi ise Selanik Hukuk Fakültesi öğrencisi ve aynı zamanda Milli İstihbarat Teşkilatı’nın bir elemanı olan Oktay Engin’di. Yunan mahkemesi olaydan sonra Hasan Uçar ve Oktay Engin’i tutukladı. Oktay Engin’e üç yıl altı ay, Hasan Uçar’a ise iki yıl hapis cezası verildi. Dokuz ay Selanik cezaevindeki hücrede yatan Oktay Engin, tahliye edildikten sonra Türkiye’ye döndü¹¹⁶⁰.

6-7 Eylül Olaylarının yansımaları kısa sürede iç ve dış politikada kendisini hissettirecekti. İç politikada; Başbakan’ın halk nezdindeki yerinin sarsılmaya başladığı görüldü. Menderes Hükümeti’ne karşı olumsuz tepkiler göstermeye başlayan aydınlar ve subaylar, bu olayların yaşanmasının ardından tepkilerini attırdı¹¹⁶¹.

Olayların sorumlusu olarak gösterilen “*Kıbrıs Türk’tür Derneği*”nin başkanı Hikmet Bil mahkemeye verdiği ifade de “*Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun Londra Konferansı’ndaki görevinin konferansı çıkmaza sürüklemek olduğunu*

¹¹⁵⁸ **Akşam**, 9 Eylül 1955.

¹¹⁵⁹ **TBMMZC**, X/I, s.688-689.

¹¹⁶⁰ Faruk Mercan, “Bombacı da MİT Elemanı da Değildim”, **Aksiyon**, S.457, (8-14 Eylül 2003).

¹¹⁶¹ H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.112-113.

belirterek, bu yönde Adnan Menderes'e bir telgraf gönderdiğini" ileri sürecekti. Bakan'ın kendi durumunu güçlendirmek adına Türkiye'de bir takım adımların atılmasını istediğini iddia edecekti. Adnan Menderes'in de bu derneğin hamisi olduğu düşünüldüğünde, olayların bu telgraf üzerine meydana geldiği kanısı ağır basacaktı. Fatin Rüştü Zorlu ise bu telgrafi kabul etmekle birlikte asıl amacının diplomatik adımların atılması yönünde olduğunu ifade edecekti. Bir başka iddia ise eski Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'den geldi. Komünist komplosundan bahseden Fuat Köprülü, tüm bu saldırıların olurken İstanbul'da bulunan eski CIA şefi Alan Dulles tarafından organize edildiğini ileri sürdü¹¹⁶².

Yaşanan gelişmeler uluslararası alanda da büyük tepkilere neden oldu. Yunanistan Türkiye'ye bir nota vererek olayları, örneği görülmemiş bir felaket, affedilmeyecek bir cinayet ve Yunanlığa karşı bir suikast olarak nitelendirdi. Türkiye'de yapılan NATO tatbikatlarına ve Balkan Paktı çalışmalarına katılmayarak durumu protesto etti¹¹⁶³. 6-7 Eylül 1955 olayları Türkiye'yi hem iç hem de dış siyasette zor durumda bıraktı. Olayların arkasında CIA'nın olduğunu söyleyen eski Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün bu yorumu tartışmaya açtı.

4-Kıbrıs Sorunu Karşısında ABD'nin Tutumu

1954 itibariyle Kıbrıs sorunu uluslararası bir nitelik kazanması ABD için önemli bir gündem oldu. Çünkü NATO'nun kurucusu olarak soruna müdahale etmesi gerekmektedir. Ancak sorun müttefiği olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'yi ilgilendirdiği için bu devletlerden herhangi birini destekleyemezdi. Aksi bir durumda ittifak bünyesinde onarılması imkânsız yeni sorunlara sebebiyet verebilirdi. Bu nedenlerle ABD, sorunun BM'nin açık diplomasisi ile değil, NATO'nun "*gizli demokrasisi*" ile çözülmesi gerektiğini savundu. Bu düşüncesi yönünde de taraflara telkinlerde bulundu. ABD'nin BM'deki Baş Delegatesi H.C.Lodge de bazı durumlarda "*sessiz diplomasinin*" açık tartışmalardan çok daha etkili olduğunu ifade etti¹¹⁶⁴.

Kıbrıs'taki ABD'li yetkililer de bu sorunu yakından takip etmekteydi. ABD bölgede Türkiye'nin konumunun farkındaydı. Bu sorundan ötürü Ortadoğu'daki istikrarın tehlikeye düşmesine izin veremezdi. 6-7 Eylül olaylarından önce ABD'nin

¹¹⁶² H.Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, s.112-113.

¹¹⁶³ **M. Albayrak**, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, s.436.

¹¹⁶⁴ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.225-226.

Türkiye'ye bakışı oldukça olumlu idi. Yapılan değerlendirmeler de bunun bir göstergesiydi. ABD'nin Kıbrıs Başkonsolosu'nun *"Ajans Türk"*ün muhabirine yaptığı açıklamada, dünya barışını korumak için ABD'yi kendisine örnek alan Türkiye'nin bu tavrının ABD halkını hayranlık içerisinde bıraktığını ifade etti. Türkiye'nin Ortadoğu'nun *"ileri görüşlü en büyük lideri"* konumunda olduğunu, barışın ve istikrarın devamı için gösterilen çabaların da Türk siyasetçilerin samimiyetinin bir göstergesi olduğunu dile getirdi¹¹⁶⁵.

Başkonsolos tarafından yapılan açıklamada; *"1954-1955 yıllarının barışçı lideri olan Adnan Menderes'in dünyanın huzuru için giriştiği her mücadeleden zaferle çıkmasıyla, bütün dünyanın kendisini dünya çapında büyük bir devlet adamı ve büyük bir diplomat olarak tanıdığını... dünyanın ve insanlığın huzuru düşünüldüğü zaman akla ilk gelen ismin Adnan Menderes"* ileri sürdü. Türkiye'nin Başbakan'ına ve Hükümeti'nin politikasına bütün dünyanın güvendiğini vurguladı. Bu sebeple dünya ülkeleri arasında çok şerefli bir mevki işgal ettiğini de ifade etti¹¹⁶⁶.

Yunanistan Dışişleri Bakanı S.Stefanopulos katıldığı NATO toplantısında ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles ile bir görüşme gerçekleştirdi. ABD Dışişleri Bakanı'na Hükümet'inin Kıbrıs sorununu BM'ye tekrar taşıyacaklarını ve bu konuda ABD'nin yardımını talep etti. Kıbrıs sorununun artık bir milli dava haline dönüştüğünü ileri sürerek bu konunun takipçisi olacaklarını ifade etti. J.F.Dulles, ABD'nin mevcut şartlar içerisinde Yunan görüşünü BM'de desteklemeyeceğini iletti¹¹⁶⁷.

J.F.Dulles'e göre bu sorun; Türkiye Hükümeti'nin ilk gündem maddesini oluşturmaktaydı. Türkiye'nin Ortadoğu savunmasında üzerine aldığı ağır sorumlulukların inkâr edilemeyeceğini ve Kıbrıs konusunda Türkiye'nin görüşünün aksine bir harekette bulunmanın, bu bölgedeki barış ve istikrarı tehlikeye atabileceğini belirtti. Ona göre ABD, hiçbir zaman Yunan talebini desteklemeyecekti. Verilen bu cevap, Yunan siyasi çevrelerinde büyük hayal kırıklığına sebep oldu¹¹⁶⁸.

¹¹⁶⁵ BCA, 030.01.129.839.2.

¹¹⁶⁶ BCA, 030.01.129.839.2.

¹¹⁶⁷ BCA, 030.01.129.839.2.

¹¹⁶⁸ BCA, 030.01.129.839.2.

ABD 6-7 Eylül olaylarını yakından takip etti. Ankara Büyükelçiliği konuyla ilgili bir rapor hazırlayarak Washington'a iletti. Rapora göre olaylarda *"73 kilise, 8 mezarlık, 26 okul, 1004 ev, 4212 işyeri, 21 fabrika, 12 otel, 97 restoran ve 23 depo harabeye çevrilmişti"*¹¹⁶⁹. ABD Dışişleri Bakanlığı ise tahrip edilen yerleri kendi içerisinde ayırarak etnik gruplara göre sınıflandırdı: *"Zarar verilen işyerlerinin %59'u Rumlara (2500 işyeri), %17'si Ermenilere (1000 işyeri), %12'si Musevilere (500 işyeri) ve %10'u Müslümanlara (400 işyeri) aitti. Evlerin ise %80'i Rumlara (670 ev), %9'u Ermenilere (150 ev), %3'ü Musevilere (25 ev) ve %5'i Müslümanlara (40 ev) aitti. İstanbul'da 8 Musevi Okulu ve 38 sinagoga herhangi bir saldırı gerçekleşmemişti"*¹¹⁷⁰.

Olayların ardından ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, Türkiye ile Yunanistan'ı uzlaştırmak için harekete geçti. İki dost ülkenin anlaşmazlık içerisinde olmasının ABD için üzüntü verici bir durum olduğunu belirtti. BM açısından da konunun hassasiyetine dikkatleri çekti. NATO üyesi iki ülkenin kendi aralarındaki bu sorunu bir an evvel çözeceğine olan inancını ifade etti. J.F.Dulles daha sonra her iki ülke başbakanına birer mesaj gönderdi¹¹⁷¹:

J.F.Dulles Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs sorunu nedeniyle bozulmasını endişe ile takip ettiklerini belirtti. Anlaşmazlık sebeplerinin bir kenara bırakılarak NATO birlikteliğinin tekrar sağlanması gerektiğini ifade etti. Son on yılda Türk-Yunan dostluğunun Komünizm tehdidine karşı Doğu Akdeniz'de bir set oluşturduğunu vurgulayarak, Kore Savaşı'nda her iki ülkenin askerlerinin yan yana savaştığını hatırlattı. Bu ortak geçmiş nedeniyle herhangi bir sorunun iki ülke dostluğunu bozacağına inanmadığını belirtti. Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlıklarını devam ettirmeleri ve sosyo-ekonomik alanda ilerleme göstermeleri için ABD'nin 1947'den itibaren yardımda bulunduğunu ve bunun da o gün itibarıyla devam ettiğini vurguladı¹¹⁷².

Bu yardımların verilmiş sebeplerinden birisi de; Türk-Yunan işbirliğine atfedilen önemdi. Dostluk bağlarının zayıflaması halinde önemli sorunlar yaşanabilirdi¹¹⁷³.

¹¹⁶⁹ Serdar Sakin, "6-7 Eylül Olayları Sonrasında Türk Kamuoyunun Tutumu" **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:3, S.12, 2010, s.380.

¹¹⁷⁰ G.Gürcan, **6-7 Eylül Olayları**, s.90.

¹¹⁷¹ **Chicago Daily Tribune**, 19 Eylül 1955; **Milliyet**, 19 Eylül 1955.

¹¹⁷² **Chicago Daily Tribune**, 19 Eylül 1955; **Milliyet**, 21 Eylül 1955.

¹¹⁷³ **Chicago Daily Tribune**, 19 Eylül 1955; **Milliyet**, 21 Eylül 1955.

ABD aslında İngiltere'nin çözüm için öne sürdüğü plana destek veriyordu. Bunun temelinde ise özerklik bulunuyordu. Yunanistan 18 Eylül 1955'te İngiliz planını reddetti. Yunanistan, "*self-determination*" istiyordu ya da nihai hedef olarak kendisine bağlanması yönünde planlar yapıyordu. Türkiye ise Türkçe konuşan azınlığın haklarının korunması şartıyla, İngiliz yönetiminin devam etmesinden yanaydı. ABD ise, her iki ülkenin İngiliz planını kabul etmesinde ısrarcıydı. ABD, adada çözümün gecikmesi halinde Yunanistan ile Türkiye'nin arasındaki bütün bağların kopacağını ve bu durumun SSCB müdahalesine yol açacağını öngörüyordu¹¹⁷⁴. J.F.Dulles'in yukarıda ifade ettiği görüşler; Türkiye'deki bazı çevrelerce içişlerine karışma ve bir tehdit olarak yorumladı. Türkiye'nin Yunanistan ile iyi geçinmesi gerektiği, aksi takdirde yardımların kesileceği şeklinde algılandı¹¹⁷⁵.

Adnan Menderes, J.F.Dulles'in açıklamalarına iki gün sonra cevap verdi: Dünya barışı konusunda Türk-Yunan dostluğunun önemine kendilerinin de katıldığını ifade etti. Yirmi beş yıl önce Mustafa Kemal Atatürk ile Elefterios Venizelos'un birlikte temellerini attıkları bu işbirliğinin; Kore Savaşı, NATO ve Balkan Paktı ile daha da güçlendiğini vurguladı. Yunanistan ile olan dostluklarının geçmişe dayandığını; bunun devamının iki ülkenin de çıkarına olduğu kadar, NATO için de önemine dikkat çekti¹¹⁷⁶.

6 Eylül 1955'de yaşananları ise dünya çapında faaliyet gösteren Komünist yapılanma ile onlara destek veren solcu unsurların düzenlediğini iddia etti. Olayların Türkiye'de büyük üzüntüye neden olduğunu ve bunu dünya kamuoyu ile paylaştıklarını açıkladı. Gerek verilen zararın telafisi ve gerekse suçluların cezalandırılması için çalışmaların başlatıldığını belirtti. Türkiye'nin Yunanistan ile işbirliğine büyük önem verdiğini ve devamından yana olduğunu ifade etti¹¹⁷⁷.

Adnan Menderes Türk-Yunan ilişkilerinde Kıbrıs meselesinden ötürü yaşanan sorunlardan kurtulmak için bir çıkış yolu aradıklarını, her iki tarafın dostluğunun köklü bir geçmişe dayandığını örneklerle açıklamasına rağmen, Menderes Hükümeti'nin o güne kadar yaşadığı en önemli kriz olan 6-7 Eylül olaylarından bahsederken; zararın tazmin edileceği ve suçluların cezalandırılacağı gibi bildik

¹¹⁷⁴ **Chicago Daily Tribune**, 19 Eylül 1955.

¹¹⁷⁵ N.Behramoğlu, **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, s.113.

¹¹⁷⁶ **Milliyet**, 21 Eylül 1955.

¹¹⁷⁷ **Milliyet**, 21 Eylül 1955.

açıklamaları yaptıktan sonra bu işin altında komünistlerle solcuların olduğunu söylemesi dikkate değerdı. ABD'yi bu konuda yanına çekebilmek için onu en hassas noktasından yakalamaya çalışıyordu. Suçu, ABD'nin dünya çapında mücadele ettiği Komünistlerin üzerine atıyordu. Halbuki Kıbrıs meselesinden ötürü Yunan Hükümeti'nin tavrı, Rumların adada giriştikleri kanunsuz hareketler, bununla orantılı olarak yükselen milliyetçilik ve İstihbarat örgütlerinin kendi içlerindeki mücadelesi işleri bu seviyeye getirmişti.

IV.BÖLÜM

IV. MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

(9 ARALIK 1955-27 KASIM 1957)

A- III. MENDERES HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI (30 KASIM 1955) VE YENİ HÜKÜMETİN KURULMASI (9 ARALIK 1955)

1- III. Menderes Hükümeti'nin İstifası

a) III.Menderes Hükümeti'nin İstifasında Şartların Oluşumu

III.Menderes Hükümeti, 1954 seçimlerinin güven tazeleyici ortamında kurulmasına rağmen iktidarı çok kısa oldu. 1954-1955 arası DP iktidarı açısından iç ve dış politikada önemli sorunların yaşandığı bir süreçti. Ekonomik refaha erişilebileceği iddia edilirken, başlatılan yatırımlar ABD'den beklendiği kadarıyla yardım alınamaması nedeniyle sürdürülemedi. Hızla artan hayat pahalılığı halkı olumsuz yönde etkiledi. 1954'de tarımsal üretim kötü olmamasına rağmen, ABD'den 300.000 ton buğday ve 200.000 ton arpa alınması gerekmişti. Ayrıca ülkede şeker sıkıntısı da çekiliyordu. Hükümet ise bu durumun halkın satın alma gücünün artmasından kaynaklandığını ileri sürerek iyimser yorumlarda bulunmaktaydı. Seçimlerden sonra 26 Temmuz 1954'te toplanan XI.CHP Kurultayı'nda DP ile uzlaşmayı savunanlar ile mevcut statükoyu devam ettirmek isteyenler arasında tartışmalar yaşandı. Statükocular galip geldi. CHP bilinen muhalefetini sürdürmeye devam etti. Mayıs 1955'te on bir DP milletvekili TBMM'de "*İspat Hakkı*"nın tanınması isteyen bir önerge sundu¹¹⁷⁸.

¹¹⁷⁸ Mete Tunçay, **Eleştirel Tarih Yazıları**, Ankara, 2006, s.72-73.; DP iktidarının izlediği politikalar parti içerisinde de bir muhalefetin doğmasına sebebiyet verecekti. Parti içerisindeki ana anlaşmazlık konularından birisi bazı milletvekilleri tarafından basına "*İspat Hakkı*" yani görevlerini kötüye kullanmakla suçladıkları hükümet yetkililerine karşı belge kullanma hakkı vermek isteyen bir kanun önergesinin hazırlanmasıyla doğdu. Bu önerge partinin temel amaçlarından sapmasına karşı bir tepki olarak yorumlandı. Sonuçta Fevzi Karaosmanoğlu ile Fethi Çelikbaş'ın öncülüğünü yaptığı ve on dokuz milletvekilinden oluşan bir grup ya partiden çıkarılmış ya da istifa ederek ayrıldılar. Bu milletvekilleri DP'nin demokrasiden uzaklaştığını ve partinin kuruluşundaki demokratik ilkeleri izlemek amacıyla 20 Aralık 1955' Hürriyet Partisi (HP)'ni kurdular. Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, 1971, s.249.

Türk dış politikasında çok uzun süre önemli bir etken olan “*Kıbrıs Sorunu*” da 1954’te başladı. Türkiye Kıbrıs’ın Yunanistan’a verilmemesi, mevcut durumunun muhafaza edilmesi yönünde tavır koydu. İlerleyen süreçte de şayet İngiltere adadaki haklarından vazgeçerse buranın Türkiye bağlanmasını çeşitli vesilelerle ifade etti. Ancak buna rağmen DP iktidarı Yunanistan ile olan dostluğunu da sürdürmek istemekteydi. Çünkü bu ülke ile müttefikti. Bunun dışında bölgesel ittifaklara önem veren DP Hükümeti Bağdat Paketi’nin da kuruluşunda öncü rol üstlenmişti. Bölgede hem güvenlik açısından hem de ABD ile mevcut ilişkileri güçlendirmek adına bu tarz eylemler içerisine girilmişti. Bahsedildiği üzere bu süreçte yaşanan olumsuz gelişmelerden birisi de 6-7 Eylül Olayları idi¹¹⁷⁹. Bu sırada Adnan Menderes ve İçişleri Bakanı Namık Gedik’in İstanbul’da bulunmaları muhalefet tarafından eleştirildi. Dahası Hükümet’in sanki olaylarla bir ilişkisi olduğu yönünde soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Namık Gedik’in olayları “*milli kıyam*” olarak değerlendirmesi büyük tepki çekti. Bu açıklamasının ardından gelen baskılar sonucunda 10 Eylül 1955’te istifa etmek zorunda kaldı. DP’nin 12 Eylül 1955’te yapılan grup toplantısında Namık Gedik ağır bir şekilde suçlandı. Hükümet’in diğer üyeleri de bundan payını aldı¹¹⁸⁰.

15 Eylül 1955’de Devlet Bakanı Osman Kapanı ve Milli Savunma Bakanı Etem Menderes görevlerinden istifa etti. Etem Menderes Devlet Bakanlığı görevine getirildi. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü vekâleten Savunma Bakanlığı’na getirildi¹¹⁸¹. DP Meclis Grubu’nun 29 Kasım 1955’te gerçekleştirilen toplantısında kabine üyelerine ağır eleştiriler yöneltildi. Türkiye’nin kötüye giden ekonomisi üzerine yapılan hararetli tartışmalardan sonra, III. Menderes Hükümeti’nin on altı bakanı istifa etti. Grup toplantısı devam ederken istifalar ardı sıra geldi. Aralarında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun da bulunduğu bazı bakanlar, taleplerinden vazgeçti. Adnan Menderes istifasını vermedi ve yedi saat süren toplantının ardından güvenoyu aldı. DP’nin bütün üyeleri toplantıya katıldı. Oturumu terk eden milletvekilleri Adnan Menderes’in varlığını sürdürebilmesinin, onun yeni bakanlar kurulunun oluşturmasına bağlı olduğunu ifade ettiler. Grup toplantısının gündemi hükümetin ekonomi politikalarıydı. Ülke, artan fiyatlar ve temel gıda

¹¹⁷⁹ M. Tunçay, *Eleştirel Tarih Yazıları*, s.73.

¹¹⁸⁰ **M. Albayrak**, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti*, s.281.

¹¹⁸¹ F. B. Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s.141.

maddelerinin temininde yaşanan zorluklardan rahatsızdı. Başlıca sıkıntılardan biri de yabancı sermayenin az olmasıydı. Türkiye, birçok Avrupa ülkesine karşı borçluydu ve son aylarda neredeyse bütün kredi kaynaklarını da tüketmişti. Başbakan, ekonomi paketi ile ilgili olarak uzun bir konuşma yaptı. Ardından Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun istifaları geldi. Sonrasında Adnan Menderes on dakikalık bir ara istedi. Daha sonra Bakanlar Kurulu'nun kalan üyelerinin istifalarını duyurdu¹¹⁸².

Başbakan Adnan Menderes de istifa etmeyi düşünüyordu. Ancak Mükerrer Sarol tarafından yapılan bir teklif yaşanan olayların gidişatında değişikliğe sebebiyet verdi. Buna göre; Başbakan grupta sadece kendisi için güvenoyu isteyecekti. Bu amaçla gerekirse kabinenin diğer bakanlarını da “*feda*” edebilecekti. “*Sarol Formülü*” olarak adlandırılan bu öneriyi Adnan Menderes kabul etti ve gruptan güvenoyu aldı¹¹⁸³. Böylece Meclis Grubu “*demokratik hükümet açısından zorunlu olan kabine sorumluluğu*” ilkesini çiğnedi. Bu durum parti içerisinde kırılganlıklara neden oldu. Parti içi demokrasinin varlığı sorgulandı. Bazı kesimler umutlarını tamamıyla yitirdi. Bir kesim milletvekili dışarıdan muhalefet kararı alarak yukarıda da ifade edildiği üzere 25 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'ni (HP) kurdu¹¹⁸⁴.

III. Menderes Hükümeti 1954 Genel Seçimleri sonucunda kurulmuş olmasına rağmen iç ve dış gelişmelerden ötürü kısa sürdü. Muhalefetle sert ilişkilerin yaşanması, ekonomik alanda beklenen sonuçların alınamaması, basında muhalif kişilerin tutuklanması ve dış politika açısından da Kıbrıs sorunu DP iktidarını oldukça yıprattı. Ayrıca “*Sarol Formülü*” sayesinde Başbakan'ın istifa etmemesi yeni tartışmaları beraberinde getirdi. Süreç Hükümet'in istifasına kadar devam etti.

b) ABD Basınında Menderes Hükümeti'ne Yönelik Değerlendirmeler

Türkiye'de yaşanan ekonomik sorunlar ve bu konuda yapılan görüşmeler ABD basını tarafından da yakından takip edilmekteydi. “*Los Angeles Times*” gazetesinin 28 Şubat 1957'deki nüshası, 1955 dahil olmak üzere Türkiye'nin durumunu geçmişten bu tarihe kadar analiz etmişti: Başbakan Adnan Menderes'in ülkesini her alanda ileriye götürmek istediğini, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin hızlı

¹¹⁸² **The New York Times**, 30 Kasım 1955.

¹¹⁸³ F. B. Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.144.

¹¹⁸⁴ F. Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.67.

olması için çaba gösterdiğini vurgularken, bu durumun finansal krize de sebep olduğu yönünde yorumlara yer verilmekteydi. “*Türklerin nakit yokluğu yüzünden artık kahve içemediği*” basına yansıyan haberler arasındaydı. Ayrıca ekonomik krizin batı savunma sistemi üzerinde de olumsuz sonuçlara neden olabileceğinden bahisle; Türkiye’nin NATO’da Avrupa’nın, Bağdat Pakti’nda da hem Ortadoğu hem de Akdeniz’in savunmasında kilit rol oynadığı vurgulanmaktaydı. Bu durum ABD açısından oldukça önemliydi¹¹⁸⁵.

ABD’nin Türkiye’ye yapacağı ekonomik ve askeri yardımla bu sorunun üstesinden gelinebilirdi. Ancak yakın zamanda Türk Hükümeti kendisine yapılan önerileri dikkate almadığı için ekonomik açıdan sıkıntı yaşamaya başlamıştı. Mevcut siyasi durum ve yaşanan bölgesel sorunlar, SSCB’nin petrol havzası olan Hazar Denizi ile Arap yarım adasına sızmasını kolaylaştırmaktaydı¹¹⁸⁶.

Türkiye mevcut konumuyla bu duruma engel olabilirdi. Türkiye’nin askeri otoriteleri, 1947’den itibaren Türkiye’de görev yapan ABD’li askeri uzmanlara ek olarak yine bu ülkeden altı bin beş yüz kişilik “*Atom Silahları Birliği*”nin Türkiye’ye gelmesini uygun bulmaktaydı. Böylece ABD’nin katkısıyla Ortadoğu’nun diğer kısımlarının da savunması temin edilmiş olacaktı. SSCB’nin İran ve Azerbaycan üzerinden yapacağı bir saldırı, ancak kara ve hava kuvvetlerinin güçlü bir şekilde karşı koyması ile savuşturulabilirdi. Bu amaçla Türk Kara Kuvvetleri gelişmiş silahlarla donatılmalıydı. NATO’ya kabul edildiği 1952’den itibaren Türkiye’ye radar uyarı sistemi kurulmuş ve Bandırma, Balıkesir, Eskişehir, Malatya, Diyarbakır ve Batman’daki hava üslerinde işler hale getirilmişti¹¹⁸⁷.

On yıllık zaman diliminde ABD’nin 700.000.000 dolarlık ekonomik ve yaklaşık 1.000.000.000 dolarlık askeri teçhizat yardımı sonrasında, TSK, SSCB’nin Akdeniz’e ya da Arap coğrafyasına sızmasına engel olmuştu. 1946’dan beri sürekli olarak artan enflasyon, yetersiz finans kaynakları ve bütçe açığına rağmen Türk Hükümeti hâlâ büyük projeler için harcama yapmaktaydı. Resmi kurda 1 dolar, 2.8 liraya karşılık gelirken “*karaborsada*” 1 dolar 11 lira idi. İşçiler günde 5 lira yani 46 cent kazanmakta, memurlara ise aylık olarak 50 lira verilmekteydi. Sadece “*ekmek ve peynirle*” geçinen aileler; et, balık, meyve, hububat ve sebze alamamaktaydı.

¹¹⁸⁵ Los Angeles Times, 28 Şubat 1957.

¹¹⁸⁶ Los Angeles Times, 28 Şubat 1957.

¹¹⁸⁷ Los Angeles Times, 28 Şubat 1957.

Endüstriyel malzeme alımı için Adnan Menderes Batı Avrupa ülkeleriyle anlaşmalar yapmış ancak, bunu bile ödemekte zorlanmıştı. Bu da batılı ülkelerde temel ürünlerin vadeli olarak Türkiye'ye satılması konusunda çekinceye neden olmuştu¹¹⁸⁸.

Bu durum Başbakan Adnan Menderes'i istemeyerekte olsa Doğu Bloğu'ndan zorunlu ihtiyaçlarını temine zorlayabilirdi ki, zaten bu ülkelerden yapılan ithalat Türkiye'nin genel ithalatının 1/3'üne ulaşmıştı. Türkiye aldığı ürünün karşılığını ödeyebilmek için takas yoluna gitmekte ve tarım ürünleri ile bunu karşılamaktaydı. Yani Batı Bloğu'na vereceği ürünü, Doğu Bloğu'na göndermekteydi. 1954'de Başbakan Adnan Menderes ABD'den 300.000.000 dolar acil kredi istemişti. Buna karşılık ABD'li uzmanlar Türkiye'nin ekonomisine yönelik bazı önerilerde bulunmuşlar ve istenilenler yapılmadığı sürece talep edilen paranın müzakeresine geçilmeyeceğini bildirmişlerdi. Buna rağmen ABD dış yardım programı geçen iki yıl içerisinde Türkiye'nin acil gıda, yakıt ve yedek parça teminini sağlamak üzere söz konusu rakama yakın bir miktarı harcamıştı¹¹⁸⁹. Bir diğer sorun da enflasyon ile mücadele idi¹¹⁹⁰.

ABD şayet Türk Hükümeti; paranın devalüe edilmesi, vergilerin bütün topluma yaygınlaştırılması, yeni endüstri projelerin askıya alınması, diğer devlet harcamalarının asgari düzeye indirilmesi ve ülkenin çok zayıf olan döviz kaynaklarının mevcut ticaret endüstrisinin iyileştirilmesi konusunda gereken önlemleri alırsa, Türkiye'ye yapılacak ekonomik yardımı artırabilirdi. Ancak diğer taraftan gerek çiftçiler ve gerekse büyük toprak sahipleri tepki gösterebilirdi. Bu sebeple öncelikle alınacak kararlara Hükümet karşı çıkabilirdi. Bu da bir sonraki seçimler için hiç de iyi olmayabilirdi¹¹⁹¹.

"*The New York Times*"ın 22 Ağustos 1955'teki nüshasında yapılan benzer bir değerlendirme de konumuz açısından oldukça önemli bilgiler vermektedir: Özellikle

¹¹⁸⁸ **Los Angeles Times**, 28 Şubat 1957.

¹¹⁸⁹ **Los Angeles Times**, 28 Şubat 1957.

¹¹⁹⁰ 1956 Mayıs ayında hükümet enflasyonu durdurmak için ithalat ve iç kredilerde sert önlemlere başvurmuştu. **Los Angeles Times**, 28 Şubat 1957; Bu amaçla 6 Haziran 1956'da "*Milli Korunma Kanunu*" çıkarılmıştı. **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**. (Yayın Kurulu: Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay), II, İstanbul, 2002, s.306.; Bu kanuna rağmen enflasyon yine de yükselmişti. ABD'den istenilen 300.000.000 dolar kredi alınmadı. "*Milli Korunma Kanunu*" ile polis ve mahkeme önlemlerine, fiyat denetimlerine ve tayinlama yöntemlerine başvuruldu. Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Ankara, 1996, s.222.

¹¹⁹¹ **Los Angeles Times**, 28 Şubat 1957.

ekonomik alanda yaşanan zorluklar, Hükümet'in ağır eleştirilere maruz kalmasına sebebiyet verdi. Adnan Menderes kabinesinin içinde bulunduğu bu durum, ABD tarafından yakından takip edilmekteydi. Basında mevcut sorunların nedenleri hakkında değerlendirmeler yapılmaktaydı. “*Büyük Türk Devrimcisi*” olarak adlandırdıkları Mustafa Kemal Atatürk’ün 1937’de söylediği, “*Dünya’nın çok uzak bir bölümünde olan bir olayın bize dokunmayacağını asla bilemeyiz; zira insanoğlu her ulusun bir parça olduğu bir vücut. Parmak ucundaki bir acı bile tüm vücudu etkiler*” sözlerine değinilmekteydi. Bu bağlamda Türkiye’nin siyasi olarak “acı” çektiği yorumuna yer veriliyordu. Siyasi şartlar DP Hükümeti’nin lehine idi. Parlamentodaki çoğunluk da onlara aitti. Yakın zamanda da herhangi bir genel seçim görülmüyordu. Buna rağmen Türk Hükümeti’nin izlediği politikaların bir kısmı eleştirilmekteydi¹¹⁹².

Bu süreçte DP’ye sert eleştiriler yönelten Kasım Gülek’in polis takibatına uğraması ve tutuklanması ABD basınında yankı buldu. Bu durumu kendi ülkelerindeki benzer vakalarla karşılaştırdılar ve İsmet İnönü’nün yaptığı bir değerlendirmeye atıfta bulunarak “*Mevcut rejimin Batılı demokrasiler arasında hiçbir yeri yok*” sözlerini gündeme taşıdılar. ABD’li yetkililere göre, yeniden yapılandırılan yürürlükteki yasalar ile üniversite profesörleri, hâkimler ve kamu hizmetlilerinin siyasi hakları kısıtlanıyordu. Verilen sözlere rağmen işçiler hâlâ grev hakkına sahip değildi. Ayrıca Hükümet üyelerini yani bakanları faaliyetlerinden ötürü eleştirmek konusunda sınırlamalar getiriliyordu. Hükümetçe uygun görülmeyen gazete haberleri de suç kapsamı içerisinde değerlendiriliyordu¹¹⁹³. 1954’ün Aralık’ında Türkiye’nin ünlü gazetecilerinden birisi olan Hüseyin Cahit Yalçın ilerlemiş yaşına rağmen tutuklanmıştı. Adnan Menderes hakkında sert sözler kullanarak onu Hitler’in yönetimi ile kıyaslamıştı. Yaşanılan bu olay liberal çevrelerde büyük bir tepkiye neden oldu. Türkiye’de basın özgürlüğünden ne anlaşıldığı, henüz daha iktidar-muhalefet ilişkileri açısından belirginlik kazanmamıştı. Türkiye’de yayınlanan bir gazete makalesine atfen yapılan şu yorum ABD basında da yer almıştı: “... *Asıl demokrasinin yaygın olduğu ülkelerde vatandaşlar fikir ve görüşlerini serbest bir şekilde ifade etme ve bu bağlamda*

¹¹⁹² **The New York Times**, 22 Ağustos 1955.

¹¹⁹³ **The New York Times**, 22 Ağustos 1955.; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Haz: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Gülnihal Bozkurt, vd), II, Ankara, 2010, s.562.

toplantılar düzenlemede özgürdür. Söz konusu problem demokratik özgürlüklerle alakalıdır”¹¹⁹⁴ denilerek, bugünlerde Türkiye’deki demokratik hak ve özgürlüklerin gelişmiş ülkelere göre oldukça geride olmasına vurguda bulunulmaktaydı.

Mevcut eğilim özgürlüklerin geliştirilmesinden uzaktı. Muhalefete radyodan propaganda yapmayı kısıtlayan bir kanun tasarısı hazırlanıyordu¹¹⁹⁵. Bu durum ABD’de olumlu karşılanmıyordu. Hükümet oy oranı yüksek olan çiftçilerin reyini almaktaydı. Yüksek oy oranı onun olumlu ya da olumsuz her şeyi yapabileceği yönünde cesaretlendiriyordu. Muhalefet kolaylıkla sindirilebilirdi¹¹⁹⁶. Muhalefetin söylemleri iktidar partisinin eylemlerini daha da sertleştiriyordu. Adnan Menderes, son seçimin üzerinden on beş ay geçmiş olmasına rağmen bu parlamentonun oluşumuna yönelik yapılan eleştirilerinden şikâyetçiydi. Başbakan, Kasım Gülek’in tahıl stoku konusunda çiftçileri yönlendirmesinin milli ekonomiyi yaraladığını ileri sürüyordu¹¹⁹⁷.

Bununla birlikte ABD basınında Türkiye’nin mevcut durumu ile ilgili olumlu değerlendirmelerde de bulunulmuyor değildi. Yine Kasım Gülek’in ismi üzerinden yaşanan tartışmalara değinilerek; Adnan Menderes Hükümeti’nin geçmişte hayli ilerleme kaydettiğinden bahisle; Kasım Gülek’in tutuklanmasına sebep olan yasanın¹¹⁹⁸ geçmişte CHP Hükümeti tarafından çıkarıldığı dile getirilmekteydi.

¹¹⁹⁴ **The New York Times**, 22 Ağustos 1955.

¹¹⁹⁵ 1954 seçimlerinde radyoda siyasi partilere propaganda için ayrılan zaman diliminin dışında DP’liler bir kurnazlık düşünerek gerek başbakanın ve gerekse bakanların yapmış olduğu siyasi konuşmaların ses kayıtlarını tekrar tekrar radyodan yayımlatmışlardı. CHP’nin itirazı üzerine Yüksek Seçim Kurulu olaya müdahale etmiş ve yayınları kestirtmişti. DP yapılan bu işleme “mim” koymuş ve sonradan çıkardığı 6422 sayılı kanunla hakimlere “gözdağı” vermişti. Başta Yargıtay Başkanı olmak üzere Yüksek Seçim Kurulu’nun birçok üyesini bu kanunu gerekçe göstererek resen emekliye ayırmış ve yargı bağımsızlığını tartışmalı kılmıştı. Şevket Çizmeli, **Menderes Demokrasi Yıldızı?**, Ankara, 2007, s.644.

¹¹⁹⁶ 1950’li yıllarda Türkiye’de şehirlerde ve kırsalda yaşayan kesimler arasında yeni bir sermaye grubu yükselmeye başladı. Bunun yanı sıra yüzeysel olarak liberal görüşlere sahip “saldırgan” bir kesim de ortaya çıktı. Her iki kesim de DP ile ilişkiye geçerek partinin kurullarında yer almaya başladılar... DP, CHP’nin destekçisi olan aydınlara, askerlere ve bürokrasiye güvenmediğini artık açık bir şekilde ortaya koymaya başlamıştı. Kemal H.Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, İstanbul, 2011, s.144-145.

¹¹⁹⁷ Adnan Menderes’in bu konuda Kasım Gülek’i suçluyordu fakat uzmanlar 1955’li yıllarda Türkiye’de pek çok ürünün Hükümet’in izlediği yanlış liberal politikalar sebebiyle bulunamadığına dikkat çekmekteydi. 1950’den itibaren izlenen “*liberasyon politikaları 1955-1956 yıllarında iflasla sonuçlanmış ve ülkede genel bir ümitsizliğe yol açmıştır. Bu sıkıntılar nedeniyle, piyasalarda mal darlıkları başlamış, gündelik yaşamda gerekli olan pek çok mal bulunamamıştı*”. H.Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, İstanbul, 1988, s.216

¹¹⁹⁸ CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, 11 Ağustos 1955’te Karadeniz gezisine çıkarken Erzurum Vapuru’nda yaptığı basın konuşmasında TBMM’yi küçük düşürücü ifadeler kullandığı

“Atatürk’ün devrimi özünde otoriterdi. Parlamenter demokrasi DP iktidarı döneminde güçlenmişti. Bu sebeple Adnan Menderes takdiri hak ediyordu. Son dönemde yaşanan olumsuzluklar tedirginlik yaratsa da II.Dünya Savaşı’ndan önceki yıllara oranla yine özgürdü. Kamunun fikri serbestti. Kadınlara eşit haklar verilmeye devam ediyordu. Birkaç yıl önce demokratik haklar konusunda hiçbir fikri olmayan köylüler ise bu hükümeti oylarımızla iktidara getirdik. İstedığımız zaman oy vermeyerek görevden uzaklaştırabiliriz” diye düşünmekteydi¹¹⁹⁹.

Ayrıca Türkiye’nin 1955’in ilk altı ayında 112.500.000 dolarlık bir ticaret açığı oluşmuştu. Bu oran 1954’ün aynı dönemindekinden 19.000.000 dolar daha fazlaydı. Rakamlar Başbakan Adnan Menderes Hükümeti’ne zorluk çıkaran yeni ekonomik olumsuzluklara işaret ediyordu¹²⁰⁰. Türkiye’deki siyasi çekişmeler iktidarın elindeki güçleri yönlendirmesi ile gittikçe içinden çıkılmaz bir hâl almaya başladı. Yukarıda da ifade edildiği üzere ABD basını bu durum ile oldukça ilgiliydi.

2- IV. Menderes Hükümeti’nin Kurulması ve Programı

29 Kasım 1955 tarihinde gerçekleşen grup toplantısının ardından Başbakan Adnan Menderes 30 Kasım’da istifa etti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Aralık 1955’te hükümeti kurma görevini yeniden Adnan Menderes’e verdi¹²⁰¹. Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes yeni kabinesini 9 Aralık 1955’te TBMM’ye sundu. Yeni kabine şu isimlerden oluşmaktaydı:

Başbakan Adnan Menderes (İstanbul), Devlet Bakanı Mehmet Cemil Mengü (Ordu). Devlet Bakanı Şemi Ergin (Manisa), Devlet Bakanı Emin Kalafat (Çanakkale), Devlet Bakanı Celal Yardımcı (Ağrı), Adalet Bakanı Hüseyin Avni Göktürk (Niğde), Milli Savunma Bakanı Vekili Adnan Menderes (İstanbul), İçişleri Bakanı Etem Menderes (Aydın), Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü (İstanbul), Maliye Bakanı Nedim Ökmen (Maraş), Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel (Sivas), Bayındırlık

gerekçesiyle 13 Ağustos 1955’te Sinop’ta tutuklandı. Tutuklama kararı kendisine iletildikten sonra Türk adaletine güvendiğini ifade ederek CHP’lilere itidâl çağrısında bulundu. CHP yönetimi ise Hükümet’in muhalefete karşı izlediği siyasetin devamı halinde TBMM’den çekilebileceklerini beyan etti. 15 Ağustos 1955’te İstanbul’a getirilen Kasım Gülek cezaevine konuldu. Hukuksal süreç içerisinde avukatları tutuklama kararına itiraz etti. İsmet İnönü’nün kendisini ziyaret isteği geri çevrildi. Bu arada ilgili mahkeme Kasım Gülek’in konuşmasında herhangi bir suç unsuru olmadığına karar vererek tahliye etti. Bu olay mevcut siyaset üzerinde ilişkilerin sertleşmesine sebebiyet verdi. **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.274.

¹¹⁹⁹ **The New York Times**, 22 Ağustos 1955.

¹²⁰⁰ **The New York Times**, 1 Ekim 1955.

¹²⁰¹ **Milliyet**, 2 Aralık 1955.

Bakanı: Muammer Çavuşoğlu (İzmir), Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fahrettin Ulaş (İstanbul), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nafiz Körez (Manisa), Gümrük ve Tekel Bakanı Hadi Hüsman (İstanbul), Tarım Bakanı Esat Budakoğlu (Balıkesir), Ulaştırma Bakanı Arif Demirer (Afyon), Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan (Ankara), İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu (Manisa).¹²⁰²

Hükümetin programı 14 Aralık 1955’de Başbakan tarafından okundu. Bir önceki programın neredeyse birebir kopyasıydı. Tek fark “*Sanayi ve Madenler Bakanlığı*”nın kurulmasının planlanmasıydı. Başbakan, özel teşebbüsü teşvik etmek amacıyla İşletmeler Bakanlığı’nın yerine bu bakanlığın kurulmasını gerekli görmekteydi¹²⁰³.

Adnan Menderes, dış politika esaslarında herhangi bir değişiklik olmadığını, önceki hükümet dönemlerinde olduğu gibi ortak güvenlik ve barış esası üzerine devam ettirileceğini ifade etti. Barış ve güvenlik cephesinin savunmasını sağlamak üzere Türkiye’nin dâhil olduğu veya kurduğu bölgesel savunma paktlarının daha da kuvvetlendirilmesi için çalışmalara devam edilecekti. Bu amaçla gerek BM kapsamında ve gerekse Bağdat ve Balkan paktlarının daha işlevsel hale getirilmesi için çalışma yapacaklarını dile getirdi. 1954’de Türkiye’nin de katıldığı Bandung Konferansı sonucunda Asya ve Amerika ülkeleri içerisinde belirlenecek konumun gereklerini imkânlar dâhilinde yerine getireceklerdi. Bu bağlamda Avrupa, Asya ve Amerika arasında uzlaştırıcı bir rol üstlenmek ve başta ABD ile İngiltere olmak üzere bütün dost ve müttefik ülkelerle işbirliğini kuvvetlendirmek amacıyla olduklarını belirtti¹²⁰⁴.

Başbakan Adnan Menderes’in istifa ederek yeni bir kabine kurması, DP’deki krizi hemen gidermedi. Hükümet daha güvenoyu alamadan Emrullah Nutku, Muhlis Ete ve Asım Okur DP’den ayrılarak HP’ye katıldı. 17 Aralık 1955’te de Yusuf Azizoğlu partisinden ayrılarak HP’ye geçti. 20 Aralık’ta DP Grubu, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Sıtkı Yırcalı hakkında Meclis tahkikatı açılmasını kararlaştırdı. DP’de oluşan bu karışıklık ana muhalefet partisi olan CHP’nin de

¹²⁰² **TBMMZC**, X/VIII, s.235, 236; **The New York Times**, 10 Aralık 1955; **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1955; **Milliyet**, 10 Aralık 1955. Başbakan Adnan Menderes, 28 Temmuz 1957’de Şemi Ergin Milli Savunma Bakanlığı’na atanıncaya kadar Başbakan ve Milli Savunma Bakanı görevlerini beraber yürüttü. F.Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.67.

¹²⁰³ **TBMMZC**, X/VIII, s.251-255.

¹²⁰⁴ **TBMMZC**, X/VIII, s.254.

harekete geçmesini sağladı. CHP 1955'in sonlarında ciddi olarak muhalefet yapmaya başladı. 16 Aralık 1955'te TBMM'de Hükümet Programı üzerine yapılan görüşmelerde İsmet İnönü, Adnan Menderes'e çok sert eleştiriler yöneltti ve istifa etmesini istedi. DP'nin kendi iç bünyesinde yaşanan olumsuzluklardan sonra CHP kendisine olumlu yönde bir pay çıkarmıştı¹²⁰⁵. Hükümet programı, 16 Aralık 1957'de TBMM'de yapılan oylamada güvenoyu aldı¹²⁰⁶.

IV.Menderes Hükümeti zorlu bir sürecin sonunda kuruldu. DP içerisinde yaşanan huzursuzluk bir süre daha devam etti. İktidar-muhalefet ilişkileri açısından değişen pek fazla bir şey olmayacaktı. Hatta ilerleyen aylarda¹²⁰⁷ yapılan eleştirilerin dozu daha da artacaktı.Parti içi huzursuzlukları kabinesini yenileyerek bir nebze olsun gideren Adnan Menderes, yeni hükümeti kurmasının ardından ekonomik sorunlarla ilgilenmeye başlayacaktı.

B- ABD İLE EKONOMİK ve ASKERİ YARDIM KONUSUNDA YAŞANAN GELİŞMELER

1-ABD'li Yetkililerle Yardım Miktarının Artırılması ve Döviz Kuru'nun Yeniden Yapılandırılması Görüşmeleri ve Yaşanan Tartışmalar

13 Ocak 1956'da ABD Büyükelçiliği'nde H.E.Stassen'in de katıldığı bir toplantı gerçekleştirildi. H.E.Stassen, ekonomik programlama konusunda zaman faktörüne vurguda bulunarak yapılması gerekenlerin beş yılda tamamlanmasının önemini dile getirdi. Şayet zaman konusunda olası bir uzama yaşanırsa bunun Türkiye'nin aleyhine olacağını vurguladı. Bunun üzerine Adnan Menderes'in Haziran 1954'teki Washington ziyaretinde gündeme gelen konulara değindi. DP'nin beş yüz sekiz milletvekili ile iktidara geldiğini ve bunun iktidar erki açısından önemini ifade etti. Washington'a Türk ekonomisini istikrarlı bir yapıya kavuşturmak için yardım alma ümidiyle gittiğini, dört yıllık askeri programın maliyetinin

¹²⁰⁵ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.188-189.

¹²⁰⁶ **TBMMZC**, X/VIII, s.328.

¹²⁰⁷ Üç muhalefet partisi de Başbakan Adnan Menderes hükümetini “*totaliter bir rejim oluşturmaya neden olacak*” önlemler almakla suçlamaktaydı. Yayınlanan ortak açıklama CHP lideri İsmet İnönü, HP'den Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve MP'den Osman Bölükbaşı tarafından imzalandı. Bu açıklamada; “*Türkiye’de demokrasinin korunması için verdikleri mücadelelerine sonuna kadar devam etme konusunda kararlı oldukları*” deklare edildi. Üç partinin altmış milletvekili 1956 Temmuz’unun başından itibaren parlamento çalışmalarına katılmamaktaydı. Oturumları boykot etmekteydi. **The Washington Post**, 10 Temmuz 1956.

800.000.000 dolara tekabül ettiğini bunun da her yıl için 200.000.000 dolar demek olduğunu belirtti. Adnan Menderes yılda 75.000.000 dolarlık ekonomik programa ek olarak da 300.000.000 dolarlık kredisi arayışındaydı. Washington’da Başbakan’a dört yıllık herhangi bir taahhütte bulunulmayacağı, ancak ABD askeri yetkililerinin Türkiye’nin planları konusunda duyarlı olduğu söylenmişti. Adnan Menderes’in ekonomik yardım talebine ilişkin olarak ABD Hükümeti söz konusu problemlerin tam olarak müzakere edilmesini önerdi. Başbakan biraz da sinirlenerek “*hiçbir koşulda*” döviz kurunu müzakere etmeyeceğini söylemişti. Başbakan Türkiye’ye döndüğünde istikrar programı üzerinde çalışacak ve ABD Büyükelçiliği’yle ekonomik yardım meselesini bir müddet daha görüşecekti. Ancak alınan bazı önlemler de sermaye çevrelerinin tepkisiyle karşılanacaktı¹²⁰⁸.

H.E.Stassen ile yapılan görüşmede ABD’de Türkiye’ye yapılacak askeri yardım miktarının neredeyse dörtte üçünün verilmesi konusunun değerlendirmeye alınabileceği yönünde duyumlar alındığı da ifade edildi. Buna karşılık Türk Hükümeti, ABD ile ekonomik sorunları görüşebileceğini söyledi. Daha sonra ABD Büyükelçisi, Türkiye’deki ekonomik ve askeri problemler arasında yakın bir ilişki olduğunu söyleyerek, Türkiye ile olan ilişkilerde coğrafya, işgücü ve halkın değerlerine önem vermeleri gerektiğini belirtti. Askeri yardım programının artık bir sonuca bağlanmasının zorunlu hale geldiğini belirtti. Askeri stratejinin beş yıl beklememesi gerektiği görüşündeydi. ABD’ye göre Ortadoğu, 1957 mali yılında önceliğe sahipti. ABD, Arap-İsrail çatışmasından¹²⁰⁹ endişe ediyordu. Türkiye, bu bölgede İsrail’i tanıyan tek ülkeydi. Diğer taraftan Arap devletleriyle ilişkilerini geliştirmek için çaba gösteriyordu. Toplantıya katılanlar, bölgede Türkiye’nin rolüne değindi¹²¹⁰. Türkiye’ye yönelik SSCB tehdidi de gündeme gelen bir diğer konuydu¹²¹¹.

¹²⁰⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.659-666, Amerikan Büyükelçiliği Görüşme Muhtırası, Ankara, 13 Ocak 1956.

¹²⁰⁹ 15 Mayıs 1948’de Arap ülkelerinin Filistin’e girmeleriyle başlayan savaş sonunda kabul edilen mütareke hatları İsrail’in sınırı oldu. Ancak Arap ülkeleri İsrail’i ve kabul ettirilmeye çalışılan sınırlarını tanımadılar. 1948 Savaşı’ndan sonra 1956’da çatışmalar gittikçe şiddetlendi. R.Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.891-892.

¹²¹⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.659-666, Amerikan Büyükelçiliği Görüşme Muhtırası, Ankara, 13 Ocak 1956.

¹²¹¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.659-666, Amerikan Büyükelçiliği Görüşme Muhtırası, Ankara, 13 Ocak 1956.

Türkiye'deki tekniker eksikliği değerlendirildi. ABD askeri yardım programının ülkedeki etkisi tartışıldı. Toplantıya katılan General Riley ve Patterson makul sınırlar içerisinde Türkiye için yapılacak bir askeri yardım programının gerek istihdam ve gerekse refah seviyesine ivme kazandırmayacağını belirtti. Çünkü Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu şey yiyecek ve giyecekti. Patterson, Türkiye bütçesinin yaklaşık üçte birini savunma harcamalarına ayrıldığını, gelecekte de bu tür harcamalarını arttırmayı planladığını belirtti. Bu fonların savunma için harcanmaması enflasyon karşıtı bir hareket olacaktı. Ekonomik yardımla ilgili olarak da ABD *“Türkiye'nin başını su üstünde tutmak için”* yardım miktarını genişletmeliydi. Aksi takdirde Türkiye, gittikçe artan bir dış borç baskısıyla karşı karşıya kalabilirdi ki, bu da başka ülkelerin Türkiye üzerinde baskı kurması için yeterli bir gerekçe olabilirdi¹²¹².

1949'dan 1953'e kadar Türkiye'de GSMH hızla artmış, ancak 1954'de yaşanan kuraklık sonucunda azalmıştı. Artıştaki etkenlerden birisi de ABD yardımıydı. Türk yetkililer buradan aldıkları cesaretle *“ucu açık”* bir yatırım programını hayata geçirdiler. Buradaki en önemli araç, para kaynağındaki artıştı. Patterson'a göre bu durum; enflasyona, dış ticaret açığına ve Türk parasının değer kaybına neden oluyordu. Türkiye kaynak sıkıntısı çekmekte, döviz açığı bulunmakta ve ithalat yapmada zorlanmaktaydı. Bu da onu ABD'ye bağımlı kılıyordu. Bu çerçevede ABD Büyükelçisi ile birlikte General Riley, Patterson ve Kohler'in görüşmeleri Dışişleri, Maliye, Ekonomi ve Ticaret ve hatta Savunma bakanlarıyla devam etti¹²¹³.

2- Amiral W.Fechteler'in Türkiye'yi Ziyareti ve Ekonomik Konuların Gündeme Gelmesi (Ocak 1956)

ABD'li Amiral W.Fechteler 1956'nın Ocak ayı içerisinde Türkiye'yi ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme bir saat on beş dakika sürmüştü. Cumhurbaşkanı ve Amiral'in yanı sıra Türkiye kanadından Genelkurmay Başkan Vekili, Genelkurmay İkinci Başkanı ve bir tercüman da hazır

¹²¹² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.659-666, Amerikan Büyükelçiliği Görüşme Muhtırası, Ankara, 13 Ocak 1956.

¹²¹³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.659-666, ABD Büyükelçiliği Görüşme Muhtırası, Ankara, 13 Ocak 1956.

bulunuyordu. Amiral W.Fechteler'e Tümgeneral Frank P.Roberts eşlik ediyordu. Başbakan, Dışişleri ve Savunma Bakanları da öğle yemeğinde gruba katıldı¹²¹⁴.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Amiral W.Fechteler'e daveti üzerine Türkiye'ye gelmesinden ötürü teşekkür ederek Türkiye'deki kritik durumu konuşmayı gerekli gördüğünü belirtti. Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin siyasi, askeri ve ekonomik yönlerini müzakere etmek istediğini dile getirdi. Siyasi konuların görüşülmesinin ardından Cumhurbaşkanı, ABD'nin geçen iki yıl içerisinde Türkiye'ye NATO taahhütlerini sağlamada gerekli olan teçhizatı vermede ağır davrandığını söyledi. Bu konuda Başbakan'a Haziran 1954'teki ABD seyahati sırasında sözler verilmişti. Ekonomik alanda Türkiye'nin karşı karşıya olduğu durum kritikti. Cumhurbaşkanına göre çeşitli Amerikan yetkilileri tarafından sürdürülen argümanlar sağlam esaslara dayanmıyordu¹²¹⁵.

Türkiye'ye daha fazla kredi vermeyi reddeden ama aynı zamanda Mısır'da bir baraj yapımı için 400.000.000 dolarlık bir tahsilâtta yana olan Dünya Bankası'nın bu davranışı eleştiriliyordu. ABD'ye olan siyasi ve askeri ilişkileri hiçbir şekilde Türkiye ile kıyaslanamayacak olan ülkelere yönelik "*Amerikan cömertliğinin*" anlamlı bir örneği olduğunu ileri sürüyordu. Amirale göre durum, Cumhurbaşkanı'nın bilgilendirilmesine göre hayati öneme sahipti. Daha sonra görüşmeye dair sonuç bildirisinin ABD ve Türkiye'de eş zamanlı olarak yayınlanması üzerinde anlaşıldı. Celal Bayar, C.B.Randall'ın ziyaretinin sonucunda ABD Hükümeti'nin ülkenin karşı karşıya olduğu tehlikeleri görmesini umuyordu¹²¹⁶.

Anlaşılabacağı üzere Türkiye, ABD'li yetkililerle yapılan resmi görüşmelerde yardım konusunda ısrarcı davranmaktaydı. ABD'nin yeterince yapıcı eylemler sergilemediği ve sürekli olarak taahhütlerini ertelediği vurgulanıyordu.

¹²¹⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.666-668, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 17 Ocak 1956.

¹²¹⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.666-668, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 17 Ocak 1956.

¹²¹⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.666-668, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 17 Ocak 1956.

3- Başkan Eisenhower'ın Dış Ekonomik Politika Başdanışmanı C.B.Randall'ın Türkiye Gezisi (1-9 Şubat 1956) ve Türkiye'nin 300.000.000 Dolarlık Kredi Talebi

a) Gezi Öncesi Yapılan Ön Hazırlıklar

ABD ile NATO ve Ortadoğu'da ABD çıkarları doğrultusunda yapılan ittifakların ardından 1954'ten geçerli olmak üzere üç yıllık bir süre için Türkiye'ye 300.000.000 dolarlık bir ABD yardımının yapılma ihtimali belirince; Türkiye bir kurtarıcı olarak gördüğü bu yardımı alabilmek için gerekli çalışmaları başlatmıştı. 1954'ten itibaren Türkiye'nin yaptığı her başvuru, ABD Hükümeti tarafından ötelenmekte ve geçiştirilmeye çalışılmaktaydı. Bu süreçte bazı söylentiler de gündeme gelmeye başlamıştı. Bu söylentilerden birisi oldukça tedirginlik yaratacak türdendi. ABD'nin bu yardımı yapması için Türk Hükümeti'nden bazı ekonomik ve mali kontroller istediği iddia edilmekteydi. Ancak bu söylentiler şiddetle reddedilmekte ve bunun iki ülke arasındaki ilişkileri “*sabote etmek*” isteyenler tarafından çıkarıldığı ifade edilmekteydi¹²¹⁷.

1955 yılı ortalarına gelindiğinde Türkiye, bu yardıma daha fazla ihtiyaç duymaya başlamıştı. Büyük ölçüde ekonomik sıkıntılar nedeniyle kabine değişikliğine giden Adnan Menderes, ABD'nin Türkiye'den istediği ekonomik programı mümkün olduğu ölçüde uygulamak amacındaydı. Bu amaçla Eisenhower'ın Dış Ekonomik Politika Başdanışmanı olan C.B.Randall'ı Türkiye'ye davet etti¹²¹⁸.

C.B.Randall'ın Türkiye ziyareti 17 Ocak 1956'da ABD ve Türkiye tarafından yayınlanan ortak bir bildiri ile ilan edildi. Bildiride; “*Türkiye ve Birleşik Amerika hükümetleri tarafından müştereken vaki davet üzerine, C.B.Randall'ın her iki memleketi alakadar eden iktisadi meseleleri görüşmek üzere, bu ay sonuna doğru Türkiye'ye gelmeyi kabul etmesi memnuniyetle karşılanmıştır.*” denilmekteydi. Bu bildiri Türk kamuoyunda “*günün olayı*” olarak değerlendirildi. Hatta Başkan'ın Türkiye'ye başdanışmanını göndermesi talep edilen 300.000.000 dolarlık kredinin

¹²¹⁷ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.137-138.

¹²¹⁸ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.137-138.

çok üzerinde bir kredinin Türkiye'ye verileceği şeklinde yorumlara sebebiyet verdi¹²¹⁹.

C.B.Randall'ın ziyaretinden önce kredi konusunda Türkiye'yi umutlandıran bir başka gelişme daha yaşandı. Ekonomik durum düzelmedikçe ekonomik yardım yapılmaması konusunda ısrar eden ABD'nin Türkiye Büyükelçisi A.M.Warren, emekliye ayrılmak üzere Türkiye'deki görevini bıraktığını Washington'a bildirdi. Başkan Eisenhower, büyükelçinin bu talebini kabul etti¹²²⁰. A.M.Warren'in yerine beş yıldır Venezuela Büyükelçiliği görevini yürüten Fletcher Warren ABD'nin yeni Ankara Büyükelçisi olarak atandı¹²²¹.

Türkiye'nin kredi konusunda bir diğer gelişme ise ABD'de avukatlık görevi yapan F.Dudley Kohler'in Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı mektuptu. I.Dünya Savaşı sonrasında ABD'de İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin büyükelçilikleri nezdinde hukuki davalarda avukatlığını üstlenmiş hatta Polonya'nın ABD ile borç anlaşması imzalanmasında katkıda bulunmuştu. F.D.Kohler Adnan Menderes'e gönderdiği mektupta, kabul edilmesi durumunda Türkiye'ye de yardım edebileceğini ifade etti. Güney Amerika hükümetlerinin ABD ile yaptığı borç müzakereleri başlattığı bir dönemde Türkiye'nin de benzer girişimlerde bulunduğunu öğrenerek Türk Hükümeti adına özel bankalar ve mali kurumlarla Türkiye adına görüşebileceğini bildirdi¹²²².

Anlaşılaçağı üzere Türkiye'nin ABD'de kredi bulma çabaları sadece resmi kurumlar nezdinde değil, aracılar arasında da oldukça rağbetliydi. F.D.Kohler bu konuda görevlendirilirse emeğinin karşılığını fazlasıyla alacağını çok iyi biliyordu. Türk Hükümeti'nin yapamadığını kendisinin başarabileceğini düşünüyordu. Kendisine nasıl bir cevap verildiğine dair elimizde bir belge bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'nin arayış içerisine girdiği bir dönemde yapılan bu kişisel başvuru her şeye rağmen olumlu bir gelişmeydi. Bu günlerde Türk Hükümeti, ABD'den 300.000.000 dolarlık kredi talebi için bir çözüm olarak gördüğü C.B.Randall'ın Türkiye ziyaretine odaklandı. Türk yetkililer C.B.Randall'ın Washington'da yaptığı duyurudan itibaren kredinin kesinlik kazandığını tahmin etmekteydi. ABD elçisi

¹²¹⁹ **Ayın Tarihi**, Ocak 1956.

¹²²⁰ **Milliyet**, 25 Ocak 1956.

¹²²¹ **Milliyet**, 8 Mart 1956.

¹²²² **BCA**, 030.01.5.27.14.

A.M.Warren'in emekliye ayrılırken Washington'da yaptığı açıklamanın, ABD'nin Türkiye'yi içinde bulunduğu ciddi ekonomik krizden kurtarmaya hazırlandığı inancını kuvvetlendirmişti. Ankara ve İstanbul'daki siyasi gözlemciler Başbakan Adnan Menderes Hükümeti'nin üç ay içerisinde ABD'den yardım gelmezse düşeceğini açık bir dille belirtiyordu. Türkiye'nin ekonomik sıkıntıları birkaç farklı bileşenin bir araya gelmesinden kaynaklanmaktaydı. SSCB sınırında tampon bir devlet olan Türkiye'nin askeri bütçesi; ABD ve NATO tarafından yardım edilmediği takdirde ülke ekonomisi açısından vahim sonuçlar doğurabilirdi. Yeni yıl bütçesinden savunma için 785.000.000 lira/280.000.000 dolar ayrılmıştı¹²²³.

1954 ve 1955 arası tarımdan elde edilen yetersiz hasat, hububat ihracatını azaltmıştı. Krom ve tütün gibi diğer ihraç edilen ürünlerde Türkiye fiyatlarının dünya fiyatlarının üstünde olması ve resmi kur ile İstanbul serbest piyasasında geçerli olan kur arasındaki fark nedeniyle sorun yaşanmaktaydı. İstanbul serbest piyasasında kur, yaklaşık olarak 1 dolar 7 ile 9 liraya karşılık gelmekteydi. Türkiye'de 1950 den itibaren güçlü bir şekilde liberal politikalar uygulamasına rağmen ödemeler dengesinde büyük sıkıntılar çekmekteydi. EPU ve petrol ihtiyaçlarına yönelik ağır borcu nedeniyle petrol şirketlerinin yaptığı ithalatın çoğunda varil başına nakit para ödemek durumunda kalınıyordu¹²²⁴.

Başbakan Adnan Menderes'in *"Türkiye'nin sadece milli ekonomiye katkıda bulunacak projeleri tamamlayacağını"* söylemesi bir tutum değişikliğini göstermekteydi. Konya da yaptığı bir konuşmada Başbakan yüz yeni kamu projesinin hazırlığını ve bu kapsamda projelendirilmesini 1956 için söz vermişti. Bunların bitirilmesi için gerekli olan fonlar mevcut olmadığından, başlatılmış düzinelerce projenin atıl halde kaldığını bilen ABD yetkilileri bu açıklama karşısında şaşkınlık yaşadı. Türkiye'ye ekonomiyi rahatlaması için ABD'nin önceden belirlenen 12.500.000 dolarlık bir katkısı olacağı iletili. Ayrıca buna ek olarak ekonomik yardım içerisinde 25.000.000 dolar sözü verildi. Ancak bunun bağış mı yoksa kredi mi olacağı konusu belirsizliğini korumaktaydı. Türkiye'nin milli borcu hem iç hem de dış borç olmak üzere 3.192.000.000 lira yani 1.140.000.000 dolar olarak belirlendi¹²²⁵.

¹²²³ **The New York Times**, 31 Ocak 1956.

¹²²⁴ **The New York Times**, 31 Ocak 1956.

¹²²⁵ **The New York Times**, 31 Ocak 1956.

C.B.Randall, Washington'dan ayrılmadan önce ilgili pek çok kurumdan Türkiye hakkında bilgi aldı. Ziyaretin amacı ekonomik yardım konusunda Türk Hükümeti'ne Amerikan kamuoyunun bakışını anlatmak ve mali problemlerinin çözümü için Türk Hükümeti'ni kararlı adımlar atmaya ikna etmektir. C.B.Randall, henüz Türkiye'ye varmamıştı ki, Başbakan Adnan Menderes ekonomik sorunların üstesinden gelmek amacıyla hazırladıkları programı ilan etti. Program; dengeli bir bütçe, Merkez Bankası'ndan alınan ticari kredilerin kontrol edilmesine ilişkin sıkı önlemler, her bir devlet kurumunun kendi kaynakları içerisinde işlev görerek merkezi bütçeye bağlı kalmaması konusundaki gereklilik, tarım sektörüne yapılan para yardımlarında daha fazla artış olmaması ve mevcut döviz tahsilatı konusundaki uygulamaları içeriyordu¹²²⁶.

b) C.B.Randall'ın Türkiye'ye Geldikten Sonra Yaptığı Görüşmeler ve Yaşanan Gelişmeler

Dış ekonomik konularda Başkan Eisenhower'ın Dış Ekonomik Politika Başdanışmanı C.B.Randall 1 Şubat 1956'da Ankara'ya geldi. Türkiye'de gündemdeki en önemli mesele, ABD'nin Türkiye'nin ekonomik sıkıntılarını hafifletmek adına 300.000.000 dolarlık bir hibe verip vermeyeceğiydi. C.B.Randall, konu hakkında Başbakan Adnan Menderes ile görüşecekti. Daha sonra ise Maliye, Tarım, Ekonomi ve Ticaret, Devlet Gelirleri ve Bayındırlık bakanları ile birer görüşme gerçekleştirecekti¹²²⁷.

Beraberinde yardımcılar Edward Galbreath ve Forrest Siefkin ile gelen C.B.Randall, görüşmelere başlamadan önce gazetecilerle yaptığı söyleşide; herhangi bir resmi görevi olmadığını ve mütevazı bir sanayici olarak yapacağı temaların iki ülke arasında olağan görüşmeler şeklinde sürdürüleceğini ifade etti. 300.000.000 dolarlık kredi hakkında sorulan sorulara ise, Türk yetkilileri ile yapacağı görüşmelerin ardından Başkan Eisenhower ile görüşeceğini, ancak Türk Hükümeti'ne tavsiyede bulunmak gibi bir niyeti olmadığını ve elinde ABD Hükümeti'nce hazırlanmış bir program bulunmadığını da belirtti¹²²⁸. C.B.Randall'ın

¹²²⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.669-673, Başkan'ın Özel Danışmanı'nın (Randall) Hazine Bakanı'na (Humphrey) ve Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (H.H.Hoover) olan Mektubu, Washington, 6 Mart 1956.

¹²²⁷ **The New York Times**, 2 Şubat 1956.

¹²²⁸ **Ulus**, 2 Şubat 1956; **Zafer**, 2 Şubat 1956; **Milliyet**, 2 Şubat 1956.

bu beyanatına rağmen Türk kamuoyunda Başkan Eisenhower'a, Türkiye'ye ne kadar ve hangi şartlar altında yardım yapılmasının uygun olacağı şeklinde bir rapor vereceği düşüncesi hakim idi. Bu nedenle gerek Başbakanlık ve gerekse bakanlıklar C.B.Randall'a ulaştırılmak üzere bilgilendirme amaçlı resmi verileri toplamışlardı. C.B.Randall'ın ziyareti bu kadar önemli görülürken heyetle temas için özellikle o dönemde hakkında Meclis Tahkikatı açılmış olan Fatin Rüştü Zorlu'nun görevlendirilmesi de pek çok eleştiriyi beraberinde getirdi¹²²⁹.

C.B.Randall'ın Başbakan ve Cumhurbaşkanı ile olan özel görüşmelerinde bu reform programının titizlikle gerçekleştirileceğine dair teminatlar aldı. Başbakan bu teminatları C.B.Randall'a Bakanlar Kurulu önünde yineledi: Verilecek kredinin üst sınırını denetleme; Kamu iktisadi teşebbüslerinin bütçelerini denetleme ve dövizini yeniden düzenleme şeklindeydi. ABD için Türkiye meselesinde izlenecek yeni yol yine ABD'nin istekleri doğrultusunda cereyan edecece benziyordu. Çözüm bekleyen başka problemlerde vardı. Ancak başlangıç olarak Başbakan tarafından cesaretli bir adım atıldı. Elbette ki Hükümet'in bu programı izleyip izlemeyeceği bilinmiyordu. Bu amaç doğrultusunda C.B.Randall Mayıs ayı içerisinde ilerlemeyi gözlemlemek için Türkiye'ye bir ziyarette daha bulunmak istediğini üstlerine ilettili¹²³⁰.

C.B.Randall'ın Türkiye'de incelediği başlıca konular, askeri problemler, Türkiye'nin acil ihtiyaçları, borç problemleri ve devalüasyondur. C.B.Randall'ın, askeri problemler hakkındaki düşüncesi; ülkenin bu konuda büyük bir yük üstlendiği ve bunun azaltılması gerektiği şeklindeydi. Stratejik açıdan bakıldığında ise Türkiye, ABD için son derece önemliydi. ABD, Türkiye'yi kaybederse Ortadoğu'yu kaybetmiş olurdu. General Gruenther ve Amiral W.Fechteler askeri işbirliği açısından Türkiye ile olan ilişkinin tatmin edici olduğunu belirtti. Türkiye iyi bir orduya sahipti ve donanım açısından hızla geliyordu. Dahası, Sovyetlerle karşılıklı olan konumu ABD yardımı kesildiği takdirde bile değişmeyecekti. Bütçe harcamalarının yaklaşık % 26'sı orduya aitti ki, bu da GSMH'nin yaklaşık %8'i kadardı. Savaşın sona ermesinden itibaren asker mevcudunda azalma olmuştu. Mevcut ordu, artan silah gücünden dolayı önceye nazaran daha etkiliydi. NATO, Türkiye'nin güç tahsisinde yapılacak bir kesintiye şiddetle karşı çıkacaktı. Aksi bir

¹²²⁹ **Zafer**, 20 Ocak 1956.

¹²³⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.669-673, Başkan'ın Özel Danışmanı'nın (Randall) Hazine Bakanı'na (Humphrey) ve Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (H.H.Hoover) olan Mektubu, Washington, 6 Mart 1956.

gelişme yaşandığı takdirde müttefiklik bağının daha zayıf ülkeleri farklı yollara sürükleyebilirdi. C.B.Randall, Türkiye'nin üç yüz yıldır Rusya ile mücadele ettiğini, Türk siyasetçiler açısından askeri desteğin azalması konusunun kilit bir söylem oluşturduğunu vurgulayarak bunun Türk yetkilileri ikna etmede siyasi açıdan güçlükler doğurabilirdi¹²³¹.

Türkiye'nin acil ihtiyaçları konusunda da, kısa vadede Türk ekonomisinin dar boğazda olduğunu söyledi. Türkiye'nin ithalat ihtiyaçlarını finanse edecek kapasiteden yoksun olduğunu belirtti. Tarımsal endüstrisinin ise yakıt ve yağ maddelerini bulmakta zorlandığını ifade etti. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen iki veya üç yıl içerisinde hayata geçirilecek yeni programlarla ticaret dengesini bir nebze de olsa düzenleyebilirdi. Bununla birlikte ülke birkaç ay içerisinde iflasın eşiğine de gelebilirdi. Ortaya çıkabilecek olan iç huzursuzluğun tehlikeleri de ortadaydı. C.B.Randall, bunlardan dolayı düşük faizli bir krediye tamamıyla karşıydı. Ayrıca Türk Hükümeti'nin yakın gelecekte başka bir kredi talebinde bulunacağına da inanmıyordu. Türkiye'nin nakit olarak ihtiyaçları vardı ve zaman tükeniyordu. C.B.Randall, bu yetkinin kendilerine derhal verilmesi gerektiğini düşünüyordu¹²³².

Borç problemleri konusunda ise Türkiye, Avrupa ülkelerinden satın aldığı sermaye ve diğer ekipmanlardan dolayı kısa vadeli borç problemine sahipti. Türkiye bu meselelere yönelik iki taraflı bir yaklaşım sergiliyordu. Bu da Türk ekonomisi için maliyetliydi. Kendisine tavsiye edilen; uluslararası piyasalardan hizmet alması yönündeydi. Burada da oldukça yüksek fiyatlarla karşılaşılıyordu. C.B.Randall, bu sorunun üstesinden gelmek için tüm kredi kuruluşlarını “*bir masa etrafında*” toplamayı düşünüyordu. Türkiye'nin uzun vadedeki borcu yaklaşık 900.000.000 dolar civarındaydı. Bunun yeniden finanse edilmesi gerekiyordu. Bu miktarın Türk ekonomisinin kaldıramayacağı kadar fazla olduğunu söylemenin doğru olmayacağını, ancak vadelerin uzun bir zamana yayılması gerektiğini ileri sürüyordu. C.B.Randall, IMF ile olan görüşmelerinde, Türkiye'nin parasal bir reform programına girişmesi halinde uluslararası borcun yeniden yapılandırılabilceği

¹²³¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.669-673, Başkan'ın Özel Danışmanı'nın (Randall) Hazine Bakanı'na (Humphrey) ve Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (H.H.Hoover) olan Mektubu, Washington, 6 Mart 1956.

¹²³² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.669-673, Başkan'ın Özel Danışmanı'nın (Randall) Hazine Bakanı'na (Humphrey) ve Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (H.H.Hoover) olan Mektubu, Washington, 6 Mart 1956.

konusunda bilgi sahibi olmuştu. C.B.Randall, Türkiye’de olduğu süre içerisinde hiçbir şekilde “*devalüasyon*” kelimesini kullanmadı. Ancak, olayların gelişimi neredeyse kaçınılmaz bir biçimde Türkiye’yi devalüasyona götüreceğini, bu konudaki kararlı adımın ABD’nin zorlaması olmadan Türk Hükümeti tarafından alınmasının gerekli olduğunu ileri sürmekteydi¹²³³.

ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerine göre; C.B.Randall’ın Türk yetkililere açık bir dille belirtmiş olmasına rağmen, Türk Hükümeti’nin hâlâ ABD’den beklentilerinin bulunduğu dair belirtiler vardı. Türkiye’nin sorunlarına ABD’nin çözüm üretmesi yönünde izlenimlerin varlığı dile getiriliyordu. Türkiye’nin ekonomik problemleri ciddi olmasına rağmen bunların büyük oranda Türk Hükümeti tarafından çözülebileceği düşünülüyordu¹²³⁴.

ABD’li yetkililer halen bir yanlış anlaşılma mevcut olduğundan bahisle; Türk Hükümeti’nin ABD’den alacağı kredi ile mevcut durumdan kurtulacağı fikrinden uzaklaşması gerektiğini iletmesi için Ankara Büyükelçisi’ni bilgilendirdi. ABD, istikrar önlemlerinin başarılı olması halinde Türkiye’ye 1956 mali yılı için verilecek yardımının tamamını sağlamaya hazırdı. ABD’nin aynı zamanda alternatif önerilere de açık olduğu konusu da Türk Hükümeti’ne iletildi. Türk Hükümeti ABD’nin Türkiye’yi siyasi, ekonomik ve askeri olarak desteklediğini göz ardı etmemeliydi. Karşılıklı çıkarlar ve hedefler Türkiye konusundaki desteğin devamlılığını gösteriyordu. Bu da ülkeye daha sağlam bir ekonomik düzen sağlayacak ve bölgesel etkinliğini arttıracaktı. Bunun sadece her iki ülke tarafından kabul edilen programlar üzerinde mutabık kalınması, en yakın düzeyde işbirliği ve en üst düzey çabalarla sağlanacağına inanılmaktaydı¹²³⁵.

Ziyaretini tamamlayan C.B.Randall Türkiye’den ayrıldıktan sonra da tartışmalar devam etti. Onun Türkiye’de temasa geçtiği isimlerden biri de CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’ti. Bu görüşme DP’lilerden ve özellikle de Başbakan Adnan Menderes’ten büyük eleştiri aldı. CHP Kars Milletvekili Turgut Göle tarafından Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü’nün Zonguldak’ta gazetecilere yaptığı

¹²³³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.669-673, Başkan’ın Özel Danışmanı’nın (Randall) Hazine Bakanı’na (Humphrey) ve Dışişleri Bakan Yardımcısı’na (H.H.Hoover) olan Mektubu, Washington, 6 Mart 1956.

¹²³⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.674-675, Dışişleri Bakanlığı’nın Türkiye’deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 8 Mart 1956.

¹²³⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.674-675, Dışişleri Bakanlığı’nın Türkiye’deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 8 Mart 1956.

açıklamada muhalefete; “*komünist tahrikçisi*”, “*vatan haini*” ve “*beşinci kol*” gibi ithamlarda bulunduğu gerekçesiyle TBMM’ye verdiği soru önergesi görüşmelerinde çok sert tartışmalar yaşandı. Başbakan’ın cevaplaması talebiyle verilen bu önerge görüşülürken Adnan Menderes yaptığı konuşmada sözü, ABD yardımı ve Kasım Gülek’in C.B.Randall ile yaptığı görüşmeye getirdi: Muhalefetin basın organlarında bu konunun fazlaca işlendiğini belirterek, burada ne konuşulduğuna dair bir bilgilerinin olmadığını ifade etti. Kasım Gülek’in yaptığı ABD ziyaretine vurgu yaparak CHP’yi ABD’ye casusluk yapmakla suçladı¹²³⁶. Adnan Menderes, CHP’nin bu tarz faaliyetlerinin “*komünistlik*”, “*vatanı dışarıya jurnallemek*” ve “*ulusal çıkarlara kundak sokmak*” anlamlarına geldiğini ileri sürdü¹²³⁷.

C.B.Randall ile yapılan görüşmelerde de gündeme gelen konular ve ekonomik krizden çıkış yolları ABD’nin 13 Mart 1956 tarihli muhtırasının içeriğini oluşturdu. Türk Hükümeti bu muhtırayı, bağlı olduğu ittifakın ortak hedefleri doğrultusunda her iki ülkenin dostluğuna katkı yapacak bir belge olarak kabul etti ve ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için yapılan girişimin doğal bir neticesi olarak değerlendirdi. Bu muhtırada yapılan teklifler, Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntıları ortadan kaldıracak düzeyde olmasa bile ABD’nin askeri ve ekonomik alanda 1956’ya kadar yaptığı yardımların şükranla anılmasını sebebiyet verdi. ABD’den yardım alınırken iyi, yardım kesilince de kötü bir dost ve müttefik olduğu yanılgısına düşülmemesi gerektiği vurgulanıyordu¹²³⁸.

C.B.Randall ile yapılan görüşmelerde Türk ekonomisinin ihtiyaç duyduğu maddelerin temininde yaşanan zorluklar ısrarla dile getirildi. Mevcut stoklar tamamen tükenmişti. Bu krizi gidermek için acilen ithalat yapılması konusunda Ankara’daki ABD yetkililerine bildirilmişti. Buna karşılık verilen muhtırada dört çözüm önerisi sunulmaktaydı. Bunlar; 1955-1956 yardımından henüz kullanılmamış olan 12.500.000 doların serbest bırakılması; ABD’den Türkiye’ye küçük ölçekli bir yardımda bulunulması; Zirai üretim fazlalarının sürümüne ait kanuna göre Türkiye’ye bir tahsis yapılması; Türkiye’nin IMF ile istişareye geçmesi¹²³⁹ idi.

¹²³⁶ TBMMZC, X/X, s.137-139.

¹²³⁷ F. ve B.T.Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s.147.

¹²³⁸ BCA, 030.01.62.380.4.

¹²³⁹ BCA, 030.01.62.380.4.

ABD'nin çözüm önerileri Türk yetkililer tarafından değerlendirildi ancak istenilen cevabın bu olmadığı görüşü ileri sürüldü. Çünkü 12.500.000 doların serbest bırakılması Türkiye'nin sorunlarını çok az oranda olumlu yönde etkileyecekti. İkinci maddede belirtilen yardımın miktarı ve ne zaman yapılacağı da belirgin değildi. Zirai üretim maddelerinin tahsisi için verilen karar iyi karşılanmış olmasına rağmen, bu maddelerin teminin de önemli bir etki yaratmayacağı ortadaydı. IMF ile görüşme fikri ise edinilen tecrübelerle doğru orantılı olarak uzun zaman alacağından gerçekçi bulunmuyordu. Türkiye'nin bu zorlu dönemde yaşadığı krizden çıkış için ABD'ye yaptığı başvuru ikinci kez reddedildi¹²⁴⁰.

c) C.B.Randall'ın ABD'ye Döndükten Sonra Türkiye'nin Ekonomik Durumu ile ilgili Olarak Faaliyetlerine Devam Etmesi

C.B.Randall, ABD'ye döndükten sonra da Türkiye'nin sorunları ile ilgilenmeye devam etti. 17 Nisan 1956'da bazı ABD'li yetkililerle görüşmeler gerçekleştirdi. Türkiye Büyükelçiliği'ne yeni atanan F.Warren'in dışında Patterson ve Scott ile bir toplantı yaptıktan sonra Prochnow, A.N.Overby, D.A.FitzGerald, ve Gray ile bir araya geldi. Toplantılarda ortaya çıkan ortak görüş; Türkiye'deki durumun karışık ve tatmin edici olmadığı yönündeydi. Mali istikrar programında Başbakan tarafından oluşturulan kapsam iyi karşılanmasına rağmen, hiçbir yeni adım atılmaması eleştiriliyordu. Acilen petrol ürünlerinin ithalatı gerçekleştirilmeliydi. ABD'nin Türkiye'ye verdiği yardım miktarı kamu iktisadi teşebbüslerinin ihtiyaçlarını karşılamada yetersizdi. Türk halkı halen 300.000.000 dolarlık bir kredi beklemekteydi. Başbakan da kabinesinin bu miktarı garanti altına almada başarısız olmasından korkmaktaydı¹²⁴¹.

ABD, büyükelçilik aracılığıyla 28 Nisan 1956'da bir muhtıra daha verdi. Türkiye'nin 13.000.000 dolarlık petrol ve türevlerinin verilmesi konusunda yaptığı başvurunun kabulü bildirilmekteydi. Hasat zamanı karşılaşılması muhtemel bir krizin ortadan kaldırılmasına imkân verecek olan bu tedbir, ekonomik zorlukların aşılmasında ABD Hükümeti'nin gösterdiği yakın ilgiye örnek teşkil etmesi itibariyle memnuniyetle karşılanmıştı. Muhtırada, ordu hizmetlerine ayrılan 19.100.000 dolar

¹²⁴⁰ **BCA**, 030.01.20.113.12.

¹²⁴¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.675-677, Başkan'ın Özel Danışmanı (Randall)'dan Hazine Bakanı (Humphrey) ve Dışişleri Bakanı Yardımcısı (H.H.Hoover)'a Mektubu, Washington, 17 Nisan 1956.

da dahil olmak üzere, 1955-1956 yardım programının 99.100.000 dolar olarak son şeklini aldığı belirtilmekteydi. Ayrıca zirai mahsul konusunda da 31.000.000 dolarlık bir destekleme yapılacağı da ifade edilmekteydi. 1956 mali yılı toplam yardım miktarı henüz ilan edilmemişti. Konuyla IMF’de yakından ilgiliydi. IMF Ankara’ya bir heyet göndererek sorunu yerinde araştıracaktı. Heyete başkanlık edecek olan Sturc Ankara’ya 23 Nisan’da varacaktı. Daha sonra 10 Mayıs’ta Merle Cochran gelecekti. Ayrıca C.B.Randall’ın da Mayıs ayının ilk haftasında Ankara’ya bir ziyaret daha gerçekleştirmesi planlanmaktaydı. Bu ziyaretteki amaç ise istikrar programının sürecini kontrol etmek şeklinde açıklandı¹²⁴².

C.B.Randall, ABD’li yetkililerle 17 Nisan 1956’da gerçekleştirdiği görüşmelerin ardından şu ortak sonuçlara varıldı:

1- ABD ve Türk halkına 1956 mali yılı için ABD yardımının tam miktarı açıklanmalıydı. Bu duyuruyu yapmak için Türk Hükümeti’ne daha fazla fırsat sunulmalıydı ancak, bunda başarısız olurlarsa her iki ülkedeki basına gerçeklerin açıklanması gerekmekteydi.

2- Son tahsilatlar dışındaki 13.000.000 dolar, üç aylık petrol ihtiyacının finanse edilmesi için sağlanmalıydı. ABD’li yetkililer bu konudaki zorluğun farkındaydı. Ancak bu uygulamayı zorunlu görmekteydiler. Çünkü yakıt ve yağ maddeleri eksikliğinden Türk sanayisinin etkilenmesine müsaade edilemezdi. Ayrıca paranın gelebileceği başka bir kaynak da yoktu.

3- Bu tahsis ülke tarafından IMF ile döviz durumunun geliştirilmesi amacıyla kullanılmalıydı.

4- Yukarıda ifade edilen önlemler hayata geçirildiğinde ABD, mutlak olarak geri adım atmamalıydı. 1957 mali yılı için görüşmeler başlayıncaya kadar Türkiye’ye başka bir yardımda yapılmamalıydı. Konunun önemine binaen ilerleyen süreçte yukarıdaki kararlarda herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceği de Türk Hükümeti’ne kesin bir surette açıklanmalıydı¹²⁴³.

¹²⁴² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.675-677, Başkan’ın Özel Danışmanı (Randall)’dan Hazine Bakanı (Humphrey) ve Dışişleri Bakanı Yardımcısı (H.H.Hoover)’a Mektubu, Washington, 17 Nisan 1956.

¹²⁴³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.675-677, Başkan’ın Özel Danışmanı (Randall)’dan Hazine Bakanı (Humphrey) ve Dışişleri Bakanı Yardımcısı (H.H.Hoover)’a Mektubu, Washington, 17 Nisan 1956.

ABD, büyükelçilik aracılığıyla 28 Nisan 1956'da bir muhtıra daha verdi. Türkiye'nin 13.000.000 dolarlık petrol ve türevlerinin verilmesi konusunda yaptığı başvurunun kabulü bildirilmekteydi. Hasat zamanı karşılaşılması muhtemel bir krizin ortadan kaldırılmasına imkân verecek olan bu tedbir, ekonomik zorlukların aşılmasında ABD Hükümeti'nin gösterdiği yakın ilgiye örnek teşkil etmesi itibarıyla memnuniyetle karşılanmıştı. Muhtıradan, ordu hizmetlerine ayrılan 19.100.000 dolar da dahil olmak üzere, 1955-1956 yardım programının 99.100.000 dolar olarak son şeklini aldığı belirtilmekteydi. Ayrıca zirai mahsul konusunda da 31.000.000 dolarlık bir destekleme yapılacağı da ifade edilmekteydi¹²⁴⁴.

Bu arada Başbakan Adnan Menderes 1956'nın Nisan ayı içerisinde Büyükelçilik yetkilisi Kohler ve General Riley ile bir görüşme gerçekleştirdi. Türkiye'nin ekonomik sıkıntılara yönelik ABD'nin yaklaşımından övgüyle bahsettikten sonra petrol boru hattından ötürü verilen yardımının azaldığını ve bunun yılın sonuna doğru ciddi sorunlar yaratacağını söyledi. IMF'nin inceleme raporları hakkında da ABD'nin önerisine destek olmak amacıyla yapılan değerlendirmeleri kabule hazır olduklarını dile getirdi. Ancak konu üzerinde daha fazla çalışma gerektirdiğini bunun da zaman alacağını vurguladı. Bu bağlamda daha önceki IMF raporlarından duyduğu memnuniyetsizliği ifade ederek konuya tamamen tarafsız bir açıdan yaklaştığını vurguladı. IMF'den daha fazla anlayış beklediklerini belirtti¹²⁴⁵.

Görüşme dostane bir hava içerisinde geçti. Başbakan şimdiye kadar ki yardım programları içerisinde en düzgün işleyenin askeri program olduğunu belirtti. Ekonomik konularla ilgili ne kadar görüş ayrılığı ortaya çıkarsa çıksın, bunların aşılabileceğine inanıyordu. Başbakan son dönemde sıkça gündeme gelen SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilere de değindi. Onlarla olası bir yakınlaşmaya asla müsaade edilmeyeceğini vurguladı. ABD'li yetkililer de ülkelerinin Türkiye'ye yönelik siyasetinde herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceğine dair garanti verdi. Her iki taraf arasında aslında fark yoktu. Görüş ayrılıkları nispeten yöntem ve programla ilgiliydi. Konunun Türk halkı üzerindeki yansıması ise olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilirdi¹²⁴⁶. Çünkü ABD, Türkiye'nin kendisine ayrılan fonları amacı dışında "oy

¹²⁴⁴ **BCA**, 030.01.20.113.12.

¹²⁴⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.678-680, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığına Telgrafi, Ankara, 28 Nisan 1956.

¹²⁴⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.678-680, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığına Telgrafi, Ankara, 28 Nisan 1956.

kaygısına” yönelik kullandığından şikâyetçiydi. Şayet şimdi bunun aksi bir yol haritası izlenecekse Türk halkı bu durumdan memnun olmayabilirdi.

4- 1956 Bütçe Görüşmeleri (20-28 Şubat 1956)

TBMM’de 1956 bütçe görüşmeleri 20 Şubat 1956’da başladı. Maliye Bakanı Nedim Ökten, 1955 bütçesiyle kıyaslandığında gelir toplamında %16.2 buna karşılık giderde de %10.4’lük bir artış gözlemlendiğini ifade ederek sözlerine başladı. Bütçenin 1952’den itibaren dünya ekonomisi ile doğru orantılı olarak gelişme ve istikrar gösterdiğini belirtti. 1955’de ABD’nin ithalat ve ihracatında hissedilir artışlar gözlemlenmekteydi. Bir taraftan kamu giderleri artarken diğer taraftan da özel sermaye akışında hızlanma yaşanıyordu. Bütün bunlara rağmen ABD, EPU ülkelerine yaptığı yardımı devam ettirmekteydi. Daha sonra muhalefeti hedef alan Maliye Bakanı, II.Dünya Savaşı’nın sona erdiği tarihten 1950 Mayıs’ına kadar geçen süre zarfında dış borçlanma ve ABD’den gelen yardımın katkısıyla toplamda 340.000.000 lira bütçeye ilave edildiği halde, kendi iktidarları döneminde dış ödeme açığının 1.000.000 liraya yaklaştığını belirtti. 1950’den önce takip edilen politikalar Türkiye’yi içinde bulunduğu ekonomik “*darboğaz*”dan kurtaramamıştı. DP’nin iktidara geldikten sonra planlanan yatırımları faaliyete geçirmeye başladığını ve 1956’da da bu siyasetten vazgeçmeyeceğini belirtti¹²⁴⁷.

21 Şubat 1956’da Meclis’te muhalefet partileri bütçeyi değerlendirdi. İlk olarak CMP adına söz alan Ahmet Bilgin, 30 Haziran 1955’e kadar bir kısmı hibe olarak alınan 601.025.000 dolarlık ABD yardımının iyi kullanıldığını belirterek hükümeti kutladı. Ancak bu yardımların bir gün kesileceğini, bu durumda ekonominin nasıl bir seyir izleneceği ile ilgili olarak iktidarın bir planı olup olmadığını bilmediklerini ifade etti¹²⁴⁸.

HP adına Ekrem Alican 22 Şubat 1956’da bir konuşma yaptı. DP’nin yaptığı ve başardığı ekonomik hamlelerin gerçekleştirirken izlediği yolun hatalarla dolu olduğunu ileri sürmesi Meclis’te sert tartışmalara sebebiyet verdi¹²⁴⁹. Aynı gün CHP adına da Nüvit Yetkin bütçe hakkındaki görüşlerini açıkladı. İktidarın ekonomi politikalarını eleştirdi. Hataların bir kısmının Başbakan Adnan Menderes tarafından

¹²⁴⁷ TBMMZC, X/X, s.301-313.

¹²⁴⁸ TBMMZC, X/X, s.357-361.

¹²⁴⁹ TBMMZC, X/X, s.429-439.

da kabul edildiğini ifade etti. Ekonomik meselelerin önemle ele alınması gerektiğini vurguladı. Ülkeyi derleyip toparlayacak, içerde ve dışarıda güven verecek bir siyasi iradeye ihtiyaç duyulduğunu belirtti. Böyle bir hükümeti desteklemeye de hazır olduklarını dile getirdi¹²⁵⁰.

23 Şubat 1956'da ise CHP lideri İsmet İnönü Meclis'e hitap etti. Ancak ekonomik konulara değinmedi. Rejim sorunu halledilmediği sürece hiçbir alanda ilerleme kaydedilemeyeceğini ifade etti. Bu ise demokratik düzenin kurulması ve vatandaşların siyasi düşüncelerinden ötürü kovuşturmayla uğramaması ile çözülebileceğini dile getirdi¹²⁵¹.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ise 25 Şubat 1956'da hem dış politika konusunda yapılan eleştirilere cevaplamak hem de Hükümet'in izlediği siyaseti anlatmak için genel kurula hitap etti. ABD ile ilk "*Atom Reaktörü Anlaşması*"¹²⁵²ni imzaladıklarını; atom enerjisinin barışa hizmet edeceğini, insani amaçlar doğrultusunda kullanılacağını ve Türkiye'nin de bundan faydalanacağını ifade etti. Bu anlaşma ile birlikte "*BM Atom Enerjisi Ajansı*" ile "*Bağdat Paketi İktisadi Komitesi*"nin Bağdat'ta bir "*Atom Enerjisi Eğitim Merkezi*" açmasına karar verildiğini açıkladı. İngiltere Hükümeti'nin kontrolünde faaliyet gösterecek olan bu

¹²⁵⁰ TBMMZC, X/X, s.462-470.

¹²⁵¹ TBMMZC, X/X, s.511, 512.

¹²⁵² 3 Mayıs 1955'de imzalanan bu anlaşma atomun barışçıl amaçlarla kullanılmasına dair yapılan ilk milletlerarası anlaşmaydı. Beyaz Saray'da imzalanan anlaşma gereğince, ABD Hükümeti Türkiye'ye 6 kilo kadar atomik olarak zenginleştirilmiş uranyum verecekti. Atom Enerjisi Komisyonu tarafından Türkiye'de bir araştırma merkezi kurulması için gerekli bilgi ve malzeme; biyolojik, tıbbi, fiziki, zirai ve endüstri sahalarında kullanılacaktı. ABD'de özel kişiler ve kurumlar Türkiye'ye atomik araştırmalarda kullanılmak üzere araç-gereç verecekti. Türkiye bunu barışçıl amaçlar doğrultusunda kullanacağına dair garanti verdi. **Milliyet**, 4 Mayıs 1955; Ancak yapılan bu anlaşma ile Türkiye'nin ABD askeri kuvvetlerini kabulü ve bu kuvvetlerin Türkiye üzerine olan sosyal etkisi bazı problemlere neden oldu. Bu durum ABD'nin Türkiye'yi "*atomik bir savaş alanı*" olmaya hazırladığı şeklinde algılandı. Bu algı muhalefet tarafından bir propaganda malzemesi olarak kullanılabilirdi. Buna karşılık DP, çıkabilecek riskleri göze almasına rağmen, ABD'li yetkililer bazı önlemlerin alınması yönünde çalışmalar yaptı. ABD Büyükelçisi F.Warren bu sorunun çözümü için Dışişleri Bakanlığı'na bazı önerilerde bulundu. Büyükelçi, TSK'nın Türkiye'de atomik kapasiteye sahip bir ABD kuvvetinin konuşlanması fikrini kabul edeceğini düşünüyordu. ABD tarafından getirilen silah ve ekipmanların süreç içerisinde Türkiye'ye verilmesi ve bu kuvvetlerin konuşlanmasından sonra Türk personelin eğitimi konusunda teminatların verilmesi halinde bu önerinin daha çekici olacağını vurguladı. Büyükelçi, bu kuvvetin konuşlanması halinde kriz temelli bir problemin oluşacağı fikrine de karşıydı. Türkiye'de atomik savaş başlıklarının stoklanması halinde bazı güvenlik önlemlerinin gerekli hale geleceğini de ifade etmekteydi. Güvenlik zafiyetinin Türkiye ile yapılacak işbirliği neticesinde giderileceğini ve bu konuda TSK ile herhangi bir problemin yaşanmayacağını düşünüyordu. Çünkü Başbakan Adnan Menderes'e büyük güven duyuyordu. **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.713-714, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafı, Ankara, 26 Mart 1957.

merkez, pakt üyelerinin istifadesine sunulacaktı. Ayrıca “*Avrupa Konseyi İstişare Asamblesi*”nin atom enerjisi üzerine araştırmalar yapmak üzere bilimsel merkez ile “*Avrupa Atom Enerjisi Teşkilatı*” kurulmasına dair karar alındığını ve bütün bu girişimlere Türkiye’nin de katıldığını belirtti¹²⁵³.

Daha sonra dış ekonomik konulara ve yardım meselesine değindi. Hükümet’in mevcut ekonomik ilişkilerin zaman zaman gözden geçirilmek suretiyle ya yeni anlaşmalar imzalamak ya da mevcut anlaşmaların hükümlerinin günün koşullarına göre düzenlemek için üzerine düşen görevi yerine getirdiğini ifade etti. Bu doğrultuda 1955’de, İngiltere, Almanya, Japonya, Belçika, Fransa, Avusturya, İtalya, Hollanda, İspanya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya ile ticari görüşmeler yapılmış ve yeni krediler sağlanmıştı. ABD’den ise 1948’den itibaren alınan yardım devam etmekteydi. 1954-1955 ABD mali yılının sonu olan 30 Haziran 1955’e kadar temin edilen ekonomik yardım miktarı 592.025.000 dolar, teknik yardım ise 9.000.000 dolardı. 1955-1956 dönemi ekonomik yardımın kesin miktarı Haziran ayında açıklık kazanacaktı. Ancak bu yardıma mahsuben 37.500.000 dolar tahsis edilmişti. Aynı dönem için 2.060.000 dolarlık da teknik yardım kabul edilmişti¹²⁵⁴.

1956 bütçesi üzerine TBMM’de yapılan görüşmeler genellikle sakin geçti. İktidar, 1952’den itibaren dünya ile doğru orantılı olarak Türkiye ekonomisinin de gelişme ve istikrar gösterdiği ifade etmekte ve izlenen ekonomik politikanın başarısıyla övünmekteydi. Muhalefet ise gerçekleştirilen yatırımlarla ilgili olarak rahatsızlık duyulan konularda eleştirilerini dile getirdi. Ekonomide sağlandığı ileri sürülen bu başarının kaynağı büyük oranda ABD yardımlarıydı. ABD, askeri ve ekonomik alanda yaptığı yardımlarla ülke ekonomisine büyük katkıda bulunuyordu. Ancak muhalefet partileri bu yardımların bir gün kesileceğini ve Türkiye’nin bu durumda bir eylem planını şimdiden yapması konusunda iktidara uyarılarda bulunuyordu. CHP ise ülkede bir rejim problemi olduğunu gündeme taşıyordu.

5- ABD Ulusal Güvenlik Konseyi’nin Türkiye Hakkında Görüşü (14 Mart-17 Mayıs 1956)

14 Mart 1957’de yapılan Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında ABD’nin Türkiye’den TSK’nın mevcudunu düşürmesi yönündeki isteği ele alındı. ABD,

¹²⁵³ TBMMZC, X/X, s.743-744.

¹²⁵⁴ TBMMZC, X/X, s.755-756.

SSCB'yi güneyden kuşatan stratejik bir noktada bulunan Türkiye'ye büyük önem veriyordu. Türkiye özellikle Suriye'de SSCB etkisinin artmasından tedirgindi. ABD 1960 mali yılı için 100 ya da 200.000.000 dolarlık bir yardım yapmayı planlamaktaydı. Ancak bu fikre karşı olanlarda vardı. Zira ABD şimdiye kadar Türkiye'ye yıllık 100.000.000 doları aşan bir yardım yapmamıştı. Bunun gerçekleşmesi halinde yeni yardım programlarının devam edemeyeceği görüşü hâkimdi. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı C.E.Wilson, ABD Genelkurmay Başkanlığı'nın önerdiği seviyelerde TSK'nın gücünü koruması gerektiğini düşünüyordu. ABD Başkanı Eisenhower ise modern savaş sistemleri konusunda Türkiye'de yeterince eğitimli personel bulunmamasından dolayı seçkin bir kuvvet oluşturanın hayli güç olduğunu savunuyordu¹²⁵⁵.

TSK'nın mevcudundaki rakamsal değişikliklerin NATO aracılığı ile görüşülmesi gerekiyordu. ABD'li General Nathan Farragut Twining de C.E.Wilson gibi düşündüğünü ifade etti. Toplantıda Başkan, dış yardıma ilişkin ABD politikasının şöyle olması gerektiğini belirtti: Yardımdan faydalanan ülkeler istikrarı sağlamak adına işbirliğini reddederlerse ABD onlara karşı tavrını değiştirmek zorunda kalacaktı. Yardımın devamlılığı ABD'nin isteklerini yerine getirmeleriyle doğru orantılıydı. Eisenhower Türklerin ekonomik ve finansal istikrarı sağlayabilmesi bazı adımlar atması gerektiğini belirtti. Başkan, General N.F.Twining'in bir talebinin de General Lauris Norstad'a ulaştırılmasını istedi. Buna göre Türk Hükümeti TSK'nın asker sayısında azaltıma gitmesi için ikna edilmeliydi¹²⁵⁶.

ABD'nin yetkili organları da Türkiye'nin ekonomik sorunlarına yoğunlaşmıştı. 17 Mayıs 1956'da toplanan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin gündem maddelerinden biri de Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntılardı. Türkiye konusunda İlerleme Raporu'nda yer alan temel hususlar konusunda konsey bilgilendirildi. Özellikle Türk ekonomisi ile ilgili kritik durum ve Prochnow Komitesi'nin Türk ekonomisinin TSK'yı destekleme kapasitesi konusundaki çalışmaları değerlendirildi. Prochnow Komitesi'nin Türkiye ile ilgili raporu alındıktan sonra Planlama Dairesi'nin ABD'nin Türkiye politikasını gözden geçireceği vurgulandı. Başkan

¹²⁵⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.707-710, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 316. Toplantısındaki Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Mart 1957.

¹²⁵⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.707-710, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 316. Toplantısı'ndaki Görüşme Muhtırası, Washington, 14 Mart 1957.

Eisenhower'a Prochnow Komitesi'nin Türkiye ile ilgili raporunun tamamlandığı, sadece sorumlu bakanlık yöneticilerinin onayını beklediği yönünde bilgi verildi. Dışişleri Bakanı J.F.Dulles askeri yardım programlarının tümünün daha dikkatli bir şekilde gözden geçirilmeye ihtiyacı olduğunu belirtti. SSCB'de devam eden değişiklikler nedeniyle ABD'nin SSCB bölgesi etrafında ekonomik güç inşa etmek amacıyla daha fazlasını yapması gerektiğini dile getirdi. İzlenmeye devam edilen eski politika daha adildi. Ancak artık bu politikayı değiştirmenin zamanının geldiğini vurguladı. Yeni tasarlanan askeri yardım programları Türkiye gibi ülkelerin ekonomilerini büyük oranda zorladığını belirtti. ABD'nin üzerinde anlaşma sağlanamayan iki seçenekle karşı karşıya kalacağını; ya yılda 400.000.000 dolar ödeme yapacağını ya da Türkiye'nin askeri harcamalarını ciddi oranda kesmek zorunda kalacağını ileri sürdü. Başkan, Prochnow Komitesi'ni bu gibi sorunları çözmek için oluşturulduğunu ancak Türkiye'yi askeri varlığını azaltmak konusunda ikna etmenin sanıldığı kadar aksine kendisi için zor olacağını ifade etti¹²⁵⁷.

Savunma Bakanı C.E.Wilson, Dışişleri Bakanı'nın bakış açısını anladığını, prensip olarak da bundan memnun olduğunu söyledi. Ona göre ilk önce askeri karargâhlar güvence altına alınmalı daha sonra da diğer konulara geçilmeliydi. C.E.Wilson askeri karargâhlar konusunda büyük bir endişesi olduğunu söyledi. Güçlü ABD ekonomisinin özgür dünyanın temel güvencesi olduğunu da sözlerine ekledi. Maliye Bakanı G.Humphrey, Konsey için artık Türkiye sorunu konusunda *"çivileri sökmenin zamanı geldiğini"* belirterek görüşlerini dile getirmeye başladı. Gray, H.H.Hoover, J.B.Hollister, C.B.Randall ve kendisinin Türkiye'de son aylarda çok fazla zaman harcadıklarını dahası, bu zaman esnasında önceki Büyükelçi'nin de Türkiye'nin ekonomik durumunu gözden geçirmek için bu ülkede bulunduğunu ifade etti. Çalışmalarını yakın zamanda rapor edeceğini ve IMF'nin tavsiyeleri doğrultusunda Türkiye'yi bazı ekonomik reformları gerçekleştirmeye ikna edilmesi gerektiğini de vurguladı¹²⁵⁸.

Daha sonra Dışişleri Bakan Yardımcısı H.H.Hoover konu hakkında ABD Başkanı Eisenhower'ı bilgilendiren bir konuşma yaptı. H.H.Hoover elinde Prochnow Komitesi'nin Türkiye ile ilgili raporuna ait bir metin olduğunu söyledi. Burada iki

¹²⁵⁷ **FRUS**,1955-1957, XXIV, s.680-685, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 285. Toplantısı'ndaki Görüşme Muhtırası, Washington, 17 Mayıs 1956.

¹²⁵⁸ **FRUS**,1955-1957, XXIV, s.680-685, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 285. Toplantısı'ndaki Görüşme Muhtırası, Washington, 17 Mayıs 1956.

sorun üzerinde duruluyordu. Bu da ABD tarafından Türkiye'ye yapılacak olan ekonomik ve askeri yardımın maliyetiydi. Hazırlanan raporda; 1955'den 1960'a kadar Türkiye'nin istekleri karşılandığı takdirde rakamsal değerin milyarlarla ifade edilebileceği yönünde bir tahminde bulunulmuştu. Bu maliyetin bir kısmı ABD'ye bir kısmı da Türk ekonomisine yük oluşturacaktı. H.H.Hoover, Prochnow Komitesi'nin yaptığı çalışmalara ABD halkının da olumlu baktığını, konunun tamamen ABD'nin bölgedeki varlığı ile doğrudan alakalı olduğunu ve ortaya çıkan mali tablonun da her iki ülke için nasıl bir yükümlülük doğuracağını hesaplandığını belirtti. H.H.Hoover, Prochnow Komitesi tarafından istenen ekonomik ve askeri bilgilendirmenin ilgili kurumlarca bu komiteye ulaştırıldığını ifade etti¹²⁵⁹.

Başkan, Prochnow Komitesi'nin Türk ordusunun askeri kapasitesini ve onunla orantılı ekonomik göstergelerini belirleme görevi üstlendiğini vurguladı. ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikası Planlama Dairesi'nin sorumluluğundaydı. Konsey'in Türkiye için gelecek beş yılda 2.000.000.000 dolara mal olacak bir programdan bahsettiğini; bu doğrultuda Türkiye'nin de ABD'den maddi kaynak talep eden birçok ülkeden sadece biri olduğunun unutulmaması gerektiğini ifade etti. Bunun üzerine Maliye Bakanı G.Humphrey ABD'nin askeri amaçlar doğrultusunda kullanılmak üzere bu yüksek rakamları sağlayamayacağını söyledi¹²⁶⁰.

G.Humphrey, Dışişleri Bakanı J.F.Dulles'in ifade ettiklerinin tümüne katıldığını beyan ederek Türkiye'nin ekonomik bir krizin eşiğinde olduğunu belirtti. G.Humphrey, Prochnow Komitesi'nin hazırladığı raporun henüz resmen açıklanmadığını ancak Türkiye ile ilgili olarak gereken bilgilere tamamen sahip olduklarını belirterek asıl önemli olanın Türkiye ile birlikte askeri programı destekleyecek kaynaklar bulmada olduğunu ifade etti. G.Humphrey bu çalışmaların sonucu ne olursa olsun ABD'nin Türkiye'ye uzun bir süre mali yardımda bulunmak zorunda olduğunu ileri sürdü. Savunma Bakanı C.E.Wilson da Türkiye'ye verilecek paranın ne kadar olacağını şimdiden hesaplanmaya başlanması gerektiğini söyledi. G.Humphrey ise konun takipçisi olacaklarını yönünde beyanatta bulundu¹²⁶¹.

¹²⁵⁹ **FRUS**,1955-1957, XXIV, s.680-685, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 285. Toplantısı'ndaki Görüşme Muhtırası, Washington, 17 Mayıs 1956.

¹²⁶⁰ **FRUS**,1955-1957, XXIV, s.680-685, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 285. Toplantısı'ndaki Görüşme Muhtırası, Washington, 17 Mayıs 1956.

¹²⁶¹ **FRUS**,1955-1957, XXIV, s.680-685, Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 285. Toplantısı'ndaki Görüşme Muhtırası, Washington, 17 Mayıs 1956.

Bununla birlikte Türk Hükümeti hâlâ 300.000.000 dolarlık yardımı alabileceğini düşünüyordu. Bu amaçla 10 Haziran 1956'da bu konuyu görüşmek üzere ABD'ye giden Fatin Rüştü Zorlu'ya dış borç artışı gerekçe gösterilerek olumsuz cevap verilmişti¹²⁶².

Ulusal Güvenlik Konseyi'nde cereyan eden bu gelişmeler Türkiye'nin ABD için ne kadar önemli olduğunun göstergesiydi. 1960'a kadar yapılacak yardımın planlamasında öngörülen rakamlar ABD maliyesini zorlayacak türdendi. ABD kadar Türkiye'nin de özveride bulunması gerekiyordu.

6- Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği İle ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nin Ekonomik Sorunlara Yönelik Girişimleri

Türkiye'de gerçekleştirilen görüşmelerin yanı sıra Washington'da da Büyükelçi Haydar Görk girişimlerde bulunuyordu. Büyükelçilik görevlilerinin de aralarında olduğu on kişilik Türk heyeti, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George Allen ile ekonomik konular üzerine bir toplantı gerçekleştirdi. Görüşmede G.Allen ABD'nin, Türk Hükümeti'nin IMF ile dayanışma içerisinde geliştirilen reformları gerçekleştireceğini düşünerek acil yardım kapsamında 25.000.000 doları Türkiye'nin döviz dengesini düzenlenmesi için vereceğini, döviz reformunun gerçekleştirmemesi halinde bu miktarın ilave yardım olarak verilmeyeceğini Türk yetkililere ilettiler. Döviz kuru konusunda karşılaşılabilecek sorunlarda da Türkiye hiç şüphesiz egemen bir güç olarak belirleyici olabilirdi. Ancak G.Allen göre; Türkiye'nin IMF ve ABD yetkililerinin önerilerini göz ardı edip, programı reddetmesi halinde ortaya çıkacak zorlukların çözümü için ABD'nin "*yardıma koşmasını*" beklememesi gerekiyordu. Büyükelçi Haydar Görk bir yanlış anlaşılmanın olduğunu, son haftalardaki Milli Koruma Kanunu'nun uygulanması ile mevcut durumun değiştiğini vurguladı. Hükümet'in nihai olarak IMF'nin önerilerini gerçekleştirme niyetinde olmadığına dair herhangi bir belirti yoktu, ancak IMF, Türk Hükümeti ile görüşmelere devam ederse ikna edici olabilirdi¹²⁶³.

Ankara ve Washington'da ekonomik konuların görüşülmesine devam edilirken Ankara Büyükelçisi F.Warren, ABD Dışişleri Bakanlığı'na konu hakkındaki endişelerini bildirdi. F.Warren'e göre Başbakan Adnan Menderes, sorumsuz ve her

¹²⁶² O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.137, 138.

¹²⁶³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.686-688, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe olan Telgrafi, Washington, 10 Temmuz 1956.

şeyde kusur arayan bir politikacı değildi. Liderlik kapasitesine sahip zeki bir kişiydi. IMF'nin önerilerini dinlemeyecek bir tutum içerisinde değildi. Aksine Washington görüşmeleri esnasında fon konusunda anlaşmaya oldukça niyetli idi. IMF ile ek müzakereler talep etmekteydi. Kendisi ile olan görüşmelerde mantıklı isteklerde bulunduğunu belirtti. F.Warren Türkiye'nin IMF ile anlaşmaya varmak istediğini düşündüğünü ifade etti. Bu konuda başarısız olunması halinde mevcut şartlar daha da ağırlaşacaktı. Bu nedenle IMF heyeti ile Türk yetkililerin bir araya gelmesini oldukça önemsiyordu¹²⁶⁴.

Büyükelçi F.Warren'in 16 Temmuz tarihli bu raporu Türkiye'nin acil döviz ve bu bağlamdaki mali problemleri çözmeye yönelik olarak gönderilen birkaç rapordan biriydi. Büyükelçi F.Warren, IMF, Bakanlık ve Büyükelçiliğin ortak çabalarının Türkiye'yi ikna edeceğini düşünüyordu. Ekonomi uzmanlara göre bu durumun gerçekleşmesi halinde Türkiye, finansal zorluklardan kurtulacaktı. Büyükelçi, aksi bir durumda Washington'un tutumunun “*ne hali varsa görsün*” şeklinde olmasından endişe ettiğini Dışişleri Bakanlığı'na ilettili. F.Warren, Ankara Büyükelçiliği'nde görevine başladıktan sonra şu değerlendirmeyi yaptı: Türkiye eğer IMF önerilerini kabul ederse ABD, Türkiye'ye “*sırt*” çeviremezdi. IMF'nin bu durumda konuyu askıya alması makul bir davranış olarak değerlendirilebilirdi. Ancak ABD ve Batı için Türkiye'nin önemi o kadar fazlaydı ki, IMF önerilerini kabul etmede sıkıntı yaşarlarsa, bu sadece mevcut durumu zora sokardı. ABD bir şey yapsa da yapmasa da Türkiye, ABD ile hareket etmeliydi¹²⁶⁵.

Washington Büyükelçisi Haydar Görk, ABD yetkili makamları ile yaptığı görüşmeden olumlu bir cevap alamadı. Gerekçe olarak Türkiye'nin döviz dengesini sağlayamaması gösterilmişti. Buna karşılık ABD'nin yeni Ankara Büyükelçisi F.Warren ise gerek IMF ve gerekse ABD bağlamında Türkiye'ye önerilen programın güçlüklerini göz önünde bulundurarak Türkiye'nin durumundaki hassasiyeti üstlerine rapor ediyordu.

¹²⁶⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.688-689, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 16 Temmuz 1956.

¹²⁶⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.689-691, Türkiye'deki Büyükelçi'nin (Warren) Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (H.H.Hoover) Mektubu, Ankara, 28 Temmuz 1956.

7- Türkiye Ekonomisinde İflasın Gündeme Gelmesi ve Bu Durumun İç Politika Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye ısrarla ABD'den yüksek miktarda kredi talep ediyordu. Başbakan Adnan Menderes'e göre hükümetin saygınlığını koruyabilmek için bu meblağ mutlaka alınmalıydı. Ancak yapılan bütün girişimler sonuçsuz kalmaktaydı. Bu durumun temel gerekçesi Türk Hükümeti'nin ABD'nin isteklerine uymamasıydı. Ayrıca paranın nerede kullanılacağını önceden belirlenmesi ve kredi veren kuruluşların bilgilendirilmesi talepleri Türkiye tarafından reddediliyordu. Türkiye'nin ekonomik durumu dünyanın bu bölgesinde önemli bir tartışma konusuydu. Bu mesele Menderes Hükümeti'nin kalması veya düşmesi olasılığıyla da yakından ilgiliydi. Uzmanlar Türkiye'nin iflas ettiğini, enflasyonun rahatsız edici boyutlara ulaştığını ve genel görüntünün hiçte iç açıcı olmadığını ileri sürmekteydi. Aksi görüşte olanlar için ise para sıkıntısı, kalkınmakta olan Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bir olumsuz durumdu. Yakın gelecekte bu sorunun üstesinden gelinebilirdi¹²⁶⁶.

Konuyla ilgili görüşlerini açıklayan ABD'li bir uzman, gerçeğin bu iki görüşün arasında olduğunu ifade etti. Durumun kötü olduğunu fakat Başbakan Adnan Menderes'in bunu düzeltmek için çaba gösterdiğini açıkladı. Uluslararası ekonomiye göre açıkça Türkiye'nin iflas ettiğini fakat bundan kurtulmanın mümkün olduğunu belirtti. Türkiye gibi tarımsal ekonomiye sahip hiçbir ülkenin uluslararası anlamda iflas edemeyeceği ve bunun uluslararası ekonomi de bile “felaket” anlamına geldiğini de sözlerine ekledi. Türkiye, ekonomisini düzeltmek için ABD'den, tek seferde ya da başka bir şekilde, 300.000.000 dolar kredi alma arayışındaydı¹²⁶⁷.

Türk kaynaklarına göre Türkiye'nin dış borcu yaklaşık olarak 1.000.000.000 dolardı. Vadesi uzatılmış borçları da içeren Dünya Bankası'ndan alınan krediler, farklı yabancı kaynaklar ve geri ödenen değişken borçlar¹²⁶⁸ve ödenmemiş faturalar bu kapsamdaydı. Türkiye'de bütçe açığı vardı. Fakat uzmanlara göre bu önemli bir konu değildi. Enflasyon, çiftçilere ödenen yüksek miktardaki buğday destek kredileri sayesinde düşmüştü. Kesin rakamlar bilinmemesine rağmen bir Türk kaynağı bu

¹²⁶⁶ **The New York Times**, 24 Temmuz 1956.

¹²⁶⁷ **The New York Times**, 24 Temmuz 1956.

¹²⁶⁸ Değişken faizli borçlanma belgelerinde faiz oranının alt ve üst sınırını ifade ederken yabancı paraya bağlı borçlanmalarda ise kur farkı anlamına gelmektedir.

ödemelerin yıllık 300.000.000 ile 400.000.000 lira¹²⁶⁹ arasında değiştiğini ifade etmekteydi. Bu bilgiyle aynı doğrultuda bir başka ABD kaynağı, yapılan tahminlerin gerçekçi olduğunu belirtmekteydi¹²⁷⁰.

Adnan Menderes enflasyonu durdurmak ve ülke ekonomisini sağlamlaştırmak için bir çalışma başlattı. Yabancı uzmanlar, bunun iyi tasarlanmış olduğunu fakat başarıdan bahsetmek için zamanın henüz erken olduğunu vurguladılar. Yapılan planın istikrarlı bir şekilde uygulanıp uygulanmaması sonuç üzerinde doğrudan etkili olacaktı. Başbakan Adnan Menderes'in köylü seçmenleri "*gücendirme cesaretine*" sahip olabileceği konusunda bazı şüpheler vardı. Bu riski almadan ekonomik programın sürdürülebilirliği tartışmalıydı. Seçimler yaklaşık on sekiz ay sonraydı. Adnan Menderes Anayasa'ya bağlı kalarak ya TBMM'deki sayısal üstünlüğü ile reformları erteleyebilir veya hızlandırabilirdi. Ekonominin gerekli kurallarını katı bir şekilde uygularsa halk nezdindeki itibarını kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilirdi. Ayrıca tutamayacağı sözler verirse ve fiyatlar artmaya devam ederse aynı risk yine devam edecekti. Başbakan'a yardım edecek tek şey yüksek miktardaki krediyi ABD'den almak olacaktı¹²⁷¹. Bunu kendi öz kaynaklarından karşılama ihtimali olmadığı için 300.000.000 dolarlık kredi hayati öneme haizdi. Aksi bir gelişme hem hükümetin ve dolayısıyla DP'nin gücünü zayıflatacak hem de ekonomik olarak halkın alım gücünü "*kemer sıkma*" politikalarıyla azaltacaktı.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Ekonomik konularda ABD Başkanı'na danışmanlık yapan C.B.Randall'ın 1956'nın başlarında Türkiye'ye yaptığı ziyaret bir dönüm noktası olmuştu. Her iki ülkenin yetkili makamları ekonomik yardım konusunda yeni bir sürece girmişti. Bu arada C.B.Randall Washington'da Türkiye ile ilgili temaslarına devam etti. Türk yetkililerin mevcut mali yıl içerisindeki toplam yardımın ne olacağını öğrenmek için baskı yapmaları C.B.Randall'ı rahatsız etmekteydi. C.B.Randall, bu durumu ikilem olarak nitelemekteydi. Çünkü bir yandan Türkiye, hem askeri hem de siyasi açıdan ABD için önemliydi ve Süveyş krizinde "*kanamayı durduracak*" düzeyde yardım sağlamıştı. Diğer yandan ise Türkiye, hâlâ döviz problemi ile yüzleşmeyi reddediyordu. C.B.Randall komite ile yaptıkları toplantının ardından Türkiye'ye teminatlar vermekten başka alternatifin olmadığı

¹²⁶⁹ Yaklaşık olarak 120.000.000 ile 140.000.000 dolara karşılık gelmekteydi.

¹²⁷⁰ **The New York Times**, 24 Temmuz 1956.

¹²⁷¹ **The New York Times**, 24 Temmuz 1956.

sonucuna ulaştıklarını ilgili makamlara ilettiler. Ekonomik yardımın 1955 yılı ile dengelenmesi gerektiği yönündeki düşüncelerini paylaştılar. Türkiye'nin hâlihazırda 25.0000.000 dolarlık bir yardım aldığını ve 55.000.000 dolar daha temin edilmesi ile bu dengenin sağlanacağını ifade etmekteydi¹²⁷². Türk Hükümeti'nin talep ettiği 300.000.000 dolarlık kredi, ABD tarafından uygun görülmedi.

8- Askeri Yardım Programının Ekonomik Boyutu Kapsamında Donald A.Quarels'in Türkiye'yi Ziyareti (19-20 Eylül 1956) ve ABD'nin Verdiği Muhtıra (3 Kasım 1956)

ABD Hava Kuvvetleri'nde üst düzey yetkili olan ve Savunma Bakan Yardımcılığı görevinde bulunan Donald A.Quarels 19-20 Eylül 1956 tarihlerinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. 19 Eylül 1956'da Milli Savunma Bakanlığı görevini de yürüten Adnan Menderes ve Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboylu ile Ankara Palas'ta bir araya geldi. Görüşmede D.A.Quarels, ABD'nin güvenliğinin iki temel faktöre dayandığını belirtti: Bunlar Nükleer silahlar ve Doğu Bloku'na komşu müttefik devletlerin güçlü bir orduya sahip olması idi. Bu kapsamdaki müttefiklerin ortak güvenlik açısından üstlendiği rol, dünya barışı açısından oldukça önemliydi. Bu nedenle NATO'ya üye ülkelerin hepsinin aynı derecede yardım alması gerektiğini vurguladı. Görüşmelerde ABD Büyükelçi F.Warren de hazır bulundu¹²⁷³.

Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Adnan Menderes, Türkiye'nin ABD ile gayet yakın bir işbirliği içerisinde olduğunu, kendi kaderini ABD halkının kaderi ile aynı gördüğünü belirterek sözlerine başladı. Türkiye'ye yapılan askeri ve ekonomik yardımın bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade etti. Bu itibarla Türkiye, kendisine yapılacak yardımın NATO'ya üye diğer ülkelerle bir tutulmaması gerektiğini vurgulayarak şimdiye kadar verilen miktarın yetersizliğinden ötürü şikâyetini dile getirdi. Şayet yeniden bir yapılanmaya gidilirse bunun ABD'nin de faydasına olacağını ileri sürdü. Kendilerini ABD'nin Ortadoğu'daki uzantısı olarak gördüklerini ifade eden Adnan Menderes, *“Türkiye'nin zaaf ve kuvvetini ABD'nin*

¹²⁷² **FRUS**,1955-1957, XXIV, s.691-692, Başkan'ın Özel Yardımcısı'nın (Randall) Maliye Bakanı (Humphrey), Dışişleri Bakan Yardımcısı (H.H.Hoover) ve Uluslararası İşbirliği Müdürlüğü'ne (Hollister) Mektubu, Washington, 26 Eylül 1956.

¹²⁷³ **BCA**, 030.01.58.353.2.

*zaaf ve kuvveti olarak görmek gerektiği” düşüncesindeydi*¹²⁷⁴. Burada D.A.Quarels söze girerek Türk Hükümeti’nin görüşünde haklı olduğunu ancak işin bu kısmında mevcut durumu Kongre’ye anlatamadıklarını dile getirdi¹²⁷⁵.

Görüşmeye Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboğlu’nun verdiği birifingle devam edildi. jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir konumda olan Türkiye’nin diğer ülkelerden ayrıcalıklı olmasını örneklerle açıkladı. Türkiye’nin askeri ve ekonomik gücü ne kadar fazla olursa, olası bir savaş ihtimali de o oranda azalacaktı Daha sonra da Türk Hava Kuvvetleri’nin araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını kendisine sundu¹²⁷⁶:

Türkiye, NATO çerçevesi içinde hava ve nükleer savunma sisteminin desteklemesi için üç yüz uçaktan oluşan on iki AV-Bombardıman filosundan altısı, zamanın gereklerine göre modernize edilmeliydi. Bunun yanı sıra TSK’nin envanterinde bulunan diğer uçaklar içinde modernizasyon şarttı. Bu bağlamda 1957’de on iki filodan üçünün, 1958’de dokuz filodan ikisinin ve 1959’da yedi filodan birisinin yenilenmesi ve bunun 1959’un sonuna kadar tamamlanması planlanıyordu¹²⁷⁷.

C-47 uçakları ihtiyaca cevap verememekte, yedek parça sıkıntısı çekilmekte ve fazla kullanımdan dolayı sorun çıkarmaktaydı. Bu sebeple bunların daha donanımlı bir modelle değiştirilmesi şarttı. NATO’ya sunulan kuvvet hedeflerine göre 1958’den itibaren mevcut avcı uçaklarına ek olarak 1958’de bir, 1959’da iki filo ilave ile 1959 sonunda sayısının altıya yükseltilmesi ve uçak sayısının yüz elliye çıkarılması gerekiyordu¹²⁷⁸.

Hava kuvvetlerine yardım programından verilecek olan dört helikopter Türkiye’nin coğrafi şartları açısından yeterli görülmemekteydi. Kurtarma operasyonlarında birinci derecede görev alacak bu araçların sayısı on ikiye çıkarılmalıydı. Hava kuvvetleri içerisinde bulunan çeşitli türden dört yüz yedi adet aracın tamiri, maliyetinin %75 fazlasına denk düşmekteydi. Bu sebeple hizmet dışı bırakılmalıydı. Bunların yarısından fazlası on beş yıldan beri hizmet görmekte olup,

¹²⁷⁴ **BCA**, 030.01.58.353.2.

¹²⁷⁵ **BCA**, 030.01.58.353.2.

¹²⁷⁶ **BCA**, 030.01.58.353.2.

¹²⁷⁷ **BCA**, 030.01.58.353.2.

¹²⁷⁸ **BCA**, 030.01.58.353.2.

yardım kapsamında alınanlar da II.Dünya Savaşı'nda kullanılan araçlardı. Bu araçların da yenilenmesi şarttı¹²⁷⁹.

Muhabere, Mühimmat, radar konusundaki araç-gereç eksikliği ile birliklerin haftalık ve üç aylık cephane ihtiyaçları karşılanmalı; Mevcut inşaat taburları ve üslerdeki inşaat bakım bölükleri iş makineleri ile donatılmalıydı. Bu arada yardım programlarına dâhil edilmiş olup da teslim edilmeyen araç-gereçler de mevcuttu. Bunların da zaman kaybedilmeden gönderilmesi istenmekteydi¹²⁸⁰.

D.A.Quarels, Türk yetkililerin bu istekleri karşısında kendi görüşünü dile getirdi: Uçak filosunun modernizasyonu yönündeki taleplere hak vermektedir. Türk Hava Kuvvetleri'ne yeni uçaklar temini için şimdiden hazırlıklara başlanılmalıydı. C-47 uçakları için yedek motor ve diğer yedek parçaların hemen gönderilecekti. Ayrıca gelecek yıllarda C-54 ve C-49 uçaklarının hava kuvvetlerinin envanterine gireceği yönündeki bilgisini muhatapları ile paylaştı. Avcı uçakları için en uygunu F-86-K modeli idi. Ancak eğitim ve lojistik işleri halledilinceye kadar uçakların teslimatı yapılmayacaktı. Mühimmat konusunda ise koruma için uygun yerler sağlandığı takdirde, ABD ordusundaki uygulama kurallarına göre altmış günlük stok mühimmat tamamlanacaktı. Diğer konuların hallinde ise Türk yetkililerin General Cooper ile görüşmeler yapacağını ve sorunların çözümüne çalışılacağı teminatını verdi¹²⁸¹.

20 Eylül 1956'da jet uçaklarının teslimatı yapıldı. D.A.Quarels törende yaptığı konuşmada; RF-84-F Thunderflash tepkili keşif uçaklarından oluşan bir filoyu ABD halkı ve hükümeti adına TSK'ya takdim etmekten büyük mutluluk duyduğunu dile getirdi. NATO'ya üye diğer ülkelerle birlikte Türkiye ve ABD'nin dünyanın bağımsız ülkelerinin ortak savunmasını devam ettirmek için yoğun bir çalışma programı uyguladığını belirtti. *“Barışı sağlamak için kuvvetli olmak”* ilkesinden hareketle oluşturulan kuvvetin bu ortak amaca hizmet edeceğini ifade etti. Türkiye'nin askeri gücü ile gurur duyduğunu; bu gurura ABD'nin de ortak olduğunu ve TSK'ya verilen bu uçakların, belirlenen hedeflere ulaşılması için katkı sağlayacağını vurguladı. *“Republic Fabrikası”*nda üretilen uçakların son derece süratli ve iyi bir manevra kabiliyetine sahip olduğunu; ayrıca havada yakıt ikmali

¹²⁷⁹ BCA, 030.01.58.353.2.

¹²⁸⁰ BCA, 030.01.58.353.2.

¹²⁸¹ BCA, 030.01.58.353.2.

yapabildiklerini açıkladı. Uçak filosunun TSK'ya tesliminin NATO Komutanlığı bünyesi içerisinde askeri kuvvetleri modernleştirme yolundaki çalışmaların bir parçası olduğunu da belirtti¹²⁸².

Törende daha sonra Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Adnan Menderes ile Adalet Bakanı H.Avni Gökürk birer konuşma yaptı. Verilen uçaklar nedeniyle ABD halkı ve hükümetine TSK adına teşekkür edildi. ABD'nin dünya barışı için yaptığı ve yapmakta olduğu bütün çalışmalarda Türkiye'yi yanında görmeye devam edeceği vurgulandı. D.A.Quarels'in yaptığı bu resmi gezi Türk kamuoyunda kendisi hakkında olumlu izlenimler bıraktı. Türkiye hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğunu hissettirdi. Ankara Palas'ta onuruna verilen yemekte ABD Büyükelçisi'nden, Türk yetkililerin her konudaki isteğini derhal kendisine iletmesini istedi¹²⁸³.

D.A.Quarels'in Türkiye'den ayrıldıktan sonra 3 Kasım 1956'da ABD, bir muhtıra verdi: Başbakan Adnan Menderes'in karşılıklı güven ve işbirliğine yönelik olarak yaptığı açıklamalardan duyulan memnuniyet dile getirildi. Türkiye'nin ortak amaçlar doğrultusunda belirlenen hedeflere ulaşmak için yükümlülükler altına girdiği yadsınamaz bir gerçektir. TSK'nın modernize edilirken bunun ülke bütçesine ağır bir yük getirdiği de bilinmekteydi. Bu bağlamda gerek ABD ve gerekse ekonomik durumu iyi olan diğer müttefiklerin yardımda bulunması kadar doğal bir durum olamazdı. Türkiye'ye yapılacak askeri yardımın NATO tarafından belirlenen kuvvet hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmesi doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır. ABD Kongresi'nin dünya genelinde uygulanacak askeri yardım programının ek yardım paketini onayladığından bahisle; olağanüstü bir durum yaşanmadığı takdirde Türkiye'ye ait askeri yardım programı da bu kapsamda ABD tarafından kabul edilmişti. Tahsisi yapılmamış olan ihtiyaçlar ise 1/4 oranında artırılabilirdi. Ayrıca yaklaşık 500.000.000 dolarlık askeri yardım malzemesinin tesliminin de hızlandırılacağı ifade edildi¹²⁸⁴.

Türkiye gerek askeri ve gerekse ekonomik ihtiyaçlarını kendi kaynaklarından sağlayabilecek bir duruma getirilmeliydi. Bu her iki ülkenin ortak faydasıydı. ABD Hükümeti, 1957 mali yılında 70.000.000 doların verilmesi için Kongre sürecini

¹²⁸² BCA, 030.01.58.353.2.

¹²⁸³ BCA, 030.01.58.353.2.

¹²⁸⁴ BCA, 030.01.62.381.10.

başlatmıştı. Ayrıca Başbakan Adnan Menderes'in ekonomik konularda her türlü önlemin alınacağı ve dışa bağımlı olmaktan kurtulmak amacıyla ülke kaynaklarının iyi yönetilmesi için her türlü çabanın sarf edileceği yönünde yaptığı açıklamalar olumlu karşılanmıştı¹²⁸⁵. ABD askeri yardım programı kapsamında verilecek olan bin altı yüz adet Jeep için ABD Büyükelçiliği ile görüşülmesi istendi ve anlaşmanın yapılması için Dışişleri Bakanlığı'na yetki verildi¹²⁸⁶.

ABD askeri yardım programı ile ilgili olarak askeri yetkililer de Türkiye'ye ziyaretlerde bulunuyorlardı. Hükümetin resmi davetlisi olarak 31 Ekim 1956'da ABD Savunma Bakanlığı Sağlık İşlerinden Sorumlu Yardımcısı Frank B.Berry başkanlığında çoğunluğu sağlıkçılardan oluşan bir heyet Türkiye'ye geldi. 4 Kasım 1956'ya kadar gezisine devam eden F.B.Berry, İstanbul, İzmir ve Ankara'da bazı incelemelerde bulundu¹²⁸⁷. 6 Mayıs 1957'de ise Charles C.Finucane başkanlığındaki bir başka heyet Türkiye'ye ziyarette bulundu. Bu gezi 8 Mayıs 1957'ye kadar devam etti. Kendilerine askeri, siyasi ve ekonomik konularda brifing verildi¹²⁸⁸. 11 Mayıs 1957'de ise ABD Avrupa Hava Kuvvetleri Başkomutanı Korgeneral William E.Tunner başkanlığında bir askeri heyet Türkiye'ye geldi. Katılımcılar arasında Tümgeneral Colby M.Myers, Albay Kendall S.Young, Albay Paul L.Steinle, Albay Couch ve Yüzbaşı Reymond L.Towne bulunmaktaydı. Heyet yaptığı görüşme ve incelemelerin ardından 13 Mayıs 1957'de Türkiye'den ayrıldı¹²⁸⁹.

ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımın büyük bir oranını askeri yardımlar oluşturmaktaydı. Türkiye'nin "*hür dünya*"nın savunulması için hayati önem sahip ülke olarak gören ABD, Türkiye'nin ekonomik olarak büyük yükün altına girdiğinin de farkındaydı. Bu amaçla askeri araç-gereç ve giderlerin mümkün olduğu kadarıyla karşılanmasına gayret etmekteydi. Türkiye ise ABD'nin kendisine verdiği öneme binaen NATO ülkelerine yapılan yardımdan ayrı tutularak daha fazla yardım yapılmasını talep ediyor ve özellikle de askeri yardım bakımından karşılığını alıyordu.

¹²⁸⁵ BCA, 030.01.62.381.10.

¹²⁸⁶ BCA, 030.18.01.146.41.5.

¹²⁸⁷ BCA, 030.01.58.353.5.

¹²⁸⁸ BCA, 030.01.58.354.11.

¹²⁸⁹ BCA, 030.01.58.354.14.

9- Türkiye'nin Ekonomik Taleplerinin Kısıtlı Oranda Gerçekleşmesi ve Borcu Zamanında Ödenmeyen Gemilerin Haczedilmesi

Batı Bloğu'nun ve dünya barışının savunulması amacıyla ABD ile her alanda yakın işbirliğinde bulunan Türkiye'nin, askeri gücünün finanse edilmesi kolay iş değildi. 1955-1956 mali yılında Türkiye'ye tahsis olunan miktar geçen yıllara göre pek değişiklik göstermemişti. Yardımın artırılabilmesi ise konunun uzmanları arasında tartışılmaktaydı. Bu durumun Türkiye'nin içinde bulunduğu şartların yeteri kadar anlatılamamasından kaynaklandığı düşünülüyordu. Yetkilileri bu düşünceye sevk eden durum Haziran 1955'de yapılan borç talebinin geri çevrilmesiydi. Çünkü o dönemde Türkiye'nin ekonomik durumunu gizlediği; aslında iflas halinde olduğu, gerekli tedbirlerin hükümet tarafından alınmadığı; yapılacak yardımların boşa gideceği şeklinde bir algı oluştuğu ve konunun ABD Hükümeti'ne ve yetkili kurumlarına gereği gibi anlatılamadığı düşünülüyordu. C.B.Randall'ın son ziyaretiyle bu durumun aşıldığı ve sonuç olarak da 30.000.000 dolarlık bir yardımın verildiği belirtiliyordu¹²⁹⁰.

Türkiye'nin ABD'ye 1955 ve 1956 yıllarında yaptığı iki kredi talebinin geri çevrilmesi Türk yetkililer tarafından hâlâ gündemde tutuluyordu. ABD makamlarının bu talebi reddederken ileri sürdükleri iki neden vardı. Bunlar uzun vadeli dış borçlanma ve devalüasyondur. Ticari borçların uzun vadeye bağlanması prensip olarak değerlendirilecek bir talep olarak görülürken, devalüasyonun IMF ile görüşülmesi gereken bir konu olarak ifade ediliyordu. Yetkililer IMF ile ilişkiler için de pek iyimser değillerdi. Çünkü Türkiye ile yapılan görüşmelerde IMF hep tavsiyelerde bulunuyor fiili bir yardıma hiç yanaşmıyordu. Bu sebeple alınan yardımların mevcut sorunları aşmada yeterli olamayacağı ortadaydı¹²⁹¹.

Türkiye'de 1956 yılı itibarıyla ekonomik alanda yaşanan bir diğer gelişme ise ABD'den satın alınan on bir adet geminin ödemelerinde yaşanan aksaklıklar nedeniyle satıcı "*Transatlantic Financing Corporation*" firmasının dört gemiyi haczetmesi oldu. Gemilerin üçüncü taksitinin vadesi 30 Kasım 1956'da bitiyordu ve ödenecek tutar da 2.300.000 dolardı. Türkiye, 3 Aralık 1956'da 1.000.000 ve üç gün sonra da 1.300.000 dolarlık ödemeler yaptı. Ancak bu gecikmeden dolayı

¹²⁹⁰ BCA, 030.01.20.113.12.

¹²⁹¹ BCA, 030.01.20.113.12.

Denizcilik Bankası'na protesto çekilmiş ve ABD'de bulunan Rize, Aydın ve Rotterdam'da bulunan Yozgat ve Batman gemileri haczedildi. Daha sonra adı geçen firma; Rize, Aydın ve Yozgat isimli gemiler üzerindeki haczi kaldırılırken Batman isimli gemi üzerindeki haczi kaldırmamakta ısrar etti. Çünkü firma, anlaşma gereğince ödemelerde yaşanacak bir aksaklık durumunda böyle bir hakkı olduğunu ileri sürmekte ve geminin kira ile işletilmesini teklif etmekteydi. Türkiye ise firmanın böyle bir hakka sahip olmadığını ABD'de bulunan bankanın Genel Müdür Yardımcısı Orhan Koraltan ve İşletme Müdürü Zeyyat Parlak aracılığıyla ilgili firmaya anlatmaya çalışıyordu. Denizcilik Bankası New York'taki avukatı aracılığı ile de hukuki işlemleri başlatmıştı. Ancak ABD mahkemelerinde haczin kaldırılması için yapılacak işlemlerin kısa sürede sonuçlanmasının zor olduğu ifade ediliyordu¹²⁹². Yaşanan bu sıkıntı ilerleyen süreçte çözülecek olmasına rağmen Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu yansıtmaması açısından oldukça anlamlıydı.

10- 1957 Bütçe Görüşmeleri (20-28 Şubat 1957)

Bütçe görüşmeleri 20 Şubat 1957'de TBMM'de başladı. Maliye Bakanı Hasan Polatkan şu açıklamada bulundu: Gelir ve gider denkliği içerisinde bütçenin 4.144.355.781 lira olduğunu belirtti. DP'nin iktidarda olduğu son altı yılda daima istikrarlı bütçeler hazırlama çabası içerisinde olduğunu ifade etti. Bu konuda en büyük desteği de halktan aldığını vurguladı¹²⁹³.

II.Dünya Savaşı ile Kore Savaşı arasındaki dönemde savaştan zarar gören ülkeler, bunun üstesinden gelmek için çaba göstermişti. ABD'nin doğrudan ya da dolaylı yardımları bu amaçla büyük katkı sağladı. Savaştan zarar gören Avrupa ülkelerinde üretim yükseldi. Kore Savaşı öncesi hammadde ihtiyacının artması üretici ülkeler için yeni bir zorluk ortaya çıkardı. 1954'de kaynağı ABD olan bir ekonomik krizden endişe edilse de alınan önlemler sayesinde üretim ve tüketim rakamları rekor seviyeye ulaşmıştı. 1955 yılı hem ABD hem de Avrupa ülkeleri için refah yılı olmuştu¹²⁹⁴.

Hasan Polatkan, Milli Savunma Bakanlığı'na ait bütçenin 1.600.000.000 lirayı aştığını vurguladı. ABD kaynaklı olarak 500.000.000 liralık askeri malzeme yardımı;

¹²⁹² BCA, 030.01.108.681.16.

¹²⁹³ TBMMZC, X/XVII, s.291-292

¹²⁹⁴ TBMMZC, X/XVII, s.292-293.

karşılıklı paralar fonundan alınacak miktar ve NATO tarafından yapılacak tesislerin Türkiye'nin savunma gücüne katkıda bulunacağını söyledi. Son olarak TSK'nın modernizasyonu için ABD'nin gösterdiği anlayış ve yaptığı yardımlarına duyduğu minnettarlığı da dile getirdi¹²⁹⁵.

21 Şubat 1957'de CHP Grubu adına söz alan Nüvit Yetkin, DP'nin 1950 öncesi ekonomi politikalarını değerlendirirken haksızlık yaptığını; Buna karşılık CHP'nin DP iktidarı döneminde doğru yapılan ekonomik yatırımları desteklediğini ifade etti. Hükümet'in ülkenin ekonomik kalkınması için çaba gösterdiğini; baraj, enerji santrali, fabrika ve yol gibi yatırımlardan memnunluk duyduklarını dile getirdi. Bunun yanı sıra bazı konulardan da rahatsızlık duyduklarını sözlerine ekledi. Bir ülkenin ekonomisinin sadece baraj veya birkaç fabrikadan ibaret olmadığını; gündelik hayatta inkâr edilemez surette her kesimin hissettiği ekonomik bir darlık yaşandığını ileri sürdü. Paranın değeri gittikçe düşüyordu. Türk lirasının alım gücü zayıflamaktaydı. Halk ithal mallardan yararlanmakta sıkıntı yaşıyordu. Hatta kendi ürettiği mahsulü bulmakta bile zorlanıyordu. Fiyatlar sürekli yükselmekteydi. Mevcut işletmelere hammadde, makine ve yedek parça bulunamazken yenilerinin açılmasının bir anlamı yoktu¹²⁹⁶. Nüvit Yetkin, oldukça kapsamlı bir şekilde Hükümet'in tarım politikasını da eleştirdikten sonra Meclis'e sunulan bütçenin hangi açıdan ele alınırsa alınsın, tamamen yanlış olduğunu vurguladı¹²⁹⁷.

CMP adına söz alan Osman Bölükbaşı ise Türkiye'nin mali durumu ile ilgili olarak hazırlanan istatistiklerin sağlıklı olmadığı yönünde yerli ve yabancı uzmanların görüşlerini genel kurulla paylaştı. Bütçede birçok belirsiz ve soyut ifadenin yer aldığını, ödeme bilançosu açıklarının kapanacağı ve ülkenin sıkıntılardan kurtulacağı gibi iddiaların sıkça dile getirildiğini ifade etti. Bilimsel analizlerden yoksun bir bütçede böylesine belirsiz ifadelerin kullanılmasını Hükümet'in "*mistik inanışlarla hareket ettiği intibainı*" verdiğini belirtti. Ona göre Türkiye'ye eşi benzeri görülmemiş derecede dış yardım yapılmış fakat başarısız olunmuştu¹²⁹⁸.

¹²⁹⁵ TBMMZC, X/XVII, s.304.

¹²⁹⁶ TBMMZC, X/XVII, s.368-371.

¹²⁹⁷ TBMMZC, X/XVII, s.372-381.

¹²⁹⁸ TBMMZC, X/XVII, s.381-383.

HP adına söz alan Kocaeli Milletvekili Ekrem Alican da Maliye Bakanı tarafından 8 Şubat 1956'da Anadolu Ajansı aracılığı ile ilan edilen 1957 bütçesinin DP iktidarı dönemindeki dördüncü denk bütçe olduğunu belirtti. Ancak daha önce denk olarak Meclis'e sunulan 1954, 1955 ve 1956 bütçelerine denk demenin bilimsel olarak mümkün olmadığını ileri sürdü. Hatta açık olarak Meclis'e sunulan 1951 ve 1953 bütçelerinin, bu bütçelerden daha sağlam olduğunu vurguladı. DP programının 73.Maddesi'yle kabul edilen esaslardan birisinin "*samimiyet prensibi*" olduğunu, ancak bütçe konusunda bu ilkeye uyulmadığını ifade etti. 1956 bütçesi tahminlere göre şimdiden en az 350.000.000 lira açık vermişti¹²⁹⁹.

1957 bütçe görüşmelerinde iktidar büyük eleştirilere maruz kalmıştı. İktidar, son üç yılda olduğu gibi 1957 bütçesinin de denk olduğunu ve gelecek için daha sağlam adımlar atıldığını iddia ederken üç muhalefet partisi de alınan büyük yardımlara rağmen bunun yanlış kullanıldığını ileri sürüyordu. Ekonomik zorluklar karşısında Hükümet'in somut bir planının olmadığı da ifade ediliyordu.

11- ABD Ankara Büyükelçisi F.Warren'in Washington Temasları ve Türkiye'nin Ekonomik Durumunun Değerlendirilmesi (Nisan 1957)

ABD'nin Ankara Büyükelçisi F.Warren 1957'nin Nisan ayı içerisinde Washington'a iki haftalık bir gezi gerçekleştirdi. Amacı ABD'li yetkililerle Türkiye hakkındaki sorunları görüşmekti. F.Warren, ABD Başkanı Eisenhower ile bir araya geldi. Yine bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı'ndan bazı yetkililerle görüştü. C.B.Randall, Hollister, Humphrey, Burgess, Larson, Benson, Sprague ve Wisner ile de randevuları vardı. Büyükelçi F.Warren bazı kaynaklardan Türk Hükümeti'nin acilen ekonomisini düzenlemek zorunda olduğu bilgisini edindi. Büyükelçi de zaten bu durumun farkındaydı. Ancak Adnan Menderes gelecekte de yüksek olasılıkla yeniden Başbakan olacaktı. Bu da Türkiye'de genel seçimlerin yaklaşması anlamına geliyordu. Bu şartlarda Türk Hükümeti'nin Washington'un kendisinden talep ettiği önlemleri alması pek de mümkün değildi¹³⁰⁰.

Büyükelçi F.Warren bu bağlamda Washington'da Türkiye'ye karşı takınılan tavırdan rahatsızdı. Türk Hükümeti, ABD'den sürekli olarak yardım istiyordu.

¹²⁹⁹ **TBMMZC**, X/XVII, s.327-331.

¹³⁰⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s. 715-717, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Dairesi Yöneticisi'nin (Jones) Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (Rountree) Muhtırası, Washington, 12 Nisan 1957.

300.000.000 milyon dolarlık kredi talebi; savunma bütçesini desteklemek için 240.000.000 liranın 314.000.000 liraya çıkarılması ve 1957 mali yılı yardımına da ilave 30.000.000 dolar bu kapsamdaki isteklerdi. Büyükelçi, Türkiye'nin bu taleplerine olumsuz yanıt almasına rağmen bunu problem etmediğini ve bundan sonra da böyle davranmaya devam edeceğini girdiği her ortamda vurguluyordu¹³⁰¹.

Bununla birlikte bazı kaygılarını da dile getirmekten geri durmuyordu. ABD Türkiye'nin isteklerini geri çevirmeye devam ederse bu, ilerleyen süreçte Türkiye ile ABD'nin ilişkilerinde tamiri imkânsız sonuçlara sebebiyet verebilirdi. ABD Kongresi'nin adaletli bir şekilde takdir edeceği yardımdan Türkiye'nin hakkına düşen miktarı almasını ümit ettiğini yetkili makamlara ilettili¹³⁰². F.Warren'in bu temasları Türk Hükümeti'nin bir türlü karşılanmaya talepleri karşısında izlenecek yol haritasını belirlemek ve yardım miktarını mümkün olduğunca artırmaya yönelikti.

12- ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'nin Ekonomik ve Askeri Durumuna Yönelik Öngörüler ve Alınan Kararlar (26-29 Haziran 1957)

ABD, Türkiye'yi 1957 ve 1958 mali yıllarında da TSK'yı desteklemeye devam edecekti. 1957-1960 mali yıllarında Türkiye'ye yapılacak olan askeri yardım programı “*ileri düzey*” silahları da kapsamaktaydı. Ancak NATO'nun bu konudaki görüşleri de dikkate alınmalıydı. Ayrıca yeniden yapılanma sürecinde “*ileri düzey*” silahların entegrasyonu unutulmamalıydı. Ancak mevcut koşullar içerisinde kuvvet azaltımına gidilmesi zor görünüyordu. ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, Türkiye'ye yapılan yardımın ABD parasını değerlendirmek için iyi bir “*Pazar*” olduğu görüşündeydi. Başkan Eisenhower ise “*fakir*” bir ülke olan Türkiye'nin küçük ama etkili bir kuvvetle daha faydalı olacağını düşünüyordu¹³⁰³.

Toplantının tamamlanmasından sonra Türkiye'ye yönelik hedeflerle ilgili olarak bir rapor hazırlandı: Savaş sonrası dönemde Türkiye, ABD için oldukça önemli bir hale geldi. Türkiye'nin stratejik öneminin farkında olan SSCB, Türkiye'ye yeri geldiğinde siyasi baskılarda bulunmakta ya da ekonomik yardım

¹³⁰¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s. 715-717, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Dairesi Yöneticisi'nin (Jones) Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (Rountree) Muhtırası, Washington, 12 Nisan 1957.

¹³⁰² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s. 715-717, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Dairesi Yöneticisi'nin (Jones) Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (Rountree) Muhtırası, Washington, 12 Nisan 1957.

¹³⁰³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.717-720,Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 328. Toplantısı'ndaki Müzakere Muhtırası, Washington, 26 Haziran 1957.

teklif etmekteydi. Ancak Türkiye Batı'ya bağlı olmayı bir devlet politikası olarak sürdürüyordu. Türkiye, ABD'ye askeri kolaylıklar sağlamıştı. “*Küresel iletişim zincirinde*” bir bağlantı noktası konumundaydı. Güneydoğu Avrupa NATO Komutanlığı Müttefik Kara Kuvvetleri ile 6.Müttefik Taktik Hava Kuvveti'nin karargâhı İzmir'de bulunuyordu. Türkiye, Batı Avrupa ve ABD ile bağlarını güçlendirmek için sürekli olarak çaba sarf ediyordu ve BM ve NATO'nun da aktif bir üyesi konumundaydı. Kore'de yaptığı askeri katkı da göz önünde tutuluyordu. Bandung Konferansı'nda Türkiye, Batı'nın demokratik ilkelerini savunmuştu. Balkan ve Bağdat Paktı'nın oluşumunda da oldukça etkin bir rol oynamıştı¹³⁰⁴.

Türkiye, sosyal ve siyasi açıdan da kendisini yenileyen ülkelerden biriydi. Siyasi olarak Ortadoğu'daki en istikrarlı ülkeydi. İyi idare edilmesinin yanında tarımsal üretiminin de bunda etkisi vardı. Çok partili siyasal sisteme sahip demokratik bir hükümet biçimi ile Batı'ya ait kültürel kavramlar geliştirilmekteydi. Ancak atılan büyük adımlara rağmen Türkiye'nin “*doğuya özgü geri kalmış despotluktan*”, tam demokratik bir yapılanmaya dönüşmesi eksik kalmıştı. Basın özgürlüğündeki güçlü kısıtlamalar Hükümet içerisindeki otoriter eğilimleri yansıtmaktaydı¹³⁰⁵.

Türkiye hem ABD hem de kendisi için ciddi problemler ortaya çıkaran milli kalkınma programından ötürü sıkıntı çekmekteydi. Askeri ve ekonomik programı bir arada yürütmeye çalışıyordu. GSMH artmış; yollar, limanlar ve fabrikalar gitgide çoğalmaya başlamıştı. Bununla birlikte Türkiye'nin döviz kaynakları tükenmiş durumdaydı ve ağır bir dış borç yükü ile karşı karşıyaydı. Bazı yatırımlar yanlış yönlendirildiği için ülkeden sermaye çıkışı hızlanmıştı. Enflasyon ciddi boyutlara varmıştı ve Türk lirasının döviz kuru gerçekçi değildi¹³⁰⁶.

İç piyasada fiyatlar yükseldikçe ve Türkiye'nin kredi durumu da bununla orantılı olarak kötüleşiyordu. Bu da batı pazarlarında rekabetgücünü kaybetmesine sebebiyet veriyordu. Türk Hükümeti ekonomik istikrarı sağlayabilme yolunda çok az ilerleme gösterebilmişti. Ekonomik reformları gerçekleştiremediği için 300.000.000

¹³⁰⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

¹³⁰⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

¹³⁰⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

dolarlık krediyi ABD’den alamamıştı. 1956’da IMF’nin tavsiyeleri ve dış yönlendirmelerle Türk Hükümeti banka kredileri ve fiyatlar konusunda bazı kısıtlamalara gitti. Ancak daha sonra Türk Hükümeti kalkınmaya yönelik ekonomik programları yeniden gündemine aldı. Alınacak önlemler bağlamında Türk lirasının değer artırımını ile kalkınma programının yavaşlatılması talep ediliyordu. Ancak unutulmaması gereken bir şey vardı ki, o da Türk Hükümeti’nin izlediği “popülist” politikaların buna izin vermemesi idi¹³⁰⁷.

ABD, Türkiye’ye karşı olası üç eylem planı ile karşı karşıyaydı: a) ekonomisini “stabilize” etmek için yatırım programını yavaşlatmayı sürekli olarak reddetmesi; b) bu doğrultudaki sonuçsuz ve yetersiz eylemler; c) etkili eylemler. İlk iki eylem planı ödemeler konusunda yaşanan problemin devamı anlamına gelecekti. Türk ekonomisinin istikrarlı olması için de her iki ülkenin karşılıklı olarak sorumluluk üstlenmesi gerekiyordu. Ancak bazı şartların ABD yardımının genişletilmesine bağlanması halinde, Türk Hükümeti bunu egemenlik haklarının ihlâli olarak görebilirdi. Bu durum Türkiye-ABD ilişkilerinde şiddetli bir gerilime neden olabilirdi. ABD’nin Türk Hükümeti’ni ekonomik reformlar konusunda istekli kılabilmesi için ilk önce ikna etmesi gerekiyordu. Türk Hükümeti, silahlı kuvvetlerinin savaş zamanında NATO komutası altına girmesini kabul etmişti. NATO’nun belirlediği güç hedefleri ile ABD’nin Türkiye konusundaki planlamaları şu görevleri gerçekleştirmek içindi: Doğrudan Sovyet saldırısına direnç göstermek, “uydu” güçlerin saldırısını geri püskürtmek, önemli boğazlarla birlikte Türkiye’nin güney kanadını korumak ve iç güvenliği devam ettirmek¹³⁰⁸.

TSK oldukça vatanseverdi, disiplinliydi ve fiziki olarak da iyi durumdaydı. Türkiye olası bir saldırıya karşı savunmasını ABD askeri yardım programı ile geliştirilmişti. Ancak görevini tam anlamıyla yapabilmesi için bazı şeyler hayata geçirilmeliydi. TSK’daki ciddi sorunlardan birisi eğitim yetersizliği idi. Askeri yardım ve ekonomik konularla ilgili olarak iki adet rapor mevcuttu. ABD Avrupa Temsilciler Grubu’nca yapılan çalışmaya göre; ya 500.000.000 dolarlık ya da 950.000.000 dolarlık ABD askeri yardım programı TSK’ya 1957-1960 arasında ulaştırılmalıydı. Prochnow Raporu’nda ise bu çözüm yolları tartışılmaktaydı: NATO

¹³⁰⁷ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

¹³⁰⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

savunmasına ilişkin tüm askeri planlama, ABD'nin NATO'ya üye ülkelere “*ileri düzey*” silahlar sağlamasına bağlıydı. Bu bağlamda Türkiye'ye bu tür silahları sağlamakta, ABD'nin göreviydi. ABD, TSK'nın askeri devamlılığına yönelik tüm masraflarını üstlenmekte olup, muhtemelen 1960'dan sonra da bu giderleri karşılayacaktı. Türkiye'nin mevcut ekonomik durumu bunun için yeterli değildi¹³⁰⁹.

Bundan sonra yapılması gerekenler de şöyle ifade edilmekteydi: Türkiye'nin bağımsızlığının devamlılığı, toprak bütünlüğünün korunması, “*Hür Dünya*” ile özdeşleşmesi, SSCB işgali karşısında direnç göstermesi sağlanmalıydı. NATO'nun Türkiye ile işbirliğini devam ettirmesi ve bunu bölgesel güvenlik ağıyla güçlendirmesi gerekiyordu. “*Hür Dünya*”nın korunup güçlendirilmesi için gerekli olan askeri kolaylıklar temin edilmeliydi. Türkiye'nin Yunanistan, Arap devletleri ve İsrail ile olan ilişkilerinin geliştirilmesine çalışılmalıydı. İstikrarlı bir Türk ekonomisinin meydana getirilmesi için detaylı bir çalışma yapılmalıydı. Türkiye'ye uzun vadede ekonomisini ve askeri gücünü geliştirmede yardımcı olunmalı; ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini NATO güvenliğinin önemli bir parçası olarak gördüğüne Türkler inandırılmalı idi¹³¹⁰.

Askeri yardım konusunda ise; 1958 mali yılı esnasında TSK'ya desteğe devam edilmeli, 1957-60 mali yılları için askeri yardım programı çerçevesinde Türkiye'ye “*ileri düzey*” silahları sağlanmalıydı. ABD, Türkiye'ye NATO'nun da uygun gördüğü biçimde güç seviyesinde bir azalma olasılığını gözden geçirmeliydi. Askeri mevcudiyet, Türkiye ekonomisinin istikrarına yönelik söylemlerde bir ön şart olmamalıydı. Askeri konularda Türklerin yeterlilikleri dikkate alınmalıydı. ABD'nin askeri yardım programının genişletilmiş hedefleri, uygun bir zamanda Türkiye'ye iletilmeliydi. 1960 mali yılı sonrasında TSK'nın askeri devamlılığı için gerekli olan dolar bazındaki maliyetin büyük bir kısmının karşılanmasına hazırlıklı olunmalıydı¹³¹¹.

Ekonomik yardım konusunda ise; Türk Hükümeti'ni ekonomiyi istikrarlı hale getirecek daha etkili kararlar alma konusunda teşvik etmek; gerçekçi bir döviz oranı

¹³⁰⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

¹³¹⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

¹³¹¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

oluşturmak; yıllık yaklaşık olarak 100.000.000 dolardan daha fazla olmamak koşuluyla ekonomik yardım sağlamaktı. Bunların arasında özellikle ekonomik istikrara ve gerçekçi döviz oranına vurguda bulunulmaktaydı. Şayet Türkiye bu iki konuda kararlı adımlar atarsa, ek yardım olanağı sağlanması için hazırlıklı olunmalıydı. Türkiye bölgesel güvenlik anlaşmalarındaki etkin rolünü devam ettirmesi konusunda teşvik edilmeli, ayrıca Arap devletleri ve İsrail ile iyi ilişkiler kurması için “cesaretlendirilmesinin” yanı sıra, Kıbrıs Sorunu’nun çözümü konusunda ilgili devletlerle anlaşmaya varması yönünde diplomatik baskı altına alınmalıydı¹³¹². Yukarıda ifade edilen bilgiler doğrultusunda ABD, Türkiye’ye yönelik geniş kapsamlı bir eylem planını hayata geçirmek üzereydi.

13- Başkan Eisenhower’ın Türkiye’nin Askeri Harcamalarında Kısıtlamaya Gidilmesi Konusunda General L.Norstad’tan Görüş Alması (15 Temmuz 1957)

ABD Başkanı Eisenhower, Türkiye’deki mevcut ekonomik durumdan oldukça rahatsızdı. Bunu Avrupa’daki askeri ittifakın en yüksek komutanı olan General L.Norstad ile paylaştı. Türkiye, askeri gücünü artırmak istemekte ve ABD’yi daha fazla ekonomik yardım yapmaya zorlamaktaydı. Yapılan görüşmelerde sürekli olarak “NATO’nun amaçları” ileri sürülmekte ve yardım teminine çalışılmaktaydı. Eisenhower hem etkili hem de devamlılık arz edecek bir güvenlik programının oluşturulması halinde aşağıdaki konulara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etti¹³¹³.

Buna göre: Siyasi ve askeri güç konusunda ABD’nin nükleer gücü, Batı Bloğu’nun öncelikli ögesi idi. Her bir müttefik devlet içerisindeki askeri örgütlenme ve planlama, ileri silah sistemleri ile bağlantılı olmalı ve ortak güvenliğe katkıda bulunmalı idi. Bu durum ABD’nin güvencesi altında olmalıydı. Ortak savunma sistemine üye ülkeler ABD’nin katkısı ile yeni silah sistemlerine sahiptiler. Bunun ekonomik maliyetinin eşit olarak paylaşıldığından ABD emin olmalıydı. ABD kaynaklarının da bir sınırı vardı. Ekonomik olarak güçlü bir ABD hiç şüphesiz ki, NATO’ya üye devletler için de birinci dereceden önemliydi¹³¹⁴.

¹³¹² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

¹³¹³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.727-730, Başkan’ın Mektubu (Norstad) Washington, 15 Temmuz 1957.

¹³¹⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.727-730, Başkan’ın Mektubu (Norstad) Washington, 15 Temmuz 1957.

1947’de TSK, yaklaşık kırk bir tümenden oluşuyordu. Toplam seferberlik gücü ise 600.000 kişiydi. NATO’ya katıldıktan sonra sayısal değerlerde artış sağlandı. Bununla birlikte ABD’nin askeri yardım çabaları kapsamında kuvvet hedeflerini artırdı. ABD, uyguladığı küresel politikanın bir gereği olarak TSK’yı ekonomik olarak finanse ediyordu. Bunu da ABD halkının verdiği yetkiyle yapıyordu. Yani güvenlik harcamaları bağlamında yardım politikası hayata geçiriliyordu. Bunun dışındaki yaklaşımlar sorunun üstesinden gelmek için gerçekçi olamazdı. Belirlenen programın dışına çıkıldığı takdirde bütün yardım programı   kebilirdi. Karar verilmesi gereken şey; Türkiye’nin askeri yardımla desteklenen askeri güçlerini azaltılıp azaltılmayacağıydı. şayet ordu mevcudunda herhangi bir değişiklik olmazsa, bunun ABD ekonomisine zarar vermesi kaçınılmazdı. Modern silah sistemlerinin kurulması güvenlik açısından oldukça önemliydi. Ordu mevcudunda aşamalı olarak indirimine gidilmeliydi. Doğal olarak da bu durumda söz konusu ülkenin şartları göz önünde bulundurularak yapılmalıydı¹³¹⁵.

Her ülkenin iç siyaseti ve ekonomik durumu değişkenlik gösteriyordu. Ekonomisi kısıtlı ve askeri gücü zayıf olan müttefik ülkeler için nükleer silah daha caydırıcı olabilirdi. Bu fikrin hayata geçmesi için işbirliği içerisinde olunan ülkelere konunun kapsamlı olarak anlatılması gerekiyordu. Müttefik ülkelerin askeri kapasitelerinin artırılmasına yardım edilecekse ya konvansiyonel silahlara sahip birliklerin desteklenme harcamaları azaltılacak ya da ileri düzey silahlar konusundaki giderler azaltılacaktı. Başkan Eisenhower ifade ettiği bu fikirlerin muhatabı olan General L.Norstad’tan bir talebi vardı. şayet kendisi ile mutabıksa, onun da görüşlerinden faydalanmak istiyordu¹³¹⁶.

General L.Norstad tarafından Başkan Eisenhower’a yazılan mektupta TSK’nin durumu değerlendirildi. Türkiye’ye Dış Yardımlar Yöneticisi H.E.Stassen tarafından 1.000.000.000 dolarlık teminat verildiğini ve Adnan Menderes’in de yıllık 200.000.000 dolarlık bir ABD yardımından emin olduğuna dair hatırlatmalarda bulundu. ABD Kongresi’nin parayı temin etme niyetinde olmadığının çok bariz bir şekilde ortada olduğunu vurguladı. Türkiye’nin ekonomik bir bunalımda olabileceğini ve kendisinin de Türkiye’yi takdir etmekle beraber, Pakistan ve Kore

¹³¹⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.727-730, Başkan’ın Mektubu (Norstad) Washington, 15 Temmuz 1957.

¹³¹⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.727-730, Başkan’ın Mektubu (Norstad) Washington, 15 Temmuz 1957.

gibi birçok ülkenin de aynı durumda olduklarını belirtti. General, paranın temininde engellerle karşılaşıldığı için bu programların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyordu. General L.Norstad'a göre Adnan Menderes'e bu durumu açıklamak oldukça güçtü. Yanlış bir yaklaşım siyasi bir krize dönüşebilirdi. Kendisi tarafından hazırlanmakta olduğu 1960-1962 dönemine ait savunma çalışmasının bunun için iyi bir fırsat olabileceğini düşünüyordu¹³¹⁷.

Türkiye'nin nispeten NATO'nun diğer üyelerine oranla daha güçlü bir savunma sistemine sahip olduğunu, yapılması muhtemel bir sınırlandırmanın da bu denklem içerisinde değerlendirilmesini akılcı buluyordu. Başkan Eisenhower'da Türk yetkililerin General L.Norstad ile görüşerek kesinti yapılacak birimlerin belirlenmesini önerecekti. General L.Norstad sorunun son derece önemli olduğunu düşünüyordu, çünkü Adnan Menderes'i ittifak bağı içerisinde tutmak istiyordu. Ayrıca Türkiye'nin sürekli olarak dışarıya bağlı olmaması gerektiğini de belirtiyordu¹³¹⁸.

Başkan Eisenhower ile General L.Norstad arasında yapılan bu yazışma Türkiye'nin o günlerde nasıl bir krizin içerisinde olduğunu en büyük deliliydi. ABD daha ucuza mal olacak bir savunma sistemi için uğraşıyordu. Sorumluluk alanında sadece Türkiye bulunmuyordu. Bütün maliyetin neredeyse tamamını kendisi karşılıyordu. Konvansiyonel silahlar ve savunma sistemleri artık oldukça pahalıya mal oluyordu. Nükleer silah sistemleri bile yüksek maliyete rağmen ilerleyen süreçte daha ucuza gelebilirdi. Ancak ABD'den yardım alan ülkeler sadece güvenlik ihtiyaçlarını karşılamıyorlardı. Oraya harcayacakları miktarı, ekonominin başka alanlarına yönlendirmenin gayreti içindeydiler ki, bu durum ABD'nin asla kabul etmeyeceği bir uygulamaydı.

C- BAĞDAT PAKTI İKİNCİ KONSEY TOPLANTISI (16-19 NİSAN 1956)

Bağdat Paktı'nın kuruluş sürecinde 24 Şubat 1955'de Türkiye ile Irak arasında Bölgesel İşbirliği Antlaşması imzalandı. 4 Nisan 1955'te İngiltere pakta üye oldu.

¹³¹⁷ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.731-732, Başkan ile olan Görüşmenin Muhtırası, Washington, 26 Temmuz 1957.

¹³¹⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.731-732, Başkan ile olan Görüşmenin Muhtırası, Washington, 26 Temmuz 1957.

Daha sonra da Pakistan ve İran katıldı¹³¹⁹. Bağdat Paktı Konseyi'nin 1955 Kasım'ındaki ilk toplantısında askeri ve ekonomik komiteler kurulması kararı alındı. O zamandan itibaren de alt komiteler giderek genişletildi¹³²⁰. Pakтын kuruluşundan sonraki geniş kapsamlı ikinci toplantısı 16-19 Nisan 1956'da gerçekleşti. Yüz elli delege katıldı. Konferansın açış konuşmasını İran Başbakanı Hüseyin Âlâ yaptı: Her şeyden önce üye ülkelerin Komünizm'e karşı mücadele güçlerini artırabilmeleri için ABD'nin pakta üye olması gerektiğini vurgulayarak davette bulundu¹³²¹.

İran Başbakanı'nın yaptığı bu resmi tekliften bir ay önce 12 Mart 1956'da İngiltere ve Türkiye dışişleri bakanları tarafından yapılan ortak açıklamada; gerek NATO ve gerekse Bağdat Paktı'nda her iki ülkenin etkin olarak yer aldığı ve bundan sonra da aynı doğrultuda hareket edecekleri belirtilmişti. İngiliz elçiliğindeki basın toplantısında İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd "*İngiliz dış politikasının temel noktalarından birisi Türkiye ile sağlam bir müttefik olmasıdır*" yorumunda bulunmuştu. Bağdat Paktı'nın saldırgan emeller taşımadığını, bölgede barış ve istikrar için bir araç olduğunu ifade etti. NATO'nun da güvenlik gerekçelerinden doğduğunu ve onunda dünya barışına hizmet ettiğini vurguladı. Bağdat Paktı ile ilgili olarak ABD'nin niyeti sorulduğunda; hem Başbakan Anthony Eden ve hem de kendisinin Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı J.F.Dulles ile görüştüğünü ve ABD'nin pakta tam destek vereceği yönünde garanti aldıklarını belirtti¹³²².

İngiltere Dışişleri Bakanı S.Lloyd'un da belirttiği gibi ABD 18 Nisan 1956'da Bağdat Paktı Ekonomik Komitesi'ne üye oldu. Bu durum diğer üye ülkeler üzerinde olumlu bir etki bıraktı¹³²³.

ABD'nin ekonomik komiteye üyeliği, Bağdat Paktı'nın amaçlarına ABD Hükümeti'nin yakın ilgisi olarak algılandı. Önceleri ABD bu komitede gözlemci sıfatı ile temsil edilmekteydi. Üye ülkeler pakтын güçlendirilmesi için ABD'nin ekonomik komiteye katılmasının, pakтын geleceği için bir dönüm noktası olacağı yönünde görüş bildirmişti. Pakтын oluşumunda da zaten ABD'nin etkisi vardı. Bölge

¹³¹⁹ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.491.

¹³²⁰ **The New York Times**, 19 Nisan 1956.

¹³²¹ **Milliyet**, 17 Nisan 1956.

¹³²² **The New York Times**, 13 Mart 1956.

¹³²³ **The New York Times**, 19 Nisan 1956.

lkelerine yönelik SSCB tehdidini önlemek amacıyla bu ülke ile komşu olan devletlerin güç birliği yapmasına yönelik teklifinin bir sonucuydu¹³²⁴.

BM Sözleşmesi'nin 51. Madde'si gereğince taraflar güvenlikleri için işbirliği yapmayı kabul etmekteydi. ABD'nin pakta katılma kararı İngiltere'de olumlu karşılıandı. Dışışleri Bakanlığı Sözcüsü, ABD'nin katılımı ile paktın yeni bir ivme kazanacağını ve bunun ekonomik komitenin çalışmaları üzerinde olumlu bir etki bırakacağını ifade etti. Ayrıca şu hatırlatmada da bulunmayı ihmal etmedi: ABD Bağdat Paktı'na tam ye olmadığından, yani ortada imzalı bir metin bulunmadığından, ekonomik komite yeliğinin Senato'nun onayından geçmesine de gerek yoktu¹³²⁵.

Bağdat Paktı'nın İkinci Konsey Toplantısı başlamadan önce Tahran'da bir araya gelen pakt yeleri Süveyş Krizi nedeniyle İsrail'i kınadı. İngiltere dışındaki diğer pakt yesi ülkelerin başbakanları yayınladıkları ortak bildiride İsrail kınarken İngiltere ve Fransa'dan da askerlerini Mısır'dan geri çekmeleri istenmekteydi. Daha sonra pakt toplantılarında ise Türkiye, İsrail'i Ortadoğu'da barış ve istikrara en büyük tehdit olarak ilan etti. Ardından gelen tepkiler nedeniyle İsrail Büyükelçisi şevkati İstinyeli'yi 23 Kasım 1956'da geri çağırarak, İsrail ile ilişkileri maslahatgüzar seviyesine indirdi. Ancak alınan bu karar Arap ülkelerine karşı bir "jest" olmaktan öteye geçmeyecekti. Tel-Aviv'den ayrılan Büyükelçi bu eylemin Bağdat Paktı'nı desteklemeye yönelik bir karar olduğunu ve İsrail'e tepki olarak algılanmaması gerektiğini ifade edecekti¹³²⁶.

ABD'nin Bağdat Paktı yeliğine İran'dan destek geldi. Başbakan Hüseyin Âlâ bu katılımın Ortadoğu'da barışı koruyacağını ifade etmekteydi. ABD ise pakt ile aralarında yakın işbirliği olmasına rağmen tam üyelik teklifini reddetti. Başbakan Hüseyin Âlâ, Suudi Kralı Suud bin Abdulaziz'in Ortadoğu'da giderek artmakta olan etkisinden endişe ettiğini ve şayet ABD pakta katılırsa bunun önemli oranda azalacağını belirtti. Aynı durum Lübnan için de söz konusu idi¹³²⁷.

¹³²⁴ **The New York Times**, 19 Nisan 1956.

¹³²⁵ **The New York Times**, 19 Nisan 1956.

¹³²⁶ Trel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", **Akademik Orta Doğu**, V, S.1, 2010, s. 12.

¹³²⁷ **The New York Times**, 28 Kasım 1956.

Ortadoğu ülkelerinin bir kısmında paktın İngilizler tarafından yönlendirildiği ve İngiltere'nin "*emperyal*" amaçlarına hizmet ettiği yönünde genel bir kanaat oluşmuştu. İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a karşı saldırgan bir siyaset benimsemesinden ötürü dört Müslüman ülke İngiltere'nin katıldığı toplantılara katılmayı reddetmişti. Hatta bazı toplantıları kendi aralarında yapmışlardı. Bu durumun da İngiliz ve Fransız ordularının Mısır'dan çekilmesine kadar süreceğini belirtmişlerdi. Başbakan Adnan Menderes, Aralık ayının ikinci haftasında İran, Irak ve Pakistan'ı Ankara da bir toplantıya davet etmiş, ancak toplantının yapılıp yapılmayacağı henüz kararlaştırılmamıştı. Bir İranlı yetkiliye göre; bu dört devlet İngiltere ile ilişkileri bozmak istemiyordu ve İngiltere'nin paktan çıkarılmasına taraf değildi. Bununla birlikte Mısır'a karşı yapılan saldırıyı da kabullenmezlerdi¹³²⁸.

İran'ın görüşüne göre dünyada iki büyük kriz bölgesi vardı. Bunlar Suriye ile Afganistan idi. SSCB ajanlarının bu bölgeler de yoğun olarak faaliyette bulunduğu ve kendileri ile ortak çalışma sergileyecek taraftarlar bulmakta da zorlanmadığı vurgulanmaktaydı. Suriye ise Bağdat Paktı'ndaki Müslüman ülkelerin en çok tedirgin olduğu bölgesel sorundu. Ürdün konusunda da çekinceler vardı. Bu ülkelerin liderleri Ürdün'ün Mısır ve Suriye safına geçeceğinden endişe ediyorlardı. Türkiye'nin ise komşuları olan Suriye, SSCB ve Bulgaristan ile sorunları vardı. Suriye'nin Doğu Bloğu'na katılması halinde Irak ve Türkiye'nin bundan sonra nasıl bir yol izleyeceği en çok merak edilen konu idi¹³²⁹.

Bağdat Paktı'nın İkinci Konsey Toplantısı'nda görüşülen konular ABD'nin ekonomi komitesine katılması, İsrail'in durumu, Mısır, Ürdün ve Suriye'nin durumu ve SSCB'nin bölgedeki faaliyetleriydi. Ayrıca özellikle pakta üye Müslüman ülkeler İngiltere ile aynı oluşum içerisinde yer almış olmalarına rağmen, Mısır konusunda izlediği politikadan ötürü rahatsızdı. Bu ülkeler ABD'nin pakta tam üye olması halinde sorunların üstesinden gelineceğini öngörüyorlardı.

¹³²⁸ **The New York Times**, 28 Kasım 1956.

¹³²⁹ **The New York Times**, 28 Kasım 1956.

D- KIBRIS SORUNU'NUN ÇÖZÜMÜ İÇİN YAPILAN ÖNERİLER ve TÜRKİYE'NİN “TAKSİM” SEÇENEĞİNİ BENİMSEMESİ

1- Kıbrıs Sorunu'nun ABD Basınında Değerlendirilmesi

Kıbrıs Sorunu'na çözüm bulmak için 29 Ağustos 1955'te toplanan Londra Konferansı 6-7 Eylül Olayları'nın olumsuz etkisiyle dağıldı. Bunun üzerine İngiltere, adada her iki tarafın temsilcileriyle görüşmeler yaptı fakat Rum lider Makarios'un uzlaşmaz tavrı nedeniyle bir sonuç alamadı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs'ın tamamına sahip olmayı hem itibar hem de bölgenin güvenliği açısından önemsiyordu. İngiliz halkının refahı “*petrolün koruyucusu*” olarak Kıbrıs'a bağlıydı. İngiltere bütün ihtimalleri göz önünde bulunduruyordu. Aynı zamanda Türkiye'nin dostluğuna ve müttefikliğine ayrı bir değer veriyordu. İngiltere'ye göre “*NATO'yu katletmenin en kolay yolu Kıbrıs'tan çekilmek ve bir Türk-Yunan savaşı başlatmaktır*”¹³³⁰.

Süreç içerisinde İngiltere, o günlerde Yunanistan'ın lehine olacak bir çözüm yolu üzerinde çalışmaktaydı. Adaya özerklik verilmesi planlanıyordu. Bu duruma Türkiye karşı çıkmakta ve mevcut durumun korunmasından yana tavır koymaktaydı. Yunanistan ise “*self-determinasyon*”da ısrarcıydı. Çünkü nüfus olarak Rumlar daha fazlaydı. 1956'nın başlarından itibaren İngiltere, özerklik konusunda kararlı olduğunu gösterince, bu “*oldu-bittiye*” Türkiye'de eğilim göstermeye başladı. Kendi özerklik teklifini İngiltere'ye bildirdi¹³³¹. Buna rağmen çekinceleri 1956 boyunca devam edecekti. Bu gelişmeler yaşanırken İngiltere farklı çözüm yollarını da değerlendirmekte ve bunları yeri geldikçe ABD ve diğer ilgili ülkelerle paylaşmaktaydı.

İngiltere'nin önünde durumun normalleşmesi için iki yol vardı. Birincisi İngiliz varlığını adadan çıkarmaya çalışan EOKA'nın kesin olarak yok edilmesi idi. İkincisi ise Türkiye ile Yunanistan'ın birlikte kabul edeceği ortak bir yolun benimsenmesiydi. İngiltere her iki çözümü birlikte uygulamak istedi. İngiltere'nin Kıbrıs Valisi John Harding, EOKA'yı tamamen yok etmek için harekete geçti. 1956 Nisan'ında Londra'ya bir rapor gönderen vali, Kıbrıs'ta bir yerel hükümetin

¹³³⁰ Eftal Irkıcıtal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması ve İngiltere'nin Çifte Self Determinasyon Teklifi”, **History Studies: International Journal of History** Prof.Dr.Enver Konukçu Armağanı, Samsun, 2012, s.197-198.

¹³³¹ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.533.

oluşturulması gerekliliğini ortaya koydu. Mevcut yönetim şeklinin İngiltere menfaatlerine zarar vereceği görüşündeydi. “*self-determinasyon*”u da içeren üçlü bir anlaşmaya varılmasını önermekteydi. Böylece İngiltere’nin adadaki yeri de sağlamlaşacaktı. Vali, Türkiye ve Yunanistan ile aynı anda görüşülmesini ve uluslararası bir anlaşma zemininin aranmasını teklif etmekteydi. Ancak bu görüşe İngiltere’nin Atina Büyükelçisi Charles Peake çekince koydu. Ona göre “*Yunan Hükümeti aşırı milliyetçilerin esiriydi*” ve bu teklifi kabul edecek “*cesaretten*” de yoksundu. Kıbrıs’ta Yunanistan’ın devre dışı bırakılarak liberal bir anayasanın yürürlüğe konulmasını önerdi. Diğer taraftan İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi James Bowker, Türkiye’nin bakış açısını yansıtırken, Kıbrıs’ta güçlü bir hükümete ihtiyaç olduğuna değinmekteydi. Ayrıca Türk Hükümeti’nin ciddi sorunlarla uğraştığını ve mevcut şartlar içerisinde taviz verecek konumda olmadığına da dikkat çekiyordu¹³³².

Bu arada İngiltere’nin Washington Büyükelçisi Roger Mellor Makins, 22 Haziran 1956’da İngiltere’nin yeni planının ABD tarafından desteklenmeyeceğini bildirdi. “*Self-determinasyon*” konusunda Türkiye ve Yunanistan’a veto hakkı verilmesinden dolayı ABD Dışişleri Bakanı plandan memnun değildi. Türkiye’ye veto hakkı veren bir plan, Yunanistan tarafından büyük olasılıkla kabul edilmeyecekti. Bunun üzerine R.M.Makins, J.F.Dulles’e; bu durumda Türkiye’nin tek taraflı olarak harekete geçebilecek güçte olduğunu söylemesine rağmen, J.F.Dulles Türkiye ve Yunanistan’a veto hakkı verilmesine karşı olduğunu belirtti¹³³³.

İngiliz Hükümeti General Sir Gerald Templer’i Türkiye’ye gönderdi. G.Templer’in yola çıkmadan önce basına verdiği demeçte; Kıbrıs halkının kendi kaderini belirleme sürecine yönelik açıklamalarına Adnan Menderes tarafından verilen cevapta; Kıbrıs’ta “*Self-determinasyon*” söz konusu olursa bu durum Türk-İngiliz ilişkilerini tehlikeye atmakla kalmayıp, NATO’nun güneydoğu kanadını da zayıflatacağını söyledi. Başbakan mevcut durumun korunmasından yana olduklarını bir kez daha vurguluyordu¹³³⁴.

¹³³² E.Irkıçatal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması”, s.198.

¹³³³ E.Irkıçatal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması”, s.201-202.

¹³³⁴ **Los Angeles Times**, 3 Temmuz 1956.

İngiltere 1956 Temmuz’unda Lord Radcliffe’yi Kıbrıs için bir anayasa hazırlamakla görevlendirdiği günlerde¹³³⁵ İngiltere kamuoyu, taraflar arasında uzlaşma sağlanması yönünde baskı kurmaya başladı. Bunun etkisi kısa sürede İngiliz basınında görüldü. “*London Times*”da yer alan haberde; Kıbrıs’ın geleceği konusundaki kritik kararın artık alındığına dair herhangi bir şüphenin olmadığı ve özerklikten önce halk yönetimi için önerilen dönemin on yıl olduğu ifade edilmekteydi¹³³⁶.

Bu kararın kabul edilip uygulanması halinde İngiltere ile Yunanistan’ın ilişkileri kopabilirdi. Ancak adadaki İngiliz üslerinin varlığı böylece daha güvenli hale gelecekti. İngiltere kamuoyunda karşı görüşlerde bulunmaktaydı. Coğrafi uzaklıktan ötürü tam bir kontrol sağlanmadığı takdirde üslerin durumu belirsizlik gösterebilirdi. Kıbrıs’taki Türkler gibi azınlıkların haklarıyla ilgili olarak ise; *“Yunanistan’daki hiçbir azınlığın Doğu Trakya’daki Türk azınlıktan daha fazla özgürlüğü yok. 1955 Eylül ayında İstanbul ve İzmir’deki olaylar şunu gösteriyordu ki, Türkiye’deki Rum azınlıkta ise durum tam tersi. Türkiye bugün bizim müttefikimiz; Türkiye Birinci Dünya savaşında düşman safta, ikincisinde ise tarafsız olmasına ve savaşa Berlin’in düşüşü ve Japonya’nın çöküşünden sadece birkaç hafta önce katılmasına rağmen bu değerlendirilmesi gereken bir konu”* yorumunda bulunmaktaydı¹³³⁷.

ABD basını İngiltere’nin Kıbrıs’a yönelik özerklik planını Türkiye’ye kabul ettirmede tam olarak başarılı olamadığı yorumlarına da yer veriyordu: Kıbrıslı Rumlar kendi geleceklerini kendileri belirlemek istiyordu. Adada yaklaşık dört yüz bin Rum ve yüz bin Türk nüfus yaşamaktaydı. Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için Türkiye ile yapılan “*yarı gizli*” görüşmelerin 2 Temmuz 1956’da resmen sonuçlandığına dair bir bilgi okuyucularla paylaşılıyordu. İngiltere, Türkiye’nin ortalama on yıl içerisinde Kıbrıslılara kendi geleceklerini oylama hakkı verecek planı kabul etmesini umut ediyordu. Ancak uluslararası taahhütlere rağmen, Kıbrıs’ın ileride Yunan Komünist Partisi’nin kontrolüne geçmesi ihtimaline karşı bu öneri Türkiye için kabul edilebilir değildi. Bu durum süreç içerisinde faydalı da olabilirdi. Başta ABD olmak üzere bütün dünya Türkiye’nin Kıbrıs üzerinde ki etkisini daha iyi

¹³³⁵ R.Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.958.

¹³³⁶ *Los Angeles Times*, 3 Temmuz 1956.

¹³³⁷ *Los Angeles Times*, 3 Temmuz 1956.

anlayacaktı ve Türkiye'nin bu anlaşmaya yanaşmaması Yunanistan'ı daha ılımlı hale getirmek zorunda bırakacaktı¹³³⁸.

İngiliz uzmanlar ise Türkiye'nin anlaşmayı kabul etmemesi durumunda çözüm için daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. İngiltere, ABD'nin de desteğiyle verilecek uluslararası garanti karşılığında, Türkiye'nin özerkliği kabul edeceğini ümit ediyordu. Oldukça kapsamlı hazırlanan İngiltere planı Ankara'da Türk liderler ile İngiltere Büyükelçisi J.Bowker arasında yaklaşık iki hafta tartışıldı. Yetkililere konu hakkında yapılan görüşmeleri dışarı sızdırmamaları için karar birlikteliğine varmıştı. Sonradan Başbakan Adnan Menderes tarafından verilen bir demeçte; Kıbrıs'ta İngiltere'nin egemenliği dışında herhangi bir görüşün kabul edilmeyeceği ilan edilmişti. Aksi bir durumun gerçekleşmesi halinde bu “uluslararası bir felakete” neden olacaktı. Başbakan'ın bu açıklamaları Türkiye'den diplomatik kaynaklar aracılığı ile gelecek haberlerden daha önemliydi¹³³⁹.

Kıbrıslı Rumlar yapılan zorlu görüşmelerin ardından Yunanistan ile birleşme isteğinden vazgeçti ve özerkliği kabul etmede mutabık kaldı. Böylece Londra, on yıl için Süveyş'in kaybından sonra Akdeniz'deki en büyük üssü olan Kıbrıs'taki varlığını devam ettirme konusunda rahatladı. Uzlaşmanın sağlam esaslara dayandırılması için Başbakan Adnan Menderes ile görüşmek üzere Ankara'ya bir İngiliz heyeti gönderildi¹³⁴⁰. Yapılan müzakerelerden bir sonuç alınamadı. Veto hakkıyla birlikte Kıbrıs Senatosu'nda Kıbrıslı Türklerin temsil edilmesi, uzlaşma görüşmeleri için şart koşuldu. Mevcut durum böylelikle daha da zora girdi. O günlerde Bağdat Paktı kapsamında Ankara'da görüşmelerde bulunan General G.Templer, gezisi esnasında Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak Türk yetkilileri ikna etmeye çalışmaktaydı¹³⁴¹. ABD'nin “resmi sesi” konumunda olan “The New York Times”, “Los Angeles Times” gibi gazeteler Kıbrıs Sorunu'nu en yetkili kişilerden aktarırken aslında; ABD Hükümeti'nin görüşlerini yansıtıyorlardı.

¹³³⁸ The New York Times, 3 Temmuz 1956.

¹³³⁹ The New York Times, 3 Temmuz 1956.

¹³⁴⁰ The New York Times, 8 Temmuz 1956.

¹³⁴¹ The New York Times, 8 Temmuz 1956.

2- ABD-İngiltere ve Türkiye Arasında Kıbrıs'ın Statüsü ile İlgili Tartışmalar ve “*Taksim*” in Gündeme Gelmesi

Başkan Eisenhower'ın yardımcısı Richard Nixon 9 Temmuz 1956'da Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirdi¹³⁴². R.Nixon Türk yetkililerle görüştü. Gündeme ait diğer konularla birlikte Kıbrıs Sorunu da tartışıldı. Bu konuda Türk Hükümeti'nden aldığı bilgileri Başkan Eisenhower'a ileteceğini ifade etti¹³⁴³.

ABD çözümsüzlükten dolayı oldukça rahatsızdı. ABD'ye göre İngiltere ile Yunanistan arasındaki güven eksikliği, problemin kaynağını teşkil ediyordu. Bu durumun Yunanistan'ın Batı'ya karşı olan bağlılığında olumsuz bir etkiye sebep olacağından endişe eden ABD, Yunanistan'dan gelen arabuluculuk teklifini kabul etti. Böylece Atina, batının “*süper gücünü*” arkasına alarak Türkiye'yi kendi istediği yönde uzlaşmaya zorlamayı planlıyordu. ABD, bu iş için özel temsilci olarak J.F.Dulles'in özel asistanı Julius C.Holmes'i görevlendirdi. ABD Dışişleri Bakanlığı bürokratlarının hazırladığı planda Yunanistan kayırılmaktaydı. “*Enosis*” temelli olarak “*self determinasyon*” etrafında şekillenmişti. Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, 28 Ağustos 1956'da ABD Büyükelçisi Cavendish Cannon ile bir araya geldi. “*Yapacak başka bir şeylerinin kalmadığını*” ima ederek bu zorlu şartlarda ya istifa edeceğini ya da SSCB'ye atıfta bulunarak “*başka mihraklardan*” gelecek bir yardımın kabul edilmesinin doğuracağı olumsuz sonuçlardan bahsetti. Yunanistan Dışişleri Bakanı E.Averoff-Tossizza'da J.F.Dulles'e özel bir mesaj göndererek ABD'nin devreye girmesinin kendileri açısından ne kadar önemli olduğunu ifade etti¹³⁴⁴.

Londra'nın dikkati bu günlerde Süveyş krizinde olduğu için ABD'nin Kıbrıs konusunda devreye girmesini o an için bir sorun olarak görmedi. Arabuluculuk çabalarının devamında J.C.Holmes kabul edilebilir bir çözüm için Yunanistan'ın şartlarını içeren bir belgeyi 8 Ekim 1956'da İngiltere Dışişleri Bakanı S.Lloyd'a sundu. Yunanistan'ın Rum lider Makarios olmadan da yola devam etmeye hazır olduğunu söyledi. İngiltere Süveyş Krizi'nden ötürü Mısır'a yapacağı müdahalenin

¹³⁴² **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.307.

¹³⁴³ **Milliyet**, 11 Temmuz 1956.

¹³⁴⁴ E.Irkıçatal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması”, s.204.

zamanı yaklaştıkça ABD'nin bu konuda takınmış olduğu tavırdan rahatsız olmaya başladı¹³⁴⁵.

Bu bağlamda 22 Ekim 1956'da Süveyş Harekâtı öncesi Fransız ve İsraili yetkililerle Sevr'de yapılan görüşmede W.Hilary Young, ABD'lilerin kendilerini Yunanlara “*sattığını*” söylemişti. Nitekim Süveyş krizi Ekim 1956'da zirveye tırmanırken İngiltere-ABD ilişkileri en kötü günlerini yaşıyordu. ABD'nin arabuluculuk faaliyetleri başlangıçta Ankara'dan gizli yürütölmekte idi ve bu durum İngiltere'yi rahatsız etmekteydi. Dahası Yunanistan'ın teklifi ile İngiltere'nin çözüm için yaptığı öngörüler birbiriyle bağdaşmıyordu. ABD'nin arabuluculuk girişimi başarısız oldu. İngiltere sadece kendisini değil, aynı zamanda müttefiki olan Türkiye'nin de çıkarlarını ötelediği gerekçesi ile Yunanistan'ın teklifini 27 Ekim 1956'da reddetti. Dikkatlerin Süveyş ve Macaristan krizlerine¹³⁴⁶ çevrildiği böyle bir dönemde artık adada “*taksim*” en doğru çözüm yolu olacağı gündeme gelmeye başladı¹³⁴⁷.

İngiltere Hükümeti, Türkiye'nin yaptığı bütün itirazlara rağmen 1956'da özerkliği gündeme getirmiş fakat süre içerisinde adada iki ayrı toplumun varlığını kabul ile, “*taksimi*” de bir çözüm yolu olarak seçenekler arasına almıştı. Türk Hükümeti de en doğru hareket tarzının bu olacağı değerlendirmesinde bulunarak destek vermeye başladı. Ancak sorunun başlangıcından itibaren Türkiye'nin savunduğu tez mevcut durumun korunmasından yanaydı. Şimdi ise politika değişikliğine kendisi gidiyordu. Bu da Hükümeti uluslararası ilişkiler bağlamında tartışılır kılabilirdi. Türk kamuoyu da “*taksim*” tezini hemen benimsemedi. İmkânlar

¹³⁴⁵ E.Irkıçatal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması”, s.205-206.

¹³⁴⁶ Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin XX. Kongresi'nde dünyaya ilan edilen “*barış içinde bir arada yaşama*” politikasıyla iki blok arasında savaşın kaçınılmaz olmadığı görüşü benimsenmişti. SSCB, Batı ile ilişkilerini geliştirmek ve savaş sonrası koşulların kabulünü istemekteydi. Bu bağlamda Nisan 1956'da Kominform'u dağıtmıştı. Ancak söz konusu kendi bloğu içerisindeki denetim olunca kararlı davranarak Macaristan'a müdahale etti. Erel Tellal, “Sovyet Dış Politikası ve Gremiko”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, LXII, S.3, (2007), s.356-357.; 24 Ekim 1956'da Macaristan'da milliyetçiler tarafından Stalin aleyhinde başlatılan gösteriler kısa süre sonra büyüdü. Örfi idarenin ilan edildiği ülkede SSCB'den yardım istenmişti. **Milliyet**, 25 Ekim 1956.; 29 Eylül 1956'da SSCB, Macaristan'a müdahalede bulundu. Büyük çatışmaların yaşandığı ülkede çok sayıda milliyetçi öldürüldü. **Milliyet**, 30 Ekim 1956.

¹³⁴⁷ E.Irkıçatal, “İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması”, s.205-206.

dâhilinde mevcut durumun devamını, aksi takdirde adanın tarihsel gerekçelerle asıl sahibi olan Türkiye'ye geri verilmesini istedi¹³⁴⁸

İngiltere 1956 Temmuz'unda Lord Radcliffe'yi Kıbrıs için bir özerklik anayasası raporu hazırlaması için görevlendirmişti. Kıbrıs'taki incelemelerden sonra ilgili rapor tamamlanmış ve 12 Kasım 1956'da İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na sunulmuştu¹³⁴⁹.

16 Kasım 1956'da Başbakan Adnan Menderes, Londra Konferansı görüşmelerine katılan ve devletler hukuku konusunda oldukça yetkin olan Nihat Erim'i makamına davet ederek Kıbrıs konusunda bir rapor hazırlamasını istedi. Başbakan, konu hakkında Hükümet'inin siyasi görüşünü de şöyle açıkladı: Türkiye Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını istemekteydi. Eğer İngiltere adadan çekilirse, Kıbrıs gerçek sahibi olan Türkiye'ye iade edilmeliydi. Bunun gerçekleşmemesi durumunda ada, Yunanistan ile Türkiye arasında yarı yarıya "*taksim*" edilmeliydi. Böyle olması halinde İngiltere'ye istediği üsler ve bölge bırakılabilirdi. İngiltere, ada halkına "*self-determinasyon*" hakkı tanımayı yetkili kurumlarında tartışıyordu. Bunun gerçekleşmesi halinde Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve güvenliği korunmalıydı. Hiçbir surette Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi kabul edilmeyecekti¹³⁵⁰.

Nihat Erim yaptığı inceleme ve görüşmelerin ardından bir rapor hazırladı: Kıbrıs'ın İngiltere'nin elinde kalmasının BM Anayasası'nın 73. Maddesi gereğince mümkün olmadığını, bu maddenin İngiltere'ye "*self-governmenti*" yüklediğini belirtti. İngiltere'nin coğrafi, tarihi ve özellikle de stratejik sebepler dolayısıyla adayı Türkiye'ye devretmesi gerektiğini raporunda belirtti. Rum nüfusun fazla olması nedeniyle mevcut şartlar altında BM Anayasası'nda aşılması imkânsız olarak görülen engel "*self-determinasyon*" idi. Bu nedenle Kıbrıs'ın Türkiye'ye iadesi hukuki değil siyasi sebeplere dayandırılmalıydı. Türkiye iddiasını sonuna kadar muhafaza etmeliydi. Ayrıca diğer ihtimallerde de halkın din ve ırk farkı gözetmeksizin eşit haklardan yararlanması için ısrar edilmeliydi. Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhâkı veya Türkiye'ye iadesi uzak ihtimallerdi. Kıbrıs'ın Yunanistan'a terki veya mevcut

¹³⁴⁸ R.Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.958-959.

¹³⁴⁹ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.532.

¹³⁵⁰ **BCA**, 030.01.38.227.1.; Nihat Erim bu görüşmenin 13 Kasım 1956'da gerçekleştiğini günlüğüne yazmaktaydı. Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, (Haz: Ahmet Demirel), **II**, İstanbul, 2005, s.617.

statüsünde Türkiye'nin mutabakatı sağlanmaksızın yapılacak bir değişiklik, Lozan Anlaşması'nı Yunanistan ile ilişkiler bakımından gözden geçirmek zorunluluğunu doğuracağı gibi, Anadolu'nun savunulmasını güçleştireceği için bütün uluslararası taahhütlerin yeniden ele alınmasını da gerektirecekti¹³⁵¹.

Kıbrıs Sorunu 1956'nın yaz ve sonbaharında yeni bir ivme kazandı. Özellikle İngiltere'nin izlediği siyasette farklı çözüm yolları gündeme gelmeye başladı. Türkiye bu süreçte doğru bir politika izlemek için hazırlıklar yapmaya başladı.

3- Türkiye ve Yunanistan'ın ABD'de Yaptıkları Kamuoyu Çalışmaları

ABD'nin arabuluculuk girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Türkiye, bu ülkede bulunan yetkililerinden Kıbrıs konusunda çalışmalar yapmasını istedi. New York Türk Haberler Bürosu Müdürü Nuri Eren, bazı temaslarda bulundu ve konu hakkında birçok yerde konferanslar verdi¹³⁵². İzlenimini bir rapor halinde sundu: ABD'de gerek akademik ve gerekse sivil toplum kuruluşlarında “*Soğuk Savaş*”ın olumsuz etkisinden rahatsızlık duyulduğunu ifade etti. Rusların siyasi ve askeri “*tansiyonu*” azaltma siyasetlerinin, ABD kamuoyunda en alt tabakaya kadar etki ettiği ve uzlaşma isteğinin çok açık bir şekilde görüldüğünü belirtti. ABD'nin müttefiklerine yaptığı dış yardımı halkın abartılı bulduğunu ve “*asıl yardımın kendilerine yapılması*” gerektiğini ifade ettiklerini de vurguladı¹³⁵³.

Kıbrıs konusunda 1955'e oranla Türkiye'nin lehine bir ilerleme görülmesine rağmen görüştüğü pek çok üst düzey yetkilide; Türkiye'nin İngiltere'nin telkinleriyle hareket ettiği izlenimi edindiğini belirtti. Bu konuda ABD'nde Türkiye'nin izlemesi gereken politikanın, Yunanistan'ın kendisine ait olmayan bir adayı sorun çıkararak talep ettiği şeklinde olması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulundu. ABD kamuoyunda Kıbrıs Sorunu'nun sadece İngiltere ile Yunanistan arasındaki bir mesele olarak algılandığı sürece çözüm için Yunanistan'ın tezi her zaman bir adım önde olacaktı. Konunun BM'de görüşülmesinin yaklaştığı bir dönemde Başbakan Adnan Menderes'in “*Associated Press*”e vereceği bir demecin, ABD kamuoyunu Türkiye lehine döndürebileceğini ileri sürdü¹³⁵⁴.

¹³⁵¹ BCA, 030.01.38.227.1.

¹³⁵² CCBA,3/248.4084/1.

¹³⁵³ CCBA,3/248.4084/1-3.

¹³⁵⁴ CCBA,3/248.4084/1-3.

Bu arada Yunanistan'da boş durmuyordu. Hükümet tarafından ABD'de de kamuoyu çalışması yapmak üzere görevlendirilen Yunanistan Enformasyon Müdürü Andre Michalopoulos da St.Louis ve Kansas City şehirlerinde bazı temaslarda bulundu. Rum cemaatinin sayıca çok olduğu bu iki kentte Yunan dernekleri aracılığıyla konuşmalar yaptı. A.Michalopoulos Türkiye'nin İngiltere'nin kışkırtması ile Kıbrıs Sorunu'nda taraf olduğunu iddia etmekteydi. Ayrıca Makarios'un sözcüsü olarak çalışan Rossides isimli bir avukatın da New York'ta "*self-determinasyon*" üzerinde durarak bazı çalışmalar yaptığını ve meselenin Yunanistan ile İngiltere arasında olduğunu sıkça işlediği bildirilmekteydi¹³⁵⁵.

Yunanistan ABD'deki dini kuruluşlar ve dernekler aracılığıyla belediyeler, eyalet valileri üzerinde, ticaret odalarına kayıtlı Yunanlı tüccarlar ile de işadamları üzerinde etkide bulunmaya çalışıyordu. Bir Rum derneği Senatör Capehart aracılığıyla Kıbrıs konusunda "*self-determinasyon*" prensibinin lehine demeç vermesi için İndiana Valisi George Graig üzerinde etkili olmuştu. Kansas City Belediye Başkanı Roe Bartloe da bu günlerde, A.Michalopoulos'un Truman'ı Yunanistan'a davet ettiğini ve Rumlardan oluşan bir heyetin St.Louis Belediye Başkanı'na müracaat ederek gerek Kıbrıs ve gerekse İstanbul'da can ve mal kaybına uğrayan Rumlar için bir anma günü ilan edilmesini istediler¹³⁵⁶. Yaşanılan bu gelişmeler ABD'deki Rum lobisinin bugünlerde ne kadar aktif olduğunun göstergesiydi. Türkiye'de lobicilik faaliyetlerinde bulunarak bu tarz eylemlere karşılık vermek istiyorsa da ne oranda başarılı olunduğunu zaman gösterecekti.

4- Türk Dış Politikasının Kıbrıs'taki Temel Söylemi: "*Taksim*"

1956'da İngiltere'nin Süveyş Kanalı'na yaptığı harekâtın başarısızlığa uğraması sonucu İngiltere, bölgede itibar kaybına uğramıştı. Bu günlerde Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak Lord Radcliffe İngiltere Hükümeti tarafından kendisine verilen görevi tamamlamış ve özerklik anayasası raporunu İngiltere Sömürgeler Bakanlığına sunmuştu. Bakan Lennox Boyd 19 Aralık 1956'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada bu raporda ifade edilen tekliflerin kendisi tarafından kabul gördüğünü belirterek şu konuşmayı yaptı: "*İngiliz Hükümeti Kıbrıs'taki gibi karışık bir ahali için; 'self-determinasyon' hakkının tatbiki için; muhtelif hâl çareleri için;*

¹³⁵⁵ CCBA,3/248.4084/3-4.

¹³⁵⁶ CCBA,3/248.4084/3-4.

muhtelif hâl çareleri arasına, adanın taksimi hususunun da ithal edilmesi gerektiğini kabul etmektedir”¹³⁵⁷. Bu gelişmeler üzerine Türk Hükûmeti yeni Kıbrıs politikasını belirledi¹³⁵⁸.

İngiltere’nin Kıbrıs için planladığı çözüm yolu aslında özerklik olmasına rağmen *“taksimi”* de bir hâl çaresi olarak değerlendirmeye almıştı. Belirli bir süre için devam edecek olan özerklikten sonra taksimin söz konusu olabileceğini belirtmişti. Buna karşılık Türkiye süreç içerisinde *“taksim”* zaman kaybedilmeden uygulanmasını isteyecekti¹³⁵⁹.

Başbakan Adnan Menderes’in 28 Aralık 1956’da TBMM’de yaptığı değerlendirmeler neticesinde Türkiye’nin Kıbrıs politikası belirginleşmeye başladı. Görüşmeler esnasında yedi kez söz alan Başbakan, adanın *“taksiminde”* büyük bir fedakârlık yaptıklarını ve son kararlarının adada yaşayan yüz bini aşkın Türk’ü yabancıların inisiyatifine bırakamayacaklarını ifade etti. Türkiye’nin stratejik güvenliği açısından oldukça önemli bir konumda olduğuna değindi. Türkiye’nin en önemli limanlarının Akdeniz limanları olduğunu belirterek Türkiye’nin kıyı şeridinde 45 millik bir mesafede bulunan Kıbrıs’ın önemine vurgu yaptı. Kıbrıs’ın o an itibarıyla Türkiye’ye bağlanmasının uluslararası bir krize neden olabileceğine atıfta bulundu. Adanın *“taksimine”* taraftar olduklarını ve bu konuda İngiltere ile temasa geçmeyi planladıklarını ifade etti¹³⁶⁰.

Başbakan Adnan Menderes’in TBMM’de yaptığı bu konuşmaya Kıbrıs Türklerinin lideri Dr.Fazıl Küçük’ten destek geldi. Adanın taksiminin doğru bir adım olacağı ve halkın da bu görüşe katıldığını söyledi. *“Taksim”* sonrası ortaya çıkabilecek sorunların da mübadele ile kolaylıkla çözülebileceğini ifade etti. Adnan Menderes’in açıklamalarına muhalefetten de olumlu tepkiler geldi¹³⁶¹.

Başbakan Adnan Menderes TBMM’deki görüşmelerin hemen ardından ABD büyükelçisi F.Warren ile bir araya geldi. *“Enosis”* ile *“taksim”* iki uç noktayı teşkil etmediğini ve böyle algılanmasının da büyük bir hata olduğunu dile getirdi. Kalıcı çözümün ise adanın *“taksim”* edilmesi ile sağlanabileceğini vurguladı.

¹³⁵⁷ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.532.

¹³⁵⁸ Yavuz Güler, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi”, **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, V, S.1, (Haziran-2004), s.105-106.

¹³⁵⁹ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.532.

¹³⁶⁰ **TBMMZC**, X/XV, s.353-354.

¹³⁶¹ **Milliyet**, 30 Aralık 1956.

Türkiye'nin bu kararın dışında herhangi bir seçenek üzerinde durmadığını da söyledi¹³⁶². 1956'nın sonu itibarıyla Kıbrıs Sorunu'nda Türkiye'nin izleyeceği yol haritası artık iyiden iyiye belirginleşecekti. Hükümet “*taksimi*” devlet politikası haline getirecek ve bu anlayışa uygun olarak kamuoyunu yönlendirecekti. Sonradan geniş kitleleri harekete geçirecek olan “*Ya taksim! Ya ölüm!*” sloganının temeli de işte bu günlerde atılmış olacaktı.

E- SÜVEYŞ KRİZİ VE TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

1. Süveyş Kanalı'nın Millileştirilmesi (26 Temmuz 1956)

II.Dünya Savaşı'ndan sonra gerek petrol sahalarının genişlemesi ve gerekse Batı Avrupa endüstrilerinin büyük ölçüde Ortadoğu petrolünü kullanması nedeniyle, Süveyş Kanalı'nın ekonomik önemi artmıştı. 1955'de kanaldan geçen 14.666 geminin 1/3'ü İngiltere, 3/4'ü de NATO ülkeleri ile ilintiliydi¹³⁶³.

Kanal, Avrupa için büyük bir öneme sahipken 26 Temmuz 1956'da Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunâsır, Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirdiğini açıkladı. Bunun görünürdeki nedeni, Aswan Barajı'nın yapımını finanse etmektir. Cemal Abdunâsır'ın asıl amacı ise kanalı kontrol eden şirketin İngiliz ve Fransız sahiplerinden intikam almak istemesiydi. Bu durum, Süveyş Kanalı'nın kontrolünü sağlamak konusunda uluslararası bir krize yol açtı. Fransa ve İngiltere kanalın millileştirilmesiyle oluşacak kayıplar konusunda endişeye kapıldı. İngilizler güçlü ABD baskısına karşı 13 Haziran'da bölgedeki 90.000 askerini geri çekti. Fransızlar, Cezayir'deki kolonileriyle sorunlar yaşıyordu. Her iki ülkede kanalın ele geçirilmesini Afrika ve Asya'daki kolonilerinin kaybedilmesine yönelik ilk adım olarak görüyordu. Eisenhower'ın krize bakış açısı Batı Avrupa devletlerinden kısmen farklıydı. Çünkü ABD'nin kanal üzerinde İngiliz ve Fransızlardan daha farklı amaçları vardı. Süveyş Krizi esnasında ABD askeri harekât düzenleyebilirdi ama Eisenhower bunu tercih etmedi. Aslında ABD kanal ile ilgili olarak Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunâsır'ın üzerinde baskı da kurmadı. Diğer taraftan İngiliz, Fransız ve İsrailliler Mısır'a askeri olarak müdahale edecekti¹³⁶⁴.

¹³⁶² BCA, 030.01.41.245.13.

¹³⁶³ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.145.

¹³⁶⁴ Rose McDermott, *Risk-Taking in International Politics*, Michigan, 1998, s.135.

Sorunun kökenine inildiğinde ABD, II.Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren küresel bir yükün altındaydı: Bu da “*Soğuk Savaş*” ve Kore idi. Amerikan halkı liderlerinden barışı sağlamasını umuyordu. Bundan dolayı Eisenhower “*Kore’de Barış*” söylemiyle 1952 seçimlerini kazandı. 1955’de yaşadığı sağlık sorunları ile birlikte siyasi gücünü de kaybeden Eisenhower, 1956’daki seçimler için yeniden adaylığını koydu. Seçim kampanyasının en yoğun olduğu bir dönemde Süveyş Krizi meydana geldi. Yaşanılan gelişmeler o kadar ani cereyan etti ki, Cumhuriyetçi Parti, Başkan’ın popülaritesinden fayda sağlayamamaktan korkuyordu¹³⁶⁵.

Buna karşılık halkın bir kısmı ABD’nin Panama Kanalı ile Teksas petrolünün çoğuna sahip olduğunun farkındaydı. Onlara göre Süveyş Krizi gerçek manada ABD’nin güvenliği için bir endişe yaratmıyordu. Siyasette etkili olan bazı lobilerin görüşleri Başkan nezdinde itibar görmekteydi. Örneğin; “*Amerikan Kulüpleri Ulusal Federasyonu*” Mısır’a karşı güç kullanımının önlenmesi yönündeki isteklerini Başkan’a bildirdi. İhracatçı kesim ile petrol şirketlerinin yöneticileri; dünya ticaretinin kesintiye uğramaması için barışı teşvik ediyordu. ABD Genelkurmay Başkanlığı, bölgede çıkacak olası bir savaşta, ABD’nin Sovyetleri bu işin dışında tutması gerektiğini ileri sürüyordu¹³⁶⁶.

ABD, İngiltere ve Fransa; herhangi bir saldırıda bulunmamak kaydıyla Ortadoğu’ya silah satışına izin verilmesinde mutabık kaldı. Ortadoğu’da çıkabilecek bir savaş da engellemeye çalışacaklardı. BM’in sorumluluk alanına giren konularda üzerlerine düşen her türlü adımı atacaklardı¹³⁶⁷.

Temmuz 1956’da Süveyş Kanalı Şirketi’nin millileştirilmesi Mısır Cumhurbaşkanı’na itibar kazandırdı. Bölgedeki Batı egemenliğine bilinçli bir tepki olan bu eylem, aynı zamanda İngiliz asıllı Amerikalıların Aswan Barajı kredisini geri çekmesini önlemeye yönelik doğru bir karşı koyuştu. Mısır’da Aswan Barajı’nın yapımı ulusal kalkınmanın gelişimi için ihtiyaç duyulan fonları sağladı. Aslına

¹³⁶⁵ Jean-Marc Pierre, *The 1956 Suez Crisesand The United Nations*, Kansas, 2004, s.53.

¹³⁶⁶ J.M.Pierre, *The 1956 Suez Crisesand The United Nations*, s.53-54.

¹³⁶⁷ J.M.Pierre, *The 1956 Suez Crisesand The United Nations*, s.53-54.

bakılırsa Mısır Cumhurbaşkanı tarafından Süveyş Kanalı Şirketi'nin millileştirilmesi haberi oldukça yoğun bir biçimde Arap ve Afro-Asya desteği almasını sağladı¹³⁶⁸.

İsrail'in kurulmasından sonra bölgedeki en büyük kriz Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi oldu. Bu eylem Arap dünyasında Batı emperyalizmine karşı bir tepki olarak algılandı. Batı ile yakın işbirliği içinde olan devletler bunu bir tehdit olarak kabul etti. Örneğin Irak, Cemal Abdülnasır'a karşı daha sert bir tutum takınarak onu eleştirmeye başlattı. Suudi Arabistan, Irak'ın bu tavrından rahatsızlık duydu. Arap dünyasındaki tepkileri gören Lübnan da Cemal Abdülnasır'ın yanında yer almazken ona karşı da çıkmadı. Buna karşılık Mısır liderinin Arap dünyasındaki itibarının zarar görmesini istemekteydiler. Arap liderlerin bir kısmı kamuoyunun tepkisinden çekinerek Mısır'ın yanında yer aldıklarını açıklamalarına rağmen, el altından Cemal Abdülnasır'ın devrilmesi yönünde beklenti içerisine girdiler. Ayrıca ivme kazanan Arap milliyetçiliği kendi rejimleri için bir tehdit niteliğindeydi. Cemal Abdülnasır ismi Arap liderler için sorunken halk için aynı şey söylenemezdi. İzlediği politikalar geniş kitleler üzerinde oldukça büyük etki bırakıyordu¹³⁶⁹.

Bağdat Paktı üyesi olan Irak, İngiltere'nin de desteğini alarak Cemal Abdülnasır'ın batının güçlü devletleri karşısında başarılı olamayacağını ve kanalı millileştiremeyeceğini düşünmekteydi. Eğer İngiltere, ona karşı bir askeri harekât düzenlerse buna dayanması çok zordu. Mısır, İngiltere karşısında fazla direnemeyeceği için savaş sonrası Cemal Abdülnasır konumunu koruyamayacak ve Arap dünyasındaki itibarını kaybedecekti¹³⁷⁰.

Süveyş kanalı askeri açıdan Batı için son derece önemli stratejik bir konuma sahipti. İngiltere kanalın millileştirilmesini kabul ederse, Cemal Abdülnasır'a karşı "boyun eğmiş" olacaktı. İngiltere, Cemal Abdülnasır'a karşı bir askeri harekât planlayarak Süveyş Kanalı'na müdahaleyi kaçınılmaz görmekteydi¹³⁷¹. İngiltere, Fransa ve ABD'nin öncülüğünde kanalın kullanımını görüşmek üzere içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu yirmi iki devletin katılımıyla 16 Ağustos 1956'da Londra'da bir konferans düzenlendi. İngiltere ve Fransa, bu konferanstan istediği

¹³⁶⁸ Atmani Samia Insaf, **The Suez Crisis 1956 American Attitudes and Policies**, Basılmamış Doktora Tezi (BDT), Constantine, 2008, s.83-84.

¹³⁶⁹ Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", **Atatürk Yolu Dergisi**, S.35, 36, (Mayıs-Kasım 2005), s.320.

¹³⁷⁰ S.Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", s.320-321.

¹³⁷¹ S.Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", s.322.

sonucu alamadı¹³⁷². Konferansta Türkiye ile ABD yakın ilişki içerisindeydi. Başbakan Adnan Menderes, Türk heyeti aracılığıyla J.F.Dulles ile görüş alışverişinde bulunuyordu¹³⁷³.

İsrail, 26 Ekim 1956'da Mısır'a karşı saldırıya geçerken İngiltere ve Fransa Mısır'a bir nota vererek her iki tarafın kanaldan 10 mil geri çekilmesini istedi. Kanalı korumak içinde stratejik mevkiilerin işgali başladı. Bu saldırı Türkiye tarafından kınandı. Aynı zamanda da ABD, SSCB ile birlikte hareket ederek müttefiki olan İngiltere'nin tavrına destek vermedi. İsrail, Sina Yarımadası'nı işgal edince, bazı Arap devletleri Mısır'a askeri destek vereceklerini belirtmelerine rağmen, Cemal Abdunasır, Mısır kuvvetlerini Sina'dan çekti. Bu durumun Batılı emperyalist devletlerin Suriye'yi işgali için bir bahane yaratacağını düşünüyordu. Batı karşısında SSCB desteğini almak için Mısır Başbakanı Moskova'ya gitti. Diğer taraftan Suriye, İngiltere ve Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkilerini kesti¹³⁷⁴.

Yapılan bu müdahale dünya genelinde tepkiyle karşılandı. Irak Dışişleri Bakanlığı, İngiltere ve Fransa büyükelçilikleri nezdinde harekete geçerek, Mısır-İsrail krizi esnasında bu ülke hükümetlerinin aldıkları tedbirleri sözlü olarak protesto etti. Alınan önlemlerin yersiz olduğu ve saldırıya uğrayan ülkeye yardım edilmesinin beklendiği ifade edildi. Japonya Hükümeti adına da İngiltere ve Fransa'nın Süveyş krizini halletmek için silahlı müdahalede bulunmasını haklı gösterecek bir delilin olmadığı belirtildi. Çin Hükümeti de bu saldırıyı protesto etti. Pekin Radyosu'nda Mısır'a yapılan saldırı şiddetle protesto edilerek İngiltere ve Fransa'nın dünya barışını tehdit ettikleri ve barış yolunu kapattıkları belirtildi. Hindistan Hükümeti de Yeni Delhi'de bulunan İngiliz Yüksek Komiseri nezdinde girişimlerde bulundu. Pakistan'da ise yaklaşık yirmi bin öğrenci İngiltere ve ABD konsoloslukları önünde protesto gösterilerinde bulundu¹³⁷⁵.

Savaş başladıktan sonra Lübnan'ın girişimleriyle bütün Arap liderleri bir araya getirilmeye çalışıldı. Yapılan girişimler sonuçsuz kalmadı. Konferans 13 Kasım'da

¹³⁷² Mahir Küçükvatan, "Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye Suriye Bunalımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XI/XXIII, (2011-Güz), İzmir, s.79; Konferansa 24 devlet çağrılmasına rağmen Mısır ve Yunanistan katılmayı reddetti. Ömer Kürkçüoğlu, *Arap Ortadoğu'suna Karşı Türkiye'nin Politikası (1945-1970)*, Ankara, 2010, s.82.

¹³⁷³ BCA, 030.01.126.811.13.

¹³⁷⁴ S.Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", s.322-323.

¹³⁷⁵ *Ayın Tarihi*, Kasım, 1956.

toplanırken Cemal Abdunasır katılmadı. Onun yerine Beyrut'taki Mısır Büyükelçisi toplantıda hazır bulundu. Görüşmelerde gündeme gelen ana konu Arapların İngiliz ve Fransızlarla olan diplomatik münasebetleriydi. Kral Faysal, İngilizlerle ilişkilerin kesilmesine karşı çıkarken Fransa hakkında aynı şeyi düşünmüyordu. Lübnan, Libya ve Sudan, Irak'ın ılımlı politikasını destekledi. Mısır, Suriye'nin aşırı tavırlarından rahatsızdı. Konferans ılımlı bir havada devam etti ve Mısır'ın izlediği politikalara destek verildi. Suriye'deki “*fanatizme*” rağmen Lübnan havayı sakinleştirmeyi başardı. Irak'ta ise Nuri Said Paşa içte kontrolü sağlamak için büyük çaba gösterirken İngilizlerden de bir hafta içinde ateşkes ilan etmesini ve İsrail'in geri çekilmesini istedi. Bu durum İngiltere'yi memnun etmedi. ABD'nin ateşkes önerisini destekleyen Türkiye, BM'de de bu yönde oy kullandı. Bunun sonucunda önerge BM'de dörde karşı altmış dört oyla kabul edildi ve 6 Kasım 1956'da ateşkes ilan edildi¹³⁷⁶.

Mısır; İngiltere, Fransa ve İsrail ortak saldırısına fazla direnç gösteremedi. Artan uluslararası baskılar İngiltere, Fransa ve İsrail'i Mısır topraklarından çekilmek zorunda bıraktı. Mısır'a Arap devletleri dışından en büyük destek SSCB'den gelmişti. Saldırılarda Mısır Hava Kuvvetlerinin tamamı ve ordusunun da üçte biri yok edildi. Mısır savaştan mağlup olarak ayrılmış olsa da siyasi olarak büyük bir zafer elde etti. Süveyş Kanalı'nın işletimi konusunda; 1888'de imzalanan İstanbul Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanacağını açıkladı¹³⁷⁷. Bu açıklama Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı resmen millileştirdiği anlamına gelmekteydi. Süveyş Krizi zaten kötü gitmekte olan Türk-Arap ilişkilerine daha da kötüleştirdi.

2- Türkiye'nin Süveyş Krizi Karşısında ABD Yanlısı Tutumu

İsrail'in Mısır'a saldırması ve 31 Ekim 1956'da İngiliz-Fransız harekâtı uluslararası ilişkilerde krize sebep oldu. ABD bu ortamda müttefiklerinin yanında yer almadı. ABD'nin İngiltere ve Fransa'yı desteklemesi Arap devletleri karşısında kendisini zor duruma düşürebileceği gibi Arapları da SSCB'nin yanına itebilirdi. Buna karşılık İngiltere ve Fransa'nın itibar kaybettiği bu dönemde, ABD nüfuzunun bir şekilde bölgeye girmesi de onun ve temsil ettiği bloğun çıkarına olabilirdi. Bu

¹³⁷⁶ S.Duman, “Ortadoğu Krizleri ve Türkiye”, s.323.

¹³⁷⁷ M.Küçükvatan, “Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ...”, s.79.

nedenlerle ABD bu harekât karşısında SSCB ile çok alışılmamış bir “ittifak” kurdu¹³⁷⁸.

Türkiye gerek tarihten gelen sebeplerle ve gerekse Bağdat Paktı sayesinde Ortadoğu’da önemli bir etkiye sahipti. Türkiye, Ortadoğu ile ilgili sorunlarda Batı yanlısı bir tavır takınmakta ve ABD politikalarına destek vermektedir. Türk Hükümeti Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır’a açıktan açığa “nefret” duymakta ve Bağdat Paktı’nı zayıflatmaya yönelik her türlü oluşuma tepki göstermektedir. Süveyş Kanalı krizinde de yine ABD’nin yanında yer aldı¹³⁷⁹.

Yaşanan gelişmelerin ardından Bağdat Paktı üyeleri kasım ayı içerisinde Tahran’da bir araya geldi. İran Şahı’nın sarayında gerçekleşen bu toplantıya Türkiye, İran, Irak ve Pakistan başbakanları katıldı. İlk toplantı 7 Kasım 1956’da gerçekleştirildi¹³⁸⁰. İngiltere’nin çağrılmadığı toplantıların ardından ortak bir bildiri yayınlandı: Dört devletin başbakanı İsrail’in Mısır’a saldırmasını kınadı. İsrail’den askerlerini derhal ateşkes ile çizilmiş hattın gerisine çekmesi uyarısında bulundu. Alınan esirlerin de serbest bırakılması istendi. İngiltere ve Fransa’nın Mısır’daki kuvvetlerini çekmeleri ve bu ülkenin bağımsızlığına saygı göstermeleri ifade edildi. Sorunun müzakereler yolu ile halledilmesi gerektiği de belirtildi¹³⁸¹.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun 17 Kasım’da verdiği demeç de Türkiye’nin Batı yanlısı bir politika izlendiğinin göstergesiydi: Ortadoğu’daki devletlerin güvenliği uluslararası bağitlarla oluşturulmuş kurumlara bağlanmaktaydı. Şayet bu coğrafyadaki ülkelerin tamamı Bağdat Paktı’na katılmış olsaydı mevcut durum ortaya çıkmayabilirdi. Fatin Rüştü Zorlu bir taraftan da İngiltere ve Fransa’nın müdahalesini Mısır ve İsrail arasında yaşanan çarpışmaları durdurmaya yönelik bir hareket olarak yorumladı¹³⁸². Anlaşılabacağı üzere Dışişleri Bakanı ilgili tarafların hepsini bir arada idare etmeye çalışıyordu. Başbakan İngiltere ve Fransa’yı Mısır’ın bağımsızlığına saygı göstermeye çağırırken, Dışişleri Bakanı bu iki ülkenin askeri kuvvetini adeta bir barış gücü gibi tanımlıyordu. İzlenen bu politika ilerleyen süreçte, özellikle de Arap dünyasında, Türkiye’nin aleyhine olacaktı.

¹³⁷⁸ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.146-147.

¹³⁷⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

¹³⁸⁰ **Milliyet**, 8 Kasım 1956.

¹³⁸¹ **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1956.

¹³⁸² O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.147.

Dışişleri Bakanı aynı tarihte yaptığı bir diğer açıklamada ise; Türkiye'nin Mısır ile tarihi bağları bulunduğunu dört yüzyıl boyunca birlikte yaşadıklarını; Mısır'a karşı silah kullanılmasını asla tasvip etmediklerini ve bunu devletler hukukunun ihlali olarak algıladıklarını belirtti¹³⁸³.

Bağdat Paktı üyeleri,19-21 Kasım 1956'da Bağdat'ta bir araya geldi. Türkiye'yi Başbakan Adnan Menderes'in temsil ettiği konferansa Irak Kralı Faysal başkanlık etti. Pakistan ve İran da diğer katılımcı ülkelerdi. Konferans tamamlandıktan sonra yayınlanan bildiride; bölgesel barış ve istikrarın temini için Tahran'da alınan kararların ne oranda başarılı olduğunu gözden geçirmek amacıyla konferansın toplandığı ifade edildi. Tahran'da alınan kararlar şayet hayata geçirilirse sorunun çözümü için de önemli bir adım atılmış olacaktı. Katılımcı dört ülke BM anlaşması hükümlerine uygun olarak önlem almaya karar vermişlerdi¹³⁸⁴. Ayrıca Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkisini kesmesi de gündeme gelmişti. Bunun üzerine Türkiye, 26 Kasım 1956'da Tel-Aviv Büyükelçisi'ni geri çekerek maslahatgüzar seviyesinde temsil edildi¹³⁸⁵.

ABD Hükümeti 29 Kasım 1956'da Ortadoğu politikası ile ilgili yeni bir açıklamada bulundu: Türkiye, İran, Irak ve Pakistan'ın toprak bütünlüğüne, bağımsızlıklarına karşı meydana gelebilecek herhangi bir saldırıyı “*çok ağır ve ciddi bir durum*” olarak göreceği ve bunun çok vahim sonuçlar doğurabileceği ifade edilmekteydi¹³⁸⁶. ABD'nin Bağdat Paktı üyelerine verdiği bu teminat, Türkiye'de iktidar ve muhalefet çevrelerinde memnunlukla karşılandı¹³⁸⁷.

ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya karşı çıkmakla özellikle Arap ülkeleri arasında itibarını artırdı. Bu durum Türkiye açısından da olumlu gelişmelere yol açtı. Ekonomik sebeplerle bozulma eğiliminde olan Türkiye-ABD ilişkileri için yeni bir fırsat doğdu. Türkiye, Aralık 1956'da NATO Bakanlar Konseyi toplantısında ABD'nin Bağdat Paktı'na üye olarak katılmasa da daha etkin olarak rol almasını ümit ettiğini belirtti¹³⁸⁸.

¹³⁸³ **Milliyet**, 18 Kasım 1956.

¹³⁸⁴ **Milliyet**, 24 Kasım 1956.

¹³⁸⁵ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.148.

¹³⁸⁶ **Milliyet**, 30 Kasım 1956.

¹³⁸⁷ M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.308.

¹³⁸⁸ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.149.

ABD, Süveyş Kanalı krizini kendi açısından kazanıma dönüştürdü. Bölgesel olarak ağırlığını bir kat daha artırdı. Müttefiklerine karşı çıkararak Arap ülkelerinin yanında yer alması, ABD'ye olan bakış açısında olumlu yönde değişikliğe sebep oldu. Bunda en önemli etken de 29 Kasım 1956'da ABD'nin yaptığı açıklamaydı.

F- EISENHOWER DOKTRİNİ

1- Eisenhower Doktrini'nin İlanı ve Tepkiler

ABD'nin 29 Kasım 1956'da Bağdat Paktı üyelerine verdiği desteğin ardından Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957'de Kongre'de bir konuşma yaptı: Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumalarına yardımcı olmak için Hükümet'e; bu ülkelerle işbirliği yapmak ve ekonomik güçlerini artırmalarına yardım etme yetkisinin verilmesini istedi¹³⁸⁹.

Ortadoğu'dan ve Uzakdoğu'ya kadar Komünizmle mücadele edileceğini; SSCB'nin Ortadoğu'ya “*Barişçi maskesiyle*” girip çeşitli tahriklerde bulunduğunu ve dünya barışını tehlikeye düşürdüğünü söyledi. Gerekli görülmesi halinde ABD'nin derhal müdahalede bulunacağını imâ ederek; “*Türlü maskeler altında şimdiye kadar Baltık devletlerini, Ortadoğu, Avrupa memleketlerini, Arnavutluk ve daha birçok memleketi feci bir komünizm tedhişine bürüten Ruslar, şimdi Süveyş'te de aynı oyunlarını devam ettirmek istiyorlar. Taptaze önümüzde duran Macaristan felaketi karşısında, Rusların Ortadoğu'da yapmak istediklerini daha iyi anlıyoruz ve buna müsaade etmeyeceğimizi bütün dünyaya ilan ediyoruz*” dedi. Eisenhower, bölgede hiçbir ülkenin içişlerine karışmak gibi bir düşüncelerinin olmadığını, sadece talepte bulunan ülkelere ekonomik yardım yapacaklarını ve onları olası saldırılara karşı koruyacaklarını belirtti. SSCB'nin bağımsız ülkeleri aldattığını, vaatlerini yerine getirmedeğini ve daima saldırgan politikalar izlediğini iddia eden Başkan Eisenhower, SSCB'nin bu davranışlarından vazgeçmesini, aksi halde ABD'nin bütün kuvveti ile bölgede bağımsızlık mücadelesi veren her ülkenin yanında olacağını bilmeleri gerektiğini ifade etti¹³⁹⁰.

Rusların bölgede bütün devletlerin ekonomik sıkıntılarından yararlanarak gerçek amacını gölgelemede başarılı olduğunu, bu nedenle ABD'nin Ortadoğu'da

¹³⁸⁹ Cumhuriyet, 6 Ocak 1957.

¹³⁹⁰ Milliyet, 6 Ocak 1957.

izlediği siyasetin ilk safhasını ekonomik yardımın oluşturduğunu belirtti. ABD'nin bölgeye yapacağı ekonomik yardımla birçok ülkeyi “*Rusların pençesine*” düşmekten kurtaracağını ifade etti. ABD'nin acil eylem planını hayata geçirebilmesi için kendisine tam yetki verilmesini istedi. Bu bağlamda kendisine 400.000.000 dolarlık bir ödeneğin ayrılmasını talep etti. Ortadoğu ülkelerine olağan ekonomik ve askeri yardımlar dışında, “*Olağanüstü Askeri Yardım*” programının da uygulanmasını istedi¹³⁹¹.

Eisenhower Doktrini, bazı ülkeler de destek görürken bazılarında eleştirildi. Batı Avrupa planı desteklerken, Doğu Bloğu ülkeleri sert bir dille eleştirdi. Arap dünyası ise tedbiri elden bırakmamak kaydıyla olumlu yaklaşıyordu. En büyük desteği ise Başbakan Adnan Menderes'in “*mükemmel*” diye nitelendirdiği Türkiye verdi. Batının “*sadık dostu*” Adnan Menderes, Ortadoğu'nun kendi kaderine terk edilemeyeceğinin anlaşıldığını ve bu planın uygulanmasıyla bölgeye barış ve istikrarın geleceğini ifade etmekteydi. Ortadoğu ülkelerinde de durum bundan farklı değildi¹³⁹².

İran Başbakanı Ali Ghali Ardelan, Eisenhower'ın konuşmasının İran politikasının bir teyidi olduğunu ancak Ortadoğu'da ABD'nin etkisi altında bulunan başka ülkelerinde olması gerektiğini ileri sürmekteydi. Irak'ta ise bir beklenti hâkimdi. BM'nin dışında başka bir şeyin kabul edilmeyeceği dile getiriliyordu. Suriyeli yetkililer, Eisenhower'ın beyanatının “*Soğuk Savaş*”ın resmen ilanı olduğunu ve Ortadoğu'nun böyle bir oyuna gelmeyeceğini belirtiyordu. İsrail'in resmi görüşlerini yansıtan “*Jerusalem Post*”da yapılan bir yorumda Eisenhower'ın açıklamaları, ABD'nin Ortadoğu'daki yalnızlığına son verecek denilmekteydi¹³⁹³. ABD'nin dış yardımlarını inceleyen “*Vatandaş Komitesi*”nin başkanı olan Benjamin Fairless, Türkiye'nin Başkan Eisenhower'ın Ortadoğu Doktrini'nden faydalanmasını ümit ettiğini söyledi. Bir basın toplantısında B.Fairless, Eisenhower planının komite üyeleri ile Başbakan Adnan Menderes arasındaki görüşmelerde müzakere edildiğini ifade etmişti¹³⁹⁴.

¹³⁹¹ **Milliyet**, 6 Ocak 1957; **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1957.

¹³⁹² **Los Angeles Times**, 7 Ocak 1957.

¹³⁹³ **Los Angeles Times**, 7 Ocak 1957.

¹³⁹⁴ **The New York Times**, 16 Ocak 1957.

Bağdat Paktı üyesi Türkiye, Irak, İran ve Pakistan'ın başbakanları 19-20 Ocak 1957'de Ankara'da iki gün süren bir toplantıda bir araya geldi. Başkan Eisenhower'ın Ortadoğu sorunları konusunda önerdiği planın değerlendirmesi ve paktın kendi iç bünyesinde yaşadığı sorunlar görüşülecekti. Pakistan'ı Başbakan Hüseyin Shaheed Suhrawardy, İran'ı Başbakan Hüseyin Âlâ, Irak'ı Başbakan Nuri Said Paşa ve Türkiye'yi Başbakan Adnan Menderes temsil etti.¹³⁹⁵ Başbakan Adnan Menderes ile o günlerde Dışişleri Bakan Vekili olan Ethem Menderes, Bağdat Paktı'nın Ortadoğu barışı konusunda en sağlam garanti olduğu yönünde açıklamalarda bulundu¹³⁹⁶.

Toplantının sonuç bildirgesinde; bölgedeki son durumun gözden geçirildiği belirtilerek Eisenhower Doktrini'ni memnuniyetle karşıladıkları ifade edildi. Bunu bölgesel barışı korumak ve halkın refah gücünü artırmak için en iyi çözüm yolu olarak görüyorlardı. Ayrıca doktrinin nüfuz bölgeleri tesis etmek ya da ülkeleri tahakküm altına almak gibi bir amaç taşımadığı vurgulanıyordu¹³⁹⁷.

Başkan Eisenhower'ın teklifi 9 Mart 1957'de Senato tarafından kabul edildi. Başkan Eisenhower yaptığı açıklamada özel temsilcisi James Richards başkanlığındaki bir heyetin doktrinin amaçlarını açıklamak üzere Ortadoğu'ya gönderileceğini ifade etti¹³⁹⁸. Heyet 12 Mart 1957'de yola çıktı. Türkiye, Libya, Lübnan, İran, Pakistan, Afganistan, Irak, Suudi Arabistan, Yemen, Habeşistan, Sudan, Yunanistan, İsrail, Tunus ve Fas ziyaret edilecekti. Batı'ya karşı uzlaşmaz tavırları ile bilinen Mısır ve Suriye'nin yanı sıra İngiliz nüfuzu altındaki Ürdün, heyetin ziyaret edeceği ülkeler arasında yer almadı. İlk olarak Libya'ya uğrayan heyet 21 Mart 1957'de Türkiye'ye geldi¹³⁹⁹.

ABD Başkanı Eisenhower'ın 1957'nin başlarında Kongre'ye sunduğu bir raporla açıkladığı doktrin; uluslararası Komünizm tehdidine karşı direnmek için ABD yardımına ihtiyaç duyacak Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımı içermektedir. ABD bu sayede bölgesel olarak gücünü artıracaktı. Neredeyse her olayı uluslararası Komünizm'in bir parçası olarak değerlendirmektedir.

¹³⁹⁵ **The New York Times**, 19 Ocak 1957.

¹³⁹⁶ **The New York Times**, 25 Şubat 1957.

¹³⁹⁷ **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1957.

¹³⁹⁸ **The New York Times**, 10 Mart 1957.

¹³⁹⁹ M.Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**, s.309-310.

2- Eisenhower Doktrini Hakkında Yabancı Basın Mensuplarının Başbakan Adnan Menderes ile Yaptığı Görüşmeler

Başbakan Adnan Menderes, Eisenhower'ın Kongre'de yaptığı konuşmanın ardından çeşitli yabancı basın organlarına doktrin hakkındaki görüşlerini açıkladı. 6 Şubat 1957'de "*Associated Press*"in Türkiye muhabiri Webb Mackinley ile yaptığı görüşmede; doktrin kapsamında yardım alacak ülkeler belirlenirken oldukça dikkatli olunması gerektiğini vurguladı. Özellikle bu ülkelerde işbaşında bulunan hükümetlerin bölgesel bağlamda yeterliliklerinin göz önünde bulundurulmasını istedi. Ona göre hangi ülke barışa hizmet ediyorsa onun tercih edilmesi doğru bir hareket tarzı olacaktı. Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'ya her bakımdan istikrar getirecek olması dünya barışı açısından oldukça önemliydi. Türkiye'nin doktrinde payı olup olmayacağı yönündeki soruya ise Adnan Menderes; güvenlik ve barışı ön planda tutan bu doktrinin başarılı olmasında Türkiye'nin önemli bir unsur olacağını söyledi¹⁴⁰⁰.

Adnan Menderes 7 Şubat 1957'de gündemini ağırlıklı olarak ekonomik konuların oluşturduğu bir basın toplantısı düzenledi: Başbakan'a göre NATO ve ABD'nin Ortadoğu'da girişeceği her türlü eylem Türkiye olmadan başarılı olamazdı. Bölgede güvenilir tek siyasi kuruluş Bağdat Paktı idi¹⁴⁰¹. Adnan Menderes 18 Şubat 1957'de ise ABD "*Mutual Broadcasting System*" muhabiri Henry Gladstone ile bir görüşme gerçekleştirdi. Adnan Menderes, Bağdat Paktı'na üye ülkelerin doktrini büyük bir memnuniyetle karşıladığını ifade etti. ABD'nin II.Dünya Savaşı sonrasında dünyayı içinde bulunduğu "*dar boğazdan*" kurtarmak için "*eşsiz bir çaba*" olarak değerlendirdi¹⁴⁰².

İtalya Radyosu 9 Mart 1957'deki yayınında "*İtalyan Radyo-Televizyon*" ve "*Stampa*" gazetesi muhabiri Stefano Terra'nın Adnan Menderes ile yaptığı görüşmeye yer verdi. Adnan Menderes, doktrinin en önemli taraflarından birisinin Ortadoğu'daki SSCB yayılmasına engel oluşturması olduğunu belirtti. Arap-İsrail çatışmasının çözümünde bu doktrinin büyük bir fırsat olduğunu dile getirdi¹⁴⁰³. Adnan Menderes'in yabancı basın mensupları ile yaptığı bu görüşmelerde Türk

¹⁴⁰⁰ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri VII, Ankara, 1992, s.170.

¹⁴⁰¹ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri VII, s.181-182.

¹⁴⁰² Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri VII, s.188.

¹⁴⁰³ Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri VII, s.249.

Hükümeti'nin Eisenhower Doktrini'ne bakış açısı ve beklentileri ifade edilmekteydi. Bağdat Paktı'nın işlevselliğine yönelik vurgulamalarda bulunulmuş ve Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak önemine değinilmişti.

3- Başkan Eisenhower'ın Danışmanı J.Richards'ın Türkiye'ye Yaptığı Ziyaret (21 Mart 1957)

9 Mart 1957'de doktrinin ABD Senatosu'nda kabul edilmesiyle Başkan Eisenhower'ın danışmanı J.Richards'ın öncülük ettiği heyet, 21 Mart'ta Türkiye'ye geldi ve temaslarına başladı. Başbakan Adnan Menderes'in yanı sıra dışişleri, savunma, maliye bakanlıklarının yetkilileri ile bir toplantı gerçekleştirdi. Başbakan Adnan Menderes Süveyş krizinden avantaj sağlamaya çalışan SSCB'nin girişimlerinden bahisle söze başladı. Eisenhower Doktrini'nden Hükümeti'nin "*aslan payını*" almaya çalışmadığını vurguladı. Büyükelçi F.Warren de ABD Hükümeti'nin Türkiye'ye verdiği önemi vurguladı. Türkiye'nin NATO'nun güvenilir bir müttefiki olduğunu ve Bağdat Paktı, ABD tarafından ne kadar önemsiyorsa, Eisenhower Doktrini içinde aynı şey geçerli olacaktı. Konunun mali boyutuna değinerek; İran demiryolu, İstanbul-Karachi otoyolu ve haberleşme projelerinden bahsetti. Askeri programın nasıl yürütüleceği hakkında ise heyette bulunan Yüzbaşı Pitts bir adet F-100 savaş uçağı filosu ile bir denizaltının Türkiye'ye sağlanacağını ifade etti. Türkiye, NATO içerisinde bu tür bir uçağa sahip ilk ülke olacaktı¹⁴⁰⁴.

J.Richards'ın Türk yetkililerle yaptığı görüşmeleri tamamlamasından sonra 22 Mart 1957'de ortak bir bildiri yayınlandı: Başbakan Adnan Menderes ve Hükümeti'nin Eisenhower Doktrini'ni desteklediği teyit edildikten sonra J.Richards'ın yapılacak yardımlar hakkında bilgilendirmede bulunduğu ifade edildi. Doktrinin amacının Ortadoğu ülkelerini Komünizm'in olası bir saldırısına karşı desteklemek olduğu vurgulandı. Her iki ülkedeki mevcut siyasi iradenin işbirliğini geliştirme konusunda mutabık kaldığı belirtildi. J.Richards, Bağdat Paktı Ekonomi Komitesi tarafından projelendirilen konulara ABD'nin ekonomik yardımda bulunmaya hazır olduğunu da ifade etti¹⁴⁰⁵.

J.Richards aynı gün ABD Büyükelçiliği'nde bir basın toplantısı gerçekleştirdi. Amaçlarının yardıma ihtiyacı olan ülkeleri tespit etmek olduğunu açıkladı. Doktrinin

¹⁴⁰⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.710-712, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 22 Mart 1957.

¹⁴⁰⁵ **Milliyet**, 23 Mart 1957.

esaslarının Bağdat Paktı kadar sağlam olduğunu belirten J.Richards, NATO'ya üye olmayan ülkeleri Komünizm tehdidinden korumak için çalışma başlattıklarını ifade etti. Herhangi bir Ortadoğu ülkesi saldırıya uğrarsa ve ABD'den yardım talep ederse sadece ekonomik değil silahlı kuvvetler yardımı da yapacaklarını dile getirdi¹⁴⁰⁶.

J.Richards Ankara'dan ayrılmadan önce ABD'nin Bağdat Paktı'nı Ortadoğu'da Komünizm'e karşı güçlü bir savunma hattı olarak gördüğünü ve Türkiye'nin burada başat bir rol üstlendiğini ifade etti. Bu ziyaretin yapıldığı günlerde ABD'nin Bağdat Paktı Askeri Komitesi'ne katılması kararını açıklaması Türkiye'de geniş yankı buldu. Dışişleri Bakan Yardımcısı Etem Menderes, ABD'nin Bağdat Paktı'na fiilen katıldığını belirterek Eisenhower Doktrini'nin uygulanmaya başlandığı bu günlerde böylesine bir kararın kendileri için büyük önem taşıdığını vurguladı¹⁴⁰⁷.

Eisenhower Doktrini, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD'nin Ankara Büyükelçisi F.Warren ile 25 Mart 1957'de yaptığı görüşmede de gündeme geldi. Bölge ülkelerinin ilişkileri üzerinde yaratacağı olumlu etki üzerinde duruldu. Özellikle Suudi Arabistan Kralı'nın ABD'ye yaptığı resmi ziyaretten sonra bunun sonuçları görülmeye başlandı. İran Şahı, Riyad'a düzenlediği gezi sırasında, Türkiye'nin Suudi Arabistan hakkındaki iyi niyetini Kral Suud bin Abdulaziz'e söyledi. Türkiye'nin Komünizme karşı bütün gücü ile karşı koyduğunu izah etti. Türkiye'nin yıkılması halinde bütün Arap ülkelerinin çökeceğini belirterek Suudi Arabistan'ı Türkiye ile yakın ilişki kurmaması nedeniyle eleştirdi. Yine bu ülkeyi ziyaret eden Lübnan Cumhurbaşkanı da benzer ifadeler kullandı. Celal Bayar, kendilerinin Suudi Arabistan ile herhangi bir sorununun olmadığını ancak bu ülkenin Bağdat Paktı'nı Mısır'ın telkinleriyle değerlendirdiğini ifade etti¹⁴⁰⁸.

Suriye ve Mısır'da meydana gelen gelişmelerle ilgili olarak da görüş alışverişinde bulunuldu. ABD'nin Bağdat Paktı Askeri Komitesi'ne dahil olmasının kendilerinde büyük memnuniyet yarattığını dile getiren Celal Bayar, bu durumun özellikle Irak'ın takviye edilmesi bakımından isabetli bir karar olduğunu belirtti. Ancak asıl düşüncelerinin ABD'nin pakta tam üye olarak katılması olduğunu da vurguladı¹⁴⁰⁹.

¹⁴⁰⁶ **Milliyet**, 23 Mart 1957.

¹⁴⁰⁷ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.154.

¹⁴⁰⁸ **BCA**, 030.01.40.236.11.

¹⁴⁰⁹ **BCA**, 030.01.40.236.11.

Eisenhower Doktrini ile ABD, Ortadoğu’da daha etkin olmayı hedeflemişti. Bölgenin en etkili siyasi oluşumu Bağdat Paktı’na girmemesine rağmen ekonomik ve askeri konularda pakta destekleyen ABD, doktrinin ilanı ile bölge ülkeleri arasında Süveyş Kanalı Krizi esnasında yükselen itibarını daha da artıracaklarını düşünmekteydi. ABD’nin bu hedeflerini bilen Türkiye, bölge için ne kadar önemli bir ülke olduğunu bir kez daha göstermiş ve bu vesile ile aldığı yardım miktarını artırmak amacındaydı.

G- KIBRIS SORUNU’NUN BM’DE GÖRÜŞÜLMESİ (ŞUBAT/ARALIK 1957)

Kıbrıs Sorunu 1957’de BM’de iki kez görüşüldü. İlk görüşme 1957’nin Şubat’ında gerçekleşti. Yunanistan ve İngiltere ayrı ayrı başvuruda bulunmuştu. Yunanistan “*self-determinasyon*” isterken, İngiltere ise Yunanistan’ın Kıbrıs’ta terörü teşvik ettiği iddiasında bulundu ve konu ile ilgili belgeler sundu. Yunanistan ise adada kışkırtıcılık yapanın İngiltere olduğunu ifade etti. Siyasi Komisyon’a her iki ülke de birer karar tasarısı sundu. Ancak ikisi de kabul edilmedi. Buna karşılık Hindistan delegesinin konunun tekrar müzakere edilmesi yönündeki teklifi kabul edildi. Aynı tasarı 26 Şubat 1957’de Genel Kurul’da bir çekimser oya karşılık elli yedi oyla kabul edildi. Bu karar Yunanistan tarafından pek kabul görmedi¹⁴¹⁰.

Başkan Eisenhower kendi ismi ile anılacak olan doktrinin maddelerini 5 Ocak 1957’de Kongre’ye sunulmuş. 30 Ocak’ta Temsilciler Meclisi’nde, 5 Mart’ta da Senato’da büyük oy çoğunluğu ile kabul edilmişti. Böylece Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımda bulunulacak, olası bir saldırı karşısında da silahlı kuvvetler müdahalede bulunabilecekti. Bunun için 200.000.000 dolar harcama yetkisi ve üç yıllık bir süre tanınmaktaydı¹⁴¹¹. Bu bir yerde Eisenhower Doktrini ile birlikte İngiltere’nin Ortadoğu’daki çıkarlarını ABD’ye devretmesi anlamına geliyordu. Artık Kıbrıs’taki üsler ile yetinecekti¹⁴¹².

Mart 1957’de NATO Genel Sekreteri’nin konunun NATO içerisinde çözülmesi teklifi de Yunanistan tarafından reddedildi¹⁴¹³. Oylamanın ardından Cumhurbaşkanı

¹⁴¹⁰ K.Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s.390.

¹⁴¹¹ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.502-503.

¹⁴¹² Y.Güler, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Kadar Kıbrıs Meselesi”, s.105-106.

¹⁴¹³ K.Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s.390.

Celal Bayar ile ABD'nin Ankara Büyükelçisi F.Warren bir araya geldi. Celal Bayar, Yunanistan'ın Türkiye'yi saf dışı bırakarak İngilizlerle sorunu çözmek istediğini veya İngilizleri Makarios'la müzakereye mecbur bırakmak istediklerini ifade etti. Türkiye'nin bu sorunun çözümünde dışlanmasının mümkün olamayacağını belirtti. Kendilerinin Yunanistan ile dostane ilişkiler kurmak niyetinde olduğunu ve bu konuda ABD'nin desteğini beklediklerini ilettiler¹⁴¹⁴.

BM oylamasının ardından Nisan 1957'de içerisinde sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin de bulunduğu bir heyet Ankara'ya davet edildi. Heyet, Adnan Menderes ve Celal Bayar'la görüştü. Kendilerine, Türkiye'nin "*taksim*" tezinden vazgeçmeyeceği ve bu konudaki kararlılığında İngiltere ile ABD'ye bildirildiği söylendi. Daha sonra Türkiye, Kıbrıs Türklerine destek olmak amacıyla adaya öğretmenler gönderdi. Giden bu kişiler ileride yapılacak mücadelede etkin rol oynayacaklardı¹⁴¹⁵.

Kıbrıs konusunun gündemi meşgul ettiği bir dönemde ABD'nin Ankara Büyükelçisi F.Warren Nisan 1957'de Washington'a iki haftalık bir seyahat gerçekleştirdi. Başkan Eisenhower ile de bir araya geldi. Adnan Menderes'e Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak endişeye kapılmaması gerektiğini iletmesi istendi. İlgili ülkeler arasında makul bir çözümün mümkün olduğu ifade edildi. Büyükelçi ise Türkiye ile bağlantının koparılmaması gerektiğini önemle vurguladı. ABD'de bu konu ile ilgili kurumların yetkilileri ile de görüşmelerde bulundu¹⁴¹⁶.

ABD'nin Kıbrıs'ın gelecekteki siyasi statüsüne yakın ilgi göstermekteydi. Ada nüfusu Rum ve Türklerden oluşmaktaydı. 1878'den beri Kıbrıs bir İngiliz kolonisiydi. ABD sorunun taraflarına itidâl tavsiye etmekteydi¹⁴¹⁷.

Yunanistan ikinci kez konuyu BM'ye taşıdı. Bu defa sadece "*self-determinasyonu*" değil aynı zamanda İngiliz Sömürge İdaresi'nin Kıbrıs halkına yaptığı "*zulmü*" de bir şikâyet konusu olarak gündeme getirdi. Ayrıca BM'ye üye ülkeleri etkilemek adına yoğun bir propaganda faaliyeti içerisine girdi. Siyasi

¹⁴¹⁴ **BCA**, 030.01.40.236.11.

¹⁴¹⁵ Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, VIII, S.18-19, (Bahar-Güz-2009), s.171.

¹⁴¹⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s. 715-717, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Dairesi Yöneticisi'nin (Jones) Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'na (Rountree) Muhtırası, Washington, 12 Nisan 1957.

¹⁴¹⁷ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.720-727, Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu, Washington, 29 Haziran 1957.

komisyonda görüşmeler 9 Aralık 1957’de başladı. Yunanistan’ın oya sunulmasını istediği karar tasarısı “*self-determinasyonun*” Kıbrıs’ta uygulanması için görüşmelere başlanmasıydı. Bu tasarı 12 Aralık 1957’de görüşüldü ve yirmi üç kabul, yirmi red ve yirmi beş çekimser oyla kabul edildi ve Genel Kurul’a gönderildi. Kararın geçebilmesi için mevcut oyların 2/3’ünü alması gerekiyordu. 14 Aralık 1957’de yapılan oylamada yeterince çoğunluk sağlanamadığı için kabul edilmedi¹⁴¹⁸. yukarıda da ifade edildiği üzere 1957’de Kıbrıs Sorunu BM’de tartışılmış ve ilgili taraflar kendi lehlerine bir karar çıkartabilmek için mücadele vermişlerdi. Anlaşılacağı üzere BM bu konuda bir çözüm yolu bulmaya pek yanaşmamaktaydı. Sorunun taraflar arasında çözülmesi yönünde bir tavır takılmaktaydı.

H-SURİYE KRİZİ

1- SSCB-Suriye Yakınlaşması ve Türkiye’nin Endişeleri Karşısında ABD’nin Tavrı

Türkiye, SSCB’nin Ortadoğu’da izlediği siyasetten rahatsızlık duyuyordu. Suriye’de yaşanan gelişmeler, Türkiye-Suriye ilişkilerini krize dönüştürdü. Suriye ile Türkiye arasında Hatay Meselesi’yle¹⁴¹⁹ başlayan ihtilaf, Bağdat Paketi ile artmış, Türkiye’nin Batı’ya yaklaşması Suriye’nin SSCB’ye yakın politikalar izlemesi her iki ülke arasında derin uçurumlar yaratmıştı. 1956 Süveyş Buhranı sonrasında Suriye, SSCB ile yakınlaşmıştı. Ordu kademelerinde hızlı bir tasfiye gerçekleştirilirken Genelkurmay Başkanlığı’na “*Komünist eğilimli*” Afif Bızri getirildi. Suriye Savunma Bakanı Halit el-Azim, SSCB sempatzanı olduğunu açıkça ifade etmekte ve ülkesini hızla bu ülkeye yakınlaştırmaktaydı¹⁴²⁰.

¹⁴¹⁸ K.Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, s.391.

¹⁴¹⁹ 1946’da bağımsızlığını kazanan Suriye, Hatay üzerinde hak iddia etmeye başladı. Bu durumu sürekli uluslararası gündeme taşıyarak Türkiye’ye baskı yapmaya başladı. Suriye, Hatay’ın Türkiye’ye bağlanmasını kabul etmiyordu. Suriye ile Türkiye arasında Hatay Meselesi’nin bir sorun oluşturması üzerine, 1946’da Irak Başbakanı Nuri Said Paşa’nın arabuluculuğuyla, iki ülke arasında bir takım görüşmeler yapıldı. Sonuçta Türkiye, Hatay’ın ilhâkının Suriye tarafından tanınması için ısrarcı olmayacağını, Suriye’de bu sorunu artık gündeme getirmeyeceğini beyan etti. Sorun tamamen çözülmemişse de geçici olarak ertelenmişti. Ömer Kürkçüoğlu, *Arap Ortadoğu’suna Karşı Türkiye’nin Politikası (1945-1970)*, s.16.

¹⁴²⁰ Şerif Demir, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, *Turkish Studies, International Periodical ForThe Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, V.6/3 (Summer-2011), s.703.

1956'da SSCB ile Suriye Hükümeti'nin yaptığı bir dizi anlaşma dünya kamuoyunca öğrenilince Batı Bloğu'na mensup ya da yakın olan ülkeler buna tepki gösterdi¹⁴²¹. Türkiye, SSCB ile Suriye yakınlaşmasından oldukça rahatsızlık duyuyordu¹⁴²². Cumhurbaşkanı Celal Bayar vasıtasıyla ABD'li Amiral W.Fechteler'ı Türkiye'ye davet ederek kendisiyle 17 Ocak 1956'da Ankara'da bir görüşme gerçekleştirdi. Celal Bayar'a göre SSCB Türkiye'ye karşı kampanya başlatmışlardı. Lübnan'da Türkçe olarak basılan milyonlarca broşür Suriye üzerinden Türkiye'ye sokulmuş ve özellikle İzmir başta olmak üzere önemli şehirlerde gizlice dağıtılmıştı. Türk Hükümeti'nin düşürülmesi ana içeriği oluşturmaktaydı¹⁴²³.

Hükümet bölgede yaşanan gelişmeleri yakından takip ediyordu. ABD'nin olası tehlikelere karşı uyarılması planlanıyordu. Kasım 1956'nın başlarında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısına Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlık etti. Türkiye'yi çevreleyen sorunlarla ilgili olarak ABD'ye Türkiye'nin görüşlerinin bildirilmesine karar verildi¹⁴²⁴.

13 Kasım'da Irak Başbakanı Nuri Said Paşa, Adnan Menderes'e bir mesaj göndererek yaşanan son gelişmelerden haberdar edilmeyi talep etti. Türkiye'nin ABD Hükümeti ile irtibat halinde olduğu kendisine bildirildi. Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza ve Başbakan H.S.Suhrawahrđy 16 Kasım'da Bağdat'ta olacaktı. H.S.Suhrawahrđy 19 Kasım'da Pakistan Genelkurmay Başkanı ile birlikte Ankara'ya gelmeyi planlıyordu. Adnan Menderes, Türkiye'nin sorunlarını Pakistan Başbakanı ile paylaşmayı düşünüyordu. Adnan Menderes, Bağdat'a gidip Ankara'ya H.S.Susrawahrđy ve Pakistan Genelkurmay Başkanı ile birlikte dönmeyi planlıyordu. Pakistan Hükümeti büyük bir endişe içerisindeydi. Türkiye, Suriye ile

¹⁴²¹ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.506-510.; Bu anlaşmalardan birinde SSCB, Suriye'ye, 500.000.000 dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapma taahhüdünde bulunmuştu. Ayrıca bu anlaşmaya bağlı olarak liman, karayolu, demiryolu, sulama ve enerji projeleri ile havaalanı projeleri de gündeme gelmişti. Bu gelişmeler Türkiye'de olduğu kadar Ürdün, İsrail ve Lübnan'da da büyük tepkilere neden oldu. Fahir Armaoğlu, **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, Ankara, 1989, s.506.

¹⁴²² F.Sönmezoğlu, **II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, s.109.

¹⁴²³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.666-668, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 17 Ocak 1956.

¹⁴²⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.695-697, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 14 Kasım 1956.

ilgili olarak, bölgeden bilgi toplamaya çalışıyordu. Ayrıca ABD Hükümeti'nden de elde ettikleri yeni bilgileri kendileriyle paylaşılması istenildi¹⁴²⁵.

Bu günlerde Türkiye'ye ABD Yardımı Askeri Misyon yetkililerinden Norman Armour “*Yabancı Yardım Programı*” konusundaki görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi. N.Armaour 14 Kasım 1956'da Savunma Bakanı ile bir toplantı gerçekleştirdi. ABD'li üst düzey askeri yetkililer de toplantıda hazır bulundu. Türkiye, bölgesel gelişmeleri yakından takip etmekte idi. Suriye sorunu üzerinde duruldu. SSCB'nin Suriye'de yığınak yaptığı bilgisi paylaşıldı ve bunun Türkiye için tehdit oluşturduğu ifade edildi. Bunun yanı sıra Bulgaristan'da da SSCB askeri hareketlilik içerisindeydi. Bu durum yine Türkiye'yi sıkıntıya sokmaktaydı. Mısır ve Afganistan da da aynı sorun söz konusuydu¹⁴²⁶.

Toplantıda Türk yetkililer, olası bir saldırı halinde müttefiklerden yardım gelinceye kadar, Türkiye'nin kendi imkânlarıyla karşı koymak zorunda kalacağını ifade etti. TSK'nın eksiklikleri üzerinde duruldu. Radar sisteminin yenilenmesi gerekiyordu. Türkiye üzerinde 50,000 fitte uçan SSCB savaş uçakları Türk radarları tarafından tespit edilememektedir¹⁴²⁷.

N.Armaour, Bulgar sınırı ile Kuzey Trakya'daki hareketlilikten de bahsetti. Türk yetkililer, SSCB'nin geniş kapsamlı bir plan tasarladığını düşünüyordu. Türkiye'yi doğu, batı ve güneyden kuşatmayı planlıyordu. Trakya ve Suriye'de yaşananlar bunun bir göstergesiydi. Milli Savunma Bakanı ise SSCB'nin esas niyetinin Akdeniz'e sızıp ortak iletişim hatlarına karşı eylemde bulunmak olduğunu söyledi. NATO'nun bu gelişmelere hazırlıklı olması gerekiyordu. N.Armaour toplantının bu kısmında Arap ülkelerinin Bağdat Paketi'nden faydalanabileceğini ve hatta buna katılabileceklerini de ifade etti.¹⁴²⁸

Her şeyden önce Türkiye, Erzurum çevresindeki bazı kuvvetleri güneye sevk edebilirdi. Ancak bunun büyük bir hata olacağı Türk yetkililer tarafından belirtildi. Zira bu durum SSCB'ye karşı doğu sınırında güç kaybına sebebiyet verecekti.

¹⁴²⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.695-697, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 14 Kasım 1956.

¹⁴²⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.697-701, Türkiye'ye Yardım Ortak Amerikan Askeri Misyonu Şefi'nin (Dewey) Muhtırası, Ankara, 15 Kasım 1956.

¹⁴²⁷ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.697-701, Türkiye'ye Yardım Ortak Amerikan Askeri Misyonu Şefi'nin (Dewey) Muhtırası, Ankara, 15 Kasım 1956.

¹⁴²⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.697-701, Türkiye'ye Yardım Ortak Amerikan Askeri Misyonu Şefi'nin (Dewey) Muhtırası, Ankara, 15 Kasım 1956.

Rusların Kafkaslarda yirmi iki tugayı bulunuyordu. Türkiye'nin güney sınırını koruyabilmesi için mobilize birliklere ihtiyacı olduğunu ifade etmesi üzerine N.Armaour bu isteğin değerlendirileceğini belirtti. Daha sonra General Dewey birkaç gün önce Rus uçaklarının Türkiye hava sahasını ihlâl ettiğini, bu durumun da NATO'nun dikkatine sunulduğunu ifade etti. Konunun araştırıldığını da sözlerine ekledi. General Gruenther ise bunun Türkiye'ye karşı doğrudan bir saldırı olarak değerlendirilebileceğini söyledi. General L.Norstadt bunun bir saldırı olarak değerlendirilmemesi gerektiği karşılığını verdi. Türk yetkililer ise bu tarz ihlâllere karşı sükûnetlerini muhafaza ettiklerini, tekrarı halinde sessiz kalmayacaklarını, NATO ve özellikle de ABD ile işbirliği içerisinde tepkilerini göstereceklerini belirtti¹⁴²⁹.

Türkiye, 15 Kasım 1956'da ABD'ye bir muhtıra verdi. ABD'nin Türkiye ile nasıl bir işbirliği yapacağını muhtıranın ana konusunu oluşturuyordu¹⁴³⁰:

1-Türkiye kendisini “*sırtından bıçaklanmış*” gibi hissediyordu.

2- Suriye'deki şiddetin artmasından ve İran'ın askeri zayıflığından son derece endişe duymaktaydı.

3- SSCB'yi hava sahası ihlâlinden ötürü uyarmayı düşünüyordu. Ancak bu uyarıyı etkili kılacak hava savunma yeterliliğinden yoksundu. Bu konuda ABD'nin desteğini istiyordu.

4- Türkiye'nin Sovyet tehdidini karşılamak için işbirliğine ihtiyacı vardı.

5- Acil olarak ABD'nin üst düzey yetkili organlarından görüş alınmalıydı.

Türkiye'nin bu talepleri ABD'li yetkililerce değerlendirildi. Türkiye, tahmin ettiklerinden daha fazla endişeye kapılmıştı. Türkiye ile görüş alışverişinde bulunulması gerekmektedir. Türkiye gelecekte siyasi ve askeri durumun nasıl bir hâl alacağını kestiremiyordu. İran'ın savunması konusunda ABD'nin yükümlülük altına girmemesi çekince yaratıyordu. Bağdat Paketi'ne ABD katılmadığı takdirde İran'a ve dolayısıyla Türkiye'ye sağlanacak güvenlik taahhütlerine yeni bir düzen verilmesi gerekiyordu. Seçenekler arasında şunlar vardı: Suriye konusunda Türkiye'nin çekincesi buraya SSCB'nin nüfuz etmesiydi. ABD'li yetkililer, Suriye'de bir

¹⁴²⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.697-701, Türkiye'ye Yardım Ortak Amerikan Askeri Misyonu Şefi'nin (Dewey) Muhtırası, Ankara, 15 Kasım 1956.

¹⁴³⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.702-704, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın (Rountree) Dışişleri Bakanlık Danışmanı'na (MacArthur) olan Muhtırası, Washington, 19 Kasım 1956.

hükümet değişikliğinin düşünülebileceğini ifade ediyordu. Hava sahasının savunulması konusunda ise Türkiye doğrudan bir talepte bulunmamıştı. Bu soruna ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından öncelik verilecekti¹⁴³¹.

Yapılacak planlar ve gerçekleştirilecek eylem hiç şüphesiz NATO'nun çıkarlarıyla uyumlu olmalıydı. ABD Türkiye'nin olası bir Sovyet tehlikesi konusundaki görüşüne katılmaktaydı. Hâlihazırda Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Türk Hükümeti'ne Suriye'deki bazı tehlikeleri bildirmişti. Bundan dolayı ABD konu hakkındaki bilgi alışverişini devam ettirmek niyetindeydi¹⁴³².

Bunun yanında, SSCB'nin Suriye'ye nüfuz etmesi konusunda çeşitli raporlar mevcuttu. Buna göre ortada ciddi bir durum yoktu. SSCB'nin Suriye'yi kendi safına çekmek için Mısır'daki durumdan faydalandığı oldukça barizdi. Bu durumda Suriye'de Hükümet değişikliğine gitmek daha uygun olabilirdi. İran'ın da SSCB tehdidine karşı benzer bir durumda olduğu ABD tarafından bilinmekteydi. ABD 29 Kasım 1956 Bağdat Paketi'ne destek vereceğini açıklamıştı. BM'nin de bu konuda İran'ı yalnız bırakmaması gerekiyordu. Bu arada İran'a yapılan askeri ve ekonomik yardım da devam etmekteydi. ABD, Türkiye'nin savunma sorunlarına yakın ilgi göstermekteydi¹⁴³³.

Suriye-SSCB yakınlaşması “Soğuk Savaş”ın yoğun olarak hissedildiği bölgeyi yeni bir çıkmaza sürükledi. ABD bir taraftan Türkiye'nin endişelerini gidermeye çalışırken, diğer taraftan Süveyş Krizi sırasında izlediği siyasetten dolayı yükselen itibarını zedeletmemeye çalışıyordu.

2-Türkiye-Suriye İlişkilerinin Gerginleşmesi ve Hassas Dengeler Üzerinde Yürütülen ABD Dış Siyaseti

ABD Silahlı Kuvvetlerinde incelemelerde bulunmak üzere Chicago'da bulunan Tuğgeneral İhsan Beşergil, Türkiye'nin SSCB'den duyduğu rahatsızlığı dile getiren bir açıklama yaptı: Türkiye'nin SSCB ile uzun bir sınırı olduğunu ve TSK'nın ABD'nin verdiği modern silahlarla dünya güvenliği için görev yaptığını ifade etti.

¹⁴³¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.702-704, Yakındoğu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı'nın (Rountree) Dışişleri Bakanlık Danışmanı'na (MacArthur) olan Muhtırası, Washington, 19 Kasım 1956.

¹⁴³² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.704-706, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 10 Aralık 1956.

¹⁴³³ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.704-706, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 10 Aralık 1956.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilere geçen üç yüz yıl boyunca savaş hâkim olmuştu. Rusya'nın Akdeniz'e inmek gibi bir devlet politikası olduğunu bu amaçla; önünde engel olarak gördüğü Türkiye'yi saf dışı bırakmak için her türlü fırsatı değerlendirmek istediğini söyledi¹⁴³⁴.

Benzer bir açıklamada ABD'nin eski Ankara Büyükelçisi G.C.McGhee tarafından yapıldı: Türkiye ile Rusya'nın yaklaşık yedi yüz yıldır komşu olduklarını; son üç yüz yılda Rusya'nın Türkiye'ye yönelik yayılmacı bir siyaset izlediğini bunda da Boğazların stratejik konumunun oldukça etkili olduğunu ifade etti. Türkiye'nin şimdi de SSCB tehdidi ile karşı karşıya kaldığını ancak Türklerin ülkelerini savunma konusunda kararlı olduğunu dile getirdi¹⁴³⁵.

1957'nin başından itibaren Suriye gittikçe sola kaymaya başladı. Komünistler etkili olmaya başladılar. 1957'de Suriye Krizi patlak verdi. Bu gelişmeler Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bölge ülkelerinde büyük heyecan uyandırdı. Bu ülkeler göre SSCB Suriye'yi etki alanı içerisine alarak burada bir köprübaşı kurmuştu. Bu duruma doğal olarak ABD'de kayıtsız kalamadı¹⁴³⁶. Zaten kötü olan Türkiye ve Suriye ilişkilerini kriz haline dönüştüren son olay SSCB'nin Suriye'yi kullanarak Ürdün üzerinde siyasi hâkimiyet kurma girişimi oldu. Ürdün bu dönemde siyasi olarak istikrarsız bir ülkeydi. Krizin başladığı 1957 yılında Ürdün Kralı Hüseyin daha yirmi üç yaşındaydı. On sekiz yaşında Ürdün tahtına geçen Kral Hüseyin'in ülkesi fakirdi ve bütçesinin önemli bir kısmı dış yardımlardan oluşuyordu. Ürdün'de tam manasıyla ABD ve İngiltere'nin nüfuzu altındaydı. Kral Hüseyin, nüfusun büyük bir kısmını oluşturan Filistinli göçmenlerin İsrail ve Ürdün'ü de içine alacak bir Filistin devleti kurmak niyetlerinden rahatsızdı. Kahire ve Şam yönetimleri de onları destekliyordu¹⁴³⁷.

Mayıs 1957'deki seçimlerde sol partilerin zafer kazanması Türkiye'nin Suriye rejimi konusunda duyduğu endişeyi artırdı. Türkiye'nin Suriye'ye karşı giderek sertleşen tavrına ABD'de diplomatik olarak destek vermeye başlamıştı. Ancak ABD'nin de Türkiye'nin Suriye konusunda tek başına hareket etmesi olasılığına

¹⁴³⁴ BCA, 030.01.68.430.8.

¹⁴³⁵ BCA, 030.01.127.823.2.

¹⁴³⁶ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.506-510

¹⁴³⁷ Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies: International Journal of History**, 4/1, Samsun, (Mart-2012), s.95-96.

karşı çekinceleri vardı. Ankara Büyükelçisi F.Warren, Adnan Menderes ile bu konuda bir görüşme gerçekleştirdi. Başbakan, o günlerde Suriye'nin Ürdün'e karşı izlediği politikada yüzeysel bir değişikliğe gitmesini olumlu bulmaktaydı. Ancak bu durum tatmin edici değildi¹⁴³⁸.

Diğer taraftan ABD'li yetkililer kendi içlerinde yaptıkları değerlendirmede; Türkiye'nin Suriye politikasını yetersiz bulmaktaydı. Onlara göre Türk Hükümeti'nden istenilen seviyede bir tepki pek de gözlemlenemiyordu. SSCB'ye yönelik daha esnek bir söylem içerisindeydiler. Bu durum Türkiye'nin ABD ile olan pazarlık gücünü arttırmak için taktiksel bir davranış olarak değerlendirilebilirdi. Ayrıca Türkiye'de genel seçimlerin yaklaşmış olması da süreç üzerinde etkiliydi. Bununla birlikte Türkiye, ulusal güvenliğin korunması adına müttefikleri bağlamında uluslararası siyasetin önemli bir aktörüydü. Ancak tarihsel olarak her ne kadar Rusya'nın karşısındaysa da, şimdilik SSCB'ye karşı yürütülen “*Soğuk Savaş*”ta farklı bir yol tercih etmiş olabilirdi. Bu da tamamen ekonomik kaygılardan kaynaklanıyordu. ABD ile olan ilişkilerindeki manevra kabiliyetini arttırarak yaşanan krizden kârlı çıkmak istiyor olabilirdi¹⁴³⁹.

Bu bağlamda Adnan Menderes Hükümeti “*hırslı*” bir ekonomik kalkınma programı yürütmekteydi. Türkiye'nin uzun vadeli kredi ihtiyacı, ticari bağlantılarını genişletmeye zorlamıştı, çünkü önceki kredi ödemesinde yükümlülüklerini yerine getirememesi döviz varlığını sınırlandırmıştı. Bu sebeple Türkiye ihtiyaç duyduğu sermayeyi sağlayacak herhangi bir öneriyi kabul edebilirdi. Cam fabrikası için yapılan yardım isteği ABD tarafından geri çevrilince, yarı resmi bir kuruluş olan Türkiye İş Bankası yönünü SSCB'ye çevirmiş ve Temmuz 1957'de mal olarak geri ödenmek üzere iki adet cam fabrikasının kurulması için yaklaşık 10.000.000 dolarlık bir kredi Rusya'dan temin edilmişti. Bu durum Türkiye'nin ABD ve SSCB ile olan ilişkilerinde izlediği siyasete anlamlı bir örnekti¹⁴⁴⁰.

13 Ağustos 1957'de Suriye'de meydana gelen bir gelişme olayın içine ABD'nin de girmesine neden oldu. Suriye Hükümeti, mevcut rejimi değiştirmek için çalıştıklarını iddia ettiği, üç Amerikalı diplomatı sınır dışı etti, karşılığında ABD de

¹⁴³⁸ A.Baş, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, s.101.

¹⁴³⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.733, İstihbarattan Sorumlu Bakan Özel Asistan'ın (Cumming) Dışişleri Bakanlığı'na Muhtırası, Washington, 7 Ağustos 1957.

¹⁴⁴⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.733, İstihbarattan Sorumlu Bakan Özel Asistan'ın (Cumming) Dışişleri Bakanlığı'na Muhtırası, Washington, 7 Ağustos 1957.

Suriye'nin Washington Büyükelçisini “*istenmeyen adam*” ilan etti¹⁴⁴¹. Adnan Menderes ile Büyükelçi F.Warren 21 Ağustos 1957'de yeniden bir araya geldiler. Başbakan mevcut durum karşısında ABD'nin bir karara varması gerektiğini ifade etti. Ona göre ABD'nin Ortadoğu politikası Suriye'nin bir SSCB uydusu haline gelmesini engelleyememişti. Önlem alınmadığı takdirde Suriye'nin Doğu Bloğu'nun bir üyesi olması için az bir zaman kalmıştı. Artık bu ülke ile temasa geçmek, bir yerde SSCB ile muhatap olmak demektir. Bunun etkisi kısa sürede Ürdün, Irak ve Lübnan'da da görülecekti. Adnan Menderes, ABD'nin kararını bekleyeceklerini, bu gerçekleşinceye kadar da hiçbir şekilde harekete geçmeyeceklerini belirtti¹⁴⁴².

ABD'li yetkililer Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkilerinde geçmişten gelen sorunlar olduğunu ve son yaşanan gelişmeler doğrultusunda müttefiklerini yalnız bırakmayacaklarını ifade etmelerine rağmen, Türkiye'nin bu sorunu, yardım bağlamında, ekonomik bir kazanca dönüştürme çabasından da endişe ediyorlardı. Ortada bir kriz vardı. ABD süreci doğru yönlendirmek istiyor ve her türlü ihtimali göz önünde bulunduruyordu. Türkiye ise her ne sebeple olursa olsun, gerek kendi ve gerekse bölge ülkeleri adına, ABD'yi bir an önce harekete geçirmeye çalışıyordu.

3- Bağdat Paktı Üçüncü Konsey Toplantısı (3-6 Haziran 1957) ve ABD'nin Askeri Komiteye Üye Olması

Bağdat Paktı Üçüncü Konsey Toplantısı 3-6 Haziran 1957'de Karaçi 'de yapıldı. Yapılan değerlendirmede Eisenhower Doktrini'nin desteklenmeye devam edileceği belirtildi¹⁴⁴³. Bu toplantıda ABD, paktın askeri komitesine üye oldu. Toplantıda ABD Ortadoğu işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy W.Henderson da hazır bulundu. Başbakanlar ve bakanlar düzeyinde katılımın olduğu bu toplantıda, ABD'ye askeri komiteye katılması için davette bulunuldu¹⁴⁴⁴. ABD'de Bağdat Paktı Askeri Komitesi'ne katıldığını resmen açıkladı¹⁴⁴⁵. ABD aynı zaman da paktın üye devletlerine karşı herhangi bir saldırı olursa yardımda bulunacağına dair kararını da açıkladı. Toplantı 1956'da İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a müdahalesinden sonra İngiltere'nin ilk kez katılımı ile gerçekleşmişti. Bakanlar

¹⁴⁴¹ Türel Yılmaz Şahin, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Ankara, 2011, s.113.

¹⁴⁴² A.Baş, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, s.101.

¹⁴⁴³ Ayşegül Şentürk, **Cento Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)**, (BYT), Isparta, 2001, s.35.

¹⁴⁴⁴ **The New York Times**, 4 Temmuz 1957.

¹⁴⁴⁵ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1957.

konseyi toplantısı aylar önce programlanmış ancak Irak, Mısır'a yapılan saldırı nedeniyle İngiltere ile görüşmek istememişti. Başkanlığını General Nathon F.Tunrining'in yaptığı ABD askeri delegasyon, Karaçi'de düzenlenen askeri komite toplantısına katıldı. İngiltere Dışişleri Bakanı S.Lloyd konsey toplantısının açılış toplantısında; birlikteliklerine güç katacağı için ABD'nin katılımını olumlu bulduğunu ifade etti¹⁴⁴⁶.

Her ne kadar ABD, Bağdat Paktı'nın ekonomik ve askeri komitelerine katılmış ise de hâlâ paktın tam üyesi olmamıştı. ABD delegesi konsey toplantılarına gözlemci olarak katılmaktaydı. Toplantı başladığında yaklaşık yüz yirmi beş delege hazır bulunmaktaydı. Bütün delegasyon başkanları ABD'nin askeri komiteye katılımını sıcak karşıladı ve Komünizm ile mücadele etmek için Eisenhower Doktrininin önemine ve ABD'nin dünya barışına yaptığı katkıya dikkat çekti. Eisenhower'ın Doktrini kapsamında ABD, dört adet Bağdat Paktı projesine 12.570.000 dolar verdi. Bu projeler İran, Irak, Türkiye ve Pakistan arasında iletişim hattı kurulması, İran-Türkiye demiryolu, İran-Türkiye ve Irak-Türkiye karayolu bağlantılarıydı. L.W.Henderson konseye hitaben yaptığı konuşmada; paktın ortak çıkarlar doğrultusunda yakın iş birliği vaadinde bulundu¹⁴⁴⁷.

ABD'nin askeri komiteye üye olması paktın geleceği açısından oldukça önemliydi. Bu durum hem SSCB'ye karşı bir üstünlük sağlayacak hem de paktın üyeleri arasındaki sorunlara çözüm getirebilecekti. İngiltere'nin Ortadoğu'daki saldırgan eylemleri buna örnekti. Gündemdeki Suriye Krizi için de bölgesel destek anlamına geliyordu.

4- Ortadoğu İşlerinden Sorumlu ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı

L.W.Henderson'un Ankara Ziyareti (24 Ağustos 1957)

Suriye'deki gelişmeler sadece ABD'yi değil komşuları Ürdün, Irak ve Türkiye'yi de endişelendiriyordu. Ancak üç ülke de SSCB'nin desteğini alan bir Suriye'ye karşı koyamayacakları için ABD'nin takınacağı tavrı bekliyorlardı. Üç ülke lideri 22 Ağustos 1957'de Türkiye'de bir araya gelerek Suriye'deki gelişmeleri görüştü. Bu görüşmeler ilk gün Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin arasında geçti. 23 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes de

¹⁴⁴⁶ The New York Times, 4 Temmuz 1957.

¹⁴⁴⁷ The New York Times, 4 Temmuz 1957.

onlara katıldı. 24 Ağustos'ta ABD Dışişleri Bakanı'nın Ortadoğu işlerinden sorumlu yardımcısı L.W.Henderson, Türkiye'ye gelerek toplantıdaki yerini aldı¹⁴⁴⁸.

ABD Başkonsolosu Robert Miner, L.W.Henderson ve Büyükelçi F.Warren'in Adnan Menderes ile Yıldız Sarayı'nda görüştüğünü ifade etti. R.Miner, Adnan Menderes ile L.W.Henderson'un eski arkadaş olduklarını ve görüşmeler sırasında ABD-Türkiye ilişkileri ve Ortadoğu meseleleri üzerinde konuşulduğu belirtti¹⁴⁴⁹. ABD Başkanı, Adnan Menderes'e bir mesaj göndererek Türkiye ve diğer müttefikleri şayet Suriye'ye askeri bir harekât düzenlemek zorunda kalırsa kendilerinin silah yardımıyla bulunacağını ilettili. Türkiye ise bu kriz karşısında ihtiyatları silahlaltına çağırıldı. Sınırda yığınak yaptı. Türkiye SSCB'nin hem kuzeyden hem de güneyden baskısı altına girmek üzereydi¹⁴⁵⁰. ABD Başkanı'nın bu mesajı Türkiye'yi rahatlatmak adına yapılmıştı. Ancak bütün olasılıklar Washington'da değerlendirilmekteydi.

Kral Hüseyin'in Türkiye'ye gelişi, o tarihlerde İstanbul'da tedavi gören babası eski kral Tallal'ı ziyaret amaçlı bir gezi olarak duyurulmuştu. Kral Faysal ise tatil için Türkiye'de bulunmaktaydı. Adnan Menderes Ağustos ayının ortasına doğru kralla Suriye üzerine uzun bir görüşme yapmıştı¹⁴⁵¹.

L.W.Henderson, hem Adnan Menderes hem de Celal Bayar ile görüşmelerde bulundu. Aynı zamanda Ürdün Kralı Hüseyin ve Irak Kralı Faysal'la da bir araya geldi. ABD'nin, Suriye krizi ile ilgilenmesi Arap dünyasında batı karşıtlığını körükleyebilirdi. Bu da SSCB'nin işine gelirdi. Bu yorum ABD yetkilileri arasında geniş yer tutmuştu. Türk Hükümeti ise aksine Suriye'nin Komünizm'in kontrolüne girme tehlikesini sürekli gündemde tutuyordu. Önlem alınmazsa SSCB'nin etkisinin Ortadoğu'da hızla yayılacağını ifade ediyordu. ABD'nin güçlü bir tutum takınması gerektiğini açıkça dile getiriyordu. ABD'liler ise yukarıda ifade edilen gerekçelerden ötürü temkinli davranıyordu¹⁴⁵².

Türk basını da bugünlerde Suriye konusunu manşetlerine taşıyor ve ABD'nin sorumluluk üstlenmesini istiyordu. "*Havadis*" gazetesi "*Suriye deki olayların yakın*

¹⁴⁴⁸ A.Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", s.99.; F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.506-510.

¹⁴⁴⁹ **The New York Times**, 25 Ağustos 1957.

¹⁴⁵⁰ **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.506-510.

¹⁴⁵¹ **The New York Times**, 25 Ağustos 1957.

¹⁴⁵² **The New York Times**, 27 Ağustos 1957.

bir gelecekte Ortadoğu'nun ve dünyanın barışına bir tehdit oluşturacağını” yazmaktaydı. Gazete, politikasının barışı korumak olduğunu söyleyen devletlerin uluslararası siyasi ve askeri kurumların ve özellikle de ABD'nin durumla yakından ilgilenmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. “*Son Posta*” gazetesi, Suriye'deki gelişmeleri hem Ortadoğu hem de BM için açık bir tehdit olarak görmekteydi. Türkiye'deki genel kanı ABD'nin Suriye'deki durumu Türkiye'nin istediği kadar ciddiye almadığı yönündeydi¹⁴⁵³.

L.W.Henderson ile yapılan görüşmelerin sonunda bir açıklama yapılmadı. Ancak Arap dünyası bu toplantılara büyük tepki gösterdi. Görüşmeler sırasında ABD'li bir diplomatın evrak çantasının Arapların eline geçtiği ve ABD'nin Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalesine “*yeşil ışık yaktığı*” iddiası ortaya atıldı. L.W.Henderson, görüşme sonrası kendi Hükümeti'ne sunduğu raporda; Başbakan Adnan Menderes'in ciddi ve endişeli tavrına dikkat çekti. İstanbul'daki toplantılarda Suriye'deki Komünizm tehdidine karşı ne tür önlemler alınabileceği görüşülmüştü: Sürgündeki Suriyeli liderlerden yararlanılması, askeri seçenekler, milis güçlerin kullanılması dâhil birçok olasılık değerlendirildi. Hatta Irak, Ürdün ve Suriye'nin askeri güçleri dahi karşılaştırıldı. L.W.Henderson, Adnan Menderes'e endişelerini paylaştığını belirtti ancak önce diplomatik yolların kullanılması gerektiğini de söyledi. Askeri gücün BM Anayasası'nda belirtilen şartlar oluşmadan kullanılması sakıncalıydı. Adnan Menderes, bu görüşmede L.W.Henderson'a krizin çözümünde Arap Birliği'nin öncelikli rol oynaması gerektiğini, ancak ikinci aşamada Türkiye'nin inisiyatif alması gerekirse buna hazır olduklarını belirtti. Aslında Türkiye'nin bu aşamada hedefi Suriye'deki gelişmelere ABD'nin ilgisini çekmek ve daha aktif rol oynamasını sağlamaktı. Bunun için ABD'ye NATO'nun doğu kanadının “*düşmanlarca*” kuşatıldığını anlatmaya çalıştı¹⁴⁵⁴.

Dışişleri Bakan Yardımcısı L.W.Henderson ABD'ye döndükten sonra Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü¹⁴⁵⁵ ile de bir görüşme yaptı. Büyükelçi, Doğu-Batı ilişkilerini etkileyen temel sorunun Arap-İsrail çatışması olduğu

¹⁴⁵³ **The New York Times**, 27 Ağustos 1957.

¹⁴⁵⁴ Arda Baş, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, s.99.

¹⁴⁵⁵ Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, 25 Mart 1957'de Washington Büyükelçiliğine atandı. Nisan ayı başında ABD'ye giderek yeni görevine başlayan Suat Hayri Ürgüplü'nün yerine de Londra Büyükelçiliği'ne Muharrem Nuri Birgi atandı. **BCA**, 030.18.01.145.120.15; **Milliyet**, 11 Mart 1957.

düşünüyordu. İsrail'in sürekli büyüyen nüfusu karşısında ciddi endişelere sahipti. Türk halkının SSCB'ye tepkili olmasına rağmen yüksek yaşam maliyeti, ithal hammadde eksikliği ve ağır savunma harcamalarının bir türlü giderilememesi, halkın görüşünde değişikliğe sebebiyet verebilirdi. SSCB'nin ekonomik teklifleri Türk Hükümeti tarafından geri çevrilmiş olsa da bu tekliflere ne kadar direnç gösterilebileceği bir soru işareti olarak durmaktaydı. Suat Hayri Ürgüplü L.W.Henderson'a Türkiye'nin bu duruma direneceğini ancak, SSCB'nin artık "*Ortadoğu'da olduğu gerçeğinin*" unutulmaması gerektiğini vurguladı¹⁴⁵⁶.

L.W.Henderson'un Türkiye gezisi ABD'nin Suriye Krizi'ne bölge ülkelerinin bakış açısını öğrenmesi açısından oldukça faydalı oldu. Türkiye istediği ekonomik yardımı alabilmek için elindeki bütün kozları kullanmaktaydı. Buna halkın SSCB'ye meylenmesi olasılığı da dahildi. Suriye Krizi sırasında ABD şunu anladı: Kendisi Komünizm'in Ortadoğu'da yayılmasını önlemeye çalışırken Araplar için endişe kaynağı İsrail idi.

5- SSCB'nin Türkiye'ye Yönelik Açıklamaları ve ABD'nin Diplomatik Desteği

Suriye Hükümeti'nin SSCB yanlısı siyaseti bölge ülkeleri üzerinde baskı oluşturmaktaydı. Türkiye ülke güvenliği sağlamak için önlemler alıyordu. Bu durum SSCB'yi tedirgin ediyordu. Dışişleri Bakanı Gromyko'nun 10 Eylül 1957'de¹⁴⁵⁷ yaptığı açıklamada; Türkiye'yi Suriye sınırına asker yığmakla itham ederek Suriye'nin güvenilir bir dost ülke olduğunu vurgulamıştı. Batılı devletlerin Suriye'ye karşı ekonomik abluka uyguladıklarını vurgulayarak "*şayet yabancı bir ülke Türkiye sınırlarına asker yığsa, Türkiye'nin tavrı ne olurdu?*" diyerek tepkisini göstermişti. Ona göre Türkiye, ABD'nin Suriye'ye yaptığı tehditlere alet olmakta ve Eisenhower Doktrini'ni destekleyenler tarafından Ortadoğu'da "*polis rolü*" oynamaya teşvik edilmekteydi. Türkiye-SSCB ilişkilerinin her zaman iyi olduğunu vurgulayan Gromyko, bunun bozulmasının kendilerini üzeceğini belirterek

¹⁴⁵⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.736-737, Türk Büyükelçi (Ürgüplü) ve Dışişleri Bakanı Yardımcısı (Henderson) arasındaki bir Görüşme Muhtırası, Washington, 19 Eylül 1957.

¹⁴⁵⁷ **Milliyet**, 12 Eylül 1957.

Türkiye'nin Suriye'ye karşı saldırgan bir tavır takınması halinde kendisini “*uçurumun kenarında*” bulacağını ileri sürmekteydi¹⁴⁵⁸.

Bu yorumların yapıldığı günlerde ABD, Türkiye'ye Çin-SSCB bloğundan bir saldırı olması halinde ABD'nin silahlı kuvvetlerle yardımına koşacağı konusunda teminat verdi. ABD herhangi bir saldırı olasılığına karşı 6.Filo'yu Doğu Akdeniz'de görevlendirmeye devam edecekti¹⁴⁵⁹.

SSCB'nin üst düzey yetkilileri tarafından yukarıda yapılan açıklamalar Suriye'yi cesaretlendirdi. Suriye, 8 Ekim 1957'de Türkiye'ye sert bir nota vererek sınırdaki askeri hareketliliği sonlandırmasını istedi. Türkiye-Suriye sınırında yapılan yığınak, Suriye'nin hava sahasının ihlali ve Türk askerlerinin Suriyeli köylülere ateş açması protesto edilmekteydi. Ayrıca Türk Hükümeti'nin yaptığı açıklamaların da Suriye'nin içişlerine karışmak olarak algılandığı vurgulanmaktaydı¹⁴⁶⁰. Türkiye cevabi notasını 16 Ekim 1957'de verdi: Suriye'nin Türkiye'den duyduğu endişelerin yersiz olduğu, alınan tedbirlerin SSCB'nin bu ülkedeki askeri varlığı ve ekonomik himayesi ile orantılı olduğu belirtildi. Bu önlemler “*meşru müdafaa*” olarak tanımlandı.¹⁴⁶¹

ABD Dışişleri Bakanlığı Ankara Büyükelçiliği'ne Türkiye ile izlenilmesi gereken yol hakkında karar birlikteliğine varılması için çağrıda bulunulması yönünde talimat verdi. Türk Hükümeti ve New York Türk Delegasyonu'nun yakın işbirliği yapmasını istenmekteydi. Bu sorunun iki ülkenin menfaatine çözülmesi için Suriye'nin bağımsızlığını ön planda tutmaya yönelik girişimlerde bulunulmalıydı. Bunun yanı sıra Türkiye'ye karşı SSCB tehdidi altında olduğuna dair çıkarsamalarda bulunuluyordu. Krizi büyüten ABD değil, SSCB'nin uzlaşmaz tavrıydı. Konu ile ilgili olarak Türkiye ile fikir alışverişinde bulunulmaya devam edilecekti¹⁴⁶².

Ekim ayında Türk-Sovyet ilişkileri iyiden iyiye gerginleşti¹⁴⁶³. ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, Ankara Büyükelçiliği'nden Başbakan Adnan Menderes ile

¹⁴⁵⁸ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.735-736, Dışişleri Bakanlığı'nın Fransa'daki Büyükelçiliği'ne Telgrafi Washington, 17 Eylül 1957.

¹⁴⁵⁹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.735-736, Dışişleri Bakanlığı'nın Fransa'daki Büyükelçiliği'ne Telgrafi Washington, 17 Eylül 1957.

¹⁴⁶⁰ **Milliyet**, 10 Ekim 1957.

¹⁴⁶¹ **Milliyet**, 17 Ekim 1957.

¹⁴⁶² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.737-738, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 18 Ekim 1957.

¹⁴⁶³ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.506-510.

yeniden bir araya gelinmesini istedi. Türkiye Hükümeti'ne Suriye'deki durum hakkında ABD'nin görüşlerinde bir değişiklik olmadığını iletmesini talep etti. Suriye'nin diğer Arap devletleri için sorun olduğunun farkındaydı. Türkiye'nin bu konudaki görüşlerinin değerlendirileceğini ve Türkiye'nin güney sınırındaki silahlı kuvvetlerin intikali sırasında yaşanacak olumsuz gelişmeleri en aza indirmek için çalışılması gerektiğini belirtti¹⁴⁶⁴.

Büyükelçi F.Warren, Başbakan Adnan Menderes ile 23 Ekim'de bir görüşme gerçekleştirdi. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel ve ABD'li General Mead da katıldı. J.F.Dulles'in görüşlerini Adnan Menderes'e ileten Büyükelçi, 27 Ekim 1957'de yapılacak olan genel seçimlerin yoğun programı nedeniyle Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun oldukça yıprandıklarını gözlemledi. Başbakan, J.F.Dulles'in konuya olan ilgisinden ötürü memnuniyetini dile getirdi. ABD'nin konu hakkındaki görüşlerine katıldıklarını ve ABD ile her zaman işbirliğine hazır olduklarını vurguladı. Adnan Menderes, Suriye sorununun daha yakından izlenilmesi gerektiğini ve Washington ile görüş alışverişinde bulunulmadan herhangi bir harekette bulunulmayacağını söyledi. Başbakan Adnan Menderes görüşmenin sonunda, seçimlerin ardından bu konuyu daha yakından takip edeceğini dile getirdi¹⁴⁶⁵.

SSCB'nin Suriye'de izlediği siyaset karşısında ABD, Türkiye'yi desteklemiş ve Türkiye'ye NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri yerine getireceğini belirtmişti. Kriz ABD ile SSCB arasında bir gövde gösterisine dönüşmüştü.

6- Krizden Çıkış Süreci

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan kriz konunun BM'ye taşınmasıyla yumuşama evresine girdi. Suriye, anlaşmazlığın BM'de görüşülmesini talep etti. BM Genel Kurulu'nda görüşmeler 22 Ekim 1957'de başladı. 30 Ekim'de anlaşmazlığın çözümüne yönelik iki karar tasarısı Genel Kurul'a sunuldu. Suriye tarafından sunulan tasarıda, Türkiye-Suriye sınırında incelemelerde bulunmak üzere bir komisyon kurulması öngörülmekteydi. Diğer ise, sorunun Türkiye ile Suriye arasında BM

¹⁴⁶⁴ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.738-739, Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye'deki Büyükelçiliğe Telgrafi, Washington, 20 Ekim 1957.

¹⁴⁶⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.739-741, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 23 Ekim 1957.

Genel Sekreteri'nin öncülüğünde görüşmeler yoluyla çözümlenmesi idi. Endonezya temsilcisinin isteği üzerine her iki karar tasarısı da 30 Ekim'de geri çekildi¹⁴⁶⁶.

Suudi Arabistan Kralı Suud bin Abdulaziz de Türkiye-Suriye ilişkilerinin normalleşmesi için çaba harcamaktaydı. 21 Ekim 1957'de Suudi Arabistan; Türkiye ve Suriye'ye arabuluculuk teklif etti. Her iki ülke de bunu kabul ettiğini duyurdu. Yaşanılan bu gelişme üzerine BM'de görüşmelere üç gün ara verildi¹⁴⁶⁷. Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlık ettiği bir heyet Suudi Arabistan'a gitti. Yapılan görüşmelerin sonucunda bölgesel sorunlar üzerinde durulduğu ifade edildi. Ancak Suriye makamları Suudi Arabistan'ın arabuluculuğunu önce kabul ettiklerini sonra ise reddettiklerini bildirdiler. Suudi Arabistan bundan rahatsızlık duydu ve Şam Büyükelçisi Şeyh Abdülaziz Zeynel, Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli ile yüz yüze görüşerek, Suriye'nin bu tutumunun devletlerarası hukuka aykırı olduğunu bildirdi. Ardından Suudi Arabistan arabuluculuk teklifini geri çekti. "NBC" radyosunda yayınlanan bir haberde SSCB'nin Mısır ve Suriye'ye, Suudi Arabistan'ın arabuluculuk teklifini kabul etmemeleri için telkinde bulunduğunu bildiriliyordu. ABD'de yayınlanan "Examiner" gazetesi de, Suriye'nin arabuluculuk teklifini reddetmesinde Sovyetler Birliği'nden gelen uyarıların etkili olduğunu, Türkiye'nin ise bu teklifi kabul ederek iyi niyetli ve yapıcı tavrını bir kez daha gösterdiğini okuyucularıyla paylaştı¹⁴⁶⁸.

BM'deki ABD temsilcisi Cabot Lodge, genel kurul'da ABD'nin Ortadoğu'ya ve özellikle de Türkiye'ye her konuda, her şekilde ve her zaman desteklemek kararında olduğunu ve bu desteklemenin hiçbir zaman sınırlanmadığını, sonuna kadar Türkiye'yi savunacağını ifade etti. ABD ve Türkiye'nin SSCB'nin tehdit ve "palavralarına kulak asmak" niyetinde olmadığını, her iki ülkenin de bu tehditleri karşılayacak kadar kuvvetli olduğunu dile getirerek Türkiye'ye verilen desteği bir kez daha vurguladı¹⁴⁶⁹.

SSCB'nin tehditleri ve bu ülkenin Suriye üzerindeki girişimleri karşısında ABD'nin Türkiye'yi desteklemesi ve bir müttefiki olan Türkiye'ye karşı NATO

¹⁴⁶⁶ Kaan Gaytancıoğlu, **Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi**, Trakya Üniversitesi (BYT), Edirne, 2008, s.50.

¹⁴⁶⁷ **Milliyet**, 24 Ekim 1957.

¹⁴⁶⁸ A.Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", s.104.

¹⁴⁶⁹ **Milliyet**, 26 Ekim 1957.

içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri yerine getireceğini belirtmesi, SSCB'nin tutumunun yumuşamasına neden oldu. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'nce düzenlenen resepsiyona Khrushchev'de katıldı ve Ankara ile aralarında bir gerilimin olmadığını göstermek için oldukça sıcak davrandı. Diğer taraftan BM'deki görüşmelerde Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper¹⁴⁷⁰'in, Suriyeli meslektaşı ile yaptığı görüşmeler de olumlu sonuç verdi. Suriye makamlarını Türkiye'nin iyi niyeti konusunda ikna etti. Kasım 1957'de Suriye, BM'ye yaptığı şikâyeti geri aldı. Zaten Suriye'nin BM'den talep ettiği araştırma komisyonun kurulması için Genel Kurul'un üçte ikisinin oyunu alması gerekiyordu. Suriye, bu çoğunluğu sağlayamayacağını anlamıştı. Suriye şikâyetini geri alınca Türkiye, Kasım 1957'den itibaren sınıra yığıldığı askeri geri çekmeye başladı ve iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme sürecine girdi¹⁴⁷¹.

Krizin sona ermesindeki bir diğer unsur da 14 Eylül 1957'de Suriye ile Mısır'ın birleşerek yeni bir devlet kurmalarıydı. Bu devletin ismi Birleşik Arap Cumhuriyeti idi¹⁴⁷². Bu durum yeni bir sürecin başlangıcı olacaktı. SSCB'nin tavrındaki değişikliğinde temel nedenlerinden birisi bu idi. Yinede ABD'nin kararlı tutumu ve Türkiye'nin diplomatik becerisi sorunun çözümünde etkili oldu.

İ- ABD İLE TÜRKİYE ARASINDA EĞİTİM, KÜLTÜR VE SAĞLIK ALANINDA YAPILAN İŞBİRLİĞİ

ABD'nin Türkiye'ye birçok alanda yaptığı yardımların arasında eğitim konusunda yer alıyordu. Öğretmen ve akademisyen görevlendirilmesi ağırlıklı olarak yer tutuyordu. 1 Kasım 1955'da sekiz ABD'li öğretmen çeşitli illerde açılacak kolejlerde görevlendirildi¹⁴⁷³. Akademisyen görevlendirmeleri ise şöyle oldu: 7 Şubat 1956'da Kate Chambers Seelye, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Filoloji

¹⁴⁷⁰ BM'de görev yapan Selim Sarper 8 Nisan 1957'de NATO'ya Türkiye Baş delegesi olarak atanmıştı. Ondan boşalan BM temsilciliğine de Bonn Büyükelçisi Seyfullah Nesin getirilmişti. **BCA**, 030.18.01.145.121.19.

¹⁴⁷¹ A.Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", s.104-105.

¹⁴⁷² F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.506-510.

¹⁴⁷³ **BCA**, 030.18.1.141.93.19.

Kürsüsü'nde Amerikan Edebiyatı ve Kültürü dersi vermek üzere görevlendirildi¹⁴⁷⁴. 15 Şubat 1956'da Florance Arvidson Abbot, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yabancı Diller Okulu'nda İngilizce Okutmanı olarak çalıştırılması kararlaştırıldı¹⁴⁷⁵. 30 Mayıs 1956'da Profesör F.D.W.Lukens, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyokimya Enstitüsünde¹⁴⁷⁶, 27 Temmuz 1957'de ise Profesör Harry W.Daniels, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi uygulamalı psikoloji alanında görevlendirildi¹⁴⁷⁷.

Kültürel işbirliği kapsamında Robert Lawrence 2 Mart 1956'dan itibaren iki yıl süreyle Cumhurbaşkanlığı Filarmoni Orkestrası Şefliğini üstlendi¹⁴⁷⁸. ABD'de yaşayan Türkler ile Amerikalılar arasında 27 Haziran 1956'da "*Amerikan-Türk Folklor Birliği*"ni kuruldu. Türk halkoyunlarının kültürel zenginliğini anlatmak ve Türkiye'den halk dansları topluluklarını ABD'ye davet ederek gösterilerde bulunmasını sağlamak belirlenen amaçlar arasındaydı. "*Amerikan-Türk Folklor Birliği*"nin üyeleri arasında ABD'nin önde gelen sanatçıları ile televizyon ve reklamcılık sektörünün temsilcileri bulunmaktaydı. Türkiye'nin ABD'deki tanıtımı açısından yapılacak faaliyetler önemseniyordu¹⁴⁷⁹.

Benzer bir oluşum da ABD'nin doğusundaki eyaletlerde faaliyet gösteren Türk doktorlarının kurduğu "*Türk Tıp Pedagoji Birliği*" idi. Batı ülkelerindeki tıbbi pedagoji alanındaki çalışmaları Türkiye'deki meslektaşlarına, hükümetteki ilgili makamlara ve Türk kamuoyuna yayın ve raporlar yoluyla aktarmak, ülke tıbbının bilimsel hedefler doğrultusunda geliştirilmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştı. "*İlim ezberleyerek değil örneği verilerek öğrenilir*" ilkesinden yola çıkan birlik, Türk üniversitelerine çağdaş bilimsel metotları gösterebilmek ve bu konudaki eksiklikleri giderebilmeyi de kendisine ilke olarak benimsemişti¹⁴⁸⁰.

Sağlık alanındaki bir diğer gelişme de "*Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu*"ndan yararlanılarak ABD'li "*Pfizer*" şirketi ile "*Orta Şark Ticaret TAŞ*"ın

¹⁴⁷⁴ BCA, 030.18.1.142.10.14.

¹⁴⁷⁵ BCA, 030.18.1.142.14.1.

¹⁴⁷⁶ BCA, 030.18.1.143.46.9.

¹⁴⁷⁷ BCA, 030.18.1.146.39.6.

¹⁴⁷⁸ BCA, 030.18.1.142.20.10.

¹⁴⁷⁹ BCA, 030.01.6.30.25.

¹⁴⁸⁰ BCA, 030.01.6.35.17.

İstanbul’da ortak bir fabrikanın kurmasıydı¹⁴⁸¹. Ayrıca merkezi Ankara’da bulunan Türkiye “*Göğüs Hastalıkları Hekimleri Cemiyeti*” ile ABD’nin Chicago kentinde bulunan “*American College Of Chest Physicians*” isimli mesleki kuruluş ile işbirliği yapmak üzere anlaşılmıştı¹⁴⁸². Yine merkezi İstanbul’da olan “*Türk-Amerikan Hayır Cemiyeti*”¹⁴⁸³ ile New York’ta bulunan “*American Hospital Of Istanbul Inc*” isimli kuruluş işbirliği yapmak üzere bir araya gelmişti¹⁴⁸⁴.

Böylece ABD ile Türkiye arasında eğitim, kültür, sağlık ve sosyal yardımlaşma konularında işbirliğine gidilmiş ve kurumsal olarak da yeni projeler hayata geçirilmişti. Türkiye’nin ABD’de tanıtılması, bilimsel gelişmelerden ilgili kurumların haberdar edilmesi, ilaç fabrikasının kurulması bu bağlamda önemli girişimler olarak değerlendirilebilir.

¹⁴⁸¹ BCA, 030.01.1.9.1.

¹⁴⁸² BCA, 030.18.1.147.62.15.

¹⁴⁸³ BCA, 030.18.1.147.61.16.

¹⁴⁸⁴ BCA, 030.18.1.146.23.20.

V. BÖLÜM

V.MENDERES HÜKÜMETİ DÖNEMİ TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ VE 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ (27 KASIM 1957-27 MAYIS 1960)

A- 27 EKİM 1957 ERKEN GENEL SEÇİMLERİ VE V.MENDERES HÜKÜMETİ'NİN KURULMASI

1- Seçim Öncesi Yaşanan Tartışmalar ve Seçim Kanunu'nda Yapılan Değişiklik

1957 Genel Seçimleri'nden önce iktidar-muhalefet ilişkilerinde bir yumuşama yaşandı. Bunda özellikle DP ve CHP liderlerinin takındığı tavır etkili oldu¹⁴⁸⁵. Adnan Menderes'in 5 Nisan 1957'de incelemelerde bulunmak üzere Eskişehir'e gitti. CHP İl Başkanlığı'nı da ziyaret etti. Burada yaptığı konuşmada; geçmişte iki parti arasında yaşanan gerginliğin sona erdirilmesi için atılan adımlardan duyduğu memnuniyeti dile getirdi¹⁴⁸⁶. Bilecik'te de yine CHP İl Başkanlığı'na giderek iktidar ile muhalefetin birbirine tahammül etmesi gerektiğini; bunun başarılması durumunda karşılıklı anlayışın egemen olacağını belirtti¹⁴⁸⁷. Ancak iktidar ile muhalefet arasında başlayan bu yakınlaşma uzun sürmedi.

Muhalefete yakın basın organlarında Hükümet'i eleştiren yazılar çıkmaya başladı. CHP, Nisan 1957'de yapılacak bir erken seçime hazır olduğunu açıkladı. Hükümet'te ve parti bünyesinde bazı iç sorunlar gündeme geldi. Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevinden istifa etti. Isparta Milletvekili İrfan Aksu da Yalvaç'da yapılan parti kongresinde yaptığı konuşmadan ötürü; "*Parti Haysiyet Divanı*"na verildi. Bunun üzerine istifa etti. Bu arada DP İstanbul İl Başkanlığı görevinden düşürülen Orhan Köprülü de 6 Eylül 1957'de DP'den ayrıldı. Yaşanılan bu gelişmeler parti içerisinde yaşanan gerilimin bir göstergesiydi. Muhalefetin giderek güç kazandığı günlerde; CHP'ye yakınlığı ile bilinen Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu, "*Forum Dergisi*"ndeki

¹⁴⁸⁵ TBMMZC, X/XVII, s.765-768.

¹⁴⁸⁶ Cumhuriyet, 6 Nisan 1957.

¹⁴⁸⁷ Milliyet, 7 Nisan 1957.

yazılarında serbest ve adil bir seçim yapılması gerektiğini belirterek Türkiye’de uygulanan seçim yasasının olumsuzluklarına dikkat çekti¹⁴⁸⁸. 1957’de yapılacak genel seçimlerde HP ile CHP’nin ittifak kurması yönünde yazdığı makaleler, liberal demokratlarla cumhuriyetçi demokratların anlaşması olarak yorumlandı. Seçimlere giden süreçte DP, “*Cumhuriyet’in kuruluş felsefesini*” değiştirmeye çalışan bir parti olarak görülmektedir. Bu sebeple ideolojik farklılıklar yerine kurucu düşüncede uzlaşma öne çıkartıldı. Diğer taraftan yukarıda ifade edilen ittifakın gerçekleşmemesinden de liberal demokratlar CHP’yi sorumlu tutmaktaydı¹⁴⁸⁹.

İktidar-muhalefet ilişkilerinde bunlar yaşanırken DP Meclis Grubu’nun 5 Eylül 1957’deki toplantısında Grup Başkanı Hayrettin Erkmen, partinin ilgili kurullarında seçimlerin 27 Ekim 1957’de yapılması için görüş birliğine varıldığını açıkladı. Konu hakkında söz alan milletvekillerinin yaptığı konuşmalardan sonra Mayıs 1958’de yapılması gereken seçimlerin öne alınması teklifi oy birliği ile kabul edildi¹⁴⁹⁰. TBMM Genel Kurulu’nda da bu yönde karar çıkınca süreç işlemeye başladı.

Muhalefet partileri de zaman kaybetmeden çalışmalara başladı. 9 Eylül 1957’de CHP’nin XIII.Kurultayı’nda; yapılacak olan genel seçimde muhalefet partileri ile yapılacak işbirliği görüşülerek onaylandı. Aynı şekilde HP ve CMP de parti kurullarından bu konuda yetki aldı. Hükümet, muhalefet partileri arasındaki işbirliğini engellemek için Seçim Kanunu’nda bazı değişiklikler yapmayı planladı. 10 Eylül 1957’de Başbakanlık’ta yapılan görüşmelerde Adalet Bakanı Hüseyin Avni Gökçürk ve Müsteşar Hadi Tan partilerin birleşmesini önleyici sıkı hükümler konulması halinde muhalefetin seçime katılmama kararı alma ihtimalinden bahsedince; Adnan Menderes bunu “*umursamadığını*” söyledi. Aynı gün Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nde yapılan toplantıda da konu gündeme gelince Celal Bayar’ın da tavrı Başbakan’dan farklı olmadı¹⁴⁹¹.

Bu sırada DP, Hükümet’in etkili isimlerinden Fuat Köprülü’nün 7 Eylül 1957’deki istifasıyla sarsıldı. Fuat Köprülü istifasını sunarken “*partinin geleceği konusunda ümidinin olmadığını*” ifade etti¹⁴⁹². Ayrıca IV.Menderes Hükümeti’nin

¹⁴⁸⁸ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, s.294-295.

¹⁴⁸⁹ Diren Çakmak, **Forum Dergisi:1954-1960**, Ankara Üniversitesi (BDT), Ankara, 2007, s.52.

¹⁴⁹⁰ R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.475.

¹⁴⁹¹ R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.475.

¹⁴⁹² **The New York Times**, 8 Eylül 1957.

belirlenen programların dışında, aykırı bir yol izlenmesi nedeniyle Hükümet'ten ayrıldığını; Parti İdare Kurulu toplantılarına katılmayarak tepkisini gösterdiğini; *“DP’yi yaratan ve 1946’dan 1950’ye kadar süren bir hürriyet mücadelesinden sonra iktidara getiren ana fikirlerin inkâr edilmeye başlandığını ve ülkeye her geçen gün daha fazla zarar verildiğini”* gerekçe olarak gösterdi. *“Sabrını taşıran son olayın ise”* seçimlerin öne alınması olduğunu ifade etti¹⁴⁹³. Fuat Köprülü 1957 Genel Seçimlerinde HP’yi destekleyecek ve 22 Ekim 1957’deki HP mitinginde seçim mücadelesini, *“tek parti”*, *“tek adam”* sistemini canlandırmak isteyen *“bir adama”* karşı, milletin mücadelesi olarak değerlendirecekti¹⁴⁹⁴.

Yukarıda da ifade edildiği üzere DP, seçimlerin öne alınmasının ardından muhalefet partilerinin kendi aralarında seçim ittifakı yapma girişimlerini engellemek için seçim kanununda bazı değişikliklere gitme kararı aldı. Bu kanun teklifi üzerine 11 Eylül 1957’de TBMM’de yapılan görüşmelerde sert tartışmalar yaşandı¹⁴⁹⁵. Muhalefetin çabaları sonuçsuz kaldı. Seçim Kanunu değişikliği Meclis’ten geçti¹⁴⁹⁶. Yapılan bu değişiklik Meclis’in dağılmadan önceki son yasama etkinliği oldu. Böylece siyasi partiler kendi kurumsal kimlikleriyle seçime girmek zorunda kaldı¹⁴⁹⁷.

1957 Genel Seçimleri Cumhuriyet tarihinin en sert siyasi mücadelelerinden birisi olacaktı. 1957’nin ilk aylarında iktidar ile muhalefet arasında yaşanan yakınlaşma süreci kısa sürdü. Genel seçimlerin erkene alınması kararı, DP’nin kendi iç bünyesinde yaşadığı sorunlar, muhalefetin iktidara karşı ittifak kurma çabaları ve bunu engellemek isteyen Hükümet’in Seçim Kanunu’nda değişiklik yapması gerginleşen siyasi ortamı daha da *“uç noktalara”* götürdü.

¹⁴⁹³ **Milliyet**, 8 Eylül 1957.

¹⁴⁹⁴ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1957.

¹⁴⁹⁵ **TBMMZC**, X/XVII, s.692-696.

¹⁴⁹⁶ R.S.Burçak, **On Yılın Anıları**, s.475.

¹⁴⁹⁷ 1950’den sonra bu yasada yapılan üçüncü değişiklikti. Amacı muhalefetin seçimlere iktidara karşı ortak bir listeyle girmesini, hatta yeni bir siyasal parti çatısı altında birleşmesini önlemektir. TBMM ayrıca tüm çiftçilerin Ziraat Bankası’na olan borçlarının on yıl süreyle ertelenmesini sağlayan bir yasayı da onayladı. Bu ve benzeri gelişmeler bir araya gelince kırsal kesimin oyları DP’ye yöneldi. Kemal H.Karpat, **Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980**, (Çev: Esin Soğancılar), Ankara, 2007, s.116.

2- Genel Seçimlerin Olası Sonuçlarına Yönelik ABD’de Yapılan Öngörüler

Türk seçmeni 27 Ekim 1957’de 610 milletvekilini belirlemek üzere sandığa gitti. Seçim ağırlıklı olarak DP ile CHP arasında geçecekti¹⁴⁹⁸. ABD basınında seçimin DP’nin üstünlüğü ile sonuçlanacağına dair öngörülerde bulunulmuştu. Buna göre CHP 170, MP 4, HP 4, DP 424 milletvekili kazanabilirdi. Parlamento’daki DP çoğunluğunun Celal Bayar’ı üçüncü kez Cumhurbaşkanlığı’na seçeceğine, onun da hükümeti kurma görevini yeniden Adnan Menderes’e vereceğine kesin gözüyle bakılmaktaydı¹⁴⁹⁹.

Seçimler hakkında bir diğer değerlendirme de ABD’nin Ankara Büyükelçisi F.Warren tarafından yapıldı: Birinci olasılık DP’nin 400 veya 500 milletvekilliği kazanmasıydı. İkinci olasılık ise CHP’nin tek başına veya HP ile beraber TBMM’de üstünlüğü sağlamasıydı. Büyükelçi’ye göre DP seçimi kazansa bile bu büyük bir zafer olarak adlandırılmazdı. DP’nin oy oranında meydana gelebilecek bir değişikliğin Hükümet politikalarını nasıl etkileyeceği ise şimdiden tahmin edilemezdi. Konu ile ilgili olarak ABD’den farklı yorumlarda yapılmaktaydı: DP’nin seçimi büyük bir farkla kazanması halinde bunu bir “*zafer*” olarak değerlendireceği ifade ediliyordu. Bu durumda Hükümet politikalarında önemli bir değişikliğe gidilmeyecekti¹⁵⁰⁰.

Böylesine bir başarının sağlanması halinde mevcut sorunların çözümü için bu bir fırsat olabilir miydi? Yani TBMM’de basın ve diğer konularda çıkarılacak yasalar daha özgürlükçü olabilir miydi? Ekonomik reformlar kararlılıkla hayata geçirilebilir ve Kıbrıs sorununa bir çözüm üretilebilir miydi? ABD kaynakları geçmişte yaşanan deneyimleri göz önünde bulundurduğunda yukarıdaki sorulara cevap vermekte zorlanıyordu. Buna karşılık DP’nin seçimlerde oy oranı düşse dahi dış politikada herhangi bir değişikliğe gitmesine ihtimal verilmiyordu. Bu durumda ağırlıklı olarak iç politika konularına yoğunlaşılacaktı. Adnan Menderes kendisine oy vermeyen

¹⁴⁹⁸ **The New York Times**, 27 Ekim 1957.

¹⁴⁹⁹ **The New York Times**, 29 Ekim 1957.

¹⁵⁰⁰ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.743-745, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Dairesi Müdürü (Jones) Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı’na (Rountree) Muhtırası, Washington, 27 Ekim 1957.

geniş kitlelere “kin” duyabilirdi. Parti içi muhalefeti etkisizleştirdiği için kurumsal olarak olumsuz bir tepkiyle karşılaşma olasılığı da yoktu¹⁵⁰¹.

CHP’nin ya tek başına ya da HP ile işbirliği yaparak seçimden birinci parti olarak çıkması halinde; süreç içerisinde zorlu bir geçiş dönemi kendisini bekliyordu. Seçim kampanyasında; Anayasayı yeniden düzenlemek, Senato gibi çalışacak bir üst yasama meclisi oluşturmak, yürürlükteki baskıcı yasaları kaldırmak gibi vaatlerde bulunmuştu. Bunların gerçekleştirilmesi Türkiye’de mevcut siyasi ortamı gerginleştirebilirdi. Dış politikada ise Batı yanlısı politikalar devam edebilirdi. Kıbrıs konusunda daha sert bir tavır takınılabilirdi. CHP ekonomide ise korumacı politikalar benimseyebilirdi. İsmet İnönü muhtemelen yatırımları kısıtlamayı, istikrar önlemlerini artırmayı ve ekonomiyi planlamayı önemseyebilirdi. Bununla birlikte kısa vadede tüketici ihtiyaçlarını karşılamak adına ithalatı arttırmak için yeni bir düzenlemeye gidilebilirdi¹⁵⁰².

Seçimler olması gereken tarihten yedi ay önce yapılmaktaydı. Seçim kampanyası sırasında partiler yoğun olarak dış ekonomik ilişkilere değinmekteydi. Kahve, ilaç, kâğıt, peynir, traktör ve otomobil yedek parçaları ile diğer ticari malların piyasada zor bulunmasından ötürü CHP seçimi kazanacağına emindi. Bu konudaki sorunları inkâr etmeyen DP ise; kalkınma programının sürdürebilmesi için “*kemer sıkma*” politikası izlenilebileceğini ifade etmekteydi. Kalkınma programı içerisinde yeni limanlar, hidroelektrik santraller, sulama projeleri, üniversiteler, sağlık kurumları, şeker ve çimento fabrikaları bulunmaktaydı. Mayıs 1954’deki son genel seçimde 10.262.000 kayıtlı seçmenden 9.095.000’i oy kullanmıştı. Bu rakam seçmenlerin %88.63’ünün oy kullandığı anlamına gelmekteydi. Şimdi ise seçimlere daha büyük bir katılım bekleniyordu¹⁵⁰³.

DP’nin seçimden zaferle çıkması, Adnan Menderes’in önemli kamu projelerinin halk nezdinde de onanması demektir. CHP’nin zaferi ise “*seçmenin raflardan kaybolan kahve, peynir ve bunun gibi yüzlerce ürün çeşidini bulamamaktan artık yorulduğu*” anlamına gelecekti. HP ve CMP ise birkaç küçük il

¹⁵⁰¹ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.743-745, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Dairesi Müdürü (Jones) Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı’na (Rountree) Muhtırası, Washington, 27 Ekim 1957.

¹⁵⁰² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.743-745, Yunanistan, Türkiye ve İran İlişkileri Dairesi Müdürü (Jones) Yakınoğlu, Güney Asya ve Afrika İlişkilerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı’na (Rountree) Muhtırası, Washington, 27 Ekim 1957.

¹⁵⁰³ **The New York Times**, 27 Ekim 1957.

dışında seçim sonuçlarından fazla ümitli değildi. MP'nin Kırşehir ve Nevşehir'den üçer milletvekili çıkarabileceği tahmin edilmekteydi. İlk kez seçime girecek olan HP, Diyarbakır'da dokuz ve Sakarya'dan da sekiz milletvekilliği kazanabilirdi. İstanbul, Ankara ve İzmir'de durum belirsizdi. DP'ye göre Ankara'da en fazla milletvekilini CHP çıkarabilirdi. CHP ise İzmir ve İstanbul'da DP'nin seçim çalışmalarına hız verdiğini ancak asıl belirleyici olanın ise kırsaldaki oylar olacağı yönünde bir kanaate sahipti.¹⁵⁰⁴.

Yapılan yorumlarda seçimi hangi parti kazanırsa kazansın, Türkiye NATO'nun güvenilir bir müttefiki olmaya devam edecekti. Bütün partilerin ortak söylemi; Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik SSCB tehdidi karşısında kalıcı engel oluşturmaya devam edeceğiydi. Suriye Krizi'nin seçim kampanyası sırasında pek gündeme gelmediği yapılan tespitler arasındaydı¹⁵⁰⁵. Ülkedeki tüm partiler NATO'yu desteklemekte, SSCB'ye güvenmemekte ve Türkiye'nin geleceğini Batı ile olan ortaklığında görmekteydi¹⁵⁰⁶. DP ve CHP dış politika konusunda farklı bir söylemler içerisinde değildi¹⁵⁰⁷.

Muhalefet, basın özgürlüğünü, üniversite özerkliğini, bağımsız yargıyı baskılayan Başbakan'ın bir “*diktatör*” olacağını iddia ediyordu. Plansız bir ekonomi yürüttüğü için Hükümeti eleştiriyordu. Bu durumun döviz yokluğuna, enflasyona, her türden tüketici ve endüstriyel malların yokluğuna sebep olduğu ifade ediliyordu. Seçimi kazanmak için seçmen kitlesinin %85'ini oluşturan Türk köylüsünün ikna edilmesi gerekiyordu. Hükümet'te bunu çok iyi bilmekte ve “*popülist*” politikalar uygulamaktaydı. Çiftçiler vergiden muaf tutulmakta ve öncekinden daha iyi maddi koşullar içerisinde yaşamaktaydı. Ancak “*otoriterleşme*” de yok değil denilemezdi. Seçimin sonuçları her ne olursa olsun yine de Türkiye'deki demokrasinin yeni bir ivme kazanacağı¹⁵⁰⁸ vurgulanıyordu.

3- Seçim Sonuçları ve ABD Basınında Yapılan Değerlendirmeler

Türkiye'de seçmenler 27 Ekim 1957 Pazar günü oy kullanmak için sandık başına gitti. Oy verme işlemi devam ederken saat 14.30'dan itibaren radyodan seçim

¹⁵⁰⁴ The New York Times, 27 Ekim 1957.

¹⁵⁰⁵ The New York Times, 27 Ekim 1957.

¹⁵⁰⁶ The Washington Post, 28 Ekim 1957.

¹⁵⁰⁷ The Washington Post, 29 Ekim 1957.

¹⁵⁰⁸ The New York Times, 27 Ekim 1957.

sonuçları yayınlamaya başlandı. Bunun üzerine İsmet İnönü, Yüksek Seçim Kurulu'na itiraz etti. Bunun suç olduğu ilgili kurumca da ifade edilmesine rağmen yayın devam etti. Bu durum seçimi DP'nin kazanacağı yönünde bir "hava" yaratmıştı¹⁵⁰⁹. Oy sayma işlemi devam ederken CHP, Ankara, İstanbul ve Adana'nın da içinde bulunduğu dokuz ilde, DP de kırk ilde önde olduğunu ileri sürdü¹⁵¹⁰.

DP 44, CHP 18 ilde milletvekilliklerinin tamamını kazanırken 3 ilde ise eşit olarak paylaşıldı. HP sadece Burdur'da, CMP ise Kırşehir'de milletvekilliklerinin tamamını aldı¹⁵¹¹. Uygulanan "çoğunluk sistemi" nedeniyle seçmenlerin yarıdan fazlası muhalefet partilerine oy vermesine rağmen, toplamda iki yüze yakın milletvekili çıkarabilmişlerdi. Adnan Menderes 27 Ekim 1957 seçim sonuçlarını değerlendirirken, "Allah bana 27 Ekim gibi bir gece yaşatmasın"¹⁵¹² sözleriyle duyduğu endişeyi "Kaybettiklerimizi eserlerimizle tekrar kazanacağız. Zaten kalacak olan eserlerimiz değil mi?"¹⁵¹³ diyerek de oy kaybını yeni dönemde telafi edeceğini vurgulamaktaydı.

ABD basınında; uzun süredir artan enflasyon ve ihracatta daralma olması, savunma giderleri ve kamu yatırım programının başarısızlığı, DP'nin oy oranının önceki seçimlere göre düşmesinin nedeni olarak gösterilmekteydi. CHP'nin oy oranındaki artış ise şaşırtıcı idi¹⁵¹⁴.

Seçim sonuçları itibarıyla "en mutlu kişinin" ise MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı olduğu ileri sürülmekteydi. Çünkü parlamentoyu aşağılamak suçlamasıyla karşı karşıyaydı ve mahkemeye çıkmayı bekliyordu. Fakat Kırşehir'den tekrar seçilince bu zor durumdan kurtuldu. 30 Ekim 1957 itibarıyla ceza evinden salıverilmesi ve hakkındaki bütün davaların düşmesi beklenmekteydi. Bir diğer kişisel değerlendirme ise Devlet Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ile ilgiliydi. Onun bu yeni dönemde Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesi beklenilmekteydi¹⁵¹⁵.

¹⁵⁰⁹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları-1944-1973 DP Yokuş Aşağı (1954-1957)**, Ankara, 1991, s.267.

¹⁵¹⁰ **The Washington Post**, 28 Ekim 1957.

¹⁵¹¹ **BCA**, 030.01.52.311.1.

¹⁵¹² Zehra Aslan, "Vatan Cephesi Davası (Kararname, Savunmalar ve Karar)", **History Studies: International Journal of History**, IV, S.2, Samsun, (Temmuz 2012), s.4.

¹⁵¹³ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, 1967, s.149.

¹⁵¹⁴ **The New York Times**, 29 Ekim 1957.

¹⁵¹⁵ **The New York Times**, 29 Ekim 1957.; Kırşehir'in yeniden il yapılması için verilen kanun teklifi 12 Haziran 1957'de Meclis'te görüşülürken Osman Bölükbaşı'nın yaptığı konuşma onun

ABD basınında resmi olmayan verilere dayanılarak yapılan haberde; DP 398, CHP 204, CMP 4 ve HP 4 milletvekili çıkaracaktı. DP'nin başarısında kırsaldan gelen oyların “*anahtar rol*” oynadığına vurgu yapılarak Başbakan'ı “*köylülerin kurtardığı*” belirtilmekteydi. Bunun yanı sıra İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde de üstünlük sağladığına dikkat çekilmekteydi. Meclis'te yirmi yedi milletvekili ile temsil edilmekte olan Ankara'da CHP'nin başarısı, DP'ye büyük bir darbe olacaktı. Ülke çapında seçime katılımın yüksek ama oyların sayımının yavaş olduğu saptamasında bulunulmuştu. Ankara'daki küçük çaplı birkaç gösterinin dışında herhangi bir olayın yaşanmadığı da üzerinde durulan bir diğer konuydu¹⁵¹⁶. Seçimi DP'nin kazanmasının mevcut batı yanlısı politikaların devamı anlamına geleceğine de dikkat çekilmekteydi¹⁵¹⁷.

Yüksek Seçim Kurulu, 30 Ekim 1957'de seçim sonuçlarını resmen ilan etti. ABD basınında da yer bulan bu resmi sonuçlara göre; DP, TBMM'de 424 milletvekilliği kazanarak 44 ilde galip geldi. CHP ise toplamda 178 milletvekilliği kazandı ve 18 ilde üstün geldi. CMP ve HP'nin her biri bir ilde 4'er milletvekilliği kazandı¹⁵¹⁸. Toplam 12.100.000 seçmenin yalnızca 9.344.000'i yani %77.15'i oy kullandı. Bu oranlar 1954'te %88.75; 1950'de ise %89.06 olarak gerçekleşmişti. Resmi sonuçlar DP'nin muhalefeti yaklaşık 380.000 oy farkıyla geride bıraktığını ortaya koydu¹⁵¹⁹.

DP ile CHP birbirine yakın oranlarda oy almalarına rağmen mevcut Seçim Kanunu'na göre çıkardıkları milletvekili sayısında büyük fark oluşmuştu. Büyük umutlarla seçime giren diğer muhalefet partileri HP ve CMP açısından ise seçim sonuçları hayal kırıklığı oldu. CHP muhalefette kalmasına rağmen önceki dönemlere oranla TBMM'de daha güçlü konuma geldi. Seçim ABD tarafından da yakından takip edildi. Seçim sonuçlarına ilişkin rakamsal değerlendirmeler ve yapılan yorumlar basında ağırlıklı olarak yer aldı. ABD Türkiye'nin dış siyasetinde herhangi bir değişimin yaşanılmayacak olmasından memnundu.

dokunulmazlığının kaldırılmasına sebebiyet verdi ve mahkum edildi. Milletvekili seçildikten sonra da bir ay daha hapiste kaldı ve tahliye edilmedi. Bu durum iktidar-muhalefet ilişkilerinin ne surette cereyan ettiğinin somut bir örneği olsa gerekti. Fatih Artvinli, **Osman Bölükbaşı**, İstanbul, 2007, s.80-86.

¹⁵¹⁶ **The New York Times**, 28 Ekim 1957.

¹⁵¹⁷ **Los Angeles Times**, 29 Ekim 1957.

¹⁵¹⁸ **The New York Times**, 31 Ekim 1957.

¹⁵¹⁹ K.H.Karpat, **Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980**, s.141.

4- Adnan Menderes'in Hükümeti Kurmadan Önce ABD'nin Görüşünü Alması

Seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra 1 Kasım 1957'de TBMM toplandı. TBMM başkanlığı için yapılan seçimde Refik Koraltan, TBMM Başkanvekilliklerine ise Ağah Erozan, Fikri Apaydın ve İbrahim Kirazoğlu seçildi. Daha sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine geçildi. Oylamaya katılan 413 milletvekilinin tamamının oyunu alan İstanbul milletvekili Celal Bayar üçüncü kez bu göreve seçildi¹⁵²⁰.

TBMM Başkanlığı seçimlerine muhalefet partisi üyeleri katılmadı. HP milletvekili Fethi Çelikbaş'ın Meclis Başkanı'nın muhalefet partilerinden seçilmesi önergesi DP tarafından reddedildi. Türkiye'de seçimler tamamlanmış olmasına rağmen tartışmalar devam ediyordu¹⁵²¹. İktidarın Meclis'in açılışında başta Ankara ve Gaziantep olmak üzere bazı illerde seçim sonrası yaşanan olaylar nedeniyle aldığı önlemler dikkat çekti¹⁵²². Başbakan Adnan Menderes, Celal Bayar'ın yeniden Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 2 Kasım 1957'de istifasını sundu yeniden Hükümet'i kurmakla tekrar görevlendirildi¹⁵²³.

Seçimlerin ardından kabinesini oluşturmak için çalışmalarına başlayan Adnan Menderes, ABD Büyükelçisi F.Warren ile bir görüşme gerçekleştirdi. Başbakan bunun gizli kalmasını istedi. Gündem ise yeni kurulacak Hükümet'ti. Adnan Menderes, kabinesinde yer vermeyi düşündüğü isimleri Büyükelçi'yle paylaşıp, onun görüşlerini almak niyetindeydi. Geçen birkaç ayda dış ilişkiler, basında fazlaca yer tuttuğu için kendisini baskı altında hissediyordu. Bu nedenle yetkin bir Dışişleri Bakanı'na ihtiyacı vardı. Etem Menderes bu görev için uygun biri olmasına rağmen deneyimi yoktu. Ona göre TBMM'deki en uygun isim Fatin Rüştü Zorlu idi. Ancak bu ismin ABD'yi rahatsız edeceğine dair bazı duyumlar almıştı. Bu nedenle Büyükelçi'nin fikri kendisi için önemliydi¹⁵²⁴.

Büyükelçi F.Warren, Hükümeti'ne danışmadan resmi bir fikir beyan etmesinin mümkün olmadığını ancak kişisel düşüncesini kendisiyle paylaşabileceğini ifade etti.

¹⁵²⁰ TBMMZC, XI/I, s.7-9.

¹⁵²¹ The New York Times, 2 Kasım 1957.

¹⁵²² The New York Times, 2 Kasım 1957.

¹⁵²³ The New York Times, 3 Kasım 1957.

¹⁵²⁴ FRUS, 1955-1957, XXIV, s.745-746, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 13 Kasım 1957.

ABD'nin Adnan Menderes'ten güvendiği ve Hükümet politikalarına katkı yapabilecek kişilerin kabinede yer almasını talep edeceği görüşündeydi. Fatin Rüştü Zorlu'nun ABD'ye yönelik zeki, uzlaşmacı ve dostça bir görüntü sergilediğini belirtti. Ancak Dışişleri Bakanlığı için düşünülen bu isim üzerinde bazı endişeleri olduğunu da sözlerine ekledi. Washington'da Fatin Rüştü Zorlu hakkında oluşabilecek tek olumsuz düşüncenin ekonomik yardım konusunda yaşanan bazı gelişmelerden kaynaklanabileceğini dile getirdi. Türkiye'nin 300.000.000 dolarlık kredi talebinin görüşmelerini bu kişi yapmıştı. Bu konuda başarısız olan Fatin Rüştü Zorlu'nun ABD'ye yönelik “*kin*” besleme ihtimali üzerinde duruluyordu¹⁵²⁵.

Adnan Menderes, ABD'ye böyle bir ihtimalin mümkün olmadığı konusunda güvence verebileceğini ifade etti. Hatta konu hakkında Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmelerden döndüğünde bir toplantı yaptıklarını ve 300.000.000 dolarlık krediyi alamadığını ama Türkiye'nin ciddi olarak ihtiyaç duyduğu 30.000.000 doları temin etmekten duyduğu memnuniyeti kendisiyle paylaştığını dile getirdi. Başbakan, Fatin Rüştü Zorlu'nun hiçbir şekilde “*kin*” beslemediğini, ABD'ye yönelik düşüncelerinin dostça olduğunu, ABD'ye inandığını ve iki ülke arasındaki yakın ilişkileri geliştirmek için mümkün olan her şeyi yapabileceğini belirtti. Daha sonra kabinesini birkaç gün içerisinde oluşturacağını, bu nedenle ABD Dışişleri Bakanlığı'nın konu hakkındaki düşüncesinin en kısa zamanda kendisine iletilmesini istedi. Büyükelçi ise ABD Dışişleri Bakanlığı'nı görüşme hakkında bilgilendirirken kendi kanaatinin, “*Fatin Rüştü Zorlu'nun ABD'nin konumunu desteklemede Adnan Menderes gibi duyarlı olduğu takdirde, Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmesinde hiçbir sakınca olmadığı*” yönünde olduğunu üstleriyle paylaştı¹⁵²⁶.

Anlaşılaçağı üzere Başbakan Adnan Menderes Hükümet'in kimlerden oluşturulacağı konusunda ABD'nin görüşünü alma ihtiyacı duyuyor ve bunu önemsiyordu. Bu gelişme Türkiye'nin o yıllarda içine düştüğü durumu ve “*garip*” ilişkiler ağını göstermesi bakımından kayda değerdi.

¹⁵²⁵ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.745-746, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 13 Kasım 1957.

¹⁵²⁶ **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.745-746, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 13 Kasım 1957.

5- V.Menderes Hükümeti Programı'nın TBMM'de Görüşülmesi (4 Aralık 1957)

Adnan Menderes, yeni kabinesinin listesini 25 Kasım 1957'de Cumhurbaşkanı'na sundu. Celal Bayar'ın onayının ardından 27 Kasım 1957'de TBMM'de açıklandı: Başbakan: Adnan Menderes (İstanbul), Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Tevfik İleri (Samsun), Devlet Bakanı: Emin Kalafat (Çanakkale), Devlet Bakanı: Muzaffer Kurbanoglu (Manisa), Adalet Bakanı: Esat Budakoğlu (Balıkesir), Milli Savunma Bakanı: Şemi Ergin (Manisa), İçişleri Bakanı: Namık Gedik (Aydın), Dışişleri Bakanı: Fatin Rüştü Zorlu (Çanakkale), Maliye Bakanı: Hasan Polatkan (Eskişehir), Milli Eğitim Bakanı: Celal Yardımcı (Ağrı), Bayındırlık Bakanı: Etem Menderes (Aydın), Ticaret Bakanı: Abdullah Eker (İzmir), Sağlık Bakanı: Lütfi Kırdar (İstanbul), Gümrük ve Tekel Bakanı: Hâdi Hüsman (İstanbul), Tarım Bakanı: Nedim Ökmen (Gaziantep), Ulaştırma Bakanı: Fevzi Uçaner (İzmir), Çalışma Bakanı: Hayrettin Erkmen (Giresun), Sanayi Bakanı: Samet Ağaoğlu (Manisa), Basın-Yayın ve Turizm Bakanı: Sıtkı Yırcalı (Balıkesir), İmar Bakanı: Medeni Berk (Niğde)¹⁵²⁷.

Adnan Menderes 4 Aralık 1957'de Hükümet Programı'nı TBMM'ye sundu. Başbakan Meclis'te yaptığı konuşmada; Türkiye'nin uzun yıllar ihmale uğramış, fakir düşmüş bir ülke olduğunu ve gelişmiş ülkelerle aradaki farkın kapatılması gerektiğini belirtti. Türkiye, yüksek refah seviyesine ulaşmış ülkelerle ekonomik işbirliği yapmalı ve eşit şartlarda siyasi ilişkiler kurmalıydı. Çünkü dünyanın çok hassas bir noktasındaydı. Sınırlarını da korumak zorundaydı. Adnan Menderes daha sonra ekonomik politikaları hakkında bilgi verdi¹⁵²⁸:

DP hükümetlerinin uyguladığı ekonomik programlarda önemli bir değişikliğe gitmeyeceklerini söyledi. Ekonomik kalkınmada olumlu sonuçlar alındığını belirterek amaçlarının Türk lirasının değerini korumak hatta artırmak olduğunu ifade etti. Özel sektörün ve yabancı sermayenin gelişmesi, üretimin artırılmasının teşvik edilmesi, kurumların halkın isteklerine cevap verecek seviyeye getirilmesi de hedefler arasındaydı. Ayrıca yabancı sermaye ile işbirliği yapılarak kurulacak olan yeni tesisler için uzun vadeli kredi sözleşmeleri yapılması amacıyla mevcut

¹⁵²⁷ TBMMZC, XI/I, s.42-43.

¹⁵²⁸ TBMMZC, XI/I, s.57-61.

girişimlerin devam edeceğini belirterek ABD'den alınan ekonomik yardımlar nedeniyle bu ülkeye duyduğu minnettarlığı dile getirdi¹⁵²⁹.

Adnan Menderes TBMM'de yaptığı konuşmada dış politikaya da değindi: Türkiye BM'nin ve NATO'nun izlediği politikaların takipçisi olduğunu vurguladı. Bunun dışında Bağdat Pakı da kuruluş amaçları doğrultusunda oldukça faaldi. ABD paktın askeri komitesine katıldıktan sonra daha da etkin bir hale dönüşmüştü. Adnan Menderes Suriye Krizi sırasında sorunun çözümüne destek veren Suudi Arabistan Kralı Suud bin Abdulaziz'e teşekkürlerini iletı. NATO ve Bağdat Pakı üyesi olarak Türkiye'nin, SSCB ile ilişkilerini müttefikleriyle aynı seviyede sürdüreceğini ifade etti. Dış politikada barışçıl bir siyaset izleneceğini belirtti. Ekonomik işbirliğini önemsediklerini ve Avrupa Kömür-Çelik Birliği, Atom Birliği ve Ortak Pazar gibi kurumlara da üye olmak için çalışma yapıldığını da sözlerine ekledi¹⁵³⁰.

Dış politikada değinilen bir diğerkonu ise Kıbrıs sorunuydu. Türk-Yunan dostluğuna zarar vermemek için iyi niyet gösterilmiş ve “*taksim tezi*” kabul edilmişti. Türkiye'nin güvenliği ve adadaki Türklerin geleceği için bu politikada ısrar edilmişti. Başbakan, ABD ile ilişkilerin ise karşılıklı saygı ve güven içinde sürdürüldüğünü ifade etti. NATO üyesi olan Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerle mevcut ilişkiler her geçen gün biraz daha güçlenmekteydi. Bağdat Pakı üyeleri Irak, İran ve Pakistan'la da aynı kapsamda ilişkiler geliştirilecekti¹⁵³¹.

CHP Meclis Grubu adına İsmet İnönü söz aldı: Dış politikada; BM, NATO, Bağdat Pakı, Ortadoğu, Türkiye-SSCB ilişkileri ve Kıbrıs Sorunu üzerinde durdu. İç politikada ise Basın Kanunu, toplantı özgürlüğünün kısıtlanması ve ekonomik sorunlara değindi. Ayrıca seçim sürecine yönelik sert eleştirilerde bulundu¹⁵³². İsmet İnönü'nün Meclis'te yaptığı konuşmaya ABD basınında da yer verildi¹⁵³³.

İsmet İnönü konuşmasını tamamladıktan sonra yapılan oylamada Hükümet güvenoyu aldı¹⁵³⁴. Hükümet programının ise öncekilerden pek farkı yoktu. CHP ise

¹⁵²⁹ TBMMZC, XI/I, s.57-61.

¹⁵³⁰ TBMMZC, XI/I, s.62, 63.

¹⁵³¹ TBMMZC, XI/I, s.63.

¹⁵³² TBMMZC, XI/I, s.68-74.

¹⁵³³ The New York Times, 6 Aralık 1957.

¹⁵³⁴ TBMMZC, XI/I, s.121.

programdan ziyade seçimlerde yaşanan usulsüzlükler üzerinde durarak eleştirilerde bulundu.

B- BAĞDAT PAKTI DÖRDÜNCÜ KONSEY TOPLANTISI (27-30 OCAK 1958) ve PAKTIN DAĞILMA SÜRECİNE GİRMESİ

1- Toplantı Öncesi ABD İle Yapılan Görüşmeler

Bağdat Paktı Konseyi toplantısından kısa bir süre önce Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler hakkında Paris’te Başkan Eisenhower ve Adnan Menderes 18 Aralık 1957’de bir araya geldi¹⁵³⁵. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel de hazır bulundu. Görüşmenin gündemi Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdulnasır’ın SSCB’den uzaklaştığı iddiasıydı. Çünkü ABD Başkanı, Mısır’ın SSCB’den “*kurtulmaya*” çalıştığını iddia ediyordu. Başbakan Adnan Menderes ise aksi fikirdeydi. Ona göre Cemal Abdulnasır mevcut konumunu sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Eisenhower, Mısır’ın izleyeceği politikalara göre hareket edilmesini istiyordu. Fatin Rüştü Zorlu’ya göre ise bu konudaki kıtas Ürdün olmalıydı. Cemal Abdulnasır’ın Ürdün’e olan ilgisinden vazgeçmesi gerekiyordu. Meşru hükümete karşı darbe planladığı diplomatik çevrelerde sıkça gündeme gelmekteydi. Mısır ya da Suriye’nin Ürdün’e saldırması halinde Eisenhower Doktrini işleme konulacaktı¹⁵³⁶.

Başbakan Adnan Menderes’in ABD’den ekonomik yardım almak için çaba gösterdiği günlerde yapılan bu toplantıda; Başkan Eisenhower Bağdat Paktı’nın güçlendirileceği konusunda garanti verdiği iddiaları ABD kaynaklarınca doğrulanmadı. Geniş kapsamlı açıklamanın daha sonra yapılacağı ifade edildi¹⁵³⁷.

Başbakan Adnan Menderes 24 Ocak 1958’de Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi Toplantısı başlamadan üç gün önce Bağdat’a gitti. Amacı Irak’ın Nuri Said Paşa’dan sonraki başbakanı Abdulvahab Marjan’ı toplantılara katılma konusunda ikna etmektir. Kendisi batı destekli ittifakların içinde bulunmaya istekli değildi. Irak, Bağdat

¹⁵³⁵ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.330.

¹⁵³⁶ **FRUS**,1955-1957, XXIV, s.747, Büyükelçi’nin Konutu’nda Yapılan Görüşme Muhtırası, Paris, 18 Aralık 1957.

¹⁵³⁷ **The New York Times**, 19 Aralık 1957.

Paktı'nın Arap olan tek ülkesiydi. Irak, ABD ve İngiltere'den alınan yardımlardan da memnun değildi¹⁵³⁸.

ABD Dışışleri Bakanı J.F.Dulles da 24 Ocak 1958'de Tahran'a resmi bir ziyarette bulundu. Gezisi 26 Ocak'a kadar sürecekti. Şah Rıza Pehlevi ve İran Hükümet yetkilileri ile bir araya gelmeyi planlamıştı. Basından edinilen bilgilere göre; İran Silahlı Kuvvetleri için ABD'nin yapacağı ekonomik yardım görüşülecek öncelikli konuydu. Pakistan Başbakanı da Ankara ziyareti öncesi Tahran'a gelmişti. Pakt'ın Askeri Komitesi 24 Ocak 1958'de bölgesel savunma konularını görüşmek üzere toplandı¹⁵³⁹. Alınan kararlar Ankara'da düzenlenecek olan Bağdat Paktı Dördüncü Konsey Toplantısı için hazırlık çalışmalarıydı. Konsey toplantısı başlamadan önce Türk ve ABD'li yetkililer arasında da bir dizi görüşme gerçekleşti.

26 Ocak 1958'de Türkiye adına Başbakan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Dışışleri Genel Sekreteri Melih Esenbel, ABD'den ise Dışışleri Bakanı J.F.Dulles, Büyükelçi F.Warren ve Yakınoğu, Güney Asya ve Afrika İşlerinden Sorumlu Dışışleri Bakan Yardımcısı W.Rountree katıldı. Gündem Ortadoğu meseleleri idi. W.Rountree, Arap ülkeleri arasında son zamanlarda yaşanan yakınlaşma hakkında Türk yetkililerin görüşlerini öğrenmek istediğini belirtti. Adnan Menderes, Mısır ile Suriye'de SSCB'nin etkisi olduğunu, bunun kendilerini de huzursuz ettiğini ifade etti. Mısır yönetiminin Komünistlerle işbirliği yaptığını gösteren pek çok kanıt vardı. Fatin Rüştü Zorlu ise basın tarafından bu konu hakkında kendisine yöneltilen sorulara olumlu yanıtlar vererek gergin olan siyasi havayı yumuşatmaya çalıştığını belirtti. W.Rountree ise ilerleyen süreçte duruma göre kendi konumlarını belirleyeceklerini ifade etti¹⁵⁴⁰.

Daha sonra J.F.Dulles, F.Warren ve W.Rountree, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret etti. Celal Bayar ABD'li yetkililerin Bağdat Paktı toplantısına gözlemci statüsünde de olsa katılımının önemine dikkat çekti. W.Rountree ise ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerine büyük önem verdiğini ve en güvenilir müttefiklerden birisi olarak gördüğünü dile getirdi. Celal Bayar Ortadoğu'daki durumun kötüye gittiğini belirtti. W.Rountree genel durumun tahmin edildiği kadar kötü olmadığı görüşündeydi. J.F.Dulles ise Ortadoğu ülkelere yaptığı ziyaretlerde karşılaştığı

¹⁵³⁸ **The Washington Post**, 25 Ocak 1958.

¹⁵³⁹ **The Washington Post**, 25 Ocak 1958.

¹⁵⁴⁰ **FRUS**, 1958-1960, X, s. 737-738, Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Ocak 1958.

olumsuz davranışlardan ve hoş olmayan durumlardan bahsetti. Buna rağmen olumlu gelişmeler de yaşanmıyor değildi. Örneğin İran'daki durum tamamen tersine dönmüştü. Mısır ve Suriye'deki istenmeyen gelişmelere bazı Arap hükümetleri tepki göstermeye başlamıştı. Bütün olumsuzluklara rağmen iyi şeyler de vardı ve fazla kötümser olunmamalıydı¹⁵⁴¹.

Celal Bayar İran'ın Bağdat Paktı üyesi olmasını önemsediklerini söyledi. Mısır'da J.F.Dulles'a karşı yapılan benzer saldırılara kendisinin de Ürdün'ü ziyareti esnasında maruz kaldığını hatırlattı. Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin bölgedeki konumuyla ilgilendiğini, Kral Suud bin Abdulaziz'in de Türkiye ile yakın ilişkiler kurmak istediğini ifade etti. Ancak Kral'ın yakın çevresi buna engel olmaktaydı. Celal Bayar, W.Rountree'ye askeri ve ekonomik yardım konusuna yönelik kişisel görüşünü sordu. W.Rountree, süreç içerisinde her iki tarafında hatalar yaptığını söyledi. Türkiye'yi oldukça önemli bir ABD müttefiki olarak gördüğünü ve dünyadaki hiçbir ülke, halk veya hükümetin SSCB tehdidine karşı daha etkili ve sert bir tepki veremediğini dile getirdi. Ancak iş; ekonomik ve mali meselelere geldiğinde kendisinin bu konularda uzman olmadığını hatırlattı. Herhangi bir görüş belirtmesinin bu şartlarda doğru olamayacağını ifade etti. Türkiye ve ABD arasındaki sorunlar işbirliği içerisinde, karşılıklı güvene dayalı olarak çözülebilirdi¹⁵⁴². Bağdat Paktı Dördüncü Konsey toplantısı başlamadan önce Türkiye hem Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerden rahatsızlığını ABD ile paylaşıyor hem de ekonomik ve askeri yardım meselesinin ileride alacağı durumu merak ediyordu.

2- Bağdat Paktı Dördüncü Konsey Toplantısı'nın Ankara'da Başlaması ve Yaşanan Gelişmeler

Bağdat Paktı Dördüncü Konsey Toplantısı 27-30 Ocak 1958 arasında Ankara'da yapıldı. ABD'yi Dışişleri Bakanı J.F.Dulles başkanlığındaki bir heyet gözlemci statüsünde takip etti. Toplantılar oldukça verimli geçti. Pakt'ın alt komitelerince hazırlanan raporlar tartışılıp benimsendi. Pakt, bölgede barış, özgürlük ve bağımsızlık için yapılandırılmıştı. Çoğunluğu Müslüman olan yaklaşık yüz yirmi milyon insanın güvenliği ve refahı söz konusuydu¹⁵⁴³.

¹⁵⁴¹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.738-740, Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Ocak 1958.

¹⁵⁴² **FRUS**, 1958-1960, X, s.738-740, Görüşme Muhtırası, Ankara, 26 Ocak 1958.

¹⁵⁴³ **The New York Times**, 31 Ocak 1958.

Adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda “*hür dünya*” ile işbirliği yapılacağı, Komünizm kaynaklı savaş tehdidine ve ekonomik baskılara karşı üye ülkelerin güvence altına alınacağı bir kez daha teyit edildi¹⁵⁴⁴. Haziran 1957’de Karaçi’de düzenlenen son konsey toplantısından bu zamana kadar Komünizm’in Ortadoğu’daki etkinliğini artırdığı ifade edildi. Özellikle Türkiye’ye yönelik baskılara karşı sergilenen tutumun takdir edildiği vurgulandı. Bölgesel anlaşmazlıkların SSCB emperyalizminin işini kolaylaştırdığı; Akdeniz, Ortadoğu ve Güney Asya’daki sorunların BM nezdinde belirtilen prensiplere göre çözümlenmesi gerektiği vurgulandı. BM acil müdahale gücünün, kriz bölgelerinde daha işlevsel hale getirilmesi istendi ve bu bağlamda BM’ye başvuruda bulunulması kararlaştırıldı¹⁵⁴⁵.

Sağlık, tarım, hayvancılık, iletişim, kamu yatırımları, ticaret ve finansman konularında ortak projeler yapılacaktı. İran’a teknik yardım açısından 10.000.000 riyal, Türkiye’ye ise beş yıllık bir süreçte 750.000 pound katkıda bulunulması kararlaştırıldı. Bu miktar Karaçi’deki toplantıda İngiltere tarafından verileceği ifade edilen 1.000.000 sterlinin dışında tutuldu. Ortak proje yürütülmesine ayrı bir önem verililiyordu. Telekomünikasyon konusunda yetkin personele ihtiyaç vardı. ABD’nin telekomünikasyon altyapısı için 10.000.000 dolar ek fon sağlayacağı bilgisi, üyeler arasında takdirle karşılandı. Dünya Bankası, İhracat İthalat Bankası ve yeni kurulan Kalkınma Kredi Fonu’ndan faydalanılması yönünde karar alındı¹⁵⁴⁶.

Ayrıca toplantı sonunda yayınlanan askeri bildiride; Bağdat’ta Birleşik Askeri Planlama Organizasyonu’nun oluşturulduğundan bahisle, bunun savunma planlamalarına katkıda bulunacağı ifade edildi. Koordinasyon ve eğitim konusunda işbirliği yapılması ve mevcut ilişkilerin güçlendirilmesi de vurgulandı. Bu konudaki sorumluluk da General Ekrem Akalın’a ait olacaktı. Yardımcısı ise ABD’den General Daniel S.Campbell olacaktı. Bir sonraki konsey toplantısı da Temmuz 1958’de bakanlar seviyesinde Londra’da yapılacaktı¹⁵⁴⁷.

Konsey toplantılarının ardından Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Melih Esenbel 2 Mart 1959’da ABD’li yetkililer G.C.McGhee, Amiral A.W.Radford ve Büyükelçi F.Warren ile Ortadoğu sorunları hakkında bir toplantı gerçekleştirdi.

¹⁵⁴⁴ **The New York Times**, 31 Ocak 1958.

¹⁵⁴⁵ **The New York Times**, 31 Ocak 1958.

¹⁵⁴⁶ **The New York Times**, 31 Ocak 1958.

¹⁵⁴⁷ **The New York Times**, 31 Ocak 1958.

Başbakan, İran'ın Bağdat Paktı'ndan ayrılması halinde bu durumun Türkiye'nin konumunu sarsacağını ifade etti. İran'ın pakta katılmasında Türkiye'nin etkisi olduğunu hatırlattı. Ancak pakтын İran Hükümeti'nin beklentilerini karşılamadığını vurguladı. İran'ın SSCB'nin etkisi altına girmesi halinde; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye'den gelebilecek olası saldırılara karşı “*zayıf düşeceği*” yorumunu yaptı. Bu durum doğal olarak TSK'nın gereksinimlerinde bir artışa sebebiyet verecekti. Şah'ın İran'daki konumu güçlü değildi. Her şeye rağmen Türk Hükümeti İran'ı Bağdat Paktı'nda kalma konusunda ikna etmekten başka bir seçeneğe sahip değildi. Şah, SSCB'nin baskısı altındaydı. Bu sorunun üstesinden sadece ABD'nin desteği ile gelebilirdi¹⁵⁴⁸. Ankara'da yapılan bu toplantıda hem ekonomik hem de askeri konular gündeme geldi. Üye ülkelerin kalkınmasına yönelik geniş kapsamlı programlar yürütülmesi kararlaştırıldı. Bunun yanı sıra yine SSCB'nin bölgedeki etkinliği tartışıldı.

3- Irak'taki Askeri Darbe (14 Temmuz 1958) Sonrası Bağdat Paktı Çerçevesinde Türkiye-ABD İlişkileri

Suriye ile Mısır'ın Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurması üzerine, Ürdün ile Irak da “*Arap Birliği*” adı altında bir araya gelmişti. Mısır'ın tepkisine yol açan bu gelişmeden sonra, Lübnan krizi ortaya çıkmıştı. Lübnan Cumhurbaşkanı C.Chamoun batı yanlısı politikalar izliyordu. Bu durum Arap milliyetçilerini rahatsız ediyordu. C.Chamoun'un 1958 Eylül'ünün sonunda başkanlık süresi doluyordu. Anayasaya göre tekrar seçilemeyecekti. Bu sebeple iktidarda kalmak için anayasada değişiklik yapmak istiyordu. Bu durum tartışmalara sebebiyet verdi. Lübnan'da karışıklıkların çıkması Irak'ı telaşlandırmıştı. C.Chamoun, Türkiye ve Irak'tan soruna müdahil olmasını istedi. Nuri Said Paşa, Irak'ın doğusundaki birlikleri ülkenin batısına sevk etti. Bu birliklerin komutanı General Abdulkerim Kasım 14 Temmuz 1958'de darbe yaparak Nuri Said Paşa Hükümeti'ni devirdi¹⁵⁴⁹.

Krallık yerine “*Cumhuriyet*” ilan edildi. Kral Faysal, Başbakan Nuri Said Paşa ve Veliaht Prens Abdullillah öldürüldü¹⁵⁵⁰. Darbeciler Irak Veliahdı Abdülilah'ı

¹⁵⁴⁸ FRUS, 1958-1960, X, s.791-792, Muhtıra, Ankara, 2 Mart 1959.

¹⁵⁴⁹ AlainGresh, DominiqueVidal, **Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na**, (Çev: Hamdi Türe), İstanbul, 1991, s.96.

¹⁵⁵⁰ **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1958.

öldürerek Milli Savunma Bakanlığı önünde teşhir etti. Bağdat Radyosu'ndan Tuğgeneral Abdülkerim Kasım'ın başkanlığında “*İhtilal Hâkimiyet Konseyi*”nin kurulduğu ve bütün yetkileri eline aldığı açıklandı. Konsey'in diğer iki üyesi Muhammed Mehdi ve Nazım Makdalcı'ydı¹⁵⁵¹.

Darbenin ani ve “*kanlı*” oluşu, bütün dünyada “*şaşkınlıkla*” karşılandı. Bağdat Paktı'nın imzalanmasının ardından Kral Faysal ve Nuri Said Türkiye'ye sıklıkla ziyarette bulunmuşlar ve Türk devlet adamlarıyla kişisel dostluklarını ilerletmişlerdi. Geçmişinde imparatorluk geleneği olan Türkiye, Cumhuriyetçilikle uyumlu olduğunu düşündükleri Krallık rejimine saygı duymaktaydı. Bu nedenle genç kralın öldürülmesini derin bir üzüntüyle karşıladı¹⁵⁵².

Yeni Irak Cumhuriyeti tarafından yayınlanan bildiride; Irak Cumhuriyeti'nin, Birleşik Arap Devletleri taraftarı olduğu ve diğer Arap Müslüman devletleri ile işbirliğinden yana olduğu ifade edildi. Ülkede çatışma yaşanmaması için önlemler alındı¹⁵⁵³.

Darbe sonrası Ortadoğu'da dengeler yeniden değişti. SSCB'nin Irak'ı etki alanına alabilmesi olasılığı ABD'yi endişelendirdi. ABD 15 Temmuz 1958'den itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başladı. Durumdan Ürdün de etkilendi ve Kral Hüseyin, ABD ve İngiltere'den yardım istedi. Bunun üzerine İngiltere iki bin iki yüz kişiden oluşan askeri bir kuvveti Ürdün'e gönderdi. Suudi Arabistan Kralı da Bağdat Paktı'na üye ülkelerin derhal Irak'a müdahale etmesini istedi¹⁵⁵⁴.

Türkiye ve Irak Bağdat Paktı'nın kurulması için birlikte çalışmışlardı. Irak, pakt için önemli bir ülkeydi. Bu sırada İstanbul'da Bağdat Paktı'na üye devletlerin başbakanları ile devlet başkanları Lübnan ve Kıbrıs konularını görüşmek üzere bir araya gelecekti. Hatta delegasyonların bir kısmı İstanbul'a varmıştı bile. Bağdat'ta yaşanan bu olumsuz gelişmeler üzerine toplantı iptal edildi. Ankara'da bir durum değerlendirmesi yapılması için karar alındı. Celal Bayar ile Adnan Menderes

¹⁵⁵¹ **Milliyet**, 15 Temmuz 1958

¹⁵⁵² **FO**, 371/144739.

¹⁵⁵³ Şinasi Sönmez, “Cemal Abdunasır İktidarında Mısır-Türkiye İlişkilerinin Türk Basınına Yansımaları (1954-1962)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S 43, (Bahar-2009), s.507-508.

¹⁵⁵⁴ Yüksel Kaştan, “II.Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.XIX, (2008), s.315.

İstanbul'dan Ankara'ya döndü. Bağdat Paktı üyesi ülkelerin liderleri de Ankara'ya geldi¹⁵⁵⁵.

İran Şahı Rıza Şah Pehlevi, Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasında gerçekleştirilen görüşmelerin sonunda yayımlanan resmi bildiride; Irak'ta yaşanan olaylardan ötürü duyulan endişe dile getirildi. ABD'nin Lübnan Hükümeti'ne yaptığı fiil yardımda takdirle karşılandı¹⁵⁵⁶. Türkiye'nin Irak'a yönelik askeri eylem önerileri ise İngiltere makamlarınca gerçeklikten uzak bulundu. İngiltere ve ABD'nin Ürdün ve Lübnan'a asker göndermeleri ise yükselen gerilimi en aza indirmek için olumlu bir girişimdi¹⁵⁵⁷.

Irak'taki askeri darbeye en sert tepkilerden birisini Türkiye gösterdi. 17 Temmuz 1958'de ABD'ye başvurarak, Irak'a müdahale etme konusunda kararlı olduğunu bildirdi. Bu durum SSCB'yi harekete geçirdi ve Türkiye'yi uyardı. SSCB; ABD ve İngiltere'ye de tepki gösterdi. ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, Türkiye, İran ve Pakistan'a, Kafkaslardan Hayber Geçidi'ne kadar olan üç bin millik sınır bölgesini savunma garantisini verdi. Bundan sonra SSCB de daha fazla ileri gidemedi. Zaten ABD'nin de taraftar olmadığı müdahale kararından Türkiye de vazgeçti¹⁵⁵⁸.

Fakat buna rağmen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye ve İngiltere'nin Irak'a askeri müdahalede bulunması gerektiği yönünde birçok açıklamada bulundu. 26 Temmuz 1958'de Londra'da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi toplantılarına katılmak için Adnan Menderes ile İngiltere'ye giderken "*Daily Mail*" gazetesi muhabirine verdiği demeçte de bu görüşünü bir kez daha yineledi. İngiltere Büyükelçisi B.Burrows bakanın bu demecini "*tedbirsiz*" olarak yapılmış bir açıklama olarak değerlendirdi. B.Burrows'a göre bu "*tedbirsiz*" açıklamalar, Türkiye'nin iç siyasetinde de sorun olacaktı. Muhalefet, konuyu TBMM'ye taşımak isteyecekti. İsmet İnönü'ye göre milli çıkarlar doğrultusunda böyle bir çağrıda bulunulmuştu. Bu talebin iktidar tarafından reddedilmesi muhalefetin eline koz verecekti¹⁵⁵⁹.

¹⁵⁵⁵ **The Washington Post**, 15 Temmuz 1958.

¹⁵⁵⁶ **Milliyet**, 18 Temmuz 1958.

¹⁵⁵⁷ **FO**, 371/144739.

¹⁵⁵⁸ F.Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.513-514.

¹⁵⁵⁹ **FO**, 371/144739.

Irak'taki darbeden sonra ABD Dışışleri Bakanı J.F.Dulles, Temmuz 1958'de bazı Avrupa ülkelerine ziyaretlerde bulundu. Adnan Menderes ile de Londra'da görüşecekti. Bağdat Paktı'nın geleceğı ile ilgili olarak Londra'da bir konferans düzenlenecekti. Türkiye, ABD'nin Ortadoğı'daki en güçlü müttefikiydi. ABD, Ankara'ya danışmadan yeni bir bölgesel politika tasarlayamazdı. ABD'li yetkililere göre de artık yeni bir yapılanma üzerinde çalışılmalıydı. Doğı Akdeniz ülkelerinde SSCB'nin etkisi 1955'den itibaren artmaktaydı¹⁵⁶⁰.

Londra'da yapılacak görüşmenin Türkiye'nin beklentilerini karşılamaktan uzak olacağı tahmin ediliyordu. Türkiye ABD'den, Beyrut'tan Bağdat'a kadar askeri müdahalede bulunmasını istiyordu. İngiltere'nin ise Türkiye'den Irak Hükümeti'ni tanınması için baskı yaptığı yönünde basında haberler çıkıyordu. SSCB'de BM'yi etkisi altına almaya çalışıyordu. ABD'nin nezdinde Türkiye, etrafı düşmanlarla çevrilmiş bir ülke durumundaydı. Yunanistan görünürde bir müttefikti ama sadece İran gerçek anlamda dost bir ülkeydi¹⁵⁶¹.

Sonuç olarak Bağdat Paktı'nın kuruluşunu SSCB tehdidine karşı ABD teşvik etmişti. Eisenhower Doktrini yayımlandıktan sonra Pakt'ın ABD açısından pek de bir önemi kalmamıştı. ABD, Ortadoğı politikasını yeniden şekillendirmişti. 1956'da yaşanan Süveyş Krizi, Bağdat Paktı'na olan güvenin zayıflamasına neden olmuştu. Irak'ta yaşanan bu darbe ise paktın dağılmasına sebep olacaktı.

4- Bağdat Paktı'nın Dağılması ve CENTO'nun Kurulması

Bağdat Paktı Konseyi Ocak 1958'de planlandığı gibi 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da toplandı. Üye ülkelerden gelen delegasyonlar İran Başbakanı Manucher İkbâl, Pakistan Başbakanı Malik Foriz Khan Noon, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ve İngiltere Başbakanı Harold Macmillan'dı. ABD delegasyonu Dışışleri Bakanı J.F.Dulles tarafından temsil edildi¹⁵⁶². J.F.Dulles, İngiltere, Türkiye, İran ve Pakistan'ın oluşturduğu Bağdat Paktı'na ABD'nin katılımı için çalışmalar yürütüyordu. Paktın kuruluş antlaşmasının birinci maddesinde ifade edilen zorunlulukları kabul eden ABD, diğer üç üyeye askeri yardımı artırmaya sözlü olarak da karar verdi. Bağdat Paktı üyeleri yayınladıkları bir bildiriyle; ABD'nin derhal

¹⁵⁶⁰ **The New York Times**, 26 Temmuz 1958.

¹⁵⁶¹ **The New York Times**, 26 Temmuz 1958.

¹⁵⁶² **The Washington Post**, 30 Temmuz 1958.

kendileriyle güvenlik ve işbirliği antlaşması yapmasını istediler. J.F.Dulles, olası bir saldırı karşısında kendilerine gereken desteği vereceklerini ve petrol çıkarılan bölgelerin korunacağını bildirdi. Bu kararlar 28 Temmuz 1958’de paktın bakanlar düzeyindeki toplantısında alındı. Kurucu üye Irak’tan boşalan yer, ABD’den sağlanan destekle şimdilik doldurulmuştu. J.F.Dulles ve diğer üye ülkelere imzalanan bildiride “*Üye ülkeler toplu güvenliği sağlamak, doğrudan veya dolaylı saldırıya karşı koyma kararlılığını beyan ederler*” ifadesine yer verilmişti¹⁵⁶³.

Bağdat Paketi’nin Londra’daki toplantısında, Irak’taki yeni rejime karşı alınacak ortak tavır konusunda karar birlikteliğine varıldı. Bu doğrultuda Türk Hükümeti 31 Temmuz 1958’de yeni Irak Cumhuriyeti’ni tanıdığını ve bu rejimle dostluğa dayalı bir dış siyaset izleyeceğini duyurdu¹⁵⁶⁴.

Gelinen son nokta Türkiye’yi rahatlatmıştı. Güvenlik konusu, devletlerarası antlaşmalarla ya da ortak güvenlik örgütleriyle sağlandığından, Pakt’ın devamı Türkiye için oldukça önemliydi. Yayınlanan bildiri, Bağdat Paketi’nin Irak olmadan da devam edeceğini göstermekteydi. ABD Pakt’a katılmak yerine, üyelerle ayrı ayrı imzalayacağı antlaşmalarla katkıda bulunacaktı. Tüm bu gelişmeler Türkiye’nin “*Soğuk Savaş*” döneminde önemini artırdı. Bu durum ABD’den alınan yardımın artmasını da beraberinde getirecekti¹⁵⁶⁵.

Irak’taki darbeden sonra Pakt’a olan güvenini tamamen kaybeden ABD, bölgeyi SSCB’nin etki alanına bırakmamak için büyük çaba sarf etmişti. Bu doğrultuda üye ülkelerle Eisenhower Doktrini’ni çerçevesinde ikili antlaşmalar imzalamıştı¹⁵⁶⁶. ABD ile imzalanan anlaşmalar altı maddeden ibaretti: Olası bir saldırı karşısında üye ülkenin talebi ile ABD’nin yardım edeceği; ABD’nin kesintisiz olarak yaptığı askeri yardımı sürdüreceği; verilen yardımın amacına uygun olarak kullanılacağı; diğer ülkelerle de işbirliği yapılabileceği; bu anlaşmanın mevcut uluslararası taahhütleri etkilemeyeceği esaslarını içermekteydi. Son maddede ise anlaşmanın yürürlüğe girmesi konu edinilmişti¹⁵⁶⁷.

¹⁵⁶³ **The New York Times**, 29 Temmuz 1958; **The New York Times**, 30 Temmuz 1958; **The Washington Post**, 30 Temmuz 1958.

¹⁵⁶⁴ **FO**, 371/144739.

¹⁵⁶⁵ Ayşegül Şentürk, **Cento Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)**, (BYT), Isparta, 2001, s.44, 45.

¹⁵⁶⁶ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991, s.258.

¹⁵⁶⁷ K.Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s.361.

ABD'ye göre böylece; gittikçe saldırgan tutumlar içerisine giren Cemal Abdulnasır durdurulacak ve SSCB'nin Ortadoğu'daki etkinliği azaltılacaktı. Bölgenin ekonomik ve toplumsal yapısını güçlendirilecekti. ABD, silahlı güç kullanımı da dâhil olmak üzere, Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanması için gerekli tedbirleri alabilecekti¹⁵⁶⁸. Türkiye, SSCB tehdidine karşı önlem olarak NATO'ya girmişti. Yani ABD ile imzalanan bu antlaşmanın Türkiye'den ziyade İran veya Pakistan'ın lehine olacağı ortadaydı. Adnan Menderes Hükümeti'nin bu antlaşmadan beklentisi siyasi değil ekonomikti¹⁵⁶⁹.

Anlaşma önsözünün üçüncü fıkrasında savunmanın sadece “*doğrudan saldırılara*” değil, aynı zamanda “*dolaylı saldırıları*” da kapsadığı ifade edilmekteydi. Saldırı halinde yardım yapılması ilgili hükümetin talebine bağlanmıştı. Bir diğer şartta bu saldırının uluslararası Komünizm kaynaklı olmasıydı. Ancak bunun takdiri ABD'ye aitti. ABD ise 1958'de Lübnan'a asker çıkardığında, gerekçe olarak bu ülkenin Komünizm'in saldırısına uğradığını ileri sürmüştü. Benzeri hiçbir NATO üyesi tarafından imzalanmamış olan bu ikili anlaşma ile Türkiye'nin egemenlik hakları zedelenmiş oluyordu¹⁵⁷⁰.

Bağdat Paketi'nin merkezini Ankara'ya taşımaya ilişkin ilke kararı da yine bu toplantıda alındı. Bakanlar Konseyi'nin Irak'sız gerçekleştirilen ilk toplantısı ise 23 Ekim 1958'de gerçekleştirildi. Paketin Askeri Komitesi, 5 Kasım 1958'de üç günlük olağanüstü bir toplantı yaptı. İran ve ABD heyetleri çok zorlu tartışmalar içerisine girdiler. Bu durum ilerleyen süreçte Bağdat Paketi'ni bir çıkmaza sürükleyecekti¹⁵⁷¹.

23 Temmuz 1958'de Londra'da yapılan konsey toplantısına Irak katılmadı. Bununla birlikte SSCB, Komünist Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurmaya başladı. Bu da Irak'ın Bağdat Paketi'nden çıkacağına işaret etti. Irak, “*Batı Bloğu*”na mensup ülkeler tarafından tanındıktan sonra, 24 Mart 1959'da pakttan ayrıldığını açıkladı ve bu kararını pakt üyelerine resmen bildirdi. Bunun üzerine 20 Ağustos 1959'da Bağdat Paketi'nin adı “*Merkezi Antlaşma Teşkilatı*”

¹⁵⁶⁸ A.Şentürk, **Cento Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)**, s.55.

¹⁵⁶⁹ A.Şentürk, **Cento Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)**, s.55; 5 Mart 1959'da yapılan antlaşma 9 Mayıs 1960'da TBMM'de onaylandı. **TBMMZC**, XI/XIII, s.428.

¹⁵⁷⁰ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.260.

¹⁵⁷¹ **FO**, 371/144739.

(CENTO) olarak değiştirildi¹⁵⁷². Bu oluşum Bağdat Paketi'nin Irak olmadan devamı niteliğindeydi¹⁵⁷³.

Adnan Menderes 4 Ekim 1959'da CENTO toplantılarına katılmak üzere ABD'ye gittiğinde Başkan Eisenhower'dan yakın ilgi gördü¹⁵⁷⁴. CENTO ilk toplantısını 7-9 Ekim 1959'da Washington'da yaptı. Türkiye'ye yapılması planlanan yardımın da yer aldığı bazı ekonomik kararlar alındı. Trabzon ve İskenderun limanlarının genişletilmesi için ABD 10.000.000 dolar, İngiltere de 500.000 sterlin yardımda bulunacaktı. İnşaatın tamamı 55.000.000 dolara mal olacaktı. Limanlar İran'a demiryolu ile bağlanacaktı. ABD, bu amaçla lokomotif ve vagon yardımında da bulunacaktı. Askeri komite ise NATO'da olduğu gibi bir başkomutanlığın emri altında faaliyette bulunacaktı. Bu konu ile ilgili teklif Adnan Menderes tarafından yapıldı¹⁵⁷⁵.

CENTO Toplantısı'nın ardından bir de resmi bildiri yayınlandı. Dünyanın içinde bulunduğu gergin ortamdan bir nebze de olsun uzaklaştığından bahisle, Komünist faaliyetlerde kayda değer bir gerileme olduğuna vurguda bulunuldu. Bir sonraki toplantının da 1960'ın Nisan ayı içerisinde Tahran'da yapılacağı belirtildi¹⁵⁷⁶.

Askeri ve savunma amaçlı kurulan CENTO, Türkiye tarafından ekonomik yardım alınabilecek bir teşkilat olarak görülmüştü. ABD'nin Ortadoğu çıkarlarından dolayı Türkiye-ABD ilişkileri CENTO ile sürekliliğini devam ettirmişti.

¹⁵⁷² **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.376.

¹⁵⁷³ A.Şentürk, **Cento Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)**, s.55-56.

¹⁵⁷⁴ **BCA**, 030.01.4.21.6.

¹⁵⁷⁵ **Milliyet**, 10 Ekim 1959.

¹⁵⁷⁶ **Milliyet**, 10 Ekim 1959; Bu toplantıya Başbakan Adnan Menderes iç sorunlar nedeniyle katılamayacaktı. A.Şentürk, **Cento Merkezi Antlaşma Teşkilatı (1959-1979)**, s.60.; CENTO'dan Pakistan 12 Mart 1979'da İran ise 13 Mart 1979'da çekildi. Sonuçta Türkiye ve İngiltere daimi konsey teşkilatının feshedilmesine karar verdi. Bu bağlamda ilgili bütün resmi işlemler gerçekleştirildikten sonra yirmi dört yıllık bir geçmişe sahip olan CENTO, Eylül 1979'da tamamıyla tarihe karışacaktı. K.Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s.365.

C- KIBRIS SORUNU'NA ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: ZÜRİH VE LONDRA ANTLAŞMALARI (11 ŞUBAT 1959/19 ŞUBAT 1959)

1-Sorunun Çözümü İçin Hazırlanan Planlar

Kıbrıs sorunu konusunda ABD uzlaşmacı bir tavır sergilerken Türk Hükümeti tek çözüm yolu olarak “*taksimi*” önermekteydi. Adnan Menderes bu görüşünü fırsat bulduğu her ortamda dile getirmekteydi. Bu söylem Türk kamuoyu tarafından da destekleniyordu¹⁵⁷⁷. Kıbrıs'ta tedhiş olaylarının arttığı bir dönemde İngiliz Dışişleri Bakanı S.Lloyd Bağdat Paketi toplantılarına katılmak üzere 24 Ocak 1958'de Türkiye'ye geldi¹⁵⁷⁸. Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu ile Kıbrıs konusunda bazı görüşmeler gerçekleştirdi¹⁵⁷⁹. S.Lloyd yaptığı açıklamada Türkiye'ye kesin bir plan sunmadığını vurguladı. Çözümün o an için pek de yakın olmadığını belirtti¹⁵⁸⁰.

Bu sırada gerek adada ve gerekse ilgili ülkelerde gerilim gittikçe tırmanmaktaydı. 8 Haziran 1958'de İstanbul'da “*İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği*” tarafından Kıbrıs Mitingi düzenlendi. Bundan bir gün sonra Kıbrıs'ta Rumlar, Türklere karşı saldırıya geçti. Taraflar arasında çatışmalar yaşandı. Yunanistan Hükümeti BM Güvenlik Konseyi'ne 13 Haziran 1958'de başvuruda bulunarak sorumluluğun Türklere ait olduğunu iddia etti. Türkiye'de aynı surette karşılık verdi. İngiltere Başbakanı H.MacMillan tarafından hazırlanan çözüm planı 19 Haziran 1958'de Avam Kamarası'nda açıklandı¹⁵⁸¹: Buna göre Türk ve Rum toplumları ile İngiltere, Türkiye ve Yunanistan işbirliğine dayanan üçlü bir yönetim kurulacaktı¹⁵⁸². Plan 1958'in Haziran'ında her iki ülkeye sunuldu. Ancak ne Türkiye ne de Yunanistan bundan memnun olmadı. Planın açıklanmasının ardından adada tedhiş olayları arttı. Türkler de bu tarihten yedi ay önce “*Türk Mukavemet Teşkilatı*”nı (TMT) kurarak EOKA'ya karşı kendisini savunmaya başladı¹⁵⁸³.

¹⁵⁷⁷ FRUS, 1958-1960, X, s.741-744, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 29 Ocak 1958.

¹⁵⁷⁸ Cumhuriyet, 25 Ocak 1958.

¹⁵⁷⁹ Cumhuriyet, 28 Ocak 1958.

¹⁵⁸⁰ The New York Times, 1 Şubat 1958.

¹⁵⁸¹ K.Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası, s.392-393.

¹⁵⁸² R.Uçarol, Siyasi Tarih, s.959.

¹⁵⁸³ K.Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası, s.392-393.

Adadaki bir diğer Türk kurumu da “*Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu*” (KTKF) idi. “*Taksim*” Kıbrıs için tek çözüm yolu olduğunu ilke olarak benimsemişti¹⁵⁸⁴.

ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, 1958’in Temmuz’un da bazı Avrupa ülkelerine ziyaretlerde bulundu. Bu kapsamda Türkiye’ye de geldi. Ağırlıklı olarak Ortadoğu ve Kıbrıs meselesi üzerine görüşmelerde bulundu. J.F.Dulles’in Türk yetkililerle yaptığı görüşmede yine uzlaşma seçeneğini ileri sürdü. Türkiye’nin Yunanistan ve İngiltere ile ilişkilerinin iyi olması NATO için önemliydi. Ankara ve Atina son zamanlarda Kıbrıs konusunda daha yapıcı bir tutum takınmıştı. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümet temsilcilerinin kısa süre içerisinde görüşmelere başlaması bekleniyordu. Adadaki çatışmaların da bir an önce durdurulması gerekiyordu¹⁵⁸⁵.

J.F.Dulles’in ziyaretinin gerçekleştiği bir dönemde Türkiye, İngiltere’ye sert bir nota vererek Kıbrıs’ta yaşanan şiddet eylemlerine dikkat çekti. Şayet gereken önlemler alınmazsa, Türk Hükümeti’nin bunun gereğini yapacağı ifade edildi. Fatin Rüştü Zorlu da basına verdiği demeçte; İngiliz Hükümeti’nden Kıbrıs’a polis gücü takviyesini talep ettiklerini ve Yunanistan’ın askeri güç göndermesini kesinlikle kabul etmeyeceklerini ifade etti¹⁵⁸⁶.

Bu arada NATO Genel Sekreteri P.H.Spaak da Kıbrıs için 4 Ağustos 1958’de NATO Konseyi’ne bir plan sundu. Bunun H.MacMillan planından farkı; Türkiye ve Yunanistan’ın adaya temsilci göndermelerine yer vermeyişi ve yedi yıl sonra konunun üç hükümet arasında görüşülmesiydi. İngiltere bu planı yetersiz buldu. H.MacMillan hazırladığı planın açıklamak için 8 Ağustos 1958’de Atina’ya, 9 Ağustos’ta ise Ankara’ya ziyaretler gerçekleştirdi ancak bir sonuç alınamadı¹⁵⁸⁷. Kıbrıs Sorunu yüzünden Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler ciddi boyutta gerginleştirmekte ve Doğu Akdeniz’de NATO’nun durumuna olumsuz etkiye bulunmaktaydı. ABD; İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında denge unsuru olmaya çalışıyordu. Hatta Türk Hükümeti’ni Yunanistan ile uzlaştırmak için baskı kurmaya çalışıyordu¹⁵⁸⁸.

¹⁵⁸⁴ N.Kızılyürek, **Milliyetçilik Kışkacında Kıbrıs**, s.244-245.; R.Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.959.

¹⁵⁸⁵ **The New York Times**, 26 Temmuz 1958.

¹⁵⁸⁶ Makarios Druşotis, **Karanlık Yön Eoka, Lefkoşa**, 2007, s.247.

¹⁵⁸⁷ K.Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s.393.

¹⁵⁸⁸ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

Yunanistan yeniden BM'ye başvuruda bulunmak için 1958'in sonlarında harekete geçti¹⁵⁸⁹. BM Genel Kurulu 5 Aralık 1958'de sorunun ilgili taraflarca çözümlenmesi için tavsiye kararı aldı¹⁵⁹⁰. Bu karar öncesi Yunanistan'ın adaya bağımsızlık verilmesi ile ilgili teklifi Siyasi Komisyon'da görüşüldü. Ancak İran tarafından verilen teklif kabul edildi. Buna göre soruna taraf olan ülkeler kendi aralarında yapacakları görüşmelerle çözüme katkıda bulunmalıydı.¹⁵⁹¹ Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu'ya bu görüşmeler sırasında takındığı kararlı tutumdan ötürü bir tebrik yazısı gönderdi¹⁵⁹².

Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginlik devam ederse, bundan NATO'da büyük zarar görecekti. Sorun, zaman geçtikçe içinden çıkılmaz bir hâl alıyordu. Bu sebeple Türk ve Yunan dışişleri bakanları bir araya gelerek bir plan üzerinde çalışmaya başlayacaktı.¹⁵⁹³ İlgili görüşme 18 Aralık 1958'de Paris'te yapılan NATO toplantısında gerçekleşecekti. Daha sonra Zürih'te müzakerelere devam edilecekti¹⁵⁹⁴. Nasıl bir “*yol haritası*” ile soruna çözüm üretileceği de İngiltere tarafından belirlenmişti.

Kıbrıs'ta kurulması planlanan rejimin esasları İngiltere Sömürgeler Bakanlığı tarafından hazırlanmıştı. Türkiye ve Yunanistan ile yapılan görüşmelerde bu planın esasları ele alınmaktaydı. Buna göre İngiltere adanın stratejik bölgelerinde askeri üsler kurabilecekti. Adadaki Türkler 1/3, Rumlar ise 2/3 oranında yasama meclisinde temsil edilecekti. İlgili anayasada “*haklar*” güvence altına alınacaktı. Bu plan üzerinde Ankara ve Atina'daki İngiliz büyükelçileri ilgili hükümetlerle sürekli temas halindeydi. Kıbrıs'taki tedhiş hareketlerinin artması üzerine; 1959'un Mart sonuna kadar İngiliz askerlerinin adada kalacağı belirtilmekteydi¹⁵⁹⁵.

ABD, Kıbrıs Sorunu'nun bir an önce çözülmesi için çaba gösterirken NATO Genel Sekreteri de sürece katkıda bulunmak için yeni girişimlerde bulunuyordu. İngiltere ise iki ülkeyi de uzlaştıracak bir “*orta yol*” arayışı içerisindeydi.

¹⁵⁸⁹ K.Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 393.

¹⁵⁹⁰ R.Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.960.

¹⁵⁹¹ **Hürriyet**, 6 Aralık 1958.

¹⁵⁹² **BCA**, 030.01.62.385.10

¹⁵⁹³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.784-786, Milli İstihbarat Tahmini, Washington, 30 Aralık 1958.

¹⁵⁹⁴ R.Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.960.

¹⁵⁹⁵ **Milliyet**, 30 Aralık 1958.

2- Basında Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra (19 Şubat 1959)

Antlaşmalarının Değerlendirilmesi

Kıbrıs'taki tedhiş olayları 1958'de şiddetini artırdı. Dünya kamuoyu buna tepki gösterince, Yunanistan geri adım atmak zorunda kaldı. Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff-Tossizza ile Fatin Rüştü Zorlu arasında yukarıda da ifade edildiği üzere görüşmeler başladı¹⁵⁹⁶. Bu doğrultuda Türkiye ve Yunanistan başbakanları ile dışişleri bakanları 5 Şubat 1959'da İsviçre'nin Zürih kentinde bir araya geldi¹⁵⁹⁷.

Zürih'te Kıbrıs Sorunu'nun “Cumhuriyet” rejiminin kurulması ile çözümlenebileceği ifade edilmeye başlandı. Burada da iki sorun ortaya çıktı. Birincisi Cumhuriyet, federal mi yoksa tamamen kendine özgü bir idare mi olacaktı. İkincisi de adadaki Türk askerinin sayısı ne kadar olacaktı. Bu belirsizlikler görüşmelerin uzamasına neden olmaktaydı¹⁵⁹⁸.

ABD basınına göre Yunanistan ile Türkiye bağımsız bir Kıbrıs devleti için anlaşmak üzereydi. Hatta anayasa taslağı da neredeyse hazırды. Cumhuriyet'in başkanı Rum, yardımcısı da Türk olacaktı. İkisnin de dış ilişkiler ve savunma politikaları konusunda veto hakkı bulunacaktı. Bu süreçte Yunanistan Başbakanı Constantine Karamanlis; Başbakan Adnan Menderes ve İngiltere Başbakanı H.MacMillan ile görüştüğünde askeri konuların ileri bir tarihe ertelenmesini istedi¹⁵⁹⁹.

Prensipte anlaşılan taslak anayasa, İngiliz “kolonisi” olan adayı bir “Cumhuriyet” haline getirecekti. Yüz bin Türk ile dört yüz bin Rum'un orantılı olarak temsil edileceği ortak bir senatosu ve ayrı parlamentoları olacaktı. ABD basında çıkan haberlere göre “*Türkçe konuşan ada sakinleri İngiliz yönetimini kabul etmekteydi. Ancak İngilizlerin dışarıda kalması halinde Kıbrıs'ın taksimini talep ediyordu*”¹⁶⁰⁰.

¹⁵⁹⁶ Ramazan Tosun, “Kıbrıs Meselesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.5, Kayseri, (2001), s.102.

¹⁵⁹⁷ **Hürriyet**, 6 Şubat 1959.

¹⁵⁹⁸ **Milliyet**, 9 Şubat 1959.

¹⁵⁹⁹ **Chicago Daily Tribune**, 10 Şubat 1959.

¹⁶⁰⁰ **Chicago Daily Tribune**, 10 Şubat 1959.

Konferansta, Türkiye ve Yunanistan başbakanları Kıbrıs'ta çözümünün “eşiğine” gelmişti. Konferansı yakından takip eden bir gazete muhabirine göre Türkiye'nin endişesi; ilerleyen süreçte Kıbrıs'tan gelebilecek olası tehditlerdi ve bu konuda güvence talep ediyordu. Türkiye BM garantisini yetersiz buluyordu. Yine de C.Karamanlis ile Adnan Menderes'in gerek halkların hakları ve gerekse Türkiye'nin güvenliği konusunda anlaştıkları dile getirilmekteydi¹⁶⁰¹.

Konferans sırasında Türk ve Yunan dışişleri bakanları yoğun mesai harcadı. Aşılabilir denilen sorunları, bir nebze olsa tartışılabilir kıldılar. Hatta önerilen çözümleri belgeye aktardılar. “*The New York Times*”ın 10 Şubat 1959'daki nüshasında gösterilen çabalardan övgü ile bahsedilirken Rumlar için toplumsal uyumun önemli olduğunu; buna karşılık Türklerin ise, “*taksim*” ve özerklik taraftarı olduğunu belirtmekteydi. Türklerin istekleri 1958 yaz aylarında İngiltere Başbakanı H.MacMillan tarafından önerilen geçici yedi yıllık plan ile de örtüşmekteydi. Ancak, Yunanistan bu planı kabul etmemişti¹⁶⁰².

E.Averoff-Tossizza'ya göre başbakanlar arasında yapılan görüşmeler asıl “belirleyici” unsurdur. Anlaşma konusunda olası tahmini “*yarı yarıyaydı*”. Yunanistan ve Türkiye çözüme oldukça yakındı. E.Averoff-Tossizza'nın bahsettiği ortak çözümü kolaylaştıran uzlaşılarda şöyle ifade edilmekteydi: Kıbrıslıların özgürlüğü; olası tehditlere karşı Türkiye'ye verilen güvenlik teminatları; Türk azınlığın hakları ve güvenliği konusundaki teminatlar ve Kıbrıs'ın bağımsızlığına müdahale edilmemesi için yapılan düzenlemelerdi¹⁶⁰³. Yunan Bakan'a göre İngiltere, Yunanistan ile Türkiye'nin mutabık kalacağı bir çözümü büyük olasılıkla kabul edecekti. Zaten bir çıkış yolu bulunacaksa bunu İngiltere ile Kıbrıs halkının onaylaması gerekiyordu¹⁶⁰⁴.

Yunanistan ve Türkiye 11 Şubat 1959'da anlaşmaya vardı. Anlaşma, seksen bir yıldır İngiltere'nin idaresinde olan Kıbrıs'ta; Cumhuriyet'e geçiş için önemli bir adımdı: Cumhurbaşkanı Rumlardan yardımcısı Türklerden olacaktı. Adeta başkanlık

¹⁶⁰¹ **The New York Times**, 10 Şubat 1959.

¹⁶⁰² **The New York Times**, 10 Şubat 1959.

¹⁶⁰³ **The New York Times**, 10 Şubat 1959.

¹⁶⁰⁴ **The New York Times**, 10 Şubat 1959.

yapısında bir Cumhuriyet olacaktı. Meclis'in 2/3'ü Rumlardan, 1/3 Türklerden oluşacaktı. Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın Türk olması hem Türkiye'nin hem de adadaki Türk halkının güvenliği içindi. Kendisinin veto hakkı olacaktı. Silahlı kuvvetler ile polis teşkilatının bir kısmı Türklerden oluşacaktı. Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve güvenlik meselesi Yunanistan, İngiltere, Türkiye ve Kıbrıs'ın katılacağı bir anlaşma ile sağlanacaktı. Adaya yerleşecek Yunan ve Türk birliklerinin komutası dönüşümlü olacaktı. İngiltere adadaki üslerini muhafaza edecekti. Bu durum hem Rum lider Makarios hem de Türk liderler tarafından kabul edildi. Terör dâhil politik suçlardan ötürü ceza alanlar için genel af çıkarılacaktı. Bağımsızlık sonrasında Kıbrıs, BM ve NATO'ya katılmakta özgür olacaktı¹⁶⁰⁵.

Zürih görüşmeleri hakkında “*Anadolu Ajansı*”na açıklamalarda bulunan Adnan Menderes; karşılıklı anlayış ve samimiyet içerisinde gerçekleşen görüşmelerin Türk-Yunan ilişkilerini düzeltmek için bir fırsat olduğunu belirtti. Bu anlaşmanın NATO'da da memnuniyetle karşılandığını vurguladı. Artık geleceğe daha güvenle baktıklarını; geline aşamada galip ve mağlup aramanın doğru olmadığını her iki tarafın da kazandığını dile getirdi¹⁶⁰⁶.

Türkiye ile savaşılmadan “*Enosis*”in gerçekleştirilemeyeceğine inanan Rumlar, yine de anlaşmanın imzalanmasını kabul etti. Kıbrıs'ta EOKA'nın verdiği mücadele “*Enosis*” için yeterli değildi. Mücadeleye devam edilirse Kıbrıs üçe bölünebilirdi. Mevcut seçeneklerin ikisi de tatmin edici değildi. Ama birini tercih edeceklerdi¹⁶⁰⁷.

ABD basınında şu değerlendirmeye yer verildi: “*Ülkelerini iki büyük devlet adamı olan Mustafa Kemal Atatürk ile E.Venizelos'un izinden götüren bu iki başbakan Kıbrıs Sorunu'nu çözmek için harekete geçti. Bu kararlılık, Yunanistan ile Türkiye arasındaki bütün ilişkilerde kendisini gösterecektir*”¹⁶⁰⁸ denilmekteydi.

¹⁶⁰⁵ **The New York Times**, 12 Şubat 1959.

¹⁶⁰⁶ **Milliyet**, 14 Şubat 1959.

¹⁶⁰⁷ Niyazi Kızılyürek, **Glafkos Klerides**, İstanbul, 2007, s.87-88.

¹⁶⁰⁸ **The New York Times**, 12 Şubat 1959.

İngiltere'nin de katılımıyla yeni bir konferansın toplanmasına karar verildi¹⁶⁰⁹. Bu amaçla Türkiye ve Yunanistan dışişleri bakanları 11 Şubat 1959'da Zürih Konferansı'nın sonuçlarını İngiltere'ye bildirmek üzere Londra'ya gitti¹⁶¹⁰. Taraflar Londra'da üç devlet ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının liderleri olan Dr.Fazıl Küçük ve Makarios'un katılımıyla¹⁶¹¹ Londra Konferansı 12 Şubat 1959'da başladı. Başlangıçta dışişleri bakanları görüşecekti. Başbakanlar ise daha sonra katılacaktı¹⁶¹².

Londra'da dışişleri bakanlarının yaptıkları toplantılara katılmak üzere İngiltere'ye hareket eden Adnan Menderes'in uçağı 17 Şubat 1959'da Gatwick Havaalanı yakınlarında düştü. Parçalanan uçaktan yaralı olarak kurtulan Adnan Menderes, "*The London Clinic*"te tedavi altına alındı. Kazada aralarında Basın Yayın Bakanı Server Somuncuoğlu, eski bakanlardan Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoglu, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü ve Anadolu Ajansı Genel Müdürü Şerif Arzık'ın da bulunduğu on beş kişi hayatını kaybederken dokuz kişi de yaralandı¹⁶¹³.

Başbakan'ın kaza geçirmesine rağmen yapılan görüşmelere devam edildi. "*Lancaster House*"un tarihi konferans salonunda yapılan görüşmeler 19 Şubat 1959'da anlaşmanın imzalanması ile sona erdi. Varılan anlaşmayı Adnan Menderes hastanede, İngiltere ve Yunanistan başbakanları da konferans salonunda imzaladı. Anlaşmaya göre; Kıbrıs bağımsız bir Cumhuriyet olacaktı. Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacak, iki cemaatin de ayrı meclisleri bulunacaktı. Bunun dışında karma mecliste yedi Rum ve üç Türk yer alacaktı. Kurulacak kabinede Dışişleri, İçişleri ve Maliye bakanlıklarından birine kesinlikle Türk getirilecekti. Türklerle Rumların ayrı mahkemeleri olacak, ayrıca bir de karma mahkeme kurulacaktı. Adada dokuz yüz elli Rum ve altı yüz elli Türk askeri bulunacaktı. Ortak bayrağın dışında

¹⁶⁰⁹ **The New York Times**, 12 Şubat 1959.

¹⁶¹⁰ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.370.

¹⁶¹¹ R.Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.961.

¹⁶¹² **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.370.

¹⁶¹³ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1959; **Milliyet**, 19 Şubat 1959.

her cemaatin kendi bayrağı ve Kıbrıs vatandaşlarının bağımsız pasaportları olacaktı. İngiltere'nin adadaki üsleri ise kendi kontrolü altında bulunacaktı¹⁶¹⁴.

Yapılan bu anlaşma da Kıbrıs sorununu çözemeyecekti. Adada tedhiş hareketleri bir türlü durmadı. “*Enosis*” için gösterilen çabalar devam etti. Anlaşmalar uyarınca Türklerin sahip olması gereken haklar verilmedi. Rumlar amaçlarına ulaşmak için “*Akritas Plânı*”¹⁶¹⁵ da denilen “*kanlı*” bir projeyi hayata geçirdi. Bunun sonucunda 23 Aralık 1963’de “*Kanlı Noel*” olarak bilinen katliam gerçekleşecekti¹⁶¹⁶. Türkiye’nin her türlü fedakârlığı yapmasına rağmen Makarios önderliğinde Kıbrıslı Rumların tedhiş eylemleri ve Yunanistan’ın tarihi idealleri, yapılan antlaşmaların uzun ömürlü olmasına fırsat vermeyecekti.

D- V.MENDERES HÜKÜMETİ’NİN EKONOMİK VE ASKERİ YARDIM KONUSUNDA ÇÖZÜM ARAYIŞI VE ABD UNSURU

1-Orta Menzilli Balistik Füzelere (IRBM) Türkiye’ye Konuşlandırılması

Türkiye NATO’ya üye olduktan sonra ülkede kurulan NATO askeri üsleri ve hava alanları SSCB ile sürekli sorun teşkil etti. SSCB, 1957 boyunca nükleer denemelerin durdurulması ve Avrupa’da bir “*güvenlik bölgesinin*” kurulması için BM nezdinde ve tarafsız bir ülke olan İsviçre’ye notalar gönderdiği gibi bu yılın sonunda da sorunun uluslararası bir konferansta görüşülmesini istedi. Ancak Sovyetlerin bu öneriyi yapmalarından yaklaşık altı ay kadar önce SSCB uzaya ilk defa “*sputnik*” isimli bir uydu gönderdi. Bu olay SSCB’nin uzun menzilli kıtalararası füzelerin (ICBM) yapımı ve uygulamasını başarıyla sonuçlandırıdığına bir delil olarak kabul edildi. Bu durum NATO ülkelerinde ve özellikle de ABD’de büyük bir endişe yarattı. Çünkü ABD o günlerde uzun menzilli füzelere sahip

¹⁶¹⁴ **Milliyet**, 20 Şubat 1959.

¹⁶¹⁵ Akritas Plânı’nda temel hedef Enosis idi. Kıbrıs için yapılan görüşmeler ve sonucunda imzalanan anlaşmalardan kendileri lehine bir sonuç alınamadığından hareketle; haksızlığa uğradıklarını ve şimdiye kadar yapılan her şeyin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine dünya kamuoyunun dikkatini çekmek için Makarios tarafından hazırlatılan plândı. K.Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, s. 396-397.

¹⁶¹⁶ Ramazan Tosun, “Kıbrıs Meselesi”, s.102.; Kurulan yeni cumhuriyet de EOKA saldırılarını durdurmuyacaktı. 21 Aralık 1963’de Kıbrıs tarihine “*Kanlı Noel*” olarak geçen ve adada yaşayan bütün Türkleri yok etmeye yönelik “*Akritas Plânı*” devreye sokulacaktı. Ulvi Keser, “Kıbrıs’ta 21 Aralık 1963 Kanlı Noel Sürecinde Kızılay Faaliyetlerine Kesitsel Bir Bakış”, **Akademik Bakış Dergisi**, S.34, (Ocak-Şubat 2013), s.2.

değildi. ABD, SSCB'nin ICBM ile elde ettiği üstünlüğüne karşılık vermek için Avrupa'da Türkiye'nin de içinde bulunduğu bazı NATO üyelerine IRBM'leri konuşlandırmayı planlamaktaydı¹⁶¹⁷.

Adnan Menderes tarafından 9 Aralık 1957'de yapılan açıklamada; TSK'nın zaman kaybedilmeden Amerikan “Nike” ve “Honest Jones” füzeleri ile güçlendirileceğini ifade etti. ABD'nin yardım programı kapsamında bu iki füzeyi temin edeceklerini söyledi. Bunları kullanacak personel de ABD'de eğitilecekti¹⁶¹⁸. Bu arada Celal Bayar Eisenhower'a Ortadoğu'daki sorunlara yönelik Türkiye'nin endişelerini ifade eden bir mektup gönderdi. Celal Bayar Paris'teki NATO Konseyi toplantısı öncesi Ortadoğu'daki sorunlara dikkat çekmekteydi¹⁶¹⁹.

16-19 Aralık 1957'de Paris'te toplanan NATO Konseyi toplantısının ardından yayınlanan resmi tebliğde, Avrupa'da ABD yapımı orta menzilli füzeler için üsler kurulmasının kararlaştırıldığı ifade edildi. Bu kararın alınmasında SSCB'nin takındığı tehdit edici tavrın etkili olduğu vurgulandı¹⁶²⁰. Füzelerin her iki ülkeye birlikte konuşlandırılması planlanıyordu. Ancak üslerin kurulmasına 1959'da başlandı. Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan Kıbrıs sorunu bu gecikmenin temel sebebiydi. Yunanistan'daki iç karışıklıklar da sürecin uzamasına katkıda bulunmuştu. ABD Savunma Bakanlığı da Ocak 1958'de yaptığı açıklama ile bu durumu teyit etmişti¹⁶²¹.

ABD konuyu bütün yönleri ile değerlendirmekteydi. IRBM'ler askeri açıdan büyük öneme sahipti. Ancak füzenin konuşlandırılacağı yerler ağırlıklı olarak engebeli arazi üzerindeydi. Bu sebeple bazı ABD'li yetkililer IRBM'lerin İzmir ve Adana yakınlarına yerleştirilmesini istemekteydi. Anlaşılan bu tartışma; Türk yetkililerin de görüşleri alınmadan bir karara bağlanamayacaktı. Ancak füzelerin konuşlandırılacağı bölge demiryolu, karayolu ve havayolu ile bağlantılı olmalıydı¹⁶²².

¹⁶¹⁷ M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.338-339.

¹⁶¹⁸ *Los Angeles Times*, 10 Aralık 1957.

¹⁶¹⁹ CCBA, 3/291.5383/1-2.

¹⁶²⁰ *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1957.

¹⁶²¹ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.183.

¹⁶²² FRUS, 1958-1960, X, s.793-794, Görüşme Muhtırası, Washington, 6 Şubat 1959.

Bu bağlamda 13 Şubat 1958’de NATO Güneydoğu Avrupa Kuvvetleri Komutanı Oramiral Robert F.Briscoe Ankara’ya geldi. Celal Bayar’ın yanı sıra Milli Savunma ve Ulaştırma bakanlıklarını ziyaret etti¹⁶²³. Konu ile ilgili olarak görüşmelerde bulunuldu.

Füze programının uygulanmasına bazı Batı Avrupa ülkeleri itiraz etmekteydi. Bu üslerin kurulmasıyla Sovyet füzelerine hedef olunacağından endişe ediliyordu. Ayrıca IRBM’lerin bir saldırı anında “*karşılık verme süresinin*” uzun olması ve sıvı yakıt kullanılması olumsuz taraflarıydı. Doğu Bloğu’na yakın sınır bölgelerine yerleştirilmesi görüşü de ileri sürülmekteydi. Savunma Bakan Yardımcısı T.Hopes’e göre bu füzeler, nükleer savaş için yeterince uygun bir tercih değildi¹⁶²⁴.

Türkiye ve Yunanistan’a kurulması planlanan IRBM programının bir de ekonomik boyutu bulunuyordu. İlk etapta iki uçak filosu için 225.000.000 dolar gerekiyordu. Bu ABD’de GSMH’de bir artışa neden olabilirdi. Ayrıca İngiltere ve İtalya’da konuşlandırılacak füzelerin de bir maliyeti olacaktı. Türkiye ile görüşmelerde bulunması için L.Norstad’ın görevlendirilmesi bekleniliyordu. Diğer taraftan “*Nükleer Enerji Ajansı*” siyasi sebeplerle Türkiye ve Yunanistan’da konuşlandırılacak IRBM’lerden rahatsızdı. Ancak ABD, her şeye rağmen programın uygulamasına devam edileceğini açıkladı¹⁶²⁵.

Türkiye’de ABD askeri personelinin sayısı 13.000 civarındaydı. Bu durum bazı tartışmaları da beraberinde getirdi. Türk kamuoyu da bu durumdan rahatsız olmaya başlamıştı. Türkiye’de IRBM üslerinin konuşlandırıldığında mevcut personel sayısı da doğal olarak artacaktı. Bu da Türkiye-ABD ilişkilerine olumsuz etkiye bulunabilirdi. Öncelikli olarak ABD askeri personelinin sayısı azaltılmalıydı. Bu amaçla özellikle ABD’de yapıcı girişimlerde bulunulması gerekiyordu. İlgili kurumların ortak bir çalışma yürütmesi planlanıyordu¹⁶²⁶.

¹⁶²³ **BCA**, 030.01.27.158.1.; NATO Güneydoğu Avrupa Kuvvetleri Komutanı görevinden ayrılan Oramiral R.F.Briscoe 25 Kasım-3 Aralık 1958 tarihleri arasında da Türkiye’ye bir veda ziyareti gerçekleştirdi. **BCA**, 030.01.27.158.1.

¹⁶²⁴ O.Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s.183-184.

¹⁶²⁵ **FRUS**, 1958-1960, X, s.798-799, Ekonomik İlişkilerden Sorumlu Müsteşar’ın (Dillon) Dışişleri Genel Sekreteri’ne (Herter) Muhtırası, Washington, 3 Nisan 1959.

¹⁶²⁶ **FRUS**, 1958-1960, X, s.801-803, Dışişleri Bakan Yardımcısı Dillon’un Savunma Bakanı McElroy’a Mektubu, Washington, 30 Nisan 1959: İngiltere Büyükelçisi Bernard Burrows, iki ülke arasında yaşanan bu sıkıntının aslında beklenen bir gelişme olduğunu ileri sürmekteydi. ABD’lilerin sürekli görünen hedefteki insanlar olmanın zorluğunu yaşadığını ifade etmekteydi. Küçük olayların büyütülerek inanılmaz boyutlara çıkarıldığını ve alınan yardımların artırılması yönünde yapılan taleplerin de dikkat çeken bir seviyeye ulaştığını belirtmekteydi. Bütün bunlara

IRBM programı kapsamında beş yıl boyunca İzmir ve çevresinde görevlendirileceklerle birlikte, ABD askeri personelinin sayısı yaklaşık olarak dokuz yüz yirmiye ulaşacaktı. Bu rakam mevcut sekiz yüz altmış kişilik personel sayısında altmış kişilik bir artışa neden olacaktı. Ancak IRBM filosu yaklaşık bin yüz personele ihtiyaç vardı. IRBM anlaşmasını anlaşması kapsamında; ABD personelinin giderlerinin nasıl karşılanacağı üzerinde çalışılmaktaydı¹⁶²⁷.

10 Eylül 1959'da Ankara'daki ABD Büyükelçiliği, IRBM'ler konusunda görüşmelere başlamak üzere yetkilendirildi. Öngörülen taslak metinler Türk Hükümeti'ne iletili. Büyükelçilik, Türk Hükümeti'nin herhangi bir değişiklik yapmadan ABD tarafından önerilen taslağı kabul ettiğini bildirdi. Herhangi bir sorun çıkmadığı takdirde imzalar yakın bir zamanda atılacaktı. Hatta İmza töreni sırasında kısa bir basın açıklamasının yapılması da planlanıyordu. Her şey bitmeden resmi açıklamanın yapılmasını sakıncalı buluyorlardı¹⁶²⁸.

Napoli Afsouth Karargâhı Kurmay Başkanı Tümgeneral Yeager başkanlığında bir heyet yapılan çalışmalara katkıda bulunmak için 29 Eylül-1 Ekim 1958 arasında resmi bir ziyarette bulundu. Heyette, Tümgeneral De Markco, Tuğgeneral Del Mar, Albay Edward, Yüzbaşı Mangham ve Yüzbaşı Santi yer almaktaydı. 29 Eylül 1958'de İzmir'e gelen heyet burada ziyaretlerde bulunduktan sonra aynı gün Ankara'ya gitti. Burada Milli Savunma Bakanlığı yetkilileriyle, kuvvet komutanlarıyla, Orgeneral Cemal Gürsel ve ABD Büyükelçiliği ile yapılan görüşmelerin ardından İstanbul'a geçildi. 1.Ordu Müfettişliği'ni ziyaret eden heyet, 1 Ekim 1958'de Türkiye'den ayrılarak Atina'ya gitti¹⁶²⁹.

Aynı gün ABD Milli Savunma Bakanı Müsteşar Yardımcısı Devey Short başkanlığında bir heyet Ankara'ya geldi¹⁶³⁰. 29 Ekim 1958'de ise ABD Savunma

rağmen Türklerin anti-Amerikancı olamayacağını, çünkü fazlasıyla anti-Rus olduklarını ve coğrafi konum ve "*siyasi sadakati*" nedeniyle ABD'den aldığı ekonomik ve askeri desteğin gelmeye devam edeceğini vurgulamaktaydı. **FO**, 371/153030.

¹⁶²⁷ **FRUS**, 1958-1960, X, s.811, Uluslararası Güvenlik İlişkilerinden Sorumlu Savunma Bakanı Yardımcısı (Knight) Siyasi İlişkilerden Sorumlu Bakan Yardımcısı'na (Murphy) Mektubu, Washington, 31 Temmuz 1959.

¹⁶²⁸ **FRUS**, 1958-1960, X, s.812-813, Dışişleri Bakanı Herter'in Başkan Eisenhower'a Muhtırası, Washington, 6 Eylül 1959.

¹⁶²⁹ **BCA**, 030.01.27.158.1.

¹⁶³⁰ **BCA**, 030.01.27.158.1.

Bakanı Nancy McElroy beraberindeki kalabalık bir heyetle İstanbul, Ankara ve Eskişehir’de temaslarda bulundu¹⁶³¹.

Türkiye’ye ABD füzelerinin konulması prensip olarak kabul edildikten sonra, orta menzilli füzeler konusunda Türkiye ile ABD arasında oldukça uzun sürecek olan görüşmeler başladı. Türkiye’nin ABD Hava Kuvvetleri’nin geliştirdiği “*Thor*” füzelerini mi yoksa Kara Kuvvetleri’nin geliştirdiği “*Jupiter*” füzelerini mi alacağı konusu belirginlik kazanmamıştı¹⁶³². Bu konuda 25 Ekim 1959’da gizli bir anlaşma imzalandı ve TBMM’de onaylanmadan yürürlüğe girdi. Anlaşmaya göre Türkiye’ye “*Jupiter*” füzeleri konuşlandırılacaktı¹⁶³³. Daha sonra ABD 30 Ekim 1959’da resmi bir açıklama yaparak yakın bir gelecekte “*Jupiter*” füze filosu da gönderileceğini duyurdu. Füzelerin konuşlanmaları, filonun komutanlığı ve kullanım yetkileri ile ilgili görüşmeler devam etmekteydi. TSK, “*Nike Hercules*” tipi güdümlü uçaksavar mermileri ile donatılacaktı. Bu amaçla da NATO Başkumandanlığı Muharebe Dairesi Başkanı Tümgeneral Viktor Conrat Paris’ten İzmir’e gelerek temaslara başladı. Füze konusu da gündemdeydi. İlgili üst düzey komutanlarla görüşmeler yaptı¹⁶³⁴.

Programın mali yükü ABD tarafından karşılanacaktı. Füzelerin ateşleme emri NATO’nun sorumluluğunda; nükleer başlıkların kullanılışında ise ABD’nin veto yetkisi olacaktı. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs ve Yunanistan’da kurulması planlanan üslerden vazgeçildiğini duyurdu. Fas’taki ABD üslerine de ihtiyaç kalmadığını belirtti. SSCB ise yapılan bu anlaşmaya hemen tepki gösterdi. 29 Nisan 1959’da Moskova Radyosu’nda Türkiye’yi tehdit eden yayınlar yapıldı¹⁶³⁵.

Anlaşmaya göre Türkiye on beş Jupiter füzesinin yerleştirilmesini kabul etmişti. Ayrıca İngiltere’ye altmış “*Thor*” füzesi ve İtalya’ya da otuz “*Jupiter*” füzesi yerleştirilecekti. Füzelerin Türkiye’ye yerleştirilmesi işlemi 1960’ın sonunda tamamlandı. Gelişmiş teknik donanımların montajı ve Türk askeri personelinin

¹⁶³¹ BCA, 030.01.27.158.1; CCBA, 3/302.5627-1; BCA, 030.01.111.701.11.

¹⁶³² M.Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, s.339.

¹⁶³³ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.185.

¹⁶³⁴ *Milliyet*, 31 Ekim 1959.

¹⁶³⁵ O.Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, s.186.

eğitimi geciktiği için füzeler ancak Temmuz 1962’de kullanıma hazır hale gelecekti. Bu füzeler 1962 Sonbaharı’nda Küba Krizi’nin yaşanmasına da neden olacaktı¹⁶³⁶.

Füzelerin konuşlandırılması meselesi Türkiye-ABD ilişkileri açısından oldukça önemliydi. Türkiye’yi ABD için NATO’nun en önemli ülkelerinden birisi haline getirdi. TBMM’de onaylanmadan yürürlüğe giren anlaşma sonrası Türkiye, ABD’den ek ekonomik yardımlar almayı planladı. Buna karşılık SSCB’ye sınırı olan bir NATO üyesi olarak açık bir hedef haline de geldi.

2- 1958 Bütçe Görüşmeleri ve ABD Yardımının Bütçeye Katkısı

DP Hükümeti, 2 Aralık 1957’de TBMM’ye yaklaşık 1.640.000.000 dolarlık bir denk bütçe sundu. Maliye Bakanı Hasan Polatkan bütçeyi TBMM’ye sunarken bütçenin denkliliğine atıfta bulundu ve tasarrufu ön planda tuttuklarını ifade etti. Çiftçilerden gelir vergisi alınmamaktaydı. Bu kesim nüfusun %80’ini oluşturmaktaydı. Buradan kaynaklanan mali açık; nüfusun diğer %15 ile 20’lik kısmından karşılanacaktı¹⁶³⁷.

Yeni bütçe 16 Mart’ta yürürlüğe girecek ve 1 Ocak’a kadar geçerli olacaktı. Hasan Polatkan bütçenin %32,8’inin, bir başka deyişle 1.500.000.000 liradan fazlasının ekonomik kalkınma projelerine ayrıldığını belirtti. Projeler birkaç bakanlık tarafından yürütülmekteydi. Milli Savunma Bakanlığı’nın bütçesi 964.000.000 liraydı. En büyük pay ise bir önceki yıla göre 250.000.000 liralık artışla 1.396.000.000 liraya çıkarılan Maliye Bakanlığı’nın ki idi. Milli Eğitim Bakanlığı’nın bütçesi 32.000.000 liralık artışla 522.000.000 liraya ulaştı. Yaklaşık 500.000.000 lira kara yollarına ve 300.000.000 lira ise diğer kamu işlerine ayrıldı. Üniversiteler, barajlar, otoyollar, devlet çiftçilikleri, hava alanları ve diğer devlet tekelleri için 1.100.000.000 liralık bir ek bütçe oluşturuldu¹⁶³⁸.

Bütçenin TBMM’ye sunulmasından sonra Genel Kurul görüşmeleri 19 Şubat 1958’de başladı. Maliye Bakanı Hasan Polatkan yaptığı konuşmada 1957’de dünya genelinde yükselen değerin ekonomi olduğunu vurguladı. Ülkelerin iç ve dış siyasetlerinin ekonomik yatırımlar üzerine şekillendiğini, IMF ve Dünya Bankası toplantılarının da bu amaçla yapıldığını ifade etti. 1957’de Avrupa ülkeleri ekonomik

¹⁶³⁶ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1 (1918-1980)**, (Ed. Baskın Oran), İstanbul, 2001, s.573.

¹⁶³⁷ **The New York Times**, 3 Aralık 1957.

¹⁶³⁸ **The New York Times**, 3 Aralık 1957.

konularda bazı kararlar almışlardı. Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra EPU ve Kömür Çelik Birliği gibi kurumlardan alınan cesaretle “*Ortak Pazar*” adında yeni bir kuruluşun oluşması sağlandı. 1955’de ilk adımları atılan bu fikir yaklaşık iki yıl içerisinde ilgili ülkelerin parlamentolarından geçerek 1 Ocak 1958’de yürürlüğe girdi. Katılımcı ülkeler arasında gümrük ve ithalat sınırlarının kaldırılması ve tek gümrük tarifesi uygulanması amaçlandı. Bunun yanı sıra bazı mali, hukuki ve sosyal kararlar da aldı. Ortak Pazar üyeleri arasında Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg’un yanı sıra OECC ülkeleri de bulunuyordu. Türkiye’nin Ortak Pazara üye ülkelerden talebi; zirai mahsullerin de sanayi ürünleriyle aynı uygulamaya tabi tutulması yönündeydi¹⁶³⁹.

Hasan Polatkan daha sonra ABD’nin Türk ekonomisine bakışını değerlendirdi: ABD özellikle 1950-1954 arası artan, 1955-1956’da yavaşlayan, 1957’de belirgin bir şekilde gerileyen üretimi dikkatle takip ediyordu. Bunun dışında 1957’nin sonlarına doğru işsizlik oranında artış görülürken buna karşılık ücretlerde artış gözlemlenmişti. 1953, 1954 ve 1955’de sabit olan toptan eşya fiyatlarının 1956’da yükselişe geçmiş ve bu durum 1957’de de devam etmişti. ABD dünya genelinde uyguladığı ekonomik politikalarda bazı değişikliklere gitti. Kredi ve faizler üzerinde kısıtlayıcı kararlar aldı. Bunun ABD’deki yansımalarının olumlu olacağı oldukça yaygın bir düşünceydi. Alınan önlemler İngiltere ve Fransa’yı ekonomik açıdan zora soktu. Örneğin İngiltere, ABD’ye olan borçlarını ertelemişti. Ortak Pazar’ın diğer üyeleri Almanya ve İtalya’da ise ekonomik gelişmeler görüldü. Özellikle Almanya, EPU ülkelerine karşı alacaklı pozisyona geçmiş, kısa vadeli para piyasasının kendisine yönelmesini sağlamıştı¹⁶⁴⁰.

Türkiye’nin ekonomisi birçok ülkeyle kıyaslandığında daha güvenliydi. Coğrafi bakımdan “*hür dünya*” ve “*Demirperde*” ülkelerinin bulunduğu bir bölgedeydi. Türkiye’nin coğrafi konumu ağır savunma giderlerini de beraberinde getiriyordu. Ekonominin her alanında ilerlemek istiyordu. Bu bağlamda üretim artışı, milli gelirin yükseltilmesi, mal ve hizmet arzını çoğaltılması öncelikli hedefler arasındaydı. Hasan Polatkan, bu sebeplerle “*ekonomik istiklâl davasını*” başarı ile sonuçlandırmak için büyük uğraşlar verdiklerini dile getirdi. DP’nin ekonomik açıdan dört ana hedef vardı: Üretimin teşviki ve Pazar bulunması; özel teşebbüsün

¹⁶³⁹ TBMMZC, XI/II, s.151-153.

¹⁶⁴⁰ TBMMZC, XI/II, s.153, 154.

güçlendirilmesi; yol, liman, baraj ve enerji santrallerinin hayata geçirilmesi; sermaye yatırımlarının dış finansman açısından güvence altına alınması için yeraltı ve yerüstü kaynakların gereği gibi işletilmesi¹⁶⁴¹.

Hasan Polatkan 1958 bütçesine ait rakamları da açıkladı: Gelirler toplamı 4.469.542.400 liraydı. Bu rakam 1957 ile kıyaslandığında %11.55 oranında artmıştı. Rakamsal fark 462.869.541 lira idi. Devlet gelirlerinde görülen bu artış; vergi sistemindeki düzenlemeler, üretim ve ticaretteki gelişmelerle sağlanmıştı¹⁶⁴².

1958 bütçesi hakkında CHP Meclis Grubu adına İsmail Rüştü Aksal söz aldı. DP'nin denk bütçe hazırlamada başarısız olduğunu belgelerle kanıtlamaya çalıştı. Bütçe ona göre 1954'te 104.000.000, 1955'te 206.000.000 ve 1956'da ise 381.000.000 lira açık vermişti. 1957 bütçesinin ise 266.000.000 lira açık vereceği tahmin ediliyordu. 1958 bütçesinin de benzer bir şekilde açık vereceğini ileri sürdü. Bütçedeki gelirin artış sebebini de fiyatlardaki yükselmeye bağladı. Masraflarla ilgili fasıllarda indirimle gidileceğinin belirtilmiş olmasına rağmen bunun uygulanmadığını dile getirdi. Masrafların yaklaşık olarak 500.000.000 lira artırılması bunun bir kanıtıydı¹⁶⁴³.

25 Şubat 1958'de ise Dışişleri Bakanlığı'nın bütçesi görüşüldü. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu dış politika amaçlarının; ülkenin geleceğine yönelik önlemler almak, halkı maddi ve manevi açıdan refaha ulaştırmak ve uluslararası toplumda iyi bir konuma getirmek olduğunu ifade etti. Hükümet olarak "*hür dünya*"nın tek bir cephe halinde bulunmasını milli bir siyaset olarak benimsediklerini ve bu doğrultuda BM'ye bağlılığı da önemsediklerini vurguladı. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını sağlayan DP, Balkan ve Bağdat paktlarının kuruluşunda yer alarak ortak tehditlere karşı kararlılığını ortaya koymuştu. SSCB ise Süveyş Kanalı sorununu istismar ederek, kendisine yakın bazı ülkeleri silahlandırmaya başlamıştı. SSCB'nin bu ülkelerle işbirliği anlaşmaları imzalaması üzerine ABD, bir taraftan Bağdat Paktı'na üye devletlere 29 Kasım 1956'da güvenlik garantisi verirken, diğer taraftan da Eisenhower Doktrini ile bunu daha da güçlendirdi. Ancak SSCB, ABD'nin bu girişimlerine rağmen bölgedeki siyasetinden vazgeçmemişti. NATO Konseyi'nin Aralık 1957'de Paris'te gerçekleşen

¹⁶⁴¹ TBMMZC, XI/II, s.155.

¹⁶⁴² TBMMZC, XI/II, s.175-177.

¹⁶⁴³ TBMMZC, XI/II, s.180-200.

toplantılarına ABD Dışışleri Bakanı J.F.Dulles'in katılması, SSCB'nin Ortadoğu'da daha dikkatli hareket etmesine neden olmuştu¹⁶⁴⁴.

Fatin Rüştü Zorlu, füze anlaşması ve Kıbrıs konusuna da değindi. Aralık 1957'de NATO Konseyi toplantısına giderken iki hedeflerinin olduğunu belirtti. Bunlardan birincisi SSCB'nin Ortadoğu'daki üslerine yönelik geniş kapsamlı bir incelemenin yapılmasıydı. İkinci olarak da NATO savunma gücünün kuvvetlendirilmesi idi. ABD ile 9 Aralık 1957'de "Nike" ve "Honest John" füzelerini almak için bir anlaşma yapılması bu doğrultuda atılan bir adımdı¹⁶⁴⁵. BM'nin son genel kurulunda Kıbrıs'ta "self-determinasyonun" uygulanması için Yunanistan tarafından teklif edilen tasarı kabul edilmemişti. Türkiye, Yunanistan dostluğuna verdiği önem nedeniyle adanın "taksimine" razı olmuştu. Bu Kıbrıs'ta verilecek son tavizdi. Fatin Rüştü Zorlu, İngiltere ile yapılan görüşmelerde de dile getirildiği gibi adanın "taksiminin" gerekli olduğu ve buradaki Türklerin haklarını hiçbir şekilde kimseye "çiğnetmeyeceklerini" ifade etti¹⁶⁴⁶.

Dışışleri Bakanı dış yardımlar konusuna da değindi: Türkiye; ABD, Kanada ve NATO'dan askeri yardım alıyordu. ABD Türkiye'ye yıllık 200.000.000 ile 240.000.000 dolar arasındaki bir miktarda yardım yapmaktaydı. 1958'e kadar 1.700.000.000 dolar tahsis edilmişti. Ayrıca "Nike" ve "Honest John" füzeleriyle de desteklenecekti. Kanada ise 1951'den itibaren Türkiye'ye yaklaşık 100.000.000 dolarlık bir yardım yapmıştı. NATO ülkelerinden de altyapı yardımı alınmaktaydı. Bunlarla havaalanları, petrol, depo, iletişim şebekeleri, deniz üsleri ve radar sistemleri kuruluyordu. Bu yardımların 1958'e kadar olan kısmı da 280.000.000 doları bulmuştu¹⁶⁴⁷.

Askeri yardımların yanı sıra Marshall Planı, Dünya Bankası ve OEEC çerçevesinde ikili anlaşmalarla alınan yardımlar vardı. Marshall Planı'ndan 1956-1957'de 938.000.000 dolarlık yardım alınmıştı. Bu yardım 1955'e kadar yıllık 100.000.000 dolar iken 120.000.000 dolara çıkarılmıştı. Buna zirai mahsul fazlası hakkındaki kanundan alınan yardım eklendiğinde yıllık 165.000.000 dolara ulaşıyordu. ABD'nin Bağdat Paktı ortak projeleri için yaptığı 12.000.000 dolarlık

¹⁶⁴⁴ TBMMZC, XI/II, s.605-609.

¹⁶⁴⁵ TBMMZC, XI/II, s.613.

¹⁶⁴⁶ TBMMZC, XI/II, s.615, 616.

¹⁶⁴⁷ TBMMZC, XI/II, s.616, 617.

yardımdan 2.600.000 doları da Türkiye-İran arasındaki karayolunun yapımı için kullanılmıştı¹⁶⁴⁸.

CHP Meclis Grubu adına Necati İlter söz aldı. BM, NATO, Bağdat ve Balkan paktları konusunda DP iktidarı ile beraber olduklarını ancak bazı hataların yapıldığını ileri sürdü. Balkan Paketi'nin Kıbrıs sorunu nedeniyle işlevini yitirdiğini ve kuruluş amacından saptığını belirtti. Ortadoğu'nun stratejik konumu ve petrol rezervleri nedeniyle büyük devletlerin mücadele sahası olduğunu belirtti. DP'nin bu konuda başarısız olduğunu iddia etti. NATO ile yapılan füze rampaları konusundaki anlaşmada DP ile aynı görüşte olduklarını ancak diğer ülkelerle eşit şartlara bağlanması gerektiğini vurguladı¹⁶⁴⁹.

DP, 1958'e "*rekor*" denilebilecek bir bütçe ile giriyordu. 1958 bütçesinde en büyük pay ekonomik kalkınma projelerine ayrılmıştı. Muhalefet, bütçenin açık vereceğini ileri sürerek masrafların fazlalığından şikâyet ediyordu. Ekonomik sıkıntıların yaşandığı bir dönemde bütçeyi TBMM'ye sunan DP'nin en ciddi kaynaklarından birini de dış yardımlar oluşturmaktaydı.

3-Ekonomik İstikrar Programı (4 Ağustos 1958)

a) Ekonomik İstikrar Programı İçin Destek Arayışı

1950-1954 arası Türkiye ekonomisinin büyüme hızı %8-9'lara ulaşmıştı. Ancak 1954'den sonra ekonomide gerileme başladı. Özellikle kötü iklim şartları nedeniyle tarımsal üretim düştü. Döviz rezervlerinin tükendi. Milli gelir ve üretimde yavaşlama baş gösterdi. Bütçe açıkları, hazine avanslarındaki artış ve destekleme alımları gibi nedenlerle izlenen politikalar, fiyatların önemli oranda artmasına neden oldu. 1954'den itibaren toplam üretimde gerçekleşen düşüşe, dış ticaretteki olumsuz gelişmeler de eklendi. IMF'nin devalüasyon teklifi de bu olumsuzlukların bir sonucuydu. IMF'nin değerlendirmesine göre; ekonomide yeni bir düzenlemeye gidilmeliydi. Ancak hükümet bu görüşe olumlu bakmıyordu¹⁶⁵⁰.

Sorunların üstesinden gelmek için 1957'de uluslararası girişimlere başlandı ve ilk olarak Almanya ile bağlantı kuruldu. Aynı dönemde ABD ile olan görüşmeler de

¹⁶⁴⁸ TBMMZC, XI/II, s.617-619.

¹⁶⁴⁹ TBMMZC, XI/II, s.620, 621.

¹⁶⁵⁰ Esra Siverekli Demircan, Meliha Ener, "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, I, S.1-2, (2003-2004), s.91.

başlamıştı. Her iki ülke de bu yardımın OEEC ve IMF aracılığı ile yapılmasının izlenilecek en doğru yol olacağı ifade etti. Alınacak sonuç bütün dünya için iyi bir dayanışma örneği olacaktı. Bunun üzerine ilgili kurumlara müracaat edildi ve görüşmeler altı-yedi ay kadar sürdü¹⁶⁵¹.

Başbakan Adnan Menderes 19 Aralık 1957'de Fransa'da; Fatin Rüştü Zorlu ve Melih Esenbel ile birlikte ABD'li yetkililerle ekonomik yardım konusunda bir görüşme gerçekleştirdi. Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin ekonomik zorluklarının üstesinden gelmek için ABD'nin desteğine ihtiyaç duyduğunu ifade etti. Türkiye, ABD'nin hâlihazırda yaptıkları konusunda minnettardı. Hükümet enflasyonu kontrol etmek için önlemler alıyordu ve ABD'nin kendisine yardımcı olmasını bekliyordu. ABD, söz verdiği yardımları hızlandırmalı ve artırmalıydı. Adnan Menderes ise yapılan bu yardımlar sayesinde Türkiye'nin üç yıl içerisinde istenilen seviyeye ulaşacağını ifade etti. Üç yıldan beri yaşanan ekonomik sıkıntılar ise belirlenen hedeflere ulaşmada engel oluşturmaktaydı. ABD'li yetkililer ise durumun farkında olduklarını ve bu talepleri inceleyeceklerini ifade ederek toplantıyı sonlandırdı¹⁶⁵².

Bu süreçte ABD Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin Türkiye hakkındaki birinci raporu 29 Ocak 1958'de yayınladı: Türkiye istikrarlı bir ekonomiden yoksundu. SSCB'nin baskısı arttıkça Türkiye'nin Batı Bloğu'na olan bağlılığı daha belirgin hale geliyordu. NATO ve Bağdat Paktı bünyesinde Türkiye etkin olarak görev almaktaydı. Suriye Krizi'ne karşı alınan önlemler bunun bir göstergesiydi. Bununla birlikte İstanbul ve Çanakkale boğazlarının güvenliği istenilen düzeyde değildi. ABD, Türkiye'nin askeri kapasitesini artırmak için çaba gösteriyordu. Türk Hükümeti ise ABD ile ilişkilerine herhangi bir zarar gelmemesi için dikkatli davranıyordu. Kıbrıs Sorunu'nda ise Türkiye konumunu muhafaza ediyordu. Bu nedenle de Türkiye-Yunanistan ilişkileri gerginleşmekteydi¹⁶⁵³.

Türkiye'nin ekonomik ve askeri programı birlikte finanse etmeye çalışması, iç ve dış siyasette sorunlar yaşamasına sebep oldu. Dış ödemeler dengesindeki açıklar ülkenin itibarını zedelemekteydi. Bu sebeple ekonomik kalkınma programında kesintiye gidilmeliydi. Ekim 1957'de yapılan genel seçimlerden önce Menderes

¹⁶⁵¹ **TBMMZC**, XI/IV, s.830-831.

¹⁶⁵² **FRUS**, 1955-1957, XXIV, s.749, Bir Görüşme Muhtırası, Türk NATO Delegasyonu Karargâhı, Paris, 19 Aralık 1957.

¹⁶⁵³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.741-744, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 29 Ocak 1958.

Hükümeti “*popülist*” politikalar takip etmişti. Bu da enflasyon oranında artışa sebep olmuştu¹⁶⁵⁴. Enflasyon artarken tüketici mallarında ve döviz kurlarında azalma yaşanıyordu. Ödemeler dengesi 1957’de kötüleşmişti. ABD yardımı durumun daha kötüye gitmesine az da olsa engel oluyordu¹⁶⁵⁵. Hükümet fiyatları kontrol etmek için çaba gösteriyordu. Ancak sorunun üstesinden gelinemiyordu. 4 Aralık 1957’de Hükümet Programı TBMM’ye sunuldu. Yeni ekonomik önlemlerden açıkça bahsedilmemesine rağmen, Hükümet fiyatları ve banka kredilerini kontrol etmeyi planlamaktaydı¹⁶⁵⁶. Bütçede, yatırımlar ve iç krediler sınırlandırılrsa da bir önceki yıla göre %11’lik bir artış gözlemlenmekteydi. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen Hükümet, 1950’den itibaren izlenen politikaları büyük bir başarı olarak göstermekteydi¹⁶⁵⁷.

Kıbrıs Sorunun çözümü için ABD çaba gösteriyordu. Türk Hükümeti ise gelinen noktada sadece “taksimi” bir hâl çaresi olarak görüyordu. Adnan Menderes bunu bulduğu her fırsatta dile getiriyordu. Hükümet’in bu tavrı bütün muhalefet partilerinden ve halktan destek görüyordu. Türk Hükümeti, bu konuda dost ve müttefik devletlere de güveniyordu. Askeri açıdan ise, TSK’da birlik seviyesinde indirime gidilmesi henüz değerlendirmeye alınmamıştı. Türkiye, Karadeniz’de stratejik gerekçelerle dört adet savaş gemisi almak için ABD’ye baskı yapmaktaydı. TSK’ya yönelik NATO hedeflerinin yeniden yapılandırılması onay beklerken 1959 mali yılı askeri yardım programı öncelikle malzeme eksikliklerini gidermeyi amaçlamalıydı¹⁶⁵⁸.

Ekonomik İstikrar Programı için yapılan görüşmeler süreç içerisinde belirginleşmeye başladı. Türkiye ekonomik kaynak için ilk resmi müracaatını Mart 1958’de yaptı¹⁶⁵⁹. Daha sonra ilgili kurumlar ve devletlerle görüşmelere devam edildi.

¹⁶⁵⁴ **FRUS**, 1958-1960, X, s.741-744, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 29 Ocak 1958.

¹⁶⁵⁵ **FO**, 371/136450.

¹⁶⁵⁶ **FRUS**, 1958-1960, X, s.741-744, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 29 Ocak 1958.

¹⁶⁵⁷ **FO**, 371/136450.

¹⁶⁵⁸ **FRUS**, 1958-1960, X, s.741-744, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 29 Ocak 1958.

¹⁶⁵⁹ **TBMMZC**, XI/IV, s.830, 831.

5-7 Mayıs 1958'de Kopenhag'da gerçekleşen 21.NATO toplantısına katılan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel ile NATO Büyükelçisi Selim Sarper'den oluşan Türk delegasyonu bu toplantıyı fırsat bilerek ABD delegasyonu ile bir toplantı gerçekleştirdi. Fatin Rüştü Zorlu, Türk yetkililerin kredi konusunda IMF ile toplantılara devam ettiğini ve ABD'nin artık devreye girmesi gerektiğini belirtti. Devalüasyon söylentileri çıkınca, ülkedeki mevcut kaygılarda arttı. ABD'li yetkililer ise EPU'nun bu konuda çalıştığını ve Avrupa ülkeleri ile bağların koparılmaması önerisinde bulundu. Fatin Rüştü Zorlu ABD'nin desteğine Almanya'nın ki kadar ihtiyaç duyulduğunu ifade etti¹⁶⁶⁰.

Ekonomik sorunların artması üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar Mayıs 1958'de ABD Başkanı Eisenhower'a bir mektup gönderdi: II.Dünya Savaşı sonrası SSCB tarafından izlenen saldırgan politikadan en fazla zarar gören ülkelerden birinin Türkiye olduğunu, savaşın bitmesine rağmen mali açıdan ağır bir yükün altına girmek zorunda kaldıklarını ifade etti. Türk halkının yaşam standardı oldukça düşüktü. Yıllık nüfus artışı %3 oranında idi. Bu nüfus artış oranı ile ifade edilen sorunların üstesinden gelmek çok zordu. Şimdiye kadar Türk milletinin büyük bir özveride bulunduğunu ancak artık dayanacak gücünün kalmadığını ifade etti. Özellikle 1950'den itibaren kurulan hükümetler bu durumun farkındaydı. Dış yardım ve kredilerle ekonomik kalkınmanın hızlanması adına büyük çabalar sarf edilmişti. Bunun sonucunda endüstriyel kapasite artırılırken tarım alanında da büyük ilerleme kaydedilmişti. Ayrıca imkânlar dâhilinde üretimin de artırılmasına çalışılmıştı. Ancak, gösterilen bütün çabalara rağmen ekonomik kalkınma konusunda istenilen sonuç alınamamıştı¹⁶⁶¹.

Mektupta şu konulara da değinildi: Türkiye'nin uzun vadeli krediler sağlayamaması, durumu daha da kötüleştirmişti. Bu konuda ABD Hükümeti'ne yapılan başvuru da sonuçsuz kalmıştı. Petrol kaynakları ve hammaddeler işlenemiyordu. Diğer taraftan bitirilmesi halinde ihtiyaçların önemli bir kısmını karşılayacak olan yatırımların büyük bir kısmı %90-95 oranında tamamlanmıştı. Bu yatırım projelerinin geriye kalan kısmının tamamlanması, döviz eksikliğinden dolayı

¹⁶⁶⁰ **FRUS**, 1958-1960, X, s.746, ABD Delegasyonu'ndan NATO 21.Toplantısı'na, Kopenhag, Danimarka, 5-7 Mayıs 1958.

¹⁶⁶¹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.747-750, Cumhurbaşkanı Bayar'ın Başkan Eisenhower'a Mektubu, Ankara, 29 Mayıs 1958.

ertelenmişti. Federal Almanya Cumhuriyeti ile yapılan görüşmelerde Türkiye'nin yardım isteği yetkililerce olumlu karşılanmıştı. Ancak bu yardımın OEEC çerçevesinde hibe olarak verilmesinin daha iyi olacağı açıklanmıştı. Diğer OEEC üye ülkeleri arasında ise sadece Avusturya ve İtalya yardım etme konusunda istekli görünüyordu. IMF ve OEEC'nin herhangi bir karar alması büyük oranda ABD ve Federal Almanya hükümetlerine bağlıydı. Türk Hükümeti ekonomik kalkınmasını istikrarlı bir şekilde gerçekleştirmekte kararlıydı. Bu amaç doğrultusunda gerekli her türlü önlemi de almakta tereddüt etmeyecekti. Hükümet, her zaman olduğu gibi bu konuyu da ABD Hükümeti ile görüşmeye hazırdı. Celal Bayar, Hükümeti'ne bu fırsat verilirse çok memnun olacağını Başkan Eisenhower'a ileterek mektubunu sonlandırdı¹⁶⁶².

Başkan Eisenhower verdiği cevapta şu konulara değindi: Celal Bayar ve Hükümeti'nin Türk halkının yaşam kalitesini arttıracak her türlü girişime ABD Hükümeti'nin desteğini esirgemeyeceğini belirtti. Dost ve müttefik olan Türkiye'ye verilen destek, "*ortaklık ruhundan*" kaynaklanmaktaydı. Eisenhower gelişmeleri yakından takip ettiğini, yardım miktarında gittikçe artış olmasına rağmen, ekonomik sıkıntıların hala baskı unsuru olduğunu dile getirdi. Bu sorunlar sadece yardım miktarından kaynaklanmıyordu. Ekonomik sorunlar öyle bir hal almıştı ki yardım olmadan kesinlikle çözülemeyeceği düşüncesi toplumda yer edinmeye başlamıştı. Bu nedenle Eisenhower, Türkiye'nin IMF ve OECC'nin desteğini almasından ve bu kurumları temsil eden heyetlerin Türkiye'yi ziyaret ediyor olmasından memnuniyet duyduğunu ifade etti. Bunlar olumlu gelişmelerdi. Etkili bir programın uygulanmasında Türkiye'ye yardımcı olacaklarını vurguladı¹⁶⁶³.

ABD Başkanı Eisenhower, Adnan Menderes'e de bir mektup gönderdi. Dışişleri ve Maliye bakanlarından Türk Hükümeti için devreye girmelerini istedi. Bu doğrultuda ilgili bakanlar Türkiye tarafından talep edilen yardımı IMF ve OEEC üyeleri ile görüştü. Yapılan girişimlerden olumlu sonuç alındı. Eisenhower, bu görüşmelerin olumlu sonuçlanmasın da IMF ve OEEC'nin katkısı kadar Türkiye-ABD işbirliğinin de etkisi olduğunu belirtti¹⁶⁶⁴. Eisenhower'ın başlattığı bu girişim

¹⁶⁶² **FRUS**, 1958-1960, X, s.747-750, Cumhurbaşkanı Bayar'ın Başkan Eisenhower'a Mektubu, Ankara, 29 Mayıs 1958.

¹⁶⁶³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.752-753, Başkan Eisenhower'ın Cumhurbaşkanı Bayar'a Mektubu, Washington, 13 Haziran 1958.

¹⁶⁶⁴ **BCA**, 030.01.41.245.7.

olmasaydı, uzun zamandır kaynak bulmada zorluk çeken Türkiye, bu konuda yine başarısız olacaktı. Ancak aktarılacak kaynak Türkiye'nin alacağı kararların ne oranda uygulandığına bağlı idi.

b) Ekonomik İstikrar Programının Açıklanması

Türk Hükümeti ekonomiye istikrar kazandırmak amacıyla 1956'dan beri ciddi önlemler almaya çalışıyordu. Hükümet tarafından liranın dolar karşısındaki değeri 2.80 lira yerine 5.25 lira olarak belirlendi. Ayrıca "*Milli Korunma Kanunu*" yeniden yürürlüğe konularak fiyat denetimleri artırıldı, ticari banka kredileri sınırlandırıldı ve faiz oranları yükseltildi. Bu önlemlerin iki yıl boyunca uygulanması sonucu dış ticaret açığı büyük oranda azaldı. Buna rağmen fiyatlar yükseldi ve mal darlığına sebebiyle "*karaborsa*" ortaya çıktı. Böylece dış ödemeler açığı daha da büyüdü. 1958'de istikrar önlemlerinin alınması için harekete geçildi¹⁶⁶⁵.

Yaşanan ekonomik sorunlara hem Türkiye'de hem de ABD'de çözüm aranıyordu. Operasyon Koordinasyon İdaresi, konu hakkında 18 Haziran 1958'de bir rapor daha hazırladı. Türk ekonomisi gittikçe kötüleşiyordu. Türk siyasetinin önde gelen liderlerinin ekonomik reformlara duyulan ihtiyacı tam olarak anladıklarına dair şüpheler vardı. Sürekli olarak ABD'ye ve uluslararası kurumlara, önerilen istikrar programı bağlamında mali destek ihtiyacı vurgulanıyordu. Ancak ABD, ekonomik istikrar programının uygulanması konusunda ısrar ediyordu. Türk yetkililer Washington'da IMF ve ABD Hükümet yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirmişti. İstikrar programından ziyade dış yardım için daha fazla çaba sarf ediliyordu. Hem OEEC-EPU hem de IMF Haziran ayında Türkiye'ye heyet göndermeyi planlıyordu¹⁶⁶⁶.

ABD Hükümeti Türkiye'nin uluslararası kurumlarla olan görüşmelerini yakından takip ediyordu. Ancak Türk lirasına olan güven hızla azalıyordu. 1958'in ilk dört ayında paranın değeri üçte bir oranında düşmüştü. Merkez Bankası kredi oranı %4.2 oranında artış göstermişti. Dolaşımdaki paranın miktarı artıyordu. 31 Mart 1958 itibarıyla Merkez Bankası'ndaki dolar miktarı sadece 4.100.000 idi. Azalan ithalatla birlikte 1958'in ilk iki ayında 16.000.000 dolarlık bir ihracat

¹⁶⁶⁵ S.Demircan, M.Ener, "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", s.92.

¹⁶⁶⁶ **FRUS**, 1958-1960, X, s.753-755, Operasyon Koordinasyon İdaresi Özel Raporu, Washington, 18 Haziran 1958.

fazlalığı vardı. 1957'nin ilk iki ayında bu oran 4.000.000 dolardı. İthalattaki bu zorunlu azalma bazı dış borçların ödenmesini sağlamış, ancak Türkiye'nin kredi yeterliliğini sağlayamamıştı. Ekonomik sorunların pek çok sebebi vardı. Bunların en önemlisi; hesapsızca yürütülen yatırım politikası ile kısa ve orta vadeli dış borç birikmesiydi¹⁶⁶⁷.

İstikrar önlemlerinin alınması sürecinde ilk olumlu gelişme 12 Temmuz 1958'de gerçekleşti¹⁶⁶⁸. Adnan Menderes Türkiye'ye ekonomik yardımı görüşmek üzere 26 Temmuz'da Bonn'a gitti. İki gün sonra Federal Almanya Türkiye'ye kredi vermeyi kabul etti¹⁶⁶⁹.

ABD, kapsamlı bir ekonomik istikrar programına büyük önem veriyordu. IMF ve OEEC üye ülkeleriyle yapılan görüşmelerin ardından 31 Temmuz 1958'de programa verilecek dış destek konusundaki belirsizlik ortadan kalktı. Türk ekonomisinin içinde bulunduğu zorlukları aşması için önemli bir adım atılmıştı. Program umut verici olmasına rağmen, toplumun geniş kesiminde yaygın olan memnuniyetsizlik, siyasi kısıtlamaları da beraberinde getirdi. Ayrıca Kıbrıs sorununda da herhangi bir ilerleme kaydedilememişti¹⁶⁷⁰. Bununla birlikte TSK'nın personel sayısında yapacağı indirim, ekonomik olarak rahatlamaya sebebiyet verecekti. Zaten bir süredir gerek Savunma Bakanlığı ve gerekse Genelkurmay Başkanlığı bazı askeri birlikleri kaldırarak bu çalışmaya örnek olacak tarzda eylemler sergilemişti¹⁶⁷¹.

¹⁶⁶⁷ **FRUS**, 1958-1960, X, s.753-755, Operasyon Koordinasyon İdaresi Özel Raporu, Washington, 18 Haziran 1958.

¹⁶⁶⁸ **TBMMZC**, XI/IV, s.830, 831.

¹⁶⁶⁹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.350.

¹⁶⁷⁰ **FRUS**, 1958-1960, X, s.768-771, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 12 Kasım 1958.; Lübnan operasyonu sırasında Türk Hükümeti Adana hava üssünün ABD tarafından kullanılmasına izin verdi. Bu, ABD'nin bir müttefiki olarak "*güçlü Türk kimliğinin*" somut bir göstergesiydi. Ancak bu üssün kullanıldığı süreçte de bazı sosyal ve kültürel sorunların yaşanması "*öz eleştiri*" yapılmasına sebep olacaktı. **FRUS**, 1958-1960, X, s.768-771, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 12 Kasım 1958.; Ekonomik yardım almak için bu kadar tavizin verilmesi sorunları da beraberinde getiriyordu. İki farklı kültür bir arada yaşayamıyordu. Toplum ABD askerlerinin davranışlarında rahatsızdı. Ekonomik sıkıntılara bir de bu tarz sosyal sorunların eklenmesi, hem ABD'nin imajını zedeliyor hem de Türk Hükümeti'ni izlediği politikalar nedeniyle eleştirilmesine sebep oluyordu.

¹⁶⁷¹ Raporda Türk Ordusu'nda yeni bir düzenlemeye gidildiği iki piyade tugayının kaldırıldığını, bir süvari ve dağ tugayının da aynı işleme tabi tutulacağı belirtilmekteydi. Bu birlikler etkisizdi ve iyi bir donanıma sahip değildi. Birlik personelleri ise başka görevlere atanmıştı. Ancak bu düzenleme ordunun bütçesinde herhangi bir değişikliğe yol açmamıştı. Hem Türkiye hem de ABD'nin üzerindeki ekonomik yük donanmada yapılması planlanan düzenlemelerle daha da artacaktı. Hava kuvvetlerine ise on altı uçaklık üç nakliye filosu gerekmekteydi. Suriye ve

Yukarıda da ifade edildiği üzere ekonomik program 31 Temmuz 1958'de Paris'te resmi olarak açıklandı¹⁶⁷². Bu önlemler IMF'nin önerileriyle benzerlik gösteriyordu. IMF'ye göre sorun para arzındaki artıştan kaynaklanıyordu. Merkez Bankası kaynaklarına getirilen sınırlamalarla para arzı kontrol altına alınmalıydı. İstikrar programının uygulanmaya konulması ile 350.000.000 dolarlık kredi sağlanacak ve 600.000.000 dolarlık dış borç ertelenecekti¹⁶⁷³.

Alınan kararlar 4 Ağustos 1958'de Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından açıklandı: Bir ihracat kampanyasının gerekliliğine işaret etti. Bazı ihraç maddelerinin fiyatları dünya pazarındaki fiyatlardan farklıydı. Bu durum ihracatı zorlaştırıyordu. İhracatın kolaylaşması ithalatın da artmasına sebep olacaktı. Bir yılda yaklaşık 630.000.000 dolarlık ithalatın yapılabileceği hesaplanmaktaydı. Hükümet çalışmalarını bu yönde devam ettirmekteydi. Uygulanan çeşitli kurlar kaldırılarak işlemler primli kurdan yapılacaktı. Gümrüklerden çıkmamış bütün mallara yeni sistem uygulanacaktı. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı'nın çalışmaları da ona göre ayarlanacaktı. Borç vadelerinin belirlenmesi ise Eylül 1958'de yapılacak olan OEEC'nin toplantısında kararlaştırılacaktı¹⁶⁷⁴.

İstikrar programına yönelik dört kararname yayınlandı. Hükümet, kamuya dâhil kurum, kuruluş ve bankaların 1 Temmuz 1958'den 31 Aralık 1958'e kadar Merkez Bankası'ndan temin edecekleri kredilerin toplamını 400.000.000 lira olarak belirledi. Bunun 250.000.000 lirası TMO satın alma masrafı, 150.000.000 lirası da iç finansman komitesince kurum, kuruluş ve bankaların ihtiyaçlarına tahsis edilmişti. TMO bu krediyi en geç 30 Haziran 1959'a kadar ödeyecekti. Yine Hükümet tarafından yayınlanan 15 sayılı kararname ile Merkez Bankası'nda borçlara karşı fon tahsisi yapılmıştı. Her türlü döviz satışında kambiyo satış primi tahsil edilecekti. Prim, dolar için tespit edilen 620 kuruşa göre hesaplanacaktı. Bakanlar Kurulu 14 Sayılı Kararname'de de bazı değişiklikler yaptı. Buna göre Türkiye'de iş yapmak veya ticari bir ortaklığa katılmak isteyen yabancılar, nakit sermayelerini ve işletme

Irak'taki olaylarla birlikte mevcut endişeler artmıştı. Milli Savunma Bakanlığı bu da yeni planlamalar demektir. Türk Donanması'nın yirmi dokuz tane daha savaş gemisine ihtiyaç duyduğunu da dile getiriyordu. **FRUS**, 1958-1960, X, s.768-771, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 12 Kasım 1958.

¹⁶⁷² **TBMMZC**, XI/IV, s.830-831.

¹⁶⁷³ E.S.Demircan, M.Ener, "IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri", s.92.

¹⁶⁷⁴ **Milliyet**, 5 Ağustos 1958.

paralarını dışarıdan döviz olarak getirmeye ve yetkili bir bankaya satmaya zorunlu tutuldu. Yabancı şirketlerin Türkiye'deki şubeleri ile sergi ve fuarlara katılımları bu hükme tabi tutulacaktı. Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Kanunu hükümleri dışında yatırım yapanlar, temin ettikleri kâr, kazanç ve tasfiye bedelini yurtdışına transfer edemeyecekti. Ayrıca yurtdışında ikamet eden şahısların Türkiye'deki menkûl ve gayrimenkûllerinin gelirleri ile satış bedelleri, devlet tahvilleri hariç, menkûl kıymetleri Türk lirası ile her çeşit hak ve alacakları bloke edilmişti. Bu malların satışları için Maliye Bakanlığı'ndan izin alınacaktı¹⁶⁷⁵.

Program, açık finansmana son vermek ve para arzı genişlemesini durdurma amacını taşıyordu. İstikrar programı özellikle para ile ilgili önlemleri kapsıyordu. Çünkü Türkiye'deki fiyat hareketleri geniş ölçüde para arzındaki değişimlerden doğmuştu. Merkez Bankası para çıkarmış, banka kredilerine kısıtlamalar gelmiş, bir prim düzeniyle Türk lirası ayarlanmış ve oldukça önemli bir dış yardımla dar boğazdan çıkılmaya çalışılmıştı¹⁶⁷⁶. Programa göre hükümet, 1956'dan itibaren yürürlüğe koyduğu iç piyasadaki fiyat denetimlerini kaldıracak ve banka kredilerine tavan sistemi getirecekti. Açılacak kredilerin kamu ve bankalar aracılığı ile dağılımının sağlanması amaçlanıyordu. Ancak kredilerdeki bu daralmayı faiz oranlarındaki yükselme takip edince kredi faiz oranları yükselecekti¹⁶⁷⁷.

Alınan bu kararlardan sonra dünya piyasalarında fiyatlar düşmesine rağmen ihracat artırılamadı. Ancak dış kredilerin artması nedeniyle ithalatta artışlar görüldü. Bunun sonucu olarak da dış ticaret açığı büyüdü. Ülke içerisinde ekonominin giderek daralması ve geri dönmeyen krediler nedeniyle yedi banka ve birçok özel şirket iflas etti. Türkiye, tarihinin en ciddi ekonomik krizlerinden birini yaşadı¹⁶⁷⁸.

Bu kararlar alınırken aynı gün ABD ve Türkiye yardım anlaşmasına dair ortak bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğde ABD'nin Türkiye'ye sağladığı mali kolaylıklar açıklandı. Buna göre, Türkiye'ye ödeme dengesini sağlaması için 25.000.000 dolar verilecekti. Akaryakıt, enerji, maden, imalat, sanayi ve nakil araçları gibi projelere yapılacak yardım tutarı 75.000.000 dolardı. 1959 mali yılı için de milli savunma

¹⁶⁷⁵ **Milliyet**, 5 Ağustos 1958.

¹⁶⁷⁶ **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, Ankara, 1963, s.20-21.

¹⁶⁷⁷ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İrdeleme**, İstanbul, 2005, s.116.

¹⁶⁷⁸ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1999, s.107.

yardımı olarak 75.000.000 dolar verilecekti. Ayrıca Türkiye'nin altı aylık taksitlerle ödediği ve 1948, 1949 ve 1952'de ABD'den borç aldığı para ve faizleri ertelenmişti. Türkiye'ye Türk lirası ile ödenmek üzere zirai ürünlerin satışı yapılacaktı. Bu ihracatın değeri 15.000.000 dolardan az olmayacaktı. Ancak bu, zirai ve ticari sahalardaki gelişmeye ve yardımın ABD Kongresi tarafından uzatılmasına bağlıydı. Yardımların MSA kanununa göre 1959 mali yılında başlaması için Kongre'nin onayı gerekiyordu¹⁶⁷⁹.

Sonuç olarak Türkiye'ye verileceği ilan edilen yardım miktarı 359.000.000 dolardı¹⁶⁸⁰. OEEC'nin yaptığı yardım 100.000.000 dolardı. Bu yardım EPU kredi kotasının “*uzatılması*” ile olmuştu. 25.000.000 doları EPU, 75.000.000 doları da Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika ve Hollanda tarafından sağlanmıştı. ABD'den alınan 234.000.000 dolarlık yardımın 25.000.000 doları ABD Başkanı tarafından hibe olarak verilmişti. 37.500.000 doları kalkınma fonundan, 37.500.000 doları İhracat-İthalat Bankası tarafından sağlanmıştı. 75.000.000 doları savunma desteği yardımı, 15.000.000 doları zirai yardım olarak temin edilmişti. Ayrıca Türkiye'nin ödemek zorunda olduğu 44.000.000 dolarlık borç taksiti de ertelenmişti. IMF'den alınan 25.000.000 dolar da serbest olarak ödeme dengesi açığını kapatmak için kullanılacaktı¹⁶⁸¹.

ABD, Türkiye'nin askeri açıdan güçlü olmasını istemekteydi. Ancak Türkiye bütçesinin % 40'ı askeri harcamalara ayrılıyordu. ABD'li yetkililer 1950'den itibaren Başbakan Adnan Menderes'in başında olduğu hükümetlerin ekonomiyi büyük ölçüde kötü yönettiğini ileri sürmekteydi. Aşırı genişleme, endüstrileşme hamlesi, inşaat sektöründeki gelişme plansız ve programsızdı. Bu gibi hatalar Türk ekonomisinin bozulmasına neden olmuştu. Ayrıca basın özgürlüğü, kamu toplantıları, üniversite özerkliği ve hatta yargıçlara yapılan saldırıların engellenmesi için herhangi bir önlem alınmamıştı. Bu durum Adnan Menderes yönetimindeki Türkiye'yi “*demokrasi sınavında*” geride bırakmaktaydı¹⁶⁸².

Kamu harcamalarındaki artış, tarımsal üretimin düşmesi ve dış ticaret açığının büyümesi duraklamaya ve enflasyonun artmasına neden olmuştu. Bunun üzerine

¹⁶⁷⁹ **Milliyet**, 5 Ağustos 1958.

¹⁶⁸⁰ **The New York Times**, 5 Ağustos 1958.

¹⁶⁸¹ **TBMMZC**, XI/IV, s.830-831.

¹⁶⁸² **The New York Times**, 5 Ağustos 1958.

1958’de istikrar programı uygulanmış, uygulanan bu tedbirlerle ihracatta artış amaçlanarak ekonomik dengeler sağlanmaya çalışılmıştı. Ancak alınan bu tedbirler ekonomiyi iyileştireceğine daha da kötüye gitmesine neden olacaktı.

c) Ekonomik İstikrar Programı’nın İlanından Sonra Yaşanılan Gelişmeler

Maliye Bakanı Hasan Polatkan, ekonomik istikrar programı hakkında bazı görüşmelerde bulunmak üzere Washington’a üç günlük bir ziyarette bulundu. Görüşmelerde şu isimlerde hazır bulundu: Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü, Maliye Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı Hasan Işık, Hazine Genel Müdürü Memduh Aytur, Maliye Bakanlığı Müfettişi Münir Mostar¹⁶⁸³. ABD Dışışleri Bakanlığı yetkililerinden Owen T.Jones ile olan görüşmede Hasan Polatkan, özellikle Paris’te yapılan müzakerelere değindi ve ABD’nin yaptığı katkıdan övgü ile bahsetti. Bunu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yaşam düzeyini arttırmaya yönelik örnek bir çaba olarak değerlendirdi. İstikrar Programının başarısı için yeni kaynakların hızlı bir şekilde hazır hale getirilmesinin gerekliliğini vurguladı. O.T.Jones ise son yıllarda Türkiye ekonomisinin istikrarlı bir seyir izlemediği yönünde endişelerinin olduğunu söyledi. Sağlıklı ekonomilerde yatırımların dengelenmesi ve tasarrufa gidilmesinin bir zorunluluk olduğunu belirtti. Hükümet’in ekonomik sorunlara “göğüs germeye” çalıştığı biliniyordu. ABD bütçe sorunlarının olmasına rağmen, bu programın başarısına katkı sağlamaya çalışıyordu. Hasan Polatkan ise muhatabına Hükümeti’nin ekonomik önlemleri yerine getirmedeki kararlılığını ifade etmekteydi¹⁶⁸⁴.

Heyet daha sonra Ekonomik İlişkilerden Sorumlu Dışışleri Müsteşarı C.Douglas Dillon, John M.Leddy, O.T.Jones ve Howard J.Ashford ile bir toplantı gerçekleştirdi. C.D.Dillon, programa verilebilecek desteği açıkladı. Buna göre, Türkiye’ye verilen 25.000.000 dolarlık özel yardıma ek olarak 50.000.000 dolar da savunma amaçlı yardım sağlanacaktı. Özel yardımın 5.000.000 doları hemen verilecekti. Türkiye’nin yaptığı ek 225.000.000 liralık yardım talebinin karşılanması halinde askeri amaçlar için kullanılması gerektiği vurgulandı¹⁶⁸⁵.

¹⁶⁸³ BCA, 030.18.01.150.46.16.

¹⁶⁸⁴ FRUS, 1958-1960, X, s.757, 758, Görüşme Muhtırası, Washington, 10 Eylül 1958.

¹⁶⁸⁵ FRUS, 1958-1960, X, s.759, 760, Görüşme Muhtırası, Washington, 12 Eylül 1958.

Adnan Menderes, yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle yapılan eleştirilere 21 Eylül 1958’de İzmir’de yaptığı konuşmada cevap verdi. Alınan dış yardımların amacı doğrultusunda kullanıldığını savundu. Başbakan CHP’nin ABD ve Avrupa ülkelerinden alınan 359.000.000 dolarlık kredi ile ilgili olarak yaptığı suçlamalardan rahatsızdı. Muhalefet, bu yardımların hesapsızca harcandığını, enflasyonun toplum üzerinde baskı yarattığını, bu şartlarda dışarıdan alınan borcun daha da artacağını ileri sürmekteydi¹⁶⁸⁶.

Adnan Menderes “*ABD’liler bizi anlıyor. ABD’liler bunun fakirlere bir hediye olmadığını biliyor. Güçlü ve ihtiyaç duyulan bir müttefiklik için yardım amaçlı olduğunu biliyorlar*” sözleriyle muhalefetin eleştirilerinin ABD’de karşılık bulmadığını ifade ediyordu. Başbakan bu konuyu İzmir’de yaptığı her konuşmada gündeme getirecekti¹⁶⁸⁷.

Muhalefetin eleştirileri artarak devam ediyordu. İsmet İnönü, Adnan Menderes’i Irak Başbakanı Nuri Said Paşa’nın bir darbe sonrasında öldürülmesi üzerine Irak’a askeri birlik gönderme isteği ile suçlamıştı. Muhalefet başlangıcından beri artan dış yardımlara şüphe ile yaklaşmaktaydı. CHP, Adnan Menderes’i Türkiye’yi tehlikeye atmakla ithâm etmişti. DP Hükümetleri döneminde açılan birçok yeni fabrikanın, ham madde yetersizliği nedeniyle atıl durumda olduğu iddia ediliyordu. Başbakan, bu eleştirileri “*Yeni limanınıza bakın, yeni silolarınıza ve artan nüfusunuza bakın*” diyerek cevapladı¹⁶⁸⁸.

Menderes Hükümeti’nin Türkiye ekonomisinin istikrarı konusundaki çabaları ABD tarafından desteklenmekteydi. Her şeyin yolunda gitmesi halinde ABD yardımının artacağına dair güçlü işaretler vardı. Avrupa ve uluslararası kaynaklardan sağlanan krediler, ekonomik ve endüstriyel kalkınma için toplamda 359.000.000 dolar sağlamıştı. Bu arada, son yıllarda ilave yardım konusunda Türkiye’nin girişimlerini reddeden “*Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası*”nın Türkiye’ye bir heyet göndermeyi planladığı öğrenilmişti¹⁶⁸⁹.

C.D.Dillon programdan umutluydu. Türk ekonomisinin istikrara kavuşması ve kalkınma hamlesinin uzun vadede değerlendirilmesi gerektiğini, bunun bir yıl içinde

¹⁶⁸⁶ **The New York Times**, 22 Eylül 1958.

¹⁶⁸⁷ **The New York Times**, 22 Eylül 1958.

¹⁶⁸⁸ **The New York Times**, 22 Eylül 1958.

¹⁶⁸⁹ **The New York Times**, 30 Eylül 1958.

tamamlanamayacağını ifade etti. ABD Hükümeti'nin Türkiye'nin ekonomi politikalarını desteklemede yapıcı bir rol oynamaya devam edeceğini de vurguladı¹⁶⁹⁰.

17 Ekim 1958'de ABD'li yetkililer Türkiye'nin mevcut borçları üzerine bir toplantı gerçekleştirdi. W.Williams, Francis F.Lincoln, A.Guy Hope, Louise Sissman, H.J.Ashford, Robert Yost, Robert Meyer, Maynard Glitman ve Vinton Mitchell katıldı. A.G.Hope, Türkiye'nin borç planlanmasının hiç de kolay olmadığını ifade etti. Petrol borçları ile ilgili olarak İngiltere'nin yaklaşımını ve bunun karşısında ABD'nin takındığı tavır hakkında bilgi verdi. Türkiye dış ödemeler konusunda sıkıntılıydı. Gemi ipoteklerinin kaldırılmasında sorun yaşıyordu. Kasım 1958'de yapması gereken ödenmeler için de aynı durum söz konusuydu¹⁶⁹¹.

Bu görüşmenin yapıldığı gün ABD askeri yardımından Türk Deniz Kuvvetleri'ne bir denizaltının teslimi yapıldı. ABD Donanması'ndan "*Uss Bergall*" isimli denizaltı, Türk Deniz Kuvvetleri'ne TCG Turgut Reis ismi ile devredildi. Törende Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Fahri Korutürk ve Amerikan Askeri Yardım Grubu Başkanı General A.D.Meal hazır bulundu¹⁶⁹². Bu denizaltıdan başka 12 Temmuz 1947 ve 7 Ocak 1952'de ABD ile imzalanan anlaşmalar gereği; ABD Donanması'na ait üç denizaltının bedelsiz olarak bir süreliğine Türkiye'nin kullanımına verilmesi için de görüşmelere başlanmıştı¹⁶⁹³. Preveze ve Cebre denizaltılarının kullanım sürelerinin beş yıl daha uzatılması için de girişimlerde bulunulmaktaydı¹⁶⁹⁴. Ayrıca ABD Donanması'na ait savaş gemilerinin 8 Temmuz 1959'dan itibaren altı ay boyunca Türk limanlarını kullanmalarına da izin verilmesi kararlaştırılmıştı¹⁶⁹⁵.

1958'in Aralık ayında ABD tarafından yapılan değerlendirmede; Türkiye'nin dost ve müttefik ülke olarak Ortadoğu'daki konumunu muhafaza ettiği ifade ediliyordu. Türkiye ciddi sorunlar ile karşı karşıyaydı. Hükümet ile muhalefet arasında ilişkiler gerginleşmekteydi. Bu durum CHP'nin güçlenmesine neden

¹⁶⁹⁰ **The New York Times**, 30 Eylül 1958.

¹⁶⁹¹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.763-766, Dosyalar Konusundaki Muhtıra, Washington, 17 Ekim 1958.

¹⁶⁹² **BCA**, 030.01.27.158.1.

¹⁶⁹³ **BCA**, 030.18.01.150.55.16.

¹⁶⁹⁴ **BCA**, 030.18.01.150.55.5.

¹⁶⁹⁵ **BCA**, 030.18.01.152.31.9.

oluyordu. Ancak olası bir hükümet değişikliği mümkün görünmüyordu. Ciddi sorunlar ekonomik alanda kendini gösteriyordu. Ülke iflasın eşiğindeydi. 1958'de ABD ve diğer Avrupa ülkeleriyle imzalanan 359.000.000 dolarlık kredi anlaşması, bir nebze de olsa ekonomik rahatlığa sebebiyet vermişti. Hükümet, Türk lirasında devalüasyona gitmek için ilk adımları atmıştı. Kıbrıs konusunda Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gerginleşiyordu. Bu durum NATO'ya da olumsuz yansıtacaktı. Ortadoğu'da Türkiye Cemal Abdülnasır'a tepkiliydi. İsrail ile olan işbirliğinin ise artması muhtemeldi. Türkiye Irak'ta gittikçe etkinleşen Komünist faaliyetlerden oldukça rahatsızdı. TSK kendisine verilen destekle belirli bir seviyeye gelmişti. Ancak bu tam olarak yeterli değildi. Başarıdan bahsedilmesi için personel eksikliğinin giderilmesi gerekiyordu¹⁶⁹⁶.

DP iktidarı kötüye giden ekonomiyi düzeltmenin yolunu dış yardım ve kredilerde görüyordu. Ekonomik geriliğe gerekçe olarak da savunma giderleri gösteriliyordu. Bloklaşan dünyada ABD'nin zorunlu olarak Türkiye'ye yardım edeceği düşünülüyordu. Muhalefet ise alınan yardımların doğru kullanılmadığı eleştirisinde bulunuyordu.

4- ABD Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin Geniş Kapsamlı Raporu (19 Kasım 1958)

Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin 19 Kasım 1958'de yayınladığı rapor da Türkiye'ye yönelik eylem planının ayrıntılarına yer verildi. Belirlenen hedefler şöyle ifade edildi: Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması; SSCB'nin bölgesel yayılcılığına karşı direnç göstermesi; NATO ve diğer bölgesel güvenlik teşkilatlarında işbirliğinin devam ettirilmesi; TSK'nın olası bir saldırıya direnç gösterebilme yeterliliğinin sağlanması; iç güvenliğin muhafaza edilmesinin devamlılığı; Türkiye'nin Yunanistan, Arap devletleri ve İsrail ile olan ilişkilerinin geliştirilmesi; Türk ekonomisinin sağlam esaslara dayandırılması¹⁶⁹⁷.

Raporda; 31 Temmuz 1958'de kesinleşen Ekonomik İstikrar Programı'na atıfta bulunuldu. Türk Hükümeti'nin IMF ve OEEC ile anlaşma sağladığından bahisle; Türkiye'ye 359.000.000 dolar verilmesinin planlandığı, bu miktarın 234.000.000 dolarının ABD tarafından karşılanacağı ifade edildi. Programda, döviz sisteminin

¹⁶⁹⁶ **FRUS**, 1958-1960, X, s.784-786, Milli İstihbarat Öngörüsü, Washington, 30 Aralık 1958.

¹⁶⁹⁷ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

kurulması, kamu iktisadi teşebbüslerinin yeniden denetlenmesi ve dünya çapında ithalatın belirli kurallara dayandırılması yer almaktaydı. ABD bu konularda Türkiye'yi yönlendirmeliydi. Her iki taraf arasında görüş alışverişi kesintiye uğramamalıydı. Alınan önlemler belirlenecek bir takvim içerisinde rapor edilmeliydi. ABD tarafından önem verilmesi gereken bir diğer konu da; Türkiye'nin ithalatta uygulayacağı kotaların kontrolü idi¹⁶⁹⁸.

31 Temmuz 1958 tarihli anlaşmanın 100.000.000 dolarlık savunma yardımının 75.000.000 doları 3 Ekim 1958'de ödenecekti. Geriye kalan 25.000.000 dolarlık kısmının ise 1 Ocak 1959'dan sonra verilmesi bekleniyordu. Türkiye açısından istikrar programının uygulanmaya başlamasından bir yıl sonra ithalat kotasının alacağı durum oldukça önemliydi. Çünkü gelirler beklentilerin altında kalırsa, Türk Hükümeti ek yardım talebinde bulunabilirdi¹⁶⁹⁹.

Türkiye'nin yurtdışında ekonomik olarak istikrarlı bir politika izlemesi zorunluydu. Başta NATO olmak üzere müttefikleriyle ilişkilerinin devamlılığı için de bu durum vazgeçilmez bir unsurdu. TBMM'de alınan kararlar bu bağlamda takip edilmeliydi. Türkiye'deki sanayici ve işadamları derneklerinin müttefik ülkelerdeki benzer kurumlarla bağlarını güçlendirmesi gerekiyordu. Şayet bahsedilen işbirliği gerçekleştirilirse doğru hedeflere ulaşmak için büyük bir mesafe alınmış olacaktı¹⁷⁰⁰.

Kıbrıs'ın gelecekte nasıl bir siyasi statüye kavuşacağı meselesi yüzünden yaşanan tartışmalar Doğu Akdeniz'de NATO'nun gücünü zayıflatmaktaydı. Burada ABD'ye büyük bir sorumluluk yüklenmekteydi. İngiltere ve Yunanistan ile uzlaşma sağlaması için Türk Hükümeti üzerinde baskı oluşturulmaya devam ediliyordu. Türklerin Arap devletleri ile olan ilişkileri “*zaman ve zemine*” göre farklılık gösteriyordu. Kuzey Afrika ülkeleri ile olan münasebetin geliştirilmesi için de özel çaba sarf ediliyordu. Türkiye Irak'taki rejim konusunda oldukça endişeliydi. Mısır–Irak işbirliğinin Türkiye ve İran'daki Kürtler arasında ayrılıkçılığı tetikleyebileceğinden kaygı duyuluyordu. Türkiye ile Suriye arasında hâlihazırda

¹⁶⁹⁸ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

¹⁶⁹⁹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

¹⁷⁰⁰ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

yaşanan sorunlar daha da kötüleşebilirdi. ABD de bu gelişmeler konusunda Türkiye'nin endişelerini paylaşıyordu¹⁷⁰¹.

Raporda, askeri konulara da değinildi. Buna göre, ABD Dışışleri Bakanlığı, Başbakan Adnan Menderes ile görüşen ABD'li yetkililerden; Türkiye'nin askeri konularda yapacağı yatırımlarda kaynak kullanırken çok dikkatli olması gerektiğinin hatırlatılmasını istiyordu. Artan maliyetlerin dengelenmesi için bu gerekliydi. TSK personelinin modern silahları kullanabilmesi için eğitimden geçirilmeliydi. Bu konuda büyük eksiklik mevcuttu. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için ABD mümkün olan en kısa sürede harekete geçmeliydi¹⁷⁰².

Operasyon Koordinasyon İdaresi geçen birkaç yıl içerisinde denizaşırı ülkelerde görev yapan ABD personeline yönelik tutumların geliştirilmesi için çaba gösteriyordu. Türkiye'deki ABD personelinin sayısı on üç bine yaklaşmaktaydı. Bu da mevcut ilişkilerin ve yapılan yardımların kontrolü için kolaylık sağlamaktaydı. Rapora göre ABD, Türk kamuoyunu izlenen politikalar doğrultusunda bilgilendirmeli ve propagandaya önem vermeliydi. Sürekli olarak askeri, siyasi ve ekonomik açıdan güçlü bir Türkiye'yi desteklediğinden bahsedilmeliydi. Ayrıca NATO Antlaşmasının 5. Maddesi ile uyumlu olarak ABD, Türkiye'ye yapılan bir saldırıyı kendisine yapılmış gibi değerlendireceği ve ona göre hareket edeceği de sıkça dile getirilmeliydi. Bağdat Paketi'na verilen destekte sürdürülecekti. Ortadoğu'daki mevcut durum karşısında Türk Hükümeti ile görüş alışverişine devam edilecekti¹⁷⁰³.

Ekonomik konularda ise şu eylem planı önerilmekteydi: Kapsamlı bir finans programı için görüş alışverişine devam edilmeliydi. Ekonomik İstikrar Programı kapsamında Türkiye'ye vaat edilen kredinin temini için ABD her türlü tedbiri şimdiden almalıydı. Savunma destek programı kesintisiz uygulanmalıydı. Teknik işbirliği programı da bu bağlamda aksatılmamalıydı. Türkiye, iç ve dış sermayeyi daha verimli kullanması için teşvik edilmeliydi. Nitelikli Amerikan sermayesinin daha fazla yatırım yapmasına önem verilmeliydi. Nükleer enerjinin barışçıl amaçla

¹⁷⁰¹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

¹⁷⁰² **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

¹⁷⁰³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

doğrultusunda kullanılması şartıyla Türkiye'nin kalkınma programı desteklenecekti¹⁷⁰⁴.

NATO kapsamındaki TSK'nın mevcudunda indirimle gidilmesi ihtimali gündemde tutulmalıydı. Bununla birlikte silahlı kuvvetlerin güçlendirilmesi için askeri yardım programı devam ettirilmeliydi. Askeri eğitim alanında Türkiye ile Afganistan arasındaki işbirliği teşvik edilmeli. Mevcut birliklerin “*oryantasyonuna*” önem verilmeliydi¹⁷⁰⁵.

Türk kamuoyunun Türkiye'deki ABD askeri personel ve üslerini kabullenmesi için yürütülen faaliyetler devam ettirilmeli, bu konuda bilgilendirme ağı kurulmalıydı. Türk medya temsilcileri ile yoğun kişisel temasların her seviyede geliştirilmesine çalışılmalıydı. NATO ve Bağdat Paktı halka anlatılmalıydı. ABD tarihi ve edebiyatı ile ilgili çalışmalar desteklenmeli hatta Ankara ve İstanbul üniversiteleri ile işbirliğine gidilmeliydi. ABD'li müzisyen, yazar ve sanatçıların Türkiye'yi ziyaretleri sağlanmalıydı¹⁷⁰⁶.

Anlaşılabacağı üzere ABD Operasyon ve Koordinasyon İdaresi'nin 19 Kasım 1958'deki raporu daha öncekilere göre daha ayrıntılı olarak hazırlanmıştı. Ekonomik İstikrar Programının nasıl uygulanacağını yanı sıra askeri, diplomatik ve kültürel konulara da değinilmekteydi. “*Soğuk Savaş*”ın etkisi altında hazırlanan bu rapor doğrultusunda Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlar; ağırlıklı olarak ekonomik ve askeri eylem planlarının içeriğini oluşturunuyordu.

5- Dış Ekonomik İlişkiler Bağlamında 1959 Bütçe Görüşmeleri

TBMM'de bütçe görüşmeleri 20 Şubat 1959'da başladı. Maliye Bakanı Hasan Polatkan kurumlar için 5.980.630.000 lira ödenek teklif edildiğini bunun 4.061.816.796 lirasının cari masraflara ve 1.918.813.204 lirasının ise yatırımlara ayrıldığını ifade etti. Bu rakamlar 1958'de kabul edilen ödenekten %33.6 oranında fazlaydı. Katma bütçeli idarelerin özel gelirleri de dâhil olmak üzere genel devlet gelirleri 6.231.821.805 lira olarak tahmin edilmekteydi¹⁷⁰⁷.

¹⁷⁰⁴ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

¹⁷⁰⁵ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

¹⁷⁰⁶ **FRUS**, 1958-1960, X, s.772-784, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 19 Kasım 1958.

¹⁷⁰⁷ **TBMMZC**, XI/VII, s.278-280.

1957’de dünya genelinde de önemli ekonomik gelişmeler yaşanmıştı. Özellikle ABD’de aniden beliren ve bütün Avrupa’ya yayılan bir durgunluk süreci yaşanmıştı. Yaşanan bu durumdan İngiltere ve Almanya kısmen etkilenmişti. Fransa kamu harcamalarında tasarrufa gitmiş, Fransız frangı %17.38 oranında devalüe edilmişti. Ekonomik durgunluktan en çok etkilenen Benelüks¹⁷⁰⁸ ülkeleri idi. Ayrıca Avrupa dışında Japonya da bile ekonomik sorunlar kendisini hissettirmişti. Hammadde fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar nedeniyle, 1957 Eylül’ü ile 1958 Ekim’i arasında on dört ülke parasını devalüe etmişti¹⁷⁰⁹.

Hasan Polatkan başlıca hedeflerinin halkın yaşam kalitesini, gelişmiş ülkeler seviyesine çıkarmak olduğunu belirtti. Ekonomik kalkınma konusunda kararlı davranılmasının bir diğer gerekçesi de Türkiye nüfusunun artış hızıydı. Her alanda üretimi, milli geliri artırmak ve mümkün olduğu kadar refahı toplumun bütün kesimlerine yaymak zarureti ile karşı karşıya kalındığını ifade etmekteydi¹⁷¹⁰.

CHP Meclis Grubu adına İsmail Rüştü Aksal söz aldı. 1959 bütçesinin geçmiş yıllara göre tamamen farklı ekonomik şartlar içerisinde hazırlandığını ifade etti. Hükümet 1958 bütçesinin kabul edilmesinin ardından yaşanan gelişmeleri “başarı” olarak adlandırmıştı. Gerçekte ise durum hiçte anlatıldığı gibi değildi. DP iktidarı özellikle 1954’den itibaren “*sadece propaganda amacıyla*” kamuoyuna denk olarak sunduğu bütçelerde büyük açıklar vermişti. Kesin hesaplara göre 1954 bütçesi 173.000.000 lira, 1955 bütçesi 160.000.000 lira, 1956 bütçesi 182.000.000 lira ve 1957 bütçesi de 196.000.000 lira açık vermişti¹⁷¹¹.

İsmail Rüştü Aksal eleştirilerine dış borçlar ile devam etti. DP’nin “*yanlış ve basiretsiz*” politikalarının sonucu olarak 1.100.000.000 dolara yaklaşan bir dış borç vardı ve taksitleri ödenemiyordu. Bu borçların yaklaşık 650.000.000 doları 1958-1969 döneminde ödenecekti. Alacaklı ülkeler Türkiye’ye heyetler göndererek durumu yerinde tespit etmişlerdi. Bu nedenle borç taksitlerinin altı ay süreyle ertelenmesini kabul etmişlerdi. Bu durum Türkiye açısından “*çaresizlik*” olarak değerlendiriliyordu. Ayrıca başta ABD olmak üzere OEEC ülkeleri yardımda

¹⁷⁰⁸ Belçika, Hollanda ve Lüksemburg

¹⁷⁰⁹ TBMMZC, XI/VII, s.278-280.

¹⁷¹⁰ TBMMZC, XI/VII, s.281-282.

¹⁷¹¹ TBMMZC, XI/VII, s.313.

bulunmuşlardı. Ancak bu, borç yükünü artırmaktan başka bir şeye yaramamıştı¹⁷¹². Yapılan eleştirilerin ve yaşanan tartışmaların ardından bütçe oya sunuldu. Yapılan oylamaya 515 milletvekili katıldı. Bütçe 1 çekimser ve 151 ret oyuna karşı 363 olumlu oyla kabul edildi¹⁷¹³.

TBMM’de yapılan bütçe görüşmelerinde Hükümet, Türkiye’yi gelişmiş ülkelerin ekonomik seviyesine çıkarmayı amaçladıklarını ifade ediyor ve dünyada yaşanan ekonomik durgunluğa atıfta bulunarak, bütün olumsuzluklara rağmen denk bir bütçe hazırladıkları için kendilerini başarılı buluyorlardı. Muhalefet ise durumun hiçte anlatıldığı gibi olmadığını rakamlarla ortaya koymaya çalışıyordu.

6- Kısa Vadeli Borçlanma İçin ABD İle Yapılan Görüşmeler (Mart-Ekim 1959)

Ekonomik ilişkiler açısından 1959 yılı oldukça yoğun geçmekteydi. Kısa Vadeli Borçlanma için yapılan görüşmeler başlamadan önce ABD askeri yardım programının uygulamasını incelemek üzere G.C.McGhee ve Amiral A.W.Radford 31 Ocak 1959’da Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Heyet gezi programını tamamladıktan sonra olumlu bir intiba ile Türkiye’den ayrıldı. Hazırlanan raporda NATO ülkelerine yapılan yardımın artırılması ve devamlılığı yönünde tavsiyelerde bulundular¹⁷¹⁴.

ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 4 Mart 1959’da Washington’daki Türkiye Büyükelçiliği’ne Ankara’ya ulaştırması için bir muhtıra verildi. Ekonomik İstikrar Programı’nın desteklenmesi gerektiği ifade edildi. IMF ve OEEC ile yapılan görüşmelerde bütçenin devlet gelirlerinden finanse edileceğinin öngörüldü. Kamu iktisadi teşebbüsleri konusunda yeni yatırımların finansmanı, aralarında Savunma Destek Fonu’nun da olduğu, enflasyona endeksli olmayan kaynaklardan sağlanacaktı. Ayrıca mevcut savunma bütçesine tahsis edilen 1.156.000.000 liradan daha fazla gider olması halinde Türk Hükümeti, bütçe açığına meydan vermeden, gerekli miktarı bütçenin başka bir faslından sağlayacaktı¹⁷¹⁵.

¹⁷¹² TBMMZC, XI/VII, s.319.

¹⁷¹³ TBMMZC, XI/VII, s.1414.

¹⁷¹⁴ CCBA, 3/330.6441/1-2.

¹⁷¹⁵ FRUS, 1958-1960, X, s.795-797, Dışişleri Bakanlığı’ndan Türkiye Büyükelçiliği’ne, Washington, 4 Mart 1959.

Bütçe açığını kapamak adına ilave ABD Savunma Destek Fonu'nun kullanımı, enflasyon oranında beklenmedik bir yükselişe sebebiyet verebilirdi. Ekonomik İstikrar Programı'ndaki "*anahtar faktörlerden*" birisi Türk Hükümeti'nin Merkez Bankası'na bütçe açığı veya yatırım programını finanse etmek için başvurmaktan sakınmasıydı. Yani karşılığı olmayan para basılmamalıydı. ABD tarafından yapılan bu tavsiyeler, Türkiye'nin Ekonomik İstikrar Programı'na verilen desteğin bir göstergesi olarak algılanmalıydı¹⁷¹⁶.

Adnan Menderes mümkün olan en kısa sürede kamu iktisadi teşebbüslerini finanse etmek için karşılık paralar fonunun yarısının serbest bırakılmasını istiyordu. Bu sebeple ABD nezdinde girişimlerin başlatılmasını istiyordu. 29 Mart 1959'da Washington'da Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü, Douglas Dillon, W.M.Rountree, G.E.Robert Meyer, O.T.Jones katıldığı bir görüşme gerçekleştirildi. Toplantıda büyükelçi, Ekonomik İstikrar Politikası'nın uygulandığı bugünlerde Türk ekonomisinin üzerindeki baskıları kaldırmak için yukarıda ifade edilen fonun yarısının serbest bırakılmasının gerekliliğini ifade etti. C.D.Dillon'un mümkün olan en kısa sürede bu talebi olumlu olarak cevaplandırmasını ümit ediyordu. C.D.Dillon, karşılıklı paralar fonunun serbest bırakılması için durumun açıklığa kavuşması gerektiğini belirtti¹⁷¹⁷.

1959'un Haziran'ının sonlarına doğru J.Flint Khan başkanlığında OEEC heyeti Türkiye'ye gelerek ekonomik konular üzerine bazı görüşmeler gerçekleştirdi. İçerisinde OEEC'nin Türkiye Masası Şefi olan Lanner'in de bulunduğu heyet, Maliye ve Ticaret bakanları ile bir araya gelindi. Merkez Bankası yetkilileriyle Türkiye'nin ekonomik durumu incelendi. 4 Ağustos 1958'de açıklanan Ekonomik İstikrar Programı'nın başarısı bu araştırma gezisinin temel amaçlarındandı. OEEC içerisinde ekonomik olarak en zayıf üç ülke Yunanistan, Portekiz ve Türkiye'ydi. Avrupa'nın ekonomik ve siyasi birlikteliğini sağlamak için ekonomisi zayıf olan ülkeleri kalkındırmak gerekiyordu. Türkiye Ekonomik İstikrar Programı'nı açıklarken bu kuruluşun görüşlerinden faydalanmıştı. Ancak geçen dokuz aylık sürede bazı aksaklıklar yaşanmıştı. İhracat tahmin edilen seviyeye ulaşmamış, kredilerin dondurulması ticari hayatta sarsıntılara neden olmuş, üretimi artırmak

¹⁷¹⁶ **FRUS**, 1958-1960, X, s.795-797, Dışişleri Bakanlığı'ndan Türkiye Büyükelçiliği'ne, Washington, 4 Mart 1959.

¹⁷¹⁷ **FRUS**, 1958-1960, X, s.805-806, Görüşme Muhtırası, Washington, 29 Mart 1959.

umulduğu kadar kolay olmamış ve ithalatla vaat edilen gelişme gerçekleşmemiştir. Yatırımların ve üretimin devam etmesi için yılda 600.000.000 dolarlık ithalat yapılması gerekiyordu. Ancak kendi imkânlarıyla bunu başarması zor görünüyordu¹⁷¹⁸. Türkiye kısa vadeli borçlanma gerçekleştirebilmek için çaba gösteriyordu.

Yapılan görüşmelerde; Merkez Bankası tarafından para basılmadan kendi kendine yetecek bir ekonominin oluşturulması istenilmekteydi. Ticaret, sanayi odaları ve ticaret borsaları birliğinden özel sektörün durumu, sanayi kuruluşlarının kapasiteleri, hammadde ihtiyaçları ve çalışma şartları hakkında geniş bilgi alan heyet, bazı tavsiyelerde bulundu¹⁷¹⁹. 27 Haziran 1959'da Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu ve Hayrettin Erkmen'in katıldığı bir toplantı gerçekleştirildi. Böylece yapılan temaslar tamamlanmış oldu¹⁷²⁰.

J.F.Khan, Ekonomik İstikrar Programı'yla sağlanan ilerlemeden memnundu. Türkiye'nin OEEC'nin verdiği tavsiyeleri daha fazla dikkate alacağını umuyordu. İhracat rakamlarının tahminlerin üzerine çıkacağı yönünde iyimserdi. Çeşitli nedenlerden dolayı ithalat oranlarının beklenenden az olacağını tahmin ediyordu. Kredi kısıtlamaları konusunda ise Türk makamlarının hiçbir taviz vermemesi için uyarılmasını istiyordu. Ancak Ekonomik İstikrar Programı kısa vadeli çözüm için uygundu. Türkiye, ekonomik sorunların üstesinden gelemediği takdirde büyük bir krizle karşı karşıya kalabilirdi. Bu bağlamda orta ve uzun vadeli kredi ihtiyaçlarının acil olarak çözüme kavuşması gerekiyordu¹⁷²¹.

Washington Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü ekonomik konularla ilgili görüşmelerine devam etti. Bu amaçla 24 Temmuz 1959'da ABD'li yetkililerle bir araya geldi. Beraberinde Türk ekonomisini yönlendiren üst düzey yetkililerde bulunmaktaydı: Genel Sekreter Ekonomik İşler Yardımcısı Hasan Esat Işık, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü Ziya Müezzinoğlu, Müdür Yardımcısı Zeki Toker, Merkez Bankası Genel Müdür Yardımcısı Emin Ali Serim ve Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik İşler Dairesi Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Baydur. Heyet, toplantılarını O.T.Jones ve C.D.Dillon ile gerçekleştirdi. Hasan Işık, IMF ile

¹⁷¹⁸ **Milliyet**, 27 Haziran 1959.

¹⁷¹⁹ **Milliyet**, 27 Haziran 1959.

¹⁷²⁰ **Milliyet**, 28 Haziran 1959.

¹⁷²¹ **FO**, 371/144755

yapılan görüşmelerden bahsederek söze başladı. Hâlâ çözülmesi gereken bazı sorunlar olduğunu dile getirdi. Yatırım koordinasyonu ve planlaması ile karşılıklı paralar fonundaki açıklar bunlardan bazılarıydı. Yatırımlarla ilgili olarak uygulanabilir bir programa ihtiyaç olduğunu vurguladı¹⁷²².

7 Ekim 1959'da Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Esat Işık, O.T. Jones ve C.D.Dillon ile ekonomik konularda bir görüşme daha yaptı. IBRD ilişkileri, yatırım koordinasyonu ve planlaması ile ihtiyaç duyulan para ve kredinin sağlanması gündemdeki konulardı. Fatin Rüştü Zorlu Türkiye'nin taleplerinin yeterince ABD makamlarınca kabul görmediğini ifade etti. Bu durumun Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da "*hayal kırıklığı*" yaratacağını da vurguladı. C.D.Dillon, IBRD'nin Türkiye'yi yönlendirerek yatırımların planlanması ve koordinasyonu konusunda yardımcı olacağını ifade etti. Fatin Rüştü Zorlu ise Türkiye'nin böyle bir talepte bulunmadığını söyledi¹⁷²³.

C.D.Dillon, ABD'nin Türkiye'ye yapacağı yardım miktarının 80.000.000 dolar seviyesinde olduğunu belirtmesi üzerine Fatin Rüştü Zorlu bu rakamın artırılmasını istedi. Gerekçe olarak da; kısa vadeli bir finansmana ihtiyaç duyulduğunu belirtti.

Federal Almanya ile yapılan ikili görüşmelerde olumlu yanıt alındığını ancak, bu ülkenin OEEC üyesi olmasından ötürü bağımsız hareket edemeyeceği izlenimini edinmişti. Hatta OEEC üyeleri arasında gizli bir mutabakatın olduğu kanaati de Fatin Rüştü Zorlu'yu endişelendirmekteydi. Bu nedenle C.D.Dillon'dan Türkiye adına Federal Almanya ile bağlantı kurmasını istedi. O'da Bonn'daki ABD Büyükelçiliği aracılığı ile Federal Almanya ile bağlantıya geçeceğini söyledi¹⁷²⁴. Anlaşılacağı üzere ekonomik sorunların çözümünde bir taraftan ABD'den destek istenilirken, diğer taraftan yine bu ülkenin aracılığı ile Federal Almanya üzerinde etkide bulunulması talep ediliyordu. ABD'de borç verme konusunda üzerinde oluşan ekonomik yükü azaltabilmek için Türkiye'nin bulduğu ara çözümleri destekliyordu.

7- ABD Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin Raporu (16 Aralık 1959)

Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin 16 Aralık 1959'deki raporunda ise, Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin ekonomik istikrar programında kaydettiği ilerlemeler konu

¹⁷²² **FRUS**, 1958-1960, X, s.809-810, Görüşme Muhtırası, Washington, 24 Temmuz 1959.

¹⁷²³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.814-816, Görüşme Muhtırası, Washington, 7 Ekim 1959.

¹⁷²⁴ **FRUS**, 1958-1960, X, s.814-816, Görüşme Muhtırası, Washington, 7 Ekim 1959.

edinildi. 15 Eylül 1959'da SSCB Polit Büro Sekreteri Khrushchev'in ABD'yi ziyaretinden önce¹⁷²⁵ Türkiye'nin endişelerini en aza indirmek için ABD Dışişleri Bakanı Paris'te Türk Dışişleri Bakanı ile görüşmüştü. Türkiye bağlı bulunduğu bloğun, ilkelerini güçlü bir şekilde desteklemekteydi. Kıbrıs sorununun çözümünde kat edilen mesafe Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için bir fırsattı. Türkiye'nin Arap ülkeleri ile olan ilişkilerinde de Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın izlediği olumsuz siyaset etkili olmaktaydı¹⁷²⁶.

Ekonomik konularda ise, Türkiye belirlenen istikrar programının uygulanmasında başarılı bulunmuştu. Türk Hükümeti bunu devam ettirirse, üretim seviyesini artırabilir ve böylece büyük oranda ekonomik büyüme sağlayabilirdi. Ancak ekonomik süreç “*inişli çıkışlı*” bir grafiğe sahipti. En belirgin eksiklik kamu sektöründeydi. Bununla beraber OEEC, IMF, ABD ve Federal Alman Hükümeti'nden gelen açıklamalar, Türk Hükümeti'ni yatırım programının geliştirilmesi konusunda katkıda bulunabilirdi. Türkiye bu konuda yabancı uzman yardımına ihtiyaç duyuyordu. Türkiye yatırım, tüketim ve savunma ihtiyaçlarının hangisini ön plana çekeceğini belirlemede kararsızdı. Bu da ABD için sürekli olarak sorundu¹⁷²⁷.

Askeri Yardım Programı kapsamında TSK'ya verilen destek kesintisiz devam etmeliydi. Bazı küçük uçaklar Türk Donanması'na gönderilecekti. Bir sonraki yardım programı; askeri ekipmanın güncelleştirilmesine yönelik olacaktı. “*Honest John*” füze bataryası etkinleştirilmişti. “*Nike*” ve “*Honest John*” füze sistemlerini kullanacak personelin eğitimi de belirli bir programa bağlanmıştı. IRBM sisteminin konuşlandırılmasına yönelik olarak da bir anlaşmaya varılmıştı. Çözüm bekleyen temel sorunlardan birisi ABD personelinin kalacak yerlerin inşa edilmesi idi. Ancak ABD askeri personelinin Türk halkı ile sosyal sorunları halen devam ediyordu. Türk Hükümeti yaşanan münferit olaylardan ötürü bu durumu iyileştirecek bir eylem

¹⁷²⁵ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.369.

¹⁷²⁶ **FRUS**, 1958-1960, X, s.825-828, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 16 Aralık 1959.

¹⁷²⁷ **FRUS**, 1958-1960, X, s.825-828, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 16 Aralık 1959.

planı üzerinde çalışmalıydı. Türk kamuoyu ABD'ye karşı gittikçe tepkili bir hale geliyordu¹⁷²⁸.

ABD Operasyon Koordinasyon İdaresi'nin raporu; dış ilişkiler, ekonomik istikrar programının uygulanması ve askeri konuları kapsıyordu. Türkiye ile planlanmış ortak projelerin o gün için geldiği seviye değerlendiriliyor ve ABD Hükümeti'nin yol haritasını belirlemesinde birinci elden etkili oluyordu.

8- Artan Dış Borç Yükünün Baskısı Altında Gerçekleşen 1960 Bütçe Görüşmeleri

Bütçe görüşmeleri 19 Şubat 1960'da TBMM'de başladı. Maliye Bakanı Hasan Polatkan bütçe hakkında bilgilendirmede bulundu. 1960 mali yılı için 7.281.695.000 liralık bir bütçe hazırlandı. Bu ödeneğin 4.643.207.000 lirası cari masraflara, 2.638.487.695 lirası da yatırımlara ayrıldı. Bu miktar 1959'da kabul olunan ödenekten %21.5 oranında yani 1.301.065.000 lira fazlaydı¹⁷²⁹.

Hasan Polatkan dünya genelinde yaşanan ekonomik sorunlara da değindi: 1957'de ABD'de görülen ekonomik durgunluk, 1958'in ortalarından itibaren normal seyrine döndü. ABD'nin dışındaki sanayileşmiş ülkelere altın ve döviz rezervlerindeki artışlar yaşanmaktaydı. Bu olumlu bir gelişmeydi. ABD, 1956'da askeri yardım hariç 17.340.000.000 dolar olan ihracatı, 1957'de 19.506.000.000 dolara yükselmişti. 1958'de 16.319.000.000 dolara ve 1959'da 16.100.000.000 dolara düşmüştü. 1956'da 12.744.000.000 dolar olan ABD ithalatı, 1957'de 13.141.000.000 dolara yükselmişti. 1958'de 12.962.000.000 dolara düşen ithalat, 1959'da 15.200.000.000 dolara yükseldi. Bu durumun sonucu olarak da ABD'nin altın rezervi 1957 ile 1959 arasında 3.400.000.000 dolarlık bir kayıp yaşamıştı¹⁷³⁰.

Hasan Polatkan daha sonra 12 Ocak 1960'da Paris'te yapılan OEEC toplantısında alınan kararlar hakkında bilgi verdi. On üç ülkenin katılımıyla gerçekleşen toplantıda ABD, OEEC'nin yerine yeni bir teşkilatın kurulması yönünde bir teklif yapmış ve kabul edilmişti. Buna göre ABD ve Kanada'nın öncülüğünde on sekiz Batı Avrupa ülkesinin katılımıyla yeni bir ekonomik teşkilat kurulacaktı. Bunun için dört kişilik bir komitenin kurulması kararı alındı. Komite 20 Nisan

¹⁷²⁸ **FRUS**, 1958-1960, X, s.825-828, Operasyon Koordinasyon İdaresi Raporu, Washington, 16 Aralık 1959.

¹⁷²⁹ **TBMMZC**, XI/XII, s.4, 5.

¹⁷³⁰ **TBMMZC**, XI/XII, s.4, 5.

1960'da toplanacak ve ilgili ülkelere bilgilendirmede bulunacaktı. Ekonomisi güçlü ülkeler diğer ülkelere yardımcı olacaktı. Bu oluşuma IMF de katkı sağlayacaktı.¹⁷³¹

Hasan Polatkan; “*Altılar*” adı verilen Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, Fransa ve Lüksemburg arasında 25 Mart 1957’de Roma’da imzalanan Ortak Pazar Anlaşması’nın¹⁷³² 1 Ocak 1958’de yürürlüğe girdiğini ifade etti. Ekonomik, mali ve sosyal politikaların koordine edilmesi hedeflenmişti. Üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla da 1.000.000.000 dolar sermayeli Avrupa Yatırımlar Bankası’nın kurulması planlandı. Ayrıca yine bu doğrultuda Denizaşırı Kalkınma Fonu oluşturuldu. Diğer taraftan “*Yediler*” olarak anılan İngiltere, İsveç, Norveç, Danimarka, İsviçre, Avusturya ve Portekiz arasında da 20 Kasım 1959’da “*Avrupa Serbest Mübadele Bölgesi*” (EFTA) kuruldu. Bu ülkeler 1 Temmuz 1960’da gümrük tarifelerinde %20 indirim yapacaktı. Türkiye ise Ortak Pazar’a üye olmak için ilk başvurusunu 31 Temmuz 1959’da yapmıştı¹⁷³³.

CHP adına Ferid Melen’de bütçedeki rakamların gerçekleri yansıtmadığını belirtti. DP, dünyada yaşanan siyasi gelişmelerin bir ürünü olarak iktidara gelmişti. Özellikle II.Dünya Savaşı sonrasında verilmeye başlanan yardımlar süreç içerisinde genişleyerek devam etmişti. Büyük bir kısmı 1950’den itibaren Adnan Menderes hükümetlerinin kontrolünde kullanılan yardımlar, ülke kalkınması için büyük bir

¹⁷³¹ **TBMMZC**, XI/XII, s.7.

¹⁷³² Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun kurulmasının ardından taraf ülkeler ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmeden siyasi bütünleşmenin gerçekleşmeyeceği düşüncesiyle bu yönde çalışma başlatmışlardı. 1955’de Messina’da bir araya gelen üye ülkelerin Dışişleri Bakanları, Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henry Spaak başkanlığında bir komite kurarak Avrupa’nın inşasında yeni adımların atılması için çalışmalar yapılmasını kararlaştırdı. Komite 1956’da “*Spaak Raporu*” olarak bilinen yeni stratejisini açıkladı. Nükleer enerji üretimi ve ortak bir pazarın oluşturulmasını içeren rapor üye ülkeler tarafından olumlu karşıladı. Bunun üzerine üye altı ülke 25 Mart 1957’de İtalya’nın başkenti Roma’da bir araya gelerek Roma Antlaşması’nı imzaladı. Emin Tatoğlu, **Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi (1951-1995)**, BYT, Ankara, 2006, s.16.

¹⁷³³ **TBMMZC**, XI/XII, s.8.; Bundan yaklaşık iki ay öncede 8 Haziran 1959’da Yunanistan topluluğa üyelik için ilk başvurusunu yaptı. Bunun üzerine Avrupa Ekonomik Topluluğu Konseyi, Türkiye’nin isteğini inceledikten sonra, 11 Eylül 1959’da Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonuna Türkiye ile görüşmelere başlanması için yetki verilmesini kararlaştırmıştı. Bu kararın arkasından Türkiye ile AET arasında görüşmeler 28 Eylül 1959’da başladı ve dört yıl sürdü. Görüşmelerde ortaklığın amacı ve biçimi konusunda görüş ayrılıkları baş gösterdi bu konularda uzlaşma sağlandıktan sonra 25 Haziran 1963’te hazırlanan ortaklık antlaşması Brüksel’de parafe edildi. Antlaşma metni ise 12 Eylül 1963’te Ankara’da Türkiye ile topluluk üyesi devletlerin bakanları tarafından imzalandı ve 1 Aralık 1964’te yürürlüğe girdi. R.Uçarol, **Siyasi Tarih**, s.948. ; **Basında Türkiye-AB İlişkilerinin 50 Yılı (1959-2009)**, (Haz: Erdem Denk), I, Ankara, 2011, s.31-125.

önem arz etmekteydi. Ancak bu kaynağın DP tarafından “*gelişigüzel*” kullanıldığı ifade ediliyordu¹⁷³⁴.

Son dokuz yılda borç oranı rekor seviyeye ulaşmıştı. 1950’de 2.400.000.000 lira olan borç miktarı 1960’da 19.700.000.000 liraya yükselmişti. Muhalefete göre DP bunu kamuoyundan gizlemek için çaba göstermekteydi. 4 Ağustos 1958’de yayınlanan “*moratoryum*” ile dış borç rakamı açıklanmıştı. On iki yıllık süreçte ödenmesi gereken borçlar 448.000.000 dolardı ve faiz toplamı da 90.000.000 dolara ulaşmaktaydı. Tamamına yakını kamu borcuydu ve Türk halkı tarafından ödenecekti. Ferid Melen yaptığı bu açıklamayı şu genellemeyle daha da güçlendirdi: Bu durum “*Demokrat Borçları olarak tarihe geçecek ve nesiller boyunca*” hatırlanacaktı. Bununla birlikte Türkiye’nin toplam dış borcu yaklaşık 1.386.000.000 dolar civarındaydı¹⁷³⁵.

DP iktidarı 1950’den 1958’in sonuna kadar ABD’den 844.000.000 dolar hibe ve 1.000.000.000 dolar da askeri yardım almıştı. Ayrıca karşılık paralar fonundan da 1.259.000.000 lira temin edilmişti. CHP’nin yirmi yedi yıllık iktidarı boyunca yabancı ülkelere yıllık 118.000.000 dolar kredi alınmışken, DP hükümetleri bunu 651.000.000 dolar gibi bir rakama ulaştırmıştı¹⁷³⁶.

23 Şubat 1960’da Dışişleri Bakanlığı bütçesinin görüşülmesine geçildi. İsmet İnönü tarafından yapılan değerlendirmede şu konulara değinildi: Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren takip edilen dış politika barış üzerineydi ve II.Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan uluslararası ittifaklara katılım süreci de bu politikanın bir gereğiydi. Türkiye’nin jeopolitik durumu onun tarafsız bir siyaset izlemesine izin vermiyordu. NATO üyeliği de bu kapsamda değerlendirilmeliydi. ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler sağlam esaslara dayanıyordu. Bunun zarar görmemesi için çaba gösterilmeliydi. Her iki ülkede de iktidarda bulunan siyasi partiler geçiciydi. Sadece dostluk devam edecekti. İsmet İnönü’ye göre ABD “*en sağlam*” müttefikinin Türkiye olduğunu unutmamalıydı¹⁷³⁷.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İsmet İnönü’nün konuşmasından sonra söz alarak muhalefet liderinin, DP’nin izlediği politikayı onaylayan konuşmasından

¹⁷³⁴ TBMMZC, XI/XII, s.35-36.

¹⁷³⁵ TBMMZC, XI/XII, s.41-43.

¹⁷³⁶ TBMMZC, XI/XII, s.47-48.

¹⁷³⁷ TBMMZC, XI/XII, s.495-498.

dolayı teşekkür etti. Daha sonra ABD yardımları hakkında bilgi verdi. ABD 1960 için 80.000.000 dolar “*milli savunmayı destekleme*” adı altında ekonomik ve 35.000.000 dolar da “*gıda maddeleri*”¹⁷³⁸ olmak üzere toplamda 115.000.000 dolarlık bir yardım yapacaktı. Ayrıca Ereğli’de kurulacak Demir-Çelik Fabrikası için de 120.000.000 dolarlık yeni bir kredi anlaşması imzalanması için görüşmelere başlanmış ve büyük bir mesafe kat edilmişti¹⁷³⁹. Yapılan görüşmelerin ardından 29 Şubat 1960’da bütçe oylamasına geçildi. İktidar partisinin Meclis’teki çoğunluğu bütçenin onaylanması için yeterli oldu¹⁷⁴⁰.

TBMM’ye sunulan bütçede yatırımlara büyük pay ayrılarak bu konuya verilen önem gösterildi. Muhalefete göre ise “*rekor*” bütçede değil dış borçlardaydı. DP, aldığı ABD yardımlarını dikkatsiz kullanıyor, aşırı masraflar yaparak israf ediyordu. İktidar ile muhalefetin bütçe görüşmeleri boyunca uzlaştığı tek nokta, uluslararası ilişkilerde izlenen barışçıl politikaydı.

E- ABD BAŞKANI EISENHOWER’IN ANKARA GEZİSİ (6 ARALIK 1959)

1- Başkan Eisenhower’ın Davet Edilmesi ve Gezi Başlamadan Önce Dış Basında Yapılan Yorumlar

CENTO toplantıları için 4 Ekim 1959’da ABD’ye giden Adnan Menderes Washington’da Başkan Eisenhower ile bir araya geldi. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü, ABD Dışişleri Bakanı Christian A.Herter, Dışişleri Bakan Yardımcısı G.Lewis Jones ve ABD’nin Ankara Büyükelçisi F.Warren’de görüşmede hazır bulundu. Adnan Menderes, Eisenhower’a gördüğü yakın ilgiden ve CENTO’nun çalışmalarına verdiği destekten ötürü teşekkür etti. CENTO toplantıları sırasında gündeme gelen konularla ilgili olarak yapılan genel değerlendirmeden sonra Eisenhower, Adnan Menderes’e CENTO’ya üye ülkeleri ziyaret etmek niyetinde olduğunu ifade etti. Ancak yoğun programı

¹⁷³⁸ Bu yardım anlaşması için görüşmelere katılmak ve bunun sonucunda anlaşmayı imzalamak için 22 Aralık 1959’da Dışişleri Bakanlığı’na yetki verildi. **BCA**, 030.18.01.154.70.16.

¹⁷³⁹ **TBMMZC**, XI/XII, s.499-501.

¹⁷⁴⁰ **TBMMZC**, XI/XII, s.1126.

nedeniyle buna vakit ayıramadığını belirtti. Adnan Menderes de kendilerini en yakın zamanda Türkiye'ye beklediklerini söyleyerek ABD Başkanı'nı davet etti¹⁷⁴¹.

Adnan Menderes 18 Ekim 1959'da Türkiye'ye döndü. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da Başkan Eisenhower'ı resmi surette davet etti. ABD Dışişleri Bakanlığı Başkan'ın bu daveti kabul ederek 6-7 Aralık 1959'da Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunacağını açıkladı. Eisenhower, sırasıyla Paris, Roma, Atina, Ankara, Tahran, Karaçi, Kabil ve Yeni Delhi'ye gidecekti¹⁷⁴². Başkan yapacağı bu geziye ABD basını geniş yer ayıracaktı. Basında çıkan haberler Türkiye tarafından da yakından takip edilecek ve bizzat Cumhurbaşkanlığı makamına raporlar halinde sunulacaktı. Buna göre *"The New York Times"* gazetesinin 29 Kasım 1959'daki nüshasında; Eisenhower'ın Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını kapsayan ve on bir ülkeyi içine alan gezisinin amacı *"güven tazelemeye"* yönelikti. J.F.Dulles'in¹⁷⁴³ ölümünden sonra ABD'nin dış politikasında bazı değişikliklerin gözlemlendiğini, bu sebeple gezinin öneminin bir kat daha arttığı vurgulanmaktaydı. Eisenhower, yapacağı gezi ile ilgili olarak bir basın toplantısı düzenledi. Amacının ABD'nin daha iyi anlaşılmasını sağlamak olduğunu açıkladı. Basında Eisenhower'ın *"büyük emeller peşinde koştuğu ve çok tehlikeli bir oyun oynadığı"* yorumları yapıldı. İtalya, Yunanistan, Türkiye, İran ve Pakistan gibi ülkelerde Batı ittifakının kuvvet ve istikrarı üzerinde durulacaktı. Bu ülkeler ABD'ye ya NATO ya da CENTO gibi ittifaklarla bağlı idi. Tamamı ABD'den yardım alıyordu¹⁷⁴⁴.

"The New York Times" da aynı gün yayınlanan bir diğer yazıda ise Türkiye'nin ABD ile NATO ve CENTO çerçevesinde kader birliği yaptığına dikkat çekilmekteydi. SSCB ile 245 mil ve Bulgaristan ile 120 mil sınırı olan Türkiye, Çarlık döneminden beri kuzey komşunun baskısına maruz kalmaktaydı. Türkiye'deki ABD personelinin sosyal ve kültürel sorunları olmasına rağmen, bu durum iki ülke arasındaki dostluğa zarar verecek seviyede değildi. ABD, II.Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'yi güvenilir bir müttefik olarak tanımlamaktaydı. Karşılıklı dostluk

¹⁷⁴¹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.816-817, Görüşme Muhtırası, Washington, 9 Ekim 1959.

¹⁷⁴² **Hürriyet**, 5 Kasım 1959.

¹⁷⁴³ J.F.Dulles 24 Mayıs 1959'da yetmiş bir yaşında vefat etti. **Milliyet**, 25 Mayıs 1959; 27 Mayıs 1959'da Washington'da gerçekleştirilen cenaze törenine Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Dışişleri Bakanlığı Dördüncü Daire Genel Müdürü Ziya Tepedelen katıldı. **BCA**, 030.18.01.152.33.7.

¹⁷⁴⁴ **CCBA**, 3/319.6045/27-28.

ilişkileri her geçen gün daha da güçleniyordu. Eisenhower'ı karşılamak için yapılan hazırlıklar bunun bir göstergesiydi. Türkiye 1947'den beri 1.000.0000.000 dolar ekonomik 2.000.000.000 dolarda askeri olmak üzere toplamda üç milyar dolar yardım almıştı. Bu yardımların tamamına yakını ABD tarafından verilmişti¹⁷⁴⁵.

Başkan Eisenhower'ın gezisini İngiliz basını da yakından takip ediyordu. “*Daily Telegraph*” gazetesinin 5 Kasım 1959'daki nüshasında Eisenhower'ın amacı; ABD'nin müttefiklerine verdiği önemi bir kez daha ifade etmek olarak açıklandı. Roosevelt'in Tahran'a yaptığı ziyaret ayrı tutulacak olursa, Eisenhower Asya'ya giden ilk ABD Başkanı olacaktı. Ayrıca Yeni Delhi ziyareti de tarihte bir başka “*ilk*” olarak yerini alacaktı. 1947 Truman Doktrini ile ABD'nin, Türkiye ve Yunanistan'ın bütünlüğü ile yakından ilgilendiği belirtilmişti. Başkan'ın bu ziyareti ile de İngiliz nüfuzundan çıkmış olan Yeni Delhi'ye “*koruma şemsiyesi*” uzatıldığı belirtiliyordu. Bu gezi Soğuk Savaş'ın tüm şiddeti ile kendini hissettirdiği bir dönemde oldukça önemliydi. Türkiye, İran ve Pakistan'a SSCB saldırısı olursa ABD her zaman yardıma hazır olduğunu bu gezi ile vurguluyordu¹⁷⁴⁶.

İsviçre gazetesi “*Gazette de Lausanne*” 6 Kasım 1959'daki nüshasında; Eisenhower'ın yaklaşık üç hafta ülkesinden uzak kalacağına dikkat çekilmekte, gezinin siyasi ve askeri sonuçlarına değinilmekteydi. Roma ve Ankara gezisi ABD'nin Akdeniz ülkelerine verdiği önemin bir göstergesiydi. Kıbrıs sorunu nedeniyle bozulan Türk-Yunan ilişkileri açısından da iki ülkenin başkentine yapılacak ziyaret oldukça anlamlıydı¹⁷⁴⁷.

İngiltere'den “*Observer*” gazetesinin 29 Kasım 1959'daki nüshasında David Hotham'ın “*Buz Sathının İnceldiği Yer*” başlıklı makalesi bu gezi ile ilgiliydi: Eisenhower'a mutlaka büyük ilgi gösterilecekti ancak çözümü zor sorunlar da varlığını sürdürüyordu. Türkiye'nin çekincesi sadece SSCB değildi. “*Soğuk Savaş*”ın şartlarından ötürü mevcut jeopolitik ve stratejik konumu daha da önem kazanmıştı. Şayet ABD ile SSCB arasında bir yakınlaşma vuku bulursa Türkiye bu durumda yalnızlaşabilirdi. Türkiye'nin Eisenhower'dan Ortadoğu'daki mevcut konumunu koruyabilmek için teminat isteyeceği yönünde söylentiler dolaşmaktaydı. Bir diğer sorun ise ekonomikti. Batı'nın 1959 Ağustos'unda Türkiye'ye verdiği

¹⁷⁴⁵ CCBA, 3/319.6045/33-34.

¹⁷⁴⁶ CCBA, 3/319.6045/43-44.

¹⁷⁴⁷ CCBA, 3/319.6045/45.

359.000.000 dolarlık kredi, Türkiye'nin bir yıllık ticaret açığını zorlukla kapatmıştı. Bu dönemde SSCB'de bazı cazip tekliflerde bulunmuşlardı. Türkiye, Batı'nın kendilerine ekonomik tavsiyelerde bulunmayı bir kenara bırakıp, yaptığı fedakârlıkları takdir etmesini istiyordu. Çok az ülke orta menzilli güdümlü füze rampalarının kurulmasına razı olmuştu. Türkiye'de ise bütün partiler buna destek vermişti. Nükleer tehlike riski altına girmesine rağmen Batı'nın ve özellikle de ABD'nin yaptığı ekonomik yardımı sınırlandırması, Türkiye'yi oldukça rahatsız etmekteydi¹⁷⁴⁸.

Bir diğer İngiliz gazetesi olan “*The Times*”ın 30 Kasım 1959'daki nüshasında ise şu yorumlara yer verildi: Adnan Menderes'in bir konuşmada Atatürk'ün “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” prensibini hatırlatıp, bunun Türk milleti için parola olduğunu söylediğine değindi. Başbakan'ın konuşmasından bölümler verilen haberde, uzun zaman sonra ilk defa bir devlet adamının Atatürk'ün bu prensibini tekrar ettiği vurgulanıyordu¹⁷⁴⁹. “*Daily Herald*” gazetesinin 3 Aralık 1959'daki nüshasında ise Eisenhower'ın lider özelliklerine atıfta bulunuluyor ve güçlü mesajlar vererek dünya barışına katkıda bulunabileceğini belirtiliyordu. Yeni Delhi'de yaptığı konuşma buna örnekti. Bu gezinin tarafsız, özellikle de Doğu Bloğu'na mensup ülkelerde ABD'nin imajına olumlu katkı yapabileceği olasılığı üzerinde duruluyordu¹⁷⁵⁰. Sonuç olarak Eisenhower'ın gezisi dış basında genel anlamda olumlu karşılanıyordu.

2- Eisenhower'ın Ankara'da Karşılanması ve Yapılan Görüşmeler

Başkan Eisenhower 6 Aralık 1959'da kalabalık bir heyetle Ankara'ya geldi¹⁷⁵¹. Yoğun bir katılımın olduğu karşılama töreni için birçok önlem alınmıştı. Belediye otobüsleri çeşitli semtlerden halkı ücretsiz olarak havaalanına taşıdı. Öğrenciler ellerinde Türk ve ABD bayraklarıyla tören alanındaki yerini aldı. Ankara dışından gelen halk da yol güzergâhına yerleştirildi. Bursa, Erzurum, Trabzon, Aydın, Gaziantep ve Kars'tan getirilen halkoyunları ekipleri de ana noktalarda gösteriler yapıyordu. Mehter takımı ile birlikte on iki adet bando da yerini almıştı. Başkan'ı karşılamak için Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Etem Menderes,

¹⁷⁴⁸ CCBA, 3/319.6045/35,36.

¹⁷⁴⁹ CCBA, 3/319.6045/36.

¹⁷⁵⁰ CCBA, 3/319.6045/38-39.

¹⁷⁵¹ CCBA, 3/319.6045/2.

Hasan Polatkan, Lütfü Kırdar, Tevfik İleri ve diğer bakanlar havaalanına gelmişti. Başkan'ı taşıyan uçak saat 15.00'de havaalanına indi¹⁷⁵².

Eisenhower'ın Ankara ziyareti on yedi saat sürecekti. Roma üzerinden geldiği Ankara'da gördüğü manzarayı “*gördüğüm en muazzam karşılama*” diyerek takdir hisleriyle ifade edecekti¹⁷⁵³. Başkan, Ankara'da modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün anıt mezarını ziyaret edecek, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde akademisyen ve öğrencilerle bir araya gelecekti. Akşam da Celal Bayar tarafından onuruna verilen akşam yemeğine katılacaktı. Başkan Eisenhower, bu ziyaretle ABD'nin Türkiye'ye bakış açısını anlatma fırsatı bulacaktı. Türk tugayının Kore'de gösterdiği başarı, Lübnan krizi esnasında takınılan tavır, NATO ve CENTO'da Türkiye'nin üstlendiği sorumluluk Eisenhower'ın gezisi esnasında değineceği konulardı¹⁷⁵⁴.

Basın mensuplarının geziyi sorunsuz takip edebilmeleri için bir basın merkezi oluşturuldu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar; iki müttefik ülkenin birlik ve beraberliğini göstermesi açısından Eisenhower'ın gezisinin önem arz ettiğini vurguladı. Ona göre Doğu ve Batı bloğu arasında yaşanan gerilim düşürülecekse bunun tek bir şartı olabilirdi. O da dünya çapında güvenliğin sağlanmasıydı¹⁷⁵⁵.

Türkiye ve Yunanistan 1947'deki Truman Doktrini ile birlikte Komünizm'e karşı ABD tarafından desteklenen iki ülkeydi. O günden beri ABD Türkiye'ye 2.000.000.000 dolar askeri, 1.000.000.000 dolarda ekonomik yardım sağlamıştı. Türkiye henüz ekonomik sorunlarını çözememişti. Ancak bir yıl öncesine göre daha iyi bir durumdaydı. Toplamda 375.000.000 doları bulan yardımın 234.000.000 doları ABD; 98.000.000 doları on üç Avrupa ülkesi ve 25.000.000 doları da IMF tarafından karşılandı. Türkiye, on iki yılda ödenmek şartıyla 425.000.000 dolarlık borcun vadesini de yeniden yapılandırmıştı. Bütçe kontrolünün sıkı tutulması, ithalat kısıtlamalarının liberal ekonominin şartlarına göre uygulanması ve dış ticaret için tek bir döviz kuru oranı gibi reformlar ciddi bir başlangıçtı¹⁷⁵⁶.

¹⁷⁵² **Vatan**, 7 Aralık 1959.

¹⁷⁵³ **The New York Times**, 7 Aralık 1959; **Hürriyet**, 7 Aralık 1959; **Ulus**, 7 Aralık 1959; **Zafer** 7 Aralık 1959;

¹⁷⁵⁴ **The New York Times**, 6 Aralık 1959.

¹⁷⁵⁵ **FO**, 371/144748.

¹⁷⁵⁶ **The New York Times**, 6 Aralık 1959.

Başkan Eisenhower’a gösterilen yoğun ilgi, Türkiye-ABD ilişkilerinin gelecekte de yakın işbirliğinin devam ettirileceğine işaret etti. Taraflar arasında görüşmeler Cumhurbaşkanlığı konutunda gerçekleşti. NATO ve CENTO içerisindeki müttefiklik bağının güçlendirilmesi ve BM’de alınan kararlar da ortak hareket edilmesi konusunda fikir birliğine varıldı. Ancak bu hareket tarzı ile dünya barışı korunabilirdi. ABD delegasyonu Türkiye’nin Kore’deki hizmetlerinin asla unutulmayacağını vurguladı. Bütün dünyada barışın egemen olması için adalet ve eşitlik ilkelerinin hâkim kılınması gerekliliği belirtildi. Dünya’nın siyasi olarak iki bloğa ayrıldığı bir ortamda silahsızlanmanın önemine değinildi¹⁷⁵⁷.

Dünya üzerindeki kriz ve tehlike bölgelerine dayanışmanın gerekliliği üzerinde duruldu. Celal Bayar uluslararası gerilimin en aza indirgenmesi için gösterdiği çabalardan ötürü Eisenhower’a teşekkürlerini sundu. Bu bağlamda Ortadoğu sorunları üzerinde duruldu. Ayrıca Türkiye-ABD ilişkilerinin ekonomik yönü geniş kapsamlı olarak değerlendirildi. Gelişmemiş ülkelere yapılacak yardım hakkında görüş alışverişinde bulunuldu¹⁷⁵⁸.

Celal Bayar, son on yılda Türkiye’de sağlanan gelişmeleri aktararak ABD halkının Türkiye’ye yaptığı “cömert” yardımlar için teşekkürlerini iletti. Eisenhower da Türkiye’nin ekonomik kalkınması ile güvenlik harcamalarının ABD tarafından desteklemeye devam edileceği yönünde güvence verdi. Az gelişmiş ülkeler de hayat standardının yükseltilmesi dünya barışı için önemli bir unsurdu. Türkiye’nin Avrupa Ortak Pazarı’na üyelik konusu da ele alındı¹⁷⁵⁹. 6 Aralık 1959’da onuruna verilen akşam yemeğine katılan Eisenhower, Celal Bayar’a “*Yeryüzündeki hiçbir güç, hiçbir kötülük, hiçbir tehdit sizin ruhunuzdaki bir halkı yıldırıamaz*” sözleriyle Türk halkına olan samimi duygularını ifade etti¹⁷⁶⁰.

Celal Bayar ise Türk halkının Eisenhower’ı; kahraman bir asker, seçkin bir devlet adamı, hürriyet ve barış ideallerinin büyük koruyucusu olarak tanıdığını söyledi. Bir ABD başkanının Türkiye’ye yaptığı ilk ziyaret olması açısından tarihi bir önem taşıdığı ve dostluk ilişkilerinin bir göstergesi olduğunu belirtti. Batı ile Doğu arasındaki gerginliğin giderilmesi için bu kapsamdaki ziyaretlere her

¹⁷⁵⁷ Los Angeles Times, 7 Aralık 1959.

¹⁷⁵⁸ Los Angeles Times, 7 Aralık 1959.

¹⁷⁵⁹ Los Angeles Times, 7 Aralık 1959.

¹⁷⁶⁰ The New York Times, 7 Aralık 1959.

zamankinden daha fazla ihtiyaç olduğu vurgulandı. Türkiye, BM Anayasası'nın belirlediği ölçüde üzerine düşen sorumlulukları almıştı. Celal Bayar ayrıca, ABD tarafından yapılan yardımların en iyi şekilde kullanıldığını da dile getirdi. 1954'de yaptığı ziyarete de değinerek ABD halkının Türk milletine karşı daima samimi dostluk ve sevgi duyguları beslediğini ifade etti¹⁷⁶¹.

Eisenhower ise Türklerin misafirperverliklerinin dışında bağımsızlığına düşkünlüğü ile eşine az rastlanır bir millet olduğunu, böylesine bir ülke ile dost oldukları için de bunu bir ayrıcalık olarak gördüklerini ifade etti. Modern Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün eşsiz liderliği altında gerçekleştirilen inkılâpların başarısını övdü. ABD olarak Türkiye'nin ekonomik sorunları ile ilgilendiklerini belirtti. SSCB ile başlatılan görüşmelere de değinerek; Almanya'nın birleşmesi, kontrollü silahsızlanma, atom denemelerinin durdurulması ve uzaydan barışçıl amaçlarla faydalanılması konusunda ilerleme sağlanacağı konusunda iyi niyetli olduklarını ifade etti¹⁷⁶².

Fatin Rüştü Zorlu da yaptığı konuşmada yardım meselesine değindi. Almanya ve İtalya'nın birçok vaatte bulunmuş olmasına rağmen çok az şey yaptığını değindi. Ona göre SSCB ile sınırı olan ülkelere daha fazla yardım sağlanmalıydı. ABD, CENTO'yu desteklemeli ve, OEEC ülkelerine de baskı yapmalıydı. Konuşmasının sonunda Fatin Rüştü Zorlu, Ortadoğu Teknik Üniversitesi ile Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne daha fazla destek olunmasını istedi. Kısa süreli bir gezi olmasına rağmen her bakımdan başarılı bir ziyaret oldu. ABD'ye Türkiye'nin gücü, sadakati ve önemi hatırlatılmış, Türk Hükümeti'ne ve Türk halkına ABD desteğinin devam edeceği konusunda söz verildi¹⁷⁶³.

Beyaz Saray Sözcüsü James Hagerty, Eisenhower'ın yapmakta olduğu gezi hakkında üç yüze yakın yerli ve yabancı basın mensubuna hitaben yaptığı basın toplantısında; Kendilerine gösterilen yakın ilgiyi şimdiye kadar ziyaret ettikleri hiçbir yerde görmediklerini ifade ederek sözlerine başladı. Hatta şöyle bir kıyaslama yaptı: Ankara'nın nüfusu yaklaşık beş yüz bin kişi kabul edilirse, karşılama törenine katılanlar dört yüz bin kişi civarındaydı. Eisenhower'ın en çok etkilendiği şeylerden

¹⁷⁶¹ CCBA, 3/319.6045/10-19.

¹⁷⁶² CCBA, 3/319.6045/20-25; FO, 371/144748.

¹⁷⁶³ FO, 371/144748.

birisi de gördüğü bir pankarttı. Pankartta “*İkinci yurduna hoş geldin*” ibaresi yer almaktaydı. O da kendisini ikinci vatanında gibi hissediyordu¹⁷⁶⁴.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu da yaptığı basın açıklamasında; Dünya barışı için Başkan Eisenhower tarafından gösterilen çabaların takdirle karşılandığını; Uluslararası sorunların bağımsızlık, özgürlük ve adalet prensipleri ile uyumlu olarak çözülebileceğini; silahsızlanma için acele edilmemesini, bu doğrultuda kontrollü hareket edilerek sonuca varılmasını; Gelişmemiş ülkelere yapılacak olan ekonomik yardımın yine dünya barışı adına büyük bir kazanç olacağı; Türkiye’nin CENTO’nun bir üyesi olduğu. Buna ek olarak ABD’nin Mart 1958’de Türkiye, Pakistan ve İran ile karşılıklı anlaşmalar imzaladığı; Türkiye’nin ABD’nin Ortadoğu’nun savunması için üstlendiği role büyük önem verdiğini belirtti¹⁷⁶⁵.

Fatin Rüştü Zorlu tarafından yapılan basın açıklamasında Türkiye–ABD ilişkilerinin iki ülkenin dostluğu ile orantılı olarak geliştiğine değindi. Türkiye, “*hür dünya*”nın savunmasında önemli bir görev üstlenmekteydi ve bu amaçla beş yüz bin kişilik bir orduyu hazır tutmak mecburiyetindeydi. Bütçenin yaklaşık üçte biri askeri harcamalara ayrılıyordu. ABD de bunun bilinciyle; Türkiye’ye askeri ve ekonomik yardım sağlamaktaydı. Türkiye’nin amacı mümkün olan en kısa sürede ekonomik durumunu güçlendirerek, askeri harcama konusunda kendine yeter hale gelmekti. Ekonomik kalkınma programını da yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda geliştirmişti¹⁷⁶⁶.

Türkiye’nin nüfusu, yılda %3 oranında artmaktaydı. Bu da ulusal gelirin nüfus artış hızını karşılaması anlamına gelmekteydi. Bu sebeple Türkiye’ye yapılan ABD yardımı çok önemliydi. Bu bağlamda Ağustos 1958’de bir ekonomik istikrar programı başlatılmıştı. Bunun uygulanması için batılı ortaklar ve özellikle de ABD yardımında bulunuyordu. Fatin Rüştü Zorlu’ya göre yürütülen programın ilk bir buçuk yılı başarılı olmuştu. Kültürel alanda da yapılan işbirliği olumlu sonuçlar vermişti. İki ülkenin halkları birbirini daha iyi tanıyor, anlıyor ve değerlendiriyordu. Erzurum’daki Atatürk Üniversitesi ile Ankara’daki Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nin kuruluşuna yaptığı katkıdan ötürü teşekkür etti¹⁷⁶⁷.

¹⁷⁶⁴ **Zafer**, 7 Aralık 1959.

¹⁷⁶⁵ **FO**, 371/144748.

¹⁷⁶⁶ **FO**, 371/144748.

¹⁷⁶⁷ **FO**371/144748.

7 Aralık 1959'da Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu ile birlikte Çankaya'dan ABD Hava Kuvvetlerine ait bir helikopterle Esenboğa havaalanına geçen Başkan Eisenhower, kısa bir veda konuşması yaptı: “*Kalbini fetheden Türkiye’den takdir ve sevgi hisleriyle ayrıldığını*” belirtti. İki ülkenin dostluğunun her geçen gün daha da güçleneceğine olan inancını dile getirdi¹⁷⁶⁸. Celal Bayar da kendisini ağırlamaktan milletçe duyulan memnuniyeti bir kez daha ifade etti.¹⁷⁶⁹ Eisenhower, Türkiye’den ayrıldıktan sonra Celal Bayar’a gördüğü ilgiden dolayı bir teşekkür mektubu gönderdi¹⁷⁷⁰. Bu gezi Türkiye-ABD ilişkilerinin o dönemdeki seviyesini ve her iki ülkenin de birbirlerinden beklentilerini ifade etmesi bakımından oldukça önemliydi.

3- Geziden sonra Dış Basında Yapılan Değerlendirmeler

ABD Başkanı’nın Ankara’ya yaptığı bu ziyaret dış basında geniş yankı buldu. Cumhurbaşkanlığı gezi öncesinde olduğu gibi sonrasında da dış basında çıkan haberleri toplattı. Bu geziye dair görsel malzemeler gerek basında ve gerekse televizyonlarda uzun süre yayınlandı. “*Times*” ve “*News Week*” dergileri karşılama töreninde Eisenhower’a gösterilen yakın ilgiyi sayfalarına taşıdı ve Türk halkından övgüyle bahsetti. “*Times*”da yayınlanan bir makalede; 1958’in yaz ayları kastedilerek Eisenhower’ın ne Londra’da ne de Bonn ve Paris’te böyle ağırlanmadığına dikkat çekildi. Yazıda şu ayrıntılara da yer verildi: Başkan’ın hizmetine, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Atatürk’ün “*1934 model Lincoln marka otomobilinin*” verildiğini, folklor ekiplerinin gösteriler sunduğunu ve Ankara Üniversitesi tarafından kendisine “*Siyasal Bilimler Fahri Doktorası*” takdim edildiğini yazmaktaydı. ABD’de çıkan “*Christian Science Monitor*” gazetesinde yayınlanan “*Müthiş Türk*” başlıklı bir makalede; Başkan’ın Batılı ülkelerin en doğusu olan Türkiye’de on yedi saat kaldığı ve bunun kendisini Türk halkına tanıtmak için iyi bir fırsat olduğu belirtilmekteydi. ABD ile Türkiye arasındaki dostluğun bu denli sağlam olmasının nedeni ise; Türk halkının değerleri ile Eisenhower’ın kişiliğinin birbiriyle örtüşmesi olduğuna dikkat çekildi. NATO içerisinde Türklerin yeterince tanınmadığı belirtilerek gezinin bu kapsamdaki

¹⁷⁶⁸ **Milliyet**, 8 Aralık 1959.

¹⁷⁶⁹ **CCBA**, 3/262.4385/1-2.

¹⁷⁷⁰ **CCBA**, 3/339.6868/1.

eksikliğe çare olacağı ifade edildi. Hatta yapılan değerlendirmede Batılı ülkelerin pek çoğunun Türkiye’yi hâlâ Doğulu bir ülke olarak gördüğüne değinildi. Onlara göre Türkiye geri kalmış bir İslam ülkesiydi. Seçimlerde de sürekli olarak din üzerinden siyaset yapılması bunun bir göstergesiydi. Makalede bu durum şu ibare ile vurgulanıyordu: *“Anadolu’da Namaz Seccadesi Oyu, ileri görüşlü politikacıların bile sıkça başvurduğu bir yöntemdi”*¹⁷⁷¹.

Yine aynı makalede; Türkiye’nin Batılı müttefikler ve özellikle de ABD ile olan ilişkileri Atatürk’ün büyük bir öngörü ile belirlediği dış politika ilkelerine dayandırılmıştı. *“Karakter olarak korkusuz olan Türkler, sınırsız derecede iyimserdi. Eisenhower Ankara’da Türklerdeki bu gücü görme fırsatını bulmuştu”*. Türk halkının ABD Başkanı’nı büyük coşkuyla karşılamaları, duyulan memnuniyetin bir göstergesiydi¹⁷⁷².

Fransa basınından *“Le Monde”* gazetesinde ise *“Türk Merhalesi”* başlıklı bir makale yayınlanmıştı: Eisenhower’ın Ankara’da karşılanması sırasında açılan *“Barış, Evet; Taviz, Hayır”* pankartı iki ülkenin ilişkilerini özetleyen en anlamlı cümle olarak ifade edilmekteydi. Türkiye’nin güvenlik açısından bazı çekinceleri vardı. Bunların giderilmesi ile bölgesel barışa hizmet edilebilirdi. Makalede yapılan şu değerlendirme dönemin zihniyetini yansıtmaya açısından oldukça önemliydi: *“ABD bu konuda her ne kadar muhataplarını rahatlatmaya çalışsa da Türkler böyle düşünmüyordu”*¹⁷⁷³.

Eisenhower bu geziyi dünya barışına bir hizmet olarak adlandırıyordu. Gerginliği artıracak söylemlerden kaçınıyordu. Makalede taraflar arasında sorunlar bulunduğu da ifade ediliyordu. Buna göre; Türkiye, Pakistan ve İran uzun zamandan beri ABD’yi CENTO içinde daha faal olmasında ısrarcı davranırken, bekledikleri karşılığı bulamamaktaydılar. Yayınlanan bildiride Türkiye’nin hâlâ Komünist tehdidi altında bulunduğu dair bir ibareye yer verilmemişti. Bu doğrultuda yazılan tek cümle şu idi: *“Yakındoğu’daki bozguncu faaliyetler karşısında iki ülkenin de endişe duyduğunun”* belirtilmesiydi. Makalenin içeriğinde ABD’nin yaptığı ekonomik

¹⁷⁷¹ BCA, 030.01.133.863.3.

¹⁷⁷² BCA, 030.01.133.863.3.

¹⁷⁷³ BCA, 030.01.133.863.3.

yardıma da değinildi ve Türkiye'ye 1947-1959 aralığında yaklaşık 3.000.000.000 dolar yardımda bulunulduğu vurgulandı¹⁷⁷⁴.

Basında yapılan değerlendirmede Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde müttefiklik bağını gözettiği, her iki tarafında birbirlerinden beklentilerinin devam ettiği ancak, umulan sonucun Türkiye açısından gerçekleşmediği ifade edildi.. Böylece iki tarafın ilişkileri 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine kadar bu çerçevede devam etti.

F- EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1- Yüksek Okullarda ABD'li Eğitimcilerin Görevlendirilmesi

Türkiye'deki okullarda ABD'li eğitimcilerin görevlendirilmesine bu dönemde de devam edildi: Konu ile ilgili olarak 5 Şubat 1958'de bir kararname çıkarıldı. John W.Jachson ve İngiliz John Algwyn Browning mesleki ve teknik okullarda, Profesör Lina Keller de bu kapsamda uzman olarak görevlendirilecekti¹⁷⁷⁵. Profesör Alexander Carl Kern'in Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Amerikan Edebiyatı Profesörlüğüne, Brigham Young Üniversitesi Psikoloji Bölümü Başkanı Mark K.Allen Milli Eğitim Bakanlığı emrine uzman ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji Bölümü'ne Profesör olarak atandı¹⁷⁷⁶. Profesör Fred McKinney'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Psikoloji ve Pedagoji Kürsüsü'ne, Profesör Robert Scholten İstanbul Üniversitesi Tatbiki Jeoloji Kürsüsü'ne, Boletha Frojen Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi Kürsüsü'ne atandı. Clarence E.Turner da Ankara Erkek Teknik Öğretmen Okulu'nda Müfredat Programı ve Öğretmen Yetiştirme Uzmanı olarak görevlendirildi¹⁷⁷⁷.

Harpist Virginia M.Klassen İstanbul Konservatuarı'nda arp öğretmeni olarak görev alacak ve şehir orkestrasında da bir yıl süreyle çalışacaktı. Profesör M.D.Weldon Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak İlmi Profesörü olarak ve

¹⁷⁷⁴ **BCA**, 030.01.133.863.3.

¹⁷⁷⁵ **BCA**, 030.18.01.148.7.12.; **BCA**, 030.18.01.148.8.17.

¹⁷⁷⁶ **BCA**, 030.18.01.150.46.13.; **BCA**, 030.18.01.149.27.2.

¹⁷⁷⁷ **BCA**,030.18.01.151.73.2;**BCA**,030.18.01.151.72.20;**BCA**,030.18.01.151.77.3;**BCA**, 030.18.01.152.27.1.

Profesör Martha Marie Caldwell de bir yıl süreyle Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi kadrosuna tayin edildi¹⁷⁷⁸.

Ernest Roberts İstanbul Üniversitesi Film Merkezi Teknisyenliği'nde ve Profesör Gertrude Howell Hildreth İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Pedagoji Bölümü'nde çalışacaktı. Loren Kenneth Davidson İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Filolojisi Anabilim Dalı'nda ve Profesör H.A.Schade İstanbul Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi Gemi İnşaatı Anabilim Dalı'nda faaliyet gösterecekti¹⁷⁷⁹.

DP dönemindeki anlaşmalar doğrultusunda yapılan görevlendirmelere 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında da devam edildi¹⁷⁸⁰. Sağlık konusunda da süreç işleyecekti¹⁷⁸¹. Türkiye ile ABD arasında ağırlıklı olarak ekonomik konular görüşülmesine rağmen özellikle eğitim alanında da işbirliğine gidilmişti. Bu DP hükümetlerinin tamamında üzerinde durulan bir konu olmuştu.

2- Dostluk Dernekleri ve Sergilerin Açılması Kapsamında Türkiye'nin Tanıtımı

Dernekleşme faaliyetleri DP'nin son döneminde de devam etti. Merkezi İstanbul'da olmak üzere "*İstanbul Türk-Amerikan Üniversiteliler Derneği*" 30 Mayıs 1958'de¹⁷⁸², Merkezi Bursa olmak üzere "*Bursa Türk-Amerikan Kültür ve Tanışma Derneği*" 16 Nisan 1959'da kuruldu¹⁷⁸³. Bu dernekler ağırlıklı olarak yüksek öğrenim gençliğinin tanışmasını ve kültürel işbirliğini sağlamaya yönelikti. İki devlet halkının birbirini daha iyi anlayabilmesi amaçlandı.

¹⁷⁷⁸ BCA, 030.18.01.153.50.14.; BCA, 030.18.01.153.54.2. ; BCA, 030.18.01.154.61.75.

¹⁷⁷⁹ BCA,030.18.01.154.66.12;BCA,030.18.01.154.66.13;BCA,030.18.01.154.66.13;
BCA,030.18.01.154.78.9.; BCA, 030.18.01.154.80.5.

¹⁷⁸⁰ 9 Kasım 1960'da Profesör Frank Miller İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Anabilim Dalı'nda, Profesör Mary Keeling Vilson Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi Kürsüsü'nde ve Profesör M.C.Vernon Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı'nda görevlendirildi. BCA, 030.18.01.157.27.1.; BCA, 030.18.01.158.34.9.; BCA, 030.18.01.158.34.8.

¹⁷⁸¹ Sağlık alanında ise yine askeri darbe sonrası bazı görevlendirmeler yapıldı. Uzman Doktor Teresa Vietti ve Anna Kara Rossilano Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği uzmanlığında görevlendirildi. BCA, 030.18.01.156.15.5.; BCA, 030.18.01.157.21.3

¹⁷⁸² BCA, 030.18.01.149.29.19.

¹⁷⁸³ BCA, 030.18.01.152.17.15.

Türk Hükümeti, Türkiye'nin ABD'de tanıtımına da önem verdi. ABD basın organlarında Türkiye ile ilgili olarak çıkacak her haber bu bağlamda değerlendirilmeliydi. ABD'de yayınlanan “*Vogue*”, “*Harper's Bazaar*” ve “*Modern Bride and Charm*” gibi tanınmış dergilerde yazarlık ve editörlük yapan ve Türkiye'nin tanıtılmasında New York Haberler Bürosu'yla işbirliği içerisinde olan Elisa Daggs, 7-12 Mart 1959'da Türkiye'yi ziyaret etti. Amaç; Celal Bayar ile görüşmek ve “*Dünyanın Mühim Şahsiyetleri*” isimli röportaj serisinde kendisine bir yer ayırmaktı¹⁷⁸⁴.

Türkiye-ABD ilişkileri yüz elli yıllık bir geçmişe sahipti. Bu amaçla iki ülkenin dostluğunu ifade eden bir serginin Türkiye'de açılması için ABD Büyükelçiliği harekete geçti. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya sergi için müracaatta bulunulmasının ardından, Başbakanlığın emriyle oluşturulan “*Türk-Amerikan Karma Komisyonu*” toplandı ve serginin açılması yönünde karar verdi. Sergi, 15-30 Mayıs 1959'da İstanbul'da Amerikan Haberler Merkezi Binası'nda, 15-30 Haziran 1959'da İzmir Kültür Park'ta ve 15-30 Temmuz 1959'da Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde açılacaktı¹⁷⁸⁵.

Sergiyle ilgili olarak Celal Bayar'da bir mesaj yayınladı: “*Abraham Lincoln'un doğumunun 150. Yıldönümü kutlanırken karakter ve şahsiyet olarak birbirlerine çok benzeyen Amerikan ve Türk milletleri arasındaki ilişkilerin de yaklaşık olarak aynı zamana dayandığını*” ifade etti. “*Bu güzel tesadüfün büyük Amerikan milletine karşı samimi güven duyguları ile dolu olan Türk milleti için sevinç kaynağı olduğunu*” dile getirdi. “*İstikrara erişmemiş olan dünyada Türkiye ve ABD'nin milli varlıklarının teminatını BM prensiplerine ve demokrasi ilkelerine bağlılıkta gördüğünü*” belirtti. “*İki hükümetin de yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olan işbirliğini devam ettirmekte kararlı olduğunu*” da vurguladı¹⁷⁸⁶.

Bodrum ve Fenike sahillerinde Pensilvania Üniversitesi Müzesi adına George F.Bass idaresinde sualtı arkeolojik kazısı yapılması için başvuruda bulunuldu ve konu ile ilgili olarak gereken izin 6 Mayıs 1960'da verildi¹⁷⁸⁷. Askeri darbe

¹⁷⁸⁴ CCBA, 3/330.6416-1

¹⁷⁸⁵ CCBA, 3/310.5952/1-3.

¹⁷⁸⁶ CCBA, 3/310.5952/1-3.

¹⁷⁸⁷ BCA, 030.18.01.154.92.16.

sonrasında ise Türk-Amerikan Derneği'nin kurulması ve yurt dışında şube açması izni 7 Kasım 1960'da verilecekti¹⁷⁸⁸.

DP iktidarının ilk yıllarından itibaren yabancı akademisyen ve eğitimcilerin istihdamı sağlanıyordu. Her iki devlet halkının birbirini tanıyabilmesi ve kültürel farklılıkların zenginliğe dönüşebilmesi için de sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra resmi makamlarca da etkinlikler sergilenmekteydi. Bu faaliyetler 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nden sonra da devam edilecekti.

G- ASKERİ DARBE (27 MAYIS 1960) SÜRECİNDE GELİŞEN OLAYLARIN ABD İLE İLİŞKİLERE YANSIMASI VE DP İKTİDARININ SONU

1- İktidar-Cemaat İlişkileri Nedeniyle Muhalefetle Yaşanan Gerginlik

Türkiye'de 1950'den itibaren radikal laiklik süreci tersine çevrilerek, İslam karşısında daha ılımlı bir politika izlenmeye başlandı. DP, İslamcı grupları güncel politikaya katma geleneğinin başlatıcısı oldu. Bu da iktidarla dini cemaatler arasında tinsel bir bağın oluşmasına neden olacaktı¹⁷⁸⁹. 1960'ın ilk aylarında Türkiye'de iç siyaset DP'nin Nur Cemaati lideri Said-i Nursi ile yaptığı görüşmeden ötürü oldukça gerilimliydi. Cemaatin altı yüz bin müridi olduğu iddia ediliyordu¹⁷⁹⁰.

Esasen Said-i Nursi DP'nin bütün politikalarını onaylamıyordu. Ancak CHP'ye karşı DP'nin desteklenmesi gereğini vurguluyordu. Ayrıca DP içerisinde cemaate yakın birçok insan vardı. Böyle bir ortamda 1959'un sonlarında Adnan Menderes'in isteği ile Erzurum Milletvekili Fethullah Taşkesenlioğlu ile Muş Milletvekili Gıyasettin Emre'nin Said-i Nursi ile görüşmesi gerginliğe neden oldu¹⁷⁹¹. 1960 ilkbaharında DP'nin seçimlere gideceği söylentileri gündemdeydi. Bu son gelişme

¹⁷⁸⁸ BCA, 030.18.01.157.24.7.

¹⁷⁸⁹ R.M.Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, s.180-181.

¹⁷⁹⁰ Nur Cemaati'nin kurucusu olarak yeni bir İslami ekolün temsilcisi konumunda olan Said-i Nursi, Kürt kökenli olmasına rağmen 13 Şubat 1925'te çıkan Şeyh Said İsyanı'na destek vermemiş, Ümmetçiliği ve İslam birliğini savunmuştu. Şeyh Said İsyanı sonrası ortaya çıkan Kürtçü akımlar dinsel hassasiyetlerden uzak bir çizgi takip etmişti. İnancılı Müslümanlar olarak aktif bir rol üstlenen diğer Kürtler ise özellikle 1950'den itibaren Marksizm'den yoğun bir şekilde etkilenmiş olan Kürtlerle siyasi çatışma içine girmişlerdi. Başka bir deyişle dindar Kürtler üzerinde Şeyh Said'in Türk karşıtı radikal çizgisi değil, Said-i Nursi'nin dile getirdiği Türkiye yanlısı ılımlı çizgi daha belirleyici olmuştu. R.M.Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, s.180.

¹⁷⁹¹ R.M.Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, s.180-181.

“oy pazarlığı” olarak değerlendirildi. CHP lideri İsmet İnönü, Said-i Nursi’nin iktidarın seçim hazırlığında üzerine düşen görevi yapmaya başladığını ileri sürdü¹⁷⁹².

Said-i Nursi’nin DP’ye olan desteğini açıkça ortaya koyduğu “*Siklet-i Tasdik-i Kaydı*” isimli risalesi, dini hisleri şahsi çıkarlara alet ettiği gerekçesiyle 1959’da toplatılmıştı. Sorumlular hakkında da soruşturma açılmıştı. Muhalif basın konunun üzerine gidince Said-i Nursi milletvekillerine bir mektup gönderdi. Mektubunda siyaseti otuz, kırk yıl önce bırakmasına rağmen Adnan Menderes, Tevfik İleri ve Namık Gedik’in hatırı için bunu yazdığını ifade etmesi DP’yi daha fazla sıkıntıya soktu. Basın Adnan Menderes’i Said-i Nursi’ye telkinde bulunmakla suçluyordu¹⁷⁹³.

1960’ın ilk günlerinde bu iddiaların artması üzerine İçişleri Bakanı Namık Gedik’in başkanlığında Ankara Emniyet Müdürü ve şube müdürlerinin katıldığı bir toplantı yapıldı. Said-i Nursi ile temas halinde olanların sosyal durumlarının gözden geçirildiği toplantıda “*Şeyh Ahmet’in Vasiyetnamesi*” isimli yazıyı dağıtanların da takip edilmesi yönünde karar alındı¹⁷⁹⁴.

Nur Cemaati hakkında İçişleri Bakanı Namık Gedik’in emriyle başlatılan soruşturma çerçevesinde Konya’daki bir grup, camide Said-i Nursi’nin “*Sözler*” kitabını okurken yakalanarak tutuklandı¹⁷⁹⁵. Ayrıca İstanbul’da da yaklaşık yüz Nurcu tespit edildi gerek görülmesi halinde haklarında soruşturma açılacaktı. Bu durum süreç içerisinde toplumda kutuplaşmalara da sebep olacaktı¹⁷⁹⁶.

Bu arada Said-i Nursi İstanbul ve Ankara’nın ardından Konya’ya gelmiş ve sonra Emirdağ’a geçmişti. Bunu protesto etmek isteyen Milli Türk Talebe Birliği başta olmak üzere gençlik teşkilatları başvuruda bulunarak miting yapmak istediklerini ifade ettiler. Ancak bu girişimlerden sonuç alınmayınca “*sessiz*

¹⁷⁹² **Ulus**, 8 Ocak 1960.

¹⁷⁹³ **Mim**, S.4, (13 Ocak 1960), s.12.

¹⁷⁹⁴ **Milliyet**, 1 Ocak 1960.

¹⁷⁹⁵ **Milliyet**, 3 Ocak 1960.

¹⁷⁹⁶ İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi öğrencileri de bir bildiri yayınlayarak Said-i Nursi’yi “*Sahte Peygamber*” olarak vasıflandırdı. Genel Kurul Başkanı Özer Öztarhan imzasını taşıyan bu bildiride son olayların üniversite camiasında hayret ve titizlikle takip edildiği belirtildi. Said-i Nursi’nin üniversiteyi ziyaret edeceği yönündeki beyanı da ele alındı ve kendisine üniversite gençliğinin arasına girmeme konusunda uyarıda bulunuldu. Üniversitelerin gerici zihniyetin bir mekânı olmadığı ilmin, faziletin ve muasır medeniyetin yuvası olduğu ifade edildi. **Milliyet**, 5 Ocak 1960.

yürüyüş” kararı alındı¹⁷⁹⁷. İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin 9 Ocak 1960’da gerçekleştirdiği bu eylem güvenlik güçleri tarafından dağıtıldı. Gösterilerde yaklaşık otuz kişi de gözaltına alındı¹⁷⁹⁸. Bu olayların ardından İsmet İnönü yaptığı açıklamada DP’yi dini istismar etmekle suçladı. Bununla sonuna kadar mücadele edeceklerini belirtti¹⁷⁹⁹.

Buna karşılık “*Soğuk Savaş*”ın etkisiyle üniversite öğrencileri arasında Komünizm karşıtı faaliyetler de artmaya başlayacaktı. ABD de müttefiki olan ülkelerde bu tarz oluşumları destekliyordu. Öğrenci derneklerinin her yıl toplanan olağan genel kurullarında bu konu gündemin ana maddelerinden birisi oluyordu. Özellikle 1960’lı yıllarda yurt çapında yaygınlaşacak olan “*Komünizmle Mücadele Derneği*”nin şubelerinde görev alacak kişiler ağırlıklı olarak dini hassasiyeti yüksek olan kesimlerden gelmekteydi. Buna Nur Cemaati de dâhil idi¹⁸⁰⁰

DP’nin seçim hazırlığı içerisinde olduğu iddialarının yoğunlaştığı bir dönemde Said-i Nursi ile olan ilişkiler yaşanan tartışmaları başka bir boyuta taşıdı. CHP, bunu DP’nin dini siyasete alet etmesi olarak değerlendirdi. Siyaset-cemaat ilişkisine gençlik teşkilatları da duyarsız kalmadı. DP bu son girişimiyle ülkede var olan gerilimi tırmandırarak kendisini zor durumda bıraktı.

2-Tahkikat Komisyonu’nun Kurulması (18 Nisan 1960)

1960’a girerken Türkiye’de toplumsal gerginlik belirgin olarak dışa vurmaya başladı. Bazı muhalif gazeteciler tutuklandı. “*Vatan*” gazetesi Baş Yazarı Ahmet Emin Yalman gibi meşhur bir gazeteci de tutuklananlar arasındaydı. 7 Mart 1960’da on beş ay yedi günlük cezasını çekmek üzere cezaevine girdi. 31 Mart 1960’da Adana’da çıkan olaylarda CHP’lilerle DP’liler arasında çıkan kavgada yaralananlar oldu ve bazı CHP’liler tutuklandı¹⁸⁰¹. Kavgaya varan tartışmalar ülkenin diğer şehirlerinde de yaşanıyordu.

¹⁷⁹⁷ **Milliyet**, 6 Ocak 1960.; **Milliyet**, 9 Ocak 1960.

¹⁷⁹⁸ **Ulus**, 10 Ocak 1960.

¹⁷⁹⁹ **Ulus**, 12 Ocak 1960.

¹⁸⁰⁰ İsmail Eyyupoğlu, “Türkiye’nin Milli Meseleleri Karşısında Atatürk Üniversitesi Gençliği”, **23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluştan Günümüze Erzurum, 1.Uluslararası Sempozyumu, (23 Temmuz 2002, Erzurum)**, Ankara, 2003, s.829-830.

¹⁸⁰¹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.394.

İsmet İnönü'nün 7 Şubat 1960'da Konya mitinginde olaylar çıktı çok sayıda kişi yaralandı. Kayseri'de yine iki parti arasındaki gerilim tehlikeli boyutlara vardı. Durumu yerinde incelemek isteyen İsmet İnönü'ye Kayseri Valiliği'nce 2 Nisan 1960'da engel olunmak istenmişti. Buna rağmen İsmet İnönü şehri ziyaret etti¹⁸⁰².

Menderes yönetimi, İsmet İnönü'nün Kayseri'ye gitmesinden Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'i sorumlu tutarak emekliliğine altı ay kala izinli olarak İzmir'e gönderdi¹⁸⁰³. İsmet İnönü bu defa da 3 Nisan 1960'da Kayseri Yeşilhisar'da engellenmek istendi. Bununla görevlendirilen genç bir binbaşı verilen emri yerine getirmedi¹⁸⁰⁴.

Muhalefete karşı devlet eliyle yürütülen baskılar kamuoyunda “*ibrenin*” CHP'ye dönmesine yol açtı. Yeşilhisar olayları karşısında CHP lideri, DP'li yöneticiler tarafından “*Balkan komitacılığı*” yapmak ve ortalığı karıştırmakla suçlandı. İsmet İnönü ise seçimlerin 27 Ekim 1961'de yapılması halinde bile kendilerinin kazanacağını iddia etti CHP, Meclis'e Hükümet'in kanun dışı uygulamalarını içeren bir soruşturma önergesi verdi. “*Ulus*” gazetesi yazarlarından Bülent Ecevit'te DP'yi ağır bir dille eleştirdi. DP yöneticilerini, diktatör gibi davranmakla suçladı.¹⁸⁰⁵

Yaşanan bu olayların ardından muhalefete yönelik bazı tedbirler almak isteyen DP, Tahkikat Komisyonu kurulması önerisini 18 Nisan 1960'da TBMM'nin gündemine getirdi. Verilen önergede CHP ağır bir dille suçlanıyor ve siyasi faaliyetlerinin denetlenmesi isteniyordu. Anadolu'nun birçok şehrinde güvenlik birimlerine karşı yapılan saldırıları, CHP'nin yönlendirdiği ve bunu kamuoyuna bir demokrasi mücadelesi olarak sunduğu vurgulanıyordu. Ayrıca CHP'nin TSK'yı günlük siyasetin içine çekmeye çalıştığı ve NATO bünyesinde görev yapan ABD

¹⁸⁰² Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli*, İstanbul, 2000, s.286.

¹⁸⁰³ TBMM, XXIV, *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe Ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, I, (Kasım-2012), s.240.

¹⁸⁰⁴ İsmet İnönü “*Yolu kesen üç sıra askerin başında bulunan genç bir binbaşuya haykırdı: ‘Ateş emri verecek misiniz?’ Binbaşı selam vaziyeti aldı. ‘Ne münasebet Paşam! Size ateş ettirmektense, kendime ateş edip intihar ederim’...*” dedi. Ş.S.Aydemir, *İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli*, s.286-287.

¹⁸⁰⁵ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış Dergisi*, II, S.IV, (Yaz-2009), s.136.

askerlerine karşı düşmanca bir tavır takınarak Türkiye-ABD ilişkilerini bozma çabası içinde olduğu iddia ediliyordu¹⁸⁰⁶.

Önergede CHP'nin silahlı mücadele için hazırlık yaptığı, gizli örgütlenmeye gittiği, “*yalan neşriyatta*” bulunduğu, demokrasiyi temelinden sarsmaya çalıştığı, ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatını tehlikeye attığı ifade ediliyordu. Bu kanun dışı faaliyetleri durdurmak için “*Dâhili Nizamname'nin 177. Maddesi*” hükmüne göre on beş kişilik bir tahkikat encümeninin kurulması talep ediliyordu. Son derece geniş yetkilerle donatılan bu encümen, her türlü siyasi faaliyeti durdurma yetkisine sahip olacak ve gerekirse Meclis dışında da etkinlik gösterebilecekti¹⁸⁰⁷.

İsmet İnönü, verilen teklifi sert bir dille eleştirdi. “*Meclis Tahkikat Encümeni*” adı altında bir baskı idaresi kurulmak istendiğini bunun “*Anayasa'ya ve insan haklarına vurulacak bir darbe*” olduğunu vurguladı¹⁸⁰⁸. Baskı rejiminin hakim olduğu bir ortamda “*ihtilalin*” kaçınılmaz olduğunu ifade etti. Konuşmasının en çok dikkat çekici tarafı DP'lilere yönelik olarak yaptığı şu uyarı idi: “*Bu yolda devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam*”¹⁸⁰⁹.

Bu görüşmelerin ardından TBMM'de yapılan oylamada Tahkikat Komisyonu'nun kurulması kabul edildi¹⁸¹⁰. Buna göre; komisyonun alacağı kararlar kesin olacak ve itiraz kabul edilmeyecekti. Kararlara karşı çıkanlar bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis cezasına çarptırılacaktı. Tahkikat Komisyonu ilk iş olarak siyasi partilerin kongre ve toplantı düzenlemelerini yasakladı. Artık yeni şubelerde oluşturamayacaklardı. Komisyonun çalışmaları ile ilgili haber yapılmasına da izin verilmeyecekti¹⁸¹¹.

Türkiye'de yaşanan iç siyasi gerilim ile yeni kurulan Tahkikat Komisyonu hakkında ABD Büyükelçiliği Washington'a bilgilendirmede bulundu. Öncelikli olarak kurulan komisyonun yetkilerinden bahisle yaşanan gelişmelere değindi:

¹⁸⁰⁶ TBMMZC, XI/XIII, s.190.

¹⁸⁰⁷ TBMMZC, XI/XIII, s.191.

¹⁸⁰⁸ TBMMZC, XI/XIII, s.194-196.

¹⁸⁰⁹ TBMMZC, XI/XIII, s.207.; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, III, İstanbul, 2000, s.400.

¹⁸¹⁰ Komisyonunda görev alan milletvekilleri şunlardı: Osman Kavuncu (Kayseri), Bahadır Dülger (Gaziantep), Nüzhet Ulusoy (Samsun), Said Bilbiç (Isparta), A.Hamdi sançar (Denizli), Vacid Asena (Balıkesir), Kemal Biberioğlu (Çorum), Kemal Özer (Kütahya), Hilmi Dura (Kastamonu), Ekrem Anıt (Samsun), Nusret Kirişcioğlu (Sakarya), Turan Bahadır (Denizli), Selami Dinçer (Sakarya), Himmet Ölçmen (Konya) ve Necmeddin Önder (Nevşehir). TBMMZC, XI/XIII, s.212- 213.

¹⁸¹¹ Ş.S.Aydemir, *İkinci Adam*, III, s.404-407.; *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960*, II, s.380.

“*Ulus*” gazetesi, CHP lideri İsmet İnönü’nün TBMM’de konu ile ilgili olarak yaptığı eleştirileri sütunlarına taşıdı. DP Meclis Grubu’nda komisyonun kurulma gerekçeleri tartışılırken, CHP’nin Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere zarar verdiğine vurguda bulunulduğu belirtiliyordu. DP’nin kamuoyunu bilgilendirmek için radyoyu kullandığı ve düzenlenen programlarda ABD ile mevcut ilişkilere değinildiği aktarılıyordu¹⁸¹².

ABD Büyükelçiliği radyoda yapılan açıklamaları Türk Hükümeti’nin resmi söylemi olarak değerlendirdi. CHP’nin Adnan Menderes ile ilgili soru önergesine ve İstanbul’da İsmet İnönü’yü ziyaret eden emekli generaller konusuna değinildi. Devlet radyosu ile iktidar yanlısı gazeteler, emekli generalleri yasalara aykırı davranarak iç siyasete karışmakla suçladığından bahisle DP’nin muhalefete karşı sert bir tavır takındığına dikkat çekmekteydi. DP’nin CHP’yi ABD karşıtı olarak suçladığı ve bu söylemle muhalefeti yok etmeye çalıştığı belirtildi. Ayrıca ABD Büyükelçiliği İstanbul, İzmir ve İskenderun konsoloslarını da konu hakkında bilgilendirdi.¹⁸¹³.

Muhalefeti etkisiz hale getirmek isteyen Hükümet, Tahkikat Komisyonu kurarak bunu gerçekleştirmek istedi. Muhalefet ise, başta CHP olmak üzere buna sert tepki gösterdi. ABD Büyükelçiliği ise yaşananları yakından takip etti.

3- Öğrenci Olayları (28-29 Nisan 1960) ve ABD’nin Yaptığı Değerlendirme

1959 boyunca aralıklı olarak “*Büyük Doğu*” dergisinde¹⁸¹⁴ Atatürk aleyhine yazılar yayınlanmaya başlandı. Buna toplumun özellikle genç kesimi tepki gösterdi. Kitleli toplantılara yetkili makamlarca izin verilmedi. Gençler de yayınladıkları bildirilerle durumu protesto ettiler. 1960’ın ilk aylarından itibaren üniversite öğrencilerinin Hükümet’e yönelik protestoları da arttı. Meclis Tahkikat Komisyonu’nun kurulması Ankara ve İstanbul’da 28-29 Nisan olaylarına neden oldu. Ankara’da Harp Okulu öğrencileri de başlarında komutanları olmak üzere Kızılay’a

¹⁸¹² **FRUS**, 1958-1960, X, s.830-832, Türkiye’deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı’na Telgrafı, Ankara, 19 Nisan 1960.

¹⁸¹³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.830-832, Türkiye’deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı’na Telgrafı, Ankara, 19 Nisan 1960.; “4 Nisan 1960’da ve Taşlık’taki evinde İnönü’yü bir grup emekli generaller ve amiraller ziyaret ettiler. Bunlar on dört emekli askerdiler...”. Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam**, III, s.391.

¹⁸¹⁴ “*Büyük Doğu*” dergisi dinci akıma Selamet ve Sebilürreşat dergileri gibi bağımsız olarak yön vermiştir. Özellikle “*Büyük Doğu*”, DP’nin açık destekçisiydi. Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, 2006, s.131.

kadar bir yürüyüş düzenledi¹⁸¹⁵. İstanbul'un Beyazıt semtinde başlayan olaylar kısa sürede diğer bölgeleri de etkisi altına aldı¹⁸¹⁶. Çıkan olaylarda Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz hayatını kaybetti. İki ağır olmak üzere on altı öğrenci ve on beş de polis yaralandı¹⁸¹⁷.

Olaylar ertesi gün Ankara'ya sıçradı. Yüksek okullarda ve üniversitede eğitim yapılamadı. Bazı yerlerde halk da öğrencilere destek veriyordu. Polis öğrencilere müdahale etmeye başladı. Olaylar sırasında yaralananlar oldu. Halk yaşananların ardından bu günü “*Kanlı Cuma*” olarak anacaktı¹⁸¹⁸. 28 Nisan olaylarının ardından İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edildi. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına 1.Ordu Komutanı Fahri Özdilek, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'na ise 6-7 Eylül Olaylarından sonra İstanbul'da sıkıyönetim komutanlığı yapmış olan Namık Argüç getirildi. Sıkıyönetim komutanlıkları aynı gün birer bildiri yayınladı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca; İstanbul ve Ankara'da yaşanan olayların basın organlarında yayınlanması, kapalı ve açık yerlerde toplantı yapılması, saat 21.00'den 05.00'e kadar sokağa çıkılması yasaklandı. Ayrıca eğlence yerleri ikinci bir emre kadar kapatıldı. Dernek toplantıları komutanlığın iznine bağlı kılındı. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nca ise; her türlü toplantı yasaklanırken kanunlara aykırı davranışların en şiddetli şekilde cezalandırılacağına dair güvenlik güçlerine emir

¹⁸¹⁵ Talip Can, “Yükseköğretimde Öğrenci Olayları”, *Eğitim Yönetimi Dergisi*, S.IV, (Güz-1996), s.534.

¹⁸¹⁶ Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetlerine ilk büyük tepki 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi'nden geldi. CHP gençlik Kolları'nın yönlendirmesiyle üniversite öğrencileri TBMM'deki olayları protesto etmek amacıyla yürüyüş yapacaklarının emniyet müdürlüğünce öğrenilmesi üzerine bazı tedbirler alındı. Beyazıt'ta Hukuk Fakültesi içerisinde başlayan olaylarda göstericiler polisin dağılma uyarısına karşı koydu. Olayların büyümesi üzerine Ordu'dan takviye istendi. Ancak gösterilere katılanların sayısının artması ile olaylar Fatih, Aksaray, Unkapanı, Eminönü, Cağaloğlu ve Alemdar'a daha sonra da Vilayet Konağı önüne taşı. Asker ve polisin müdahalesi sonrası olaylar saat 17.00'de kontrol altına alındı. **Milliyet**, 30 Nisan 1960.

¹⁸¹⁷ **Milliyet**, 30 Nisan 1960.

¹⁸¹⁸ Olayların merkezinde Hukuk ve Siyasal Bilgiler fakülteleri bulunmaktaydı. Polis müdahalesiyle binalara zorla sokulan öğrenciler pencerelerden atlıyordu. Ayrıca yaşanan arbede de pencerelerden düşenlerde oldu. Bu yaşananlardan sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri de derslere girmek için direndi. Güvenlik güçleri fakülteyi çember altına aldı. Çemberi yarıp çıkmak isteyen öğrenciler bunda başarılı olamıyordu. Bu durum ortamı daha da gerdi. Öğrenciler barikat kurdu. Birkaç saat süren olayların ardından akşama doğru asker müdahale etti. Sıkıyönetim Komutanı General Namık Argüç komutasında yirmi kadar piyade fakülteye geldi. Komutanın emriyle yayılım ateşi başladı. Bunun üzerine öğrenciler binalara kaçmaya başladı. Ankara Emniyet Müdürü'nün olaylara müdahale etmesinin ardından öğrenci ve öğretim üyeleri binadan ayrıldı. Serdar Şahinkaya, “29 Nisan 1960'da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Adım Adım 27 Mayıs”, *Mülkiye Dergisi*, XXXIV, S.267, (Yaz-2010), s.101-104.

verildiği belirtiliyordu. Tahkikat Komisyonu da bir bildiri yayınlayarak yaşanan olaylar hakkında Hükümet'in ve sıkıyönetim komutanlıklarının yapacağı resmi açıklamaların dışında her türlü haber, olay, makale, fotoğraf ve yazıların yayınlanmasını yasakladı¹⁸¹⁹.

29 Nisan'da Ankara'da yaşanan olayların ardından İstanbul ve Ankara'da üniversite ve yüksekokullar bir ay süreyle kapatıldı. Tahkikat Komisyonu bütün toplantıları yasakladı. Adnan Menderes de radyoda bir konuşma yaptı. Her türlü yalan ve söylentilerin ortaya atıldığı bir dönemde halkı aydınlatmak için bu konuşmayı yaptığını belirterek, yaşananların ülke huzurunu hedef aldığını ifade etti. Üniversite öğrencilerine yönelik kışkırtmaların altında CHP'nin etkin rolü olduğunu ileri sürdü. Suçluların "*devletin sert yüzünü*" en kısa zamanda göreceğini söyledi¹⁸²⁰.

Öğrenci olaylarının yaşandığı okullardan biri de Robert Koleji'ydi. Amerikan Hristiyan misyoner heyetinin bir projesi olarak New Yorklu bir tüccar olan Christopher R.Robert tarafından 1863'de kurulan ve ABD'nin yönetiminde bulunan Robert Koleji, yaklaşık yüz elli Türk öğrencinin Adnan Menderes'e karşı şiddet olmaksızın gösterilerde bulunmasının ardından 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne sayılı günler kala İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na kapatıldı. Kolejin binden fazla öğrencisi vardı. Türk milli marşını söyleyip "*Hürriyet*" diye bağırarak göstericiler kampüs etrafında toplandı. Amerikalı dekan ve profesörlerin sınıflarına dönülmesi çağrıları reddedildi. Kolej idaresinden alınan bilgiye göre Hükümet tarafından Türkiye'deki diğer tüm kolej ve üniversitelerin sonbahara kadar kapatılması talimatı verilmesine rağmen, öğrencilerin eylemlere devam etme konusunda istekli göründüklerini belirtti¹⁸²¹.

Hükümet'in öğrenci olaylarına karşı aldığı sert önlemler kamuoyunda tepkilerin artmasına sebep oldu. Yaşanılan gerilim ABD Büyükelçiliği tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na da aktarılacaktı.

ABD Dışişleri Bakanlığı, Türk Hükümeti'nin öğrenci olaylarına yönelik takındığı tavırdan memnun değildi. Onları rahatsız eden şey Adnan Menderes'in Türk halkına yönelik söylemiydi. Başbakan, öğrencileri planlanan komplonun aracı olmakla suçluyordu. Gösterilerin ülke güvenliğini hedef aldığını iddia etmesi de

¹⁸¹⁹ **Milliyet**, 29 Nisan 1960.

¹⁸²⁰ **Milliyet**, 30 Nisan 1960.

¹⁸²¹ **The Washington Post**, 24 Mayıs 1960.

ABD’de endişeye yol açtı. Dışişleri Bakanlığı’ndaki uzmanlara göre; Adnan Menderes bildik tavrını yumuşatırsa, gösteriler kısa sürede yatışabilirdi. Başbakan bu konuda olumlu bir adım atmazsa, muhalefetin “*tek partili yönetim kurma*” iddiaları güç kazanabilirdi¹⁸²².

Öğrenci olaylarına “*demokratik rejimin yetişkin muhaliflerinin*” de destek verebileceği öngörüsünde bulunuldu. Adnan Menderes’in erken seçime gidebileceği söylentileri gittikçe yaygınlaşmaktaydı. Ekonomik veriler iyi değildi. Bu durum CHP’nin lehine bir sonuç doğurabilirdi. Bu sebeple Hükümet’in seçime gitmekten vazgeçtiği söylentileri dolaşmaktaydı. DP, seçmen kitlesini muhafaza edebilmek için CHP’yi sert bir dille eleştirmeyi amaçlamaktaydı. Muhalefetin NATO’ya ve ABD’ye karşı olduğunu ve İsmet İnönü’nün Komünizm’e sempati duyduğu yönünde suçlamalar yapılmaktaydı. Bazı batılı diplomatlar ise bu iddiaları “*saçmalık*” olarak nitelendirmekteydi¹⁸²³.

Türkiye’de iç siyasetin bu kadar gergin olmasının nedeni; Adnan Menderes’in muhalefete karşı hoşgörüsüzlüğü ve Celal Bayar ile İsmet İnönü arasındaki kişisel rekabete dayandırılıyordu. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı bunu daha da ileri götürerek asıl sebebin; 1957 Genel Seçimleri sürecinde yaşanan tartışmalar olduğunu iddia ediyordu. Türkiye’de yaşanan gelişmelerden ABD de rahatsızdı. Türk siyasetinde etik değerler bir kenara bırakıldığından bahisle Adnan Menderes’in kendi “*istikrarına ilmek attığı*” yönünde endişelere sahipti. ABD, iç siyasette ABD karşıtlığının yoğun olarak kullanılmasından; öğrenci olayları sırasında yaşananlardan şikâyetçiydi. Bu durum Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin gelecekte nasıl yürütüleceğinin de kapsamını belirliyordu¹⁸²⁴.

4- ABD Büyükelçisi F.Warren’in Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve CHP’lilerle Yaptığı Görüşmeler

Türkiye’deki iç siyasi gelişmeler ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilere olumsuz olarak yansıtıyordu. Türk Hükümeti’nin gerginleşen siyasi ortamı sakinleştirmesi için harekete geçmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Ancak bu konuda uyarda bulunulması yanlış anlaşılabilirdi. Bunu Türkiye’nin iç meselelerine

¹⁸²² **The New York Times**, 30 Nisan 1960.

¹⁸²³ **The New York Times**, 30 Nisan 1960.

¹⁸²⁴ **FRUS**, 1958-1960, X, s.834-835, Dışişleri Bakanlığı’ndan Henderson’un İstanbul’da bulunan Dışişleri Bakanı Herter’e Telgrafı, Washington, 1 Mayıs 1960.

karişılması olarak değerdendirebilirlerdi. DP ve CHP liderleri arasındaki mücadele oldukça sert idi. ABD’li yetkililere göre yaşanılanlar Türkiye’nin iç siyasi meselesi idi. Her iki parti de bundan önceki kriz dönemlerinde olduğu gibi ABD Büyükelçiliği ile temas kurmak isteyebilirdi. En uygun hareket tarzının belirlenmesi gerekiyordu. Yapılması gereken i siyasete karişılmaması idi. Yine de ortada büyük bir sorun vardı. ABD ile dünya kamuoyu yaşanılanları talihsiz bir olay olarak değerdendiriyordu¹⁸²⁵.

Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu 5 Mayıs 1960’da Büyükelçi F.Warren ile görüştü. Büyükelçi toplantı öncesinde genel kanaatini üstlerine bildirdi: Buna göre Türkiye’de kimse “*yarının ne olacağını*” tam olarak bilmiyordu. İsmet İnönü yaşanılan son olaylardan ötürü oldukça kaygılıydı. Öğrenci gösterileri konusunda halktan destek bekliyordu. Ancak bu istenilen lde gerçekleşmedi. 2 Mayıs 1960’da NATO dışışleri bakanları toplantısı İstanbul’da bařlamıřtı¹⁸²⁶. Öğrenciler bu toplantıyı da protesto etmişlerdi. Türk halkının büyük bir kesimi NATO toplantısı sırasında gerçekleşen gösterilerin Türkiye’nin dış dünyadaki saygınlığını zedelediğini düşünüyordu. İsmet İnönü zeki ve eski bir askerdı. Kendisi “*sadık bir Türk’t*” ama yakın vresindeki Coşkun Kırca ve damadı Metin Toker gibi birkaç kişi yeterince “*disiplinli*” değildi. Türkiye’de yaklaşık elli kadar yabancı gazeteci vardı. Bunlar İsmet İnönü’yle görüşmek istiyorlardı. Muhtemelen Ankara’da kendisiyle röportaj yapmak için çalışacaklardı. Ancak Fatin Rüştü Zorlu bunu uygun bulmuyordu. Ülkedeki barişa ve sknete katkıda bulunacağına inanmıyordu¹⁸²⁷.

Görüşmede kısmen Türk ordusunun yaşanılan olaylardaki tutumu üzerinde duruldu ve Orgeneral Rüştü Erdelhun’un tavrı değerdendirildi. Daha sonra Fatin Rüştü Zorlu, Kasım Gülek’in yaptığı açıklamalarla “*bilgi kirliliğine*” sebebiyet verdiğini büyükelçiye anlattı. F.Warren ise Kasım Gülek’le son zamanlarda sadece sosyal etkinliklerde karşılaştığını ve kendisinden Türk Hükümeti’nin aleyhine bir söz işitmediğini ifade etti. Görüşmenin sonunda F.Warren, daveti nedeniyle Fatin Rüştü Zorlu’ya teşekkür etti. Amacının ABD’nin bu kargaşa ortamında yer almamasını sağlamak olduğunu söyledi. Buna dâhil olmamaları gerektiğini bir kez daha

¹⁸²⁵ **FRUS**, 1958-1960, X, s.834-835, Dışışleri Bakanlığı’ndan Henderson’un İstanbul’da bulunan Dışışleri Bakanı Herter’e Telgrafi, Washington, 1 Mayıs 1960.

¹⁸²⁶ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.396.

¹⁸²⁷ **FRUS**, 1958-1960, X, s.836-839, Türkiye’deki Büyükelçiliğin Dışışleri Bakanlığı’na Telgrafi, Ankara, 6 Mayıs 1960.

vurguladı. Yabancı bir ülkede olduğunu ve bu iç siyasi meselelerle ilgilenmediklerini ifade etti¹⁸²⁸.

F.Warren, Büyükelçilik'te CHP'li bazı yetkililerle de birkaç görüşme gerçekleştirdi. 4 Mayıs 1960'da Coşkun Kırca Büyükelçiliğe geldi. Bunun dışında Bülent Ecevit, Turhan Feyzioğlu ve Turgut Yeğenağa ile düzenli olarak bağlantı içerisindeydi. F.Warren'in bu görüşmelerden edindiği kanaat şu idi: CHP, Mayıs ayını son derece önemli görüyordu. İsmet İnönü olayların gidişatına göre genel seçimin öne alınması kesinleşene kadar CHP'nin hiçbir gösterinin içinde yer almaması için kesin talimat vermişti. CHP, özellikle Anadolu'nun doğusunda bir kalkışma hareketi olursa öğrenci gösterilerinin daha ciddi bir hâl almasından endişe ediyordu. Öyle ki Coşkun Kırca ekonomik yardımın askıya alınmasını bile önermişti¹⁸²⁹.

ABD ile yapılan ikili savunma antlaşması da siyasi gerginliği artıran bir diğer unsurdur. Bu antlaşmaya göre Hükümet “*silahsız*” bir saldırıya uğradığı takdirde, ABD'den askeri müdahale ve yardım isteyebilecekti. Bu durum iktidar ile muhalefet ilişkilerini gerginleştirdi. “*Silahsız saldırının*” ne anlama geldiği açıklığa kavuşturulmamıştı. Bu sadece SSCB'den kaynaklanan bir saldırıyı değil, “*sızmalar*” ve yıkıcı faaliyetlerde de ABD müdahalesini kapsıyordu¹⁸³⁰.

ABD ile olan karşılıklı savunma anlaşması 9 Mayıs 1960'da TBMM'nin gündemine geldi. Muhalefet milletvekilleri Meclis oturumunu protesto ederek görüşmelere katılmadı. DP'nin oyları ile antlaşma Meclis'te onaylandı¹⁸³¹. CHP'nin Meclis'teki milletvekili sayısı oylamanın sonucuna etki etmeyecekti. Öğrenci olayları bu tarih itibarı ile devam ediyordu. Birçok muhalif gazete kapatıldı¹⁸³².

20 Mayıs 1960'da Adnan Menderes ile F.Warren bir araya geldi. Başbakan, İstanbul'da düzenlenen NATO toplantısının Türkiye'deki gergin siyasi ortama denk düşmesinden ötürü duyduğu rahatsızlığı ilettili. Yaşanılan yoğun gündem hakkında açıklamada bulundu: Durum tamamen kontrol altındaydı. Hükümet ve ordu işbirliği

¹⁸²⁸ **FRUS**, 1958-1960, X, s.836-839, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafı, Ankara, 6 Mayıs 1960.

¹⁸²⁹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.839-840, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafı, Ankara, 10 Mayıs 1960.

¹⁸³⁰ Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam**, III, s.363.

¹⁸³¹ **TBMMZC**, XI/XVIII, s.456.

¹⁸³² **The New York Times**, 10 Mayıs 1960.

içerisinde bunu başarmıştı. İstanbul’da sadece tek bir öğrenci ölmüştü. Son günlerde yaşanan tartışmalar, iki parti arasındaki basit bir siyasi tartışma değildi. Hükümeti yıkmayı hedefleyen bir gruba karşı verilen mücadeleden söz edilebilirdi. Birkaç aydır Hükümet kamuoyuna olayların gerçek nedeni olarak bunu anlatıyordu. Bu suçlamalar İsmet İnönü’ye kadar uzandı. Adnan Menderes’e göre kendisi Anayasa’dan bahsediyordu ama anayasal sistemi yıkmaya çalışan her türlü faaliyetin içerisindeydi. Alınan önlemlerin başarılı olduğunu ve darbenin önlendiğini de sözlerine ekliyordu. Türkiye’ye barış ve sükûnet hâkim olduktan sonra genel seçimler yapılacaktı. Büyükelçi ise TSK’nın öğrenci olaylarını bastırırken sergilediği tavra dikkat çekti¹⁸³³.

ABD’nin tavrı belli idi. Türkiye’nin iç işlerine karışmak istemiyordu. Ancak buna rağmen kontrolü de elden bırakmıyordu. Her iki tarafında görüşlerini öğrenerek doğru değerlendirmede bulunmayı amaçlıyordu. Özellikle Adnan Menderes ile yapılan görüşmede Başbakan’ın yaşanan olayların üstesinden gelindiğine yönelik açıklamaları iyimserlikten öteye geçmeyecekti.

5- ABD Basınında Türkiye’de Yaşanılan Olaylara Yönelik

Değerlendirmeler

ABD basını başından beri konu ile ilgiliydi. Gerek iktidar ve gerekse muhalefetin görüşlerini kendi bakış açısına göre yansıtıyordu. Buna göre; İsmet İnönü, Hükümet’in tüm siyasi faaliyetleri durdurma konusunda üç aylık bir yetkisi olduğunu ve kendisinin Türk siyasetinde geleneksel olarak tarafsız olan silahlı kuvvetlerden de destek alabileceğini dile getiriyordu. Bu arada Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise Hükümet’in erken genel seçimlere gitmek istediğini, ancak yaşanan son olaylar ve muhalefetin olumsuz tutumundan dolayı bunu gerçekleştiremediklerini ifade etti¹⁸³⁴.

İsmet İnönü ise DP Hükümeti’ni ABD yardım fonlarını iktidarda kalmak için kullanmakla ve Adnan Menderes’i de “*baskıcı rejim*” uygulamakla suçladı. ABD’ye basın ve muhalefet üzerindeki kısıtlamalara son verilene kadar yardım fonlarını durdurma çağrısında bulundu. Ancak Washington’da yapılan değerlendirmelerde bunun pek de mümkün olmayacağı ifade edildi. ABD resmi makamları ise son

¹⁸³³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.840-842, Türkiye’deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı’na Telgrafi, Ankara, 20 Mayıs 1960.

¹⁸³⁴ **The Washington Post**, 7 Mayıs 1960.

öğrenci olayları ile Hükümet'in uygulamaya koyduğu yasaklar konusunda yorumda bulunmaktan kaçınıyordu¹⁸³⁵.

İsmet İnönü, Türkiye'nin ABD'nin ekonomik yardımına ihtiyacı olduğunu, ancak bunun herhangi bir siyasi partiyi değil, ulusu desteklemesi gerektiğini söyledi. Millet olarak kendi hak ve özgürlüklerini savunmaları gerektiğini vurgulayan İsmet İnönü, mevcut baskıcı rejim konusunda herhangi bir kışkırtma olmazsa huzur içinde olacaklarını ileri sürdü. ABD'nin böyle bir girişimde bulunduğuna işaret etmediğini ancak baskıcı rejimin iki ülke arasındaki mevcut ilişkileri temelinden sarsacağından endişe ettiğini ifade etti¹⁸³⁶.

Hükümet yaşanan olaylar konusunda bazı tedbirler alma gereksinimi duyuyordu. Dışişleri Bakanı 6 Mayıs'ta bir grup gazeteciye “*Önleyici tedbirler almak, zorunlu tedbirler almaktan daha iyidir*” açıklamasında bulundu. Fatin Rüştü Zorlu ise Türkiye'nin akılcı çözümlerle bu sorunun üstesinden gelebileceğini vurguladı. Adnan Menderes'e göre “*önlem*” olan tedbirler İsmet İnönü ve muhalefetteki diğer partilere göre “*zorunlu*” uygulamalardı. Nitekim mevcut durum Türkiye'nin iki büyük şehrindeki yönetimin ordu komutanlarının elinde olmasıyla açıklanabilirdi. Her iki şehirdeki üniversiteler bir süreliğine kapatıldı ve şehir dışından gelen öğrenciler evlerine gönderildi. Tiyatrolar, kahvehaneler ve spor alanları sokağa çıkma yasağı saatleri içerisinde faaliyet gösteremeyecekti¹⁸³⁷.

“*New York Times*” gazetesinin 8 Mayıs 1960'daki nüshasında geniş kapsamlı bir değerlendirmeye yer verildi. Buna göre yaşananların arka planında ne olduğunu anlamak için yirmi yıldan daha fazla öncesine gitmek gerekiyordu. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye cumhuriyeti kurulunca tek partili bir yönetim tarzını benimsedi. Süreç içerisinde çok partili siyasi hayata geçmek için bazı başarısız girişimlerde de bulundu. Onun vefatı üzerine İsmet İnönü Cumhurbaşkanı oldu. Başlatılan reformları devam ettirmeye çalıştı ve 1945'te yeni bir parti kurulması için şartların olgunlaştığını düşündü. Yapılan başvuruya izin verdi. Celal Bayar, muhalefet liderliğini üstlendi ve Adnan Menderes ile DP'yi kurdu¹⁸³⁸.

¹⁸³⁵ **Chicago Daily Tribune**, 7 Mayıs 1960; **The Washington Post**, 7 Mayıs 1960.

¹⁸³⁶ **Chicago Daily Tribune**, 7 Mayıs 1960; **The Washington Post**, 7 Mayıs 1960.

¹⁸³⁷ **The New York Times**, 8 Mayıs 1960.

¹⁸³⁸ **The New York Times**, 8 Mayıs 1960.

“Demokratlar” 1946 seçimlerinde hiç bir başarı gösteremediler. Ancak dört yıl sonra “Cumhuriyetçileri” bozguna uğrattılar. O tarihten itibaren, 1954 ve 1957'deki seçimlerde de iktidarda kaldı. Her iki parti de ülkedeki gücünü korudu. Mustafa Kemal Atatürk iki tarafında kahramanı olarak kaldı. Gerek DP ve gerekse CHP, cumhuriyetin kurucusunun izinden gittiklerini iddia etmekteydiler. DP, İsmet İnönü'yü “*eski düzen muhafazakârı*” olarak tanımlamaktaydı¹⁸³⁹.

DP'ye göre İsmet İnönü'nün amacı yeniden iktidarı eline geçirmektir. Bunun gerçekleşmesi halinde şimdiye kadar edinilen ekonomik ve sosyal kazanımlar kaybedilecekti. CHP'liler ise Adnan Menderes'in “*fütursuzca harcama yaptığı musluğu gücünü kaybetmedikçe kesemeyeceğini*” ifade ediyordu. Avrupalı siyasi gözlemcilerle göre ise, Türkiye siyasi anlamda son otuz yılda gelişmişti. Bölgede İsrail hariç başka hiçbir Ortadoğu ülkesinde güçlü bir parlamenter rejim, örgütlü muhalefet ve seçimle işbaşına gelen bir hükümet yoktu. Özellikle de basın özgürlüğüne karşı takınılan sert tavrın abartıldığı iddia ediliyordu¹⁸⁴⁰.

DP Hükümeti'ne yönelik eleştiriler ağırlıklı olarak basın kaynaklıydı. Yazarların ve yayıncıların hapis cezasına çarptırılması toplumda gerginliğe sebebiyet veriyordu. Hükümeti eleştiren gazetelerin taşrada dağıtımına engel olunuyordu. Yaşanılan bu zorluklara kamuoyu yeterince tepki göstermiyordu. Ancak aydınlar ile iş sektörünün önde gelen girişimcileri arasında CHP'ye olan ilgide artış gözlemleniyordu. Bu durum halk üzerinde de etki uyandırmaya başlamıştı¹⁸⁴¹.

ABD basın organlarında Türkiye ile ilgili olarak çıkan yazılar Türkiye'deki muhabirlerinin aktardığı haberlerin yorumlanmış haliydi. ABD Hükümeti'ne yakın gazetelerde yayınlanmış olması bir yerde resmi görüşü de sütunlarına taşıyor olmaları anlamına geliyordu. Bunun farkında olan Türk yetkililer gerek Hükümet'ten gerekse muhalefetten olsun yaptıkları açıklamalarda Türkiye'nin büyük müttefikini yanlarına çekmeye çalışıyorlardı.

¹⁸³⁹ The New York Times, 8 Mayıs 1960.

¹⁸⁴⁰ The New York Times, 8 Mayıs 1960.

¹⁸⁴¹ The New York Times, 8 Mayıs 1960.

6- 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve ABD'nin Tutumu

a) Askeri Darbe Sonrası Yaşanılanlar ve Cemal Gürsel'in ABD

Büyükelçisi F.Warren ile Yaptığı Görüşme

27 Mayıs 1960'da gerçekleşen askeri darbeyle TSK adına Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından yönetime el kondu¹⁸⁴². Böylece 1924 Anayasası dönemi kapandı ve 25 Ekim 1961'e kadar devam edecek olan “*ara dönem*” başlamış oldu. 27 Mayıs Askeri Darbesi, TSK'nın emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmedi. Darbe, en üst rütbesi albay olmak üzere, bir grup subay tarafından planlandı. Darbenin asıl lideri Tümgeneral Cemal Madanoğlu'ydu. Ancak Cemal Madanoğlu'nun rütbesi orgeneralden küçük olduğu için darbecilerin başına Orgeneral Cemal Gürsel getirildi. Darbenin başarılı olabilmesi için bir dizi önlem alındı¹⁸⁴³. Celal Bayar Çankaya'da, Adnan Menderes ise aynı gün Eskişehir'den Konya'ya geçerken Kütahya'da teslim alındı¹⁸⁴⁴.

28 Mayıs 1960'da Cemal Gürsel'in Başbakanlık ve Milli Savunma Bakanlığı'nı üstlendiği on sekiz kişilik bir kabine kuruldu. MBK, ordu içerisinde de bazı değişikliklere gitti. Alt rütbedeki subaylar tarafından yapılan darbe sonrası kademe düzenlemesine gidilmesi kaçınılmaz olmuştu. Otuz beş bin subay ki, bunların arasında generaller de vardı, “*gençleştirme operasyonu*” adı altında 3-4 Ağustos 1960'da emekliye sevk edildi¹⁸⁴⁵.

Uzun süredir süren siyasi karışıklık, Tahkikat Komisyonu'nun kurulması, muhalif siyasi faaliyetlere getirilen yasaklar, basın üzerindeki baskılar, öğrenci olayları, sıkıyönetim uygulaması, askeri okul öğrencilerinin uyarı amaçlı toplu yürüyüşleri darbeyi hızlandıran gerekçeler olmuştu. ABD basını da yaşanan bu gelişmeleri, askeri müdahalenin sebepleri arasında göstermekte gecikmeyecekti¹⁸⁴⁶.

¹⁸⁴² **Türkiye Cumhuriyeti Ansiklopedisi 1941-1960**, II, s.398.

¹⁸⁴³ Olası bir direnişi engellemek amacıyla, ilk olarak Tümgeneral Selahattin Kaplan komutasındaki 28. Tümen, Tuğgeneral Yusuf Demirdağ komutasındaki Zırhlı Eğitim Merkezi, Süvari Yarbay Reşit Çölok komutasındaki 43. Süvari Alayı ve Binbaşı Hakkı Bozok komutasındaki Tank Taburu etkisiz hale getirildi. İkinci olarak ise, orduevindeki subaylar teslim alındı. Ancak burada çatışma çıktı. Ankara 27 Mayıs'a bu seslerle uyandı. Türkiye Çalışma Grubu, **50. Yıldönümünde 27 Mayıs'ı Hatırla(t)mak**, Ankara, 2010, s.10-11.

¹⁸⁴⁴ Şükrü Karatepe, **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul, 1999, s.220.

¹⁸⁴⁵ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul, 1996, s.111-113.

¹⁸⁴⁶ **The Washington Post**, 28 Mayıs 1960.

İsmet İnönü 28 Mayıs 1960'da CHP örgütüne gönderdiği bir genelgede; TSK'nın ülkeyi büyük bir açmaza sokan Hükümet idaresine son vererek ulusun kaderini eline aldığını belirtti. MBK Başkanı ve TSK Başkomutanı Cemal Gürsel'in en kısa sürede demokratik düzenin kurulacağı yönündeki açıklamalarını hatırlatarak bu süre içerisinde vatandaşlar arasında huzur ve sükûnetin korunmasına dikkat çekti. Türk milletinin “*eşit, dürüst ve serbest seçimleri*” sakin bir şekilde beklemelerini ve TSK'ya güvenmelerini istedi. İsmet İnönü, 1 Haziran 1960'da yaptığı basın toplantısında ise; darbenin yapılacağından haberinin olmadığını ifade ederken bunu baskıcı rejimden bir kurtuluş olarak görüp meşru bir “*ihtilâl*” olduğu yönünde değerlendirmede bulundu. Toplantıda bir gazetecinin ABD'nin DP Hükümeti'ni gereğinden fazla desteklediğine inanıp inanmadığı sorusuna ise; “*böyle bir şeyin mümkün olmadığı*” cevabını verdi¹⁸⁴⁷.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ABD için “*sürpriz*” oldu. DP Hükümeti ile yakın ilişki içerisinde olmalarına rağmen darbeden haberdar değillerdi. ABD istihbaratı da bu konuda başarısız oldu¹⁸⁴⁸. 28 Mayıs 1960'da ABD Büyükelçisi F.Warren Cemal Gürsel'i ziyaret etti. Cemal Gürsel görüşmede darbenin gerekçelerini anlattı. DP Hükümeti'nin kişi haklarını, basın özgürlüğünü, kanun üstünlüğünü hiçe saydığını ifade etti. TSK'nın bu duruma kayıtsız kalamadığını belirtti¹⁸⁴⁹.

Cemal Gürsel, Adnan Menderes Hükümeti'nin izlediği politikalar dikkate alındığında başka bir seçeneklerinin olmadığını da vurguladı. Daha sonra büyükelçiye görüşleri soruldu. F.Warren, daha önce Latin Amerika'daki deneyimlerinden bahsederek bu darbenin şahit olduğu “*en açık, en etkili ve en hızlı darbe*” olduğunu dile getirdi. Kendisine ulaşan bilgilere göre TSK'nın bütün ülkede kontrolü ele geçirdiğini belirtti. Ankara'daki gözlemlerine dayanarak halkın sonuçtan memnun olduğu kanaatine vardığını; işin “*kolay kısmının*” tamamlandığını asıl zorluğun ise kendisi ile ilgili olduğunu söyledi. Türkiye'nin ABD ve Batı ile ilişkileri bu kapsamda değerlendirilmeliydi. F.Warren bu sıkıntıları önceden tahmin ettiğini,

¹⁸⁴⁷ **İhtilalden Sonra İsmet İnönü**, IV, (Der: Sabahat Toktamış), İstanbul, 1962, s.5-6.

¹⁸⁴⁸ Kâmil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe**, İstanbul, 2007, s.88.

¹⁸⁴⁹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.

Washington'un kendisini zorluk çıkarmak için değil, çözüm bulmak için gönderdiğini ve kendi kişisel yaklaşım tarzının da bu yönde olacağını belirtti¹⁸⁵⁰.

Büyükelçi F.Warren, ABD'nin Türkiye ile mevcut ilişkileri önemsediğini, kendisinin de bu bilinçle görevine başladığını ifade etti. Bundan sonra da karşılıklı güven içerisinde ilişkilerin devam etmesinin gerekliliği üzerinde durdu. Ona göre TSK ile ABD Silahlı Kuvvetleri arasında uzun zamandır süren yakın bir işbirliği mevcuttu. Türkiye'nin "*hür dünya*" ve özellikle de ABD için bu kadar önemli olmasının sebeplerinden birisi, Türk ordusunun siyasi konuların dışında kalma geleneğiydi. 27 Mayıs'ta yapılan darbe ile bu gelenek bozulmuştu. Bundan sonra ne olacağını kimse tahmin edemezdi. Türk halkının da olup bitenleri tam olarak anladığı konusunda şüpheleri vardı¹⁸⁵¹.

F.Warren uzun yıllar Latin Amerika'da görev yaptığını ve birçok darbe gördüğünü yineledi. Latin Amerika uluslarının nasıl gelişme gösterdiklerini de biliyordu. Oradaki darbelerin nasıl gerçekleştiğini örnekler vererek anlattı. Ordunun harekete geçmesi için ülkedeki şartların iyiden iyiye kötüleşmesi gerektiği; darbe sonrasında ise çözümün sivil yönetimde olduğunun idrak edilerek sürecin buna göre işletildiğini söyledi. F.Warren yaptığı genellemede "*Latin Amerika ülkelerinde ordunun denge tekerleği olduğunu*" ifade etti. Ona göre; Atatürk'ten beri Türkiye hiç bu konumda olmamıştı. Ama şu an tam da bu durumdaydı¹⁸⁵².

Gelecekte de TSK'nın siyasi tartışmaların içerisinde yer alması artık engellenemezdi. Bu görüş yaşanan darbeden çok daha fazla F.Warren'i endişelendiriyordu. Kendisi Cemal Gürsel'e darbenin batı dünyası üzerindeki etkisinin ne olacağını şimdiden kestiremediğini söyledi. ABD, İngiltere ve geri kalan Batı dünyasındaki etkisinin ne olacağını öngöremediğini söyledi. Bunun anlaşılması için zamana ihtiyaç vardı. Ancak ABD Kongresi'nde Türkiye'ye kullanılacak fonların oylaması sırasında sorun yaşanabilirdi. TSK'nın bu müdahalesinin Türkiye'nin "*hür dünyadaki*" imajını yerle bir ettiğini ifade etti¹⁸⁵³.

¹⁸⁵⁰ **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁵¹ **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁵² **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁵³ **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.

F.Warren her şeye rağmen askeri cuntaya yönelik halktan gelen bir desteğin varlığına da dikkatleri çekmek istedi. ABD ve İngiltere gibi batı ülkelerinde basın, DP Hükümeti'ni eleştirmekten geri durmamıştı. Darbe ile ilgili olarak ise yapılan yorumlar henüz sertleşmemişti. Bu durum en azından cuntanın ilk evreleri için önemliydi. Cemal Gürsel, devrik cumhurbaşkanı, başbakan, kabine üyeleri ve diğer üst yetkililer konusunda hiçbir kötü muamelenin yapılmadığını söyledi. Bu açıklama F.Warren için oldukça önemliydi. Çünkü bu kişileri hedef alacak herhangi bir olumsuz davranış, cuntayı yabancı ülkeler nezdinde kötü durumda bırakabilirdi¹⁸⁵⁴.

Büyükelçi'ye göre bundan sonrasında atılacak her olumlu adım Türkiye'deki darbe algısına yabancıların bakışını değiştirebilirdi. Seçimler de bu kapsamda değerlendirilmeliydi. Adil ve dürüst bir genel seçim yapıldığı takdirde hem yabancı hem de Türk kamuoyu tatmin olabilirdi. Cemal Gürsel, F.Warren'e bu konuda oldukça hassas davranacağını söyledi. Bu bağlamda darbe sonrasında İzmir'den Ankara'ya geldikten sonra yaptığı ilk işin yeni bir anayasa taslağı hazırlamak üzere İstanbul Üniversitesi'nden bir grup hukuk profesörünü çağırarak olduğunu belirtti. Hatta çalışmaların başladığına da değindi. Geçici Hükümet'in en kısa zamanda açıklanacağını ifade etti. ABD ile yakın işbirliğine devam etme konusunda da kararlı olduklarını söyledi¹⁸⁵⁵.

MBK Üyesi Kâmil Karavelioğlu'nun ifade ettiğine göre; Hükümet kurulduktan sonra F.Warren; *"siyasi çevreler kurulan hükümeti ortalamanın üstünde buluyorlar, üstelik kabinenin en iyi ikisi Bayındırlık Bakanı Daniş Koper ve Ticaret Bakanı Cihat İren bizim dostumuzdur"* diyerek ilişkilere yapıcı bir zemin hazırladığından bahsetmektedir¹⁸⁵⁶.

¹⁸⁵⁴ **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁵⁵ **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye'deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı'na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.; 30 Mayıs 1960'da kurulan I.Gürsel Hükümeti şu kişilerden oluşacaktı: Devlet Başkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı Cemal Gürsel, Devlet Bakanları Amil Artus, Şefik İnan, Adalet Bakanı Abdullah Gözübüyük, İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Ekrem Alican, Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz, Bayındırlık Bakanı Daniş Koper, Ticaret Bakanı Cihat İren, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Nusret Karasu, Gümrük ve Tekel Bakanı Fethi Aşkın, Münakalat Bakanı Sıtkı Ulay, Çalışma Bakanı Cahit Talas, Sanayi Bakanı Muhtar Uluer, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Zühtü Tarhan, İmar ve iskân Bakanı Orhan Kubat. I.Gürsel Hükümeti 5 Ocak 1961'e kadar bu hükümet iş başında kalacaktı. Ancak süreç içerisinde bazı değişikliklere de gidilecekti. K.Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe**, s.129.

¹⁸⁵⁶ K.Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe**, s.88.

Cemal Gürsel bu görüşmede bir önceki yönetimin ülkeyi “*mali darboğaza*” sürüklediğinden bahsetti. Maliye Bakanlığı Müsteşarı ile arasında geçen bir görüşmeyi F.Warren’e aktardı: Maaşları ödemek için ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu sorduğunda, hazinede 23.000.000 liranın bulunduğu ancak, 180.000.000 liraya daha ihtiyaç duyulduğu cevabını almıştı. Cemal Gürsel bu açığın kapatılmasının kendileri için ne kadar önemli olduğunu belirtmeden geçemedi. Hatta F.Warren’den ABD’nin Türkiye için ayırdığı fonların bu amaçla kullanılıp kullanılmayacağını sordu. F.Warren ise bu meblağın ödenmesinin askeri cunta için ne kadar önemli olduğunu bildiğini ancak, finansal yardım meselesinden önce açıklığa kavuşturulması gereken bazı konular olduğunu belirtti. Türk makamları ile bu konu üzerinde çalışacaklarını ifade etti. Son olarak Cemal Gürsel’e kendisi ile ne zaman görüşmek isterse, buna hazır olduğunu söyledi ve görüşme sona erdi¹⁸⁵⁷. ABD Türkiye’deki yeni idareyi 30 Mayıs 1960’da tanıdı. Bunda F.Warren ile yapılan görüşme etkili oldu. İki taraf arasındaki kaygılar ortadan kalktı. ABD ile ilişkilerin yolunda gitmesi diğer NATO ülkeleri üzerinde de etkili oldu. Batı Bloğu’na mensup ülkeler birbiri ardı sıra Türkiye’deki yeni idareyi tanıdılar¹⁸⁵⁸. Cemal Gürsel daha sonra SSCB Büyükelçisi Nikita S.Ryzhov ile de bir görüşme yaptı¹⁸⁵⁹.

Başkan Eisenhower 11 Haziran 1960’da Cemal Gürsel’e hitaben bir mektup gönderdi. Cemal Gürsel’in yakın bir gelecekte genel seçimlere gidileceği yönünde yaptığı açıklamaları memnuniyetle karşıladığını ve bunu önemseydiğini ifade etti. Hazırlanan yeni anayasa taslağının, Türk demokrasisi için büyük bir anlam içerdiğini belirtti. Yeni hükümetin NATO ve CENTO ile bağlarını koparmayacağını da açıklamış olması oldukça önemliydi. Türkiye ile ABD arasındaki dostluk ve işbirliğinin bundan sonra da devam edeceğine yönelik beklentisini ifade etti¹⁸⁶⁰.

Cemal Gürsel ile ABD Büyükelçisi F.Warren arasında yapılan bu görüşmede öncelikli olarak iki tarafta birbirini tanımaya çalışıyordu. Cemal Gürsel neden böyle davranmak zorunda kaldıklarını muhatabına anlatırken F.Warren darbe sürecini, ABD ve Batılı ülkelerin bunu nasıl algılayacağını değerlendirerek görev yaptığı diğer

¹⁸⁵⁷ **FRUS**, 1958-1960, X, s.845-848, Türkiye’deki Büyükelçiliğin Dışişleri Bakanlığı’na Telgrafi, Ankara, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁵⁸ K.Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe**, s.88

¹⁸⁵⁹ **The New York Times**, 30 Mayıs 1960.

¹⁸⁶⁰ **BCA**, 030.01.7.40.16; **FRUS**, 1958-1960, X, s.850, Başkan Eisenhower’ın Cumhurbaşkanı Gürsel’e Mektubu, Washington, 11 Haziran 1960.

lkelerdeki deneyimlerini aktaracak ve çekincelerini ortaya koyacaktı. Burada dikkate değer bir diğer gelişme ise Türkiye'nin memur maaşlarını ödeyemez durumda olması ve ABD'den yardım istenilmesiydi. Yani iktidar el değiştirse bile Türkiye'nin içinde bulunduğu malı durum değişmiyordu. Yine ABD'den yardım talep ediliyordu.

b) ABD Basınında 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin Değerlendirilmesi

Dış basında Türkiye'deki askeri darbeye geniş yer verildi. Özellikle ABD basını kendileri için önemli olan bu müttefik ülkede olup biteni yakından takip ediyordu. Önceden DP Hükümeti'ne eleştiren yazılar sıklıkla çıkmış olmasına rağmen, öncelikli olarak basın Cemal Grsel'in kim olduğunu merak ediyordu¹⁸⁶¹. "The New York Times"ta 28 Mayıs 1960'da yapılan yorum şöyle idi: Hükümeti deviren darbenin başındaki generalin en belirgin özelliği yönettiği ordunun gelenekleriydi. Kendi camiası dışında pek tanınan birisi değildi. Bunun nedeni Türk ordusunun siyasete karışmama geleneğine bağlı olmasıydı. Orgeneral Cemal Grsel lkesindeki Türk diplomatlar için bile neredeyse bilinmeyen birisiydi¹⁸⁶².

Kendisi hakkında hatırlanabilecek özelliklerden birisi meslektaşları tarafından genellikle "Cemal Ağa" diye hitap edilmesiydi. "Ağa" kelimesi Türkiye'de genellikle büyük kardeş için saygı manasında kullanılan bir terimdi. Geride bıraktığı kırk beş yıllık hizmetiyle Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan ayrıldı. Bunun nedeni ordunun siyasi olayların bastırılmasında görevlendirilmesine karışı olmasıydı. Veda konuşmasında ordunun siyasetten uzak tutulmasının gerekliliği üzerinde durdu: "Son sözlerim şunlardır: ne pahasına olursa olsun ordunun ve giydiğiniz üniformanın şerefini mümkün olduğunca yüksek tutun. Özellikle de şu anda ülkedeki siyasi iklimin kötü etkilerinden nasıl uzak durulacağını bilmeniz gerekir. Siyasetin dışında kalın!"¹⁸⁶³.

Mustafa Kemal Atatürk, lkeyi I.Dünya Savaşı felaketinden kurtardıktan sonra Türk ordusunu yeniden yapılandırdı. Bunun hukukı alt yapısını kurdu. Kendisi de bir

¹⁸⁶¹ General Cemal Grsel 1895'de Erzurum'da doğdu. I.Dünya Savaşı'nda İngilizlere karış Çanakkale'de, topçu subayı olarak da Filistin'de savaştı. Daha sonra ise Genelkurmayda hizmet verdi. Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılara karış savaştı. General Cemal Grsel 1929'da Harp Akademisi'nden mezun oldu. 1946 Ağustos'unda tuğgeneral, 1957 Ağustos'unda ise orgeneral oldu. **The New York Times**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁶² **The New York Times**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁶³ **The New York Times**, 28 Mayıs 1960.

asker olmasına rağmen aynı zamanda siyasi bir “*dehâ*” idi. Askerlik mesleğinden ayrıldıktan sonra orduya talimatı; ordu ve siyaset arasında bir seçim yapılmasıydı. Cemal Gürsel’in veda konuşması da bu bağlamda oldukça uyarıcıydı: 27 Mayıs Darbesi bahsettiği manada siyasete karışmak değildi. Sadece anayasal özgürlükleri yeniden düzenlemeyi amaçlıyordu¹⁸⁶⁴. ABD basını darbe sonrası devrik Hükümet üyeleri ve DP milletvekillerine yönelik yapılan uygulamayı da okuyucuları ile paylaşıyordu. Bu bağlamda “*Chicago Daily Tribune*” gazetesinin 30 Mayıs 1960’daki nüshasında yaşananlar şöyle aktarılıyordu:

Gerçekleştirilen askeri darbenin ardından devrik Başbakan Adnan Menderes, Hükümet üyeleri ve milletvekilleri ilk önce Ankara’daki Harp Okulu’nda gözaltına alınmışlar, daha sonra da Marmara Denizi’ndeki Yassıada’ya nakledilmişlerdi. Gönderilenlerin sayısı ilk etapta yetmiş bulmaktaydı. Başbakan vekili olan Cemal Gürsel, tutukluların yargılanması konusundaki kararın yeni kurulacak Hükümet’e bırakıldığını, o zamana kadar tutuklu kalacaklarını ifade etti¹⁸⁶⁵.

Yeni idare, yüz elli kadar DP milletvekilini de serbest bıraktı. Bunların arasında eski bakanlardan Sıtkı Yırcalı da bulunmaktaydı. Kendisi Sanayi Bakanı ve Basın, Yayın ve Turizm Bakan Vekili idi. Adnan Menderes ile görüş ayrılığına düşmüş olması tutuklanmasına engel olmuştu. Sıtkı Yırcalı milletvekillerin serbest bırakılmasından sonra basına açıklamada bulundu: “*Her zaman ulusumuzun emrine amade olacağız. Silahlı kuvvetlerin başarılı olmasını diliyoruz, bunun demokratik rejimimiz için verimli sonuçlar vermesini umuyoruz*” diyecekti. “*Chicago Daily Tribune*” gazetesinin yine aynı tarihli nüshasında; Şayet DP’nin iktidarı devam etseydi çok sayıda muhalefet milletvekilinin tutuklanacağı ve İsmet İnönü’nün de sürgüne gönderileceği iddialarına da yer verilmekteydi¹⁸⁶⁶.

“*The Washington Post*” gazetesinin 28 Mayıs 1960’daki nüshasında ise darbe ile birlikte yaşananlar aktarılmaktaydı. Buna göre; Adnan Menderes tarafından yayını durdurulan gazeteler yeniden çıkabilecekti. Öğrenci olayları sırasında eğitime ara vermiş olan üniversite ve kolejler faaliyete geçebilecekti. Bu süreçte TBMM tatil edildi. Siyasi partilerin tüm faaliyetleri durduruldu. Ülkeye giriş ve çıkışlar yasaklandı. Tüm banka mevduatları bloke edildi. Halk sağlığı ve temel hizmetler

¹⁸⁶⁴ **The New York Times**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁶⁵ **Chicago Daily Tribune**, 30 Mayıs 1960.

¹⁸⁶⁶ **Chicago Daily Tribune**, 30 Mayıs 1960.

askeri kontrol altına alındı. Kamu görevlilerine normal mesailerine dönmeleri için çağrıda bulunuldu. Cunta ayrıca profesör, bilim adamı ve hakimlerden oluşan bir kurulu yeni bir anayasa yazmaları için görevlendirdi. Harp Okulu Öğrencileri Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Adnan Menderes'in resmi konutlarına yürüdü. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde güvenlik güçleriyle yapılan kısa süreli münakaşada bir öğrencinin öldürüldüğü haberleri yalanlandı. Darbe en yoğun dönemindeydi¹⁸⁶⁷.

“*The Washington Post*” olayları okuyucuları ile paylaşmaya devam etti: Adnan Menderes karşıtı gençler daha önceki gösterilerine sahne olan Kızılay Meydanı'nda dört yüz kişilik bir grupla DP Genel Merkezine zorla girdi. Celal Bayar ve Adnan Menderes'in fotoğraflarını duvardan indirdi. Ülke içerisinde askeri birliklerde hareketlilik yaşandı. Yer değiştirmeler gözlemlendi. Adnan Menderes Eskişehir-Kütahya arasındaki yolda yolculuk yaparken durduruldu¹⁸⁶⁸.

“*Los Angeles Times*”ın 28 Mayıs 1960'daki nüshasında ise olayların gelişimi şöyle anlatılmaktaydı: Subaylar başbakanın tutuklanması için emir aldıklarını ifade ettiklerinde kendisi bu karara inanmadı ve askerlere “*Ben de mi?*” sorusunu yöneltti. Ankara'ya dönüş yolundaki askeri uçakta, Adnan Menderes “*Sanırım ülkem için vazifemi yaptım ve halkım refah içinde*” dedi¹⁸⁶⁹.

“*The Washington Post*”un 28 Mayıs 1960'daki nüshasında Türk basınında yapılan değerlendirmelere de yer verildi¹⁸⁷⁰. Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki askeri cunta vakit kaybetmeden, yakında yapılacak olan genel seçimlerden sonra Hükümet'in sivil yönetime bırakılacağı sözünü verdiği de belirtiliyordu. Cemal Gürsel radyodan halka yaptığı konuşmada; “*Siz büyük Türk Halkı biliyorsunuz ki ülkemizdeki olaylar bizi hızla korkunç bir krize sürükledi. Eminim, akıllı olan her vatandaş takdir eder ki bu cereyan ülkeyi kanlı kardeş katline sürüklüyor. Ne zaman son bulacak bu durum? Siyasetçilerle bu durumu muhakeme etmeye çalıştım ancak gözlerini hırs bürümüş. Dinlemeyeceklerdi ve şiddete devam etmek istediler.*

¹⁸⁶⁷ **The Washington Post**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁶⁸ **The Washington Post**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁶⁹ **Los Angeles Times**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁷⁰ Silahlı kuvvetlerin Adnan Menderes'in diktatörlük rejimini yıkarak yönetimi ele geçirdiği yazıldı. “*Yıldırım gibi kansız darbenin*” halkı sevinçle sokaklara döktüğü, sivillerin askerleri bağrına bastığı ve genç göstericilerin mutluluk gözyaşları döktüğünden bahsedildi. Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve bakanların çoğu ile siyasi destekçilerinin gözaltına alındığı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın intihar girişiminde bulunduğu da Türk basınında yer almaktaydı. **The Washington Post**, 28 Mayıs 1960.

Harekete geçmek zorundayız. Tüm silahlı kuvvetlerin komutasını üstlendim. Silahaltındaki tüm arkadaşlarımın yardımını istedim. Tüm vatandaşlarıma şunu vurgulamak istiyorum ki ne olursa olsun bir diktatör olmaya hiç niyetim yok. Benim amacım dürüst ve sadece demokratik bir düzen kurmaya yardımcı olmak ve devletin idaresini milletin eline vermek. Bana güvenin ve inanın” demekteydi. MBK tarafından yapılan açıklamada ise; *“Bizim amacımız, anayasal ve demokratik bir hükümet oluşturmak için özgür ve adil bir seçim düzenleyebilmek. Daha sonra yönetim, hangi parti olursa olsun kazanan tarafa devredilecektir”* denilmekteydi¹⁸⁷¹.

ABD Basınında Cunta'nın Türkiye'nin Komünizm karşıtı duruşuna devam edeceği yönünde yaptığı açıklamaya da yer verildi. Askeri kaynaklardan alınan bilgiye göre; Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç'te tutuklananlar arasındaydı. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun da bazı DP milletvekilleri ile birlikte Ankara'da gözetim altında tutulduğu bildirildi¹⁸⁷².

CHP lideri İsmet İnönü'nün ise darbede herhangi bir rol oynayıp oynamadığının bilinmediği ifade edildi. Tuğgeneral Refik Tulga'nın İstanbul Valisi olarak atandığı ve ülkenin tamamında polisin silahsızlandırıldığı bildirdi¹⁸⁷³.

*“Los Angeles Times”*ın 28 Mayıs 1960'daki nüshasında askeri darbenin, Avrupa'da da büyük bir ilgi ile takip edildiği yazılmaktaydı. Askeri ve siyasi liderler, bu darbeyi *“olumlu bir gelişme”* olarak değerlendiriyordu. General Cemal Gürsel, ABD ve NATO ile olan ortaklığının *“koşulsuz savunucusu”* olarak tanımlanıyordu. İsmet İnönü'den de, Mustafa Kemal Atatürk'ün demokratik ilkelerini takip eden bir lider olarak bahsedilmekteydi. Türkiye'deki iç gelişmeleri yakından takip eden yabancı uzmanlara göre; Türkiye'de gerçek demokrasiyi ve etkili bir hükümeti yeniden kurabilecek olan tek güç Cemal Gürsel'in başında bulunduğu cunta idi. Eğer Adnan Menderes muhalefetin çağrısına uyup erken genel seçime gitseydi sonuç değişmeyecekti. İktidara geldiğinden beri bütün imkânları seferber ettiği köylülerin oyu ile yeniden işbaşına gelecekti¹⁸⁷⁴.

¹⁸⁷¹ **The Washington Post**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁷² **The Washington Post**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁷³ **The Washington Post**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁷⁴ **Los Angeles Times**, 28 Mayıs 1960.

Avrupalılara göre bu darbe, Batı Bloğu'nun savunması için oldukça önemli idi. Ayrıca SSCB de Türkiye ile yakınlaşmak için bazı girişimlerde bulunuyordu. Adnan Menderes Haziran'da Moskova'yı ziyaret edecekti. Khrushchev'in de yaz aylarında Türkiye'ye bir ziyaret yapması bekleniyordu. Bununla birlikte 1947'den itibaren ABD Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım olarak 3.000.000.000 dolar vermişti. Bu büyük desteğe rağmen Türkiye ekonomisi, yüksek enflasyonun etkisi altındaydı. Muhalefet, Başbakanı “oy uğruna” gelen dış yardımı hesapsızca kullanmakla suçluyordu. Bu durum Türkiye'de incelemelerde bulunan birçok yabancı heyet tarafından da tespit edilmişti. Yapılan uyarılar Türk Hükümeti tarafından dikkate alınmamıştı¹⁸⁷⁵. Böylece darbenin şartları oluşmuştu.

“*The New York Times*” 30 Mayıs 1960'da General Cemal Gürsel'in başkanlığını üstleneceği yeni hükümete yönelik çalışmalara devam ettiğini ve genel seçimlere kadar ülkeyi yöneteceğini yazdı. Ayrıca Ankara'daki bütün büyükelçiliklere bununla ilgili bir bildiri gönderdi ve Hükümet'in bu ülkelerce tanınmasını bekledi. Diplomatik gözlemcilere göre “geçici yönetimin” tanınması için herhangi bir engel bulunmamaktaydı. Bunun temel sebebi de Cemal Gürsel'in ülke genelinde kontrolü sağlayabileceğine olan inançtı. İlk tanıyan ülke de ABD oldu¹⁸⁷⁶.

ABD Basını 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ni ayrıntılarıyla okuyucularına aktarmaktaydı. Yapılan yorumlarda sert bir tavır takınılmamış hatta darbenin gerekçeleri üzerinde durularak mevcut durum kabullenilmişti.

¹⁸⁷⁵ **Los Angeles Times**, 28 Mayıs 1960.

¹⁸⁷⁶ **The New York Times**, 30 Mayıs 1960.

SONUÇ

14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri ile yirmi yedi yıllık CHP iktidarı sona erdi. DP büyük bir çoğunlukla iktidara geldi. Bu olay Türk siyasi tarihi için bir dönüm noktasıydı. Siyasette yeni bir bakış açısı hâkim olacaktı. Ancak dış politikada CHP'nin izlediği Batı yanlısı siyaset devam ettirilecekti. “Soğuk Savaş”ın yoğun olarak hissedildiği bu dönemde gündemin ana maddelerinden birisi Türkiye-ABD ilişkileriydi.

İktidarın el değiştirdiği bu genel seçimlere dünya basını da ilgi gösterdi. Seçim sonuçları CHP'nin takip ettiği siyasetten kaynaklanan memnuniyetsizliğin bir yansıması olarak değerlendirildi. Birçok gazete sonuçları ekonomik nedenlere bağlamaktaydı. Dış politika konusunda Türkiye'nin izlediği siyasetinin değişmeyeceği ifade ediliyordu. ABD basın organları Türkiye'nin, yapılan yardımlardan dolayı ABD'ye sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirtilmekte ve herhangi bir değişim beklenilmemekteydi. Ayrıca CHP iktidarında Truman Doktrini ile başlayan ABD ile ilişkilerin DP iktidarında daha ileri bir boyut kazanacağı yorumuna yer verilmekteydi.

Cumhurbaşkanlığı'na Celal Bayar seçildi. Hükümeti kurma görevi İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'e verildi. Hükümet listesi 22 Mayıs 1950'de TBMM'ye sunuldu. Bir gün sonra da 29 Mayıs 1950 günü Hükümet Programı Meclis'in gündemine geldi. I.Menderes Hükümeti'nin dış politikada izleyeceği siyaset ise ana hatları ile şöyle belirlenmişti: Batı Bloğu ile mevcut ilişkiler geliştirilecekti. Yabancı ülkelerin bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilecekti. Başbakan dış politikada en büyük amaçlarının ise, “*Truman Doktrini ve Marshall Yardımıyla bu sulhçü siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek*” olduğunu ifade edecekti.

ABD makamları ise yaptıkları değerlendirmede yeni hükümetin ABD başta olmak üzere diğer müttefik devletlerle işbirliği içinde olacağı yönünde çıkarsamada

bulunuluyordu. DP'nin özel teşebbüs ve yabancı sermayeye CHP'den daha fazla önem vereceği belirtiliyordu.

DP Hükümeti kurulduktan sonra öncelikli olarak Boğazların mayınlanması meselesi üzerinde durdu. II.Dünya Savaşı'nın sonlarından itibaren bu konu gündemdeydi. Uluslararası bağitlar ile Doğu-Batı blokları arasında gözetilmesi gereken askeri ve siyasi dengeler bu konuyu tartışmalı kılmıştı. 1945'in Temmuz ve Ağustos'unda gerçekleştirilen Potsdam Konferansı sonucunda Boğazların durumu ile ilgili olarak Türkiye nezdinde girişimlerde bulunulacaktı. İlerleyen süreçte SSCB kaynaklı yeni sorunlar ortaya çıkacaktı. Bunda en büyük etken de Soğuk Savaş döneminde dünyanın siyasi bağlamda iki kutuplu bir yapıya bürünmesiydi. 1950'nin Nisan'ında boğazların mayınlanması gündeme geldi.

Türkiye tarafından Boğazların Karadeniz çıkışında oluşturulması planlanan kontrollü mayın sahası için başlatılan girişimler, ABD, Türkiye ve İngiltere üçgeninde tartışıldı ve sonuçta SSCB'nin tahrikine imkân tanınmayacak çözümler üzerinde duruldu. Bu durum Türkiye ile ABD'nin kaygılarını ortadan kaldırmaya yetmedi. SSCB'nin her türlü eylemine kuşku ile yaklaşılıyordu. Her an Türkiye'ye karşı gerek diplomatik ve gerekse askeri açıdan harekete geçebilirdi. Yaşanılan gerilim Türkiye'nin 1952'de NATO'ya katılmasından sonra sona erdi. SSCB 30 Mayıs 1953'de SSCB'nin Türkiye'den herhangi bir toprak talebinin olmadığı ifade ederek, önceki taleplerini geri aldığını bildirdi

DP iktidara geldikten kısa bir süre sonra 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı başladı. Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden birisi olan Türkiye, bu savaşı SSCB'ye karşı dünya barışına katkı olarak görüp taraf oldu. İktidarın bu kararı muhalefet tarafından tarafsızlık ilkesine ters düştüğü için eleştirilmekteydi. İktidar ise SSCB tehdidine yönelik bir saldırıya uğrama ihtimaline karşı, Batılı devletlerin ve ABD'nin yardım ve desteğini kazanmak istemekteydi. DP bu kararını, Mustafa Kemal Atatürk döneminden itibaren dış politika esasları içerisinde yer alan "*Yurtta Barış, Dünyada Barış*" ilkesine uygun olarak görmekteydi. Kore'ye asker gönderme kararında SSCB tehlikesi, ABD ile ilişkiler ve NATO önemli etkenlerdi. BM'nin Kore'de yaptığı savunma savaşına katılmakla, bir üye devlet olarak üzerine düşen görevi yerine getirdi. Yabancı olduğu bir coğrafyada Türk Ordusu, üstün başarılar kazanarak Batılı ülkelere askeri kabiliyetini bir kez daha gösterdi. Kore Savaşı 27 Temmuz 1953'te mütareke imzalanması ile sona erdi. Türkiye'nin bu savaşta ABD

ve Batılı devletlerin yanında yer alması Türkiye-ABD ilişkilerini geliştirdi. Uluslararası alanda başta NATO'ya üyelik olmak üzere birçok kazanımlar getirdi.

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB karşısında ABD'nin desteğini almak için yoğun çaba harcayan Türkiye, başından itibaren bu ülkenin liderliği altında oluşturulan NATO örgütlenmesi içerisinde de yer almaya çalıştı. Bunun temel sebebi, coğrafya ve tarihten kaynaklanan bir denge arayışıydı. II.Dünya Savaşı sonrasında zor bir dönem yaşayan Türkiye için NATO üyeliği önemli bir çıkış yolu olarak görülmekteydi. Çünkü savaş daha bitmeden savaş sonunda Türkiye'ye karşı pek de dostça bir politika izlemeyeceğine dair birtakım gelişmeler yaşandı. Türkiye'nin doğu sınırlarında yeni taleplerde bulunması ve boğazlarda üs istemesi, Türkiye'yi SSCB'nin etki alanı içerisine sokuyordu. 1946'da çok partili rejime geçen, Truman ve Marshall yardımlarından yararlanan Türkiye, 1949'da Batılı bir yapılanma olan Avrupa Konseyi'ne katıldı. Aynı yıl içerisinde kurulan NATO'ya üyelik için de girişimlere başladı. Amaç SSCB tehdidine karşı kendisine bir güvence aramasıydı. “Yeni Dünya Düzeni”nde yalnız kalmak istemiyordu. Bu sebeple I.Menderes Hükümeti Dönemi'nde yapılan iki başvuru da sonuçsuz kalacaktı. Kore Savaşı'na katılım beraberinde tam üyeliği getirecekti.

II.Dünya Savaşı sona erdiği zaman, Batı Avrupa ülkeleri ekonomik açıdan oldukça zor durumda idi. Endüstri ve ticaret bundan büyük zarar görmüştü. Avrupa kalkınmak için ihtiyaç duyduğu gücü kendinde bulamadığı için ABD'yi kaynak olarak görmekteydi. Avrupa'nın bu krizden kurtulması için ABD'nin bir planı vardı. Marshall Planı olarak da bilinen bu ekonomik yardım programı; dönemin ABD Dışişleri Bakanı olan General George C.Marshall tarafından 4 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada gündeme geldi. Planın amacı, katılımcı ülkelerin karşılıklı yardım ve işbirliğinin düzenli bir hale getirilmesiydi.

ABD'nin yaptığı bu yardımdan Türkiye'ye ayrılan miktar 30 Haziran 1950'ye kadar 558.000.000 dolardı. Gelen yardımın büyük bir kısmı yurdun dört bir yanında üretimi artırmak ve endüstriyi geliştirmek için kullanılmaktaydı. Marshall Yardımı ile sağlanan malzeme ve teknik yardımlar, yeni üretim sahaları meydana getirilmesinde önemli rol oynayacaktı. Türkiye nüfusunun %80'i tarımla uğraştığı için gelen yardımların büyük bir kısmı da bu alanda kullanılmaktaydı. İlk olarak 1948'de meydana gelen kıtlığı önlemek için Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye 30.000.000 lira değerinde buğday ve un yardımı yapıldı.

Bu arada Türk Hava Kuvvetleri'nin modernizasyonu için başlatılan bu çalışmalar, ABD ile eşzamanlı olarak yürütülecekti. Askeri alandaki bu işbirliği ilerleyen süreçte Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile daha da güçlenecekti.

1950'nin Mayıs'ın da ECA, Marshall Yardım Planı ödeneğinden Avrupa devletlerine 27.572.000 dolar verileceğini duyurdu. Türkiye'nin payına 1.133.000 dolar ayrıldı. Bu yardımla alınacak ürünlerin %95'i ABD'den, geri kalan kısmı ise Kanada ve Latin Amerika ülkelerinden temin edilecekti. Türkiye için ayrılan paranın 800.000 doları ile Zonguldak Kömür Havzası için malzeme, 200.000 doları ile endüstri makineleri, 34.000 doları ile çeşitli aletler alınacaktı ve bunların tamamı ABD kökenli olacaktı. Geriye kalan 99.000 dolar ise nakliye için ayrıldı.

1950 Haziran'ın da Marshall Planı'ndan Avrupa devletleri için 8.217.000 dolarlık bir ödenek daha verildi. Türkiye için ayrılan miktar 249.000 dolardı. Bu ödeneğin 100.000 doları ile demir ve çelik fabrikaları için malzeme, 79.000 doları ile bronz ve diğer madeni ürünler, 66.000 doları ile elektrik malzemesi ve 4.000 dolarla çeşitli demir ve çelik malzemesi temin edecekti. Türkiye gelecek olan bu ürünler ABD ve Kanada kökenli olacaktı

ABD'nin Türkiye'ye olan askeri yardımı 1950 mali yılı boyunca yaklaşık 91.800.000 dolar idi. Türkiye ve Yunanistan için 211.000.000 dolar ayrılmıştı. 1950 mali yılı sonu itibarıyla askeri yardım için taahhüt edilen toplam fon yaklaşık olarak 252.900.000 dolara ulaştı. 1951 mali yılı için ABD Karşılıklı Savunma Yardımı Kanunu gereğince verilecek tahsisatın onaylanması halinde, miktarın 67.400.000 dolara ulaşacağı tahmin ediliyordu

Türkiye'de halkın yaşam standardının yükseltilmesi Komünizm ile mücadelede en belirgin etmenlerden birisiydi. Türkiye bütçesinin büyük bir kısmı milli savunma projelerine aktarıldığı için bu konuda ciddi atılımlar yapılması gerekiyordu. 1950 mali yılında Türkiye, 59.000.000 dolarlık doğrudan ECA yardımı aldı. Bunun 35.000.000 doları borçların yapılandırmasına ayrılacaktı. Diğer ödemelerle birlikte Türkiye'nin payına 46.000.000 dolarlık bir meblağ düştü. 1951 yılı itibarıyla da alacağı rakam önemli bir seviyeye ulaşacaktı. Türkiye'ye 25.000.000 dolarlık bir kredinin verilmesi gündemdeydi. Diğer yardımların tutarı da 30 ile 35.000.000 dolar arasındaydı. Ancak Türk Hükümeti bu rakamları yukarıya çekmek için baskı yapmaktaydı.

DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte ABD ile ilişkiler gündemin birinci maddesi oldu. CHP iktidarı döneminde gelişmeye başlayan ilişkilerin yeni hükümetle birlikte

daha ileri bir seviyeye ulaşması için çaba gösterileceği ifade edildi. Bu bağlamda ABD'nin görüşlerine önem verildiği ve ortak bir çalışmanın mevcut sorunların üstesinden gelinmesi için şart olduğu vurgulandı. Türkiye'nin hem milli savunma hem de ekonomik konularda yığınla sorunu bulunmaktaydı. Kendi öz imkânları ile bunun üzerinden gelmesi o günün şartlarında oldukça zordu. Ekonomik darboğazdan çıkabilmek için daha fazla ekonomi yardımı ihtiyaç duyuyor ve bunu edinmek için en küçük bir fırsatı dahi değerlendirmekten geri durmuyordu. ABD ise artık Türkiye'de yaşanan olumlu her gelişmede kendi payı olduğunu ifade ediyordu. Bunu da yaptığı ekonomik yardımlarına bağlamaktaydı.

1951 Mali Yılı için teçhizat ve eğitim konusunda ABD'nin onaylanan programında Türkiye'ye Kara Kuvvetleri için 36.600.000, Deniz Kuvvetleri için 9.800.000, Hava Kuvvetleri için 22.100.000 toplamda 68.500.000 dolarlık bir ödenek sunuldu. Buna ek olarak 6.500.000 dolarlık bir tahsis daha düşünülmektedir.

Milli Savunma bütçesi ABD tarafından “*yüksek öncelikli*” olarak kabul edilmekteydi. Ancak bu fasılda yapılacak bir artış, halka vergi yükü olarak geri dönecekti. Bunun da sonuçları Türkiye'de yeni gerilimlere sebebiyet verebilirdi. ABD kaynaklı fonların kullanımında da kısıtlamalara gidilmekteydi. Bu sebeple Türkiye'nin kendi imkânları ile bu sorunu çözmesi bekleniyordu.

1 Mart 1951'de başlayan mali yıl için Türkiye'nin devlet bütçesi ile ilgili olarak Türk Hükümeti'nin, Türk Genelkurmayı ve ABD Ortak Askeri Misyonu tarafından önerilen 558.000.000 liranın aksine Milli Savunma Bakanlığı için 470.000.000 liralık bir ödenek arayışında olduğunu bildirmekteydi. Bütçedeki bu 31.500.000 dolar/88.000.000 liralık ilavenin ABD tarafından verilmesi durumunda dâhil edilmesi planlanıyordu. Türkiye 1951 mali yılında ciddi boyuttaki bütçe açığı sorunuyla karşı karşıyaydı. Karşılanmayan açık, milli savunma bütçesinin 88.000.000 lira arttırıldığı farz edilerek şimdi de 491.000.000 lira olarak tahmin ediliyordu. Türkiye, ABD'ye sadece bu miktarı karşılamak için değil, bu açığın geniş bir kısmının karşılanmasına yardımcı olmak için de başvurmakta idi.

Aşırı savunma harcamaları, sert bir yatırım programı ve Bulgaristan'dan gelen Türk mültecilerin yeniden iskânından kaynaklanan olağandışı harcamalar bütçeye yük oluşturmaktaydı Türkiye yaklaşık on yıldır bütçe harcamalarının % 30–50'sini milli savunma için harcıyordu. ABD Ankara Büyükelçisi G.C.McGhee, ABD'den 30.000.000 dolarlık bir ödenek bulmak için girişimlerde bulunabileceğini söyledi. Türkiye'nin askeri ihtiyaçları 1951 bütçesinde yer alan bütün harcamalar ve

yatırımlara ait cetveller büyük bir ciddiyetle incelenmekteydi. Yapılan görüşmelerin sonucunda, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ekonomik kalkınma ve mali istikrar programını sarsmadan yardım miktarının artırılması konusunda prensip anlaşmasına varıldı. Hükümet, görüşmeler esnasında kendisinden istenilen bilgileri içeren mektubu 9 Ocak 1951'de ECA'ya gönderdi. Bu yardımın, Türkiye'nin içinde bulunduğu askeri ve ekonomik duruma göre enflasyonist bir eğilimin belirmesine engel olmak için ithalat şeklinde yapılması kararlaştırıldı.

Türkiye ile ABD arasında yardım programlarının geliştirilmesi konusu ağırlıklı olarak gündeme gelmekteydi. Türk ordusunun kalabalık mevcudu ve ülkede yapılması düşünülen yatırımlar doğal olarak kabarık bir bütçeye ihtiyaç duymaktaydı. Enflasyon tehdidi de ABD yetkililerinde ayrı bir endişe kaynağıydı. Bu şartlar içerisinde ABD'nin yeni mali desteklemeler de bulunması kararlaştırıldı.

TBMM'de gerçekleşen 1951'e ait bütçe görüşmelerinde bütçe görüşmelerinde yatırımlar ile yatırım dışı hizmetler bütçesi karşılaştırıldığında gelir-gider arasındaki farkın 235.298.827 lira olduğu ve bunun 146.640.000 lirasının ABD yardımından sağlandığı ifade edildi. 1950'de gerçekleşen ABD yardımının 154.000.000 lira olduğu ancak bunun tamamının zamanında elde edilemediği, 82.000.000 liralık kısmının ise kullanıldığı belirtildi. Ayrıca göçmenler hakkında tapulama, topraklandırma, iskân konularının bir bütün halinde inceleyip, bir programa bağlanmak üzere çalışma yaptıklarını, göçün doğurabileceği sorunlar karşısında ABD Hükümeti'nin Türkiye'ye yardımda bulunduğu ifade edildi.

I.Menderes Hükümeti Dönemi'nde ABD'de Türkiye'nin tanıtımı için bir dizi faaliyet gösterildi. Gazete ve dergilerde Türkiye tarihini ve kültürünü yansıtan yazılar yayınlandı. Radyo ve televizyon kanallarında programlar düzenlendi.

I.Menderes Hükümeti içerisinde kabine bunalımı yaşandı. Bu sırada Başbakan Adnan Menderes ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar arasında da iç siyasete yönelik olarak görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Yaşanan kriz, Başbakan Adnan Menderes'in 8 Mart 1951'de istifasına sebebiyet verdi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kabineyi yeniden kurmakla Adnan Menderes'i görevlendirdi. Yeni kabine 9 Mart 1951'de açıklandı. Yeni Hükümet'in programı 30 Mart 1951'de Meclis'e sunuldu. Bir öncekine göre önemli değişiklikler içermemekteydi. Adnan Menderes'te TBMM'de Hükümet Programı görüşülürken bunu ifade edecekti.

BM'ye samimiyetle bağlı kalacaklarını belirten Adnan Menderes, dış politikada uygulayacakları siyaseti iki dış dayanağa bağladı. Bunlar; İngiltere ve

Fransa ile olan mevcut ittifak ve ABD ile her geçen gün artarak devam eden işbirliğiydi. Adnan Menderes'in başında bulunduğu kabineye ABD tam destek veriyordu. Türkiye'nin kendileri ile şu ana kadar olan ilişkileri de bu savı destekler nitelikteydi. 8 Mayıs 1951'de ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan ve Türkiye için uygulanması önerilen politika ABD'nin o gün için, Türkiye ile ilgili görüşlerini açıklaması bakımından önemlidir. Rapora göre; Türkiye, SSCB çevresindeki en güçlü anti-komünist ülke olmakla beraber, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu 'da olası bir SSCB saldırısına karşı direnç gösterebilecek tek ülkedir. Türkiye, uluslararası komünizme karşı verilen mücadelede özgür dünyanın bir müttefiki olarak kalmalıydı. Mevcut askeri gücü, özgür dünya ile olan işbirliği, Boğazlarının denetimini yürütüyor olması, üs bölgeleri gibi özellikleri bunda etkiliydi. ABD savaş durumunda Türk üsleri ile Boğazları SSCB'ye kapatabilmek için Türkiye ile müttefik olmalı ve onun tam üye olarak NATO'ya dâhil edilmesi için baskı yapmalı idi.

ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan rapor, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda büyük bir ilerleme sağlandığının göstergesi oldu. Türkiye ve Yunanistan'ın pakta kabulü konusundaki karar, üyelerin Ottawa'da 20 Eylül 1951 tarihinde alındı. Türkiye İngiltere'nin Ortadoğu'ya yönelik stratejilerinde de tartışma konusu oldu. Artık bölgesel dengeler değişmeye başladı. SSCB ve onun uzantıları, Türkiye ile ilişkilerinde daha dikkatli olacaklardı. Çünkü yapılan her şey NATO'yu da ilgilendirmekteydi. Doğal olarak SSCB Türkiye üzerinden diğer ülkelere de gözdağı vermeye çalışmaktaydı. Türkiye'nin NATO üyeliği için ilgili kurullardan gerekli karar çıktı ve sıra TBMM ile diğer ittifak üyelerinin onaylamasına geldi. Müttefik ülkelerin parlamentolarında kabul edildi. TBMM'de 18 Şubat 1952'de ilgili kararı onadı. 1950 seçimleri sonrasında iktidarı CHP'den devralan DP, dış politikada oldukça aktif bir siyaset uyguladı.

Menderes Hükümetlerinin dış politikada aldıkları kararlar günümüze kadar gelen tartışmaların da başlangıcını oluşturmaktaydı. Bu eleştirilerin ekseninde, öncelikle DP'nin izlediği ABD yanlısı siyaset yer almaktaydı. Şubat 1952'de gerçekleşen NATO üyeliği ise, şüphesiz ki Türkiye'nin geleceğini etkileyen önemli kırılma noktalarından biri olacaktı.

1951 mali yılında Türkiye'ye yapılacak ABD yardımı konusu açıklığa kavuşmamıştı. Bazı rakamlar telaffuz edilmiş ama kaynak olarak dışarıdan gelecek krediler gösterilmişti. Ancak ABD ile de herhangi bir uzlaşya varılamamıştı. Adnan

Menderes Washington'da Türk Büyükelçiliği aracılığı ile bazı girişimlerde bulundu. Konu savunma harcamaları idi. Personel sayısında yükselme beraberinde malî bir yük getirecekti. Türkiye'nin milli savunma bütçesi toplamda 101.000.000 lira/36.000.000 dolar idi. Bu rakama dış alım da eklendiğinde rakam 558.000.000 liraya çıkmaktaydı. Dış alım için belirlenen fasıllarda hiçbir surette abartıya yer verilmemişti. Bu dışalım programı, şayet ABD tarafından finanse edilirse, silahlı kuvvetlerin ihtiyaçları karşılanabilecekti. Buna karşılık ABD toplam ithalatı finanse ederse Türkiye bunu dövizle ödemede zorluk yaşabilirdi. Türkiye'ye yapılacak ABD ekonomik yardımı konusunda şu önerilere yer verildi. 31.500.000 doları personel sayısında öngörülen artışa, 13.000.000 doları astsubay programı ve 7.000.000 doları da mühimmat ve ham madde olmak üzere yaklaşık 51.500.000 dolar etmekteydi. Bütün bunların karşılanması halinde 15.500.000 dolarlık yine konu ile alakalı yeni bir kaynağa ihtiyaç duyulacaktı.

1952 mali yılı için Türkiye'ye ECA yardımı kapsamında verilecek olan yardım 60.000.000 dolar idi. Sonradan buna 42.000.000 dolarlık ilave yapılması gündeme geldi. Şayet ikincisi de kabul edilirse toplamda 108.000.000 dolara karşılık gelen bir rakam Türkiye'nin payına düşecekti. ABD'li yetkililere göre, ilave ECA yardımı olmazsa, Türkiye 120.000.000 dolarlık bütçe açığını kapatamayacaktı. Askeri harcamalarda herhangi bir kısıtlamaya gidilmesine de karşı çıkmaktaydı. Bundan dolayı bütçe kısıtlaması öncelikle yatırım harcamalarında uygulanmalıydı. ECA fonlarından faydalanan ülkeler arasında en düşük gayri safi milli hâsıla oranı Türkiye'deydi. Ona verilen ECA yardımı, ödemeler dengesini sağlamaktan ziyade kalkınma programını finanse etmek için idi. Bütçe açığının kapatılmasına yardımcı olmak amacıyla; iç talebin karşılanmasında kullanılması planlanan ithal ürünlerin durumu ile ilgili olarak alınacak kararların, kişi başına tüketim üzerinde nispeten az etkisi olacaktı. İlave ECA yardımı Türkiye'nin para rezervlerinde bir artışa neden olmayacaktı. Askeri alanın yanı sıra ekonomiye de destek verilmesi gerekiyordu.

Türkiye'ye 1951 ve 1952'de 140.000.000 dolar verilmesine karar verildi. Bu miktarın üst sınırı sabitti. Ancak bu her yıl için 70.000.000 doların verilmesi demek değildi. Şimdiye kadar ABD, ECA fonlarından 1951 mali yılı için 42.600.000 doları şu şekilde tahsis etti: 13.600.000 dolar verilen yardım, 25.000.000 EPU kaynaklarından ve Astsubay projesi için 4.000.000 dolar idi. İçinde bulunulan mali yıl için ABD tarafından yapılacak hibe ise 27.400.000 dolardı. Öncelik 30 Haziran 1951'den önce 40.000 er ve Astsubay programına verilmeliydi. İlave yardım ise bazı

şartlara bağlıydı: Mevcut bütçe sınırları içerisinde askeri harcamaların devam ettirilmesi ve bir sonraki yılda bu konuda herhangi bir kısıtlamaya gidilmemesi; Türk Silahlı Kuvvetlerinin 40.000 er arttırılması, astsubay programının devam ettirilmesi ve minimal askeri yatırım programının sürdürülmesi; askeri olmayan kamu harcamalarının düşürülmesi; vergi gelirlerinin de arttırılmasına çalışmalı idi.

Marshall Planı İcra Komitesi Başkanı Russell H.Dorr, 23 Nisan 1951 günü Ankara’da yaptığı açıklamada Türkiye’yi “*Hür dünyanın bir ön kalesi*” olarak değerlendirdi ve ekonomiyi güçlendirmek için Marshall Planı fonundan ek olarak 165.840.000 liranın serbest bırakıldığını ifade etti. Bu ilave tahsisatla birlikte Türkiye’de zirai üretimi arttırmayı, endüstrileşmeyi hızlandırmayı ve dünyanın diğer ülkeleriyle mal değişimini kolaylaştırmayı hedeflediklerini açıkladı. Serbest bırakılan bu para, sanayi ve tarımı modernleştirecek projelerin gerçekleşmesine ve bu alanda çalışacak elamanların yetiştirilmesine harcanacaktı. Bu rakama 1950 Ekim ayında tahsis edilen 125.000.000 lira da eklendiğinde toplamda 289.840.000 liraya ulaşıldı. Amaç Türk halkının yaşam seviyesini yükseltmektir. Bulgaristan göçmenleri için 30.000.000, çiftçilere borç verilmek üzere 8.000.000, hastane ve doğumevleri inşası için 7.300.000, kuyu sondajları için özel teşebbüse 5.000.000, su ve elektrik işleri için 5.900.000 lira verildi.

ECA, 1 Temmuz 1951 günü, Türkiye’ye Marshall Planı ve askeri yardım programı kapsamında 17.692.000 dolarlık ödenek ayırdığını bildirdi. Ziraat malzemeleri için 2.680.000, dokuma imalatı için 1.146.000, kullanılmış traktör ve yedek parçaları için 1.540.000, zirai haşeratlarla mücadele için 92.000, motorlu nakil araçları için 500.000, tıbbi ve kimyevi ilaçlar için 500.000, değirmenlerde kullanılmak üzere demir-çelik malzeme için 2.500.000, besicilik için 250.000 ve matbaa gereçleri için 400.000 dolar ayrıldı.

ABD tarafından Türkiye’ye 1951’de yapılacak ilave yardım konusunda bir yasa çıkarıldı. “Üçüncü Ek Ödenek Yasası” 2 Haziran 1951’de onaylandı. Bu süreç içerisinde Türkiye yeni bir durumla karşı karşıya kaldı. BM Güvenlik Konseyi Doğu Bloğu’na bazı hammaddelerin ihracına yasak getirmişti. Böyle bir ilişkiye giren ülkelere hiçbir finansal yardımda bulunulmayacağı karar alındı. Hatta bu durumu ispatlamak gibi bir yükümlülükte söz konusuydu. Konuyla ilgili bir listenin bu kapsamdaki ülkelere ulaştırılması gerekiyordu. 5 Haziran 1951’de liste yayınlandı. Konu Türkiye’yi de bağlamaktaydı. ABD ile siyasi ve ekonomik ilişkiler oldukça yoğundu. Bu kapsamda Doğu Bloğu ile ilişkilerinde dikkatli davranmak zorunda idi.

Türkiye'nin diplomatik ve ekonomik ilişkilerinin büyük bir kısmı Batı Bloğu'yla idi. Yasa, Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılandı. Zaten uzun zamandan beri Türkiye, Doğu Bloğu ile olan ticari ilişkilerini en alt seviyede yürütmekteydi. Aksi bir durumda ekonomik yardımın kesilmesi demek, batıdan gelen malların finansal kaynağının yok olması ile eş anlamlı olacaktı. ABD yardımı, öncelikle sermaye gelişimi, Türkiye'nin ekonomisini güçlendirmek için tasarlanan projeler ve ortak güvenlik ağında yer alma olanağı sağlamaktaydı.

Türkiye sadece Batılı ülkelerle ekonomik ilişkiler içerisinde değildi. Üzerinde bulunduğu coğrafyanın bir sonucu olarak Doğu Bloğu ile de diğeri kadar olmasa da komşuluk bağları mevcuttu. Sınırlı ekonomik ilişkiler olarak tezahür eden bu durum Kore Savaşı'nın da gündemde olduğu bu günlerde BM'in ve dolayısıyla ABD'nin ilgilendiği konuydu. Özellikle savaş sanayide kullanılacak hammaddelerin ticaret kapsamında olmaması gerekiyordu. Aslında Doğu Bloğu ülkeleri ile ticari ilişkilerin tamamen kesilmesi söz konusuydu. Ancak bu konuda Türkiye'ye bir ayrıcalık tanınması gündemdeydi. Uluslar arası antlaşmalardan doğan *“ABD'nin güvenlik hakkını”* çiğnetmeden Doğu Bloğu ile kontrollü olarak ticaret yapılabilirdi.

ABD, Türkiye'ye verdiği önemi her fırsatta vurgulamaktaydı. En üst seviyeden ziyaretler yapılmakta ve Türkiye'nin sorunlarına çözüm üretmek istenmekteydi. ECA'nın ülke kalkınmasına yönelik projeleri, bazı aksamalar olmasına rağmen uygulanmaktaydı. Bununla birlikte Türkiye'nin büyük bir sorunu olan bütçe meselesi bir türlü çözüme kavuşmamaktaydı. ABD'den aktarılan fonların yetersizliğinin yanı sıra İki ülke arasındaki mali yılın başlangıç farklılığı bile, bu kaynağın serbest bırakılmasında sorun yaratıyor ve bütçe açığı olarak topluma yansıyor. Önerilen çözümler ise Türkiye'nin uygulayabileceği türden değildi.

Türkiye'nin bütçesi her yıl açık vermekte idi. Bu durum dışarıdan kredi almayı zorunlu kılıyordu. ABD kaynakları dışında da Türkiye'nin pek bir şansı yoktu. Bu da Türkiye'nin ekonomisi üzerinde yabancı müdahalesine yol açıyordu. Paraya duyulan ihtiyaç, üretimle bir araya geldiğinde enflasyon kaçınılmazdı.

ABD dünya çapında ekonomik politikalar yürütmekteydi. Bu da ABD halkı üzerinde ağır bir vergi yükü demekti. 1953 mali yılı bütçe açıklarının yaklaşık olarak 15.000.000.000 dolara ulaşacağı tahmin ediliyordu. ABD bütçesinin 3/4'ünü savunma harcamaları oluşturmaktaydı. Bütçede bir kısıtlama yapılacaksa bunun savunma dışı harcamalar ve dış ekonomik yardımlarda yapılması gerektiği Kongre'de tartışılmaktaydı. Hatta birçok Kongre üyesi; ABD'nin yabancı

ekonomilere yaptığı yardımı tamamen terk etmesi gerektiği görüşündeydi. ABD Kongresi'nin bu tavrı 1951'de dağıtılması düşünülen toplam rakamda 1.000.000.000 dolarlık bir azalmaya neden olmuştu. Bunun sonucu olarak Türkiye yardım olarak 45.000.000 dolar almıştı. Türkiye 1952'de ise askeri ve ekonomik yardım olarak toplamda 300.000.000 dolar alacaktı. Türkiye'nin aldığı askeri yardım diğer ülkelerle kıyaslandığında çok yüksekti. Türkiye mevcut ihracatını özellikle tarım alanında artırmak istiyordu. Ekonomik göstergeler de bu potansiyelin varlığına işaret ediyordu. Fakat ürünü dünya piyasalarına taşıyacak büyük şirketlerin Türkiye'de faaliyet göstermesi gerekiyordu. ABD firmaları bunu yapabiliirdi.

1952 yılı Bütçe tasarısında da ABD'den 100.000.000 liralık bir yardım alınacağı öngörülmekteydi. TBMM'de bu tartışmalar sürüp giderken mali kaynağın temini hususunda önemli bir kurum olan ECA'da kurumsal bir değişime gidildi. Kore Savaşı'nın getirdiği güvenlik ihtiyaçlarındaki artış nedeniyle ECA, Karşılıklı Güvenlik Yardımları (MSA) olarak yeniden örgütlendi. 1952 yılında bu fondan 67.000.000 dolarlık hibe yardımı sağlandı. Bu yardımın 12.000.000 doları silahlı kuvvetleri takviye etmek amacıyla kullanıldı. Kalan 55.000.000 doların 33.000.000 doları doğrudan, 22.000.000 doları ise dolaylı yardımdı. 1952 Bütçesi yine ABD yardımı ile desteklenmişti. Bu durum daha sonraki yıllarda da aynı sorunun yaşanması anlamına geliyordu. Türkiye'nin güçlü bir ekonomik yapısının olmaması bunda oldukça etkiliydi. Özellikle enerji kaynakları ve tarım projeleri ABD kaynakları oldukça etkiliydi. Rakamsal olarak bir gelişmeden bahsedilebilirdi. Ancak bu durum ne kadar gerçekçi idi.

ABD 1952 yılından itibaren Türkiye ile olan ilişkilerinde farklı bir süreç izlemeye başlayacaktı. Yapılan yardımların şekli değişecek ve hibe tarzında uygulamalar başlayacaktı. Bununla birlikte Türkiye'nin kalkınması için yeni bir yöntem söz konusu olmuştu. Bu henüz fiiliyata geçmese bile ABD temsilcileri ile üst seviyedeki Türk yetkililer arasında tartışılmaya başlanmıştı. Tüketicinin talep ettiği ürünleri piyasaya sürebilecek sanayi kuruluşlarının faaliyete geçmesi bu açıdan oldukça önemliydi. Tarım sektörü de bu kapsamda değerlendirilmeliydi. Ancak tarımsal endüstrinin yanında bu tarz sanayi kuruluşlarına da ihtiyaç vardı. Bu teknoloji yabancı firmalarla ortaklıklar kurularak gerçekleştirilebilirdi. ABD firmaları bunu başarabilirdi. İşte işin bu kısmında ABD Büyükelçileri adeta taşeronluk vazifesi görerek bu şirketleri Türk piyasasına sokmaya çalışıyorlardı.

Türkiye petrol işletmelerinin yabancı sermayeye açılmasının gündemdeydi. Bugünlerde ABD tarafından tahsis edilecek olan yüklü miktardaki bir kredinin tamamen hibe olarak verilmesi gündemdeydi. Farklı sektörler olmasına rağmen Petrol konusunda da bu görüşmeler yeni açılımlara sebebiyet verebilirdi. Çünkü şimdiye kadar Türkiye'ye kredi açılırken karşılığı ülke kaynaklarından temin ediliyordu. 21 Ocak 1953'de Amerikan Ralph M.Parsons şirketiyle Maden Tetkik Arama Enstitüsü arasında bir anlaşma imzalandı. Türkiye'nin petrol siyasetindeki değişikliği; İran'da petrolün devletleştirilmesi kararının alındığı döneme rastladığını; bağımsızlıklarına *"inatla"* bağlı olan Türklerin *"Batılı Emperyalistleri"* ülkelerine davet ettiğini okuyucularına aktarmaktaydı.

TBMM'de 1953 yılı bütçe görüşmeleri yapılırken ABD yardımı ağırlıklı olarak tartışıldı. 1952 yılı bütçe açığının 199.400.000 lira olduğu ve bunun herhangi bir borçlanmaya gidilmeden Avrupa Tediye Birliği, ABD yardımı ve bütçe fazlalarıyla kapatıldığı ifade edildi. Türkiye-ABD işbirliğinin bir sonucu olarak *"büyük dost"* diye nitelendirilen ABD'den milli savunma hizmetleri için 145.000.000 liralık bir yardım temin edildiği, böylelikle bütçenin 1952 yılına oranla 132.500.000 liralık artışla 732.500.000 liraya yükseldiği belirtildi. Ayrıca 1953 yılında bütçe dışı olmak üzere yaklaşık 250.000.000 dolar tutarında savaş malzemesi yardımı alınacağını da ifade edildi. Yapılan yardımlar 1948-1949 döneminin dışında düzenli olarak artmıştı. 1952-1953 döneminde alınacaklarla birlikte toplamda 1.000.000.000 doları aşacaktı. Bunun dışında yine milli savunma giderlerini karşılamak ve askeri yardım programının devam ettirilmesi sağlamak için karşılık paralar fonundan 269.000.000 lira temin edilmişti. ABD ekonomik yardımı ise 30 Haziran 1952'ye kadar toplam 352.396.000 dolardı. Bunun 175.000.000 doları doğrudan doğruya ABD'den mal ve hizmet alınmasına imkân veren yardımdı. 174.000.000 dolar ise Avrupa üzerinden kullanılan kaynaktı. Geriye kalan yaklaşık 3.500.000 dolar ise teknik yardım olarak elde edilmekteydi. 1951-1952 yardımı 70.000.000 dolar olarak belirlenmişti. ABD'nin yardım ettiği diğer ülkelerde miktarlarda kısıtlamaya gidilmiş olmasına rağmen Türkiye'ye yapılan yardımda herhangi azalma olmamıştı. 1952-1953 döneminde ise yardım miktarı 67.000.000 dolar olarak belirlendi. Bunun 45.000.000 doları belirli bir program dahilinde kurumlar arasında dağıtıldı. Bu miktarın yarısı doğrudan, yarısı ise özel kaynak ismi verilen ve Avrupa Tediye Birliği kanalıyla kullanılan yardımdı.

DP Hükümeti bir taraftan dünya piyasalarına entegre olurken, diğer taraftan da seçmen desteğini kaybetmemek istiyordu. Bunun için gösterilen çabalar iç ve dış siyaset dengesini sarsmaya başlamıştı. Bu durumda bir orta yol bulunmaya çalışılacaktı. Kendisine oy veren kesimlerin başında köylüler gelmekteydi. Onların memnuniyeti bir sonraki seçim için elbette önemliydi. Günü kurtarmak için ekonomik politikalarda esnek davranılmaya başlanması, o an için bir çıkış yolu olarak görülse de uzun vadede Türkiye için sorun yaratacaktı.

ABD Büyükelçisi McGhee Türkiye'den ayrıldıktan sonra yerine göreve gelen Avra M. Warren, 18 Eylül 1953'de görevine başladı. A.M. Warren, göreve başladığı gün Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaret etti ve ABD Başkanı Eisenhower'un davetini Cumhurbaşkanı'na iletti. Celal Bayar bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Ziyaret 27 Ocak 1954'de başlayacaktı. Kendisine büyük bir ilgi gösterildi. Gezi her bakımdan oldukça faydalı geçti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar 10 Mart 1954'te İstanbul'a döndü. Özellikle gezinin tamamlanmasından sonra ekonomik konularda ilerleme sağlandı.

DP Hükümeti'nin önemseddiği konulardan birisi de bölgesel işbirliği idi. Bloklaşan dünyada böylesine girişimleri ABD'de desteklemekteydi. 2 Nisan 1954'te Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Türkiye ile Pakistan arasında anlaşmanın imzalanmasının ardından SSCB Türkiye'ye 20 Nisan 1954'de bir nota verdi. Verilen notada, bu anlaşma ile birlikte sınırlardaki gerginliğin artacağı ve mevcut dengenin bozulacağı ileri sürülerek durum protesto edilmekteydi. SSCB'nin esas rahatsız olduğu konu, diğer Ortadoğu devletlerinin de bu anlaşmaya dâhil olabilmesi ihtimaliydi. Ne Türkiye ne de Pakistan'ın herhangi bir saldırı tehlikesiyle karşı karşıya değildi. O halde bu anlaşmanın bir savunma anlaşması olmadığı iddia ediliyordu. Ayrıca bu anlaşmanın NATO askeri planlarına göre hazırlanması ve Ortadoğu ile Güney Doğu Asya'yı ilgilendiren güvenlik konularını içermesi diplomatik alanda krize sebebiyet vermişti.

TBMM'de 1954 yılı bütçesi görüşülürken Hükümet tarafından yapılan açıklamada 1953'de 587.000.000 lira olan Milli Savunma Bütçesi'nin 1954'te 600.000.000 liraya çıkarıldığını ifade edildi. Bu bütçeye, 1953'te 145.000.000 lira olan ve 1954'de 200.000.000 liraya yükseltilen ABD yardımı eklenince toplamda 800.000.000 liraya yükselecekti. Ayrıca Türkiye'nin bir NATO üyesi olması itibarıyla ABD'den savaş malzemesi yardımı da alınmaktaydı. DP iktidarının ilk dört yılında yapılan askeri aynî yardımın 954.000.000 dolara ulaştığını ifade edildi. 1950-

1951 döneminde 181.000.000 dolar iken 1953-1954 döneminde 253.000.000 dolara ulaştı. Ordunun takviyesi ve modernleştirilmesi için alınan bu yardımlara ilave olarak karşılık paralar fonundan bu dönem içerisinde 380.000.000 lira elde edilmişti. ABD'den sağlanan ekonomik yardımlar ise 237.000.000 dolardı. Bu rakama 1953-1954 döneminde alınacak yardım belli olmadığından dâhil edilmedi. Miktar belli olmamakla birlikte şimdiden temin edilen 21.000.000 doların kurumlar arasında dağıtımı yapılmıştı. 1952-1953 döneminde yapılan 67.000.000 dolarlık yardımın hibe şeklinde olduğunu ve 1953-1954 döneminde yapılacak yardımında bu kapsamda olacağını belirtildi.

1950'den bu yana Türkiye'ye olan ABD askeri yardımının 954.000.000 dolar, toplam ekonomik hibenin de 237.000.000 dolardı. Birçok ülkenin yardım miktarı azalırken Türkiye'nin payı artmıştı. Türkiye'ye bu yıl için yapılacak ekonomik yardımın 76.000.000 dolar olması bekleniyordu. Bu süreç esnasında ABD'den askeri teçhizat ve teknik destek olarak da yaklaşık 200.000.000 dolar alacaktı.

Türkiye'nin tanıtımı için başlatılan faaliyetler bu dönemde de devam etti. Başbakan Adnan Menderes 1951'de Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle ABD halkına seslendi. 1952'de ABD Kongre Kütüphanesi'nde bir sergi açıldı. Ankara ve İstanbul'daki yüksekokullarda ABD'li akademisyenler görevlendirildi. 1953'te ABD'nin birçok şehrinde Türkiye'yi anlatan konferanslar düzenlendi. 1953'te TBMM'de Türk-Amerikan Parlamento Dostluk Grubu kuruldu.

2 Mayıs 1954'te Türkiye yeniden seçim sürecine girdi. Seçim öncesi iktidar-muhalefet ilişkileri gerginleşse de bu tarihte yapılan seçimi büyük bir çoğunlukla DP kazandı. TBMM'nin ilk toplantısında Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı ve Celal Bayar yeniden seçildi. Hükümeti kurma görevini de Adnan Menderes'e verdi. Böylece 17 Mayıs 1954'te III.Adnan Menderes Hükümeti kuruldu. Dış basında seçim sonuçları doğal karşılandı. Türk milleti'nin demokrasiye bağlılığının bir sonucu olarak değerlendirildi.

III.Menderes Hükümeti'nin programı 23 Mayıs 1954'te TBMM'de okundu. Adnan Menderes ekonomik alanda yabancı sermaye girişi ve petrolün işletilmesi konusunda oldukça kararlı olduklarını vurguladı. Geçen dönemde NATO'ya üye olduklarını ve dünya güvenliğinin sağlanması konusunda faaliyetlerini devam ettireceklerini belirtti. Aynı zamanda da barışın temini için de çalıştıklarını belirtti. Adnan Menderes konuşması sırasında ortak güvenlik konularından bahsederken maddi ve manevi büyük fedakârlıklar yapmış ve yapmakta olan ABD'ye karşı

minnettarlığını da dile getirdi. Karşılıklı güven ve işbirliğine dayanan ilişkilerin her geçen gün daha da kuvvetlenmesinden duyduğu memnuniyeti milletvekilleriyle paylaştı. ABD halkı ve Hükümeti'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gezisi sırasında göstermiş olduğu yakın ilgiden dolayı Türk milletinin minnettar olduğunu ifade etti. Türkiye'nin artık yalnız olmadığını, *“samimi ve kuvvetli dostları ve müttefikleri olduğunu”* belirtti. Türkiye'nin ortak güvenlik sistemi içerisinde “şerefli bir mevki sağlamasını başaran ve dünyada büyük bir itibar kazandıran” dört yıllık DP dış politikasının geliştirilip devam ettirileceğini sözlerine ekledi. Başbakan, ayrıca “büyük dost” olarak gördüğü ABD'nin maddi ve teknik yardımlarından ortak anlayış içerisinde daha geniş ölçüde ve daha hızlı bir şekilde yararlanma konusunda imkânların geliştirilmesine çalışılacağını da ifade etti.

Başbakan Adnan Menderes, seçimlerin hemen ardından ABD Hükümeti'nin resmi daveti üzerine bu ülkeye 30 Mayıs-6 Haziran 1954'te resmi bir gezi gerçekleştirdi. Gerek geziye katılacak heyetin belirlenmesi ve gerekse gezi esnasında yapılacak görüşmelerin programı dikkate alındığında güvenlik ve ekonomi konularının ağırlıklı olarak yer aldığı anlaşılabacaktır. Adnan Menderes'in ABD yardımını artırmak için çaba gösterecekti. Gezisi sürecinde yapılan görüşmelerde Türkiye 1958 itibarıyla askeri harcamalar konusunda kendine yeter hale geleceği konusunda taahhüt verdi. Bu durum ABD'li yetkiler üzerinde olumlu bir etki bıraktı. Bu nedenle ABD, 1958'e kadar Türkiye'nin ihtiyaçlarını dikkate almayı kararlaştırdı.

ABD ile yapılan ekonomik anlaşmanın başlangıç tarihinden itibaren Türkiye'ye yapılan yardımlar; 190.551.118 dolar doğrudan ve 140.422.000 dolar dolaylı malzeme yardımı idi. Ayrıca 1.513.965 dolar hibe ve 966.730 dolar kredi olmak üzere toplam 2.480.695 dolarlık teknik yardım yapılmıştı. Ayrıca Askeri ve diğer yardımlarla birlikte başlangıç tarihi olan Nisan 1948'den 30 Haziran 1954'e kadar toplam olarak 495.848.000 dolarlık bir yardım gerçekleşmiş idi. 1947'de ABD yardımlarının başlamasından itibaren, Türkiye 277.500.000 dolar ekonomik ve 1954 yılının sonuna dek olan 6.000.000 dolarlık teknik desteği de içeren yaklaşık 1.500.000.000 dolarlık doğrudan yardım almıştı. Aynı dönemde, dünya bankasından 60.000.000 dolar kredi alınmıştı.

1955'in Mayıs ayında ABD'li yetkililerle yapılan görüşmede Türkiye'deki enflasyon tehdidi ve uzun vadeli yatırım projelerine ilişkin derin kaygılar bir kez daha ifade edildi. Fatin Rüştü Zorlu ise; dile getirilen konuların çözüme kavuşabilmesi için 300.000.000 doların verilmesini önerdi. Daha az oranda verilecek

kredi sadece yarım kalmış bir önlem olacaktı. Türkiye'deki enflasyonu önleyebilmek için gerekli tüm adımları atmaya hazır olduklarını söyledi. Ülkedeki tahıl kıtlığının bütçede 300.000.000 liralık bir açığa sebebiyet verdiğini vurguladı. Ancak ABD bu miktar için ümitli olunmamasını ifade ettiler.

ABD'nin "*Soğuk Savaş*" döneminde amacı; gerek Avrupa'da ve gerekse Asya'da SSCB'yi ve ona bağlı "*uydu devletleri*" güneyden bir blok halinde kuşatmaktı. İşte Balkanlarda da uygulamaya koyduğu plan bu doğrultuda işlemekteydi. Yugoslavya'nın o günkü durumu ABD için büyük bir fırsattı. Bu durum Türkiye gibi bölge ülkelerinin de çıkarına idi. Mevcut SSCB tehdidi böylece en aza indirgenmiş olacaktı. Bu amaçla ilk önce Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya İşbirliği Antlaşması 28 Şubat 1953'te, 9 Ağustos 1954'te ise Balkan Paktı imzalandı. ABD bunu askeri amaçlar doğrultusunda yönlendirmek istese de taraflar ekonomik iş birliğini ön planda tuttular.

Balkan Paktı bütün bu olumlu yaklaşımlara rağmen beklentileri karşılamadı. Kıbrıs anlaşmazlığı nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmaya başlaması, SSCB'nin Stalin'in 1953'te ölümünden sonra Yugoslavya'ya karşı izlediği politika değişikliği ve J.B.Tito'nun tarafsızlık politikasına yönelişi bu durumun başlıca nedenleriydi. Yugoslavya, Batı'ya en başından itibaren mesafeli yaklaşmaktaydı. Adnan Menderes ise bu pakta NATO'nun Balkanlar'daki uzantısı olarak görmekteydi. Paktın imzalanması ile başlayan yakınlaşma sonrası Yugoslavya'nın Batı'ya yönelmesini beklemekteydi. J.B.Tito ise bu görüşün tamamen karşısındaydı. Kendilerinin asla herhangi bir ülkenin zorla müttefiki olmayacaklarını, eğer bir ülke kendileriyle müttefik olmak istemiyorsa başka çıkış yollarının olduğunu belirtmekteydi. "kâğıt üzerinde" varlığını devam ettiren pakt, Haziran 1960'da resmen sona erdi.

III.Menderes Hükümeti Dönemi'ndeki önemli gelişmelerden birisi de Kıbrıs Sorunu'ydu. 1950'li yıllara gelinceye kadar Türkiye'nin dış siyaset gündeminde Kıbrıs konusu yoktu. Türkiye için Kıbrıs, Lozan Anlaşması'nın imzalanması ile siyasi açıdan bir gündem oluşturmamaktaydı. Hatta Türkiye 1950'li yılların ortalarına kadar böyle bir sorunun olmadığı tezini ileri sürmekteydi. Uzun diplomatik çabalar sonucu elde edilen NATO üyeliği ve bu üyelikte müttefik olarak çalışan Yunanistan ve İngiltere ile karşı karşıya gelmeme isteği, Ortadoğu güvenliği için oluşturulmaya çalışılan pakt projesinde Türkiye'nin İngiltere'ye olan yakınlığı bu tezin ileri sürülmesinde önemli rol oynadı. 1952-1954 yılları arasında Yunanistan,

İngiltere'ye birçok kez müracaat ederek, Kıbrıs'ın kendisine terk edilmesini istedi. İngiltere bu isteğe her defasında olumsuz cevap verdi.

16 Ağustos 1954 tarihinde, eski iddialarını tekrarlayarak, Kıbrıs'ta "*self-determination*" hakkı istedi. Bu müracaat da BM tarafından reddedildi. Bu gelişmeler üzerine, Kıbrıs'ta kanlı olaylar yaşanmaya başladı. Ada'ya gelen Grivas, EOKA terör örgütün, harekete geçirdi. Bu olayların şiddetlenmesi üzerine, İngiltere Haziran 1955'de, ilgili tarafları 29 Ağustos 1955'de Londra'da çalışmaya başlayacak konferansa davet etti. Türkiye, Kıbrıs konusunu görüşmek üzere yapılan çağrıyı 2 Temmuz 1955'te kabul etti. Londra Konferansı 29 Ağustos-7 Eylül 1955'de toplandı. Londra Konferansı sürecinde Türkiye Kıbrıs'ta mevcut statükonun devamından yana olduğunu, aksi takdirde adanın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini ifade ederek, konferans sürecince kırıncı davranmamaya özen gösterdi. Yunanistan'ın özellikle birkaç yıldır bu konu ile uğraştığının farkındaydı. Ancak gerek güvenlik sorunları, gerekse Balkan Paktı içerisinde Yunanistan'la bu meseleyi aralarında çözebilecekleri düşüncesi Türkiye'nin tavrında etkili olmuştu. İlerleyen süreçte ABD de iki müttefik devletin yaşadığı bu soruna müdahil olacaktı.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri gerginleştiren bir diğer olay ise 6-7 Eylül olayları oldu. İstanbul'daki Rum azınlığı hedef alan olaylar gerek yurtdışında ve gerekse yurtiçinde büyük tartışmalara sebebiyet verdi. Türkiye bu olayların karşısında ABD'yi yanına çekebilmek için çaba gösterdi.

Dış ilişkiler açısından yeni bölgesel ittifakların kurulması gündemdeydi. ABD Ortadoğu 'da kendi güvenlik ağını oluşturarak SSCB'ye karşı üstün bir konuma geçmek istiyordu. Bunun nasıl yapılacağı ve Türkiye'nin üstleneceği role ilişkin tartışmalar yaşanıyordu. Türk Hükümeti bu konuda aktif bir siyaset izlemek isterken, Arap ülkeleri ise mesafeli yaklaşıyordu. Adnan Menderes'in 1954 Haziran'ın da ABD'ye yapacağı gezi bu açıdan oldukça önemliydi. Gezi sürecinde bölgesel işbirliği imkânları tartışıldı. Adnan Menderes'in Irak'ı ziyareti sırasında Bağdat Paktı ile ilgili antlaşma 24 Şubat 1955'te imzalandı. Bağdat Paktı başlangıçta iki devlet arasında imzalanmış olmasına rağmen, daha sonra buna İngiltere, İran ve Pakistan'da katılacaktı. Paktin genişlemesi Doğu Bloğu'nda endişe ile takip edilmekteydi. ABD ise bu oluşumun arkasındaki asıl güç olmasına rağmen, bazı iç ve dış gelişmeler ile stratejik kaygılardan ötürü pakta katılmamıştı.

Pakistan, İran ve İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılmasına rağmen ABD, tam üyeliği kabul etmemekteydi. Washington bu konuda oldukça dikkatliydi. Mısır ve

Suudi Arabistan'ı kazanmak için bu konuda az olan şansını, pakta üye olarak kaybetmek istemiyordu. SSCB'nin de tahrik edilmemesi için bunu gerekli görüyordu. Pakt, İsrail'i dışarıda bırakmış ve bu durum İsrail'de iyi karşılanmamıştı. Bu nedenle ABD, pakta katılarak İsrail'in hassas olduğu bir konuda daha fazla ileri gitmeyi uygun bulmamaktaydı. ABD'nin böyle bir pakta katılması Senato'nun kararına bağlıydı. Yapılacak görüşmelerde bütün Ortadoğu politikasının tehlikeye düşebilirdi. Ayrıca bu katılımın bir iç politika malzemesi yapılması da istenmemekteydi. ABD kendi çıkarları doğrultusunda Bağdat Paketi'nı kurdurmuş, fakat kendisi gözlemci statüsünde katılmıştı. Yukarıda da ifade edilen gerekçelerden ötürü böyle bir siyaseti benimsemişti.

II.Dünya Savaşı bittikten sonra bazı Asya ve Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını kazandılar. Ancak bu yeni ülkeler yapısal olarak sağlam esaslara dayanmıyordu. Yeniden sömürge olma ihtimalleri vardı. Bu sebeple 1954'te BM dışında bir örgütlenme kurmak istediler. 1954 Mayıs'ında Endonezya, Birmanya, Seylan, Hindistan, Pakistan Kolombo'da bir araya geldi. Bu beş devletin 1954'ün sonlarına yaptığı bir diğer toplantıda 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde bir konferansın toplanması kararı alındı. Böylece 18-24 Nisan 1955 Bandung Konferansı toplandı. Türkiye'de katıldı. Konferansta, her türlü bloklaşmayı reddederek tarafsızlığı dış politika ilkesi olarak kabul eden devletlere karşı Türkiye, NATO ve ABD'nin başını çektiği Batı Bloğu'nu savunuyordu. Bu nedenle Türkiye Batı'nın sözcüsü olarak görülmüş ve katılımcı ülkelerin büyük bir çoğunluğu bu durumdan memnun olmamışlardı. Ancak Türkiye ABD'nin takdirini kazanmıştı.

III.Menderes Hükümeti, 1954 seçimlerinin güven tazeleyici ortamında kurulmasına rağmen iktidarı çok kısa oldu. 1954-1955 yılları DP iktidarı açısından iç ve dış politikada önemli sorunların yaşandığı bir süreçti. DP iktidarının ikinci döneminde ekonomik refaha erişilebileceği iddia edilirken, girişilen yatırımlar ABD'den beklendiği kadarıyla dış yardım alınamaması nedeniyle sürdürülemedi. Hızla artan hayat pahalılığı halkı olumsuz yönde etkilemeye başladı. ABD'den Buğday ve Arpa alındı. Türkiye'nin 1955'in ilk altı ayında 112.500.000 dolarlık bir ticaret açığı oluşmuştu. Bu oran 1954'ün aynı dönemindekinden 19.000.000 dolar daha fazlaydı. DP Grubunda, Türkiye'nin kötüye giden ekonomisi üzerine yapılan hararetli tartışmalardan sonra, III. Menderes Hükümeti'nin on altı bakanı istifa etti.

29 Kasım 1955 tarihinde gerçekleşen grup toplantısının ardından Başbakan Adnan Menderes 30 Kasım'da istifa etti. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Aralık

1955'te hükümeti kurma görevini yeniden Adnan Menderes'e verdi. Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes yeni kabinesini 9 Aralık 1955'te TBMM'ye sundu. Böylece IV.Menderes Hükümeti Kuruldu. Hükümetin programı 14 Aralık 1955'de Başbakan tarafından okundu. Bir önceki programın neredeyse aynısıydı.

Ekonomik konular her zaman olduğu gibi yine gündemdeki önceliğini koruyordu. ABD'li yetkililere göre Türkiye'nin uzun vadedeki borcu yaklaşık 900.000.000 dolar civarındaydı. Bunun yeniden finanse edilmesi gerekiyordu. Bu miktarın Türk ekonomisinin kaldıramayacağı kadar fazla olduğunu söylemenin doğru olmayacağını, ancak vadelerin uzun bir zamana yayılması gerektiğini ileri sürüyordu.

Türk ekonomisinin içinde bulunduğu darboğaza bir çözüm bulunmazsa, üç aylık bir süre zarfında hükümetin istifası söz konusu olabilirdi. Siyasi çevrelerde bu söylenti sıkça dillendirilmeye başlanmıştı. Türk Hükümeti içine düştüğü ekonomik sorunlarda kurtulabilmek için bir çıkış yolu arıyordu. Bu konuda ilk yapılan girişim 300.000.000 dolarlık kredi talebi sonuca ulaşmamıştı. Bu bağlamda yapılan ilk iş ABD Başkanı'nın özel danışmanını Türkiye'ye davet etmek oldu. Türkiye'nin davetini kabul ederek Türkiye'ye 1-9 Şubat 1956'da gelen C.B.Randall, alınması planlanan 300.000.000 dolarlık kredi için bir umuttu. Türkiye kendisine birçok konuda teminat vermiş olmasına rağmen yine bu krediyi alamadı. ABD, askeri ve siyasi olarak müttefiki olarak gördüğü Türkiye'nin bu talebini çeşitli bahanelerle sürekli olarak reddedecekti. Suriye'nin SSCB ile yakınlaşması nedeniyle 1957'de yaşanan kriz ortamında Başbakan, ABD'den istediği krediyi almak için bu durumu fırsat olarak kullanmaya çalışarak her ihtimali değerlendiriyordu.

Türkiye ekonomik sorunların üstesinden gelebilmek için ABD dışındaki ülkelerden de krediler almaktaydı. Bu doğrultuda 1955'de, İngiltere, Almanya, Japonya, Belçika, Fransa, Avusturya, İtalya, Hollanda, İspanya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya ile ticari görüşmeler yapılmış ve yeni krediler sağlanmıştı. ABD'den ise 1948'den itibaren alınan yardım devam etmekteydi. 1954-1955 ABD mali yılının sonu olan 30 Haziran 1955'e kadar temin edilen ekonomik yardım miktarı 592.025.000 dolar, teknik yardım ise 9.000.000 dolardı. 1955-1956 dönemi ekonomik yardımın kesin miktarı Haziran ayında netleşecekti. Ancak bu yardıma mahsuben 37.500.000 dolar tahsis edilmişti. Aynı dönem için 2.060.000 dolarlık da teknik yardım kabul edilmişti.

1956 Bütçe görüşmeleri TBMM’de yapılırken DP ekonomide büyük ilerlemeler gösterdiklerini iddia edecekti. Halbuki süreç ABD yardımlarından sağlanan kaynaklarla işletiliyordu. Ancak muhalefet partileri bu yardımların bir gün kesileceğini ve Türkiye’nin şimdiden bir eylem planı hazırlaması konusunda iktidara uyarıda bulunuyordu.

Ekonomik durum hiç de iddia edildiği gibi sorunsuz değildi. Türkiye ısrarla ABD’den yüksek miktarda kredi talep ediyordu. Başbakan Adnan Menderes’e göre hükümetin saygınlığını koruyabilmek için bu meblağ mutlaka alınmalıydı. Ancak yapılan bütün girişimler sonuçsuz kalmaktaydı. Bu durumun temel gerekçesi Türk Hükümeti’nin ABD’nin isteklerine uymamasıydı. Ayrıca paranın nerede kullanılacağını önceden belirlenmesi ve kredi veren kuruluşların bilgilendirilmesi talepleri Türkiye tarafından reddediliyordu. Bu mesele Menderes Hükümeti’nin kalması veya düşmesi olasılığıyla da yakından ilgiliydi. Uzmanlar Türkiye’nin iflas ettiğini, enflasyonun rahatsız edici boyutlara ulaştığını ve genel görüntünün hiçte iç açıcı olmadığını ileri sürmekteydi. Aksi görüşte olanlar için ise para sıkıntısı, kalkınmakta olan Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı bir olumsuz durumdu.

Türk kaynaklarına göre Türkiye’nin dış borcu yaklaşık olarak 1.000.000.000 dolardı. Vadesi uzatılmış borçları da içeren Dünya Bankasından alınan krediler, farklı yabancı kaynaklar ve geri ödenen değişken borçlar ve ödenmemiş faturalar bu kapsamdaydı. Türkiye’de bütçe açığı vardı. Fakat uzmanlara göre bu önemli bir konu değildi. Enflasyon, çiftçilere ödenen yüksek miktardaki buğday destek kredileri sayesinde düşmüştü. Kesin rakamlar bilinmemesine rağmen bir Türk kaynağı bu ödemelerin yıllık 300.000.000 ile 400.000.000 lira arasında değiştiğini ifade etmekteydi. Başbakan’a yardım edecek tek şey yüksek miktardaki krediyi ABD’den almak olacaktı. Bunu kendi öz kaynaklarından karşılama ihtimali olmadığı için 300.000.000 dolarlık kredi hayati öneme haizdi. Aksi bir gelişme hem hükümetin ve dolayısıyla DP’nin gücünü zayıflatacak hem de ekonomik olarak halkın alım gücünü “*kemer sıkma*” politikalarıyla azaltacaktı.

1957 Bütçe Görüşmelerinde Milli Savunma Bakanlığı’na ait bütçenin 1.600.000.000 lirayı aştığını vurgulandı. ABD kaynaklı olarak 500.000.000 liralık askeri malzeme yardımı; karşılıklı paralar fonundan alınacak miktar ve NATO tarafından yapılacak tesislerin Türkiye’nin savunma gücüne katkıda bulunacağını söylenildi. Son olarak TSK’nın modernizasyonu için ABD’nin gösterdiği anlayış ve yaptığı yardımlarına duyduğu minnettarlığı da dile getirildi.

Başkan Eisenhower ile General L.Norstad arasında 15 Temmuz 1957’de yapılan yazışmada Türkiye’nin o günlerde nasıl bir krizin içerisinde olduğunun en büyük deliliydi. ABD daha ucuza mal olacak bir savunma sistemi için uğraşıyordu. Sorumluluk alanında sadece Türkiye bulunmuyordu. Bütün maliyetin neredeyse tamamını kendisi karşılıyordu. Konvansiyonel silahlar ve savunma sistemleri artık oldukça pahalıya geliyordu. Nükleer silah sistemleri bile maliyetine rağmen ilerleyen süreçte daha düşük bir mali tabloya sebebiyet vermekteydi. Ancak ABD’den yardım alan ülkeler sadece güvenlik ihtiyaçlarını karşılamıyorlardı. Oraya harcayacakları miktarı, ekonominin başka alanlarına yönlendirmenin gayreti içindeydiler ki, bu durum ABD’nin asla kabul etmeyeceği bir uygulamaydı.

Bağdat Paktı’nın kuruluşundan sonraki geniş kapsamlı ikinci toplantısı 16-19 Nisan 1956’da gerçekleşti. Yüz elli delege katıldı. Konferansın açış konuşmasını İran Başbakanı Hüseyin Ala yaptı: Her şeyden önce üye ülkelerin Komünizm’e karşı mücadele güçlerini artırabilmeleri için ABD’nin pakta üye olması gerektiğini vurgulayarak davette bulundu. ABD ekonomik komiteye üye olmuştu. Bu durum Bağdat Paktı’nın amaçlarına ABD Hükümeti’nin yakın ilgisi olarak algılandı. Önceleri ABD bu komitede gözlemci sıfatı ile temsil edilmekteydi. Üye ülkeler paktın güçlendirilmesi için ABD’nin ekonomik komiteye katılmasının paktın geleceği için bir dönüm noktası olacağı yönünde görüş bildirmişti. Paktın oluşumunda da zaten ABD’nin etkisi vardı. Bölge ülkelerine yönelik SSCB tehdidini önlemek amacıyla bu ülke ile komşu olan devletlerin güç birliği yapmasına yönelik teklifinin bir sonucuydu.

Bağdat Paktı’nın İkinci Konsey Toplantısı’nda görüşülen konular ABD’nin ekonomi komitesine katılması, İsrail’in durumu, Mısır, Ürdün ve Suriye’nin Durumu ve SSCB’nin bölgedeki faaliyetleriydi. Ayrıca özellikle pakta üye Müslüman ülkeler İngiltere ile aynı oluşum içerisinde yer almış olmalarına rağmen Mısır konusunda izlediği politikadan ötürü rahatsızdı. Bu ülkeler ABD’nin pakta tam üye olması halinde sorunların üstesinden gelineceğini öngörüyorlardı

IV.Menderes Hükümeti Dönemi’nde Kıbrıs Sorunu bütün yoğunluğu devam etmekteydi. ABD çözümsüzlükten dolayı oldukça rahatsızdı. ABD’ye göre İngiltere ile Yunanistan arasındaki güven eksikliği, problemin kaynağını teşkil ediyordu. Bu durumun Yunanistan’ın Batıya karşı olan bağlılığında olumsuz bir etkiye sebep olacağından endişe eden ABD, Yunanistan’dan gelen arabuluculuk teklifini kabul etti. Böylece Atina, batının süper gücünü arkasına alarak Türkiye’yi kendi istediği

yönde uzlaşya zorlamayı planlıyordu. ABD, bu iş için özel temsilci olarak J.F.Dulles'in özel asistanı Julius C.Holmes'i görevlendirdi. ABD Dışışleri Bakanlığı bürokratlarının hazırladığı planda Yunanistan kayırılmaktaydı. “Enosis” temelli olarak “*self determinasyon*” etrafında şekillenmişti. Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, 28 Ağustos 1956'da ABD Büyükelçisi Cavendish Cannon ile bir araya geldi. “*Yapacak başka bir şeylerinin kalmadığını*” ima ederek bu zorlu şartlarda ya istifa edeceğini ya da SSCB'ye atıfta bulunarak “*başka mihraklardan*” gelecek bir yardımın kabul edilmesinin doğuracağı olumsuz sonuçlardan bahsetti. Yunanistan Dışışleri Bakanı E.Averoff-Tossizza'da J.F.Dulles'e özel bir mesaj göndererek ABD'nin devreye girmesinin kendileri açısından ne kadar önemli olduğunu ifade etti.

İngiltere Hükümeti, Türkiye'nin yaptığı bütün itirazlara rağmen 1956'da özerkliği gündeme getirmiş fakat süre içerisinde adada iki ayrı toplumun varlığını kabul ile, “*taksimi*” de bir çözüm yolu olarak seçenekler arasına almıştı. Türk Hükümeti en doğru hareket tarzının bu olacağı değerlendirmesinde bulunarak destek vermeye başladı. Ancak sorunun başlangıcından itibaren Türkiye'nin savunduğu tez mevcut durumun korunmasından yanaydı. Şimdi ise politika değişikliğine kendisi gidiyordu. Bu da Hükümeti uluslararası ilişkiler bağlamında tartışılır kılabilirdi. Türk kamuoyu da “*taksim*” tezini hemen benimsemedi. İmkânlar dâhilinde mevcut durumun devamını, aksi takdirde adanın tarihsel gerekçelerle asıl sahibi olan Türkiye'ye geri verilmesini istedi.

İngiltere 1956 Temmuz'unda Lord Radcliffe'yi Kıbrıs için bir özerklik anayasası raporu hazırlaması için görevlendirmişti. Kıbrıs'taki incelemelerden sonra ilgili rapor tamamlanmış ve 12 Kasım 1956'da İngiltere Sömürgeler Bakanlığı'na sunulmuştu. Türkiye Kıbrıs'ın İngiltere'de kalması istemekteydi. Eğer İngiltere adadan çekilirse Kıbrıs gerçek sahibi olan Türkiye'ye iade edilmeliydi. Bunun gerçekleşmemesi durumunda Yunanistan ile Türkiye arasında yarı yarıya “*taksim*” edilmeliydi. Böyle olması halinde İngiltere'ye istediği üsler ve bölge bırakılabilirdi. İngiltere, ada halkına “*self-determinasyon*” hakkı tanımayı yetkili kurumlarında tartışıyordu. Bunun gerçekleşmesi halinde Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve güvenliği korunmalıydı. Hiçbir surette Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesi kabul edilmeyecekti

ABD'nin arabuluculuk girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Türkiye, bu ülkede bulunan yetkililerden Kıbrıs konusunda çalışmalar yapmasını

istedi. Kıbrıs konusunda 1955'e oranla Türkiye'nin lehine bir ilerleme görülmesine rağmen pek çok kişiye Türkiye'nin İngiltere'nin telkinleriyle hareket ettiği izlenimi edindiğini belirtti. Bu konuda ABD'nde Türkiye'nin izlemesi gereken politikanın, Yunanistan'ın kendisine ait olmayan bir adayı sorun çıkararak talep ettiği şeklinde olması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulundu. ABD kamuoyunda Kıbrıs Sorunu'nun sadece İngiltere ile Yunanistan arasındaki bir mesele olarak algılandığı sürece çözüm için Yunanistan'ın tezi her zaman bir adım önde olacaktı. Yunanistan ABD'deki dini kuruluşlar ve dernekler aracılığıyla belediyeler, eyalet valileri üzerinde, ticaret odalarına kayıtlı Yunanlı tüccarlar ile de işadamları üzerinde etkiye bulunmaya çalışıyordu.

Adnan Menderes ABD büyükelçisi F.Warren ile yaptığı bir görüşmede; “*Enosis*” ile “*taksim*” iki uç noktayı teşkil etmediğini ve böyle algılanmasının da büyük bir hata olduğunu dile getirdi. Kalıcı çözümün ise adanın “*taksim*” edilmesi ile sağlanabileceğini vurguladı. Türkiye'nin bu kararın dışında herhangi bir seçenek üzerinde durmadığını da söyledi.

Süveyş Kanalı'nın 26 Temmuz 1956 millileştirilmesi ile Ortadoğu'da yeni bir sorun ortaya çıktı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra gerek petrol sahalarının genişlemesi ve gerekse Batı Avrupa endüstrilerinin büyük ölçüde Ortadoğu petrolünü kullanması nedeniyle, Süveyş Kanalı'nın ekonomik önemi artmıştı. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunasır, Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirdiğini açıkladı. Bu durum bölge ülkelerinin ilişkilerini gerginleştirdi. Olay silahlı çatışmaya kadar varacaktı.

İsrail, 26 Ekim 1956'da Mısır'a karşı saldırıya geçerken İngiltere ve Fransa Mısır'a bir nota vererek her iki tarafın kanaldan 10 mil geri çekilmesini istedi. Kanalı korumak içinde stratejik mevkihlerin işgali başladı. Bu saldırı Türkiye tarafından kınandı. Aynı zamanda da ABD, SSCB ile birlikte hareket ederek müttefiki olan İngiltere'nin bu saldırısına destek vermedi. Mısır; İngiltere, Fransa ve İsrail ortak saldırısına fazla direnç gösteremedi. Cemal Abdunasır, Mısır kuvvetlerini Sina'dan çekti. Artan uluslararası baskılar İngiltere, Fransa ve İsrail'i Mısır topraklarından çekilmek zorunda bıraktı. Mısır'a Arap devletleri dışından en büyük destek SSCB'den gelmişti. Mısır bu durumun Batılı emperyalist devletlerin Suriye'yi işgali için bir bahane yaratacağını düşünüyordu. Batı karşısında SSCB desteğini almak için Mısır Başbakanı Moskova'ya gitti. Diğer taraftan Suriye, Suudi Arabistan İngiltere ve Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkilerini kesti.

Türkiye gerek tarihten gelen sebeplerle ve gerekse Bağdat Paktı sayesinde Ortadoğu’da önemli bir etkiye sahipti. Türkiye, Ortadoğu ile ilgili sorunlarda Batı yanlısı bir tavır takınmakta ve ABD politikalarına destek vermektedir. Türk Hükümeti Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunhasır’a açıktan açığa “nefret” duymakta ve Bağdat Paktı’nı zayıflatmaya yönelik her türlü oluşuma tepki göstermektedir. Süveyş Kanalı krizinde de yine ABD’nin yanında yer aldı. ABD Hükümeti 29 Kasım 1956’da Ortadoğu politikası ile ilgili yeni bir açıklamada bulundu: Türkiye, İran, Irak ve Pakistan’ın toprak bütünlüğüne, bağımsızlıklarına karşı meydana gelebilecek herhangi bir saldırıyı “çok ağır ve ciddi bir durum” olarak göreceği ve bunun çok vahim sonuçlar doğurabileceği ifade edilmektedir.

ABD’nin 29 Kasım 1956’da Bağdat Paktı üyelerine verdiği desteğin ardından Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957’de Kongre’de bir konuşma yaptı: Ortadoğu ülkelerinin bağımsızlıklarını korumalarına yardımcı olmak için hükümete; bu ülkelerle işbirliği yapmak ve ekonomik güçlerini artırmalarına yardım etme yetkisinin verilmesini istedi. Bu durum Türkiye ve Bağdat Paktı üyeleri arasında sevinçle karşılandı. Başkan Eisenhower’ın teklifi 9 Mart 1957’de Senato tarafından kabul edildi. Başkan Eisenhower’ın danışmanı J.Richards’ın öncülük ettiği heyet, 21 Mart’ta Türkiye’ye geldi ve temaslarına başladı. Başbakan Adnan Menderes’in yanı sıra Dışişleri, Savunma, Maliye bakanlıklarının yetkilileri ile bir toplantı gerçekleştirdi. Eisenhower Doktrini ile ABD, Ortadoğu’da daha etkin olmayı hedeflemişti. Bölgenin en etkili siyasi oluşumu Bağdat Paktı’na girmemesine rağmen ekonomik ve askeri konularda paktı destekleyen ABD, doktrinin ilanı ile bölge ülkeleri arasında Süveyş Kanalı Krizi esnasında yükselen itibarını daha da artıracaklarını düşünmekteydi. ABD’nin bu hedeflerini bilen Türkiye, bölge için ne kadar önemli bir ülke olduğunu bir kez daha göstermiş ve bu vesile ile aldığı yardım miktarını artırmak amacındaydı.

Türkiye, SSCB’nin Ortadoğu’da izlediği siyasetten rahatsızlık duyuyordu. Suriye’de yaşanan gelişmeler, Türkiye-Suriye ilişkilerini krize dönüştürdü. Suriye ile Türkiye arasında Hatay meselesiyle başlayan ihtilaf, Bağdat Paktı ile artmış, Türkiye’nin Batı’ya yaklaşması Suriye’nin SSCB’ye yakın politikalar izlemesi her iki ülke arasında derin uçurumlar yaratmıştı. 1956 Süveyş Buhranı sonrasında Suriye SSCB ile yakınlaşmıştı. Türkiye ve Suriye ilişkilerini kriz haline dönüştüren son olay SSCB’nin Suriye’yi kullanarak Ürdün üzerinde siyasi hâkimiyet kurma girişimi oldu. Ürdün bu dönemde siyasi olarak istikrarsız bir ülkedir. Mayıs 1957’deki seçimlerde

sol partilerin zafer kazanması Türkiye'nin Suriye rejimi konusunda duyduğu endişeyi artırdı. Türkiye'nin Suriye'ye karşı giderek sertleşen tavrına ABD'de diplomatik olarak destek vermeye başlamıştı. Ancak ABD'nin de Türkiye'nin Suriye konusunda tek başına hareket etmesi olasılığına karşı çekinceleri vardı.

ABD'li yetkililer yaptıkları değerlendirmede Türkiye'nin Suriye politikasını yetersiz bulmaktaydı. Onlara göre Türk Hükümeti'nden istenilen seviyede bir tepki pek de gözlemlenemiyordu. SSCB'ye yönelik daha esnek bir söylem içerisindeydiler. Bu durum Türkiye'nin ABD ile olan pazarlık gücünü arttırmak için taktiksel bir davranış olarak değerlendirilebilirdi. Ayrıca Türkiye'de genel seçimlerin yaklaşmış olması da süreç üzerinde etkiliydi. Bununla birlikte Türkiye, ulusal güvenliğin korunması adına müttefikleri bağlamında uluslararası siyasetin önemli bir aktörüydü. Ancak tarihsel olarak her ne kadar Rusya'nın karşısındaysa da, şimdilik SSCB'ye karşı yürütülen “Soğuk Savaş” ta farklı bir yol tercih etmiş olabilirdi. Bu da tamamen ekonomik kaygılardan kaynaklanıyordu. ABD ile olan ilişkilerindeki manevra kabiliyetini arttırarak yaşanan krizden kârlı çıkmak istiyor olabilirdi.

Adnan Menderes Hükümeti “hırslı” bir ekonomik kalkınma programı yürütmekteydi. Türkiye'nin uzun vadeli kredi ihtiyacı, ticari bağlantılarını genişletmeye zorlamıştı, çünkü önceki kredi ödemesinde yükümlülüklerini yerine getirememesi döviz varlığını sınırlandırmıştı. Bu sebeple Türkiye ihtiyaç duyduğu sermayeyi sağlayacak herhangi bir öneriyi kabul edebilirdi. Cam fabrikası için yapılan yardım isteği ABD tarafından geri çevrilince, yarı resmi bir kuruluş olan Türkiye İş Bankası yönünü SSCB'ye çevirmiş ve Temmuz 1957'de mal olarak geri ödenmek üzere iki adet cam fabrikasının kurulması için yaklaşık 10.000.000 dolarlık bir kredi Rusya'dan temin edilmişti. Bu durum Türkiye'nin ABD ve SSCB ile olan ilişkilerinde izlediği siyasete anlamlı bir örnekti.

Bu sırada Bağdat Paketi Üçüncü Konsey Toplantısı 3-6 Haziran 1957'de Karacı'da yapıldı. Yapılan değerlendirmede Eisenhower Doktrini'nin desteklenmeye devam edileceği belirtildi. Bu toplantıda ABD paktın askeri komitesine üye oldu. ABD'nin askeri komiteye üye olması paktın geleceği açısından oldukça önemliydi. Bu durum hem SSCB'ye karşı bir üstünlük sağlayacak hem de paktın üyeleri arasındaki sorunlara çözüm getirebilecekti. İngiltere'nin Ortadoğu'daki saldırgan eylemleri buna örnekti. Gündemdeki Suriye Krizi için de bölgesel destek anlamına geliyordu. Türkiye ile Suriye arasında yaşanan kriz konunun BM'ye taşınmasıyla yumuşama evresine girdi.

IV.Menderes Hükümeti Dönemi'nde eğitim, kültür ve sağlık alanında önceki hükümetler döneminde başlayan işbirliği kesintisiz devam etti. Hatta yabancı şirketler Türkiye'de kurdukları ilaç fabrikaları ile bu alandaki açığı kapatmaya çalıştılar.

Genel seçimler Mayıs 1958'de yapılacaktı. Yaşanılan iç siyasi tartışmalardan ötürü erkene alındı. Yeni seçim tarihi 27 Ekim 1957 idi. Bu tarihte yapılan seçimi yine DP kazandı. Adnan Menderes yeni hükümeti kurmadan önce ABD'nin görüşünü Büyükelçi F.Warren aracılığı ile öğrenmek istedi. Bakanlar Kurulu listesi 25 Kasım 1957'de Cumhurbaşkanı'na sunuldu. 27 Kasım 1957'de TBMM'de açıklandı. Böylece V.Menderes Hükümeti kurulmuş oldu. Adnan Menderes 4 Aralık 1957'de de Hükümet Programı'nı TBMM'ye sundu. ABD'de den alınan ekonomik yardımdan ötürü bu ülkeye teşekkür edildi.

Türkiye BM'in ve NATO'nun izlediği politikaların takipçisi olduğunu vurguladı. Bunun dışında Bağdat Paktı da kuruluş amaçları doğrultusunda oldukça faaldi. ABD paktın askeri komitesine katıldıktan sonra daha da etkin bir hale dönüşmüştü. Adnan Menderes Suriye Krizi sırasında sorunun çözümüne destek veren Suudi Arabistan Kralı Suud bin Abdulaziz'e teşekkürlerini ilettili. NATO ve Bağdat Paktı üyesi olarak Türkiye'nin, SSCB ile ilişkilerini müttefikleriyle aynı seviyede sürdüreceğini ifade etti. Dış politikada barışçıl bir siyaset izleneceğini belirtti. Ekonomik işbirliğini önemsediklerini ve Avrupa Kömür-Çelik Birliği, Atom Birliği ve Ortak Pazar gibi kurumlara da üye olmak için çalışma yapıldığını da sözlerine ekledi.

ABD ile ilişkilerin ise karşılıklı saygı ve güvendiğini ifade etti. NATO üyesi olan Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerle mevcut ilişkiler her geçen gün biraz daha güçlenmekteydi. Bağdat Paktı üyeleri Irak, İran ve Pakistan'la da aynı kapsamda ilişkiler geliştirilecekti. Kıbrıs politikasında ise milli çıkarlardan taviz verilmeyecekti.

V.Menderes Hükümeti Dönemi'nde Bağdat Paktı Dördüncü Konsey Toplantısı 27-30 Ocak 1958'de Ankara'da toplandı. Adnan Menderes'in ABD'den ekonomik yardım almak için çaba gösterdiği günlerde yapılan bu toplantıda; Başkan Eisenhower Bağdat Paktı'nın güçlendirileceği konusunda garanti verdiği iddiaları ABD kaynaklarınca doğrulanmadı. Ankara'da yapılan bu toplantıda hem ekonomik hem de askeri konular gündeme geldi. Üye ülkelerin kalkınmasına yönelik geniş

kapsamlı programlar yürütülmesi kararlaştırıldı. Bunun yanı sıra yine SSCB'nin bölgedeki etkinliği tartışıldı.

Bölgesel işbirliği konusunda Türkiye'nin müttefikleri olan Irak'ta General Kasım 14 Temmuz 1958'de darbe yaparak Nuri Sait Paşa hükümetini devirdi. Bu olay bütün dengeleri altüst etti. Darbenin ani ve “kanlı” oluşu, bütün dünyada şaşkınlıkla karşılandı. Bağdat Paktı'nın imzalanmasının ardından Kral Faysal ve Nuri Said Türkiye'ye sıklıkla ziyarette bulunmuşlar ve Türk devlet adamlarıyla kişisel dostluklarını ilerletmişlerdi. Geçmişinde imparatorluk geleneği olan Türkiye, Cumhuriyetçilikle uyumlu olduğunu düşündükleri Krallık rejimine saygı duymaktaydı. Bu nedenle genç kralın öldürülmesini derin bir üzüntüyle karşıladı.

SSCB'nin Irak'ı etki alanına alabilmesi olasılığı ABD'yi endişelendirdi. ABD 15 Temmuz 1958'den itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başladı. Durumdan Ürdün de etkilendi ve Kral Hüseyin, ABD ve İngiltere'den yardım istedi. Bunun üzerine İngiltere iki bin iki yüz kişiden oluşan askeri bir kuvveti Ürdün'e gönderdi. Suudi Arabistan Kralı da Bağdat Paktı'na üye ülkelerin derhal Irak'a müdahale etmesini istedi. Irak'taki askeri darbeye en sert tepkilerden birisini Türkiye gösterdi. 17 Temmuz 1958'de ABD'ye başvurarak, Irak'a müdahale etme konusunda kararlı olduğunu bildirdi. Bu durum SSCB'yi harekete geçirdi ve Türkiye'yi uyardı. SSCB, ABD ve İngiltere'ye de tepki gösterdi. ABD Dışişleri Bakanı J.F.Dulles, Türkiye, İran ve Pakistan'a, Kafkaslardan Hayber Geçidi'ne kadar olan üç bin millik sınır bölgesini savunma garantisini verdi. Bundan sonra SSCBde daha fazla ileri gidemedi. Zaten ABD'nin de taraftar olmadığı müdahale kararından Türkiye de vazgeçti.

Bağdat Paktı'nın kuruluşunu SSCB tehdidine karşı ABD teşvik etmişti. Eisenhower Doktrini yayınlandıktan sonra paktın ABD açısından pek de bir önemi kalmamıştı. ABD, Ortadoğu politikasını yeniden şekillendirmişti. 1956'da yaşanan Süveyş Krizi Bağdat Paktı'nın güvenilirliğinin zayıflamasına neden olmuştu. Irak'ta yaşanan bu darbe ise paktın dağılmasına sebep olacaktı. Bağdat Paktı Konseyi Ocak 1958'de planlandığı gibi 28-29 Temmuz 1958'de Londra'da toplandı. Yeni duruma göre bir hareket tarzı belirlenecekti. Bu doğrultuda Türk Hükümeti 31 Temmuz 1958'de yeni Irak Cumhuriyeti'ni tanıdığını ve bu rejimle dostluğa dayalı bir dış siyaset izleyeceğini duyurdu. Bağdat Paktı'nın Irak olmadan da devam edeceğini göstermekteydi. ABD pakta katılmak yerine, üyelerle ayrı ayrı imzalayacağı antlaşmalarla katkıda bulunacaktı. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin “Soğuk Savaş”

döneminde önemini artırdı. Bu durum ABD'den alınan yardımın artmasını da beraberinde getirecekti. 20 Ağustos 1959'da Bağdat Paktı'nın adı CENTO olarak değiştirildi.

Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak yeni planlar gündemdeydi. ABD, Kıbrıs Sorunu'nun bir an önce çözülmesi için çaba gösterirken NATO Genel Sekreteri de sürece katkıda bulunmak için yeni girişimlerde bulunuyordu. İngiltere ise iki ülkeyi de uzlaştıracak bir “orta yol” arayışı içerisindeydi. Sonuçta Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra Antlaşmaları (19 Şubat 1959) imzalandı. Kıbrıs sorunda çözüme yaklaşılmıştı. Zürih'te başlayıp Londra'da devam eden görüşmelerin sonucunda imzalanan antlaşmalardan ötürü, ilgili taraflar gelecekte ümitliydi. Türkiye'nin her türlü fedakârlığı yapmasına rağmen Makarios önderliğinde Kıbrıslı Rumların tedhiş eylemleri ve Yunanistan'ın tarihi idealleri, yapılan antlaşmaların uzun ömürlü olmasına fırsat vermeyecekti.

Ekonomik konularda da şu gelişmeler yaşanacaktı. Türkiye ABD ve Kanada ve NATO'dan askeri yardım alıyordu. ABD Türkiye'ye yıllık 200.000.000 ile 240.000.000 dolarlık bir yardım yapıyordu. Bu yardımdan 1958'e kadar 1.700.000.000 dolar tahsis edilmişti. Ayrıca “Nike” ve “Honest John” füzeleriyle desteklenecekti. Kanada ise 1951'den itibaren Türkiye'ye yaklaşık 100.000.000 dolarlık bir yardım yapmıştı. NATO üye ülkelerinden de altyapı yardımları alınmaktaydı. Bunlarla havaalanları, petrol, depo, iletişim şebekeleri, deniz üsleri ve radar sistemleri kuruluyordu. Bu yardımların 1958'e kadar olan kısmı da 280.000.000 doları bulmuştu. Askeri yardımın yanı sıra Marshall Planı, Dünya Bankası ve OEEC çerçevesinde ikili anlaşmalarla alınan yardımlar vardı. Marshall Planı'ndan 1956-1957'de 938.000.000 dolarlık yardım alınmıştı. Bu yardım 1955'e kadar yıllık 100.000.000 dolar iken 120.000.000 dolara çıkarılmıştı. Buna zirai mahsul fazlası hakkındaki kanundan alınan yardım eklendiğinde yıllık 165.000.000 dolara ulaşıyordu. ABD'nin Bağdat Paktı ortak projeleri için yaptığı 12.000.000 dolarlık yardımdan 2.600.000 doları da Türkiye-İran arasındaki karayolunun yapımı için kullanılmıştı.

Geçmişe yönelik genel bir değerlendirme yapılırsa; 1950-1954 arası Türkiye ekonomisinin büyüme hızı %8-9'lara ulaşmıştı. Ancak 1954'den sonra ekonomide gerileme başladı. Özellikle kötü iklim şartları nedeniyle tarımsal üretim gerilemişti. Döviz rezervlerinin tükendi. Milli gelir ve üretimde yavaşlama baş gösterdi. Bütçe açıkları, hazine avanslarındaki artış ve destekleme alımları gibi nedenlerle izlenen

politikalar, fiyatların önemli oranda artmasına neden oldu. 1954'den itibaren toplam üretimde gerçekleşen düşüşe, dış ticaretteki olumsuz gelişmeler de eklendi. IMF'nin devalüasyon teklifi de bu olumsuzlukların bir sonucuydu. IMF'nin değerlendirmesine göre, planlı bir yaklaşımla ekonomide yeniden bir düzenlemeye gidilmeliydi. Ancak hükümet bu görüşe olumlu bakmıyordu.

Ekonomiye istikrar kazandırmak amacıyla bazı önlemler alındı. 1956'da hükümet tarafından liranın dolar karşısındaki değeri 2.80 lira yerine 5.25 lira olarak belirlendi. Ayrıca "*Milli Korunma Kanunu*" yeniden yürürlüğe konularak fiyat denetimleri artırıldı, ticari banka kredileri sınırlandırıldı ve faiz oranları yükseltildi. Bu önlemlerin iki yıl boyunca uygulanması sonucu dış ticaret açığı büyük oranda azaldı. Buna rağmen fiyatlar yükseldi ve mal darlığı sebebiyle "*karaborsa*" ortaya çıktı. Böylece dış ödemeler açığı sorunu daha da büyüdü. 1958'de istikrar önlemlerinin alınması için harekete geçildi. Bu önlemler IMF'nin önerileriyle benzerlik gösteriyordu. IMF'ye göre sorun para arzındaki artıştan kaynaklanıyordu. Merkez Bankası kaynaklarına getirilen sınırlamalarla para arzı kontrol altına alınmalıydı. İstikrar programının uygulanmaya konulması ile 350.000.000 dolarlık kredi sağlanacak ve 600.000.000 dolarlık dış borç ertelenecekti.

Türkiye ekonomiyi yeniden yapılandırmak için harekete geçti. Bu ABD'nin isteği idi. İstikrar Programı'na yönelik kararlar 4 Ağustos 1958'de Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından açıklandı: Bir ihracat kampanyasının gerekliliğine işaret etti. Bazı ihraç maddelerinin fiyatları dünya pazarındaki fiyatlardan farklıydı. Bu durum ihracatı zorlaştırıyordu. İhracatın kolaylaşması ithalatın da artmasına sebep olacaktı. Bir yılda yaklaşık 630.000.000 dolarlık ithalatın yapılabileceği hesaplanmaktaydı. Hükümet çalışmalarını bu yönde devam ettirmekteydi. Uygulanan çeşitli kurlar kaldırılarak işlemler primli kurdan yapılacaktı. Gümrüklerden çıkmamış bütün mallara yeni sistem uygulanacaktı. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı'nın çalışmaları da ona göre ayarlanacaktı.

4 Ağustos 1958'de açıklanan Ekonomik İstikrar Programı'nın başarılı olmasını en çok isteyen ülke ABD idi. Bu amaçla Türkiye'ye heyetler de gönderildi. OEEC içerisinde ekonomik olarak en zayıf üç ülke Yunanistan, Portekiz ve Türkiye'ydi. Avrupa'nın ekonomik ve siyasi birlikteliğini sağlamak için ekonomisi zayıf olan ülkeleri kalkındırmak gerekiyordu. Türkiye Ekonomik İstikrar Programı'nı açıklarken bu kuruluşun görüşlerinden faydalanmıştı. Ancak geçen dokuz aylık sürede bazı aksaklıklar yaşanmıştı. İhracat tahmin edilen seviyeye ulaşmamış,

kredilerin dondurulması ticari hayatta bazı sarsıntılara neden olmuş, üretimi artırmak umulduğu kadar kolay olmamış ve ithalatta vaat edilen gelişme gerçekleşmemiştir. Yatırımların ve üretimin devam etmesi için yılda 600.000.000 dolarlık ithalat yapılması gerekiyordu. Ancak kendi imkânlarıyla bunu başarması zor görünüyordu.

Türkiye ekonomik kaynak bulabilmek için büyük çaba harcıyordu. Yapılan çalışmaların sonucunda Türkiye'ye verileceği ilan edilen yardım miktarı 359.000.000 dolardı. Bunun 234.000.000 dolarını ABD verecekti. ABD, Türkiye'nin askeri olarak güçlü olmasını istemekteydi. Ancak Türkiye'nin bütçesinin % 40'ı askeri harcamalara gidiyordu. ABD'li yetkililer 1950'den itibaren Başbakan Adnan Menderes'in başında olduğu hükümetlerin ekonomiyi büyük ölçüde kötü yönettiğini ileri sürmekteydi. Aşırı genişleme, endüstrileşmeye yönelik çok hızlı bir teşebbüs, şehirlerdeki hummalı bir inşaa programı gibi hatalar Türk ekonomisinin bozulmasına neden olmuştu. Ayrıca basın özgürlüğü, kamu toplantıları, üniversite öğretimi ve hatta yargıçlara yapılan saldırıların engellenmesi için harekete geçilmemiştir. Bu durum Adnan Menderes yönetimindeki Türkiye'yi demokrasi sınavında geride bırakmaktaydı.

DP'ye bütçe konusunda yapılan eleştirilerde şöyleydi: Kesin hesaplara göre 1954 bütçesi 173.000.000 lira, 1955 bütçesi 160.000.000 lira, 1956 bütçesi 182.000.000 lira ve 1957 bütçesi de 196.000.000 lira açık vermişti. 1.100.000.000 dolara yaklaşan bir dış borç vardı ve taksitleri ödenemiyordu. Bu borçların yaklaşık 650.000.000 doları 1958-1969 döneminde ödenecekti. Alacaklı ülkeler Türkiye'ye heyetler göndererek durumu yerinde tespit etmişlerdi. Bu nedenle borç taksitlerinin altı ay süreyle ertelenmesini kabul etmişlerdi. Bu durum Türkiye açısından "çaresizlik" olarak değerlendiriliyordu. Ayrıca başta ABD olmak üzere OEEC ülkeleri yardımda bulunmuşlardı. Ancak bu, borç yükünü artırmaktan başka bir şeye yaramamıştı.

Son dokuz yılda borç oranı rekor seviyeye ulaşmıştı. 1950'de 2.400.000.000 lira olan borç miktarı 1960'da 19.700.000.000 liraya yükselmişti. Muhalefete göre DP bunu kamuoyundan gizlemek için çaba göstermekteydi. 4 Ağustos 1958'de yayınlanan "moratoryum" ile dış borç rakamı açıklanmıştı. On iki yıllık süreçte ödenmesi gereken borçlar 448.000.000 dolardı ve faiz toplamı da 90.000.000 dolara ulaşmaktaydı. Tamamına yakını kamu borcuydu ve Türk halkı tarafından ödenecekti. DP iktidarı 1950'den 1958'in sonuna kadar ABD'den 844.000.000 dolar hibe ve 1.000.000.000 dolar da askeri yardım almıştı. Ayrıca karşılık paralar fonundan da

1.259.000.000 lira temin edilmişti. CHP'nin yirmi yedi yıllık iktidarı boyunca yabancı ülkelerden yıllık 118.000.000 dolar kredi almışken DP hükümetleri bunu 651.000.000 dolar gibi bir rakama ulaştırmıştı.

Türkiye'nin bu zor günlerinde ABD Başkanı Eisenhower'ın 6 Aralık 1959'da Türkiye'yi ziyaret etti. Her iki tarafta geçmişe dayalı dostluk ilişkilerine ve müttefiklik bağına atıfta bulundu. Ancak ABD basını Türkiye ile ilgili övgülere yer verdiği gibi eleştirmekten de geri durmadı. Yapılan şu yorumlar oldukça dikkate değerdi. Basında; Başkan'ın Batılı ülkelerin en doğusu olan Türkiye'de on yedi saat kaldığı ve bunun kendisini Türk halkına tanıtmak için iyi bir fırsat olduğu belirtilmekteydi. ABD ile Türkiye arasındaki dostluğun bu denli sağlam olmasının nedeni ise; Türk halkının değerleri ile Eisenhower'ın kişiliğinin birbiriyle örtüşmesi olduğuna dikkat çekildi. NATO içerisinde Türklerin yeterince tanınmadığı belirtilerek gezinin bu kapsamdaki eksikliğe çare olacağı ifade edildi. Hatta yapılan değerlendirmede Batılı ülkelerin pek çoğunun Türkiye'yi hâlâ Doğulu bir ülke olarak gördüğüne değinildi. Onlara göre Türkiye geri kalmış bir İslam ülkesiydi. Seçimlerde de sürekli olarak din üzerinden siyaset yapılması bunun bir göstergesiydi. Makalede bu durum şu ibare ile vurgulanıyordu: *“Anadolu’da Namaz Seccadesi Oyu ileri görüşlü politikacıların bile sıkça başvurduğu bir yöntemdi”*.

Bu gezi sırasında Türkiye'nin ABD ile ekonomik ilişkileri şöyleydi: Türkiye ve Yunanistan 1947'deki Truman Doktrini ile birlikte Komünizm'e karşı ABD tarafından desteklenen iki ülkeydi. O günden beri ABD Türkiye'ye 2.000.000.000 dolar askeri, 1.000.000.000 dolarda ekonomik yardım sağlamıştı. Türkiye henüz ekonomik sorunlarını çözememişti. Ancak bir yıl öncesine göre daha iyi bir durumdaydı. Toplamda 375.000.000 doları bulan yardımın 234.000.000 doları ABD; 98.000.000 doları on üç Avrupa ülkesi ve 25.000.000 doları da IMF tarafından karşılandı. Türkiye, on iki yılda ödenmek şartıyla 425.000.000 dolarlık borcun vadesini de yeniden yapılandırdı. Bütçe kontrolünün sıkı tutulması, ithalat kısıtlamalarının liberal ekonominin şartlarına göre uygulanması ve dış ticaret için tek bir döviz kuru oranı gibi reformlar ciddi bir başlangıçtı.

V.Menderes Hükümeti Dönemi'nde özellikle eğitim konusunda yakın işbirliğine devam edildi. Erzurum Atatürk Üniversitesi için başlatılan çalışmalar, yine bu üniversite'nin eğitim-öğretim faaliyetine başlaması ile daha da ilerletildi. Yüksek öğretim gençliğinin birbirini daha iyi tanıyabilmesi için dostluk dernekleri kuruldu. ABD'nin en çok takip edilen dergilerinde Türkiye'yi tanıtan yayınlar

yapıldı. Türk Halkı'nın ABD'ye karşı önyargılarını ortadan kaldıracı ve uzun yıllardır Türkiye'yi destekleyen bu ülkeyi tanıyabilmek için birçok şehirde fuarlar açıldı.

Adnan Menderes Hükümeti'nin ve DP'nin sonunu hazırlayacak olan 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi yaklaşmaktaydı. Türkiye'de 1950'den itibaren radikal laiklik süreci tersine çevrilerek, İslam karşısında daha ılımlı bir politika izlenmeye başlandı. DP, İslamcı grupları güncel politikaya katma geleneğinin başlatıcısı oldu. Bu durum toplumun bazı kesimlerinde tepki ile karşılandı. İç siyasi çekişmeler iktidar ile muhalefet arasında sonu gelmeyen kavgalar, Basın üzerinde kurulmaya çalışılan baskılar sonuçta TBMM'nde 18 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla yeni bir ivme kazanacaktı. Bu da darbeye sürecine önemli bir katkı yapacaktı. Türkiye'de yaşanan iç siyasi gerilim ile yeni kurulan Tahkikat Komisyonu hakkında ABD Büyükelçiliği Washington'a bilgilendirmede bulundu. Öncelikli olarak kurulan komisyonun yetkilerinden bahisle yaşanan gelişmelere değindi: "Ulus" gazetesi, CHP lideri İsmet İnönü'nün TBMM'de konu ile ilgili olarak yaptığı eleştirileri sütunlarına taşıdı. DP Meclis Grubu'nda komisyonun kurulma gerekçeleri tartışılırken, CHP'nin Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere zarar verdiğine vurguda bulunulduğu belirtiliyordu. DP'nin kamuoyunu bilgilendirmek için Radyo'yu kullandığını ve düzenlenen programlarda ABD ile mevcut ilişkilere de değinildi.

28-29 Nisan 1960'da yoğun olarak yaşanan öğrenci olayları da süreci hızlandırdı. ABD basınında öğrenci olaylarına "*demokratik rejimin yetişkin muhaliflerinin*" de destek verebileceği öngörüsünde bulunuldu. Adnan Menderes'in erken seçime gidebileceği söylentileri gittikçe yaygınlaşmaktaydı. Ekonomik veriler iyi değildi. Bu durum CHP'nin lehine bir sonuç doğurabilirdi. Bu sebeple Hükümet'in seçime gitmekten vazgeçtiği söylentileri dolaşmaktaydı. DP, seçmen kitlesini muhafaza edebilmek için CHP'yi ser bir dille eleştirmeyi amaçlamaktaydı. Muhalefetin NATO'ya ve ABD'ye karşı olduğunu ve İsmet İnönü'nün Komünizm'e sempati duyduğu yönünde suçlamalar yapılmaktaydı. Bazı batılı diplomatlar ise bu iddiaları "*saçmalık*" olarak nitelendirmekteydi. ABD'de bu kanaatle ilgili:

Türkiye'de iç siyasetin bu kadar gergin olmasının nedeni; Adnan Menderes'in muhalefete karşı hoşgörüsüzlüğü ve Celal Bayar ile İsmet İnönü arasındaki kişisel rekabete dayandırılıyordu. Ancak ABD Dışişleri Bakanlığı bunu daha da ileri götürerek asıl sebebin; 1957 Genel Seçimleri sürecinde yaşanan tartışmalar olduğunu iddia ediyordu. Türkiye'de yaşanan gelişmelerden ABD de rahatsızdı. Türk

siyasetinde etik değerler bir kenara bırakıldığı ifade ediliyordu. İç siyasette ABD karşıtlığının yoğun olarak kullanılmasından; öğrenci olayları sırasında yaşananlardan şikâyetçiydi. Bu durum Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin gelecekte nasıl yürütüleceğinin de kapsamını belirliyordu.

Sonuçta 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi gerçekleşti. Cemal Gürsel'in darbenin hemen ardından görüştüğü kişi ise ABD Büyükelçisi F.Warren oldu. Yapılan yorumlarda 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ABD için tamamen “*sürpriz*” idi. DP Hükümeti ile yakın ilişki içerisinde olmalarına rağmen darbeden haberdar değillerdi. ABD istihbaratı da bu konuda başarısızdı. Cemal Gürsel Türkiye'nin bilinen dış politikasında herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceğini söyledi. Bununla birlikte hazinede memur maaşlarını bile ödeyecek miktarın bulunmadığını ifade ederek ABD'den yardım istedi.

Türkiye ABD'de bu süreçte yaklaşık olarak 3.000.000.000 dolar yardım aldı. Bunun 2.000.000.000 doları askeri, 1.000.000.000 doları da ekonomik yardımdı. Türkiye Bütçesi'nin büyük bir kısmı savunma giderlerine gittiği için diğer harcamaların karşılanmasında sorunlar yaşanmaktaydı. ABD ile yapılan görüşmelerde de bu konu sıklıkla gündeme gelmekteydi. Yardım miktarı artırılarak bütçe açığı kapatılmaya çalışılacaktı. Bu sebeple bazen bütçenin üçte biri bazen de yarısının savunma giderleri için ayrıldığı ifade edilecekti. Gerçekte ise ortalama olarak üçte birinden biraz fazla gelir bu fasıla ayrılmaktaydı. Günümüzde de Türkiye-ABD ilişkileri dostluk çerçevesinde yürütülmektedir. Bununla birlikte gerek müttefiklik bağı ve gerekse ekonomik ilişkiler önemini korumaktadır.

EKLER

- Ek 1:** 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri hakkında 22 Mayıs 1950’de ABD makamlarınca yapılan değerlendirme
- Ek 2:** 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri’nin sonucu ile ilgili olarak Başkan Truman’ın Celal Bayar’a 24 Mayıs 1950’deki tebrik mektubu
- Ek 3:** Türkiye’nin NATO’ya başvurusu ile ilgili Hürriyet Gazetesi’ndeki haber (3 Ağustos 1950)
- Ek 4:** Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi ile ilgili ABD makamlarınca yapılan öneriler (1 Şubat 1951)
- Ek 5:** Tuğgeneral Namık Arguç’un Kore’deki Türk Birliği’nin Komutanlığı’na atanması ile ilgili Cumhurbaşkanı onayı (27 Ekim 1951)
- Ek 6:** ABD Ekonomik yardımına ile ilgili kararname (13 Mart 1952)
- Ek 7:** Celal Bayar’ın ABD gezisi (27 Ocak-27 Şubat 1954) dolayısıyla hazırlanan ziyaret programı broşür kapağı
- Ek 8:** Celal Bayar’ın ABD ziyareti nedeniyle çıkarılan “*Bailey Bugle*” Şubat 1954 Özel Sayısı
- Ek 9:** Türkiye’nin ekonomik durumu ile ilgili ABD makamlarınca yapılan değerlendirme (5 Ocak 1955)
- Ek 10:** Haydar GÖRK’ün Washington Büyükelçiliği’ne atandığına dair kararname (14 Mayıs 1955)
- Ek 11:** The New York Times gazetesinin 18 Aralık 1956 nüshasında Kıbrıs sorunu ile ilgili çıkan bir haber
- Ek 12:** The New York Times gazetesinin 28 Kasım 1957 nüshasında 27 Kasım 1957 Genel seçimleri ile ilgili haberi
- Ek 13:** Askeri Yardım ile ilgili ABD makamlarınca yapılan değerlendirme (26 Temmuz 1957)
- Ek 14:** ABD Askeri Yardım Programı ile ilgili kararname (28 Ağustos 1957)
- Ek 15:** 26 Ocak 1958’de Ankara’da yapılan Bağdat Paketi Dördüncü Toplantısı ile ilgili ABD makamlarınca yapılan değerlendirme
- Ek 16:** Türkiye Ekonomisi ile ilgili 6 Mayıs 1958’de ABD makamlarınca yapılan değerlendirme
- Ek 17:** The Washington Post and Times Herald gazetesinin 15 Temmuz 1958 nüshasında Bağdat Paketi ile ilgili haber
- Ek 18:** Başkan Eisenhower’ın Türkiye’ye yapılacak ekonomik yardım ile ilgili Celal Bayar’a gönderdiği mektup (12 Ağustos 1958)
- Ek 19:** BM’de Kıbrıs görüşmelerine katılan Fatin Rüştü Zorlu’ya Adnan Menderes’in gönderdiği telgraf (6 Aralık 1958)

- Ek 20:** Başkan Eisenhower'ın Türkiye ziyaretinde gösterilen ilgiye karşılık Celal Bayar'a gönderdiği teşekkür mektubu (7 Aralık 1959)
- Ek 21:** Türkiye'deki öğrenci olayları ile ilgili The New York Times gazetesinin haberi (30 Nisan 1960)
- Ek 22:** 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile ilgili The New York Times gazetesinin haberi (28 Mayıs 1960)
- Ek 23:** 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe sonrası Başkan Eisenhower'ın Cemal Gürsel'e mektubu (11 Haziran 1960)

Ek 1: 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri hakkında 22 Mayıs 1950'de ABD makamlarınca
yapılan değerlendirme

782.00/5-2250

Memorandum by the Acting Secretary of State to the President

CONFIDENTIAL

[WASHINGTON,] May 22, 1950.

Subject: The Turkish Elections

In free and orderly elections held in Turkey on May 14, 1950,¹ the Democrat Party, the leading opposition party, scored a sweeping and generally unexpected victory over the Republican Peoples' Party, the party of Atatürk² and İnönü,³ which has been in power since the Republic was founded in 1923. These elections represent the culmination of democratic development in Turkey, a country which in a remarkably short period of time, has evolved from absolute monarchy to the multi-party system, under the guidance of a benevolent dictatorship. Great credit is due President İnönü who has fostered this development even though it has meant the defeat of his party.

The Democrat Party victory is believed to reflect countrywide dissatisfaction with economic conditions, and reaction against the single-party mentality characterizing many of the leaders of the People's Party. That it does not reflect a desire for radical changes in policy is borne out by the very poor showing of the Nation's Party, an opposition party appealing to extremist elements, which has won only one seat in the Assembly.

The new National Assembly will convene on May 22 to elect the President of the Republic.⁴ He, in turn, will appoint a prime minister who will form a new government.⁵ This government, it is expected, will cooperate with the United States and the other western democracies as fully as its predecessor as the two parties are united on foreign policy. There are no fundamental differences in the tenets of the two parties with respect to domestic policies. The Democrat Party, however, while admitting the necessity for state enterprise in Turkey, appears to attach more importance to the role of private enterprise and foreign capital in the development of the country than the Peoples' Party and also advocates the right of labor to strike which is now forbidden. The new government is expected to carry out its policies with moderation and caution.

JAMES E. WEBB

**Ek 2: 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'nin sonucu ile ilgili olarak Başkan
Truman'ın Celal Bayar'a 24 Mayıs 1950'deki tebrik mektubu**

782.11/5-2450 : Telegram

President Truman to the President of the Turkish Republic (Bayar) ¹

WASHINGTON, May 24, 1950—3 p. m.

I wish to express to Your Excellency my sincere congratulations on the occasion of your election as President of the Turkish Republic.²

That the Turkish people, through their newly elected representatives in the National Assembly, have bestowed upon you this highest of honors is indeed recognition of the significant role that you have long played in furthering the cause of democratic development in your country. Turkey has shown the world yet another evidence not only of its attachment to this cause, but of its inner strength and fundamental stability which has won it such a respected place within the family of democratic nations.

I am looking forward with confidence to the continuance of the very friendly and close relations which now exist between the peoples and governments of our two countries.³

HARRY S. TRUMAN

**Ek 3: Türkiye'nin NATO'ya başvurusu ile ilgili Hürriyet Gazetesi'ndeki haber
(3 Ağustos 1950)**

**Ek 4: Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi ile ilgili ABD makamlarınca yapılan
öneriler (1 Şubat 1951)**

McGhee Files ; Lot 53 D 468 : "Turkey 1948—Memoranda"

*Memorandum by the Assistant Secretary of State for Near Eastern, South Asian, and African Affairs (McGhee) to the Acting Deputy Director for International Security Affairs (Ohly)*¹

SECRET

[WASHINGTON,] February 1, 1951.

Subject: U.S. Support of Proposed Increase in Budget of Turkish Ministry of National Defense.

A recent telegram received from Ambassador Wadsworth with respect to the Turkish state budget for the fiscal year beginning March 1, 1951 indicates that the Turkish Government is seeking an appropriation of TL 470 million for the Ministry of National Defense, as contrasted to TL 558 million which has been recommended by the Turkish General Staff and the U.S. Joint Military Mission. It is prepared to include this additional TL 88 million (approximately \$31,500,000) in the budget only if the funds are provided by the U.S. The Ambassador has stated that he believes that the U.S. should meet this figure *in toto* "effectively to prepare Turkey to resist possible aggression within the year".²

The TL 88 million will make possible an increase in the Turkish Armed Forces from 260,000 men and 24,000 officers to 300,000 men and 24,000 officers, which is considered the minimum force for 1951. It will also provide slightly improved support for this force.

Turkey is faced with a serious budgetary problem for the coming fiscal year. At present, the uncovered deficit is estimated at TL 491 million, assuming that the national defense budget is increased by TL 88 million, and the Turks are looking to the U.S. not only to meet this latter amount; as indicated above, but to help meet a much larger portion of this deficit. Heavy defense expenditures, a hard core investment program, and extraordinary expenditures arising from the resettlement of the Turkish refugees from Bulgaria have been contributing factors in this deficit.

For over 10 years Turkey has been devoting between 30 and 50% of its budget expenditures to national defense, carrying a heavier burden than perhaps any other country to which we have been extending aid. It has proved itself to be one of our staunchest allies, on the battlefield as well as in the UN. If, by an expenditure of some \$30 million, we can help Turkey build up still further its military strength, I strongly recommend that every effort be made to find the means to provide this additional assistance, as it seems clear that the Turkish Government, despite its realization that the national defense budget should be increased, considers that it is not in a position to authorize such an increase unless the U.S. is prepared to finance it. I am of the opinion that \$30 million spent for this purpose in Turkey will buy more security for the U.S. than \$30 million spent either in this country or elsewhere.

I therefore urge the FMACC to take early and favorable action on this problem. If this assistance is to be extended, it is desirable that the Turkish Government be informed as soon as possible so that the necessary adjustments can be made in its budget bill which must be acted on by the Turkish National Assembly before March 1, 1951, and so that the proposed increase in the Turkish Armed Forces can be carried out with a minimum of delay.

Ek 5: Tuğgeneral Namık Arguç'un Kore'deki Türk Birliği'nin Komutanlığı'na atanması ile ilgili Cumhurbaşkanı onayı (27 Ekim 1951)

T. C. M. S. B. Genelkurmay Başkanlığı Personel Bşk. I. Ş. K. Sayı :	Ankara 1951							
Özet :								
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI K A R A R 29755								
1- Kore Birleşmiş Milletler Türk Silahlı Kuvvetler Komutanı Tüm- general Tahsin Yazıcı(328-b-3)nın Kara Kuvvetleri Komutanlığı Zırh- lı Birlikler Dairesi Başkanlığına ve 10. Tümen Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Namık Arguç(332-2)un Kore Birleşmiş Milletler Türk Silah- lı Kuvvetler Komutanlığına atanmaları uygun görülmüştür. 2- Bu kararı Milli Savunma Bakanı yürütür.								
27 Ekim 1951								
CUMHURBAŞKANI C. Bayar								
Başbakan A. Mondur	Milli Savunma Bakanı M. K. Arıman							
<table border="1" style="margin: auto; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="padding: 5px;">030</td> <td style="padding: 5px;">11</td> <td style="padding: 5px;">1</td> <td style="padding: 5px;"></td> <td style="padding: 5px;">227</td> <td style="padding: 5px;">38</td> <td style="padding: 5px;">4</td> </tr> </table>		030	11	1		227	38	4
030	11	1		227	38	4		
Cevaplarda Ş. nin isim, tarih ve No. nun yazılması lazımdır.								

Ek 6: ABD Ekonomik yardımına ile ilgili kararname (13 Mart 1952)

MUAMELAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
14577

I/Temmuz/1951 - 30/Haziran/1952 yardım yılında memleketi -
mize Amerika Hükümetince tahsis olunan ve 11.2 milyon doları kredi
şeklinde verilmesi kabul olunan 70 milyon dolarlık yardımın tamamı-
nın hibe şeklinde yapılması hususunda ve bu mümkün olmadığı takdirde
mezkûr meblağın kullanılmasını teminen Vasington Büyük Elçimiz Peri-
dun Cemal Erkin'e sözü geçen kredi anlaşması için müzakere ve imza
yetkisi verilmesi; Dışişleri Bakanlığının 10/3/1952 tarihli ve 6712/79
sayılı yazısı üzerine, 5436 sayılı kanunun 1 inci maddesine göre, Ba-
kanlar Kurulunca 13/ 3 /1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CULHURBAŞKANI

C. Bayaz

Başbakan
A. Menderes

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
S. Ağaz

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı
A. Noy

Millî Savunma Bakanı
M. K. Köymen

İçişleri Bakanı VE
Devlet Bakanı V.
İ. A. Köymen

Dışişleri Bakanı
F. Köymen

Maliye Bakanı
M. V. Köymen

Millî Eğitim Bakanı
J. Köymen

Bayındırlık Bakanı
R. Köymen

Eko. ve Ticaret Bakanı
M. Köymen

Sa. ve So. Y. Bakanı
D. Köymen

C. ve Tekel Bakanı
M. Köymen

Tarım Bakanı
M. Köymen

Ulaştırma Bakanı
M. Köymen

Çalışma Bakanı VE İşletmeler Bakanı V.
M. Köymen

Ek 7: Celal Bayar'ın ABD gezisi (27 Ocak-27 Şubat 1954) dolayısıyla hazırlanan ziyaret programı broşür kapağı

Program for the visit of
HIS EXCELLENCY
THE PRESIDENT OF THE
REPUBLIC OF TURKEY
and
MADAME BAYAR
to
The United States of America
January - February 1954

Ek 8: Celal Bayar'ın ABD ziyareti nedeniyle çıkarılan "Bailey Bugle" Şubat 1954

Özel Sayısı

WELCOME PRESIDENT BAYAR

READ
HISTORY OF TURKEY
PAGE 2-A

Bailey

BUGLE

COUNTY TOURNAMENT
FEB. 17-26
SUPPORT TEAMS!

VOLUME 14 NUMBER 6

BAILEY, NORTH CAROLINA

FEBRUARY, 1954

FHA Rally Coming To Bailey, March 6

Saturday two weeks, the Bailey Home Economics Department will be hostess to the Nash-Franklin Rally of the Future Homemakers of America. Approximately 300 FHA members from these two counties are expected to attend the meeting.

PROGRAM

Beginning at 10 a.m. and continuing until 3 p.m., the program calls for guest speaker, varied entertainment, and an election of officers.

Rose Manning of Middlesex, President of this Bi-County Future Homemakers of America, will be the presiding officer.

Turkish President Visits School On U.S. Tour

BAILEY SMALLEST TOWN INCLUDED IN ITINERARY

President Celal Bayar and Mrs. Bayar of Turkey and their party, composed of prominent officials of Turkey and the US Governments, members of the press and information services of both countries, visit Bailey school this morning en route to Wilson and Rocky Mount.

Because of its rural background and its various departmental work, Bailey (See PRESIDENT Page 2-A)

Educational Fair Theme Of Open House

Open House, presented as an Educational Fair with its midways, attractions, and exhibits, will come at its regular annual date, the March PTA meeting.

ATTRACTIONS

To carry out the theme of an Educational Fair those in charge will have the halls representing "mythical" midways; the classrooms, attractions; and the work of students, the exhibits. Each room or "exhibition hall" will have a guest book to be signed by the visitors.

The central "Grandstand Feature Attraction" will be the program staged in the auditorium by the Mighty Midgets and Tiny Toddlers of the two first grades.

REFRESHMENTS

After the program and the visiting of the midway is over, the parents and visitors will be invited to go to the lunchroom for refreshments.

Mrs. R. G. L. Edwards is general chairman of Open House. Mrs. Florabelle Bynum, Mrs. Jerry Hagwood, and Mrs. Helen Murray are head of the program committee, and Miss Frances Wilson heads the hospitality committee.

Juniors To Stage Class Play In March

"Aunt Samantha Rules the Roost", a three-act comedy, is coming to the school auditorium March 26, as a junior class presentation. The plot is centered around a little servant girl that is in love with the grocery boy, but on his part the feeling is not reciprocal. To win him, the young girl buys love powders.

The tables are turned when Aunt Samantha, her (See JUNIOR PLAY page 2)

Remodeling Of Classrooms Under Way

Building plans for a new elementary library, science laboratory, and girls' rest room are already in process. The work is under the supervision of Julian Finch, county maintenance supervisor.

Changing the former science laboratory into a class-size elementary library is one phase of this program that will meet the State's requirement for an elementary library room.

Plans for dividing the old home economics department into a girls' rest room and a new science laboratory are taking shape.

Ek 9: Türkiye'nin ekonomik durumu ile ilgili ABD makamlarınca yapılan
değerlendirme
(5 Ocak 1955)

317. Memorandum From the Director of the Executive Secretariat (Scott) to the Secretary of State and the Under Secretary of State (Hoover) ¹

Washington, January 5, 1955.

SUBJECT

Views on Turkey's Deteriorating Economic Situation

Embassy and FOA Ankara have forwarded their comments on the report on Turkey's economic situation which was prepared by Heuser, a Federal Reserve official on loan to FOA. ² The report has confirmed our officials' feeling that the economic situation has deteriorated and will probably continue to deteriorate in coming months.

In light of the report's conclusions on the advantages of using devaluation as a stabilization tool and of US objectives in Turkey, our officials suggest three possible alternative approaches. The first is to recognize Turkey's determination to proceed with its development at the highest rate possible and assist with such means as we have at our disposal. This would probably require some increase in US aid and would certainly require frank discussion and acceptance by the Turks of economic policies designed to permit the best use of aid to the most advantage. The second is to influence the Turks to adopt economic policies more consistent with the presently scheduled aid. This would imply reducing the rate of economic growth admittedly below the level necessary adequately to support and maintain Turkey's defense effort in a period in which NATO force goals are to be achieved.

The third alternative is to have a direct and frank expression of the official US view that unless Turkey adopts and implements a policy of greater internal stability and external solvency, the US has no choice but to reexamine its support of Turkish efforts in military and economic build-up. In considering this third alternative, the US would have to keep in mind our commitments to Turkish defense build-up, our acceptance of NATO force goals, unilateral Turkish commitments to the US, our encouragement of Turkey to assume leadership in the Balkans and the Near East, and of efforts made by Turkey to become independent of aid. ³

WKS

Ek 10: Haydar GÖRK'ün Washington Büyükelçiliği'ne atandığına dair kararname
(14 Mayıs 1955)

BASVEKALET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı: 4
5086

KARARNAME

Riyaseticumhur Umumi Kâtibi Haydar GÖRK'ün, Vaşington Büyük Elçiliğine, Vaşington Büyük Elçisi Feridun Erkin'in, Madrid Büyük Elçiliğine ve Tokyo Büyük Elçisi İzzet Aksalur'un Tahran Büyük Elçiliğine tayinleri; Hariciye Vekâletinin 11/5/1955 tarihli ve 12343/161 sayılı yazısı üzerine İcra Vekilleri Heyetince 14 / 5 /1955 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR
E. Bayraktar

Başvekil ve Hariciye V.V. <i>U. Memiş</i>	Devlet Vekili Başvekil Yardımcısı ----	Devlet Vekili <i>H. Kılıç</i>	Devlet Vekili <i>Amanköpru</i>	Devlet Vekili <i>Ş. Köprülü</i>
Adliye Vekili <i>O. Ş. Kılıç</i>	Milli Müdafaa Vekili <i>G. Müderrisoğlu</i>	Dahiliye Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	Hariciye Vekili ----	Maliye Vekili <i>Ş. Kılıç</i>
Maarif Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	Nafza Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	İkt. ve Ticaret Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	Sih. ve İç. Mus. Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	Güm. ve İnş. Vekili <i>Ş. Kılıç</i>
Ziraat Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	Münakalat Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	Çalışma Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	İşletmeler Vekili <i>Ş. Kılıç</i>	

1-7

Ek 11: The New York Times gazetesinin 18 Aralık 1956 nüshasında Kıbrıs sorunu ile ilgili çıkan bir haber

SHIFT ON CYPRUS HINTED BY TURKS

**Hope Seen for Compromise
—Premier Said to Have
Insisted on Equal Rights**

By SAM POPE BREWER

Special to The New York Times.

ISTANBUL, Turkey, Dec. 17

The latest British proposals about Cyprus have produced the first faint hopes that Turkey might accept a compromise on a constitution for the island.

No official reaction is yet available. Premier Adnan Menderes has refused to make any statement, and the press in general is cautious. However, a few press comments, possibly inspired, have indicated more optimism than was expected.

The proposals themselves will not be disclosed until Alan Lennox-Boyd, British Colonial Secretary, announces them to Parliament Wednesday. He will report on his visit here yesterday.

In the past the Turks have been unyielding in their demand that the status quo be retained in Cyprus as the only means of protecting the rights of the Turkish minority.

However, just before the British official's visit, a Turkish Government spokesman said Turkey would not rule out a compromise on self-rule provided the rights of the Turks on Cyprus, a British crown colony, were guaranteed.

Today the newspaper Yeni Sabah, quoting "political circles," said Premier Menderes had told Mr. Lennox-Boyd yesterday that Turkey would accept the British proposals on certain conditions, notably that equal rights for the Turkish inhabitants of Cyprus were guaranteed.

The Istanbul Ekspres, which is closely linked to Premier Menderes' Democratic party, did not go so far as Yeni Sabah, but said "it is probable that we will accept the new new statute for Cyprus."

However, Bahadır Dulger, editor of the newspaper Havadis, who is believed often to express the Premier's view, said emphatically today that Turkey had in no way changed her attitude on Cyprus.

The half-million inhabitants of Cyprus are British subjects. About four-fifths are Greek-Turkish in origin and speak Turkish.

Cyprus has been wracked by months of terrorism by E.O.K.A., the National Organization of Cypriote Fighters. This extremist organization seeks to enforce the Greek Cypriotes' demand for the right to determine the island's political future. If self-determination were granted, the Greek Cypriotes undoubtedly would achieve their ultimate aim, "enosis," or union with Greece.

The New York Times

Published: December 18, 1956
Copyright © The New York Times

Ek 12: The New York Times gazetesinin 28 Kasım 1957 nüshasında 27 Kasım 1957

Genel seçimleri ile ilgili haberi

Associated Press Radiophoto

HEAD OF TURKEY'S OPPOSITION, former President İsmet İnönü, casting ballot in Ankara yesterday in Parliamentary election. He is leader of People's Republicans.

MENDERES PARTY WINS IN TURKEY

Continued From Page 1

front of Ankara Republican headquarters, cheering each announcement that showed Republicans ahead.

For the most part, the voting was orderly, each village, town and city taking on a holiday appearance as the crowds in their best attire went to schools, mosques or other public buildings used as district polling places.

Under Turkish law, smaller polling places closed as soon as all the registered voters in one district had cast their ballots. The Government-controlled Ankara radio began announcing returns long before official closing time of 5 P. M. [10 A. M. Sunday, Eastern Standard time].

A visit to villages just outside Ankara during the day showed the heavy turnout of voters, most of whom were unable to read or write. The voting was by party slate. The voter put the list of his choice—Democrat, Republican, Freedom or Nation's party, in an envelope which he sealed and dropped into the box. Any ballot that was marked or torn was invalid.

At each police station in Ankara, large numbers of civil and traffic policemen were kept in readiness, but they were not needed to keep order.

President Celal Bayar, Premier Menderes and former President İnönü all voted at the same polling place in the Chankaya section of Ankara.

Serious inflation, a marked drop in Turkey's exports, the cost of the Army and Premier Menderes' ambitious public works program are back of the nation's economic troubles. The Republicans aimed their campaign attack at the Premier on this ground.

The New York Times

Published: October 28, 1957
Copyright © The New York Times

Ek 13: Askeri Yardım ile ilgili ABD makamlarınca yapılan değerlendirme (26 Temmuz 1957)

361. Memorandum of a Conference With the President, White House, Washington, July 26, 1957, 9 a.m.¹

OTHERS PRESENT

General Norstad
General Goodpaster

General Norstad said he wanted to talk to the President about the latter's recent letter to him² concerning the level of Turkish forces. He said he intended to reply in seven to ten days.³ He expected to send a rather long, official letter, and accompany that with a shorter letter of personal comment on the really serious aspect of the problem.

He said that the Turks feel that they were given assurances by Governor Stassen of a \$1 billion program; Menderes, in addition, believes he was assured of \$200 million a year in discussions with State and ICA last year; in addition, Ambassador Richards, during his tour through the Middle East, promised them a squadron of F-100 aircraft.

The President said that by maintaining programs of this size we are making it impossible for a country like Turkey to achieve a viable economy—unless we plan to continue defense support for decades into the future. It is clear the Congress does not intend to provide as much money as these programs contemplate. The result can only be collapse and economic depression in Turkey. He stated how much he admires the Turks, but recalls that Pakistan, Korea and others are in the same situation. We must review these programs because the money is just not going to be provided. He is simply trying to be forehanded in the situation. He thought our efforts must be to get them closer to handling their own affairs. He recognized that, on occasion, people have given them hopes or even promises that shouldn't have been given. General Norstad said the problem is how to sell this matter to Menderes. The wrong approach might result in a political "explosion." The President thought it was definitely up to the United States representatives to do this, and felt that General Norstad should not have to do it.

General Norstad said that the 1960-62 study he is preparing might provide an opportunity. He felt that Turkey has, relatively, a stronger defense position than the other sectors of NATO, and that some reduction in forces could be contemplated on this basis. He felt that, if he could pitch his study to reductions resulting from cuts in

Ek 14: ABD Askeri Yardım Programı ile ilgili kararname (28 Ağustos 1957)

T. C. BAŞVEKÂLET KANUNLAR VE KARARLAR Tetkik Dairesi		HÂKİMİYET ARŞIVI	
Karar Sayısı 4 9337		ACELE	
KARARNAME			
Amerikan Askerî Yardım Programı gereğince Ordumuzun ihtiyacı için verilecek olan 1600 adet Jeep arabasının teslim şartları üzerinde Hükûmetimizle Amerika Birleşik Devletleri Sefareti arasında mektup teatisi suretiyle mutabakata varılması hususunda Hariciye Vekâletine salâhiyet verilmesi; mezkûr Vekâletin 22/8/1957 tarihli ve 5298 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 28/8/1957 tarihinde kararlaştırılmıştır.			
REİSİCUMHUR			
Basvekil Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Devlet Vekili Adliye Vekili Millî Müdafaa Vekili Dahiliye Vekili Hariciye Vekili Maliye Vekili Maarif Vekili Nafia Vekili Ticaret Vekili Şeh. ve İc. Maa. Vekili Gümr. ve İnh. Vekili Ziraat Vekili Munkalât Vekili Çarşı Vekili Sanayi Vekili			
Dosya No :			

Ek 15: 26 Ocak 1958'de Ankara'da yapılan Bağdat Paktı Dördüncü Toplantısı ile ilgili ABD makamlarınca yapılan değerlendirme

TURKEY

U.S. POLICY TOWARD TURKEY

303. Memorandum of Conversation

US/Del/MC/1

Ankara, January 26, 1958, 6:15 p.m.

**US OBSERVER DELEGATION
FOURTH SESSION, MINISTERIAL COUNCIL,
BAGHDAD PACT**

US Participants

The Secretary
Ambassador Warren
Mr. Rountree

Turkish Participants

Prime Minister Menderes
Foreign Minister Zorlu
Secretary General Esenbel

SUBJECT

The Secretary's call on the Prime Minister

Mr. Menderes warmly greeted the Secretary and expressed great pleasure on the part of the Turkish Government that he was in Ankara. After responding appropriately, the Secretary emphasized the high regard in which Turkey was held by the United States. He said there were many questions which could be discussed, but one which was particularly on his mind as a result of messages which we had received, was developments concerning Syrian-Egyptian union.¹ He asked Mr. Menderes what his present view of the situation was.

Mr. Menderes responded that this was a very disquieting factor. It reflected in yet another way the seriousness of the situation in Syria. He said the main pressure for union came from Syria, that the Soviet Union and Syrian Communists were behind that pressure. Nevertheless, the willingness of the Egyptian regime to go along with the idea demonstrated that Egypt was collaborating with the Communists. He said the plan was being pushed by Syria and Egypt "to fight the Baghdad Pact."

Mr. Zorlu remarked that he had been asked by the press what his attitude toward union was, and he had responded that he would be happy to see all Arab countries cooperating together; that while Turkey had nothing to say with particular respect to the proposed union, it would be happy if the union meant that Syria was going to get out of the Soviet orbit.

The Secretary asked Mr. Rountree to review the Department's present thinking on the pros and cons of the US making a public statement on this matter and, while not endorsing union, making it clear that the US would not oppose any such developments which were brought about by the free will of the peoples concerned.² Mr. Menderes felt that a statement along these lines might be interpreted as an endorsement of the plan, which he was certain was the work of Communists. He agreed fully with the Secretary's observations that perhaps at this time we should maintain flexibility in our position, awaiting further developments and particularly the public attitude of other Arab governments. The Secretary thought it possible that we might have to make a statement at some later time criticizing the plan.

At this point the Secretary and the Foreign Minister were required to depart for the Secretary's courtesy call on the Turkish President.

**Ek 16: Türkiye Ekonomisi ile ilgili 6 Mayıs 1958'de ABD makamlarınca yapılan
değerlendirme**

308. Memorandum of Conversation

USDel/MC-18

Copenhagen, May 6, 1958, 9:45 a.m.

**UNITED STATES DELEGATION TO THE 21st MINISTERIAL
MEETING OF THE NORTH ATLANTIC COUNCIL
Copenhagen, Denmark, May 5-7, 1958**

PARTICIPANTS

United States

The Secretary
Ambassador Burgess
Mr. Porter

Turkey

Mr. Zorlu, Foreign Minister
Mr. Sarper, Amb. to NATO
Mr. Esenbel, Sec. Gen of Foreign
Office

SUBJECT

Turkish Financial Difficulties

Mr. Zorlu said that Turkish officials are meeting with the IMF on this subject, having taken our advice in the matter. He said it was now essential to get U.S. support to make matters go quickly. Turkey was having trouble internally as rumors of an impending devaluation had begun circulating. The Prime Minister had spoken on this subject and the situation was momentarily stable but the market remained nervous.

Ambassador Burgess said that the EPU and the Fund are working together on this problem, which is a difficult one. It is enormously important, the Ambassador continued, to have European countries working together on it. Mr. Zorlu agreed but added that U.S. backing was needed as well as that of Germany. The Secretary made no comment on this.

Ek 17: The Washington Post and Times Herald gazetesinin 15 Temmuz 1958
nüşhasında
Bağdat Paktı ile ilgili haber

Baghdad Pact Conference Torpedoed by Coup

By Daniel F. Gilmore

ANKARA, Turkey, July 14 (UPI)—Leaders of the Baghdad Pact nations flew into Ankara today to confer on the coup d'etat in Iraq which torpedoed their Moslem "summit" conference and may have shattered their pro-Western alliance.

A scheduled meeting in Istanbul of the chiefs of state and Prime Ministers of Turkey, Iran, Pakistan and Iraq was canceled when the news from Baghdad reached the delegates who already had gathered for the meeting.

It was decided after hurried consultations to hold "informal meetings" instead in the relative privacy of the Turkish capital of Ankara. Radio orders to the planes carrying Pakistani President Iskander Mirza from Karachi and the Shah of Iran from the French

Riviera diverted both aircraft to Ankara.

President Celal Bayar and Premier Adnan Menderes of Turkey, who were in Istanbul awaiting the arrival of the other Moslem leaders, flew back to Ankara.

On arrival here, the Iranian, Pakistani and Turkish leaders met at the presidential residence. The building was surrounded by a cordon of police. It was understood that talks would continue Tuesday.

The Turkish Government was taken completely by surprise. Gay flags decorated Istanbul and troops lined the streets in honor of the abortive conference. A 400-strong reception committee, including troops, Turkish dignitaries and foreign diplomats, waited at the Istanbul airport for the young Iraqi King and

his elder statesman, Nuri es-Said.

The special Iraqi plane failed to arrive, and after hours of waiting the troops and reception committee were dismissed.

Diplomats were frankly stunned. Their earlier careful attitudes in regard to the Istanbul conference, which was to have discussed the thorny Lebanon and Cyprus issues, were left crumpled by the news from Baghdad.

It was Iraq and Turkey which laid the basis for the Baghdad Pact by linking up in response to a call by U. S. Secretary of State John Foster Dulles for a "northern tier of defense" in the Middle East shortly after the Eisenhower Administration came into office.

Turkey, Pakistan and Britain joined the alliance and the United States became an associate member.

Baghdad Pact Conference Torpedoed by Coup

By Daniel F. Gilmore

The Washington Post and Times Herald (1954-1959); Jul 15, 1958;
ProQuest Historical Newspapers *The Washington Post* (1877 - 1995)

pg. A8

**Ek 18: Başkan Eisenhower'ın Türkiye'ye yapılacak ekonomik yardım ile ilgili
Celal Bayar'a gönderdiği mektup (12 Ağustos 1958)**

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

CUMHURBAŞKANLIĞI	
CELAL BAYAR'ın Arşivi	
Yer	3/9-16
Destek	
Derece	
File	5821-2

August 12, 1958

Dear Mr. President:

I appreciate and wish to reciprocate the kind thoughts you expressed in your letter delivered to me on August fifth on the conclusion of the negotiations in Paris concerning economic assistance to Turkey.

As I said in my letter of June thirteenth, I have followed with close interest developments bearing on the economic situation in your country. At my request, the Secretary of State, the Secretary of the Treasury and members of their staffs have devoted special attention to helping your Government in its endeavors to strengthen the economy of Turkey. I note that the International Monetary Fund and the members of the Organization for European Economic Cooperation have also contributed substantially to the financial assistance required by Turkey in connection with its stabilization program. However, these negotiations could not have succeeded if it had not been for the determination of your Government to adopt and carry out the measures necessary to stabilize the Turkish economy. We wish you every success in this endeavor.

I regard the happy outcome of these negotiations as another example of the mutual cooperation between our two countries and of the effectiveness of the International Monetary Fund and the Organization for European Economic Cooperation.

Sincerely,

Dwight D. Eisenhower

His Excellency
Celal Bayar
President of the Republic of Turkey

Ek 19: BM'de Kıbrıs görüşmelerine katılan Fatin Rüştü Zorlu'ya Adnan
Menderes'in gönderdiği telgraf (6 Aralık 1958)

T.C. Hariciye Vekâleti U. Müdürlüğü Şube : _____		C/ ŞİFRE: KRI PTO						
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ								
U. No. 3242 H. No. 244 Tarih : 6.12.58	Müstehit olduğu evrakın numarası	Şubenin kayıt numarası	Mümeyyiz	Mücevvit	Şube Müdürü	Daire Muvini	Genel Müdür Reis	
Gayet Müstaceldir TURKUNO NEW YORK Sayın Vekile Mahsustur 1- Başvekilimizin Vekilimize mesajları ikinci maddededir: 2- " Kıbrıs meselesinin Birleşmiş Milletler'de müzakeresi esnasında cereyan eden uzun ve çetin mücadeleyi yakinen takip ettim. Her safhasında gösterdiğiniz dirayet ve tecellüt cidden saygıya tebriktir. Bu işte mesai teşrikinde bulunan arkadaşlarınızı ve Hariciye'yi de gayahı takdir ve tebrik bulmaktayım. Teşekkür eder muhabbetle gözlerinizi öperim. Avdetinize intizardayım. Adnan MENDERES								
6-12-1958 KAPATILDI 6-12-1958 Sayın Başvekilimizin emirleriyle. 6 Aralık 1958		HARICİYE 030 01 62 183 10						

Ek 20: Başkan Eisenhower'ın Türkiye ziyaretinde gösterilen ilgiye karşılık Celal Bayar'a gönderdiği teşekkür mektubu (7 Aralık 1959)

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

CELAL BAYAR AİŞİVİ	
Yer	No : 3/10-15
Decimal No	:
Dosya	No :
Fihrist	No : 6868

Ankara,
December 7, 1959.

Dear Mr. President:

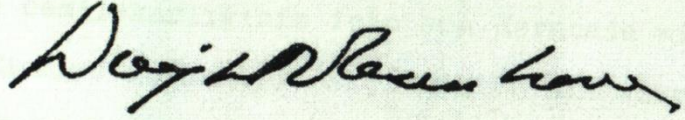
The warm and sincere hospitality which you and the Turkish nation extended to me evokes my heartfelt thanks. From the moment I debarked from my plane, I was repeatedly moved by the many proofs that you and your people have for my country and its people a genuine affection.

This second visit to Turkey reconfirms my certainty that our two nations, joined in an enduring friendship and partnership, face the future with confidence that together they will achieve their common goals and ideals.

For your many kindnesses and courtesies I am deeply grateful. My best wishes to you and to the Republic of Turkey for long years of prosperity and progress in peace.

With warm personal regard,

Sincerely,

His Excellency Celal Bayar,
President of the Republic of Turkey,
Ankara, Turkey.

Ek 21: Türkiye'deki öğrenci olayları ile ilgili The New York Times gazetesinin haberi
(30 Nisan 1960)

MENDERES' WORDS WORRY U. S. AIDES

Washington Fears Turkish Premier's Tone to Student Foes Widens Opposition

By E. W. KENWORTHY

Special to The New York Times.

WASHINGTON, April 29—

Experts in the State Department on the Middle East expressed displeasure today over the apparently uncompromising position taken by Premier Adnan Menderes toward the student demonstrations against the Turkish Government.

What particularly disturbed these officials was the language employed by Mr. Menderes in his radio address to the Turkish people during the day.

The students, the Premier said, had become "tools" of "conspirators" and "fanatic party followers." He characterized the demonstrations as "plots against the security of the country" and charged that the instigators had "almost joined hands with the enemies" of Turkey.

Officials said that Mr. Menderes had come close to imputing treason to the political opposition, the Republican People's party.

Political Background Noted

It was the opinion of the State Department experts that the demonstrations would soon subside if Premier Menderes moderated his treatment of the political opposition.

Unless he made clear his intention to do this, some officials here felt, the political opposition would become confirmed in its belief that the Premier was bent on one-party rule. At this point, according to these officials, the "adult" opponents of the Democratic regime might join the students, and the Government would be in serious trouble.

Last January it became known that Premier Menderes was contemplating an early election.

But about the end of February, officials said, economic conditions began to slip a little. At the same time, Premier Menderes apparently felt that former President Ismet Inonu, leader of the Republican People's party, was picking up strength. Mr. Menderes and his party strategists, it was believed, decided to put off the election. In an effort to recoup losses, the Democrats—according to the belief here—decided to attack the Opposition with various charges.

Accusations Raised

There were accusations that the opposition leaders opposed Turkey's position in the North Atlantic Treaty Organization and the mutual security pact with the United States, and even that the Republican People's party leaders were sympathetic to communism.

One Western diplomat today characterized these charges as "hogwash."

The South Korean students' part in the virtual revolt against President Syngman Rhee, together with United States criticism of the Rhee Government evidently brought a new element into the Turkish situation.

"Korea made us look better," one official here commented. "We did not roll in tanks as the Soviet Union did in Hungary. We admitted the evils that existed and called for their correction."

The New York Times

Published: April 30, 1960

Copyright © The New York Times

Ek 22: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile ilgili The New York Times gazetesinin haberi (28 Mayıs 1960)

The Coup Maker

Cemal Gursel

THE general who headed the coup that overthrew the Turkish Government yesterday typifies the tradition of the army he heads. He is virtually unknown outside his service, though highly respected in it. The reason is that he has held to the Turkish Army's tradition that pro-

Man should stick to their trade and not meddle in politics. Lieut. Gen. Cemal Gursel is almost

unknown even to Turkish diplomats in this country. The only point one of them remembered yesterday was that he was generally referred to by the soldiers as "Cemal Aga." "Aga," as in the Aga Khan's title, is a term of respect that in Turkey is often used for an elder brother or any superior who is viewed with affection.

His name is pronounced Gem-AL Goor-SEL. Gursel, the family name he adopted when all Turks were required to do so in 1936, can be translated as "roaring torrent" or "overflowing mountain stream."

Now 65 years old, the general is about 5 feet 10 inches tall and rather corpulent. He wears his silver-gray hair cropped close.

Opposed Political Ties

With forty-five years' service behind him, he went on terminal leave from the post of commander of Turkish land forces May 5, supposedly because he objected to the use of the army on police duties tied to politics.

In his parting speech he urged the army to keep out of politics, saying: "My last words are: Whatever the cost, keep as high as possible the honor of the army and the uniform you wear. At this moment, especially, you must know how to keep aloof from the bad effects of the political climate in the country. Stay out of politics!"

Kemal Ataturk established the Turkish Army's code after he brought the country back from the debacle of World War I to full independence and republican government. He was a professional soldier and the military genius of his country; but after he became chief of state he never wore a uniform except on one occasion when he wanted to remind the Italian Ambassador that Turkey would fight if necessary.

His orders to the army were that it must choose between arms and politics. The careers could not be combined.

The first sign that resentment against Premier Adnan Menderes might be strong enough to cause his downfall came when he used the army to bar a political tour by former President Ismet Inonu this spring. Four senior officers resigned in protest, not over the political implications of the move but because the army was being used for political ends.

Associated Press

"Stay out of politics!"

General Gursel's farewell speech was a further warning.

Yesterday's coup was not intervention in politics in the sense he meant. It was intended to restore the constitutional liberties that Premier Menderes had been suppressing more and more, using the army to enforce his will. The army has bitterly resented the role that was forced on it.

Active in World War I

General Gursel was born in Erzurum, in the mountainous region of eastern Anatolia, in 1895. He was commissioned a lieutenant at 19.

In World War I he fought against the British at the Dardanelles and in Palestine as an artillery officer. Later in the war, he served on the General Staff. During Ataturk's War of Independence he served against the Greeks.

General Gursel graduated from the Turkish War College in 1929 and served successively as chief of intelligence, commandant of a training center for mountain troops, corps commander and commander of the Second Military Zone. He became a brigadier general in August, 1946, and a full general in August, 1957.

Diplomats said he was well liked in the army, with a reputation for integrity and a forthright way of doing things.

He is married but has kept his family life out of the public eye.

**Ek 23: 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe sonrası Başkan Eisenhower'ın Cemal Gürsel'e
mektubu (11 Haziran 1960)**

367. Letter From President Eisenhower to President Gursel

Washington, June 11, 1960.

DEAR MR. PRESIDENT: My several visits to Turkey have given me a deep and abiding interest in the Turkish people and the problems that over the years have confronted them. When you recently became head of state, I followed with particular interest the constructive public statements which you made to your countrymen and to the world at large.

Your expressed determination to hold elections and to turn over the government administration to the newly-elected authorities has been welcomed by all of Turkey's friends. It is the deep hope of all of us that these elections and the new constitution being prepared under your authority will mark another milestone in the development of democracy in Turkey.

The intention of your government to preserve Turkey's ties with NATO and CENTO was also a source of great satisfaction to me and to all those associated with Turkey in these collective security organizations dedicated to the defense of the free world. My government looks forward to continuing cordial relations with Turkey in the tradition of friendship and cooperation that has always marked the relations of the Turkish and American people.

You have, Mr. President, my warmest wishes for success in realizing the high ideals to which you have dedicated your government, and in dealing with the problems now confronting it.

Sincerely,

Dwight D. Eisenhower

TABLULAR

Tablo 1: 1950-1960 Savunma Harcamalarının Bütçeye Oranı

Tablo 2: 1948-1955 ABD Askeri Yardımı

Tablo 3: 1945-1960 Döneminde Bazı Ülkelerin Türkiye'nin İhracat ve İthalatındaki Payları (%)

Tablo 4: 1949-1957 Piyasa İhtiyaçları İçin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na Yapılan Tahsisler

Tablo 5: 1948-1957 Marshall Yardımı'ndan Tarım Bakanlığı'na Ayrılan Kaynak Tutarı (\$)

Tablo 6: 1948-1955 Marshall Planı Tarım Direkt Yardımlarının Kullanım Alanları

Tablo 7: Marshall Planı Kapsamında 30 Haziran 1959 Tarihine Kadar Türkiye'ye Ayrılan

Kaynaklar (1000 \$)

Tablo 8: 1948-1960 Marshall Planı Kapsamında Karayollarına Aktarılan Kaynaklar (\$)

Tablo 9: ABD'den İthal Edilecek Ürünler ve Fiyatları (TL)

TABLO 1: 1950-1960 Savunma Harcamalarının Bütçeye Oranı (%)					
YIL	Toplam Bütçe Harcaması	Önceki Yıla Oranı	Savunma Harcaması (Milyon TL)	Önceki Yıla Oranı	Savunma Harcamalarının Toplam Harcamalara Oranı
1950	1.467	-6,7	442	14,8	30,1
1951	1.591	8,5	468	5,9	29,4
1952	2.249	41,8	606	29,5	26,9
1953	2.294	2,9	692	14,2	30,2
1954	2.265	11,8	820	18,5	32
1955	3.309	29	1.157	41,1	35
1956	3.487	5,4	973	-15,9	27,9
1957	4.162	19,4	1.057	8,6	25,4
1958	4.977	19,6	1.393	31,8	28
1959	6.728	35,2	1.735	24,6	25,8
1960	7.320	8,8	1.724	-0,6	23,6

Kaynak: E.Mütercimler, M.K.Öke, **Düşler ve Entrikalar**, s.384.

TABLO 2: 1948-1955 ABD Askeri Yardımı			
MALİ YIL	ASKERİ YARDIM (\$)	SİLAHLI KUVVETLERE YARDIM (\$)	TOPLAM (\$)
1948	95.000.000	-----*	95.000.000
1949	95.000.000	-----*	95.000.000
1950	102.000.000	-----*	102.000.000
1951	150.000.000	7.800.000**	157.800.000
1952	240.000.000	-----	240.000.000
1953	200.000.000	4.800.000**	211.800.000
1954	145.000.000	30.000.000	175.000.000
1955	200.000.000	25.000.000	225.000.000
Toplam	1.227.000.000	74.600.000	1.301.600.000

* Silahlı Kuvvetlere Doğrudan Yapılan Katkı Askeri Yardım İçindedir

** ECA'dan Tahsis Edilen Bazı Ortak Kullanılan Malzemelerin Alınabilmesi İçin Yardım

Kaynak: E.Mütercimler, M.K.Öke, **Düşler ve Entrikalar**, s.403.

TABLO 3: 1945-1960 Döneminde Bazı Ülkelerin Türkiye'nin İhracat ve İthalatındaki Payları (%)

Yıllar	ABD		ALMANYA*		FRANSA		İNGİLTERE		İTALYA		TOPLAM	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1945	43,8	17,6	-	0,6	1,4	-	14,9	23,3	0,1	-	60,2	41,5
1946	21,5	31,2	-	-	4,5	0,7	15,8	18,9	2,5	4,3	44,3	55,1
1947	23,6	33,3	0,2	0,2	4,5	2,3	16,4	12,6	10,6	14	55,3	62,2
1948	21,7	23,2	3,8	0,7	5,7	4,2	14,7	24,3	6,4	9	52,3	61,4
1949	14,3	20,2	16,1	3,9	5,2	5,5	12,3	17,2	1,6	5	49,5	51,8
1950	16,9	24,5	21,1	17,6	4,3	5	14	10,4	5,5	4,7	61,8	62,2
1951	21,3	12	26,6	23,6	6,6	5,6	8,3	16,9	4,2	7	67	65,1
1952	16	8,4	23,7	25	14,4	4,8	6,6	17,8	7,1	7,1	67,8	63,1
1953	20,3	11,3	15,3	20,9	4,6	6,1	6,9	13,7	13,2	7,1	60,3	59,1
1954	17,4	15	17,8	17,3	3	7	6,9	8,7	6,2	4,8	51,3	52,8
1955	15,5	22,4	15,7	17,6	7,1	6	7,4	7,8	8,1	3,6	53,8	57,4
1956	19,7	21,1	16,6	23,6	5,3	4,7	7,6	8,2	10,1	6,4	59,3	60,4
1957	26	30,7	12,9	13,6	6,8	3,2	9,2	7,7	9	9,2	63,9	64,4
1958	19,5	27,9	18,3	15,5	7,6	2,9	6,6	7,2	5,8	11,1	57,8	64,6
1959	17,9	26,3	22,5	17,8	4,7	3,7	9,6	11	8,3	7,1	63	65,9
1960	18,3	25,8	14,8	21	5,1	3,5	9,7	11,3	8,6	6,4	56,5	68

* 1949-1960 Verileri Batı Almanya Olarak Düzenlenmiştir.

Kaynak: Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, I, s.495.

TABLO 4: 1949-1957 Piyasa İhtiyaçları İçin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na Yapılan Tahsisler

Dönem	Yardım Biçimi	
	Direkt Yardım (\$)	Endirekt Yardım (\$)
1949-1950	4.750.000	-
1950-1951	9.714.000	-
1951-1952	-	8.963.000
1953-1954	11.171.000	-
1954-1955	32.142.760	-
1955-1956	39.000.000	-
1956-1957	30.435.000	-
1957-1958	50.000.000	-
Toplam	177.212.760	8.963.000

Kaynak: T.Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, s.240.

TABLO 5: 1948-1957 Marshall Yardımı'ndan Tarım Bakanlığı'na Ayrılan Kaynak Tutarı (\$)

Dönem	Ayrılan Kaynaklar			Toplam
	Direkt Yardım	Endirekt Yardım		
		Tiraj Hakkı	Özel Kaynak	
1948-1949	21.364.000	1.411.000		22.775.000
1949-1950	14.626.000			
1950-1951	10.408.000			
1951-1952	6.900.000			
1952-1953	5.160.000		1.000.000	6.160.000
1953-1954	9.262.000			
1954-1955	8.771.000			
1955-1956	8.101.000			
1956-1957	2.163.000			
1957-1958	3.310.000			
Toplam	90.065.000	1.411.000	1.000.000	92.476.000

Kaynak: T.Tören, *Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması*, s.195.

TABLO 6: 1948-1955 Marshall Planı Tarım Direkt Yardımlarının Kullanım Alanları

Cinsi	Tutar (\$)
Tohum	95.000
Gübreler	500.000
Süperfosfat Hammaddesi	400.000
Mücadele İlaçları ve Hammaddesi	3.193.000
Veteriner İlaçları	168.000
Kimyevi Maddeler	36.000
Laboratuar Kimyevi Maddesi	40.000
El Aletleri	8.000
Ambalaj Malzemesi	62.000
Jeneratör	54.000
Telsiz İstasyonu-Seyyar Telsiz	65.000
Tulumba-Arazi Açma Ekipmanları	917.196
Seyyar Tamirhane	150.000
Ziraat Aletleri	28.674.500
Yedek Parça	15.605.000
Konserve ve Gübre Fabrikası Malzemeleri	70.000
Kamyonet-Jeep Akaryakıt Tankeri vs.	1.894.000
Tank Tipi Traktör (Küçük)	2.345.000
Tank Tipi Traktör (Büyük)	750.000
Tekerlekli Traktör	14.735.000
Tayyare (Zirai Mücadele İçin)	97.000
Fenni Aletler-Laboratuar Malzemesi	343.000
Lastik Tamir Malzemesi-Yangın Söndürme Cihazları	168.000
Ziraat Makineleri Lastikleri	2.126.000
Tamir Ekipmanları	485.000
Deniz Navlunu	3.481.000
Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı'na	814.000
1950-1951 Devresine Nakil	-784.000
Toplam	76.491.696

Kaynak: T.Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, s.197.

TABLO 7: Marshall Planı Kapsamında 30 Haziran 1959 Tarihine Kadar Türkiye'ye Ayrılan Kaynaklar (1000 \$)

Yardım Türü	Dönem (Yıllar)											Toplam
	1948-1949	1949-1950	1950-1951	1951-1952	1952-1953	1953-1954	1954-1955	1955-1956	1956-1957	1957-1958	1958-1959	
	Direkt Yardım											
Hibe	1.216	16.160	37.200	11.300	33.600	46.000	55.000	55.000	55.000	70.000	100.000	480.476
Kredi	38.000	34.840	-	11.200	-	-	20.000	25.000	25.000	-	-	154.040
Şarta Bağlı	9.784	7.503	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17.287
Askeri Tüketim Maddeleri	-	-	7.800	-	12.000	30.000	25.500	19.100	24.000	-	-	118.400
Zirai Fazla	-	-	-	-	-	-	29.423	29.850	68.900	52.000	37.700	217.873
Toplam	49.000	58.503	45.000	22.500	45.600	76.000	129.923	128.950	172.900	122.000	137.700	988.076
Endirekt Toplam												
Hibe	-	71.522	-	47.500 (c)	21.400	-	-	-	-	-	-	140.422
Kredi	-	-	55.000 (b)	-	-	-	-	-	-	-	-	55.000
Toplam	-	71.502 (a)	55.000	47.500	21.400	-	-	-	-	-	-	195.402
Teknik Yardım												
Hibe	-	1.000	800	1.000	2.190	2.700	600	2.200	3.346	4.500	4.500	22.836
Kredi	-	1.100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1.100
Toplam	-	2.100	800	1.000	2.190	2.700	600	2.200	3.346	4.500	4.500	23.936
Genel Toplam	49.000	132.125	100.800	71.000	69.190	78.700	130.523	131.150	176.246	126.500	142.200	1.207.434

(a): Tiraj Hakkı, (b): 25.000.000 Başlangıç Bakiyesi, 30.000.000 Kota Kredisi, (c): Özel Kaynak

Kaynak: T. Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, s.273.

**TABLO 8: 1948-1960 Marshall Planı Kapsamında
Karayollarına Aktarılan Kaynaklar (\$)**

Yıllar	Yardımlar			Toplam
	Direkt Yardım	Endirekt Yardımlar		
		Tiraj Hakkı	Başlangıç Bakiyesi	
1948-1949	5.000.000	-	-	5.000.000
1949-1950	9.000.000	251.000	-	9.251.000
1950-1951	4.500.000	-	-	4.500.000
1951-1952	3.369.000	-	-	3.369.000
1952-1953	-	-	1.313.000	1.313.000
1953-1954	6.200.000	-	-	6.200.000
1954-1955	7.057.000	-	-	7.057.000
1955-1956	830.000	-	-	830.000
1956-1957	1.675.000	-	-	1.675.000
1957-1958	500.000	-	-	500.000
1958-1959	650.000	-	-	650.000
1959-1960	44.684,51	-	-	44.684,51
Toplam	38.825.685	251.000	1.313.000	40.389.685

Kaynak: T.Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, s.218.

TABLO 9: ABD'den İthal Edilecek Ürünler ve Fiyatları (TL)			
Ürün	A	B	C
Petrol Ürünleri	19.900.000	4.700.000	24.600.000
Prefabrik Binalar	2.500.000		2.500.000
İngiliz Uçak Yedek Parçaları	2.700.000		2.700.000
Tıbbi Malzemeler	1.200.000	1.000.000	2.200.000
Araçlar vs.	1.800.000	3.100.000	4.900.000
Botlar, Ayakkabılar vs.	13.000.000	7.500.000	20.500.000
Kıyafet, Çadır, Battaniye	12.500.000	12.500.000	25.000.000
Çimento, Asfalt vs.	1.000.000	1.600.000	2.600.000
Hayvansal Ürünler	3.000.000	8.000.000	11.000.000
Gemi Onarımı İçin Malzeme	2.500.000	500.000	3.000.000
Halat, Boya vs.	2.000.000		2.000.000
Toplam	62.100.000	38.900.000	101.000.000
(\$)	22.200.000	13.800.000	36.000.000

(A Sütunu kuvvetlerdeki artış onaylansın veya onaylanmasın Türk dış alışverişi ile ithal edilen her bir kategorideki miktarları içeriyor, B Sütunu kuvvetlerdeki artışın onaylanıp ABD tarafından finanse edilmesi halinde ithal edilecek ilgili kategorilerdeki artan miktarları gösteriyor, C Sütunu ise her bir kategorideki toplamı gösteriyor.)

Kaynak: **FRUS**, 1951, V, s.1135-1136, George H. Emery'nin Uluslararası Güvenlik İlişkileri Direktörü'ne (Cabot) Muhtırası, Washington, 31 Mart 1951.

FOTOĞRAFLAR

Foto 1: Cumhurbaşkanı Celal Bayar

(22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)

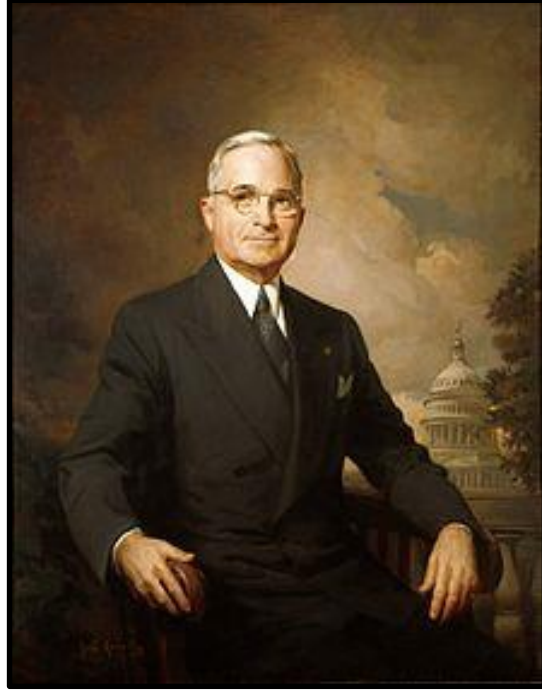

Foto 2: Başbakan Adnan Menderes

(22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)

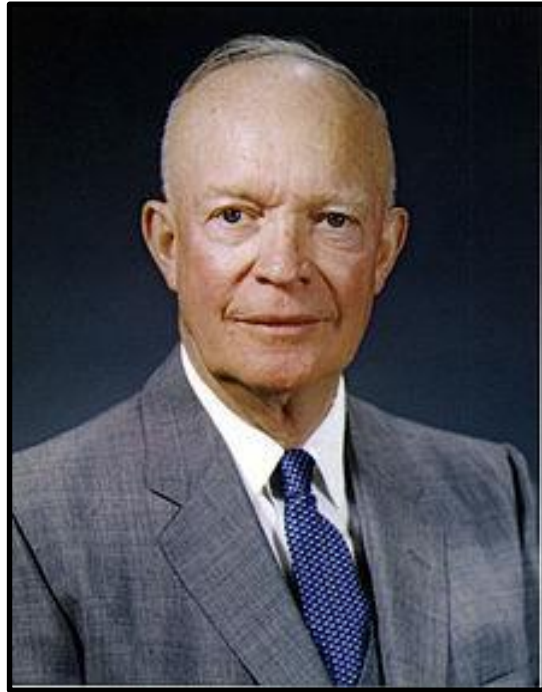

Foto 3: ABD Başkanları

Harry S.Truman

(12 Nisan 1945–20 Ocak 1953)

Dwight D.Eisenhower

(20 Ocak 1953–20 Ocak 1961)

Foto 4: Dışışleri Bakanları

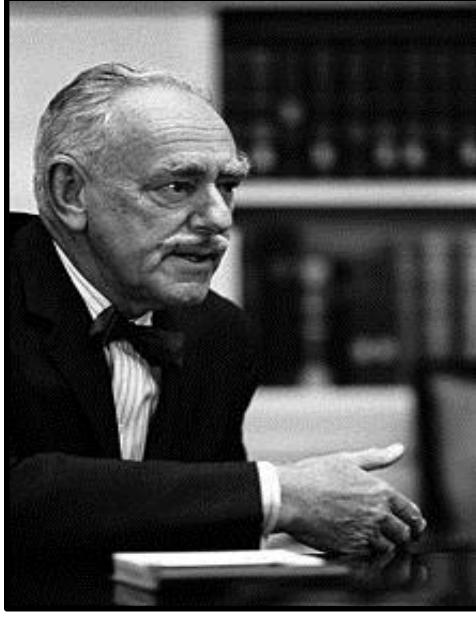
Mehmet Fuad Köprülü

(22 Mayıs 1950-20 Haziran 1956)

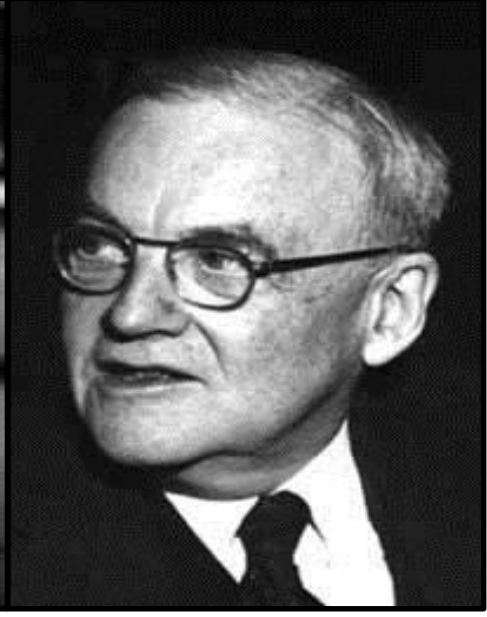

Fatin Rüştü Zorlu

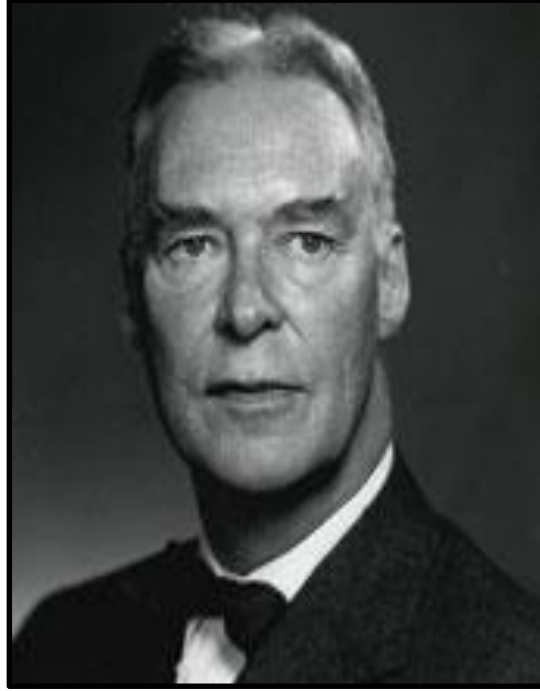
(25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960)

Foto 5: ABD Dışışleri Bakanları

Dean Gooderham Acheson
(21 Ocak 1949–20 Ocak 1953)

John Foster Dulles
(26 Ocak 1953–22 Nisan 1959)

Christian Archibald Herter
(22 Nisan 1959-20 Ocak 1961)

Foto 6: İsmiyle anılacak olan Marshall Yardımı'nı teklif eden ABD Dışışleri Bakanı George Marshall

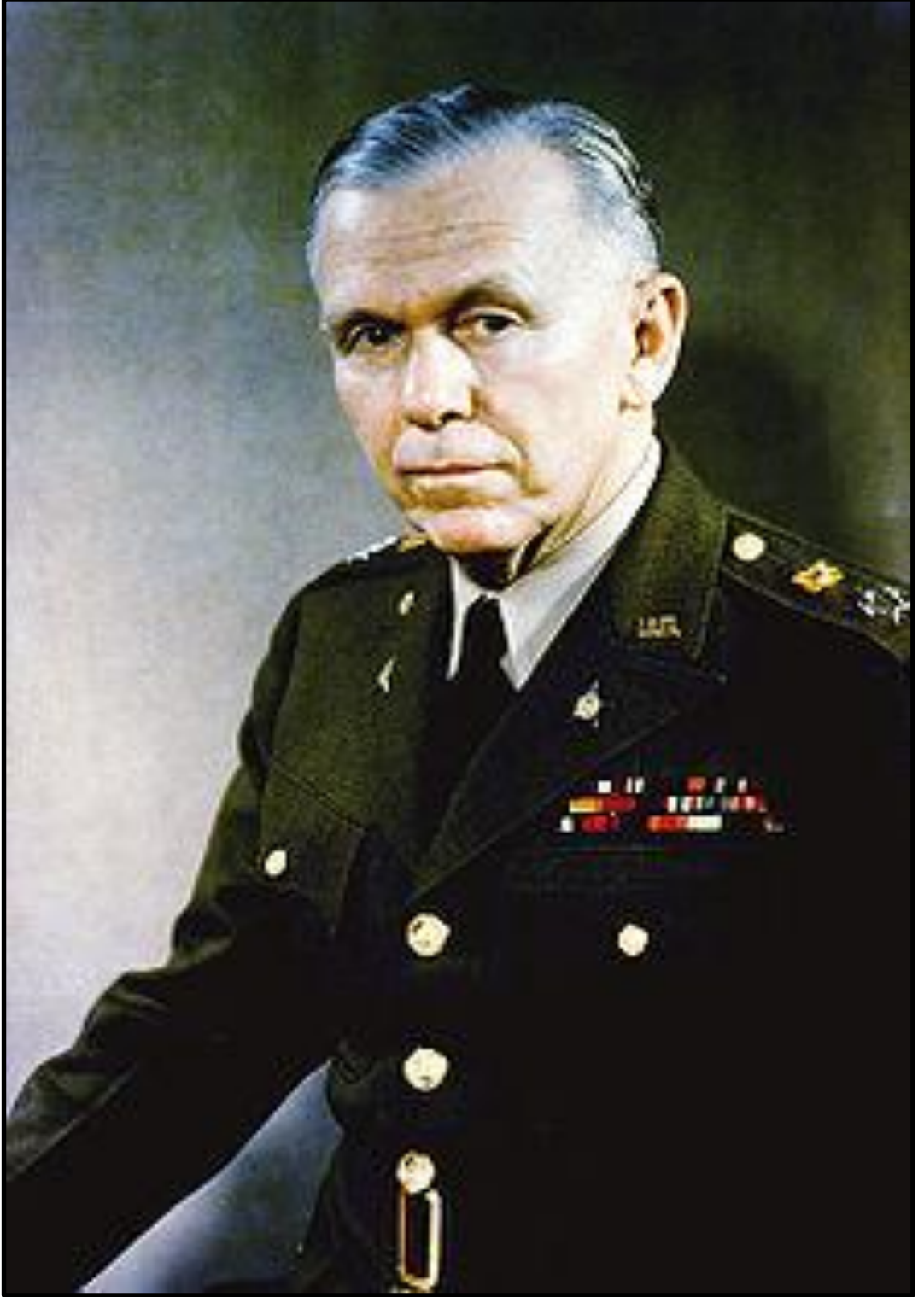

Foto 7: Türkiye'nin Washington Büyükelçileri

Feridun Cemal Erkin

(11 Ağustos 1948-15 Haziran 1955)

Haydar Görk

(31 Mayıs 1955-19 Nisan 1957)

Suat Hayri Ürgüplü

(27 Ağustos 1957-23 Mart 1960)

Melih Esenbel

(24 Mart 1960-28 Ekim 1960)

Foto 8: ABD'nin Ankara Büyükelçileri

George Wadsworth

(1 Ekim 1948-2 Ocak 1952)

George C. McGhee

(15 Ocak 1952-19 Haziran 1953)

Avra M. Warren

(28 Temmuz 1953-17 Şubat 1956)

W. Fletcher Warren

(7 Mart 1956-15 Kasım 1960)

Foto 9: TSK Genelkurmay Başkanları

Abdurrahman Nafiz Gürman
(10 Haziran 1949-6 Haziran 1950)

Mehmet Nuri Yamut
(5 Haziran 1950-10 Nisan 1954)

Ahmet Nurettin Baransel
(28 Mayıs 1954-25 Ağustos 1955)

İsmail Hakkı Tunaboylu
(25 Ağustos 1955-10 Ekim 1957)

İbrahim Feyzi Mengüç
(11 Ekim 1957-22 Ağustos 1958)

Mustafa Rüştü Erdelhun
(23 Ağustos 1958-27 Mayıs 1960)

Foto 10: ABD Genelkurmay Başkanları

J. Lawton Collins

(16 Ağustos 1949-15 Ağustos 1953)

Arthur W. Radford

(15 Ağustos 1953-15 Ağustos 1957)

Nathan F. Twining

(15 Ağustos 1957-30 Eylül 1960)

Foto 11 : NATO Genel Sekreterleri

Hastings Lionel Ismay

(1952-1957)

Paul Henri C. Spaak

(1957-1961)

Foto 12: BM Genel Sekreterleri

Trygve H.Lie

(2 Şubat 1946–10 Kasım 1952)

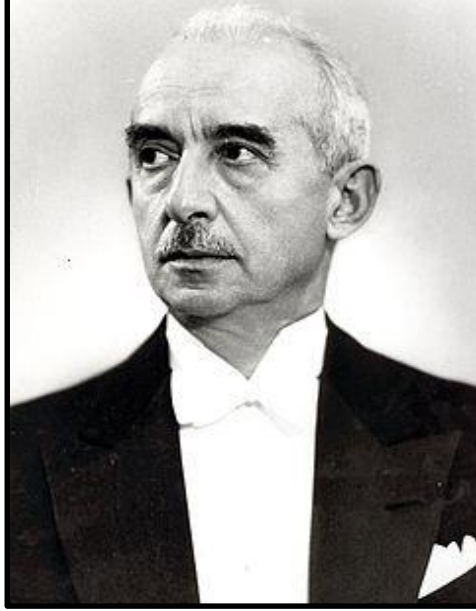

Dag Hammarskjöld

(10 Nisan 1953–18 Eylül 1961)

Foto 13: CHP Genel Başkanı

İsmet İnönü

Foto 14: CMP ve CKMP Genel Başkanı

Osman Bölükbaşı

Foto 15: MP Genel Başkanı

Yusuf Hikmet Bayur

Foto 16: MP Genel Başkanı

Fevzi Lütü Karaosmanoğlu

Foto 17: Celal Bayar Beyaz Saray'da Başkan Eisenhower tarafından karşılanırken

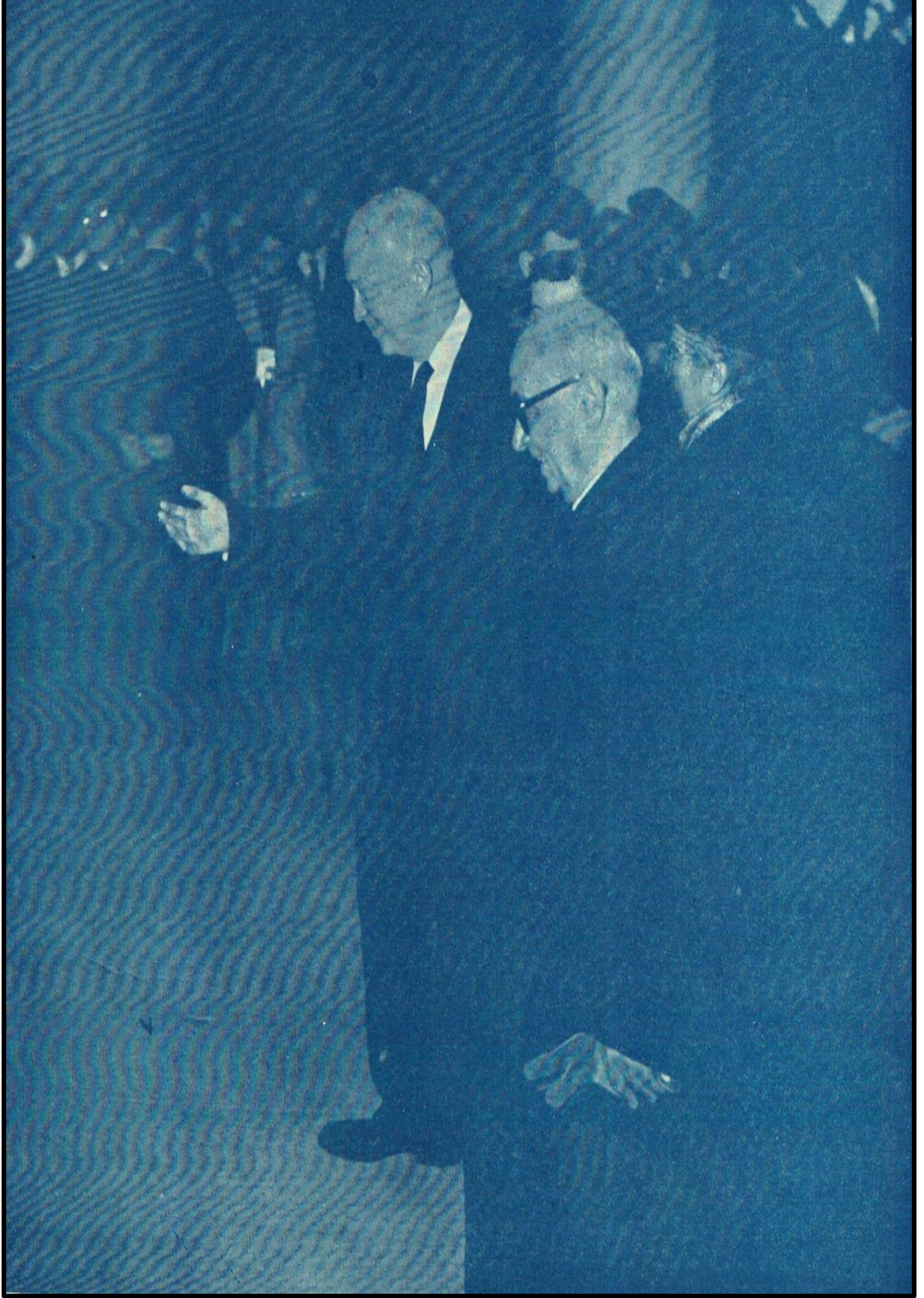

Foto 18: Celal Bayar ABD gezisinde Ayan Meclisi'ne hitap ederken

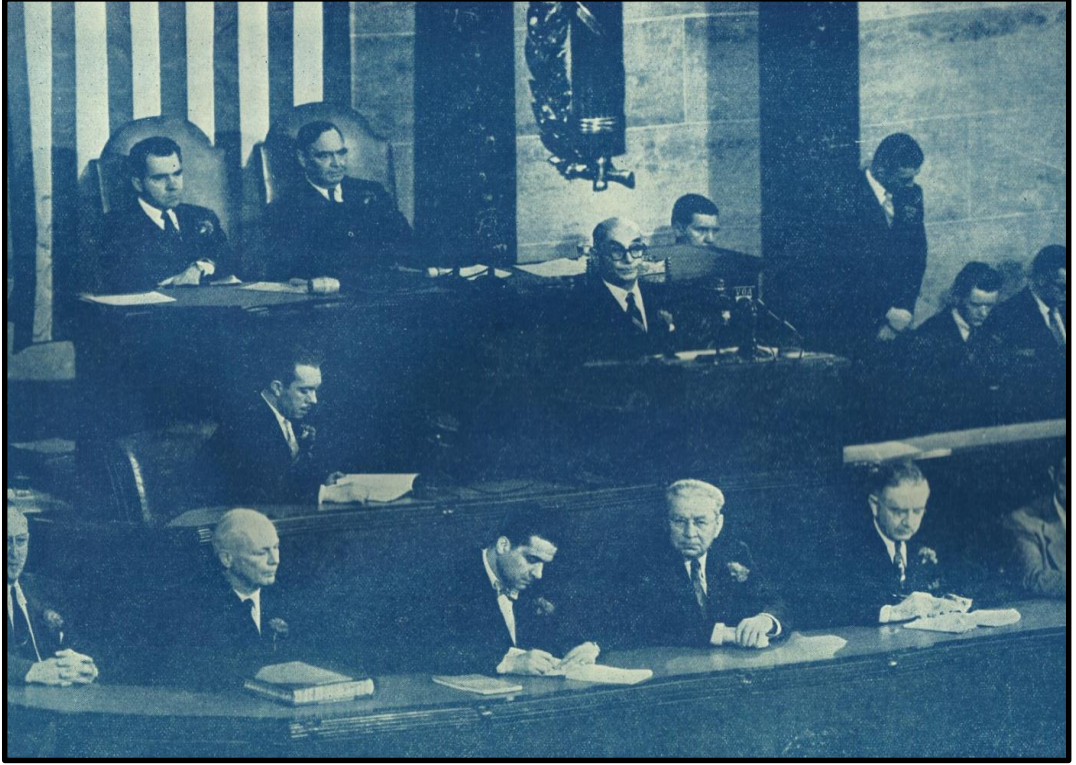

Foto 19: Celal Bayar ABD gezisinde Kongre'ye hitap ederken

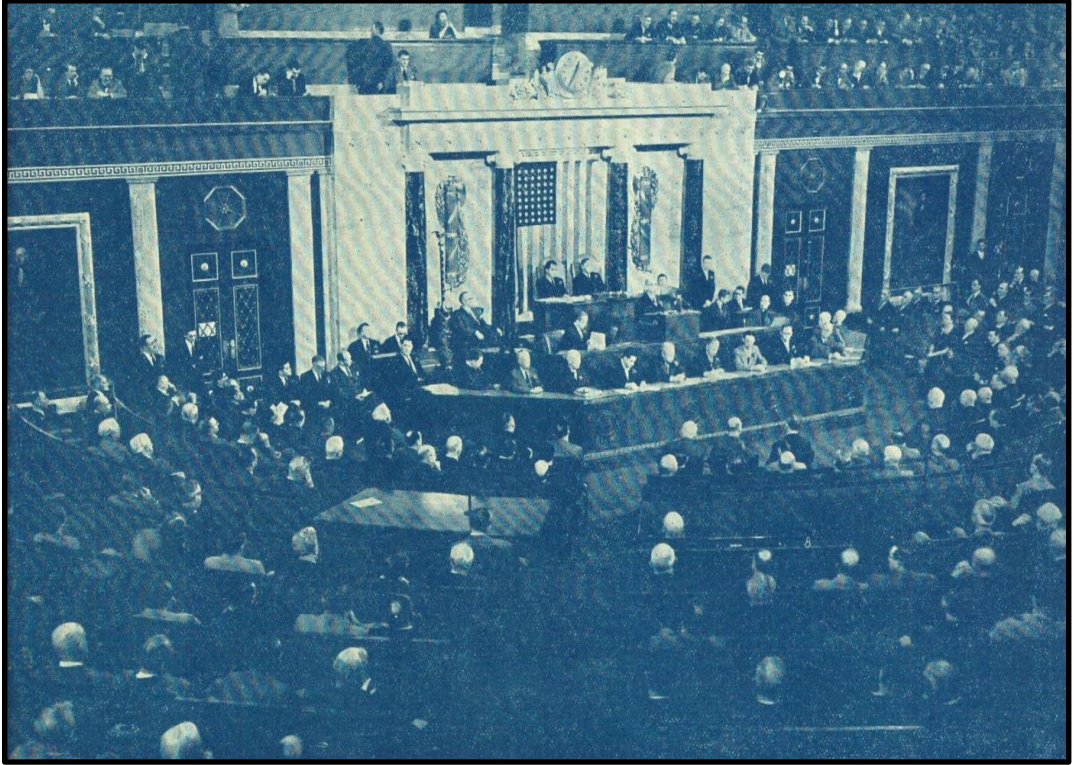

Foto 20: Celal Bayar ABD gezisinde BM Genel Merkezi'ni ziyaretinde Genel Sekreter Dag Hammarskjold tarafından karşılanırken

Foto 21: Adnan Menderes ve Başkan Eisenhower

Foto 22: Adnan Menderes ABD Dışışleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy tarafından havaalanında karşılanırken

Foto 23: Adnan Menderes ABD gezisinde Blair House'dan çıkarken

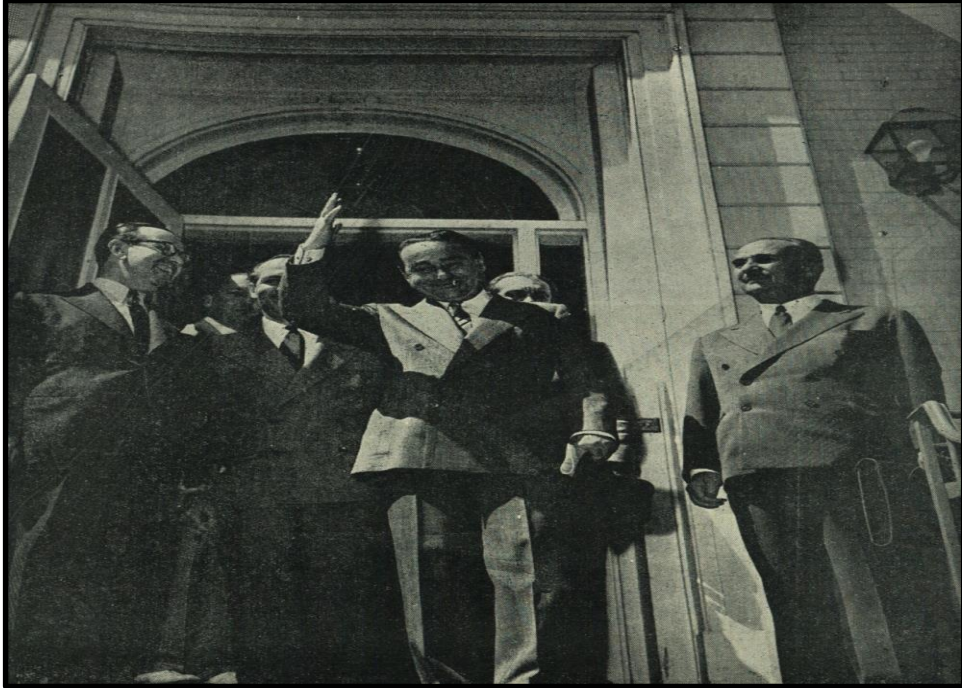

Foto 24: Yassıada duruşmalarında Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu

